पण्णत्ते' पञ्चविधम् एकेन्द्रियतैजसशरीरं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पुढविकाइयएगिंदियतेयगसरीरे जाव वणस्सइकाइयएगिंदियसरीरे' तद्यथा-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरं यावद्-अप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियशरीरम्, 'एवं जहा-ओरालियसरीरस्स भेदो भणियो तहा तेयगस्स वि जाव चउरिंदियाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा औदारिकशरीरस्य एकेन्द्रियगतसूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तभेदो द्वित्रिचतुरिन्द्रियगतपर्याप्तापर्याप्तभेदश्च भणितस्तथा तैजसस्यापि शरीरस्य यावद् एकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां भेदो भणितव्य स्तत्रैकेन्द्रियगतः सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तभेदो द्वित्रिचतुरिन्द्रियगतस्तु पर्याप्तापर्याप्तभेदो

चतुरिन्द्रियतैजसशरीर और पंचेन्द्रियतैजसशरीर

गौतमस्वामी-हे भगवन्! एकेन्द्रिय का तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा गया है?

भगवान्-हे गौतम! एकेन्द्रिय का तैजसशरीर पांच प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय तैजसशरीर, अप्कायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर वायुकायिक-एकेन्द्रिय तैजसशरीर, तेजस्कायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर वायुकायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर और वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर। इस प्रकार जैसे औदारिकशरीर के एकेन्द्रिय संबंधी सूक्ष्म, बादर पर्याप्त, अपर्याप्त आदि के भेद से भेद कहे हैं, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय के पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से भेद कहे हैं, उसी प्रकार तैजसशरीर के भी एकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रियों के भेदों के अनुसार भेद कह लेने चाहिए। जैसे एकेन्द्रियों के दो भेद होते हैं-सूक्ष्म और बादर। इन के भी दो-दो भेद हैं पर्याप्त और अपर्याप्त। इन भेदों के अनुसार तैजसशरीर के भी भेद समझ

અને પચેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

એ પ્રકારે જેવા ઔદારિકશરીરના એકેન્દ્રિય સમ્બન્ધી સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત આદિના ભેદથી ભેદ કહ્યા છે, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી ભેદ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે તૈજસશરીરના પણ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયોના ભેદોના અનુસાર ભેદ કહી લેઈએ. જેમ કે એકેન્દ્રિયોના બે ભેદ હોય છે-સૂક્ષ્મ અને બાદર. તેના પણ બે ભેદ છે- પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. આ ભેદોના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ સમજી લેવા જોઇએ. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને

द्रष्टव्यः, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतेयगसरीरे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'चउव्विहे पण्णत्ते' चतुर्विधं पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-नेरइयतेयगसरीरे जाव देव-तेयगसरीरे' तद्यथा-नैरयिकतैजसशरीरं यावत्-तिर्यग्योनिकतैजसशरीरं, मनुष्यतैजस-शरीरं देव तैजसशरीरञ्च, तत्र-'नेरइयाणं दुगओ भेदो भाणियव्वो जहा वेउव्वियसरीरे' नैरयिकाणां तैजसशरीरस्य द्विगतो भेदः-पर्याप्तापर्याप्तविषयतया भणितव्यो यथा तेषामेव वैक्रियशरीरे पर्याप्तापर्याप्तत्वेन द्विप्रकारको भेदो भणितः, किन्तु-'पंचिंदियतिरिक्ख-जोणियाणं मणुसाणय जहा ओरालियसरीरे भेदो भणियो तहा भाणियव्वो' पञ्चेन्द्रि-यतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च यथा औदारिकशरीरे भेदो भणितस्तथा भणितव्य, तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तैजसशरीरस्य जलचरस्थलचरखेचरभेदः, जलचरस्यापि संमूर्च्छिम-

---

लेने चाहिए। द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों के पर्याप्त तथा अपर्याप्त के भेद से दो-दो भेद है, तो तैजसशरीर के भी इसी प्रकार दो-दो भेद होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! पचेन्द्रियों का तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा है?

भगवान्-गौतम! पंचेन्द्रियों का तैजसशरीर चार प्रकार का कहा है। वह इस प्रकार है-नैरयिकों का तैजसशरीर, तिर्यंचों का तैजसशरीर, मनुष्यों का तैजसशरीर और देवों का तैजसशरीर। इनमें से नारकों के तैजसशरीर के दो भेद कहने चाहिए-पर्याप्त नारकों का तैजसशरीर और अपर्याप्त नारकों का तैजसशरीर जैसे कि वैक्रियशरीर के भेद कहे हैं। किन्तु पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यों के तैजसशरीर के भेद उसी प्रकार कहने चाहिए जैसे उनके औदारिक-शरीर के भेद कहे हैं। यथा-पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का तैजसशरीर तीन प्रकार का है-जलचरों का, स्थलचरों का और खेचरों का जलचरों में भी संमूर्छिम, गर्भज

ચતુરિન્દ્રિય જીવોના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ છે, તો તૈજસશરીરના પણ એજ પ્રકારે બે-બે ભેદ થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! પચેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! પંચેન્દ્રિયોના તૈજસશરીર ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ પ્રકારે-નૈરયિકોના તૈજસશરીર, તિર્યંચોના તૈજસશરીર, મનુષ્યોના તૈજસશરીર અને દેવોના તૈજસશરીર. તેમાંથી નારકોના તૈજસશરીરના બે ભેદ કહેવા જોઇએ-પર્યાપ્ત નારકોના તૈજસ-શરીર અને અપર્યાપ્ત નારકોના તૈજસશરીર, જેવાં વૈક્રિયશરીરના ભેદ કહ્યા છે. કિન્તુ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોના તૈજસશરીરના ભેદ એજ પ્રકારે કહેવા જોઇએ જેવા તેના ઔદારિકશરીરના ભેદ કહ્યા છે. જેમ કે-પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના તૈજસશરીર ત્રણ પ્રકારનાં છે-જલચરોના સ્થલચરોના અને ખેચરોના. જળચરોમાં પણ સંમૂછિંમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત,

મળવાનું ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. છીપાપોળ,
અમદાવાદ-૧,

Published by:
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Ghhipapole,
AHMEDABAD-1

卐

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

卐

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

卐

મૂલ્ય રૂ. ૩૦-૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ ૨૫૦૪
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૩૪
ઇસિવીસન્ ૧૯૭૮

: મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

સ્વ. દીનેશભાઈ રસીકલાલ કોઠારી–ની આછેરી જીવન–ઝલક,

સ્વ. શ્રી દીનેશભાઇ બાળપણથી જ મહત્વાકાંક્ષી હતા. તેઓનો જન્મ પાલનપુરના લબ્ધ પ્રતિષ્ઠિત કોઠારી કુટુંબમાં તા. ૧–૪–૧૯૩૨ના રોજ માતુશ્રી મોતીબહેનની કુક્ષીએ થયો હતો. માતુશ્રીના ધાર્મિક સંસ્કારો અને પિતાશ્રીના મહત્વાકાંક્ષી સ્વભાવના તેઓ આબેહુબ પ્રતિક હતા. તેઓને બીજા ત્રણ ભાઇઓ **શ્રી જયંતીભાઈ, ડોકટર શશીકાન્તભાઇ** તથા **શ્રી રમેશભાઈ** તેમજ બે બ્હેનો **શ્રીમતી મંજુબ્હેન રમણીકલાલ મહેતા** અને **શ્રીમતી સરોજબ્હેન કૃષ્ણલાલ મહેતા,** તેઓ બધા શ્રી દીનેશભાઈ સમાજમાં કીર્તી અને નામના મેળવી આગળ વધે તે માટે પ્રોત્સાહન આપી, તેમના દરેક કાર્યમાં મદદગાર બની, રાહબુર બની કદમથી કદમ મીલાવી સાથે રહી ઊત્સાહી બનાવતાં.

ઇ. સ. ૧૯૫૨માં B. E. Mechenaical. eng. પાસ કરી. **૧૯૫૫માં ગોલ્ડન ટોબેકો કું.માં જોડાઇ** જીવન કારકીર્દીની શુભ શરૂઆત કરી. ફક્ત બેજ વર્ષમાં કંપનીના ડાયરેકટરોથી માંડી અદના કારીગર સુધીની અપાર ચાહના મેળવી, મનમાં મડારાઇને પડેલી આગળ વધવાની મહત્વાકાંક્ષા પોષવા **૧૯૫૭માં** બધાના આશીર્વાદ મેળવી ગદ્‌ગદીત હૈયે છુટા થઇ, **મીડકો પ્રા. લીમીટેડમાં જોડાયા.**

આઇ. એન. પી સી (ઈન્ડીઅન નેશનલ પ્રોડેકટીવીટી કાઉન્સીલ) માં એક હજાર મેમ્બરોમાંથી તેઓ એકલાએજ **ફ્રેન્ચ ગવર્મેન્ટ સ્કોલરશીપ મેળવી.** અનુભવ મેળવી નિષ્ણાત બનવા પેરીસ (ફ્રાન્સ) ગયા. ફક્ત છ માસમાં જ નિપુણતા મેળવી ભારત પાછા ફર્યા આવા **તેજસ્વી નિષ્ણાત સ્કોલર** ઊપર "ભારત કન્ટેઈનરી" વાળાની નજર હતી જ, તેઓએ દીનેશભાઇને ઓફર કરી, તે સ્વીકારી ઉપરોક્ત કંપનીમા ૧૬–૯–૧૯૬૪ ના દિવસે પદ ગ્રહણ કરી. ભારે હૈયે મીડકો પ્રા. લી. છોડયું.

ઇ. સ. ૧૯૫૭માં ખ્યાતનામ ઝવેરી શ્રી દલપતભાઇના સંસ્કારી દીકરી પદમાબ્હેન સાથે પ્રભુતામાં પગલાં માંડયાં. દીનેશભાઇની કારાકીર્દીમાં પદમાબ્હેન પ્રેરણામુર્તી બની સદાય પ્રકાશ પાથરતા રહ્યાં. આજે દીનેશભાઈના અકાળ નિધનથી તેઓ ખરેખર દીન બની ગયાં છે.

ઇ. સ. ૧૯૭૨ના જાન્યુઆરીમાં તેઓશ્રીએ "ઇંડીયન સ્ટાર" એવાર્ડ મેળવ્યો હતો.

આગળ–ને આગળ વધવાની તેમની અદમ્યમહેચ્છાને કોઇ સીમા નડતી ન હતી, વણુકલ્પ્યા ઉત્સાહ સહ કોઈનું પણ કામ કરી છુટવાની ઉમદા ભાવના, શાંત સરળ,

સહનશીલ મીલનસાર સ્વભાવથી તેઓ કુટુંમ્બમાં અને સૌ કોઈના હૃદયમાં અનેરૂ સ્થાન મેળવી ચુકયા હતા. દીન દુ:ખીયાના એ સાચા બેલી હતા.

તેજસ્વીતા–ઉમદા સદ્‌ગુણો કોકવાર દેવોને પણ ઈર્ષાળું બનાવે છે. કાળ દેવથી આ તેજસ્વીતા ના જોવાઇ–ના જીરવાઇને એ કાળ દેવનો ક્રૂર પંઝો દિનેશભાઈને અચાનક એમના આવાસમાંથી ઉપાડી સ્વર્ગમાં લઈ ગયો–તા. ૧૯–૧-૧૯૭૮ નો ગોઝારો દિવસ. સગા–સ્નેહિ સબંધીના કાળજે કારમો ઘા કરી, અમો બધાને વિલાપ કરતાં છોડી દીનેશભાઇ તમને અમારાથી કાયમ માટે વિખુટા પાડી–કાળજુ કંપાવી ગયો....

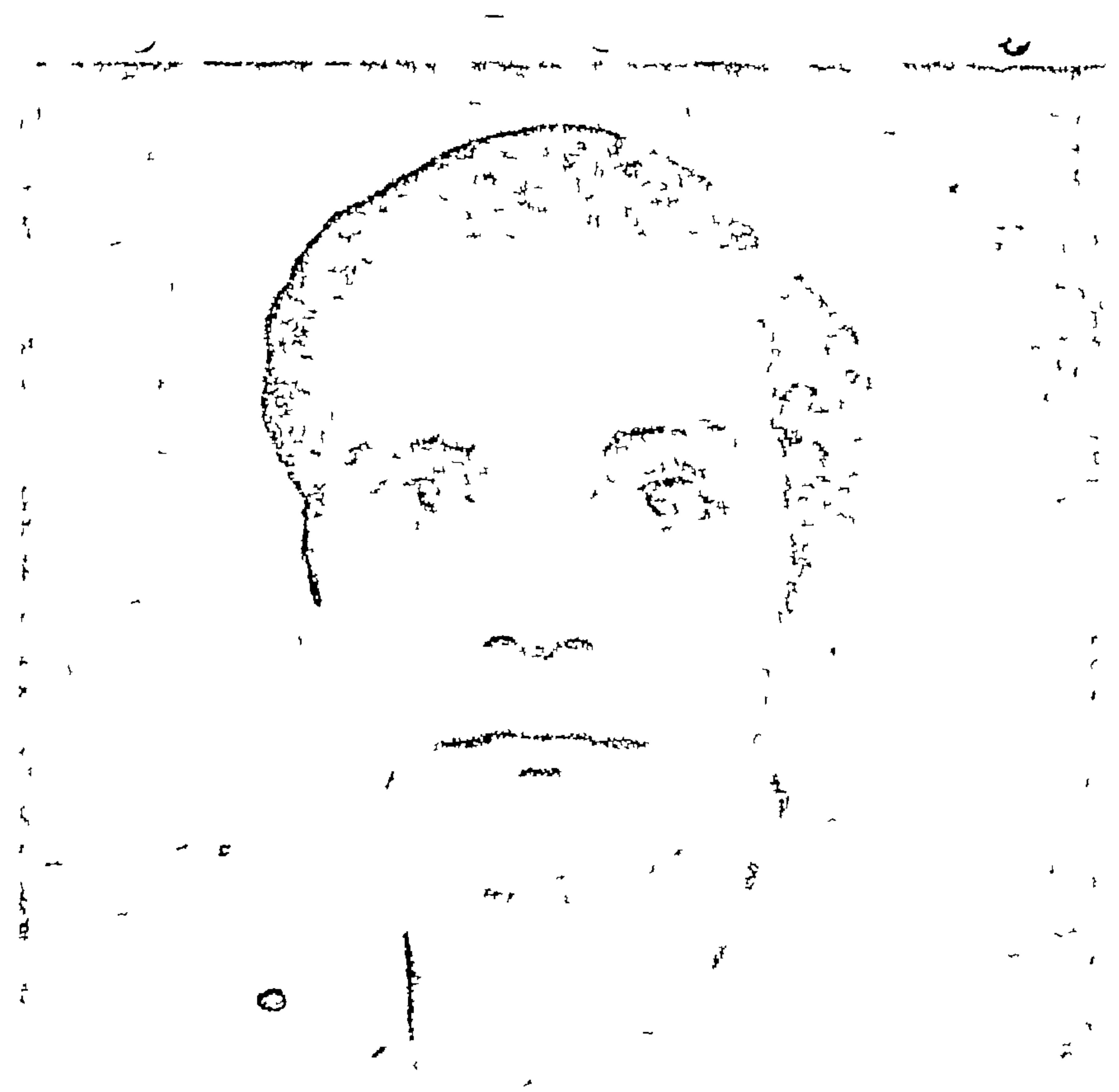
શાસન દેવને રૂચ્યું ... એના જ શરણે આધીન થવું રહ્યુ

માનવમાત્ર લાચાર છે એ લાચારી ન છુટકે પણ હવે તો સહન કરવી જ રહી– સ્મરણો વાગોળતા નયને ઉન્હાં અશ્રુઓ દડદડે છે–"દિનેશ". !

એ દડદડતી આંખડીએ પ્રભુને પ્રાર્થીએ છીએ કે "પરમાત્મન એ વ્હાલો દીનેશનો આત્મા સદા પરમ શાંતીમાં રહે

અમારા સ્મરણ પટમાં સદાય એ હસતો રમતો રહે . વિરમવું જરાય ગમતું નથી છતાંય અહીં વિરમવું પડે છે. ભગ્નહૃદયે પણ વિરમવું જ રહ્યુ...

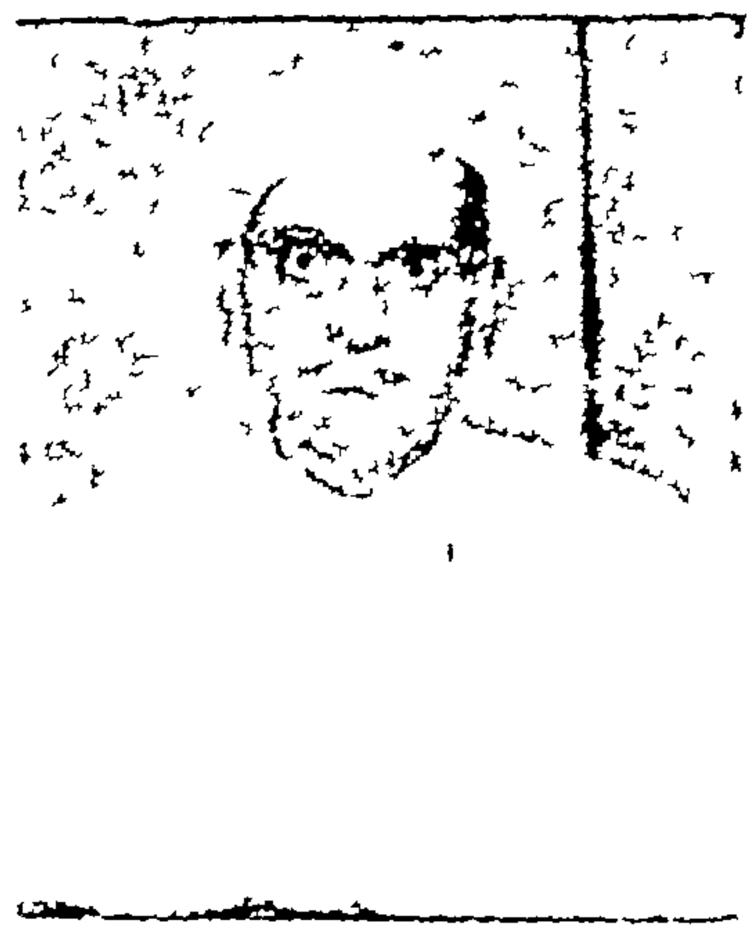
"દાન પુણ્યે લક્ષ્મીનો તને, ઉપયોગ કરતાં આવડયુ"
"સેવક બની ઉત્સાહથી જન શ્રેય કરતાં આવડયુ"
"હૃદયે ભરી નિખાલસતા અને ધર્મ સંસ્કારો ભર્યા"
"રહી સાબદા સત્કાર્યે, સેવાકાર્ય તે શીખવાડીયુ"!

સ્વ. દિનેશકુમાર રસીકલાલ કોઠારી (મુંબઇ)

પન્નાલાલજી છોગમલજી પારેખ
નગરપાલીકા અધ્યક્ષ અમલનેર

શ્રીમાન્ ભીકમચંદજી એલ. ચતુર
બી. એ. એલ. એલ બી.
મુ. નેવાસા જી. અહમદનગર

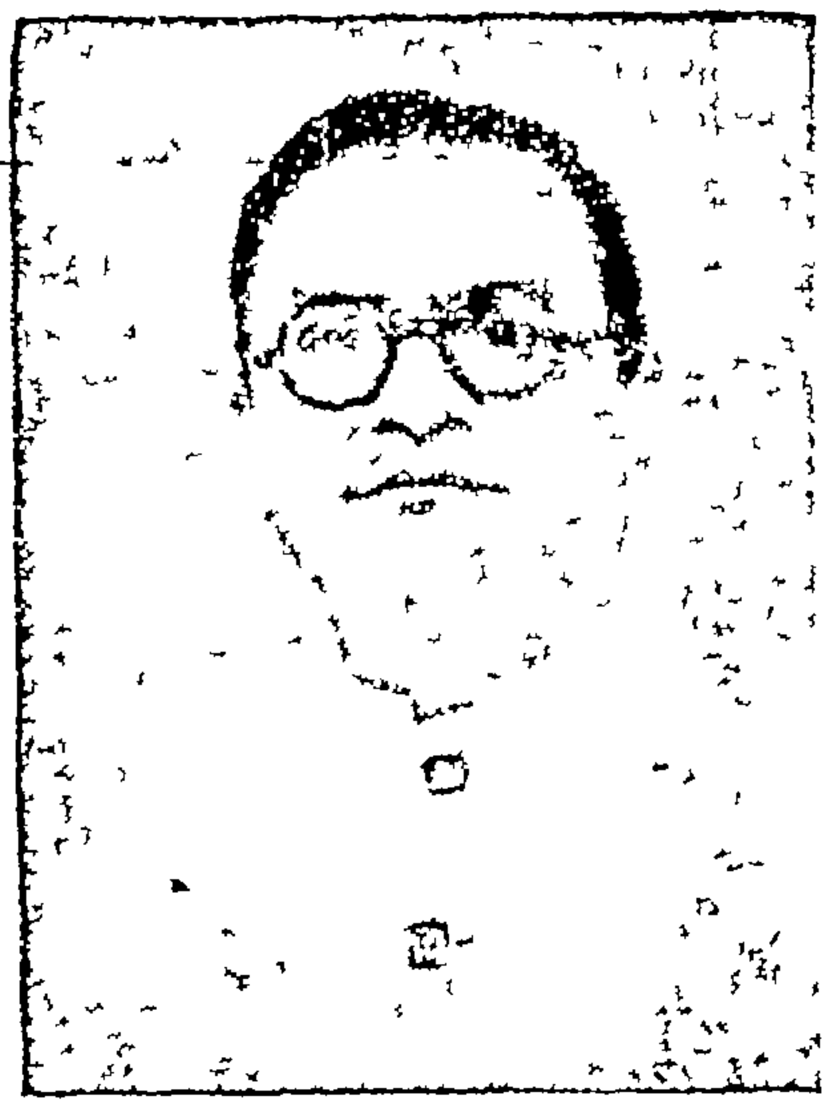
આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

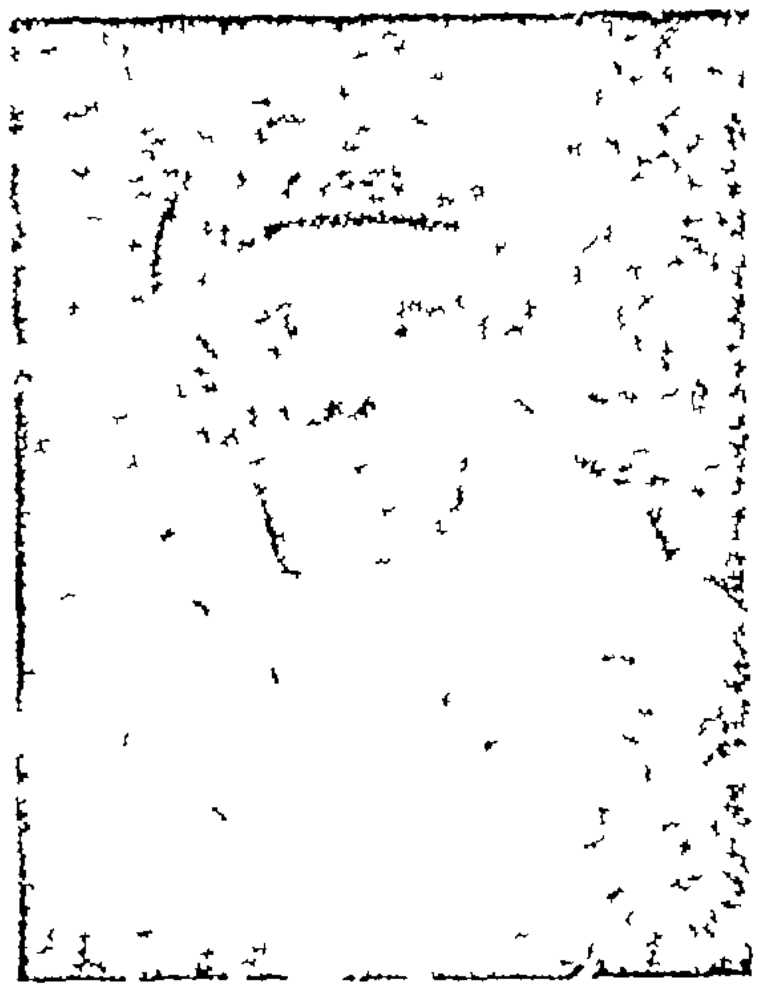
શેઠ શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

શેઠ શ્રી પોપટલાલ માવજીભાઈ-મહેતા
જામજોધપુર

(સ્વ) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર-અમદાવાદ.

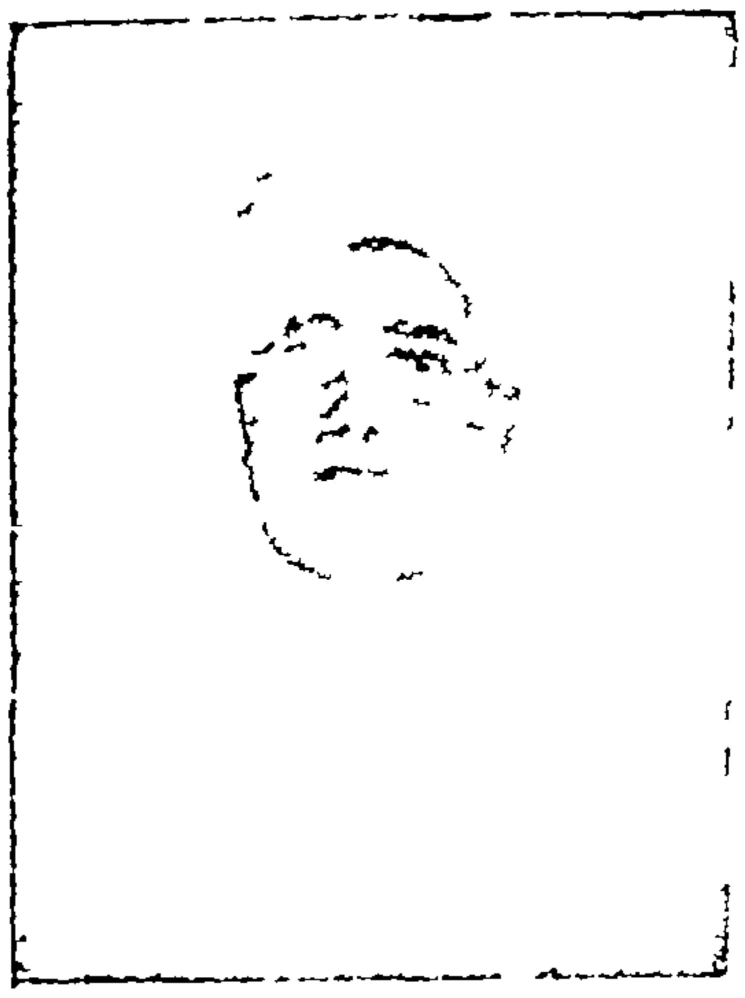

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

वच्चे बेठेला-लालाजी किशनचंदजी सा. जौहरी
उमेला-सुपुत्र चि. म्हेतावचन्दजी सा.
नाना-अनिलकुमार जैन दोयत्ता दिल्ही

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાણવડ.

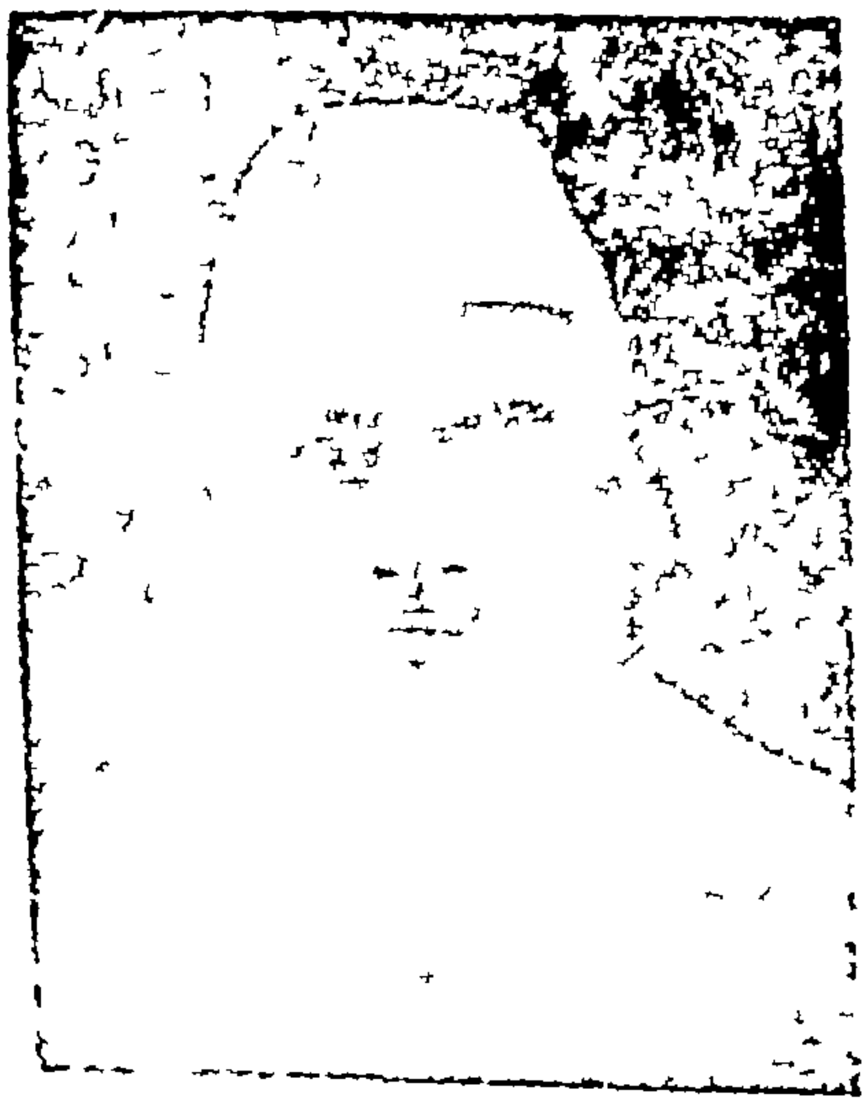
માનવંતા આદ્ય
મુરબ્બી શેઠ શ્રી
માણેકલાલભાઈ
અમુલખભાઈ મહેતા
ઘાટકોપર-મુંબઈ

(સ્વ) શેઠશ્રી દિનેશભાઇ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

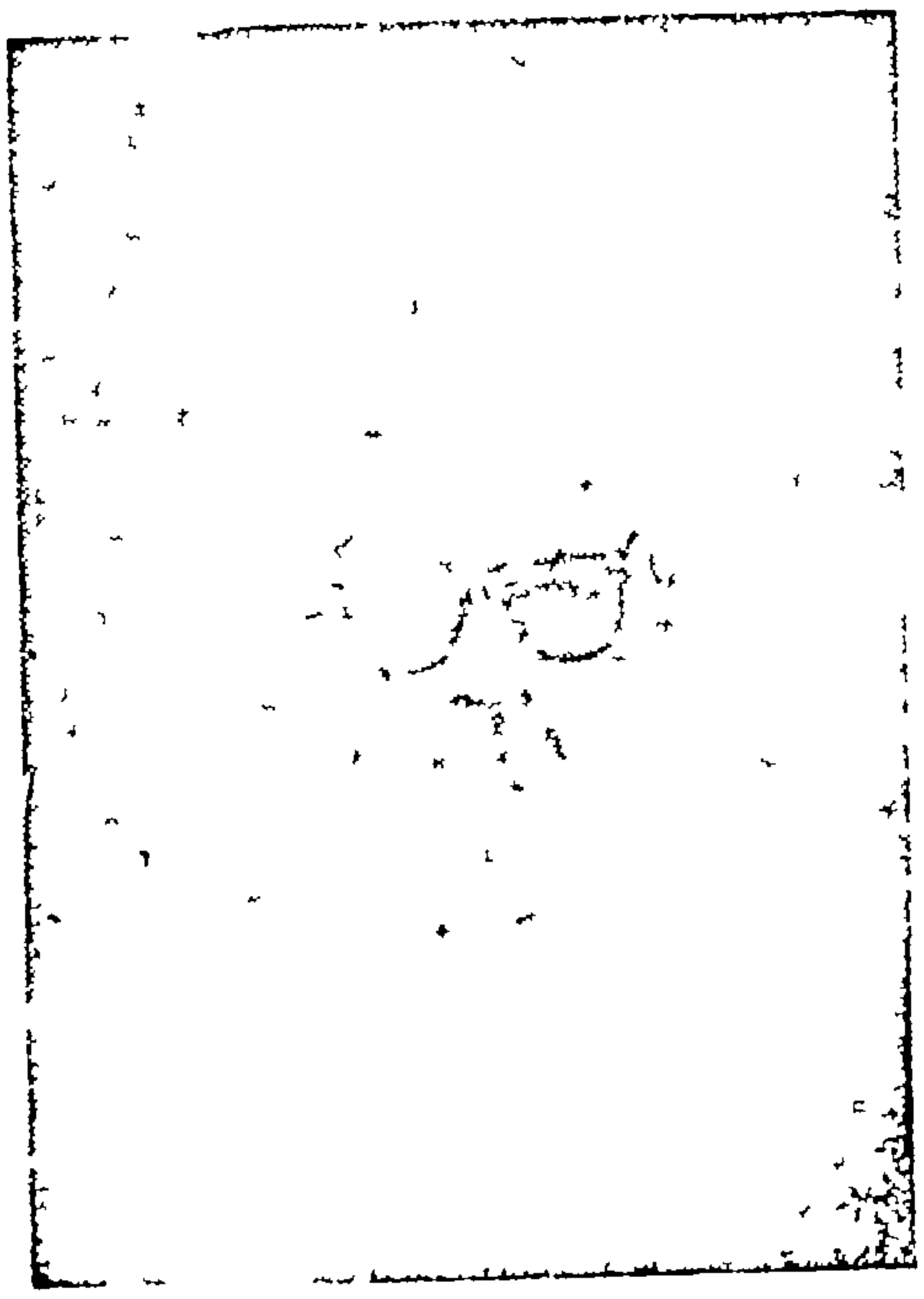

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

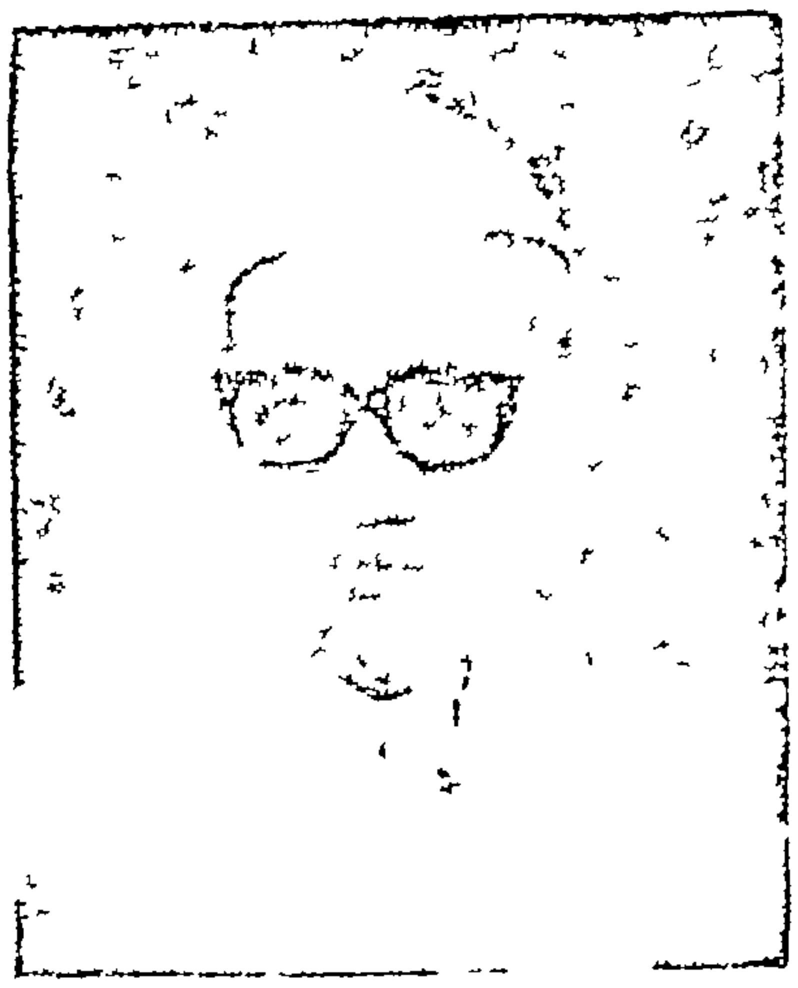

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

आद्यमुरब्बीश्रीओ

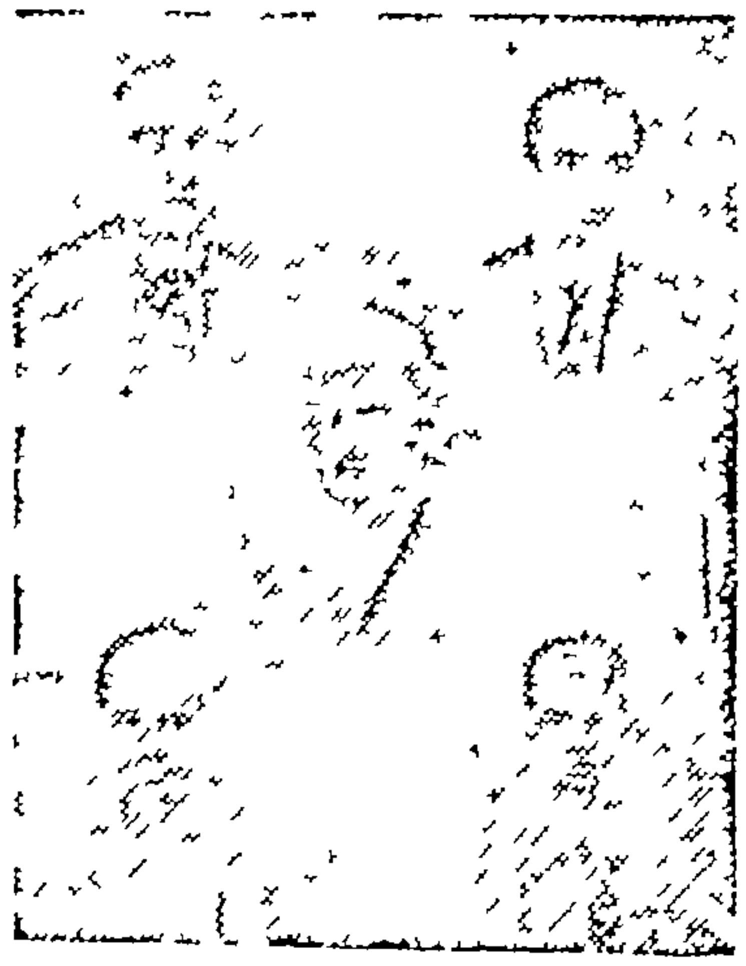
श्रीमान् शेठ कानुगा घिंगडमलजी-अमदावाद

श्रीमान शेठ धनराजजी पन्नालालजी जांगडा, मु. जालना महाराष्ट्र)

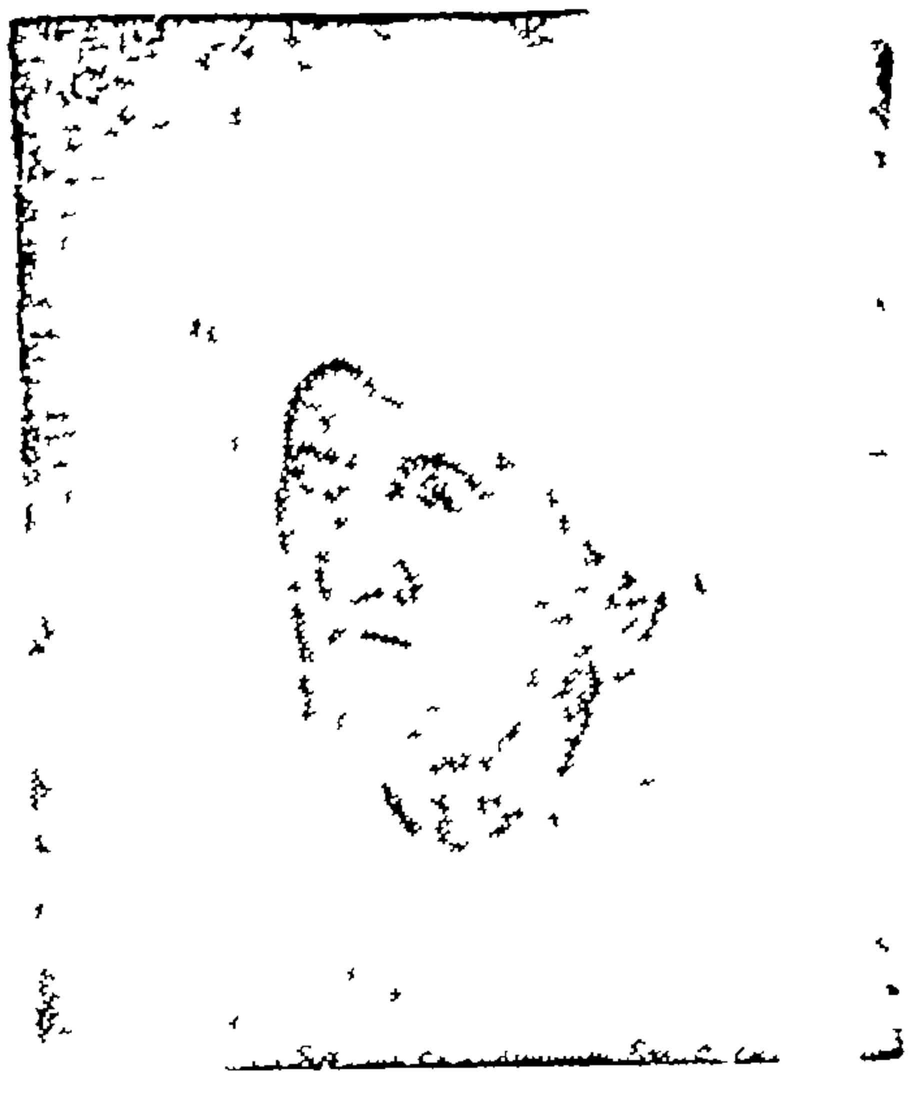
शेठ श्री मिश्रीलालजी लालचंदजी सा. लुणिया तथा शेठश्री जेवंतराजजी-अमदावाद

શેઠ પ્રભુદાસભાઈ મૂલજીભાઈ દોશી રાજકોટ

ઝવેરી રસીકલાલ મણીલાલ મહેતા મદ્રાસ

स्व. श्रीमान् शेठश्री मुकनचंदजी सा० बालिया-पाली मारवाड

आद्यमुरब्बीश्रीओ

શ્રીમાન્ શેઠ મણીલાલ પોપટલાલ વોરા
અમદાવાદ.

श्रीमान् शेठ लालाजी कपूरचन्दजी
नाहटा, मु. देहली

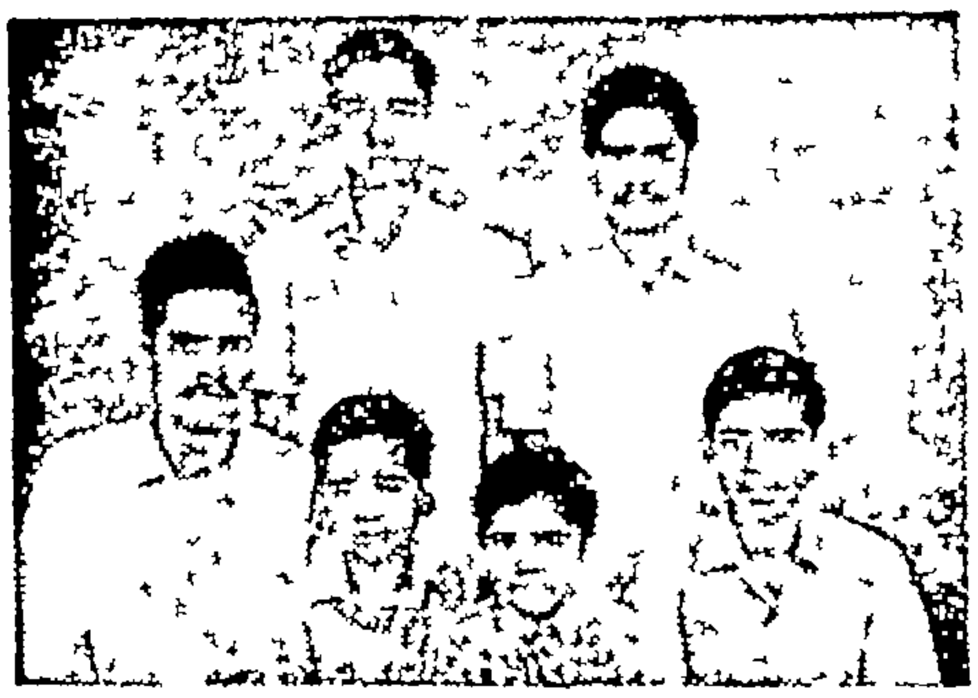
શ્રી વ્રજલાલ દુર્લભજીભાઈ પારેખ
રાજકોટ.

કોઠારી હરગોવિંદ જેચંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મણીલાલ જેઠુભાઇ
પાલનપુરવાળા

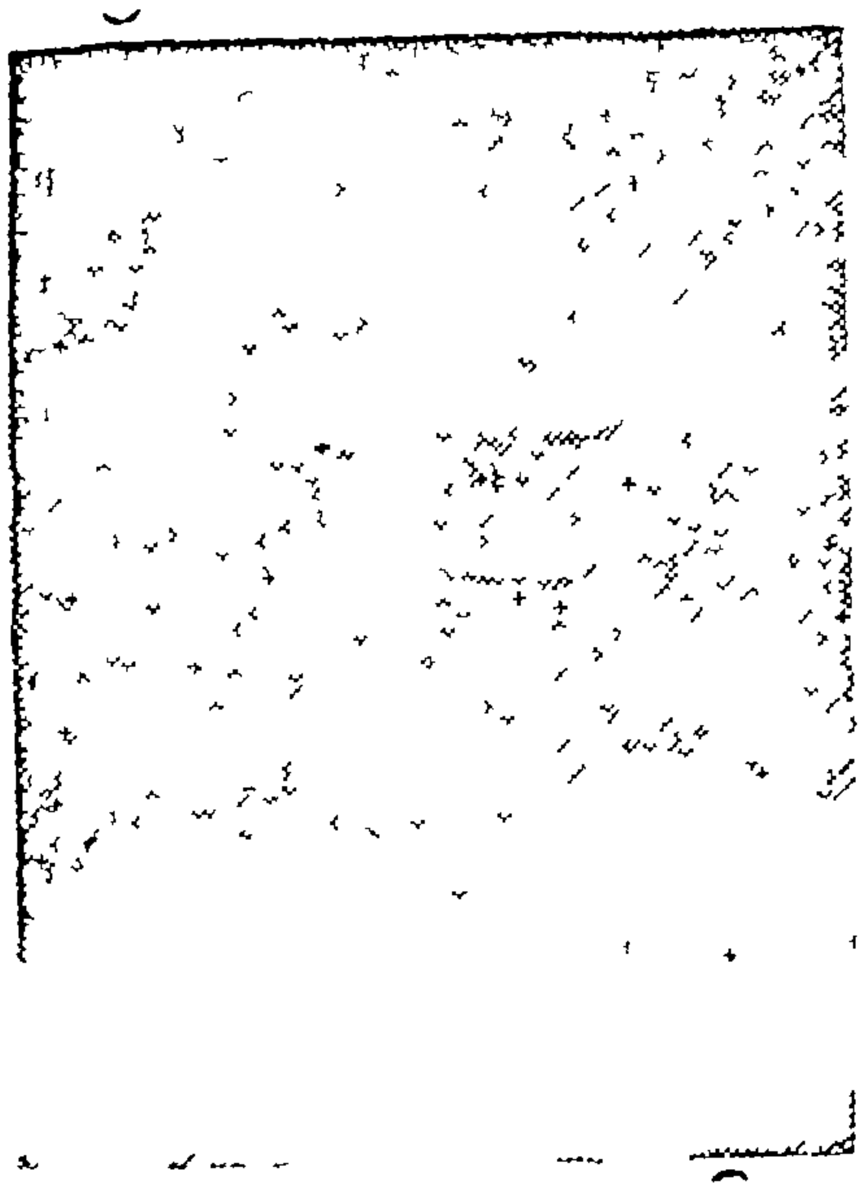

श्रीमान् लालाजी पन्नालालजी नाहटा
सपरिवार-दिल्ली

आद्यमुरब्बीश्रीओ

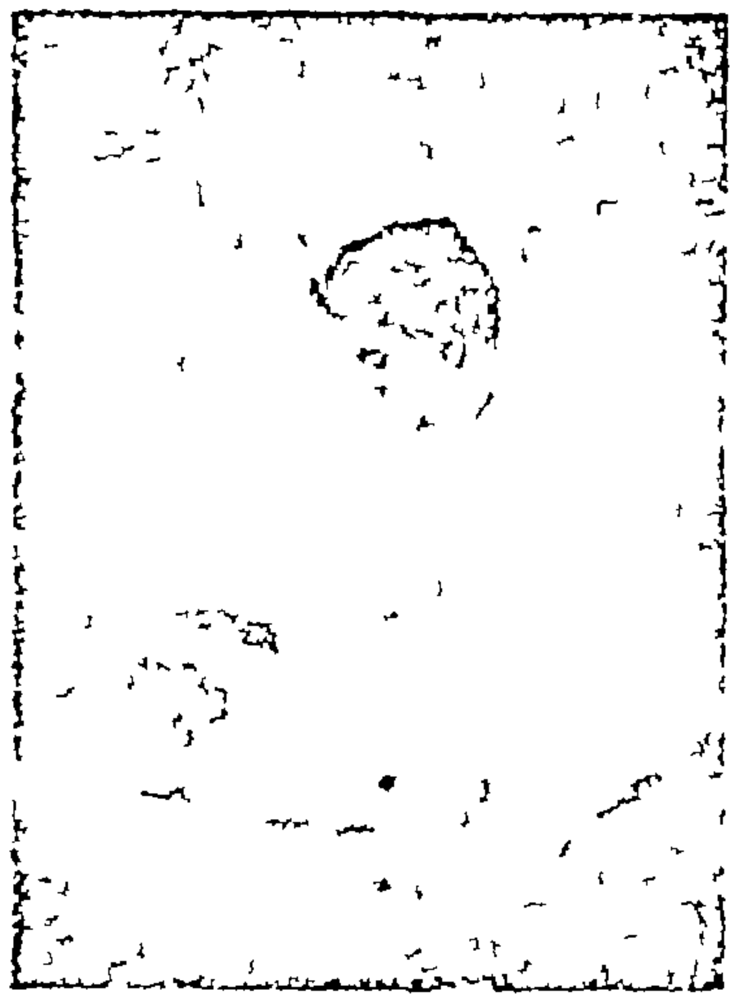
(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીભાઈ જીવણલાલ
બારસી

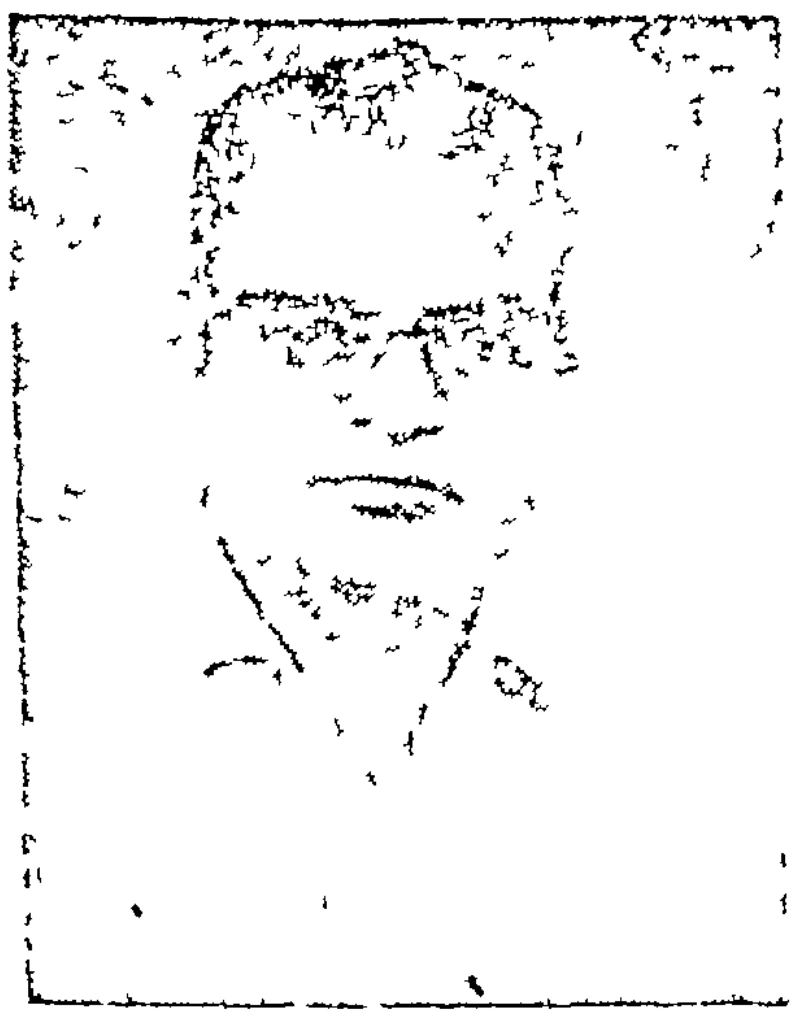
સ્વ. શેઠશ્રી જીવરાજભાઈ મૂલચંદભાઈ
ધ્રાંગધ્રા

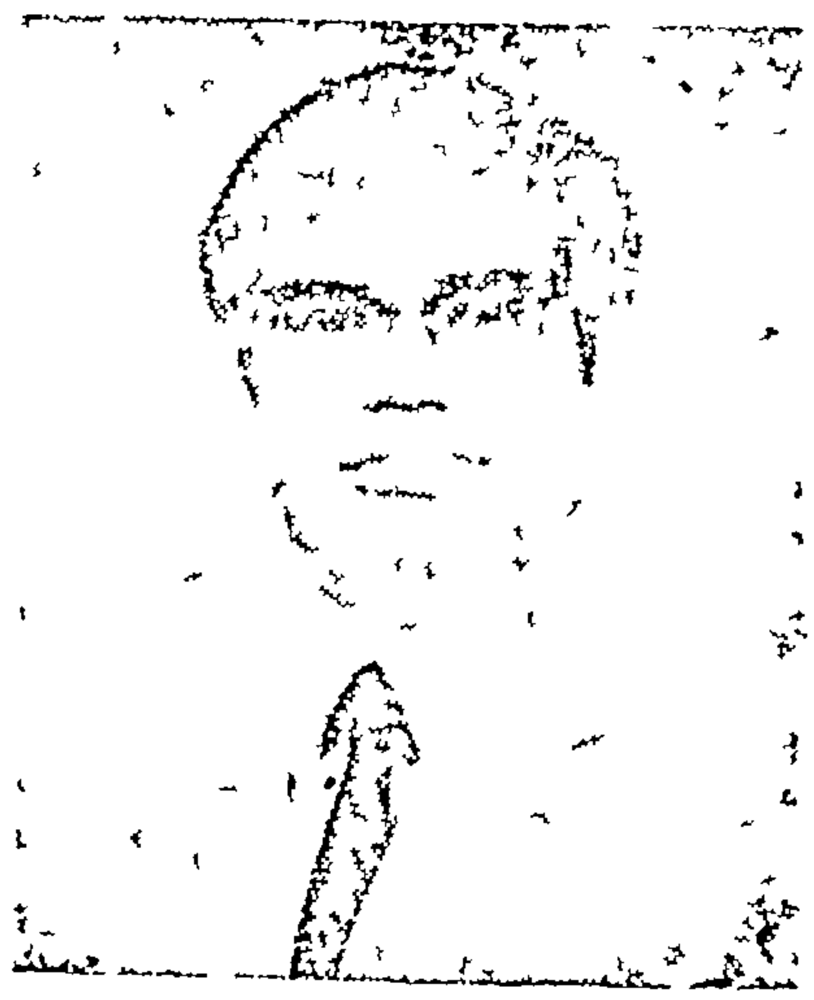
શેઠશ્રી લક્ષ્મીચંદભાઈ જશકરણભાઈ
પાલણપુર નિવાસી

શ્રી વીનોદકુમાર વિરાણી રાજકોટ

શેઠશ્રી દેવચંદભાઈ ફોજીલાલભાઈ
વલાણી–સુરત

સ્વ. સુધીરભાઇ જયંતીલાલ ઝવેરી
મુંબઈ.

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

स्व. शेठ श्री ताराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास.

शेठश्री चीमनलालजी ऋखभचंदजी
अजीतवाले सपरिवार.

शेठ श्री कीशनलालजी फुलचंदजी लुणिया
बेंगलोरवाले

वच्चे बेठेला-मोटाभाइ श्रीमान् मूलचंदजी
जवाहीरलालजी वरडिया
बाजुमा बेठेला-भाई मिश्रीलालजी वरडिया
ऊभेला-भाई पूनमचंदजी वरडिया

श्रीमान् शेठश्री
खींवराजजी सा. चोरडिया
मु० मद्रास

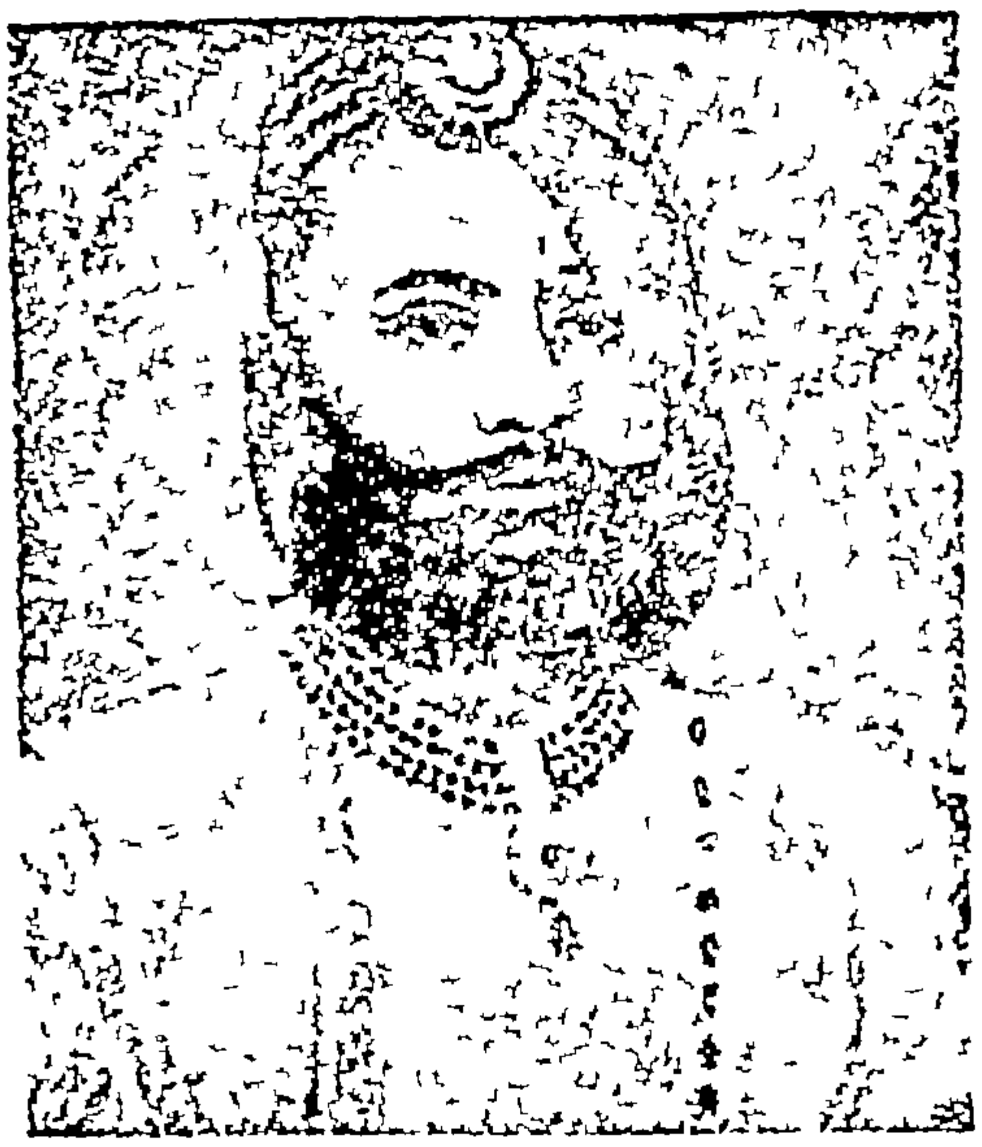
આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ.

પટેલ ડોસાભાઇ ગોપાલદાસ
મુ.સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

૧ અમીચંદભાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઇ ખાટવિયા મુ. બેંગલોર

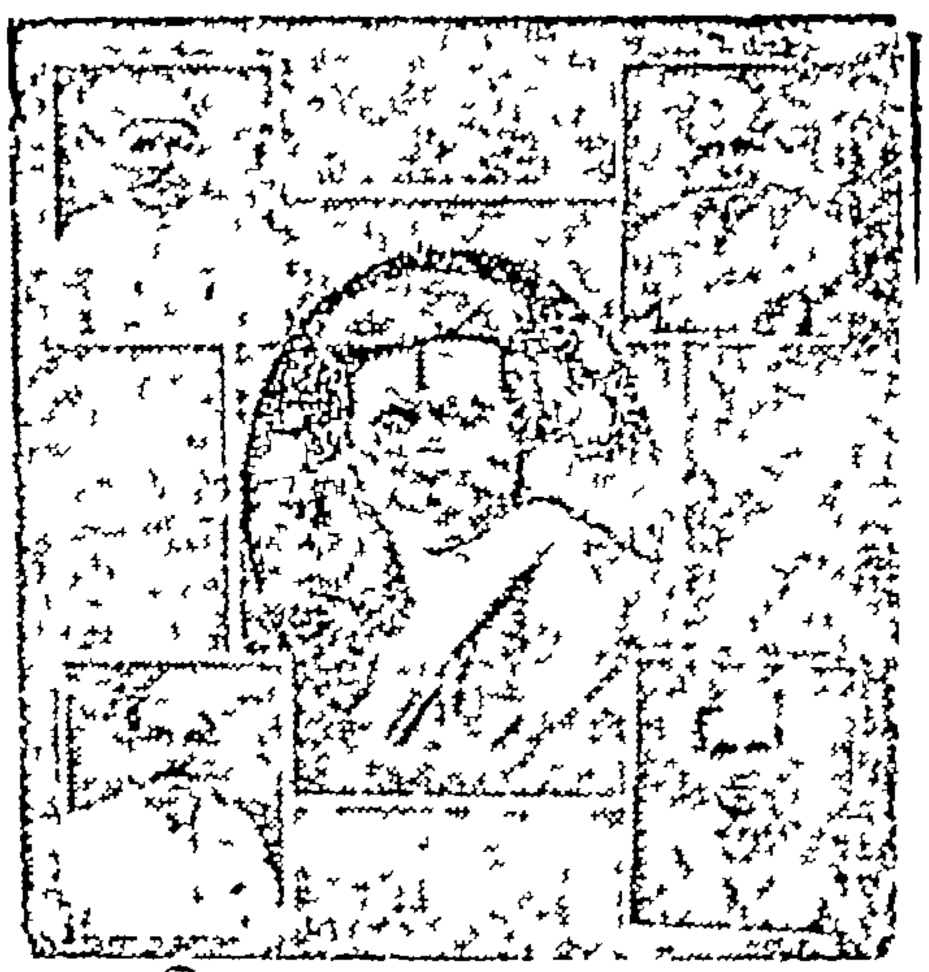
शाहजी श्री मोतीलालजी गलुन्डिया
मुः उदयपुर

મદ્રાસવાલા સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ખાયચંદભાઈ મહેતા

સ્વ. શેઠ માણેકચંદ નેમચંદભાઈ
મુ. માગરોલ

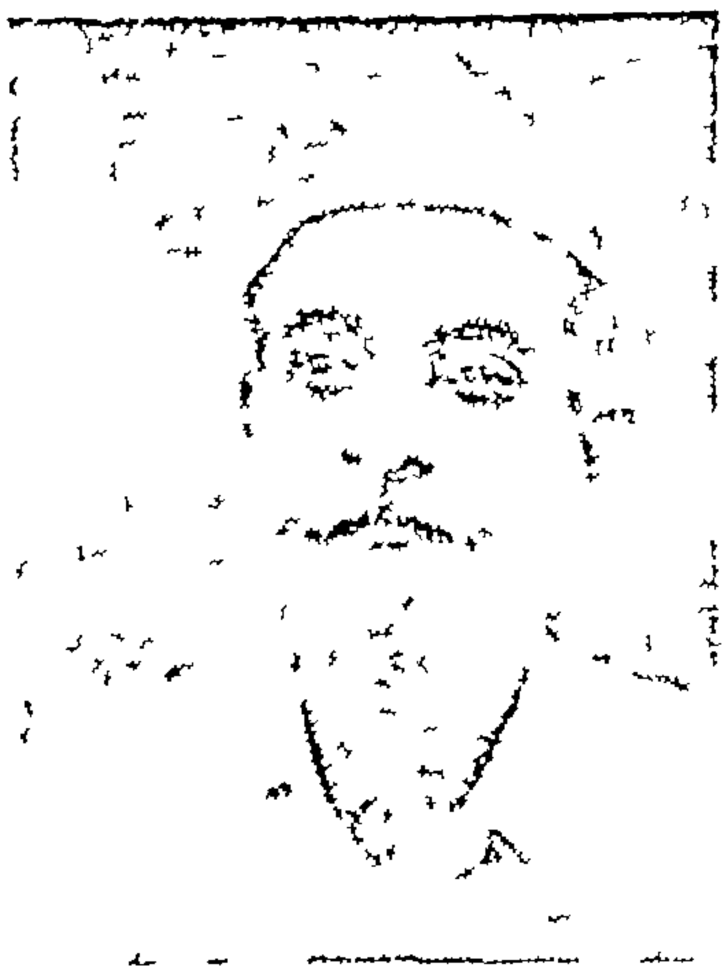

अमलनेर
पारख छोगमलजी मगनमलजी
शेठ रघुनाथमलजी, शेठ बाबुलालजी
,, पन्नालालजी, शेठ सुगनचंदजी

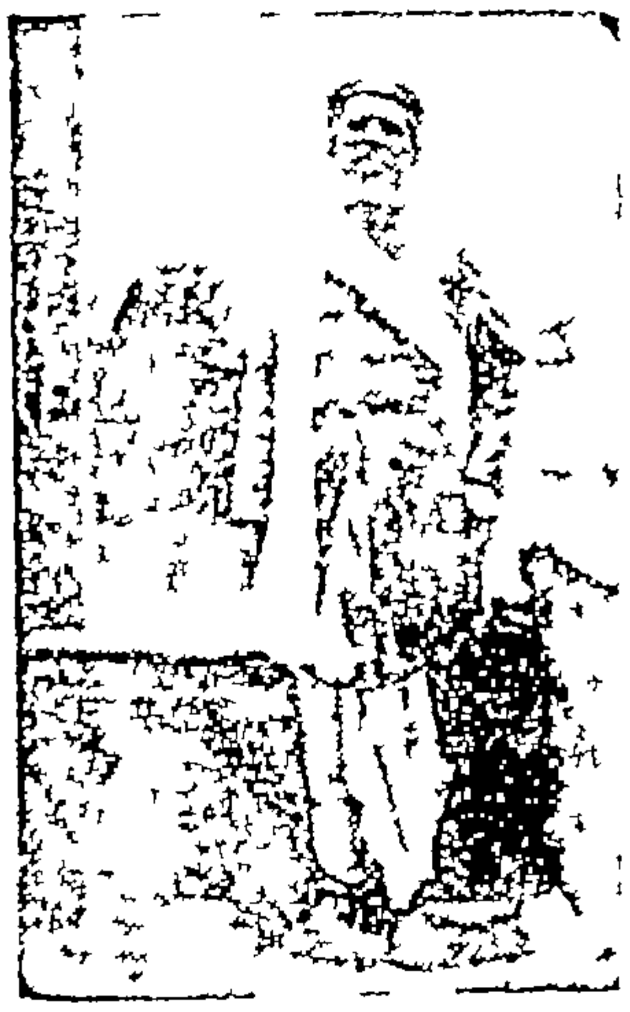
આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

પાલનપુરવાલા
કોઠારી અમુલખચંદ મલુકચંદ

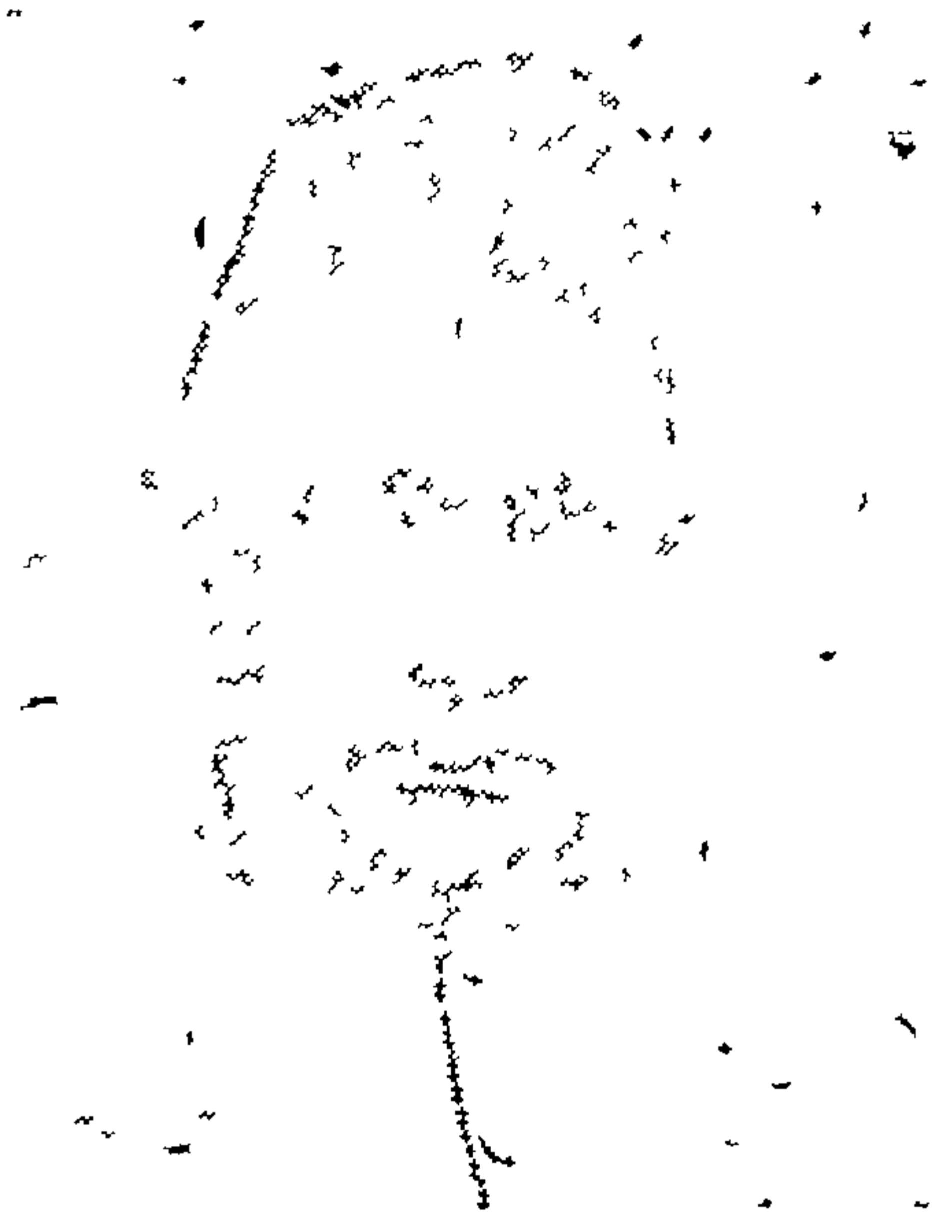
શેઠશ્રી કચરૂલાલજી
દરડા-મુ. ચિંચાલા

ભાનુભાઈ કેશવલાલ ભણસાલી
પાલનપુર-મુંબઈ

શેઠ જગજીવનભાઈ રતનસીભાઈ
બગડિયા-દામનગર

શેઠ ભોગીલાલ છગનલાલ ભાવસાર
સરસપુર-અમદાવાદ

श्रीमान लालाजी हजारी लालजी
जवेरी-देहली

शेठ श्री भेरुदानजी अगरचंदजी
शेठिया वीकानेर

श्री प्रज्ञापनासूत्र भा. ४ का विषयानुक्रमणिका

समाप्त

श्री वीतरागाय नमः

श्रीजैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल महाराज विरचितया

प्रमेयबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-प्रज्ञापनासूत्रम् ॥

(चतुर्थो भागः)

सप्तदशं लेश्यापदं प्रारभ्यते

मूलम्-'आहारसमसरीरा उस्सासे कम्मवन्नलेसासु ।

समवेयण समकिरिया समाउया चेव बोद्धव्वा ।१॥

छाया-आहारः १, समशरीराः २, उच्छ्वासः ३, कर्म ४ वर्ण ५ लेश्याः ६ ।

समवेदनाः ७ समक्रियाः ८ समायुष्काश्चैव ९ बोद्धव्या ॥ १ ॥

टीका-षोडशे पदे प्रयोगपरिणामस्योक्तत्वेन परिणामसादृश्याल्लेश्यापरिणामं प्ररूपयितुं सप्तदशे पदे षडुद्देशका वक्ष्यन्ते तत्र सर्वप्रथमं प्रथमोद्देशकार्थसंग्रहगाथा माह-'आहारसमसरीरा उस्सासे कम्मवन्नलेसासु । समवेयणसमकिरिया समाउया चेव बोद्धव्वा ॥१॥

सत्तरहवां लेश्यापद प्रारंभ

शब्दार्थ-संग्रहणी गाथा का शब्दार्थ-(१) (आहार) आहार (२) (समसरीरा) समशरीर (३) (उस्सासे) उच्छ्वास (४-६) (कम्मवन्नलेसासु) कर्म, वर्ण, लेश्या (७) (समवेयण) समवेदना (८) (समकिरिया) समक्रिया (९) (समाउया) समायुष्क (चेव) तथा (बोद्धव्वा) जानना चाहिए ।

टीकार्थ-सोलहवें पद में प्रयोग परिणाम की प्ररूपणा गई है और लेश्या भी एक प्रकार का परिणाम है, अतः परिणाम की सदृशता के कारण सत्तरहवें इस पद में लेश्या की प्ररूपणा करने के लिए छह उद्देशक कहते हैं । सर्वप्रथम पहले उद्देशक के अर्थो का संग्रह करनेवाली गाथा कही जाती है-

---

સત્તરમું લેશ્યા પદ

શબ્દાર્થ-સંગ્રહણી ગાથાને। શબ્દાર્થ-(૧ आहार) આહાર (२ समसरीरा) સમશરીર (३ उस्सासे) ઉચ્છ્વાસ (४-६ कम्मवन्नलेसासु) કર્મ, વર્ણ લેશ્યા (७ समवेयण) સમવેદના (८ समकिरिया) સમક્રિયા (९ समाउया) સમાયુષ્ક (चेव) તથા (बोद्धव्वा) જાણવું જોઈએ

ટીકાર્થ-સોળમા પદમાં પ્રયોગ પરિણામની પ્રરૂપણા કરાઈ છે અને લેશ્યા પણ એક પ્રકારનું પરિણામ છે, અતઃ પરિણામની સદૃશતાના કારણે સત્તરમા આ પદમાં લેશ્યાની પ્રરૂપણા કરવાને માટે છ ઉદ્દેશક કહે છે. સર્વ પ્રથમ પહેલા ઉદ્દેશકના અર્થોને સંગ્રહ કરનારી ગાથા કહેવાય છે

इति, अत्रोत्तरार्द्धे प्रत्येकपदं समशब्दस्य साक्षादेवोच्चारिततया पूर्वार्द्धेऽपि एकस्यापि समशब्दस्य प्रत्येकपदं सम्बन्धोऽवसेयस्तथा च प्रथमोऽधिकारः-'सर्वे समाहाराः, सर्वे समशरीराः, सर्वे समोच्छ्वासाः' इति प्रश्न त्रयोपलक्षितो बोध्यः, द्वितीयोऽधिकारस्तु-'सर्वे समानकर्माणः इति प्रश्नोपलक्षितः तृतीयस्तु सर्वे समानवर्णाः' इत्येवं रूपः, चतुर्थः पुनः-'सर्वे समलेश्याकाः' इत्येवं रूपः, पञ्चमस्तु-'सर्वे समवेदनाकाः' इत्येवं रूपः, षष्ठः पुनः 'सर्वे समक्रियाः' इत्येवं रूपः, सप्तमस्तु-'सर्वे समायुष्काः' इत्येवं प्रश्नोपलक्षितोऽवसेयः। ननु लेश्यापरिणामविशेषप्रस्तावे समाहारादि पदार्थानामुपन्यासो नोचित इति चेदत्रोच्यते-षोडशे प्रयोगे पञ्चविधानां प्रयोगगति-तत गति-बन्धनच्छेदनगति

प्रकृतगाथा के उत्तरार्ध में प्रत्येक पद के साथ 'सम' शब्द का प्रयोग किया गया है, अतएव पूर्वार्ध में एक ही बार सम शब्द का प्रयोग करने पर भी प्रत्येक पद के साथ उसका सम्बंध जोड लेना चाहिए। इस प्रकार आहार की जगह समाहार, उच्छ्वास की जगह समोच्छ्वास कर्म के स्थान पर समकर्मा, इत्यादि प्रकारसे सबकथन समझना चाहिए। प्रथम अधिकार में तीन प्रश्न हैं, यथा-क्या सभी समान आहार वाले हैं? क्या सभी समान शरीर वाले हैं? सब समान उच्छ्वास वाले हैं? दूसरे अधिकार में क्या सब समान कर्म वाले हैं, यह प्रश्न किया गया है। तीसरे अधिकार में क्या सब समान वर्णवाले हैं, यह प्रश्न है। चौथे में समान लेश्या के संबंध में, पांचवें में समान वेदना के संबंध में, छठे में समान क्रिया के संबंध में और सातवे में समान आयुष्क के विषय में प्रश्न किया गया है।

यहां प्रश्न किया जा सकता है कि लेश्या के प्रकरण में समाहार आदि विषयक चर्चा उचित कैसे हो सकती है? इसका समाधान इस प्रकार है-सोल-

પ્રકૃત ગાથાના ઉત્તરાર્ધમા પ્રત્યેક પદની સાથે 'સમ' શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે. પરંતુ પ્રયોગ પૂર્વાર્ધમાં એક જ વાર સમ શબ્દનો કરવા છતાં પણ પ્રત્યેક પદની સાથે તેનો સમ્બન્ધ જોડી લેવો જોઈએ. એ પ્રકારે આહારની જગ્યાએ સમાહાર ઉચ્છ્વાસની જગ્યાએ સમોચ્છ્વાસ, કર્મના સ્થાન ઉપર સમકર્મા ઈત્યાદિ સમજવુ જોઈએ.

પ્રથમ અધિકારમાં ત્રણ પ્રશ્ન છે જેમકે, શુ બધા સમાન આહારવાળાં છે? શુ બધા સમાન શરીરવાળાં છે? બધાં સમાન ઉચ્છ્વાસવાળાં છે? બીજા અધિકારમાં શું બધા સમાન કર્મવાળાં છે? એ પ્રશ્ન કરાયેલો છે. ત્રીજા અધિકારમાં શું બધા સમાન વર્ણ વાળા છે? એ પ્રશ્ન છે. ચોથામાં સમાન લેશ્યાના સમ્બન્ધમાં, પાંચમામાં સમાન વેદનાના સમ્બન્ધમાં, છટ્ઠામાં સમાન ક્રિયાના સમ્બન્ધમાં અને સાતમાંમાં સમાન આયુષ્યના વિષયમાં પ્રશ્ન કરાયેલો છે.

અહીં પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે. લેશ્યાના પ્રકરણમાં સમાહાર આદિ વિષક ચર્ચા ઉચિત કેવી રીતે બને? તેનું સમાધાન આ પ્રકારે છે-સોળમા પ્રયોગ પદમાં પાંચ પ્રકારની ગતિ

-उपपातगति-विहायोगतिरूपाणां प्ररूपितत्वेन तत्र च क्षेत्रोपपातगति-भवोपपातगति-नो भवोपपातगति भेदेन त्रिविधानामुपपातगतीनां मध्ये नैरयिकतिर्यङ् मनुष्यदेव-भवोपपातगतिषु चतुर्विधासु नैरयिकत्वादिभवत्वेनोत्पन्नानां जीवानामुत्पादसमयमारभ्य आहाराद्यर्थस्यावश्यं भावितया लेश्यापरिणामप्रस्तावेऽपि तेषामुपन्यासो नानुचित इति भावः । अथ कस्तावल्लेश्यापदार्थः ? इति चेदत्रोच्यते-लिश्यते-श्लिष्यते-सम्बध्यते कर्मणासहात्मा अनयेति लेश्याव्युत्पत्त्या कृष्णादि द्रव्यसान्निध्यादात्मनः परिणामविशेषो लेश्यापदेन व्यपदिश्यते तथा चोक्तम् 'कृष्णादि द्रव्यसाचिव्यात् परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रायं लेश्याशब्दः प्रवर्तते ॥१॥ इति, अथ कानि तावत् कृष्णादि

हवें प्रयोग पद में पांच प्रकार की गति-प्रयोगगति, ततगति, बन्धनच्छेदनगति, उपपातगति और विहायोगति की प्ररूपणा की गई है । इनमें उपपातगति के तीन भेद कहे हैं-क्षेत्रोपपातगति, भवोपपातगति, और नोभवोपपातगति । इनमें से नैरयिक, तिर्यंच, मनुष्य और देवभवोपपातगतियों में नैरयिकभव आदि के रूपमें उत्पन्न हुए जीवों का उत्पत्ति के समय से आहार आदि अवश्य ही होना चाहिए । इस कारण लेश्या के प्रकरण में भी उनका कथन अनुचित नहीं है ।

अब प्रश्न यह है कि लेश्या का अर्थ क्या है ? उत्तर यों है-जिसके द्वारा आत्मा कर्मों के साथ श्लेष को प्राप्त होता है, वह लेश्या है । कृष्ण आदि द्रव्यों के सान्निध्य से होनेवाला आत्मा का परिणाम लेश्या कहलाता है । कहा भी है जैसे स्फटिक मणि के सामने जिस वर्ण की वस्तु रख दी जाती है, स्फटिक उसी वर्ण वाली प्रतीत होने लगती है, उसी प्रकार कृष्ण आदि द्रव्यों के संसर्ग से आत्मा में भी उसी तरह का परिणाम उत्पन्न होता है । वही परिणाम लेश्या कहलाता है ॥१॥

પ્રયોગગતિ, તતગતિ, બન્ધન છેદનગતિ, ઉપપાતગતિ વિહાયોગતિની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. તેમાં ઉપપાત ગતિના ત્રણ ભેદ કહ્યા છે, ક્ષેત્રોપપાતગતિ, ભવોપપાતગતિ અને નો ભવો-પપાતગતિ તેમાંથી નૈરયિક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવભવોપપાતગતિયોમાં નૈરયિક ભવ આદિના રૂપમા ઉત્પન્ન થયેલ જીવોના ઉત્પત્તિના સમયથી આહાર આદિ અવશ્ય જ હોવો જોઈએ. એ કારણે લેશ્યાના પ્રકરણમા પણ તેમનું કથન અનુચિત નથી.

હવે પ્રશ્ન એ છે કે લેશ્યાનો અર્થ શું છે?

ઉત્તર આમ છે-જેના દ્વારા આત્મા કર્મોની સાથે શ્લેષને પ્રાપ્ત થાય છે તે લેશ્યા છે. કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્યોના સાન્નિધ્યથી થનારા આત્માનું પરિણામ લેશ્યા કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે-જેમ સ્ફટિક મણિના સામે જે વર્ણની વસ્તુ રાખવામાં આવે છે, સ્ફટિક એ જ વર્ણનો પ્રતીત થાય છે, એજ પ્રકારે કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્યોના સંસર્ગથી આત્મામાં પણ એ જ પ્રકારનું પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે. તેજ પરિણામ લેશ્યા કહેવાય છે ॥ ૧ ॥

द्रव्याणि ? अत्रोच्यते–योगे सति लेश्यायाः सद्भावः, योगाभावे च लेश्याया असद्भावः तस्माल्लेश्याया योगेन सहान्वयव्यतिरेकदर्शनात् तस्य चान्वयव्यतिरेकदर्शनस्य कार्यकारणभावनिश्चायकतया योगनिमित्त लेश्या भवतीति निश्चयो जायते, योगनिमित्ता अपि लेश्या योगान्तर्गतद्रव्यरूपैव नो योगनिमित्त कर्मद्रव्यरूपा संभवति, तस्याः योगनिमित्तकर्मद्रव्यरूपत्वे तदन्तगति घातिकर्म द्रव्यरूपत्वाघातिकर्मद्रव्यरूपत्वविकल्पासहत्वात् तथाहि–न तावत् सा लेश्या घातिकर्मद्रव्यरूपा संभवति सयोगिकेवलिनि घातिकर्मद्रव्याणामभावेऽपि लेश्यायाः सद्भावात्, नापि अघातिकर्मद्रव्यरूपा संभवति अयोगिकेवलिनि तेषां कर्मणां सद्भावेऽपि लेश्याया अभावात्, तस्मात् परिशेषात् योगान्तर्गतद्रव्यरूपैव सा अवसेया, तानि च योगान्तर्गतानि द्रव्याणि यावत्कषायास्तावत् तेषामपि उदयोपबृंहणकाणि भवन्ति योगान्तर्गतद्रव्याणां' कषायोदयोपबृंहणसामर्थ्यदर्शनात् ।

कृष्ण आदि द्रव्य क्या हैं ? इसका उत्तर यह है कि योग के सद्भाव में लेश्या का सद्भाव होता हैं और योग का अभाव होने पर लेश्या का भी अभाव हो जाता है । इस प्रकार योग के साथ लेश्या का अन्वय और व्यतिरेक देखा जाता है । अन्वय व्यतिरेक उनके कार्यकारणभाव का निश्चायक है, अतएव निश्चय होता है कि लेश्या योगनिमित्तक है । लेश्या योगनिमित्तक होने पर भी योग के अन्तर्गत द्रव्य ही है, योगनिमित्तक कर्मद्रव्य नहीं है । अगर लेश्का को कर्मद्रव्य माना जाय तो यह प्रश्न उत्पन्न होगा कि वह घातिकर्मद्रव्य है अथवा अघाति कर्मद्रव्य है ? लेश्या घातिकर्मद्रव्य तो हो नहीं सकती, क्योंकि सयोगी केवली में घातिक कर्मो का अभाव होने पर भी लेश्या का सद्भाव होता है । वह अघाति कर्मद्रव्य भी नहीं कही जा सकता, क्योंकि अयोगी केवली में अघातिया कर्मो का सद्भाव होने पर भी–लेश्या का अभाव होता है । अतएव पारिशेष्य न्याय से लेश्या को योग के अन्तर्गत द्रव्य ही मानना उचित है । वे योगान्तर्गत द्रव्य, जब तक कषायों की विद्यमानता है तब तक उनके

કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્ય શુ છે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે યોગના સદ્ભાવમાં લેશ્યાનો સદ્ભાવ થાય છે અને યોગનો અભાવ થતાં લેશ્યાનો પણ અભાવ થઈ જાય છે. એ પ્રકારે યોગની સાથે લેશ્યાનો અન્વય અને વ્યતિરેક દેખાય છે. અન્વય વ્યતિરેક તેમના કાર્ય કારણ ભાવનો નિશ્ચાયક છે, તેથી જ નિશ્ચય થાય છે કે લેશ્યાયોગ નિમિત્તક છે, લેશ્યા યોગ નિમિત્તક બનવા છતા પણ યોગનું અન્તર્ગત દ્રવ્ય જ છે, યોગનિમિત્તક કર્મ દ્રવ્ય માનવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થશે કે તે ઘાતિ કર્મ દ્રવ્ય છે, અથવા અઘાતિ કર્મ દ્રવ્ય છે ? લેશ્યા ઘાતિ કર્મ દ્રવ્ય તો થઈ જ ન શકે, કેમકે સયોગી કેવલીમા ઘાતિક કર્મોનો અભાવ થતાં પણ લેશ્યાનો સદ્ભાવ હોય છે. તે અઘાતિ કર્મ દ્રવ્ય પણ નથી કહેવાતું, કેમકે અયોગી કેવલીમાં અઘાતિયા કર્મોનો સદ્ભાવ થતાં પણ લેશ્યાનો અભાવ હોય છે. અતએવ પરિશેષ્ય ન્યાયથી પણ લેશ્યાને યોગના અન્તર્ગત દ્રવ્ય જ માનવું ઉચિત છે. તે યોગાન્તર્ગત

॥ समाहारादि वक्तव्यता ॥

मूलम्-'नेरइया णं भंते ! सव्वे समाहारा, सव्वे समसरीरा, सव्वे-समुस्सासनिस्सासा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समाहारा जाव णो सव्वे समुस्सासनिस्सासा ? गोयमा ! णेरइया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-महासरीराय अप्पसरीरा य, तत्थ णं जे ते महासरीरा ते णं बहुतराए पोग्गले आहारेंति, बहुतराए पोग्गले परिणामेंति, बहुतराए पोग्गले उस्ससंति, बहुतराए पोग्गले नीससंति, अभिक्खणं आहारेंति, अभिक्खणं परिणामेंति, अभिक्खणं ऊससंति, अभिक्खणं नीससंति, तत्थ णं जेते अप्पसरीरा तेणं अप्पतराए पोग्गले आहारेंति, अप्पतराए पोग्गले परिणामेंति, अप्पतराए पोग्गले ऊससंति, अप्पतराए पोग्गले नीससंति, आहच्च आहारेंति, आहच्च परिणामेंति, आहच्च ऊससंति, आहच्च नीससंति, स एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ नेरइया नो सव्वे समाहारा नो सव्वे समसरीरा, णो सव्वे समुस्सासनिस्सासा ॥ सू० १ ॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समाहाराः ? सर्वे समशरीराः ? सर्वे समोच्छ्वास निःश्वासाः ? गौतम ! नैरयिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-महाशरीराश्च, अल्पशरीराश्च,

---

उदय को भडकाने वाले होते हैं, क्योंकि योग के अन्तर्गत द्रव्यों में कषाय के उदय को भडकाने का सामर्थ्य देखा जता है।

समानाहार आदि की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइया णं भंते ! सव्वे समाहारा ?) हे भगवन् ! क्या नारक सभी समान आहार वाले हैं ? (सव्वे समसरीरा) सब समान शरीर वाले हैं ?) (सव्वे समुस्सासनिस्सासा ?) क्या सब समान श्वास-निश्वास वाले होते हैं ?)

દ્રવ્ય, જ્યાં સુધી કષાયોની વિદ્યમાનતા છે, ત્યા સુધી તેમના ઉદયને ભડકાવનાર થાય છે, કેમકે યોગના અન્તર્ગત દ્રવ્યોમાં કષાયના ઉદયને ભડકાવવાનું સામર્થ્ય જોવામાં આવે છે.

સમાનાહાર આદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(नेरइयाणं भंते सव्वे समाहारा ?) હે ભગવન્ ! શું નારક બધા સમાન આહારવાળા છે ? (सव्वे समसरीरा) બધા સમાન શરીરવાળા છે ? (सव्वे समुस्सास निस्सासा ?) શું બધા સમાન શ્વાસનિશ્વાસવાળા હોય છે ?

तत्र खलु ये ते महाशरीरास्ते खलु बहुतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति, बहुतरान् पुद्गलान् परिणामयन्ति, बहुतरान् पुद्गलान् उच्छ्वासयन्ति, बहुतरान् पुद्गलान् निःश्वासयन्ति, अभीक्ष्णम् आहारयन्ति, अभीक्ष्णं परिणामयन्ति अभीक्ष्णम् उच्छ्वसन्ति, अभीक्ष्णं निःश्वसन्ति तत्र खलु ये ते अल्पशरीरास्ते खलु अल्पतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति, अल्पतरान्

(गोयमा ! णो इणट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (से केणट्ठेणं) किस हेतु से (भंते) हे भगवन् ! (एवं वुच्चइ) ऐसा कहा जाता है (नेरइया नो सव्वे समाहारा) नारक सब समान आहार वाले नही (जाव णो सव्वे समुस्सासनिस्सासा) यावत् सब समान उच्छ्वास-निश्वास वाले नहीं (गोयमा ! णेरइया दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! नारक दो प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (महासरीरा य अप्पसरीरा य) महा शरीर वाले और अल्प अर्थात् छोटे शरीर वाले (तत्थ णं जे ते महासरीरा) उनमें जो बडे शरीर वाले हैं (ते णं बहुतराए पोग्गले आहारेंति) वे बहुत अधिक पुद्गलों का आहार करते हैं (बहुतराए पोग्गले परिणामेंति) बहुत पुद्गलों को परिणत करते हैं (बहुतराए पोग्गले उस्ससंति) बहुत पुद्गलों का उच्छ्वसन करते हैं (बहुतराए पोग्गले नीससंति) बहुत पुद्गलों का निःश्वसन करते हैं (अभिक्खणं आहारेंति) बार-बार आहार करते हैं (अभिक्खणं परिणामेंति) बार बार परिणत करते है (अभिक्खणं उस्ससंति) बार-बार उच्छ्वसन करते हैं (अभिक्खणं नीससंति) बार-बार निःश्वसन करते हैं (तत्थ णं जे ते अप्पसरीरा) उनमें जो छोटे शरीर वाले हैं (ते णं अप्पतराए पोग्गले आहारेंति) वे थोडे पुद्गलों का आहार करते हैं (अप्पतराए पोग्गले

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं) કયા હેતુથી (भंते) હે ભગવન્ ! (एवं वुच्चइ) એવું કહેવાય છે (नेरइया नो सव्वे समाहारा) નારક બધા સમાન આહારકવાળા નથી (जाव णो सव्वे समुस्सासनिस्सासा) યાવત્ બધા સમાન ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસવાળા નથી

(गोयमा ! णेरइया दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (महासरीरा य अप्पसरीरा य) મહાશરીરવાળા અને અલ્પ અર્થાત્ નાના શરીર વાળા (तत्थणं जे से महासरीरा) તેઓમાં જે મોટા શરીરવાળા છે (ते णं बहुतराए पोग्गले आहारेंति) તે ઘણા અધિક પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (बहुतराए पोग्गले परिणामेंति) ઘણા પુદ્ગલોને પરિણત કરે છે (बहुतराए पोग्गले उस्ससंति) ઘણા પુદ્ગલોનો ઉચ્છ્વાસ કરે છે (अभिक्खणं आहारेंति) વારંવાર આહાર કરે છે (अभिक्खणं परिणामेंति) વાર વાર પરિણત કરે છે (अभिक्खणं उस्ससंति) વારંવાર ઉચ્છ્વસન કરે છે (अभिक्खणं नीससंति) વારંવાર નિશ્વસન કરે છે (तत्थणं जे ते अप्पसरीरा) તેમા જે નાના શરીરવાળા છે (तेणं अप्पतराए पोग्गले आहारेंति) તે થોડા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (अप्पतराए पोग्गले परि-

पुद्गलान् परिणामयन्ति, अल्पतरान् पुद्गलान् उच्छ्वासयन्ति, अल्पतरान् पुद्गलान् निःश्वासयन्ति, आहत्य आहारयन्ति, आहत्य परिणामयन्ति, आहत्य उच्छ्वासयन्ति, आहत्य निःश्वासयन्ति, तत् एतेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते-नैरयिकाः नो सर्वे समाहाराः, नो सर्वे समशरीराः, नो सर्वे समोच्छ्वासनिःश्वासाः ।

टीका-अथाहारप्रक्रमात् प्रथममाहारं प्ररूपयितुमाह-'नेरइया णं भंते ! सव्वे समाहारा, सव्वेसमसरीरा, सव्वे समुस्सासनिस्सासा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सर्वे समाहाराः-समस्तुल्य आहारो येषां ते समाहारा भवन्ति ? एवं किं सर्वे नैरयिकाः

परिणामेंति) थोडे पुद्गलों का परिणमन करते हैं (अप्पतराए पोग्गले ऊससंति) थोडे पुद्गलों का उच्छ्वसन करते हैं (अप्पतराए पोग्गले नीससंति) थोडे पुद्गलों का निःश्वसन करते हैं (आहच्च) कदाचित् (आहारेंति) आहार करते हैं (आहच्च परिणामेंति) कदाचित् परिणत करते हैं (आहच्च ऊससंति) कदाचित् उच्छ्वसन करते हैं (आहच्च नीससंति) कदाचित् निःश्वसन लेते हैं (से एएणट्ठेणं गोयमा) इस हेतु से हे गौतम ! (एवं वुच्चइ) ऐसा कहा जाता है (नेरइया नो सव्वे समाहारा) नारक सब समान आहार वाले नहीं है (नो सव्वे समसरीरा) एवं समान शरीर वाले नहीं हे (णो समुस्सासनिस्सासा) सब समान उच्छ्वास निःश्वास वाले नहीं हैं ।

टीकार्थ-आहार का प्रसंग होने से पहले आहार की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्या सभी नारक समान आहार वाले होते हैं ? इसी प्रकार क्या सभी नारकों का शरीर समान है ? क्या सब नारक समान उच्छ्वास निःश्वास वाले हैं ?

णामेति) थोडा पुद्गलोनुं परिणमन करे छे (अप्पतराए पोग्गले ऊससंति) थोडा पुद्गलोनुं उच्छ्वसन करे छे (अप्पतराए पोग्गले नीससंति) थोडा पुद्गलोनुं निश्वसन करे छे (आहच्च) कदाचित् (आहारेंति) आहार करे छे (आहच्च परिणामेंति) कदाचित् परिणमन करे छे (आहच्च ऊससंति) कदाचित् उच्छ्वसन करे छे (आहच्च नीससंति) कदाचित् निश्वसन ले छे (से एएणट्ठेणं गोयमा !) ए हेतुथी हे गौतम ! (एवं वुच्चइ) એવું કહેવાય છે (नेरइया नो सव्वे समाहारा) નારક બધા સમાન આહારવાળા નથી (णो सव्वे समुस्सासनिस्सासा) બધા સમાન ઉચ્છ્વાસ નિ.શ્વાસવાળા નથી

ટીકાર્થ-આહારનો પ્રસંગ હોવાથી પહેલા આહારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શું બધા નારક સમાન આહારવાળા છે? એજ પ્રકારે શું બધા નારકોના શરીર સમાન આહારવાળા હોય છે? એજ પ્રકારે બધા નારકોના શરીર સમાન છે? શું બધા નારક સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસવાળા છે?

समशरीराः–समं सदृशं शरीरं येषां ते समशरीरा भवन्ति ? किं वा सर्वे नैरयिकाः समोच्छ्वासनिःश्वासा–समौ उच्छ्वासनिःश्वासौ येषां ते समोच्छ्वासनिःश्वासा भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः युक्त्योपपन्नः, तत्र गौतमः पृच्छति–'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–नेरइया नो सव्वे समाहारा, जाव णो सव्वे समुस्सासनिस्सासा ?' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन कथं तावद् एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–नैरयिकाः नो सर्वे समाहाराः–समानाहारवन्तः, यावत्–नो सर्वे नैरयिकाः समशरीराः, नो वा सर्वे नैरयिकाः समोच्छ्वास निःश्वासा भवन्ति, इति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णेरइया दुविहा पण्णत्ता' नैरयिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा–महासरीरा य अप्पसरीरा य' तद्यथा–महाशरीराश्च अल्पशरीराश्च, तत्र महत्–विशालं शरीरं येषां ते महाशरीराः, एवम् अल्पं–लघु शरीरं येषां ते अल्पशरीराः, तत्र जघन्येनाल्पत्वम् अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणत्वम्, उत्कृष्टेन महत्त्वन्तु पञ्चधनुः शतप्रमाणत्वम् अवसेयम् एतदपि भवधारणीयशरीरमपेक्ष्य

भगवान्–हे गौतम ! ऐसी बात नहीं हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवान् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि सभी नारक समान आहार वाले नहीं है ? यावत् सब नारक समान शरीर उच्छ्वास और निःश्वास वाले नहीं हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! नारक जीव दो प्रकार के होते हैं महाशरीर और अल्पशरीर। जिनका शरीर विशाल होता है वे महाशरीर और जिनका शरीर अल्प अर्थात् लघु होता है वे अल्पशरीर। जघन्य अल्पत्व अंगुल के असंख्यातवें भाग है और सर्वोत्कृष्ट महत्त्व पांच सौ धनुष्य का है। तात्पर्य यह है कि नारक जीव का शरीर छोटे से छोटा अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण होता है और बडे से बडा शरीर पांचसौ धनुष का यह प्रमाण भवधारणीय शरीर की

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! એવી વાત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શા હેતુ એ એવુ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન આહરવાળા નથી હોતા ? યાવત્ બધા નારક સમાન શરીર, ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ વાળા નથી ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારક જીવ બે પ્રકારના હોય છે–મહાશરીરવાળા, અને અલ્પ શરીરવાળા. જેઓના શરીર વિશાળ હોય છે તેઓ મહાશરીર અને જેમના શરીર અલ્પ અર્થાત્ લઘુ હોય છે, તેઓ અલ્પ શરીર. જઘન્ય અલ્પત્વ અગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે અને સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્વ પાંચસો ધનુષનું છે.

તાત્પર્ય એ છે કે નારક જીવના શરીર નાનામા નાના આંગલના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે, અને મોટામા મોટા શરીર પાચસો ધનુષના. આ પ્રમાણ ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાથી છે. ઉત્તરવૈક્રિયની અપેક્ષાએ જઘન્ય પ્રમાણ આંગલનો સંખ્યાતમો ભાગ

बोध्यम् उत्तरवैक्रियापेक्षयातु जघन्येनाल्पत्वम् अङ्गुलसंख्यातभागमात्रत्वम्, उत्कृष्टेन महत्त्वं पुनर्धनुः सहस्रमानत्वमिति भावः, अथ शरीरविषयक प्रश्नस्य द्वितीयस्थानोक्ततया प्रथममेव तदुत्तरदानं क्रमविरुद्धमिति चेदत्रोच्यते-शरीराणां वैषम्याभिधाने सत्येव आहारोच्छ्वासादीनां वैषम्यं प्ररूपितं भवतीत्यभिसन्धायैव द्वितीयस्थानोक्तस्यापि शरीरप्रश्नस्य प्रथमं समाधानं कृतमिति न अक्रमविरोधः सम्भवतीति बोध्यम्, अथाहारोच्छ्वासादीनां वैषम्यं प्रतिपादयितुमाह-'तत्थ णं जे ते महासरीरा तेणं बहुतराए पोग्गले आहारेंति' तत्र खलु-महाशरीराल्पशरीरमध्ये ये तावन्नैरयिकाः यदपेक्षया महाशरीरा भवन्ति ते खलु तदपेक्षया बहुतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति, तेषां महाशरीरत्वात् प्रसिद्धमेतल्लोके महाकायानां हस्त्यादीनां लघुकायशशकाद्यपेक्षया बहुभोजित्वात् बाहुल्यापेक्षया चेदमुक्तम् तेन कस्य

अपेक्षा से हैं। उत्तर वैक्रिय की अपेक्षा जघन्य प्रमाण अंगुल का संख्यातवां भाग और उत्कृष्ट बडा प्रमाण एक हजार धनुष का होता है।

शंका-शरीर संबंधी प्रश्न दूसरा है, किन्तु उसका उत्तर सब से पहले दिया गया है। यह क्रम से विरुद्ध कथन है।

समाधान-शरीरों की विषमता बतला देने पर ही आहार, उच्छ्वास आदि की विषमता शीघ्र समझ में आ जाती है, इस अभिप्राय से दूसरे स्थान में कथित शरीर संबंधी प्रश्न का समाधान पहले कर दिया गया है। इस कारण क्रमविरोध नहीं समझना चाहिए।

अब आहार तथा उच्छ्वास आदि की विषमता का प्रतिपादन किया जाता है-

उन महाशरीर और अल्पशरीर नारकों में से जो नारक महाशरीर होते हैं, वे अपने से अल्पशरीर वाले नारकों की अपेक्षा बहुत पुद्गलों का आहार करते हैं, क्योंकि उनका शरीर बडा होता है। लोक में यह प्रसिद्ध ही है कि बडे शरीरवाले हाथी आदि अपने से छोटे शरीरवाले शशक आदि से अधिक

અને ઉત્કૃષ્ટ મોટું પ્રમાણ એક હજાર ધનુષનું હોય છે.

શંકા-શરીર સંબંધી પ્રશ્ન બીજો છે, પરન્તુ તેનો ઉત્તર બધાથી પહેલો અપાયો છે એ ક્રમથી વિરૂદ્ધ કથન છે.

સમાધાન-શરીરોની વિષમતા બતાવી દેવાથી જ આહાર ઉચ્છ્વાસ આદિની વિષમતા શીઘ્ર સમાજમા આવી જાય છે. એ અભિપ્રાયથી બીજા સ્થાનમા કથિત શરીર સંબંધી પ્રશ્નનું સમાધાન પહેલા કરી દેવાયેલું છે એ કારણે તે ક્રમ વિરૂદ્ધ નથી એમ સમજવું.

હવે આહાર તથા ઉચ્છ્વાસ આદિનું પ્રતિપાદન કરાય છે-

એ મહાશરીર અને અલ્પ શરીર નારકોમાંથી જે નારક મહાશરીર હોય છે, તેઓ પોતાથી અલ્પ શરીરવાળા નારકોની અપેક્ષાએ ઘણા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, કેમકે તેમનાં શરીર મોટા હોય છે. લોકમા એ પ્રસિદ્ધ જ છે કે મોટા શરીરવાળા હાથી

चिन्महाशरीरत्वे अल्पभोजित्वेऽपि कस्यचिदल्पशरीरत्वे महाभोजित्वेऽपि न दोषः, कतिपयानां तथासत्त्वेऽपि बहूनां यथोक्तनियमसत्त्वात् नैरयिकाः पुनर्यथैकान्तेन महाशरीराः परमदुःखिता उत्कटाहाराभिलाषवन्तश्च भवन्ति तथा नियमतो बहुतरान् पुद्गलान आहारयन्ति एवम्-'बहुतराए पोग्गले परिणामेंति' बहुतरान् पुद्गलान् परिणामयन्ति, परिणामस्याहारपुद्गलानुसारित्वात् तस्यापृष्टत्वेऽपि आहारकार्यत्वादुक्तिः, एवम्-'बहुतराए पोग्गले उस्ससंति' बहुतरान् पुद्गलान् उच्छ्वासयन्ति-उच्छ्वासतया उपाददते, 'बहुतराए पोग्गले नीससंति' बहुतरान् पुद्गलान् निःश्वासयन्ति निःश्वासतया परित्यजन्ति तेषां महाशरीरत्वात्, बृहच्छरीराणां तज्जातीयेतरापेक्षया बहूच्छ्वासनिःश्वासदर्शनात्, अथाहारस्यैव कालकृतं तारतम्यं 'वैषम्यं' प्रतिपादयति-'अभिक्खणं आहारेंति' अभीक्ष्णं-शश्वत् पौनः

आहार करते हैं। किन्तु यह कथन बहुलता की अपेक्षा से समझना चाहिए। अतः कोई बडे शरीरवाला होकर भी अल्पभोगी हो और कोई लघु शरीरवाला होकर भी-बहुभोगी हो तो इसमें कोई दोष नहीं है। थोडों में अपवाद हो सकता है मगर अधिकांश प्राणियों में उक्त नियम लागू होता है। नारक जीव ज्यों-ज्यों महाशरीरवाले, परम दुःखी और तीव्र आहार की अभिलाषा वाले होते हैं, त्यों-त्यो वे बहुतर पुद्गलों का आहार करते हैं, और बहुतर पुद्गलों को परिणत करते हैं। परिणाम आहार किये हुए पुद्गलो के अनुसार होता है, अतएव परिणमन के विषय में प्रश्न न होने पर भी-उसका उल्लेख कर दिया गया है, क्यों कि वह आहार का कार्य है। इसी प्रकार वे नारक बहुतर पुद्गलों का उच्छ्वास लेते हैं और बहुतर पुद्गलों को निःश्वास के रूपमें त्यागते हैं, क्योंकि वे महाशरीर वाले होते हैं। जो बडे शरीरवाले होते हैं वे अपनी जाति के अल्प शरीर वालों की अपेक्षा बहुत उच्छ्वास-निःश्वास वाले देखे जाते हैं।

વગેરે પોતાનાથી નાના શરીરવાળા શશલાં વગેરેથી અધિક આહાર કરે છે. પણ એ કથન બહુલતાની અપેક્ષાએ સમજવુ જોઈએ. તેથી કોઈ મોટા શરીરવાળા હોવા છતાં પણ અલ્પ ભોજી હોય તો અને કોઇ લઘુ શરીરવાળા હોય તો પણ બહુ ભોજી હોય તો તેમાં કોઈ દોષ નથી. થોડા અપવાદ હોઈ શકે છે, પણ અધિકાંશ પ્રાણિયોમાં ઉક્ત નિયમજ લાગૂ થાય છે નારક જીવ જેમ જેમ મહાશરીરવાળા પરદુઃખી અને તીવ્ર આહારની અભિલાષાવાળા હોય છે. પરિણામ આહાર કરેલા પુદ્ગલોના અનુસાર હોય છે, તેથી જ પરિમણુમનના વિષયમાં પ્રશ્ન ન થવા છતાં પણ તેનો ઉલ્લેખ કરી દેવાયેલો છે, કેમકે આહારનું કાર્ય છે એ જ પ્રમાણે નારક ઘણા પુદ્ગલોનો ઉચ્છ્વાસ લે છે અને ઘણુ બધા પુદ્ગલોનો નિઃશ્વાસના રૂપમાં ત્યાગ કરે છે, કેમકે તેઓ મહાશરીરવાળા હોય છે. જે મોટા શરીરવાળા હોય છે, તેઓ પોતાની જાતિના અલ્પશરીરવાળાઓની અપેક્ષાએ ઘણા ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાળા જોવામાં આવે છે.

पुन्येनेत्यर्थः आहारयन्ति ये तावद् यदपेक्षया महाशरीरा भवन्ति ते तदपेक्षया शीघ्र शीघ्रतराहारग्रहणशालिनो दरीदृश्यन्ते इत्यर्थः, 'अभिक्खणं परिणामेंति' अभीक्ष्णं-शश्वत् परिणामयन्ति, 'अभिक्खणं ऊससंति' अभीक्ष्णं-शश्वद् उच्छ्वसन्ति-उच्छ्वासं गृह्णन्ति, 'अभिक्खणं नीससंति' अभीक्ष्णं-शश्वत् निःश्वसन्ति श्वासं मुञ्चन्तीत्यर्थः, ते खलु नैरयिका महाशरीरतया दुःखिततरत्वात् सततमुच्छ्वासादिकं कुर्वन्ति। 'तत्थणं जे ते अप्पसरीरा तेणं अप्पतराए पोग्गले आहारेंति' तत्र खलु महाशरीराल्पशरीरनैरयिकाणां मध्ये ये तावत् नैरयिका यदपेक्षया अल्पशरीरा भवन्ति ते खलु तदपेक्षया अल्पतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति तेषां लघुकायत्वात् 'अप्पतराए पोग्गले ऊससंति' अल्पतरान् पुद्गलान् उच्छ्वासयन्ति-उच्छ्वासतया गृह्णन्ति 'अप्पतराए पोग्गले नीससंति' अल्पतरान् पुद्गलान् निःश्वासयन्ति-निश्वसतया मुञ्चन्ति, अथच 'आहच्च आहारेति' आहत्य-कदाचिदेव आहारयन्ति न शाश्वत्, कदाचित् नाहारयन्त्य-

आहार की कालकृत विषमता का प्रतिपादन किया जाता है-अपेक्षाकृत महाशरीर वाले अपनी अपेक्षा छोटे शरीरवालों से शीघ्र और शीघ्रतर आहार को ग्रहण करते देखे जाते हैं। इस नियम के अनुसार जो नारक जिसकी अपेक्षा महाशरीर वाले हैं, वे अपने से अल्प शरीर वाले नारको की अपेक्षा जल्दी-जल्दी आहार करते हैं। जब आहार वार-वार करते हैं तो उसका परिणमन भी वार-वार करते हैं। वे वार-वार उच्छ्वास और निःश्वास लेते हैं। महाकाय नारक जीव दुःखी होने के कारण सतत सांसें लेते रहते हैं। उनमें जो नारक अपेक्षाकृत छोटे शरीर वाले होते हैं, वे महाकाय नारको की अपेक्षा अल्प पुद्गलो का आहार करते हैं और अल्प पुद्गलों को ही परिणत करते हैं। अल्पतर पुद्गलों को उच्छ्वास के रूपमें ग्रहण करते हैं और अल्पतर पुद्गलो का ही निःश्वास रूप में परित्याग करते हैं। वे कदाचित् आहार करते हैं, सदैव

આહારની કાલકૃત વિષમતાનું પ્રતિપાદન કરાય છે–

અપેક્ષા કાલકૃત મહાશરીરવાળા પોતાની અપેક્ષાએ નાના શરીરવાળાઓથી શીઘ્ર શીઘ્રતર આહારને ગ્રહણ કરતા જોવામાં આવે છે. એ નિયમના અનુસાર જે નારક જેની અપેક્ષાએ મહાશરીરવાળા છે તેઓ પોતાનાથી અલ્પ શરીરવાળા નારકોની અપેક્ષાએ જલ્દી–જલ્દી આહાર કરે છે. જ્યારે આહાર વારંવાર કરે છે તો તેમનું પરિણમન પણ વારંવાર કરે છે. તેઓ વાર વાર ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ લે છે. મહાકાય નારક જીવ દુઃખી હોવાના કારણે સતત શ્વાસ લેતા રહે છે. તેઓમાં જે નારક અપેક્ષાકૃત નાના શરીરવાળા હોય છે, તેઓ મહાકાય નારકોની અપેક્ષાએ અલ્પપુદ્ગલોનો આહાર કરે છે અને અલ્પ પુદ્ગલોને જ પરિણત કરે છે. અલ્પતર પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને અલ્પતર પુદ્ગલાને જ નિઃશ્વસનના રૂપમાં ત્યજે છે. અને તેઓ કદાચિત્ આહાર કરે છે, સદૈવ નહીં અર્થાત્ કોઈ વાર આહાર નથી પણ કરતા.

पिडित्यर्थः, महाशरीराहारग्रहणस्य व्यवधानकालापेक्षया बहुतरव्यवधानकालेन आहारं कुर्वन्तीति भावः, एवम् 'आहच्च परिणामेंति' आहत्य-कदाचिदेव आहारितपुद्गलान् परिणामयन्ति न तु शश्वत्, तेषामल्पाहारत्वात्, एवम् 'आहच्च ऊससंति आहत्य-कदाचिदेव उच्छ्वसन्ति-उच्छ्वासं गृह्णन्ति, एवमेव 'आहच्च नीससंति' आहत्य-कदाचिदेव निःश्वसन्ति-निःश्वासं मुञ्चन्ति नतु शश्वत्, तेषामल्पशरीरतया महाशरीरापेक्षया अल्पतरदुःखत्वात् सान्तरमेव उच्छ्वासनिःश्वासादिकं कुर्वन्ति नतु निरन्तरमितिभावः, तदुपसंहरन्नाह-'से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समाहारा नो सव्वे समसरीरा णो सव्वे समुस्सास निस्सासा' हे गौतम ! तत्-अथ एतेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत् नैरयिकाः नो सर्वे समाहाराः-समानाहारवन्तः, नो सर्वे समशरीराः-समानकायाः, नो सर्वे समोच्छ्वास-निःश्वासा-समानोच्छ्वासनिःश्वासा भवन्ति ॥सू० १॥

॥ समान कर्मादिवक्तव्यता ॥

मूलम्-नेरइया णं भंते ! सव्वे समकम्मा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समकम्मा ? गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-पुव्वोववन्नगाय पच्छोववन्नगा य, तत्थ

नहीं अर्थात् कभी आहार नहीं भी करते हैं। तात्पर्य यह है कि महाकाय नारकों के आहार का जितना व्यवधानकाल है, उसकी अपेक्षा लघुकाय नारकों के आहार का व्यवधानकाल अधिक है। कदाचित आहार करने से इसका परिणमन भी कदाचित् ही करते है-सदा नहीं, क्योंकि वे अल्पाहारी होते हैं। इसी प्रकार वे कदाचित् उच्छ्वास लेते हैं और कदाचित् ही निःश्वास लेते हैं, क्योकि लघुकाय नारक महाकाय नारकों की अपेक्षा अल्प दुःख वाले होते हैं, अतएव निरन्तर उच्छ्वास-निःश्वास नहीं लेते वरन् बीच में अन्तर डालकर लेते हैं।

उपसंहार करते हुए कहते हैं-इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि सभी नारक समान आहार वाले, समान शरीर वाले नहीं हैं।

તાત્પર્ય એ છે કે મહાકાય નારકોના આહારનો જેટલો વ્યવધાનકાળ છે, તેની અપેક્ષાએ લઘુકાય નારકોના આહારનો વ્યવધાનકાલ અધિક છે. કદાચિત્ આહાર કરવાથી તેનું પરિણમન પણ કદાચિત્ જ કરે છે-સદા નહીં, કેમકે તેઓ અલ્પાહારી હોય છે. એજ પ્રકારે તેઓ કદાચિત્ ઉચ્છ્વાસ લે છે અને કદાચિત્ નિઃશ્વાસ લે છે કેમકે લઘુકાય નારક મહાકાય નારકોની અપેક્ષાએ અલ્પ દુઃખવાળા હોય છે, તેથી જ નિરન્તર ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ નથી લેતા પણ વચમાં અન્તર રાખીને લે છે.

ઉપસંહાર કરતા કહે છે-એ હેતુથી એવું કહેવાય છે કે બધા નરક સમાન આહાર વાળા, સમાન શરીરવાળા તેમજ સમાન ઉચ્છ્વાસવાળા તથા નિઃશ્વાસવાળા નથી હોતા.

णं जे ते पुव्वोववन्नगा तेणं अप्पकम्मतरागा, तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा ते णं महाकम्मतरागा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइया णो सव्वे समकम्मा. नेरइयाणं भंते! सव्वे समवन्ना ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! नेरइया नो सव्वे समवण्णा? गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य, तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं विसुद्धवन्नतरागा, तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा तेणं अविसुद्धवण्णतरागा, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समवन्ना, एवं जहेव वन्नेण भणिया तहेव लेसासु विसुद्धलेसतरागा, अविसुद्धलेसतरागा य भाणियव्वा, नेरइया णं भंते ! सव्वे-समवेयणा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ-नेरइया णो सव्वे समवेयणा ? गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा -सन्निभूया य असन्निभूया य, तत्थ णं जे ते सन्निभूया तेणं महावेयणतरागा, तत्थ णं जे ते असन्निभूया, तेणं अप्पवेयणतरागा, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समवेयणा' ॥ सू० २ ॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समकर्माणः ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-नैरयिकाः नो सर्वे समकर्माणः? गौतम ! नैरयिका द्विविधाः

समान कर्म आदि की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइया णं भंते ! सव्वे समकम्मा ?) हे भगवन् ! नारक क्या सभी-समान कर्मवाले होते हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) किस हेतु से भगवन् ! ऐसा कहा जाता है ? (नेरइया सव्वे नो समकम्मा ?) नारक सभी समान कर्मवाले नहीं हैं ? (गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! नारक दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य) पूर्वोत्पन्न-पहले उत्पन्न

સમાન કર્મ આદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(नेरइयाणं भंते ! सव्वे समकम्मा) ? હે ભગવન્ ! નારક શું બધા સમાન કર્મવાળા હોય છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) ક્યા હેતુથી ભગવન્ ! એવુ કહેવાય છે ? (नेरइया सव्वे नो समकम्मा ?) નારક બધા સમાન કર્મવાળા નથી ? (गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! નારક

प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पूर्वोपपन्नकाश्च पश्चादुपपन्नकाश्च, तत्र खलु ये ते पूर्वोपपन्नकास्ते खलु अल्पकर्मतरकाः, तत्र खलु ये ते पश्चादुपपन्नकास्ते खलु महाकर्मतरकाः, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते नैरयिकाः नो सर्वे समकर्माणः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समवर्णाः? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! नैरयिकाः नो सर्वे समवर्णाः ? गौतम? नैरयिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पूर्वोपपन्नकाश्च पश्चादुपपन्नकाश्च, तत्र खलु ये ते पूर्वोपपन्नकास्ते खलु विशुद्धवर्णतरकाः, तत्र खलु ये ते पश्चादुपपन्नकास्ते खलु अविशुद्ध वर्ण-

---

हुए और पश्चात् उपपन्न-बाद में उत्पन्न हुए (तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा) उनमें जो पूर्वोत्पन्न हैं (ते णं अप्पकम्मतरगा) वे अपेक्षाकृत अल्प कर्मवाले हैं (तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा) उनमें जो पश्चात् उत्पन्न हुए हैं (ते णं महाकम्मतरगा) वे बहुत कर्मवाले हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा !) हे गौतम ! इस हेतु से (एवं वुच्चइ) ऐसा कहा जाता है (नेरइया णो सव्वे समकम्मा) नारक सब समान कर्मवाले नहीं हैं।

(नेरइया णं भंते ! सव्वे समवन्ना ?) हे भगवन् ! नारक क्या सभी समान वर्णवाले हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (से केणट्ठेणं भंते !) हे भगवन् किस कारण से (नेरइया नो समवन्ना ?) नारक समान वर्णवाले नहीं हैं ? (गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! नारक दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य) पूर्वोत्पन्न और पश्चात् उत्पन्न (तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं विसुद्धवन्नतरागा) उनमें जो पूर्वोत्पन्न हैं, वे अधिक विशुद्ध वर्णवाले होते हैं (तत्थ णं जे ते पच्छो-

---

બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે (पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य पूर्वोत्पन्न- અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન-પછીથી ઉત્પન્ન થયેલા (तत्थणं जे ते पुव्वोववन्नगा) તેમાં જે પૂર્વોત્પન્ન છે (तेणं अप्पकम्मतरागा) તેઓ અપેક્ષાકૃત અલ્પકર્મવાળા છે (तत्थणं जे ते पच्छोववन्नगा) તેઓમાં જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન થયા છે (ते णं महाकम्मतरागा) તેઓ ઘણા કર્મોવાળા છે (से तेणट्ठेणं गोयमा) હે ગૌતમ ! એ હેતુથી (एवं वुच्चइ) એવું કહેવાય છે (नेरइया णो सव्वे समकम्मा) નારક બધા સમાન કર્મવાળા નથી હોતા.

(नेरइयाणं भंते ! सव्वे समवन्ना) હે ભગવન્ ! શું બધા નારક સમાન વર્ણવાળા છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. (से केणट्ठेणं भंते) હે ભગવન્ ! શા કારણથી (नेरइया नो सव्वे समवन्ना ?) નારક સમાન વર્ણવાળા નથી ? (गोयमा ! नेरइया दुविहा पन्नत्ता) હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે (पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य) પૂર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન (तत्थणं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं विसुद्धवन्नतरागा) તેઓમાં જે પૂર્વોત્પન્ન છે, તેઓ અધિક વિશુદ્ધ વર્ણવાળા હોય છે (तत्थणं जे ते पच्छोववन्नगा ते णं अविसुद्धवण्णतरागा) તેઓમાં જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ અવિશુદ્ધ વર્ણવાળા હોય છે (से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ)

तरकाः, तत् एतेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते–नैररिकाः नो सर्वे समवर्णाः, एवं यथैव वर्णेन भणितास्तथैव लेश्यासु विशुद्धलेश्यातरकाः, अविशुद्धलेश्यातरकाश्च भणितव्याः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समवेदनाः ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन एवमुच्यते–नैरयिका नो सर्वे समवेदनाः ? गौतम ! नैरयिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–संज्ञिभूताश्च असंज्ञिभूताश्च; तत्र खलु ये ते सज्ञिभूतास्ते खलु महावेदनतरकाः, तत्र खलु ये ते असंज्ञिभूतास्ते खलु अल्पवेदनतरकाः, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते–नैरयिकाः नो सर्वे समवेदनाः ॥सू० २॥

वचन्नगा ते णं अविसुद्धवर्णतरागा) उनमें जो पश्चात् उत्पन्न हुए हैं वे अविशुद्ध वर्णवाले होते हैं (से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (नेरइया नो सव्वे समवन्ना) सब नारक समान वर्णवाले नहीं हैं (एवं) इस प्रकार (जहेव वन्नेण भणिया) जैसे वर्ण से कहे (तहेव) उसी प्रकार (लेसासु विसुद्धलेसतरागा) लेश्याओं में अधिक विशुद्ध लेश्यावाले (अविसुद्ध लेसतरागा य) और अविशुद्ध लेश्यावाले (भाणियव्वा) कहने चाहिए (नेरइया णं भंते ! सव्वे समवेयणा ?) हे भगवन् ! सब नारक समान वेदनावाले हैं ? (गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ) किस हेतु से कहा जाता है (नेरइया णो सव्वे समवेयणा ?) नारक सब समान वेदनावाले नहीं हैं ? (गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! नारक दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सन्निभूया य असन्निभूया य) संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत (तत्थ णं जे सन्निभूया ते णं महावेयणतरागा) उनमें जो संज्ञिभूत हैं वे महावेदनावाले होते हैं (तत्थ णं जे ते असन्निभूया ते णं अप्पवेयणतरागा) उनमें जो असंज्ञिभूत हैं, वे अल्प वेदनावाले हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता

એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે (नेरइया नो सव्वे समवन्ना) બધા નારક સમાન વર્ણવાળા નથી (एव) એ પ્રકારે (जहेव वन्नेण भणिया) જેવા વર્ણથી કહ્યા (तहेव) એજ પ્રકારે (लेसासु विसुद्धलेसतरागा) લેશ્યાઓમાં અધિક વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા (अविसुद्ध लेसतरागा य) અને અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા (भाणियव्वा) કહેવા જોઈએ.

(नेरइयाणं भंते ! सव्वे समवेयणा ?) હે ભગવન્ ! બધા નારક સમાન વેદનાવાળા છે ? (गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ) શા હેતુથી કહેવાય છે (नेरइया णो सव्वे समवेयणा) નારક બધા સમાન વેદનાવાળા નથી ? (गोयमा ! नेरइया दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે (सन्निभूया य असन्निभूया य) સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞિભૂત (तत्थणं जे सन्निभूया तेणं महा वेयणतरागा) તેઓમા જે સંજ્ઞિભૂત છે, તેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે (तत्थणं जे ते असन्निभूया तेणं अप्पवेयणतरागा) તેઓમા જે અસંજ્ઞિભૂત છે તેઓ અલ્પવેદનાવાળા છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) એ હેતુથી ગૌતમ ! એવું કહેલું છે (नेरइया नो

टीका-अथ नैरयिकाणां समानकर्मत्व मधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं भंते ! सव्वे समकम्मा ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु सर्वे किं समकर्माणः-समानकर्माणो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नो तावदुपर्युक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, तत्र गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समकम्मा ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-नैरयिका नो सर्वे समकर्माणो भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया दुविहा पण्णत्ता' नैरयिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य' तद्यथा-पूर्वोपपन्नकाश्च पश्चादुपपन्नकाश्च, तत्र पूर्वं प्रथमम् उपपन्नाः-उत्पन्नाः पूर्वोपपन्नाः त एव पूर्वोपपन्नकाः, स्वार्थे कप्रत्ययः, एवं पश्चादुपपन्नाः-पश्चादुपपन्नकाः, 'तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं अप्पकम्मतरागा' तत्र खलु-पूर्वोपपन्नपश्चादुत्पन्नानां मध्ये ये ते पूर्वोपपन्नका नैरयिकाः

है (नेरइया नो सव्वे समवेयणा) नारक सब समवेदनावाले नहीं हैं।

टीकार्थ-नारक क्या समान कर्मवाले हैं, इत्यादि विषयों का निरूपण यहां किया जाता है-

गौतमस्वामी-प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्या सभी नारक समान कर्मवाले होते हैं ?

भगावान्-उत्तर देते हैं-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् यह बात युक्ति संगत नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस कारण ऐसा कहा गया है कि सब नारक समान कर्मवाले नहीं हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक जीव दो प्रकार के हैं-पूर्वोत्पन्न और पश्चात् उत्पन्न जो पहले उत्पन्न हो चुके हों, वे पूर्वोत्पन्न और जो बाद में उत्पन्न हुए हैं, वे पश्चात् उत्पन्न इनमें से जो पहले उत्पन्न हो चुके हैं, वे अल्प कर्मवाले

सव्वे समवेयणा) બધા નારક સમવેદનાવાળા નથી હોતા

ટીકાર્થ-નારક શુ સમાન કર્મવાળા છે, ઈત્યાદિ વિષયોનું નિરૂપણ અહીં કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શું બધા નારકો સમાન કર્મવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સંગત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા કારણથી એવુ કહેલુ છે કે બધા નારક સમાન કર્મવાળા નથી હોતા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ બે પ્રકારના છે-પૂર્વોત્પન્ન જે પહેલા ઉત્પન્ન થયેલા છે. તેઓ પૂર્વોત્પન્ન અને જે પછીથી ઉત્પન્ન થયેલા છે તેઓ પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન તેઓમાંથી જે પહેલા ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયા છે, તે અલ્પ કર્મવાળા હોય છે, કેમકે જેને

भवन्ति, ते खलु अल्पकर्मतरकाः भवन्ति पूर्वोत्पन्न नैरयिकाणां नरकायुष्यनरकगत्यसातवेदनीयादिकं प्रचुरं निर्जीर्णम् अल्पमेवावशिष्यते, अत एव पूर्वोत्पन्नका अल्पकर्मतरका व्यपदिश्यन्ते किन्तु 'तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा तेणं महाकम्मतरागा' तत्र खलु-पूर्वोत्पन्नपश्चादुत्पन्न नैरयिकाणां मध्ये ये ते पश्चादुत्पन्नकाः नैरयिकाः सन्ति ते खलु महाकर्मतरका भवन्ति, तेषां पश्चादुत्पन्ननैरयिकाणां नरकायुष्यनरकगत्यसातवेदनीयादिकमल्पमेव निर्जीर्णं बहुतरमवशिष्यते एवेति ते महाकर्मतरा भवन्तीति भावः, एतच्च समानस्थितिक नैरयिकाणामपेक्षया प्ररूपितम्, अन्यथातु रत्नप्रभायाम् उ कृष्टस्थिते नैरयिकस्य बहुनि आयुषि क्षयं प्राप्ते पल्योपमावशेषेच वर्तते तस्यामेव रत्नप्रभायां दशवर्ष सहस्रस्थितिकस्तदन्यः कश्चिदुत्पन्नो नैरयिकः पूर्वोत्पन्नपल्योपमावशेषायुष्क नैरयिकापेक्षया महाकर्मा इत्यापत्तिरापद्येत, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-

---

होते हैं, क्योंकि जिन्हें उत्पन्न हुए अपेक्षाकृत अधिक समय व्यतीत हो चुका है, वे नरकायु, नरगति तथा असातावेदनीय आदि की बहुत निर्जरा कर चुके हैं, उनके वे कर्म थोडे ही शेष रहे हैं। इस कारण पूर्वोत्पन्न नारक अल्प कर्मवाले कहे गए हैं। किन्तु जो नारक बाद में उत्पन्न हुए हैं, वे महाकर्मवाले होते हैं, क्योंकि उनकी नरकायु, नरकगति तथा असातावेदनीय आदि कर्म थोडे ही निर्जीर्ण हुए हैं, बहुत-से शेष हैं। इस कारण वे अपेक्षाकृत महा कर्मवाले हैं।

यह कथन समान स्थितिवाले नारकों की अपेक्षा से समझना चाहिए। अन्यथा रत्नप्रभा पृथ्वी में किसी उत्कृष्ट आयुवाले नारक की आयु का बहुत-सा भाग निर्जीर्ण हो चुका हो और एक पल्योपम ही शेष रह गया हो और उस समय कोई जघन्य दस हजार की स्थितिवाला दूसरा नारक उत्पन्न हो तो इस पश्चात् उत्पन्न नारक की अपेक्षा वह पूर्वोत्पन्न नारक भी महान् कर्मवाला ही होता है।

ઉત્પન્ન થયે અપેક્ષાકૃત અધિક સમય વ્યતીત થઈ ચૂકેલ છે, તેઓ નરકાયુ, નરકગતિ તથા અસાતા વેદનીય આદિની ઘણી નિર્જરા કરી ચૂકયા છે, તેમના તે કર્મ થોડા જ શેષ રહ્યાં છે એ કારણે પૂર્વોત્પન્ન નારક અલ્પ કર્મવાળા કહેલ છે, પરન્તુ જે નારક બાદમાં ઉત્પન્ન થયા છે તેઓ મહાકર્મવાળા હોય છે, કેમકે તેમનું નરકાયુ, નરકગતિ તથા અસાતા વેદનીય આદિ કર્મ થોડાં જ નિર્જીર્ણ થયાં છે, ઘણા બધાં બાકી છે, એ કારણે તેઓ અપેક્ષાકૃત મહાકર્મવાળા છે

એ કથન સમાન સ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાએ જ સમજવું જોઈએ. અન્યથા રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કોઈ ઉત્કૃષ્ટ આયુવાળા નારકના આયુષ્યનો ઘણો ભાગ નિર્જીર્ણ થઈ ગએલ હોય અને એક પલ્યોપમ જ શેષ રહી ગયો હોય અને તે સમયે કોઇ જઘન્ય દશ હજારની સ્થિતિવાળા બીજા નારક ઉત્પન્ન થાય તો આ પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન નારકની અપેક્ષાએ તે પૂર્વોત્પન્ન નારક પણ મહાન્ કર્મવાળા જ હોય છે.

'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइया णो सव्वे समकम्मा' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-नैरयिकाः नो सर्वे समकर्माणः-समानकर्माणो भवन्तीति भावः, गौतमःपृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! सव्वे समवण्णा ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सर्वे समवर्णाः-समानवर्णा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोपर्युक्तार्थोयुक्त्योपपन्नः, तत्र गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! नेइरया नो सव्वे समवण्णा ?' तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवमुच्यते-नैरयिका नो सर्वे समानवर्णा भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णेरइया दुविहा पण्णत्ता' नैरयिका द्विविधा प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-पुव्वोववन्नगाय पच्छोववन्नगाय' तद्यथा-पूर्वोपपन्नकाश्च, पश्चादुपपन्नकाश्च 'तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं विसुद्धवण्णतरगा' तत्र खलु-पूर्वोपपन्नपश्चादुपपन्नकानां मध्ये ये ते पूर्वोपपन्नका नैरयिका भवन्ति ते खलु विशुद्धवर्णतरकाः-विशुद्धतरवर्णाः भवन्तीत्यर्थः, नैरयिकाणामप्रशस्त वर्णनामकर्मणोऽशुभ उत्कृटोऽनुभागोदयो भवापेक्षो भवति, स च

अब प्रकृत का उपसंहार करते हैं-इस हेतु से, हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि सभी नारक समान कर्मवाले नहीं होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या सभी नारक समान वर्णवाले हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस कारण ऐसा कहा है कि सब नारक समान वर्णवाले नहीं हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक दो प्रकार के हैं-पूर्वोत्पन्न और पश्चात्-उत्पन्न उनमें जो नारक पूर्वोत्पन्न हैं, अर्थात् जिसको उत्पन्न हुए अपेक्षाकृत अधिक समय व्यतीत हो चुका है, वे विशुद्धतर वर्णवाले होते हैं। नारक जीवों में अप्रशस्त वर्णनाम कर्म के उत्कट अशुभ अनुभाग का उदय होता है। पूर्वोत्पन्न नारकों के उस अशुभ अनुभाग का बहुत सा भाग निर्जीर्ण हो चुकता

હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર કરે છે-એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન કર્મવાળા નથી હોતા

શ્રી ગૌતતસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું બધા નારક સમાન વર્ણવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-શા કારણથી એવું કહ્યુ છે કે બધા નારક સમાન વર્ણવાળા નથી ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ બે પ્રકારના છે-પુર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન તેઓમાંથી જે નારક પૂર્વોત્પન્ન છે, અર્થાત જેમને ઉત્પન્ન થયે અપેક્ષાકૃત અધિક સમય વ્યતીત થઈ ગયો છે, તેઓ વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે નારક જીવોમાં અપ્રશસ્ત વર્ણ નામ કર્મના ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અનુભાગનો ઉદય હોય છે. પૂર્વોત્પન્ન નારકોના એ અશુભ અનુભાગનો ઘણો ભાગ નિર્જીર્ણ થઇ જાય છે અને સ્વલ્પ શેષ રહે છે. વર્ણ નામ કર્મ

पूर्वोत्पन्ननैरयिकाणां प्रभूतो निर्जीर्णः अल्पएवावशिष्यते पुद्गलविपाकि च वर्णनाम भवति अत एव पूर्वोत्पन्नाः नैरयिका विशुद्धतरवर्णा भवन्ति किन्तु 'तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा ते णं अविसुद्धवन्नतरागा' तत्र खलु-पूर्वोत्पन्न पश्चादुत्पन्ननैरयिकाणां मध्ये ये ते पश्चादुत्पन्नका नैरयिकाः सन्ति ते खलु अविशुद्धवर्णतरकाः-अविशुद्धतरवर्णा भवन्ति, पश्चादुत्पन्नानां नैरयिकाणामप्रशस्तवर्णनामकर्मणोऽशुभस्तीव्रोऽनुभागोदयो भवापेक्षः प्रभूतो निर्जीर्णो न भवति अपितु अल्प एव निर्जीर्णो भवति प्रभूतोऽवशिष्यते अतस्ते अविशुद्धतरवर्णा भवन्तीतिभावः, एतदपि समानस्थिति नैरयिकाणामपेक्षयैवावसेयम् अन्यथा पूर्वोक्तापत्तिः समापद्येत, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नेरइया नो सव्वे समवण्णा' हे गौतम ! तत्-अथ एतेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत् नैरयिकाः सर्वे नो समवर्णाः-समानवर्णाः, भवन्तीति, 'एवं जहेव वन्नेण भणिया तहेव लेसासु विसुद्धलेसतरागा, अविसुद्धलेसतरागा य

है और स्वल्प शेष रहता है। वर्णनाम कर्म पुद्गल विपाकी प्रकृति है। अतएव पूर्वोत्पन्न नारक विशुद्धतर कर्मवाले होते हैं। नारकों में जो पश्चात्-उत्पन्न नारक हैं वे अविशुद्धतर वर्णवाले होते हैं, क्योंकि उनको अशुभ नाम कर्म का अशुभ तीव्र अनुभाग, जो कि भव के कारण होता है, उसका बहुतसा भाग निर्जीर्ण नहीं होता, बल्कि थोडे-से भाग की ही निर्जरा हो पाती है, इस कारण बाद में उत्पन्न नारक अविशुद्धतर वर्णवाले होते हैं। यह कथन भी समान स्थिति वाले नारकों की अपेक्षा से ही समझना चाहिए, अन्यथा पूर्वोक्त आपत्ति यहां भी आएगी। अब प्रकृत का उपसंहार करते हैं-हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि सब नारक समान वर्णवाले नहीं होते हैं।

जैसे वर्ण की अपेक्षा नारकों को विशुद्धतर और अविशुद्धतर कहा है, वैसे ही लेश्या की अपेक्षा से भी कहलेना चाहिए। इसका अभिलाप इस प्रकार होगा-'भगवन् ! क्या सभी-नारक समान लेश्यावाले होते हैं ?'

પુદ્ગલ વિપાકની પ્રકૃતિ છે, તેથી જ પુર્વોત્પન્ન નારક વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. નારકોમાં જે પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન નારક છે. તેઓ અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. કેમકે તેમના અશુભ નામ કર્મના અશુભ તીવ્ર અનુભાગ કે જે ભવનુકારણ હોય છે. તેનો ઘણો ભાગ નિર્જીર્ણ નથી હોતો, પણ થોડા ભાગની જ નિર્જરા થઈ હોય છે. એ કારણે પછીથી ઉત્પન્ન નારક અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. આ કથન જ સમાન સ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાથી જ સમજવું જોઈએ. નહીં તો પૂર્વોક્ત આપત્તિ અહીં પણ આવશે હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર કરે છે-હે ગૌતમ ! આ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે બધા નારકો સમાન વર્ણવાળા નથી હોતા.

જેમ વર્ણની અપેક્ષાએ નારકોને વિશુદ્ધતર અને અવિશુદ્ધતર કહ્યાં છે. તેમજ લેશ્યાની અપેક્ષાએ પણ કહી લેવું જોઈએ. તેનો અભિલાપ આ રીતે થશે-ભગવન્ શું બધા નારક સમાન લેશ્યાવાળા હોય છે ?

भाणियव्वा' एवम्-उक्तरीत्या यथैव वर्णेन वर्णविषये नैरयिकाः भणितास्तथैव लेश्यास्वपि भणितव्या, तदभिलापस्तु-'नेरइयाणं भंते ! सव्वे समलेस्सा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे' इत्यादिरूपो बोध्यः, विशेषस्तु पूर्वोपपन्ना नैरयिकाः विशुद्धतरलेश्याकाः भवन्ति, यतः पूर्वोत्पन्नै नैरयिकैः प्रभूतानि अप्रशस्तलेश्याद्रव्याणि पौनः-पुन्येनानुभूय क्षयं प्रापितानि सन्ति अतस्ते विशुद्धतरलेश्या भवन्ति, पश्चादुत्पन्ना नैरयिकास्तु अविशुद्धतरलेश्याका भवन्ति यतस्तैः पश्चादुत्पन्नतया अल्पान्येव अप्रशस्तलेश्याद्रव्याणि अनुभूय क्षयं प्रापितानि प्रभूतानि तु अप्रशस्तलेश्याद्रव्याणि अवशिष्टान्येव अतस्ते अविशुद्धतरलेश्याभवन्तीति भावः, गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! सव्वे समवेयणा ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु सर्वे किं समवेदनाः-समानपीडा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः, तत्र गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइया णो सव्वे समवेयणा ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद्, एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-नैरयिकाः नो सर्वे समवेदना भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया दुविहा

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। इसका कारण यह है कि पूर्वोत्पन्न नारक विशुद्धतर लेश्यावाले होते हैं, क्योंकि वे अप्रशस्त लेश्याद्रव्यों के बहुत भाग को पुनः पुनः अनुभव करके निर्जीर्ण कर चुकते हैं। इस कारण वे विशुद्धतर लेश्यावाले होते हैं। जो नारक पश्चात्-उत्पन्न हैं, अर्थात् बाद में उत्पन्न हुए हैं, वे अविशुद्धतर लेश्यावाले होते हैं, क्योंकि उनके अप्रशस्त लेश्याद्रव्यों की अल्पमात्रा में ही निर्जरा हो पाती है। उनके बहुत-अप्रशस्त लेश्याद्रव्य शेष बने रहते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या सभी नारक समान वेदनावाले होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाना है कि सब नारक समान वेदनावाले नहीं हैं ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી તેનું કારણ એ છે કે પૂર્વોત્પન્ન નારક વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે. કેમકે તેઓ પ્રશસ્ત લેશ્યા દ્રવ્યોના ઘણા ભાગને પુનઃ પુનઃ અનુભવ કરીને નિર્જીર્ણ કરી દે છે. એ કારણે તેઓ વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે, કેમકે તેમના અપ્રશસ્ત લેશ્યા દ્રવ્યોની અલ્પ માત્રામાં નિર્જરા નઈ જાય છે. તેમના ઘણા બધા અપ્રશસ્ત લેશ્યા દ્રવ્ય શેષ રહી જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું બધા નારક સમાન વેદનાવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન વેદનાવાળા નથી હોતા ?

पण्णत्ता' नैरयिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा–सण्णिभूया य असण्णिभूया य' तद्यथा–संज्ञिभूताश्च असंज्ञिभूताश्च, तत्र संज्ञिनः–संज्ञिपञ्चेन्द्रियाः सन्तो भूताः–नैरयिकत्वं प्राप्ताः संज्ञिभूता व्यपदिश्यन्ते, तद्विपरीता असंज्ञिभूता उच्यन्ते, 'तत्थणं जे ते सण्णिभूया ते णं महावेयणतरागा' तत्र खलु–संज्ञिभूतासंज्ञिभूत नैरयिकाणां मध्ये ये ते संज्ञिभूताः–नैरयिकाः सन्ति ते खलु महावेदनतरका भवन्ति, तेषां संज्ञिभूताः उत्कटा शुभाध्यवसायेनाशुभतरकर्मबन्धनेन महानरकेषु समुत्पादात्, 'तत्थ णं जे ते असण्णिभूया ते णं अप्पवेयणतरगा' तत्र खलु–संज्ञिभूतासंज्ञिभूतनैरयिकाणां मध्ये ये ते असंज्ञिभूता नैरयिकाः सन्ति ते खलु अल्पवेदनतरका भवन्ति यतः असंज्ञिनां चतसृष्वपि नैरयिकतिर्यङ्मनुष्यदेवगतिषु तद्योग्यायुर्बन्धसंभवेन समुत्पद्यमानतया असंज्ञिनः सन्तो नरकेषु उत्पद्यमानास्ते अतितीव्राशुभाध्यवसायाभावाद् रत्नप्रभायामनतितीव्रवेदनेषु नरकेषु उत्पद्यन्ते अल्पकालस्थितिकाश्च भवन्ति

भगवान्–हे गौतम ! नारक दो प्रकार के कहे गए हैं–संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत । जो जीव पहले संज्ञी पंचेन्द्रिय थे और फिर नरक में उत्पन्न हुए हैं, वे संज्ञिभूत नारक कहलाते हैं और उनसे विपरीत हों, वे असंज्ञिभूत कहलाते हैं। इन दोनों प्रकार के नारकों में जो नारक संज्ञिभूत होते हैं, वे अपेक्षाकृत महान् वेदनावाले होते हैं, क्योंकि जो संज्ञी थे, उन्हों ने उत्कट अशुभ अध्यवसाय के द्वारा उत्पन्न अशुभ कर्मों का बन्ध किया है और वे महानरकों में उत्पन्न हुए हैं। इसके विपरीत जो नारक असंज्ञिभूत हैं, वे अल्पतर वेदनावाले होते हैं। असंज्ञी जीव नारक तिर्यंच, मनुष्य और देवगति में से किसी भी गति का बंध कर सकते हैं, अतएव वे नरकायु का बन्ध करके नरक में भी उत्पन्न होते हैं, किन्तु अति तीव्र अध्यवसाय न होने के कारण रत्नप्रभा पृथ्वी में अति तीव्र वेदना जिनमें न हो ऐसे नरकों में ही उत्पन्न होते हैं। उनकी स्थिति भी अल्प

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહેલાં છે–સંજ્ઞિભૂત અને અસંજ્ઞિભૂત જે જીવ પહેલાં સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય હતા અને ફરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે. તેઓ સંજ્ઞિભૂત નારક કહેવાય છે અને જે તેમનાથી વિપરીત હોય તેઓ અસંજ્ઞિભૂત કહેવાય છે. આ બન્ને પ્રકારના નારકોમાં જે નારક સંજ્ઞિભૂત હોય છે, તેઓ અપેક્ષા કૃત મહાન્ વેદનાવાળા હોય છે. કેમકે જે સંજ્ઞી હતા, તેઓએ ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાયના દ્વારા અત્યન્ત અશુભ કર્મોનો બન્ધ કર્યો છે અને તેઓ મહાન્ નરકોમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે. તેનાથી વિપરીત જે નારક અસંજ્ઞિભૂત છે, તેઓ અલ્પતર વેદનાવાળા હોય છે. અસંજ્ઞી જીવ નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, અને દેવગતિમાંથી કોઈપણ ગતિનું બન્ધન કરી શકે છે, તેથી જ તેઓ નરકાયુનો બન્ધ કરીને નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ અતિતીવ્ર અધ્યવસાય ન હોવાના કારણે રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં, અતિતીવ્રવેદના જેમાં ન હોય એવા નરકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમની સ્થિતિ પણ અલ્પ હોય છે. એ કારણે તેઓ

अतस्ते अल्पवेदना अवसेयाः, तदुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–नेरइया नो सव्वे समवेयणा' हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–नैरयिका नो सर्वे समवेदना भवन्ति, इति भावः ॥ सू. २ ॥

समानक्रियादिवक्तव्यता

मूलम्–'नेरइया णं भंते ! सव्वे समकिरिया ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–नेरइया णो सव्वे समकिरिया ? गोयमा ! नेरइया तिविहा पण्णत्ता, तं जहा–सम्मद्दिट्ठी, मिच्छद्दिट्ठी, सम्मामिच्छद्दिट्ठी, तत्थ णं जे ते सम्मद्दिट्ठी तेसि णं चत्तारि किरियाओ कज्जंति, तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, तत्थ णं जे ते मिच्छद्दिट्ठी जे सम्मामिच्छद्दिट्ठी तेसि णं नियमाओ पंचकिरियाओ कज्जंति, तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–नेरइया नो सव्वेसमकिरिया, नेरइया णं भंते ! सव्वे समाउआ ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–नेरइया नो सव्वे समाउआ ? गोयमा ! नेरइया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा–अत्थेगइया समाउआ, समोववन्नगा, अत्थेगइया समाउआ विसमोववन्नगा, अत्थेगइया विसमाउआ समोववन्नगा, अत्थेगइया विसमाउआ विसमोववन्नगा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चई–नेरइया नो सव्वे समाउआ, नो सव्वे समोववन्नगा' ॥ सू० ३ ॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समक्रियाः ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत्

होती है, इसी कारण वे अल्प वेदनावाले होते हैं। उपसंहार करते हुए कहते हैं–हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा गया है कि सभी नारक समान वेदनावाले नहीं होते हैं ॥ सू. १ ॥

समानक्रियादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ–(नेरइया णं भंते ! सव्वे समकिरिया ?) भगवन् ! क्या सभी नारक

અલ્પ વેદનાવાળા હોય છે ઉપસંહાર કરતા કહે છે–હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એવુ કહેલું છે કે બધા નારક સમાન વેદનાવાળા હોતા નથી. ॥ સૂ. ૧ ॥

સમાન ક્રિયાદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(नेरइयाणं भंते ! सव्वे समकिरिया ?) હે ભગવન ! શું બધા નારક સમાન

केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-नैरयिकाः नो सर्वे समक्रियाः ? गौतम ! नैरयिका त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सम्यग् दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, सम्यग् मिथ्यादृष्टयः, तत्र खलु ये ते सम्यग् दृष्टयस्तेषां चतस्रः क्रियाः क्रियन्ते, तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया, तत्र खलु ये ते मिथ्यादृष्टयो ये सम्यग् मिथ्यादृष्टयस्तेषां खलु नियताः पञ्चक्रियाः क्रियन्ते, तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया, तत् तेनार्थेन खलु गौतम ! एवमुच्यते नैरयिकाः नो सर्वे समक्रियाः,

समान क्रियावाले हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि (नेरइया णो सव्वे समकिरिया ?) नारक सब समान क्रियावाले नहीं हैं (गोयमा ! नेरइया तिविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! नारक तीन प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सम्मदिट्ठी, मिच्छदिट्ठी, सम्ममिच्छदिट्ठी) सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि और सम्यग्मिथ्यादृष्टि (तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी) उनमें जो सम्यग्दृष्टि हैं (तेसि णं) उनको (चत्तारि किरियाओ कज्जंति) चार क्रियाएं होती हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (आरंभिया) आरंभिकी (परिग्गहिया) पारिग्राहिकी (मायावत्तिया) मायाप्रत्यया (अपच्चक्खाणकिरिया) अप्रत्याख्यान क्रिया (तत्थ णं जे ते मिच्छदिट्ठी) उनमें जो मिथ्यादृष्टि हैं (जे सम्मामिच्छदिट्ठी) जो सम्यग्मिथ्यादृष्टि हैं (तेसि णं नियताओ पंच किरियाओ कज्जंति) उनको निश्चय से पांच क्रियाएं होती हैं (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया) वे इस प्रकार-आरंभिकी पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं

ક્રિયાવાળા છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) હે ભગવન્ ! શા કારણથી એવું કહેલું છે કે (नेरइया णो सव्वे समकिरिया ?) નારક બધા સમાન ક્રિયાવાળા નથી (गोयमा ! नेरइया तिविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! નારક ત્રણ પ્રકારના છે. (तं जहा) તે આ પ્રકારે (सम्मदिट्ठी, मिच्छदिट्ठि, सम्ममिच्छदिट्ठि) સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ (तत्थणं जे ते सम्मदिट्ठि) તેઓમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (तेसिंणं) તેઓને (चत्तारि किरियाओ कज्जंति) ચાર ક્રિયાઓ થય છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (आरंभिया) આરંભિકી (परिग्गहिया) પારિગ્રાહિકી (मायावत्तिया) માયા પ્રત્યયા (अपच्चक्खाणकिरिया) અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા (तत्थणं जे ते मिच्छादिट्ठी) તેઓમાં જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (जे सम्मामिच्छादिट्ठी) જે સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ છે (तेसिणं नियताओ पंच किरियाओ कज्जंति) તેમની નિશ્ચયથી પાચ ક્રિયાઓ થાય છે (त जहा-आरंभिया परिग्गहिया-मायावत्तिया-अपच्चक्खाण किरिया, मिच्छादंसणवत्तिया) તે આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (से तणट्ठेणं गोयमा !

नैरयिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समायुष्काः? गौतम ! नायमर्थः समर्थः तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–नैरयिका नो सर्वे समायुष्का ? गौतम ! नैरयिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–सन्त्येके समायुष्काः समोपपन्नकाः, सन्त्येके समायुष्का विषमोपपन्नकाः, सन्त्येके विषमायुष्काः समोपपन्नकाः, सन्त्येके विषमायुष्का विषमोपपन्नका, तत् तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते–नैरयिकाः नो सर्वे समायुष्काः, नो सर्वे समोपपन्नकाः ॥ सू. ३ ॥

वुच्चइ) हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है (नेरइयाओ नो सव्वे समकिरिया) नारक सब समान क्रियावाले नहीं हैं।

(नेरइयाओ भंते सव्वे समाउआ सव्वे समोववण्णगा) हे भगवन् ! नारक सब समान आयुवाले हैं ! और क्या सब समान उत्पन्न होनेवाला हैं। (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नेरइया णो सव्वे समाउआ ?) किस कारण से भगवन् ! ऐसा कहा जाता है कि सब नारक समान आयुवाले नहीं हैं (गोयमा ! नेरइया चउव्विहा पण्णत्ता) हे गौतम ! नारक चार प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (अत्थेगइया समाउआ) कोई–कोई समान आयुवाले (समोववन्नगा) समान उत्पत्तिवाले (अत्थेगइया समाउआ विसमोववन्नगा) कोई–कोई समान आयुवाले और विषम उत्पत्तिवाले (अत्थेगइया विसमाउआ समोववन्नगा) कोई–कोई विषम आयुवाले और समान उत्पत्तिवाले (अत्थेगइया विसमाउआ विसमोववन्नगा) कोई–कोई विषम आयुवाले और विषम उत्पत्तिवाले (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ नेरइया नो सव्वे समाउआ, नो सव्वे समोववन्नगा) इस

एवं वुच्चइ) હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે (नेरइयाओ नो सव्वे समकिरियाओ) નારક બધા સમાન ક્રિયાવાળા નથી હોતા

(नेरइयाओ भंते ! सव्वे समाउआ सव्वे समोववण्णगा) હે ભગવન્ ! બધા નારક સમાન આયુવાળા છે અને શું બધા સમાન ઉત્પન્ન થવાવાળા છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नेरइया णो सव्वे समाउआ ?) શા કારણથી હે ભગવન્ ! એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન આયુવાળા નથી (गोयमा ! नेरइया चउव्विहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! નારક ચાર પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (अत्थेगइया समाउआ) કોઈ–કોઈ સમાન આયુવાળા (समोववन्नगा) સમાન ઉત્પત્તિવાળા (अत्थेगइया समाउआ विसमोववन्नगा) કોઈ કોઈ સમાન આયુવાળા અને વિષમ ઉત્પત્તિવાળા (अत्थेगइया विसमाउआ समोववन्नगा) કોઈ–કોઈ વિષમ આયુવાળા અને સમાન ઉત્પત્તિવાળા (अत्थेगइया विसमाउआ विसमोववन्नगा) કોઈ–કોઈ વિષમ આયુવાળા અને વિષમ ઉત્પત્તિવાળા (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ नेरइया नो सव्वे समाउआ, नो सव्वे समोववन्नगा) એ કારણે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન

टीका-अथ नैरयिकाणां समानक्रियादिकमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'णेरइया णं भंते ! सव्वे समकिरिया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु सर्वे किं समक्रियाः-समाः-समानाः तुल्याः क्रियाः-कर्मकारणी भूता वक्ष्यमाणारम्भिक्यादिका येषां ते समक्रिया स्तथा भूता भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नैरयिकाणां सर्वेषां समक्रियारूपार्थो नो युक्तश्चोपपन्नः, तत्र गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइया णो सव्वे समकिरिया ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्त-रीत्या उच्यते यत्-नैरयिकाः नो सर्वे समक्रिया भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया तिविहा पण्णत्ता' नैरयिकास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-सम्मदिट्ठी, मिच्छ-दिट्ठी, सम्ममिच्छदिट्ठी' तद्यथा-सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च, 'तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी तेसिणं चत्तारि किरियाओ कज्जंति' तत्र खलु-सम्यग्दृष्टि मिश्रदृष्टि-

---

कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि सब नारक समान आयुवाले और समान उत्पत्तिवाले नहीं हैं।

टीकार्थ-अब नैरयिकों की समान क्रिया आदि की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामीप्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्या सभी नारक समान क्रियावाले होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् सभी नारक समान क्रियावाले हों, ऐसी बात नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है। कि सभी नारक समान क्रियावाले नहीं हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक जीव तीन प्रकार के होते हैं-(१) सम्यग्दृष्टि (२) मिथ्यादृष्टि और सम्यग्मिथ्यादृष्टि। इन तीन प्रकार के नारकों में जो सम्यग्दृष्टि नारक हैं, उनको चार क्रियाएं होती हैं। वे चार क्रियाएं इस प्रकार

આયુવાળા અને સમાન ઉત્પત્તિવાળા નથી હોતા

ટીકાર્થ-હવે નૈરયિકોની સમાન ક્રિયા આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શુ બધાં નારકો સમાન ક્રિયાવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ બધા નારક સમાન ક્રિયાવાળા હોય એવી વાત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા નરક સમાન ક્રિયાવાળા નથી ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા હોય છે (૧) સમ્યગ્દૃષ્ટિ (૨) મિથ્યાદૃષ્ટિ અને (૩) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ આ ત્રણ પ્રકારના નારકોમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારક છે તેમને ચાર ક્રિયાઓ થાય છે. તે ચારક્રિયાઓ આ રીતે છે-(૧) આરંભિકી

नैरयिकाणां मध्ये ये ते सम्यग्दृष्टयो नैरयिकाः सन्ति तेषां चतस्रः क्रियाः क्रियन्ते-भवन्तीत्यर्थः, क्रियन्ते इति कर्म कर्तरि प्रयोगात्, 'तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया' तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्राहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया च, तत्र आरम्भः-प्राण्युपमर्दनं प्रयोजनं यस्याः सा आरम्भिकी क्रिया व्यपदिश्यते, एवं परिग्रहः-धर्मसाधनभिन्न वस्तुस्वीकरणं धर्मोपकरण मूर्च्छेत्यर्थः प्रयोजनं यस्याः सा पारिग्रहिकी क्रिया उच्यते, एवं माया-कपटक्रोधादिः प्रत्ययः-कारणं यस्याः सा माया प्रत्यया क्रिया व्यपदिश्यते, एवम्-अप्रत्याख्यानेन अनिवृत्त्या अनासक्त्यभावेन आसक्तयेत्यर्थः, क्रियमाणा क्रिया कर्मबन्धकारणभूता अप्रत्याख्यानक्रियेति व्यपदिश्यते, 'तत्थ णं जेते मिच्छदिट्ठी जे सम्मामिच्छदिट्ठी तेसिणं नियताओ पंचकिरियाओ कज्जति' तत्र खलु -सम्यग्दृष्टि मिथ्यादृष्टिनां मध्ये ये ते मिथ्यादृष्टयो नैरयिकाः, ये च सम्यग्मिथ्यादृष्टयो नैरयिकाः सन्ति तेषां खलु नियताः-नैयत्येन अवश्यमित्यर्थः, पञ्चक्रियाः क्रियन्ते भवन्ति, सम्यग्दृष्टीनां पुन नैताः पञ्चनियताः अपितु नियताः संयतादिप्वभावात्, 'तं जहा -आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया' तद्यथा

हैं-(१) आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया और अप्रत्याख्यान क्रिया। जीवहिंसाकारी व्यापार आरंभ कहलाता है, आरंभ से होनेवाली क्रिया आरंभिकी क्रिया कहलाती है। धर्म के साधनों से भिन्न पदार्थों को स्वीकार करना एवं धर्म के साधनों में मूर्च्छा रखना परिग्रह है, उसके निमित्त से होनेवाली क्रिया है वह परिग्राहिकी क्रिया है। माया अर्थात् कपट आदि के कारण होनेवाली क्रिया मायाप्रत्यया क्रिया है। इसी प्रकार अप्रत्याख्यान से अर्थात् अविरति-आसक्ति या अनासक्ति के अभाव से की जानेवाली क्रिया अप्रत्याख्यान क्रिया है।

पूर्वोक्त तीन प्रकार के नारकों में से जो नारक मिथ्यादृष्टि हैं, तथा जो मिश्रदृष्टि (सम्यग्मिथ्यादृष्टि) हैं, उन्हें निश्चित रूप से पांच क्रियाएं होती है। वे पांच क्रियाएं ये हैं-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया

---

(२) पारिग्रहिकी (३) मायाप्रत्यया અને (४) અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા જીવ હિંસાકારી વ્યાપાર, આરંભ કહેવાય છે. આરંભથી થનારી ક્રિયા તે આરંભિકી ક્રિયા કહેવાય છે. ધર્મના સાધનોથી ભિન્ન પદાર્થોને સ્વીકારવા અને ધર્મોના સાધનોમાં મૂર્છા રાખવી તે પરિગ્રહ છે. તેના નિમિત્તે થનારી પારિગ્રહિકી ક્રિયા છે માયા અર્થાત્ કપટ આદિના કારણે થનારી ક્રિયા માયાપ્રત્યયા ક્રિયા છે. એજ પ્રકારે અપ્રત્યાખ્યાનથી અર્થાત્ અવિરતિ-આસક્તિ-અગર અનાસક્તિના અભાવથી કરાતી ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા છે.

પૂર્વોક્ત ત્રણ પ્રકારના નારકોમાંથી જે નારક મિથ્યાદષ્ટિ છે તથા જે મિશ્રદષ્ટિ (સમ્યગ્મિથ્યા દષ્ટિ) છે તેમને નિશ્ચિત રૂપથી પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે. તે પાચ ક્રિયાઓ આ છે-(૧) આરંભિકી (૨) પારિગ્રહિકી (૩) માયાપ્રત્યયા (૪) અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા અને (૫) મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા.

–आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया तत्र मिथ्यादर्शनं प्रत्ययः–कारणं यस्याः सा मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया व्यपदिश्यते, शेषन्तूक्तमेव, अत्र मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगानां कर्मबन्धहेतुत्वस्य प्रसिद्धत्वेऽपि प्रकृते आरम्भपरिग्रहपदाभ्यां योगस्य परिगृहीतत्वेन योगानाञ्च तद्रूपत्वान्न कोऽपि दोषः, इत्यवधेयम्, प्रकृतमुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ–नेरइया नो सव्वे समकिरिया' हे गौतम ! तत्–अथ तेनार्थेन, एवम्–उक्तरीत्या उच्यते–नैरयिकाः नो सर्वे समक्रियाः–तुल्य क्रियावन्तो भवन्तीति, गौतमः पृच्छति–'नेरइया णं भंते ! सव्वे समाउआ ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सर्वे समायुष्काः–समं–तुल्यम् आयुर्येषां ते समायुष्काः–समानायुष्यवन्तो भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः–नैरयिकाणां सर्वेषां समानायुष्यार्थो न युक्त्योपपन्नः, तत्र गौतमः पृच्छति–'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ–नेरइया नो सव्वे समाउआ ?' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन–कथं तावद् एवम्–

और मिथ्यादर्शनप्रत्यया। इनमें से चार क्रियाओं का अर्थ पहले कहा जा चुका है। मिथ्यादर्शनरूप प्रत्यय अर्थात् कारण से होनेवाली क्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया कहलाती है। यद्यपि मिथ्यात्व, अविरति, कषाय और योग कर्मबन्ध के कारण हैं, यह प्रसिद्ध है, तथापि यहां आरंभ और परिग्रह पदों से योग को ग्रहण किया गया है और योग आरंभ–परिग्रह रूप होता है, अतएव कोई दोष नहीं समझना चाहिए। अब उपसंहार करते हैं–हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा गया है कि सभी नारक समान क्रियावाले नहीं होते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या सभी नारक समान आयुवाले हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सब नारक समान आयुवाले नहीं हैं ?

તેમાથી ચાર ક્રિયાઓના અર્થ પહેલા કહી દિધેલ છે. મિથ્યાદર્શન રૂપ પ્રત્યય અર્થાત્ કારણથી થનારી ક્રિયા મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા કહેવાય છે. યદ્યપિ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ કર્મબન્ધનના કારણ છે, એ પ્રસિદ્ધ જ છે, તો પણ અહીં આરંભ અને પરિગ્રહ પદોથી યોગનું ગ્રહણ કરાયું છે અને યોગ આરંભ પરિગ્રહરૂપ હોય છે, તેથી કોઇ દોષ નથી સમજવાનો હવે ઉપસંહાર કરે છે–હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એવું કહેલું છે કે બધા નારક સમાન ક્રિયાવાળા નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું બધા નારક સમાન આયુવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શા કારણથી એવું કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન આયુવાળા નથી ?

उक्तरीत्या उच्यते यद्-नैरयिका नो सर्वे समायुष्का भवन्तीति ? भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया चउव्विहा पण्णत्ता' नैरयिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-अत्थेगइया समाउया समोववन्नगा' तद्यथा-सन्त्येके केचन नैरयिकाः समायुष्काः-समानायुष्यवन्तः समोपपन्नकाश्च 'अत्थेगइया समाउया विसमोववन्नगा' सन्त्येके केचन नैरयिकाः समायुष्काः-विषमोपपन्नकाश्च 'अत्थेगइया विसमाउया समोववन्नगा' सन्त्येके केचन नैरयिकाः विषमायुष्काः समोपपन्नकाश्च, 'अत्थेगइया विसमाउया विसमोववन्नगा' सन्त्येके केचन नैरयिका विषमायुष्का विषमोपपन्नकाश्च, तत्र केचन नैरयिका निबद्धदश सहस्रवर्ष प्रमाणायुष्काः युगपदेव चोत्पन्ना इति प्रथमो भङ्गः, तेष्वेव दशसहस्रवर्षस्थितिकेषु नरकेषु केचन नैरयिकाः पूर्वमुत्पन्नाः केचन पश्चादुत्पन्ना इति-द्वितीयोभङ्गः, दशसहस्रवर्षस्थितिकेषु नरकेषु कैश्चिन्नैरयिकैरायु र्निबद्धम् कैश्चिच्च नैरयिकैः पञ्चदशसहस्रवर्षस्थितिकेषु नरकेषु

भगवान्-हे गौतम ! नारक जीव चार प्रकार के कहे हैं, यथा-(१) कोई-कोई नारक समान आयुवाले और साथ-साथ समान उत्पत्तिवाले होते हैं (२) कोई समान आयुवाले और विषम अर्थात् आगे-पीछे उत्पत्तिवाले होते हैं (३) कोई-कोई विषम आयुवाले और सम उत्पत्तिवाले होते हैं और (४) कोई-कोई समान आयुवाले और विषम अर्थात् आगे-पीछे उत्पत्तिवाले होते हैं। जिन नारकों की आयु बराबर हो, जैसे दस-दस हजार वर्ष की हो और जो एक ही साथ उत्पन्न हुए हों, वे समायुष्क और समोत्पन्न कहलाते हैं। यह प्रथम भंग है। जिनकी आयु तो बराबर हो किन्तु जो एक साथ न उत्पन्न होकर आगे-पीछे उत्पन्न हुए हों, समायुष्क और विषमोत्पन्न कहलाते हैं। यह दूसरा भंग है। जिन नारकों की आयु तो समान न हो, जैसे किसी की दस हजार वर्ष की और किसी की पन्द्रह हजार वर्ष की हो, मगर जो एक साथ उत्पन्न हों वे विष-

---

શ્રી ભગવાન્- હે ગૌતમ ! નારક જીવ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે-જેમકે (૧) કોઈ-કોઈ નારક સમાન આયુવાળા અને સાથે-સાથે ઉત્પત્તિવાળા હોય છે (૨) કોઈ સમાન આયુવાળા અને વિષમ અર્થાત્ પાછળથી ઉત્પત્તિવાળા હોય છે (૩) કોઇ-કોઈ વિષમ આયુવાળા અને સમઉત્પત્તિવાળા હોય છે અને (૪) કોઈ કોઈ વિષમ આયુવાળા અને વિષમ અર્થાત્ આગળ પાછળ ઉત્પત્તિવાળા હોય છે.

જે નારકોના આયુ બરાબર હોય, જેમકે દશ દશ હજારનું હોય અને જે એક જ સાથે ઉત્પન્ન થયા હોય, તેઓ સમાયુષ્ક અને સમોત્પન્ન કહેવાય છે. આ પ્રથમ ભંગ થયો.

જેમનું આયુ તો બરાબર હોય પરન્તુ જે એક સાથે ઉત્પન્ન ન થઈને આગળ પાછળ ઉત્પન્ન થયેલ હોય, તેઓ સમાયુષ્ક વિષમોત્પન્ન કહેવાય છે. આ બીજો ભગ થયો.

જે નારકોનું આયુનો સમાન ન હોય, જેમકે કોઈનુ દશ હજાર વર્ષનુ અને કોઈનું પંદર હજાર વર્ષનું હોય, પરંતુ જે એક સાથે ઉત્પન્ન થાય તે વિષમાયુષ્ક અને સમો-

आयुर्निबद्धमित्येवं विषममायु र्निबद्धम् उत्पत्तिस्तु तेषां युगपदेवेति तृतीयोभङ्गः, केचन नैरयिकाःसागरोपमस्थितिकाः केचन पुनर्दशसहस्र वर्षस्थितिका इत्येवं विषमायुष्क अयुगपदेव चोत्पन्ना इति चतुर्थो भङ्गोऽवसेयः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ नेरइया नो सव्वे समाउया नो सव्वे समोववन्नगा' हे गौतम ! तत्–अथ तेनार्थेन एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–नैरयिकाः नो सर्वे समायुष्काः, नो सर्वे समोपपन्नकाश्च भवन्तीति भावः ॥सू० ३॥

भवनपतिसमानाहारादि वक्तव्यता

मूलम्–'असुरकुमारा णं भंते ! सव्वे समाहारा एवं सव्वे वि पुच्छा ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ० ? जहा नेरइया, असुरकुमारा णं भंते ! सव्वे समकम्मा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ० ? असुरकुमारा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा–पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य, तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं महाकम्मा, तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा ते णं अप्पकम्मा, से तेणट्ठे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ–असुरकुमारा णो सव्वे समकम्मा, एवं वन्नलेस्साए पुच्छा, तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं अविसुद्धवन्नतरागा, तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा ते णं विसुद्धवन्नतरागा, से तेणट्ठे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ–असुरकुमारा णं सव्वे णो समवन्ना, एवं लेस्साए वि, वेयणाए जहा नेरइया, अवसेसं जहा नेरयाणं, एवं जाव थणियकुमारा ॥ सू० ४ ॥

छाया–असुरकुमाराः खलु भदन्त ! सर्वे समाहाराः, एवं सर्वेऽपि पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–असुरकुमाराः नो सर्वे समाहाराः ?

मायुष्क और समोत्पन्न कहलाते हैं। यह तीसरा भंग है। जिनकी आयु भी बराबर न हो और जो आगे–पीछे उत्पन्न हुए हों वे विषमायुष्क और विषमोत्पन्न हैं। यह चौथा भंग है। अब उपसंहार करते हैं–हे गौतम इस कारण ऐसा कहा जाता है कि सब नारक समान आयुवाले नहीं होते और समान उत्पत्तिवाले भी नहीं होते।

त्पन्न કહેવાય છે આ ત્રીજો ભંગ છે.

જેમનું આયુ પણ બરાબર ન હોય અને જે આગળ પાછળ ઉત્પન્ન થયેલ હોય તેઓ વિષમાયુષ્ક અને વિષમોત્પન્ન છે. આ ચોથો ભંગ છે.

હવે ઉપસંહાર કરે છે–ગૌતમ ! એ કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન આયુવાળા નથી હોતાં અને સમાન ઉત્પત્તિવાળા પણ નથી હોતાં

यथा नैरयिकाः, असुरकुमाराः खलु भदन्त! सर्वे समकर्माणः? गौतम! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन एवमुच्यते–असुरकुमारा नो सर्वे समकर्माणः? गौतम! असुरकुमाराः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–पूर्वोपपन्नकाश्च पश्चादुपपन्नकाश्च, तत्र खलु ये ते पूर्वोपपन्नकास्ते खलु महाकर्माणः, तत्र खलु ये ते पश्चादुपपन्नकास्ते खलु अल्पकर्माणः, तत् तेनार्थेन गौतम! एव मुच्यते–असुरकुमाराः नो सर्वे समकर्माणः, एवं वर्णलेश्ययोः पृच्छा, तत्र खलु ये ते पूर्वो-

भवनपति के आहारादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ–(असुरकुमार णं भंते! सव्वे समाहारा?) हे भगवन्! सभी असुरकुमार समान आहारवाले होते हैं (एवं) इस प्रकार (सव्वे वि) सभी (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ) हे भगवन्! किस कारण ऐसा कहा जाता है (जहा नेरइया) नारकों के समान।

(असुरकुमारा णं भंते! सव्वे समकम्मा?) हे भगवन्! सभी असुरकुमार समान कर्मवाले हैं? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं हैं? (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ०?) हे भगवन्! किस कारण से ऐसा कहा जाता हैं (गोयमा! असुरकुमारा दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम! असुरकुमार दो प्रकार के कहे गए हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (पुव्वोववन्नगा य पच्छोववन्नगा य) पूर्वोत्पन्न और पश्चात्–उत्पन्न (तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा) उनमें जो पूर्वोत्पन्न हैं (ते णं महाकम्मा) वे महाकर्मवाले हैं (तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा) उनमें जो बादमें उत्पन्न हुए हैं (ते णं अप्पकम्मा) वे अल्पकर्मवाले हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा!

ભવનપતિના આહારાદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(असुरकुमाराणं भंते! सव्वे समाहारा?) હે ભગવન્! બધા અસુરકુમાર સમાન આહારવાળા થાય છે? (एव) એ પ્રકારે (सव्वे वि) બધા (पुच्छा) પ્રશ્ન (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ) હે ભગવન્! શા કારણથી એમ કહેવાય છે (जहा नेरइया) નારકોના સમાન

(असुरकुमाराणं भंते! सव्वे समकम्मा?) હે ભગવન્! બધા અસુરકુમાર સમાન કર્મ વાળા છે? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ?) હે ભગવન્! શા કારણથી એમ કહેવાય છે? (गोयमा! असुरकुमारा दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ! અસુરકુમાર બે પ્રકારના કહેલા છે? (तं जहा) તે આ પ્રકારે (पुव्वोववन्नगा य पच्छोववण्णगा य) પૂર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન (तत्थणं जे ते पुव्वोववन्नगा) તેમાં જે પૂર્વોત્પન્ન છે (तेणं महाकम्मा) તેઓ મહા કર્મવાળા છે (तत्थणं जे ते पच्छोववन्नगा) તેઓમાં જે પછીથી ઉત્પન્ન થયેલ છે (तेणं अप्प कम्मा) તેઓ અલ્પ કર્મવાળા છે (से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ) એ કારણે ગૌતમ! એવું કહેવાયું છે (असुरकुमारा णो सव्वे समकम्मा) અસુર

पपन्नकास्ते खलु अविशुद्धवर्णतरकाः, तत्र खलु ये ते पश्चादुपपन्नकास्ते खलु विशुद्धवर्णतरकाः तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-असुरकुमाराः खलु सर्वे नो समवर्णाः, एवं लेश्यामपि, वेदनायां यथा नैरयिकाः, अवशेषं यथा नैरयिकाणाम्, एवं यावत् स्तनितकुमाराः ।सू० ४॥

टीका-अथ असुरकुमारादिदश भवनपतीनां समाहारादिनवपदान्यधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'असुरकुमाराणं भंते ! सव्वे समाहारा एवं सव्वे वि पुच्छा ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराः किं सर्वे समाहाराः-तुल्याहारा भवन्ति ? एवम्- उक्तरीत्या सर्वेऽपि किं समानशरीराः समा-

---

एवं वुच्चइ) इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा गया है (असुरकुमारा णो सव्वे समकम्मा) असुरकुमार सब समान कर्मवाले नहीं हैं (एवं वन्नलेस्साए पुच्छा) इसी प्रकार वर्ण और लेश्या की पृच्छा (तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा) उनमें जो पूर्वोत्पन्न हैं (ते णं अविसुद्धवन्नतरा) वे अशुद्धतर वर्णवाले होते हैं (तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा) उनमें जो बाद में उत्पन्न हुए हैं (ते णं विसुद्ध वण्णतरागा) वे विशुद्धतर वर्णवाले होते हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम ! इस कारण ऐसा कहा जाता है कि (असुरकुमारा णं सव्वे णो समवन्ना) सब असुरकुमार समान वर्णवाले नहीं होते हैं (एवं लेस्साए वि) इसी प्रकार लेश्या से भी (वेयणाए जहा नेरइया) वेदना से नारकों के समान (अवसेसं) शेष कथन (जहा नेरइयाणं) जैसा नारकों का (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार ।

टीकार्थ-अब असुरकुमार आदि दस भवनपतियों की समानाहार आदि नौ पदों को लेकर प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या सभी असुरकुमार समान आहारवाले होते हैं ? इसी प्रकार क्या सभी समान शरीर वाले और समान श्वासोच्छ्वास

કુમાર બધા સમાન કર્મવાળા હોતા નથી (एवं वन्न लेस्साए पुच्छा) એજ પ્રકારે વર્ણ અને લેશ્યાની પૃચ્છા (तत्थणं जे ते पुव्वोववन्नगा) તેમાં જે પૂર્વોત્પન્ન છે (तेणं अविसुद्ध वन्नतरा) તેઓ અવિશુદ્ધ વર્ણવાળા હોય છે (तत्थणं जे ते पच्छोववन्नगा) તેઓમાં જે પાછળથી ઉત્પન્ન થયેલ છે (तेणं विसुद्धवण्णतरगा) તેઓ વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) હે ગૌતમ ! એ કારણથી એવું કહેવાય છે કે (असुरकुमाराणं सव्वे णो समवन्ना) બધા અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા નથી હોતા (एवं लेस्साए वि) એ પ્રકારે લેશ્યા વિશે પણ (वेयणाए जहा नेरइया) વેદનાથી નારકોની સમાન (अवसेसं) શેષ કથન (जहा नेरइयाणं) જેવા નારકોના (एवं जाव थणियकुमारा) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર

ટીકાર્થ-હવે અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોની સમાનાહાર આદિ નવ પદોને લઈને પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું બધા અસુરકુમાર સમાન આહારવાળા હોય છે? એ પ્રકારે શું બધા સમાન શરીરવાળા અને સમાન શ્વાસોચ્છ્વાસવાળા હોય છે?

नोच्छ्वासनिःश्वासा असुरकुमारा भवन्तीति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णोइणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-सर्वे असुरकुमारा नो समाहाराः, नो वा समशरीराः, न वा समोच्छ्वासनिःश्वासा भवन्ति, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-असुरकुमारा नो सव्वे समाहारा ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-असुरकुमाराः नो सर्वे समशरीराः, नो सर्वे समोच्छ्वासनिःश्वासा भवन्तीति ? भगवानाह-'जहा नेरइया' यथा नैरयिकाः पूर्वं प्रतिपादितास्तथैव असुरकुमारा अपि प्रतिपत्तव्याः, तथाच यथा केचन नैरयिका महाशरीराः, केचन अल्पशरीराः, तत्र महाशरीराः बहुतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति, उच्छ्वासतया गृह्णन्ति निःश्वासतया मुञ्चन्ति, अल्पशरीराश्च अल्पतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति उच्छ्वासतया गृह्णन्ति निःश्वासतया मुञ्चन्ति अत एव न ते समाहाराः,

---

वाले होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् यह बात युक्ति संगत नहीं है । सब असुरकुमार समान आहारवाले, समान शरीर वाले और समान उच्छ्वास-निःश्वास वाले नहीं होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सब असुरकुमार समान आहार वाले नहीं होते, समान शरीर वाले नहीं होते तथा समान उच्छ्वास-निश्वास वाले नहीं होते ।

भगवान्-जैसे पहले नारकों के विषय में प्ररूपण किया है, उसी प्रकार असुरकुमारों के विषय में भी प्ररूपण करना चाहिए, अर्थात् जैसे कोई नारक महाशरीर और कोई अल्पशरीर होते हैं, महाशरीर नारक बहुतर पुद्गलों का आहार करते हैं, उच्छ्वास के रूपमें ग्रहण करते हैं और निःश्वास के रूपमें त्यागते हैं तथा लघुकाय नारक अल्पतर पुद्गलों का आहार करते हैं, अल्पतर

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સંગત નથી. બધા અસુરકુમાર સમાન આહારવાળા, સમાન શરીરવાળા અને સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસવાળા નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન આહારવાળા નથી હોતા, સમાન શરીરવાળા નથી હોતા, તથા સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસવાળા નથી હોતા ?

શ્રી ભગવન્-જેમ પહેલાં નારકોના વિષયમાં પ્રરૂપણા કરી છે, એ પ્રકારે અસુરકુમારોના વિષયમાં પણ પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ, અર્થાત્ જેમ કોઈ નારક મહાશરીર અને કોઈ અલ્પ શરીર હોય છે, મહાશરીર નારક ઘણા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, ઉચ્છ્વાસના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને નિઃશ્વાસના રૂપમા ત્યાગે છે તથા લઘુકાય નારક અલ્પતર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, અલ્પતર પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસ રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને અલ્પતર પુદ્-

नो समशरीराः, नो वा समोच्छ्वास निःश्वासा भवन्ति तथा केचन असुरकुमारा महाशरीराः, केचन अल्पशरीरा भवन्ति तत्र महाशरीरा बहुतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति, उच्छ्वासतया गृह्णन्ति निःश्वासतया मुञ्चन्ति, अल्पशरीरा असुरकुमारा अल्पतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति उच्छ्वासतया मुञ्चन्ति, निःश्वासतया मुञ्चन्ति अतएव न तेऽपि समाहाराः नो वा समोच्छ्वास निःश्वासा भवन्तीति भावः, अत्रेदं बोध्यम्—असुरकुमाराणामुत्कर्षेण महाशरीरत्वं सप्तहस्तप्रमाणत्वात्मकं भवधारणीयशरीरापेक्षया बोध्यम् जघन्येनाल्पशरीरत्वमङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणत्वात्मकमवसेयम्, उत्तर वैक्रियापेक्षया पुनरुत्कर्षेण महाशरीरत्वं योजनलक्षप्रमाणत्वम् जघन्येनाल्पशरीरत्वमङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणत्वमवसेयम्, तत्रैते असुरकुमारा महाशरीरा

पुद्गलों को उच्छ्वास रूप में ग्रहण करते हैं और अल्पतर पुद्गलों को निःश्वास रूप में त्यागते हैं, अतएव वे समान आहारवाले, समान शरीर वाले और समान उच्छ्वास-निःश्वास वाले नहीं होते, उसी प्रकार कोई-कोई असुरकुमार महाकाय होते हैं, कोई-कोई लघुकाय होते हैं। जो महाकाय हैं वे बहुतर पुद्गलों का आहार करते हैं, बहुतर पुद्गलों को उच्छ्वास के रूप में ग्रहण करते हैं, और निःश्वास के रूपमें त्याग करते हैं। जो असुरकुमार लघुकाय होते हैं, वे अल्पतर पुद्गलों का आहार करते हैं, अल्पतर पुद्गलों को उच्छ्वास रूप में ग्रहण करते हैं और अल्पतर पुद्गलों को निःश्वास रूपमें त्यागते हैं। अतएव वे भी समान आहार वाले नहीं हैं, समान उच्छ्वास-निश्वास वाले भी नहीं है।

यहां यह समझलेना चाहिए कि असुरकुमारों का अधिक से अधिक बडा शरीर सात हाथ का होता है, भवधारणीय शरीर की अपेक्षा से यह प्रमाण है। जघन्य प्रमाण अंगुल के असंख्यातवें भाग का जानना चाहिए। उत्तरवैक्रिय की

ગલોને નિઃશ્વાસરૂપમાં ત્યાગે છે, તેથી જ તેઓ સમાન આહારવાળા, સમાન શરીરવાળા અને સમાન ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસવાળા નથી હોતા. એજ પ્રકારે કોઈ કોઈ અસુરકુમાર મહાકાય હોય છે, કોઈ કોઈ લઘુકાય હોય છે. જે મહાકાય છે તેઓ ઘણા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, અને ઘણા પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસ રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, અને નિઃશ્વાસના રૂપમાં ત્યાગે છે. તથા જે અસુરકુમાર લઘુકાય છે તેઓ અલ્પતર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, અલ્પતર પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસ રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, અલ્પતર પુદ્ગલોને નિઃશ્વાસરૂપમાં ત્યાગે છે. તેથી જ તેઓ પણ સમાન આહારવાળા નથી હોતા. સમાન ઉચ્છ્વાસવાળા—નિઃશ્વાસવાળા પણ નથી હોતા.

અહીં એ સમજી લેવું જોઈએ કે અસુરકુમારોનું અધિકથી અધિક મોટું શરીર સાત હાથનું હોય છે ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાએ આ પ્રમાણ છે. જઘન્ય પ્રમાણ આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ જાણવો જોઈએ ઉત્તર વૈક્રિયની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજન અને જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનું તેમના શરીરનું પ્રમાણ હોય છે. એ

बहुतरान् पुद्गलान् आहारयन्तीत्यादिरीत्या ऊहनीयम्, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारा णं भंते ! सव्वे समकम्मा ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराः खलु सर्वे किं समकर्माणो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-सर्वे असुरकुमाराः समानकर्माणः इत्येवमर्थो नो युक्त्योपपन्नः, तत्र गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ-असुरकुमारा नो सव्वे समकम्मा ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-असुरकुमाराः नो सर्वे समानकर्माण इति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! असुरकुमारा दुविहा पण्णत्ता' असुरकुमारा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-पुव्वोववन्नगाय पच्छोववन्नगाय' तद्यथा-पूर्वोपपन्नकाश्च पश्चादुपपन्नकाश्च, तत्र नैरयिकापेक्षया विपरीतं प्रतिपादयति-'तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा ते णं महाकम्मा' तत्र खलु पूर्वोपपन्न पश्चादुपपन्नासुरकुमाराणां मध्ये ये ते पूर्वोपपन्नका असुरकुमाराः सन्ति ते खलु महाकर्माणो भवन्ति 'तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा तेणं अप्पकम्मा' तत्र खलु-पूर्वोत्पन्न पश्चादुत्पन्ना

अपेक्षा उत्कृष्ट एक लाख योजन और जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग का उनके शरीर का प्रमाण होता है । इस प्रकार जो असुरकुमार जितने बडे शरीर होते हैं वे उतने ही अधिक पुद्‌गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं और जो जितने लघु शरीर वाले हैं वे उतने ही कम पुद्‌गलों को ग्रहण करते हैं, इत्यादि समझलेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-क्या सभी असुरकुमार समान कर्मवाले होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, अर्थात् यह बात युक्तिसंगत नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस कारण ऐसा कहा जाता है कि सब असुर कुमार समान कर्म वाले नहीं होते ।

भगवान्-हे गौतम ! असुरकुमार दो प्रकार के होते हैं-पूर्वोत्पन्न अर्थात् पहले पैदा होने वाले और पश्चादुत्पन्न अर्थात् बाद में उत्पन्न होने वाले । इनके विषय में नारकों की अपेक्षा विपरीत प्रतिपादन किया जाता है-उक्त दोनों

પ્રકારે જે અસુરકુમાર જેટલા મોટા શરીરવાળા હોય છે તેઓ તેટલા અધિક પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને જે જેટલા લઘુ શરીરવાળા છે, તેઓ તેટલાજ ઓછા પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, ઈત્યાદિ સમજી લેવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું બધા અસુરકુમાર સમાન કર્મવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સંગત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન કર્મવાળા નથી હોતા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર બે પ્રકારના હોય છે-પૂર્વોત્પન્ન અર્થાત્ પહેલા પેદા થનારા અને પશ્ચાદુત્પન્ન અર્થાત્ પછીથી ઉત્પન્ન થનારા. તેમના વિષયમાં નારકોની અપેક્ષાએ વિપરીત પ્રતિપાદન કરાય છે-કહેલા બન્ને પ્રકારના અસુરકુમારોમાં જે પૂર્વોત્પન્ન

सुरकुमाराणां मध्ये ये ते पश्चादुत्पन्नका असुरकुमाराः सन्ति ते अल्पकर्माणो भवन्ति,

अथ पूर्वोत्पन्ना नैरयिका अल्पकर्माणः,पश्चादुत्पन्नास्तु महाकर्माणः प्रतिपादिताः, असुरकुमाराः पुनः पूर्वोत्पन्नाः महाकर्माणः,पश्चादुत्पन्नास्तु अल्पकर्माण इति वैषम्ये किं बीजमितिचेदत्रोच्यते—असुरकुमारास्तावत् स्वभवादुद्वृत्ताः सन्तस्तिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु चोत्पद्यन्ते, तत्र तिर्यग्योनिकेषु उत्पद्यमानाः केचन पृथिव्यब्वनस्पतिरूपैकेन्द्रियेषु उत्पद्यन्ते, केचन पञ्चेन्द्रियेषु तिर्यग्योनिषु मनुष्येष्वपि चोत्पद्यमानाः कर्मभूमिगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषु उत्पद्यन्ते नो अकर्मभूमिकसंमूर्च्छिममनुष्येषु, तत्रापि षण्मासावशेषायुष्काश्च सन्तः पारभविकमायुर्ब-

प्रकार के असुरकुमारों में जो पूर्वोत्पन्न हैं, वे महा कर्म वाले होते हैं और जो पश्चात्–उत्पन्न हैं अर्थात् बाद में पैदा हुए हैं, वे अल्पकर्म वाले होते हैं।

शंका—नारकों के विषय में कहा गया था कि जो नारक पूर्वोत्पन्न होते हैं वे अल्पकर्मा होते हैं और जो पश्चात्–उत्पन्न हैं, वे महा कर्मा होते हैं, किन्तु असुरकुमार जो पूर्वोत्पन्न होते हैं उन्हें महाकर्मा कहा गया है और जो पश्चादुत्पन्न हैं उन्हें अल्पकर्मा कहा है, इस विषमता का क्या कारण है ?

समाधान—असुरकुमार अपने भव का त्याग करके या तो तिर्यंचयोनि में उत्पन्न होते हैं अथवा मनुष्ययोनि में। तिर्यंचयोनि में उत्पन्न होने वालों में से कोई–कोई पृथ्वीकाय, अप्काय या वनस्पतिकाय में भी उत्पन्न होते हैं, कोई पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में भी उत्पन्न होते हैं तथा जो मनुष्यों में उत्पन्न होते हैं वे कर्मभूमि के गर्भज मनुष्यों में उत्पन्न होते हैं, अकर्मभूमिज और संमूर्च्छिम मनुष्यों में उत्पन्न नहीं होते। वहां छह महीना आयु शेष रहने पर परभव संबंधी आयु का बन्ध करते हैं। परभव संबंधी आयु के बन्ध के समय एकान्त

છે, તેઓ મહાકર્મવાળા હોય છે અને જે પશ્ચાદુત્પન્ન છે અર્થાત્ પાછળથી પેદા થયેલ છે, તેઓ અલ્પકર્મવાળા હોય છે

શંકા—નારકોના વિષયમાં કહ્યુ હતુ કે જે નારક પૂર્વોત્પન્ન હોય છે તેઓ અલ્પકર્મા હોય છે અને જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન છે તેઓ મહાકર્મા હોય છે, પરન્તુ અસુરકુમાર જે પૂર્વોત્પન્ન હોય છે, તેઓને મહાકર્મા કહેલ છે અને જે પશ્ચાદુત્પન્ન છે તેઓને અલ્પકર્મા કહેલ છે, આ વિષમતાનું શું કારણ છે?

તેનું સમાધાન—અસુરકુમાર પોતાના ભવનો ત્યાગ કરીને અગરતો તિર્યંચયોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા મનુષ્ય યોનિમાં, તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થનારાઓમાંથી કોઇ કોઈ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અગર વનસ્પતિકાયમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને જે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અકર્મ ભૂમિમાં અને સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન નથી થતાં. ત્યાં આગળ છ મહીનાનું આયુ શેષ રહે ત્યારે પરભવ સંબંધી આયુનું બન્ધન

ध्नन्ति, पारभविकायुर्बन्धकाले च एकान्ततिर्यग्योग्या एकान्तमनुष्ययोग्या वा प्रकृतीरुपचिन्वन्ति अत एव पूर्वोत्पन्नका असुरकुमाराः महाकर्मतरा भवन्ति, पश्चादुत्पन्नकाः पुनरसुरकुमारा नाद्यत्वेऽपि पारभविकायुर्बध्नन्ति नो वा तिर्यग्योनिक मनुष्ययोग्याः प्रकृती रुपचिन्वन्ति, तस्मात्ते अल्पकर्मतरा भवन्ति, इति भावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ- असुरकुमारा णो सव्वे समकम्मा' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-असुरकुमारा नो सर्वे समकर्माणो भवन्तीति, 'एवं वण्णलेस्साए पुच्छा' एवम्-समकर्मवदेव वर्णलेश्ययोरपि पृच्छा, तथाच असुरकुमाराः किं सर्वे समवर्णा भवन्ति? नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन एवमुच्यते-असुरकुमाराः सर्वे नो समवर्णा इति? असुरकुमारा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः-पूर्वोत्पन्नकाश्च, पश्चादुत्पन्नकाश्च, 'तत्थ णं जे ते पुव्वोववन्नगा तेणं अविसुद्धवन्नतरागा' तत्र खलु-पूर्वोत्पन्न पश्चादुत्पन्नासुरकुमाराणां मध्ये ये ते पूर्वोपपन्नका असुरकुमारास्ते

तिर्यंचयोग्य अथवा एकान्त मनुष्य योग्य प्रवृत्तियों का उपचय करते हैं। इस कारण पूर्वोत्पन्न असुरकुमार महाकर्म वाले होते हैं। किन्तु जो असुरकुमार बाद में उत्पन्न हुए हैं उन्होंने अभी तक परभव की आयु नहीं बांधी है और न तिर्यंच या मनुष्य के योग्य प्रकृतियों का उपचय किया होता है, इस कारण वे अल्पतर कर्मवाले होते हैं। अब प्रकृत का उपसंहार करते हैं-गौतम ! इस कारण ऐसा कहा जाता है कि सभी असुरकुमार समान कर्म वाले नहीं होते।

जैसे समान कर्म में के विषय प्रश्न किया गया है, उसी प्रकार वर्ण और लेश्या के संबंध में भी प्रश्न समझ लेना चाहिए, जैसे-क्या सभी असुरकुमार समान वर्ण, वाले होते हैं? उत्तर-'गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। गौतम-'किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सब असुरकुमार समान वर्ण वाले नहीं होते?' भगवान्-'असुरकुमार दो प्रकार के होते हैं-पूर्वोत्पन्न और पश्चात्-

---

કરે છે. પરભવ સંબંધી આયુના બન્ધના સમયે એકાન્ત તિર્યંચ યોગ્ય અથવા એકાન્ત મનુષ્ય યોગ્ય પ્રકૃતિયોનો ઉપચય કરે છે. એ કારણે પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર મહાકર્મવાળા હોય છે. પરન્તુ જે અસુરકુમાર પછીથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓને હજુ સુધી પરભવનું આયુ નથી હોતું અને તિર્યંચ કે મનુષ્યને યોગ્ય પ્રકૃતિયોનો ઉપચય કર્યો હોનો નથી. એ કારણે તેઓ અલ્પતર કર્મવાળા હોય છે હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર કરે છે હે ગૌતમ-એ કારણે એવુ કહેવાય છે કે બધા અસુરકમાર સમાન કર્મવાળા નથી હોતા.

જેવો સમાન કર્મના વિષયમાં પ્રશ્ન કરાયેલ છે, એજ પ્રકારે વર્ણ અને લેશ્યાના સમ્બન્ધમાં પણ પ્રશ્ન સમજી લેવો જોઈએ, જેમકે-શું બધા અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા હોય છે? ઉત્તર-ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. ગૌતમસ્વામી શા કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા નથી હોતા?

શ્રી ભગવાન્- 'અસુરકુમાર બે પ્રકારના હોય છે-પૂર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાદુત્પન્ન જે

खलु अविशुद्धवर्णतरकाः-अविशुद्धतरवर्णा भवन्ति, 'तत्थ णं जे ते पच्छोववन्नगा ते णं विसुद्धवन्नतरागा' तत्र खलु-पूर्वोत्पन्नपश्चादुत्पन्नासुरकुमाराणां मध्ये ये ते पश्चादुत्पन्नका असुरकुमारास्ते खलु विशुद्धवर्णतरा भवन्ति, पूर्वोक्तनैरयिकापेक्षया वैषम्ये वीजन्तु असुरकुमाराणां प्रशस्तवर्णनाम्नो भवापेक्षः शुभ उत्कटानुभागोदयो भवति सच पूर्वोत्पन्नासुरकुमाराणां पुष्कलः क्षयं प्राप्तः, अतस्ते पूर्वोत्पन्नका अविशुद्धतरवर्णा व्यपदिश्यन्ते, पश्चादुत्पन्नकानान्तु नाद्यत्वेऽपि प्रभूतस्तथाविधानुभागोदयो निर्जीर्ण इति ते विशुद्धतरवर्णा व्यपदिश्यन्ते, तदुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-असुरकुमाराणं सव्वे णो समवन्ना' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-यत्-असुरकुमाराः खलु सर्वे नो समवर्णा भवन्ति, 'एवं लेस्साए वि' एवम्-वर्णवदेव लेश्याऽपि असुरकुमाराणां वक्तव्या, तथाच पूर्वोत्पन्ना असुरकुमाराः अविशुद्धतरलेश्या भवन्ति, पश्चादुत्पन्नास्तु विशुद्धतरलेश्या भवन्ति, तत्र कारणन्तु

उत्पन्न जो पूर्वोत्पन्न हैं वे अविशुद्धतर वर्ण वाले होते हैं। जो पश्चात् उत्पन्न हैं वे विशुद्धतर वर्ण वाले होते हैं। पूर्वोक्त नारकों से असुरकुमारों में यह जो विषमता है इसका कारण यह है-असुरकुमारों में, भव के कारण प्रशस्त वर्ण नाम कर्म के तीव्र शुभ अनुभाग का उदय होता है। पूर्वोत्पन्न असुरकुमारों का वह शुभ अनुभाग बहुत-सा क्षय हो चुकता है, इस कारण पूर्वोत्पन्न असुर कुमार अविशुद्धतर वर्ण वाले होते हैं, किन्तु जो असुरकुमार बाद में उत्पन्न हुए हैं, उनका वर्ण नाम कर्म के शुभ अनुभाग का बहुभाग क्षीण नहीं होता-उसका अधिकांश विद्यमान होता है, अत एव वे विशुद्धतर वर्ण वाले होते हैं। इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि सभी असुरकुमार समान वर्ण वाले नहीं होते हैं।

वर्ण के समान असुरकुमारों की लेश्या भी समझनी चाहिए। इस प्रकार पूर्वोत्पन्न असुरकुमार अविशुद्धतर लेश्या वाले होते हैं और पश्चात् उत्पन्न

પૂર્વોત્પન્ન છે તેઓ અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે, જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન છે તેઓ વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. પૂર્વોક્ત નારકોથી અસુરકુમારોમાં આ જે વિષમતા છે, તેનું કારણ એ છે-અસુરકુમારોમાં, ભવના કારણે પ્રશસ્ત વર્ણ નામ કર્મના તીવ્ર શુભ અનુભાગનો ઉદય થાય છે. પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમારોનો તે શુભ અનુભાગ ઘણો ખરો ક્ષય થઈ ગએલો છે. એ કારણે પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે, પરન્તુ જે અસુરકુમારો પછીથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેમના વર્ણ નામ કર્મનો શુભ અનુભાગનો બહુભાગ ક્ષીણ નથી થયો હોતો-તેનો અધિકાશ વિદ્યમાન હોય છે તેથી જ તેઓ વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા હોય છે. એ કારણે હે ગૌતમ ! એવુ કહેવાય છે કે બધા અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા નથી હોતા.

વર્ણના સમાન અસુરકુમારોની લેશ્યા પણ સમજવી જોઈએ. એ પ્રકારે પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર અવિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે અને પશ્ચાત્-ઉત્પન્ન થયેલ અસુરકુમાર

पूर्वोत्पन्नैरसुरकुमारैः पुष्कलानि तीव्रानुभागानि लेश्याद्रव्याणि उत्पादसमयादारभ्यैव अनुभूयानुभूय क्षयं प्रापितानि अल्पानि च मन्दानुभागानि लेश्याद्रव्याणि अवशिष्यन्ते तस्मात्पूर्वोत्पन्नका अविशुद्धलेश्याः, पश्चादुत्पन्नकाः पुनस्तद्विपर्ययाद् विशुद्धलेश्या भवन्तीति बोध्यम् 'वेयणाए जहा नेरइया' वेदनायां तावदसुरकुमारा यथा नैरयिका उक्तास्तथा वक्तव्याः, 'अवसेसं जहा नेरइया णं' अवशेषम्—असुरकुमाराणां क्रियास्वरूपमायुः स्वरूपञ्च यथा नैरयिकाणां प्रतिपादितं तथैव प्रतिपादनीयम्, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्—असुरकुमाराइव यावत्—नागकुमाराः, सुपर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमाराश्च वक्तव्याः ॥ सू० ४ ॥

पृथिवीकायिकादि समाहारादिवक्तव्यता

मूलम्—पुढवीकाइया आहारकम्मवण्णलेस्साहिं जहा नेरइया, पुढविकाइया सव्वे समवेयणा ? हंता, गोयमा! सव्वे समवेयणा, से केण-

---

हुए असुरकुमार विशुद्धतर लेश्या वाले होते हैं। इसका कारण यह है कि—जो असुरकुमार पहले उत्पन्न हुए हैं, उन्होंने अपनी उत्पत्ति के समय से ही तीव्र अनुभाग वाले लेश्याद्रव्यों को भोग—भोग कर उनका बहुत भाग क्षय कर दिया है। अब उनके मन्द अनुभाग वाले अल्प लेश्या द्रव्य ही शेष रहे हैं। इस कारण पूर्वोत्पन्न असुरकुमार अविशुद्ध लेश्यावाले होते हैं और पश्चात् उत्पन्न उनसे विपरीत होने के कारण विशुद्धतर लेश्या वाले होते हैं।

वेदना के विषय में असुरकुमारों की वक्तव्यता नारकों के समान समझनी चाहिए। शेष अर्थात् क्रिया और आयु का स्वरूप भी नारकों के सदृश ही कहना चाहिए। और जैसी प्ररूपणा असुरकुमारों की की गई है वैसी ही नागकुमारों की, सुवर्णकुमारो की, अग्निकुमारों की, विद्युत्कुमारो की, द्वीपकुमारो की, दिक्कुमारों की, पवनकुमारो की तथा स्तनितकुमारों की करनी चाहिए।

વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે. એનું કારણ એ છે કે જે અસુરકુમાર પહેલા ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેઓએ પોતાની ઉત્પત્તિના સમયથી જ તીવ્ર અનુભાગવાળા લેશ્યા દ્રવ્યોને ભોગવી ભોગવીને તેમનો ઘણો ભાગ ક્ષય કરી નાખેલ હોય છે. હવે તેમના મન્દ અનુભાગવાળા અલ્પ લેશ્યા દ્રવ્ય જ શેષ રહે છે. એ કારણે પૂર્વોત્પન્ન અસુરકુમાર અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા હોય છે અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન તેમનાથી વિપરીત હોવાને કારણે વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા હોય છે.

વેદનાના વિષયમાં પણ અસુરકુમારોની વક્તવ્યતા નારકોના સમાન સમજવી જોઈએ. શેષ અર્થાત્ ક્રિયા અને આયુનું સ્વરૂપ પણ નારકોના સદૃશ જ કહેવું જોઈએ. અને જેવી પ્રરૂપણા અસુરકુમારોની કરેલી છે, તેવી જ નાગકુમારોની, સુવર્ણકુમારોની, અગ્નિકુમારોની વિદ્યુત્કુમારોની, ઉદધિકુમારોની, દ્વીપકુમારોની, દિક્કુમારોની પવનકુમારોની તથા સ્તનિતકુમારોની કરવી જોઈએ.

ट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–पुढविकाइया सव्वे समवेयणा ? गोयमा! पुढविकाइया सव्वे असन्नी असन्नीभूयं अणियय वेयणं वेयंति, से तेणट्ठेणं गोयमा! पुढविकाइया सव्वे समवेयणा, पुढविकाइयाणं भंते! सव्वे समकिरिया ? हंता, गोयमा! पुढविकाइया सव्वे समकिरिया, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पुढविकाइया सव्वे समकिरिया ? गोयमा! पुढविकाइया सव्वे माइमिच्छादिट्ठी तेसिं णियइयाओ पंचकिरियाओ कज्जंति, तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अप्पच्चक्खाण किरिया, मिच्छादंसणवत्तिया य, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ–पुढविकाइया सव्वे समकिरिया, जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा नेरइया, णवरं किरियाहिं सम्मद्दिट्ठी मिच्छद्दिट्ठी सम्मामिच्छद्दिट्ठी' तत्थणं जे ते सम्मद्दिट्ठी ते दुविहा पण्णत्ता, तं जहा–असंजया य, संजयासंजया य, तत्थ णं जे ते संजयासंजया तेसिं णं तिन्निकिरीयाओ कज्जंति, तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, तत्थ णं जे असंजया तेसि णं चत्तारि किरिया कज्जंति, तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाण किरिया, तत्थ णं जे ते मिच्छादिट्ठी जे य सम्मामिच्छादिट्ठी तेसि णं णियइयाओ पंचकिरियाओ कज्जंति, तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया, सेसं तं चेव ॥सू० ५॥

छाया–पृथिवीकायिकाः आहारकर्मवर्ण लेश्याभिर्यथा नैरयिकाः, पृथिवीकायिकाः सर्वे समवेदनाः ? हन्त, गौतम! सर्वे समवेदनाः, तत् केनार्थेन एवमुच्यते–पृथिवीकायिकाः

पृथ्वीकायादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ–(पुढविकाइया आहारकम्मवण्णलेस्साहिं जहा नेरइया) पृथ्वीकायिक आहार, कर्म, वर्ण और लेश्या से नारकों के समान (पुढविकाइया सव्वे समवेयणा ?) क्या सब पृथ्वीकायिक समान वेदना वाले हैं ? (हंता, गोयमा!

પૃથ્વીકાયાદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(पुढविकाइया आहार कम्मवण्णलेस्साहिं जहा नेरइया) પૃથ્વીકાયિક આહાર કર્મ, વર્ણ અને લેશ્યાથી નારકોના સમાન (पुढविकाइया सव्वे समवेयणा ?) શું બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાળા છે? (हंता गोयमा ! सव्वे समवेयणा) હા ગૌતમ ! બધા

सर्वे समवेदनाः ? गौतम ! पृथिवीकायिकाः सर्वे असंज्ञिनः असंज्ञिभूताम् अनियतां वेदनां वेदयन्ति, तत् तेनार्थेन गौतम ! पृथिवीकायिकाः सर्वे समवेदनाः, पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! सर्वे समक्रियाः ? हन्त, गौतम ! पृथिवीकायिकाः सर्वे समक्रियाः, तत् केनार्थेन एव मुच्यते-पृथिवीकायिकाः सर्वे समक्रियाः ? गौतम ! पृथिवीकायिकाः सर्वे मायिमिथ्या दृष्टय स्तेषां नियताः पञ्च क्रियाः क्रियन्ते, तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया,

---

सव्वे समवेयणा) हां, गौतम ! सब समान वेदना वाले हैं (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया सव्वे समवेयणा) हे भगवन् ! किस कारण ऐसा कहा जाता है कि सब पृथ्वीकायिक समान वेदना वाले हैं ? (गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे असन्नी) हे गौतम ! सब पृथ्वीकायिक असंज्ञी हैं (असन्निभूयं अणिययं वेयणं वेयंति) असंज्ञिभूत अनियत वेदना वेदते हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे समवेयणा) इस कारण से गौतम ! सब पृथ्वीकायिक समवेदना वाले होते हैं।

(पुढविकाइया णं भंते ! सव्वे समकिरिया ?) हे भगवन् ! सब पृथिवीकायिक क्या समान क्रिया वाले होते हैं ? (हंता गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे समकिरिया) हां गौतम ! सब पृथ्वीकायिक समान क्रिया वाले होते हैं (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया सव्वे समकिरिया) हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सब पृथ्वीकायिक समान क्रिया वाले हैं ? (गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे) सभी पृथ्वीकायिक (माइमिच्छादिट्ठी) मायी-मिथ्यादृष्टि हैं (तेसिं णियइयाओ पंचकिरियाओ कज्जंति) उनको निश्चय से पांच क्रियाएं होती हैं (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छा दंसणवत्तिया य) वे इस प्रकार-आरंभिकी, पारिग्राहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्या

સમાન વેદનાવાળા છે (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया सव्वे समवेयणा ?) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાળા છે (गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे असन्नी) હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક અસંજ્ઞી છે (असन्निभूयं, अणिययं वेयणं वेयंति) અસંજ્ઞિભૂત અનિયત વેદના ભોગવે છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे समवेयणा) એ કારણે હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક સમવેદનાવાળા થાય છે

(पुढविकाइयाणं भंते ! सव्वे समकिरिया ?) હે ભગવન્ ! બધા પૃથ્વીકાયિક શું સમાન ક્રિયાવાળા હોય છે ? (हंता गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे समकिरिया) હા ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા હોય છે (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया सव्वे सम किरिया) હે ભગવન્ શા કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા પૃથ્વીકાદિક સમાન ક્રિયાવાળા છે ? (गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे) હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક (माइ मिच्छादिट्ठी) માયી મિથ્યાદષ્ટિ છે (तेसि णियइयाओ पंचकिरियाओ कज्जंति) તેમને નિશ્ચયથી પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે (तं जहा आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छा-

अप्रत्याख्यान क्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया च, तत् तेनर्थेन गौतम ! एव मुच्यते-पृथिवीकायिकाः सर्वे समक्रियाः, यावत् चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका यथा नैरयिकाः, नवरं क्रियाभिः सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः, सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, तत्र खलु ये ते सम्यग्दृष्टयस्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-असंयताश्च संयतासंयताश्च, तत्र खलु ये ते संयतासंयता स्तेषां खलु तिस्रः क्रियाः क्रियन्ते तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, तत्र खलु ये असंयता स्तेषां खलु चतस्रः क्रियाः क्रियन्ते, तद्यथा-आरम्भिकी पारिग्रहि-

ख्यानक्रिया और मिथ्यादर्शन प्रत्यया (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ इस कारण से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि (पुढविकाइया सव्वे समकिरिया) पृथ्वीकायिक सब समान क्रिया वाले हैं (जाव चउरिंदिया) चौइन्द्रिय पर्यन्त ।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया) पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनि वाले (जहा नेरइया) नारकों के समान (नवरं) विशेष (किरियाहिं) क्रियाओं से (सम्मदिट्ठी) सम्यग्दृष्टि (मिच्छदिट्ठी) मिथ्यादृष्टि (सम्मामिच्छदिट्ठी) सम्यङ्मिथ्यादृष्टि मिश्रदृष्टि (तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी) उनमें जो सम्यग्दृष्टि हैं (ते दुविहा पण्णत्ता) वे दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा असंजता य संजयासंजया य) असंयत और संयतासंयत (तत्थ णं जे संजयासंजया य) उनमें जो संयतासंयत अर्थात् देशसंयमी हैं (तेसि णं तिन्नि किरियाओ कज्जंति) उनको तीन क्रियाएं होती हैं (तं जहा आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया) वे इस प्रकार-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया (तत्थ णं जे असंजता) उनमें जो असंयत हैं (तेसिं णं चत्तारि किरिया कज्जंति) उनको चार क्रियाएं होती हैं (तं जहा-आरंभिया,

दंसणवत्तिया य) તેઓ આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) એ કારણથી ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે (पुढविकाइया सव्वे समकिरिया) પૃથ્વીકાયિક બધા સમાન ક્રિયાવાળા છે (जाव चउरिंदिया) યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્ત

(पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા (जहा नेरइया) નારકોની સમાન (नवरं) વિશેષ (किरियाहि) ક્રિયાઓથી (सम्मदिट्ठी) સમ્યગ્દૃષ્ટિ (मिच्छदिट्ठी) મિથ્યા દૃષ્ટિ (सम्मा मिच्छदिट्ठी) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ-મિશ્રદૃષ્ટિ (तत्थणं जे ते सम्मदिट्ठी) તેઓમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (ते दुविहा पण्णत्ता) તેઓ બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-असंजताय संजयासंजयाय) અસંયત અને સંયતાસંયત (तत्थणं जे ते संजतासंजता) તેઓમાં જે સંયતા સંયત અર્થાત્ દેશ સંયમી છે (तेसिणं तिन्नि किरियाओ कज्जंति) તેઓને ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया) તે આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રાહિકી, માયાપ્રત્યયા (तत्थणं जे असंयता) તેઓમાં જે અસંયત છે (तेसिणं चत्तारि किरिया कज्जंति) તેમને ચાર ક્રિયાઓ થાય છે (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायाव-

की, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया, तत्र खलु येते मिथ्यादृष्टयो ये च सम्यग्मिथ्यादृष्टयस्तेषां खलु नियताः पञ्च क्रियाः क्रियन्ते तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया, शेषं तच्चैव ॥ सू० ५ ॥

टीका-अथ पृथिवीकायिकादीनां समाहारादिकमधिकृत्य प्ररूपयितु माह-'पुढविकाइया आहारकम्मवन्न लेस्साहिं जहा नेरइया' पृथिवीकायिकाः आहारकर्मवर्णलेश्याभिर्यथा नैरयिकाः प्रतिपादिता स्तथा वक्तव्याः, तथा च पृथिवीकायिकानामाहारादिचतुष्टयविषयका अभिलापाः नैरयिकाणामिव अभिधेयाः, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइया सव्वे समवेयणा ?'

परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया) वे इस प्रकार-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया (तत्थ णं जे ते मिच्छादिट्ठी) उनमें जो मिथ्यादृष्टि हैं (जे य सम्मामिच्छदिट्ठी) और जो मिश्रदृष्टि हैं (तेसि णं णियइयाओ) उनको निश्चय से (पंचकिरियाओ कज्जंति) पांच क्रियाएं होती है (तं जहा) वे इस प्रकार (आरंभिया) आरंभिकी (परिग्गहिया) पारिग्रहिकी (मायावत्तिया) मायाप्रत्यया (अपच्चक्खाणकिरिया) अप्रत्याख्यानक्रिया (मिच्छादंसणवत्तिया) मिथ्यादर्शनप्रत्यया (सेसं तं चेव) शेष वही।

टीकार्थ-अब पृथ्वीकायिक आदि जीवों के समान आहार आदि की प्ररूपणा की जाती हैं-

आहार, कर्म, वर्ण और लेश्या की अपेक्षा जिस प्रकार नारकों का निरूपण किया गया है, उसी प्रकार पृथ्वीकायिकों की प्ररूपणा समझलेनी चाहिए। अतएव नारकों के आहार आदि चारों के संबंध में जैसा कथन है, वैसा ही पृथ्वीकायिकों का कथन करना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या सभी पृथ्वीकायिक समान वेदनावाले हैं ?

त्तिया-अपच्चक्खाणकिरिया) તે આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા (तत्थणं जे ते मिच्छादिट्ठी) તેઓમાં જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (जे य सम्मामिच्छा दिट्ठी) અને જે મિશ્ર દૃષ્ટિ છે (तेसिणं णियइयाओ) તેમને નિશ્ચયથી (पंचकिरियाओ कज्जंति) પાચ ક્રિયાઓ થાય છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (आरंभिया) આરંભિકી (परिग्गहिया) પારિગ્રહિકી (मायावत्तिया) માયા પ્રત્યયા (अपच्चक्खाण किरिया) અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા (मिच्छादसणवत्तिया) મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયા (सेसं तं चेव) શેષ તેમજ

ટીકાર્થ-હવે પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોની સમાન આહાર આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે

આહાર, કર્મ, વર્ણ અને લેશ્યાની અપેક્ષાએ જે પ્રકારે નારકેનું નિરૂપણ કર્યું છે, તેજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોની પ્રરૂપણા સમજી લેવી જોઈએ તેથી જ નારકોના આહાર આદિ ચારેના સમ્બન્ધમાં જેવું કથન છે, તેવું જ પૃથ્વીકાયિકોનુ કથન કરવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ બધા પૃથ્વીકાયિક સમવેદનાવાળા છે ?

पृथिवी कायिकाः किं सर्वे समवेदना भवन्ति? भगवानाह-'हंता, गोयमा! सव्वे सम-वेयणा' हे गौतम! हन्त-सत्यम् पृथिवीकायिकाः सर्वे समवेदना भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठे णं भंते! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया सव्वे समवेयणा?' हे भदन्त! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-पृथिवीकायिकाः सर्वे समवेदना भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'पुढविकाइया सव्वे असन्नी असन्निभूयं अणिययं वेयणं वेयंति' पृथिवीकायिकाः सर्वे असंज्ञिनो मिथ्यादृष्टयोऽमनस्का वा भवन्ति, असंज्ञिभूताम् अनियतां वेदनां वेदयन्ति; वेदना मनुभवन्तोऽपि न पूर्वोपात्ताशुभकर्मपरिणतिरियमित्यवगच्छन्ति, तेषां मिथ्यादृष्टित्वाद् अमनस्कत्वाद्वेति भावः। प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा! पुढविकाइया सव्वे समवेयणा' हे गौतम! तत्-अथ तेनार्थेन पृथिवीकायिकाः सर्वे समवेदना भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइया णं भंते! सव्वे समकिरिया!' हे भदन्त! पृथिवीकायिकाः खलु सर्वे किं समक्रियाः- समानक्रिया भवन्ति? भगवानाह-'हंता, गोयमा!' हे गौतम! हन्त-सत्यम् 'पुढविकाइया सव्वे समकिरिया' पृथिवीकायिकाः सर्वे समक्रियाः भवन्ति, गौतमस्तत्र पृच्छति 'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ-पुढविकाइया सव्वे

भगवान्-हे गौतम! हां, सभी पृथ्वीकायिक समान वेदनावाले होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! किस कारण से ऐसा कहा गया है कि सब पृथ्वीकायिक समान वेदनावाले हैं?

भगवान्-हे गौतम! सभी पृथ्वीकायिक असंज्ञी अर्थात् मिथ्यादृष्टि अथवा अमनस्क होते हैं। वे असंज्ञिभूत और अनियत वेदना का वेदन करते हैं। तात्पर्य यह है कि वेदना का अनुभव करते हुए भी वे नहीं समझ पाते कि यह मेरे पूर्वोपार्जित अशुभ कर्मका परिणाम है, क्योंकि वे असंज्ञी और मिथ्यादृष्टि होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या सभी पृथ्वीकायिक समान क्रियावाले होते हैं?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! હા, બધા પૃથ્વીકાયિક સમવેદનાવાળા હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શા કારણે એમ કહ્યું કે બધા પૃથ્વીકાયિક સમવેદનાવાળા છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બધા પૃથ્વીકાયિક અસંજ્ઞી અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા અમનસ્ક હોય છે. તેઓ અસંજ્ઞીભૂત અને અનિયત વેદનાનો અનુભવ કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે વેદનાનો અનુભવ કરવા છતાં પણ તેઓ નથી સમજી શકતા કે આ મારા પૂર્વોપાર્જિત અશુભકર્મોનું પરિણામ છે, કેમકે તેઓ અસંજ્ઞી અને મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શું બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ! બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાઓવાળા હોય છે.

समकिरिया ?' तत्–अथ केनार्थेन–कथं तावत् एवमुच्यते–पृथिवीकायिकाः सर्वे समक्रिया भवन्तीति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'पुढविकाइया सव्वे माइमिच्छादिट्ठी' पृथिवीकायिकाः सर्वे मायिमिथ्यादृष्टयो भवन्ति, 'तेसिं णियइयाओ पंचकिरियाओ कज्जति' तेषां–मायिमिथ्यादृष्टीनां नियताः–नैयत्येन अवश्यमित्यर्थः पञ्चक्रियाः क्रियन्ते–भवन्ति, 'तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया मिच्छादंसणवत्तिया य' तद्यथा–आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया च 'से तेणट्ठे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ–पुढविकाइया सव्वे समकिरिया' हे गौतम ! तत्–अथ तेनार्थेन एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–पृथिवीकायिकाः सर्वे समक्रिया भवन्ति, 'जाव चउरिंदिया' पृथिवीकायिका इव यावत्–अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः, समवेदनाः, समक्रियादयो वक्तव्याः, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा नेरइया' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका यथा नैरयिका उक्तास्तथा

भगवान्–हां, गौतम ! सभी पृथ्वीकायिक समान क्रियाओं वाले होते हैं !

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! किस कारण ऐसा कहा जाता है कि सभी नारक समान क्रियाओं वाले होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! सभी पृथ्वीकायिक मायिमिथ्यादृष्टि होते हैं । उनको निश्चित रूप से पांचों क्रियाएं होती हैं, वे इस प्रकार हैं–आरंभिकी, पारिग्राहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया । इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि सभी पृथ्वीकायिक समान क्रियाओं वाले हैं ।

पृथ्वीकायिकों के समान ही अप्कायिकों, तेजस्कायिकों, वायुकायिकों, वनस्पतिकायिकों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों में समान वेदना और समान क्रिया आदि कहना चाहिए ।

पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का कथन नारकों के समान समझ लेना चाहिए, परन्तु क्रियाओं में समानता नहीं है । कोई–कोई पंचेन्द्रिय तिर्यंच सम्यग्दृष्टि होते हैं,

---

શ્રી ગૌતમસ્વામી–શા કારણે એમ કહેવાય છે કે બધા નારક સમાન ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક માયિ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તેમને નિશ્ચિત રૂપે પાંચે ક્રિયાઓ થાય છે, તેઓ આ પ્રકારે છે–આરંભિકી, પારિગ્રાહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા, એ કારણે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે બધા પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાઓવાળા છે

પૃથ્વીકાયિકોના સમાન જ અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં સમાનવેદના અને સમાનક્રિયા આદિ કહેવું જોઈએ.

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું કથન નારકોના સમાન સમજવું જોઈએ. પરન્તુ ક્રિયાઓમાં સમાનતા નથી. કોઈ–કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે

वक्तव्याः, किन्तु 'नवरं किरियाहिं सम्मदिट्ठी मिच्छदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी' नवरं-नैरयिकापेक्षया विशेषस्तु क्रियाभिः केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः सम्यग्दृष्टयो भवन्ति, केचन मिथ्यादृष्टयः, केचन पुनः सम्यग्मिथ्यादृष्टयो भवन्ति, 'तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी ते दुविहा पण्णत्ता' तत्र खलु-सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्टि-मिश्रदृष्टि पञ्चेन्द्रियतिरश्चां मध्ये ये ते सम्यग्दृष्टयो भवन्ति ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-असंजया य संजयासंजया य' तद्यथा असंयताश्च संयतासंयताश्च, 'तत्थ णं जे ते संजयासंजया तेसिं णं तिन्नि किरियाओ कज्जंति' तत्र खलु-असंयतसंयतासंयतपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका भवन्ति तेषां खलु तिस्रः क्रियाः क्रियन्ते भवन्ति 'तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया' आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया च, 'तत्थ णं जे ते असंयता तेसि णं चत्तारि किरिया कज्जंति' तत्र खलु-असंयत संयतासंयतपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मध्ये ये असंयताः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका भवन्ति तेषां खलु चतस्रः क्रियाः क्रियन्ते भवन्ति 'तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया' तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया च 'तत्थ णं जे ते मिच्छादिट्ठी, तेसिणं णियइयाओ पंचकिरिया कज्जंति' तत्र खलु-सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्ट-मिश्रदृष्टि-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मध्ये ये ते मिथ्यादृष्टयः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, ये च सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च सन्ति तेषां खलु नैयतिक्यः-नियताः नियतरूपेणेत्यर्थः पञ्चक्रियाः क्रियन्ते भवन्ति, 'तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया' तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी

कोई मिथ्यादृष्टि होते हैं और कोई-कोई सम्यग्मिथ्यादृष्टि होते हैं। उनमें जो सम्यग्दृष्टि हैं, वे भी दो तरह के हैं-असंयतसम्यग्दृष्टि और संयतासंयत सम्यग्दृष्टि। इन दोनों में जो संयतासंयत अर्थात् देशसंयत होते हैं, उनको तीन क्रियाएं होती हैं, यथा आरंभिकी, पारिग्रहिकी और मायाप्रत्यया। उनमें जो असंयत सम्यग्दृष्टि पंचेन्द्रिय तिर्यंच हैं, उनको च्यार क्रियाएं होती हैं, यथा-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया और अप्रत्याख्यान क्रिया। सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि और मिश्रदृष्टि पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में से जो पंचेन्द्रिय तिर्यंच मिथ्यादृष्टि हैं और जो सम्यग्मिथ्यादृष्टि हैं, उनमें नियत रूप से पांचो क्रियाएं

અને કોઈ સમ્યગમિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તેઓમા જે સમ્યગદષ્ટિ હોય છે તેઓ પણ બે જાતના છે-અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ અને સંયતા સયત સમ્યગ્દષ્ટિ. એ બન્નેમા જે સંયતા સંયત અર્થાત્ દેશ સંયત હોય છે, તેમની ત્રણ ક્રિયાઓ હોય છે, જેમકે આરંભિકી, પારિગ્રાહિકી અને મયાપ્રત્યયા. તેઓમાં જે અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ છે, તેમની ચાર ક્રિયાઓ હોય છે, જેમકે-આરંભિકી પારિગ્રહિકી, માયા પ્રત્યયા અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા. સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને મિશ્રદષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાથી જે પચેન્દ્રિય તિર્યચ મિથ્યાદષ્ટિ છે અને જે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે, તેઓમાં નિયત રૂપથી પાંચ ક્રિયાઓ હોય છે.

मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया च 'सेसं तं चेव' शेषम्—वर्णलेश्या वेदनादिकं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तच्चैव—पूर्वोक्तवदेवावसेयम् ॥ सू० ५ ॥

मनुष्यसमानाहारादि वक्तव्यता

मूलम्—'मणुस्सा णं भंते ! सव्वे समाहारा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ—मणुस्सा णो सव्वे समाहारा ? गोयमा ! मणुस्सा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—महासरीरा य, अप्पसरीरा य, तत्थ णं जे ते महासरीरा तेणं बहुतराए पोग्गले आहारेंति जाव बहुतराए पोग्गले नीससंति, आहच्च आहारेंति, आहच्च नीससंति, तत्थणं जे ते अप्पसरीरा तेणं अप्पतराए पोग्गले आहारेंति जाव अप्पतराए पोग्गले नीससंति, अभिक्खणं आहारेंति जाव अभिक्खणं नीससंति, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ मणुस्सा सव्वे णो समाहारा, सेसं जहा नेरइयाणं नवरं किरियाहिं मणूस्सा तिविहा पण्णत्ता, तं जहा—सम्मद्दिट्ठी, मिच्छद्दिट्ठी, सम्मामिच्छद्दिट्ठी, तत्थ णं जे ते सम्मद्दिट्ठी ते तिविहा पण्णत्ता, तं जहा—संजता, असंजता, संजतासंजता, तत्थ णं जे ते संजता, ते दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-सरागसंजता, वीयरागसंजता य, तत्थ णं जे ते वीयरागसंजता तेणं अकिरिया, तत्थ णं जे ते सरागसंजता ते दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—पमत्तसंजताय, अपमत्तसंजता य, तत्थणं जे ते अपमत्त-संजया तेसिं एगा मायावत्तिया किरिया कज्जइ, तत्थणं जे ते पमत्तसंजया तेसिं दो किरियाओ कज्जंति—आरंभिया, मायावत्तिया य, तत्थणं जे ते संजयासंजया, तेसिं तिन्नि किरियाओ कज्जंति, तं जहा—आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, तत्थणं जेते असंजया तेसिं चत्तारि किरियाओ कज्जंति, तं जहा आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाण-

होती हैं। वे पांचों क्रियाएं इस प्रकार हैं—आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया। शेष अर्थात् वर्ण, लेश्या, वेदना आदि सब पूर्ववत् जानना चाहिए।

તે પાચે ક્રિયાઓ આ પ્રકારે છે—આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા શેષ અર્થાત્ વર્ણ—લેશ્યા—વેદના આદિ બધું પૂર્વવત્ જાણવું જોઈએ.

किरिया, तत्थणं जेते मिच्छद्दिट्ठी जे सम्मामिच्छद्दिट्ठी तेसिं नियइयाओ पंचकिरियओ कज्जंति, तं जहा आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया, सेसं जहा नेरइया णं' ॥सू० ६॥

छाया–मनुष्याः खलु भदन्त ! सर्वे समाहाराः गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन एवमुच्यते–मनुष्याः नो सर्वे समाहाराः ? गौतम ! मनुष्याः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–महाशरीराश्च, अल्पशरीराश्च, तत्र खलु ये ते महाशरीरास्ते खलु बहुतरान् पुद्गलान् निःश्वसन्ति, आहत्य आहारयन्ति, आहत्य निःश्वसन्ति, तत्र खलु ये ते अल्पशरीरास्ते खलु अल्पतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति, यावद् अल्पतरान पुद्गलान् निःश्वसन्ति, अभीक्ष्णम् आहारयन्ति यावद्

मनुष्य के समानाहारादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ–(मणुस्सा णं भंते ! सव्वे समाहारा ?) हे भगवन् ! मनुष्य सभी–समान आहारवाले हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ) किस कारण से ऐसा कहा जाता है (मणुस्सा णो सव्वे समाहारा ?) मनुष्य सब समान आहारवाले नहीं हैं ? (गोयमा ! मणुस्सा दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! मनुष्य दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (महासरीरा य अप्पसरीरा य) महान् शरीरवाले और अल्प अर्थात् छोटे शरीर वाले (तत्थ णं जे ते महासरीरा) उनमें जो महाशरीर वाले हैं (ते णं बहुतराए पोग्गले) वे बहुतर पुद्गलों का (आहारेंति) आहार करते हैं (जाव बहुतराए पोग्गले नीससंति) यावत् बहुतर पुद्गलो का निःश्वास लेते हैं (आहच्च) कदाचित् (आहारेंति) आहार करते हैं (जाव) यावत् (आहच्च नीससंति) कदाचित् निःश्वास लेते हैं (तत्थ णं जे ते अप्पसरीरा) उनमें जो अल्पशरीर वाले हैं (ते णं अप्पतराए पोग्गले आहारेंति) वे अल्पतर पुद्गलो का

મનુષ્યના સમાનાહારાદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(मणुस्साणं भंते ! सव्वे समाहारा ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય બધા સમાન આહાર વાળા છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ) શા કારણે એવું કહેવાય છે (मणुस्सा णो सव्वे समाहारा ?) બધા મનુષ્ય સમાન આહારવાળા નથી ? (गोयमा ! मणुस्सा दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! મનુષ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે (महा सरीराय अप्पसरीराय) મહાન્ શરીરવાળા અને નાના શરીરવાળા છે (तत्थ णं जे ते महासरीरा) તેઓમાં જે મહાશરીરવાળા છે. (तेणं बहुतराए पोग्गले) તે ઘણા બધા પુદ્ગલોનો (आहारेंति) આહાર કરે છે (जाव बहुतराए पोग्गले नीससंति) યાવત્ ઘણા પુદ્ગલો નો નિઃશ્વાસ લે છે (आहच्च) કદાચિત્ (आहारेंति) આહાર કરે છે. (जाव) યાવત્ (आहच्च नीससंति) કદાચિત્ નિઃશ્વાસ લે છે (तत्थ णं जे ते

अभीक्ष्णं निःश्वसन्ति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-मनुष्याः सर्वे नो समाहाराः, शेषं यथा नैरयिकाणाम्, नवरं क्रियाभिर्मनुष्यास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, तत्र खलु ये ते सम्यग्दृष्टयस्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-संयताः, असंयताः, संयतासंयताः, तत्र खलु ये ते संयतास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सरागसंयताः, वीतरागसंयताश्च, तत्र खलु ये ते वीतरागसंयतास्ते खलु अक्रियाः तत्र खलु ये

आहार करते हैं (जाव अप्पतराए पोग्गले नीससंति) यावत् अल्पतर पुद्गलों का निःश्वास लेते हैं (अभिक्खणं आहारेति) बार-बार आहार करते हैं (जाव अभिक्खणं नीससंति) यावत् बार-बार निःश्वास लेते हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा। एवं वुच्चइ) इस कारण से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि (मणुस्सा सव्वे णो समाहारा) सब मनुष्य समान आहारवाले नहीं हैं (सेसं जहा नेरइयाणं) शेष जैसे नारकों का कथन (नवरं किरियाहिं मणूसा तिविहा पण्णत्ता) विशेष यह है कि क्रियाओं की अपेक्षा मनुष्य तीन प्रकार के होते हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सम्मदिट्ठी) सम्यग्दृष्टि (मिच्छादिट्ठी) मिथ्यादृष्टि (सम्मामिच्छदिट्ठी) सम्यग्मिथ्यादृष्टि ।

(तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी) उनमें जो सम्यग्दृष्टि हैं (ते तिविहा पण्णत्ता) वे तीन प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (संयता, असंयता, संयतासंयता) संयमी, असंयमी और संयमासंयमी (तत्थ णं जे ते संयता) उनमें जो संयमी हैं (ते दुविहा पण्णत्ता) वे दो प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सरागसंजता) सरागसंयमी (वीयरागसंजता य) और वीतरागसंयमी (तत्थ णं जे ते वीतराग-

---

अप्पसरीरा) તેઓમા જે અલ્પ શરીરવાળા છે (तेणं अप्पतराए पोग्गले आहारेति) તેઓ અલ્પતર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (जाव अप्पतराए पोग्गले नीससंति) યાવત્ અલ્પતર પુદ્ગલોનો નિશ્વાસ લે છે (अभिक्खणं आहारेति) વારંવાર આહાર કરે છે (जाव अभिक्खणं नीससंति) યાવત્ વારવાર નિશ્વાસ લે છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) એ કારણથી હે ગૌતમ ! એવુ કહેવાય છે કે (मणुस्सा सव्वे णो समाहारा) બધા મનુષ્ય સમાન આહાર વાળા નથી (सेसं जहा नेरइयाणं) શેષ જેવું નારકોના કથન પ્રમાણે (नवरं किरियाहिं मणूसा तिविहा पण्णत्ता) વિશેષ એ છે કે ક્રિયાઓની અપેક્ષાએ મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના હોય છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે (सम्मदिट्ठी) સમ્યગ્દૃષ્ટિ (मिच्छादिट्ठी) મિથ્યાદૃષ્ટિ (सम्मामिच्छादिट्ठी) સમ્યગમિથ્યાદૃષ્ટિ (तत्थणं जे ते सम्मदिट्ठी) તેઓમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (ते तिविहा पण्णत्ता) તેઓ ત્રણ પ્રકારના છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે (संयता, असंयता, संयतासंयता) સંયમી, અસંયમી અને સંયમાસંયમી (तत्थणं जे ते संयता) તેઓમાં જે સંયમી છે (ते दुविहा) તેઓ બે પ્રકારના છે

(त जहा) તે આ પ્રકારે (सराग संयता) સરાગ સંયમી (वीयरागसंयता य) અને વીતરાગ સંયમી (तत्थणं जे ते वीतरागसंयता) તેઓમા જે વીતરાગ સંયમી છે (तेणं

ते सरागसंयतास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-प्रमत्तसंयताश्च, अप्रमत्तसंयताश्च, तत्र खलु ये ते अप्रमत्तसंयतास्तेषाम् एका मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-तत्र खलु ये ते प्रमत्तसंयता स्तेषां द्वे क्रिये क्रियेते आरम्भिकी, मायाप्रत्यया च, तत्र खलु ये ते संयतासंयतास्तेषां तिस्रः क्रिया क्रियन्ते, तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्ययाच, तत्र खलु ये ते असंयतास्तेषां चतस्रः क्रियाः क्रियन्ते, तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया च, तत्र खलु ये ते मिथ्यादृष्टयो ये सम्यग्मिथ्यादृष्टयस्तेषां नैयतिकाः पञ्चक्रियाः क्रियन्ते, तद्यथा-आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया च, शेषं यथा नैरयिकाणाम् ॥ सू० ६ ॥

संजता) उनमें जो वीतराग संयमी हैं (ते णं अकिरिया) वे क्रियारहित हैं (तत्थ णं जे ते सरागसंजता) उनमें जो सरागसंयमी हैं (ते दुविहा पण्णत्ता) वे दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा-पमत्तसंजता य अपमत्तसंजता य) वे इस प्रकार-प्रमत्तसंयत और अप्रमत्तसंयत (तत्थ णं जे ते अपमत्तसंजया तेसिं एगा मायावत्तिया किरिया कज्जइ) उनमें जो अप्रमत्त संयत हैं उनको एक मायाप्रत्यया क्रिया होती है (तत्थ णं जे ते पमत्तसंजया तेसिं दो किरियाओ कज्जंति) उनमें जो प्रमत्तसंयत हैं उनको दो क्रियाएं होती हैं (आरंभिया मायावत्तिया य) आरंभिकी और मायाप्रत्यया (तत्थ णं जे ते संजयासंजया तेसिं तिन्नि किरियाओ कज्जंति) उनमें जो संयतासंयत हैं उनको तीन क्रियाएं होती हैं (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया) आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया (तत्थ णं जे ते असंजया) उनमें जो असंयमी हैं (तेसिं चत्तारि किरियाओ कज्जंति) उनको चार क्रियाएं होती हैं (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया) वे इस प्रकार-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया और अप्रत्याख्यानक्रिया।

अकिरिया) તેઓ ક્રિયા રહિત છે (तत्थणं जे ते सरागसंयता) તેઓમાં જે સરાગ સંયમી છે (ते दुविहा पण्णत्ता) તેઓ બે પ્રકારના છે (तं जहा पमत्तसंजता य अपमत्तसंजता य) તેઓ આ પ્રકારે-પ્રમત્ત સંયત અને અપ્રમત્ત સંયત (तत्थणं जे ते अपमत्त संजया तेसिं एगा मायावत्तिया किरिया कज्जइ) તેઓમાં જે અપ્રમત્ત સંયત છે, તેમની એક માયા પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે (तत्थणं जे ते पमत्त संजया तिसिं दो किरियाओ कज्जंति) તેઓમાં જે પ્રમત્ત સયત છે, તેમની બે ક્રિયાઓ થાય છે (आरंभिया मायावत्तिया य) આરંભિકી અને માયાપ્રત્યયા (तत्थणं जे ते संजयासंजया तेसिं तिन्नि किरियाओ कज्जंति) તેઓમાં જે સંયતા સંયત છે તેમની ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया मायावत्तिया) આરંભિકી પારિગ્રહિકી માયા પ્રત્યયા (तत्थणं जे ते असंजया) તેઓમાં જે અસંયમી છે (तेसिं चत्तारि किरियाओ कज्जंति) તેમની ચાર ક્રિયાઓ થાય છે (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया) તે આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા

टीका-अथ मनुष्याणां समाहारादिकमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'मणुस्साणं भंते ! सव्वे समाहारा ?' हे भदन्त ! मनुष्याः खलु सर्वे किं समाहाराः-समानाहारा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-मनुष्याः सर्वे समानाहारा इत्येवमर्थो नो युक्त्योपपन्नः, गौतमः पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-मणुस्सा सव्वे नो समाहारा ?' तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावत् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-मनुष्याः सर्वे नो समाहारा भवन्तीति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'मणुस्सा दुविहा पण्णत्ता' मनुष्या द्विविधाः प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-महासरीराय, अप्पसरीराय' तद्यथा-महाशरीराश्च, अल्पशरीराश्च, 'तत्थ णं जे ते महासरीरा ते णं बहुतराए पोग्गले आहारेंति जाव बहुतराए पोग्गले नीससंति' तत्र

(तत्थ णं जे ते मिच्छदिट्ठी जे सम्मामिच्छदिट्ठी) उनमें जो मिथ्यादृष्टि है और जो सम्यग्मिथ्यादृष्टि हैं (तेसिं नियइयाओ पंच किरियाओ कज्जंति) उनको नियत रूप से पांच क्रियाएं होती हैं (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाण किरिया, मिच्छादंसणवत्तिया) वे इस प्रकार-आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया (सेसं जहा नेरइयाणं) शेष नारकों के समान ।

टीकार्थ-अब मनुष्यों के समाहार आदि की प्ररूपणा की जाती है-गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवान् ! क्या सभी मनुष्य समान आहारवाले हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् ऐसी बात नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सभी मनुष्य समान आहारवाले नहीं हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्य दो प्रकार के कहे हैं, यथा-महाशरीर और

(तत्थणं जे ते मिच्छादिट्ठि जे सम्मामिच्छदिट्ठी) તેઓમા જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અને જે સમ્યક્‌મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (तेसिं नियइयाओ पंच किरियाओ कज्जंति) તેમનામાં નિયત રૂપથી પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે (तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाण किरिया, मिच्छादंसणवत्तिया) તેઓ આ પ્રકારે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા, મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (सेसं जहा नेरइयाणं) શેષ નારકોની સમાન

ટીકાર્થ-હવે મનુષ્યોના સમાહાર આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! શું બધા મનુષ્ય સમાન આહારવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ એવી વાત છે નહીં.

શ્રી ગૌતમ-હે ભગવાન્ શા કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા મનુષ્ય સમાન આહારવાળા નથી ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે મહાશરીરી અને અલ્પ શરીર અર્થાત્ વિશાળ કાયાવાળા અને નાની કાયાવાળા, આ બન્નેમાંથી જે માણસ

खलु-महाशरीराल्पशरीरमनुष्याणां मध्ये ये ते महाशरीराः मनुष्या भवन्ति ते खलु बहुतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति यावद्-बहुतरान् पुद्गलान् परिणामयन्ति, बहुतरान् पुद्गलान् उच्छ्वसन्ति बहुतरान् पुद्गलान् निःश्वसन्ति, किन्तु 'आहच्च आहारेंति आहच्च नीससंति' आहत्य-कदाचिदेव ते देवकुर्वादिमिथुनका उच्छ्वसन्ति निःश्वसन्ति च, तेषां मनुष्यान्तरापेक्षया अत्यन्तसुखित्वात् कदाचिदेव उच्छ्वासनिःश्वासौ संभवतः, 'तत्थ णं जे ते अप्पसरीरा ते णं अप्पतराए पोग्गले आहारेंति जाव अप्पतराए पोग्गले नीससंति' तत्र खलु-महाशरीराल्पशरीरमनुष्याणां मध्ये ये ते अल्पशरीरा मनुष्या भवन्ति ते खलु अल्पतरान् पुद्गलान् आहारयन्ति यावत्-अल्पतरान् पुद्गलान् परिणामयन्ति, अल्पतरान् पुद्गलान् उच्छ्वसन्ति निःश्वसन्ति च किन्तु 'अभिक्खणं आहारेंति जाव अभिक्खणं नीससंति' अभीक्ष्णं-शश्वत् आहारयन्ति

अल्पशरीर अर्थात् विशाल शरीर वाले और छोटे शरीर वाले। इन दोनों में से जो मनुष्य महाशरीर होते हैं, वे बहुतर पुद्गलों का आहार करते हैं, बहुतर पुद्गलों को परिणत करते हैं, बहुतर पुद्गलों को उच्छ्वास के रूपमें ग्रहण करते हैं और बहुतर पुद्गलों को निःश्वास के रूप में त्यागते हैं। किन्तु देवकुरु आदि में युगलिक महाशरीर मनुष्य कदाचित् कवलाहार करते हैं, कहा भी है कि-'उनका आहार अष्टमभक्त से होता है, अर्थात् बीच-बीच में तीन-तीन दिन छोड कर वे आहार करते हैं। वे कभी-कभी ही उच्छ्वास और निःश्वास लेते हैं, क्योंकि वे दूसरे मनुष्यों की अपेक्षा अत्यन्त सुखी होते हैं, इस कारण कभी-कभी उनका उच्छ्वास निःश्वास होना संभव है।

उन महाशरीर और अल्पशरीर मनुष्यों में जो अल्पशरीर मनुष्य हैं, वे अल्पतर पुद्गलों का आहार करते हैं, यावत्-अल्पतर पुद्गलों को परिणत करते हैं, अल्पतर पुद्गलों का उच्छ्वास-निःश्वास लेते हैं और सदा आहार करते हैं, यावत् सदैव उसे परिणत करते रहते हैं, सदैव उच्छ्वास लेते हैं

મહા શરીર હોય છે, તેઓ ઘણા બધા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, ઘણા બધા પુદ્ગલોને પરિણુત કરે છે, ઘણા બધા પુદ્ પુદ્ગલોને ઉચ્છ્વાસના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને ઘણા બધા પુદ્ગલોને નિઃશ્વાસના રૂપમાં ત્યાગે છે. પરન્તુ દેવ કુરૂ આદિમાં યુગલિક મહા શરીર મનુષ્ય કદાચિત્ કવલાહાર કરે છે. કહ્યુ પણ છે કે, તેમનો આહાર અષ્ટભક્તથી થાય છે, અર્થાત્ વચમાં-વચમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ છોડીને તેઓ આહાર કરે છે. તેઓ ક્યારેક ક્યારેક જ ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લે છે, કેમકે તેઓ બીજા માણસોની અપેક્ષાએ અત્યન્ત સુખી હોય છે, એ કારણે ક્યારેક ક્યારેક જ તેમનો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ થવો સંભવિત છે.

તે મહાશરીર અને અલ્પ શરીર માણસોમાં જે અલ્પ શરીર માણસો છે તેઓ અલ્પતર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, યાવત્ અલ્પતર પુદ્ગલોને પરિણુત કરે છે, અલ્પતર પુદ્ગલોનો ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ લે છે અને સદા આહાર કરે છે યાવત્ સદૈવ તેમને પરિણુત

यावत्-अभीक्ष्णं परिणामयन्ति अभीक्ष्णं-शश्वदेव उच्छ्वसन्ति निःश्वसन्ति च, तथाच शिशूनां तावद् अल्पशरीरत्वात् शश्वदेव अल्पाहारदर्शनात्, अल्पशरीराणां संमूर्च्छिममनुष्याणां सततमाहारसंभवाच्च, उच्छ्वासनिःश्वासावपि अल्पशरीराणां सततदर्शनात् संभवतः, प्रायस्तेषां दुःखबहुत्वात्, तदुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-मणुस्सा सव्वे णो समाहारा' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम् उक्तरीत्या उच्यते यत्-मनुष्याः सर्वे नो समाहाराः, भवन्ति 'सेसं जहा नेरइयाणं' शेषम्-कर्मवर्णादिकं यथा नैरयिकाणामुक्तं तथैव मनुष्याणामपि वक्तव्यम्, किन्तु-'णवरं किरियाहिं मणुस्सा तिविहा पण्णत्ता' नवरम्-विशेषस्तु क्रियाभिर्मनुष्या स्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-सम्मद्दिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छदिट्ठी' तद्यथा-सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च, 'तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी ते तिविहा पण्णत्ता' तत्र खलु-सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्टि-मिश्रदृष्टिमनुष्याणां मध्ये ये ते सम्यग्दृष्टयो मनुष्यास्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-संजता-असंजता-संजतासंजता'

और सदैव निश्वास छोडते रहते हैं क्योंकि शिशु अल्पशरीर वाले होते हैं तो वे बार-बार थोडा-थोडा आहार लेते रहते देखे जाते हैं, अतः अल्पशरीर संमूर्छिम मनुष्यों में सतत आहार होना संभव है। उच्छ्वास-निश्वास भी अल्पशरीरों में निरन्तर देखा जाता है, अतएव वह भी संभव है, क्योंकि उनमें प्रायः दुःखकी बहुलता होती है। अब उपसंहार करते हुए कहते हैं हे गौतम ! इस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सब मनुष्य समान आहारवाले नहीं हैं। शेष कर्म, वर्ण आदि का कथन उसी प्रकार समझलेना चाहिए जैसा नारकों के विषय में किया गया है। परन्तु, नारकों की अपेक्षा क्रियाओं में किंचित् विशेषता है। वह इस प्रकार है-मनुष्य तीन प्रकार के होते हैं, यथा-सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि और सम्यग्मिथ्यादृष्टि अर्थात् मिश्रदृष्टि। इन तीनों प्रकार के मनुष्यों में जो मनुष्य सम्यग्दृष्टि हैं, वे तीन प्रकार के कहे गए हैं,

---

કરતા રહે છે. સદૈવ ઉચ્છ્વાસ લે છે, અને સદૈવ નિઃશ્વાસ ત્યાગતા રહે છે. કેમકે શિશુ અલ્પ શરીરવાળા હોય છે તો તેઓ વારંવાર થોડા થોડા આહાર લેતા રહેતા જોવામાં આવે છે તેથી અલ્પ શરીર સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમાં સતત આહાર લેવો સંભવિત છે. ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ પણ અલ્પ શરીરોમાં નિરન્તર જોવામાં આવે છે, અતએવ તે પણ સુસંભવિત છે, કેમકે તેઓમાં પ્રાયઃ દુઃખની વિશેષતા હોય છે. હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે-હે ગૌતમ ! એ કારણથી એમ કહેવાય છે કે બધા મનુષ્ય સમાન આહારવાળા નથી. શેષ, કર્મ, વર્ણ આદિનું કથન એજ પ્રકારે સમજી લેવું જોઈએ, જેવું નારકોના વિષયમાં કરાયેલું છે. પરન્તુ નારકોની અપેક્ષાએ ક્રિયાઓમાં કિંચિત્ વિશેષતા છે, તે આ પ્રકારે છે-મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના હોય છે, જેમકે સમ્યક્દૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ, આ ત્રણે પ્રકારના મનુષ્યોમાં જે મનુષ્ય સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે,

तद्यथा-संयताः, असंयताः, संयतासंयताश्च, 'तत्थ णं जे ते संजता ते दुविहा पण्णत्ता' तत्र खलु-संयतासंयत मिश्रसंयत मनुष्याणां मध्ये ये ते संयतास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-सरागसंजता य वीयरायगसंजता य' तद्यथा-सरागसंयताश्च, वीतरागसंयताश्च, तत्र अक्षीणानुपशान्तकषाया मनुष्याः सरागसंयतपदेन व्यपदिश्यन्ते, उपशान्तकषायाः क्षीणकषायाश्च मनुष्या वीतरागसंयतपदेन व्यपदिश्यन्ते 'तत्थ णं जे ते वीयरागसंजता ते णं अकिरिया' तत्र खलु-सरागसंयत-वीतरागसंयत मनुष्याणां मध्ये ये ते वीतरागसंयता मनुष्या भवन्ति ते खलु अक्रियाः-क्रियारहिताः प्रज्ञप्ताः तेषां वीतरागतया आरम्भादीनां क्रियाणामसद्भावात् 'तत्थ णं जे ते सरागसंजता ते दुविहा पण्णत्ता' तत्र खलु-सरागसंयतवीतरागसंयत मध्ये ये ते सरागसंयता मनुष्यास्ते द्विविधा प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-पमत्तसंजताय अपमत्तसंजताय' तद्यथा-प्रमत्तसंयताश्च, अप्रमत्तसंयताश्च, 'तत्थ णं जे ते अपमत्तसंजया तेसिं एगा मायावत्तिया किरिया कज्जइ' तत्र खलु-प्रमत्तसंयताप्रमत्तसंयतमध्ये ये ते अप्रमत्तसंयता मनुष्या भवन्ति, तेषामेकैव मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति कदाचि दुड्डाहरक्षणप्रवृत्तानाम् अक्षीणकषायत्वात्, 'तत्थ णं जे ते पमत्तसंजया तेसिं दो किरियाओ कज्जंति' तत्र खलु-प्रमत्त-

---

यथा-संयमी, असंयमी और संयमासंयमी। इनमें संयमी मनुष्य दो प्रकार के हैं-सरागसंयमी और वीतरागसंयमी। जिनके कषायों का क्षय अथवा उपशम नहीं हुआ है, किन्तु जो संयमी हैं, वे सरागसंयमी कहलाते हैं। जिनके कषायों का पूरी तरह उपशम अथवा क्षय हो चुका है, वे वीतराग संयमी कहे जाते हैं। इनमें वीतरागसंयमी मनुष्य अक्रिय होते हैं अर्थात् उनमें कोई क्रिया नहीं होती, क्योंकि वीतराग होने के कारण वे आरंभ तथा परिग्रह आदि से रहित होते हैं। उनमें जो सरागसंयमी होते हैं वे दो प्रकार के कहे गए हैं-प्रमत्तसंयत और अप्रमत्त संयत। इनमें से अप्रमत्तसंयतों में एक माया प्रत्यया क्रिया ही होती है, क्योंकि वे कदाचित् प्रवचन की निन्दा को दूर करने के लिए प्रवृत्ति करते हैं। क्योंकि उनका कषाय पूरी तरह क्षीण नहीं हुआ है। मगर

તેઓ ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે, જેમકે, સંયમી, અસંયમી અને સંયમાસંયમી. તેમાં સંયમી મનુષ્ય બે પ્રકારના છે-સરાગ સંયમી અને વીતરાગ સંયમી. જેમના કષાયોનો ક્ષય અથવા ઉપશમ નથી થયેલો પરન્તુ જે સંયમી છે, તે સરાગ સંયમી કહેવાય છે. જેમના કષાયો પૂર્ણ રીતે ઉપશમ અથવા ક્ષય થઈ ગએલ છે, તેઓ વીતરાગ સંયમી કહેવાય છે, તેઓમાંથી વીતરાગ સંયમી મનુષ્ય અક્રિય હોય છે અર્થાત્ તેમનામાં કોઈ ક્રિયા થતી નથી કેમકે વીતરાગ હોવાના કારણે તેઓ આરંભ તથા અપરિગ્રહ આદિથી રહિત હોય છે. તેઓમાં જે સરાગ સંયમી હોય છે તેઓ બે પ્રકારના કહેલા છે-પ્રમત્ત સંયત અને અપ્રમત્ત સંયત, તેમનામાંથી અપ્રમત્ત સંયતોમાં એક માયા પ્રત્યયા ક્રિયા જ થાય છે, કેમકે તેઓ કદાચિત્ પ્રવચનની નિન્દાને દૂર કરવાને માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે.

संयताप्रमत्तसंयतमध्ये ये ते प्रमत्तसंयता मनुष्या भवन्ति तेषां द्वे क्रिये क्रियेते–भवतः, 'आरंभिया मायावत्तियाय' आरम्भिकी, मायाप्रत्यया च, प्रमत्तसंयतानां सर्वस्तावत् प्रमत्तयोग आरम्भो भवतीति आरम्भिकी क्रिया संभवति, अक्षीणकषायत्वाच्च मायाप्रत्यया क्रिया भवति 'तत्थ णं जे ते संजयासंजया तेसिं तिन्नि किरियाओ कज्जंति' तत्र खलु–संयतादित्रितय मध्ये ये ते संयतासंयता मनुष्या भवन्ति तेषां खलु तिस्रः क्रियाः क्रियन्ते–भवन्ति 'तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया' आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया च, 'तत्थ णं जे ते असंजया तेसिं चत्तारि किरियाओ कज्जंति' तत्र खलु–संयतादित्रितयमध्ये ये ते असंयता मनुष्या भवन्ति तेषां चतस्रः क्रियाः क्रियन्ते–भवन्ति, 'तं जहा–आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया' तद्यथा–आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया च, 'तत्थ णं जे ते मिच्छादिट्ठी जे सम्मामिच्छदिट्ठी तेसिं नियइयाओ पंचकिरियाओ कज्जंति' तत्र खलु–सम्यग्दृष्टित्रितयमध्ये ये ते मिथ्यादृष्टयो ये च सम्यग्मिथ्यादृष्टयो मनुष्या भवन्ति तेषां नैयतिक्यो नियताः पञ्च क्रियाः क्रियन्ते–भवन्ति 'तं जहा-आरंभिया, परिग्गहिया, मायावत्तिया, अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया' तद्यथा–आरम्भिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया, मिथ्यादर्शन प्रत्यया च,

---

उनका प्रमत्तसंयत और अप्रमत्तसंयत में से जो प्रमत्तसंयत हैं, उनमें दो क्रियाएं पाई जाती हैं–आरंभिकी और मायाप्रत्यया। प्रमत्तसंयत प्रमादयोग में आरंभप्रवृत्त होते हैं, अतएव उनमें आरंभिकी क्रिया का संभव है और क्षीणकषाय न होने के कारण मायाप्रत्यया क्रिया भी उनमें पाई जाती है। जो मनुष्य संयतासंयत हैं, वे तीन क्रियाएं करते हैं, यथा–आरंभिकी, पारिग्रहिकी और मायाप्रत्यया। असंयत मनुष्यों में चार क्रियाएं होती हैं, वे इस प्रकार हैं–आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया और अप्रत्याख्यान क्रिया। किन्तु जो मनुष्य मिथ्यादृष्टि हैं अथवा समग्मिथ्यादृष्टि हैं, उनमें निश्चय रूप से पांचों क्रियाएं होती हैं, यथा–आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया और

કેમકે તેમના કષય પુરી રીતે ક્ષીણ નથી થયેલા. પણ તે પ્રમત્ત સંયત અને અપ્રમત્ત સંયતોમાંથી જે પ્રમત્ત સંયત છે, તેઓમાં બે ક્રિયાઓ મળી આવે છે. આરભિકી અને માયાપ્રત્યયા, પ્રમત્ત સંયત પ્રમાદ યોગના આરંભમાં પ્રવૃત્ત હોય છે. તેથી જ તેઓમાં આરંભિકી ક્રિયા સંભવિત છે અને ક્ષીણ કષાય ન હોવાના કારણે માયા પ્રત્યયા ક્રિયા પણ તેઓમા મળી આવે છે. જે મનુષ્ય સંયતાસંયત છે, તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓ કરે છે, જેમકે આરભિકી, પારિગ્રાહિકી અને માયાપ્રત્યયા અસંયતમનુષ્યોમાં ચાર ક્રિયાઓ થાય છે. તે આ પ્રકારે છે. આરભિકી. પારિગ્રાહિકી, માયાપ્રત્યયા અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા. પરન્તુ જે મનુષ્ય મિથ્યાદષ્ટિ છે અથવા સમગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે, તેઓમા નિશ્ચય રૂપે પાંચ ક્રિયાઓ થાય છે, જેમકે, આરંભિકી, પારિગ્રાહિકી માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા

'सेसं जहा नेरइयाणं' शेषम्—आयुर्विषयो यथा नैरयिकाणां प्रतिपादितस्तथा मनुष्याणामपि प्रतिपादनीय इति भावः ॥ सू० ६ ॥

वानव्यतर समानाहारादिवक्तव्यता

मूलम्—वाणमंतराणं जहा असुरकुमाराणं, एवं जोइसिय वेमाणियाण वि, नवरं ते वेयणाए दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—माइमिच्छदिट्ठी उववन्नगा य अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगा य, तत्थ णं जे ते माइमिच्छदिट्ठी उववन्नगा ते णं अप्पवेयणतरागा, तत्थ णं जे ते अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगा ते णं महावेयणतरागा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—जोइसियवेमाणिया नो सव्वे समवेयणा, सेसं तहेव ॥सू० ७॥

छाया—वानव्यन्तराणां यथा असुरकुमाराणाम्, एवं ज्योतिष्कवैमानिकानामपि, नवरं ते वेदनायां द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च, अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च, तत्र खलु ये ते मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकास्ते खलु अल्पवेदनतरकाः, तत्र खलु ये ते

मिथ्यादर्शनप्रत्यया। शेष आयु का कथन उसी प्रकार समझलेना चाहिए जैसा नारकों का किया गया है।

वानव्यन्तर—समाहार आदि की वक्तव्यता

शब्दार्थ—(वाणमंतराणं जहा असुरकुमाराणं) वानव्यन्तरों का कथन जैसे असुरकुमारों का (एवं जोइसिय वेमाजियाण वि) इसी प्रकार ज्योतिष्क—वैमानिकों का भी (नवरं ते वेयणाए ते दुविहा पण्णत्ता) विशेष यह कि वेदना की अपेक्षा वे दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा—माइमिच्छदिट्ठी उववन्नगा य अमाइ सम्मदिट्ठी उववन्नगा य) मायी—मिथ्यादृष्टि—उत्पन्न और अमायीसम्यग्दृष्टि—उत्पन्न (तत्थ णं जे ते माइमिच्छदिट्ठी उववन्नगा) उनमें जो मायी—मिथ्यादृष्टि उत्पन्न हैं (ते णं अप्पवेयणतरागा) वे अल्पतर वेदनावाले हैं (तत्थ णं जे ते अमाई

અને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા. શેષ આયુનું કથન એજ પ્રકારે સમજી લેવું જોઈએ કે જેવું નારકોનું કરાયેલું છે.

વાનવ્યન્તર સમાહાર આદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(वाणमंतराणं जहा असुरकुमाराणं) વાન વ્યન્તરોનું કથન જેવું અસુરકુમારોનું (एवं जोइसिय वेमाणियाणं वि) એજ પ્રકારે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોનું પણ (नवरं ते वेयणाए दुविहा पण्णत्ता) વિશેષતાએ છે કે વેદનાની અપેક્ષાએ તેઓ બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा माइमिच्छादिट्ठी उववन्नगा य अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगा य) માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ-ઉપપન્ન (तत्थणं जे ते माइमिच्छा दिट्ठी उववन्नगा) તેઓમાં જે

अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकास्ते खलु महावेदनतरकाः, तत् तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते-ज्योतिष्कवैमानिका नो सर्वे समवेदनाः, शेषं तथैव । ॥ सू० ७ ॥

टीका-अथ वानव्यन्तरादीनां समानाहारादिकमसुरकुमारवद् अतिदिशन्नाह-'वाणमंतराणं जहा-असुरकुमाराणं' वानव्यन्तराणां समानाहारादिवक्तव्यता यथा असुरकुमाराणामुक्ता तथैव वक्तव्या, तथा च यथा असुरकुमाराः संज्ञिभूताश्च असंज्ञिभूताश्च, तत्र खलु ये ते संज्ञिभूतास्ते महावेदनाः, ये असंज्ञिभूतास्ते अल्पवेदनाः' इत्येवंरीत्या प्रतिपादिता वानव्यन्तरा अपि तथैव प्रतिपादनीयाः, यतोऽसुरकुमारादिषु वानव्यन्तरान्तेषु देवेषु असंज्ञिनामुत्पादात् तथा चोक्तम्-व्याख्याप्रज्ञप्तौ-प्रथम शतके द्वितीयोद्देशके-'असन्नीणं जहण्णेणं भवणवासीसु

सम्मदिट्ठी उववन्नगा ते णं महावेयणतरागा) उनमें जो अमायीसम्यग्दृष्टि हैं वे महावेदनावाले हैं (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-वेमाणिया नो सव्वे समवेयणा) इस कारण से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि वैमानिक सब समान वेदनावाले नहीं हैं (सेसं तहेव) शेष उसी प्रकार ।

टीकार्थ-अब यह निरूपण करते हैं कि वानव्यन्तर आदि के समाहार आदि का कथन असुरकुमारों के समान समझलेना चाहिए-

वानव्यन्तरों के समान आहार आदि की वक्तव्यता उसी प्रकार कहलेनी चाहिए जैसी असुरकुमारों की कही है ! अर्थात् जैसे असुरकुमार दो प्रकार के हैं संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत, और उनमें जो संज्ञिभूत हैं वे महावेदनावाले तथा असंज्ञिभूत हैं वे अल्पवेदनावाले होते हैं, इत्यादि कथन किया गया है, उसी प्रकार वानव्यन्तरों के विषय में भी जानना चाहिए । क्योंकि असुरकुमारों में असंज्ञी जीवों की उत्पत्ति होती है । व्याख्या प्रज्ञप्ति में भी कहा है-

માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્ન છે (तेणं अप्पवेयणातरागा) તેઓ અલ્પતર વેદનાવાળા છે (तत्थणं जे ते अमाईसम्मदिट्ठी उववन्नगा तेणं महावेयणतरागा) તેઓમાં જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે તેઓ મહાવેદનાવાળા છે. (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-वेमाणिया नो सव्वे समवेयणा) એ કારણે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે વૈમાનિક બધા સમાન વેદનાવાળા નથી (सेसं तहेव) શેષ પૂર્વોક્ત રીતે સમજવું.

ટીકાર્થ-હવે તે નિરૂપણ કરે છે કે વાનવ્યન્તર દેવ આદિના સમાહાર આદિનું કથન અસુરકુમારોના સમાન સમજી લેવું જોઈએ-વાનવ્યન્તરોની સમાન આહાર આદિની વક્તવ્યતા એજ પ્રકારે કહેવી જોઈએ જેવી અસુરકુમારોની કહી છે. અર્થાત્ જેવા અસુરકુમારોના બે પ્રકાર કહ્યા છે-સંજ્ઞિભૂત અને અસંજ્ઞિભૂત, અને તેમાં જે સંજ્ઞિભૂત છે તેઓ મહાવેદનાવાળા તથા જેઓ અસંજ્ઞિભૂત છે તેઓ અલ્પવેદનાવાળા હોય છે, ઇત્યાદિ કથન કરાયેલું છે. એજ પ્રકારે વાનવ્યન્તરોના વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ. કેમકે અસુરકુમારોમાં તથા વાનવ્યન્તરોમાં અસંજ્ઞિ જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે. વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિમાં

उक्कोसेणं वाणमंतरेसु" इति, असंज्ञिनः खलु जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन वानव्यन्तरेषु' इति, ते चासुरकुमारप्रकरणोक्तयुक्त्या अल्पवेदना भवन्ति, इत्यवसेयम्, 'एवं जोइसिय वेमाणियाणवि' एवम्-असुरकुमारोक्तप्रकारेण ज्योतिष्कवैमानिकानामपि समानाहारादिवक्तव्यता अवसेया, किन्तु-'णवरं ते वेयणाए दुविहा पण्णत्ता' नवरम्-असुरकुमारापेक्षया विशेषस्तु-ज्योतिष्कवैमानिकाः वेदनायां द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-माइमिच्छदिट्ठी उववन्नगाय, अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगाय' तद्यथा-मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नकाश्च, अमायिसम्यग्दृष्टयुपपन्नकाश्च तथा चासुरकुमारेषु यथा केचन असंज्ञिभूताश्च केचन संज्ञिभूताश्चोक्तास्तथा ज्योतिष्कवैमानिकेषु तत्स्थाने केचन मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नकाश्च केचन अमायिसम्यग्दृष्टयुपपन्नकाश्च भवन्तीति बोध्यम्, ज्योतिष्कवैमानिकेषु असंज्ञिनामनुत्पादात्, असंख्यायुष उत्कृष्टेन पल्योपमासंख्येयभागस्थितिसत्त्वेन ज्योतिष्काणां जघन्येनापि पल्योपमसंख्येयभागस्थिति सत्त्वात्,

असंज्ञी जीवों की उत्पत्ति देवगति में हो तो जघन्य भवनवासियों में और उत्कृष्ट वानव्यन्तरों में होती है। इस कारण असुरकुमारों के विषय में जो युक्ति कही है वही यहां भी जानलेनी चाहिए।

असुरकुमारों के प्रकरण में जो कथन किया गया है वही ज्योतिष्क और वैमानिकों के समान आहार आदि के विषय में कहलेना चाहिए। किन्तु असुरकुमारों से ज्योतिष्क और वैमानिकों की वेदना में कुछ अन्तर है। ज्योतिष्क और वैमानिकदेव दो प्रकार के हैं, यथा-मायी-मिथ्यादृष्टि-उत्पन्न और अमायी-सम्यग्दृष्टि-उत्पन्न। जैसे असुरकुमारों में कोई असंज्ञीभूत और कोई संज्ञीभूत कहे हैं, वैसे उनकी जगह ज्योतिष्कों और वैमानिकों में मायी-मिथ्यादृष्टि-उत्पन्न और अमायी-सम्यग्दृष्टि उत्पन्न कहलेना चाहिए, क्योंकि ज्योतिष्कनिकाय और वैमानिकनिकाय में असंज्ञी जीव उत्पन्न नहीं होते। असंज्ञियों की आयु उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग की होती है जब कि

પણ કહ્યું છે અસંજ્ઞિ જીવોની ઉત્પત્તિ દેવગતિમાં થાય તો જઘન્ય ભવનપતિયોમા અને ઉત્કૃષ્ટ વાનવ્યંતરોમાં થાય છે. એ કારણે અસુરકુમારોના વિષયમાં જે યુક્તિ કહી છે તે જ અહીં પણ જાણી લેવી જોઈએ.

અસુરકુમાર દેવોના પ્રકરણમાં જે કથન કરાયું છે તેજ જ્યોતિષ્કદેવો અને વૈમાનિકોના સમાન આહાર આદિના વિષયમાં કહી લેવું જોઈએ. પરન્તુ અસુરકુમારોથી જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોની વેદનામાં થોડું અન્તર છે, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારના છે, જેમકે, માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન, જેમ અસુરકુમારોમાં કોઈ અસંજ્ઞીભૂત અને કોઈ સંજ્ઞીભૂત કહેલ છે, તેમજ તેમની જગ્યાએ જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમાં માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કહી દેવા જોઈએ. કેમકે જ્યોતિષ્ક નિકાય અને વૈમાનિક નિકાયમાં અસંજ્ઞી જીવ ઉત્પન્ન નથી થતા. અસંજ્ઞીયોની આયુ ઉત્કૃષ્ઠ પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, જ્યારે જ્યોતિષ્કોની

वैमानिकानाञ्च पल्योपमस्थिति सत्त्वात् तेषु असंज्ञिनामसंभवात् 'तत्थ णं जे ते माइमिच्छ-दिट्ठी उववन्नगा ते णं अप्पवेयणतरागा' तत्र खलु-मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकमायिसम्यग्दृष्ट्यु-पपन्नकमध्ये ये ते मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नका ज्योतिष्कवैमानिका भवन्ति ते खलु शुभवेदना-पेक्षया अल्पवेदनतरकाः प्रज्ञप्ताः, 'तत्थ णं जे ते अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगा तेणं महावेय-णतरागा' तत्र खलु-मायिमिथ्यादृष्टचमायिसम्यग्दृष्टि द्वयमध्ये ये ते अमायि सम्यग्दृष्टयु-पपन्नका भवन्ति ते खलु शुभवेदनापेक्षया महावेदनतरका भवन्ति तेषां शुभवेदनावत्त्वात्, पूर्वेपाश्चाशुभवेदनाक्त्वाच्चेति भावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुचइ-जोइसिय वेमाणिया नो सव्वे समवेयणा' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-ज्योतिष्कवैमानिकाः नो सर्वे समवेदना भवन्तीति, 'सेसं तहेव' शेषम्-आहारवर्ण-कर्मादिकं तथैव-असुरकुमारवानव्यन्तरवदेव अवसेयमिति भावः ॥ सू० ७ ॥

सलेश्याहारादिवक्तव्यता

मूलम्-सलेस्साणं भंते ! नेरइया सव्वे समाहारा समसरीरा समुस्सास-निस्सासा सव्वे वि पुच्छा, गोयमा ! एवं जहा ओहिगमओ तहा सले-

---

ज्योतिष्कों की पल्योपम के संख्यातवें भाग की जघन्य स्थिति होती है और वैमानिकों की पल्योपम की । अतएव उनमें असंज्ञियों का होना संभव नहीं है।

मायी-मिथ्यादृष्टि उत्पन्न और अमायी-सम्यग्दृष्टि उत्पन्न में से जो ज्योतिष्क और वैमानिक मायी-मिथ्यादृष्टि उत्पन्न हैं, वे शुभवेदना की अपेक्षा से अल्पतर वेदनावाले होते हैं और जो अमायीसम्यग्दृष्टि-उत्पन्न होते हैं, वे शुभवेदना की अपेक्षा महान वेदनावाले होते हैं ।

अब उपसंहार करते हुए कहते हैं-हे गौतम ! इस कारण से ऐसा कहा जाता है कि सब ज्योतिष्क और वैमानिक समान वेदनावाले नहीं होते हैं। शेष आहार, वर्ण, कर्म आदि असुरकुमारों और वानव्यन्तरों के समान ही समझलेना चाहिए ।

પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગની જઘન્ય સ્થિતિ હોય છે અને વૈમાનિકોની પલ્યોપમની. તેથીજ તેઓમાં અસંજ્ઞીઓનુ હોવુ સંભવિત નથી

માયી-મિથ્યા દૃષ્ટિ-ઉત્પન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્નમાથી જે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન છે, તેઓ શુભ વેદનાની અપેક્ષાથી અલ્પતર વેદનાવાળા હોય છે. અને જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ શુભ વેદનાની અપેક્ષાએ મહાન્ વેદનાવાળા હોય છે.

હવે ઉપસંહાર કરતા થકા કહે છે-હે ગૌતમ ! એ કારણથી એવું કહેવાય છે કે બધા જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સમાન વેદનાવાળા હોતા નથી શેષ આહાર, વર્ણ, કર્મ આદિ અસુરકુમારો અને વ્યાનવ્યન્તરોની સમાન જ સમજી લેવું જોઈએ.

स्सागमओ त्ति निरवसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिया, कण्हलेस्सा णं भंते ! नेरइया सव्वे समाहारा पुच्छा, गोयमा ! जहा-ओहिया, नवरं नेरइया वेयणाए माइमिच्छादिट्ठी उववन्नगा य, अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगा य भाणियव्वा, सेसं तहेव जहा ओहियाणं, असुरकुमारा जाव वाणमंतरा, एए जहा ओहिया, नवरं मणुस्साणं किरियाहिं विसेसो जाव तत्थ णं जे ते सम्मद्दिट्ठी ते तिविहा पण्णत्ता, तं जहा-संजया, असंजया, संजयासंजया य, जहा ओहियाणं, जोइसियवेमाणिया आइल्लियासु तिसु लेस्सासु ण पुच्छिज्जंति, एवं जहा किण्हलेस्सा विचारिया तहा नीललेस्सा विचारेयव्वा, काउलेस्सा नेरइएहिंतो आरब्भ जाव वाणमंतरा, नवरं काउलेस्सा नेरइया वेयणाए जहा ओहिया, तेउलेस्साणं भंते ! असुरकुमाराणं ताओ चेव पुच्छाओ, गोयमा ! जहेव ओहिया तहेव नवरं वेयणाए जहा जोइसिया, पुढवि आउवणस्सइ-पंचिंदियतिरिक्खमणुस्सा जहा ओहिया तहेव भाणियव्वा, नवरं मणूसा किरियाहिं जे संजया ते पमत्ता य अपमत्ता य भाणियव्वा सरागवीयरागा नत्थि, वाणमंतरा तेउलेस्साए जहा असुरकुमारा एवं जोइसिय वेमाणिया वि, सेसं तं चेव, एवं पम्हलेस्सा वि भाणियव्वा, नवरं जेसिं अत्थि, सुक्कलेस्सा वि तहेव जेसिं अत्थि, सव्वं तहेव जहा ओहियाणं गमओ, नवरं पम्हलेस्स सुक्कलेस्साओ पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणूसवेमाणियाणं चेव, न सेसा संति, पण्णवणाए भगवईए लेस्साए पढमो उद्देसओ समत्तो ।सू० ८॥

छाया-सलेश्याः खलु भदन्त ! नैरयिकाः सर्वे समाहाराः समशरीराः समोच्छ्वासनिः

सलेश्य-आहार आदि की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(सलेस्सा णं भंते नेरइया) हे भगवन् ! लेश्यावाले नारक (सव्वे समाहारा) सब समान आहारवाले (समसरीरा) समान शरीर वाले (समुस्सास-

---

સલેશ્યા-આહાર આદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(सलेस्साणं भंते ! नेरइया) હે ભગવન્ ! લેશ્યાવાળા નારક (सव्वे समाहारा) બધા સમાનાહારવાળા (समसरीरा) સમાન શરીરવાળા (समुस्सासनिस्सासा) સમાન ઉચ્છ્વાસ

श्वासाः सर्वेऽपि पृच्छा, गौतम ! एवं यथा औधिगमकस्तथा सलेश्यागमकोऽपि निरवशेषो भणितव्यो यावद् वैमानिकाः, कृष्णलेश्याः खलु भदन्त ! नैरयिकाः सर्वे समाहाराः पृच्छा, गौतम ! यथा औधिकाः, नवरं नैरयिका वेदनायां मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नकाश्च अमायि-सम्यग्दृष्टयुपपन्नकाश्च भणितव्याः शेषं तथैव यथा औधिकानाम्, असुरकुमारा यावद्-वान-व्यन्तराः, एते यथा औधिकाः, नवरं मनुष्याणां क्रियाभिर्विशेषो यावत् तत्र खलु ये ते सम्यग्दृष्टय स्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-संयताः, असंयताः, संयतासंयताश्च यथा

निस्सासा) समान उच्छ्वास निःश्वासवाले (सव्वे वि) सभी (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा) हे गौतम ! (एवं) इस प्रकार (जहा) जैसे (ओहिगमओ) सामान्य का गम कहा है (तहा) वैसे ही (सलेस्सागमओ वि) सलेश्य का गम भी (भाणियव्वो) कहना चाहिए (जाव वेमाणिया) यावत् वैमानिकों तक ।

(कण्हलेस्सा णं भंते ! नेरइया) हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाले नारक (सव्वे समाहारा) सब समान आहारवाले होते हैं ? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! जहा ओहिया) हे गौतम ! जैसे औधिक-सामान्य (नवरं) विशेष (नेरइया) नारक (वेयणाए) वेदना की अपेक्षा से (माइमिच्छादिट्ठी उववन्नगा य) मायी-मिथ्या-दृष्टि-उत्पन्न (अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगा य) और अमायी सम्यग्दृष्टि उत्पन्न (भाणियव्वा) कहना चाहिए (सेसं तहेव) शेष उसी प्रकार (जहा ओहियाणं) जैसे ओधिकों का ।

(असुरकुमारा जाव वाणमंतरा) असुरकुमार यावत् वानव्यन्तर (एते जहा ओहिया) ये औधिकों के समान (नवरं मणुस्साणं किरियाहिं विसेसो) मनुष्यों में क्रिया की अपेक्षा विशेषता है (जाव) यावत् (तत्थ णं जे ते सम्मदिट्ठी)

निःश्वासवाળા (सव्वे वि) બધાના સબંધમા (पुच्छा) પ્રશ્ન

(गोयमा) હે ગૌતમ ! (एवं) એ પ્રકારે (जहा) જેવા (ओहिगमओ) સમાન્યનોગમ (तहा) તેવા (सलेस्सागमओ वि) સલેશ્યાના ગમપણ (भाणियव्वो) કહેવા જોઈએ (जाव वेमाणिया) વૈમાનિકો સુધી

(कण्हलेस्साणं भंते ! नेरइया) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક (सव्वे समाहारा) બધા સમાન આહારવાળા છે (पुच्छा) પ્રશ્ન (गोयमा ! जहा ओहिया) હે ગૌતમ ! જેવા ઔધિક સામાન્ય (नवरं) વિશેષ (नेरइया) નારક (वेयणाए, વેદનાની અપેક્ષાથી (माईमिच्छा दिट्ठी उववन्नगाय) માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન (अमाइ सम्मदिट्ठी उववन्नगाय) અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન (भाणियव्वा) કહેવા જોઈએ (सेसं तहेव) શેષ એજ પ્રકારે (जहा ओहियाणं) જેવા ઔધિકોના કહ્યા છે.

(असुरकुमारा जाव वाणमंतरा) અસુરકુમાર યાવત્ વનવ્યન્તર (एते जहा ओहिया) તે ઔધિકોના સમાન (नवरं मणुस्साणं किरियाहिं विसेसो) મનુષ્યોમાં ક્રિયાની અપેક્ષાએ

औधिकानाम्, ज्योतिष्कवैमानिका आद्यासु तिसृषु लेश्यासु न पृच्छयन्ते, एवं यथा कृष्णलेश्या विचारितास्तथा नीललेश्या विचारयितव्याः, कापोतलेश्या नैरयिकेभ्य आरभ्य यावद् वानव्यन्तराः, नवरं कापोतलेश्या नैरयिका वेदनायां यथा औधिकाः, तेजोलेश्या खलु भदन्त ! असुरकुमाराणां ताश्चैव पृच्छाः, गौतम ! यथैव औधिकास्तथैव, नवरं वेदनायां यथा ज्योतिष्काः, पृथिव्यब्वनस्पतिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिमनुष्याः यथा औधिकास्तथैव

उनमें से जो सम्यग्दृष्टि हैं (ते तिविहा पण्णत्ता) वे तीन प्रकार के कहे हैं (तं जहा-संजया, असंजया, संजयासंजया) वे इस प्रकार-संयमी, असंयमी और संयमासंयमी (जहा ओहियाणं) जैसे औधिकों का (जोइसिय वेमाणिया) ज्योतिष्क और वैमानिक (आइल्लासु) आदि की (तिसु लेस्सासु) तीन लेश्याओं में (ण पुच्छिज्जंति) नहीं पूछेजाने चाहिए (एवं) इस प्रकार (जहा) जैसे (किण्हालेस्सा) कृष्णलेश्या (विचारिया) विचारी (तहा नीललेस्सा विचारेयव्वा) इसी प्रकार नीललेश्या भी विचारनी चाहिए। (काउलेस्सा) कापोतलेश्या (नेरइएहिंतो) नारकों से (आरब्भ) आरंभ करके (जाव वाणमंतरा) यावत् वानव्यन्तरों तक (नवरं) विशेष काउलेस्सा नेरइया) कापोतलेश्यावाले नारक (वेयणाए) वेदना की अपेक्षा (जहा ओहिया) जैसे औधिक (तेउलेस्सा णं भंते ! असुरकुमाराणं ताओ चेव पुच्छाओ) तेजोलेश्यावाले असुरकुमारों का इत्यादि वही पूर्ववत् प्रश्न (गोयमा ! जहेव ओहिया तहेव) जैसे सामान्य कहे उसी प्रकार (नवरं वेयणाए जहा जोइसिया) विशेष-वेदना से ज्योतिष्कों के समान (पुढवि-आउ-वणस्सइ-पंचिंदियतिरिक्ख मणुस्सा) पृथ्वी, अप्, वन-

---

વિશેષના છે (जाव) યાવત્ (तत्थणं जे ते सम्मद्दिट्ठी) તેમનામાથી જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (ते तिविहा पण्णत्ता) તે ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा, संजया, असंजया, संजयासंजया) તે આ પ્રકારે-સંયમી, અસંયમી અને સંયમાસંયમી (जहा ओहियाणं) જેવા ઔઘિકોના (जोइसिया वेमाणिया) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક (आइल्लासु) પહેલાની (तिसु लेस्सासु) ત્રણ લેશ્યાઓમાં (ण पुच्छिज्जंति) ન પુછવું જોઈએ (एव) એ પ્રકારે (जहा) જેવાં (किण्हा लेस्सा) કૃષ્ણુલેશ્યા (विचारीया) વિચારી (तहा नीललेस्सा विचारेयव्वा) એ પ્રકારે નીલલેશ્યા પણ વિચારવી જોઈએ (काउलेस्सा) કપોતલેશ્યા (नेरइएहितो) નારકોથી (आरब्भ) આરંભ કરીને (जाव वाणमंतरा) યાવત્ વાનવ્યન્તરો સુધી (नवरं) વિશેષ (काउलेस्सा नेरइया) કાપોત લેશ્યાવાળા નારક (वेयणाए) વેદનાની અપેક્ષાથી (जहा ओहिया) જેવા ઔઘિક (तेउलेस्साणं भंते ! असुरकुमाराणं ताओ चेव पुच्छाओ) તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમારો સુધી એજ પૂર્વવત્ પ્રશ્ન (गोयमा ! जहेव ओहिया तहेव) જેવા સામાન્ય કહ્યા તેજ પ્રકારે (नवरं वेयणाए जहा जोइसिया) વિશેષ વેદનાથી જ્યોતિષ્કોની સમાન (पुढवि-आउ वणस्सइ-पंचिंदियतिरिक्खमणुस्सा) પૃથ્વી, અપ્, વનસ્પતિ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય

भणितव्याः, नवरम् मनुष्याः क्रियाभिर्ये संयतास्ते प्रमत्ताश्चाऽप्रमताश्च भणितव्याः, सराग-वीतरागाः न सन्ति, वानव्यन्तरास्तेजोलेश्यायां यथा असुरकुमारा एवं ज्योतिष्कवैमानिका अपि, शेषं तच्चैव, एवं पद्मलेश्या अपि भणितव्या, नवरं येषामस्ति, शुक्ललेश्या अपि तथैव येषामस्ति, सर्वं तथैव यथा औघिकानां गमकः, नवरं पद्मलेश्याशुक्ललेश्ये पञ्चेन्द्रि-यतिर्यग्योनिकमनुष्यवैमानिकानाञ्चैव, न शेषाणामिति । प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यायां प्रथम उद्देशकः समाप्तः ।। सू० ८ ।।

स्पति, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य (जहा ओहिया) समुच्चय के समान (तहा भाणियव्वा) उसी प्रकार कहना चाहिए (नवरं) विशेष (मणूसा) मनुष्य (किरियाहिं) क्रियाओं से (जे संजता ते पमत्ता य अपमत्ता य भाणियव्वा) जो संयमी हैं उन्हें प्रमत्त और अप्रमत्त कहना चाहिए (सरागवीयरागा नत्थि) सराग और वीतराग नहीं हैं ।

(वाणमंतरा तेउलेस्साए जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर तेजोलेश्या में असुरकुमारों के समान (एवं जोइसिय वेमाणियावि) इसी प्रकार ज्योतिष्क–वैमानिक भी (सेसं तं चेव) शेष वही (एवं पम्हलेस्सा वि भाणियव्वा) इसी प्रकार पद्मलेश्या भी कहनी चाहिए (नवरं) जेसिं अत्थि) विशेषता यह कि जिनके वह होती है (सुक्कलेस्सा वि तहेव जेसिं अत्थि) शुक्ललेश्या भी उसी प्रकार जिनके है (सव्वं तहेव) सब उसी प्रकार (जहा ओहियाणं गमओ) जैसा औघिकों का गम (नवरं) विशेष पम्हलेस्सा सुक्कलेस्साओ) पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या (पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणूसवेमाणियाणं चेव) पंचेन्द्रियतिर्यंचों, मनुष्यों और वैमानिकों को ही होती है (न सेसा संति) शेष को नहीं हैं ।

(जहा ओहियो) સમુચ્ચયનાસમાન (तहा भाणियव्वा) એજ પ્રકારે કહેવા જોઈએ (नवर) વિશેષ (मणूसा) મનુષ્ય (किरियाहि) ક્રિયાઓથી (जे संजता ते पमत्ताय अपमत्ताय भाणियव्वा) જે સંયમી છે તેમને પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત કહેવા જોઈએ (सरागवीयरागा नत्थि) સરાગ અને વીતરાગ નથી

(वाणमंतरा तेउलेस्साए जहा असुरकुमारा) વાનવ્યન્તર તેજોલેશ્યામાં અસુરકુમારોની સમાન (एवं जोइसियवेमाणिया वि) એજ પ્રકારે જ્યોતિષ્ક વૈમાનિક પણ (सेसं तं चेव) શેષ તેજ (एव पम्हलेस्सा वि भाणियव्वा) એજ પ્રકારે પદ્મલેશ્યા પણ કહેવી જોઈએ (नवर जेसिं अत्थि) વિશેષતા તે છે કે જેમને તે થાય છે (सुक्कलेस्सा वि तहेव जेसिं अत्थि) શુકલ લેશ્યા પણ એજ પ્રકારે જેમને છે (सव्वं तहेव) બધુ એજ પ્રકારે (जहा ओहियाणं गमओ) જેવો ઔઘિકનો ગમ (नवर) વિશેષ (पम्हलेस्सा सुक्कलेस्साओ) પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા (पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय मणूस वेमाणियाणं चेव) પંચેન્દ્રિયતિર્યંચો મનુષ્યો અને વૈમાનિકોને જ હોય છે (न सेसा संति) શેષને નહીં.

टीका-अथ सलेश्यपदविशेषणविशिष्टानां चतुर्विंशतिदण्डकपदवाच्यानामाहारादिकं प्ररूपयितुमाह-'सलेस्सा णं भंते ! नेरइया सव्वे समाहारा, समसरीरा, समुस्सासनिस्सासा, सव्वे वि पुच्छा' हे भदन्त ! सलेश्याः-लेश्याविशिष्टाः खलु नैरयिकाः सर्वे किं समाहाराः-समानाहारवन्तः ? किं समशरीराः-तुल्यशरीरवन्तः ? किं समोच्छ्वासनिःश्वासाः भवन्ति ? इत्यादिरीत्या सर्वेऽपि-किं समकर्माणः, समवर्णाः, समवेदनाः, समायुष्काश्च भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवं जहा ओहिगमओ तहा सलेस्सागमओ वि निरवसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिया' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा औघिकः-जीव समुच्चयः-सामान्यतो विशेषणरहित इत्यर्थः, गमकः-अभिलापः प्रतिपादितस्तथा सलेश्यागमकोऽपि-लेश्यापदविशिष्टाभिलापोऽपि निरवशेषः-अखिलो भणितव्यः, यावद्-असुरकुमारादिभवन-

---

(पण्णवणाए भगवईए लेस्साए पढमो उद्देसओ समत्तो) प्रज्ञापना भगवती में लेश्या अध्ययन का प्रथम उद्देशक समाप्त।

टीकार्थ-अब 'सलेश्य' विशेषण से विशिष्ट चौवीसों दण्डकों के जीवों के आहार आदि की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या सभी सलेश्य अर्थात् लेश्यावाले नारक समान आहारवाले, समान शरीरवाले और समान उच्छ्वास-निःश्वासवाले होते हैं ? इसी प्रकार क्या सभी समान कर्मवाले, समान वर्णवाले, समान वेदनावाले और समान आयुष्यवाले होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे सामान्य-समुच्चय नारक जीवों का गम कहा है, उसी प्रकार सब सलेश्य नारकों का कथन भी समझलेना चाहिए। इसी प्रकार सलेश्य असुरकुमार आदि भवनवासियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमा-

---

(पण्णवणाए भगवईए लेसाए पढमो उद्देसओ सम्मत्तो)

પ્રજ્ઞાપના ભગવતીમાં લેશ્યા અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે 'સલેશ્યા' વિશેષણથી વિશિષ્ટ ચોવીસ દણ્ડકોના આહાર આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાળા નારક સમાન આહારવાળા, સમાન શરીરવાળા, અને સમાન ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વસવાળા હોય છે ? એજ પ્રકારે શું બધા સમાન કર્મવાળા, સમાન વર્ણવાળા, સમાન વેદનાવાળા અને સમાન આયુષ્યવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવો સામાન્ય સમુચ્ચય નારક જીવોનો ગમ કહ્યો છે, એજ પ્રકારે બધી સલેશ્યાવાળા નારકોનું કથન પણ સમજી લેવું જોઈએ. એજ પ્રકારે સલેશ્ય અસુરકુમાર આદિ ભવન વાસિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનું કથન પણ સમજી લેવું

षतयः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिया विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याः वानव्यन्तराः ज्योतिष्काः वैमानिकाश्च सलेश्या वक्तव्यास्तथा च यथा लेश्यादिविशेषण रहिता नैरयिकादयो नो समानाहारदयः प्रागुक्ता स्तथैव लेश्याविशेषणसहिता अपि नैरयिकादयो नो समानाहाराद्यो भवन्तीति वक्तव्या इत्यर्थः, अथ कृष्णादिषड्लेश्या विशिष्टान् षड्दण्डकान् आहारादिपदैः प्ररूपयितुमाह–'कण्हलेसा णं भंते ! नेरइया सव्वे समाहारा पुच्छा' हे भदन्त ! कृष्णलेश्याः खलु नैरयिकाः सर्वे किं समानाहारवन्तो भवन्ति ? किं समशरीराः ? किं समोच्छ्वासनिःश्वासाः ? किं समकर्माणः ? किं समवेदनाः ? किं समायुष्काः ? इति पृच्छा, भगवानाह–गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा ओहिया' यथा औधिकाः–समुच्चयाः, सामान्याः–विशेषणरहिता इत्यर्थः, नैरयिकाः आहारशरीरोच्छ्वासकर्मवर्ण लेश्यावेदना क्रियोपपाताभिधैः नवभिः पदैः प्रतिपादितास्तथैव कृष्णलेश्या नैरयिका अपि वक्तव्याः किन्तु

निकों का कथन भी समझलेना चाहिए। तात्पर्य यह है कि जैसे लेश्यादि विशेषण से रहित अर्थात् सामान्य नारक आदि समान आहारवाले नहीं हैं, यह पहले कहा गया है, उसी प्रकार लेश्या विशेषण से विशिष्ट अर्थात् सलेश्य नारक आदि भी समान आहार आदि वाले नहीं होते।

अब कृष्ण आदि छह लेश्याओं से विशिष्ट छह दंडकों की आहार आदि पदों के साथ प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्यावाले सभी नारक समान आहार वाले होते हैं ? क्या समान शरीर वाले होते हैं ? समान उच्छ्वास–निश्वास वाले होते हैं ? समान कर्मवाले, समान वेदनावाले और समान आयुवाले होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जैसे औधिक अर्थात् सामान्य नारकों का आहार, शरीर, उच्छ्वास–निश्वास, कर्म, वर्ण, लेश्या, वेदना, क्रिया और उपपात, इन नौ पदों द्वारा प्रतिपादन किया गया है, उसी प्रकार कृष्णलेश्या वाले नारकों

જોઇએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવાં લેશ્યાદિ વિશેષણથી રહિત અર્થાત્ સામાન્ય નારક આદિ સમાન આહારવાળા નથી, એ પહેલાં કહેલું છે, એજ પ્રકારે લેશ્યા વિશેષણથી વિશિષ્ટ અર્થાત્ સલેશ્ય નારક આદિ પણ સમાન આહાર આદિવાળા નથી હોતા.

હવે કૃષ્ણ આદિ છ લેશ્યાઓથી વિશિષ્ટ છ દંડકોના આહાર આદિ પદોની સાથે પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા બધા નારક સમાન આહારવાળા હોય છે? શું સમાન શરીરવાળા હોય છે? સમાન ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસવાળા હોય છે? સમાન કર્મવાળા, સમાન વેદનાવાળા અને સમાન આયુવાળા હોય છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જેમ ઔધિક અર્થાત્ સામાન્ય નારકોના આહાર, શરીર, ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ, કર્મ, વર્ણ, લેશ્યા, વેદના, ક્રિયા અને ઉપપાત, આ નવ પદો દ્વારા

'णवरं नेरइया वेयणाए माइमिच्छादिट्ठी उववन्नगाय अमाइसम्मदिट्ठी उववन्नगाय भाणियव्वा' नवरम्-समुच्चय नैरयिकापेक्षया विशेषस्तु कृष्णलेश्याविशिष्टा नैरयिका वेदनायां-वेदनविषये मायिमिथ्यादृष्टयुपपन्नकाश्च अमायिसम्यगदृष्टयुपपन्नकाश्च भणितव्याः, नतु समुच्चय नैरयिकेष्विव असंज्ञिभूताश्च' इति वक्तव्याः, असंज्ञिनां प्रथम पृथिव्यामेवोत्पादात् 'असन्नी खलु पढमं' इति वचनात् 'असंज्ञिनः खलु प्रथमाम्' । इति, प्रथमायाश्च पृथिव्यां न कृष्णलेश्या भवन्ति, यत्र च पञ्चम्यादिषु पृथिवीषु कृष्णलेश्या भवन्ति न तत्र असंज्ञिनो जायन्ते, तत्र मायिनो मिथ्यादृष्टयश्च कृष्णलेश्यानैरयिकाः महावेदना भवन्ति, यतः प्रकर्ष पर्यन्तवर्तिनी मशुभां स्थितिं ते निष्पादयन्ति, प्रकृष्टायाञ्चाशुभायां स्थित्यां महती वेदना भवति अमायिसम्यग्दृष्टयुपपन्नकेषु च कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु अल्पवेदना भवतीति भावः, 'सेसं तहेव

का कथन भी समझलेना चाहिए । हां, सामान्य नारकों से विशेषता इतनी है कि कृष्णलेश्यावाले नैरयिक वेदना के विषय में दो प्रकार के कहने चाहिए-मायिमिथ्यादृष्टि उपपन्न और अमायि सम्यग्दृष्टि-उपपन्न, सामान्य नारकों की भांति असंज्ञिभूत और संज्ञिभूत नहीं कहना चाहिए । क्योंकि असंज्ञी जीव पहली पृथ्वी में ही उत्पन्न होते हैं, कहा भी है-'असन्नी खलु पढमं' अर्थात् असंज्ञी जीव प्रथम पृथ्वी में ही उत्पन्न होते हैं और प्रथम पृथ्वी में कृष्णलेश्या वाले नारक नहीं होते । पांचवीं आदि जिस पृथ्वी में कृष्णलेश्या पाई जाती है, उसमें असंज्ञी जीव उत्पन्न नहीं होते, अतएव कृष्णलेश्यावाले नारकों में संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत भेद नहीं होते हैं । इनमें मायिमिथ्यादृष्टि कृष्णलेश्या वाले नारक महावेदना वाले होते हैं, क्योंकि वे उत्कृष्ट अशुभ स्थिति का उपार्जन करते हैं और उत्कृष्ट अशुभ स्थिति में पहली वेदना होती है । जो नारक अमायिसम्यग्दृष्टि उपपन्न कृष्णलेश्या वाले होते हैं, वे नारक अल्प वेदनावाले

પ્રતિપાદન કરેલુ છે, એજ પ્રકારે કૃષ્ણુ લેશ્યાવાળા નારકોનું કથન પણ સમજી લેવું જોઈએ. ઠીક, સામાન્ય નારકોથી વિશેષતા એટલી છે કે કૃષ્ણુ લેશ્યાવાળા નૈરયિક વેદના વિષયમાં બે પ્રકારના કહેવા જોઇએ, માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન, સમાન્ય નારકોની જેમ અસંજ્ઞીભૂત અને સંજ્ઞીભૂત ન કહેવા જોઇએ કેમકે અસંજ્ઞી જીવ પહેલી પૃથ્વીમા જ ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યુ પણ છે-'असन्नी खलु पढमं' અર્થાત્ અસંજ્ઞી જીવ પ્રથમ પૃથ્વીમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રથમ પૃથ્વીમાં કૃષ્ણુ લેશ્યાવાળા નારક નથી હોતા. પાચમી આદિ જે પૃથ્વીમાં કૃષ્ણુ લેશ્યા મળી આવે છે, તેમાં અસંજ્ઞી જીવ ઉત્પન્ન નથી થતા, તેથી જ કૃષ્ણુલેશ્યાવાળા નારકોમાં સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞીભૂત એવા ભેદ નથી હોતા. તેમાં માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ કૃષ્ણુલેશ્યાવાળા નારક મહાવેદનાવાળા હોય છે, કેમકે તેઓ ઉત્કૃષ્ટ અશુભ સ્થિતિનું ઉપાર્જન કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ સ્થિતિમા મહતી વેદના હોય છે. જે નારક અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્ન કૃષ્ણુ-

जहा ओहियाणं' शेषम्-आहारशरीरोच्छ्वास क्रियादिकं तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव वक्तव्यं यथा औधिकानां-समुच्चयनैरयिकाणां प्रतिपादितम् 'असुरकुमारा जाव वाणमंतरा' असुरकुमारा यावद्-नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाः विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याः वानव्यन्तराश्च-'एए जहा ओहिया' एते-पूर्वोक्ता असुरकुमारादि वानव्यन्तरान्ता देवा यथा औधिकाः-समुच्चयाः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपादनीयाः, किन्तु 'णवर मणुस्साणं किरियाहिं विसेसो' नवरम्-औधिकापेक्षया मनुष्याणां क्रियाभिर्विशेषोऽवसेयः, तमेव विशेषं दर्शयितुमाह-'जाव तत्थ णं जे ते सम्मद्दिट्ठी ते तिविहा पण्णत्ता' यावत्-सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च कृष्णलेश्या मनुष्या भवन्ति, तत्र खलु-सम्यग्दृष्टि मिथ्यादृष्टि मिश्रदृष्टि मनुष्येषु मध्ये ये ते सम्यग्दृष्टयो मनुष्यास्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-संजया असंजया संजयासंजया य' तद्यथा-

होते हैं। शेष आहार, शरीर, उच्छ्वास, क्रिया आदि पूर्वोक्त समुच्चय नारकों को जैसा कहा है, उसी प्रकार समझलेना चाहिए।

असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार, स्तनितकुमार, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय, तिर्यंच, मनुष्य और वानव्यन्तर का प्रतिपादन उसी प्रकार करना चाहिए जैसे समुच्चय असुरकुमार आदि का किया गया है। हां, मनुष्यों में समुच्चय से क्रियाओं में कुछ विशेषता है। वह विशेषता इस प्रकार है-

कृष्णलेश्या वाले मनुष्य तीन प्रकार के होते हैं-सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि और सम्यग्मिथ्यादृष्टि। इनमें से जो मनुष्य सम्यग्दृष्टि होते हैं, वे तीन प्रकारके हैं-संयमी, असंयमी, और संयमासंयमी। जैसे समुच्चय मनुष्यो का

લેશ્યાવાળા હોય છે, તેવા નારક અલ્પ વેદનાવાળા હોય છે, શેષ આહાર, શરીર, ઉચ્છ્વાસ ક્રિયા આદિ પૂર્વોક્ત સમુચ્ચય નારકોના જેવા કહેલ છે, તેજ પ્રકારના સમજી લેવા જોઈએ.

અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિકકુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય અને વાનવ્યન્તરનું પ્રતિપાદન એજ પ્રકારે કરવું જોઈએ જેવું સમુચ્ચય અસુરકુમાર આદિનું કરેલું છે. હા, મનુષ્યોમાં સમુચ્ચયથી ક્રિયાઓમાં કાંઈક વિશેષતા છે. તે વિશેષતા આમ છે

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના હોય છે-સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ. અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ તેમનામાથી જે મનુષ્ય સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, તેઓ ત્રણ

संयताश्च, असंयताश्च संयतासंयताश्च 'जहा ओहियाणं' यथा औघिकानां-समुच्चय मनुष्याणां-कृष्णलेश्यादि विशेषणरहितानामित्यर्थः प्रतिपादिता स्तथा कृष्णलेश्यासहितमनुष्याणामपि वक्तव्याः, तथा च संयता द्विविधाः-सरागसंयताश्च वीतरागसंयताश्च, तत्र सरागसंयताः-अनुपशान्तकषायाः, अक्षीणकषायाश्च, वीतरागसंयताश्च उपशान्तकषायाः क्षीणकषायाश्च, तत्र वीतरागसंयताः-अक्रिया भवन्ति, तेषां वीतरागत्वेनारम्भादीनां क्रियाणामभावात्, एवं प्रमत्तसंयताश्च, कृष्णलेश्याहि प्रमत्तसंयतानामेव भवति नाप्रमत्तसंयतानां कृष्णलेश्या भवति प्रमत्त संयतानान्तु सर्व एव प्रमत्तयोग आरम्भो भवतीति आरम्भिकी क्रिया, अक्षीणकषायत्वाच्च मायाप्रत्यया क्रिया च भवति, इति भावः, संयतासंयतानामारम्भिकी पारिग्रहिकी मायाप्रत्यया च तिस्रः क्रिया भवन्ति, असंयतानां पुनरारम्भिकी, पारिग्राहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रियाचेति चतस्रः क्रिया भवन्ति, 'जोइसियवेमाणिया आइल्लियासु

अर्थात् कृष्णलेश्या वाले आदि विशेषणों से रहित मनुष्यों का प्रतिपादन किया गया है, उसी प्रकार कृष्णलेश्या वाले मनुष्यों का निरूपण भी समझ लेना चाहिए। संयमी मनुष्य दो प्रकार के होते हैं-सरागसंयमी और वीतरागसंयमी। जिनके कषायों का उपशम क्षय नहीं हुआ वे सरागसंयमी कहलाते हैं। जिनके कषायों का उपशम अथवा क्षय हो चुका है, वे वीतरागसंयमी होते हैं, वीतराग होने के कारण उनमें कोई क्रिया नहीं होती, कृष्णलेश्या प्रमत्त संयत मनुष्यों में पाई जाती है, अप्रमत्तसंयत मनुष्यों में नहीं पाई जाती। सभी प्रकार के आरंभ प्रमादयोग में ही होते हैं, अतः प्रमत्तसंयतो में आरंभिकी क्रिया होतीहै और क्षीणकषाय न होने से उनमें मायाप्रत्यया क्रिया भी पाई जाती है।

संयतासंयत मनुष्यों में आरंभिकी, पारिग्रहिकी और मायाप्रत्यया, ये तीन

પ્રકારના છે-સંયમી, અસંયમી અને સંયમાસંયમી, જેવું સમુચ્ચય મનુષ્યોનુ અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા આદિ વિશેષણો રહિત મનુષ્યોનુ પ્રતિપાદન કરાયેલું છે એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્યોનું નિરૂપણ પણ સમજી લેવું જોઈએ. સંયમી મનુષ્ય બે પ્રકારના હોય છે-સરાગસંયમી અને વીતરાગ સંયમી. જેમના કષાયોનો ઉપશમ અથવા ક્ષય નથી થયો તેઓ સરાગ સંયમી કહેવાય છે. જેમના કષાયોનો ઉપશમ અથવા ક્ષય થઈ ગએલો છે, તેઓ વીતરાગ સંયમી હોય છે. તેમનામાંથી વીતરાગ સંયમી ક્રિયા રહિત હોય છે, વીતરાગ હોવાના કારણે તેઓમાં કોઈ ક્રિયા નથી થતી. કૃષ્ણલેશ્યા પ્રમત્તસંયત, મનુષ્યોમાં મળી આવે છે, અપ્રમત્ત સંયત મનુષ્યોમાં નથી મળી આવતી, બધા પ્રકારના આરંભ પ્રમાદ યોગમાં નથી થતા. તેથી સંયતોમાં આરંભિકી ક્રિયા થાય છે અને ક્ષીણ કષાય ન હોવાથી તેઓમાં માયા પ્રત્યયા ક્રિયા પણ મળે છે.

સંયતાસંયત, મનુષ્યોમાં આરંભિકી, પારિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયા એ ત્રણ

तिसु लेसासु ण पुच्छिज्जंति' ज्योतिष्कवैमानिका आद्यासु तिसृषु लेश्यासु–कृष्णनील-कापोतासु न पृच्छ्यन्ते ज्योतिष्कवैमानिकेषु कृष्णादितिसृणां लेश्यानामभावात्, 'एवं जहा कण्हलेस्सा विचारिया तहा नीललेस्सा विचारेयव्वा' एवम्–उक्तरीत्या यथा कृष्णलेश्या विचारिता–प्ररूपिता तथा नीललेश्यापि विचारयितव्या–प्ररूपणीया, तथा चोभयोः समानत्वात् यथा कृष्णलेश्यादण्डकउक्तस्तथा नीललेश्यादण्डकोऽपि वक्तव्यः केवलं कृष्णलेश्या पदस्थाने नीललेश्यापदमुच्चारणीयमिति विशेषोऽवसेयः, 'काउलेस्सा नेरइएहिंतो आरब्भ जाव वाणमंतरा' कापोतलेश्या नीललेश्या वत् नैरयिकेभ्य आरभ्य यावद्–असुरकुमारादिदश भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रिय मनुष्य वानव्यन्तरपर्य-

क्रियाएं होती हैं। असंयत मनुष्यों में चार क्रियाएं होती हैं–आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया और अप्रत्याख्यानक्रिया।

प्रारंभ की तीन लेश्याओं में अर्थात् कृष्ण, नील और कापोतलेश्याओं को लेकर ज्योतिष्क और वैमानिकों के विषय में प्रश्न नहीं करना चाहिए, क्योंकि इनमें ये तीन लेश्याएं होती ही नहीं हैं।

इस प्रकार जैसे कृष्णलेश्यावालों का विचार किया गया है, उसी प्रकार नीललेश्यावालों का भी विचार करलेना चाहिए, क्योंकि ये दोनों समान हैं, अर्थात् जैसे कृष्णलेश्या का दण्डक कहा वैसा ही नीललेश्या का भी दण्डक कहना चाहिए, केवल 'कृष्णलेश्या' पद की जगह 'नीललेश्या' पद का उच्चारण करलेना चाहिए।

कापोतलेश्या नीललेश्या के समान नारकों से आरंभ करके असुरकुमार आदि दस भवनपतियों में, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों में, विकलेन्द्रियों में,

ક્રિયાઓ થાય છે. અસંયત મનુષ્યોમા ચાર ક્રિયાઓ થાય છે. આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયા પ્રત્યાયા અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા.

પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓમાં અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યાઓને લઈને જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોના વિષયમા પ્રશ્ન ન કરવો જોઈએ, કેમકે તેમનામાં આ ત્રણ લેશ્યાઓ હોતી જ નથી.

એ પ્રકારે જેમ કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓનો વિચાર કરાયેલ છે. એજ પ્રકારે નીલલેશ્યા વાળાનો પણ વિચાર કરી લેવો જોઇએ, કેમકે એ બન્ને સમાન છે, અર્થાત્ જેવા કૃષ્ણ લેશ્યાના દંડક કહ્યા તેવા જ નીલ લેશ્યાના પણ દંડક કહેવા જોઈએ. કેવળ 'કૃષ્ણલેશ્યા પદની જગ્યાએ નીલલેશ્યા પદનુ ઉચ્ચારણ કરી લેવુ જોઈએ.

કાપોત લેશ્યા નીલલેશ્યાના સમાન નારકોથી આરંભીને અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમા, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમાં, વિકલેન્દ્રિયોમાં, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોમા મનુષ્યોમાં-તથા વાનવ્યન્તરોમાં કહેવી જોઈએ. પરન્તુ નીલલેશ્યાની અપેક્ષાએ કાપોત લેશ્યામાં વિશે

न्तम् वक्तव्या, किन्तु–'णवरं काउलेस्सा नेरइया वेयणाए जहा ओहिया' नवरम्–नीललेश्यापेक्षया विशेषस्तु कापोतलेश्यायां नैरयिका वेदनायां–वेदनाविषये यथा औधिकाः प्रतिपादितास्तथा वक्तव्याः–यथा 'नैरयिकाः कापोतलेश्याः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः–संज्ञिभूताश्च, असंज्ञिभूताश्च, इत्येवं रीत्या बोध्याः, असंज्ञिनामपि प्रथमपृथिव्यामुत्पादात् तत्र च कापोतलेश्या सद्भावात्, अथ तेजोलेश्यां प्ररूपयितुमाह–'तेउलेस्सा णं भंते ! असुरकुमारा ताओ चेव पुच्छाओ' हे भदन्त ! तेजोलेश्याः खलु असुरकुमाराः सर्वे किं समाहारा भवन्ति ? किं समशरीरा भवन्ति ? किं समोच्छ्वासनिःश्वासा भवन्ति ? इत्यादिरीत्या ताश्चैव–पूर्वोक्ता हार १ शरीर२ च्छ्वास ३ कर्म ४ वर्ण ५ लेश्या ६ वेदना ७ क्रियो ८ पपात ९ नव विषयकाः पृच्छाः अवसेयाः, अत्रेदं बोध्यम्–नैरयिक तेजोवायु विकलेन्द्रियाणां तेजोलेश्या न भवति अतः प्रथमत एवासुरकुमारविषयः प्रश्नः कृतः, एतेन तेजोवायु विकलेन्द्रियविषयः

तिर्यंच पंचेन्द्रियो में, मनुष्यों में, तथा वानव्यन्तरों में कहनी चाहिए। किन्तु नीललेश्या की अपेक्षा कापोतलेश्या में विशेषता यह है कि कापोतलेश्या वाले नारकों का कथन समुच्चय नारकों के समान समझना चाहिए। अर्थात् कापोतलेश्या वाले नारक दो प्रकार के कहे हैं–संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत, इत्यादि प्रकार से समझलेना चाहिए। असंज्ञी जीव भी प्रथम पृथिवी में उत्पन्न होते हैं और वहां कापोतलेश्या का सद्भाव है।

अब तेजोलेश्या की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! तेजोलेश्यावाले असुरकुमार क्या समान आहार, समान शरीर, समान उच्छ्वास–निश्वासवाले होते हैं ? इसी प्रकार क्या समान कर्म, समान वर्ण, समान लेश्या, समान वेदना, समान क्रिया और समान उपपातवाले होते हैं ? इस प्रकार यह नौ प्रश्न करने चाहिए।

यहां यह समझलेना चाहिए कि नारक, तेजस्कायिक, वायुकायिक तथा

षता એ છે કે કાપોત લેશ્યાવાળા નારકોનું કથન સમુચ્ચય નારકોના સમાન સમજી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ કાપોત લેશ્યાવાળા નારક બે પ્રકારના કહ્યા છે–સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞી. ભૂત ઈત્યાદિ પ્રકારે સમજી લેવા જોઈએ. અસંજ્ઞી જીવ પણ પ્રથમ પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં કાપોત લેશ્યાનો સદ્ભાવ છે.

હવે તેજો લેશ્યાની પ્રરૂપણા કરે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમાર શું સમાન આહાર, સમાન શરીર, સમાન ઉચ્છ્વાસ–નિશ્વાસવાળા હોય છે ? એ પ્રકારે શું સમાનકર્મ, સમાન વર્ણ, સમાન લેશ્યા, સમાન વેદના, સમાન ક્રિયા અને સમાન ઉપપાતવાળા હોય છે. 'આ નવ પ્રશ્ન કરવા જોઈએ'

અહીં એ સમજી લેવું જોઈએ કે નારક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક તથા વિકલેન્દ્રિય

प्रश्नो न वक्तव्य इति फलितम्, असुरकुमारा अपि यथा पूर्वम् औघिका उक्तास्तथा वक्तव्या इत्यभिप्रायेणाह–'गोयमा ! जहेव ओहिया तहेव' हे गौतम ! यथैव औघिकाः–लेश्यादि विशेषणरहिताः समुच्चया असुरकुमाराः प्रतिपादिता स्तथैव तेजोलेश्या विशिष्टा अपि असुर कुमारा वक्तव्याः किन्तु 'णवरं वेयणाए जहा जोइसिया' नवरम्–समुच्चयासुरकुमारापेक्षया विशेषस्तु वेदनायां–वेदनाविषये यथा ज्योतिष्काः प्ररूपिता स्तथा वक्तव्या स्तथा–'संज्ञिभूतासंज्ञिभूतस्थाने मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्च' इति वक्तव्याः, असंज्ञिनां तेजोलेश्यावत्सूत्पादाभावात्; 'पुढविआउवणस्सइपंचेंदियतिरिक्खजोणिय मणुस्सा जहा ओहिया तहेव भाणियव्वा' पृथिव्यब्वनस्पति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्या यथा पूर्वमौघिकाः–समुच्चयाः प्रतिपादिता स्तथैव भणितव्याः–प्रतिपादनीयाः, किन्तु 'णवरं

विकलेन्द्रिय जीवों में तेजोलेश्या नहीं होती, इस कारण पहलेपहल ही असुरकुमारों विषयक प्रश्न किया गया है। इससे यह फलित हुआ कि तेजस्कायिक, वायुकायिक और विकलेन्द्रियों संबंधी प्रश्न नहीं करना चाहिए।

असुरकुमारों का कथन समुच्चय असुरकुमारों के कथन के समान समझना चाहिए, इस अभिप्राय से कहते हैं–हे गौतम ! जैसे औघिक अर्थात् लेश्यादि विशेषणों से रहित समुच्चय असुरकुमारों का कथन किया है, उसी प्रकार तेजोलेश्यावाले असुरकुमारों की वक्तव्यता भी समझलेनी चाहिए। समुच्च असुरकुमारों की अपेक्षा वेदना के विषय में विशेषता है। वेदना के विषय में ज्योतिष्कों के समान वक्तव्यता कहना चाहिए तथा संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत की जगह मायिमिथ्यादृष्टि उपपन्नक और अमायिसम्यग्दृष्टि उपपन्नक कहना चाहिए, क्योंकि असंज्ञी जीव तेजोलेश्यावालों में उत्पन्न नहीं होते। पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, वनस्पतिकायिक, पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य की

જીવોમા તેજો લેશ્યા નથી હોતી. એ કારણે પહેલા જ અસુરકુમાર વિષયક પ્રશ્ન કરાયો છે. તેથી એ ફલિત થયું કે તેજસ્કાયિક અને વિકલેન્દ્રિય સંબંધી પ્રશ્ન ન કરવો જોઇએ.

અસુરકુમારોનું કથન સમુચ્ચય અસુરકુમારોના કથનના સમાન સમજવું જોઈએ, એઅભિપ્રાય થી કહે છે–હે ગૌતમ ! જેમ ઔઘિક અર્થાત લેશ્યાદિ વિશેષણોથી રહિત સમુચ્ચય અસુરકુમારોનુ કથન કર્યું છે, તેજ પ્રકારે તેજો લેશ્યાવાળા અસુરકુમારોની પ્રરૂપણા–વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઈએ. સમુચ્ચય અસુરકુમારોની અપેક્ષાએ વેદનાના વિષયમાં વિશેષતા છે. વેદનાના વિષયમા જ્યોતિષ્કોના સમાન વક્તવ્યતા કહેવી જોઈએ તથા સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞીભૂતની જગ્યાએ માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક કહેવા જોઈએ. કેમકે અસંજ્ઞી જીવ તેજોલેશ્યાવાળાઓમા ઉત્પન્ન નથી થતા. પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યની પ્રરૂપણા સમુચ્ચયની સમાન જ સમજવી જોઈએ, પરન્તુ ક્રિયાઓને લઈ ને મનુષ્યોના વિષયમા

मणूसा किरियाहिं जे संजया ते पमत्ताय अपमत्ताय भाणियव्वा' नवरम्–समुच्चयापेक्षया विशेषस्तु मनुष्याः क्रियाभि र्ये संयता भवन्ति ते प्रमत्ताश्च अप्रमत्ताश्च भणितव्याः–वक्तव्याः प्रमत्ताप्रमत्ताना मुभयेषामपि मनुष्याणां तेजोलेश्यायाः सद्भावात् किन्तु 'सरागवीयरागा नत्थि' सरागसंयताः, वीतरागसंयताश्च तेजोलेश्या मनुष्या न सन्ति वीतरागाणां तेजोलेश्याया असंभवेन तस्याः सरागत्वाव्यभिचारेण च अत्र वीतराग सरागपदोपन्यासस्यायुक्तत्वात्. 'वाणमंतरा तेउलेसाए जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरा स्तेजोलेश्यायां यथा असुरकुमारा उक्तास्तथा वक्तव्याः, तथा च तेजोलेश्यायां विषये वानव्यन्तरा अपि मायि मिथ्या-

प्ररूपणा समुच्चय के सदृश ही समझना चाहिए, किन्तु क्रियाओं को लेकर मनुष्यों के विषय में ऐसा कहना चाहिए–जो मनुष्य संयत हैं वे दो प्रकार के हैं–प्रमत्तऔर अप्रमत्त। क्योंकि प्रमत्त और अप्रमत्त, दोनों प्रकार के–मनुष्यों में तेजोलेश्या पाई जाती है। मगर तेजोलेश्यावाले मनुष्यों में सरागसंयत और वीतरागसंयत, ये दो भेद नहीं हो सकते, क्योंकि तेजोलेश्या वीतरागसंयतों में संभव नहीं है। वह सरागसंयतों में ही पाई जाती है, ऐसी स्थिति में तेजोलेश्या में वानव्यन्तरों का कथन असुरकुमारों के समान समझलेना चाहिए। अतएव तेजोलेश्या के विषय में वानव्यन्तरों के मायिमिथ्यादृष्टि उपपन्नक और अमायि सम्यग्दृष्टि उपपन्नक, में दो भेद कहने चाहिए, संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत भेद नहीं कहने चाहिए, क्योंकि तेजोलेश्यावाले वानव्यन्तरों में भी असंज्ञी जीवों का उत्पाद नहीं होता है।

इसी प्रकार ज्योतिष्क और वैमानिक भी तेजोलेश्या के विषय में मायिमिथ्यादृष्टि–उपपन्नक और अमायिसम्यग्दृष्टि उपपन्नक के भेद से दो प्रकार के

કહેવું જોઈએ, જે મનુષ્ય સંયત છે, તે બે પ્રકારના છે–પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત કેમકે પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત બન્ને પ્રકારના મનુષ્યોમાં તેજોલેશ્યા મળી આવે છે, પણ તેજોલેશ્યાવાળા માણસોમાં સરાગ સંયત અને વીતરાગ સંયત એ બે ભેદ નથી થઈ શકતા, કેમકે તેજોલેશ્યાનો વીતરાગ સંયતોમાં સંભવ નથી હોતો. તે સરાગ સંયતોમાં જ મળી આવે છે, એવી સ્થિતિમાં તેજોલેશ્યાવાળાના બે ભેદ કરવા અનુચિત છે.

તેજોલેશ્યામાં વાનવ્યન્તરોનું કથન અસુરકુમારોની સમાન સમજી લેવું જોઈએ તેથીજ તેજોલેશ્યાના વિષયમાં વાન વ્યન્તરોના માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક આ બે ભેદ રાખવા જોઈએ. કેમકે તેજો લેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તરોમાં પણ અસંજ્ઞી જીવોનો ઉત્પાદ નથી થતો.

એ પ્રકારે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ તેજોલેશ્યાના વિષયમાં માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નકના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે,

दृष्ट्युटपपन्नकाश्च अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्चेत्येवं वक्तव्या न तु संज्ञिभूताश्चा संज्ञिभूताश्चेति वानव्यन्तरेषु अपि तेजोलेश्यावत् मध्ये असंज्ञिनामुत्पादाभावात्, 'एवं जोइसियवेमाणिया वि' एवम्-उक्तरीत्यैव ज्योतिष्क वैमानिका अपि तेजोलेश्या विषये मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाश्च अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाश्चेत्येवं वक्तव्या न तु संज्ञिभूता असंज्ञिभूता इत्यपि, प्रागुक्तयुक्तेः, 'सेसं तं चेव' शेषम्-आहारशरीरोच्छ्वासकर्मवेदनोपपातादिकं नवविधं तच्चैव-पूर्वोक्तासुरकुमारादिवदेव बोध्यम्, 'एवं पम्हलेसा वि भाणियव्वा' एवम्-उक्ततेजोलेश्या रीत्यैव पद्मलेश्या अपि भणितव्याः, किन्तु-'णवरं जेसिं अत्थि' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु येषां पद्मलेश्या अस्ति तेष्वेव सा वक्तव्येत्यर्थः, नेतरेषु तथा च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु वैमानिकेषु चैव पद्मलेश्यायाः सद्भावेन तेष्वेव सा वक्तव्या इति फलितम्, तथा चाग्रे वक्ष्यते 'सुक्कलेस्सा वि तहेव जेसिं अत्थि' शुक्ललेश्यापि तथैव-पद्मलेश्या वदेव येषामस्ति तेष्वेव वक्तव्या 'सव्वं तहेव जहा ओहियाणं गमओ' सर्वं तथैव वक्तव्यं यथा औघिकानां गमः-अभिलापउक्तः किन्तु पूर्वोक्तमेवाह-'णवरं पम्हलेस्ससुक्क-

होते हैं, उनके संज्ञिभूत और असंज्ञिभूत भेद नहीं होते। इस संबंध में युक्ति पूर्ववत् समझलेनी चाहिए।

शेष आहार, शरीर, उच्छ्वास, कर्म, वेदना एवं उपपात आदि पूर्वोक्त असुरकुमारों के समान ही समझना। इसी प्रकार पद्मलेश्या भी कहनी चाहिए। विशेषता यह है कि जिन जीवों में पद्मलेश्या होती है, उन्ही में उसका कथन करना चाहिए, अन्य में नहीं। इस प्रकार पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में, मनुष्यों में और वैमानिक देवों में ही पद्मलेश्या होती है, अतएव उन्हीं में कहनी चाहिए।

शुक्ललेश्या भी पद्मलेश्या के समान ही है, मगर उन्हीं जीवों में कहनी चाहिए जिनमें उसका सद्भाव है अन्य में नहीं। इस प्रकार जैसे औघिक गम

તેમના સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞીભૂત ભેદ નથી પડતા. એ સમ્બન્ધમા યુક્તિ પૂર્વવત સમજી લેવી જોઈએ.

શેષ આહાર-શરીર, ઉચ્છ્વાસ, કર્મ, વેદના તેમજ ઉપપાત આદિ પૂર્વોક્ત અસુરકુમારોના જ સમાન સમજવા.

એ પ્રકારે પદ્મલેશ્યા પણ કહેવી જોઈએ વિશેષતા એ છે કે જે જીવોમાં પદ્મલેશ્યા હોય છે, તેમાં તેમનું કથન કરવું જોઈએ, અન્યમાં નહીં. એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં, મનુષ્યોમાં અને વૈમાનિક દેવોમાં જ પદ્મલેશ્યા હોય છે, તેથી જ તેમનામાં કહેવી જોઈએ.

શુકલલેશ્યા પણ પદ્મલેશ્યાની સમાન જ છે પણ તે જીવોમાં કહેવી જોઈએ, જેમાં તેનો સદ્ભાવ છે, અન્યમાં નહીં. એ પ્રકારે જેવો ઔઘિક ગમ કહ્યો છે, તેવોજ અહીં

लेस्साओ पंचिंदिय तिरिक्ख जोणिय मणूस वेमाणियाणं चेव, न सेसाणंति' नवरम्–पूर्वापेक्षया विशेषस्तु पद्मलेश्या शुक्ललेश्ये पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवैमानिकानाञ्चैव वक्तव्ये न शेषाणां–तदन्येषामिति भावः, 'पण्णवणाए भगवईए लेस्साए पढमो उद्देसओ समत्तो' इतिप्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यायां प्रथमः उद्देशकः समाप्तः ॥सू० ८॥

इतिश्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित–ललितकलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्री–शाहू छत्रपतिकोल्हापुर–राजप्रदत्त–'जैनशास्त्राचार्य'–पदविभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारी जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचितायां श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां सप्तदशे लेश्यापदे प्रथम उद्देशकः समाप्तः ॥१॥

कहा है वैसा ही यहां कहना चाहिए। पूर्वोक्त को ही स्पष्ट करते हुए कहते हैं–पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में, मनुष्यों में और वैमानिकों में कहना चाहिए, इनसे भिन्न अन्य जीवों में नहीं।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में लेश्यापद का प्रथम उद्देशक समाप्त ॥१॥

કહેવા જોઇએ. પૂર્વોક્તને જ સ્પષ્ટ કરતા કહે છે–પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં અને વૈમાનિકોમાં જ કહેવી જોઈએ, તેમનાથી ભિન્ન અન્ય જીવોમાં નહીં

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાનો લેશ્યાપદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧॥

卐

लेश्याविशेषवक्तव्यता–उद्देश २

मूलम्–कइ णं भंते! लेस्साओ पण्णत्ताओ? गोयमा! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा–कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा, नेरइयाणं भंते! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ? गोयमा! तिन्नि लेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा–कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा, तिरिक्खजोणियाणं भंते! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ? गोयमा! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा–कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, एगिंदिया णं भंते! कइलेस्साओ? गोयमा! चत्तारिलेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा–कण्हलेस्सा, जाव तेउलेस्सा, पुढविकाइया णं भंते! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ? गोयमा! एवं चेव, आउवणस्सइकाइयाण वि एवं चेव, तेउवाउबेइंदिय तेइंदियचउरिंदियाणं जहा नेरइयाणं, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! छल्लेस्सा, कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! जहा नेरइयाणं गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा! छल्लेस्सा–कण्हलेस्सा–जाव सुक्कलेस्सा, तिरिक्खजोणिणीणं पुच्छा, गोयमा! छल्लेसा एयाओ चेव, मणूसाणं पुच्छा, गोयमा! छल्लेस्सा एयाओ चेव, संमुच्छिममणुस्साणं पुच्छा, गोयमा! जहा नेरइयाणं, गब्भवक्कंतियमणुस्साणं पुच्छा, गोयमा! छल्लेसाओ पण्णत्ताओ, तं जहा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, मणुस्सीणं पुच्छा. गोयमा! एवं चेव, देवाणं पुच्छा, छ एयाओ चेव, देवीणं पुच्छा, गोयमा! चत्तारि कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा, एवं भवणवासिणीण वि, वाणमंतरदेवाणं पुच्छा, गोयमा! एवं चेव, वाणमंतरीण वि, जोइसियाणं पुच्छा, गोयमा! एगा तेउलेस्सा, एवं जोइसिणीण वि, वेमाणियाणं पुच्छा, गोयमा! तिन्नि पण्णत्ताओ, तं जहा–तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा, वेमाणिणीणं पुच्छा, गोयमा! एगा तेउलेस्सा,

एएसि णं भंते ! जीवाणं सलेस्साणं कण्हलेसाणं जाव सुक्कलेस्साणं अलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा; विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा, तेउलेस्सा संखेज्जगुणा, अलेस्सा अणंतगुणा, काउलेस्सा अणंतगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया सलेस्सा विसेसाहिया ॥सू० ९॥

छाया–कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, नैरयिकाणां भदन्त ! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तिर्यग्योनिकानां भदन्त ! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षड्लेश्याः

लेश्यापद–द्वितीय उद्देशक
लेश्या विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ–(कइ णं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी कही हैं ? (गोयमा ! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं (तं जहा–कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा, तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार–कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या (नेरइयाणं भंते कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! नारकों में कितनी लेश्याएं होती हैं (गोयमा ! तिन्नि लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! तीन लेश्याएं कही हैं (तं जहा–किण्हलेस्सा, नीललेस्सा काउलेस्सा) कृष्णलेश्या, नीललेश्या और कापोतलेश्या ।

લેશ્યા પદનો દ્વિતીય ઉદ્દેશક
લેશ્યા વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(कइणं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહી છે ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે (तं जहा–कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा, तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा) તેઓ આ પ્રકારે–કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, અને શુક્લલેશ્યા.

(नेरइयाणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! નારકોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ? (गोयमा (तिन्नि लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે (तं जहा–किण्हलेस्सा नीललेस्सा, काउलेस्सा) કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યા

(तिरिक्खजोणियाणं भंते ! कइ लेसाओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! તિર્યંચ યોનિ-

प्रज्ञप्ता, तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, एकेन्द्रियाणां भदन्त ! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः? गौतम ! चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्या, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! एवञ्चैव, अब्वनस्पतिकायिकानामपि एवञ्चैव, तेजोवायुद्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियाणां यथा नैरयिकाणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम ! षड्लेश्याः-कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम ! यथा नैरयिकाणाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पृच्छा,

---

(तिरिक्खजोणियाणं भंते ! कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ?) हे भगवन् ! तिर्यंचयोनिकों में कितनी लेश्याएं होती हैं ? (गोयमा ! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं होती हैं (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या (एगिंदियाणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रियों में कितनी लेश्याएं कही हैं ? (गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! चार लेश्याएं होती हैं (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा) कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्या ।

(पुढविकाइयाणं भंते ! कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों में कितनी लेश्याएं कही हैं? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (आउवणस्सइकाइयाणवि एवं चेव) अप्कायिकों और वनस्पतिकायिकों में भी इसी प्रकार (तेउवाउवेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियाणं जहा नेरइयाणं) तेजस्कायिकों, वायुकायिकों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों में नारकों के समान (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के विषय

યોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ હોય છે (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) તે આ પ્રકારે-કૃષ્ણુલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા

(एगिंदियाणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયોમાં કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે. (गोयमा ! चत्तारि लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा) કૃષ્ણુલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યા.

(पुढविकाइयाणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોમાં કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ? (गोयमा ! एवं चेव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (आउवणस्सइकाइयाण वि एवं चेव) અપ્કાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોમાં પણ એજ પ્રકારે (तेउ वाउ वेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियाणं जहा नेरइयाणं) તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં નારકોની સમાન.

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વિષયમાં પૃચ્છા-પ્રશ્ન ? (गोयमा ! छलेस्सा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ ! છલેશ્યાઓ, કૃષ્ણુલેશ્યા યાવત્

गौतम ! षड्लेश्याः, कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, तिर्यग्योनिकानां पृच्छा, गौतम ! षड्लेश्याः एताश्चैव, मनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! षड्लेश्या एताश्चैव, सम्मूर्च्छिममनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! यथा नैरयिकाणाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेश्या यावच्छुक्ललेश्या, मानुषीणां पृच्छा, गौतम ! एताश्चैव, देवानां

में प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्सा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! छह लेश्याएं, कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या (संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच योनिकों के विषय में प्रश्न (गोयमा ! जहा नेरइयाणं) हे गौतम ! जैसे नारकों में (गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) गर्भव्युत्क्रान्तिक पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्सा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! छह लेश्याएं कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या

(तिरिक्खजोणिणीणं पुच्छा ?) तिर्यग्योनिक स्त्रियों के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चेव) हे गौतम छह लेश्याएं येही।

(मणूस्साणं पुच्छा ?) मनुष्यों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चेव) हे गौतम ! छह लेश्याएं, ये ही (संमुच्छिम मणुस्साणं पुच्छा ?) संमूर्छिम मनुष्यों के संबंध में प्रश्न ? (गोयमा ! जहा नेरइयाणं) हे गौतम ! जैसे नारकों में (गब्भवक्कंतियमणुस्साणं पुच्छा ?) गर्भज मनुष्यों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं (तं जहा कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या।

(मणुस्सीणं पुच्छा ? मनुष्यस्त्रियों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चेव) हे

શુક્લલેશ્યા. (संमुच्छिम पचिंदियतिरिक्खजाणियाण पुच्छा ?) સમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયેનિકોના વિષયમાં પ્રશ્ન (गोयमा ! जहा नेरइयाणं) હે ગૌતમ ! જેમ નારકોમાં (गब्भ वक्कंतिय पचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा ! छल्लेसा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ ! છલેશ્યાઓ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા.

(तिरिक्खजोणिणीणं पुच्छा ?) તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રિયોના વિષયમાં પૃચ્છા ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चेव) હે ગૌતમ ! છલેશ્યાઓ આજ.

(मणूसाणं पुच्छा ?) મનુષ્યોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा ! छल्लेस्सा एयाओ चेव) હે ગૌતમ ! છલેશ્યાઓ આજ (संमुच्छिम मणुस्साणं पुच्छा ?) સમૂર્છિમ મનુષ્યોના સંબન્ધમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहा नेरइयाणं) હે ગૌતમ ! જેમ નારકોમાં (गब्भवक्कंतिय मणुस्साणं पुच्छा ?) ગર્ભજ મનુષ્યોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा ! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! છલેશ્યાઓ કહી છે (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) તે આ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા.

पृच्छा, गौतम ! षड् एताश्चैव, देवीनां पृच्छा, गौतम ! चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, कृष्णलेश्या यावत्-तेजोलेश्या, भवनवासिनां भदन्त ! देवानां पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, एवं भवनवासिनीनामपि, वानव्यन्तरदेवानां पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, वानव्यन्तरीणामपि, ज्योतिष्काणां पृच्छा, गौतम ! एका तेजोलेश्या, एवं ज्योतिष्कीणामपि, वैमानिकानां पृच्छा, गौतम ! तिस्रः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, वैमानिकानां पृच्छा,

---

गौतम ! इसी प्रकार।

(देवाणं पुच्छा?) देवों के विषय में प्रश्न ? (हे गोयमा ! छ एयाओ चेव) हे गौतम यही छह लेश्याएं।

(देवीणं पुच्छा ?) देवियों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ? चत्तारि-कण्णलेस्सा जाव तेउलेस्सा) हे गौतम चार, कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्या।

(भवणवासीणं देवाणं पुच्छा ?) भवनवासी देवों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (एवं भवणवासिणीणवि) इसी प्रकार भवनवासिनी देवियों में भी।

(वाणमंतरदेवाणं पुच्छा ?) वानव्यन्तर देवों के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (एवं वाणमंतरीण वि) वानव्यन्तरि देवियों में भी इस प्रकार (जोइसियाणं पुच्छा ?) ज्योतिष्क देवों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! एगा तेउलेस्सा) हे गौतम ! एक तेजोलेश्या (एवं जोइसिणीण वि) इसी प्रकार ज्योतिष्क देवियों में भी (वेमाणियाणं पुच्छा ?) वैमानिको संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! तिन्नि पण्णत्ताओ) हे गौतम ! तीन लेश्याएं कही हैं (तं जहा-तेउ-

---

(मणुस्सीणं पुच्छा ?) मनुष्य स्त्रियो सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! એજ પ્રકાર.

(देवाण पुच्छा ?) દેવોના વિષયમાં પૃચ્છા ? (गोयमा ! छल्लेसा एयाओ चेव) હે ગૌતમ ! એજ છલેશ્યાઓ.

(देवीणं पुच्छा ?) દેવીયો સંબધી પ્રશ્ન છે. (गोयमा ! चत्तारि कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा) હે ગૌતમ ! ચાર કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યા.

(भवनवासीणं देवाणं पुच्छा ?) ભગવાનવાસી દેવોના વિષયમા પ્રશ્ન (गोयमा ! एवचेव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (एवं भवणवासिणीण वि) એજ પ્રકારે ભવનવાસિની દેવીઓમાં પણ.

(वाणमंतरदेवाणं पुच्छा ?) વાનવ્યન્તર દેવોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा ! एवंचेव) હે ગૌતમ ! એજ રીતે (एवं वाणमंतरीण वि) વાનવ્યન્તરી દેવિયોમાં પણ એજ રીતે.

(जोइसियाणं पुच्छा ?) જ્યોતિષ્ક દેવોના સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा एगा तेउलेस्सा) હે ગૌતમ ! એક તેજોલેશ્યા (एवं जोइसिणीण वि) એજ પ્રકારે જ્યોતિષ્ક દેવિયોમાં પણ.

(वेमाणियाणं पुच्छा ?) વૈમાનિકો સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! तिन्नि पण्णत्ताओ)

गौतम! एका तेजोलेश्या, एतेषां खलु भदन्त! जीवानां सलेश्यानां कृष्णलेश्यानां यावत्-शुक्ललेश्यानाम् अलेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोका जीवाः शुक्लेश्याः, पद्मलेश्याः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः, अलेश्या अनन्तगुणाः, कापोतलेश्या अनन्तगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, सलेश्या विशेषाधिकाः ॥सू० ९॥

टीका-अथ लेश्यां प्ररूपयितुं द्वितीयोद्देशं प्रारभते-'कइणं भंते! लेस्साओ पण्णत्ताओ?'

लेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार-तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या (वेमाणिणीणं पुच्छा?) वैमानिक देवियों संबंधी पृच्छा? (गोयमा! एगा तेउलेस्सा) हे गौतम! एक तेजोलेश्या।

(एतेसि णं भंते! जीवाणं सलेस्साणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं अलेस्साण य) हे भगवन्! इन सलेश्य, कृष्णलेश्यावाले यावत् शुक्ललेश्यावाले और अलेश्य जीवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा जीवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम! सब से कम जीव शुक्ल-लेश्यावाले हैं (पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा) पद्मलेश्यावाले संख्यातगुणा (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले संख्यातगुणा (अलेस्सा अणंतगुणा) अलेश्य अनन्त-गुणा (काउलेस्सा अणंतगुणा) कापोतलेश्यावाले अनन्तगुणा (नीललेस्सा विसेसा-हिया) नललेश्यावाले विशेषाधिक (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाले विशेषाधिक (सलेस्सा विसेसाहिया) सलेश्य विशेषाधिक।

टीकार्थ-अब लेश्या की प्ररूपणा करने के लिए द्वितीय उद्देशक आरंभ किया

હે ગૌતમ! ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે (तं जहा-तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा) તેઆ રીતે તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા (वेमाणिणीणं पुच्छा વૈમાનિક દેવિયો સંબન્ધી પૃચ્છા (गोयमा! एगा तेउलेस्सा) હે ગૌતમ! એકલી તેજોલેશ્યા.

(एएसिणं भंते! जीवाणं सलेस्साणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं अलेस्साणय) હે ભગવન્! આ સલેશ્ય, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા અને અલેશ્ય જીવોમાં (कयरे कयरे हिंतो) કેણુ કેનાથી (अप्पावा, बहुयावा, तुल्लावा, विसेसाहिया वा?) અલ્પ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે? (गोयमा! सव्वत्थोवा जीवा सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ! બધા-થીઓછા જીવ શુકલ લેશ્યાવાળા (पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગુણા (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા (अलेस्सा अणंतगुणा) અલેશ્ય અનન્ત-ગણા (काउलेस्सा अणंतगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અનન્તગણા (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યા વિશેષાધિક (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક (सलेस्सा विसे-साहिया) સલેશ્ય વિશેષાધિક.

गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कति खलु लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ' षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउ-लेस्सा पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, शुक्ललेश्या, तत्र कृष्णद्रव्यस्वरूपा कृष्णद्रव्यजनिता वा लेश्या कृष्णलेश्या व्यपदिश्यते, एवं नीललेश्यादिकमपि अवसेयम्, गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! कइलेस्साओ पण्ण-त्ताओ ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिन्नि लेस्साओ पण्णत्ताओ' तिस्रस्तावद् नैरयिकाणां लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-किण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, गौतमः पृच्छति-'तिरिक्खजोणियाणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ' तिर्यग्योनि-कानां षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः 'त जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत्-

---

जाता है-

गौतमस्वामी-प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी कही हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं, वे इस प्रकार हैं-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या। कृष्णद्रव्य-रूप अथवा कृष्णद्रव्यों द्वारा जनितलेश्या कृष्णलेश्या कहलाती है। इस प्रकार नीललेश्या आदि भी समझलेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीवों में कितनी लेश्याएं पाई जाती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों में तीन लेश्याएं होती हैं, यथा-कृष्णलेश्या, नीललेश्या और कापोतलेश्या।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तिर्यंचों में कितनी लेश्याएं होती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! तिर्यंचों में छह लेश्याएं होती हैं, वे इस प्रकार हैं-

---

ટીકાર્થ-હવે લેશ્યાની પ્રરૂપણા કરવાને માટે દ્વિતીય ઉદ્દેશક પ્રારંભ કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, તે આ રીતે છે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, અને શુક્લલેશ્યા, કૃષ્ણદ્રવ્ય રૂપ અથવા કૃષ્ણદ્રવ્યોથી જનિતલેશ્યા કૃષ્ણલેશ્યા કહેવાય છે. એજ પ્રકારે નીલલેશ્યા આદિ પણ સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકજીવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ મળે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! નારકોમાં ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે, જેમકે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, અને કાપોતલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યંચોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યંચોમાં છલેશ્યાઓ હોય છે તે આ રીતે-કૃષ્ણલેશ્યા,

नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, गौतमः पृच्छति-'एगिंदियाणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारि लेस्साओ पण्णत्ताओ' एकेन्द्रियाणां चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तं जहा-कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या यावद् नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइयाणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवं चेव' एवञ्चेव-एकेन्द्रियसमुच्चयानामिव पृथिवीकायिकानामपि एकेन्द्रियविशेषाणां चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, ताश्च कृष्णादि तेजोलेश्यान्ता ग्राह्याः, 'आउवणस्सइकाइयाण वि एवं चेव' अत्र वनस्पतिकायिकानामपि, एवञ्चैव-एकेन्द्रिय समुच्चयानामिवैव चतस्रो लेश्याः प्रागुक्तरूपाः प्रज्ञप्ताः, 'तेउवाउबेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियाणं जहा नेरइयाणं' तेजस्कायिक वायुकायिक द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां यथा नैरयिकाणां तिस्रो लेश्या उक्तास्तथा वक्तव्याः 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कतिलेश्याः

कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या शुक्ललेश्या।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीवों में कितनी लेश्याएं पाई जाती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रियों में चार लेश्याएं होती हैं, यथा-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों में कितनी लेश्याएं होती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! इसी प्रकार, अर्थात् जैसे एकेन्द्रियों में कृष्ण यावत् तेजोलेश्या-ये चार कही हैं, वही पृथ्वीकाय में भी होती हैं। अपकायिकों और वनस्पतिकायिकों में भी समुच्चय एकेन्द्रियों की भांति चार ही लेश्याएं पाई जाती हैं। तेजस्काय, वायुकाय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय के जीवों में समान अर्थात् प्रारंभ की तीन लेश्याएं होती हैं।

નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! એકેન્દ્રિય જીવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોમાં ચાર લેશ્યાઓ હોય છે જેમકે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! એજ પ્રકારે અર્થાત્ જેવી એકેન્દ્રિયોમાં કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યા-આ ચાર કહી છે, એજ પૃથ્વીકાયમાં પણ હોય છે, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયિકોમાં પણ સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોની જેમ ચાર જ લેશ્યાઓ મળી આવે છે, તેજસ્કાય, વાયુકાય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં પણ નારકોની સમાન અર્થાત્ પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે.

प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'छल्लेस्सा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा–कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' तद्यथा–कृष्णलेश्या यावत्–नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या च गौतमः पृच्छति–'संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' 'जहा नेरइयाणं' यथा नैरयिकाणामाद्यास्तिस्रो लेश्या उक्तास्तथैवाद्यास्तिस्रो लेश्याः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिरश्चामपि वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति–'गब्भवक्कंतिय पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'छल्लेसा–कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' षड्लेश्याः गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कृष्णलेश्या यावत्–नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या,

---

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में कितनी लेश्याएं पाई जाती हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! छहों लेश्याएं पंचेन्द्रिय तिर्यंच जीवों में पाई जाती हैं, यथा–कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या अर्थात् कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोत लेश्या, तेजोलेश्या पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ।

गौतमस्वामी–हे भगवान् ! संमूर्च्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिकों में कितनी लेश्याएं होती हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जैसे नारकों में आदि की तीन लेश्याएं कही हैं, उसी प्रकार संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में भी तीन लेश्याए कहनी चाहिए ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में कितनी लेश्याएं होती हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! छह लेश्याएं होती हैं, वे इस प्रकार कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા કેટલી લેશ્યાઓ મળે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! છએ લેશ્યાઓ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવોમા મળી આવે જેમકે કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સમૂર્છિમ પચેન્દ્રિયયોનિકોમા કેટલી લેશ્યા હોય છે.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જેમ નારકોમાં આદિની ત્રણ લેશ્યા કહી છે. એજ રીતે સમૂર્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં પણ ત્રણ લેશ્યાઓ કહેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ હોય છે, તે આ રીતે–કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા.

शुक्ललेश्या, गौतमः पृच्छति–'तिरिक्खजोणिणीणं पुच्छा' तिर्यग्योनिकीनां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'छल्लेस्सा एयाओ चेव' षड्लेश्याः एताश्चैव–पूर्वोक्तास्तिर्यग्योनिकीनां प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति–'मणूसाणं पुच्छा' मनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'छल्लेस्सा एयाओ चेव' षड्लेश्याः एताश्चैव–पूर्वोक्ताः कृष्णादिशुक्लान्ताः प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति–'संमुच्छिममणुस्साणं पुच्छा' संमूर्च्छिममनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा नेरइयाणं' यथा नैरयिकानां तिस्रोलेश्या उक्ता स्तथा संमूर्च्छिम मनुष्याणामपि वक्तव्या, गौतमः पृच्छति–'गब्भवक्कंतिय मणुस्साणं पुच्छा' गर्भव्युत्क्रान्तिक–मनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा ! हे गौतम ! 'छल्लेसाओ पण्णत्ताओ' षड्लेश्याः गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याणां प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा–कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' तद्यथा–कृष्णलेश्या यावत्–नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, 'मणुस्सीणं पुच्छा' मानुषीणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा,

---

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! तिर्यग्योनिक स्त्रियों में कितनी लेश्याएं होती हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! वही पूर्वोक्त छह लेश्याएं होती हैं ।

गौतमस्वामी–मनुष्यों में कितनी लेश्याएं कही हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! वही छह लेश्याएं–कृष्ण से लेकर शुक्ललेश्या पर्यन्त ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! संमूर्छिम मनुष्यों में कितनी लेश्याएं कही हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जैसे नारकों में प्रारंभ की तीन लेश्याएं कही हैं, वैसे ही संमूर्छिम मनुष्यो में भी ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! गर्भज मनुष्यों में कितनी लेश्याएं कही गई हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं, यथा–कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક સ્ત્રિયોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! એજ પૂર્વોક્ત છ એ લેશ્યાઓ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! માણુસોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવન્–હે ગૌતમ ! એજ છ લેશ્યાઓ કૃષ્ણથી લઈ ને શુકલલેશ્યા પર્યન્ત હોય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવાન્ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમા કેટલી લેશ્યાઓ મળી આવે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જેમ નારકોમા પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે, એજ સંમૂર્છિમ મનુષ્યોમા. પણ સમજવી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્યોમાં કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, જેમકે, કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! માનુષિયોમાં અર્થાત્ મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં કેટલી લેશ્યા છે ?

भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'एवं चेव' एवञ्चैव–मनुष्यामिव मानुषीणामपि षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'देवाणं पुच्छा' देवानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'छ एयाओ चेव' षड्लेश्याः एतश्चैव–पूर्वोक्ताः कृष्णादि शुक्लान्ताः देवानां प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति–'देवीणं पुच्छा' देवीनां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'चत्तारि लेस्साओ पण्णत्ताओ' चतस्रो लेश्याः देवीनां प्रज्ञप्ताः 'तं जहा–कण्हलेस्सा जाव तेउलेस्सा' तद्यथा–कृष्णलेश्या यावत्–नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या च, गौतमः पृच्छति–'भवणवासीणं भंते! देवाणं पुच्छा' हे भदन्त! भवनवासिनां देवानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'एवं चेव' एवञ्चैव–समुच्चय देवीनामिव भवनवासिनां चतस्रो-लेश्याः कृष्णादि तेजोलेश्यान्ताः प्रज्ञप्ताः, 'एवं भवणवासिणीणवि' एवम्–भवनवासिनामिव भवनवासिनीनामपि चतस्रोलेश्याः आद्या एवं प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति–'वाणमंतरदेवाणं पुच्छा' वानव्यन्तर देवानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा!'

गौतमस्वामी–हे भगवन्! मानुषियों अर्थात् मनुष्यास्त्रियो में कितनी लेश्याएं होती हैं?

भगवान्–हे गौतम! इसी प्रकार अर्थात् जैसे मनुष्यों में छह लेश्याएं होती हैं' उसी प्रकार मनुष्यनियों में भी।

गौतमस्वामी–हे भगवान! देवों में कितनी लेश्याएं होती हैं?

भगवन्–हे गौतम! यही कृष्णलेश्या से लेकर शुक्ललेश्या तक छह लेश्याएं होती हैं?

गौतमस्वामी–हे भगवन्! देवियों में कितनी लेश्याए होती हैं?

भगवान्–हे गौतम! देवियों में चार लेश्याएं होती हैं, वे इस प्रकार–कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या, भवनवासी देवों के समान भवनवासिनी देवियों में भी यही चार लेश्याएं होती हैं।

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે અર્થાત્ જેમ મનુષ્યોમા છલેશ્યાઓ હોય છે, એજ રીતે મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! દેવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! એજ કૃષ્ણલેશ્યાથી આરભીને શુક્લલેશ્યા સુધીની છ લેશ્યાઓ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! દેવિયોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! દેવીઓમાં ચાર લેશ્યાઓ હોય છે, તે આ રીતે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા ભવનવાસી દેવોની જેમ ભવનવાસીની દેવીઓમાં પણ આજ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે.

हे गौतम ! 'एवं चेव' एवञ्चैव-भवनवासिनामिव वानव्यन्तराणामपि प्रागुक्ताश्चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'वाणमंतरीणवि' वानव्यन्तरीणामपि चतस्रः प्रागुक्तालेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'जोइसियाणं पुच्छा' ज्योतिष्काणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगा तेउलेस्सा' एका तेजोलेश्या ज्योतिष्काणां प्रज्ञप्ता 'एवं जोइसिणीण वि' एवम्-ज्योतिष्काणामिव ज्योतिष्कीणामपि एका तेजोलेश्या प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'वेमाणियाणं पुच्छा' वैमानिकानां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिन्नि लेस्साओ पण्णत्ताओ' तिस्रो लेश्याः वैमानिकानां प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-तेउलेस्सा पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सा' तद्यथा-तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, गौतमः पृच्छति- वेमाणिणीणं पुच्छा' वैमानिकीनां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगा तेउलेस्सा' एका तेजोलेश्या वैमानिकीनां प्रज्ञप्ता, वैमानिक्या देव्याः

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वानव्यन्तर देवों में कितनी लेश्याएं होती हैं?

भगवान्-हे गौतम ! भवनवासियों के समान वानव्यन्तरों में भी प्रारंभ की चार लेश्याएं होती हैं। वानव्यन्तरी देवियों में भी यही चार लेश्याएं पाई जाती हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ज्योतिष्क देवों में और देवियो मे कितनी लेश्याएं होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्योतिष्क देव एवं देवी मे एक तेजोलेश्या ही होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैमानिक देवों में कितनी लेश्याएं होती है ?

भगवन्-हे गौतम ! तीन लेश्याए होती हैं, वे इस प्रकार हैं-तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या।

गौतमस्वामी-वैमानिक देवियों मे कितनी लेश्याएं होती है ?

भगवान् -हे गौतम ! एक तेजोलेश्या ही होती है। वैमानिक देवियां

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવનવાસીઓની સમાન વાનવ્યન્તરોમાં પણ પ્રારંભની ચાર લેશ્યાઓ હોય છે, વાનવ્યન્તરી દેવીઓમાં પણ આજ ચાર લેશ્યાઓ મળી આવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવોમં અને દેવીઓમાં કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ક દેવોમાં-દેવીઓમાં એક તેજોલેશ્યા જ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! વૈમાનિક દેવોમાં કેટલી લેશ્યાએ હોય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે, તે આ પ્રકારે છે-તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-વૈમાનિક દેવીઓમાં કેટલી લેશ્યાઓ છે ?

શ્રી ભગવાન્- હે ગૌતમ ! એક તેજોલેશ્યા જ હોય છે, વૈમાનિક દેવીઓ સૌધર્મ

सौधर्मेशानयोरेव सत्त्वेन तत्र केवलाया स्तेजोलेश्याया एव सद्भावात्, तथाचात्र संग्रह गाथाः–'किण्हानीला काऊलेस्साय भवणवंतरिया । जोइससोहम्मीसाण तेउलेस्सा मुणेयव्वा ॥१॥ कप्पेसणंकुमारे माहिंदे चेव बंभलोए य । एएसु पम्हलेस्सा तेण परं सुक्कलेस्सा उ ॥२॥ पुढवीआउ वणस्सइ बायर पत्तेयलेस चत्तारि । गब्भयतिरिय नरेसुं छल्लेस्सा तिन्नि सेसाणं ॥३॥ कृष्णानीला कापोती तैजसी च लेश्या भवनव्यन्तराणाम् । ज्योतिष्कसौधर्मेशानास्तेजोलेश्या ज्ञातव्या' ॥१॥ कल्पे सनत्कुमारे माहेन्द्रे चैव ब्रह्मलोके च । एतेषु पद्मलेश्या ततः परं शुक्ललेश्यैव ॥२॥ पृथिव्याप् वनस्पति बादरप्रत्येकानां चतस्रो लेश्याः । गर्भजतिर्यग्नरेषु षड्लेश्याः शेषाणां तिस्रः ॥३॥ इति, अथ लेश्यादीनामष्टानामल्पबहुत्व वक्तव्यतामाह–'एएसिणं भंते ! जीवाणं सलेस्साणं कण्हलेस्साण जाव सुक्कलेस्साणं अलेस्साणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु चतुर्विंशति दण्डकपदवाच्यानां जीवानां सलेश्यानां–समुच्चयलेश्यावतां कृष्णलेश्यानां यावत् नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाम् अलेश्यानाञ्च

सौधर्म और ऐशान देवलोक मे ही होती हैं और वहां तेजोलेश्या ही पाई जाती है। संग्रहगाथा में कहा है–'भवनवासियों और व्यन्तरों में कृष्ण, नील कापोत और तेजोलेश्या होती है और ज्योतिष्कों में तथा सौधर्म और ऐशान देव लोक में तेजोलेश्या ही पाई जाती हैं ॥१॥

'सनत्कुमार, माहेन्द्र और ब्रह्मलोक कल्पों में पद्मलेश्या है और उससे शुक्ललेश्या ही होती है ॥२॥

'गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में तथा गर्भज मनुष्यों में छहों लेश्याएं होती हैं और शेष जीवों में तीन ॥३॥

अब लेश्यावाले जीवों का अल्पबहुत्व दिखलाते हैं–

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–हे भगवन् ! इन चौवीस दंडकों के जीवों में

અને ઈશાન દેવલોકમા જ હોય છે અને ત્યા તેજોલેશ્યા જ મળી આવે છે, સંગ્રહ ગાથામાં કહ્યુ છે કે–ભવનવાસિયો અને વાનવ્યન્તરોમાં કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજોલેશ્યા હોય છે અને જ્યોતિષ્કોમા તથા સૌધર્મ અને ઐશાન દેવલોકમાં તેજોલેશ્યા જ જોવામાં આવે છે. ॥૧॥

'સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોક કલ્પોમાં પદ્મલેશ્યા છે. અને તેનાથી આગળ શુકલલેશ્યા જ હોય છે.' ॥૨॥

'ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં તથા ગર્ભજ મનુષ્યોમાં છએ લેશ્યાઓ હોય છે અને શેષ જીવોમાં ત્રણ. ॥૩॥

હવે લેશ્યાવાળા જીવોનુ અલ્પબહુત્વ દેખાડે છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્ ! આ ચોવીસ દંડકોના જીવોમાં સલેશ્યા

मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वत्थोवा जीवा सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोका जीवाः शुक्ललेश्या भवन्ति तदपेक्षया 'पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा' पद्मलेश्याः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया 'तेउलेस्सा संखेज्जगुणा' तेजोलेश्याः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया 'अलेस्सा अणंतगुणा' अलेश्या अनन्तगुणा भवन्ति, तदपेक्षया–'काउलेस्सा अणंतगुणा' कापोतलेश्या अनन्तगुणा भवन्ति, तदपेक्षया 'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया 'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया 'सलेस्सा विसेसाहिया' सलेश्या विशेषाधिका भवन्ति, तत्र कतिपयेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु च लान्तकादिदेवेषु चैव शुक्ललेश्यायाः सद्भावात् सर्वस्तोकत्वं बोध्यम्, तदपेक्षया संख्येयगुणेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिषु मनुष्येषु सनत्कुमार माहेन्द्र ब्रह्मलोककल्पस्थेषु देवेषु च पद्मलेश्यायाः

सलेश्य (सामान्य रूप से लेश्या वाले) कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले, कापोत लेश्यावाले तेजोलेश्यावाले, पद्म लेश्यावाले और शुक्ललेश्यावाले तथा अलेश्य जीवों में से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं?

भगवान्–गौतम! सब से कम शुक्ललेश्यावाले जीव हैं, पद्मलेश्या वाले उनसे संख्यातगुणा हैं, तेजोलेश्या वाले उनसे भी संख्यातगुणा अधिक हैं, अलेश्यजीव उनसे अनन्तगुणा हैं, कापोत लेश्या वाले उनसे भी अनन्तगुणा हैं नीललेश्यावाले उनसे विशेषाधिक हैं और कृष्णलेश्यावाले उनसे भी विशेषाधिक हैं, सलेश्य जीव उनसे भी विशेषाधिक हैं।

यहां शुक्ललेश्यावाले जीव सब से कम कहे गए हैं, इसका कारण यह है कि वह कतिपय पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में, मनुष्यों में और लान्तक आदि कल्पों के देवों में ही पाई जाती है। उनकी अपेक्षा संख्यातगुणा अधिक पंचेन्द्रिय तिर्यंचों

(સામાન્ય રૂપથી લેશ્યાવાળા) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા, શુક્લલેશ્યાવાળા તથા અલેશ્ય જીવોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ છે, પદ્મલેશ્યાવાળા તેમનાથી સંખ્યાતગણા છે, તેજોલેશ્યાવાળા તેમનાથી પણ સંખ્યાતગણા અધિક છે, અલેશ્ય જીવ તેમનાથી અનન્તગણા છે, કાપોતલેશ્યાવાળા તેમનાથી પણ અનન્તગણા, નીલલેશ્યાવાળા તેમનાથી વિશેષાધિક અને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, સલેશ્ય જીવ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે.

આહીં શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ બધાથી ઓછા કહેવાય છે, તેનું કારણ એ છે કે તે કતિપય પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં, મનુષ્યોમાં અને લાન્તક આદિ કલ્પોના દેવોમા જ મળી આવે છે. તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા અધિક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં, મનુષ્યોમાં તથા

सद्भावात् संख्येयगुणत्वम्, बादर पृथिव्यप् प्रत्येक वनस्पतिकायिकेषु संख्येयगुणेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्येषु भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवेषु च तेजोलेश्यायाः सद्भावात् तस्याः पद्मलेश्यापेक्षयापि संख्येयगुणत्वमवसेयम्, सिद्धानामलेश्यानां प्राक्तनापेक्षयाऽनन्तगुणत्वाद् अलेश्यानामनन्तगुणत्वं बोध्यम्, सिद्धेभ्योऽपि वनस्पतिकायिकानां कापोतलेश्यावता मनन्तगुणत्वात् कापोतलेश्याया अनन्तगुणत्वमुक्तम्, क्लिष्ट क्लिष्टतराध्यवसायानां प्रभूततराणां सद्भावात् कापोतलेश्यापेक्षयापि नीलकृष्णलेश्यानां विशेषाधिकत्वमुक्तम्, सलेश्यामध्ये च नीललेश्यादीनामपि समावेशात् कृष्णलेश्यापेक्षयापि सलेश्यानां विशेषाधिकत्वमुक्तमिति भावः ॥ सू० ९ ॥

में, मनुष्यों में तथा सनत्कुमार, माहेन्द्र और ब्रह्मलोक नामक कल्प पद्म में लेश्या का सद्भाव होने से लेश्या वाले जीव संख्यातगुणा अधिक कहे हैं। तेजोलेश्या बादर पृथ्वीकायिकों, अप्कायिकों, प्रत्येकवनस्पतिकायिकों में संख्यातगुणा पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में, मनुष्यों में, भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, सौधर्मदेव, और ईशानदेवों में पाई जाती है, अतएव पद्मलेश्या वाले जीवों की अपेक्षा तेजोलेश्या वाले जीव संख्यातगुणा अधिक हैं। लेश्यारहित सिद्ध जीव पूर्वोक्त तेजोलेश्या वालों की अपेक्षा अनन्तगुणित अधिक हैं, इस कारण अलेश्य जीव अनन्तगुणा अधिक कहे गए हैं। सिद्धों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले वनस्पतिकायिक जीव अनन्तगुणित होते हैं, इस कारण कापोत लेश्या वाले जीव अनन्तगुणा हैं। क्लिष्ट और क्लिष्टतर अध्यवसायवाले जीव अपेक्षाकृत अधिक होते हैं, इस कारण कापोतलेश्यावालों की अपेक्षा नीललेश्या वाले और नीललेश्या वालों की अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले जीव विशेषाधिक होते हैं।

સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોક નામક કલ્પમાં પદ્મલેશ્યાનો સદ્ભાવ હોવાથી પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ સંખ્યાતગણા અધિક કહ્યા છે તેજોલેશ્યા બાદર પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિકોમાં, સંખ્યાતગણા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા, મનુષ્યોમાં ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મદેવ અને ઇશાન દેવોમાં મળી આવે છે, તેથી જ પદ્મલેશ્યાવાળા જીવોની અપેક્ષા તેજોલેશ્યાવાળા જીવ સંખ્યાતગણા અધિક છે, લેશ્યા વિનાના સિદ્ધજીવ પૂર્વોક્ત તેજોલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ અનન્તગણા અધિક છે, એ કારણે અલેશ્ય જીવ અનન્તગણા અધિક કહેલા છે સિદ્ધોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા વનસ્પતિકાયિક જીવ અનન્તગણા હોય છે, એ કારણે કાપોતલેશ્યાવાળા જીવ અનન્તગણા છે. ક્લીષ્ટ અને ક્લિષ્ટતર અધ્યવસાયવાળા જીવ અપેક્ષાકૃત અધિક હોય છે, એ કારણે કાપોતલેશ્યાની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા અને નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ

नैरयिकादि सलेश्यालपबहुत्ववक्तव्यता

मूलम्–एएसि णं भंते ! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं, काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया कण्हलेस्सा, नीललेस्सा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा तिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा, एवं जहा ओहिया, नवरं अलेस्सवज्जा, एएसिं एगिंदियाणं कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा, तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा एगिंदिया तेउलेस्सा, काउलेस्सा अणंतगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! जहा ओहिया एगिंदिया, नवरं काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, एवं आउकाइयाण वि, एएसि णं भंते ! तेउकाइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा तेउकाइया काउलेस्सा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, एवं वाउकाइयाण वि, एएसि णं भंते ! वणस्सइकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य जहा एगिंदियाणं ओहियाणं, बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं जहा तेउकाइयाणं, एएसि णं भंते ! पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं

सलेश्य में नील लेश्या आदि वाले जीवों का भी समावेश हो जाता है, अतएव कृष्णलेश्यावालों की अपेक्षा भी सलेश्या जीव विशेषाधिक कहे हैं।

વિશેષાધિક હોય છે. સલેશ્યામાં નીલલેશ્યા આદિવાળા જીવોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે, તેથી જ કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ પણ સલેશ્ય જીવ વિશેષાધિક કહ્યા છે.

एवं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! जहा ओहियाणं तिरिक्खजोणियाणं नवरं काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, संमुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं जहा तेउकाइयाणं, गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जहा ओहियाणं तिरिक्खजोणियाणं, नवरं काउलेस्सा संखेज्जगुणा, एवं तिरिक्खजोणिणीण वि, एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणियाण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा, तेउलेस्सा संखेज्जगुणा, काउलेस्सा संमुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया कण्हलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणी य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! जहेव पंचमं तहा इमं छट्ठं भाणियव्वं, एएसि णं भंते ! गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतिय पंचेंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा, सुक्कलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, पम्हलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा, पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा, तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणा, काउलेस्सा संखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, काउलेस्सा विसेसाहिया, काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, एएसि णं भंते ! संमुच्छिम-

पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतिय पंचेंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा सुक्कलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, पम्हलेस्साओ गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा, पम्हलेस्सा तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, तेउलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, काउलेस्सा संखेज्जगुणा, कण्हलेस्सा संमुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया कण्हलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणी य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा, सुक्कलेस्साओ संखिज्जगुणाओ, पम्हलस्सा संखेज्जगुणा, पम्हलेस्साओ संखेज्जगुणाओ, तेउलेस्सा संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ संखिज्जगुणाओ, काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ, विसेसाहियाओ. काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! जहेव नवमं अप्पा बहुगं तहा इमं पि, नवरं काउलेस्सा तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा, एवं एए दस अप्पा बहुगा तिरिक्खजोणीयाणं ॥सू० १०॥

छाया–एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोतलेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका नैर-

यिकाः कृष्णलेश्याः, नीललेश्या असंख्येयगुणाः, कापोतलेश्या असंख्येयगुणाः, एतेषां खलु भदन्त! तिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकास्तिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्याः, एवं यथा औघिकाः, नवरम्–अलेश्यवर्जाः, एतेषा मेकेन्द्रियाणां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां

लेश्याओं की अपेक्षा नारकादि का अल्प बहुत्व

शब्दार्थ–(एएसि णं भंते! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य) भगवन्! इन कृष्णलेश्या, नीललेश्या और कापोतलेश्या वाले नारकों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा नेरइया) गौतम! सब से कम नारक (कण्हलेस्सा) कृष्णलेश्यावाले हैं (नील-लेस्सा असंखेज्जगुणा) नीललेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (काउलेस्सा असं-खेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं।

(एएसि णं भंते! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं य) भगवन्! इन कृष्णलेश्यावाले यावत् शुक्ललेश्या वाले तिर्यग्योनिकों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा तिरिक्ख-जोणिया सुक्कलेस्सा) गौतम! सब से कम शुक्ललेश्या वाले तिर्यंच हैं (एवं जहा ओहिया) इस प्रकार जैसा समुच्चयजीव (नवरं अलेस्सवज्जा) विशेष यह कि अलेश्यों को छोड कर।

લેશ્યાઓની અપેક્ષાએ નારકાદિનું અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થઃ–(एएसि णं भंते! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य) ભગવન્! આ કૃષ્ણુલેશ્યા, નીલલેશ્યા, અને કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पावा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया?) કોણુ કોણુાથી અલ્પ, ઘણુા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે? (गोयमा! सव्वत्थोवा नेरइया) હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા નારક (कण्हलेस्सा) કૃષ્ણુલેશ્યાવાળા (नीललेस्सा असंखेज्जगुणा) નીલલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણુા છે (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણુા છે.

(एएसि णं भंते! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) હે ભગવન્! આ કૃષ્ણુલેશ્યાવાળા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા તિર્યગ્યોનિકોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણુ કોનાથી (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણુા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે? (गोयमा! सव्वत्थोवा तिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા શુકલલેશ્યા-વાળા તિર્યંચ છે. (एवं जहा ओहिया) એ પ્રકારે જેવા સમુચ્ચય જીવ (नवरं अलेस्सवज्जा) વિશેષ એ કે અલેશ્યો સિવાય.

कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः एकेन्द्रिया तेजोलेश्याः, कापोतलेश्या अनन्तगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एतेषां खलु भदन्त! पृथिवीकायिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा? गौतम! यथा औधिका एकेन्द्रियाः, नवरम्-कापोतलेश्याः असंख्येयगुणाः, एवम् अप्कायिकानामपि, एतेषां खलु भदन्त! तेजस्कायिकानां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां

(एएसि एगिंदियाणं कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?) इन कृष्णलेश्या नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या वाले एकेन्द्रियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा एगिंदिया तेउलेस्सा) हे गौतम! सब से कम एकेन्द्रिय तेजोलेश्या वाले (काउलेस्सा अणंतगुणा) कापोतलेश्या वाले अनन्तगुणा (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक।

(एएसि णं भंते! पुढविकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) हे भगवन्! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् तेजोलेश्या वाले पृथिवीकायिकों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा! जहा ओहिया एगिंदिया) हे गौतम! जैसे समुच्चय एकेन्द्रिय (नवरं) विशेष (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (एवं आउकाइयाण वि) इसी प्रकार अप्कायिकों का भी।

(एएसिं एगिंदियाणं कण्हलेसा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?) આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે? (गोयमा! सव्वत्थोवा एगिंदिया तेउलेस्सा) હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા એકેન્દ્રિય તેજોલેશ્યાવાળા (काउलेस्सा अणंतगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અનન્તગણા છે (नीललेस्सा, विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક.

(एएसि णं भंते! पुढविकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) હે ભગવન્! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે? (गोयमा! जहा ओहिया एगिंदिया) હે ગૌતમ! જેવા સમુચ્ચય એકેન્દ્રિય (नवरं) વિશેષ (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (एवं आउकाइयाण वि) એ પ્રકારે અપ્કાયિકોના પણ.

कापोतलेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः तेजस्कायिकाः कापोतलेश्याः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एवं वायुकायिकानामपि, एतेषां खलु भदन्त! वनस्पतिकायिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानाञ्च यथा एकेन्द्रियाणाम् औधिकानाम्, द्वीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणां यथा तेजस्कायिकानाम्, एतेषां खलु भदन्त! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानाम् एवं यावत् शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका

(एएसि णं भंते! तेउक्काइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य) हे भगवन्! इन कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्या वाले और कापोतलेश्या वाले तेजस्कायिकों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा तेउक्काइया काउलेस्सा) हे गौतम! सबसे कम तेजस्कायिक कापोतलेश्या वाले हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं (एवं वाउक्काइयाण वि) इसी प्रकार वायुकायिकों का भी।

(एएसि णं भंते! वणस्सइकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य) हे भगवन्! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् तेजोलेश्या वाले वनस्पतिकायिकों में (जहा एगिंदियाणं ओहियाणं) जैसे समुच्चय एकेन्द्रियों का (बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं जहा तेउक्काइयाणं) द्वीन्द्रियों का, त्रीन्द्रियों का, चतुरिन्द्रियों का जैसे तेजस्कायिकों का।

(एएसि णं भंते! पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं एवं जाव सुक्कलेस्साण य) हे भगवन्! इन कृष्णलेश्यावाले पंचेन्द्रियतिर्यंचों में यावत्

(एएसि णं भंते! तेउक्काइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य) હે ભગવન્! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોમાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગરતો વિશેષાધિક છે? (गोयमा! सव्वत्थोवा तेउकाइया काउलेस्सा) હે ગૌતમ! બધાથી થોડા તેજસ્કાયિક કાપોતલેશ્યાવાળા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (एवं वाउकाइयावि) એ પ્રકારે વાયુકાયિકોના પણ

(एएसिणं भंते! वणस्सइकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्सण य) હે ભગવન્! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા વનસ્પતિકાયિકોમાં (जहा एगिंदियाणं ओहियाणं) જેવા સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોના (बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं जहा तेउकाइयाणं) દ્વીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિયોના, ચતુરિન્દ્રિયોના, જેમ તેજસ્કાયિકોના.

(एएसि णं भंते! पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं एवं जाव सुक्कलेस्साण य) હે

वा ? गौतम ! यथा औधिकानां तिर्यग्योनिकानां नवरं कापोतलेश्या असंख्येयगुणाः, संमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकानां यथा तेजस्कायिकानाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यथा औधिकानां तिर्यग्योनिकानाम्, नवरं कापोतलेश्याः संख्येयगुणाः, एवं तिर्यग्योनिकीनामपि, एतेषां खलु भदन्त ! संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाञ्च कृष्णलेश्यानां यावच्छुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा

शुक्ललेश्या वाले पंचेन्द्रियतिर्यंचों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य, या विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! जहा ओहियाणं तिरिक्ख जोणियाणं) हे गौतम ! जैसे औधिक तिर्यंचों का (नवरं काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) विशेष यह कि कापोतलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं ।

(संमुच्छिम पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) संमूर्छिमपंचेन्द्रियतिर्यंचों का (जहा तेउकाइयाणं) जैसे तेजस्कायिकों का (गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जहा ओहियाणं तिरिक्खजोणियाणं) गर्भजपंचेन्द्रियतिर्यंचों का जैसे समुच्च तिर्यंचों का (नवर) विशेष (काउलेस्सा संखेज्जगुणा) कापोतलेश्यावाले संख्यातगुणा हैं (एवं तिरिक्खजोणिणीण वि) इसी प्रकार तिर्यंचस्त्रियों का भी ।

(एएसि णं भंते ! संमुच्छिम पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) हे भगवन् ! इन संमूर्छिमपंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में (गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण य) और गर्भजपंचेन्द्रियतिर्यंचों में (कण्हलेस्साण य जाव सुक्कलेस्साण य) कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या वालों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला

ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા પચેન્દ્રિયતિર્યંચોમાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पावा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ? (गोअमा ! जहा ओहियाणं तिरिक्खजोणियाणं) હે ગૌતમ ! જેવા ઔધિક તિર્યંચોના (नवरं काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) વિશેષ એ કે કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે.

(संमुच्छिम पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं) સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના (जहा तेउकाइयाण) જેવા તેજસ્કાયિકોના (गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जहा ओहियाणं तिरिक्खजोणियाणं) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના જેવા સમુચ્ચય તિર્યંચોના (नवर) વિશેષ (काउलेस्सा संखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (एव तिरिक्खजोणिणीणं वि) એજ પ્રકારે તિર્યંચસ્ત્રિયોના પણ

(एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) હે ભગવન્ ! આ સંમૂર્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં (गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियाण य) અને ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં (कण्हलेस्साण य जाव सुक्कलेस्साण य) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યવાળામાં

बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्याः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः, कापोतलेश्याः संख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, कापोतलेश्याः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एतेषां खलु भदन्त! संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा,

---

वा विसेसाहिया वा?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य, या विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) सब से कम गर्भजपचेन्द्रियतिर्यंच शुक्ललेश्या वाले हैं (पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा) पद्म लेश्या वाले उनसे संख्यातगुणा अधिक हैं (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) तेजोलेश्या वाले संख्यातगुणा हैं (काउलेस्सा संखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले संख्यातगुणा है। (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं। (काउलेस्सा संमुच्छिम पंचेंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले संमूर्छिम पंचेन्द्रियतिर्यंच असंख्यातगुणा अधिक हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं।

(एएसि णं भंते! संमुच्छिम पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य) हे भगवन्! इन संमूर्छिम पंचेन्द्रियतिर्यंचों में और तिर्यंचनियों में (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) कृष्णलेश्या वालों यावत् शुक्ललेश्या वालों

(कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

(गोयमा! सव्वत्थोवा गब्भवक्कतिय पचे दियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) બધ થી ઓછા ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ શુકલલેશ્યાવાળા છે (पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા સંખ્યતગણા અધિક છે (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા સખ્યાતગણા છે (काउलेस्सा संखेज्जगुणा) કાપેતલેશ્યાવાળા સખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (काउलेस्सा संमुच्छिमपंचे दियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અસંખ્યાતગણા અધિક છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે.

(एएसि णं भंते! समुच्छिमपंचे दियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीणं य) હે ભગવન્! આ સમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં અને તિર્યંચનિયોમાં (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળામાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया

विशेषाधिका वा ? गौतम ! यथैव पञ्चमं तथा इदं षष्ठमपि भणितव्यम्, एतेषां खलु भदन्त ! गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावच्छुक्ल-लेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्व-स्तोकाः गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्याः शुक्ललेश्यास्तिर्यग्योनिक्यः संख्येयगुणाः, पद्मलेश्या गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणाः, पद्म-लेश्या स्तिर्यग्योनिकाः संख्येगुणाः, तेजोलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्या-

---

में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, वहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ? (गोयमा ! जहेव पंचमं तहा इमं छट्ठं भाणियव्वं) हे गौतम ! जैसा पंचम वैसा यह छठा कहना चाहिए ।

(एएसि णं भंते ! गब्भवक्कंतिय पंचेंदिय तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्ख-जोणिणी य) हे भगवन् ! इन गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और तिर्यंचनियों में (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) कृष्णलेश्या वालों यावत् शुक्ललेश्या वालों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतिय पंचेदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय शुक्ललेश्यावाले हैं (सुक्कलेस्साओ तिरिक्ख-जोणिणीओ) शुक्ललेश्यावाले तिर्यंचनी (संखेज्जगुणाओ) संख्यातगुणी हैं (पम्हलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा) पद्मलेश्यावाले गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय संख्यातगुणा हैं (पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ

वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (गोयमा ! जहेव पंचमं तहा इमं छट्ठं भाणियव्वं) હે ગૌતમ ! જેવું પંચમ તેવું જ આ છટ્ઠું કહેવું જોઈએ

(एएसि ण भंते ! गब्भवक्कंतिय पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणी य) હે ભગવન્ ! આ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને તિર્યંચનીયોમાં (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળાઓમાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियपंचेंदिय तिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય શુકલલેશ્યાવાળા છે (सुक्कलेस्साओ तिरिक्ख-जोणिणीओ) શુકલલેશ્યાવાળી તિર્યંચની (संखेज्जगुणाओ) સંખ્યાતગણી છે (पम्हलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય સંખ્યાતગણા છે (पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ) પદ્મ-લેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી છે (तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा) તેજો-

स्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणाः, कापोतलेश्याः संख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एतेषां खलु भदन्त ! संमूर्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम ! सर्वस्तोका गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्याः, शुक्ललेश्याः संख्येयगुणाः, पद्म-

संखेज्जगुणाओ) पद्मलेश्यावाली तिर्यंचनी संख्यातगुणी है (तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले तिर्यंच संख्यातगुणा हैं (तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाली तिर्यंचनी संख्यातगुणी हैं। (काउलेस्सा संखेज्जगुणा) कापोतलेश्यावाले संख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्यावाले विशेषाधिक हैं। (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाले विशेषाधिक हैं (काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्यावाली तिर्यंचस्त्रियां संख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्यावाली विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्यावाली विशेषाधिक हैं

(एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिणी य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्यावाले यावत् शुक्ललेश्यावाले संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचों एवं गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में और तिर्यंच स्त्रियों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक शुक्ललेश्यावाले हैं (सुक्क

લેશ્યાવાળા તિર્યંચ સંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી છે (काउलेस्सा संखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) કાપોતલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી છે. (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે.

(एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिणी य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) હે ભગવાન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા સમ્મૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં અને તિર્યંચ સ્ત્રિયોમાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतिय पंचेंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) બધાથી

लेश्या गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणाः, पद्मलेश्यास्तिर्यग्योनिक्यः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्या गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणाः, कापोतलेश्याः संख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्याः सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एतेषां खलु भदन्त ! पञ्चे-

लेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ) शुक्ललेश्यावाली तिर्यंचनी संख्यातगुणी हैं (पम्हलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिया) पद्मलेश्या वाले गर्भजपंचेन्द्रिय तिर्यंच (संखेज्जगुणा) संख्यातगुणा हैं (पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ) पद्मलेश्यावाली तिर्यंचस्त्रियां संख्यातगुणी हैं (तेउलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिया) तेजोलेश्यावाले गर्भजपंचेन्द्रियतिर्यंच (संखेज्जगुणा) संख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली तिर्यंचिनी संख्यातगुणी हैं (काउलेस्सा संखेज्जगुणा) कापोतलेश्यावाली संख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्यावाले विशेषाधिक हैं। (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाले विशेषाधिक हैं (काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्यावाली संख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्या वाली विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्यावाली विशेषाधिक हैं। (कण्हलेस्सा संमुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा) कृष्णलेश्यावाले संमूर्छिमपंचेंन्द्रियतिर्यंच असंख्यातगुणे हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं

ઓછા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક શુકલલેશ્યાવાળા હોય છે (सुक्कलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ) શુકલલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી છે (पम्हलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया) પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ (संखेज्जगुणा) સંખ્યાતગણા છે (पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ) પદ્મલેશ્યાવાળી તિર્યંચ સ્ત્રિયો સંખ્યાતગણી છે (तेउलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिया) તેજોલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ (संखेज्जगुणा) સંખ્યાતગુણા છે (तेउलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગુણી છે. (काउलेस्सा संखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहियाओ) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (काउलेस्साओ संखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગણી છે (नीललेस्साओ विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा संमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અસંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्ह-

न्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावच्छुक्ललेश्यानां कतरे कतरे भ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्या, शुक्ललेश्याः संख्येयगुणाः, पद्मलेश्याः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः, कापोतलेश्याः संख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्ण-

---

(कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं।

(एएसि णं भंते! पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) हे भगवन्! इन पंचेन्द्रिय तिर्यचों और तिर्यचनियों में कृष्णलेश्या, यावत् शुक्ललेश्या वालों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) हे गौतम! सब से कम पंचेन्द्रियतिर्यंच शुक्ललेश्या वाले हैं (सुक्कलेस्साओ संखिज्जगुणाओ) शुक्ललेश्या वाली तिर्यंचिनी संख्यातगुनी हैं। (पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा) पद्मलेश्या वाले संख्यातगुणा हैं (पम्हलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) पद्मलेश्यावाली संख्यातगुणी हैं। (तेउलेस्सा संखेज्ज गुणा) तेजोलेश्यावाले संख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ संखिज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली संख्यातगुणी हैं (काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्यावाली संख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्या वाली विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्यावाली विशेषाधिक हैं। (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्यावाले असंख्यातगुणा हैं। (नीललेस्सा

लेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે.

(एएसि णं भंते! पंचेदियतिरिक्खजोणियाण तिरिक्खजोणिणीणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) હે ભગવન્! આ પચેન્દ્રિય તિર્યચો અને તિર્યચનીઓમાં કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળાઓમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે.

(गोयमा! सव्वत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા પચેન્દ્રિય તિર્યંચ શુકલેશ્યાવાળા છે (सुक्कलेस्साओ संखिज्जगुणाओ) શુકલલેશ્યાવાળી તિર્યચની સંખ્યાતગણી છે (पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (पम्हलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) પદ્મલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગણી છે (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्साओ संखिज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગણી છે (काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) કાપોતલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગણી છે (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલલેશ્યાવાળીઓ વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળીઓ વિશેષાધિક છે (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષઅધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया)

लेश्या विशेषाधिकाः, कापोतलेश्या असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एतेषां खलु भदन्त! तिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत् शुक्ललेश्यानां कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! यथैव नवमम् अल्पबहुत्वं तथा इदमपि, नवरम् कापोतलेश्या स्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, एवम् एतानि दश अल्प बहुत्वानि तिर्यग्योनिकानाम् ॥ सू० १० ॥

टीका–अथ नैरयिकादीनां लेश्याऽल्पबहुत्वं प्ररूपयितुमाह–"एएसिणं भंते! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा,

---

विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाले विशेषाधिक हैं।

(एएसि णं भंते! तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्ह लेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) हे भगवन्! कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्यावाले इन तिर्यग्-योनिकों और तिर्यंचनियों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक है? (गोयमा! जहेव नवमं अप्पाबहुगं तहा इयंपि) हे गौतम! जैसा नौवां अल्प-बहुत्व कहा, वैसा यह भी (नवरं) विशेष (काउलेस्सा तिरिक्खजोणिया अणंत-गुणा) कापोतलेश्यावाले तिर्यंच अनन्तगुणा है (एवं) इस प्रकार (एए) ये (दस अप्पा बहुगा) दस अल्पबहुत्व (तिरिक्खजोणियाणं) तिर्यंचयोनिकों के हैं।

टीकार्थ–अब लेश्यावाले नारक आदि जीवों का अल्पबहुत्व प्रदर्शित किया जाता है।

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–हे भगवान्! कृष्णलेश्या, नीललेश्या और

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે.

(एएसिणं भंते! तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्क-लेस्साणं) હે ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા આ તિર્યગ્યોનિકો અને તિર્યંચ-નીઓમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

(गोयमा! जहेव नवमं अप्पाबहुगं तहा इमं वि) હે ગૌતમ! જેમ નવમું અલ્પ બહુત્વ કહ્યું છે, તેવું જ આ પણ (नवरं) વિશેષ (काउलेस्सा तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા તિર્યંચ અનન્તગણા છે (एवं) એ પ્રકારે (एए) આ (दस अप्पा बहुगा) દશ અલ્પ બહુત્વ (तिरिक्खजोणियाणं) તિર્યંચ યોનિયોના છે.

ટીકાર્થ–હવે લેશ્યાવાળા નારક આદિ જીવોનુ અલ્પ બહુત્વ પ્રદર્શિત કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, અને કાપોતલેશ્યા-વાળા નારકોમાંથી કોણ કોનાથી, અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु नैरयिकाणां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां-कापोतलेश्यानाञ्च मध्ये कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? अत्रेदं बोध्यं नैरयिकाणां तिस्र एव लेश्या भवन्ति, कृष्णलेश्या नीललेश्या कापोतलेश्या च, तथा चोक्तम्-"काउयदोसु तईयाए मीसिया नीलिया चउत्थीए । पंचमियाए मिस्सा कण्हा-तत्तो परम कण्हा" ॥१॥ कापोती द्वयोस्तृतीयस्यां मिश्रा नीला चतुर्थ्याम् । पञ्चम्यां मिश्रा कृष्णा ततः परम कृष्णा ॥१॥ इति, अत एव लेश्यात्रयवतामेव नैरयिकाणामल्पबहुत्वप्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा नेरइया कण्हलेस्सा' सर्वस्तोका नैरयिकाः कृष्णलेश्या भवन्ति, कतिपयपञ्चमपृथिव्यां षष्ठ्यां सप्तम्याञ्च नैरयिकाणां कृष्णलेश्यासद्भावात्, तदपेक्षया-'नीललेस्सा असंखेज्जगुणा' नीललेश्या नैरयिका असंख्येयगुणा भवन्ति, कतिपय-तृतीयपृथिव्यां चतुर्थ्यां च संपूर्णायां पृथिव्यां कतिपयपञ्चमपृथिव्याञ्च नैरयिकाणां प्रागु-क्तेभ्योऽसंख्येयगुणानां नीललेश्याः सद्भावात्, तदपेक्षयापि-'काउलेस्सा असंखेज्जगुणा'

कापोत लेश्या वाले नारकों में से कौन किसकी अपेक्षा अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

यहां यह बात ध्यान में रखनी चाहिए कि नारक जीवों में तीन ही लेश्याएं पाई जाती हैं-कृष्ण नील और कापोत । कहा भी है-दो पृथिवियों में कापोत, तीसरी में मिश्र, चौथी में नील, पांचवीं में मिश्र, उसके बाद छट्ठी और सातवीं में कृष्ण तथा महा कृष्ण ॥१॥ इसी कारण यहां तीन लेश्यावालों का अल्प बहुत्व पूछा गया है ।

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! कृष्णलेश्यावाले नारक सबसे कम हैं, क्यों कि पांचमी पृथ्वी के कतिपय नारकों में तथा छट्टी और सातवीं पृथ्वी के नारकों में ही वह पाई जाती है । कृष्णलेश्यावाले नारकों की अपेक्षा नीललेश्या-वाले नारक असंख्यातगुणा होते हैं । कतिपय तृतीय पृथ्वी के, चौथी पृथ्वी के और कतिपय पांचवीं पृथ्वी के नारकों में नीललेश्या पाई जाती है और ये पूर्वोक्त

આહીં આગળ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે નારક જીવોમાં ત્રણ જ લેશ્યાઓ મળી આવે છે-કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત કહ્યું પણ છે 'બે પૃથિવિયોમાં કાપોત ત્રીજીમાં મિશ્ર, ચોથીમાં નીલ, પાંચમીમાં મિશ્ર, ત્યાર બાદ છટ્ઠી અને સાતમીમાં કૃષ્ણ તથા મહાકૃષ્ણ ॥૧॥ એ કારણથી આહી ત્રણ લેશ્યાવાળાનુ અલ્પ બહુત્વ પૂછેલુ છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક બધાથી ઓછા છે, કેમકે પ ચમી પૃથ્વીના કતિપય નારકોમાં તથા છટ્ઠી તથા સાતમી પૃથ્વીના નારકોમાં જ તે મળી અ વે છે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા નારક અસ ખ્યાત-ગણા હોય છે. કતિપય તૃતીય પૃથ્વીમાંના ચોથી પૃથ્વીના અને કેટલાક પાંચમી પૃથ્વીના નારકોમાં નીલલેશ્યા મળી આવે છે અને તે પૂર્વોક્ત નારકોથી અસ ખ્યાતગણા અધિક છે.

कापोतलेश्या नैरयिका असंख्येयगुणा भवन्ति, प्रथमद्वितीयपृथिव्योः कतिपय तृतीय पृथिवीनरकावासेषु च नैरयिकाणां प्रागुक्तेभ्योऽसंख्येयगुणानां कापोतलेश्याः सद्भावात्,

अथ तिर्यग्योनिकानामल्पबहुत्वमाह-'एएसिणं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुका वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?' हे भदन्त ! एतेषां खलु तिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा तिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोका स्तिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्या भवन्ति, 'एवं जहा ओहिया, नवरं अलेस्सवज्जा' एवम्-पूर्वोपदर्शितरीत्या यथा प्राग् औघिकाः-समुच्चया स्तिर्यग्योनिकाः प्रतिपादितास्तथा प्रतिपादनीयाः, किन्तु नवरम्-समुच्चयापेक्षया विशेषस्तु-अलेश्यवर्जाः

नारकों से असंख्यातगुणा अधिक हैं। नीललेश्या वाले की अपेक्षा कापोत लेश्यावाले नारक असंख्यातगुणा, हैं, क्यों कि कापोत लेश्या प्रथम और द्वितीय पृथ्वी के तथा तीसरी पृथ्वी के कतिपय नरकावासों में पाई जाती है और वे नारक पूर्वोक्त नारकों से असंख्यातगुणा अधिक होते हैं।

अब लेश्या के आधार पर तिर्यंचों का अल्प बहुत्व प्ररूपित करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजो लेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्यावाले तिर्यंचों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम तिर्यंच शुक्ललेश्या वाले हैं, इस प्रकार पहले जैसे समुच्चय का प्रतिपादन किया है, उसी प्रकार यहां भी समझ लेना चाहिए, किन्तु समुच्चय की अपेक्षा विशेषता यह है कि तिर्यंचों में अलेश्य नहीं कहना चाहिए, क्यों कि उनमें अलेश्य होना संभव नहीं है। इस प्रकार

નીલલેશ્યાઓની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા નારક અસખ્યાતગણુા છે, કેમકે કાપોતલેશ્યાવાળા પ્રથમ અને બીજીના, તથા ત્રીજીના કેટલાક નારકાવાસોમાં મળી આવે છે અને તે નારકો પૂર્વોક્ત નારકોથી અસંખ્યાતગણા અધિક હોય છે.

હવે લેશ્યાના આધારે તિર્યંચોનું અલ્પ બહુત્વ પ્રરૂપિત કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણુલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાવાળા તિર્યંચોમાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણા તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા તિર્યંચ શુકલલેશ્યાવાળા છે એ પ્રકારે પહેલાં જેવું સમુચ્ચયનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, એજ પ્રકારે અહીં પણ સમજી લેવું જોઈએ, પણ સમુચ્ચયની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે, તિર્યંચોમાં અલેશ્ય ન કહેવા જોઈએ કેમકે તેમનામાં અલેશ્ય હોવાનો સંભવ નથી. એ પ્રમાણે જઘન્યથી પણ અસંખ્યાત તિર્યંચ

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वक्तव्या एतेषामलेश्यया असंभवात्, तथा च जघन्येनापि असंख्येया स्तिर्यग्योनिकाः सर्वस्तोकाः शुक्ललेश्या भवन्ति, तेभ्यः संख्येयगुणाः पद्मलेश्या, तेभ्योपि संख्येयगुणास्तेजोलेश्याः, तेभ्योऽनन्तगुणाः कापोतलेश्याः, तेभ्योऽपि विशेषाधिका नीललेश्या स्तिर्यग्योनिका भवन्ति, तेभ्योऽपि विशेषाधिकाः कृष्णलेश्या भवन्ति, तेभ्योऽपि विशेषाधिकाः सलेश्या स्तिर्यग्योनिका भवन्ति, अथैकेन्द्रियेषु अल्पबहुत्वं प्ररूपयति—'एएसि एगिंदियाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साणं तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?' एतेषां खलु एकेन्द्रियाणां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वत्थोवा एगिंदिया तेउलेस्सा' सर्वस्तोका एकेन्द्रिया स्तेजोलेश्या भवन्ति, तेजोलेश्यायाः

जघन्य से भी असंख्यात तिर्यंच सब से कम शुक्ललेश्यावाले होते हैं। पद्म लेश्या वाले उनसे संख्यातगुणा अधिक हैं. उनसे भी तेजोलेश्यावाले संख्यातगुणा अधिक हैं, तेजोलेश्या वालों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले अनन्तगुणा हैं, कापोतलेश्या वालों की अपेक्षा नील लेश्यावाले तिर्यंच विशेषाधिक हैं और नील लेश्यावालों की अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं। कृष्णलेश्या वालों की अपेक्षा भी सलेश्य तिर्यग्योनिक विशेषाधिक हैं।

एकेन्द्रिय जीवों का लेश्या के आधार पर अल्प बहुत्व प्ररूपित किया जाता है

गौतमस्वामी—हे भगवन्! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या वाले एकेन्द्रिय जीवों में कौन किस से अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं?

भगवान—हे गौतम सब से कम एकेन्द्रिय तेजोलेश्या वाले हैं, क्यों कि तेजोलेश्या कतिपय बादर पृथ्वीकायिक, अप्कायिक और वनस्पतिकायिक जीवों

બધાથી ઓછી શુક્લલેશ્યાવાળા હોય છે પદ્મલેશ્યાવાળા તેમનાથી સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમનાથી પણ તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેજોલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા અનન્તગણા છે. કાપોતલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા તિર્યંચ વિશેષાધિક છે. અને નીલલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ પણ સલેશ્ય તિર્યંગ્યોનિક વિશેષાધિક છે.

એકેન્દ્રિય જીવોનું લેશ્યાના આધાર પર અલ્પ બહુત્વ પ્રતિપાદિત કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય જીવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા એકેન્દ્રિય તેજોલેશ્યાવાળા છે, કેમકે તેજોલેશ્યા કતિપય બાદર પૃથ્વિકાયિક, અપ્કાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક જીવોમાં અપર્યાપ્તક

कतिपय बादरपृथिव्यब्वनस्पतिकायिकेषु अपर्याप्तावस्थायां सद्भावात्, तेभ्यः-'काउलेस्सा अणंतगुणा' कापोतलेश्याः अनन्तगुणा भवन्ति, कापोतलेश्याया अनन्तेषु सूक्ष्मबादरनिगोद-जीवेषु सद्भावात्, तदपेक्षया 'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या एकेन्द्रिया विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षयापि 'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या विशेषाधिका भवन्ति, प्रागुक्त-युक्तेः, अथ पृथिवीकायिकादीनामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं कण्हलेस्सा णं जाव तेउलेसाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजो-लेश्यानां च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा ओहिया एगेंदिया' यथा औधिकाः-समुच्चया एकेन्द्रियाः प्रतिपादितास्तथैव पृथिवीकायिका अपि प्रतिपादनीयाः, 'नवरं काउलेस्सा असं-

---

में अपर्याप्त अवस्था में ही पाई जाती है। तेजोलेश्या वाले एकेन्द्रियों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले अनन्तगुणा अधिक हैं, क्योंकि कापोतलेश्या अनन्त सूक्ष्म एवं बादर निगोदिया जीवों में पाई जाती है। कापोतलेश्या वालों की अपेक्षा नील लेश्यावाले एकेन्द्रिय विशेषाधिक हैं, नीललेश्या वालों की अपेक्षा कृष्ण लेश्या वाले एकेन्द्रिय विशेषाधिक हैं। युक्ति पूर्ववत् समझ लेनी चाहिए।

अब पृथ्वीकायिकों का अल्पबहुत्व कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाले यावत् तेजोलेश्या वाले अर्थात् कृष्ण, नील, कापोत और तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में कौन किससे अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसा समुच्चय एकेन्द्रियों का कथन किया हैं उसी प्रकार पृथिवीकायिकों का भी कथन समझलेना चाहिए। समुच्चय एकेन्द्रियों

અવસ્થામા જ મળે છે. તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા અનન્તગણા અધિક છે, કેમકે કાપોતલેશ્યા અનન્ત સૂક્ષ્મ તેમજ બાદર નિગોદિયા જીવોમાં મળી આવે છે. કાપોતલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે. નીલ-લેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે, યુક્તિપૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ.

હવે પૃથ્વીકાયિકોનું અલ્પબહુત્વ કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોનું કથન કર્યું છે, એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોનું પણ કથન સમજી લેવું જોઈએ. સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ વિશેષતા

खेज्जगुणा' नवरं-समुच्चयै-केन्द्रियापेक्षया विशेषस्तु कापोतलेश्याः पृथिवीकायिका असंख्येयगुणा भवन्ति 'एवं आउकाइयाण वि' एवम्-पृथिवीकायिकानामिव अप्कायिकानामपि कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वं वक्तव्यम्, गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते ! तेउकाइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु तेजस्कायिकानां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोतलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा तेउकाइया काउलेस्सा' सर्वस्तोका स्तेजस्कायिकाः कापोतलेश्या भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या स्तेजस्कायिका विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि 'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या विशेषाधिका भवन्ति 'एवं वाउकाइयाण वि' एवम्-तेजस्कायिकानामिव वायुकायिकानामपि कृष्णादिलेश्यानामल्पबहुत्वं वक्तव्यम्, गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते ! वणस्सइकाइयाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य' हे भदन्त ! एतेषां खलु वनस्पतिकायिकानां कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा,

---

की अपेक्षा विशेषता इतनी ही है कि कापोतलेश्या वाले पृथ्वीकायिक असंख्यातगुणे होते हैं। अप्कायिकों का अल्प बहुत्व भी पृथ्वीकायिकों के समान ही समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या और कापोतलेश्या वाले तेजस्कायिकों में कौन किससे अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

भगवान्-हे गौतम ! कापोतलेश्या वाले तेजस्कायिक सब से कम हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्या, वाले तेजस्कायिक विशेषाधिक हैं और उनसे भी कृष्ण लेश्या वाले तेजस्कायिक विशेषाधिक हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या आदि वाले वायुकायिकों का भी अल्प बहुत्व कहलेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाले नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या

એટલી જ છે કે કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક અસખ્યાતગણા હોય છે. અપ્કાયિકોનું અલ્પઅધિકત્વ પણ પૃથ્વીકાયિકોના સમાન જ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોમા કોણ કોનાથી અલ્પ-અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજસ્કાયિક બધાથી ઓછા છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક વિશેષાધિક છે અને તેમનાથી પણ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક વિશેષાધિક છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાળા વાયુકાયિકોનું પણ અલ્પ-અધિકત્વ કહેવુ જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા,

तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'जहा एगिंदियाणं ओहियाणं' यथा-एकेन्द्रियाणामौधिकानाम्-समुच्चयानामल्पबहुत्वमुक्तम् तथैव वनस्पतिकायिकानामपि एकेन्द्रियविशेषाणामल्पबहुत्वमवसेयम्, तथा च पृथिव्यब्वनस्पतिकायिकां चतस्रो लेश्याः, तेजोवायुकायिकानां तिस्रो लेश्या भवन्ति। 'बेइंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं जहा तेउकाइयाणं' द्वीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणाञ्च कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वं यथा तेजस्कायिकानामुक्तं तथा वक्तव्यम्,

गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते ! पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं एवं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानाम् एवं यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा

वाले और तेजोलेश्या वाले वनस्पतिकायिकों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे समुच्चय एकेन्द्रियों का अल्प बहुत्व कहा है। वैसा ही वनस्पतिकायिकों का भी अल्प बहुत्व समझ लेना चाहिए पृथ्वीकायिकों, अप्कायिकों और वनस्पतिकायिकों में चार लेश्याएं पाई जाती हैं और तेजस्काय तथा वायुकाय के जीवों में तीन लेश्याएं ही होती हैं।

कृष्णलेश्या आदि वाले द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों का अल्प बहुत्व तेजस्कायिकों के समान है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यंचो में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक है ?

અને તેજોલેશ્યાવાળા વનસ્પતિકાયિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું સમુચ્ચય એકેન્દ્રિયોનું અલ્પ, બહુત્વ કહ્યું છે, તેવું જ વનસ્પતિકોનું પણ અલ્પ બહુત્વ સમજી લેવુ જોઈએ પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોમાં ચાર લેશ્યાઓ મળી આવે છે અને તેજસ્કાય તથા વાયુકાયના જીવોમાં ત્રણ લેશ્યાઓ જ હોય છે.

કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાળા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોનું અલ્પબહુત્વ તેજસ્કાયિકોના સમાન છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ-અધિક-તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

ओहियाणं तिरिक्खजोणियाण' यथा औधिकानाम्-समुच्चयजीवानां कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वमुक्तं तथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकविशेषणामपि अल्पबहुत्वं वक्तव्यम्, 'नवरं काउलेस्सा असंखेज्जगुणा' नवरम्-समुच्चयापेक्षया विशेषस्तु कापोतलेश्याः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणा भवन्तीति बोध्यम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां सर्वसंख्ययापि असंख्यातत्वात् कापोतलेश्यानामसंख्यातगुणत्वमेव नतु अनन्तगुणत्वमिति, 'संमुच्छिमपंचेंदिय तिरिक्खजोणियाणं जहा तेउक्काइयाणं' संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वं यथा तेजस्कायिकानामुक्तं तथा वक्तव्यम्, तथा च तेजस्कायिकानामिव संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिरश्चामप्याद्यलेश्यात्रयमेवावसेयम् 'गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जहा ओहियाणं तिरिक्खजोणियाणं' गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वं यथा औधिकानां-समुच्चयानां तिर्यग्योनिकानामुक्तं तथैवावसेयम्, 'नवरं काउलेस्सा संखेज्जगुणा' नवरं-पूर्वोक्तौघिकापेक्षा विशेषस्तु तेजोलेश्या-

भगवान्-हे गौतम ! जैसे कृष्णादि लेश्या वाले समुच्चय तिर्यंचों का अल्पबहुत्व कहा है, उसी प्रकार पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का भी अल्प बहुत्व समझना चाहिए। विशेषता इतनी है कि कापोत लेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यंच असंख्यातगुणा हैं तात्पर्य यह है कि सभी पंचेन्द्रिय तिर्यंच मिल कर भी असंख्यात ही हैं, अतएव कापोतलेश्या वाले भी अधिक से अधिक असंख्यात ही हो सकते हैं, अनन्त नहीं हो सकते।

संमूर्छिमपंचेन्द्रियतिर्यंचों का कृष्णलेश्या आदि के आधार पर अल्पबहुत्व तेजस्कायिकों के अल्पबहुत्व के समान समझना चाहिए। इस प्रकार संमूर्छिमपंचेन्द्रियतिर्यंचों में भी तेजस्कायिकों के समान तीन लेश्याओं का अस्तित्व होता है।

गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यंचों का अल्पबहुत्व समुच्चय पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के समान जान लेना चाहिए। समुच्चय पंचेन्द्रिय तिर्यंचों की अपेक्षा गर्भज पंचे-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું કૃષ્ણુ આદિ લેશ્યાવાળા સમુચ્ચય તિર્યંચોનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું છે, એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું પણ અલ્પબહુત્વ સમજવું જોઈએ. વિશેષતા એટલી છે કે કાપોતલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અસંખ્યાતગણા છે, તાત્પર્ય એ છે કે બધા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ મળીને પણ અસંખ્યાત જ છે, તેથી જ કાપોતલેશ્યાવાળા પણ અધિકથી અધિક અસંખ્યાત જ હોઈ શકે છે, અનન્ત નથી થઈ શકતા.

સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું કૃષ્ણલેશ્યા આદિના આધાર પર અલ્પ-અધિકત્વ તેજસ્કાયિકોના અલ્પ-બહુત્વની સમાન જ સમજવું જોઈએ. એજ પ્રકારે સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં પણ તેજસ્કાયિકોની સમાન ત્રણ લેશ્યાઓનું જ અસ્તિત્વ હોય છે.

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું અલ્પ-બહુત્વ સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના સમાન સમજી લેવું સમુચ્ચય તિર્યંચોની અપેક્ષાએ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અલ્પ

पेक्षया कापोतलेश्या गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्तीत्यवसेयः, तावतामेव कापोतलेश्यावतां तेषां केवलवेदसोपलभ्यमानत्वात्, 'एवं तिरिक्खजोणिणीणवि' एवम्-तिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यादीनामिव तिर्यग्योनिकीनामपि तासामल्पबहुत्वमवसेयम्, गौतमः पृच्छति-"एएसि णं भंते ! गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं संमुच्छिम पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणय कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकानां संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोकाः गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्या भवन्ति, तदपेक्षया-'पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा' पद्मलेश्याः संख्येयगुणा भवन्ति तदपेक्षया-'तेउलेस्सा संखेज्जगुणा' तेजोलेश्याः संख्ये-

---

न्द्रिय तिर्यंचों के अल्पबहुत्व में इतनी विशेषता है कि यहां कापोतलेश्या वाले संख्यातगुणे होते हैं, क्योंकि केवलज्ञानियों ने अपने ज्ञान में संख्यातगुणा जीव ही कापोतलेश्या वाले देखे हैं।

कृष्णलेश्या आदि वाले तिर्यंचों के समान तिर्यंचनियों का भी अल्पबहुत्व समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाले नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या वाले, तेजोलेश्या वाले, पद्मलेश्या वाले और शुक्ललेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! शुक्ललेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंच सब से कम हैं। उनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाले संख्यातगुणा हैं, पद्मलेश्या वालों की अपेक्षा

અધિકત્વમા એટલી વિશેષતા છે કે કાપોતલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે કેવલજ્ઞાનીઓએ પોતાના જ્ઞાનમાં સંખ્યાતગણા જીવ જ કાપોતલેશ્યાવાળા જોયા છે.

કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાળા તિર્યંચોની સમાન તિર્યંચનિયોનું પણ અલ્પબહુત્વ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુકલલેશ્યાવાળા, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં અને સમૂર્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ-અધિક-તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શુકલલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બધાથી ઓછા છે. તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે. પદ્મલેશ્યાવાળાઓની

यगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्सा संखेज्जगुणा' कपोतलेश्याः संख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योपि 'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या विशेपाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या विशेपाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्सा संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा' कापोतलेश्याः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका असंख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्याः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः विशेपाधिका भवन्ति तदपेक्षया-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्याः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक तत् स्त्रीविपयंच कृष्णादिलेश्याद्यल्पबहुत्वं प्रतिपादयितुमाह-'एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा वहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?' हे भदन्त ! एतेषां खलु संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां

तेजोलेश्या वाले संख्यातगुणा हैं, उनसे कापोतलेश्या वाले संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं और नीललेश्या वालों की अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाले संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच असंख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्या वाले संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच विशेषाधिक हैं और नीललेश्या वालों की अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच विशेषाधिक हैं।

अब संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों और तिर्यञ्च स्त्रियों का लेश्याविषयक अल्पबहुत्व दिखलाते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यचों और तिर्यचनियों में कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या की अपेक्षा कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य

અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે તેમનાથી કાપોતલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે અને નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ-અસંખ્યાતગણા છે તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ વિશેષાધિક છે અને નીલલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ વિશેષાધિક હોય છે.

હવે સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકો અને તિર્યંચ સ્ત્રિયો વિષયક અલ્પબહુત્વ દેખાડે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને તિર્યંચનિયોમાં કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहेव पंचमं तहा इमं छट्ठं भाणियव्वं' यथैव पञ्चमं तिर्यग्योनिकसम्बन्धित कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वमुक्तं तथा इदं षष्ठमपि तिर्यग्योनिक-तत् स्त्री सम्बन्धि कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वं वक्तव्यम्,

अथ गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक तत् स्त्री सम्बन्धि कृष्णलेश्यादीनामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! गब्भवक्कंतिय पंचेंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?' हे भदन्त ? एतेषां खलु गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियपंचेंदियतिरिक्खयोणिया सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोका गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्या भवन्ति, तदपेक्षया-'सुक्कलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ' शुक्ल-

---

अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसा पंचम तिर्यग्योनिक संबंधी कृष्णलेश्या आदि का अल्पबहुत्व कहा है, वैसा ही यह छठा तिर्यंचों और तिर्यंचनियों का कृष्णलेश्या आदि विषयक अल्पबहुत्व कहलेना चाहिए ।

अब गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और तिर्यंचनियों संबंधी कृष्णलेश्या आदि का अल्पबहुत्व कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और तिर्यंचनियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंच शुक्ललेश्या वाले सबसे कम

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું પંચમ તિર્યગ્યોનિક સંબંધી કૃષ્ણલેશ્યા આદિનું અલ્પ-બહુત્વ કહ્યું છે તેવું જ આ છટ્ઠા તિર્યંચો અને તિર્યંચનિયોનું કૃષ્ણલેશ્યા આદિ વિષયક અલ્પ-બહુત્વ કહેવું જોઈએ.

હવે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને તિર્યંચનિયો સંબંધી કૃષ્ણલેશ્યા આદિનું અલ્પબહુત્વ કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને તિર્યંચનિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! ગૌતમ, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ શુક્લલેશ્યાવાળા બધાથી ઓછા છે,

लेश्या स्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'पम्हलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचिं-दियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा' पद्मलेश्या गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ' पद्म-लेश्या स्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'तेउलेस्सा पंचिंदियतिरिक्ख-जोणिया संखेज्जगुणा' तेजोलेश्याः गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षयापि 'तेउलेस्सा तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ' तेजोलेश्या स्तिर्य-ग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्सा संखेज्जगुणा' कापोतलेश्या स्तिर्य-ग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या विशेषा-धिका भवन्ति, तदपेक्षया-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या विशेषाधिका भवन्ति, तद-पेक्षया-'काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ' कापोतलेश्या गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-निकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्साओ विसेसाहियाओ' नीललेश्या विशेषा-धिका भवन्ति, तदपेक्षया-'कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ' कृष्णलेश्या विशेषाधिका भवन्ति।

हैं, उनकी अपेक्षा शुक्ललेश्या वाली तिर्यचनी संख्यातगुणी अधिक हैं। उनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा पद्मलेश्यावाली तिर्यचनी संख्यातगुणी अधिक हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या वाले पंचेन्द्रियतिर्यञ्च संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या वाली तिर्यचनी संख्यातगुणी अधिक हैं, उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाले तिर्यंच पंचेन्द्रिय संख्यातगुणा। उनसे नीललेश्या वाले तिर्यंच पंचेन्द्रिय विशेषाधिक। उनसे कृष्णलेश्या वाले तिर्यंच पंचेन्द्रिय विशेषाधिक। उनसे कापोतलेश्या वाली तिर्यचनियां संख्यातगुणा अधिक हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्या वाली गर्भज तिर्यञ्चनी विशेषाधिक हैं और उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाली गर्भज तिर्यंच-नियां विशेषाधिक हैं।

अब संमूर्छिम तथा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का तथा तिर्यचनियों का कृष्ण

તેમની અપેક્ષાએ શુકલલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ પદ્મ-લેશ્યાવાળા ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા પચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય સંખ્યાતગણા તેમનાથી નીલલેશ્યા-વાળા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય વિશેષાધિક તેમનાથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય વિશેષા-ધિક તેમનાથી કાપોતલેશ્યાવાળી તિર્યંચનિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી ગર્ભજ તિર્યંચની વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી ગર્ભજ તિર્યંચનિયો વિશેષાધિક છે.

अथ संमूर्च्छिम गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक एवं च तत् स्त्रीणां कृष्णादि-लेश्यानामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! संमुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खजोणिणीण य गब्भ-वक्कंतिय पंचिंदिय तिरिक्खजोणिणीणय कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु संमूर्च्छिम-पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकानाञ्च गर्भव्युत्क्रान्तिक-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्यो-ऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोका गर्भ-व्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्या भवन्ति, तदपेक्षया-'सुक्कलेस्साओ संखेज्जगुणाओ' शुक्ललेश्या स्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया 'पम्हलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा' पद्मलेश्याः गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चे-न्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'पम्हलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ

आदि लेश्याओं की अपेक्षासे अल्पबहुत्व प्रदर्शित किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् इन संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच और गर्भज पंचे-न्द्रिय तिर्यंचों में तथा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचनियों में कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या की अपेक्षा कौन किससे अल्प, बहुल तुल्य या विशेषाधिक है ?

भगवान्-हे गौतम ! सबसे कम शुक्ललेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंच हैं, उनकी अपेक्षा शुक्ललेश्या वाली तिर्यंचनियां संख्यातगुणी अधिक हैं, उनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंच संख्यातगुणा अधिक हैं, उनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाली तिर्यंचनी संख्यातगुणी हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंच संख्यातगुणा अधिक हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या

હવે સંમૂર્છિમ તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું તથા તિર્યંચનિયોનું કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓની અપેક્ષાથી અલ્પબહુત્વ પ્રદર્શિત કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય-તિર્યંચોમાં તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચનિયોમાં કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્યવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા શુક્લલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ હોય છે, તેમની અપેક્ષાએ શુક્લલેશ્યાવાળી તિર્યંચનિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા

संखेज्जगुणाओ' पद्मलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'तेउलेस्सा गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा' तेजोलेश्या गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'तेउलेस्साओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेज्जगुणाओ, तेजोलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ' कापोतलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्यास्तिर्यग्योनिका विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्यास्तिर्यग्योनिका विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्सा संखेज्जगुणा' कापोतलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्यास्तिर्यग्योनिका विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ' कृष्णलेश्यास्तिर्यग्योनिका विशेषाधिकाः भवन्ति, तदपेक्षया-'कण्हलेस्सा संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिया संखेज्जगुणा' कृष्णलेश्याः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्याः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्याः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका विशेषाधिका भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्ख-

---

वाली तिर्यंचनी संख्यातगुणी अधिक हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाले गर्भज तिर्यंच संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्यावाले गर्भज तिर्यंच विशेषाधिक हैं, उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले गर्भज तिर्यंच विशेषाधिक हैं, उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाली तिर्यंचनियां संख्यातगुणी हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्या वाली तिर्यंचनियां विशेषाधिक हैं और उनकी अपेक्षा भी कृष्णलेश्या वाली तिर्यंचनियां विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाले संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच असंख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्या वाले संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच विशेषाधिक हैं और उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच विशेषाधिक हैं।

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાથી તેજોલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે.

તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ સંખ્યાતગણા છે તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી તિર્યંચનિયો સંખ્યાતગણી છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી તિર્યંચનિયો વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી તિર્યંચનિયો વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અસંખ્યાતગણા છે. તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ વિશેષાધિક છે.

जोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत् नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः शुक्ललेश्या भवन्ति, तदपेक्षया-'सुक्कलेस्साओ संखिज्जगुणाओ' शुक्ललेश्याः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, ताभ्यः 'पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा' पद्मलेश्याः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि-'पम्हलेस्साओ संखेज्जगुणाओ' पद्मलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, ताभ्योऽपि-'तेउलेस्सा संखेज्जगुणा' तेजोलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि-'तेउलेस्साओ संखिज्जगुणाओ' तेजोलेश्यास्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्सा संखेज्जगुणा' कापोतलेश्या स्तिर्यग्योनिकाः संख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि-'नीललेस्साओ विसेसाहियाओ' नीललेश्यास्तिर्यग्योनिक्यो विशेषाधिका भव-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् शुक्ललेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और तिर्यंचनियों में से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम शुक्ललेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक है, उनकी अपेक्षा शुक्ललेश्या वाली पंचेन्द्रिय तिर्यंचनी संख्यातगुणी अधिक हैं। उनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यंच संख्यातगुणा अधिक हैं, उनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाली तिर्यंचनी संख्यातगुणी अधिक हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या वाले तिर्यंच संख्यातगुणा अधिक हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या वाली तिर्यंचनी संख्यातगुणी अधिक हैं, उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाली तिर्यंचनियां संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा नीललेश्या

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને તિર્યંચનિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા શુકલલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક છે, તેમની અપેક્ષાએ શુકલલેશ્યાવાળી પંચેન્દ્રિયતિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા તિર્યંચ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાથી તેજોલેશ્યાવાળી તિર્યંચની સંખ્યાતગણી અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી તિર્યંચનિયો સંખ્યાતગણી છે, તેમની અપેક્ષાથી નીલલેશ્યાવાળી તિર્યંચની વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી

न्ति, ताभ्योऽपि–'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि–'काउलेस्सा असंखेज्जगुणा' कापोतलेश्या असंख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि–'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि–'कण्हलेस्सासो विसेसाहियाओ' कृष्णलेश्यास्तिर्यग्योनिक्यो विशेषाधिका भवन्ति, गौतमः पृच्छति–'एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा वहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु तिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्–नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा वहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहेव नवमं अप्पा बहुयं तहा इमं पि' यथैव नवमम् तिर्यग्योनिकसम्बन्धि कृष्णादि लेश्याविषयमल्पबहुत्व मुक्तं तथा इदमपि दशमं तिर्यग्योनिसम्बन्धि लेश्याविषयकमल्पबहुत्वं वक्तव्यम्, किन्तु–'णवरं काउलेस्सा तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा' नवरं–विशेषस्तु–कापोतलेश्या स्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणा अवसेयाः, तथा च सर्वास्वपि लेश्यासु स्त्रियः प्रभूता भवन्ति, सर्वसंख्ययाऽपि च तिर्यग्योनिकपुरुषेभ्यस्तिर्यग्योनिकस्त्रियस्त्रिगुणा भवन्ति, तथाचोक्तम्–

वाली तिर्यंचनी विशेषाधिक हैं, उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाली तिर्यंचनियां विशेषाधिक हैं, उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाले तिर्यंच असंख्यातगुणा अधिक हैं, उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले तिर्यंच विशेषाधिक हैं ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! तिर्यंचयोनिकों और तिर्यंचनियों में से कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या की अपेक्षा से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जैसे नौवां तिर्यग्योनिक संबंधी अल्पबहुत्व कृष्णादि लेश्या की अपेक्षा से कहा है, वैसा ही यह दसवां भी समझलेना चाहिए ! किन्तु इस अल्पबहुत्व में विशेषता यह है कि कापोतलेश्या वाले तिर्यंच अनन्तगुणे होते हैं, ऐसा कहना चाहिए !

તિર્યંચનીયો વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા તિર્યંચ અસંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા તિર્યંચ વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તિર્યંચ વિશેષાધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તિર્યંચયોનિકો અને તિર્યંચયોનિયોમાંથી કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવન્–હે ગૌતમ ! જેમ નવમા તિર્યગ્યોનિક સંબંધી અલ્પબહુત્વ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાની અપેક્ષાએ કહ્યું છે, તેવું જ આ દશમું પણ સમજી લેવું જોઈએ. પરન્તુ આ અલ્પ–બહુત્વમાં વિશેષતા એ છે કે, કાપોતલેશ્યાવાળા તિર્યંચ અનન્તગણા હોય છે, એમ કહેવું જોઈએ.

'तिगुणा तिरूवअहिया तिरियाणं इत्थिया मुणेयव्वा' इति, त्रिगुणा त्रिरूपाधिकास्तिरश्चां स्त्रियो ज्ञातव्याः, इति, तस्मात् संख्यातगुणाः तिर्यग्योनिकस्त्रियः सप्तमाल्पबहुत्ववक्तव्यतायां प्रतिपादिताः ततः संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-पुरुषस्त्रीविषयाष्टमाल्पबहुत्ववक्तव्यतोक्ता, तदनन्तरं सामान्येन पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपुरुषस्त्री-विषयनवमाल्पबहुत्वमुक्तम्, तदनन्तरं सामान्येन तिर्यग्योनिकपुरुषस्त्रिसम्बन्धि दशममल्प-बहुत्वं प्रतिपादितं तदुपसंहरन्नाह-'एवं एए दस अप्पा बहुगा तिरिक्खजोणियाणं' एवम्-उपर्युक्तरीत्या, एतानि-पूर्वोक्तानि दश अल्पबहुत्वानि तिर्यग्योनिकानामवसेयानि, इति फलितम् ॥सू० १०॥

मनुष्यादि सलेश्याल्पबहुत्ववक्तव्यता

मूलम्-एवं मणुस्साण वि अप्पा बहुगा भाणियव्वा, नवरं पच्छिमगं अप्पा बहुगं नत्थि, एएसि णं भंते! देवाणं कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्साण

इस प्रकार सभी लेश्याओं में स्त्रियों की संख्या अधिक पाई जाती है, यों भी सब तिर्यंच पुरुषों की अपेक्षा तिर्यंच स्त्रियां तिगुनी और तीन अधिक होती हैं। कहा भी है-'तिर्यंचगति में पुरुषों की अपेक्षा स्त्रियाँ तिगुनी और तीन अधिक होती हैं, ऐसा जानना चाहिए।' इस कारण सातवें अल्पबहुत्व की वक्तव्यता में तिर्यंच स्त्रियां संख्यातगुणी अधिक कही गई हैं, तत्पश्चात् संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिक और गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक पुरुष विषयक आठवें अल्पबहुत्व की वक्तव्यता कही है। तदनन्तर सामान्य रूप से पंचेन्द्रिय तिर्यंच और तिर्यंचणी विषयक नौवें अल्पबहुत्व की वक्तव्यता कही है और फिर सामान्य रूप से तिर्यंच और तिर्यंच स्त्रियों संबंधी दशम अल्पबहुत्व प्रतिपादित किया गया है। उपसंहार-इस प्रकार ये पूर्वोक्त दश अल्पबहुत्व तिर्यंचों संबंधी कहे गये हैं ॥१०॥

આ પ્રકારે બધી લેશ્યાઓમા સ્ત્રિયોની સખ્યા અધિક મળી આવે છે. આમ પણ બધા તિર્યંચ પુરૂષોની અપેક્ષાએ તિર્યંચ સ્ત્રિયો ત્રણ ગણી અને ત્રણ અધિક હોય છે. 'કહ્યું પણ છે. તિર્યંચ ગતિમાં પુરૂષોની અપેક્ષાએ સ્ત્રિયો ત્રણ ગણી ને ત્રણ અધિક હોય છે' એમ જાણવું જોઈએ. એ કારણે સાતમા અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતામાં તિર્યંચ સ્ત્રિયો સંખ્યાતગણી અધિક કહેવાએલી છે. પશ્ચાત્ સંમૂર્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક અને ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પુરૂષ વિષયક આઠમાં અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતા કહી છે તદનન્તર સામાન્ય રૂપથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને તિર્યંચની વિષયક નવમા અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતા કહી છે અને પછી સામાન્ય રૂપથી તિર્યંચ અને તિર્યંચ સ્ત્રિયો સબન્ધી દશમ અલ્પબહુત્વ પ્રતિપાદન કરાયેલ છે.

ઉપસંહાર-આ પ્રકારે આ પૂર્વોક્ત દશ અલ્પબહુત્વ તિર્યંચો સંબંધી કહેલ છે. ॥સૂ૦ ૧૦॥

य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, तेउलेस्सा संखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! देवीणं कण्हलेस्साण य जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा देवीओ काउलेस्साओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ एवं, एएसि णं भंते ! देवाणं देवीण य कण्हलेस्साण य जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया काउलेस्सा देवीओ संखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्सा देवा संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ देवीओ संखेज्जगुणाओ, एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं जाव कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवीणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! एवं चेव, एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा भवणवासिणीओ तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ, काउलेस्साओ भवणवासिणीओ असंखेज्जगुणाओ, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया,

काउलेस्सा भवणवासिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ. नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, एवं वाणमंतराणं तिन्नेव अप्पा बहुया जहेव भवणवासिणं तहेव भाणियव्वा, एएसि णं भंते ! जोइसियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्सा ण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जोइसिया देवा तेउलेस्सा, जोइसिणीओ देवीओ तेउलेस्साओ संखेज्जाओ, एएसि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं तेउलेस्साणं पम्हलेस्साणं सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साण य पम्हसुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ वेमाणिणीओ देवीओ असंखेज्जगुणाओ, एएसि णं भंते ! भवणवासी देवाणं वाणमंतराणं जोइसियाणं वेमाणियाण य देवाण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्सा भवणवासी देवा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, तेउलेस्सा वाणमंतरा देवा असंखेज्जगुणा, काउलेस्सा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, तेउलेस्सा जोइसिया देवा संखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! भवणवासिणीणं वाणमंतरीणं जोइसिणीणं वेमाणिणीण य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवाओ देवीओ वेमाणिणीओ तेउलेस्साओ भवणवासिणीओ

तेउलेस्साओ असंखेज्जाओ, काउलेस्साओ असंखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्साओ वाणमंतरीओ देवीओ असंखेज्जगुणाओ, काउलेस्साओ असंखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्साओ जोइसिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ, एएसि णं भंते! भवणवासीणं जाव वेमाणियाणं देवाण य देवीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ वेमाणिय देवीओ संखेज्जगुणाओ, तेउलेस्सा भवणवासी देवा असंखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ भवणवासिणी देवीओ संखेज्जगुणाओ, काउलेस्सा भवणवासी असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, काउलेस्साओ भवणवासिणीओ संखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्सा वाणमंतरा संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ वाणमंतरीओ संखेज्जगुणाओ, काउलेस्सा वाणमंतरा असंखेज्जगुणा, नीललेस्सा विसेसाहिया, कण्हलेस्सा विसेसाहिया, काउलेस्साओ वाणमंतराओ संखेज्जगुणाओ, नीललेस्साओ विसेसाहियाओ, कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ, तेउलेस्सा जोइसिया संखेज्जगुणा, तेउलेस्साओ जोइसिणीओ संखेज्जगुणाओ ॥सू० ११॥

छाया–एवं मनुष्याणामपि अल्पबहुत्वानि भणितव्यानि, नवरं पश्चिममल्पबहुत्वं नास्ति, एतेषां खलु भदन्त ! देवानां कृष्णलेश्यानां यावत् शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा

सलेश्य मनुष्यादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ–(एवं मणुस्साण वि) इसी प्रकार मनुष्यों का भी (अप्पाबहुगा भाणियव्वा) अल्पबहुत्व कहना चाहिए (नवरं) विशेष (पच्छिमगं अप्पाबहुगं

સલેશ્ય મનુષ્યાદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(एवं मणुस्साण वि) એજ પ્રકારે મનુષ્યોનું પણ (अप्पा बहुगा भाणियव्वा)

वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका देवाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्या असंख्येयगुणाः, कापोतलेश्याः असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः, एतासां खलु भदन्त ! देवीनां कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानाञ्च कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? हे गौतम ! सर्वस्तोका देव्यः कापोतलेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषा-

---

नत्थि) पिछला अल्पबहुत्व नहीं।

(एएसि णं भंते ! देवाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या वाले देवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! शुक्ललेश्या वाले देव सब से कम हैं। (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कण्हलेश्या वाले विशेषाधिक हैं (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) तेजोलेश्या वाले संख्यातगुणा हैं।

(एएसि णं भंते ! देवीणं कण्हलेस्साणं य जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या वाली यावत् तेजोलेश्या वाली देवियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा ! सव्वत्थोवा देवीओ काउलेस्साओ) हे गौतम !

અલ્પબહુત્વ કહેવું જોઈએ (नवरं) વિશેષ (पच्छिमगं अप्पा बहुगं नत्थि) પાછલું અલ્પ બહુત્વ નહીં.

(एएसि णं भंते ! देवाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા દેવોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અલ્પ, વધારે, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ ! શુકલલેશ્યાવાળા દેવ બધાથી ઓછા છે (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (तेउलेस्सा संखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યાતગણા છે.

(एएसि णं भंते ! देवीणं कण्हलेस्साणं य जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળી દેવિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

धिकाः, तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः, एवम् एतेषां खलु भदन्त ! देवानां देवीनाञ्च कृष्ण-लेश्यानां यावत् शुक्ललेश्यानां कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका देवाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्या असंख्येयगुणाः, कापोतलेश्या असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, कापोतलेश्या देव्यः संख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, तेजोलेश्या देवाः

सब से कम देवियां कापोतलेश्या वाली हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नील-लेश्या वाली विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्या वाली विशेषाधिक हैं (तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली संख्यातगुणा हैं (एवं) इस प्रकार (एएसि णं भंते ! देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं य जाव सुक्क-लेस्साण य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् शुक्ललेश्या वाले देवों में और देवियों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहियावा ?) अल्प, बहुत, तुल्य, या विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम देव शुक्ललेश्या वाले हैं (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं (काउलेस्साओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्या वाली देवियां संख्यातगुणा हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्या वाली विशेषाधिक हैं (कण्ह लेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्या वाली विशेषाधिक हैं (तेउलेस्सा देवा

(गोयमा ! सव्वत्थोवा देवीओ काउलेस्साओ) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછી દેવિયો કાપોતલેશ્યાવાળી છે (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (कण्ह-लेस्साओ विसेसाहियाओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી સંખ્યાતગણી છે (एवं) એ રીતે.

(एएसि णं भंते ! देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं य जाव सुक्कलेस्साण य) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા દેવોમાં અને દેવિયોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અલ્પ, ઘણા તુલ્ય વા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા શુકલેશ્યાવાળા દેવ છે(पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (काउलेस्साओ देवीओ संखेज्ज-गुणाओ) કાપોતલેશ્યાવાળી દેવીઓ સંખ્યાતગણી છે (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલ-લેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે

संख्येयगुणाः, तेजोलेश्या देव्यः संख्येयगुणाः, एतेषां भदन्त! भवनवासिनां देवानां कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोका भवनवासिनो देवा स्तेजोलेश्याः, कापोतलेश्या असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एतासां खलु भदन्त! भवनवासिनीनां कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानां कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! एवञ्चैव, एतेषां खलु भदन्त! भवनवासिनां देवानां

संखेज्जगुणा) तेजोलेश्या वाले देव संख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्या वाली देवियां संख्यातगुणी हैं।

(एएसि णं भंते! भवणवासीणं देवाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य) हे भगवन्! इन कृष्णलेश्यावाले यावत् तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं (गोयमा! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा) हे गौतम! सबसे कम भवनवासी देव तेजोलेश्या वाले हैं (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्यावाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं।

(एएसि णं भंते! भवणवासिणीणं देवीणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं) हे भगवन्! इन कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्यावाली भवनवासिनी देवियों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ल वा, विसेसाहिया वा?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा! एवं चेव) हे

(तेउलेस्सा देवा संखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाળા દેવ સંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्साओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી દેવિયો સંખ્યાતગણી છે.

(एएसि णं भंते! भवणवासीणं देवाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य) હે ભગવન્! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

(गोयमा! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा) હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા ભવનવાસી દેવ તેજોલેશ્યાવાળા છે (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે?

(एएसि णं भंते! भवणवासिणीणं देवीणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं) હે ભગવન્! આ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) અલ્પ, અધિક તુલ્ય અથવા

देवीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानाञ्च कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका भवनवासिनो देवास्तेजोलेश्याः, भवनवासिन्यस्तेजोलेश्याः संख्येयगुणाः, कापोतलेश्या भवनवासिनोऽसंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, कापोतलेश्या भवनवासिन्यो देव्यः संख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, एवं वानव्यन्तराणां त्रीण्येव

गौतम ! इसी प्रकार ।

(एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों और देवियों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम भवनवासी देव तेजोलेश्या वाले हैं (भवनवासिणीओ तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुणी हैं (काउलेस्सा भवणवासि देवा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले भवनवासी देव असंख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (काउलेस्साओ भवणवासिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्या वाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक हैं (एवं वाणमंतराणं तिन्नेव अप्पाबहुया)

વિશેષાધિક છે ? (गोयमा ! एवं चेय) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે,

(एएसि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવો અને દેવિયોમાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ભવનવાસી દેવ તેજોલેશ્યાવાળા છે (भवणवासीणीओ तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી છે (काउलेस्सा भवणवासी देवा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવો અસંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (काउलेस्साओ भवणवासिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) કાપોતલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવીઓ સંખ્યાતગણી છે. (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે (एवं

अल्पबहुत्वानि यथैव भवनवासिनां तथैव भणितव्यानि, एतेषां खलु भदन्त! ज्योतिष्काणां देवानां देवीनाञ्च तेजोलेश्यानां कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोका ज्योतिष्का देवा स्तेजोलेश्याः, ज्योतिष्क्यो देव्य स्तेजोलेश्याः संख्येयाः, एतेषां खलु भदन्त! वैमानिकानां देवानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोका वैमानिका देवाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्या असंख्येयगुणाः, एतेषां खलु भदन्त! वैमानि-

---

इसी प्रकार वानव्यन्तरों के तीनों अल्पबहुत्व (जहेव भवणवासिणं) जैसे भवनवासियों के (तहेव) उसी प्रकार (भाणियव्वा) कहने चाहिए।

(एएसि णं भंते! जोइसियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साणं) हे भगवन्! इन तेजोलेश्या वाले ज्योतिष्क देवों और देवियों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा जोइसिया देवा तेउलेस्सा) हे गौतम! तेजोलेश्यावाले ज्योतिष्क देव सब से कम हैं (जोइसिणीओ देवीओ तेउलेस्साओ संखेज्जाओ) तेजोलेश्यावाली ज्योतिष्क देवियां संख्यातगुणी हैं।

(एएसि णं भंते! वेमाणियाणं देवाणं तेउलेस्साणं पम्हलेस्साणं सुक्कलेस्साण य) हे भगवन्! इन तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले वैमानिक देवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं? (गोयमा! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम! सब से कम शुक्ललेश्या वाले

वाणमंतराणं तिन्नेवा अप्पा बहुया) એજ પ્રકારે વાનવ્યન્તરદેવોના ત્રણે અલ્પબહુત્વ (जहेव भवणवासिणं) જેવા ભવનવાસિયોના (तहेव) એજ પ્રકારે (भाणियव्वा) કહેવા જોઈએ.

(एएसि णं भंते! जोइसियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साणं) હે ભગવન્! આ તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવો અને દેવિયોમાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

(गोयमा! सव्वत्थोवा जोइसिया देवा तेउलेस्सा) હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ (जोइसिणीओ देवीओ तेउलेस्साओ संखेज्जाओ) તેજોલેશ્યાવાળી જ્યોતિષ્ક દેવીઓ સંખ્યાતગણી છે.

(एएसि णं भंते! वेमाणियाणं देवाणं तेउलेस्साणं पम्हलेस्साणं सुक्कलेसाण य) હે ભગવન્! આ તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, અને શુક્લલેશ્યાવાળા વૈમાનિક દેવોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

(गोयमा! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા શુક્લલ-

कानां देवीनां देवीनाञ्च तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम ! सर्वस्तोका वैमानिका देवाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्याः, असंख्येयगुणाः, तेजोलेश्या असंख्येयगुणाः, तेजोलेश्या वैमानिकक्यो देव्यः संख्येयगुणाः, एतेषां खलु भदन्त ! भवनवासि देवानां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्च देवानाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-शुक्ललेश्यानां कतरे कयरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा

वैमानिक देव हैं (पम्हलेस्सा असंखिज्जगुणा) पद्मलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) तेजोलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं।

(एएसि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साण य पम्हसुक्कलेसाण य) हे भगवन् ! इन तेजोलेश्या वाले तथा पद्म और शुक्ललेश्या वाले वैमानिक देवों और देवियों (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक है? (गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम वैमानिक देव शुक्ललेश्या वाले हैं (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) तेजोलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ वेमाणिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्या वाली वैमानिक देवियां संख्यातगुणी हैं।

(एएसि णं भंते ! भवणवासीदेवाणं) हे भगवन् ! इन भवनवासी देवों में (वाणमंतराणं) वानव्यन्तरों में (जोइसियाणं) ज्योतिष्कों में (वेमाणियाण य) और वैमानिक देवों में (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेसाणं) कृष्णलेश्या यावत्

લેશ્યાવાળા વૈમાનિક દેવ છે (पम्हलेस्सा असंखिज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે.

(एएसि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साण य पम्हसुक्कलेस्साण य) હે ભગવન્ ! આ તેજોલેશ્યાવાળા તથા પદ્મ અને શુક્લલેશ્યાવાળા વૈમાનિક દેવો અને દેવિયોમા (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા વૈમાનિક દેવ શુક્લલેશ્યાવાળા છે (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्साओ वेमाणिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી વૈમાનિક દેવિયો સંખ્યાતગણી છે.

(एएसि णं भंते ! भवनवासी देवाणं) હે ભગવન્ ! આ ભવનવાસી દેવોમાં (वाणमंतराणं) વાનવ્યન્તરોમાં (जोइसियाणं) જ્યોતિષ્કોમાં (वेमाणियाण य) અને વૈમાનિક દેવોમાં (कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળાઓમાં (कयरे कयरेहिंतो

तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका वैमानिका देवाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्या असंख्येयगुणाः, तेजोलेश्या असंख्येयगुणाः, तेजोलेश्या भवनवासि देवा असंख्येयगुणाः, कापोतलेश्या असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, तेजोलेश्या वानव्यन्तरा देवा असंख्येयगुणाः, कापोतलेश्या असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, तेजोलेश्या ज्योतिष्का देवाः संख्येयगुणाः, एतेषां खलु भदन्त ! भवनवासिनीनां वानव्यन्तरीणां ज्योतिष्कीणां वैमानिकीनाञ्च कृष्णलेश्यानां

शुक्ललेश्या वालों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) हे गौतम ! सब से कम वैमानिकदेव शुक्ललेश्यावाले (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्म लेश्यावाले असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले असंख्यातगुणा हैं। (तेउलेस्सा भवणवासीदेवा असंखेज्जगुणा) तेजो लेश्यावाले भवनवासीदेव असंख्यातगुणा हैं, (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्या वाले असंख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नील लेश्यावाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्ण-लेष्णलेश्यावाले विशेषाधिक हैं (तेउलेस्सा वाणमंतरा देवा असंखेज्जगुणा) तेजो लेश्यावाले वानव्यन्तर देव असंख्यातगुणा (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) कापोत लेश्यावाले असंख्यातगुणा (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्यावाले विशेषाधिक (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक (तेउलेस्सा जोइसिया देवा संखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले ज्योतिष्कदेव संख्यातगुणा

अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?)

(गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા વૈમાનિક દેવ શુકલલેશ્યાવાળા (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्सा भवणवासी देवा असंखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણા છે (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે. (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક (तेउलेस्सा वाणमंतरा देवा असंखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યંતર દેવ અસંખ્યાતગણા છે. (काउलेस्सा असंखेज्जगुणा) કાપોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે. (तेउलेस्सा जोइसिया देवा संखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ સંખ્યાતગણા છે.

(एएसिणं भंते ! भवणवासिणीणं वाणमंतरीणं जोइसिणीणं य कण्हलेस्साणं जाव

यावत्-तेजोलेश्यानाञ्च कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका देव्यो वैमानिक्य स्तेजोलेश्याः, भवनवासिन्यस्तेजोलेश्या असंख्येयगुणाः, कापोतलेश्याः असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः; तेजोलेश्या वानव्यन्तर्यो देव्योऽसंख्येयगुणाः, कापोतलेश्या असंख्येयगुणाः, नीललेश्या

(एएसि णं भंते ! भवणवासिणीणं वाणमंतमरीणं जोइसिणीणं वेमाणिणी य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्यावाली-यावत् तेजो लेश्यावाली भवनवासिनी, वानव्यन्तरी, ज्योतिष्का और वैमानिकी देवियों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवाओ देवीओ वेमाणिणीओ तेउलेस्साओ) हे गौतम ! सब से कम वैमानिक-देवियां तेजोलेश्यावाली हैं (भवणवासिणीओ तेउलेस्साओ असंखेज्जाओ) भवन-वासिनी तेजोलेश्यावाली असंख्यातगुणी हैं (काउलेस्साओ असंखेज्जगुणाओ) कापोत लेश्यावाली असंख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नील-लेश्या वाली-विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्यावाली विशेषाधिक हैं (तेउलेस्साओ वाणमंतरीओ देवीओ असंखेज्जगुणाओ) तेजो-लेश्यावाली वानव्यन्तरी देवियां असंख्यातगुणी हैं (काउलेस्साओ असंखेज्ज-गुणाओ) कापोतलेश्यावाली असंख्यातगुणी हैं (णीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्यावाली विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्या-वाली विशेषाधिक हैं (तेउलेस्साओ जोइसिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली ज्योतिष्कदेवियां संख्यातगुणी हैं ।

तेउलेस्साण य) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની, વાનવ્યન્તરી, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકી દેવીઓમાં (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवाओ देवीओ वेमाणिणीओ तेउलेस्साओ) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછી વૈમાનિક દેવિયો તેજોલેશ્યાવાળી છે (भवणवासिणीओ तेउलेस्साओ असंखेज्जाओ) ભવન-વાસિની તેજોલેશ્યાવાળી અસંખ્યાતગણી છે (काउलेस्साओ असंखेज्जगुणाओ) કાપોતલેશ્યા-વાળી અસંખ્યાતગણી છે (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहिओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (तेउलेस्साओ वाणमंतरीओ देवीओ असंखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તરી દેવિયો અસંખ્યાતગણી છે (काउलेस्साओ असंखेज्जगुणाओ) કાપોતલેશ્યાવાળી અસંખ્યાતગણી છે (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલ-લેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (तेउलेस्साओ जोइसिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી જ્યોતિષ્ક દેવિયો સંખ્યાતગણી છે.

विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, तेजोलेश्या ज्योतिष्क्यो देव्यः संख्येयगुणाः, एतेषां खलु भदन्त ! भवनवासिनां यावद् वैमानिकानां देवानाञ्च देवीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका वैमानिका देवाः शुक्ललेश्याः, पद्मलेश्या असंख्येयगुणाः, तेजोलेश्या असंख्येयगुणाः, तेजोलेश्या वैमानिकदेव्यः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्या भवनवासिदेवा असंख्येयगुणाः, तेजोलेश्या भवनवासिदेव्यः संख्येयगुणाः, कापोतलेश्या भवनवासिनोऽसंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, कापोतलेश्या भवनवासिन्यः

(एएसि णं भंते ! भवणवासीणं जाव वेमाणियाणं देवाणय देवीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्यावाले यावत् शुक्ललेश्यावाले भवनवासी यावत् वैमानिक देवों और देवियों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) शुक्ललेश्यावाले वैमानिक देव सब से कम हैं (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्यावाले असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ वेमाणियदेवीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली वैमानिकदेवियां संख्यातगुणी हैं (तेउलेस्सा भवणवासीदेवा असंखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले भवनवासी देव असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ भवणवासीदेवीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुणा हैं (काउलेस्सा भवणवासी असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्यावाले भवनवासी असंख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सा

(एएसिणं भंते ! भवणवासीणं जाव वेमाणियाणं देवाण य देवीण य कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા ભવનવાસી યાવત્ વૈમાનિક દેવો અને દેવિયોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा) શુકલલેશ્યાવાળા વૈમાનિક દેવ બધાથી ઓછા છે (पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्साओ वेमाणियदेवीओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી વૈમાનિક દેવિયો સંખ્યાતગણી છે (तेउलेस्सा भवणवासी देवा असंखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्साओ भवणवासी देवीओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસીની દેવિયો સંખ્યાતગણી છે (काउलेस्सा भवणवासी असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી અસંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા

संख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कापोतलेश्या भवनवासिन्यः संख्येयगुणाः नील-लेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, तेजोलेश्या वानव्यन्तराः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्या वानव्यन्तर्यो देव्यः संख्येयगुणाः, कापोतलेश्या वानव्यन्तरा असंख्येयगुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, कापोतलेश्या वानव्यन्तराः संख्येय-गुणाः, नीललेश्या विशेषाधिकाः, कृष्णलेश्या विशेषाधिकाः, तेजोलेश्या ज्योतिष्काः संख्येयगुणाः, तेजोलेश्या ज्योतिष्क्यः संख्येयगुणाः ॥ सू० ११ ॥

विसेसाहिया) कृष्णलेश्यावाले विशेषाधिक हैं (काउलेस्साओ भवणवासिणीओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्यावाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुणी हैं (नील-लेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्यावाली विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्सओ विसे-साहियाओ) कृष्णलेश्या वाली विशेषाधिक हैं (तेउलेस्सा वाणमंतरा असंखे-ज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले वानव्यन्तर असंख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ वाण-मंतरीओ संखेज्जगुणाओ) तेजोलेश्यावाली वानव्यन्तरी देवियां संख्यातगुणी हैं (काउलेस्सा वाणमंतरा असंखेज्जगुणा) कापोतलेश्यावाले वानव्यन्तर असं-ख्यातगुणा हैं (नीललेस्सा विसेसाहिया) नीललेश्या वाले विशेषाधिक हैं। (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) कृष्णलेश्या वाले विशेषाधिक हैं (काउलेस्साओ वाणमंतरीओ संखेज्जगुणाओ) कापोतलेश्या वाली वानव्यन्तरी देवियां संख्यातगुणी हैं (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) नीललेश्या वाली विशेषाधिक हैं (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) कृष्णलेश्यावाली विशेषाधिक हैं (तेउ-लेस्सा जोइसिया संखेज्जगुणा) तेजोलेश्यावाले ज्योतिष्क संख्यातगुणा हैं (तेउलेस्साओ जोइसिणीओ संखेज्जगुणाओ) तेजो लेश्यावाली ज्योतिष्क-देवियां संख्यतगुणी हैं।

વિશેષાધિક છે (काउलेस्साओ भवणवासिणीओ संखेज्जगुणाओ) કાપોતલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયે સંખ્યાતગણી છે (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલલેશ્યાવાળીએ વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (तेउलेस्सा वाणमंतरा असंखे-ज्जगुणा) તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्साओ वाणमंतरीओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તરી દેવિયે સંખ્યાતગણી છે (काउलेस्सा वाणमंतरा असंखेज्जगुणा) કાપોતલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગણા છે (नीललेस्सा विसेसाहिया) નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्सा विसेसाहिया) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે (काउलेस्साओ वाणमंतरीओ संखेज्जगुणाओ) કાપોતલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તરી દેવિયે સંખ્યાત-ગણી છે (नीललेस्साओ विसेसाहियाओ) નીલલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (कण्हलेस्साओ विसेसाहिओ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળી વિશેષાધિક છે (तेउलेस्सा जोइसिया संखेज्जगुणा) તેજોલેશ્યા-વાળા જ્યોતિષ્ક સંખ્યાતગણા છે (तेउलेस्साओ जोइसिणीओ संखेज्जगुणाओ) તેજોલેશ્યા-વાળી જ્યોતિષ્ક દેવિયે સંખ્યાતગણી છે.

टीका-अथ मनुष्यादीनां सलेश्यानामल्पबहुत्वं प्रतिपादयितुमाह-'एवं मणुस्साण वि अप्पाबहुगा भाणियव्वा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या पञ्चेन्द्रियतिरश्चामिव मनुष्याणामपि अल्पबहुत्वानि भणितव्यानि किन्तु 'नवरं पच्छिमगं अप्पाबहुगं नत्थि' नवरम्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकापेक्षया विशेषस्तु पश्चिमम्-दशममल्पबहुत्वं मनुष्याणां नास्ति-न संभवति तेषामनन्तत्वाभावात्, तथा च मनुष्याणामनन्तत्वाभावे 'कापोतलेश्या एतेषामनन्तगुणाः' इति भङ्गासंभवो बोध्यः; अथ देवानामल्पबहुत्वं प्रतिपादयति-'एएसि णं भंते ! देवाणं कण्हलेस्साण य जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु देवानां कृष्णलेश्यानां च यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोका देवाः शुक्ललेश्या भवन्ति लान्तकादिदेवलोकेष्वेव शुक्ललेश्यानां सद्भावात्,

---

टीकार्थ-अब सलेश्य मनुष्य आदिकों के अल्प बहुत्व का प्रतिपादन किया जाता है-

पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के समान मनुष्यों का भी अल्प बहुत्व कहना चाहिए, किन्तु पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के अल्प बहुत्व से मनुष्यों संबंधी अल्प बहुत्व में विशेषता यह है कि मनुष्यों में पिछला अर्थात् दसवां अल्प बहुत्व नहीं होता है, क्योंकि मनुष्यों में अनन्त संख्या संभव नहीं है। मनुष्यों में अनन्तसंख्या न होने के कारण 'कापोतलेश्या वाले अनन्तगुणा हैं' यह भंगसंभव नहीं है।

लेश्या की अपेक्षा देवों का अल्पबहुत्व प्रदर्शित किया जाता है-

गौतमस्वामी-भगवन् ! कृष्णलेश्या वाले यावत् शुक्ललेश्या वाले देवों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम देव शुक्ललेश्यावाले हैं, क्योंकि लान्तक आदि देवलोकों में ही शुक्ललेश्या पाई जाती है। शुक्ललेश्यावालों की अपेक्षा

ટીકાર્થ-હવે સલેશ્ય મનુષ્ય વિગેરેનું અલ્પબહુત્વ પ્રતિપાદન કરાય છે-પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના સમાન માણુસોનું પણ અલ્પબહુત્વ કહેવું જોઈએ. કિન્તુ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અલ્પબહુત્વથી મનુષ્યો સમ્બન્ધી અલ્પબહુત્વમાં વિશેષતા એ છે કે મનુષ્યોમાં પાછળનું દશમું અલ્પબહુત્વ નથી થતું, કેમકે મનુષ્યોમાં અનંતસંખ્યાનો સંભવ નથી. મનુષ્યોમાં અનન્ત ન હોવાને કારણે 'કાપોતલેશ્યાવાળા અનન્તગણા છે, આ ભંગ અસંભવિત છે.

લેશ્યાની અપેક્ષાએ દેવોનું અલ્પબહુત્વ પ્રદર્શિત કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા દેવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-બધાથી ઓછા દેવ શુક્લલેશ્યાવાળા છે, કેમકે લાન્તક આદિ દેવલોકમાં

तदपेक्षया–'पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा' पद्मलेश्या देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, सनत्कुमार-माहेन्द्रब्रह्मलोककल्पेषु पद्मलेश्यानां सद्भावेन तेषाञ्च लान्तकादिदेवाऽपेक्षयाऽसंख्येयगुणत्वात्, तेभ्योऽपि–'काउलेस्सा असंखेज्जगुणा' कापोतलेश्या देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, भवनवासि वानव्यन्तरदेवेषु सनत्कुमारादि देवेभ्योऽसंख्यातगुणेषु कापोतलेश्यानां सद्भावात्, तदपेक्षयापि–'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या देवा विशेषाधिका भवन्ति, प्रचुरतराणां भवनवासिवानव्यन्तराणां नीललेश्यायाः सद्भावात्, तदपेक्षया–'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या देवा विशेषाधिका भवन्ति, प्रचुरतमानां देवानां भवनपतिवानव्यन्तराणां कृष्णालेश्यासद्भावात्, तदपेक्षयापि–'तेउलेस्सा संखेज्जगुणा' तेजोलेश्यादेवाः संख्येयगुणा भवन्ति, बहूनां भवनवासिवानव्यन्तराणां सर्वेषां ज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवानां तेजोलेश्यासद्भावात्, अथ देवीनामल्पबहुत्वं सलेश्यानां प्ररूपयितुमाह–'एएसि णं भंते!

पद्मलेश्यावाले देव असंख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि सनत्कुमार, माहेन्द्र एवं ब्रह्मलोक कल्प में पद्मलेश्या होती है और वहां के देव लान्तक आदि के देवों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। पद्मलेश्या वाले देवों से कापोतलेश्या वाले देव असंख्यातगुणा अधिक हैं, क्यों कि कापोतलेश्या भवनवासी तथा वानव्यन्तर देवों में पाई जाती है इसलिये वे उनकी अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं ? उनकी अपेक्षा नीललेश्यावाले देव विशेषाधिक हैं, क्यों कि बहुत-से भवनवासियों और वानव्यन्तरों में नीललेश्या पाई जाती है। नीललेश्या वाले देवों की अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले देव विशेषाधिक होते हैं, क्यों कि भवनपति और वानव्यन्तरों के बहुभाग में कृष्णलेश्या का सद्भाव है। इनकी अपेक्षा तेजोलेश्यावाले देव संख्यातगुणा अधिक हैं, क्यों कि बहुत-से भवनवासियों में, वानव्यन्तरों में, सब ज्योतिष्कों में तथा सौधर्म और ऐशान देवों में तेजोलेश्या का सद्भाव है

જ શુકલલેશ્યા મળે છે. શુકલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા દેવ અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર તેમજ બ્રહ્મલોક કલ્પમાં પદ્મલેશ્યા હોય છે અને ત્યાંના દેવ લાન્તક આદિના દેવોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. પદ્મલેશ્યાવાળા દેવોથી કાપોતલેશ્યાવાળા દેવ અસંખ્યાતગણા અધિક છે. કેમકે કાપોતલેશ્યા ભવનવાસી તથા વાનવ્યન્તર દેવોમાં મળી આવે છે, તેથી તેઓ તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે, કેમકે ઘણા બધા ભવનવાસિયોમાં અને વાનવ્યન્તરોમાં નીલલેશ્યા મળી આવે છે નીલલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે. કેમકે ભવનપતિ અને વાનવ્યન્તરોના બહુ ભાગમાં કૃષ્ણલેશ્યાનો સદ્‌ભાવ છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે. કેમકે ઘણા ભવનવાસિયોમાં વાનવ્યન્તરોમાં, બધા જ્યોતિષ્કોમાં તથા સૌધર્મ અને ઐશાન દેવોમાં તેજોલેશ્યાનો સદ્‌ભાવ છે.

देवीणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला विसेसाहिया वा?' हे भदन्त! एतासां खलु देवीनां कृष्णलेश्यानां यावत् नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतराः कतराभ्यो देवीभ्यः अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा संभवन्ति, 'भगवानाह-गोयमा'! हे गौतम! 'सव्वत्थोवा देवीओ काउलेस्साओ' सर्वस्तोका देव्यः कापोतलेश्या भवन्ति, कतिपयानां भवनवासि वानव्यन्तरदेवीनां कापोतलेश्यायाः सद्भावात् तेभ्यः 'नीललेस्साओ विसेसाहियाओ' नीललेश्या देव्यो विशेषाधिका भवन्ति, प्रचुराणां भवनवासि व्यन्तरदेवीनां नीललेश्यायाः सद्भावात्, ताभ्योऽपि-'कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ' कृष्णलेश्यादेव्यो विशेषाधिका भवन्ति, प्रभूतानां भवनपति वानव्यन्तरदेवीनां कृष्णलेश्यायाः संभवात्, ताभ्योऽपि-'तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ' तेजोलेश्यादेव्यः संख्येयगुणा भवन्ति, ज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवीनामपि सर्वासां तेजोलेश्यायाः सद्भावात्, तथा च देवीनां सौध-

---

अब लेश्या के आधार पर देवियों के अल्प बहुत्व का प्ररूपण किया जाता है

गौतमस्वामी-भगवन्! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या वाली देवियों में कौन किसकी अपेक्षा अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं?

भगवान्-हे गौतम कापोतलेश्यावाली देवियां सब से कम हैं, क्योंकि कतिपय भवनवासी एवं वानव्यन्तर देवियों में ही कापोतलेश्या होती है। नीललेश्यावाली देवियां उनसे विशेषाधिक हैं, क्यों कि बहुतसी भवनवासिनी और व्यन्तरी देवियों में नीललेश्या पाई जाती है। नीललेश्या वाली देवियों की अपेक्षा कृष्णलेश्यावाली देवियां विशेषाधिक है, क्यों कि बहुत-सी भवनपति-वानव्यन्तर देवियों में कृष्णलेश्या का सद्भाव होता है। कृष्णलेश्यावाली देवियों की अपेक्षा तेजोलेश्यावाली देवियां संख्यातगुनी ज्यादा हैं, क्यों कि तेजोलेश्या वाली देवियां संख्यातगुनी ज्यादा हैं, क्यों कि तेजोलेश्या सभी ज्योतिष्किदेवियों में तथा सौधर्म-ऐशानकल्प की देवियों

હવે લેશ્યાના આધાર પર દેવીઓના અલ્પબહુત્વનું પ્રરૂપણ કરાય છે-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યાવાળી દેવિયોમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ, અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કાપોતલેશ્યાવાળી દેવિયો બધાથી ઓછી છે, કેટલીક ભવનવાસી તેમજ વ્યનવ્યન્તર દેવિયો. તેમનાથી વિશેષાધિક છે, કેમકે ઘણી બધી ભવનવાસિની અને વ્યન્તરી દેવિયોમાં નીલલેશ્યા મળી આવે છે. નીલલેશ્યાવાળી દેવિયોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી દેવિયો વિશેષાધિક છે કેમકે, ઘણી ભવનપતિ વાનવ્યન્તર દેવિયોમાં કૃષ્ણલેશ્યાનો સદ્ભાવ હોય છે કૃષ્ણલેશ્યાવાળી દેવિયોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી દેવિયો સંખ્યાતગણી વધારે છે, કેમકે તેજોલેશ્યા બધી જ્યોતિષ્ક દેવિયોમાં તથા સૌધર્મ, ઐશાન

मैशानान्तेष्वेव कल्पेषु संभवेन परतस्तासामभावात् चतसृणामेव लेश्यानां संभवेन तेजोलेश्यापर्यन्तमेवाल्पबहुत्वं तासां प्रतिपादितम्, अथ देवानां देवीनाञ्च लेश्या विषयकमल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! देवाणं देवीणय कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु देवानां देवीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा देवा सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोका देवाः शुक्ललेश्या भवन्ति, तेभ्यः-'पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा' पद्मलेश्या देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि-'काउलेस्सा असंखेज्जगुणा' कापोतलेश्या देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि 'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या देवा विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्यादेवा विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि-'काउलेस्साओ

में पाई जाती है। देवियां सौधर्म और ऐशान कल्पों तक ही उत्पन्न होती हैं, आगे नहीं, अतएव उनमें प्रारंभ की चार ही लेश्याएं संभवित हैं। इसी कारण तेजोलेश्या पर्यन्त ही उनका अल्पबहुत्व बतलाया है।

अब देवों और देवियों का लेश्याविषयक अल्पबहुत्व बतलाया जाता है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्यावाले देवों और देवियों में कौन किसकी अपेक्षा अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! शुक्ललेश्या वाले देव सब से कम हैं, पद्मलेश्यावाले देव उनकी अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं, पद्मलेश्या वालों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले देव असंख्यातगुणा हैं, कापोतलेश्यावालों की अपेक्षा नीललेश्या वाले देव विशेषाधिक हैं, नीललेश्यावाले देवों की अपेक्षा कृष्णलेश्यावाले देव विशे-

---

કલ્પની દેવિયોમા ભળી આવે છે, દેવિયો સૌધર્મ અને ઐશાન કલ્પો સુધી જ ઉત્પન્ન થાય છે, આગળ નહીં, તેથી જ તેઓમાં પ્રારંભની ચાર જ લેશ્યાનો સંભવ છે એ કારણથી તેજોલેશ્યા પર્યન્તમાં જ તેમનું અલ્પબહુત્વ બતાવ્યું છે.

હવે દેવો અને દેવિયોનું લેશ્યા વિષયક અલ્પબહુત્વ બતાવાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાવાળા દેવો અને દેવિયોમાં કેણુ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! શુકલલેશ્યાવાળા દેવ બધાથી ઓછા છે, પદ્મલેશ્યાવાળા દેવ તેમની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. પદ્મલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા દેવ અસંખ્યાતગણા છે, કાપોતલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે,

देवीओ संखेज्जगुणाओ' कापोतलेश्या देव्यो हि सङ्ख्येयगुणा भवन्ति, भवनवासि वानव्यन्तरनिकायान्तर्गतदेवीनां कापोतलेश्यायाः सद्भावात् तदन्यत्र देवीनां, कापोतलेश्यायाः असंभवात्, ताभ्योऽपि-'नललेस्साओ विसेसाहियाओ' नीललेश्या देव्यो विशेषाधिका भवन्ति, ताभ्योऽपि-'कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ' कृष्णलेश्या देव्यो विशेषाधिका भवन्ति, ताभ्योऽपि-'तेउलेस्सा देवा संखेज्जगुणा' तेजोलेश्या देवाः संख्येयगुणा भवन्ति, कतिपयानां भवनवासि वानव्यन्तराणां सर्वेषां ज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवानां तेजोलेश्यायाः सद्भावात्, तेभ्योऽपि-'तेउलेस्साओ देवीओ संखेज्जगुणाओ' तेजोलेश्या देव्यः, संख्येयगुणा भवन्ति, तासां तदपेक्षया द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, अथ भवनपतिविषयमल्पबहुत्वं गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते! भवणवासीणं देवाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य

षाधिक हैं। कृष्णलेश्यावाले देवों की अपेक्षा कापोत लेश्यावाली देवियां संख्यातगुणी हैं, क्यों कि भवनवासी और वानव्यन्तर निकाय के अन्तर्गत देवियों में कापोतलेश्या पाई जाती है, अन्यत्र देवियों में कापोतलेश्या का संभव नहीं है। कापोतलेश्या वाली देवियों की अपेक्षा नीललेश्यावाली देवियां विशेषाधिक हैं। नीललेश्यावाली देवियों से कृष्णलेश्यावाली देवियां विशेषाधिक हैं। कृष्णलेश्यावाली देवियों की अपेक्षा तेजोलेश्यावाले देव संख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि कुछ भवनवासी तथा वानव्यन्तर देवों में, सभी ज्योतिष्क देवों में एवं सौधर्म और ईशान देवों में तेजोलेश्या पाई जाती है। तेजोलेश्या वाले देवों की अपेक्षा तेजोलेश्या वाली देवियां संख्यातगुणी अधिक हैं क्योंकि देवियां देवों की अपेक्षा बत्तीसगुनी और बत्तीस अधिक होती हैं।

भवनपति विषयक अल्पबहुत्व का निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! इन कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और

નીલલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી દેવિયો સંખ્યાતગણી છે, કેમકે ભવનવાસી અને વાનવ્યન્તર નિકાયના અન્તર્ગત દેવિયોમાં કાપોતલેશ્યા મળી આવે છે, અન્યત્ર દેવિયોમાં કાપોતલેશ્યાનો સંભવ નથી કાપોતલેશ્યાવાળી દેવિયોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી દેવિયો વિશેષાધિક છે. નીલલેશ્યાવાળી દેવિયોથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળી દેવિયો વિશેષાધિક છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળી દેવિયોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા દેવ સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે, થોડા ભવનવાસી તથા વાનવ્યન્તર દેવોમાં બધા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં તેમજ સૌધર્મ અને ઈશાન દેવોમાં તેજોલેશ્યા મળી આવે છે. તેજોલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી દેવિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે, કેમકે દેવિયો દેવોની અપેક્ષાએ બત્રીસગણી અને બત્રીસ અધિક હોય છે.

ભવનપતિ વિષયક અલ્પબહુત્વ નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજો-

कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु भवनवासिनां देवानां कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा भवणवासी देवा तेउलेस्सा' सर्वस्तोका भवनवासिनो देवा स्तेजोलेश्या भवन्ति महर्द्धीनामेव तेजोलेश्यासंभवेन तेषाञ्चाल्पत्वात्, तदपेक्षया-'काउलेस्सा असंखेज्जगुणा' कापोतलेश्या भवनवासिनो देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, अतिशयप्रचुराणां भवनवासिनां कापोतलेश्यायाः संभवात्, तेभ्योऽपि-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या भवनवासिनो देवा विशेषाधिका भवन्ति, अतिप्रचुरतराणां भवनवासिनां नीललेश्याया सद्भावात्, तेभ्योऽपि-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या भवनवासिनो देवा विशेषाधिका भवन्ति, अतिप्रचुरतमानां भवनवासिनां कृष्णलेश्यायाः सद्भावात्, अथ भवनपति देवीविषयमल्पबहुत्वं प्ररूपयितुमाह-'एएसि णं भंते ! भवणवासिणीणं

तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! तेजोलेश्या वाले भवनवासि देव सब से कम हैं, क्योंकि वह महर्धिकों में ही पाई जाती है और महर्धिक भवनवासी अपेक्षाकृत कम ही होते हैं। तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले भवनवासी देव असंख्यातगुणे होते हैं, क्योंकि कापोतलेश्या वाले भवनवासी देव बहुत अधिक होते हैं ! कापोतलेश्या वाले देवों की अपेक्षा नीललेश्या वाले देव विशेषाधिक हैं, क्योंकि नीललेश्या अति प्रचुर भवनवासी देवों में पाई जाती है। नीललेश्या वालों की अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले भवनवासी देव विशेषाधिक होते हैं, क्योंकि कृष्णलेश्या और भी अधिक भवनवासियों में होती है।

अब भवनपति देवियों संबंधी अल्पबहुत्व का प्रतिपादन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और

લેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવામાં કોણુ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષ ધિક છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે તે મહર્ધિકોમાં મળી આવે છે અને મહર્ધિક ભવનવાસીની અપેક્ષાકૃત ઓછા જ છે. તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ અસખ્યાતગણા હોય છે. કેમકે કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ ઘણા અધિક હોય છે. કાપોતલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા દેવ વિશેષાધિક છે, કેમકે નીલલેશ્યા અતિપ્રચૂર ભવનવાસી દેવોમા મળી આવે છે. નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવનપતિદેવ વિશેષાધિક હોય છે, કેમકે કૃષ્ણલેશ્યા તેમનાથી અધિક ભવનવાસિયોમાં હોય છે.

હવે ભવનપતિ દેવિયો સંબંધી અલ્પ-બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરાય છે-

देवीणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतासां खलु भवनवासिनीनां देवीनां कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतराः कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवं चेव' एवञ्चैव-भवनवासिनां देवानामिव तद् देवीनामपि कृष्णादि तेजोलेश्यान्तानामल्पबहुत्वमवसेयम्,

अथ भवनवासि देवदेवीनामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते ! भवणवासिणीणं देवाणं देवीण य कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु भवनवासिनां देवानां देवीनाञ्च कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा

तेजोलेश्या वाली भवनवासिनी देविओं में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं।

भगवान्-हे गौतम ! इसी प्रकार, अर्थात् जैसे कृष्णलेश्या से लेकर तेजोलेश्या पर्यन्त भवनवासी देवों का अल्पबहुत्व कहा है, वैसा ही उनकी देवियों का भी अल्पबहुत्व कहलेना चाहिए !

अब भवनवासी देवों और देवियों का लेश्याविषयक सम्मिलित अल्पबहुत्व कहा जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों और देवियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! तेजोलेश्या वाले भवनवासी देव सब से कम हैं। क्योंकि महान् ऋद्धि के धारक भवनवासी देवों में ही तेजोलेश्या पाई जाती है

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ પ્રકારે અર્થાત્ જેમ કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને તેજોલેશ્યા પર્યન્ત ભવનવાસી દેવોનું અલ્પ, બહુત્વ કહ્યું છે, તેવું જ તેમની દેવિયોનું પણ અલ્પબહુત્વ કહી દેવું જોઈએ.

હવે ભવનવાસી દેવો અને દેવિયોનું લેશ્યા વિષયક સંમ્મિલિત અલ્પબહુત્વ કહેવાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવો અને દેવિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્યવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે

भवणवासी देवा तेउलेस्सा' सर्वस्तोका भवनवासिनो देवा स्तेजोलेश्या भवन्ति, महर्द्धीनामेव भवनवासिदेवानां तेजोलेश्याकत्वात् तेषाञ्चाल्पत्वात्, तेभ्यः-'भवणवासिणीओ तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ' भवनवासिन्यस्तेजोलेश्या देव्यः संख्येयगुणा भवन्ति, देवापेक्षया देवीनां सामान्येन प्रतिनिकायं द्वात्रिंशद्गुणत्वात् संख्येयगुणत्वं बोध्यम्, तदपेक्षया-'काउलेस्सा भवणवासीणो असंखेज्जगुणा' कापोतलेश्या भवनवासिनो देवा असंख्येयगुणाः भवन्ति, तेभ्योऽपि-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या भवनवासिनो देवा विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षयाऽपि-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या भवनवासिनो देवा विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि-'काउलेस्सा भवणवासिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ' कापोतलेश्या भवनवासिन्योदेव्यः संख्येयगुणा भवन्ति, ताभ्यः-'नीललेस्साओ विसेसाहियाओ' नीललेश्या भवनवासिन्यो देव्यो विशेषाधिका भवन्ति, ताभ्योऽपि-'कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ' कृष्णलेश्या भवनवासिन्यो देव्यो विशेषाधिका भवन्ति, 'एवं वाणमंतराणं तिन्नेव

और ऐसे महर्द्धिक देव कम ही होते हैं। तेजोलेश्या वाले भवनवासी देवों की अपेक्षा तेजोलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुनी हैं, क्योंकि प्रत्येक निकाय में देवों की अपेक्षा देवियां बत्तीसगुनी और बत्तीस अधिक होती हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेश्या वाले भवनबासी असंख्यातगुणे अधिक होते हैं। कापोतलेश्या वालों की अपेक्षा नीललेश्या वाले भवनवासी देव विशेषाधिक हैं। नीललेश्या वालों से कृष्णलेश्या वाले भवनवासी देव विशेषाधिक हैं। कृष्णलेश्यावाले भवनवासी देवों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुनी अधिक हैं। उनकी अपेक्षा नीललेश्या वाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक होती हैं।

भवनवासियों के अल्पबहुत्व के समान वानव्यन्तर देवों के तीनों प्रकार

મહાનઋદ્ધિના ધારક ભવનવાસી દેવોમા જ તેજોલેશ્યા મળે અને આવા મહર્ધિક દેવ ઓછા જ હોય છે, તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી છે, કેમકે પ્રત્યેક નિકાયમાં દેવોની અપેક્ષાએ દેવિયો બત્રીસગણી અને બત્રીસ અધિક હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી અસંખ્યાતગણા અધિક હોય છે. કાપોતલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક છે. નીલલેશ્યાવાળાથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે. એમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે.

ભવનપતિયોના અલ્પબહુત્વની સમાન વાનવ્યન્તર દેવોના ત્રણે પ્રકાર અર્થાત્

अप्पा बहुया जहेव भवणवासिणं तहेव भाणियव्वा' एवम्-भवनपत्युक्तरीत्या वानव्यन्तराणां देवानामपि त्रीण्येव-वानव्यन्तरदेव-तद्देवी-तद्देवदेवी विषयाणि चतुर्लेश्या सम्बन्धीनि अल्पबहुत्वानि यथैव भवनवासिनां भणितव्यानि तथैव भणितव्यानि-वक्तव्यानि, गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते ! जोइसियाणं देवाणं देवीण य तेउलेस्साणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा !' हे भदन्त ! एतेषां खलु ज्योतिष्काणां देवानां देवीनां च तेजोलेश्यानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पावा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा जोइसिया देवा तेउ लेस्सा' सर्वस्तोका ज्योतिष्कादेवा स्तेजोलेश्या भवन्ति, तेभ्योऽपि-'जोइसिणीयो देवीओ तेउलेस्साओ संखेज्जगुणाओ' ज्योतिष्क्यो देव्य स्तेजोलेश्याः संख्येयगुणा भवन्ति, तथा च ज्योतिष्कदेवविषये एकमेव अल्पबहुत्वं प्रतिपादितं ज्योतिष्कनिकाये तेजोलेश्या व्यतिरेकेण लेश्यान्तरासंभवात् पृथग्देवीविषयमल्पबहुत्वं नोक्तम्, गौतमः पृच्छति-'एएणि णं

के अर्थात् वानव्यन्तर देवों का, उनकी देवियों का तथा देवों और देवियों का, अल्पबहुत्व चारों लेश्याओं के संबंध में समझलेने चाहिए।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन तेजोलेश्या वाले ज्योतिष्क देवों और देवियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक है ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! तेजोलेश्या वाले ज्योतिष्क देव सब से कम हैं, तेजोलेश्या वाली ज्योतिष्क देवियां उनसे संख्यातगुणी हैं।

ज्योतिष्क देवों के संबंध में यहां एक अल्पबहुत्व का ही प्रतिपादन किया गया है, क्योंकि इस निकाय में एक मात्र तेजोलेश्या ही होती है, कोई अन्य लेश्या नहीं होती। इसी कारण देव और देवियों का पृथक्-पृथक् अल्पबहुत्व भी नहीं कहा है।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले

વાનવ્યન્તર દેવોના, તેમની દેવિયોના તથા દેવો અને દેવિયોના અલ્પબહુત્વ ચારે લેશ્યાઓના સમ્બન્ધમાં સમજી લેવાં જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવો અને દેવિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ બધાથી ઓછા છે, તેજોલેશ્યાવાળી જ્યોતિષ્ક દેવિયો તેમનાથી સંખ્યાતગણી છે.

જ્યોતિષ્ક દેવોના સમ્બન્ધમાં અહીં એક અલ્પબહુત્વનું જ પ્રતિપાદન કરાયેલું છે, કેમકે આ નિકાયમાં એક માત્ર તેજોલેશ્યા જ હોય છે, કોઈ અન્ય લેશ્યા નથી હોતી. એ કારણથી દેવ અને દેવિયોનું પૃથક્ પૃથક્ અલ્પબહુત્વ પણ નથી કહેવાયું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા વૈમાનિક

भंते ! वेमाणियाणं देवाणं तेउलेस्साणं पम्हलेस्साणं सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु वैमानिकानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा, पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा' सर्वस्तोका वैमानिका देवाः शुक्ललेश्या भवन्ति, लान्तकादि देवानामेव शुक्ललेश्यासद्भावात् तेषाञ्चोत्कर्षेणापि श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिमानत्वात् तदपेक्षया–'पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा' पद्मलेश्या वैमानिका देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोककल्पवासिनां सर्वेषामपि देवानां पद्मलेश्या सद्भावात्, तदपेक्षया–'तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा' तेजोलेश्या वैमानिका असंख्येयगुणा भवन्ति, सौधर्मेशानदेवानां तेजोलेश्यासद्भावेन असंख्येयगुणत्वं संभवति, देवीनाञ्च सौधर्मेशानकल्पयोरेव सत्त्वेन तत्र केवलाया स्तेजोलेश्याः संभवात् लेश्यान्तराभावेन तद्विषयक मल्पबहुत्वं नोक्तम् अतएव वैमानिकदेवदेवीविषयकमल्पबहुत्वमाह–'एएसि णं

वैमानिक देवों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! शुक्ललेश्या वाले वैमानिक देव सब से कम हैं, क्योंकि लान्तक आदि देवों में ही शुक्ललेश्या होती है और वे उत्कृष्ट भी श्रेणी के असंख्यात वें भाग में रहे हुए प्रदेशों की राशि के बराबर होते हैं। उनकी अपेक्षा पद्मलेश्या वाले वैमानिक देव असंख्यातगुणे होते हैं, क्योंकि सनत्कुमार, माहेन्द्र और ब्रह्मलोक नामक कल्पों के सभी देवों में पद्मलेश्या पाई जाती है। पद्मलेश्या वाले देवों की अपेक्षा तेजोलेश्या वाले वैमानिक देव असंख्यातगुणे हैं, क्योंकि सौधर्म और ईशान देवलोक के देवों में तेजोलेश्या होती है और इस कारण वे असंख्यातगुणे हैं। वैमानिक देवियां सौधर्म और ईशान कल्प में ही होती हैं। उनमें एक तेजोलेश्या ही पाई जाती है, दूसरी कोई लेश्या नहीं होती। अतएव तद्विषयक अल्पबहुत्व नहीं कहा है।

દેવોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! શુક્લલેશ્યાવાળા વૈમાનિકદેવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે લાન્તક આદિ દેવોમાં જ શુક્લલેશ્યા બને છે અને તે ઉત્કૃષ્ટ પણ શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા પ્રદેશોની રાશિના બરાબર હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ પદ્મલેશ્યાવાળા વૈમાનિકદેવ અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોક નામક કલ્પોના બધા દેવોમાં પદ્મલેશ્યા મળી આવે છે. પદ્મલેશ્યાવાળા દેવોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા વૈમાનિકદેવ અસંખ્યાતગણા છે. કેમકે સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના દેવોમા તેજોલેશ્યા હોય છે અને એ કારણે તેઓ અસંખ્યાતગણા છે. વૈમાનિક દેવિયો સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં જ હોય છે, તેઓમાં એક તેજોલેશ્યા જ મળી આવે છે, બીજી કોઈ લેશ્યા નથી હોતી. તેથી જ તદ્વિષયક અલ્પબહુત્વ નથી કહ્યું.

भंते ! वेमाणियाणं देवाणं देवीणय तेउलेस्साणं पम्हसुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु वैमानिकानां देवानां देवीनाञ्च तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानां च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा वेमाणिया देवा सुक्कलेस्सा' सर्वस्तोका वैमानिकादेवाः शुक्ललेश्या भवन्ति, तेभ्यः-'पम्हलेस्सा असंखेज्जगुणा' पद्मलेश्या वैमानिका असंख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि-'तेउलेस्सा असंखेज्जगुणा' तेजोलेश्या वैमानिका असंख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षयापि-'तेउलेस्साओ वेमाणिणीओ देवीओ संखेज्जगुणाओ' तेजोलेश्या वैमानिक्यो देव्यः संख्येयगुणा भवन्ति, देवापेक्षया-देवीनां द्वात्रिंशद्गुणाधिकत्वात् तदपेक्षया-'तेउलेस्सा भवणवासी देवा असंखेज्जगुणा' तेजोलेश्या भवनवासिनो देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्यः-'तेउलेस्साओ भवणवासीदेवीओ संखेज्जगुणाओ' तेजोलेश्या भवनवासिदेव्यः

अब वैमानिक देवों और देवियों का लेश्याओं के आधार से अल्प बहुत्व कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले वैमानिक देवों और देवियों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं।

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम वैमानिक देव शुक्ललेश्या वाले हैं, उनसे असंख्यातगुणा वैमानिकदेव पद्मलेश्या वाले हैं, पद्मलेश्या वालों से असंख्यातगुणा वैमानिकदेव तेजोलेश्यावाले हैं, उनकी अपेक्षा संख्यातगुणी तेजोलेश्यावाली वैमानिकदेवियां हैं, क्यों कि देवों की अपेक्षा देवियां बत्तीसगुणी और बत्तीस अधिक होती हैं। तेजोलेश्यावाली वैमानिक देवियों की अपेक्षा तेजोलेश्या वाले भवनवासी देव असंख्यातगुणा हैं। उनकी अपेक्षा तेजोलेश्या वाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुनी हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेश्यावाले

હવે વૈમાનિકદેવો અને દેવિયોનું લેશ્યાઓના આધાર પર અલ્પમહુત્વનું પ્રરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાવાળા વૈમાનિક દેવો અને દેવિયોમાં કેણુ કેનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા વૈમાનિક દેવ શુકલલેશ્યાવાળા છે, તેમનાથી અસંખ્યાતગણા વૈમાનિકદેવ પદ્મલેશ્યાવાળા છે, પદ્મલેશ્યાવાળાઓથી અસંખ્યાતગણા વૈમાનિકદેવ તેજોલેશ્યાવાળા છે, તેમની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણી તેજોલેશ્યાવાળી વૈમાનિક દેવિયો છે, કેમકે દેવોની અપેક્ષાએ દેવિયો બત્રીસગણી અને બત્રીસ અધિક હોય છે. તેજોલેશ્યાવાળી વૈમાનિક દેવિયોની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણા

संख्येयगुणा भवन्ति, ताभ्योऽपि-'काउलेस्सा भवणवासी असंखेज्जगुणा' कापोतलेश्या भवनवासिनो देवा असंख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या भवनवासिनो देवा विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या भवनवासिनो देवा विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्सीओ भवणवासिणीओ संखेज्जगुणाओ' कापोतलेश्या भवनवासिन्यो देव्यः संख्येयगुणा भवन्ति, ताभ्यः-'नील लेस्साओ विसेसाहियाओ' नीललेश्या भवनवासिन्यो देव्यो विशेषाधिका भवन्ति, ताभ्योऽपि-'कण्हलेस्साओ विसेसाहियाओ' कृष्णलेश्या भवनवासिन्यो देव्यो विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'तेउलेस्सा वाणमंतरा संखेज्जगुणा' तेजोलेश्या वानव्यन्तरा देवाः संख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि-'तेउलेस्साओ वाणमंतरीओ संखेज्जगुणाओ' तेजोलेश्या वानव्यन्तर्यो देव्यः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्सा वाणमंतरा असंखेज्जगुणा' कापोतलेश्या वानव्यन्तरा देवाः असंख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्सा विसेसाहिया' नीललेश्या वानव्यन्तरा देवा विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'कण्हलेस्सा विसेसाहिया' कृष्णलेश्या

भवनवासीदेव असंख्यातगुणे होते हैं। कापोतलेश्या वाले भवनपति देवों की अपेक्षा नीललेश्यावाले भवनवासी देव विशेषाधिक हैं। नीललेश्यावाले भवनवासी देवों की अपेक्षा कृष्णलेश्यावाले भवनवासी देव विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेश्यावाली भवनवासिनी देवियां संख्यातगुणी हैं, उनसे नीललेश्यावाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्यावाली भवनवासिनी देवियां विशेषाधिक हैं। उनसे तेजोलेश्या वाले वानव्यन्तर असंख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा तेजोलेश्यावाली वानव्यन्तरियां संख्यातगुणी हैं। उनकी अपेक्षा कापोतलेश्यावाले वानव्यन्तर असंख्यातगुणा हैं। उनसे नीललेश्यावाले वानव्यन्तर देव विशेषाधिक हैं, नीललेश्यावाले वानव्यन्तरों की अपेक्षा कृष्णलेश्या वाले वानव्यन्तरदेव विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा कापोत-

---

છે. તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવીઓ સંખ્યાતગણી છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગણા હોય છે. કાપોતલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક નીલલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવનવાસી દેવ વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો સંખ્યાતગણી છે. તેમનાથી નીલલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવીઓ વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી ભવનવાસિની દેવિયો વિશેષાધિક છે. તેમનાથી તેજોલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર દેવો સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તરિયો સંખ્યાતગણી છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર અસંખ્યાતગણા છે, તેમનાથી નીલલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર દેવ વિશેષાધિક છે. નીલલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તરોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વાનવ્યન્તર

वानव्यन्तरा देवाः विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'काउलेस्सा वाणमंतरा संखेज्जगुणा' कापोतलेश्या वानव्यन्तरादेवाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-'नीललेस्साओ विसेसा-हियाओ' नीललेश्या वानव्यन्तर्यो विशेषाधिका भवन्ति, ताभ्योऽपि 'कण्हलेस्सा विसेसा-हिया' कृष्णलेश्या वानव्यन्तरा देवा विशेषाधिका भवन्ति, तदपेक्षया-'तेउलेस्सा जोइसिया संखेज्जगुणा' तेजोलेश्या ज्योतिष्कादेवाः संख्येयगुणा भवन्ति, तदपेक्षयाऽपि-'तेउ-लेस्साओ जोइसिणीओ संखिज्जगुणाओ' तेजोलेश्या ज्योतिष्क्यो देव्यः संख्येयगुणा भवन्ति, इत्यर्थः ॥सू० ११॥

॥ जीवादि सलेश्याल्पबहुत्ववक्तव्यता ॥

मूलम्-एएसि णं भंते ! जीवाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा महड्डिया वा ? गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महड्डिया, नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्डिया, एवं काउ-लेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महिड्डिया, तेउलेस्सेहिंतो पम्हलेस्सा महड्डीया, पम्हलेस्सेहिंतो सुक्कलेस्सा महड्डिया, सव्वप्पड्डिया जीवा कण्हलेस्सा सव्वमहड्डिया सुक्कलेस्सा, एएसि णं भंते ! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा महड्डिया वा ? गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महड्डिया, नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्डिया, सव्वप्पड्डिया नेरइया कण्हलेस्सा, सव्वमहिड्डिया नेरइया काउलेस्सा, एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा, महड्डिया वा ? गोयमा ! जहा जीवाणं, एएसि णं भंते ! एगिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साण य जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्डिया वा

लेश्यावाली वानव्यन्तर देवियां संख्यातगुणी हैं। उनकी अपेक्षा नीललेश्यावाली वानव्यन्तरदेवियां विशेषाधिक हैं। उनसे कृष्णलेश्यावाली वानव्यन्तर देवियां विशेषाधिक । उनसे तेजोलेश्यावाले ज्योतिष्कदेव संख्यातगुणा हैं और उनकी अपेक्षा भी तेजोलेश्या वाली ज्योतिष्क देवियां संख्यातगुणी हैं।

દેવ વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તર દેવિયો સંખ્યાતગણી છે. તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તર દેવિયો વિશેષાધિક છે. તેમનાથી કૃષ્ણ-લેશ્યાવાળી વાનવ્યન્તર દેવિયો વિશેષાધિક છે. તેમનાથી તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ સંખ્યાતગણા છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ તેજોલેશ્યાવાળી જ્યોતિષ્ક દેવિયો સંખ્યાતગણી છે.

महड्ढिया वा? गोयमा! कण्हलेस्सेहिंतो एगिंदियतिरिक्खजोणिया नीललेस्सा महड्ढिया, नीललेस्सेहिंतो तिरिक्खजोणिया काउलेस्सा महड्ढिया, काउलेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्ढिया, सव्वप्पड्ढिया एगिंदियतिरिक्खजोणिया कण्हलेस्सा, सव्वमहड्ढिया तेउलेस्सा, एवं पुढविकाइयाण वि, एवं एएणं अभिलावेणं जहेव लेस्साओ भावियाओ तहेव नेयव्वं जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीणं संमुच्छिमाणं गब्भवक्कंतियाण य सव्वेसिं भाणियव्वं जाव अप्पड्ढिया वेमाणिया देवा तेउलेस्सा, सव्वमहड्ढिया वेमाणिया सुक्कलेस्सा, केई भणंति चउवीसं दंडएणं इड्ढी भाणियव्वा ॥ सू० १२ ॥

॥ बीओ उद्देसओ समत्तो ॥

छाया-एतेषां खलु भदन्त! जीवानां कृष्णलेश्यानां यावत् शुक्ललेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा महर्द्धिका वा? गौतम! कृष्णलेश्येभ्यो नीललेश्या महर्द्धिकाः, नीललेश्येभ्यः कापोतलेश्या महर्द्धिकाः, एवं कापोतलेश्येभ्य स्तेजोलेश्या महर्द्धिकाः,

लेश्या और ऋद्धि

शब्दार्थ-(एएसि णं भंते! जीवाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) हे भगवन्! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् शुक्ललेश्या वाले जीवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा?) अल्प, ऋद्धि वाले अथवा महान् ऋद्धि वाले हैं? (गोयमा! कण्हलेस्सेहिंतो) हे गौतम! कृष्णलेश्यावालों से (नीललेस्सा महड्ढिया) नीललेश्या वाले महार्धिक हैं (नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्ढिया) नीललेश्यावालों से कापोतलेश्या वाले महर्धिक हैं (एवं काउलेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्ढिया) इसी प्रकार कापोतलेश्या वालों से तेजोलेश्या वाले महर्धिक हैं? (तेउलेस्सेहिंतो पम्हलेस्सा महड्ढिया) तेजोलेश्या वालों से

લેશ્યા અને ઋદ્ધિ

શબ્દાર્થ-(एएसिणं भंते! जीवाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साणं) હે ભગવન્! આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા જીવોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा?) અલ્પઋદ્ધિવાળા અથવા મહાનૠદ્ધિવાળા છે? (गोयमा! कण्हलेस्से हिंतो) હે ગૌતમ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓથી (नीललेस्सा महड्ढिया) નીલલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्ढिया) નીલલેશ્યાવાળાઓથી કાપોતલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (एवं काउलेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्ढिया) એ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળાઓ કરતાં

तेजोलेश्येभ्यः पद्मलेश्या महर्द्धिकाः, पद्मलेश्येभ्यः शुक्ललेश्या महर्द्धिकाः, सर्वाल्पर्द्धिका जीवाः कृष्णलेश्याः, सर्वमहर्द्धिकाः शुक्ललेश्याः, एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां कृष्ण-लेश्यानां नीललेश्यानां कापोतलेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा महर्द्धिका वा ? गौतम ! कृष्णलेश्येभ्यो नीललेश्या महर्द्धिकाः, नीललेश्येभ्यः कापोतलेश्या महर्द्धिकाः, सर्वाल्पर्द्धिका नैरयिकाः कृष्णलेश्याः, सर्वमहर्द्धिका नैरयिकाः कापोतलेश्याः, एतेषां खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् शुक्ललेश्यानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा,

---

पद्मलेश्यावाले महर्धिक हैं (पम्हलेस्सेहिंतो सुक्कलेस्सा महड्ढिया) पद्मलेश्या वालों से शुक्ललेश्या वाले महर्धिक हैं (सव्वप्पड्ढिया जीवा कण्हलेस्सा) सब से कम ऋद्धि वाले कृष्णलेश्या वाले जीव हैं (सव्व महड्ढिया सुक्कलेस्सा) सबसे मह-र्धिक शुक्ललेश्या वाले जीव हैं।

(एएसि णं भंते ! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या, नीललेश्या और कापोतलेश्या वाले नारकों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा ?) अल्प ऋद्धिवाले और महान् ऋद्धि वाले हैं ? (गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महड्ढिया) हे गौतम ! कृष्णलेश्या वालों से नीललेश्या वाले महर्धिक हैं (नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्ढिया) नीललेश्या वालों से कापोतलेश्या वाले महर्धिक हैं (सव्वप्पड्ढिया नेरइया कण्हलेस्सा) सब से अल्प ऋद्धि वाले नारक कृष्णलेश्या वाले (सव्वमहड्ढिया नेरइया काउलेस्सा) सब से महान् ऋद्धि वाले नारक कापोतलेश्या वाले हैं।

(एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य)

તેજોલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (तेउलेस्सेहिंतो पम्हलेस्सा महड्ढिया) તેજોલેશ્યાવાળાઓથી પદ્મલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (पम्हलेस्सेहिंतो सुक्कलेस्सा महड्ढिया) પદ્મલેશ્યાવાળાઓથી શુકલલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (सव्वप्पड्ढिया जीवा कण्हलेस्सा) બધાથી ઓછા ઋદ્ધિવાળા કૃષ્ણ-લેશ્યાવાળા જીવ છે (सव्वमहड्ढिया सुक्कलेस्सा) બધાથી મહર્ધિક શુકલલેશ્યાવાળા જીવ છે.

(एएसिणं भंते ! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य) હે ભગવાન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा ?) અલ્પઋદ્ધિવાળા અને મહાનઋદ્ધિવાળા છે ? (गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महड्ढिया) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓથી નીલલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्ढिया) નીલલેશ્યાવાળાથી કાપોતલેશ્યા મહર્ધિક છે (सव्व-प्पड्ढिया नेरइया कण्हलेस्सा) બધાથી અલ્પઋદ્ધિવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા છે (सव्वमह-ड्ढिया नेरइया काउलेस्सा) બધાથી મહાનઋદ્ધિવાળા નારક કાપોતલેશ્યાવાળા છે.

(एएसिणं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य) હે ભગવન્ !

महर्द्धिका वा ? गौतम ! यथा जीवानाम्, एतेषां खलु भदन्त ! एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानां यावत् तेजोलेश्यानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा महर्द्धिका वा ? गौतम ! कृष्णलेश्येभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो नीललेश्यास्तिर्यग्योनिका एकेन्द्रिया महर्द्धिकाः, नीललेश्येभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः कापोतलेश्या एकेन्द्रियतिर्यग्योनिका महर्द्धिकाः, कापोतलेश्येभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य स्तेजोलेश्या महर्द्धिकाः, सर्वाल्पर्द्धिका एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः कृष्णलेश्याः, सर्वमहर्द्धिका स्तेजोलेश्याः, एवं पृथिवीकायिकानामपि, एवम्

हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या वाले यावत् शुक्ललेश्या वाले तिर्यग्योनिकों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा ?) अल्प ऋद्धिवाले या महान् ऋद्धि वाले हैं ? (गोयमा ! जहा जीवाणं) हे गौतम ! जैसे जीवों का

(एएसिणं भंते ! एगिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साण य जाव तेउलेस्साण य) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्या वाले एकेन्द्रिय तिर्यंच जीवों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा?) अल्पर्धिक अथवा महर्धिक हैं ? (गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो नीललेस्सा महड्ढिया) हे गौतम ! कृष्णलेश्या वाले एकेन्द्रिय तिर्यंचों की अपेक्षा नीललेश्या वाले महर्धिक हैं (नीललेस्सेहिंतो तिरिक्खजोणिएहिंतो काउलेस्सा महड्ढिया) नीललेश्यावाले तिर्यंच एकेन्द्रियों से कापोतलेश्यावाले महर्धिक हैं (काउलेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्ढिया) कापोतलेश्या वालों से तेजोलेश्या वाले महर्धिक हैं (सव्वप्पड्ढिया एगिंदया तिरिक्खजोणिया कण्हलेस्सा) सब से कम ऋद्धि वाले एकेन्द्रिय तिर्यंच कृष्णलेश्या वाले हैं (सव्वमहड्ढि-

આ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાળા તિર્યગ્યોનિકોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा) અલ્પઋદ્ધિવાળા અગર મહાઋદ્ધિવાળા છે (गोयमा ! जहा जीवाणं) હે ગૌતમ ! જેવા જીવોના.

(एएसिणं भंते ! एगिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साण य जाव तेउलेस्साण य) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવોમાં (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा) અલ્પઋદ્ધિ અથવા મહર્ધિક છે ? (गोयमा ! कण्हलेस्सेहिंतो एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो नीललेस्सा महड्ढिया) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (नीललेस्सेहिंतो तिरिक्खजोणिएहिंतो काउलेस्सा महड्ढिया) નીલલેશ્યાવાળા તિર્યંચ એકેન્દ્રિયોથી કાપોતલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (काउलेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्ढिया) કાપોતલેશ્યાવાળાઓથી તેજોલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે (सव्वप्पड्ढिया एगिंदियतिरिक्खजोणिया कण्हलेस्सा) બધાથી ઓછી ઋદ્ધિવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા છે (सव्व महड्ढिया तेउलेस्सा) બધાથી મહાનઋદ્ધિવાળા

एतेन अभिलापेन यथैव लेश्या भाविता तथैव ज्ञातव्यं यावच्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां संमूर्च्छिमानां गर्भव्युत्क्रान्तिकानाञ्च सर्वेषां भणितव्यं यावद् अल्पर्द्धिका वैमानिका देवाः, तेजोलेश्याः सर्वमहर्द्धिका वैमानिकाः शुक्ललेश्याः, केचिद् भणन्ति-चतुर्विंशतिदण्डकेन ऋद्धि भणितव्या। द्वितीय उद्देशकः समाप्तः ॥ सू० १२॥

टीका-अथ-कृष्णादि लेश्यावतां जीवादीनामल्पर्द्धिकमहर्द्धिकत्वं प्ररूपयितुमाह-'एएसि णं भंते ! जीवानां कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा महड्ढि-

या तेउलेस्सा) सब से महान् ऋद्धि वाले तेजोलेश्या वाले हैं (एवं पुढविकाइयाण वि) इसी प्रकार पृथ्वीकायिकों में भी (एवं एएण अभिलावेणं) इस प्रकार इसी अभिलाप से (जहेव) जिस प्रकार (लेस्साओ) लेश्याएं (भावियाओ) विचारीं (तहेव) उसी प्रकार (नेयव्वं) जानना चाहिए (जाव चउरिंदिया) चौइन्द्रियों तक (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का (तिरिक्खजोणिणीणं) तिर्यंच स्त्रियों का (संमुच्छिमाणं गब्भवक्कंतियाण य) संमूर्च्छिम और गर्भजों का (सव्वेसिं) सब का (भाणियव्वं) कहना चाहिए (जाव) यावत् (अप्पड्ढिया वेमाणिया देवा तेउलेस्सा) तेजोलेश्या वाले वैमानिक देव सबसे अल्पर्धिक हैं (सव्वमहड्ढिया वेमाणिया सुक्कलेस्सा) शुक्ललेश्या वाले वैमानिक सब से महान् ऋद्धि वाले हैं (केई भणंति) कोई कहते हैं (चउवीसं दंडएणं इड्ढी भाणियव्वा) चौवीसों दंडकों में ऋद्धि का कथन करना चाहिए।

द्वितीय उद्देशक समाप्त

टीकार्थ-अब कृष्ण आदि लेश्या वाले जीवों में अल्पऋद्धि वाला और महान् ऋद्धि वाला कौन है, यह प्रतिपादन करते हैं-

તેજોલેશ્યાવાળા છે (एवं पुढविकाइयाण वि) એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોમાં પણ (एवं एएण अभिलावेणं) આ પ્રકારે આજ અભિલાપથી (जहेव) જે પ્રકારે (लेस्साओ) લેશ્યાઓ (भावियाओ) વિચારી (तहेव) એ પ્રકારે (नेयव्वं) જાણવું જોઈએ (जाव चउरिंदिया) ચતુરિન્દ્રિયો સુધી (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના (तिरिक्खजोणिणीणं) તિર્યંચિની સ્ત્રિયોના (संमुच्छिमाणं गब्भवक्कंतियाणय) સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજોના (सव्वेसिं) બધાનું (भाणियव्वं) કહેવું જોઈએ (जाव) યાવત્ (अप्पड्ढिया वेमाणिया देवा तेउलेस्सा) તેજોલેશ્યાવાળા વૈમાનિકદેવ બધાથી અલ્પર્ધિક છે (सव्वमहड्ढिया वेमाणिया सुक्कलेस्सा) શુક્લલેશ્યાવાળા વૈમાનિક બધાથી મહર્ધિક-મહાનઋદ્ધિવાળા છે (केईभणंति) કોઈ કહે છે (चउवीसंदंडएणं इड्ढि भाणियव्वा) ચોવીસે દંડકોમાં ઋદ્ધિનું કથન કરવું જોઈએ.

દ્વિતીય ઉદ્દેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાવાળા જીવોમાં અલ્પઋદ્ધિવાળા અને મહાન્ ઋદ્ધિવાળા કોણ છે, એ પ્રતિપાદન કરે છે-

या वा?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! एतेषां खलु समुच्चयजीवानां कृष्णलेश्यानां यावत्–नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा भवन्ति कतरे महर्द्धिका वा भवन्ति? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महड्ढिया' कृष्णलेश्येभ्यो जीवेभ्यो नीललेश्या जीवा महर्द्धिका भवन्ति, एवम्–'नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्ढिया' नीललेश्येभ्यो जीवेभ्यः कापोतलेश्या जीवा महर्द्धिका भवन्ति, 'एवं काउलेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्ढिया' एवम् उक्तरीत्या कापोतलेश्येभ्यो जीवेभ्य स्तेजोलेश्या जीवा महर्द्धिका भवन्ति, 'एवम्–'तेउलेस्सेहिंतो पम्हलेस्सा महड्ढिया' तेजोलेश्येभ्यो जीवेभ्यः पद्मलेश्या जीवा महर्द्धिका भवन्ति, एवमेव–'पम्हलेस्सेहिंतो सुक्कलेस्सा महड्ढिया' पद्मलेश्येभ्यो जीवेभ्यः शुक्ललेश्या जीवा महर्द्धिका भवन्ति, तदुपसंहरन्नाह–'सव्वप्पड्ढिया जीवा कण्हलेस्सा' सव्वमहड्ढिया सुक्कलेस्सा' सर्वाल्पर्द्धिकाः सर्वापेक्षया अल्पर्द्धिका जीवाः कृष्णलेश्या भवन्ति, अथ च सर्वमहर्द्धिकाः–सर्वापेक्षया महर्द्धिका जीवाः शुक्ललेश्या भवन्ति, तथा च लेश्या क्रमानुसारेण यथापूर्वमल्प-

---

गौतम प्रश्न करते हैं–हे भगवन्! कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या वाले, तेजोलेश्या वाले, पद्मलेश्या वाले और शुक्ललेश्या जीवों में कौन किसकी अपेक्षा अल्पऋद्धि वाला और कौन किससे महान् ऋद्धि वाला है?

भगवान्–हे गौतम! कृष्णलेश्या वाले जीवों से नीललेश्या वाले जीव महर्धिक होते हैं। इसी प्रकार नीललेश्या वालो से कापोतलेश्या वाले जीव महर्धिक होते हैं, कापोतलेश्या वालों से तेजोलेश्या वाले जीव महर्धिक होते हैं, तेजोलेश्या वालों से पद्मलेश्या वाले और पद्मलेश्या वालों से शुक्ललेश्या वाले जीव महर्धिक होते हैं। इस कथन का उपसंहार करते हुए कहते हैं–सारांश यह है कि कृष्णलेश्या वाले जीव सब से कम ऋद्धि वाले और शुक्ललेश्या वाले जीव सब से अधिक ऋद्धिमान् होते हैं। फलितार्थ यह हुआ कि पहले–पहले की लेश्या वाले अल्पर्द्धिक हैं और अनुक्रम से उत्तरोत्तर लेश्या

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુકલલેશ્યાવાળા જીવોમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ કરી અલ્પઋદ્ધિવાળા અને કોણ કોનાથી મહાન્ ઋદ્ધિવાળા છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવોથી નીલલેશ્યાવાળા જીવમહર્ધિક હોય છે. એ પ્રકારે નીલલેશ્યાવાળાઓથી કાપોતલેશ્યાવાળાજીવો મહર્ધિક હોય છે. કાપોતલેશ્યાવાળાઓથી તેજોલેશ્યાવાળા જીવ મહર્ધિક હોય છે, તેજોલેશ્યાવાળાઓથી પદ્મલેશ્યાવાળા અને પદ્મલેશ્યાવાળાઓથી શુકલલેશ્યાવાળા જીવ મહર્ધિક હોય છે. આ કથનનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે–સારાંશ એ છે કે, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ બધાથી ઓછી ઋદ્ધિવાળા અને શુકલલેશ્યાવાળા જીવ બધાથી અધિક ઋદ્ધિવાળા હોય છે, ફલિતાર્થ એથયો કે પહેલા

र्द्धिकत्वं यथोत्तरञ्च महर्द्धिकत्वमसेयमिति फलितम्, एवमेव नैरयिकतिर्यग्योनिकमनुष्य देवात्मक चतुर्गतिष्वपि येषां यावत्यो लेश्या भवन्ति तेषां तावतीलेश्याः परिसंख्यायाल्पर्द्धिक-महर्द्धिकत्वमवसेयम् इत्यभिप्रायेणाह-'एएसि णं भंते ! नेरइयाणं कण्हलेस्साणं नीललेस्साणं काउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया वा महड्ढिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु नैरयिकाणां कृष्णलेश्यानां नीललेश्यानां कापोतलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा महर्द्धिका वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कण्हलेस्सेहिंतो नीललेस्सा महड्ढिया' कृष्णलेश्येभ्यो नैरयिकेभ्यो नीललेश्या नैरयिका महर्द्धिका भवन्ति, एवम्-'नीललेस्सेहिंतो काउलेस्सा महड्ढिया' नीललेश्येभ्यो नैरयिकेभ्यः कापोतलेश्या नैरयिका महर्द्धिका भवन्ति ! प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'सव्वप्पड्ढिया नेरइया कण्हलेस्सा' सर्वाल्पर्द्धिका नैरयिकाः कृष्णलेश्या भवन्ति, एवम्-'सव्वमहड्ढिया नेरइया काउलेस्सा' सर्वमहर्द्धिकाः-सर्व नैरयिकापेक्षया महर्द्धिका नैरयिकाः कापोतलेश्या भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव सुक्कलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया

वाले महर्द्धिक हैं।

इसी प्रकार नारकों, तिर्यंचों, मनुष्यों, और देवों के विषय में जिनमें जितनी लेश्याएं पाई जाती हैं, उनमें उनका विचार करके अनुक्रम से अल्पर्द्धिकता और महर्द्धिकता समझलेनी चाहिए। इस अभिप्राय से आगे कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन कृष्ण, नील और कापोतलेश्या वाले नारकों में कौन किसकी अपेक्षा अल्पर्द्धिक अथवा महर्द्धिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कृष्णलेश्या वालों की अपेक्षा नीललेश्या वाले महर्द्धिक हैं, नीललेश्या वालों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले नारक महर्द्धिक हैं। इस प्रकार सब से अल्पऋद्धि वाले नारक कृष्णलेश्या वाले हैं और सब से महान् ऋद्धिवाले नारक कापोतलेश्या वाले हैं।

પહેલાની લેશ્યાવાળા અલ્પર્ધિક છે અને અનુક્રમે ઉત્તરોત્તરલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે.

એજ પ્રકારે નારકો, તિર્યંચો, મનુષ્યો અને દેવોમાં જેમાં જેટલી લેશ્યાઓ હોય છે, તેઓમાં તેમનો વિચાર કરીને અનુક્રમથી અલ્પર્ધિકતા અને મહર્ધિકતા સમજી લેવી જોઈએ એ અભિપ્રાયથી આગળ કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પર્ધિક અથવા મહર્ધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ !. કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાવાળા મહર્ધિક છે, નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા નારક મહર્ધિક છે. એ પ્રકારે બધાથી ઓછી ઋદ્ધિવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા છે, અને બધાથી મહાન્ ઋદ્ધિવાળા નારક કાપોતલેશ્યાવાળા છે.

वा महर्द्धिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु तिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्या यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानां पद्मलेश्यानां शुक्ललेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा महर्द्धिका वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा जीवाणं' यथा समुच्चयजीवानां सामान्यतः कृष्णादिलेश्यानामल्पर्द्धिकमहर्द्धिकत्वमुक्तं तथैव तिर्यग्योनिकानामपि कृष्णादिशुक्लान्तलेश्यानामल्पर्द्धिकमहर्द्धिकत्वमवसेयम्, गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते ! एगिंदियतिरिक्खजोणियाणं कण्हलेस्साणं जाव तेउलेस्साण य कयरे कयरेहिंतो अप्पड्ढिया महड्ढिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कृष्णलेश्यानां यावत्-नीललेश्यानां कापोतलेश्यानां तेजोलेश्यानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पर्द्धिका वा महर्द्धिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कण्हलेस्सेहिंतो एगिंदियतिरिक्खजोणिया नीललेस्सा महड्ढिया' कृष्णलेश्येभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो नीललेश्या एकेन्द्रियतिर्यग्योनिका महर्द्धिका भवन्ति, 'नीललेस्सेहिंतो एगिंदियतिरिक्खजोणिया काउलेस्सा महड्ढिया' नीललेश्येभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः कापोतलेश्या एकेन्द्रियतिर्यग्यो-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या वाले तिर्यंचयोनिकों में कौन किससे अल्प ऋद्धि वाला और कौन किससे महान् ऋद्धि वाला है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे समुच्चय जीवों की कृष्ण आदि लेश्याओं की अपेक्षा अल्पर्द्धिकता और महर्द्धिकता कही है, उसी प्रकार तिर्यंचयोनिकों की भी लेश्याओं के आधार से अल्पर्द्धिकता-महर्द्धिकता समझ लेनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन एकेन्द्रिय तिर्यंचयोनिकों में जो कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या वाले हैं, उनमें कौन किसकी अपेक्षा अल्पऋद्धि वाला अथवा महान्ऋद्धि वाला है ?

भगवान्-हे गौतम ! कृष्णलेश्या वाले एकेन्द्रिय तिर्यंचों की अपेक्षा नील-

---

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાવાળા તિર્યંચયોનિકોમાં કોણ કોનાથી અલ્પઋદ્ધિવાળા, અને કોણ કોનાથી મહાનઋદ્ધિવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ સમુચ્ચય જીવોની કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓની અપેક્ષાએ અલ્પર્ધિકતા અને મહર્ધિકતા કહી છે, એજ પ્રકારે તિર્યંચયોનિકોની પણ લેશ્યાઓના આધારે અલ્પર્ધિકતા-મહર્ધિકતા સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ એકેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિકોમાં જે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યાવાળા છે, તેઓમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પઋદ્ધિવાળા અથવા મહાનઋદ્ધિવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યા-

निका महर्द्धिका भवन्ति, काउलेस्सेहिंतो तेउलेस्सा महड्डिया' कापोतलेश्येभ्य एकेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकेभ्य स्तेजोलेश्या एकेन्द्रियतिर्यग्योनिका महर्द्धिका भवन्ति, 'प्रकृतमुपसंहरन्नाह 'सव्वप्पड्डिया एगिंदियतिरिक्खजोणिया कण्हलेस्सा' सर्वाल्पर्द्धिकाः सर्वेभ्य एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः अल्पर्द्धिका एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः कृष्णलेश्या भवन्ति, एवम्-'सव्वमहड्डिया तेउलेस्सा' सर्व महर्द्धिका एकेन्द्रियतिर्यग्योनिका स्तेजोलेश्या भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं पुढविकाइयाणवि' एवम्-एकेन्द्रिय समुच्चयतिर्यग्योनिकोक्तरीत्या पृथिवीकायिकानामपि एकेन्द्रियविशेषाणाम् अल्पर्द्धिकमहर्द्धिकत्वं कृष्णलेश्यादि तेजोलेश्यान्तानामवसेयम्, 'एवं एएणं अभिलावेणं जहेव लेस्साओ भावियाओ तहेव नेयव्वं जाव चउरिंदिया' एवम् उक्तरीत्या एतेन-उक्तक्रमेण अभिलापेन-आलापकप्रकारेण यथैव लेश्याः कृष्णादिलेश्या भाविताः प्ररूपिताः तथैव ज्ञातव्याः, यावत्-अप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिक वनस्पतिकायिक द्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रयाः कृष्णलेश्याः सर्वाल्पर्द्धिका भवन्ति, तेजोलेश्याश्च सर्वमहर्द्धिका भवन्ति, एवम्-

लेश्या वाले एकेन्द्रिय महर्द्धिक हैं, नीललेश्या वालों की अपेक्षा कापोतलेश्या वाले एकेन्द्रिय महर्द्धिक हैं और कापोतलेश्या वालों की अपेक्षा तेजोलेश्या वाले एकेन्द्रिय तिर्यंच महर्द्धिक हैं। इस कथन का उपसंहार यह है कि कृष्णलेश्या वाले एकेन्द्रिय तिर्यंच सब से कम ऋद्धिवाले हैं और तेजोलेश्या वाले एकेन्द्रिय तिर्यंच सब से अधिक ऋद्धि वाले हैं। सामान्य एकेन्द्रिय तिर्यंचों की तरह पृथ्वीकायिकों की भी अल्पर्द्धिकता-महर्द्धिकता कृष्णलेश्या से लेकर तेजोलेश्या पर्यन्त समझलेनी चाहिए। इसी प्रकार चौइन्द्रिय जीवों तक जिनमें जितनी लेश्याएं हैं, उनकी अनुक्रम से पूर्वोक्त आलापक के अनुसार अल्पर्द्धिकता और महर्द्धिकता कहलेनी चाहिए, अर्थात् अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों में जो कृष्णलेश्या वाले हैं, वे सब से कम ऋद्धि वाले होते हैं और तेजोलेश्या वाले सब से महान्

વાળા એકેન્દ્રિય મહર્ધિક છે, નીલલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય મહર્ધિક છે, અને કાપોતલેશ્યાવાળાઓની અપેક્ષાએ તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ મહર્ધિ છે. આ કથનનો ઉપસંહાર એ છે કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ બધાથી ઓછી ઋદ્ધિવાળા છે અને તેજોલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ બધાથી વધારે ઋદ્ધિવાળા છે. સામાન્ય એકેન્દ્રિય તિર્યંચોની જેમ પૃથ્વીકાયિકોની પણ અલ્પર્ધિકતા મહર્દ્ધિકતા કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને તેજોલેશ્યા પર્યન્ત સમજી લેવી જોઈએ.

એજ પ્રકારે ચતુરિન્દ્રિય જીવો સુધી જેમાં જેટલી લેશ્યાઓ છે તેમની અનુક્રમે પૂર્વોક્ત આલાપકના અનુસાર અલ્પર્ધિકતા અને મહર્ધિકતા કહેવી જોઈએ. અર્થાત્ અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં જે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા છે, તે બધાથી ઓછી ઋદ્ધિવાળા હોય છે અને તેજોલેશ્યાવાળા

'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीणं संमुच्छिमाणं गब्भवक्कंतियाण य सव्वेसिं भाणियव्वं' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तिर्यग्योनिकीनाञ्च संमूर्च्छिमानां गर्भव्युत्क्रान्तिकानाञ्च सर्वेषां कृष्णादि शुक्ललेश्यान्तानाम् अल्पर्द्धिकमहर्द्धिकत्वं भणितव्यम् 'जाव अप्पड्ढिया वेमाणिया देवा तेउलेस्सा सव्वमहड्ढिया वेमाणिया सुक्कलेस्सा' यावत्-मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्काश्च वक्तव्याः, सर्वेभ्योऽल्पर्द्धिका वैमानिका देवा स्तेजोलेश्या भवन्ति, सर्वमहर्द्धिका वैमानिका देवाः शुक्ललेश्या भवन्ति, 'केई भणंति-चउवीसं दंडएणं इड्ढीभाणियव्वा' केचिद् भणन्ति-चतुर्विंशतिदण्डकेन ऋद्धिर्भणितव्या, 'वीओ उद्देसओ समत्तो' ॥ सू० १२ ॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-राजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां सप्तदशे लेश्यापदे द्वितीय उद्देशकः समाप्तः ॥२॥

ऋद्धि वाले होते हैं। इसी प्रकार पंचेन्द्रिय तिर्यंचों, तिर्यंचनियों, संमूर्छिमों और गर्भजों-सभी में कृष्णलेश्या से लेकर शुक्ललेश्या पर्यन्त क्रमशः अल्पर्द्धिकता और महर्द्धिकता कहलेनी चाहिए। यावत् वैमानिक देवों में जो तेजोलेश्या वाले हैं वे सबसे अल्प ऋद्धि वाले हैं और जो शुक्ललेश्यावाले हैं वे सब से महान् ऋद्धि वाले हैं। किसी-किसी का कथन है कि-चौवीसों दण्डकों को लेकर ऋद्धि का कथन करना चाहिए।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में लेश्यापद का दूसरा उद्देशक समाप्त ॥२॥

બધાથી મહાનઋદ્ધિવાળા હોય છે.

એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, તિર્યંચનીઓ, સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજો-બધામાં કૃષ્ણલેશ્યાથી લઈને શુકલલેશ્યા પર્યન્ત ક્રમશઃ અલ્પર્ધિકતા અને મહર્ધિકતા કહેવી જોઈએ. યાવત્ વૈમાનિક દેવોમાં તેજોલેશ્યાવાળા છે, તે બધા અલ્પઋદ્ધિવાળા છે અને જે શુકલલેશ્યાવાળા છે, તેઓ બધા બધાથી મહાનઋદ્ધિવાળા છે કોઈ કોઈનું કહેવું છે કે-ચોવીસે દંડકોને લઈને ઋદ્ધિનું કથન કરવુ જોઈએ.

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિ વિરચિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાના સત્તરમા લેશ્યા પદ પદનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨॥

॥ अथ तृतीयोद्देशकः ॥

मूलम्–नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ, अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ? गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ नो अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ, एवं जाव वेमाणियाणं, नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो उववट्टइ, अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ ? गोयमा ! अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ, णो नेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ, एवं जाव वेमाणिए, नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयणंति अभिलावो कायव्वो, से नूणं भंते ! कण्हलेस्से नेरइए कण्हलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से उववट्टइ, जल्लेसे उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ? हंता, गोयमा ! कण्हलेस्से नेरइए कण्हलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ, एवं नीललेस्से वि, एवं काउलेस्से वि, एवं असुरकुमाराण वि जाव थणियकुमारा, नवरं लेस्सा अब्भहिया, से णूणं भंते ! कण्हलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ? हंता, गोयमा ! कण्हलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, सिय कण्हलेस्से उववट्टइ, सिय नीललेस्से उववट्टइ, सिय काउलेस्से उववट्टइ, सिय जल्लेस्से उववज्जइ सिय तल्लेस्से उववट्टइ, एवं नीलकाउलेस्सासु वि, से णूणं भंते ! तेउलेस्से पुढवीकाइए तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ पुच्छा, हंता, गोयमा ! तेउ लेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, सिय कण्हलेस्से उववट्टइ सिय नीललेस्से उववट्टइ, सिय काउलेस्से उववट्टइ, तेउलेस्से उववज्जइ, नो चेव णं तेउलेस्से उववट्टइ, एवं आउकाइया वणस्सइकाइया वि, तेऊवाया एवं चेव, नवरं एएसिं तेउलेस्सा नत्थि, बितीय चउरिंदिया एवं चेव, तिसु लेस्सासु, पंचेंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्साण य जहा पुढविकाइया आदिल्लिया, तिसु लेस्सासु भणिया

तहा छसु वि लेस्सासु भाणियव्वा, नवरं छप्पि लेस्साओ चारेयव्वाओ, वाणमंतरा जहा असुरकुमारा से णूणं भंते! तेउलेस्से जोइसिए तेउलेस्सेसु जोइसिएसु उववज्जइ? जहेव असुरकुमारए, एवं वेमाणिया वि, नवरं दोण्हं पि चयंतीति अभिलावो, से णूणं भंते! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से नेरइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा उववट्टइ, जलेस्से उववट्टइ तल्लेस्से उववज्जइ? हंता, गोयमा! कण्हनीलकाउलेस्से उववज्जइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ, से णूणं भंते! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से असुरकुमारे कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु असुरकुमारेसु उववज्जइ, एवं जहेव नेरइए तहा असुरकुमारा वि जाव-थणियकुमारा वि, से णूणं भंते! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ? एवं पुच्छा, जहा—असुरकुमाराणं, हंता, गोयमा! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु सिय कण्हलेस्से उववट्टइ सिय नीललेस्से सिय काउलेस्से उववट्टइ सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ, तेउलेस्से उववज्जइ नो चेव णं तेउलेस्से उववट्टइ, एवं आउकाइया वणस्सइकाइया वि भाणियव्वा, से णूणं भंते! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से उववट्टइ जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ? हंता, गोयमा! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु उववज्जइ सिय कण्हलेस्से उववट्टइ सिय नीललेस्से उववट्टइ सिय काउलेस्से उववट्टइ सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ, एवं वाउकाइय बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिया वि भाणियव्वा, से णूणं भंते! कण्हलेस्से

जाव सुक्कलेस्से पंचिंदियतिरिक्खजोणिया कण्हलेस्सेसु जाव सुक्कलेस्सेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ ? पुच्छा, हंता, गोयमा ! कण्ह-लेस्से जाव सुक्कलेस्से पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कण्हलेस्सेसु जाव सुक्क-लेस्सेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ सिय कण्हलेस्से उववट्टइ जाव सिय सुक्कलेस्से उववट्टइ सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उवव-ट्टइ, एवं मणूसे वि, वाणमंतरा जहा असुरकुमारा जोइसिय वेमाणिया वि एवं चेव, नवरं जस्स जल्लेस्सा दोण्ह वि चयणंति भाणियव्वं ॥सू० १२॥

छाया-नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेषु उपपद्यते, अनैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते ? गौतम ! नैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते, नो अनैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते, एवं यावद् वैमानिकानाम्, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्य उद्वर्तते ? अनैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते ? गौतम ! अनैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते,नो नैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते, एवं

तृतीय उद्देशक

शब्दार्थ-(नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ) हे भगवन् ! नारक नारकों में उत्पन्न होता है ? (अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ?) या अनारक नारकों में उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ, नो अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ) हे गौतम ! नारक नारकों में उत्पन्न होता है, अनारक नारकों में उत्पन्न नहीं होता (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार वैमानिकों तक।

(नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो उववट्टइ, अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ ?) हे भगवन् ! नारक नारकों से उद्वर्त्तन करता है या अनारक नारकों से उद्वर्त्तन करता है ? (गोयमा ! अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ, णो नेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ) हे गौतम ! अनारक नारकों से उद्वृत्त होता-निकलता है, नारक

તૃતીય ઉદ્દેશક

શબ્દાર્થ-(नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ) હે ભગવન્ ! નારક નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ?) અગર અનારક નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ, नो अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ) હે ગૌતમ ! નારક નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અનારક નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા (एवं जाव वेमाणियाणं) એ રીતે વૈમાનિકો સુધી

(नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो उववट्टइ, अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ ?) હે ભગવન્ ! નારકો નારકોથી ઉદ્વર્તન કરે છે અગર અનારક નારકોથી ઉદ્વર્તન કરે છે ? (गोयमा ! अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ, णो नेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ) હે ગૌતમ ! અનારક નારકોથી ઉદ્વૃત થાય છે-નિકળે છે, નારક નારકોથી ઉદ્વૃત્ત નથી થતા (एवं जाव वेमाणिए) એ પ્રકારે

यावद् वैमानिकः नवरं ज्योतिष्कवैमानिकेषु चयनमिति अभिलापः कार्यः, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्यो नैरयिकः कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते, कृष्णलेश्य उद्वर्तते, यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते ? हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्यो नैरयिकः कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते कृष्णलेश्य उद्वर्तते, यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते, एवं नील-लेश्योऽपि, एवं कापोतलेश्योऽपि, एवम् असुरकुमाराणामपि यावत् स्तनितकुमारा, नवरं-लेश्या अभ्यधिका, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु पृथिवी-

---

नारकों से उद्वृत्त नहीं होता (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार वैमानिकों तक (नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयंति अभिलावो कायव्वो) विशेष–ज्योतिष्कों और वैमानिकों में च्यवन करते हैं, ऐसा कहना चाहिए (से) अथ (नूणं) वितर्क (कण्हलेस्से नेरइए) कृष्णलेश्या वाला नारक (कण्हलेस्सेसु नेरइएसु) कृष्ण-लेश्या वाले नारकों में (उववज्जइ) उत्पन्न होता है (कण्हलेस्से उववट्टइ) कृष्ण-लेश्या वालों से उद्वर्त्तन करता है (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ?) जिस लेश्या वाला होकर उत्पन्न होता है उसी लेश्या वाला होकर उद्वर्त्तन करता है ? (हंता) हां (गोयमा) हे गौतम ! (कण्हलेस्से नेरइए कण्हलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ) कृष्णलेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारकों में उत्पन्न होता है (कण्हलेस्से उववट्टइ) कृष्णलेश्या वाला में उद्वृत्त होता है (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) जिस लेश्या वाला होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या वाला होकर उद्वर्त्तन करता है (एवं नीललेस्से वि) इसी प्रकार नीललेश्या वाला भी (एवं काउलेस्से वि) इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला भी (एवं असुरकुमाराण वि) इसी प्रकार असुरकुमारों का भी (जाव थणियकुमारा) यावत् स्तनितकुमारों

વૈમાનિકો સુધી (नवरं जोइसियवेमाणियएसु चयंति अभिलावो कायव्वो) વિશેષ જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમાં ચ્યવન કરે છે, એમ કહેવું જોઈએ.

(से) અથ (नूनं) વિતર્ક (कण्हलेस्से नेरइए) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક (कण्हलेस्सेसु नेरइएसु) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (कण्हलेस्से उववट्टइ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા-ઓથી ઉદ્વર્તન કરે છે (जल्लेस्से उववज्जइ तलेस्से उववट्टइ ?) જે લેશ્યાવાળાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે ? (हंता) હા (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (कण्हलेस्से नेरइए कण्हलेसेसु नेरइएसु उववज्जइ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (कण्हलेस्से उववट्टइ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા માંથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) જે લેશ્યાવાળા થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે (एवं नीललेस्से वि) એજ પ્રકારે નીલલેશ્યાવાળા પણ (एवं काउलेस्से वि) એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા પણ (एवं असुरकुमाराण वि) એ પ્રકારે અસુરકુમારોના સંબંધમાં પણ (जाव थणियकुमारा) સ્તનિતકુમારો સુધી (नवरं तेउलेस्सा अब्भहिया) વિશેષ એ કે

कायिकेषु उपपद्यते, कृष्णलेश्य उद्वर्तते, यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते ? हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते, स्यात् कृष्ण-लेश्य उद्वर्तते, स्याद् नीललेश्य उद्वर्तते, स्यात् कापोतलेश्य उद्वर्तते, स्याद् यल्लेश्य उपपद्यते स्यात् तल्लेश्य उद्वर्तते, एवं नीलकापोतलेश्येष्वपि, तत् नूनं भदन्त ! तेजोलेश्यः पृथिवीकायिकस्तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते पृच्छा, हन्त, गौतम ! तेजोलेश्येषु

तक (नवरं तेउलेस्सा अब्भहिया) विशेष यह कि तेजोलेश्या वाले अधिक हैं।

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से पुढविकाइए) क्या भगवन् ! कृष्णलेश्या वाला पृथ्वीकायिक (कण्हलेस्सेसु पुढविकाइएसु) कृष्णलेश्यावाले पृथ्वीकायिकों में (उववज्जइ) उत्पन्न होता है (कण्हलेस्से उववट्टइ) कृष्णलेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ?) जिस लेश्या वाला होकर उत्पन्न होता है उसी लेश्यावाला होकर उद्वर्त्तन करता है ?(हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्हलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ) कृष्णलेश्या वाला पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है (सिय कण्ह-लेस्से उववट्टइ) स्यात् कृष्णलेश्या वाला में उद्वर्त्तन करता है (सिय नीललेस्से उववट्टइ) स्यात् नीललेश्या वाला में उद्वर्त्तन करता है (सिय काउलेस्से उववट्टइ) स्यात् कापोतलेश्या वाला में उद्वर्त्तन करता है (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) जिस लेश्या वाला होकर उत्पन्न होता है, उस लेश्या वाला में उद्वर्त्तन करता है (एवं नीलकाउलेस्सासु वि) इसी प्रकार नील और कापोतलेश्या में भी।

(से णूणं भंते ! तेउलेस्से पुढविकाइए तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उवव-

---

તેજોલેશ્યાવાળા અધિક છે.

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से पुढविकाइए) શું હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક (कण्हलेस्सेसु पुढविकाइएसु) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (कण्हलेस्से उववट्टइ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) જે લેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે લેશ્યાવાળાથી ઉદ્વર્તન કરે છે (हंता गोयमा !) હા ગૌતમ ! (कण्हलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (सिय कण्हलेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (सिय नीललेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ નીલલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન થાય છે (सिय काउलेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ કાપોતલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (सिय जल्लेस्से उववज्जइ सिय तल्लेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ જે લેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે સ્યાત્ એ લેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (एवं नीलकाउलेस्सासु वि) એજ પ્રકારે નીલ અને કાપોતલેશ્યાવાળા પણ

(से णूणं भंते ! तेउलेस्से पुढविकाइए तेउल्लेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ पुच्छा ?) શું હે

पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते, स्यात् कृष्णलेश्य उद्वर्तते, स्यात् नीललेश्य उद्वर्तते, स्यात् कापोतलेश्य उद्वर्तते, तेजोलेश्य उपपद्यते नो चेव खलु तेजोलेश्य उद्वर्तते, एवम् अप्कायिका वनस्पतिकायिका अपि, तेजोवाता एवञ्चैव, नवरम् एतेषां तेजोलेश्या नास्ति, द्वित्रिचतुरिन्द्रिया एवञ्चैव तिसृषु लेश्यासु, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्याश्च यथा पृथिवीकायिका आदिकासु तिसृषु लेश्यासु, भणितास्तथा षट्स्वपि लेश्यासु भणितव्याः, नवरं षडपि

ज्जइ पुच्छा ?) क्या भगवन् ! तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ? प्रश्न (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ) तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है (सिय कण्हलेस्से उववट्टइ) स्यात् कृष्णलेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है (सिय नीललेस्से उववट्टइ) स्यात् नीललेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है (सिय काउलेस्से उववट्टइ) स्यात् कापोतलेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है (तेउलेस्से उववज्जइ) तेजोलेश्या वाला उत्पन्न होता है (नो चेवणं तेउलेस्से उववट्टइ) तेजोलेश्या में उद्वर्त्तन नहीं करता (एवं आउकाइया वणस्सइ काइया वि) इसी प्रकार अप्कायिक, वनस्पति कायिक (तेउवाऊ एवं चेव) तेजस्काय और वायुकाय भी इसी प्रकार (नवरं एएसिं तेउलेस्सा नत्थि) विशेष यह कि इनके तेजोलेश्या नहीं होती।

(बिंदिय तिंदिय चउरिंदिया एवं चेव) द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय इसी प्रकार (तिसु लेस्सासु) तीनों लेश्याओं में (पंचेदिय तिरिक्खजोणिया मणुस्सा य) पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य (जहा पुढविकाइया) जैसे पृथ्वीकायिक में (भणिया) कहे (तहा) इसी प्रकार (छसु वि लेस्सासु) छहों लेश्याओं में (भाणियव्वा)

ભગવન્ ! તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? પ્રશ્ન (हंता गोयमा !) હા ગૌતમ ! (तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ) તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વી કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (सिय कण्हलेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે (सिय नीललेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ નીલલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (सिय काउलेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ કાપોતલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (तेउलेस्से उववज्जइ) તેજોલેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે (नो चेव णं तेउलेस्से उववट्टइ) તેજોલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન નથી કરતા (एवं आउकाइया वणस्सइ काइया वि) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક પણ (तेउवाऊ एवंचेव) તેજસ્કાય અને વાયુકાય પણ એજ પ્રકારે (नवरं एएसिं तेउलेस्सा नत्थि) વિશેષ એ કે તેમને તેજોલેશ્યા નથી હોતી.

(बिन्ति चउरिंदिया एवंचेव) દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય એજ પ્રકારે (तिसु लेस्सासु) ત્રણ લેશ્યાઓમાં (पंचेंदिय तिरिक्खजोणिया मणुस्सा य) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય (जहा पुढविकाइया) જેવા પૃથ્વીકાયિક (आदिल्लिया) આદિની (तिसु लेस्सासु) ત્રણ લેશ્યાઓમાં (भणिया) કહ્યા છે (तहा) તેજ પ્રકારે (छसु वि लेस्सासु) છએ લેશ્યાઓમાં (भाणियव्वा)

लेश्याश्चारयितव्याः, वानव्यन्तरा यथा असुरकुमाराः, तत् नूनं भदन्त ! तेजोलेश्या ज्योतिष्काः तेजोलेश्येषु ज्योतिष्केषु उपपद्यते ? यथैव असुरकुमारः, एवं वैमानिका अपि, नवरं द्वयोरपि च्यवन्ति, इत्यभिलापः तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्यो नीललेश्यः कापोतलेश्यो नैरयिकः कृष्णलेश्येषु नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते कृष्णलेश्यो नीललेश्यः कापोतलेश्य उद्वर्तते, यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते ? हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्य नीललेश्य कापोतलेश्य उपपद्यते, यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्यो

कहने चाहिए (नवरं) विशेष (छप्पि लेस्सा) छहों लेश्याएं (उच्चारेयव्वाओ) बोलनी चाहिए।

(वाणमंतरा जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर जैसे असुरकुमार (से णूणं भंते ! तेउलेस्से जोइसिए) हे भगवन् ! तेजोलेश्या वाला ज्योतिष्क देव (तेउलेस्सेसु जोइसिएसु) तेजोलेश्या वाले ज्योतिष्कों में (उववज्जइ ?) उत्पन्न होता है ? (जहेव असुरकुमारए) जैसे असुरकुमार (एवं वेमाणिया वि) इसी प्रकार वैमानिक भी (नवरं दोण्हं पि चयंतीति अभिलावो) विशेषता यह कि दोनों को 'च्यवते हैं' ऐसा बोलना।

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से नेरइए) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाला, नीललेश्या वाला, कापोतलेश्या वाला नारक (कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु नेरइएसु) कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या वाले नारकों में (उववज्जइ) उत्पन्न होता है (कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा उववट्टइ) कृष्ण, नील, कापोतलेश्या में उद्वर्त्तन करता है (जल्लेस्से उववट्टइ, तल्लेस्से उववज्जइ ?) जिस लेश्या में उद्वर्त्तन करता है, उसी लेश्या में उत्पन्न होता है ? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्ह-नील-काउलेस्से उववज्जइ) कृष्ण,

---

કહેવા જોઈએ (नवर) વિશેષ (छप्पिलेस्सा) છએ લેશ્યાઓ (उचारयव्वाओ) કહેવાવી જોઈએ.

(वाणमंतरा जहा असुरकुमारा) વાનવ્યન્તર જેવા અસુરકુમાર.

(से णूणं भंते ! तेउलेस्से जोइसिए) હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્કોમાં (उववज्जइ ?) ઉત્પન્ન થાય છે ? (जहेव असुरकुमारए) જેમ અસુરકુમાર (एवं वेमाणियावि) એજ પ્રકારે વૈમાનિક પણ (नवरं दोण्हं वि चयंतीति अभिलावो) વિશેષતા એકે બન્ને ચ્યવે છે એમ કહેવું.

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से नेरइए) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા કાપોતલેશ્યાવાળા નારક (कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु नेरइएसु) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा उववट्टइ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (जल्लेस्से उववट्टइ तल्लेस्से उववज्जइ ?) જે લેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે, તેજ લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (कण्ह, नील, काउलेस्से उववज्जइ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યામાં

यावत् तेजोलेश्योऽसुरकुमारः कृष्णलेश्येषु यावत् तेजोलेश्येषु असुरकुमारेषु उपपद्यते ? एवं यथैव नैरयिकस्तथा असुरकुमारा अपि, यावत् स्तनितकुमारा अपि, तत् नूनं भदन्त ! कृष्ण-लेश्यो यावत् तेजोलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु यावत् तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते ? एवं पृच्छा यथा असुरकुमाराणाम्, हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्यो यावत् तेजोलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु यावत् तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु स्यात् कृष्णलेश्य उद्वर्तते,

---

नील, कापोतलेश्या में उत्पन्न होते है (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) जिस लेश्यावाला होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्यावाला में उद्वर्त्तन करता है।

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से असुरकुमारे) हे भगवन् ! कृष्ण-लेश्या वाला यावत् तेजोलेश्या वाला असुरकुमार (कण्हलेस्सेसु जाव तेउले-स्सेसु असुरकुमारेसु) कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्या वाले असुरकुमारों में (उववज्जइ) उत्पन्न होता है (एवं जहेव नेरइए) इस प्रकार जैसे नारक (तहा असुरकुमारा वि) उसी प्रकार असुरकुमार भी (जाव थणियकुमारा वि) यावत् स्तनितकुमार भी।

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए) क्या हे भगवन् ! कृष्णलेश्या यावत् तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक (कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु) कृष्णलेश्या वाले यावत् तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में (उववज्जइ ?) उपजता है ? (एवं पुच्छा) ऐसी पृच्छा (जहा असुरकुमाराणं) जैसे असुरकुमारों की (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए) कृष्णलेश्या वाला यावत् तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक (कण्ह-लेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ) कृष्ण यावत् तेजोलेश्या

ઉત્પન્ન થાય છે (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) જે લેશ્યાવાળા થઈને ઉત્પન્ન થાય છે તેજ લેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે.

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से असुरकुमारे) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમાર (कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु असुरकुमारेसु) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા અસુરકુમારોમાં (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (एवं जहेव नेरइए) એ પ્રકારે જેવા નારક (तहा असुरकुमारा वि) એજ પ્રકારે અસુરકુમારો પણ (जाव थणियकुमारावि) યાવત્ સ્તનિતકુમાર પણ સમજી લેવા.

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए) શું હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વિકાયિક (कण्हलेस्सेसु तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (एवं पुच्छा) એવી પૃચ્છા (जहा असुरकुमाराणं) જેમ અસુરકુમારો (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક (कण्हलेस्सेसु

स्यात् नीललेश्यः, स्यात् कापोतलेश्य उद्वर्तते, स्यात् यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते, तेजोलेश्य उपपद्यते नो चैव खलु तेजोलेश्य उद्वर्तते, एवम् अप्कायिका वनस्पतिकायिका अपि भणितव्याः, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्यो नीललेश्यः कापोतलेश्यः तेजस्कायिकः कृष्णलेश्येषु नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजस्कायिकेषु उपपद्यते, कृष्णलेश्यो नीललेश्यः कापोतलेश्य उद्वर्तते, यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते ? हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्यो

वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है। (सिय कण्हलेस्से) स्यात् कृष्णलेश्या वाला (उववट्टइ) उद्वर्त्तन करता है (सिय नीललेस्से) स्यात् नीललेश्या में (सिय काउलेस्से) स्यात् कापोतलेश्या में (उववट्टइ) उद्वर्त्तन करता है (सिय) स्यात् (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) जिस लेश्या वाला उत्पन्न होता है स्यात् उस लेश्यावाला उद्वर्त्तन करता है (तेउलेस्से उववज्जइ नो चेव णं तेउलेस्से उववट्टइ) तेजोलेश्या वाले में उत्पन्न होता है परन्तु तेजोलेश्या वाला होकर उद्वर्त्तन नहीं करता (एवं आउकाइया) इसी प्रकार अप्कायिक (वणस्सइ-काइयावि) वनस्पतिकायिक भी (भाणियव्वा) कहना चाहिए।

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या वाले तेजस्कायिक (कण्ह-लेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु) कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या वाले तेजस्कायिकों में (उववज्जइ) उत्पन्न होता है (कण्हलेस्से, नीललेस्से काउलेस्से उववट्टइ) कृष्ण, नील, कापोतलेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) जिस लेश्यावाला उत्पन्न होता है, उस लेश्यावाला उद्वर्त्तन करता है ? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्हलेस्से)

जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ) કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (सिय कण्हलेस्से) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા (उववट्टइ) ઉદ્વર્તન કરે છે (सिय नील-लेस्से) સ્યાત્ નીલલેશ્યામાં (सिय काउलेस्से) સ્યાત્ કાપોતલેશ્યા (उववट्टइ) ઉદ્વર્તન કરે છે सिय) સ્યાત્ (जल्लेस्से उववज्जइ तउलेस्से उववट्टइ) જે લેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે સ્યાત્ તે લેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તનકરે છે (तेउलेस्से उववज्जइ नो चेवणं तेउलेस्से उववट्टइ) તેજોલેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે પરન્તુ તેજોલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન નથી કરતા (एवं आउकाइया) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક (वणस्सइकाइया वि) વનસ્પતિકાયિક પણ (भणियव्वा) કહેવા જોઈએ.

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક (कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्से तेउकाइ सु) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોમા (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (कण्हलेस्से, नीललेस्से, काउलेस्से उववट्टइ) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) જેલેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે, તે લેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે ? (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (कण्हलेस्से, नीललेस्से, काउलेस्से तेउकाइए) કૃષ્ણ,

नीललेश्यः कापोतलेश्य स्तेजस्कायिकः कृष्णलेश्येषु नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजस्कायिकेषु उपपद्यते, स्यात् कृष्णलेश्य उद्वर्तते, स्यात् नीललेश्य उद्वर्तते, स्यात् कापोतलेश्य उद्वर्तते स्याद् यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते, एवं वायुकायिकद्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिया अपि भणितव्याः, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्यो यावत् शुक्ललेश्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः कृष्णलेश्येषु यावत् शुक्ललेश्येषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्यते ? पृच्छा, हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्यो यावत् शुक्ललेश्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः कृष्णलेश्येषु यावत्-शुक्ल-

---

नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए) कृष्ण, नील, कापोतलेश्या वाला तेजस्कायिक (कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु) कृष्ण, नील, कापोतलेश्या वाले तेजस्कायिकों में (उववज्जइ) उपजता है (सिय कण्हलेस्से उववट्टइ) स्यात् कृष्णलेश्या में उद्वर्तन करता है (सिय नीललेस्से उववट्टइ) स्यात् नीललेश्या में उद्वर्तन करता है (सिय काउलेस्से उववट्टइ) स्यात् कापोतलेश्या में उद्वर्त्तन करता है (सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) जिस लेश्यावाला उत्पन्न होता है स्यात् उसी लेश्यावाला उद्वर्त्तन करता है (एवं वाउकाइय-बेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदिया वि भाणियव्वा) इसी प्रकार वायुकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय भी कहने चाहिए।

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या वाले (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया) पंचेन्द्रिय तिर्यंच (कण्हलेस्सेसु जाव सुक्कलेस्सेसु पंचिदियतिरिक्खजोणिएसु) कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में (उववज्जइ) उपजता है ? (पृच्छा) प्रश्न (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से) कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्यावाला (पंचिंदियतिरिक्खजोणिए) पंचेन्द्रिय तिर्यंच (कण्हलेस्सेसु जाव सुक्कलेस्सेसु)

નીલ, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક (कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेसेसु तेउकाइएसु) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોમાં (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (सिय कण्हलेसे उववट्टइ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (सिय नीललेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ નીલલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (सिय काउलेस्से उववट्टइ) સ્યાત કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) જેલેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે સ્યાત્ તેજલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વર્તન કરે છે (एवं वाउकाइया वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदिया वि भाणियव्वा) એજ પ્રકારે વાયુકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પણ કહેવા જોઈએ.

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા (पंचेदियतिरिक्खजोणिया) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ (कण्हलेस्सेसु पंचेदियतिरिक्खजोणिएसु) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા (उववज्जइ) ઉપજે છે, (पुच्छा) પ્રશ્ન (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से) કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા (पंचेदियतिरिक्खजोणिए) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ (कण्हलेस्सेसु जाव सुक्कलेस्सेसु)

लेश्येषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्यते, स्यात् कृष्णलेश्य उद्वर्तते, यावत् स्यात शुक्ललेश्य उद्वर्तते, स्याद् यल्लेश्य उपपद्यते, तल्लेश्य उद्वर्तते, एवं मनुष्योऽपि, वानव्यतरा यथा असुरकुमाराः, ज्योतिष्कवैमानिका अपि एवञ्चैव, नवरं यस्य यल्लेश्याः, द्वयोरपि च्यवनमिति भणितव्यम् ॥ सू० १३ ॥

टीका-द्वितीयोद्देशके नैरयिकादीनां लेश्यापरिगणनं तेषामल्पबहुत्वं महर्द्धिकत्वञ्च प्ररूपितम्, अथ तृतीयोद्देशके तेषामेव नैरयिकादीनां तास्ता लेश्याः किमुपपातक्षेत्रोत्पन्नानामेव भवन्ति ? किंवा विग्रहेऽपि भवन्ति ? इति वक्तव्यतां प्ररूपयितुं प्रथमं नयान्तरमधिकृत्य नैर-

---

कृष्ण यावत् शुक्ललेश्या वाले (पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में उत्पन्न होता है (सिय कण्हलेस्से उववट्टइ) स्यात् कृष्णलेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है (जाव सिय सुक्कलेस्से) यावत् स्यात् शुक्ललेश्या वाला (उववट्टइ) उद्वर्त्तन करता है (सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ) स्यात् जिस लेश्या वाला उपजता है उसी लेश्यावाला उद्वृत्त होता है (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (वाणमंतरा जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर जैसे असुरकुमार (जोइसिय वेमाणिया वि एवं चेव) ज्योतिष्क एवं वैमानिक भी इसी प्रकार (नवरं जस्स जल्लेस्सा) विशेषता यह कि जिसके जितनी लेश्याएं हैं (दोण्ण वि चयंति भाणियव्वं) दोनों अर्थात् ज्योतिष्कों और वैमानिकों के लिए च्यवन करते हैं, ऐसा कहना चाहिए।

टीकार्थ-द्वितीय उद्देशक में नैरयिकों आदि की लेश्याओं की गणना, उनके अल्पबहुत्व और अल्पर्द्धिकत्व-महर्द्धिकत्व की प्ररूपणा की गई है, तृतीय उद्देशक में यह बतलाया जा रहा है कि नैरयिकों आदि की वे लेश्याएं क्या उत्पत्तिक्षेत्र में उत्पन्न होने पर ही होती हैं अथवा उत्पत्तिक्षेत्र की ओर जाते

કૃષ્ણ યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા (पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે (सिय कण्हलेस्से उववट्टइ) સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે (जाव सिय सुक्कलेस्से) યાવત્ સ્યાત્ શુકલલેશ્યાવાળા (उववट्टइ) ઉદ્વર્તન કરે છે (सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ) સ્યાત્ જેલેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે તેજલેશ્યાવાળામાં ઉદ્વૃત્ત થાય છે (एवं मणूसे वि) એ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (वाणमंतरा जहा असुरकुमारा) વાનવ્યન્તર જેવા અસુરકુમાર (जोइसियवेमाणिया वि एवंचेव) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ એજ પ્રકારે (नवरं जस्स जल्लेस्सा) વિશેષતા એકે જેઓની જેટલી લેશ્યાઓ (दोण्ह वि चयंति भाणियव्वं) બન્ને અર્થાત્ જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના માટે ચ્યવન કરે છે, એવું કહેવું જોઈએ.

ટીકાર્થ-દ્વિતીય ઉદ્દેશકમાં નૈરયિકો વિગેરેની લેશ્યાઓની ગણના તેમના અલ્પબહુત્વ અને અલ્પર્દ્ધિકત્વ મહર્દ્ધિકત્વની પ્રરૂપણા કરાઈ છે, તૃતીય ઉદ્દેશકમા એ બતાવાય છે કે નૈરયિકો આદિની તે લેશ્યાઓ શું ઉત્પત્તિક્ષેત્રમા ઉત્પન્ન-થતાં જ થાય છે અથવા ઉત્પત્તિ-ક્ષેત્રની તરફ જતાં સમયે વિગ્રહ ગતિમાં પણ હોય છે? પ્રથમ નયાન્તરનો આશ્રય

यिकादिव्यपदेशं प्ररूपयति–नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ, अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! नैरयिकः खलु किं नैरयिकेषु उपपद्यते ? किंवा अनैरयिको नैरइकेषु उपपद्यते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइए नेरइएसु उववज्जइ नो अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ' नैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते नो अनैरयिको नैरइकेषु उपपद्यते, तथाहि–आयुष एव नारकादि भवोपग्राहकत्वात् नैरयिकायुषि उदयं प्राप्ते सति नारकभवं लभते, मनुष्यायुषि उदयं प्राप्ते मनुष्यभवं लभते इत्यादिरीत्या नैरयिकाद्यायुर्वेदन–प्रथमसमये एव नारकादिव्यपदेशो भवति, इति ऋजुसूत्रनयानुसारेणावसेयम्, तथाचोक्तम्–"पलालं न दहत्यग्निर्भिद्यते न घटः क्वचित् । ना शून्येनिष्क्रमोऽस्तीह न च शून्यं प्रविश्यते ॥१॥ नारकव्यतिरिक्तश्च नरके नोपपद्यते । नरकान्नारकश्चास्य, न कश्चिद् विप्रमुच्यते ॥२॥

समय विग्रहगति में भी होती हैं ? प्रथम नयान्तर का आश्रय लेकर नैरयिक आदि के व्यपदेश की प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–हे भगवन् ! क्या नारक जीव नारकों में उत्पन्न होता है अथवा जो नारक नहीं है वह नारकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान् उत्तर देते हैं–हे गौतम ! नारक ही नारकों में उत्पन्न होता है, अनारक नारकों में उत्पन्न नहीं होता । तात्पर्य यह है कि वस्तुतः आयु ही भव का कारण है, अतएव जब नारकायु का उदय होता है, तभी जीव को नरकभव की प्राप्ति होती है । इसी प्रकार मनुष्यायु का उदय होने पर मनुष्यभव प्राप्त होता है । इस कारण नरकायु आदि के वेदन के प्रथम समय में ही नारक आदि संज्ञा का व्यवहार होने लगता है । यह ऋजुसूत्रनय का अभिप्राय है । कहा भी है–'न अग्नि पलाल को जलाती है, न कहीं घट का भेदन होता है । न अशून्य में किसीका निष्क्रमण होता है और न कोई शून्य में प्रवेश करता है ॥१॥

લઈને નૈરયિક આદિના વ્યપદેશની પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્ ! શું નારક જીવ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અથવા જે નારક નથી તે નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે–હે ગૌતમ ! નારક જ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અનારક નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા તાત્પર્ય એ છે કે વસ્તુતઃ આયુષ્ય જ ભવનું કારણ છે, તેથી જ જ્યારે નારકાયુનો ઉદય થાય છે, ત્યારે જીવને નારકભવની પ્રાપ્તિ થાય છે. એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુનો ઉદય થતાં મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થાય છે. એ કારણથી નરકાયુ આદિની વેદનાના પ્રથમ સમયમાં જ નારક આદિ સંજ્ઞાનો વ્યવહાર થવા લાગે છે. આ ઋજુ સૂત્ર નયનો અભિપ્રાય છે. કહ્યું પણ છે–'અગ્નિ પરાળને બાળતો નથી. ક્યાંય ઘટનું ભેદન નથી થતું. અશૂન્યમાંથી કોઈનું નિષ્ક્રમણ નથી થતું અને કોઈ શૂન્યમાં પ્રવેશ કરતું નથી. ॥૧॥

इति, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि अवसेयम्, तथा चासुरकुमारादि वैमानिकान्तोऽपि जीवविशेषः असुरकुमारादि वैमानिकान्तेषु स्वस्वभवेषु उपपद्यते नतु तदभिन्नो जीव स्तद्भवेषु उपपद्यते प्रागुक्तयुक्तेरितिभावः, एतेनाग्रिमप्रश्नोऽपि समाहितोऽवसेयः, नारकादिभवेभ्यो नारक व्यतिरिक्त एव विप्रमुच्यते, नतु नारकादिभवयोग्यो नारकादिः स्वभवाद् विप्रमुच्यते इत्यभिप्रायेणाह-'नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो उववट्टइ, अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ ?' हे भदन्त ! नैरयिकः

जो नारक नहीं है वह नरक में उत्पन्न नहीं होता और जो नारक है वह नरक से छुटकारा नहीं पा सकता ॥२॥

नारकों के ही समान असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, तिर्यंच पंचेन्द्रियो, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी समझलेना चाहिए। इस प्रकार असुरकुमार ही असुरकुमारों में उत्पन्न होता है यावत् वैमानिकों में उत्पन्न होता है। जो असुरकुमार नहीं वह असुरकुमारों में उत्पन्न नहीं होता और जो वैमानिक नहीं वह वैमानिकों में उत्पन्न नहीं होता। युक्ति इस विषय में वही समझलेनी चाहिए जो पहले कही जा चुकी है। इस कथन से आगे वाले प्रश्न का भी समाधान हो जाता है। अर्थात् जीव जब नारक नहीं रहता तभी वह नरकभव से मुक्त होता है, जबतक नारक है तबतक नरकभव से मुक्त नहीं होता। इस अभिप्राय से कहा गया है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव नरकभव से उद्वर्त्तन करता अर्थात्

જે નારક નથી તે નરકમાં ઉત્પન્ન નથી થતા અને જે નારક છે તે નરકથી છૂટકારો નથી મેળવી શકતા. ॥૨॥

નારકોની સમાન જ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. એ પ્રકારે અસુરકુમાર જ અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે યાવત્ વૈમાનિક જ વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જે અસુરકુમાર નથી તે અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા અને જે વૈમાનિક નથી તે વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. યુક્તિ આ વિષયમાં તેજ સમજી લેવી જોઈએ જે પહેલા કહી દિધેલી છે આ કથનથી આગળના પ્રશ્નનું પણ સમાધાન થઈ જાય છે. અર્થાત્ જીવ જ્યારે નારક નથી રહેતો ત્યારે તે નારક ભવથી મુક્ત થાય છે, જ્યાં સુધી નારક છે ત્યાં સુધી નરકભવથી મુક્ત નથી થતો. એ અભિપ્રાયથી એમ કહ્યું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકજીવ નરકભવથી ઉદ્વર્તન કરે છે અર્થાત્ નિકળે

खलु किम् नैरयिकेभ्यः-नारकभवेभ्य उद्वर्तते-निर्गच्छति ? किंवा अनैरियको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते-निर्गच्छति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ णो नेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ' अनैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते-निःसरति, नो नैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तते-निर्गच्छति, नारकभवायुष्कस्यैव नैरयिकतया तस्य तेभ्य उद्वर्तना संभवात् प्रागुक्तयुक्ते रुपपादितत्वाच्च, 'एवं जाव वेमाणिए' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावद्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्य-वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकोऽपि स्वस्वभवेभ्यो नोद्वर्तते, अपितु-असुरकुमारादि तत्तद् व्यतिरिक्त एव जीवोऽसुरकुमारादि तत्तद्भवेभ्य उद्वर्तते प्रागुक्तयुक्तेरितिभावः, किन्तु-

निकलता है ? अथवा जो अनारक अर्थात् नारक से भिन्न है वह नारक से उद्वर्त्तन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! अनारक जीव नारकभव से उद्वर्त्तन करता है, नारक नरकभव से नहीं उद्वृत्त होता । तात्पर्य यह है कि जबतक किसी जीव के नरकायु का उदय बना हुआ है तबतक नारक कहलाता है और जब नरकायु का उदय नहीं रहता तब वह अनारक (नारक भिन्न) कहलाने लगता है । जबतक नरकायु का उदय है तबतक कोई जीव नरक से निकल नहीं सकता, इस कारण यह कहा गया है कि नारक नरक से नहीं निकलता, बल्कि वही जीव नरक से निकलता है जो अनारक हो अर्थात् जिसके नरकायु का उदय न रह गया हो । यही कथन असुरकुमार आदि भवनवासियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, तिर्यंच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी लागू होता है । अर्थात् जीव जबतक भवनवासी है अर्थात् भवनवासीदेवायु के उदय से युक्त है तबतक वह भवनवासी भव से मुक्त नहीं हो

છે અથવા જે અનારક અર્થાત્ નારકથી ભિન્ન છે નરકથી ઉદ્વર્તન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનારકજીવ નારકભવથી ઉદ્વર્તન કરે છે, નારક નારકભવથી ઉદ્વૃત્ત નથી થતો તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી કોઈ જીવને નરકાયુનો ઉદય થાય છે ત્યાં સુધી તે નારક કહેવાય છે અને જ્યારે નરકાયુનો ઉદય નથી રહેતો ત્યારે તે અનારક (નારક ભિન્ન) કહેવાવા લાગે છે, જ્યાં સુધી નરકાયુનો ઉદય છે ત્યાં સુધી કોઈ જીવ નરમાંથી નિકળતો નથી. એ કારણે એમ કહેલું છે કે નારક નરકથી નથી નિકળતો, પણ તેજ જીવ નરકથી નિકળે છે જે અનારક છે અર્થાત્ જેનો નરકાયુનો ઉદય રહી ગએલ હોય આ જ કથન અસુરકુમાર આદિ ભવનવાસિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ લાગુ થાય છે. અર્થાત્ જીવ જ્યાં સુધી ભવનવાસી છે અર્થાત્ ભવનવાસી દેવાયુના ઉદયથી યુક્ત છે. ત્યાં સુધી તે ભુવનવાસી ભવથી મુક્ત નથી થઈ શકતો, જ્યારે ભવનવાસીના આયુષ્યનો

'नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयणंति अभिलावो कायव्वो' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु ज्योतिष्कवैमानिकेषु भवेषु उद्वर्तनापेक्षया च्यवनमिति अभिलापः कार्यः, तत्राच परभवायुषि उदयं प्राप्ते सति तद्भवाद् उद्वर्तते, यद्भवायुश्चोदयं प्राप्तं भवति तद्भवेनैव व्यपदिश्यते यथा नारकायुषि उदयं प्राप्ते सति नारकभवेन 'नारकः' इति व्यपदेशः, तस्माद् नैरयिकेभ्योऽनैरयिक एवोद्वर्तते नो नैरयिकः, एवम् असुरकुमारादि भवेभ्योऽपि तत्तद्भवायोग्य एवोद्वर्तते नतु असुरकुमारादिरिति फलितम्, अथ कृष्णलेश्यामधिकृत्योत्पादोद्-

सकता, जब भवनवासी की आयु का उदय नहीं रहता तब वह भवनवासी भी नहीं रहता और तभी भवनवासी के भव से उद्वर्त्तन करता है। इसी प्रकार वैमानिक पर्यन्त सभी के विषय में कहना चाहिए।

इस कथन में विशेषता इतनी ही है कि ज्योतिष्क देवों और वैमानिक देवों के लिए 'उद्वर्त्तन' शब्द का प्रयोग नहीं किया जाता। उनके लिए 'च्यवन' शब्द का प्रयोग करना चाहिए।

इस प्रकार आगामी भव की आयु का उदय होने पर जीव वर्त्तमान भव से उद्वृत्त होता है और जिस भव संबंधी आयु का उदय हो, उसी नाम से उसका व्यवहार होता है, जैसे नरकायु का उदय होने पर जीव नारक कहलाने लगता है। इस दृष्टि से नारकों से उसी जीव का उद्वर्त्तन होता है जो नारक न हो अर्थात् जिसके नरकायु का उदय न रह गया हो। इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवों से उसी का उद्वर्त्तन होता है जो असुरकुमार आदि नरक गया हो। फलितार्थ यह है कि जिस आगामी भव की आयु उदय हो गया हो, जीव उसी आयु के नाम से व्यवहृत होता है और उसीका उद्वर्त्तन होता है। उदाहरणार्थ कोई मनुष्य नरकायु का बंध पहले कर चुका है और इस

ઉદય નથી રહેતો, ત્યારે તે ભવનવાસી પણ નથી રહેતો અને ત્યારે ભવનવાસીના ભવથી ઉદ્વર્તન કરે છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિક પર્યન્ત બધાના વિષયમાં કહેવું જોઈએ.

આ કથનમાં વિશેષતા એટલી છે કે જ્યોતિષ્ક દેવો અને વૈમાનિક દેવોને માટે 'ઉદ્વર્તન' શબ્દનો પ્રયોગ નથી કરાતો, તેમના માટે 'ચ્યવન' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

એ પ્રકારે આગામીભવના આયુનો ઉદય થતાં જીવ વર્તમાન ભવથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે અને જે ભવસંબન્ધી આયુનો ઉદય હોય, તે જ નામથી તેનો વ્યવહાર થાય છે, જેમ નરકાયુનો ઉદય થતાં જીવ નારક કહેવાવા લાગે છે એ દૃષ્ટિથી નારકોથી તે જીવનું ઉદ્વર્તન થાય છે, જે નારક ન હોય અર્થાત્ જેના નરકાયુનો ઉદય ન રહી ગયો હોય. એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવોથી તેમનું જ ઉદ્વર્તન થાય છે જે અસુરકુમાર આદિ ન રહી ગયા હોય ફલિતાર્થ એ છે કે જે આગામી ભવના આયુનો ઉદય થઈ ગયો હોય, જીવ તેજ આયુના નામે વ્યવહૃત થાય છે અને તેનું જ ઉદ્વર્તન થાય છે.

वर्तनं प्ररूपयितुमाह–'से नूणं भंते ! कण्हलेस्से नेरइए कण्हलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ?' हे भदन्त ! तत्–अथ नूनं कृष्णलेश्यो नैरयिकः किं कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते अथ च कृष्णलेश्य एव तेभ्य उद्वर्तते–निर्गच्छति ? किं कृष्णलेश्येभ्यो नैरयिकेभ्यः उद्वर्तमानः किं कृष्णलेश्य एवोद्वर्तते ? इति प्रश्नाशयः, तदेव दार्ढ्यार्थं प्रकारान्तरेणाह–किं यल्लेश्यो जीव उपपद्यते

समय मनुष्यायु का वेदन कर रहा है। जबतक उसके मनुष्यायु का उदय है तबतक उसकी मृत्यु नहीं होती और जब मनुष्यायु समाप्त होकर नरकायु का उदय हो जाता है तब वह नरक में जाता है। इस प्रकार नारकायु का उदय होने पर वह नारक कहलाने लगता है और वही जीव नरकभव में उत्पन्न होता है। इसलिए यह कहा गया है कि नारक ही नारकों में उत्पन्न होता है। इसी प्रकार नरक से निकलकर मनुष्यभव में उत्पन्न होने वाले जीव के विग्रहगति में ही मनुष्यायु का उदय हो जाता है अतः यह कहा जाता है कि मनुष्य ही मनुष्यभव में उत्पन्न होता है। यही बात उद्वर्त्तन के संबंध में समझलेनी चाहिए।

अब कृष्णलेश्या को लेकर उत्पाद और उद्वर्त्तन की प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या वाला नैरयिक कृष्णलेश्या वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है और क्या कृष्णलेश्या वाला ही नैरयिकों से उद्वृत्त होता है ? पुष्टि के लिए प्रकारान्तर से यही प्रश्न दोहराया गया है–क्या जीव जिस लेश्यावाला होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्यावाला रहता हुआ

ઉદાહરણ–કોઈ મનુષ્ય નરકાયુનો બંધ પહેલાં કરી ચૂકેલો છે અને આ સમયે મનુષ્યાયુનું વેદન કરી રહેલ છે. જ્યાં સુધી તેના મનુષ્યાયુનો ઉદય છે ત્યાં સુધી તેનું મૃત્યુ નથી થતું અને જ્યારે મનુષ્યાયુ સમાપ્ત થઈને નરકાયુનો ઉદય થઈ જાય છે ત્યારે તે નરકમાં જાય છે, એ પ્રકારથી નરકાયુનો ઉદય થતાં તે નારક કહેવાવા લાગે છે. અને તેજ જીવ નરકભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ માટે આ કહેલું છે કે, નારક જ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ પ્રકારે નરકમાંથી નિકળીને મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થનાર જીવની વિગ્રહ ગતિમાં જ મનુષ્યાયુનો ઉદય થઈ જાય છે, તેથી એમ કહેવાય છે કે મનુષ્ય જ મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એજ વાત ઉદ્વર્તનના સંબન્ધમાં પણ સમજી લેવી જોઈએ.

હવે કૃષ્ણલેશ્યાને લઈને ઉત્પાદ અને ઉદ્વર્તનાની પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નૈરયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જ નૈરયિકોથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે ? પુષ્ટિને માટે પ્રકારાન્તરથી એજ પ્રશ્ન પુનઃ કરાયેલ છે–શું જીવ જેલેશ્યાવાળો ઉત્પન્ન થાય છે, એજ લેશ્યાવાળો રહીને ઉદ્વર્તન કરે છે ?

तल्लेश्यएवोद्वर्तते ? भगवानाह–'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त–सत्यम् 'कण्हलेस्से नेरइए कण्हलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से उववट्टइ' कृष्णलेश्यो नैरयिकः कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते अथ च कृष्णलेश्य एव उद्वर्तते–ततो निर्गच्छति तदेव स्फुटयति–'जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ' यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते निर्गच्छति, तथा च कृष्णलेश्यः सन् कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषूत्पद्यते न लेश्यान्तरयुक्तः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वा बद्धायुष्कत्वेन नरकेषूत्पत्तुकामो यथाक्रमं पञ्चेन्द्रियतिर्यगायुषि च साकल्येनाक्षीणे अन्तर्मुहूर्तशेषे यल्लेश्येषु नरकेषूत्पत्स्यते तद्गतलेश्यया परिणमति, तदनन्तरं तेनैवाप्रतिपतितेन परिणामेन नरकायुः प्रतिसंवेदयते, तस्मात् कृष्णलेश्यः कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु उत्पद्यते न लेश्यान्तरोपेतः, एवं ततः कृष्णलेश्या एव ततः उद्वर्तते नो लेश्यान्तरयुक्तो

उद्वर्त्तन करता है ?

भगवान्–हे गौतम ! हां, सत्य है । कृष्णलेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारकों में उत्पन्न होता है और कृष्णलेश्या वाला ही वहां से उद्वृत्त होता अर्थात् निकलता है । इसी कथन का स्पष्टीकरण किया जाता है–जिस लेश्यावाला होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्यावाला होता हुआ उद्वर्त्तन करता है । इस प्रकार कृष्णलेश्या वाला होता हुआ कृष्णलेश्या वाले नारकों में उत्पन्न होता है । किसी अन्य लेश्या से युक्त हो करके नहीं । जो पंचेन्द्रिय तिर्यंच अथवा मनुष्य नरकायु का बंध कर चुका है और नरक में उत्पन्न होनेवाला है, वह क्रम से पंचेन्द्रिय तिर्यंचायु अथवा मनुष्यायु का पूरी तरह से क्षय होने से अन्तर्मुहूर्त्त पहले उसी लेश्या से युक्त हो जाता है जिस लेश्यावाले नरक में उत्पन्न होनेवाला हो ! वही लेश्या से परिणत होता है । तत्पश्चात् उसी अप्रतिपतित परिणाम से नरकायु का वेदन करता है । अतएव कृष्णलेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारकोंमें उत्पन्न होता है, अन्य लेश्यावाला कृष्णलेश्या

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમા ઉત્પન્ન થાય છે અને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જ ત્યાથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે અર્થાત્ નિકળે છે એજ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ કરાય છે–જેલેશ્યાવાળા થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાવાળા બનીને ઉદ્વર્તન કરે છે. એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા થઈને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ બીજી લેશ્યાથી યુક્ત થઈને નહીં જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અથવા મનુષ્ય નરકાયુનો બંધ કરી ચૂકેલા છે અને નરકમાં ઉત્પન્ન થનારા છે, તે ક્રમે કરીને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચાયુ અથવા મનુષ્યાયુનો પુરી રીતે ક્ષય થયેથી અન્તર્મુહૂર્ત પહેલાં તે લેશ્યાથી યુક્ત થઈ જાય છે. જેલેશ્યાવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થનાર છે. એજ લેશ્યાથી પરિણત થાય છે, તત્પશ્ચાત્ એજ અપ્રતિપતિત પરિણામથી નરકાયુનું વેદનકરે છે તેથી જ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અન્ય લેશ્યાવાળા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં

देव नैरयिकाणां लेश्यापरिणामस्य भवक्षयपर्यन्तस्थायित्वात्, 'एवं नीललेस्से वि, एवं काउलेस्से वि' एवम्-कृष्णलेश्योक्तरीत्या नीललेश्योऽपि नैरयिको नीललेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते नो लेश्यान्तरोपेतः, एवम्-उक्तरीत्या कापोतलेश्योऽपि नैरयिकः कापोतलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते नो लेश्यान्तरोपेतः, एवं नीललेश्य एव नैरयिको नीललेश्येभ्यो नैरयिकेभ्य उद्वर्तते, एवं कापोतलेश्य एव स कापोतलेश्येभ्यो नैरयिकेभ्य-उद्वर्तते इत्यवसेयम्, 'एवं असुरकुमाराण वि, जाव थणियकुमारा' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या असुरकुमारा अपि यावत्-नागकुमारा, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमारा, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमारा अपि कृष्णलेश्यावन्तः सन्तः कृष्णादि-

---

वाले नारकों में उत्पन्न नहीं होता। तत्पश्चात् वह वहां कृष्णलेश्या वाला ही बना रहता है, उसकी लेश्या बदलती नहीं है, क्योंकि देवों और नारकों की लेश्या भव का क्षय होने तक एक-सी बनी रहती है।

इसी प्रकार नीललेश्या और कापोतलेश्या वाले नारकों के संबंध में भी समझना चाहिए। अर्थात् नीललेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले नारकों में उत्पन्न होता है, अन्य लेश्यावालों में नहीं और न अन्य लेश्यावाला नीललेश्या वालों में उत्पन्न होता है। इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला नारक कापोतलेश्यावाले नारकों में उत्पन्न होता है, अन्य लेश्यावाला नीललेश्या वाले नारकों में उत्पन्न नहीं होता।

उद्वर्त्तना के विषय में यह नियम है कि नीललेश्या वाला ही नारक नीललेश्या वाले नारकों से उद्वृत्त होता है। इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला ही नारक कापोतलेश्या वाले नारकों से उद्वृत्त होता है।

इसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भी

ઉત્પન્ન નથી થતા. ત્યાર બાદ તે ત્યાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જ બન્યા રહે છે, તેની લેશ્યા બદલાતી નથી. કેમ કે દેવો અને નારકોની લેશ્યા ભવક્ષય થતા સુધી એક સરખી જ બની રહે છે.

એજ પ્રકારે નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોના સમ્બન્ધમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ નીલલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અન્ય લેશ્યાવાળાઓમાં નહીં અને અન્ય લેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળાઓમાં નથી ઉત્પન્ન થતા. એ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા નારક કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અન્ય લેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

ઉદ્વર્તનાના વિષયમાં એવો નિયમ છે કે નીલલેશ્યાવાળા જ નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકોથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે. એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા જ નારક કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોથી ઉદ્વૃત્ત થાય છે

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર

लेश्यावत्सु असुरकुमारभवादिषु उत्पद्यन्ते नो लेश्यान्तरोपेताः किन्तु–'णवरं लेस्सा अब्भहिया' नवरम्–पूर्वापेक्षया विशेषस्तु–लेश्या अभ्यधिका अवसेया, तथा चात्र तेजोलेश्या विषयकमपि वक्तव्यत्वमभिधेयम्, असुरकुमारादि भवनपतीनां तेजोलेश्याया अपि सद्भावात्,

अथ पृथिवीकायिकेषु कृष्णलेश्यादिकमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह–'से नूणं भंते ! कण्हलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ कण्हलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ?' हे भदन्त ! तत्–अथ नूनं कृष्णलेश्यः पृथिवीकायिकः किं कृष्णलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते ? एवं कृष्णश्य एव किं तत उद्वर्तते ? तदेव प्रकारान्तरेण प्रतिपादयति–किम्–यल्लेश्यो जीव उपपद्यते तल्लेश्य एव उद्वर्तते–ततो निर्गच्छति ? भगवानाह–'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त–सत्यम्, 'कण्हलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु पुढविकाइएसु उव-

---

कृष्णादि लेश्या से युक्त होकर कृष्णलेश्यादि वाले असुरकुमारादि में उत्पन्न होते हैं, अन्य लेश्या से युक्त होकर नहीं।

पहले की अपेक्षा विशेषता यह है कि यहां एक तेजोलेश्या अधिक कहनी चाहिए, और उसकी वक्तव्यता भी अधिक समझनी चाहिए, क्योंकि असुरकुमार आदि भवनपतियों में तेजोलेश्या भी पाई जाती है।

अब पृथ्वीकाय में कृष्णलेश्या आदि को लेकर प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाला पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है और क्या कृष्णलेश्या वाला होता हुआ ही उद्वर्त्तन करता है ? क्या जिस लेश्या वाला उत्पन्न होता है, उसी लेश्या वाला उद्वर्त्तन करता है ? अर्थात् क्या कृष्णलेश्या वाला कृष्णलेश्यावालों में उत्पन्न होता है ? और क्या कृष्णलेश्या वाला ही पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या भव से निकलता है ?

भगवान्–हे गौतम ! हां, कृष्णलेश्या वाला पृथिवीकायिक कृष्णलेश्या

દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને કૃષ્ણ લેશ્યાદિવાળા અસુરકુમારાદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, બીજી લેશ્યાથી યુક્ત થઈને નહીં.

પહેલાની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે, અહીં એક તેજોલેશ્યા અધિક કહેવી જોઈએ. અને તેની વક્તવ્યતા પણ અધિક સમજવી જોઈએ. કેમકે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓમાં તેજોલેશ્યા પણ મળી આવે છે.

હવે પૃથ્વીકાયમાં કૃષ્ણલેશ્યા આદિને લઈને પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વી કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા થયેલા જ ઉદ્વર્તન કરે છે ? શું જે લેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાવાળા ઉદ્વર્તન કરે છે ? અર્થાત્ શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા કૃષ્ણલેશ્યાવાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જ પૃથ્વીકાયિક ભવથી નિકળે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હા, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં

वज्जइ' कृष्णलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते किन्तु-'सिय-कण्हलेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्यः सन् तत् उद्वर्तते, 'सिय नीललेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचित् नीललेश्यः सन् पृथिवीकायिक स्तत उद्वर्तते, 'सिय काउलेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचित् कापोतलेश्यः सन् पृथिवीकायिक स्तत उद्वर्तते, 'सिय जल्लेस्से उववज्जइ सिय तल्लेसे उववट्टइ स्यात्-कदाचित् यल्लेश्य उपपद्यते स्यात्-कदाचित् तल्लेश्य उद्वर्तते, तथा च तिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च लेश्यापरिणामस्य अन्तर्मुहूर्तमात्रप्रमाणतया कदाचिद् यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते, कदाचिल्लेश्यान्तरपरिणतोऽपि उद्वर्तते, अयं खलु नियमो यो यल्लेश्येषु उत्पद्यते स नियमेन तल्लेश्य एवोत्पद्यते इति पक्षेऽवसेयः, 'एवं नीलकाउलेस्सासु वि' एवं-कृष्णलेश्य पृथिवीकायिकोक्तरीत्या नीलकापोतलेश्ययोरपि वक्तव्यम्, तथा

वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है, किन्तु उसके उद्वर्त्तन के विषय में यह नियम नहीं कि कृष्ण लेश्या में ही उसका उद्वर्त्तन हो। वह कदाचित् कृष्णलेश्या में उद्वर्त्तन करे कदाचित् नीललेश्या में और कदाचित् कापोतलेश्या में उद्वर्त्तन करता है। वह कदाचित् जिस लेश्या में उत्पन्न होता है, उसी लेश्या में उद्वर्त्तन करता है कारण यह है कि तिर्यंचों और मनुष्यों का लेश्या-परिणाम अन्तर्मुहूर्त्त मात्र कायम रहता है, उसके पश्चात् बदल जाता है, अत-एव जो पृथ्वीकायिक जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, वह कदाचित् उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है और कदाचित् अन्य लेश्या से युक्त होकर भी उद्वर्त्तन करता है, जो जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है वह उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है, यह नियम यहां ऐकान्तिक नहीं बल्कि वैकल्पिक है।

जो बात कृष्णलेश्या वाले पृथ्वीकायिक के संबंध में कही गई है, वही नील-लेश्या और कापोतलेश्या वाले पृथ्वीकायिक के विषय में भी समझनी चाहिए।

ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ તેના ઉદ્વર્તનના વિષયમાં આ નિયમ નથી કે કૃષ્ણલેશ્યામા જ તેનું ઉદ્વર્તન થાય, તે કોઈ વાર કૃષ્ણલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે, કોઈ વાર નીલલેશ્યામાં અને કોઈ વખત કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે તે કોઈ વાર જે લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે, કારણ એ છે કે તિર્યંચો અને મનુષ્યોના લેશ્યા પરિણામ અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર કાયમ રહે છે, તેના પછી બદલાઈ જાય છે, તેથી જ જે પૃથ્વીકાયિક જે લેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉત્પન્ન થાય છે, તે કોઈ વાર તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે અને કોઈ વાર અન્ય લેશ્યાથી યુક્ત થઈને પણ ઉદ્વર્તન કરે છે. જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે, તે તે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે. આ નિયમ અહીં એકાન્તિક નથી પણ વૈકલ્પિક છે.

જે વાત કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકના સમ્બન્ધમાં કહી છે તેજ નીલલેશ્યાવાળા

च नीललेश्यः पृथिवीकायिकः कदाचित् नीललेश्य उद्वर्तते कदाचित् कापोतलेश्य उद्वर्तते, एवम्-कापोतलेश्यः पृथिवीकायिकः कदाचित् कापोतलेश्य उद्वर्तते कदाचित् कृष्णलेश्य उद्वर्तते कदाचित् नीललेश्य उद्वर्तते, इतिभावः। गौतमः पृच्छति-'से नूणं भंते ! तेउलेस्से पुढवीकाइए तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ पुच्छा' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-तेजोलेश्यः पृथिवीकायिकः किं तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते ? अथ च तेजो-लेश्यः सन् तत उद्वर्तते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् 'तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ' तेजोलेश्यः पृथिवीकायिक स्तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते किन्तु-'सिय कण्हलेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्यः सन् पृथिवीकायिक स्तत उद्वर्तते 'सिय नीललेस्से उववज्जइ' स्यात् कदाचित् नीललेश्यः सन् पृथिवीकायिक स्तत उद्वर्तते 'सिय काउलेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचित् कापोतलेश्यः सन पृथिवीकायिक स्तत उद्वर्तते, परन्तु-'तेउलेस्से उववज्जइ नो चेव णं तेउलेस्सेसु उववट्टइ' तेजोलेश्यः सन् पृथिवीकायिक उपपद्यते किन्तु नो चैव खलु तेजोलेश्यः सन् तत उद्वर्तते,

---

अर्थात् नीललेश्या वाला पृथ्वीकायिक कदाचित् नीललेश्या वाला होकर उद्व-र्त्तन करता है, कदाचित् कृष्ण या कापोतलेश्या वाला होकर उद्वर्त्तन करता है। इसी प्रकार कापोतलेश्या में उत्पन्न पृथ्वीकायिक कदाचित् कापोतलेश्या में उद्वर्त्तन होता है, कदाचित् कृष्णलेश्या में, कदाचित् नीललेश्या में।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक क्या तेजो-लेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ? और क्या तेजोलेश्या से युक्त होकर ही पृथ्वीकायिकों से उद्वृत्त होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है, किन्तु कदाचित् कृष्णलेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है, कदाचित् नीललेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है-

---

અને કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકના વિષયમાં પણ સમજવી જોઈએ. અર્થાત્ નીલલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કોઈવાર નીલલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે, કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યા, અથવા કાપોતલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે. એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યામાં ઉત્પન્ન થયેલ પૃથ્વી-કાયિક કોઈ વાર કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્વર્તન કરે છે, કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યામાં કોઈવાર નીલલેશ્યામાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું તેજોલેશ્યાવાળાથી યુક્ત થઈને પૃથ્વી-કાયિકોથી ઉદ્વૃત્ત થાય ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વી-કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉદ્વર્તન કરે છે, કોઈવાર નીલલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે અને કોઈવાર કાપોતલેશ્યાથી યુક્ત બનીને

तथा च-'अंतमुहुत्तम्मि गए अंतमुहुत्तम्मि सेसए आउंचेव । लेस्साहिं परिणयाहिं जीवा वच्चंति परलोयं ॥१॥' अन्तर्मुहूर्ते गतेऽन्तर्मुहूर्ते शेषे आयुषि चैव । लेश्यापरिणामे जीवा व्रजन्ति परलोकम् इति-वचनप्रामाण्यात् कृष्णलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते किन्तु-स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्यः सन् तत उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् नीललेश्यः सन् उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् कापोतलेश्यः सन् उद्वर्तते किन्तु यदा भवनवासि वानव्यन्तर ज्योतिष्क सौधर्मेशानदेवा स्तेजोलेश्याः सन्तः स्वभवाच्च्युत्वा पृथिवीकायिकेषु उपपद्यन्ते तदा कतिपयकालमपर्याप्तावस्थायां तेषु तेजोलेश्याऽपि उपलभ्यते तदनन्तरं तु नोपलभ्यते तथाविधभवस्वभावतया तेजोलेश्यायोग्य द्रव्यग्रहणसामर्थ्यासंभवात् इत्यभि

और कदाचित् कापोतलेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है। तेजोलेश्या से युक्त होकर तो पृथ्वीकायिक उत्पन्न होता है मगर तेजोलेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त नहीं होता। कहा भी है-अन्तर्मुहूर्त्त आयु बीत जाने पर और अन्तर्मुहूर्त्त शेष रहने पर परिणत लेश्याओं से जीव परलोक गमन करते हैं ॥१॥

इस वचन के प्रामाण्य से कृष्णलेश्या वाला पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है. किन्तु कदाचित् कृष्णलेश्या वाला होता हुआ उद्वृत्त होता है, कदाचित् नीललेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है और कदाचित् कापोतलेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है। किन्तु जब भवनवासी वानव्यन्तर ज्योतिष्क अथवा सौधर्म-ईशान कल्पों के देव तेजोलेश्या से युक्त होकर अपने भव का त्याग करके पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होते हैं, तब कुछ काल तक अपर्याप्त अवस्था में उनमें तेजोलेश्या भी पाई जाती है, उसके बाद तेजोलेश्या नहीं रहती। क्योंकि पृथ्वीकायिक जीव अपने भव के स्वभाव से ही तेजोलेश्या के योग्य द्रव्यों को ग्रहण करने में असमर्थ होते हैं। इसी

ઉદ્વર્તન કરે છે. તેજોલેશ્યાથી યુક્ત થઈને તો પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે પણ તેજોલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન નથી કરતા કહ્યું પણ છે-

અન્તર્મુહૂર્ત આયુ વીતી જતાં અને અન્તર્મુહૂર્ત શેષ રહેતાં પરિણત લેશ્યાઓથી જીવ પરલોક ગમન કરે છે. ॥૧॥

આ વચનના પ્રમાણથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણ કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળા બનીને ઉદ્વૃત્ત થાય છે, કોઈવાર નીલલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. કોઈ વાર કાપોતલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત થાય છે. પણ જ્યારે ભવનવાસી વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અથવા સૌધર્મ ઈશાન કલ્પોના દેવ તેજોલેશ્યાથી યુક્ત થઈને પોતાના ભવનો ત્યાગ કરીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે કેટલાક કાળ સુધી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તેમનામાં તેજોલેશ્યા પણ મળી આવે છે, તેના પછી તેજોલેશ્યા નથી રહેતી કેમકે પૃથ્વીકાયિક જીવ પોતાના ભવના સ્વભાવથી જ તેજોલેશ્યાને યોગ્ય, દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરવામા અસમર્થ બને છે. એ અભિપ્રાયથી કહ્યું છે કે તેજોલેશ્યાથી યુક્ત

प्रायेणोक्तम्–'तेजोलेश्य उपपद्यते किन्तु नो चैव तेजोलेश्य उद्वर्तते' इति फलितम्, यथा चोक्तरीत्या पृथिवीकायिकानां कृष्णनीलकापोततेजोलेश्या सम्बन्धिन्यश्चतस्रो वक्तव्यता उक्तास्तथैवाप्कायिकवनस्पतिकायिकानामपि तथाविधाश्चतस्रो वक्तव्यता वक्तव्या स्तेषामपि अपर्याप्तावस्थायां तेजोलेश्यायाः सद्भावात् इत्यभिप्रायेणाह–'एवं आउकाइया, वणस्सइकाइया वि' एवं–पृथिवीकायिकोक्तरीत्या अप्कायिका वनस्पतिकायिका अपि वक्तव्याः, 'तेऊवाया एवं चेव' तेजोवाताः–तेजस्कायिका वायुकायिका अपि एवञ्चैव–पृथिवीकायिकवदेवावसेयाः किन्तु–'नवरं एएसिं तेउलेस्सा नत्थि' नवरम्–पृथिवीकायिकाद्यपेक्षया विशेषस्तु एतेषाम्–तेजस्कायिकवायुकायिकानां तेजोलेश्या नास्ति–न संभवति तेषां तेजोलेश्याया असंभवात्, एवमेव–'बितिचउरिंदिया एवं चेव तिसु लेस्सासु' द्वित्रिचतुरिन्द्रिया अपि एवञ्चैव–तेजोवायुकायिकवदेव तिसृषु लेश्यासु–कृष्णनीलकापोतलेश्यारूपासु अवसेयाः, किन्तु–'पंचेंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा य जहा पुढविकाइया आदिल्लिया तिसु लेस्सासु भणिया तहछसु वि लेस्सासु भाणियव्वा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च यथा पृथि-

---

अभिप्राय से कहा है कि तेजोलेश्या से युक्त होकर पृथ्वीकायिक उत्पन्न तो होता है मगर तेजोलेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त नहीं होता है।

जिस प्रकार पृथ्वीकायिकों की कृष्ण, नील, कापोत एवं तेजोलेश्या संबंधी चार वक्तव्यताएं कही हैं, उसी प्रकार अप्कायिकों और वनस्पतिकायिकों की भी चार वक्तव्यताएं कहलेनी चाहिए क्योंकि अपर्याप्त अवस्था में उनमें भी तेजोलेश्या पाई जाती है। इस अभिप्राय को लेकर कहा है–पृथ्वीकायिकों के समान अप्कायिकों एवं वनस्पति कायिकों का भी कथन समझना चाहिए।

तेजस्कायिक और वायुकायिक की वक्तव्यता भी इसी प्रकार है किन्तु विशेषता यह है कि तेजस्कायिकों और वायुकायिकों में तेजोलेश्या नहीं होती, क्योंकि उसका होना संभव नहीं है। द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों का कथन भी–इसी तरह समझना चाहिए और कृष्ण, नील तथा कापोतले-

---

થઈને પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તેજોલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન નથી કરતા.

જે પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોની કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત તેમજ તેજોલેશ્યા સમ્બન્ધી ચાર વક્તવ્યતાઓ કહી છે, એજ પ્રકાર અપ્કાયિક, અને વનસ્પતિકાયિકોમાં પણ ચાર વક્તવ્યતાઓ કહી દેવી જોઈએ. કેમકે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તેમનામાં પણ તેજોલેશ્યા મળી આવે છે, એ અભિપ્રાયને લઇને કહ્યું છે–પૃથ્વીકાયિકોના સમાન અપ્કાયિકો તેમજ વનસ્પતિકાયિકોનું પણ કથન સમજવું જોઈએ.

તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકની વક્તવ્યતા પણ એજ પ્રકારે છે. પણ વિશેષતા એ છે કે, તેજસ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોમાં તેજોલેશ્યા નથી હોતી, કેમકે તેમનું હોવું અસંભવિત છે. દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોનું કથન પણ એજ રીતે સમજવું જોઈએ. અને કૃષ્ણ, નીલ તથા કાપોતલેશ્યાઓમાં જાણવું જોઈએ. પંચેન્દ્રિય

वीकायिका आद्यासु तिसृषु लेश्यासु-कृष्णनीलकापोतलेश्यासु भणिता स्तथा पट्स्वपि लेश्यासु-कृष्णादिशुक्लान्तलेश्यासु भणितव्याः, तदेवाह-'नवरं छप्पि लेस्साओ चारेयव्वाओ, नवरम्-पृथिवीकायिकापेक्षया विशेषस्तु षडपिलेश्याः-कृष्णलेश्यादि शुक्लान्ताश्चारयितव्याः-अभिलापयितव्याः, तेषां पट्स्वपि लेश्यासु अन्यतमयाऽपि लेश्याया उत्पादसंभवात्, उत्पादगतैवैकलेश्या विषये चोद्वर्तनायां षण्णां विकल्पानां संभवात्, तदभिलापो यथा-'से णूणं भंते ! कण्हलेस्से पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कण्हलेसेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ कण्हलेस्सेसु उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ? हंता, गोयमा ! कण्हलेस्से पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कण्हलेस्सेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ' सिय कण्हलेस्से उववट्टइ, सिय नीललेस्से उववट्टइ, सिय काउलेस्से उववट्टइ, सिय तेउलेस्से उववट्टइ, सिय पम्हलेस्से उववट्टइ, सिय सुक्कलेस्से उववट्टइ, सिय जल्लेस्से उव-

श्याओं में जानना चाहिए पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यों का कथन छहों लेश्याओं में वैसा ही है जैसे पृथ्वीकायिकों का प्रारंभ की तीन लेश्याओं में है। विशेष यह है कि पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यों की वक्तव्यता में छहों लेश्याओं का उच्चारण करना चाहिए उनका उत्पाद छह लेश्याओं में से किसी भी लेश्या में हो सकता है। और प्रत्येक लेश्या वाला छह लेश्याओं में से किसी भी लेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है। इसका कथन इस प्रकार समझना चाहिए-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या वाला पंचेन्द्रिय तिर्यंच कृष्णलेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में उत्पन्न होता है ? और क्या कृष्णलेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यंचो से उद्वृत्त होता है ? क्या जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या के साथ उद्वृत्त होता है ?

भगवान-हे गौतम ! हां, कृष्णलेश्यावाला पंचेन्द्रिय तिर्यंच कृष्णलेश्या वाले पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में उत्पन्न होता है और कदाचित् कृष्णलेश्या वाला

तिर्यंचो અને મનુષ્યોનું કથન છએ લેશ્યાઓમાં તેવું જ છે જેવું પૃથ્વીકાયિકોના પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓમાં છે. વિશેષ એ છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોની વક્તવ્યતામા છએ લેશ્યાઓના ઉચ્ચારણ કરવા જોઈએ. તેમનો ઉત્પાદ છએ લેશ્યાઓમાંથી કોઈ પણ લેશ્યામાં થઈ શકે છે. અને પ્રત્યેક લેશ્યાવાળા છએ લેશ્યાઓમાંથી કોઇ પણ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. તેનું કથન આ રીતે સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી ઉદ્વૃત થાય છે ? શું જે લેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ લેશ્યાની સાથે ઉદ્વૃત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઇવાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળા થઈ ને જ ઉદ્વૃત્ત થાય છે,

बज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ' इत्यादि, एवमेव नीलकापोत तेजः पद्म शुक्ललेश्या सम्बन्धिन्यपि वक्तव्यता अवसेया, 'वाणमंतरा जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरा देवा यथा असुरकुमाराः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपत्तव्याः, तथा च वानव्यन्तर विषये-'जल्लेस्से उववज्जइ, तल्लेस्से उववट्टइ' इत्येवं वक्तव्यम्, सर्वेषां देवानां लेश्यापरिणामस्य भवक्षयपर्यन्तं सद्भावात्,

गौतमः पृच्छति-'से नूणं भंते ! तेउलेस्से जोइसिए तेउलेस्सेसु जोइसिएसु उववज्जइ० ?' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनं-किम् तेजोलेश्यो ज्योतिष्को देव स्तेजोलेश्येषु ज्योतिष्केषु उपपद्यते, अथ च तेजोलेश्य एव ततश्च्यवति ? भगवानाह-'जहेव असुरकुमारे'

हो उद्वृत्त होता है, कदाचित् नीललेश्या वाला, कदाचित् कापोतलेश्या वाला, कदाचित् तेजोलेश्या वाला, कदाचित् पद्मलेश्या वाला और कदाचित शुक्ललेश्या वाला होकर उद्वृत्त होता है। कदाचित् जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है, (कदाचित् अन्य लेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है) इत्यादि। इसी प्रकार नील, कापोत, तेज, पद्म और शुक्ललेश्या संबंधी वक्तव्यता भी जानलेनी चाहिए।

वानव्यन्तर देवों का कथन असुरकुमारो के समान ही समझना चाहिए। अतएव वानव्यन्तरों का कथन यों समझना चाहिए कि-वानव्यन्तर देव जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है, ऐसा होने का कारण यह है कि सभी देवो का लेश्या परिणाम भव के क्षय पर्यन्त एक-सा स्थिर रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या तेजोलेश्या वाला ज्योतिष्क देव तेजोलेश्या वाले ज्योतिष्क देवो में उत्पन्न होता है? और क्या तेजोलेश्या वाला ही च्युत होता है ?

કોઈવાર નીલલેશ્યાવાળા, કોઈવાર કાપોતલેશ્યાવાળા, કોઈવાર તેજોલેશ્યાવાળા, કોઈવાર પદ્મલેશ્યાવાળા, અને કોઈવાર શુકલલેશ્યાવાળા થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય છે, કોઈવાર જે લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉત્પન્ન થાય છે તેજ લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. કોઈવાર અન્ય લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય છે વિગેરે, એજ પ્રકારે નીલ કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુકલલેશ્યા સમ્બન્ધી વક્તવ્યતા પણ જાણી લેવી જોઈએ.

વાનવ્યન્તર દેવોનું કથન અસુરકુમારોના સમાન જ સમજવું જોઈએ. તેથી જ વાનવ્યન્તરોનું કથન આમ સમજવું જોઇએ કે વાનવ્યન્તર દેવ જે લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉદ્વૃત્ત થાય છે, એમ કહેવાનું કારણ એ છે બધા દેવોનું લેશ્યા પરિણામ ભવના ક્ષય સુધી એક જ જાતનું સ્થિર રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવ તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને શું તેજોલેશ્યાવાળાથી જ ચ્યુત થાય છે ?

यथैव असुरकुमार उक्तस्तथैव ज्योतिष्कोऽपि वक्तव्यः, तथा चासुरकुमारोक्तरीत्या ज्योतिष्को देवो यल्लेश्यः एव् उपपद्यते तल्लेश्य एव च्यवतेति 'एवं वेमाणिया वि' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या वैमानिका अपि वक्तव्याः, तथा च वैमानिका देवा अपि यल्लेश्याः सन्तः उपपद्यन्ते तल्लेश्या एव चवन्ति इति बोध्यम्, 'नवरं दोण्हंपि चयंतीति अभिलावो' नवरम्-असुरकुमारापेक्षया विशेस्तु-द्वयोरपि ज्योतिष्कवैमानिकदेवयो रुद्वर्तनस्थाने 'च्यवन्ति इत्यभिलापो वक्तव्य इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'से नूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से नेरइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-किम्-कृष्णलेश्यो नीललेश्यः कापोतलेश्यो नैरयिकः क्रमशः कृष्णलेश्येषु नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु नैरयिकेषु-नारकेषु उपपद्यते ? अथ च कृष्णलेश्यो नीललेश्यः कापोतलेश्यः सन्नेव तत उद्वर्तते ? तदेवाह-किं यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य एवोद्वर्तते ? भगवानाह-'हंता,

---

भगवान्-जैसा असुरकुमारों के विषय में कहा गया है, वैसा ही कथन ज्योतिष्कों के विषय में भी समझना चाहिए। इस विधान के अनुसार ज्योतिष्क देव जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, नियम से उसी लेश्या से युक्त होकर च्यवन करता है। इसी प्रकार वैमानिक देव भी जिस लेश्या में उत्पन्न होते हैं, उसी लेश्या में च्यवन करते हैं। विशेष बात यही है कि ज्योतिष्क देवों और वैमानिक देवों का मरना 'च्यवन' कहलाता है, उसे 'उद्वर्त्तन' नहीं कहते।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या, नीललेश्या, या कापोतलेश्या वाला नारक क्रमशः कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्या वाले या कापोतलेश्या वाले नारकों में उत्पन्न होता है ? और क्या कृष्णलेश्या, नीललेश्या और कापोतलेश्या वाला ही उद्वर्त्तन करता है ? क्या जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है ?

શ્રી ભગવાન્-જેવું અસુરકુમારોની બાબતમાં કહેલું છે, તેવું જ કથન જ્યોતિષ્કોના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ. એ વિધાનના અનુસાર જ્યોતિષ્કદેવ જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, નિયમે કરી એજ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ચ્યવન કરે છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિક દેવ પણ એજ લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે, એજ લેશ્યામાં ચ્યવન કરે છે. વિશેષ એ છે કે-જ્યોતિષ્કદેવો અને વૈમાનીકદેવોનું મરવું 'ચ્યવન' કહેવાય છે, તેને ઉદ્વર્તન નથી કહેતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અગર કાપોતલેશ્યાવાળા નારક ક્રમશઃ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અગર કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અને શું કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાવાળા જ ઉદ્વર્તન કરે છે ? શું જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે ?

गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् 'कण्हनीलकाउलेस्से उववज्जइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ' कृष्णनील कापोतलेश्यो नैरयिकः कृष्णनील कापोतलेश्येषु नारकेषु उपपद्यते अथ च यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य एवोद्वर्तते, तथा च नैरयिकादीनां चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण पूर्वोक्तरीत्या प्रत्येकमेकैकलेश्यामधिकृत्य उत्पादोद्वर्तनयोः प्ररूपणस्य कृतत्वेपि बहूनां नैरयिकादीनां भिन्नलेश्यानां तस्यां तस्यां गतौ समुत्पद्यमानतादशायां तदन्यथापि वस्तुस्थितिः कदाचित् संभाव्येत, एकैकगत धर्मापेक्षया समुदायधर्मस्य क्वचित्तदन्यथापि दर्शनादित्याशङ्कानिवारणार्थं येषां यावत्यो लेश्याः संभवन्ति तेषां युगपत्तावल्लेश्या अधिकृत्य पूर्वोक्तार्थस्यैव सामूहिकरूपेण पुनः प्रतिपादनादिति फलितम्, तदनुसारमेवाग्रेऽप्याह-

---

भगवान्-हे गौतम ! हां सत्य है, कृष्ण, नील और कापोतलेश्या में उत्पन्न होता है, जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है। अर्थात् कृष्णलेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारको में, नीललेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले नारको में और कापोतलेश्या वाला नारक कापोतलेश्या वाले नारकों में उत्पन्न होता है और जो नारक जिस लेश्या में उत्पन्न होता है, वह उसी लेश्या में उद्वृत्त होता है।

नारक आदि को चौवीस दंडकों के क्रम से पूर्वोक्त रीति से प्रत्येक की एक-एक लेश्या को लेकर उत्पाद और उद्वर्त्तना की प्ररूपणा यद्यपि पहले की जा चुकी है, फिर भी विभिन्न लेश्या वाले बहुत-से नारकों के उस-उस गति में उत्पन्न होने की स्थिति में अन्यथा वस्तुस्थिति की संभावना की जा सकती है, क्योंकि एक-एक में रहने वाले धर्म की अपेक्षा समुदाय का धर्म कहीं अन्य प्रकार का भी देखा जाता है, इस आशंका को दूर करने के लिए जिनमें जितनी लेश्याओं का संभव हैं, उनकी उतनी सब लेश्याओं को लेकर पूर्वोक्त विषय का ही सामूहिक रूप से पुनः प्रतिपादन किया है। उसी के अनुसार पुनः कहते हैं-

---

શ્રી ભગવન્-હા, ગૌતમ ! સત્ય છે, કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતલેશ્યામા ઉત્પન્ન થાય છે, જે લેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમા નીલલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં અને કાપોતલેશ્યાવાળા નારક કાપોતલેશ્યાવાળા નારકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ એજ લેશ્યામા ઉદ્વૃત્ત થાય છે.

નારક આદિના ચોવીસ દડકોના ક્રમે કરી પૂર્વોક્ત રીતિથી પ્રત્યેકની એક-એક લેશ્યા લઈને ઉત્પાદ ઉદ્વર્તનાની પ્રરૂપણા પહેલા કરેલી છે, તો પણ ફરીથી વિભિન્ન લેશ્યાવાળા ઘણા બધા નારકોની તે તે ગતિમાં ઉત્પન્ન થયાની સ્થિતિમાં અન્યથા વસ્તુસ્થિતિની સંભાવના કરી શકાય છે, કેમકે એક-એકમાં રહેનારા ધર્મની અપેક્ષાએ સમુદાયનો ધર્મ કયાંય અન્ય પ્રકારનો પણ જોવાય છે, એ આશંકાને દૂર કરવાને માટે જેમાં જેટલી લેશ્યાઓનો સંભવ છે, તેટલી તેટલી બધી લેશ્યાઓને લઇને પૂર્વોક્ત

'से नूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से असुरकुमारे कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु असुरकुमारेसु उववज्जइ० ?' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-किम् कृष्णलेश्यो यावत् नीललेश्यः कापोतलेश्यः, तेजोलेश्योऽसुरकुमारः कृष्णलेश्येषु यावत् नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजोलेश्येषु असुरकुमारेषु उपपद्यते ? अथ च कृष्णादि तेजोलेश्यान्त विशिष्टः सन्नेव किं तत उद्वर्तते ? भगवानाह-'एवं जहेव नेरइए तहा असुरकुमारावि जाव थणियकुमारा वि' एवम्-पूर्वोक्त-रीत्या यथैव नैरयिकः प्रतिपादित स्तथैव असुरकुमारा अपि यावत्-नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवन कुमाराः, स्तनितकुमारा अपि वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति-'से नूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ ? एवं पुच्छा, जहा असुरकुमाराणं' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-किम् कृष्णलेश्यो यावत्-नीललेश्यः कापोतलेश्य स्तेजोलेश्यः पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु यावत्-नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु

भगवन् क्या कृष्णलेश्या वाला यावत् तेजोलेश्या वाला असुरकुमार कृष्णलेश्या वाले यावत् तेजोलेश्या वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? और क्या वह कृष्णलेश्या से लेकर तेजोलेश्या वाले असुरकुमारों से ही उद्वृत्त होता है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-जैसे नारकों का प्रतिपादन किया गया है, वैसा ही असुरकुमार यावत्-नागकुमार, सुवर्ण कुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार भवन-पतियों का कथन भी समझ लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या नीललेश्या, कापोतलेश्या अथवा तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या या तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ? और क्या जिसलेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है ! इस

विषयनुं ज सामूहिक रूपेथी पुनः प्रतिपादन कर्युं छे.

तेना अनुसार पुनः कहे छे-हे भगवन् ! शुं कृष्णलेश्यावाळा यावत् तेजोलेश्यावाळा असुरकुमार कृष्णलेश्यावाळा असुरकुमारोमां उत्पन्न थाय छे ? अने शुं ते कृष्णलेश्याथी लईने तेजोलेश्यावाळा असुरकुमारोथी उद्वृत्त थाय छे ?

श्री भगवान् उत्तर आपे छे-जेवुं नारकोनुं प्रतिपादन करेलुं छे तेवुं ज असुरकुमार यावत् नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार अने स्तनितकुमार भवनपतियोना कथन पण समजी लेवां जोईए.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुं कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या अथवा तेजोलेश्यावाळा पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या अगर तेजोलेश्यावाळा पृथ्वीकायिकोमां उत्पन्न थाय छे ? अने शुं जे लेश्याथी युक्त थईने उत्पन्न थाय छे,

तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते ? अथ च कृष्णादि तेजोलेश्यान्तविशिष्टः सन्नेव किं तत उद्वर्तते ? इत्येवं रीत्या यथा असुरकुमाराणां पृच्छा तथैव पृच्छाऽवसेया, भगवानाह- 'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, 'कण्हलेस्से जाव तेउलेस्से पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु सिय कण्हलेस्सेव उववट्टइ' कृष्णलेश्यो यावत्-नीललेश्यः कापोतलेश्य स्तेजोलेश्य पृथिवीकायिकः कृष्णलेश्येषु यावत्-नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजोलेश्येषु पृथिवीकायिकेषु उपपद्यते किन्तु-स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्य उद्वर्तते 'सिय नीललेस्से सिय काउलेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचित् नीललेश्यः सन् उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् कापोतलेश्यः सन् उद्वर्तते 'सिय जल्लेसे उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचिद् यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते, किन्तु-'तेउलेस्से उववज्जइ, नो

प्रकार जैसी पृच्छा असुरकुमारों के विषय में की गई है, वैसी ही यहां भी समझ लेनी चाहिए।

भगवान्-हे गौतम, हां सत्य है। कृष्णलेश्यावाला पृथ्वीकायिक कृष्णलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में, नीललेश्यावाला नीललेश्यावाले पृथ्वीकायिकों में, कापोतलेश्या वाला पृथ्वीकायिक कापोतलेश्यावाले पृथ्वीकायिको में और तेजोलेश्या वाला पृथ्वीकायिक तेजोलेश्या वाले पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है। किन्तु उद्वर्त्तना के विषय में ऐसा नियम नहीं है कि जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न हो उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करे ? अत एव वह कृष्णलेश्या में उत्पन्न होने वाला कदाचित् कृष्णलेश्या में उद्वृत्त होता है, कदाचित् नीललेश्या में, कदाचित् कापोतलेश्या में उद्वृत्त होता है। यहां यह ध्यान रखना चाहिए कि पृथ्वीकायिक जीव तेजोलेश्या में उत्पन्न होता है किन्तु तेजोलेश्या वाला होकर उद्वर्त्तन नहीं करता। इसका कारण पहले बतलाया जा चुका है।

એજ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય છે? એ પ્રકારે જેવી પૃચ્છા અસુરકુમારોના વિષયમાં કરાઇ છે તેવી જ આહી પણ સમજવી જોઇએ.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! સત્ય છે, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં, નીલલેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં અને તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક તેજોલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરન્તુ ઉદ્વર્તનાના વિષયમાં એવો નિયમ નથી. કે જે લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉત્પન્ન થાય તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉદ્વર્તન કરે તેથીજ તે કૃષ્ણલેશ્યામાં ઉત્પન્ન થનારા કોઇવાર કૃષ્ણલેશ્યામાં ઉદ્વૃત્ત થાય છે, કોઇવાર નીલલેશ્યામાં, કોઇવાર કાપોતલેશ્યામાં ઉદ્વૃત્ત થાય છે. આહીં એ ધ્યાન રાખવું જોઇએ કે પૃથ્વીકાયિક જીવ તેજોલેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે પણ તેજોલેશ્યાવાળા થઇને ઉદ્વર્તન નથી કરતા એનું કારણ પહેલા બતાવી દિધેલું છે.

चेवणं तेउलेस्से उववट्टइ' तेजोलेश्यः सन् उपपद्यते परन्तु नो चैव खलु तेजोलेश्यः सन् उद्वर्तते प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं आउकाइया वणस्सइकाइया वि भाणियव्वा' एवम्-पृथिवीकायिकोक्तरीत्या अप्कायिकाः, वनस्पतिकायिका अपि भणितव्याः,

गौतमः पृच्छति-से नूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु उववज्जइ, कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से उववट्टइ, जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ, नूनम्-किम् कृष्ण लेश्यो नीललेश्यः कापोतलेश्यः, तेजस्कायिकः कृष्णलेश्येषु नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजस्कायिकेषु उपपद्यते ? अथ च कृष्णलेश्यो नीललेश्यः कापोतलेश्यः सन् उद्वर्तते ? तदेव विशदयति-यल्लेश्य उपपद्यते किं तल्लेश्य एव उद्वर्तते ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, 'कण्हलेस्से नीललेस्से काउलेस्से तेउकाइए कण्हलेस्सेसु नीललेस्सेसु काउलेस्सेसु तेउकाइएसु उववज्जइ, सिय कण्हलेस्से उववट्टइ' कृष्णलेश्यो नीललेश्यः, कापोतलेश्यः, तेजस्कायिकः कृष्णलेश्येषु नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजस्कायिकेषु उपपद्यते किन्तु स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्यः सन् उद्वर्तते 'सिय नीललेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचित् नीललेश्यः सन् उद्वर्तते, 'सिय काउलेस्से उववट्टइ'

अप्कायिकों और वनस्पतिकायिकों का कथन भी इसी प्रकार समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या, नीललेश्या, तथा कापोतलेश्या वाला तेजस्कायिक क्या कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्यावाले कापोतलेश्यावाले तेजस्कायिकों में उत्पन्न होता है ? क्या कृष्णलेश्यावाला, नीललेश्यवाला और तेजोलेश्या वाला ही उद्‌वृत्त होता है ? इसी कथन का स्पष्टीकरण करते हैं-क्या जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या से युक्त होकर उद्‌वृत्त होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, सत्य है, कृष्णलेश्यावाला, नीललेश्यावाला और कापोतलेश्यावाला तेजस्कायिक, कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले और कापोत लेश्यावाले तेजस्कायिकों में उत्पन्न होता है, किन्तु कदाचित् कृष्णलेश्या से युक्त होकर उद्‌वर्त्तन करता है, कदाचित् नीललेश्या से युक्त होकर उद्‌वर्त्तन करता है और कदाचित् कापोतलेश्या से युक्त होकर उद्‌वर्त्तन करता है। कदा-

---

અપ્કાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોનું કથન પણ એ પ્રકારે સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા તથા કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું જે લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્‌વૃત્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા તેજસ્કાયિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળા અને કાપોતલેશ્યાવાળા. તેજસ્કાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણ કોઈવાર કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્‌વર્તન કરે છે, કોઈવાર નીલલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્‌વર્તન કરે છે અને કોઈવાર કાપોતલેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉદ્‌વ-

स्यात् कदाचित् कापोतलेश्यः सन् उद्वर्तते 'सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ' स्यात्–कदाचित् यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य एवोद्वर्तते, 'एवं वाउकाइय बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिया वि भाणियव्वा' एवम्–तेजस्कायिकोक्तरीत्या वायुकायिक द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिया अपि भणितव्याः, गौतमः पृच्छति–'से नूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से पंचेंदियतिरिक्खजोणिया कण्हलेस्सेसु जाव सुक्कलेस्सेसु पंचेंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ ? पुच्छा' हे भदन्त ! तत्–अथ नूनं–किम् कृष्णलेश्यो–यावत्–नीललेश्यः, कापोतलेश्यः, पद्मलेश्यः, शुक्ललेश्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः कृष्णलेश्येषु यावत्–नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजोलेश्येषु पद्मलेश्येषु शुक्ललेश्येषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्यते अथ च कृष्णादि शुक्ललेश्यान्त विशिष्टः सन् तत उद्वर्तते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त सत्यम् 'कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कण्हलेस्सेसु जाव सुक्कलेस्सेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ, सिय कण्हलेस्से उववट्टइ जाव सिय सुक्कलेस्से उववट्टइ' कृष्णलेश्यो यावत्–नीललेश्यः, कापोतलेश्यः, तेजो-

---

चित् जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है। कदाचित् अन्य लेश्या से युक्त होकर भी उद्वर्त्तन करता है

इसी प्रकार द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चौइन्द्रियों के विषय में भी कहना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्यावाला, नीललेश्यावाला, कापोत लेश्यावाला, तेजोलेश्यावाला, पद्मलेश्यावाला, और शुक्ललेश्यावाला पंचेन्द्रिय तिर्यंच कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले, कापोतलेश्यावाले, तेजोलेश्यावाले, पद्मलेश्यावाले और शुक्ललेश्यावाले पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों में उत्पन्न होता है ? और क्या उसी कृष्णादि लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है ?

भगवान्–हां गौतम ! सत्य है। कृष्ण, नील, कापोत, तेज, पद्म, और शुक्ललेश्यावाला पंचेन्द्रिय तिर्यंच, कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्या वाले कापोत-

---

र्तन करे છે, કોઈવાર જે લેશ્યાથી યુક્ત બનીને ઉત્પન્ન થાય છે, તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તના કરે છે, કોઈવાર અન્ય લેશ્યાથી યુક્ત થઈને પણ ઉદ્વર્તન કરે છે.

એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુકલલેશ્યાવાળા, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા પદ્મલેશ્યાવાળા, અને શુકલલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોમાં ઉત્પન્ન છે ? અને શું એજ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વર્તન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ ! સત્ય છે. કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ, અને શુકલલેશ્યાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, કૃષ્ણલેશ્યાવા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજો-

लेश्यः पद्मलेश्यः शुक्ललेश्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः कृष्णलेश्येषु यावत्-नीललेश्येषु कापोतलेश्येषु तेजोलेश्येषु पद्मलेश्येषु शुक्ललेश्येषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्यते किन्तु स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्यः सन् उद्वर्तते, यावत्-स्यात्-कदाचित् नीललेश्यः सन् उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् कापोतलेश्यः सन् उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् तेजोलेश्यः सन् उद्वर्तते स्यात्-कदाचित् पद्मलेश्यः सन् उद्वर्तते, स्यात्-कदाचित् शुक्ललेश्यः सन् उद्वर्तते, 'सिय जल्लेस्से उववज्जइ तल्लेस्से उववट्टइ' स्यात्-कदाचिद् यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्यः सन् उद्वर्तते 'एवं मणूसे वि' एवम्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोक्तरीत्या मनुष्योऽपि कृष्णादि शुक्ललेश्यान्त विशिष्टः कृष्णादि शुक्लेश्यान्त विशिष्टेषु मनुष्येषु उपपद्यते किन्तु-स्यात्-कदाचित् कृष्णलेश्यः सन् उद्वर्तते कदाचित् नीललेश्यः सन् कदाचित् कापोतलेश्यः सन्

लेश्यावाले तेजोलेश्या वाले, पद्मलेश्या वाले और शुक्ल लेश्यावाले पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में उत्पन्न होता है, किन्तु स्यात् कृष्णलेश्या वाला होता हुआ उद्वर्त्तन करता है, स्यात् नीललेश्या वाला, स्यात् कापोतलेश्यावाला, स्यात् तेजो लेश्या वाला, स्यात् पद्मलेश्या वाला अथवा स्यात शुक्ललेश्या वाला होकर उद्वर्त्तन करता है। जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न होता है, कदाचित् उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है कदाचित् अन्य लेश्या से युक्त होकर भी उद्वर्त्तन करता है।

पंचेन्द्रिय तिर्यंच के समान मनुष्य भी कृष्णादि छहों लेश्याओं में से किसी भी लेश्या से युक्त होकर उसी लेश्या वाले मनुष्यों में उत्पन्न होता है, किन्तु यह नियम नहीं कि जिस लेश्या से युक्त होकर उत्पन्न हो उसी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करे। कृष्णलेश्या से युक्त होकर कृष्णलेश्या वाले मनुष्यों में उत्पन्न होने वाला मनुष्य छहों लेश्याओं में से किसी भी लेश्या से युक्त होकर उद्वर्त्तन करता है। इसी प्रकार नीललेश्या से युक्त होकर नीललेश्या वाले

લેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુકલલેશ્યાવાળા પચેન્દ્રિય તિર્યચોમા ઉત્પન્ન થાય છે, કિન્તુ સ્યાત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા થયેલા ઉદ્વર્તન કરે છે સ્યાત્ નીલલેશ્યાવાળા સ્યાત્ તેજોલેશ્યાવાળા સ્યાત્ પદ્મલેશ્યાવાળા અથવા સ્યાત્ શુકલલેશ્યાવાળા થઇને ઉદ્વર્તન કરે છે. જે લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉત્પન્ન થાય છે. કદાચિત્ એજ લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉદ્વર્તન કરે છે. કદાચિત્ અન્ય લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉદ્વર્તન કરે છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચની સમાન મનુષ્ય પણ કૃષ્ણાદિ છએ લેશ્યાઓમાંથી કોઇપણ લેશ્યાથી યુક્ત થઇને એજ લેશ્યાવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણ એ નિયમ નથી કે જે લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉત્પન્ન થાય તેજલેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉદ્વર્તન કરે. કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત થઇને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થનાર મનુષ્ય છએ લેશ્યાઓમાંથી કોઇપણ એક લેશ્યાથી યુક્ત થઇને ઉદ્વર્તન કરે છે. એજ પ્રકારે નીલલેશ્યાથી

कदाचित् तेजोलेश्यः सन् कदाचित् पद्मलेश्यः सन् कदाचित् शुक्ललेश्यः सन् उद्वर्तते कदाचिद् यल्लेश्य उपपद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते इति भावः, 'वाणमंतरा जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरा देवा यथा असुरकुमाराः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपत्तव्याः, 'जोइसिय वेमाणिया एवंचेव' ज्योतिष्कवैमानिका अपि एवञ्चैव-असुरकुमारा इव वक्तव्या, किन्तु-'नवरं जस्स जल्लेसा, दोण्ह वि चयणं, भाणियव्वं नवरम्-असुरकुमारापेक्षया विशेषस्तु यस्य यल्लेश्या भवन्ति तस्य तल्लेश्या वक्तव्याः, द्वयोरपि-ज्योतिष्कवैमानिकदेवयोरुद्वर्तनस्थाने च्यवनमिति भणितव्यम्-वक्तव्यम् ॥ सू० १३ ॥

॥ नैरयिकावधिज्ञेयक्षेत्रपरिमाणवक्तव्यता ॥

मूलम्-कण्हलेस्से णं भंते ! नेरइए कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाए ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ केवइयं खेत्तं पासइ ? गोयमा ! णो बहुयं खेत्तं जाणइ णो बहुयं खेत्तं पासइ णो दूरं खेत्तं पासइ इत्तरियं खेत्तं जाणइ इत्तरियमेव खेत्तं पासइ से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्सेणं नेरइए तं चेव जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ ? गोयमा ! से जहा नामए केइपुरिसे बहुसमरमणिज्जंसि भूमिभागंसि ठिच्चा सव्वओ समंता समभिलोएज्जा, तएणं पुरिसे धर-

---

मनुष्यों में उत्पन्न होने वाला कृष्णलेश्या से, नीललेश्या से कापोतलेश्या से, तेजोलेश्या से, पद्मलेश्या से अथवा शुक्ललेश्या से युक्त होकर उद्वृत्त होता है। इसी प्रकार शेष चार लेश्याओं के संबंध में भी कहलेना चाहिए।

वाणव्यन्तर देवों की वक्तव्यता असुरकुमारों के समान समझनी चाहिए। ज्योतिष्क वैमानिकों का कथन भी असुरकुमारों के समान ही है, मगर जिसमें जितनी लेश्याएं पाई जाती हैं, उसमें उतनी लेश्याओं का कथन करना चाहिए और ज्योतिष्कों तथा वैमानिकों के लिए 'उद्वर्त्तन' के स्थान पर 'च्यवन' शब्द का प्रयोग करना चाहिए॥ सू० १३ ॥

યુક્ત થઈને નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થનારા કૃષ્ણલેશ્યાથી, નીલલેશ્યાથી, કાપોતલેશ્યાથી, તેજોલેશ્યાથી, પદ્મલેશ્યાથી અથવા શુકલલેશ્યાથી યુક્ત થઈને ઉદ્વૃત્ત થાય છે. એજ પ્રકારે શેષ ચાર લેશ્યાઓના સમ્બન્ધમાં પણ કહેવું જોઈએ.

વાનવ્યન્તર દેવોની વક્તવ્યતા અસુરકુમારોની સમાન સમજવી જોઈએ. જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનું કથન પણ અસુરકુમારોની સમાન જ છે. પણ જેમાં જેટલી લેશ્યાઓ મળી આવે છે તેમાં તેટલી લેશ્યાઓનું કથન કરવું જોઈએ અને જ્યોતિષ્કો તથા વૈમાનિકોને માટે 'ઉદ્વર્તન'ના સ્થાન પર 'ચ્યવન' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

णितलगयं पुरिसं पणिहाए सव्वओ समंता समभिलोएमाणे णो बहुयं खेत्तं जाव पासइ जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–कण्हलेस्सेणं नेरइए जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ, नीललेस्सेणं भंते! नेरइए कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ केवइयं खेतं पासइ? गोयमा! बहुतरागं खेत्तं जाणइ, बहुतरागं खेत्तं पासइ, दूरतरखेत्तं जाणइ, दूरतरखेत्तं पासइ, वितिमिरतरगं खेत्तं जाणइ वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ, जाणइ विसुद्धतरगं खेत्तं विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ नीललेस्सेणं णेरइए कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाय जाव विसुद्धतरगं खेत्तं जाणइ, विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ? से जहा नामए केइपुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरूहित्ता सव्वओ समंता समभिलोएज्जा, तएणं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे बहुतरगं खेत्तं जाणइ जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–नीललेस्से नेरइए कण्हलेस्सं जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ, काउलेस्से णं भंते! नेरइए, नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ पासइ ? गोयमा ! बहुतरगं खेत्तं जाणइ पासइ जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–काउलेस्से णं नेरइए जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ ? गोयमा ! से जहा नामए केइपुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरूहित्ता दो वि पाए उच्चाविया वइत्ता सव्वओ समंता समभिलोएज्जा, तएणं से पुरिसे पव्वयगयं धरणितलगयं च पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे बहुतरगं खेत्तं जाणइ, बहुतरगं खेत्तं पासइ जाव वितिमिरतरगं पासइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–काउलेस्सेणं नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय तं चेव जाव वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ ॥सू० १४॥

छाया–कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! नैरयिकः कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय अवधिना सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानः कियत् क्षेत्रं जानाति, कियत्क्षेत्रं पश्यति ? गौतम ! नो बहुकं क्षेत्रं जानाति, नो बहुकं क्षेत्रं पश्यति, नो दूरं क्षेत्रं जानाति, नो दूरं क्षेत्रं पश्यति, इत्वरमेव क्षेत्रं जानाति, इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–कृष्णलेश्यः खलु नैरयिक स्तच्चैव यावद् इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति ? गौतम ! तद् यथा नाम कश्चित्पुरुषो बहुसमरणीये भूमिभागे स्थित्वा सर्वतः समन्तात् समभिलोकेत, ततः खलु स पुरुषो धरणितलगतं पुरुषं

नारकों का अवधिज्ञान

'शब्दार्थ–कण्हलेस्से णं भंते ! नेरइए' हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाला नारक' 'कण्हलेस्सं नेरइयं, पणिहाए' कृष्णलेश्यावाले दूसरे नारक की अपेक्षा 'ओहिणा' अवधि के द्वारा 'सव्वओ' सब दिशाओं में 'समंता' सब विदिशाओं में 'समभिलोएमाणे' अवलोकन करता हुआ 'केवइयं' कितने 'खेत्तं' क्षेत्र को 'जाणइ' जानता है । 'केवइयं खेत्तं पासइ ?' कितने क्षेत्र को देखता है ? 'गोयमा ! णो बहुयं खेत्तं जाणइ' हे गौतम ! बहुत क्षेत्र को नहीं जानता 'णो बहुयं खेत्तं पासइ' बहुत क्षेत्र को नहीं देखता 'णो दूरं खेत्तं जाणइ' दूर क्षेत्र को नहीं जाणता 'णो दूरं खेत्तं पासइ' दूर क्षेत्रको नहीं देखता 'इत्तरियं' थोडे 'खेत्तं' क्षेत्र को 'जाणइ' जानता है 'इत्तरियमेव खेत्तं पासइ' थोडे ही क्षेत्र को देखता है ।

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–कण्हलेस्से णं भंते ! नेरइए तं चेव) भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या वाला नारक, इत्यादि वही पूर्वोक्त 'जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ ?' यावत् अल्प ही क्षेत्र को देखता है ? (गोयमा !) गौतम ! (से) अथ (जहानामए केइ पुरिसे) कुछ भी नाम वाला

નારકોનું અવધિજ્ઞાન

શબ્દાર્થ–(कण्हलेस्सेणं भंते ! नेरइए) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક (कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाए) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા બીજા નારકની અપેક્ષાએ (ओहिणा) અવધિના દ્વારા (सव्वओ) બધી દિશાઓમાં (समंता) ચારેકોર (समभिलोएमाणे) અવલોકન કરી રહેલા (केवइयं) કેટલા (खेत्तं) ક્ષેત્રને (जाणइ) જાણે છે (केवइयं खेत्तं पासइ) કેટલા ક્ષેત્રને દેખે છે ? (गोयमा ! णो बहुयं खेत्तं जाणइ) હે ગૌતમ ! ઘણા ક્ષેત્રોને નથી જાણતા (णो बहुयं खेत्तं पासइ) ઘણા ક્ષેત્રોને નથી દેખતા (णो दूरं खेत्तं जाणइ) દૂરના ક્ષેત્રને જાણતા નથી. (णो दूरं खेत्तं पासइ) દૂરના ક્ષેત્રોને નથી દેખતા (इत्तरियं) થોડા (खेत्तं) ક્ષેત્રને (जाणइ) જાણે છે (इत्तरियमेव खेत्तं पसिइ) થોડાજ ક્ષેત્રને દેખે છે.

(से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ कण्हलेस्से णं भंते ! नेरइए तं चेव) ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક ઇત્યાદિ તેજપૂર્વોક્ત (जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ ?) યાવત્ અલ્પ જ ક્ષેત્રને દેખે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (से) અથ (जहा नामए केई पुरिसे) કોઈ પણ નામવાળો કેઇ પુરૂષ (बहुसमरमणिज्जंसि भूमिभागम्मि ठिच्चा) બીલકુલ

प्रणिधाय सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानो नो बहुकं क्षेत्रं यावत् पश्यति, यावद् इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते–कृष्णलेश्यः खलु नैरयिको यावद् इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति, नीललेश्यः खलु भदन्त ! नैरयिकः कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय अवधिना सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानः समभिलोकमानः कियत् क्षेत्रं जानाति, कियत् क्षेत्रं पश्यति ? गौतम ! बहुतरकं क्षेत्रं जानाति, बहुतरकं क्षेत्रं पश्यति दूरतरक्षेत्रं जानाति दूरतर-

कोई पुरुष (बहुसमरमणिज्जंसि भूमिभागंसि ठिच्चा) बिलकुल सम रमणीय भूमिभाग में स्थित होकर (सव्वओ समंता समभिलोएज्जा) सब दिशा विदिशाओं में देखे (तएणं से पुरिसे) तत्पश्चात् वह पुरुष (धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय) भूतलगत दूसरे पुरुष की अपेक्षा (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे) सब दिशा–विदिशाओं में देखता हुआ (णो बहुयं खेत्तं जाणइ पासइ) बहुत क्षेत्र को नहीं जानता–देखता (जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ) यावत् अल्प ही क्षेत्र को देखता है (से तेणट्ठेणं गोयमा !) इस कारण से गौतम ! (एवं वुच्चइ) ऐसा कहा जाता है (कण्हलेस्से णं नेरइए जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ) यावत् थोडे ही क्षेत्र को जानता है (नीललेस्से णं भंते ! नेरइए) हे भगवन् ! नीललेश्या वाला नारक (कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाय) कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा (ओहिणा सव्वओ समंता) अवधि द्वार सब दिशा–विदिशाओं में (समभिलोए माणे २) देखता हुआ २ (केवइयं खेत्तं जाणइ, केवइयं खेत्तं पासइ) कितने क्षेत्र को जानता है, कितने क्षेत्र को देखता है ? (गोयमा ! बहुतरागं खेत्तं जाणइ, बहुतरागं खेत्तं पासइ) गौतम ! बहुत–से क्षेत्र को जानता है, बहुत–से क्षेत्र को देखता है । (दूरतरं खेत्तं जाणइ, दूरतरं खेत्तं पासइ) दूरतर क्षेत्र को

સમરમણીયભૂમિ ભાગમાં સ્થિત થઈને (सव्वओ समंता समभिलोएज्जा) બધી દિશા વિદિશાઓમાં દેખે (तएणं से पुरिसे) તત્પશ્ચાત્ તે પુરૂષ (धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय) ભૂતલગત બીજા પુરૂષની અપેક્ષાએ (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे) બધી દિશાવિદિશાઓમા દેખી રહેલ (णो बहुयं खेत्तं जाणइ पासइ) ઘણા બધા ક્ષેત્રોને નથી જાણતો–દેખાતો (जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ) યાવત્ અલ્પ જ ક્ષેત્રોને દેખે છે (से तेणट्ठेणं गोयमा !) એ કારણથી હે ગૌતમ ! (एवं वुच्चइ) એમ કહેવાય છે (जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ) યાવત્ થોડા જ ક્ષેત્રને જાણે છે (नीललेस्सेणं भंते ! नेरइए) હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યાવાળા નારક (कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाय) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ (ओहिणा सव्वओ समंता) અવધિ દ્વારા બધી દિશાવિદિશાઓમાં (समभिलोए) દેખી રહેલ. (केवइयं खेत्तं जाणइ, केवइयं खेत्तं पासइ) કેટલા ક્ષેત્રોને જાણે છે. અને કેટલા ક્ષેત્રોને દેખે છે ? (गोयमा ! बहुतरागं खेत्तं जाणइ, बहुतरागं खेत्तं पासइ) હે ગૌતમ ! ઘણા ક્ષેત્રોને જાણે છે, ઘણા બધા ક્ષેત્રોને જોવે છે (दूरतरं खेत्तं जाणइ दूरतरं खेत्तं पासइ) દૂરતર ક્ષેત્રને જાણે છે અને દૂરતર ક્ષેત્રને દેખે છે (वितिं-

क्षेत्रं पश्यति, वितिमिरतरकं क्षेत्रं जानाति वितिमिरतरकं क्षेत्रं पश्यति, विशुद्धतरकं क्षेत्रं जानाति, विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-नीललेश्यः खलु नैरयिकः कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय यावद् विशुद्धतरकं क्षेत्रं जानाति, विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति ? तत् यथानाम कश्चित् पुरुषो बहुसमरणीयाद् भूमिभागात् पर्वतमारुह्य सर्वतः समन्तात् समभिलोकेत ततः खलु स पुरुषो धरणितलगतं पुरुषं प्रणिधाय सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानः समभिलोकमानो बहुतरकं क्षेत्रं जानाति यावद् विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति, तत्

जानता है, दूरतर क्षेत्र को देखता है (वितिमिरतरकं खेत्तं जाणइ) निर्मलतर क्षेत्र को जानता है (वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ) निर्मलतर क्षेत्र को देखता हैं (विसुद्धतरगं खेत्तं जाणइ, विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) विशुद्धतर क्षेत्र को जानता है, विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है (से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ) किस हेतु से भगवन् ! ऐसा कहा जाता है कि (नीललेस्से णं नेरइए कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाय जाव विसुद्धतरगं खेत्तं जाणइ, विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ ?) नीललेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा यावत् विशुद्धतर क्षेत्र को जानता है, विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है ? (से जहानामए केइ पुरिसे) कुछ भी नाम वाला पुरुष (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ) बहुत सम एवं रमणीय भूमिभाग से (पव्वयं दुरुहित्ता) पर्वत पर चढ कर (सव्वओ समंता समभिलोएज्जा) सब दिशा-विदिशाओं में अवलोकन करे (तए णं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय) तब वह पुरुष भूतल पर रहे हुए पुरुष की अपेक्षा (सव्वओ समंता समभिलोए माणे २) सब तरफ देखता-देखता (बहुतरगं खेत्तं जाणइ जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) बहुतर क्षेत्र को जानता है, यावत् विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ)

मिरतरगं खेत्तं जाणइ) निर्मળतर क्षेत्रने જાણે છે (वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ) निर्मળतर क्षेत्रने દેખે છે (विसुद्धतरगं खेत्तं जाणइ, विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) विशुद्धतर क्षेत्रने જાણે છે, विशुद्धतर क्षेत्रने દેખે છે (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) શા હેતુથી ભગવન્ ! એવું કહેવાય છે કે (नीललेस्सेणं नेरइए कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाय जाव विसुद्धतरगं खेत्तं जाणइ विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ ?) નીલલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ યાવત્ विशुद्धतर क्षेत्रने જાણે છે, विशुद्धतर क्षेत्रने દેખે છે ? (से जहा नामए केइ पुरिसे) કોઈ પણ નામવાળો પુરૂષ (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ) ઘણા સમ તેમજ રમણીય ભૂમિ ભાગથી (पव्वयं दुरुहित्ता) પર્વત પર ચઢીને (सव्वओ समंता समभिलोएज्जा) બધી દિશાવિદિશાઓમાં અવલોકન કરે (तएणं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय) ત્યારે તે પુરૂષ ભૂતલ પર રહેલા પુરૂષની અપેક્ષાએ (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे) બધી તરફ જોતાં (बहुतरगं खेत्तं जाणइ जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) ઘણા બધા

तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते–नीललेश्यो नैरयिकः कृष्णलेश्यं यावद् विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति, कापोतलेश्यः खलु भदन्त! नैरयिको नीललेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय अवधिना सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानः समभिलोकमानः कियन्तं क्षेत्रं जानाति पश्यति? गौतम! बहुतरकं क्षेत्रं जानाति पश्यति यावद् विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति, तत् केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते–कापोतलेश्यः खलु नैरयिको यावद् विशुद्धतरकं क्षेत्रं पश्यति? गौतम! तद्‌यथानाम कश्चित् पुरुषो बहुसमरमणीयाद् भूमिभागात् पर्वतमारोहति, आरुह्य द्वावपि पादौ उच्चयित्वा

इस हेतु से हे गौतम! ऐसा कहा जाता है (नीललेस्से नेरइए कण्हलेस्सं जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) नीललेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले की अपेक्षा यावत् विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है।

(काउलेस्से णं भंते! नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय) भगवन्! कापोत लेश्या वाला नारक नीललेश्यावाले नारक की अपेक्षा (ओहिणा) अवधि से (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे २ केवइयं खेत्तं जाणइ पासइ?) सब दिशा विदिशाओं में देखता-देखता कितने क्षेत्र को जानता-देखता है? (गोयमा! बहुतरागं खेत्तं जाणइ पासइ) हे गौतम! बहुत क्षेत्र को जानता-देखता है (जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) यावत् विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है (से केण ट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ) हे भगवन्! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है (काउलेस्सेणं नेरइए जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ?) कापोतलेश्या वाला नारक यावत् विशुद्धतर क्षेत्र को देखता है? (गोयमा! से जहानामए केइपुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरुहइ) जैसे कुछ भी नाम वाला कोई पुरुष बहुत सम एवं रमणीय भूमिभाग से पर्वत पर चढे (दुरुहित्ता) चढ कर

क्षेत्रोने જાણે છે, યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને દેખે છે (से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ) એ હેતુથી હે ગૌતમ! એવું કહેવાય છે (नीललेस्से नेरइए कण्हलेस्सं जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) નીલલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની અપેક્ષાએ યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને જોવે છે.

(काउलेस्सेणं भंते! नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय) હે ભગવન્! કાપોતલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ (ओहिणा) અવધિથી (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ पासइ) બધી દિશા વિદિશાઓમાં જોતાં કેટલા ક્ષેત્રોને જાણે છે અને દેખે છે (गोयमा! बहुतरगं खेत्तं जाणइ पासइ) હે ગૌતમ! ઘણા ક્ષેત્રોને જાણે છે ને દેખે છે (जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને દેખે છે (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ) હે ભગવન્! શા હેતુથી એવું કહેવાય છે (काउलेस्सेणं नेरइए जाव विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ) કાપોતલેશ્યાવાળા નારક યાવત્ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને દેખે છે? (गोयमा! से जहानामए केइ पुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरुहइ) જેમ કોઈ પણ નામવાળો કોઈ પુષ ઘણાસમ અને રમણીય ભૂમિભાગથી પર્વત પર ચઢે (दुरुहित्ता) ચઢીને (दो वि पाए) બન્ને પગ (उच्चावियावेइत्ता) ઊંચા કરીને (सव्वओ समंता) બધી દિશાવિદિ-

सर्वतः समन्तात् समभिलोकेत, ततः खलु स पुरुषः पर्वतगतं धरणितलगतञ्च पुरुषं प्रणिधाय सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानो बहुतरकं क्षेत्रं जानाति, बहुतरकं क्षेत्रं पश्यति यावद् वितिमिरतरकं पश्यति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एव मुच्यते–कापोतलेश्यः खलु नैरयिको नीललेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय तच्चैव यावद् वितिमिरतरकं क्षेत्रं पश्यति ॥ सू० १४ ॥

टीका–अथ कृष्णलेश्यादि नैरयिकाणामवधिज्ञानदर्शनस्य विषयभूतं क्षेत्रपरिमाणतारतम्यं प्ररूपयितुमाह–'कण्हलेस्सेणं भंते ! नेरइए कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाए ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ केवइयं खेत्तं पासइ ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्यः खलु कश्चित् नैरयिकः परं कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय–अपेक्ष्य कृष्णलेश्य नैरयिकान्तरापेक्षयेत्यर्थः अव-

---

(दो वि पाए) दोनों पैर (उच्चाविया वेइत्ता) ऊंचा कर के (सव्वओ समंता) सब दिशा–विदिशाओं में (समभिलोएज्जा) देखे (तए णं से पुरिसे) तब वह पुरुष (पव्वयगयं धरणितलगयं च पुरिसं पणिहाय) पर्वत पर रहे और भूतल पर रहे पुरुष की अपेक्षा (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे) सब दिशा–विदिशाओं में देखता हुआ (बहुतरगं खेत्तं जाणइ बहुतरगं खेत्तं पासइ) बहुतर क्षेत्र को जानता–देखता है (जाव वितिमिरतरगं पासइ) निर्मलतर देखता है (से तेणट्ठे णं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (काउलेस्से णं नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय तं चेव (कापोतलेश्या वाला नारक नील-लेश्या वाले नारक की अपेक्षा, इत्यादि वही पूर्वोक्त (जाव वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ) यावत् निर्मलतर क्षेत्र को जानता है ।

टीकार्थ–अब कृष्णलेश्या आदि वाले नारकों के अवधि और दर्शन के विषयभूत क्षेत्र के परिमाण की तरतमता की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! एक कृष्णलेश्या वाला नारक दूसरे कृष्ण वाले

શાઓમાં (समभिलोएज्जा) દેખે (तएणं से पुरिसे) ત્યારે તે પુરૂષ (पव्वयगयं धरणितल गयं च पुरिसं पणिहाय) પર્વત પર રહેલ અને ભૂતલ પર રહેલ પુરૂષની અપેક્ષાએ (सव्वओ समंता समभिलोएमाणे) બધી દિશાવિદિશામાં જોઇ રહેલ (बहुतरगं खेत्तं जाणइ बहुतरगं खेत्तं पासइ) બહુતર ક્ષેત્રોને જાણે દેખે છે (जाव वितिमिरतरगं पासइ) નિર્મળતર દેખે છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं, वुच्चइ) એ કારણે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે (काउलेस्सेणं नेरइए नील लेस्सं नेरइयं पणिहाय तं चेव) કાપોતલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ, ઇત્યાદિ તેજ પૂર્વોક્ત (जाव वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ) યાવત્ નિર્મલતર ક્ષેત્રને જાણે છે.

ટીકાર્થ–હવે કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાળા નારકોની અવધિ અને દર્શનના વિષયભૂત ક્ષેત્રના પરિમાણની તરતમતાની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! એક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક બીજા કૃષ્ણલેશ્યા-વાળા નારકની અપેક્ષાએ અવધિ દ્વારા સમસ્ત દિશાઓમાં અને સમસ્ત વિદિશાઓમાં

धिना अवधिज्ञानेन सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्ततः-सर्वविदिक्षु समभिलोकमानः-प्रेक्षमाणः कियत् क्षेत्रं-कियत्परिमाणं क्षेत्रं जानाति? अथ च कियत् क्षेत्रं-कियद् वा क्षेत्रम् अवधिदर्शनेन पश्यति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो बहुयं खेत्तं जाणइ, णो बहुयं खेत्तं पासइ' नो बहुकं क्षेत्रं जानाति, नो बहुकं क्षेत्रं पश्यति, तथा च कश्चित् कृष्णलेश्यो नैरयिकोऽपरकृष्णलेश्य-नैरयिकापेक्षया न खलु योग्यतानुसारेणातिविशुद्धोऽपि अतिप्रभूतं क्षेत्रमवधिज्ञानेन जानाति पश्यति वा इत्यभिप्रायेणाह-'णो दूरं खेत्तं जाणइ, णो दूरं खेत्तं पासइ' नो दूरम्-अत्यन्त विप्रकृष्टं क्षेत्रं जानाति, नो दूरं क्षेत्रं पश्यति, अपितु 'इत्तरियमेव खेत्तं जाणइ, इत्तरियमेव खेत्तं पासइ' इत्वरमेव स्वल्पमेवाधिकं क्षेत्रं जानाति, इत्वरमेव-स्वल्पमेवाधिकं क्षेत्रं पश्यति, एतच्च समानपृथिवीककृष्णलेश्य नैरयिकविषयकं बोध्यम्, अन्यथा दोषापत्तिः स्यात्, तथाहि-सप्तम पृथिवीगत कृष्णलेश्य नैरयिको जघन्येन गव्यूतार्द्धं जानाति उत्कृष्टेन गव्यूतम्, षष्ठपृथिवी-गतः कृष्णलेश्यो नैरयिको जघन्येन गव्यूतम् उत्कृष्टेन सार्द्धगव्यूतम्, पञ्चमपृथिवीगत कृष्ण

नारक की अपेक्षा अवधि के द्वारा समस्त दिशाओं में और समस्त विदिशाओं में अवलोकन करता हुआ कितने क्षेत्र को जानता है ? और अवधिदर्शन से कितने क्षेत्र को देखता है ?

भगवान्-हे गौतम ! न बहुत क्षेत्र को जानता है, न बहुत क्षेत्र को देखता है। तात्पर्य यह है कि एक कृष्णलेश्या वाला नारक दूसरे कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा, योग्यता के अनुसार विशुद्धि वाला होने पर भी बहुत अधिक क्षेत्र को अवधि से नहीं जानता देखता है। इस अभिप्राय से सूत्र कार कहते हैं दूर क्षेत्र को नहीं जानता है, दूर क्षेत्र को नहीं देखता है, किन्तु थोडे ही अधिक क्षेत्र को जानता है और थोडे ही अधिक क्षेत्र को देखता है। यह कथन एक ही पृथ्वी के नारकों की अपेक्षा से समझना चाहिए, अथवा दोष की प्राप्ति होगी, क्यों कि सातवीं पृथ्वी का कृष्णलेश्यावान् नारक जघन्य आधा गाउ और उत्कृष्ट एक गाउ जानता है जब कि छट्ठी पृथ्वी का कृष्णलेश्या

અવલોકન કરી રહેલ કેટલા ક્ષેત્રને જાણે છે. અને અવધિદર્શનથી કેટલા ક્ષેત્રને દેખે છે?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! ઘણા ક્ષેત્રને નથી જાણતા અને ઘણા ક્ષેત્રને નથી દેખતા તાત્પર્ય એકે કૃષ્ણલેશ્યાવાળો નારક બીજા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ, યોગ્યતાના અનુસાર વિશુદ્ધિવાળા થઇને પણ ઘણા અધિક ક્ષેત્રોને અવધિથી નથી જાણતા કે દેખતા એ અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે-

દૂર ક્ષેત્રને નથી જાણતા, દૂર ક્ષેત્રને નથી દેખતા, પણ થોડા જ વધારે ક્ષેત્રને જાણે છે અને થોડા જ અધિક ક્ષેત્રને દેખે છે. આ કથન એક જ પૃથ્વીના નારકોની અપેક્ષાએ કરી સમજવા જોઇએ, અન્યથા દોષની પ્રાપ્તિ થશે, કેમકે સાતમી પૃથ્વીના કૃષ્ણલેશ્યા-વાન્ નારક જઘન્ય અર્ધોગાઉ અને ઉત્કૃષ્ટ એક ગાઉ જાણે છે, છટ્ઠી પૃથ્વીના કૃષ્ણલેશ્યા-

लेश्यनैरयिको जघन्येन सार्द्धगव्यूतम् उत्कृष्टेन किञ्चिदून गव्यूतद्वयम्, इत्येवं ततो द्विगुण-त्रिगुणाधिकक्षेत्रसंभवात् प्रकृते दोषः स्यादिति, अथ समानपृथिवीकपर कृष्णलेश्य नैरयिका-पेक्षयाऽतिविशुद्धोऽपि कश्चित् कृष्णलेश्यो नैरयिको यथा किञ्चिदेवाधिकं पश्यति नाति-प्रभूतं तथा दृष्टान्तेनोपपादयितुमाह–'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–कण्हलेस्से णं नेरइए तंचेव जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ ?' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन कथं तावत्, एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–कृष्णलेश्यः खलु नैरयिकः–तच्चैव–पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्–कृष्णलेश्य नैरयिकान्तरापेक्षया नो बहुक्षेत्रं जानाति, नो बहुक्षेत्रं पश्यति नो दूरं क्षेत्रं जानाति, नो दूरं क्षेत्रं पश्यति अपितु इत्वरमेव क्षेत्रं जानाति इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यतीति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहा नामए केइ पुरिसे बहुसमरमणिज्जंसि भूमिभागंसि ठिच्चा सव्वओ समंता समभिलोएज्जा' तत्–अथ यथा नाम इति दृष्टान्ते कश्चित् पुरुषो बहुसमरणीये भूमि-भागे स्थित्वा सर्वतः–सर्वदिक्षु, समन्तात्–सर्वविदिक्षु समभिलोकेत–निरीक्षेत, 'तएणं से

वाला नारक जघन्य एक गाउ और उत्कृष्ट डेढ गाउ जानता है और पांचवीं पृथ्वी वाला कृष्णलेश्यावान् नारक जघन्य डेढ गाउ और उत्कृष्ट किंचित् न्यून दो गाउ। इस प्रकार दुगुना तिगुना अधिक क्षेत्र होने के कारण दोष आएगा।

अब उदाहरण पूर्वक यह बतलाते हैं कि एक ही किसी पृथ्वी के परमकृष्ण लेश्या वाले नारक की अपेक्षा अतिविशुद्ध कृष्णलेश्या वाला भी दूसरा उसी पृथ्वीवाला नारक कुछ ही अधिक जानता है। उनके अवधि से जानने में बहुत ज्यादा अन्तर नहीं होता।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! एक कृष्णलेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले दूसरे नारक की अपेक्षा बहुत अधिक क्षेत्र को नहीं जानता, बहुत अधिक क्षेत्र को नहीं देखता, बहुत दूर क्षेत्र को नहीं जानता, देखता, कुछ ही अधिक क्षेत्र को जानता है, कुछ ही अधिक क्षेत्र को देखता है, ऐसा कहने का क्या कारण है ?

વાળા નારક જઘન્ય એક ગાઉ અને ઉત્કૃષ્ટ દોઢ ગાઉ જાણે છે અને સાતમી પૃથ્વીના કૃષ્ણલેશ્યાવાન્ નારક જઘન્ય દોઢ ગાઉ અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક ઓછા બે ગાઉ. એ પ્રકારે બમણા ત્રણગણા અધિક ક્ષેત્ર હોવાને કારણે દોષ આવશે.

હવે ઉદાહરણપૂર્વક એ બતાવે છે કે એક જ કોઈ પૃથ્વીના પરમ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ અતિવિશુદ્ધ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પણ બીજા તેજપૃથ્વીવાળા નારક કાંઈક જ અધિક જાણે છે. તેઓને અવધિથી જાણવામાં ઘણું મોટું અન્તર નથી હોતું–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! એક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા બીજા નારકની અપેક્ષાએ ઘણા વધારે ક્ષેત્રને નથી જાણતા, ઘણા વધારે ક્ષેત્રને નથી દેખતા, ઘણા દૂર ક્ષેત્રને નથી જાણતા કે દેખતા, કાંઈક જ અધિક ક્ષેત્રને જાણે છે, કાંઈક જ અધિક ક્ષેત્રને દેખે છે, એમ કહેવાનું શું કારણ છે ?

पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाए सव्वओ समंता समभिमोएमाणे णो बहुयं खेत्तं जाव पासइ जाव इत्तरियमेव खेत्तं पासइ' ततः खलु स पुरुषो धरणितलगतं पुरुषं पणिधाय-अपेक्ष्य सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्तात्-सर्वविदिक्षु समभिलोकमानः-निरीक्षमाणो नो बहुक्षेत्रं यावद्-जानाति नो बहुक्षेत्रं पश्यति नो दूरं क्षेत्रं जानाति नो दूरं क्षेत्रं पश्यति, अपितु यावत्-इत्वरमेव क्षेत्रं जानाति इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति, तथा च यथा समभूमागस्थितएव कश्चित् पुरुषो नयननैर्मल्यवशात् किञ्चिदधिकं पश्यति न प्रचुरतरं तथा प्रकृतेऽपि कश्चित् कृष्णलेश्य नैरयिकः स्वयोग्यतानुसारेणाति विशुद्धोऽपि समानपृथिवीकापरकृष्णलेश्य नैरयिकापेक्षया अवधिज्ञानेन किञ्चिदेवाधिकं पश्यति नतु प्रभूततरं पश्यतीति भावः। प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्से णं नेरइए जाव इत्तरियमेव खेत्तं

भगवान्- हे गौतम ! जैसे कोई पुरुष अत्यन्त समतल भूमि भाग पर स्थित होकर सब दिशाओं और विदिशाओं में अवलोकन करे तो वह भूतल पर ही स्थित दूसरे किसी पुरुष की अपेक्षा, सब दिशाओं और विदिशाओं में देखता हुआ बहुत क्षेत्र को नहीं जानता-देखता है, अपि तु कुछ ही अधिक क्षेत्र को जानता-देखता है। तात्पर्य यह है कि भूतल पर ही खडा कोई दूसरा पुरुष अपने नेत्रों की निर्मलता के कारण यदि अधिक देखे तो कुछ ही अधिक क्षेत्र देखता-जानता है-उन्हों को भूमि पर स्थित पुरुषों के देखने-जानने में कोई बहुत अन्तर नहीं पडता, इसी प्रकार यहां भी समझ लेना चाहिए कि कृष्णलेश्या वाला नारक अपनी योग्यता के अनुसार अत्यन्त विशुद्ध होता हुआ भी उसी पृथ्वी वाले दूसरे कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा अवधि से कुछ ही अधिक क्षेत्र को जानता-देखता है-बहुत अधिक क्षेत्र को नहीं जानता-देखता। हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि एक कृष्णलेश्या वाला नारक दूसरे

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ કેઇ પુરૂષ અત્યન્ત સમતલ ભૂમિભાગ પર રહીને બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં અવલોકન કરે તો તે ભૂતલ પર જ રહેલ બીજા કેઇ પુરૂષની અપેક્ષાએ, બધી દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં દેખનો છતો ઘણા ક્ષેત્રોને નથી જાણતો કે દેખતો, પણ કંઇક અધિક ક્ષેત્રને જાણે છે ને દેખે છે. તાત્પર્ય એ છે કે ભૂતલ પર જ ઉભેલ કોઇ બીજો પુરૂષ પોતાના નેત્રોની નિર્મળતાના કારણે જો અધિક દેખે તો કાંઇક જ અધિક ક્ષેત્રને દેખે કે જાણે છે-તે બન્ને ભૂતલ પર રહેલા પુરૂષોના જોવા કે જાણવામાં કાઇ ઘણું અન્તર નથી-પડતું, એજ પ્રકારે અહીં પણ સમજી લેવું જોઇએ કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક પોતાની યોગ્યતા અનુસાર અત્યન્ત વિશુદ્ધ થયેલા હોવા છતાં પણ એ પૃથ્વીવાળા બીજા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ અવધિથી કાંઇક જ અધિક ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે-ઘણા અધિક ક્ષેત્રને નથી જાણતા કે દેખતા. હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એવું કહેવાય છે કે એક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક બીજા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા

पासइ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-कृष्णलेश्यः खलु नैरयिको यावत्-कृष्णलेश्य नैरयिकान्तरापेक्षया अवधिज्ञानेन नो बहुक्षेत्रं जानाति, नो बहुक्षेत्रं पश्यति नो दूरं क्षेत्रं जानाति, नो दूरं क्षेत्रं पश्यति अपितु इत्वरमेव क्षेत्रं जानाति, इत्वरमेव क्षेत्रं पश्यति। अथ नीललेश्य नैरयिकमधिकृत्य पृच्छति-नीललेस्से णं भंते ! नेरइए कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ केवइयं खेत्तं पासइ ?' हे भदन्त ! नीललेश्यः खलु नैरयिकः कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय-अपेक्ष्य कृष्णलेश्य नैरयिकान्तरापेक्षया अवधिज्ञानेन सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्तात्-सर्वविदिक्षु समभिलोकमानः समभिलोकमानः पौनः पुन्येन निरीक्षमाणः कियत् क्षेत्रं जानाति ? कियत्क्षेत्रं पश्यति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'बहुतरगं खेत्तं जाणइ, बहुतरगं खेत्तं पासइ' बहुतरकं क्षेत्रं जानाति, बहुतरकं क्षेत्रं पश्यति, 'दूरतरखेत्तं जाणइ, दूरतरखेत्तं पासइ' दूरतर क्षेत्रं जानाति, दूरतरक्षेत्रं पश्यति, 'वितिमिरतरगं खेत्तं जाणइ वितिमिरतरगं खेत्तं पासइ' वितिमिरतरकं क्षेत्रम्-विगतं तिमिरं-तिमिरजन्यभ्रमो यत्र तद् वितिमिरम् अतिशयेन वितिमिरमिति वितिमिरतरकम् तथाविधं क्षेत्रं जानाति, वितिमिरतरकं क्षेत्रं पश्यति, अतएव 'विसुद्धतरगं खेत्तं जाणइ विसुद्धतरगं खेत्तं पासइ' विशुद्धतरम्-निर्मलतरं क्षेत्रं जानाति,

---

कृष्ण लेश्या वाले नारक की अपेक्षा बहुत अधिक क्षेत्र को नहीं जानता-देखता बहुत दूर क्षेत्र को नहीं जानता-देखता अपितु अधिक जाने देखे तो कुछ ही अधिक क्षेत्र को जानता-देखता है।

अब नीललेश्या वाले नारक को लेकर प्रश्न किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् नीललेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा सभी दिशाओं और विदिशाओं में अवधि के द्वारा देखता हुआ कितने क्षेत्रको जानता-देखता है ?

भगवान्-हे गौतम ! बहुतर क्षेत्र को जानता है, बहुतर क्षेत्र को देखता है दूरतर क्षेत्र को जानता है, दूरतर क्षेत्र को देखता है। वितिमिरतर अर्थात् अतीव निर्मल क्षेत्र को जानता-देखता है, विशुद्धतर क्षेत्र को जानता-देखता

નારકની અપેક્ષાએ ઘણા વધારે ક્ષેત્રને નથી જાણતા કે દેખતા, ઘણાં દૂર ક્ષેત્રોને નથી જાણતા કે દેખતા, પણ જાણે દેખે તો કાંઈક વધારે ક્ષેત્રોને જાણે દેખે છે.

હવે નીલલેશ્યાવાળા નારકોને લઈને પ્રશ્ન કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યાવાળા નારક, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ, બધી દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં અવધિના દ્વારા જોતાં કેટલા ક્ષેત્રને જાણે દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઘણાં બધા ક્ષેત્રોને જાણે છે, ઘણા બધા ક્ષેત્રોને દેખે છે, દૂરતર ક્ષેત્રને જાણે છે, દૂરતર ક્ષેત્રોને દેખે છે. વિતિમિરતર અર્થાત્ અતીવ નિર્મળ

विशुद्धतरं-निर्मलतरम् अत्यन्त स्फुटभासं क्षेत्रं पश्यति तथा च यथा धरणितलगत पुरुषापेक्षया पर्वतारूढः पुरुषोऽतिदूरं क्षेत्रं पश्यति अथ चात्यन्त स्फुटप्रतिभासं पश्यति तथा प्रकृतेऽपि नीललेश्यो नैरयिकः स्वयोग्यतानुसारेणातिविशुद्धावधिज्ञानी कृष्णलेश्य नैरयिकापेक्षयाऽति दूरं वितिमिरतरं स्फुटप्रतिभासञ्च क्षेत्रं जानातीत्यभिप्रायेणाह-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नीललेस्सेणं नेरइए कण्हलेस्सं नेरइयं पणिहाय जाव विसुद्धतरागं खेत्तं जाणइ विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-नीललेश्यः खलु नैरयिकः कृष्णलेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय-अपेक्ष्य यावत्-अवधिज्ञानेन सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानो बहुतरं क्षेत्रं जानाति बहुतरं क्षेत्रं पश्यति दूरतरक्षेत्रं जानाति दूरतरक्षेत्रं पश्यति वितिमिरतरं क्षेत्रं जानाति वितिमिरतरं क्षेत्रं पश्यति, विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति विशुद्धतर क्षेत्रं पश्यतीति ? भगवानाह-'से जहा नामए केइपुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरुहित्ता सव्वओ समंता समभिलोएज्जा' तत्-अथ यथा नाम इति दृष्टान्ते कश्चित् पुरुषो बहुसमरमणीयाद् भूमिभागात् पर्वतमारुह्य सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्तात्-सर्वविदिक्षु समभिलो-

---

है। जैसे धरती पर खडे हुए पुरुष की अपेक्षा पर्वत पर आरूढ अति दूर तक क्षेत्र को देखता है और अत्यन्त स्पष्ट रूप से देखता है, उसी प्रकार नीललेश्या वाला नारक अपनी योग्यता के अनुसार अतिविशुद्ध ज्ञानी होता हुआ कृष्ण-लेश्या वाले नारक की अपेक्षा से अति दूर तक और अतीव निर्मल रूप से जानता-देखता है। इस अभिप्राय से कहा गया है-भगवन्! किस हेतु से ऐसा कहा गया है कि नीललेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा सभीदिशाओं और विदिशाओ में अवधि द्वारा बहुतर क्षेत्र को दूरतर क्षेत्र को जानता-देखता है और अत्यन्त निर्मल तथा निर्मल रूप से जानता-देखता है?

भगवान्-जैसे कोई पुरुष अत्यन्त समतल भूमि भाग से पर्वत पर आरूढ होकर सब दिशाओं और विदिशाओं में देखे तो वह भूतल पर खडे पुरुष की

क्षेत्रने जाणे देखे छे, विशुद्धतर क्षेत्रने जाणे-देखे छे. जेम धरती उपर उभेला पुरुषनी अपेक्षाओ पर्वत पर आरूढ पुरुष अति दूर सुधीना क्षेत्रने जोवे छे अने अत्यन्त स्पष्ट रूपे देखे छे, एज प्रकारे नीललेश्यावाळा नारक पोतानी योग्यताना अनुसार अतिविशुद्ध ज्ञानी थईने कृष्णलेश्यावाळा नारकनी अपेक्षाथी अति दूर सुधी अने अतीव निर्मळरूपे जाणे-देखे छे. ओ अभिप्रायथी ओम कहेलु' छे.

भगवन्! शा हेतुथी ओवु' कह्युं छे के नीललेश्यावाळा नारक कृष्णलेश्यावाळा नारकनी अपेक्षाओ बधी दिशाओ अने विदिशाओमां अवधिज्ञान द्वारा घणा बधा क्षेत्रोने दूरतर क्षेत्रने जाणे देखे छे अने अत्यन्त निर्मळ रूपथी जाणे-देखे छे ?

श्री भगवान्-जेम कोई पुरुष अत्यन्त समतल भूमिभाग उपर पर्वत उपर चढीने बधी दिशाओ अने विदिशाओमां जोवे तो ते भूतल पर उभेला पुरुषनी अपेक्षाओ

केत निरीक्षेत 'तए णं से पुरिसे धरणितलगयं पुरिसं पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे बहुतरागं खेत्तं जाणइ जाव विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ' ततः खलु स पुरुषो धरणितलगतं पुरुषं प्रणिधाय-अपेक्ष्य सर्वतः समन्तात् समभिलोकमानः समभिलोकमानो बहुतरं क्षेत्र जानाति यावत्-बहुतर क्षेत्र पश्यति, दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति वितिमिरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति विशुद्धतर क्षेत्र पश्यति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह- 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नीललेस्से नेरइए कण्हलेस्सं जाव विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-नीललेश्यो नैरयिकः कृष्ण-लेश्यं यावद् नैरयिकं प्रणिधाय-अपेक्ष्य बहुतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, वितिमिरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति पश्यतीति, अत्र पर्वत-स्थाने उपरितनी तृतीया पृथिवी वालुकाप्रभा, अति विशुद्धा च स्वयोग्यतानुसारेण नील-लेश्या, धरणितलस्थाने, अधस्तनी कृष्णलेश्या, चक्षुः स्थानेऽवधिज्ञानमित्यवसेयम् । अथ कापोतलेश्यं नैरयिकमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-'काउलेस्सेणं भंते ! नेरइए नीललेस्सं नेर-इयं पणिहाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणे समभिलोएमाणे केवइयं खेत्तं जाणइ पासइ ?' हे भदन्त ! कापोतलेश्यः खलु नैरयिको नीललेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय-अपेक्ष्य अव-धिना अवधिज्ञानेन सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्तात्-सर्वविदिक्षु समभिलोकमानः समभिलोकमानः

अपेक्षा सभी दिशाओं और विदिशाओं में बहुत क्षेत्र को जानता-देखता है, दूरतर क्षेत्र को जानता-देखता है, वितिमिरतर क्षेत्र को जानता-देखता है, विशुद्धतर क्षेत्र को जानता-देखता है, इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि नीललेश्या वाला नारक कृष्णलेश्या वाले नारक की अपेक्षा अधिकतर दूरतर, वितिमिरतर और विशुद्धतर क्षेत्र को जानता-देखता है।

यहां पर्वत की जगह ऊपर वाली तीसरी पृथ्वी समझना चाहिए और अपनी योग्यता के अनुसार अतिविशुद्ध नीललेश्या समझनी चाहिए, भूमितल के स्थान में नीचे वाली कृष्णलेश्या है और चक्षु की जगह अवधि ज्ञानसमझना चाहिए।

गौतमस्वामी- हे भगवन् ! कापोतलेश्या वाला कोई नारक नीललेश्या

બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમા બહુતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે, દૂરતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે. વિતિમિરતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે. વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે. એ કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે, નીલલેશ્યાવાળા નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ અધિકતર, દૂરતર, વિતિમિરતર અને વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને જાણે છે દેખે છે.

આહીં પર્વતની જગ્યાએ ઉપરવાળી ત્રીજી પૃથ્વી, સમજવી જોઇએ અને પોતાની યોગ્યતાનુસાર અતિવિશુદ્ધ નીલલેશ્યા સમજવી જોઇએ. ભૂમિતલના સ્થાનમાં નીચેવાળી કૃષ્ણલેશ્યા છે અને ચક્ષુની જગ્યાએ અવધિજ્ઞાન સમજવું જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યાવાળો કોઇ નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકની

कियत् क्षेत्रं जानाति पश्यति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'बहुतरागं खेत्तं जाणइ पासइ जाव विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ' बहुतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति यावत्–दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, वितिमिरतर क्षेत्रं जानाति पश्यति, विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, गौतमः पृच्छति–'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–काउलेस्से णं नेरइए जाव विसुद्धतरागं खेत्तं पासइ ?' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन कथं तावद् एवम्–उक्तरीत्या उच्यते–कापोतलेश्यः खलु नैरयिको यावत्–बहुतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, वितिमिरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति इति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहा नामए केइ पुरिसे बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ पव्वयं दुरूहइ दुरूहित्ता दो वि पाए उच्चावइत्ता सव्वओ समंता समभिलोएज्जा' तत्–अथ यथानामेति दृष्टान्ते कश्चित् पुरुषो बहुसमरमणीयाद् भूमिभागात् पर्वतमारोहति, आरुह्य द्वावपि पादौ उच्चैः कृत्वा सर्वतः–सर्वदिक्षु, समन्तात्–सर्वदिक्षु समभिलोकेत, 'तए णं से पुरिसे पव्वयगयं धरणितलगयं च पुरिसं

वाले नारक की अपेक्षा अवधि द्वारा सभी दिशाओं और विदिशाओं में अवलोकन करता हुआ कितने क्षेत्र को जानता–देखता है ?

भगवान्–हे गौतम ! बहुतर क्षेत्र को जानता–देखता है, दूरतर क्षेत्र को जानता–देखता है, वितिमिरतर क्षेत्र को जानता–देखता है, विशुद्धतर क्षेत्र को जानता–देखता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कापोतलेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले नारक की अपेक्षा बहुतर, दूरतर, वितिमिरतर एवं विशुद्धतर क्षेत्र को जानता–देखता है ?

भगवान् हे गौतम ! जैसे कोई पुरुष एकदम समतल भूमिभाग से पर्वत पर आरूढ हो और आरूढ होकर अपने दोनों पांव ऊंचे करके सब दिशाओं और विदिशाओं में अवलोकन करे तो वह पुरुष भूतल पर स्थित और पर्वत पर

અપેક્ષાએ અવધિ દ્વારા બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં અવલોકન કરતો કેટલા ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! બહુતર ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે, દૂરતર ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે, વિતિમિરતર ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શા કારણથી એમ કહે છે કે, કાપોતલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ, બહુતર, દૂરના વિતિમિરતર, તેમજ વિશુદ્ધતર ક્ષેત્રને જાણે–દેખે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ જેમ કોઇ પુરૂષ એકદમ સમતલ ભૂમિભાગથી પર્વત ઉપર આરૂઢ થાય, અને આરૂઢ થઇને પોતાના બન્ને પગ ઊંચા કરીને બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં અવલોકન કરે તો તે પુરૂષ ભૂતલ પર રહેલ અને પર્વત પર રહેલ પુરૂષની

पणिहाय सव्वओ समंता समभिलोएमाणे बहुतरागं खेत्तं जाणइ, बहुतरागं खेत्तं पासइ जाव वितिमिरतरागं पासइ' ततः खलु स पुरुषः पर्वतगतं धरणितलगतञ्च पुरुषं प्रणिधाय अपेक्ष्य-तदुभयापेक्षयेत्यर्थः, सर्वतः-सर्वदिक्षु, समन्तात्-सर्वविदिक्षु समभिलोकमानो बहुतरं क्षेत्रं जानाति, बहुतरं क्षेत्रं पश्यति यावत्-दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति वितिमिरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-काउलेस्से णं नेरइए नीललेस्सं नेरइयं पणिहाय तं चेव जाव वितिमिरतरागं खेत्तं पासइ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-कापोतलेश्यः खलु नैरयिको नीललेश्यं नैरयिकं प्रणिधाय-अपेक्ष्य तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावद्-बहुतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, दूरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति, वितिमिरतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति विशुद्धतरं क्षेत्रं जानाति पश्यति तथा च यथा पर्वतस्योपरि वृक्षमारूढः सन् सर्वतः समन्तात् अवलोकमानो बहुतरं पश्यति स्फुटतरञ्च पश्यति तथैव कापोतलेश्यो नैरयिकः नीललेश्यनैरयिकान्तरापेक्षया प्रभूततरं क्षेत्रमवधिज्ञानेन जानाति पश्यति स्फुटतरञ्च जानाति पश्यतीति भावः, अत्र वृक्षस्थाने कापोतलेश्या, पर्वतस्थाने उपरितनी पृथिवी, नीललेश्या च तृतीया पृथिवी चक्षुः स्थाने चावधिज्ञानमित्यवसेयम् ॥ सू०१४ ॥

स्थित पुरुष की अपेक्षा सब दिशाओं एवं विदिशाओं में देखता हुआ बहुतर क्षेत्र को जानता-देखता है, दूरतर क्षेत्र को जानता-देखता है, वितिमिरतर विशुद्धतर जानता-देखता है, इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला नारक नीललेश्या की अपेक्षा बहुतर दूरतर यावत् विशुद्धतर जानता-देखता है। इस हेतु से हे गौतम! ऐसा कहा गया है कि कापोतलेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले नारक की अपेक्षा यावत् विशुद्धतर जानता-देखता है।

तात्पर्य यह है कि जैसे पर्वत के ऊपर पेड पर चढा हुआ मनुष्य सभी-ओर देखे तो बहुत दूरतक और स्पष्टतर देखता है, इसी प्रकार कापोतलेश्या वाला नारक नीललेश्या वाले दूसरे नारक की अपेक्षा बहुत क्षेत्र को अवधि द्वारा जानता-देखता है, अतीव स्फुट जानता-देखता है। यहां वृक्ष के स्थान पर

અપેક્ષાએ બધી દિશાઓ તેમજ વિદિશાઓમાં બહુતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે, દૂરતર ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે. વિતિમિરતર, વિશુદ્ધતર જાણે-દેખે છે, એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાની અપેક્ષાએ બહુતર, દૂરતર યાવત્ વિશુદ્ધતર જાણે-દેખે છે. એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે કાપોતલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા નારકની અપેક્ષાએ યાવત્ વિશુદ્ધતર જાણે-દેખે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે પર્વત ઊપરના ઝાડ પર ચઢેલો મનુષ્ય બધી બાજુ જોવે તો ઘણે દૂર સુધી અને સ્પષ્ટપણે દેખે છે, એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા નારક નીલલેશ્યાવાળા બીજા નારકની અપેક્ષાએ ઘણા ક્ષેત્રને અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે, અતીવસ્ફુટ જાણે-

॥ लेश्याश्रयज्ञान वक्तव्यता ॥

मूलम्-कण्हलेस्से णं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा ? गोयमा ! दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा, दोसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणे होज्जा, तिसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाण ओहिनाणेसु होज्जा, अहवा तिसु होमाणे आभिणिबोहिय सुयनाण मणपज्जवनाणेसु होज्जा, चउसु होमाणे आभिणिबोहिय सुयओहिमणपज्जवनाणेसु होज्जा, एवं जाव पम्हलेस्से, सुक्कलेस्से णं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा ? गोयमा ! दोसु वा तिसु वा चउसु वा होज्जा, दोसु होमाणे आभिणिबोहियनाण एवं जहेव कण्हलेस्साणं तहेव भाणियव्वं जाव चउहिं एगंसि नाणे होज्जा, एगंमि केवलनाणे होज्जा ॥सू० १५॥

॥ पण्णवणाए भगवईए लेस्सापए तइओ उद्देसओ समत्तो ॥

छाया-कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! जीवः कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ! गौतम ! द्वयोर्वा त्रिषुवा चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेत्, द्वयो र्भवन् आभिनिवोधिकश्रुतज्ञानयो र्भवेत्, त्रिषु भवन् आभिनिबोधिक श्रुतज्ञानावधिज्ञानेषु भवेत्, अथवा त्रिषु भवन् आभिनिबोधिकश्रुतज्ञान-

---

कापोतलेश्या, पर्वत के स्थान पर ऊपर वाली पृथ्वी और चक्षु के स्थान पर अवधि समझना चाहिए ॥सू० १४॥

लेश्याश्रय ज्ञान की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कण्हलेस्से णं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाला जीव कितने ज्ञानों में होता है ? (गोयमा ! दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा) हे गौतम ! दो, तीन अथवा चार ज्ञानों में होता है (दोसु होमाणे आभिणिबोहियसुयणाणे होज्जा) दो में हो तो आभिनिबोधिक और श्रुतज्ञान में होता है (तिसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाण-

---

હોય છે. અહીં વૃક્ષના સ્થાન પર કાપોતલેશ્યા, પર્વતના સ્થાને ઊપરવાળી પૃથ્વી અને ચક્ષુના સ્થાને અવધિ સમજવી જોઈએ. ॥ સૂ૦ ૧૪ ॥

લેશ્યાશ્રય જ્ઞાનની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(कण्हलेस्सेणं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા જ્ઞાનોમાં હોય ? (गोयमा ! दोसु वा तिसु वा, चउसु वा नाणेसु होज्जा) હે ગૌતમ ! બે, ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાનોમા હોય છે (दोसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणे) બે માં હોનાર આભિનીબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમાં થાય છે (तिसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणओहि-

मनःपर्यवज्ञानेषु भवेत्, चतुर्षु भवन् आभिनिबोधिकश्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानेषु भवेत्, एवं यावत्-पद्मलेश्यः, शुक्ललेश्यः खलु भदन्त ! जीवः कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ? गौतम ! द्वयोर्वा त्रिषु वा चतुर्षु वा भवेत्, द्वयोर्भवन् आभिनिबोधिकज्ञाने एवं यथैव कृष्णलेश्यानां तथैव भणितव्यम् यावत् चतुर्भिः, एकस्मिन् ज्ञाने भवेत्, एकस्मिन् केवलज्ञाने भवेत्, प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदे तृतीय उद्देशकः समाप्तः ॥ सू० १५ ॥

ओहिनाणेसु होज्जा) तीन में होतो आभिनिबोधिक, श्रुत और अवधिज्ञान में हो (अहवा तिसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणमणपज्जवनाणेसु होज्जा) अथवा तीन में होतो आभिनिबोधिक, श्रुत और मनःपर्यवज्ञान में हो (चउसु होमाणे आभिणिबोहियसुयओहिमणपज्जवनाणेसु होज्जा) चार में होतो आभिनिबोधिक, श्रुत, अवधि और मनःपर्यवज्ञान में हो (एवं जाव पम्हलेस्से इसी प्रकार पद्मलेश्या वाले जीव को भी समझ लेवे ।

(सुक्कलेस्से णं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा ?) हे भगवन् ! शुक्ल-लेश्या वाला जीव कितने ज्ञानों में होता है ? (गोयमा ! दोसु वा तिसु वा चउसु वा होज्जा) हे गौतम ! दो, तीन अथवा चार में होता है (दोसु होमाणे आभिणिबोहियनाण एवं जहेव कण्ह लेस्साणं तहेव भाणियव्वं) दो होतो आभिनिबोधिक और श्रुत में, इस प्रकार कृष्ण लेश्या वालों की तरह कहना चाहिए (जाव चउहिं) यावत् चार ज्ञानों में (एगंसि होज्जा) एक ज्ञान में होता है तो (एगंमि केवलनाणे होज्जा) एक में केवलज्ञान में होता है

(पण्णवणाए भगवईए लेस्सापए तइओ उद्देसओ समत्तो) प्रज्ञापना भगवती के लेश्यापद में तीसरा उद्देशक समाप्त)

नाणेसु होज्जा) त्रणुमां હોય તો આભિનીબોધિક, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનમાં હોય (अहवा तीसु होमाणे आभिनिबोहिय सुयनाण मणपज्जवनाणेसु होज्जा) અથવા ત્રણમાં હોય તો આભિ-નીબોધિક, શ્રુત અને મનઃપર્યવજ્ઞાનમાં હોય છે (चउसु होमाणे आभिणिबोहियसुयओहिमण-पज्जवनाणेसु होज्जा) ચારમાં હોય તો આભિનીબોધિક, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યવજ્ઞાનમાં હોય (एवं जाव पम्हलेस्से) એજ પ્રકારે પદ્મલેશ્યાવાળા જીવોને પણ સમજવા.

(सुक्कलेस्सेणं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा) હે ભગવન્ ! શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા જ્ઞાનોમાં હોય છે ? (गोयमा ! दोसु वा तिसु वा, चउसु वा, होज्जा) હે ગૌતમ ! બે ત્રણ અથવા ચારમાં હોય છે (दोसु होमाणे आभिणिबोहिनाण एवं जहेव कण्हलेस्साणं तहेव भाणियव्वं) બેમાં હોય તો આભિનીબોધિક, અને શ્રુતજ્ઞાનમાં, એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા-ઓની જેમ કહેવું જોઈએ (जाव चउहिं) યાવત્ ચાર જ્ઞાનોમાં (एगंसि होज्जा) એક જ્ઞાનમાં હોય તો (एगंमि केवलनाणे होज्जा) એકમાં કેવળજ્ઞાન હોય છે.

(पण्णवणाए भगवईए लेस्सापए तइओ उद्देसओ समत्तो

(પ્રજ્ઞાપના ભગવતીના લેશ્યા પદમાં ત્રીજો उद्देशक સમાપ્ત)

टीका-अथ कास्तवल्लेश्याः कतिषु ज्ञानेषु उपलभ्यन्ते ? इति जिज्ञासायामाह-'कण्ह लेस्सेणं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्यः खलु जीवः कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दोसु वा तिसु वा चउसु वा नाणेसु होज्जा' द्वयोर्वा त्रिषु वा चतुर्षु वा ज्ञानेषु कृष्णलेश्यो जीवो भवेत्, तत्र-'दोसु होमाणे आभिणिबोहिय सुयनाणे होज्जा' द्वयोर्ज्ञानयो भवन् आभिनिबोधिकश्रुतज्ञानयो र्भवेत् 'तिसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणओहिनाणेसु होज्जा' त्रिषु ज्ञानेषु भवन् आभिनिबोधिक श्रुतज्ञानावधि ज्ञानेषु भवेत्, 'अहवा तिसु होमाणे आभिणिबोहियसुयनाणमणपज्जवनाणेसु होज्जा' अथवा त्रिषु भवन् आभिनिबोधिकश्रुतज्ञानमनःपर्यवज्ञानेषु भवेत्, अत्रावधिज्ञानरहितस्यापि मनःपर्यवज्ञानमुपपद्यते, एतस्यैव मतिश्रुतमनःपर्यवज्ञान-प्रतिपादकवचनस्य प्रमाणत्वात् 'चउसु होमाणे आभिणिबोहिय सुयओहिमणपज्जवनाणेसु होज्जा' चतुर्षु ज्ञानेषु भवन् जीव आभिनिबोधिक श्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानेषु भवेत्, अथ मनः

टीकार्थ-कौन-कौन लेश्याएं कितने-कितने ज्ञानों में पाई जाती हैं ? इस जिज्ञासा का समाधान करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्यावाला जीव कितने ज्ञानों में पाया जाता है

भगवान्-हे गौतम ! कृष्णलेश्या वाला जीव दो, तीन अथवा चार ज्ञानों में होता है। अगर दो ज्ञानों में होतो आभिनिबोधिक ज्ञान और श्रुतज्ञान में होता है, तीन में हो तो आभिनिबोधिक, श्रुत और अवधिज्ञान में हो अथवा आभिनिबोधिक, श्रुत और मनःपर्यवज्ञान में होता है। इसी कथन से यह प्रमाणित होजाता है कि अवधिज्ञान से रहित जीव को भी मनःपर्यवज्ञान होजाता है। अगर कृष्णलेश्या चार ज्ञानों में होतो आभिनिबोधिक, श्रुत, अवधि और मनःपर्यवज्ञानों में होती है। यहां प्रश्न हो सकता है कि मनः-पर्यवज्ञान अत्यन्त विशुद्ध परिणाम वाले जीव को होता है और कृष्णलेश्या

ટીકાર્થ-કઈ કઈ લેશ્યાઓ કેટલા કેટલા જ્ઞાનોમાં મળી આવે છે એ જિજ્ઞાસાનું સમાધાન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા જ્ઞાનોમાં મળી આવે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ બે, ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાનોમાં હોય છે અગર બે જ્ઞાનોમાં હોય તો આભિનીબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાં હોય છે, ત્રણમા હોય તો આભિનીબોધિકજ્ઞાન, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનમાં હોય અથવા આભિનિબોધિક, શ્રુત અને મનઃપર્યાય જ્ઞાનમાં હોય આ કથનથી એ પ્રમાણિત થાય છે કે, અવધિજ્ઞાનથી રહિત જીવને પણ મનઃપર્યવજ્ઞાન થઈ જાય છે. અગર કૃષ્ણલેશ્યા ચાર જ્ઞાનોમાં હોય તો આભિનિબોધિક, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યય જ્ઞાનમાં હોય છે.

અહી પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે મનઃપર્યવજ્ઞાન અત્યન્ત વિશુદ્ધ પરિણામવાળા જીવને થાય છે અને કૃષ્ણલેશ્યા સંક્લેશમય પરિણામ રૂપ હોય છે. આવી સ્થિતિમાં કૃષ્ણલેશ્યા

पर्यवज्ञानमत्यन्त विशुद्धस्य संजायते कृष्णलेश्यायाश्च संक्लिष्टाध्यवसायरूपत्वात् कथं कृष्णलेश्यस्य जीवस्य मनःपर्यवज्ञानसम्भवः ? अत्रोच्यते-लेश्यानां प्रत्येकासंख्येय लोकाकाशप्रमाणाध्यवसायस्थानत्वेन तत्र कानिचिद् मन्दानुभावानि अध्यवसायस्थानानि प्रमत्त संयतस्योपलभ्यन्ते, मनःपर्यवज्ञानञ्च प्रथमतोऽप्रमत्त संयतस्योत्पद्यते ततः प्रमत्तसंयतस्यापि उपलभ्यते इत्येवंरीत्या कृष्णलेश्यस्यापि जीवस्य मनः पर्यवज्ञानं संभवत्येव 'एवं जाव पम्हलेस्से' एवम्-कृष्णलेश्य इव यावत्-नीललेश्यः, कापोतलेश्यः, पद्मलेश्यश्च जीवो द्वयोर्वा त्रिषु वा चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेत्, गौतमः पृच्छति-'सुक्कलेस्सेणं भंते ! जीवे कइसु नाणेसु होज्जा ?' हे भदन्त ! शुक्ललेश्य जीवः कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दोसु वा तिसु वा चउसु वा होज्जा' द्वयोर्वा त्रिषु वा चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेत्, तत्र-'दोसु होमाणे आभिणिबोहियनाण एवं जहेव कण्हलेस्साणं तहेव भाणि-

---

संक्लेशमय परिणाम रूप होती है। ऐसे स्थिति में कृष्णलेश्या वाले जीव में मनःपर्यवज्ञान कैसे हो सकता है ? इस प्रश्न का समाधान यह है कि प्रत्येक लेश्या के अध्यवसाय स्थान असंख्यात लोकाकाश प्रदेशों के जितने हैं। उनमें से कोई, कोई मन्द अनुभाव वाले होते हैं जो प्रमत्त संयत में पाये जाते हैं। मनःपर्यवज्ञान यद्यपि अप्रमत्त संयत जीव में ही उत्पन्न होता है, परन्तु बाद में वह प्रमत्तदशा में भी रहता है। इस प्रकार कृष्णलेश्या वाला जीव भी मनःपर्यवज्ञानी हो सकताहै।

कृष्णलेश्या के समान नीललेश्या वाला, कापोतलेश्या वाला, तेजोलेश्या वाला और पद्मलेश्या वाला जीव भी दो, तीन अथवा चार ज्ञानों में होता हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुक्ललेश्या वाला जीव कितने ज्ञानों में होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! दो, तीन अथवा चार ज्ञानों में होता है। दो ज्ञानों में हो तो आभिनियोधिक और श्रुतज्ञान में होताहै, इत्यादि जो वक्तव्यता

વાળા જીવમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન કેવી રીતે થઇ શકે ?

આ પ્રશ્નનું સમાધાન આ છે કે પ્રત્યેક લેશ્યાના અધ્યવસાય સ્થાન અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના જેટલાં છે. તેમનામાંથી કોઇ કોઇ મન્દ અનુભાવવાળા હોય છે જે પ્રમત્ત સંયતમાં મળે છે. મનઃપર્યવજ્ઞાન યદ્યપિ અપ્રમત્ત સંયત જીવમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ પછીથી તે પ્રમત્ત દશામાં પણ રહે છે. એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ પણ મનઃપર્યવજ્ઞાની થઇ શકે છે.

કૃષ્ણલેશ્યાના સમાન નીલલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા અને પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ પણ બે, ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાનોમાં હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુકલલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા જ્ઞાનોમાં હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે, ત્રણ અથવા ચાર જ્ઞાનોમાં હોય છે. બે જ્ઞાનોમાં હોય તો આભિનિબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમાં હોય છે, વિગેરે જે વક્તવ્યતા કૃષ્ણલેશ્યામાં કહી છે

'एवं जाव चउहिं' द्वयोर्ज्ञानयो र्भवन् आभिनिबोधिकज्ञाने, एवं श्रुतज्ञाने, पूर्वोक्तरीत्या यथैव कृष्णलेश्यानां प्रतिपादितं तथैव भणितव्यम्, यावत्-त्रिषु ज्ञानेषु चतुर्षु ज्ञानेषु बोध्यम्, किन्तु-नवरम्-'एगंमि नाणे होज्जा' एकस्मिन ज्ञाने भवेत् शुक्ललेश्यः, कस्मिन? इत्याकाङ्क्षायामाह-''एगंमि केवलनाणे होज्जा' एकस्मिन् केवलज्ञाने शुक्ललेश्यो भवेत्, तथा च शुक्ललेश्यायामेव केवलज्ञानं भवति न लेश्यान्तरे अतः शेषलेश्येभ्यः शुक्ललेश्यस्य विशेषो बोध्यः, इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदे तृतीय उद्देशकः समाप्तः ॥ सू० १५॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-राजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां सप्तदशे लेश्यापदे तृतीय उद्देशकः समाप्तः ॥३॥

कृष्णलेश्या में कही है, वही यहां समझ लेना चाहिए, यावत् तीन और चार ज्ञानों में भी होता है। यहां विशेष वक्तव्य यह है कि शुक्ललेश्या वाला जीव एक ज्ञान में भी होता है। एक ज्ञान में हो तो केवलज्ञान में होता है। केवल ज्ञान शुक्ललेश्या में ही होता है, अन्य किसी लेश्या में नहीं। यह अन्य लेश्या-वालों से शुक्ललेश्यावाले की विशेषता है।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में
॥ लेश्यापद का तृतीय उद्देशक समाप्त ॥

તેજ આહી સમજી લેવી જોઈએ. યાવત્ ત્રણ અને ચાર જ્ઞાનોમાં પણ હોય છે. અહીં વિશેષ વક્તવ્ય એ છે કે-શુકલલેશ્યા વાળાજીવ એક જ્ઞાન માં પણ હોય છે. એક જ્ઞાનમાં હોય તો કેવળજ્ઞાનમાં હોય છે. કેવળજ્ઞાન શુકલલેશ્યામાં જ હોય છે, બીજી કોઈ લેશ્યાવાળામાં નથી. આ અન્ય લેશ્યાવાળાથી શુકલલેશ્યાવાળાની વિશેષતા છે.

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિ વિરચિત પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાના સત્તરમા લેશ્યા પદનો

ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩॥

卐

चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते

॥ अधिकारगाथा वक्तव्यता ॥

मूलम्–परिणामवन्नरसगंधसुद्ध अपसत्थ संकिलिट्टुण्हा ।
गइपरिणामपएसोगाढवग्गण ठाणाण मप्पबहुं ॥१॥

छाया–परिणाम वर्णरसगन्ध शुद्धाप्रशस्त संक्लिष्टोष्णाः ।
गतिपरिणाम प्रदेशावगाढवर्गणास्थानानामल्पबहुत्वम् ॥१॥

टीका–अथ–चतुर्थोद्देशकं प्ररूपयितुं प्रथमं तदर्थसंग्राहकाधिकारगाथामाह–'परिणाम वन्नरसगंध सुद्ध अपसत्थ संकिलिट्टुण्हा । गति परिणामपएसोगाढवग्गण ठाणाणमप्पबहुं' ॥१॥ इति, तत्र प्रथमं १ परिणामाधिकारप्ररूपणम्, द्वितीयं २ वर्णाधिकारप्ररूपणम्, ३ तृतीयं रसाधिकारप्ररूपणम्, ४ चतुर्थ गन्धाधिकारप्ररूपणम्, पञ्चमं–५ शुद्धाशुद्धाधिकार-प्ररूपणम्, ६ षष्ठम्–प्रशस्ताप्रशस्ताधिकारप्ररूपणम्, ७ सप्तमम्–संक्लिष्टासंक्लिष्टाधिकार-प्ररूपणम्, अष्टमम्–८ उष्णशीताधिकारप्ररूपणम्, नवमम्–९ गत्यधिकारप्ररूपणम्, दशमं १० परिणामाधिकारप्ररूपणम्, एकादशं–११ प्रदेशाप्रदेशाधिकारप्ररूपम्, द्वादशम् १२ अवगाहाधिकारप्ररूपणम्, त्रयोदशं १३ वर्गणाधिकारप्ररूपणम्, चतुर्दशं–१४ स्थानाधि-कारप्ररूपणम्, १५ पञ्चदशमल्पबहुत्वाधिकारप्ररूपणम् अवसेयम् ॥

॥ लेश्या वक्तव्यता ॥

मूलम्–कइ णं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! छलेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा–कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, से नूणं भंते ! कण्ह-लेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रस-त्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! कण्हलेस्सा

लेश्यापद–चतुर्थ उद्देशक–अधिकारगाथा वक्तव्यता

शब्दार्थ–(परिणाम वन्नरसगंध) पहला परिणाम अधिकार, फिर वर्ण, रस अधिकार (सुद्ध अपसत्थ संकिलिट्टुण्हा) शुद्ध, अप्रशस्त संक्लिष्ट, उष्ण (गइ-परिणामपएसोगाढ वग्गणठाणमप्पबहुं) गति, परिणाम, प्रदेश, अवगाढ वर्गणा, स्थान और अल्पबहुत्व, ये अधिकार कहे जाएंगे ।

લેશ્યાપદ–ચતુર્થ ઉદ્દેશક

અધિકાર ગાથા વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(परिणामवन्न रसगंध) પહેલું પરિણામ અધિકાર, પછી વર્ણ, રસ, ગંધ અધિકાર (सुद्ध अपसत्थ संकिलिट्टुण्हा) શુદ્ધ, અપ્રશસ્ત, સંક્લિષ્ટ, ઉષ્ણ (गइपरिणामपए-सोगाढवग्गणठाणाणमप्पबहुं) ગતિ, પરિણામ, પ્રદેશ, અવગાઢ, વર્ગણા, સ્થાન અને અલ્પ-બહુત્વ આ અધિકાર કહેવાશે.

नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? गोयमा ! से जहा नामए खीरे दूसिं पप्प सुद्धे वा वत्थे रागं पप्प ता रूवत्ताए जाव ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, एवं एएणं अभिलावेणं नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता गंधत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेसं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? गोयमा ! से जहा नामए वेरुलियमणीसिया कण्हसुत्तए वा नीलसुत्तए वा लोहियसुत्तए वा हालिद्दसुत्तए वा सुक्किल्लसुत्तए वा आइए समाणे ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ—कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से नूणं भंते ! नीललेस्सा किण्हलेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! एवं चेव, काउलेस्सा कण्हलेस्सं नीललेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं, एवं तेउलेस्सा कण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं, एवं पम्हलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! तं चेव, से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! तं चेव ॥सू० १६॥

छाया—कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्याः, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूय परिणमति ? हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावत् भूयो भूयः परिणमति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? गौतम ! तद्यथा नाम क्षीरं दूष्यं प्राप्य शुद्धं वा वस्त्रं रागं प्राप्य तद्रूपतया यावत् तत्स्पर्शतया भूयो

लेश्यावक्तव्यता

शब्दार्थ—(कइ णं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी कही हैं ? (गोयमा ! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कही है (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या (से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त करके (ता रूवत्ताए) उसी रूप में (ता वण्णत्ताए) उसी वर्ण में (ता गंधत्ताए) उसी गंधपने में (ता रसत्ताए) उसी रस में (ता फासत्ताए) उसी स्पर्श के रूप में (भुज्जो भुज्जो परिणमइ) पुनः पुनः परिणत होती है ? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर (ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ) तद्रूपता से यावत् पुनः पुनः परिणत होती है

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर (ता रूवत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमइ) तद्रूपता से यावत पुनः पुनः परिणत होती है (गोयमा ! से जहा नामए खीरे दूसिं पप्प) जैसे कोई दूध दूष्य अर्थात् खटाई

લેશ્યા વક્તવ્યતા

(कइणं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહી છે ? (गोयमा ! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ? છલેશ્યાઓ કહી છે (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) તે આ પ્રકારે છે—કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુક્લલેશ્યા.

(से नूणं भंते ! कण्हलेस्सं पप्प) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (ता रूवत्ताए) એજ રૂપમાં (ता वण्णत्ताए) તેજ વર્ણમા (ता गंधत्ताए) એજ ગંધમાં (ता रसत्ताए) તેજ રસમાં (ता फासत्ताए) એજ સ્પર્શના રૂપમા (भुज्जो भुज्जो परिणमइ) પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે (हंता गोयमा !) હા ગૌતમ ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને (ता रूवत्ताए जाव-भुज्जो भुज्जो परिणमइ) તદ્રૂપતાથી યાવત્ પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે.

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એવું કહેવાય છે (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને (ता रूवत्ताए जाव भुज्जो-भुज्जो परिणमइ)

भूयः परिणमति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति, एवम् एतेन अभिलापेन नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य कापोतलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य तेजोलेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य पद्मलेश्या शुक्ललेश्यां प्राप्य यावद् भूयो भूयः परिणमति, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्गन्धस्य तद्रसतया तत्स्पर्श-

---

को प्राप्त होकर (सुद्धे वा वत्थे) अथवा स्वच्छ वस्त्र (रागं पप्प) लालिमा को प्राप्त करके (ता रूवत्ताए जाव ता फासत्ताए) तद्रूपता यावत् उसी स्पर्श के रूप में (भुज्जो भुज्जो परिणमइ) वार-वार परिणत होता है (से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त करके तद्रूप में यावत् वार-वार परिणत होती है

(एवं एतेणं अभिलावेणं) इसी प्रकार इसी अभिलाप से (नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प) नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त होकर (काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प) कापोतलेश्या तेजोलेश्या को प्राप्त करके (तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प) तेजोलेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त करके (पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प) पद्मलेश्या शुक्ललेश्या को प्राप्त करके (जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ) यावत् वार-वार परिणत होती है

(से) अथ (नूणं) वितर्क (भंते !) हे भगवन् ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को, कापोतलेश्या को, तेजोलेश्या को, पद्मलेश्या को, शुक्ललेश्या को प्राप्त करके (ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो २ परि-

---

તદ્રૂપપણાથી યાવત્ પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે (गोयमा ! से जहानामए खीरे दूसिं पप्प) જેમ કોઈ દૂધ દુષ્ય અર્થાત્ ખટાઇને પ્રાપ્ત થઇને (सुद्धे वा वत्थे) અથવા સ્વચ્છ વસ્ત્ર (रागं पप्प) લાલિમાને પ્રાપ્ત કરીને (ता रूवत्ताए जाव ता फासत्ताए) તદ્રૂપના યાવત્ એજ સ્પર્શના રૂપમાં (भुज्जो- भुज्जो परिणमइ) વારવાર પરિણત થાય છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव (भुज्जो-भुज्जो परिणमइ) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને તદ્રૂપમાં યાવત્ વારંવાર પરિણત થાય છે (एव एतेणं अभिलावेणं) એજ રીતે આજ અભિલાપથી (नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प) નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને (काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प) કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प) તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प) પદ્મલેશ્યા શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ) યાવત્ વારંવાર પરિણત થાય છે.

(से) અથ (नूणं) વિતર્ક भंते ! હે ભગવન્ ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प) કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાને, કાપોતલેશ્યાને, તેજોલેશ્યાને, પદ્મલેશ્યાને

तथा भूयो भूयः परिणमति, हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य यावत् शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया तद्गन्धतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां यावत् शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? गौतम ! तद् यथा नाम वैडूर्यमणिः स्यात् कृष्णसूत्रे वा नीलसूत्रे वा लोहितसूत्रे वा हारिद्रसूत्रे वा शुक्लसूत्रे वा आगते सति तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः

णमइ) तद्रूप, तद्वर्ण, तद्गंध, तद्रस, तत्स्पर्श रूप में बार-बार परिणत होती है? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर (जाव सुक्कलेस्सं पप्प) यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त करके (ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) उसी के रूप, उसी के वर्ण उसी के गंध, उसी के स्पर्श के स्वरूप में बार-बार परिणत होती है

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है (कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर (ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?) उसी के रूप में यावत् बार-बार परिणत होती है ? (गोयमा ! से जहा णामए वेरुलियमणी) हे गौतम ! जैसे कोई वैडूर्यमणी (सिया किण्हसुत्तए वा) कदाचित् काले सूत में (नीलसुत्तए वा) या नील सूत में (लोहियसुत्तए वा) या लाल सूत में (हालिद्दसुत्तए वा) या पीले सूत में (सुक्किल्लसुत्तए वा) या श्वेत सूत में (आइए समाणे) पिरोने पर (ता रूवत्ताए) उसी के रूप में (जाव) यावत् (भुज्जो भुज्जो

શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (ता रूवत्ताए, ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) તે રૂપ, તદ્વર્ણ તદ્ગંધ, તદ્રસ તત્સ્પર્શ રૂપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે? (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (जाव सुक्कलेस्सं पप्प) યાવત્ શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (ता रूवत्ताए, ता वण्णत्ताए (ता गंधत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) તેના રૂપો, તેના વર્ણ, તેના ગંધ, તેના સ્પર્શના રૂપમા વારંવાર પરિણત થાય છે.

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે (कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને યાવત્ શુક્લલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?) એના જ રૂપમાં યાવત્ વારંવાર પરિણત થાય છે? (गोयमा ! से जहानामए वेरुलियमणी) હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ વૈડૂર્યમણિ (सिया किण्ह सुत्तए वा) કદાચિત્ કાળા સૂત્રમાં (नीलसुत्तए वा) અગર નીલ સૂત્રમાં (लोहियसुत्तए वा) અથવા લાલ સૂત્રમાં (हालिद्दसुत्तए वा) અગર પીળા સૂત્રમાં (सुक्किल्लसुत्तए वा) અગર શ્વેત સૂત્રમાં (आइए समाणे) પરોવવાથી (ता रूवत्ताए) તેના રૂપમાં (जाव) યાવત્ (भुज्जो

परिणमति, तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां यावत् शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया भूयो भूयः परिणमति, तत् नूनं भदन्त ! नललेश्या कृष्णलेश्यां यावत् शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! एवञ्चैव, कापोतलेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्याम्, एवं तेजोलेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्याम्, एवं पद्मलेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य यावद् भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! तच्चेव, तत् नूनं भदन्त ! शुक्ललेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां प्राप्य यावद् भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! तच्चेव ॥ सू० १६ ॥

परिणमइ) वार-वार परिणत होता है (से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ) इस हेतु से ऐसा कहा जाता है (कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नील लेश्या को यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त करके (ता रूवत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) उसी के रूप में वार-वार परिणत होजाती है

(से) अथ (नूणं) वितर्क (नीललेस्सा किण्हलेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) नील-लेश्या कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त करके (ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?) उसी के रूप में यावत् पुनः पुनः परिणत होती है ? (हंता गोयमा ! एवं चेव) हां गौतम ! इसी प्रकार (काउलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं) कापोतलेश्या कृष्ण, नील, तेज, पद्म और शुक्ल-लेश्या को (एवं पम्हलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो २ परिणमइ ?) इसी प्रकार पद्मलेश्या, कृष्ण, नील, कापोत, तेजो और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर यावत् वार-वार परिणत होती है ? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (तं चेव) वही वक्तव्यता

भुज्जो परिणमइ) વારવાર પરિણત થાય છે (से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ) એ હેતુથી એમ કહેવાય છે (कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને યાવત શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (ता रूवत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) તેનાજ રૂપમા વાર વાર પરિણત થઈ જાય છે.

(से) અથ (नूणं) વિતર્ક (नीललेस्सा किण्हलेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प) નીલલેશ્યા કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ?) તેનાજ રૂપમાં યાવત્ પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે ? (हंता गोयमा ! एवं चेव) હા ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (काउलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं तेउलेस्स पम्हलेस्स सुक्कलेस्सं) કાપોતલેશ્યા નીલ, તેજ, પદ્મ અને શુકલલેશ્યાને (एवं पम्हलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्स सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?) એ પ્રકારે પદ્મલેશ્યા, કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ અને શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને યાવત્ વારંવાર પરિણત થાય છે ? (हंता गोयमा ! હા ગૌતમ ! (तं चेव) તેજ વક્તવ્યતા.

टीका-अथ सर्वप्रथमं परिणामलक्षणमभिधातु यासां परिणामोऽभिधित्सित स्ता एव लेश्याः प्ररूपयति-'कइणं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त ! कति खलु लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ' षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत् नीललेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्या अत्रेदं बोध्यम् लेश्यायाः पूर्व मुक्तत्वेऽपि परिणामाद्यर्थं प्ररूपणार्थं पुनरुपन्यास इति गौतमः पृच्छति-'से नूणं भंते ! कण्हलेस्से नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त !

(से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा) क्या भगवन् ! शुक्ललेश्या (किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं पप्प) कृष्ण, नील, कापोत, तेजो या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर (जाव भुज्जो २ परिणमइ ?) यावत् बार-बार परिणत होती है ? (हंता गोयमा ! तं चेव) हां गौतम ! वही वक्तव्यता ॥सू० १६॥

टीकार्थ-अब सर्वप्रथम परिणाम अर्थात् परिणमन (परिवर्तन) का निरूपण किया जाता है, किन्तु जिनके परिणाम का निरूपण करता है, पहले उन लेश्याओं का कथन करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! लेश्याएं छह प्रकार की कही गई है, वे इस प्रकार-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ।

यद्यपि लेश्याओं का निर्देश पहले किया जा चुका है, तथापि परिणाम आदि की प्ररूपणा करने के लिए फिर से उनका निर्देश किया गया है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या, नीललेश्या को प्राप्त होकर अर्थात् परस्पर अवयवों के स्पर्श को पाकर नीललेश्या के स्वरूप में पुनः पुनः

(से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा) શું હે ભગવન્ ! શુકલલેશ્યા (किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं पप्प) કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ અગર પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?) યાવત્ વારંવાર પરિણત થાય છે ? (हंता गोयमा ! तंचेव) હા, ગૌતમ ! તેજ વક્તવ્યતા. ॥ સૂ० ૧૬ ॥

ટીકાર્થ-હવે સર્વ પ્રથમ પરિણામ અર્થાત્ પરિણમન્ (પરિવર્તન)નું નિરૂપણ કરાય છે, પણ જેના પરિણામનું નિરૂપણ કરવુ છે, પહેલા તે લેશ્યાઓનું કથન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ કહેલી છે, તે આ પ્રકારે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા યદ્યપિ લેશ્યાઓનો નિર્દેશ પહેલા કરાઈ ગયેલ છે, છતાં પણ પરિણામ આદિની પ્રરૂપણા કરવા માટે ફરીથી તેમનો નિર્દેશ કરેલો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને અર્થાત્

तत्-अथ, नूनम्-किम् कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य परस्परावयवसंस्पर्शमासाद्य तद्रूपतया नीललेश्यारूपतया नीललेश्या स्वभावतयेत्यर्थः रूप शब्दस्य स्वभाववाचित्वात्, भूयो भूयः-पौन पुन्येन परिणमति इत्यग्रेण सम्बन्धः, एवं किम् तद्वर्णतया-नीललेश्या द्रव्यवर्ण तया, तद्गन्धतया नीललेश्या द्रव्यगन्धतया, तद्रसतया-नीललेश्यायोग्य द्रव्यरसतया तत्स्पर्श तया-नीललेश्या योग्य द्रव्यस्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति? तिर्यग्योनिकमनुष्यानधिकृत्येदमवसेयम्, भगवानाह-'हंता, गोयमा! हे गौतम! हन्त-सत्यम् 'कण्हलेस्सा नीललेसं पाप्य ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ' कृष्णलेश्या नीललेश्याम्-नीललेश्या योग्य द्रव्यं प्राप्य-परस्परावयवसंस्पर्शमासाद्य तद्रूपतया-नीललेश्या योग्यद्रव्यरूपतया यावत् नीललेश्या योग्यद्रव्यगन्धतया तद्योग्यद्रव्यरसतया तद्योग्यद्रव्यस्पर्शतया भूयो भूयः-अनेकवारं परिणमति, तथा च यदा कृष्णलेश्या परिणतस्तिर्यग्मनुष्यो वा भवान्तरसंक्रमणं कर्तुमिच्छु नीललेश्या योग्यद्रव्याणि उपादत्ते तदा-नीललेश्या योग्य द्रव्यसम्पर्कात् तानि कृष्यलेश्या योग्यानि द्रव्याणि तथाविध जीवपरिणामलक्षणं सहकारिकारणमासाद्य

परिणत होती है? इसी प्रकार क्या नीललेश्या के द्रव्यों के वर्ण रूप में, उसके गंध रूप में, उसके रस रूप में, उसके स्पर्श रूप में बार-बार परिणत होती है? यह कथन तिर्यंचों एवं मनुष्यों की अपेक्षा से समझना चाहिए।

भगवान्-हाँ गौतम! सत्य है। कृष्णलेश्या, नीललेश्या के योग्य द्रव्यों को प्राप्त करके नीललेश्या के योग्य द्रव्यों के रूप में, यावत् नीललेश्या के वर्ण, रस, गंध और स्पर्श के रूप में परिणत हो जाती है। यह परिणमन अनेकों बार होता है। जब कृष्णलेश्या का परिणमन वाला कोई मनुष्य अथवा तिर्यंच भवान्तर में जाने वाला होता है और वह नीललेश्या के योग्य द्रव्यों को ग्रहण करता है, तब नीललेश्या के योग्य द्रव्यों के सम्पर्क से वे कृष्णलेश्या के योग्य द्रव्य जीव के उस प्रकार के परिणाम रूप सहकारी कारण को प्राप्त करके नीललेश्या के योग्य द्रव्य के रूप में परिणत हो जाते हैं, क्योंकि पुद्गलों में विभिन्न

પરસ્પર અવયવોના સ્પર્શને પામીને નીલલેશ્યાના સ્વરૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણુત થાય છે? એજ પ્રકારે શું નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોના વર્ણરૂપમાં, એના ગંધરૂપમાં, એના રસરૂપમાં, એના સ્પર્શરૂપમાં વારંવાર પરિણુત થાય છે? આ કથન તિર્યંચો તેમજ મનુષ્યોની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ.

શ્રી ભગવાન્-હા, હે ગૌતમ! સત્ય છે. કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાને યોગ્ય, દ્રવ્યોને પ્રાપ્ત કરીને, નીલલેશ્યાના યોગ્ય દ્રવ્યોના રૂપમાં, યાવત્ નીલલેશ્યાના વર્ણ રસ, ગંધ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણુત થઈ જાય છે. આ પરિણુમનવાળો કોઈ મનુષ્ય અથવા તિર્યંચ ભવાન્તરમાં જનાર હોય છે, અને તે નીલલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યના રૂપમાં પરિણુત થઈ જાય છે, કેમકે પુદ્ગલોમાં વિભિન્ન પ્રકારથી પલટવાનો સ્વભાવ છે. ત્યાર બાદ તે જીવ કેવળ

नीललेश्या योग्यद्रव्यरूपतया परिणमन्ति, पुद्गलानां तथा तथापरिणमनस्वभावत्वात्, तदनन्तरं स केवल नीललेश्यायोग्यद्रव्यसन्निध्यान्नीललेश्या परिणतः सन् कालं कृत्वा भावान्तरे समुत्पद्यते तथा चोक्तम्-'जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेस्से उववज्जइ' इति यल्लेश्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तल्लेश्य उपपद्यते इति, तथा स एव तिर्यग् मनुष्यो वा तस्मिन्नेव भवे वर्तमानो यदा कृष्णलेश्या परिणतो भूत्वा नीललेश्या भावेन परिणमति तदापि कृष्णलेश्यायोग्यानि द्रव्याणि तत्कालगृहीतनील-लेश्यायोग्यद्रव्यसम्पर्कात् नीललेश्यायोग्यद्रव्यरूपतया परिणमन्ति,

इत्याभिप्रायमेव दृष्टान्तेन प्रतिपादयितुमाह-'से तेणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-कण्ह-लेस्से नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावत् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य-परस्परा-वयवसंस्पर्शमासाद्य तद्रूपतया यावत्-तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया

प्रकार से पलटने का स्वभाव है। तत्पश्चात् वह जीव केवल नीललेश्या के योग्य द्रव्यों के सम्पर्क से नीललेश्या के परिणमन से युक्त होकर, काल करके भवा-न्तर में उत्पन्न होता है। कहा भी है-जिस लेश्या के द्रव्यों को ग्रहण करके काल करता है, उस लेश्या वाला होकर उत्पन्न होता है। फिर वही तिर्यंच अथवा मनुष्य उसी भव में वर्तमान रहता हुआ जब कृष्णलेश्या में परिणत होकर नीललेश्या के परिणाम से परिणत होता है, उस समय कृष्णलेश्या के योग्य द्रव्य, तत्काल ग्रहण किए हुए नीललेश्या के योग्य द्रव्यों के सम्पर्क से नीललेश्या के योग्य द्रव्यों के रूप में पलट जाते हैं। इस अभिप्राय को दृष्टान्त से प्रकट करने के लिए कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या नील-लेश्या को प्राप्त होकर अर्थात् परस्पर अवयवों के संस्पर्श को पाकर नीललेश्या

નીલલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યોના સંપર્કથી નીલલેશ્યાના પરિણમનથી યુક્ત થઇને, કાળ કરીને ભવાન્તરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યુ પણ છે-

જેલેશ્યાના દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને કાળ કરે છે, તેલેશ્યાવાળો થઇને ઉત્પન્ન થાય છે. પછી ત્યાજ તિર્યંચ અથવા મનુષ્ય તેજભવમાં વર્તમાન રહીને જ્યારે કૃષ્ણલેશ્યામાં પરિણત થઇને નીલલેશ્યાના પરિણામથી પરિણત થાય છે, એ સમયે કૃષ્ણલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યના સંપર્કથી નીલલેશ્યાના યોગ્ય દ્રવ્યોના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે. આ અભિપ્રાયને દૃષ્ટાન્તથી પ્રગટ કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્યા હેતુથી એમ કહ્યું છે કે, કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને અર્થાત્ પરસ્પર અવયવોના સંસ્પર્શને મેળવીને નીલલેશ્યાના સ્વરૂપને, તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે ?

भूयो भूयः परिणमति इति ? भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहा नामए खीरे दूसिं पप्प सुद्धे वा वत्थे रागं पप्प ता रूवत्ताए जाव ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' तत्-अथ यथा नाम इति दृष्टान्ते क्षीरं-दुग्धम्, दूष्यम्-अम्लद्रव्यविशेषं-तक्रादिकम् प्राप्य-तदवयवसंस्पर्शमासाद्य शुद्धं निर्मलं वा वस्त्रम्, रागम्-रक्तादिरूपं प्राप्य-तदवयवसंस्पर्शमासाद्य तद्रूपतया-अम्लद्रव्यरूपतया रक्तादिरूपतया यावत्-तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यायोग्यद्रव्यं प्राप्य तद्रूपतया यावत्-तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति,

के स्वरूप को, उसके वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत हो जाती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे दुग्ध, छाछ वगैरह किसी खटी वस्तु को प्राप्त करके अथवा शुद्ध वस्त्र लाल आदि किसी रंग को प्राप्त करके उसी रूप में पलट जाता है-दूध खट्टा और वस्त्र लाल हो जाता है, उसी प्रकार कृष्णलेश्या, नीललेश्या के द्रव्यों के संसर्ग से नीललेश्या के रूप में पलट जाती है।

इस से यह फलित हुआ कि जैसे दूध का रस, रूप, गंध आदि तक्र के संयोग से तक्र के रस, रूप, गंध के रूप में परिवर्तन हो जाता है और जैसे शुद्ध वस्त्र का रंग रूप रक्त आदि रंगों का संयोग पाकर उसी रूप में पलट जाता है, उसी प्रकार कृष्णलेश्या के द्रव्यों का स्वरूप, उसका वर्ण, रस और स्पर्श नीललेश्या के योग्य द्रव्यों के सम्पर्क से पलट कर नीललेश्या के रूप में पलट जाता है।

उपर्युक्त कथन के अनुसार ही नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त होकर, कापोत नीललेश्या तेजोलेश्या को प्राप्त होकर, तेजोलेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ દૂધ, છાસ વિગેરે કોઇ ખાટી વસ્તુને પામીને અથવા શુદ્ધ વસ્ત્ર લાલ આદિ કોઈ રંગને પ્રાપ્ત કરીને એ રૂપમાં પલટાઇ જાય છે, દૂધ ખાટું અને વસ્ત્ર લાલ થઈ જાય છે એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાના દ્રવ્યના સંસર્ગથી નીલલેશ્યાના રૂપમાં પલટાઇ જાય છે.

એથી આ ફલિત થયું કે જેમ દૂધના રસ, રૂપ, ગંધ આદિનું છાસના સંયોગથી છાસના રસરૂપ, ગંધના રૂપમા પરિવર્તન થઇ જાય છે અને જેમ શુદ્ધ વસ્ત્રના રંગરૂપ આદિ બીજા રંગનો સંયોગ પામીને એ રૂપમાં બદલાઇ જાય છે, એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ, એનો વર્ણ ગંધ, રસ અને સ્પર્શ નીલલેશ્યાના યોગ્ય દ્રવ્યોના સંપર્કથી પલટાઇને નીલલેશ્યાના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે.

ઉપર્યુક્ત કથનના અનુસાર જ નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પામીને, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યાને પામીને, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પામીને અને પદ્મલેશ્યા શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને તેના

इति, तथा यथा च क्षीरस्वरूपकारणवर्तिनो रूपादय स्तक्रादि रूपादि भावं प्राप्नुवन्ति, अथवा शुद्ध वस्त्रस्वरूपकारणवर्तिनो रूपादयो रक्तादि द्रव्यरूपादि भावं प्राप्नुवन्ति तथा कृष्णलेश्यायोग्यद्रव्यात्मककारणवर्तिनो रूपादयो नीललेश्यायोग्यद्रव्यवृत्तिरूपादि भावं प्राप्नुवन्तीति फलितम्, 'एवं एएणं अभिलावेणं नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प, काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प, तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प, पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ' एवम्–उक्तरीत्या एतेन–उपर्युक्तेन अभिलापेन–आलापेन नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य, कापोतलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य, तेजोलेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य, पद्मलेश्या शुक्ललेश्यां प्राप्य यावत्–तद्रूपतया, तद्वर्णतया, तद्गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, तदेवं पूर्वलेश्या उत्तरोत्तरलेश्यां प्राप्य तद्रूपादितया परिणमति इत्युक्तम्, अथैकैकस्या लेश्याया यथायोग्यं क्रमेण इतरसमस्तलेश्या परिणमनम् आह–'से नूणं भंते! कण्हलेस्सा नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ?' हे भदन्त! तत्–अथ नूनं किम् कृष्णलेश्या नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य–परस्पर तत्तदवयवसंस्पर्शमासाद्य तद्रूपतया–नीलादि लेश्या योग्य द्रव्यरूपतया, तद्वर्णतया–नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यवर्णतया, तद्गन्धतया–नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यगन्धतया, तद्रसतया–नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यरसतया, तत्स्पर्शतया–नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यस्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति? एकस्या लेश्यायाः परस्परविरुद्धतया युगपदनेकलेश्या परिणामासंभवात्

होकर और पद्मलेश्या शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उसी के स्वरूप में और उसी के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में पुनः पुनः परिणत हो जाती है। यहां यह बतलाया गया है कि पूर्व-पूर्वलेश्या उत्तर-उत्तर लेश्या को प्राप्त होकर उसी के रूप में परिणत होती है, किन्तु अब यह दिखलाते हैं कि कोई भी एक अन्य समस्त लेश्याओं के रूप में परिणत होती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन्! कृष्णलेश्या नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या को प्राप्त करके उन्हीं के स्वरूप में, उन्हीं के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में वारंवार परिणत होती है? एकलेश्या में

સ્વરૂપમાં અને તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં વારંવાર પરિણત થઇ જાય છે. અહીં એ બતાવ્યું છે કે પૂર્વ પૂર્વની લેશ્યા ઉત્તર ઉત્તરની લેશ્યાને પામીને તેના જ રૂપમાં પરિણત થઇ જાય છે પણ હવે એ બતાવે છે કે કોઈ પણ એક લેશ્યા અન્ય સમસ્ત લેશ્યાઓના રૂપમાં પરિણત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યા શું નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને તેનાજ સ્વરૂપમાં, તેનાજ વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શના રૂપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે? એક લેશ્યામાં પરસ્પર વિરોધી પરિણમન

भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् 'कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता गंधत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य यावत्-कापोतलेश्यां प्राप्य तेजोलेश्यां प्राप्य पद्मलेश्यां प्राप्य शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया-नीलादिलेश्या योग्य द्रव्यरूपतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, गौतम ! तत्रैवार्थे दृष्टान्तं प्रतिपादयितुमाह-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां यावत्-कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य-परस्पर तत्तदवयवसंश्लेषमासाद्य तद्रूपतया यावत् तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहा नामए वेरुलियमणीसिया कण्हसुत्तए वा नीलसुत्तए वा लोहियसुत्तए वा हालिद्दसुत्तए वा सुक्किल्लसुत्तए वा आइए समाणे ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ' तत्-अथ यथा नाम इति दृष्टान्ते वैडूर्यमणिः स्यात्-कदाचित् कृष्णसूत्रे वा नीलसूत्रे वा लोहितसूत्रे वा हरिद्रासूत्रे वा शुक्लसूत्रे वा आगते सति तद्रूपतया यावत्-तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति

परस्पर विरोध परिणमन एक ही साथ नहीं हो सकते ।

भगवान्-हे गौतम ! सच है, कृष्णलेश्या, नीललेश्या को यावत् शुक्ल लेश्या को अर्थात् सभी अन्य लेश्याओं को प्राप्त करके उनके स्वरूप में तथा उनके वर्ण, गंध, रस एवं स्पर्श के रूप में पुनः पुनः परिणत होती है ।

गौतमस्वामी- हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या नीललेश्या को, कापोतलेश्या को, तेजोलेश्या को. पद्मलेश्या को और शुक्ल लेश्या को प्राप्त होकर उसी के स्वरूप में, और उसी के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत हो जाती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे कोई वैडूर्य मणि कदाचित् काले डोरे में, या नीले डोरे में या लाल डोरे में या पीले डोरे में या श्वेत डोरे में पिरोई जाती

એક જ સાથે નથી થઈ શકતા.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ સત્ય છે. કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાને યાવત્ શુકલલેશ્યાને અર્થાત્ બધી અન્ય લેશ્યાઓને પ્રાપ્ત કરીને તેમના સ્વરૂપમાં તથા તેમના વર્ણ, ગંધ, રસ તેમજ સ્પર્શના રૂપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને, કાપોતલેશ્યાને, તેજોલેશ્યાને, પદ્મલેશ્યાને અને શુકલલેશ્યાને પામીને તેમના રૂપમાં પરિણત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્- હાં, ગૌતમ ! જેમ કોઈ વૈડૂર્યમણિ કોઈ વાર કાળા દોરામા કે વાદળી દોરામાં અથવા તો લાલ દોરામાં અગર પીળા દોરામાં કે સફેદ દોરામાં પરોવાય છે તો

प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं एवं वुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प-ता रूवत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत् कृष्ण-लेश्या नीललेश्यां यावत् कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूप-तया तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमतीति, अत्रेदं बोध्यम्-यथा वैडूर्यमणिरेक एव तत्तदुपाधि द्रव्यसम्पर्कात् तद्रूपतया परिणमति तथैव तान्यपि कृष्णलेश्या योग्यानि द्रव्याणि तत्तन्नीलादिलेश्या योग्यद्रव्यसम्पर्कात् तत्तद्रूपतया परि-णमन्ति इत्येतावताऽशेन दृष्टान्तो नतु स्वस्वरूपापरित्यागाद्यंशान्तरेणाऽपि, तिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च लेश्याद्रव्याणाम् सामस्त्येन तद्रूपतया परिणमनाभ्युपगमात्, अन्यथा नैरयि-कदेववृत्तिलेश्या द्रव्याणामिव तिर्यग्योनिकमनुष्याणामपि लेश्याद्रव्याणां सर्वथा स्वरूपा-परित्यागेन चिरकालमवस्थानसंभवात्, उत्कृष्टेनापि तिर्यग्मनुष्याणामन्तर्मुहूर्तलक्षणस्थिति-परिणामस्यान्यत्रोक्तस्य विरोधापत्तिः, पल्योपमत्रयमपि यावद् उत्कृष्टेन स्थितिसंभवाद्

है तो वह उसी के रंग-रूप में, गंध, रस एवं स्पर्श के रूप में वार-वार परिणत हो जाती है। उपसंहार करते हुए कहते हैं-इस कारण से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या, नीललेश्या यावत् शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उसी के रूप में परिणत हो जाती है। यहां यह समझ लेना चाहिए कि जैसे वैडूर्य मणि एक ही होने पर भी विभिन्न उपाधियों के सम्पर्क से विभिन्न रूप में परिणत हो जाती है, उसी प्रकार लेश्याद्रव्य भी कृष्ण नील आदि विभिन्न रूपों में परिणत हो जाते हैं। इसी अंश में दृष्टान्त को समानता समझना चाहिए। अन्य अनिष्ट अंशों में नहीं। तिर्यंचों और मनुष्यों के लेश्याद्रव्यों का पूर्ण रूप से तद्रूप परिणमन स्वीकार किया गया है, अन्यथा जैसे देवों और नारकों के लेश्याद्रव्य भवपर्यन्त स्थायी रहते हैं, वैसे ही मनुष्यों और तिर्यंचों के भी अवस्थित रहेंगे, ऐसी स्थिति में अन्यत्र तिर्यंचों और मनुष्यों के लेश्यापरिणाम अधिक से अधिक अन्तर्मुहूर्त तक ही स्थिर रहता कहा है, उस कथन में बाधा आएगी फिर तो

તે તેનાજ રૂપરંગમાં, ગંધ, રસ તેમજ સ્પર્શના રૂપમાં વારંવાર પરિણત થઈ જાય છે. ઉપસંહાર કરતા કહે છે-એ કારણથી એવું કહેવાય છે કે-કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને તેના જ રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે અહીં એ સમજી લેવું જોઈએ કે જેમ વૈડૂર્યમણિ એક જ હોવા છતાં પણ વિભિન્ન રૂપોમાં પરિણત થઈ જાય છે આજ બાબતમાં દૃષ્ટાન્તની સમાનતા સમજવી જોઈએ અન્ય અનિષ્ટ અંશોમાં નહીં. તિર્યંચો અને મનુષ્યોના લેશ્યા દ્રવ્યપૂર્ણરૂપે તદ્રૂપ પરિણમન સ્વીકારેલા છે, અન્યથા જેવા દેવો અને મનુષ્યોના લેશ્યા દ્રવ્યો ભવપર્યંત સ્થાયી રહે છે, તેવાં જ મનુષ્યો અને તિર્યંચોના પણ અવસ્થિત રહેશે આવી સ્થિતિમાં અન્યત્ર તિર્યંચો અને મનુષ્યોના લેશ્યા પરિણામ અધિકથી અધિક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ સ્થિર રહેવાનું કહ્યું છે, એના

इत्येवं रीत्या कृष्णलेश्या पञ्चकपरिणामं प्रतिपाद्य नीलादिलेश्यानामपि प्रत्येकं तदन्यलेश्या-पञ्चकपरिणामं प्रतिपादयितुमाह-'से नूणं भंते ! नीललेस्सा किण्हलेस्सं जाव सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनं-किम् नीललेश्या कृष्णलेश्यां यावत्-कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया-कृष्णादिलेश्या योग्य द्रव्यरूपतया यावत् तद्वर्णतया तद् गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् 'एवं चेव' एवञ्चैव' नीललेश्या कृष्णादिलेश्या योग्य द्रव्याणि प्राप्य तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, 'काउलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं' कापोतलेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य 'एवं तेउलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं पम्हलेस्सं सुक्कलेस्सं' एवम्-उक्तरीत्यैव

पल्योपम तक भी उत्कृष्ट स्थिति हो जाएगी।

इस प्रकार कृष्णलेश्या का अन्य पांच लेश्याओं के रूप में परिणमन होता दिखला कर अब नील आदि प्रत्येक लेश्या को भी अन्य पांच लेश्याओं के रूप में परिणमन का प्रतिपादन करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या नीललेश्या, कृष्णलेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उन के स्वरूप में तथा उन के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में वार-वार परिणत होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! सत्य है। नीललेश्या कृष्ण आदि लेश्या के योग्य द्रव्यों को प्राप्त करके उन के स्वरूप में तथा उनके वर्ण गंध, रस और स्पर्श रूप में पुनः पुनः परिणत हो जाती है।

गौतमस्वामी-इसी प्रकार कापोतलेश्या कृष्णलेश्या, नीललेश्या, तेजोलेश्या पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर, इसी प्रकार तेजोलेश्या, कृष्ण

કથનમાં બાધા આવશે પછી તો ત્રણ પલ્યોપમ સુધી પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થઈ જશે.

એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાનું અન્ય પાંચ લેશ્યાઓના રૂપમાં પરિણમન થતું દેખાડીને હવે નીલઆદિ પ્રત્યેક લેશ્યાઓનું પણ અન્ય પાંચ લેશ્યાઓના રૂપમાં પરિણમન થવું પ્રતિપાદન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું નીલલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને તેમના રૂપમાં તથા તેમના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ સાચું છે. કે નીલલેશ્યા કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાના યોગ્ય દ્રવ્યોને પ્રાપ્ત કરીને તેમના સ્વરૂપમાં તથા તેમના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણત થઈને જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એ પ્રકારે કાપોતલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, તેજોલેશ્યા,

तेजोलेश्यां कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य 'एवं पम्ह-लेस्सा कण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ?' एवम्-उक्तरीत्या पद्मलेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य यावत् तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति? भगवानाह-'हंता, गोयमा!' हे गौतम! हन्त-सत्यम् 'तं चेव' तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैवावसे-यम् तथा च प्रतिपादितम्, गौतमः पृच्छति-'से णूणं भंते! सुक्कलेस्सा किण्हलेस्सं नीललेस्सं काउलेस्सं तेउलेस्सं पम्हलेस्सं पप्प जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ?' हे भदन्त! तत्-अथ नूनम्-किम् शुक्ललेश्या कृष्णलेश्यां नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां प्राप्य यावत्-तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति? भगवानाह-'हंता, गोयमा! तं चेव' हे गौतम! हन्त सत्यम् 'तं चेव' तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव शुक्ललेश्या कृष्णादिलेश्यां प्राप्य तद्रूपादितया भूयो भूयः परिणमति तथा च तिर्य-ङ्मनुष्याणां भवसंक्रमणे शेषकालं च लेश्या द्रव्यपरिणामः प्रतिपादितः, देव नैरयिकवृत्तीनी लेश्याद्रव्याणि भवक्षयपर्यन्त भवस्थितानि भवन्तीति भावः ॥ सू० १६ ॥

प्रथमं लेश्यापरिणामद्वारं समाप्तम् ॥

लेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर इसी प्रकार पद्मलेश्या, कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या और शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उनके स्वरूप में तथा उनके वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत हो जाती है?

भगवान्-हे गौतम! सत्य है, ऐसा ही है जैसा कि उपर कहा गया है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! शुक्ललेश्या क्या कृष्णलेश्या, नीललेश्या, का-पोतलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या को प्राप्त होकर यावत् उनके स्वरूप में एवं उनके वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत होती है?

भगवान्-हे गौतम! परिणत होती है।

પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને એજ પ્રમાણે તેજોલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને એજ પ્રકારે પદ્મલેશ્યા, કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને તેમના સ્વરૂપમાં પરિણુત થઇ જાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! સત્ય છે. એ એમ જ છે, કે જેવું ઉપર કહેલું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શુકલલેશ્યા શું કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને યાવત તેમના સ્વરૂપમાં તેમજ તેમના વર્ણ-ગંધ-રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણુત થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ! પરિણુત થાય છે.

॥ वर्णाधिकार वक्तव्यता ॥

मूलम्—कण्हलेस्सा णं भंते ! वन्नेणं केरिसिया पण्णत्ता ? गोयमा ! से जहा णामए जीमूतेइ वा अंजणेइ वा खंजणेइ वा कज्जलेइ वा गवलेइ वा गवलवलएइ वा जंबूफलेइ वा अद्दारिट्ठपुप्फेइ वा परपुट्टेइ वा भमरेइ वा भमरावलीइ वा गयकलभेइ वा किण्हकेसरेइ वा आगासथिग्गलेइ वा किण्हासोएइ वा कण्हकणवीरएइ वा कण्हबंधुजीवएइ वा, भवेएयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, कण्हलेस्साणं इत्तो अणिट्ठयरिया चेव अकंतयरिया चेव अप्पियतरिया चेव अमणुन्नतरिया चेव अमणामतरिया चेव वन्नेणं पण्णत्ता, नीललेस्साणं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए भिंगएइ वा भिंगपत्तेइ वा चासेइ वा चासपिच्छएइ वा सुएइ वा सुयपिच्छेइ वा सामाइ वा वणराइइ वा, उच्चंतएइ वा पारेवयगीवाइ वा मोरगीवाइ वा हलहरवसणेइ वा अयसिकुसुमेइ वा वणकुसुमेइ वा अंजणकेसियाकुसुमेइ वा नीलुप्पलेइ वा नीलासोएइ वा नीलकणवीरएइ वा नीलबंधुजीवेइ वा, भवेयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, एत्तो जाव अमणामयरिया चेव वण्णेणं पण्णत्ता ? काउलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए खदिरसारएइ वा कइरसारएइ वा धमाससारेइ वा तंबेइ वा तंबकरोडेइ वा तंबच्छिवाडियाएइ वाइंगणिकुसुमेइ वा कोइलच्छदकुसुमेइ वा जवासाकुसुमेइ वा, भवेयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, काउलेस्सा णं एत्तो अणिट्ठयरिया चेव जाव अमणामयरिया चेव, तेउलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं

इस प्रकार तिर्यंचों और मनुष्यों के लेश्याद्रव्यों का परिणमन भवसंक्रमण समय और शेष काल में प्रतिपादन किया गया है देवों और नारकों के लेश्या द्रव्य भवपर्यन्त स्थित रहते हैं। यह लेश्या परिणाम नामक प्रथम द्वार समाप्त हुआ ॥सू० १६॥

એ પ્રકારે તિર્યંચો અને મનુષ્યોના લેશ્યા દ્રવ્યોનુ પરિણમન ભવસંક્રમણના સમયે અને શેષ કાળમાં પ્રતિપાદન કરેલ છે. દેવો અને નારકોના લેશ્યાદ્રવ્યો ભવપર્યન્ત સ્થિર રહે છે. આ લેશ્યા પરિણમન નામનું પ્રથમ દ્વાર પુરૂં થયું. ॥સૂ૦ ૧૬॥

पण्णत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए ससरुहिरएइ वा उरब्भरुहिरेइ वा वराहरुहिरेइ वा संबररुहिरेइ वा मणुस्सरुहिरेइ वा इंदगोवेइ वा बालेंदगोवेइ वा बालदिवायरेइ वा संझारागेइ वा गुंजद्धरागेइ वा जातिहिंगुलेइ वा पवालंकुरेइ वा लक्खारसेइ वा लोहितक्खमणीइ वा किमिरागकंबलेइ वा गयतालुएइ वा चीणपिट्ठरासीइ वा पारिजायकुसुमेइ वा जासुमणकुसुमेइ वा किंसुयपुप्फरासीइ वा रत्तुप्पलेइ वा रत्तासोगेइ वा रत्तकणवीरएइ वा रत्तबंधु य जीवएइ वा भवेयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, तेउलेस्सा णं एत्तोइट्ठतरिया चेव जाव मणामतरिया चेव वण्णेणं पण्णत्ता, पम्हलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वन्नेणं पण्णत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए चंपेइ वा चंपयछल्लीइ वा चंपयभेदेइ वा हालिद्दाइ वा हालिद्दगुलियाइ वा हलिद्दाभेदेइ वा हरियालेइ वा हरियालगुलियाइ वा हरियालभेदेइ वा चिउरेइ वा चिउररागेइ वा सुवन्नसिप्पीइ वा वरकणगणिहसेइ वा वरपुरिसवसणेइ वा अल्लइकुसुमेइ वा कण्णियारकुसुमेइ वा कुहंडयकुसुमेइ वा सुवण्णजुहियाइ वा सुहिरन्निया कुसुमेइ वा कोरिंटमल्लदामेइ वा पीतासोगेइ वा पीतबंधुजीवएइ वा, भवेयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, पम्हलेस्सा णं एत्तो इट्ठतरिया जाव मणामयरिया चेव वण्णेणं पण्णत्ता, सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा दगेइ वा दगरएइ वा दधीइ वा दहिघणेइ वा खीरेइ वा खीरपूरएइ वा सुक्कच्छिवाडियाइ वा पेहुणमिंजियाइ वा धंतधोयरुप्पपट्टेइ वा सारदबलाहएइ वा कुमुददलेइ वा पोंडरीयदलेइ वा सालिपिट्ठरासीइ वा कुडगपुप्फरासीइ वा सिंदुवारमल्लदामेइ सेयासोएइ वा सेयकणवीरेइ वा सेतबंधुजीवएइ वा, भवेयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, सुक्कलेस्सा णं एत्तो इट्ठतरिया चेव मणुण्णयरिया चेव वण्णेणं पण्णत्ता, एयाओणं भंते ! छल्लेस्साओ कइसु

वन्नेसु साहिज्जइ ? गोयमा ! पंचसु वण्णेसु साहिज्जइ, तं जहा-कण्हलेस्सा कालएणं वन्नेणं साहिज्जइ, नीललेस्सा नीलवण्णेणं साहिज्जइ, काउलेस्सा काललोहिएणं वण्णेणं साहिज्जइ, तेउलेस्सा लोहिएणं वण्णेणं साहिज्जइ, पम्हलेस्सा हालिद्दएणं वन्नेणं साहिज्जइ, सुक्कलेस्सा सुक्किल्लएणं वन्नेणं साहिज्जइ ॥सू० १७॥

छाया-कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! वर्णेन कीदृशी प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तद्यथा नाम जीमूत इति वा अञ्जनमिति वा खञ्ज[२]मिति वा कज्जलमिति वा गवलमिति वा गवलवलयकमिति वा जम्बूफलमिति वा आर्द्रारिष्ठकपुष्पमिति वा परपुष्ट इति वा भ्रमर इति वा भ्रमरावलिरिति वा गजकलभ इति वा कृष्णकेशर इति वा आकाशथिग्गलमिति वा कृष्णाशोक इति वा कृष्णकणवीर इति वा कृष्णबन्धुजीव इति वा, भवेदेतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, कृष्ण-

वर्णाधिकारवक्तव्यता

शब्दार्थ (कण्हलेस्साणं भंते ! वन्नेणं केरिसिया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वर्ण से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहानामए) हे गौतम ! जैसे कोई (जीमूतेइ वा) मेघ (अंजणेइ वा) अथवा अंजन (खंजणेइ वा) अथवा खंजन-औंघन (कज्जलेइ वा) अथवा काजल (गवलेइ वा) भैंस का सींग (गवलवलएइ वा) अथवा गवलवलय (जंबूफलेइ वा) अथवा जामुन फल (अद्दारिट्ठपुप्फेइ वा) अथवा गीला अरीठा का फूल (परपुट्ठेइ वा) अथवा कोयल (भमरेइ वा) अथवा भ्रमर (भमरावलीइ वा) अथवा भ्रमरों की पंक्ति (गजकलभेइ वा) अथवा हाथी का बच्चा (किण्हकेसरेइ वा) अथवा काली केसर (आगासथिग्गलेइ वा) आकाश का टुकडा (किण्हासोएइ वा) काला अशोक (कण्हकवीरएइ वा) अथवा काला कनेर (कण्ह बंधुजीवएइ वा) अथवा काला बन्धुजीवक (भवेएया-

વર્ણાધિકાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(कण्हलेस्साणं भंते ! वन्नेणं केरिसिया पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વર્ણથી કેવી કહી છે ? (गोयमा ! से जहानामए) હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ (जीमूतेइवा) મેઘ (अंजणेइवा) અથવા અંજન (खंजणेइ वा) અથવા ખંજન (कज्जलेइ वा) અથવા કાજળ (गवलेइ वा) પાડાનું સિંગડું (गवलवलएइ) અથવા ગવલ વલય (जंबुफलेइ वा) અથવા જાંબુફળ (अद्दारिट्ठपुप्फेइ वा) અથવા ભીના અરિઠાના ફુલ (परपुट्ठेइ वा) અથવા કોયલ (भमरेइ वा) અથવા ભ્રમર (भमरावलीइ वा) અથવા ભ્રમરોની પંક્તિ (गयकलभेइवा) અથવા હાથીનું બચ્ચું (कण्हकेसरेइ वा) અથવા કાળું કેસર (आगासथिग्गलेइ वा) આકાશનો ટુકડો (किण्हासोएइ वा) કાળું અશોક (कण्हकणवीरएइ वा) અથવા કાળી કેરણ (कण्ह बंधुजीवएइव) અથવા કાળું બન્ધુજીવક (भवेएयारूवे) એવા રૂપવાળી હોય છે ?

लेश्या खलु इतः अनिष्टतरिकाचैव अकान्ततरिकाचैव अप्रियतरिकाचैव अमनोज्ञतरिकाचैव अमनआमतरिकाचैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, नीललेश्या खलु भदन्त ! कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ! गौतम ! तद्यथा नाम भृङ्ग इति वा भृङ्गपत्रमिति वा चास इति वा चासपिच्छमिति वा शुकइति वा शुकपिच्छ मिति वा श्यामा इति वा वनराजिरिति वा उच्चन्तक इति वा पारावतग्रीवा इति वा मयूरग्रीवा इति वा हलधरवसनमिति वा अतसीकुसुममिति वा अञ्जनकेसिका कुसुममिति वा नीलोत्पलमिति वा नीलाशोक इति वा नीलकणवीर इति वा नीलबन्धुजीव इति वा, भवेदे-

---

रूवे) ऐसे रूप वाली होती है ?

(गोयमा णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (कण्हलेस्सा णं इत्तो अणिट्ठयरिया चेव) कृष्णलेश्या इससे भी अनिष्टतर (अकंतयरिया चेव) अधिक अकान्त (अप्पियतरिया चेव) अधिक अप्रिय (अमणुन्न तरिया चेव) अधिक अमनोज्ञ (अमणामतरिया चेव) अधिक अमनाम (वन्नेणं) वर्ण से (पन्नत्ता) कही गई है।

(नीललेस्सा णं भंते ! केरिसया वण्णेणं पण्णत्ता ?) भगवन् ! नीललेश्या वर्ण से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहानामए भिंगए इवा) हे गौतम ! जैसे कोई भृग (भिंगपत्तेइ वा) भृंगपत्र (चासे इवा) अथवा चासपक्षी (चासपिच्छए इवा) अथवा चास की पीछी (सुएइ वा) अथवा शुक-तोता (सुयपिच्छएइ वा) अथवा तोते की पीछी (सामाइ वा) श्यामाक-सांवां (वणराइ इवा) अथवा वनराजि (उच्चंतएइ वा) या दन्तराग (पारेवयगीवाइ वा) या कबूतर की ग्रीवा (मोरगीवाइ वा) अथवा मयूर की ग्रीवा (हलहरवसणेइ वा) अथवा बलदेव का वस्त्र (अयसि कुसुमेइ वा) अथवा अलसी का फूल (अंजणकेसिया कुसुमेइ वा) अथवा अंजनकेशीका पुष्प (नीलुप्पलेइ वा) अथवा नीलकमल (नीलासोएइ वा)

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી (कण्हलेस्साणं इत्तो अनिट्ठयरिया चेव) કૃષ્ણલેશ્યા એનાથી પણ અનિષ્ઠતર (अकंतयरियाचेव) અધિક અકાન્ત (अप्पियतरिया चेव) અધિક અપ્રિય (अमणुन्नतरिया चेव) અધિક અમનોજ્ઞ (अमणामतरिया चेव) અધિક અમનામ (वन्नेणं) વર્ણથી (पण्णत्ता) કહેલી છે.

(नीललेस्साणं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યા વર્ણ કરી કેવી કહેલી છે ? (गोयमा ! से जहानामए भिंगेए इवा) હે ગૌતમ ! જેવા કોઇ ભમરો (भिंगपत्तेइ वा) ભૃંગપત્ર (चासेइ वा) અથવા ચાસ પક્ષી (चासपिच्छएइ वा) અથવા ચાસના પીછાં (सुएइ वा) અથવા શુક-પોપટ (सुयपिच्छएइ वा) અથવા પોપટના પીછાં (सामाइ वा) સામો (वणराइइ वा) અથવા વનરાજિ (उच्चंतए इवा) અથવા દંતરાગ (पारेवयगीवाइ वा) અથવા કબૂતરની ડોક (मोरगीवाइ वा) અથવા મોરની ડોક (हलहरवसणेइ वा) અથવા બળદેવના વસ્ત્ર (अयसिकुसुमेइ वा) અથવા અળસીનું ફુલ (अंजणकेसियाकुसुमेइ वा) અથવા અંજન કેશીનું ફુલ (नीलुप्पलेइ वा) અથવા નીલકમલ (नीलासोएइ वा) અથવા નીલ

वा रक्तकणवीर इति वा रक्तबन्धुजीव इति वा, भवेद् एतद्रूपा ? गौतम! नायमर्थः समर्थः, तेजोलेश्या खलु इतः इष्टतरिकाचैव यावद् मन आमतरिकाचैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, पद्मलेश्या खलु भदन्त ! कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तद्यथा–नाम चम्पक इति वा चम्पकत्वक् इति वा चम्पकभेद इति वा हरिद्रा इति वा हरिद्रागुटिका इति वा हरिद्राभेद इति वा हरिताल इति वा हरितालगुटिका इति वा हरितालभेद इति वा चिकुर इति वा चिकुराग इति वा सुवर्णशुक्तिका इति वा वरकनकनिकष इति वा वरपुरुषवसनमिति वा अल्लकीकुसुममिति वा चम्पककुसुममिति वा कर्णिकाकुसुममिति वा कूष्माण्डिकाकुसुममिति वा सुवर्णयूथिकाकुसुम-

---

नहीं (तेउलेस्सा णं एत्तो इट्ठतरिया चेव जाव मणामतरिया चेव) तेजोलेश्या इससे भी अधिक इष्ट यावत् अधिक मनोज्ञ होती है ?

(पम्हलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वन्नेणं पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पद्मलेश्या वर्ण से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहानामए) हे गौतम ! जैसे कोई (चंपेइ वा) चम्पा (चंपय छल्लीइ वा) चम्पक की छाल (चंपयभेदेइ वा) चम्पक का भेद टुकडा (हालिद्दाइ वा) हलदी (हालिद्दगुलियाइ वा) हलदी की गुटिका (हालिद्दभेदेइ वा) हलदी का भेद-टुकडा (हरियालेइ वा) हडताल (हरियालगुलियाइ वा) हडताल की गुटिका (हरियाल भेदेइ वा) हडताल का भेद (चिउरेइ वा) चिकुर नामक पीत वस्तु (चिउररागेइ वा) चिकुर–राग (सुवण्णसिप्पीइ वा) स्वर्ण की शुक्ति (वरकणगनिहसेइ वा) उत्तम सुवर्ण निकष–कसौटी पर बनी स्वर्णरेखा (वरपुरिसवसणेइ वा) वासुदेव का वस्त्र (अल्लइकुसुमेइ वा) अल्लकी का कुसुम (चंपयकुसुमेइ वा) चम्पा का फूल (कण्णियारकुसुमेइ वा) कणेर का

અશોક (रत्तकणवीरएइ वा) લાલકરેણુ (रत्तवंधुयजीवएइ वा) લાલ બન્ધુજીવક (भवेयारूवे ?) એવા રૂપવાળી હોય છે ?

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. (तेउलेस्साणं एत्तो इट्ठतरिया चेव जाव मणामतरिया चेव) તેજોલેશ્યા તેનાથી પણ અધિક ઇષ્ટ યાવત્ અધિક મનોહર હોય છે..

(पम्हलेस्साणं भंते ! केरिसिया वन्नेणं पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યા વર્ણથી કેવી કહી છે ? (गोयमा ! से जहानामए) હે ગૌતમ ! જેમ કોઇ (चंपेइवा) ચ પો (चपयछल्लीइ वा) ચંપાની છાલ (चंपयभेदेइ वा) ચંપાનો ભેદ–ટુકડો (हलिद्दाइ वा) હળદર (हालिद्दगुलियाइवा) હળદરની ગોટી (हालिद्दभेदेइ वा) હળદરનો ભેદ–ટુકડો (हरियालेइ वा) હડતાલ (हरियालगुलियाइ वा) હડતાલની ગુટિકા (हरियालभेदेइ वा) હડતાલનો ભેદ (चिउरेइ वा) ચિકુર નામની પીળી વસ્તુ (चिउररागेइ वा) ચિકુર–રાગ (सुवन्नसिप्पिइ वा) સોનાની છીપ (वरकणगनिहसेइ वा) ઉત્તમ સુવર્ણ નિકષ–કસોટી પર બનેલી સુવર્ણરેખા (वरपुरिसवसणेइ वा) વાસુદેવના વસ્ત્ર (अल्लइकुसुमेइ वा) અલ્લકીના પુષ્પ (चंपयकुसुमेइवा) ચંપાનુ ફુલ (कण्णियारकुसुमेइ वा) કરણ (પીળી)ના પુષ્પ (कुहंडयकुसुमेइ वा) કુષ્મા-

मिति वा सुहिरण्यिकाकुसुममिति वा कोरण्टकमाल्यदाम इति वा पीताशोक इति वा पीत कणवीर इति वा पीतबन्धुजीव इति वा, भवेद् एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, पद्मलेश्या खलु इत इष्टतरिका यावद् मन आमतरिकाचैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, शुक्ललेश्या खलु भदन्त ! कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तद्यथा नाम अङ्क इति वा शङ्ख इति वा चन्द्र इति वा कुन्दमिति वा दकमिति वा दकरज इति वा दधि इति वा दधिघन इति वा क्षीरपूरमिति वा शुष्कच्छिवाडिका इति वा पिहुणमिञ्जिका इति वा ध्मातधौतरूप्यपट्ट इति वा शारद-

---

पुष्प (कुहंडय कुसुमेइ वा) कूष्माण्डलता का कुसुम (सुवण्ण जूहियाइ वा) स्वर्ण यूथिका कुसुम (सुहिरन्निया कुसुमेइ वा) सुहिरण्यिका कुसुम (कोरिंटमल्ल-दामेइ वा) कोरंटक की पुष्पमाला (पीतासोगेइ वा) पीताशोक (पीतकणवीरेइ वा) पीलाकनेर (पीतबंधुजीवए वा) पीले बन्धुजीवक का पुष्प (भवेयारूवे ?) ऐसे रूप वाली होती है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (पम्हलेस्साणं इत्तो इट्ठतरिया जाव मणामतरिया) पद्मलेश्या इससे भी अधिक इष्ट यावत् अधिक मनोज्ञ (वण्णेणं पण्णत्ता) वर्ण से कही है

(सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पन्नत्ता ?) हे भगवन् ! शुक्ल-लेश्या वर्ण से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहा नामए) हे गौतम ! जैसे कोई (अंकेइ वा) अंकरत्न (संखेइ वा) शंख (चंदेइ वा) चन्द्रमा (कुंदेइ वा) कुन्द (दगेइ वा) दक-जल (दगरएइवा) जलकण (दधीइ वा) दही (दहिघणेइ वा) जमा हुआ दही (खीरेइ वा) दूध (खीरपूरएइ वा) दूध का उफान (सुक्कच्छिवाडियाइ वा) सूखी फली (पेहुणमिंजियाइ वा) मयूरपिच्छ की मींजी (धंतधोयरूप्पपट्टेइ वा)

कोळलतानु पुष्प (सुवण्णजूहियाइ वा) स्वर्ण यूथिका (जुई) पुष्प (सुहिरन्नियाकुसुमेइ वा) सुहिरण्यिकानुं पुष्प (कोरिंटमल्लदामेइ वा) कोरंटकनी पुष्पमाला (पितासोगेइ वा) पीळा अशोक (पीतकणवीरेइ वा) पीळी करेण (पीतबन्धुजीवएइ वा) पीळा बन्धुजीवना पुष्प (भवेया रूवे ?) एवा रूपवाळी होय छे?

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी (पम्हलेस्साणं एत्तो इट्ठतरिया जाव मणामतरिया) पद्मलेश्या तेनाथी पण अधिक इष्ट यावत् अधिक मनोज्ञ (वण्णेणं पण्णत्ता) वर्णथी कही छे

(सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता) हे भगवन् ! शुक्ललेश्या वर्णथी केवी कहेली छे ? (गोयमा ! से जहानामए) हे गौतम ! जेम कोई (अंकेइ वा) अंक रत्न (संखेइ वा) शंख (चंदेइ वा) चन्द्रमा (कुंदेइ वा) मोगरो (दगेइ वा) दक जल (दगरएइ वा) जलकण (दधीइ वा) दही (दहिघणेइ वा) जमावेलुं दही (खीरेइ वा) दूध (खीरपुरएइ वा) दूधनो उभरो (सुक्कच्छीवाडियाइ वा) सुकीफळी (पेहुणमिंजियाइ वा) मोरनापिछानामींज (धतधो-यरूपपट्टेइ वा) तपावीने धोयेली चांदीनी पाट (सारदबलाहएइ वा) शरदऋतुनो मेघ (कुमुद-

वलाहक इति वा कुमुददलमिति वा पुण्डरीकदलमिति वा शालिपिष्टराशिरिति वा कुटजपुष्पराशिरिति वा सिन्दुवारमाल्यदाम इति वा श्वेताशोक इति वा श्वेतकणवीर इति वा श्वेतवन्धुजीव इति वा, भवेद् एतद्रूपा? गौतम! नायमर्थः समर्थः, शुक्ललेश्या खलु इत इष्टतरिकाचैव मनोज्ञतरिकाचैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, एताः खलु भदन्त! षड् लेश्याः कतिषु वर्णेषु शिष्यन्ते? गौतम! पञ्चसु वर्णेषु शिष्यन्ते तद्यथा–कृष्णलेश्या कालेन वर्णेन शिष्यते नीललेश्या नीलवर्णेन शिष्यते कापोतलेश्या कृष्णलोहितेन वर्णेन शिष्यते तेजोलेश्या लोहितेन वर्णेन शिष्यते पद्मलेश्या हारिद्रकेण वर्णेन शिष्यते शुक्ललेश्या शुक्लेन वर्णेन शिष्यते॥सू० १७।

तपाकर धोये हुए चांदी का पट्ट (सारदवलाहएइ वा) शरदृऋतु का मेघ (कुमुददलेइ वा) कुमुद का दल (पोंडरीयदलेइ वा) श्वेत कमल का दल (सालिपिट्ठरासीति वा) चावलों के आटे की राशि (कुडगपुप्फरासीति वा) कुटज के पुष्पों की राशि (सिंधुवारमल्लदामेइ वा) सिंधुवार के पुष्पों की माला (सेयासोएइ वा) श्वेत अशोक पुष्प (सेयकणवीरेइ वा) श्वेतकनेर का फूल (सेतबंधु जीवएइ वा) श्वेत बन्धु जीवक का फूल (भवेयारूवे?) ऐसे रूपवाली होती है? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं (सुक्कलेस्सा णं इत्तो इट्ठतरिया चेव) शुक्ललेश्या इससे भी इष्टतर (मणुण्णयरिया चेव) मनोज्ञतर (वण्णेणं पण्णत्ता) वर्ण से कही है

(एयाओ णं भंते! छल्लेस्साओ कइसु वन्नेसु साहिज्जंति) हे भगवन्! यह छ लेश्याएं कितने वर्णों में कही जाती है? (गोयमा! पंचसु वण्णेसु साहिज्जंति) हे गौतम! पांच वर्णों में कही जाती है (त जहा–कण्हलेस्सा कालएणं वण्णेणं साहिज्जइ) तद्यथा कृष्णलेश्या कालवर्ण द्वारा कही जाती है (नीललेस्सा नीलवण्णेणं) नीललेश्या नीलवर्ण द्वारा (साहिज्जंति) कही जाती है (काउलेस्सा काललोहिएणं वण्णेणं साहिज्जंति) कापोतलेश्या काले–लाल वर्ण द्वारा

दलेइ वा) કુમુદનુ દલ (पोंडरियदलेइ वा) શ્વેતકમળનુ દળ (सालिपिट्ठरासीइ वा) ચોખાનાલોટની રાશિ (कुडगपुप्फरासीति वा) કુટજના પુષ્પોની રાશિ (सिन्दुवारमल्लदामेइ वा) સિન્દુવારના પુષ્પોની માળા (सेयासोएइ वा) શ્વેત અશોક પુષ્પ (सेयकणवीरेइ वा) શ્વેતકણેરનું ફુલ (सेतवधुजीवएइ वा) શ્વેતબન્ધુજીવકનું ફુલ (भवेयारूवे) એવા રૂપવાળી હોય છે?

(गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (सुक्कलेस्साणं एत्तोइट्ठतरियाचेव) શુકલલેશ્યા તેનાથી પણ ઈષ્ટતર (मणुण्णयरियाचेव) મનોજ્ઞતર (वण्णेणं पण्णत्ता) વર્ણથી કહી છે (एयाओ णं भंते! छल्लेस्साओ कइसु वन्नेसु साहिज्जंति) ભગવન્! આ છ લેશ્યાઓ કેટલા વર્ણોથી કહેવાય છે? (गोयमा! पंचसु वण्णेसु साहिज्जंति) ગૌતમ! પાંચવર્ણોમાં કહેવાય છે (तं जहा कण्हलेस्सा कालएणं वण्णेणं साहिज्जइ) તે આ પ્રમાણે–કૃષ્ણલેશ્યા કાળા વર્ણ દ્વારા કહેલી છે (नीललेस्सा नीलवण्णेणं) નીલલેશ્યા નીલવર્ણ દ્વારા (साहिज्जंति) કહેવાય છે (काउलेस्सा काललोहिएणं वण्णेणं साहिज्जंति) કાપોતલેશ્યા કાળા અને લાલ વર્ણ દ્વારા કહેવાયેલી છે

टीका-पूर्वं लेश्या परिणामलक्षणाधिकारः प्ररूपितः, सम्प्रति लेश्याया वर्णाधिकारं प्ररूपयितुमाह-'कण्हलेस्सा णं भंते ! वण्णेणं केरिसिया पण्णत्ता?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्या खलु वर्णेन कीदृशी प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए जीमूतेइवा' तत्-अथ यथा नाम इति दृष्टान्ते जीमूतः-मेघो वर्षाप्रारंभकालिकः पयोद इत्यर्थः जीवनं जलं मूतं बद्धमनेन इति जीमूतः-जलधारकः तस्यैव प्रायोऽतिकालिमदर्शनात् तत्सदृशी कृष्ण द्रव्यात्मिका लेश्या कृष्णलेश्या भवति अत्र कृष्णलेश्यापदेन कृष्णलेश्यायोग्यानि द्रव्याणि उच्यन्ते तेषामेव वर्णादि संभवात् न पुनः कृष्णद्रव्यजनिता भावरूपा कृष्णलेश्या, तस्या भावस्वरूपतया वर्णाद्ययोगात्, अत्र इति शब्देन उपमानभूतवस्तुनामपरिसमाप्तिर्द्योत्यते,

---

कही जाती है (तेउलेस्सा लोहिए णं वण्णे णं साहिज्जति) तेजोलेश्या लाल वर्ण से कही जाती है (पम्हलेस्सा हालिद्दएणं वन्नेणं साहिज्जइ) पद्मलेश्या पीले वर्ण से कही जाती है (सुक्कलेस्सा सुक्किल्लएणं वन्नेणं साहिज्जति) शुक्ललेश्या शुक्लवर्ण द्वारा कही जाती है

टीकार्थ-इससे पूर्व लेश्या के परिणाम का द्वार कहा गया है। अब लेश्या का वर्णाधिकार कहा जाता है, जिसमें छहों लेश्याओं के वर्ण का निरूपण किया जाएगा।

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वर्ण की अपेक्षा से किस प्रकार की कही है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! जैसे कोई जीमूत हो अर्थात् वर्षारंभ के मेघ हो (जीमूत का अर्थ है जीवन अर्थात् जल को धारण करने वाला-बादल) क्योंकि वर्षारंभ कालिक मेघ में बहुत कालिमा देखि जाती है। कृष्णलेश्या उसके समान वर्ण वाली होती है। यहां कृष्णलेश्या का अर्थ कृष्णलेश्या

(तेउलेस्सा लोहिएणं वण्णेणं साहिज्जंति) તેજોલેશ્યા લાલવર્ણથી કહેવાએલી છે (पम्हलेस्सा हालिद्दएणं वण्णेणं साहिज्जइ) પદ્મલેશ્યા પીળાવર્ણથી કહેલી છે (सुक्कलेस्सा सुक्किल्लए णं वण्णेणं साहिज्जंति) શુકલલેશ્યા શુકલવર્ણ દ્વારા કહેલી છે

ટીકાર્થ:-આનાથી પહેલા પૂર્વલેશ્યાનુ પરિણામ દ્વાર કહેલુ છે. હવે લેશ્યાનો વર્ણાધિકાર કહેવાય છે. જેમાં છએ લેશ્યાઓના વર્ણનું નિરૂપણ કરાશે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ કૃષ્ણલેશ્યા વર્ણની અપેક્ષાએ કેવા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ જીમૂત હોય અર્થાત્ વર્ષાૠતુના આરંભનો મેઘ હોય (જીમૂતનો અર્થ જીવન અર્થાત્ જળને ધારણ કરનાર-વાદળ) કેમકે વર્ષારંભકાલિક મેઘમાં ઘણીકાલિમા જોવાય છે) કૃષ્ણલેશ્યા તેના સમાન વર્ણ વાળી હોય છે આહીં કૃષ્ણલેશ્યાનો અર્થ કૃષ્ણલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્ય સમજવું જોઈએ. કેમકે તેમાં જ

वा शब्दस्तु उपमानान्तरसमुच्चायक इति, अग्रेऽपि 'अंजणेइ वा' अञ्जनम्-सौवीराञ्जनमिति वा, अथवा अञ्जनम्-रत्नविशेष इति वा तत्सदृशी कृष्णद्रव्यात्मिका लेश्या 'खंजणेइवा' खञ्जनं-दीपमल्लिकामल इति वा, अथवा स्नेहाभ्यक्तशकटाक्षघर्षणोद्भवो मल इति वा 'गवलेइवा' गवलम्-महिषशृङ्गम् उपरितनत्वग्भागरहितमिति वा तत्रापि विशिष्टस्य कालिम्नो दर्शनात् 'गवलएइवा' गवलकवृन्दमिति वा तत्सदृशी सा लेश्या इति वा, 'जंबूफलेइ वा' जम्बूफलम्-प्रसिद्धमेव तदिव इति वा, 'अद्दारिट्ठपुप्फेइ वा' आर्द्रारिष्ठकपुष्पम्-आर्द्रम्-क्लिन्नम् अरिष्ठकम्-फलविशेषः (रीठा) इति भाषा प्रसिद्धम् तदिव इति वा, 'परपुट्ठेइ वा' परपुष्टः-कोकिल इति वा, तत्सदृशी कृष्णद्रव्यात्मिका लेश्या इति भावः, 'भमरेइ वा' भ्रमरः मधुकरइति वा तस्यापि विशिष्टस्य कालिम्नः प्रसिद्धत्वात् 'भमरावलीइ वा' भ्रमरावलिः-द्विरेफपङ्क्तिरिति वा, 'गयकलभेइ वा' गजकलभः-हस्तिपोत इति वा, 'किण्हकेसरेइवा' कृष्ण-

---

के योग्य द्रव्य समझना चाहिए क्योंकि उन्हीं में वर्णादि हो सकते हैं, कृष्ण द्रव्यों के निमित्त से उत्पन्न होने वाली भावरूप कृष्णलेश्या नहीं समझनी चाहिए, भावलेश्या में वर्ण आदि का होना संभव नहीं है। यहां इति शब्द के द्वारा उपमान भूत वस्तु के नाम की समाप्ति सूचित की गई है और 'वा' शब्द अन्य उपमाओं के समुच्चय के लिए प्रयुक्त हुआ है

अंजन अर्थात् आंखों में आंजने का सौवीरांजन आदि अथवा अंजन नामक रत्न भी लिया जा सकता है। कृष्ण द्रव्य लेश्या इनके जैसे वर्ण की होती है। दीपमल्लिका का मल अथवा गाडी का औंगन। कृष्ण द्रव्यलेश्या इसके समान भी होती है। इसी प्रकार कृष्णलेश्या कज्जल, भैंस के सींग के भीतरी भाग, गवलक वृन्द, जामुन के फल, ताजा अरीठा, कोयल, भ्रमर (भौंरा), भ्रमरों की कतार, हाथी के बच्चे, कृष्ण केशर-कृष्ण बकुल या आकाशथिग्गल अर्थात् शरद् ऋतु के मेघों के बीच के आकाश खण्ड के समान होती है। मेघों के मध्यवर्ती

વર્ણાદિ હોઈ શકે છે, કૃષ્ણ, દ્રવ્યોના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થનારી ભાવરૂપ કૃષ્ણલેશ્યા સમજવી ન જોઈએ, કેમકે ભાવલેશ્યામા વર્ણ આદિનું હોવું તે અસભવિત છે. આહી 'ઈતિ' શબ્દ દ્વારા ઉપમાન ભૂત વસ્તુના નામની સમાપ્તિ સૂચિત કરેલી છે અને 'વા' શબ્દ અન્ય ઉપમાઓના સમુચ્ચયને માટે પ્રયુક્ત થયેલ છે.

અજન અર્થાત્ આંખોમા આજવાનું સૌવીરાંજન આદિ અથવા અંજન નામનું રત્ન પણ લઈશકાય છે કૃષ્ણ દ્રવ્યલેશ્યા તેમના જેવા વર્ણની હોય છે. ખંજન અર્થાત્ દીપમલ્લિકાનોમલ અથવા ગાડીની મળી (ઓગન) કૃષ્ણદ્રવ્યલેશ્યા તેના સમાન પણ હોય છે. એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા કાજળ, ભેંસના સિગડાનો અદરનો ભાગ, ગવલકવૃન્દ, જાંબુફળ તાજા અરીઠા, કોયલ ભમર, ભમરાની કતાર, હાથીનુંબચ્ચું, કૃષ્ણકેસર-કૃષ્ણબકુલ અગર આકાશ થિગ્ગલ અર્થાત્ શરદઋતુના મેઘોની વચમાંના આકાશ ખડની સમાન હોય છે,

केशरः–कृष्णवकुल इति वा 'आगासथिग्गले इवा' आकाशथिग्गलम्–शरत्कालिकमेघान्तराकवर्त्याकाशखण्डमिति वा तस्यापि अत्यन्त कालिम्नः–प्रसिद्धत्वात् 'किण्हासोएइ वा' कृष्णाशोक इति वा, 'कण्हकणवीरएइ वा' कृष्णकणवीरो वृक्षविशेष इति वा 'कण्हबंधुजीवएइ वा' कृष्णबन्धुजीव इति वा, एते त्रयः अशोककणवीरबन्धुजीवाः पुष्पवृक्षविशेषा बोध्या स्ते चाशोकादयो जातिभेदेन पञ्चवर्णा भवन्ति तत्र इतरवर्णनिरासार्थं कृष्णग्रहणं कृतमिति एतादृशी कृष्णद्रव्यात्मिका लेश्या भवतीति भावः, भगवता एतावति प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति–'भवे एयारूवे' हे भदन्त ! किं भवेत् कृष्णलेश्या वर्णेन एतद्रूपा–जीमूतादिरूपा ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः–युक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुमाह–'कण्हलेस्साणं इत्तो अणिट्ठयरियाचेव' कृष्णलेश्या खलु इतः–जीमूतादितः जीमूताद्यपेक्षयेत्यर्थः कृष्णेन वर्णेन अनिष्टतरिका चैव–अतिशयेन अनिष्टा अनिष्टतरा सैव अनिष्टतरिका अनीप्सिततरा एव भवतीति भावः, अत्र किञ्चिदनिष्टस्यापि कस्तूरीकादिवस्तुनः स्वरूपेण-

---

आकाश खंड में विशेष कालिमा दृष्टिगोचर होती है) अथवा काले अशोक, काले कनेर, काले बन्धुजीवक के समान होती है। ये तीनों फलों वाले वृक्ष हैं। ये अशोक आदि जाति भेद से पांचों वर्णों के होते हैं, अतएव अन्य वर्णों का निषेध करने के लिए यहां कृष्ण शब्द का ग्रहण किया गया है। तात्पर्य यह है कृष्णलेश्या उल्लिखित वस्तुओं के समान कृष्ण वर्ण की होती है।

भगवान् के द्वारा इतना प्रतिपादन करने पर गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्यामेघादि के समान होती है ?' तब भगवान् उत्तर देते हैं–हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् यह बात सही नहीं है, क्योंकि कृष्णलेश्या मेघ आदि उल्लिखित काली वस्तुओं से भी अधिक अनिष्ट होती है। कोई–कोई वस्तु जैसी कस्तूरी, अनिष्ट होने पर भी स्वरूप से कान्त होती है, मगर कृष्णलेश्याऐसी भी नहीं है, यह दिखलाने के लिए कहा गया है कि

મેઘોના મધ્યવર્તી આકાશખંડમાં વિશેષ કાલિમા દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે, અથવા કાળું અશોક, કાળીકણેર, કાળુંબન્ધુજીવક તેના સમાન હોય છે. આ ત્રણે ફુલોવાળાં વૃક્ષ છે. આ અશોક વિગેરે જાતિભેદે કરી પાંચે રંગના હોય છે, તેથીજ અન્ય વર્ણોનો નિષેધકરવા માટે અહીં 'કૃષ્ણ' શબ્દ ગ્રહણ કરાયેલો છે. તાત્પર્ય એ છે કે કૃષ્ણલેશ્યા ઉલ્લિખિત વસ્તુઓના સમાન કૃષ્ણ વર્ણની હોય છે.

ભગવાન્ દ્વારા એટલું પ્રતિપાદન કરતાં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–'ભગવાન્' શું કૃષ્ણલેશ્યા મેઘ આદિના સમાન હોય છે?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે કૃષ્ણલેશ્યામેઘ આદિનિર્દિષ્ટ કાળી વસ્તુઓથી પણ અધિક અનિષ્ટ હોય છે. કોઈ–કોઈ વસ્તુ, જેમકે કસ્તૂરી અનિષ્ટ હોવા છતાં પણ સ્વરૂપથી મનોહર છે, પણ કૃષ્ણલેશ્યા એવી પણ નથિ, એ બતાવવા માટે કહેલું છે કે તે અકાન્તતર અર્થાત્ અત્યન્ત અકમનીય હોય છે. કોઈ

कान्तत्वात् तस्याः कमनीयत्वात्मक कान्तत्वनिरासार्थमाह—'अकंतयरिया चेव' अकान्ततरिका चैव अतिशयेन अकान्ता अकमनीया अकान्ततरा सैव अकान्ततरिका कृष्णलेश्या भवतीति भावः, अथ केषाञ्चित् किञ्चिदनिष्टस्यापि स्वरूपतोऽकान्तस्यापि वस्तुनोऽन्येषां प्रियत्वात् तस्याः सर्वथा प्रियत्वनिरासार्थमाह—'अप्पियतरिया चेव' अप्रियतरिका चैव-अतिशयेन अप्रिया अप्रियतरा सैव अप्रियतरिका न कस्यापि प्रियतरा कृष्णलेश्या भवतीति भावः, अतएव 'अमणुन्नतरिया चेव' अमनोज्ञतरिका चैव-अतिशयेन अमनोज्ञा अमनोज्ञतरा सैव अमनोज्ञतरिका कृष्णलेश्या भवति, याथातथ्येन तत्स्वरूपपरिज्ञाने सति किञ्चिदपि उपादेयतया तत्र मनसः प्रवृत्त्यदर्शनात्, अथ किञ्चिदमनोज्ञतरस्यापि वस्तुनो मध्यमस्वरूपत्वात् सर्वथा मनोज्ञतरत्वनिरासार्थमाह—'अमणामतरिया चेव वण्णेणं पण्णत्ता' अमनआमतरिका चैव-न मनांसि आप्नोति-अत्माधीनतां नयतीति अमनआमा अतिशयेन अमन आमा अमनआमतरा सैव अमनआमतरिका तथाविधा कृष्णलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता,

अथ नीललेश्यामधिकृत्य गौतमो वर्ण पृच्छति—'नीललेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं

वह अकान्ततर अर्थात् अत्यन्त अकमनीय होती है। कोई वस्तु अनिष्ट और अकान्त होने पर भी किन्हीं को प्रिय होती है, मगर कृष्णलेश्या प्रिय भी नहीं होती, यह दिखलाने के लिए कहा है- वह अतिशय अप्रिय होती है। इसी कारण कृष्णलेश्या अमनोज्ञतर अर्थात् अत्यन्त अमनोज्ञ होती है। यथार्थ रूप से उसके स्वरूप का परिज्ञान हो जाने पर मन उसे किंचित् भी उपादेय नहीं मानता। कोई वस्तु ऐसी भी होती है जो अमनोज्ञतर होने पर भी मध्यम स्वरूप वाली हो, मगर कृष्णलेश्या सर्वथा ही अमनोज्ञ है, यह प्रदर्शित करने के लिए उसे 'अमन आमतरिका' कहा है। तात्पर्य यह है कि कृष्णलेश्या उपर्युक्त कृष्ण वर्ण वाली वस्तुओं की अपेक्षा भी अत्यन्त अनिष्ट, अकान्त, अप्रिय, अमनोज्ञ और अमनाम है।

गौतमस्वामी अब नीललेश्या के वर्ण के विषय में प्रश्न करते हैं—हे भगवन्!

વસ્તુ અનિષ્ટ અને અકાન્ત હોવા છતાં પણ કોઈને પ્રિય હોય છે, પણ કૃષ્ણલેશ્યા પ્રિય પણ નથી હોતી. એ બતાવવાને માટે કહ્યું છે-તે અતિશય અપ્રિય હોય છે, એ કારણે કૃષ્ણલેશ્યા અમનોજ્ઞતર અર્થાત્ અત્યન્ત અમનોહર હોય છે. યથાર્થરૂપે તેના સ્વરૂપનું પરિજ્ઞાન થઈ જતાં મન તેને જરાય ઉપાદેય નથી માનતું. કોઈ વસ્તુ એવી પણ હોય છે જે મનોજ્ઞતર હોવા છતાં પણ મધ્યમ સ્વરૂપ વાળી હોય, પણ કૃષ્ણલેશ્યા સર્વથા સર્વ પ્રકારે અમનોજ્ઞ છે, એ પ્રદર્શિત કરવાને માટે તેને 'અમનઆમતરિકા' કહેલ છે. તાત્પર્ય એ છે તે કૃષ્ણલેશ્યા ઉપર્યુક્ત કૃષ્ણ વર્ણવાળી વસ્તુઓની અપેક્ષાએ પણ અત્યન્ત અનિષ્ટ અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને અમનામ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હવે નીલલેશ્યાના વર્ણના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્! નીલ

पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! नीललेश्या खलु कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहाणामए भिंगएइ वा' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते भृङ्गः-पक्ष्मलो-लघुपक्षिविशेषः कीटभृङ्गन्याये प्रसिद्धः न तु भ्रमरः तस्य वर्णइव नीलद्रव्यात्मिका लेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता अथवा-'भिंगपत्तेइ वा' भृङ्गपत्रम्-तस्यैव पक्षिविशेषस्य भृङ्गस्य पत्रम्-पक्ष्म तस्य वर्णइव नीललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता 'चासेइवा' चापः, इति वा पक्षिविशेषः 'नीलकण्ठ' इति नाम्ना, प्रसिद्धः तस्य वर्ण इव नीललेश्या 'चासपिच्छएइ वा' चापपिच्छम् इति वा चापस्य-प्रागुक्तस्य पिच्छम्-पतत्रम् तस्य वर्णइव नीललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, 'सुए इवा' शुक इति वा-कीरः पक्षि-विशेषस्तस्य वर्ण इव 'सुयपिच्छेइ वा' शुकपिच्छम्-शुकस्य-प्रागुक्तकीरस्य पक्षिविशेषस्य पिच्छम्-पतत्रम् तस्य वर्णइव 'सामाइ वा' श्यामा इति वा-प्रियङ्गुः धान्यविशेषः तस्य वर्णइव 'वणराइ वा' वनराजिः-तमालादिवृक्षवनपङ्क्तिस्तस्या वर्णइव वा 'उच्चंतएइ वा' उच्चन्तकः-दन्तरागः तस्य वर्णइव 'पारेवयगीवाइ वा' पारावतग्रीवा इति वा पारावतस्य-कपोतस्य ग्रीवा-गलप्रदेश स्तस्या वर्णइव वा 'मोरगीवाइ वा' मयूरग्रीवा इति वा-मयूरस्य-ग्रीवाया वर्णइव वा 'हलहरवसणेइ वा' हलधरस्य-बलदेवस्य वसनं-वस्त्रम् तस्य नीलवर्णइव 'अयसीकुसुमेइ वा' अतसी कुसुममिति वा-अतस्याः-'अलसी' इति भाषाप्रसिद्धायाः कुसु-मम्-पुष्पम् तस्य नीलवर्ण इव 'बाणकुसुमेइ वा' बाणकुसुममिति वा-बाणस्य तन्नाम्ना प्रसिद्ध

नीललेश्या वर्ण से किस प्रकार की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे कोई भृंग नामक पक्षी हो, जो कीटभृंग न्याय में प्रसिद्ध है, (यहां भृंग का अर्थ भ्रमर नहीं समझना चाहिए) उसके वर्ण के समान नीललेश्या का वर्ण है। अथवा नीललेश्या उसी भृंग नामक पक्षी के पंख के समान वर्ण वाली होती है। अथवा वह नीलकंठ नामक पक्षी के समान, नीलकंठ के पंख के समान, शुक (तोते) के समान, शुक के पंख के समान, श्यामाक- प्रियंगु अथवा सांवां नामक धान्य के वर्ण के समान, वनराजि (वन-पंक्ति) के समान, दन्तराग के समान, कबुतर की ग्रीवा के समान, मयूर की ग्रीवा के समान, बलदेव के वस्त्र के समान, अलसी के फूल के समान, बाण

લેશ્યા વર્ણથી કેવા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ ભૃંગનામનું પક્ષી જે કીટ ભૃંગ ન્યાયમાં પ્રસિદ્ધ છે, અહીં ભૃંગનો અર્થ ભમરો ન સમજવો જોઈએ, એના વર્ણના સમાન નીલલેશ્યાનો રંગ છે, અથવા નીલલેશ્યા એજ ભૃંગ નામના પક્ષીની પાંખના સમાનવર્ણ વાળી હોય છે. અથવા તે નીલકંઠ નામના પક્ષીની સમાન, નીલકંઠની પાંખની સમાન, પોપટના સમાન, પોપટની પાંખના સમાન શ્યામાક પ્રિયંગુ અથવા સામાનામના ધાન્યના રંગની સમાન, વનરાજિ (વનપંક્તિ)ના સમાન, દંતરાગના, સમાન, કબૂતની ડોકના સમાન, મોરની ગ્રીવાના સમાન, બલદેવના વસ્ત્રોનીસમાન, અળસીનાફુલની સમાન, બાણનામના વૃક્ષના ફુલની સમાન,

वृक्षविशेषस्य कुसुमम्-पुष्पम् तस्य वर्णइव वा 'अंजणकेसिया कुसुमेइ वा' अञ्जनकेशिकायाः-वनस्पति विशेषस्य कुसुमम्-पुष्पम् तस्य वर्णइव वा 'नीलुप्पलेइ वा' नीलोत्पलमिति वा-नीलकमलम् तस्य वर्णइव 'नीलासोएइ वा' नीलाशोक इति वा-अशोक वृक्षविशेष स्तस्य वर्ण इव वा 'नीलकणवीरए इवा' नीलकणवीरः-कणवीरनाम वृक्षविशेष स्तस्य वर्णइव वा, 'नीलबंधुजीवेइ वा' नीलवन्धुजीव इति वा-बन्धुजीव नाम वृक्षविशेषस्तस्य वर्णइव नीललेश्या प्रज्ञप्ता, भगवता भृङ्गादिना नीललेश्या वर्णे प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति-'भवेयारूवे' हे भदन्त! भवेत् नीललेश्या एतद्रूपा-भृङ्गादिरूपा? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुमाह-'एत्तो जाव अमणामयरिया चेव वण्णेणं पण्णत्ता' इतः-भृङ्गादितः-भृङ्गादिवर्णापेक्षयेत्यर्थः यावत्-नीललेश्या खलु अनिष्टतरिका चैव-अतिशयेन अनिष्टा अनभीष्टतरेत्यर्थः, अकान्ततरिका चैव-अतिशयेन अकमनीया, अप्रियतरिका चैव अतिशयेन अप्रिया, अमनोज्ञतरिका चैव-अतिशयेन अमनोज्ञा, अमनआमतरिका चैव-अतिशयेन अमन आमा मनसोऽवाञ्छनीयेत्यर्थः वर्णेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'काउलेस्सा णं भंते! केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता?' हे भदन्त! कापोतलेश्या खलु कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'से जहा नामए खदिर-

---

नामक वृक्ष के पुष्प के समान, अंजन केशिका नामक वनस्पति के पुष्प के समान नीलकमल के समान, नीले अशोक के समान, नीले कनेर के समान तथा नीले बन्धु जीवक के समान नीललेश्या कही गई है।

भगवान् के द्वारा भृग आदि के समान नीललेश्या का वर्ण प्रतिपादन करने पर गौतमस्वामी फिर प्रश्न करते हैं-नीललेश्या भृंग आदि जैसी होती है?

भगवान्-हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि नीललेश्या भृग आदि से भी अत्यन्त अनिष्ट होती है, अकान्ततर, अप्रियतर, अमनोज्ञतर और अमन आमतरिक होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! वर्ण की अपेक्षा कापोतलेश्या किस प्रकार की कही गई है?

અંજનકેશિકા નામની વનસ્પતિના પુષ્પની સમાન, નીલકમળની સમાન, નીલઅશોકની સમાન, નીલકણેરના સમાન, તથા નીલબન્ધુજીવકના સમાન નીલલેશ્યા કહેલી છે!

શ્રી ભગવાન્ દ્વારા ભૃંગઆદિની સમાન નીલલેશ્યાનો રંગ પ્રતિપાદન કરતાં શ્રીગૌતમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે-નીલલેશ્યાભૃંગ આદિ જેવી હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે નીલલેશ્યા ભૃંગવિગેરેથી પણ અત્યન્ત અનિષ્ટ હોય છે, અકાન્તતર, અપ્રિયતર, અમનોજ્ઞતર અને અમન આમતરિક હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! રંગની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યા કેવા પ્રકારની કહેલી છે?

सारएइ वा' तत्–अथ यथानाम इति दृष्टान्ते खदिरसार इति वा–खदिरस्य 'कथ' इति भाषा प्रसिद्धस्य सारः–मध्यवर्तितरविशेषस्तस्य वर्णइव वा कापोतलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्तेत्यग्रेण सम्बन्धः, अथवा–'खइरसाएइ वा' खदिरसारक इति वा–खदिरस्य–प्रागुक्तस्यैव-सारकः–अन्तः सारस्तस्य वर्णइव वा कापोतलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता 'धमास सारेइ वा' धमासा-सार इति वा धमासा नाम वृक्षविशेषस्य सारः–अन्तः सत्त्वम् तस्य वर्णइव वा 'तंबेइ वा' तम्ब इति वा–तम्ब इति देशीयः शब्दः तदर्थः वेणुइव वा, इति बोध्यः, एवम्–'तंबकरोडे इवा' तम्बकरोट इति वा, तम्बकरोट इत्यपि देशीयः शब्दः तदर्थस्य वर्णइव वा 'तंवच्छिवा-डियाइ वा' तम्बच्छिवाटिका इति वा, अयमपि देशीयः शब्दस्तदवाच्यस्य वर्णइव वा, 'वाइंगणि कुसुमेइ वा' वृन्ताकी कुसुमम्–वृन्ताक्याः कुसुमम्–पुष्पम् तस्य वर्णइव 'कोइलच्छद कुसुमेइ वा' कोकिलच्छद कुसुमम् इति वा–कोकिलच्छद स्तैलकण्टको नाम वृक्षविशेषस्तस्य कुसुमस्य–पुष्पस्य वर्णइव 'जवासाकुसुमेइ वा' जवासकुसुममिति वा–जवासनाम वृक्षविशे-षस्य कुसुमम्–पुष्पं तस्य वर्णइव कापोतलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, भगवता खदिरसारादिना कापोतलेश्या वर्णे प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति–'भवे एयारूवे' हे भदन्त ! किं भवेत् कापोतलेश्या एतद्रूपा–खदिरसारादिरूपा ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णोइणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः–युक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुं स्वयमेवाह–'काउलेस्सा णं एत्तो अणिट्ठयरिया चेव जाव अमणामयरिया चेव' कापोतलेश्या खलु इतः–खदिरसारादितः–खदिरसाराद्यपेक्ष-

---

भगवान्–हे गौतम! जैसे खदिर (खैर–कत्था) के वृक्षका सार भाग (मध्य वर्त्ती भाग) होता है, वैसे ही वर्ण की कापोतलेश्या है। अथवा वह खदिर के भीतरी सार के समान वर्ण वाली होती है। अथवा वह धमासा वृक्ष के सार जैसे रंग की होती है। अथवा तांबे के समान, तांबे के करोट (कटोरे) के वर्ण के समान, ताम्र की फलिका के वर्ण के समान, बैंगन के पुष्प के समान, कोकिल–च्छद (तैल–कंटक) नामक वृक्ष के फूल के समान या जवासा के फूल के समान होती है।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! क्या कापोतलेश्या ऐसे स्वरूप वाली होती है?

भगवान्–हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि कापोतलेश्या खदिर

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જેમ ખદિર (ખેર કાથો) ના વૃક્ષનો સારભાગ (વચલોભાગ) હોય છે, તેવા જ વર્ણની કાપોતલેશ્યા છે, અથવા તે ખેરના વચલા ભાગના સારની સમાન વર્ણવાળી હોય છે. અથવા તે ધમાસા વૃક્ષના સાર જેવા રંગની હોય છે. અથવા તાંબાની સમાન, તાંબાના કરોટ (વાટકાના) રંગની સમાન, કોકિલચ્છદ (તૈલકંટક) નામના વૃક્ષના ફુલની સમાન, વા જવાસાના ફુલની સમાન હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું કાપોતલેશ્યા એવા સ્વરૂપ વાળી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે કાપોતલેશ્યા ખેરના સાર

येत्यर्थः अनिष्टतरिका चैव-अतिशयेन अनिष्टा-अनभीष्टा, यावद्-अकान्ततरिका चैव, अप्रियतरिका चैव, अमनोज्ञतरिका चैव, अमनआमतरिका चैव वर्णेन प्रज्ञप्ता इति भावः, गौतमः पृच्छति-'तेउलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! तेजोलेश्या-तेजोद्रव्यात्मिका लेश्या खलु कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए ससरुहिरएइ वा' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते शशरुधिरमिति वा-शशस्य रुधिरं शोणितं तस्य वर्णइव वा 'उरब्भरुहिरेइ वा' उरभ्ररुधिरमिति वा-उरभ्रस्य-मेषस्य रुधिरं-शोणितं तस्य वर्णइव वा, 'वराहरुहिरेइ वा' वराहरुधिरमिति वा-वराहस्य-शूकरस्य रुधिरं तस्य वर्णइव वा 'संबररुहिरेइ वा' संबरस्य-प्राणिविशेषस्य पशुजातीयस्य रुधिरं तस्य वर्णइव वा, 'मणुस्स रुहिरेइ वा' मनुष्य रुधिरमिति वा-मनुष्यरुधिरस्य वर्णइव वा, तेजोलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, तथा चान्यप्राणिरुधिरापेक्षया शशोरभ्रवराहमनुष्यरुधिराणि उत्कटलोहितवर्णानि भवन्ति अतस्तेषामुपादानं कृतम्, एवम्-'इंदगोपेइ वा' इन्द्रगोप इति वा-इन्द्रगोपः-वर्षारम्भकालभावी अत्यन्तरक्तवर्णकीट विशेषः, तस्य वर्णइव वा, 'बालेंदगोपेइ वा' बालेन्द्रगोप इति वा-बाल

सार आदि की अपेक्षा भी अत्यन्त अनिष्ट, अत्यन्त अप्रिय, अत्यन्त अमनोज्ञ और अत्यन्त अमन आमपतरिक वर्ण वाली होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तेजोलेश्या वर्ण की अपेक्षा किस प्रकार की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे शशक का रुधिर हो, मेढे का रुधिर हो, शूकर का रुधिर हो, संबर (सांभर) का रुधिर हो अथवा मनुष्य का रुधिर हो, वैसे ही वर्ण की तेजोलेश्या कही गई है। अन्य प्राणियों के रुधिर की अपेक्षा शशक, मेष, शूकर और मनुष्य का रुधिर अधिक लाल रंग का होता है, इस कारण यहां उनका उल्लेख किया गया है । अथवा तेजोलेश्या इन्द्रगोप नामक कीडे के वर्ण की होती है। इन्द्रगोप कीडा वर्षाऋतु के आरंभ काल में प्रायः होता है और वह अत्यन्त रक्त वर्ण होता है । लोकभाषा में उसे 'सावन की

આદિની અપેક્ષાએ પણ અત્યન્ત અનિષ્ટ અપ્રિય, અત્યન્ત અમનોજ્ઞ અને અત્યન્ત અમન અમતરિક વર્ણવાળી હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજોલેશ્યા વર્ણની અપેક્ષાએ કેવા પ્રકારની કહેલી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું શશલાનું લોહી, મેઢાનું લોહી, સૂવરનુ લોહી, સાબરનું લોહી, અથવા મનુષ્યનુ લોહી હોય, તેવા જ રંગની તેજોલેશ્યા કહેલી છે. અન્ય પ્રાણિયોના રૂધિરની અપેક્ષાએ, શશક મેષ, સૂવર અને મનુષ્યનું લોહી અધિક લાલરંગનું હોય છે, એ કારણે અહીં તેમનો ઉલ્લેખ કરાયેલો છે, અથવા તેજોલેશ્યા ઈન્દ્રગોપ નામક કીડાના રંગની હોય છે. ઈન્દ્રગોપ કીડા વર્ષાૠતુના આરંભ કાળમાં પ્રાપ્ત થાય છે અને તે અત્યન્ત રક્તવર્ણના હોય છે. લોકભાષામાં 'શ્રાવણની ડોસી' પણ કહે છે. અથવા

श्चासौ इन्द्रगोपश्चेति बालेन्द्रगोपः-प्रागुक्तकीटविशेषः बालः सद्योजातप्रायः तस्यात्यन्तरक्तत्वाद् बाल इत्युक्तम् तस्य वर्णइव वा, 'बालदिवायरेइ वा' बालदिवाकर इति वा-उदयकालिक सूर्य इव वा 'संझारागेइ वा' सन्ध्याराग इति वा-सन्ध्यायाः-सूर्यास्तवेलाया रागः-रक्तिमा तस्य वर्णइव वा 'गुंजद्धरागेइ वा' गुञ्जार्द्धरागः, इति वा-गुञ्जायाः-लोकप्रसिद्धायाः अर्द्धरागः-अर्द्धभागस्य रागः रक्तिमा तस्य वर्णइव वा तेजोलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता। तत्र गुञ्जाया अर्द्धमाति कृष्णमतोऽर्द्धग्रहणं कृतम्, 'जातिहिंगुलेइ वा' जात्यहिङ्गुलक इति वा-जात्यः-प्रशस्तो हिङ्गुलको जात्यहिङ्गुलक स्तस्य वर्णइव वा 'पवालंकुरेइ वा' प्रवालाङ्कुर इति वा-प्रवालस्य-शिलादलविशेषस्याङ्कुरः प्रवालाङ्कुरः तस्य वर्णइव वा, प्रथममुद्गच्छत स्तस्यात्यन्तरक्तत्वात् 'लक्खारसेइ वा' लाक्षारस इति वा-लाक्षायाः-अलक्तस्य रसो द्रव स्तस्य वर्णइव वा, 'लोहितक्खमणीइ वा' लोहिताक्षमणिरिति वा-लोहिताक्षनामा रत्नविशेषो मणिः तस्य वर्णइव वा 'किमिरागकंबलेइ वा' कृमिरागकम्बल इति वा-कृमिरागेण रक्तः कम्बलः कृमिरागकम्बल स्तस्य वर्णइव वा 'गयतालुएइ वा' गजतालु इति वा-करितालुनो वर्णइव वा 'चीणपिट्ठरासीइ वा' चीनपिष्टराशिरिति वा-चीनस्य-रक्तद्रव्यविशेषस्य पिष्टराशि स्तस्य वर्णइव वा 'पारिजायकुसुमेइ वा' पारिजातकुसुममिति वा-पारिजातस्य-देववृक्षविशेषस्य कुसुमम्-पुष्पम् तस्य वर्णइव वा 'जासुमणकुसुमेइ वा' जपा कुसुममिति वा-जपा नाम प्रसिद्धवृक्षविशेषस्य कुसुमम्-पुष्पं तस्य वर्णइव वा 'किंसुयपुप्फरासीइ वा' किंशुकस्य-पलाशस्य पुष्पराशिरिति वा 'रत्तुप्पलेइ वा' रक्तोत्पलमिति वा-रक्तोत्पलस्य वर्णइव वा, 'रत्तासोगेइ वा' रक्ताशोक इति वा-रक्ताशोकस्य वर्णइव वा 'रत्तकणवीरएइ वा' रक्तकणवीर इति वा-रक्तस्य कणवीरस्य 'करवीर'

डोकरि' भी कहते हैं। अथवा तेजोलेश्या का वर्ण बाल इन्द्रगोप के सदृश होता है, बाल इन्द्रगोप का वर्ण और अधिक लाल होता है। अथवा तेजोलेश्या, उदय होते समय के सूर्य के समान लाल वर्ण की होती है अथवा संध्याराग (संध्या समय की लालिमा), गुंजा (चिरमी) के आधे लाल भाग उत्तम जाति के हिंगलू एवं मूंगे के समान, लाख के रस के समान, लोहिताक्ष मणि के समान, किरमिची रंग से रंगे हुए कम्बल के समान, हाथी की तालू के समान, चीन नामक लाल द्रव्य के चूर्ण को राशि के समान, पारीजात के पुष्प के समान, जपाकुसुम के समान, किंशुक (पलाश-खाखरा) के फूल के समान, लाल कमल, लाल अशोक

તેજોલેશ્યાનો રંગ બાલઈન્દ્રગોપના સદૃશ હોય છે. બાલઈન્દ્રગોપનો રંગ વધારે લાલ રંગનો હોય છે. અથવા તે તેજોલેશ્યા ઉદય થતા વખતના સૂર્યના સમાન લાલ રંગની હોય છે. અથવા સંધ્યારાગ (સંધ્યા સમયની લાલીમા) ગુંજા (ચણોઠી)નો અડધો લાલભાગ ઉત્તમ જાતનો હિંગળો તેમજ લાલરત્નના સમાન, લાખના રસની સમાન, લોહિતાક્ષમણિના સમાન કિરમજીરંગથી રંગેલ કાંબળના સમાન, હાથીના તાળવાના સમાન, ચીન નામના લાલદ્રવ્યના ચૂર્ણની સમાન, પારિજાતના પુષ્પની સમાન, જપાકુસુમની સમાન, કિંશુક (ખાખરો)ના ફૂલની સમાન, લાલકમળની સમાન, લાલઅશોક, લાલકરેણના સમાન

इति भाषाप्रसिद्धस्य वर्णइव वा, 'रत्तबंधुयजीवएइ वा' रक्तबन्धूकजीवक इति वा-रक्तबन्धूकस्य पुष्पविशेषस्य वर्णइव वा, तेजोलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, भगवता एतावति प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति-'भवेएयारूपे ?' हे भदन्त ! किं भवेत् तेजोलेश्या एतद्रूपा-शशरुधिरादिरूपा ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः, स्वयमेव तत्र हेतुमाह-'तेउलेस्साणं एत्तो इट्ठतरिया चेय जाव मणामतरिया चेव वन्नेणं पण्णत्ता' तेजोलेश्या खलु इतः-शशरुधिरादितः इष्टतरिका चैव-अतिशयेन इष्टा इष्टतरिका अत्यन्तेष्टा इत्यर्थः, यावत्-कान्ततरिका चैव-कान्ततरा एव कान्ततरिका-अतिशयकमनीयेत्यर्थः प्रियतराचैव मनोज्ञतरा चैव मन आमतरा चैव वर्णेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'पम्हलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वन्नेणं पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! पद्मलेश्या खलु कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहा णामए चंपेइ वा' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते चम्पक इति वा सामान्येन सुवर्णचम्पको नाम वृक्षविशेष स्तस्य वर्ण इव वा वर्णेन पद्मलेश्या प्रज्ञप्ता, 'चंपयछल्लीइ वा' चम्पकत्वग्वर्ण इति वा-सुवर्णचम्पकत्वचो वर्ण इव वा, 'चंपय भेएइ वा' चम्पकभेद इति वा-सुवर्णचम्पकस्य भेदो विदलनं विदलने प्रकृष्टवर्णसत्त्वात्, अत

लाल कनेर के समान और लालबन्धु जीवक के समान वर्ण वाली होती है।

भगवान् के द्वारा इतना कहने पर गौतमस्वामी पूछते हैं-क्या तेजोलेश्या ऐसी होती है ?

भगवान्-गौतम ! यह बात नहीं, है, क्योंकि तेजोलेश्या शशक के रुधिर आदि से भी अत्यन्त इष्ट, अत्यन्त कमनीय, अत्यन्त मनोज्ञ और अत्यन्त मनआमतर वर्ण की अपेक्षा कही गई है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पद्मलेश्या वर्ण की अपेक्षा किस प्रकार की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! पद्मलेश्या स्वर्णचम्पा के फूल के समान कही गई है, चम्पक की त्वचा के समान कही, गई है, स्वर्ण चम्पक के भेद (विदलन) के समान

અને લાલ બન્ધુજીવકના સમાન રંગની હોય છે.

શ્રી ભગવાન્‌ના દ્વારા એટલું કહેતાં, શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે-શું તેજોલેશ્યા એવી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ વાત નથી, કેમકે તેજોલેશ્યા શશલાના લોહિ વિગેરેથી પણ અત્યન્ત ઇષ્ટ, અત્યન્ત કમનીય, અત્યન્તમનોજ્ઞ અને અત્યન્તમન આમતર રંગની અપેક્ષા કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યા વર્ણની અપેક્ષાએ કેવા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પદ્મલેશ્યા સુવર્ણચંપાના ફુલની જેમ કહેલી છે, ચંપાની છાલની સમાન કહેલી છે, સ્વર્ણચંપાના ભેદ (વિદલન)ના સમાન કહી છે) વિદલન કર-

एव भेदग्रहणं कृतम् तस्य वर्णइव वा पद्मलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता इति सर्वत्रान्वयो द्रष्टव्यः, 'हालिद्दाइ वा' हरिद्रा इति वा–पिण्डीभूतहरिद्राया वर्ण इव वा 'हारिद्दगुलियाइ वा' हरिद्रागुटिका इति वा–हरिद्रया निष्पादिता या गुटिका तस्या वर्ण इव वा, 'हालिद्दभेदेइ वा' हरिद्रा भेद इति वा–हरिद्राया भेदो विदलनं तस्य वर्ण इवा वा, 'हरियालेइ वा' हरिताल इति वा–हरितालो नाम धातुविशेष स्तस्य वर्ण इव वा 'हरियालगुलियाइ वा' हरितालगुटिका इति वा–हरितालस्य–धातुविशेषस्य या गुटिका तस्या वर्ण इव वा, 'हरियालभेदेइ वा' हरितालभेद इति वा–हरितालस्य भेदः–खण्डम् तस्य वर्ण इव वा, 'चिउरेइ वा' चिकुर इति वा–चिकुरो नाम पीतद्रव्यविशेष स्तस्य वर्ण इव वा, 'चिउररागेइ वा' चिकुरराग इति वा–चिकुरनाम पीतद्रव्यविशेषेण निष्पादितो वस्त्रादौ यो रागस्तस्य वर्ण इव वा, 'सुवण्णसिप्पीइ वा' सुवर्णशुक्तिरिति वा–सुवर्णस्य या शुक्ति स्तस्या वर्ण इव वा 'वरकणगणिहसेइ वा' वरकनकनिकष इति वा–वरं श्रेष्ठं यत् कनकं–हिरण्यं तस्य निकषः–कषपट्टके रेखात्मको वरकनकनिकष स्तस्य वर्ण इव वा, 'वरपुरिसवसणेइ वा' वरपुरुषवसनमिति वा–वरः–श्रेष्ठो यः पुरुषः–श्रीकृष्णस्तस्य यद् वसनं–वस्त्रं वरपुरुषवसनं तस्य वर्ण इव वा, तस्य पीतवर्णत्वप्रसिद्धेः, 'अल्लइ कुसुमेइ वा' अल्लकी कुसुममिति वा–अल्लकी नामक वृक्षविशषस्य कुसुमम्–पुष्पं तस्य वर्णइव वा. 'चंपयकुसुमेइ वा' चम्पककुसुममिति वा–सुवर्णचम्पकवृक्षविशेष पुष्पस्य वर्ण इव वा, 'कण्णियार कुसुमेइ वा' कर्णिकारकुसुममिति वा–कर्णिकारस्य–(कनेर) इति भाषाप्रसिद्धस्य वृक्षविशेषस्य यत् पुष्पं तस्य वर्ण इव वा, 'कुहंडयकुसुमेइ वा' कूष्माण्डिकाकुसुममिति वा–कूष्माण्डिकायाः पुष्पालिकाया लताविशेषरूपाया यत् कुसुमं पुष्पं तस्य-वर्ण इव वा 'सुवण्णजुहियाकुसुमेइ वा' सुवर्णयूथिकाकुसुममिति वा–सुवर्णयूथिकायाः–

कही है। विदलन करने पर प्रकृष्ट वर्ण प्रतीत होता है, इस कारण भेद का ग्रहण किया है। अथवा पद्मलेश्या हलदी के पिंड समान, हलदी की गुटिका के समान, हलदी के टुकडे के समान, हडताल के समान, हडताल की गुटिका के समान, हडताल के टुकडे के समान चिकुर नाम पीत द्रव्य के समान, चिकुर से तैयार किए हुए रंग के समान, स्वर्ण की शुक्ति के समान, कसौटी पर बनी हुई स्वर्ण की रेखा के समान, वासुदेव के वस्त्र के समान, अल्लकी के पुष्प के समान, कूष्माण्ड (कोला) की लता के पुष्प के समान, स्वर्णजुही, सुहिरण्यिका

વાથી (તોડવાથી) ઉત્કૃષ્ટરંગ પ્રતીત થાય છે. એ કારણે ભેદનું ગ્રહણ કર્યું છે. અથવા પદ્મલેશ્યા હળદરના ગાંઠીયાના સમાન, હળદરની ગોટલીના સમાન, હળદરના કકડાની સમાન, હડતાલના સમાન, હડતાલની ગોળીના સમાન, હડતાલના ટુકડાની સમાન, ચિકુર નામના પીળા દ્રવ્યની સમાન, ચિકુરમાંથી તૈયાર કરેલ રંગની સમાન, સોનાની છીપના સમાન, કસોટી ઉપર પડેલી સોનાની રેખાના સમાન, વાસુદેવના વસ્ત્રની સમાન, અલ્લકીના પુષ્પની સમાન, ચંપાના પુષ્પની સમાન, કર્ણિકાના ફુલની સમાન, કોળાની વેલના

प्रसिद्धवृक्षविशेषरूपाया यत्कुसुमं-पुष्पं तस्य वर्ण इव वा, 'सुहिरण्णियाकुसुमेइ वा' सुहिरण्यिकाकुसुममिति वा-सुहिरण्यिकायाः-वनस्पतिविशेषरूपाया यत् कुसुमं तस्य वर्ण इव वा 'कोरिंटमल्लदामेइ वा' कोरण्टकमाल्यदाम इति वा-कोरण्टकस्य-प्रसिद्धपुष्पविशेषस्य यद्-माल्यं तस्य दाम-स्रक् तस्य वर्ण इव वा, 'पीतासोगेइ वा' पीताशोक इति वा-प्रसिद्धस्य पीताशोकवृक्षस्य वर्ण इव वा, 'पीतकणवीरेइ वा' पीतकणवीर इति वा-'करवीर' इति भाषाप्रसिद्धस्य पीतकणवीरस्य पुष्पविशेषस्य वर्ण इव वा, 'पीतबंधुजीवएइ वा' पीतबन्धुजीव इति वा, 'दोपहरियाफूल' इति नाम्ना भाषा प्रसिद्धस्य पीतबन्धुजीवस्य पुष्पविशेषस्य वर्ण इव वा पद्मलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, भगवता चम्पकादिना पद्लेश्याया वर्णे प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति-'भवे एयारूवे ?' हे दन्त ! किं भवेत् ! पद्मलेश्या एतद्रूपा चम्पकादि रूपा ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्तयोपपन्नः, तत्र स्वयमेव हेतुमाह-'पम्हलेस्सा णं एत्तो इट्ठतरिया जाव मणामयरिया चेव वण्णेणं पण्णत्ता' पद्मलेश्या खलु इतः-चम्पकादितः प्रागुक्तचम्पकाद्यपेक्षये-त्यर्थः, इष्टतरिका चैव-अतिशयेन इष्टा इष्टतरा सैव इष्टतरिका-अत्यन्ताभीष्टा भवति, एवं यावत्-कान्ततरिका चैव-अतिशयेन कान्ता-कमनीया इति कान्ततरा सैव कान्ततरिका अत्यन्तकमनीया भवति, एवं प्रियतरिका चैव-अतिशयेन प्रिया प्रियतरा सैव प्रियतरिका-अत्यन्त प्रिया भवति, एवं मनोज्ञतरिका चैव-अतिशयेन मनोज्ञा-मनोज्ञतरा सैव मनोज्ञ-तरिका-अत्यन्त मनोज्ञा भवति, एव मन आमतरिका चैव-मनसा आप्यते मनांसि वा आप्नोति, इति मन आमा अतिशयेन मन आमा-मन आमतरा सैव मनआमतरिका अत्य-न्तं मनसो वाञ्छनीया भवतीति भावः तथाविधा खलु पद्मलेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, गौतमः

के पुष्प समान, कोरंट के फूलों की माला के समान, पीले अशोक, पीले करवीर एवं पीले बन्धुजीव (दोपहरिया) के फूल के समान पद्मलेश्या कही गई है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या पद्मलेश्या चम्पक आदि के फूल जैसी ही होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् यह बात सही नहीं है, क्योंकि पद्मलेश्या चम्पक पुष्प आदि की अपेक्षा भी अत्यन्त इष्ट, अत्यन्त कमनीय, अतिशय प्रिय अत्यन्त मनोज्ञ और मन आमतरिक होती है।

પુષ્પની સમાન, સુવર્ણજુઈ, સુહિરણ્યિકાના પુષ્પની સમાન, કોરંટકના પુષ્પોની માળાના સમાન, પીળા અશોક, પીળી કરેણુ તેમજ પીળા બંધુજીવના ફુલની સમાન કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું પદ્મલેશ્યા ચમ્પક આદિના ફુલ જેવી હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ આ વાત યોગ્ય નથી, કેમકે પદ્મલેશ્યા ચમ્પકપુષ્પ આદિની અપેક્ષાએ પણ અત્યન્તઇષ્ટ, અત્યન્તકમનીય, અતિશયપ્રિય, અત્યન્તમનોજ્ઞ અને મન આમતરિક હોય છે.

पृच्छति-'सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया वन्नेणं पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! शुक्ललेश्या, खलु कीदृशी वर्णेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए अंकेइ वा संखेइ वा' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते अङ्को-रत्नविशेष इति वा तस्य वर्ण इव शुक्ललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता इति सम्बन्धो द्रष्टव्यः, शङ्ख इति वा-शङ्खस्य शुक्लतया प्रसिद्धत्वात् तद्वर्ण इव वा 'चंदेइ वा, चन्द्र इति वा-चन्द्रस्यापि शुक्लत्वेन प्रतीततया तद्वर्ण इव वा, 'कुंदेइ वा' कुन्दं-श्वेतपुष्पविशेषस्तस्य वर्ण इव वा, 'दगेइ वा' दकमिति वा दकम्-उदकं तद्वर्ण इव वा, 'दगरएइ वा' दकरज इति वा-दकस्य-उदकस्य रजांसि कणास्तेषा मति शुभ्रत्वेन प्रसिद्धतया तद्वर्ण इव वा, 'दधीइ वा' दधि इति वा-दध्नोऽपि शुभ्रत्वेन प्रतीतत्वात् तद्वर्ण इव वा, 'दहि घणेइ वा' दधिघन इति वा-दधिघनः-दधिपिण्डात्मकस्तस्यात्यन्तशुभ्रतया तद्वर्ण इव वा, 'खीरेइ वा' क्षीरमिति वा-क्षीरं दुग्धं तस्यापि अतिशुभ्रतया प्रसिद्धत्वात् तद्वर्ण इति वा, 'खीरपूरएइ वा' क्षीरपूरम् इति वा-अग्नेरौष्ण्यात् क्वथ्यमानं क्षीरम् उपरिगच्छत् क्षीरपूरपदेन व्यपदिश्यते तस्यात्यन्तधवलतया तद्वर्णइव वा 'सुक्कच्छिवाडियाइ वा' शुष्कच्छिवाटिका इति वा-छिवाटिका-वल्लादि फलिका शुष्का सती अतीव शुभ्रा भवति अतएव तस्या वर्णइव वा, 'पेहुणमिंजियाइ वा' पिहुणमिञ्जिका इति वा-पिहुणं मयूरपिच्छं त दन्तरालवर्तिनी मिञ्जा पिहुणमिञ्जा सा चातीव शुभ्रा भवति अतएव तस्या वर्णइव वा, 'धंतधोयरुप्पपट्टेइ वा' ध्मातधौतरूप्यपट्ट इति वा, ध्मातः-वह्निसंयोगाद् विशोधितः धौतः-भस्मरूपितकरसंमार्जनादिना अति निशिती-कृतो य रूप्यमयः पट्टस्तस्य ध्मातधौतरूप्यपट्टस्य वर्णइव वा, 'सारदवलाहएइ वा' शारद-वलाहक इति वा-शरत्कालिको धवलो य वलाहकः पयोदः तस्यापि अतिशुभ्रतया प्रसिद्ध

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुक्ललेश्या वर्ण की अपेक्षा किस प्रकार की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे अंक नामक रत्न श्वेत वर्ण होता है, वैसी शुक्ल-लेश्या कही गई है । अथवा शंख के वर्ण के समान, चन्द्रमा के समान, कुन्द पुष्प के समान, जल के वर्ण के समान, जलकण के समान, दही के समान, जमे हुए दही के समान, दूध के समान, दूध के उफान के समान, सूखीफली के समान, मयूर के पंख के भीतरी भाग के समान, तपाकर धोये हुए चांदी के पट्ट के समान, शरत्कालिक मेघों के समान, सफेद फूलों वाले कुमुद-दल के

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુકલલેશ્યા રંગની અપેક્ષાએ કેવા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ અંક નામનું રત્ન સફેદ રંગનું હોય છે, એવી શુકલલેશ્યા કહી છે. અથવા શંખના રંગના સમાન, ચન્દ્રના સમાન, કુન્દ (મોગરો)ના પુષ્પની સમાન, જળના રંગની સમાન, જળકણના સમાન, દહીંના સમાન, જમાવેલા દહીંના સમાન, દૂધના સમાન, દૂધના ઉભરાની સમાન, સુકી ફળીના સમાન, મોરના પીંછાના અંદરના ભાગની સમાન, તપાવીને ધોયેલી ચાંદીની પાટના સમાન, શરદ્ ૠતુના

त्वात् तस्य वर्णइव वा, 'कुमुददलेइ वा' कुमुददलमिति वा-कुमुदस्य-श्वेतपुष्पविशेषस्य कैरवनाम्ना प्रसिद्धस्य यद् दलं-पत्रं तस्य वर्णइव वा, 'पोंडरीयदलेइ ता' पुण्डरीकदलमिति वा-पुण्डरीकम्-सिताम्भोजं श्वेतकमलं तस्य दलं-पत्रं पुण्डरीकदलम् तस्य वर्णइव वा, 'सालिपिट्ठरासीति वा' शालिपिष्ट राशिरिति वा-शालीनां तण्डुलानां यः पिष्टराशि स्तस्यापि अतिशुभ्रतया प्रसिद्धत्वात् तद्वर्णइव वा, 'कुडगपुप्फरासीति वा' कुटजपुष्पराशिरिति वा-कुटजानां गिरिमल्लिकानां यः पुष्पराशिः तस्यापि अतिशुभ्रतया प्रसिद्धत्वात् तस्य वर्णइव वा, 'सिंदुवारमल्लदामेइ वा' सिन्दुवारमाल्यदाम इति वा-सिन्दुवाराणां-श्वेतपुष्पविशेषाणां यद्माल्यं तस्य दाम-स्रक्तद्वर्णइव वा, शुक्ललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, 'सेयासोएइ वा' श्वेताशोक इति वा-श्वेताशोकस्य वर्णइव वा, 'सेयकणवीरेइ वा' श्वेतकणवीर इति वा-श्वेत कणवीरस्य 'करवीर' इति नाम्ना भाषाप्रसिद्धस्य पुष्पविशेषस्य वर्णइव वा, 'सेयबंधुजीवएइ वा' श्वेतबन्धुजीवस्य पुष्पविशेषस्य वर्णइव वा शुक्लद्रव्यात्मिका लेश्या शुक्ललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, भगवता अङ्कशङ्खादिना शुक्ललेश्यावर्णे प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति-'भवेएयारूवे' हे भदन्त ! किं भवेत् एतद्रूपा-अङ्कशङ्खादिरूपा शुक्ललेश्या ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः तत्र हेतुमाह-'सुक्कलेस्साणं एत्तो इट्ठतरिया चेव' शुक्ललेश्या खलु इतः-अङ्कशङ्खाद्य-

समान, पुण्डरीक (श्वेत कमल) के दल समान, चावलों के आटे की राशि के समान, कुटज के फूलों की राशि के समान, सिंदुवार के फूलों की माला के समान श्वेत अशोक, श्वेत करवीर, अथवा श्वेत बन्धुजीव के पुष्प के वर्ण के समान शुक्ललेश्या का वर्ण कहा गया है।

अंक, शंख आदि के वर्ण के समान, शुक्ललेश्या का वर्ण है, इस प्रकार भगवान् के द्वारा प्रतिपादन करने पर गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-भगवन् ! क्या शुक्ललेश्या इस प्रकार की होती है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् यह युक्ति संगत नहीं है, क्योंकि शुक्ललेश्या अंक शंख आदि की अपेक्षा अतिशय इष्ट,

વાદળાની સમાન, સફેદ ફુલોવાળા કુમુદદલની સમાન, પુંડરીક (શ્વેત) કમળદળની સમાન, ચોખાના લોટના સમૂહની સમાન, કુટજના ફુલોના ઢગલાની સમાન, સિંદુવારના ફુલોની માળાના સમાન, શ્વેતઅશોક, શ્વેતકરવીર, અથવા શ્વેતબન્ધુજીવના પુષ્પના રંગની સમાન શુકલલેશ્યાનો રંગ કહેલો છે.

અંકશંખ આદિના રંગની સમાન શુકલલેશ્યાનો રંગ છે, એ પ્રકારે ભગવાનના દ્વારા પ્રતિપાદન કરાતાં શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. હે ભગવન્ ! શું શુકલલેશ્યા એવા પ્રકારની હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ યુક્તિ સંગત નથી, કેમકે શુકલલેશ્યા અંક અને શંખ આદિની અપેક્ષાએ અતિશય ઇષ્ટ,

पेक्षयेत्यर्थः, इष्टतरिकाचैव-अतिशयेन इष्टा इष्टतरा सैव इष्टतरिका-अत्यन्ताभीप्सिता 'जाव मणुण्णयरिया चेव वण्णेणं पण्णत्ता' यावत् कान्तरिका चैव-अतिशयेन कान्ता कान्ततरा सैव कान्ततरिका अत्यन्तकमनीया मनोज्ञतरिका चैव अतिशयेन मनोज्ञा मनोज्ञतरा सैव मनोज्ञतरिका-अत्यन्त मनोज्ञा शुक्ललेश्या वर्णेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'एयाओ णं भंते ! छल्लेस्साओ कइसु वण्णेसु साहिज्जंति?' हे भदन्त ! एताः खलु षड्लेश्याः-कृष्णनीलकापोततेजः पद्मशुक्ललेश्यारूपाः कतिषु वर्णेषु तृतीयार्थे सप्तम्याः सत्त्वात् कतिभिर्वर्णैः शिष्यन्ते-कथ्यन्ते ? तथा च कृष्णनीललोहितहारिद्राशुक्ल भेदेन पञ्चैव वर्णाः सन्ति लेश्याश्च प्रागुक्ताः षड् वर्तन्ते तस्मात् प्रागुक्तौपम्ये वर्णनिर्देशे कृतेऽपि का लेश्या कस्मिन् वर्णे भवतीति संशयस्तदवस्थएवेति प्रश्नाशयः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचसु वन्नेसु साहिज्जंति' पञ्चसु वर्णेषु-पञ्चभिर्वर्णैः ता लेश्याः शिष्यन्ते-कथ्यन्ते प्ररूप्यन्ते 'तं जहा-कण्हलेस्सा कालएणं वण्णेणं साहिज्जइ' तद्यथा-कृष्णलेश्या कालकेन वर्णेन शिष्यते 'नीललेस्सा नीलवण्णेणं साहिज्जइ' नीललेश्या नीलवर्णेन शिष्यते-कथ्यते-'काउलेस्सा काललोहिएणं वण्णेणं साहिज्जइ' कापोतलेश्या

अतिशय कमनीय, अतिशय प्रिय, अत्यन्त मनोज्ञ कही गई है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ये छहों लेश्याएं कितने वर्णों द्वारा कही जाती है ? तात्पर्य यह कि वर्ण कृष्ण, नील, लाल, पीले और श्वेत, के भेद से पांच ही हैं और लेश्याएं कृष्ण, नील, कापोत, तेज, पद्म और शुक्ल के भेद से छह कही गई हैं। अतएव पहले उपमाओं के द्वारा लेश्याओं के वर्ण का कथन करदेने पर भी-यह संशय बना रहता है कि कौनसी लेश्या किस वर्ण में सम्मिलित है ? इस प्रश्न का उत्तर देने के लिए भगवान् कहते हैं-हे गौतम ! छहों लेश्याएं पांच वर्णों द्वारा कही जाती हैं, यथा-कृष्णलेश्या काले वर्ण द्वारा कही जाती है, नीललेश्या नील वर्ण द्वारा कही जाती है, कापोतलेश्या काले और

અતિશયકમનીય, અતિશયપ્રિય, અને અત્યન્તમનોજ્ઞ કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ છએ લેશ્યાઓ કેટલા વર્ણો દ્વારા કહેવાયેલ છે ? તાત્પર્ય એ છે કે રંગ કૃષ્ણ, નીલ, લાલ, પીળો અને શ્વેતના ભેદથી પાંચ જ છે અને લેશ્યાઓ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ, અને શુકલના ભેદથી છ કહેલી છે. તેથી પહેલા ઉપમાઓ દ્વારા લેશ્યાઓના રંગનું કથન કરી દેતાં પણ આ સંશય રહે છે કે કઈ લેશ્યા કયા રંગથી સમ્મિલિત છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને માટે ભગવાન્ કહે છે-છએ લેશ્યઓ પાંચ વર્ણો દ્વારા કહેવાય છે, જેમ-કૃષ્ણલેશ્યા કાળારંગ દ્વારા કહેવાય છે, નીલલેશ્યા નીલવર્ણ દ્વારા કહેલી છે, કાપોતલેશ્યા કાળા અને લાલ રંગ દ્વારા કહેવાયેલી છે. તેજોલેશ્યા લાલ રંગ દ્વારા કહેવા-

'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, कृष्णलोहितेन वर्णेन शिष्यते-कथ्यते 'तेउलेस्सा लोहिएणं वन्नेणं साहिज्जइ' तेजोलेश्या लोहितेन वर्णेन शिष्यते-प्ररूप्यते 'पम्हलेस्सा हालिद्दएणं वन्नेणं साहिज्जइ' पद्मलेश्या हारिद्रेण वर्णेन शिष्यते 'सुक्कलेस्सा सुक्किल्लएणं वण्णेणं साहिज्जइ' शुक्ललेश्या शुक्लेन वर्णेन शिष्यते प्ररूप्यते ॥ इति द्वितीयं वर्णद्वारं समाप्तम् ॥सू० १७॥

॥ रसपरिणामवक्तव्यता ॥

मूलम्-कण्हलेस्सा णं भंते ! केरिसिया आसाएणं पण्णत्ता ! गोयमा ! से जहा नामए निंबेइ वा निंबसारेइ वा निंबछल्लीइ वा निंबफाणिएइ कुडग वा कुडएइ वा कुडगफलएइ वा कुडगछल्लीइ वा कुडगफाणिएइ वा कडुगतुंबीइ वा कडुगतुंबीफलेइ वा खारतउसीइ वा खारतउसीफलेइ वा देवदालीइ वा देवदालीपुप्फेइ वा मियवालुंकीइ वा मियवालुंकीफलेइ वा वा घोसाडएइ वा घोसाडिफलेइ वा कण्हकंदएइ वा वजकंदएइ भवेए- यारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, कण्हलेस्साणं एत्तो अणिट्ठतरिया चेव जाव अमणामयरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता, नीललेस्साए पुच्छा, गोयमा ! से जहा नामए भंगीइ वा भंगीरएइ वा पाढाइ वा चवियाइ वा चित्तामूलएइ वा पिप्पलीइ वा पिप्पलीमूलएइ वा, पिप्पलीचुण्णेइ वा मिरिएइ वा मिरियचुण्णएइ वा सिंगबेरेइ वा सिंगबेरचुण्णेइ वा, भवे- एयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, नीललेस्साणं एत्तो जाव अम- णामयरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता, काउलेस्साए पुच्छा, गोयमा ! से जहा नामए अंबाण वा अंबाडगाण वा माउलिंगाण वा बिल्लाण वा कविट्ठाण वा भज्जाण वा फणसाण वा दाडिमाण वा पारेवताण वा अक्खोडयाण वा बोराण वा तिंदुयाण वा अपक्काणं अपरिवागाणं वण्णेणं

लाल वर्ण द्वारा कही जाती है, तेजोलेश्या लाल वर्ण द्वारा कही जाती है, पद्मलेश्या पीले वर्ण द्वारा कही जाती है और शुक्ललेश्या शुक्ल वर्ण द्वारा कही जाती है ॥सू० १७॥

द्वितीय वर्ण द्वार समाप्त ।

येली छे, पद्मलेश्या पीळा रंग द्वारा कहेवाय छे अने शुक्ललेश्या शुक्लवर्ण द्वारा कहेवाय छे.

द्वितीय वर्णद्वार समाप्त

अणुववेयाणं गंधेणं अणुववेयाणं, भवेएयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, जाव एत्तो अमणामयरिया चेव-काउलेस्सा आसाएणं पण्णत्ता, तेउलेस्साणं पुच्छा, गोयमा ! से जहानामए अंबाण वा पक्काणं परिपावगाणं वण्णेणं उववेयाणं पसत्थेणं जाव फासेणं जाव एत्तो मणामयरिया चेव तेउलेस्सा आसाएणं पण्णत्ता, पम्हलेस्साए पुच्छा, गोयमा ! से जहानामए चंदप्पभाइ वा मणसिलाइ वा वरसीधूइ वा वरवारुणीइ वा पत्तासवेइ वा पुप्फासवेइ वा फलासवेइ वा चोयासवेइ वा आसवेइ वा महूइ वा मेरएइ वा कविसारएइ वा खज्जूरसारएइ वा मुद्दियासारएइ वा सुपक्खोतरसेइ वा अट्ठपिट्ठणिट्ठियाइ वा जंबुफलकोलियाइ वा वरप्पसन्नाइ वा आसला मंसला पेसलाईसिं ओट्ठवलंबिणी ईसिं बोच्छेदकडुई ईसिं तंबच्छिीकरणी उक्कोसमदपत्ता वण्णेणं उववेया जाव फासेणं आसायणिज्जा वीसायणिज्जा पीणणिज्जा विंहणिज्जा दीवणिज्जा दप्पणिज्जा मदणिज्जा सव्वेंदियगायपल्हायणिज्जा, भवेएयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, पम्हलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव जाव मणामयरिया चेव आस्साएणं पण्णत्ता, सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया आस्साएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! से जहा नामए गुलेइ वा खंडेइ वा सक्कराइ वा मच्छंडियाइ वा पप्पडमोदएइ वा भिसकंदएइ वा पुप्फुत्तराइ वा पउमुत्तराइ वा आदंसियाइ वा सिद्धत्थियाइ वा आगासफालितोवमाइ वा अणोवमाइ वा, भवेयारूवे ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, सुक्कलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव पियतरिया चेव मणामयरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता ॥सू० १८॥

छाया-कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तत् निम्ब इति

रसपरिणाम द्वार

शब्दार्थ-(कण्हलेस्सा णं भंते ! केरिसिया आसाएणं पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या आस्वाद-रस-से कैसी कही है ? (गोयमा ! से जहानामए निंबेइ वा)

રસપરિણામદ્વાર

શબ્દાર્થ-(कण्हलेस्साणं भंते ! केरिसिया आसाएणं पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા

वा, निम्बसार इति वा, निम्बत्वगिति वा, निम्बफाणितमिति वा, कुटज इति वा कुटजफलमिति वा कुटजत्वगिति वा, कुटजफाणितमिति वा, कटुकतुम्बी इति वा कटुकतुम्बीफलमिति वा क्षारत्रपुषी इति वा क्षारत्रपुषीफलमिति वा देवदाली इति वा देवदाली पुष्पमिति वा मृगवालुङ्की इति वा मृगवालुङ्कीफलमिति वा घोषातकी इति वा घोषातकीफलमिति वा कृष्णकन्द इति वा वज्रकन्द इति वा, भवेद् एतद्रूपा? गौतम! नायमर्थः समर्थः, कृष्णलेश्या खलु इतोऽनिष्टतरिकाचैव यावद् अमनआमतरिकाचैव आस्वादेन प्रज्ञप्ता, नीललेश्यायाः

हे गौतम! जैसे कोई नीम हो (निंबसारेइ वा) नीम का सार हो (निंबछल्लीइ वा) नीम की छाल हो (निंबफाणिएइ वा) नीम का क्वाथ हो (कुडएइ वा) कुटज वृक्ष हो (कुटगफलएइ वा) कुटज का फल हो (कुडगछल्लीइ वा) कुटज की छाल हो (कुडगफाणिएइ वा) कुटज का क्वाथ हो (कडुगतुंबीइ वा) कटुक तुंबी हो (कडुगतुंबीफलेइ वा) कटुक तुंबी फल (खारतउसी) कडवी ककडी (खारतउसी फलेइ वा) कडवा ककडी फल (देवदालीइ वा) रोहिणी (देवदालीपुप्फेइ वा) रोहिणी का फल (मिगवालुंकीइ वा) मृगवालुंकी (मियवालुंकीफलेइवा) मृगवालुंकी फल (घोसाडएइ वा) कडवी तोरई (घोसाडिफलेइ वा) तोरई-फल (कण्हकंदएइ वा) कृष्णकन्द (वज्जकंदएइ वा) वज्रकंद (भवेएयारूवे) इस प्रकार की होती है? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं (कण्हलेस्सा णं एत्तो अणिट्ठतरिया चेव जाव अमणामतरिया चेव आसाएणं) कृष्णलेश्या इससे भी अधिक अनिष्ट यावत् अमनाम (पण्णत्ता) कही है (नीललेस्साए पुच्छा?) नीललेश्या की पृच्छा? (गोयमा! से जहानामए) हे

આસ્વાદ-રસથી કેવી કહેલી છે? (गोयमा! से जहानामए निंबेइ वा) હે ગૌતમ! જેમ કોઈ લિંબડો હોય (निंबसारेइ वा) લિંબડાનો સાર હોય (निंबछल्लीइ वा) લિંબડાની છાલ હોય (निंबफाणिएइ वा) લિંબડાનો કવાથ હોય (कुडएइ वा) કુરંજ વૃક્ષ હોય (कुडगफलएइ वा) કુડજના ફલ હોય (कुडगछल्लीइ वा) કુરજની છાલ હોય (कुडगफाणिएइ वा) કુટજનો કવાથ હોય (कडुगतुंबीइ वा) કડવી તુંબડી (कडुगतुंबीफलेइ वा) કડવી તુંબડીના ફળ (खारतउसी) કડવી કાકડી (खारतउसीफलेइ वा) કડવી કાકડી ફળ (देवदालीइ वा) રોહિણી (देवदालीपुप्फेइ वा) રોહિણીના પુષ્પ (मिगवालुंकीइ वा) મૃગ વાલુંકી (मिगवालुंकीफलेइ वा) મૃગવાલુંકી ફળ (घोसाडएइ वा) કડવી તોરઈ-(તુરીયા) (घोसाडिफलेइ वा) તુરિયાના ફલ (कण्णकंदएइ वा) કૃષ્ણકન્દ (वज्जकन्दएइ वा) વજ્ર, કદ (भवेएयारूवे) એવા પ્રકારની હોય છે?

(गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (कण्हलेस्साणं एत्तो अणिट्ठतरिया चेव जाव अमणामतरिया चेव आसाएणं) કૃષ્ણલેશ્યા એનાથી પણ અધિક અનિષ્ટ યાવત્ અમનામ (पण्णत्ता) કહી છે.

पृच्छा ? गौतम ! तद् यथानाम भङ्गी इति वा भङ्गरज इति वा पाठा इति वा चित्रमूलकमिति वा पिप्पली इति वा पिप्पलीमूलमिति वा पिप्पलीचूर्णमिति वा मरीचमिति वा मरीचचूर्णमिति वा शृङ्गवेरमिति वा शृङ्गवेरचूर्णमिति वा, भवेद् एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नीललेश्या खलु इतो यावद् अमनआमतरिकाचैव आस्वादेन प्रज्ञप्ता, कापोतलेश्याया पृच्छा, गौतम ! तद् यथानाम आम्राणां वा आम्राटकानां वा मातुलिङ्गानां वा बिल्वानां वा कपित्थानां वा पनसानां वा दाडिमानां वा पारापतानां वा अक्षोटकानां वा बदराणां वा

गौतम ! जैसे कोई (भंगीइ वा भंगीरएइ वा) भंगी नामक वनस्पति या भंगी वनस्पति की रज (पाढाइ वा) पाठा वनस्पति (चवियाइ वा) चविया (चित्तामूलएइ वा) चित्रमूलक वनस्पति (पिप्पलीइ वा) पीपल (पिप्पलीमूलएइ वा) पीपरामूल(पिप्पली चुण्णेइ वा) पीपल का चूर्ण (मिरिए वा) मिर्च (मिरियचुण्णएइ वा) मिर्च का चूर्ण (सिंगबेरेइ वा) अदरख (सिंगवेर चुण्णेइ वा) अदरख का चूर्ण (भवेएयारूवे) ऐसी होती है क्या (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (नीललेस्सा णं एत्तो जाव अमणामतरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता) नीललेश्या इससे भी यावत् अधिक अमनोज्ञ रस की अपेक्षा से कही है

(काउलेस्साए पुच्छा ?) कापोतलेश्या संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! से जहा नामए) हे गौतम ! जैसे कोई (अंबाण वा) आमोंका (अंबाडगाणं) आम्राटक–आम्राटक के फलों का (माउलिंगाण वा) बिजौरों का (बिल्लाण वा) बिल्वों का (कविट्ठाण वा) कपित्थों–कबीठों का (मज्जाण वा) मज्जों का (फणसाण वा) पनसों का (दाडिमाण वा) दाडिमों का (पारेपताण वा) पारावतों का (अक्खोड-

---

(नीललेस्साए पुच्छा ?) नीललेश्यानी पृच्छा ? (गोयमा ! से जहा नामए) हे गौतम ! जेम कोई (भंगीइ वा भंगीरएइ वा) भंगी नामनी वनस्पति अगर भंगी वनस्पतिनी रज (पाढाइ वा) पाठा वनस्पति (चवियाइ वा) चविया (चित्तमूलएइ वा) चित्रमूलक वनस्पति (पिप्पलीइ वा) पीपर (पिप्पलीमूलेइ वा) पींपरी मूळ (पिप्पली चुण्णेइ वा) पीपरनुं चूर्ण (मिरिए वा) मिर्च (मिरियचुण्णएइ वा) मिर्चनुं चूर्ण (सिंगवेरेइ वा) आदु (सिंगवेर चुण्णेइ वा) आदुनुं चूर्ण (भवे एयारूवे) एवी ए होय छे शुं ?

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! आ अर्थ बळवान नथी (नीललेस्साणं एत्तो जाव अमणामतरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता) नीललेश्या एनाथी पण यावत् अधिक अमनोज्ञ रसनी अपेक्षा कही छे.

(काउलेस्साए पुच्छा ?) कापोतलेश्या सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! से जहानामए) हे गौतम ! जेम कोई (अंबाडवा) आंबाना (अंबाडगाणं वा) आंबाना फळोना (माउलिंगाण वा) बीजोराना (बिल्लाण वा) बिलीना (कविट्ठाण वा) कपित्थोना (मज्जाण वा) मज्जोना (फणसाण वा) फणसोना (दाडिमाणं वा) दाडमना (पारेवताण वा) पारावतोना (अक्खोडयाण वा) अक्षोटकोना

तिन्दुकानां वा अपक्वानाम् अपरिपाकानां वर्णेन अनुपेतानां गन्धेन अनुपेतानां स्पर्शेन अनुपेतानाम्, भवेद् एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, यावद् इतोऽमनआमतरिकाचैव कापोतलेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता, तेजोलेश्या खलु पृच्छा, गौतम ! तद्यथा नाम आम्राणां वा पक्वानां पर्यायापन्नानां वर्णेन उपेतानां प्रशस्तेन यावत् स्पर्शेन यावद् इतो मन आमतरिकाचैव तेजोलेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता, पद्मलेश्यायाः पृच्छा, गौतम ! तत् यथानाम

याण वा) अक्षोटों का (बोराण वा) बोरों का (तिंदुयाण वा) तिन्दुकों का (अपक्काणं) अपक्वों का (अपरिवागाणं) पूरे नहीं पके हुओं का (वण्णेणं अणुववेयाणं) परिपक्व अवस्था के वर्ण से रहित (गंधेणं अणुववेयाणं) गंध से रहित (फासेणं अणुववेयाणं) स्पर्श से रहित (भवेएयारूवे) क्या ऐसा होता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (जाव एत्तो अमणामयरिया चेव काउलेस्सा अस्साएणं पण्णत्ता) यावत् इससे भी अधिक अमनाम कापोतलेश्या रस की अपेक्षा कही गई है

(तेउलेस्साणं पुच्छा ?) तेजोलेश्या के रस के विषय में प्रश्न (से जहानामए अंबाण वा) जैसे किन्हीं आमों का (पक्काणं) पक्वों का (परिवागाणं) पूरे पके हुओं का (वन्नेणं उववेयाणं) वर्ण से युक्त (पसत्थेणं जाव फासेणं) प्रशस्त यावत् स्पर्श से (जाव एत्तो मणामयरिया चेव तेउलेस्सा आसाएणं पण्णत्ता) यावत् इससे भी अधिक मनोज्ञ तेजोलेश्या आस्वाद से कही है (पम्हलेस्साए पुच्छा) पद्मलेश्या संबंधी पृच्छा (गोयमा ! से जहानामए चंदप्पभाइ वा मणसिलाइ वा) हे गौतम ! जैसे कोई चन्द्रप्रभा हो, मणिशिला हो (वरसीधूइ वा)

(बोराण वा) બોરોના (तिंदुयाण वा) તિંદુકોના (अपक्काण वा) અપકવોના (अपरिवागाणं) પુરા નહીં પાકેલાના (वण्णेणं अणुववेयाणं) પરિપક્વ અવસ્થાના વર્ણથી રહિત (गंधेण अणुववेयाणं) ગંધથી રહિત (फासेणं अणुववेयाणं) સ્પર્શથી રહિત (भवेएयारूवे) શું એવા હોય છે ?

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (जाव एत्तो अमणामयरिया चेव काउलेस्सा आसाएणं पण्णत्ता) યાવત્ તેનાથી પણ અધિક અમનામ કાપોતલેશ્યા રસની અપેક્ષા કહેલી છે.

(तेउलेस्साणं पुच्छा ?) તેજોલેશ્યાના રસના વિષયમાં પ્રશ્ન (से जहानामए अंबाण वा) જેવા કોઈ અંબાઓની કેરીઓના (पक्काणं) પાકેલાના (परिवागाणं) પુરા પાકેલાના (वण्णेणं उववेयाणं) વર્ણથી યુક્ત (पसत्थेणं जाव फासेणं) પ્રશસ્ત યાવત્ સ્પર્શથી (जाव एत्तो मणामयरियाचेव तेउलेस्सा आसाएणं पण्णत्ता) યાવત્ તેનાથી પણ અધિક મનોજ્ઞ તેજોલેશ્યા આસ્વાદથી કહી છે.

(पम्हलेस्साए पुच्छा ?) પદ્મલેશ્યા સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! से जहा नामए चंदप्पभाइ वा मणसिलाइ वा) હે ગૌતમ ! જેવી કોઈ ચન્દ્રપ્રભા હોય, કે મનઃશિલા હોય,

चन्द्रप्रभा इति वा मणीशिला इति वा वरसीधु इति वा वरवारुणी इति वा पत्रासव इति वा पुष्पासव इति वा फलासव इति वा चोयासव इति वा आसव इति वा मधु इति वा मेरेय इति वा कापिशायनमिति वा खर्जूरसार इति वा मृद्वीकासार इति वा सुपक्वेक्षुरस इति वा अष्टपिष्टनिष्ठिता इति वा जम्बूफलकालिका इति वा वरप्रसन्ना इति वा मांसलापेशला ईषदोष्ठावलम्बिनी ईषद्व्यवच्छेदकटुका ईषत्ताम्राक्षिकरणी उत्कर्षमदप्राप्ता वर्णेन उपेता यावत् स्पर्शेन आस्वादनीया विस्वादनीया प्रीणनीया बृंहणीया दीपनीया दर्पणीया मदनीया सर्वेन्द्रिय

उत्तम सीधु नामक मद्य (वर वारुणीइ वा) उत्तम वारुणी (पत्तासवेइ वा) पत्तो का आसव (पुप्फासवेइ वा) पुष्पासव (फलासवेइ वा) या फलोंका आसव (चोयासवेइ वा) चोय का आसव (आसवेइ वा) आसव (महूइ वा मेरएइ वा (कविसाणएइ वा) मधु, मैरेयक या कपिशायन नामक मद्य (खज्जूरसारएइ वा) खजूर-सार (मुद्दियासारएइ वा) द्राक्षाका सार (सुपक्कखोतरसेइ वा) अच्छी तरह पके इक्षुरस (अट्ठपिट्ठणिट्ठिया) अष्ट पिष्ठ निष्ठिता-आठ पिष्टो से बनी वस्तु विशेष (जंबुफलकालियाइ वा) जंबूफलकालिका (वरप्पसन्नाइ वा) उत्तम प्रसन्ना नामक मद्य मंसला रस से भरपूर (पेसला) रमणिय (इसिं) थोडी (ओट्ठवलंविणी) ओष्ठावलम्बिनी-मुख को मधुर करने वाली (ईसिं वोच्छेदकडुई) थोडी बाद में कटुक (ईसिं तंवच्छिकरणी) नेत्रों को थोडा ताम्रवर्ण बनाने वाली (उक्कोसमदपत्ता) उत्कृष्ट मद को प्राप्त (वण्णेणं उववेया जाव फासेणं) वर्ण से यावत् स्पर्श से युक्त (आसायणिज्जा) आस्वादन करने योग्य (वीसायणिज्जा) विशेष रूप से आस्वादनीय (पीणणिज्जा) तृप्तिजनक (बिंहणिज्जा) वृद्धिकारिणी (दीवणिज्जा) दीपन करनेवाली (दप्पणिज्जा) दर्पजनक (मयणिज्जा) मदकारिणी

(वरसीधूइ वा) ઉત્તમ સીધુ નામનું મદ્ય (वरवारुणीइ वा) ઉત્તમ વારૂણી (पत्तासवेइ वा) પાનનો આસવ (पुप्फासवेइ वा) પુષ્પાસવ (फलासवेइ वा) અગર ફળોનો આસવ (चोयासवेइ वा) ચોયનો આસવ (आसवेइ वा) આસવ (महूइ वा मेरएइ वा) મધુ, મેરક અગર (कविसाणएइ वा) કાપિશાયન નામનું મદ્ય (खज्जुरसारएइ वा) ખજુર-સાર (मुद्दियासारएइ वा) દ્રાક્ષાનો સાર (सुपक्कखोतरसेइ वा) સારી રીતે પાકેલ સેલડીનો રસ (अट्ठपिट्ठणिट्ठिया) અષ્ટપિષ્ટ નિષ્ઠિતા-આઠ જાતના લોટથી બનેલી વસ્તુ વિશેષ (जम्बुफलकालियाइ वा) જાંબુની કાલિમા (वरप्पसन्नाइ वा) ઉત્તમ પ્રસન્ના નામનું મદ્ય (मंसला) રસથી ભરપુર (पेसला) રમણીય (इसि) થોડી (ओट्ठवलंविणी) ઓષ્ઠાવલંબિની મુખને મધુર કરવાવાળી (ईसिं वोच्छेदकडुई) થોડીવારમાં કટુક (ईसिं तंवच्छिकरणी) નેત્રોને થોડા તામ્ર બનાવનારી (उक्कोसमदपत्ता) ઉત્કૃષ્ટ મદને પ્રાપ્ત (वण्णेणं उववेया जाव फासेणं) વર્ણથી યાવત્ સ્પર્શથી યુક્ત (आसायणिज्जा) આસ્વાદન કરવા યોગ્ય (वीसायणिज्जा) વિશેષ રૂપથી આસ્વાદનીય (पीणणिज्जा) તૃપ્તિજનક (विंहणिज्जा) દર્પજનક (मदणिज्जा) મદકારિણી

प्रात्रप्रह्लादनीया, भवेद् एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, पद्मलेश्या इत इष्टतरिकाचैव यावद् मनआमतरिकाचैव आस्वादेन प्रज्ञप्ता, शुक्ललेश्या खलु भदन्त ! कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तद्यथानाम गुड इति वा खण्डमिति वा शर्करा इति वा मत्स्यण्डी इति वा पर्पटमोदक इति वा भिसकन्द इति वा पुष्पोत्तरा वा पद्मोत्तरा वा आदंशिका इति वा सिद्धार्थिका इति वा, आकाशस्फालितोपमा इति वा उपमा इति वा अनुपमा इति वा, भवेद्

(सव्विंदियगायपल्हायणिज्जा) सभी इन्द्रियों एवं गात्र को आह्लाद उत्पन्न करनेवाली (भवे एयारूवे) इस प्रकार की होती है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (पम्हलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव मणामतरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता) पद्मलेश्या इससे भी अधिक इष्टतर और मनोमतर रस की अपेक्षा कही गई है

(सुक्कलेस्सा णं भंते ! केरिसिया आस्साएणं पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! शुक्ललेश्या आस्वाद से कैसी कही गई है ? (गोयमा ! से जहा नामए गुलेइ वा, खंडेइ वा, सक्कराइ वा, मच्छंडियाइ वा) हे गौतम ! जैसे गुड, खांड, शक्कर, राब (पप्पडमोदएइ वा भिसकंदएइ वा) लड्डु या भिसकन्द नामक मिष्टान्न (पुप्फुत्तराइ वा) पुष्पोत्तर नामक मिष्टान्न (पउमुत्तराइ वा) पद्मोत्तर नामक मिष्टान्न (आदंसियाइ वा) आदंशिका नामक मिष्टान्न (सिद्धत्थियाइ वा) सिद्धार्थिका नामक मिष्टान्न (आगासफालितोवमाइ वा) आकाशस्फालितोपमा नामक मिष्टान्न (उवमाइ वा) उपमा नामक मिष्टान्न (अणोवमाइ वा) अथवा अनुपमा नामक मिष्टान्न के रस के समान (भवेयारूवे ?) क्या शुक्ललेश्या ऐसी होती है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे

(सव्विंदियगायपल्हायणिज्जा) બધી ઇન્દ્રિયો તેમજ ગાત્રને આહ્લાદ ઉત્પન્ન કરનારી (भवेएयारूवे) એ પ્રકારની હોય છે ?

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (पम्हलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव मणामतरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता) પદ્મલેશ્યા તેનાથી પણ અધિક ઇષ્ટતર અને મનામતર રસની અપેક્ષાએ કહેલી છે.

(सुक्कलेस्साणं भंते ! केरिसिया आस्साएणं पण्णत्ता ?) હે ભગવાન્ ! શુક્લલેશ્યા આસ્વાદથી કેવી કહેલી છે ? (गोयमा ! से जहानामए गुलेइ वा खंडेइ वा, सक्कराइ वा, मच्छंडियाइ वा) હે ગૌતમ ! જેવા ગોળ, ખાંડ, સાકર, રાવ (पप्पडमोदएइ वा भिसकंदएइ वा) લાડુ, અગર ભિસકંદ નામનું મિષ્ટાન્ન (पुप्फुत्तराइ वा) પુષ્પોત્તર નામનું મિષ્ટાન્ન (पउमुत्तराइ वा) પદ્મોત્તર નામનું મિષ્ટાન્ન (आदंसियाइ वा) આદંશિકા નામનું મિષ્ટાન્ન (सिद्धत्थियाइ वा) સિદ્ધાર્થિકા નામનું મિષ્ટાન્ન (आगासफालितोवमाइ वा) આકાશસ્ફાલિતોપમા નામનું મિષ્ટાન્ન (उवमाइ वा) ઉપમા નામનુ મિષ્ટાન્ન (अणोवमाइ वा) અથવા અનુપમા નામના મિષ્ટાન્નના રસની સમાન (भवेयारूवे ?) શું શુક્લલેશ્યા એવી હોય છે ?

एतद्रूपा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, शुक्ललेश्या इतः इष्टतरिकाचैव प्रियतरिकाचैव मनआमतरिकाचैव आस्वादेन प्रज्ञप्ता ॥ सू० १८ ॥

टीका-इतः पूर्वं लेश्यानां वर्णपरिणामः प्ररूपितः, सम्प्रति तासामेव तृतीयं रसपरिणामं प्ररूपयितुमाह-'कण्हलेस्सा णं भंते ! केरिसिया आसाएणं पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्या खलु कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहा नामए निंबेइ वा' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते निम्बः इति वा तन्नाम्ना प्रसिद्धो वृक्षविशेषस्तस्य तिक्तरसास्वाद इव कृष्णलेश्या आस्वादेन-रसेन प्रज्ञप्ता, 'निंबसारेइ वा' निम्बसार इति वा-निम्बस्य सारः-निम्बान्तरालवर्त्यवयवविशेषस्तस्य रसः-स्वादइव वा, 'निंबछल्लीइ वा' निम्बत्वगिति वा-निम्बस्य त्वक्-उपरितनवल्कल स्तस्य रसः-स्वादइव वा 'कुडएइ वा' कुटजो वृक्षविशेषस्तस्य रसः-स्वाद इति वा, 'कुडगफलएइ वा' कुटजफलम्-कुटजस्य-वृक्षविशेषस्य

गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (सुक्कलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव पियतरिया चेव मणामयरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता) शुक्ललेश्या इससे अधिक इष्ट, अधिक प्रिय और अधिक मनोज्ञ रस की अपेक्षा कही है।

टीकार्थ-इससे पूर्व लेश्याओं के वर्णपरिणाम की प्ररूपणा की गई थी अब उनके रस की प्ररूपणा की जाती है। पूर्वोक्त द्वारों में से यह तीसरा द्वार है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या आस्वाद से अर्थात् रस की अपेक्षा से किस प्रकार की कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे नीम कडवा होता है, वैसे ही कृष्णलेश्या का आस्वाद भी कडवा कहा गया है। अथवा जैसे नीम का सार अर्थात् नीम के अन्दर का भाग, नीम की छाल, या नीम का क्वाथ कडवा होता है, वैसा ही कृष्णलेश्या का रस कडवा होता है। अथवा कृष्णलेश्या कुटज नामक वृक्ष के

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (सुक्कलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव मणामयरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता) શુક્લલેશ્યા તેનાથી અધિક ઇષ્ટ, અધિક પ્રિય અને અધિક મનોજ્ઞ રસની અપેક્ષાએ કહેલી છે.

ટીકાર્થ-આના પૂર્વે લેશ્યાઓના વર્ણ પરિણામની પ્રરૂપણા કરાઈ હતી હવે તેમના રસની પ્રરૂપણા કરાય છે. પૂર્વોક્ત દ્વારોમાંથી આ ત્રીજું દ્વાર છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા આસ્વાદથી અર્થાત્ રસની અપેક્ષાએ કેવા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ લિંબડો કડવો હોય છે, તેજ પ્રમાણે લિંમડાનો સાર અર્થાત્ લિંમડાનો અન્દરનો ભાગ, લિંબડાની છાલ, અગર લિંબડાનો ક્વાથ કડવો હોય છે તેજ પ્રમાણે કૃષ્ણલેશ્યાનો રસ કડવો હોય છે. અથવા કૃષ્ણલેશ્યા કુટજ નામના વૃક્ષના રસના સમાન, કુટજના ફળના રસના સમાન, કુટજની છાલના રસની સમાન, કુટજના

यत् फलं तस्य रसास्वादइव वा, 'कुडगछल्लीइ वा' कुटजत्वक्-कुटजस्य-वृक्षविशेषस्य त्वक्-उपरितनवल्कलस्तस्य स्वाद इति वा, कुडगफाणिएइ वा' कुटजफाणितम्-कुटजस्य फाणितं क्वाथस्तस्य रसास्वादइव वा 'कडुगतुंबीइ वा' कटुकतुम्बी-प्रसिद्धा तस्या आस्वादइव वा 'कडुगतुंबीफलेइ वा' कटुकतुम्बीफलमिति वा-कटुकतुम्ब्या यद्फलं तस्य रसास्वादइव वा 'खारतउसीइ वा' क्षारत्रपुषी-कटुकत्रपुषी-कटुककर्कटिका तस्या रसास्वाद इति वा 'खार तउसीफलेइ वा' क्षारत्रपुषीफलम्-कटुकत्रपुषीफलम् तस्य रसास्वादइव वा 'देवदालीइ वा' देवदाली-रोहिणी तस्या रसास्वादइव वा 'देवदाली पुप्फेइ वा' देवदालीपुष्पमिति वा-देवदाल्या रोहिण्या यत् पुष्पं तस्य रसास्वादइव वा 'मियवालुंकीइ वा' मृगवालुङ्कीफलम्-मृगवालुङ्क्याः-वनस्पतिविशेषात्मिकायाः यत्फलं तस्य रसास्वादइव वा, 'घोसाडएइ वा' घोषातकी-प्रसिद्धा तस्या रसास्वाद इति वा 'घोसाडिफलेइ वा' घोषातकीफलम्-प्रसिद्धाया घोषातक्या यत् फलं तस्य रसास्वादइव वा 'कण्हकंदएइ वा' कृष्णकन्दो नाम अनन्तकाय वनस्पति-विशेषः तस्य रसास्वादइव वा, 'वज्जकंदएइ वा' वज्रकन्द इति वा-वज्रकन्दो नाम अनन्तकाय वनस्पति विशेषस्तस्य रसास्वादइव वा कृष्णलेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता, भगवता एतावति प्रतिपा-

---

रस के समान, कुटज के फल के रस के समान, कुटज की छाल के रस के समान, कुटज के क्वाथ के रस के समान, अथवा कटुक तुंबी के रस के समान, कटुक तुंबीफल के समान, कटुक ककडी के रस के समान, कटुक ककडीफल के रस के समान, देवदाली अर्थात् रोहिणी के रस के समान, देवदाली के पुष्प के रस के समान, मृगवालुंकी नामक वनस्पति के रस के समान, मृगवालुंकी के फल के रस के समान, कटुक तोरईफल के रस के समान, तोरई फल के रस के समान कृष्णकन्द नामक अनन्तकाय वनस्पति के रस के समान, अथवा वज्रकन्द नामक अनन्तकाय वनस्पति के रस के समान कृष्णलेश्या का रस कहा गया है।

भगवान् के द्वारा इतना प्रतिपादन करने पर गौतमस्वामी पुनः प्रश्न करते हैं-हे भगवन्! क्या कृष्णलेश्या इसी प्रकार के रस वाली होती है?

ક્વાથના રસની સમાન અથવા કડવી તુંબડીના રસની સમાન, કડવા તુંબી ફળની સમાન, કડવી કાકડીના રસની સમાન, કડવી કાકડીના ફળના રસની સમાન, દેવદાલી અર્થાત્ રોહિણીના રસની સમાન, દેવદાલીના પુષ્પના રસની સમાન, મૃગવાલુંકી નામની વનસ્પતિના રસની સમાન મૃગવાલુંકીના ફળના રસની સમાન, કડવા (તુરીયા)ના રસની સમાન, તોરાઇ ફળના રસની સમાન, કૃષ્ણકન્દ નામના અનન્તકાય વનસ્પતિના રસની સમાન અથવા વજ્રકન્દ નામના અનન્ત કાય વનસ્પતિના સમાન કૃષ્ણલેશ્યાનો રસ કહેલો છે.

શ્રી ભગવાન્ દ્વારા એટલુ પ્રતિપાદન કરાતાં શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ શું કૃષ્ણલેશ્યા એવાં પ્રકારના રસવાળી હોય છે?

दिते सति गौतमः पृच्छति-'भवेयारूवे' हे भदन्त ! किं भवेद् एतद्रूपा-निम्बादिस्वादरूपा कृष्णलेश्या ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुमाह-'कण्णलेस्साणं एत्तो अणिट्ठतरियाचेव जाव अमणामयरियाचेव आसाएणं पण्णत्ता' कृष्णलेश्या खलु इतः-निम्बादितः निम्बाद्यपेक्षयेत्यर्थः, अनिष्टतरिका-चैव-अतिशयेन अनिष्टा अनिष्टतरा सैव अनिष्टतरिका, यावत्-अकान्ततरिकाचैव-अत्यन्ताकमनीया, अप्रियतरिकाचैव-अत्यन्ताप्रिया, अमनोज्ञतरिकाचैव-अतीवामनोज्ञा, अमनआमतरिकाचैव-न मनसो वाञ्छनीया आस्वादेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'नीललेस्साए पुच्छा' नीललेश्यायाः पृच्छा, तथा नीललेश्या कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'से जहानामए भंगीइ वा' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते भङ्गी इति वा-तन्नामकवनस्पतिविशेषरूपाया भङ्ग्या रसास्वादइव वा नीललेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता इति सम्बन्धः, 'भंगीरएइ वा' भङ्गीरजः, इति वा-भङ्ग्याः प्रागुक्तवनस्पति विशेषरूपाया रजःकणाइति भङ्गीरजस्तस्य रसास्वादइव वा 'पाढाइ वा' पाठा इति वा, पाठायाः प्रसिद्धवनस्पतिविशेषरूपाया रसास्वादइव वा, 'चित्तामूलएइ वा' चित्रमूलकं वनस्पतिविशेषस्तस्या स्वादइव वा 'पिप्पलीइ वा' पिप्पली इति वा-प्रसिद्धायाः पिप्पल्या रसास्वादइव वा 'पिप्पली मूलएइ वा' पिप्पली

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, अर्थात् ऐसी बात नहीं है, क्योंकि कृष्णलेश्या इन नील आदि के रस की अपेक्षा भी अत्यन्त अनिष्ट रस वाली, अकमनीय रस वाली, अत्यन्त अप्रिय रस वाली अत्यन्त अमनोज्ञ एवं अत्यन्त अमनाम अथवा अमनआमतरिका-मनसे भी अवांछनीय रसवाली होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नीललेश्या आस्वाद से कैसी कही है ?

भगवान्-गौतम ! नीललेश्या का रस भृंगी नामक मादक वनस्पति के रस के समान होता है । अथवा भृंगी वनस्पति के रज अर्थात् कण के रस के समान पाढा नामक वनस्पति के रस के समान, चित्रमूलक (चिरायता ?) वनस्पति के रस के समान, पीपल के रस के समान, पिप्पलीमूलक (पीपल मूल) के स्वाद के

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ એવી વાત નથી કેમકે કૃષ્ણલેશ્યા તો લિંબડા આદિના રસની અપેક્ષાએ પણ અત્યન્ત અનિષ્ટ રસવાળી, અકમનીય રસવાળી, અત્યન્ત અપ્રિય રસવાળી, અત્યન્ત અમનોજ્ઞ તેમજ અમનામ અથવા અમનઆમતરિકા-મનથી પણ અવાંચ્છનીય રસવાળી હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યા આસ્વાદથી કેવી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નીલલેશ્યાનો રસ ભૃંગીનામક માદક વનસ્પતિના રસના સમાન હોય છે. અથવા ભૃંગી વનસ્પતિના રજ અર્થાત્ કણના રસની સમાન, પાઠા નામની વનસ્પતિના રસની સમાન, ચિત્રમૂલક વનસ્પતિના રસની સમાન, પીપલના રસની સમાન, પીપ્પલીમૂલક (પીપલામૂલ)ના સ્વાદના સમાન, પીંપરના ચૂર્ણની સમાન, કાળા-

मूलकम्-इति वा-पिप्पल्याः मूलस्य रसास्वादइव वा, 'पिप्पली चुण्णेइ वा' पिप्पली चूर्णमिति वा-पिप्पल्या चूर्णस्य रसास्वादइव वा, मिरिएइ वा' मरीचमिति वा-मरीचस्य रसास्वादइव वा, 'मिरिचचुण्णएइ वा' मरीचचूर्णमिति वा-मरीचानां चूर्णस्य रसास्वादइव वा, 'सिंगवेरेइ वा' शृङ्गवेरमिति वा-शृङ्गवेरम्-आर्द्रकम् तस्य रसास्वादइव वा, 'सिंगवेरचुण्णेइ वा' शृङ्गवेरचूर्णमिति वा-शृङ्गवेरस्य-आर्द्रकस्य चूर्णम् तदिव वा, रसास्वादेन नीललेश्या प्रज्ञप्ता, भगवता एतावति प्रतिपादिते सति गौतम आह-'भवेयारूवे ?' हे भदन्त ! किं भवेत् नीललेश्या एतद्रूपा-भङ्गीत्यादि स्वादरूपा ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थोयुक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुमाह-नीललेस्साणं एत्तो जाव अमणामयरियाचेव आसाएणं पण्णत्ता' नीललेश्या खलु इतः-भङ्गीत्यादितः-भङ्ग्याद्यपेक्षयेत्यर्थः यावत्-अनिष्टतरा अकान्ततरा अप्रियतरा अमनोज्ञतरा अमनआमतराचैव आस्वादेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'काउलेस्साए पुच्छा' हे भदन्त ! कापोतलेश्यायाः पृच्छा, तथा च कापोतलेश्या कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए अंबाण वा अंबाडगाण वा माउलिंगाण वा बिल्लाण वा कविट्ठाण वा फणसाण वा दाडिमाण वा पारेवताण

समान, पीपल के चूर्ण के स्वाद के समान, काली मिर्च के स्वाद के समान, काली मिर्च के चूर्ण के स्वाद के समान, अदरख के स्वाद के समान अथवा अदरख के चूर्ण के रस के समान, नीललेश्या का आस्वाद कहा गया है।

इतना भगवान् के द्वारा प्रतिपादन करने पर गौतमस्वामी पूछते हैं-भगवन् क्या नीललेश्या ऐसी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि नीललेश्या इससे भी अधिक अनिष्टतर, अकान्ततर, अप्रियतर, अमनोज्ञतर और अमन आमतर होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कापोतलेश्या आस्वाद से कैसी कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे आम, आम्राटक (अमरा), बिजौरा, बिल्व, कपित्थ (कथीठ), पनसा (कटहल), दाडिम, पारावत नामक फल, अकरोड वृक्ष के फल

મરીના સ્વાદની સમાન, કાળામરીના ચૂર્ણન સ્વાદની સમાન, આદુના સ્વાદની સમાન, અથવા સુંઠના ચૂર્ણના રસની સમાન, નીલલેશ્યાનો આસ્વાદ કહેવાયેલો છે.

આટલું ભગવાન્ દ્વારા પ્રતિપાદન કરાતા શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે-હે ભગવન્ ! શું નીલલેશ્યા એવી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે નીલલેશ્યા તેનાથી પણ અધિક અનિષ્ટતર, અકાન્તતર, અપ્રિયતર, અમનોજ્ઞતર અને અમન આમતર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યા આસ્વાદથી કેવી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવી કેરી, આમ્રાટક, બિજોરૂં બિલ્વ, કપિત્થ, પનસ (ફણસ) દાડમ, પારાવત નામનું ફળ, અખરોટવૃક્ષનાફળ, ફલવિશેષ, બોર, તિંદુ આ બધાં

वा' तत्–अथ यथानाम इति दृष्टान्ते आम्राणां वा आम्राटकानां वा–'अमरा' इति भाषाप्रसिद्धानाम्, मातुलिङ्गानाम्–बीजपूराणाम् (बिजौरा) इति भाषाप्रसिद्धानां वा बिल्वानां वा कपित्थानां वा पनसानां वा (फटहल) इति भाषाप्रसिद्धानाम्, दाडिमानां वा पारापतानां वा–फलविशेषाणाम् 'अक्खोडयाण वा बोराण वा तिंदुयाण वा' अक्षोटकानां वा–अक्षोटवृक्षफलानाम्, बदराणाम्–बदरवृक्षफलानाम्, तिन्दुकानां वा–तत्फलानाम्, 'अपक्काणं अपरिवागाणं' अपक्वानाम्, तत्र न सर्वथापि अपक्वानाम् अपितु अपरिपक्वानाम्–नविद्यते परिपाकः-परितः पाको येषां तानि अपरिपाकानि तेषाम् अपरिपाकानाम्–ईषत् पक्वानामिति भावः, तदेव वर्णादिभिः प्रतिपादयति–'वण्णेणं अणुववेयाणं गंधेणं अणुववेयाणं' वर्णेन अनुपपेतानाम् परिपाककालिकविशिष्ट वर्णरहितानामित्यर्थः, गन्धेन अनुपपेतानाम्–परिपाककालिकविशिष्टगन्धरहितानामितिभावः, 'फासेणं अणुववेयाणं' स्पर्शेन अनुपपेतानाम्–परिपाककालिक विलक्षणस्पर्शरहितानामिति भावः, आस्वादइव वा कापोतलेश्या आस्वादेन प्रतिपादिते सति गौतम : पृच्छति–'भवेयारूवे ?' हे भदन्त ! किं भवेत् कापोतलेश्या आस्वादेन, एतद्रूपा–आम्रादिस्वादरूपा ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः–

विशेष, बोर, तेंदू, ये सब अपक्व हों किन्तु एकदम अपक्व न हों किन्तु पूरे पके न हों या अधपके हों और परिपक्व अवस्था में जो विशिष्ट वर्ण उत्पन्न हो जाता है, उससे रहित हों, परिपाक कालिक विशेष गंध से रहित हों इसी प्रकार परिपाक के समय उत्पन्न होने वाले स्पर्श से रहित हों, उनका जैसा आस्वाद होता है, वैसा कापोतलेश्या का आस्वाद होता है।

भगवान् के द्वारा आम्र आदि के दृष्टान्त से कापोतलेश्या के रस का प्रतिपादन करने पर गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–हे भगवन् ! क्या कापोतलेश्या आस्वाद से आम्रादि के आस्वाद के समान होती है ?

भगवान् उत्तर देते हैं–हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्यों कि कापोत लेश्या अपरिपक्व आम्र आदि के रस की अपेक्षा भी अत्यन्त अनिष्ट, अत्य-

---

કાચાં હોય પણ એકદમ અપકવ ન હોય કિન્તુ પુરાં પાકયાં ન હોય, અર્ધપકવ હોય, અને પરિપકવાવસ્થામાં જે વિશિષ્ટવર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે એ ન થયો હોય, પરિપાકકાલિક વિશેષ ગંધથી રહિત, એ પ્રકારે પરિપાકના સમયે ઉત્પન્ન થનાર સ્પર્શથી રહિત હોય તેમનો જેવો આસ્વાદ હોય છે, તેવો કાપોતલેશ્યાનો આસ્વાદ હોય છે.

શ્રી ભગવાન્ દ્વારા આમ્ર આદિના દૃષ્ટાન્તથી કાપોતલેશ્યાના રસનું પ્રતિપાદન કરાતાં શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યા આસ્વાદથી આમ્રાદિના આસ્વાદના સમાન હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે કાપોપલેશ્યા અપરિપકવ આમ્રાદિના રસની અપેક્ષાએ પણ અત્યન્તઅનિષ્ટ, અત્યન્તઅકાન્ત, અત્યન્ત-

नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुमाह-'जाव एत्तो अमणामयरियाचेव काउलेस्सा अस्साएणं पण्णत्ता' इतः-अपक्वाम्रादितः-अपक्वाम्राद्यपेक्षयेत्यर्थः अनिष्टतरिकाचैव-अतिशयेन अनिष्टा अनिष्टतरा सैव अनिष्टतरिका-अतीवानभीष्टा, अकान्ततरिकाचैव-अतिशयेन अकान्ता अकान्ततरा सैव अकान्ततरिका-अत्यन्ताऽकमनीया, अप्रियतरिकाचैव-अतिशयेन अप्रिया अप्रियतरा सैव अप्रियतरिका अत्यन्ताप्रिया, अमनोज्ञतरिकाचैव-अतिशयेन अमनोज्ञा अमनोज्ञतरा सैव अमनोज्ञतरिका अत्यन्तामनोज्ञा, अमनआमतरिकाचैव-अतिशयेन न मनसा आप्यते या सा अमनआमा अतिशयेन अमनआमा अमनआमतरा सैव अमनआमतरिका मनसोऽत्यन्तावाञ्छनीयेत्यर्थः कापोतलेश्या आस्वादेन-रसास्वादेन प्रज्ञप्ता,

गौतमः पृच्छति-'तेउलेस्साणं पुच्छा' हे भदन्त ! तेजोलेश्या खलु कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए अंबाण वा जाव पक्काणं परियावन्नाणं वण्णेणं उववेयाणं पसत्थेणं जाव फासेणं जाव एत्तो मणामयरियाचेव तेउलेस्सा आसाएणं पण्णत्ता' तत्-अथ यथानाम इति दृष्टान्ते आम्राणां वा यावत्-आम्राटकानां वा मातुलिङ्गानां वा बिल्वानां वा कपित्थानां वा पनसानां वा दाडिमानां वा पारापतानां वा अक्षोटकानां वा बदराणां वा तिन्दुकानां वा पक्वानां यत् किञ्चित्पक्वस्यापि पक्वत्वेन व्यवहारदर्शनात् तद्व्यावृत्त्यर्थमाह-पर्यायापन्नानां-सम्पन्नपाकपर्यायप्राप्तानां तदेव वर्णादिभिः प्ररूपयति-वर्णेन प्रशस्तेन-अत्यन्तप्रशस्तेन उपेतानां-युक्तानां यावत्-प्रशस्तेन गन्धेन-सुरभिणा उपेतानां प्रशस्तेन स्पर्शेन उपेतानां यादृग् आस्वादो भवति तादृशेन

न्त अकान्त, अत्यन्त अप्रिय, अत्यन्त अमनोज्ञ और अत्यन्त अमन आमतरिक रस वाली होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तेजोलेश्या आस्वाद से किस प्रकार की है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे पके हुए एवं परिपूर्ण पक्व अवस्था को प्राप्त आम्र आम्राटक, बिजौरा, बिल्व, कपित्थ, पनस, दाडिम, पारावत, अक्षोटक फल विशेष तिन्दुक हों, जो प्रशस्त वर्ण से, प्रशस्त गंध से और प्रशस्त स्पर्श से युक्त हों, उनका जैसा आस्वाद होता है, वैसा ही तेजोलेश्या का है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या तेजोलेश्या ऐसी होती है ?

અપ્રિય, અત્યન્ત અમનોજ્ઞ અને અત્યન્તઅમન આમતરિક રસવાળી હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! તેજોલેશ્યા આસ્વાદથી કેવા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ પાકેલા તેમજ પરિપૂર્ણ પાકેલી અવસ્થાની કેરી, આમ્રાટકબિજોરૂં બીલું, કપિત્થ, દાડમ, પરાવત, અક્ષોટક, ફલવિશેષ, બોર, તિન્દુક, આદિ જે પ્રશસ્તવર્ણથી, પ્રશસ્તગંધથી, અને પ્રશસ્ત સ્પર્શથી યુક્ત હોય, તેમનો જેવો આસ્વાદ હોય છે તેવો જ તેજોલેશ્યાનો આસ્વાદ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું તેજોલેશ્યા એવી હોય છે ?

रसास्वादेन तेजोलेश्या प्रज्ञप्ता यावद्- गौतमः पृच्छति-किं भवेत् तेजोलेश्या आस्वादेन एतद्रूपा-परिपक्वाम्रादि स्वादरूपा ? भगवानाह-नायमर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, तत्र हेतुमाह-इतः-परिपक्वाम्रादितः-परिपक्वाम्राद्यपेक्षयेत्यर्थः, इष्टतरिकाचैव प्रियतरिकाचैव कान्ततरिकाचैव मनोज्ञतरिकाचैव मनआमतरिकाचैव तेजोलेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'पम्हलेस्साए पुच्छ।' पद्मलेश्यायाः पृच्छा तथा च पद्मलेश्या कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए चंदप्पभाइ वा मणसिलाइ वा वरसीधूइ वा वरवारुणीइ वा' तत्-अथ यथानाम इति वाक्यालङ्कारे च चन्द्रप्रभा इति वा-चन्द्रस्येव प्रभा-कान्तिर्यस्याः सा चन्द्रप्रभा तस्या रसइव वा, मणिशिला इति वा-मणिशिलाया रसवइव वा, वरसीधु इति वा-वरं-श्रेष्ठं च तत् सीधु च मद्यविशेष इति वरसीधु तस्य रसइव वा, वरवारुणी इति वा-वरा-श्रेष्ठाचासौ वारुणी-मदिराचेति वरवारुणी तस्या रसइव वा 'पित्तासवेइ वा पुप्फासवेइ वा फलासवेइ वा चोयासवेइ वा आसवेइ वा' पत्रासव इति वा-पत्रैः-धातकीपत्रैर्निर्वर्त्य आसवो मद्यं पत्रासवस्तस्य रसइव वा, पुष्पासव इति वा-पुष्पैर्निष्पाद्य आसवः पुष्पासव स्तस्य रसइव वा, फलासव इति वा-फलैर्निर्वर्त्य आसवः फलासवः तस्य रसइव वा, चोयासव इति वा-चोयः-गन्धद्रव्यविशेषः 'चोआ' इति भाषा प्रसिद्ध-

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि परिपक्व आम्र आदि की अपेक्षा भी तेजोलेश्या अधिक इष्ट, अधिक प्रिय, अधिक कान्त, अधिक मनोज्ञ और अधिक मन आम रस वाली कही गई है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पद्मलेश्या का आस्वाद कैसा कहा है ?

भगवान्-हे गौतम ! जिस की प्रभा चन्द्र के समान हो उसे चन्द्रप्रभा कहते हैं, उसके रस के समान, मणिशिला के रस के समान, उत्तम सीधु नामक मद्य के समान, उत्तम वारुणी मदिरा के समान, पत्रासव (धातकी के पत्तों से बनाये हुए मद्य) के रस के समान, पुष्पासव (पुष्पों से बनाये हुए मद्य) के रस के समान, फलासव के रस के समान, चोयासव (चोय नामक सुगन्धित द्रव्य से बने मद्य) के रस के समान, सामान्य आसव के रस के समान, मधु,

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે આમ્ર આદિની અપેક્ષાએ પણ તેજોલેશ્યા અધિકઇષ્ટ, અધિકપ્રિય, અધિકકાન્ત, અધિકમનોજ્ઞ અને મન આમરસવાળી કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યાનો આસ્વાદ કેવો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેની પ્રભા ચન્દ્રના સમાન હોય તેને ચન્દ્રપ્રભા કહે છે, તેના રસનીસમાન, મણિશિલાના રસનીસમાન, ઉત્તમ સિંધુનામક મદ્યનાસમાન, ઉત્તમ વારૂણી મદિરાનાસમાન, પત્રાસવ (ધાતકીના પાંદડામાંથી બનાવેલ મદ્ય)ના રસનાસમાન, પુષ્પાસવ, (પુષ્પામાંથી બનાવેલું મદ્ય)ના રસનીસમાન, સામાન્ય આસવના રસનીસમાન, મધુ, મેરૈયક અને કાપિશાયન નામના મદ્યોના રસનીસમાન, ખજુરસારના રસનીસમાન,

स्तेन निर्वर्त्य आसवश्चोयासव स्तस्य रसइव वा, आसव इति वा–पत्रादिविशेष व्यतिरिक्तेन सामान्येन निर्मित आसवः, आसव इति व्यपदिश्यते 'महूइ वा, मेरएइ वा कविसाणएइ वा' मधु इति वा–मधु–मद्यविशेप स्तस्य रसइव वा, मैरेय इति वा–मैरेयकोऽपि मद्यविशेप स्तस्य रसइव वा, कापिशायनम्–मद्यविशेप एव तस्य रसइव वा, 'खज्जूरसारएइ वा' खर्जूर सारइति वा–मूलदल खर्जूरसारनिर्मित आसवः खर्जूरसार इति व्यपदिश्यते तस्य रसइव वा, 'मुद्दियासारएइ वा' मृद्वीकासार इति वा–मृद्वीका–द्राक्षा तस्याः सारेण निष्पन्न आसवो मृद्वीकासार इति व्यवह्रियते तस्य रसइव वा, 'सुपक्कखोतरसेइ वा' सुपक्वेक्षुरस इति वा–सुपक्वेक्षुरसमूलदलनिष्पन्न आसवः सुपक्वेक्षुरस इति व्यपदिश्यते 'अट्ठपिट्ठणिट्ठियाइ वा' अष्टपिष्टनिष्ठिता इति वा–अष्टभिः शास्त्रप्रसिद्धैः पिष्टैः निष्ठिता अष्टपिष्टनिष्ठिता वस्तुविशेषरूपा तस्या रसइव वा, 'जंबुफलकालियाइ वा' जम्बूफलकालिका इति वा जम्बूफलवत् काला एव कालिका जम्बूफलकालिका तस्या रसइव 'वरप्पसन्नाइ वा' वरप्रसन्ना इति वा–परा –उत्तमाचासौ प्रसन्ना चेति वरप्रसन्ना मद्यविशेपरूपा तस्या रसइव वा, सा च वरप्रसन्ना मदिरा पुनः कीदृशी ? इत्याह–'मंसलापेसला' मांसला–उपचितरसा, पेशला–मनोज्ञा रमणीया वरप्रसन्ना मद्यता, पुनः कीदृशी ? इत्याह–'ईसिओट्ठवलंबिणी' ईपदोष्ठावलम्बिनी, ईपत् –किञ्चित् तदनन्तरं परमास्वादतया झटित्येव ओष्ठे अवलम्बते आसज्जति इत्येवं शीला ईपदोष्ठावलम्बिनी सति मुखमाधुर्यकारिणी वरप्रसन्नेति भावः, पुनः कीदृशी ? इत्याह–'ईसिवोच्छेदकडुई' ईपद् व्यवच्छेदकटुका–ईपत्–किञ्चित् पानव्यवच्छेदे सति तदनन्तरं कटुका –एलालवङ्गादिद्रव्यसम्पर्केणोपलक्ष्यमाणतिक्तवीर्या 'ईसि तंबच्छिकरणी'–ईपत् ताम्राक्षिकरणी–इपद्–किञ्चित् ताम्रे अक्षिणी क्रियेते अनयेति ईपत्ताम्राक्षिकरणी वरप्रसन्ना मदिरा,

---

मैरेयक और कापिशायन नामक मद्यो के रस के समान, खजूरसार के रस के समान द्राक्षासार से बने आसव के रस के समान, इक्षुरस को पकाकर उस से बनाए हुए आसव के रस के समान, अष्टपिष्टनिष्टिता (शास्त्र में प्रसिद्ध आठ तरह के पिष्टों द्वारा तैयार की गई वस्तु) के रस के समान, जम्बूफल कालिका के रस के समान, जो उत्तम प्रसन्ना नामक मदिरा के समान हो, जो मदिरा रस से युक्त हो, रमणीय हो, जो परम आस्वाद वाली होने के कारण झट–से होठों से लगा ली जाय अर्थात् जो मुखमाधुर्य कारिणी हो, जो पीने के पश्चात् लवंग

દ્રાક્ષાસારના બનેલા આસવના રસની સમાન, શેરડીના રસને પકાવીને તેમાથી બનાવેલા આસવના રસની સમાન, અષ્ટપિષ્ટ નિષ્ઠિતા (શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ આઠ જાતિના પિષ્ઠો દ્વારા તૈયાર કરેલ વસ્તુ)ના રસની સમાન, જમ્બુફલ કાલિકાના રસની સમાન, જે ઉત્તમ પ્રસન્ના નામની મદિરાના સમાન હોય, જે મદિરા રસથી પ્રયુક્ત હોય, રમણીય હોય, જે પરમ આસ્વાદવાળી હોવાના કારણે જલ્દી મોઢે મંડાય અર્થાત્ જે મુખ માધુર્યકારીણી હોય જે પીધા પછીથી લવિંગ વિગેરેના મિશ્રણને લીધે કાંઈ તીખાશવાળી જણાય, જે

प्रायः सर्वस्या एव मदिरायाः सेवने नेत्ररक्तत्वजननस्वभावत्वात्, पुनः कीदृशी इत्याह-'उक्कोसमदपत्ता' उत्कर्षमदप्राप्ता उत्कर्षतीति उत्कर्षः स चासौ मदश्चेति उत्कर्षमदस्तं प्राप्ता-उत्कर्षमदप्राप्ता वरप्रसन्नाभिधा मदिरा, एतदेव वर्णादिभिः प्ररूपयति-'वण्णेणं उववेया जाव फासेणं' वर्णेन उपेता यावत्-प्रशस्येन गन्धेन प्रशस्येन स्पर्शेन उपेता सा वरप्रसन्ना, पुनः कीदृशी इत्याह-'आसायणिज्जा' आस्वादनीया 'वीसायणिज्जा' विस्वादनीया-विशेषेण स्वादनीया विस्वादनीया 'पीणणिज्जा' प्रीणनीया-प्रीणयतीति प्रीणनीया बाहुलकात् कर्तरि अनीयर प्रत्ययः तृप्तिजनिका 'विंहणिज्जा' बृंहणीया बृंहयतीति बृंहणीया वृद्धिकारिका 'दीवणिज्जा' दीपयतीति दीपनीया 'दप्पणिज्जा' दर्पणीया-दर्पयतीति दर्पनीया-दर्पजनिका 'मदणिज्जा' मदयतीति मदनीया-मदकारिका 'सव्वेंदियगायपल्हायणिज्जा' सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीया-सर्वाणि इन्द्रियाणि सर्वं गात्रञ्च प्रह्लादयतीति सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीया-सर्वेन्द्रियशरीरहर्षजनिका वरप्रसन्ना प्रज्ञप्ता तस्या रसइव वा पद्मलेश्या प्रज्ञप्ता अस्ति। भगवता तथा प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति-'भवेयारूवे ?' हे भदन्त ! किं भवेत् पद्मलेश्या आस्वादेन एतद्रूपा-चन्द्रप्रभादिरूपा ?

भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो

आदि के मिश्रण के कारण कुछ तीखी-सी प्रतीत हो, जो आंखों को ताम्र वर्ण वाली बना दे, प्रायः सभी प्रकार की मदिरा आंखों को ताम्र वर्ण बना देती है, अतएव प्रसन्ना नामक मदिरा की अन्य विशेषता बताने के लिए कहा है-उत्कर्षमदप्राप्ता अर्थात् उत्कृष्ट मद को प्राप्त हो अर्थात् बढिया मादक हो, जो प्रशस्त वर्ण, प्रशस्त गंध और प्रशस्त स्पर्श से युक्त हो, तथा जो आस्वादन करने योग्य हो, विशेष रूप से आस्वादन करने योग्य हो, जो प्रीणनीय अर्थात् तृप्ति कारक हो, जो बृंहनीय अर्थात् वृद्धि कारक हो, दीपन करने वाली हो, दर्पजनक हो, मदजनक हो, जो सभी इन्द्रियों को और गात्र को विशेष रूप से आह्लाद देने वाली हो, उसके रस के समान पद्मलेश्या का रस कहा गया है।

गौतमस्वामी-क्या पद्मलेश्या चन्द्रप्रभा जैसी होती है ?

આંખોને લાલરંગની બનાવી દે, પ્રાયઃ બધા પ્રકારની મદિરા આંખોને લાલરંગની બનાવી દે છે, તેથી જ પ્રસન્ના નામની મદિરાની અન્ય વિશેષતા બતાવવાને માટે કહ્યું છે-ઉત્કર્ષ મદ પ્રાપ્તા અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ મદને પ્રાપ્ત થાય અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ માદક હોય, જે પ્રશસ્તવર્ણ, પ્રશસ્તગંધ, અને પ્રશસ્ત સ્પર્શથી યુક્ત હોય, તથા જે આસ્વાદન કરવા યોગ્ય હોય, વિશેષ રૂપથી આસ્વાદન કરવા યોગ્ય હોય, જે પ્રીણનીય અર્થાત્ તૃપ્તિકારક હોય, જે બૃંહનીય અર્થાત્ વૃદ્ધિકારક હોય, દીપન કરનારી હોય, દર્પજનક હોય, મદજનક હોય, બધી ઇન્દ્રિયોને અને ગાત્રને વિશેષરૂપે આહ્લાદ દેવાવાળી હોય તેના રસના સમાન પદ્મલેશ્યાનો રસ કહેલ છે.

युत्तयोपपन्नः अत्र कारणमाह—'पम्हलेस्सा एत्तो इट्ठतरिया चेव जाव मणामयरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता' पद्मलेश्या तावत् इतः—चन्द्रप्रभादितः इष्टतरिका चैव—अतिशयेन इष्टा इष्टतरा सैव इष्टतरिका चैव, यावत् कान्ततरिका चैव—अतिशयेन कान्ता कान्ततरा सैव कान्ततरिका चैव—अत्यन्तकमनीया, प्रियतरिका चैव—अतिशयेन प्रिया प्रियतरा सैव प्रियतरिका—अत्यन्तप्रिया, मनोज्ञतरिका चैव—अतिशयेन मनोज्ञा मनोज्ञतरा सा चैव मनोज्ञतरिका—अत्यन्तमनोज्ञा, मनआमतरिका चैव—मनसा आम्यते या सा मन आमा अतिशयेन मन आमा मनआमतरा सैव मनआमतरिका, आस्वादेन पद्मलेश्या प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति—'सुक्कलेस्साणं भंते ! केरिसिया आसाएणं पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! शुक्ललेश्या खलु कीदृशी आस्वादेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए गुलेइ वा' तत्—अथ यथा नाम इति दृष्टान्ते वाक्यालङ्कारे च गुड इति वा—गुडस्य रसइव वा शुक्ललेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता इति सम्बन्धः, एवमग्रेऽपि, तथाह—'खंडेइ वा' खण्डमिति वा—'खांड' इति भाषा प्रसिद्धस्य रसइव वा, 'सक्कराइ वा' शर्करा इति वा—'शक्कर' इति भाषा प्रसिद्धस्य रसइव वा, 'मच्छंडियाइ वा' मत्स्यण्डी इति वा—मत्स्यण्डिकायाः खण्डशर्करायाः (राव) इति भाषाप्रसिद्धाया रसइव वा 'पप्पडमोदएइ वा' पर्पटमोदक इति वा—पर्पटमोदकस्य लड्डुकविशेषस्य रसइव वा भिसकंदएइ वा' भिसकन्दः, इति वा—भिसकन्दस्य—मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा 'पुप्फुत्तराइ वा' पुष्पोत्तरा इति वा—तन्नाम्ना प्रसिद्धस्य मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा 'पउमुत्तराइ वा' पद्मोत्तरा इति वा—पद्मोत्तरा नाम्ना प्रसिद्धस्य मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा 'आदंसियाइ वा' आदंशिका इति वा—आदर्श्य दन्तादिना भुज्यते या सा आदंशिका—मिष्टान्नविशेषः तस्या रसइव वा, 'सिद्धत्थियाइ वा' सिद्धार्थिका इति वा—सिद्धः—अर्थः—प्रयोजनं

भगवान्—यह अर्थ समर्थ नहीं है। पद्मलेश्या इस से भी अधिक इष्ट, अधिक कान्त, अधिक प्रिय, अधिक मनोज्ञ और अधिक मनाम होती है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुक्ललेश्या का आस्वाद कैसा कहा है ?

भगवान्—हे गौतम ! गुड के रस के समान, खांड के रस के समान, शक्कर के रस के समान, दानेदार शक्कर के समान, पर्पट मोदक नामक लड्डु के समान, भिसकन्द नामक मिष्ठान्न के समान, पुष्पोत्तरा मिष्टन्न के समान,

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! શું પદ્મલેશ્યા ચન્દ્રપ્રભા જેવી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—આ અર્થ સમર્થ નથી. પદ્મલેશ્યા તેનાથી પણ અધિકઇષ્ટ, અધિકકાન્ત, અધિકપ્રિય, અધિકમનોજ્ઞ, અને અધિક મનામ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શુકલલેશ્યાનો આસ્વાદ કેવો કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ગોળના રસના સમાન ખાંડના રસનાસમાન સાકરના સામાન, પડેલદાર સાકરનારસના સમાન, પર્પટમોદક નામના લાડુના સમાન, ભિસકન્દ નામના મિષ્ટન્નના સમાન, પુષ્પોત્તરા મિષ્ટન્નના સમાન, પદ્મોત્તરા, આદંશિકા, સિદ્ધાર્થિકા,

यस्याः सा सिद्धार्थिका मिष्टान्नविशेषरूपा तस्या रसइव वा, 'आगासफालितोवमाइ वा' आकाशस्फालितोपमा इति वा-एतन्नाम्ना प्रसिद्धस्य मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा 'उवमाइ वा' उपमा इति वा-एतन्नाम्ना प्रसिद्धमिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा 'अणोवमाइ वा' अनुपमा इति वा-एतन्नाम्ना प्रसिद्धस्य मिष्टान्नविशेषस्य रसइव वा, शुक्लेश्या आस्वादेन प्रज्ञप्ता, भगवता गुडादिना शुक्ललेश्याया आस्वादे प्रतिपादिते सति गौतमः पृच्छति-भवेयारूवे ?' किं शुक्ललेश्या भवेत् एतद्रूपा-गुडादिरसोपेता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः तत्र हेतुमाह-'सुक्लेस्सा एतो इट्ठतरिया चेव पियतरिया चेव मणामयरिया चेव आसाएणं पण्णत्ता' शुक्ललेश्या इतः-गुडादितः-गुडाद्यपेक्षया इष्टतरिका चैव-अतिशयेन इष्टा इष्टतरा सैव इष्टतरिका अत्यन्ताभीष्टा इत्यर्थः, एवं प्रियतरिका चैव-अतिशयेन प्रिया प्रियतरा सैव प्रियतरिका अत्यन्तप्रिया इत्यर्थः, मनआमतरिका चैव-मनसा आप्यते मनांसि वा आप्नोति या सा मन आमा, अतिशयेन मन आमा-मन आमतरा सैव मन आमतरिका अत्यन्तं मनो वाञ्छनीया इत्यर्थः आस्वादेन रसेन प्रज्ञप्ता-प्ररूपिता इति भावः ॥ इति तृतीयं रसद्वारं समाप्तम् ॥सू० १८॥

लेश्यागन्धवक्तव्यता

मूलम्-कइ णं भंते ! लेस्साओ दुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ? गोयमा ! तओ लेस्साओ दुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा, कइ णं भंते ! लेस्साओ सुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ? गोयमा ! तओ लेस्साओ सुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-तेउलेस्सा

पद्मोत्तरा, आदंशिका, सिद्धार्थिका, आकाशास्फालितोपमा, उपमा या अनुपमा नामक मिष्टान्नों के रस के समान शुक्ललेश्या का रस कहा गया है।

भगवान् ने गुड आदि के समान शुक्ललेश्या रस का प्रतिपादन किया, तब गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्या शुक्ललेश्या ऐसी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, क्योंकि शुक्ललेश्या इससे भी अधिक प्रियतर एवं अत्यन्त ही मनोज्ञ होती है। यह तीसरा रसद्वार समाप्त हुआ

આકાશાસ્ફાલિતોપમા, ઉપમા અગર અનુપમાનામક મિષ્ટન્નોના રસની સમાન, શુકલલેશ્યાને। રસ કહેવાયેલ છે.

શ્રી ભગવાને ગોળ આદિના સમાન શુકલલેશ્યાને। રસ પ્રતિપાદન કરવાથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શું શુકલલેશ્યા એવી હાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે શુકલલેશ્યા તેનાથી પણ અધિકપ્રિયતર તેમજ અત્યન્ત મનોજ્ઞ હાય છે.

આ ત્રીજું રસદ્વાર સમાપ્ત થયું

पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सा, एवं तओ अविसुद्धाओ, तओ विसुद्धाओ, तओ अप्पसत्थाओ, तओ पसत्थाओ, तओ संकिलिट्ठाओ, तओ असंकिलिट्ठाओ, तओ सीतलुक्खाओ, तओ निद्धुण्हाओ, तओ दुग्गतिगामियाओ, तओ सुगतिगामियाओ ॥सू० १९॥

छाया-कति खलु भदन्त ! लेश्याः दुरभिगन्धाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रोलेश्या दुरभिगन्धाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेश्या, नीललेश्या कापोतलेश्या, कति खलु भदन्त ! लेश्याः सुरभिगन्धाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रो लेश्याः सुरभिगन्धाः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, एवं तिस्रः अविशुद्धाः, तिस्रो विशुद्धाः, तिस्रोऽप्रशस्ताः,

गन्धद्वार

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! लेस्साओ दुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! कितनी लेश्याएं दुर्गन्ध वाली कही गई हैं ? (गोयमा ! तओ लेस्साओ दुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! तीन लेश्याएं दुर्गन्ध वाली कही गई हैं (तं जहा-कण्हलेस्सा नीललेसा, काउलेस्सा) वे इस प्रकार-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या

(कइ णं भंते ! लेस्साओ सुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ) हे भगवन् ! कितनी लेश्याएं सुगंध वाली कही गई हैं ? (गोयमा ! तओ लेस्साओ सुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! तीनलेश्याएं सुगंध वाली कही हैं (तं जहा-तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार-तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या (एवं) इसी प्रकार (तओ अविसुद्धाओ, तओ विसुद्धाओ) तीन अविशुद्ध हैं तीन विशुद्ध हैं (तओ अप्पसत्थाओ, तओ पसत्थाओ) तीन अप्रशस्त, तीन प्रशस्त हैं (तओ संकिलिट्ठाओ, तओ असंकिलिट्ठाओ) तीन संक्लिष्ट, तीन

ગન્ધ-દ્વાર

શબ્દાર્થ-(कइणं भंते ! लेस्साओ दुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ દુર્ગંધવાળી કહેલી છે ? (गोयमा ! तओ लेस्साओ दुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ દુર્ભિગંધવાળી કહેલી છે (तं जहा-कण्हलेस्सा, नीललेसा, काउलेस्सा) તે આ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યા.

(कइणं भंते ! लेस्साओ सुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ સુગન્ધવાળી કહેલી છે ? (गोयमा ! तओ लेस्साओ सुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ સુગંધવાળી કહી છે (तं जहा-तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा) તેઓ આ રીતે -તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા.

(एवं) એ પ્રકારે (तओ अविसुद्धाओ, तओ विसुद्धाओ) ત્રણ અવિશુદ્ધ છે અને ત્રણ વિશુદ્ધ (तओ अप्पसत्थाओ तओ पसत्थाओ) ત્રણ અપ્રશસ્ત છે, ત્રણ પ્રશસ્ત છે (तओ

तिस्रः प्रशस्ताः, तिस्रः संक्लिष्टाः, तिस्रोऽसंक्लिष्टाः, तिस्रः शीतरूक्षाः, तिस्रः स्निग्धोष्णाः, तिस्रोदुर्गतिगामिकाः, तिस्रः सुगतिगामिकाः ।सू० १९॥

टीका-इतः पूर्वं कृष्णादिलेश्या द्रव्याणां रसः प्ररूपितः, सम्प्रति तेषामेव गन्धं प्ररूपयितुमाह-'कइ णं भंते ! लेस्साओ दुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कति खलु लेश्या दुरभिगन्धाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तओ लेस्साओ दुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ ?' तिस्रो लेश्या दुरभिगन्धाः-दुरभिर्गन्धो यासां ता दुरभिगन्धाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, काउलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, एतासां कृष्णनीलकापोतलेश्यानां मृतमहिषादि कलेवरेभ्योऽपि अनन्तगुणदुरभिगन्धयुक्तत्वात्, गौतमः पृच्छति-'कइणं भंते ! लेस्साओ सुब्भिगंधाओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कति खलु लेश्याः सुरभिगन्धा प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तओ लेस्साओ सुब्भिगंधाओ' पण्णत्ताओ' तिस्रो लेश्याः सुरभिगन्धाः-सुरभिर्गन्धो यासां

असंक्लिष्ट हैं (तओ सीतलुक्खाओ, तओ निद्धुण्हाओ) तीन शीत-रूक्ष हैं, तीन स्निग्ध उष्ण हैं (तओ दुग्गतिगामियाओ, तओ सुगतिगामियाओ) तीन दुर्गति में ले जाने वाली, तीन सुगति में ले जाने वाली हैं

टीकार्थ-इससे पूर्व कृष्ण आदि लेश्याओं के रस का निरूपण किया गया है, अब उनके गंध की प्ररूपणा करते हैं

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! कितनी लेश्याएं दुर्गन्ध वाली कही गई हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! तीन लेश्याएं दुर्गन्ध वाली कही गई हैं, वे इस प्रकार हैं-कृष्णलेश्या, नीललेश्या कापोतलेश्या क्योंकि ये कृष्ण, और कापोतलेश्याएं मृतक महिष आदि के कलेवरों से भी-अनन्तगुणा दुर्गन्ध वाली हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कितनी लेश्याएं सुगंध वाली हैं ?

संकिलिट्ठाओ, तओ असंकिलिट्ठाओ) ત્રણ સંક્લિષ્ટ છે, ત્રણ અસંક્લિષ્ટ છે (तओ सीतलुक्खाओ, तओ निद्धुण्हाओ) ત્રણ શીત-રૂક્ષ છે, ત્રણ સ્નિગ્ધ ઉષ્ણ છે (तओ दुग्गतिगामियाओ, तओ सुगतिगामियाओ) ત્રણ દુર્ગતિમાં લઈ જનારી, ત્રણ સુગતિમાં લઈ જનારી છે.

ટીકાર્થ-આનાથી પૂર્વ કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓના રસનું નિરૂપણ કરાયેલું છે હવે તેના ગંધની પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! કેટલી લેશ્યાઓ દુર્ગન્ધવાળી કહેલી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! ત્રણ લેશ્યાઓ દુર્ગન્ધવાળી કહેલી છે-તે આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, કેમકે આ કૃષ્ણ નીલ અને કાપોતલેશ્યાઓ મૃતક મહિષ આદિના કલેવરોથી પણ અનન્તગણી દુર્ગન્ધવાળી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! કેટલી લેશ્યાઓ સુગન્ધવાળી કહી છે?

ताः सुरभिगन्धाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-तेउलेस्सा, पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा' तद्यथा-तेजो लेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या च एतासां तेजः पद्मशुक्ललेश्यानां पिष्यमाण गन्धवास सुरभिप्रसूनादिभ्योऽपि अनन्तगुणपरमसुरभिगन्धविशिष्टत्वात्, तथाचोक्तम् उत्तराध्ययनस्य लेश्याप्रकरणे-'जह गोमडस्स गंधो णागमडस्स व जहा अहिमडस्स । एत्तो उ अणंतगुणो लेस्साणं अप्पसत्थाणं ॥१॥ जह सुरभिकुसुमगंधो गंधवासाण पिस्समाणाण । एत्तो उ अणंतगुणो पसत्थलेस्साण तिण्हंपि ॥२॥ यथा गोमृतकस्य गन्धो हस्तिमृतकस्य वा यथाऽहिमृतकस्य । इतोऽनन्तगुण एव लेश्यानामप्रशस्तानाम् ॥१॥ यथा सुरभिकुसुमगन्धो गन्धवासानां पिष्यमाणानाम् । इतोऽनन्तगुण एव प्रशस्तानां लेश्यानां तिसृणामपि ॥२॥

इति चतुर्थं गन्धद्वारं समाप्तम् ॥

अथ तासामेव कृष्णादिलेश्यानां पञ्चम शुद्धाशुद्धत्वद्वारप्ररूपणार्थमाह-'एवं तओ अविसुद्धाओ तओ विसुद्धाओ' एवम्-उक्तरीत्या आद्यास्तिस्रो लेश्याः कृष्णनीलकापोतलेश्यारूपा

भगवान्-हे गौतम ! तीन लेश्याएं सुगंध वाली है, वे इस प्रकार हैं तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या । ये तीनों लेश्याएं पीसे जाते हुए सुगंध वास एवं सुगंधित पुष्पों से भी अनन्तगुणित उत्कृष्ट सुगंध वाली होती हैं। उत्तराध्ययन सूत्र में लेश्याप्रकरण में कहा है

जैसी मरी हुई गाय, मरे हुए हाथी और मरे हुए सर्प की दुर्गंध होती है, उससे अनन्तगुणी दुर्गंध अप्रशस्त लेश्याओं की होती है ॥१॥

तीन प्रशस्त लेश्याओं की सुगंध, सुगंधित पुष्पों एवं पीसे जाते हुए गंध वास सुगंध से अनन्तगुणित होती है ॥२॥ चौथा गंध द्वार समाप्त

शुद्धाशुद्धत्व द्वार

इसी प्रकार आदि की तीन लेश्याएं-कृष्ण, नील और कापोत अविशुद्ध होती हैं, क्योंकि वे अप्रशस्त वर्ण, गंध, रस और स्पर्श वाली हैं। अन्तिम

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ લેશ્યાઓ સુગન્ધવાળી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા. આ ત્રણે લેશ્યાઓ દળાતી સુગન્ધવાસ તેમજ સુગંધિત પુષ્પોથી પણ અનન્તગણી ઉત્કૃષ્ટ સુગન્ધવાળી હોય છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં લેશ્યાધ્યયન પ્રકરણમાં કહ્યું છે-જેવી મરેલી ગાય, મરેલો હાથી, અને મરેલા સર્પની દુર્ગન્ધ હોય છે, તેનાથી અનન્તગણી દુર્ગન્ધ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓની હોય છે ॥૧॥

ત્રણ પ્રશસ્ત લેશ્યાઓની સુગન્ધ, સુગંધિત પુષ્પો તેમજ દળાતા ગંધવાસની સુગન્ધથી અનન્તગણી હોય છે. ॥૨॥ ચોથું ગન્ધદ્વાર સમાપ્ત

શુદ્ધાશુદ્ધત્વદ્વાર

એ પ્રકારે આદિની ત્રણ લેશ્યાઓ-કૃષ્ણ નીલ અને કાપોત અવિશુદ્ધ હોય છે કેમકે તેઓ અપ્રશસ્તવર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળી છે, અન્તિમ ત્રણ લેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મ-

अविशुद्धा वक्तव्याः, तासां कृष्णादिलेश्यानामप्रशस्तवर्णगन्धरसोपेतत्वात् किन्तु अन्तिमास्तिस्रोलेश्या स्तेजः पद्म शुक्ललेश्यारूपा विशुद्धा वक्तव्याः, तासां तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्यानां प्रशस्तवर्णगन्धरसविशिष्टत्वात्, इति पञ्चमं शुद्धाशुद्धत्वद्वारं समाप्तम् ॥ अथ तासामेव कृष्णादिलेश्यानां षष्ठं प्रशस्ताप्रशस्तद्वारप्ररूपणार्थमाह-'तओ अप्पसत्थाओ, तओ पसत्थाओ' आद्यास्तिस्रो लेश्या अप्रशस्ताः प्रज्ञप्ताः, तासामप्रशस्तद्रव्यतया अप्रशस्ताध्यवसायनिमित्तत्वात्, अन्तिमास्तिस्रो लेश्याः प्रशस्ताः प्रज्ञप्ताः, तासां प्रशस्तद्रव्यत्वेन प्रशस्ताध्यवसायनिमित्तत्वात्, इति षष्ठं प्रशस्तद्वारं समाप्तम् ॥ अथ तासामेव कृष्णादिलेश्यानां सप्तमं संक्लिष्टसंक्लिष्टात्वद्वारप्ररूपणार्थमाह-'तओ संकिलिट्ठाओ तओ असंकिलिट्ठाओ' आद्यास्तिस्रोलेश्याः संक्लिष्टाः प्रज्ञप्ताः, तासां संक्लिष्टार्त रौद्रध्यानानुगाम्यध्यवसायनिमित्तत्वात्, अन्तिमास्तिस्रो लेश्यास्तु असंक्लिष्टाः प्रज्ञप्ताः तासामसंक्लिष्टधर्मध्यानानुगाम्यध्यवसायनिमित्तत्वात्, इति सप्तमं संक्लिष्टद्वारं समाप्तम् ॥

तीन तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या विशुद्ध हैं, क्योंकि उनका वर्ण, गंध, रस और स्पर्श प्रशस्त होता है। यह पांचवां द्वार समाप्त हुआ।

प्रशस्ताप्रशस्त द्वार

आदि की तीन लेश्याएं अप्रशस्त हैं, क्योंकि वे अप्रशस्त द्रव्यरूप होने के कारण अप्रशस्त अध्यवसाय का निमित्त होती हैं। अन्त की तीन लेश्याएं प्रशस्त हैं क्योंकि वे प्रशस्तद्रव्य रूप होने से प्रशस्त अध्यवसाय का कारण हैं।

यह प्रशस्ताप्रशस्त द्वार समाप्त हुआ।

संक्लिष्टासंक्लिष्ट द्वार

आदि की तीन लेश्याएं संक्लिष्ट हैं, क्योंकि वे संक्लेशमय आर्त्तध्यान और रौद्रध्यान के योग्य अध्यवसाय को उत्पन्न करती हैं। अन्तिम तीन लेश्याएं असंक्लिष्ट हैं, क्योंकि वे धर्मध्यान के योग्य अध्यवसाय को उत्पन्न करती हैं।

यह संक्लिष्टासंक्लिष्ट द्वार समाप्त हुआ।

લેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા વિશુદ્ધ છે, કેમકે તેમના વર્ણ ગંધ, રસ અને સ્પર્શ પ્રશસ્ત હોય છે. આ પાંચમું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

પ્રશસ્તા પ્રશસ્તદ્વાર

આદિની ત્રણ લેશ્યાઓ અપ્રશસ્ત છે, કેમકે અપ્રશસ્ત દ્રવ્યરૂપ હોવાના કારણથી અપ્રશસ્ત અધ્યવસાયનું નિમિત્ત બને છે. અન્તની ત્રણ લેશ્યાઓ પ્રશસ્ત છે, કેમકે તેઓ પ્રશસ્ત દ્રવ્યરૂપ હોવાથી પ્રશસ્ત અધ્યવસાયનું કારણ છે. આ પ્રશસ્તાપ્રશસ્તદ્વાર સમાપ્ત થયું.

સંકિલષ્ટાસંકિલષ્ટદ્વાર

આદિની ત્રણ લેશ્યાઓ સંકિલષ્ટ છે, કેમકે તેઓ સંકલેશમય આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનને યોગ્ય અધ્યવસાયને ઉત્પન્ન કરે છે. અન્તિમ ત્રણ લેશ્યાઓ અસંકિલષ્ટ છે, કેમકે તેઓ ધર્મધ્યાનને યોગ્ય અધ્યવસાયને ઉત્પન્ન કરે છે. આ સંકિલષ્ટા સંકિલષ્ટદ્વાર સમાપ્ત થયું.

अथ तासामेव कृष्णादिलेश्यानामष्टमं शीतोष्णस्पर्शादि प्ररूपणार्थमाह-'तओ सीत-लुक्खाओ, तओ निद्धुण्हाओ' आद्यास्तिस्रः लेश्याः शीतरूक्षाः-शीतरूक्षस्पर्शयुक्ताः प्रज्ञप्ताः, अन्तिमास्तिस्रो लेश्यास्तु स्निग्धोष्णाः-स्निग्धोष्णस्पर्शविशिष्टाः प्रज्ञप्ताः, यद्यपि लेश्या-द्रव्याणां कर्कशादयोऽपि स्पर्शाः वक्ष्यमाणरीत्या सन्ति तथापि आद्यलेश्यात्रयस्य शीत-रूक्षस्पर्शयो श्चित्तस्वास्थ्योत्पादने, अन्तिमलेश्यात्रयस्य स्निग्धोष्णस्पर्शयोश्च परमसन्तोष जनने साधकतमत्वात् तयोरेव पृथक् पृथक् साक्षात् कथनं कृतम्, तथाचोक्तं लेश्याध्ययने-'जह करवयस्स फासो गोजिब्भाएव सागपत्ताणं। एत्तोवि अणंतगुणो लेस्साणं अप्पसत्थाणं ॥१॥ जह बूरस्स व फासो नवणीयस्स व सिरीसकुसुमाणं। एत्तो वि अणंतगुणो पसत्थलेस्साण तिण्हंपि" ॥२॥ इति, यथा क्रकचस्य स्पर्शो गोजिह्वाया वा सागपत्राणाम्। इतोऽनन्तगुणो

स्पर्शादिप्ररूपणा

अब कृष्ण आदि लेश्याओं के शीतस्पर्श, उष्णस्पर्श आदि की परूपणा की जाती है प्रारंभ की तीन अर्थात् कृष्ण, नील और कापोतलेश्या शीत और रूक्ष स्पर्श वाली कही गई हैं और अन्त की तीन अर्थात् तेजोलेश्या, पद्म-लेश्या और शुक्ललेश्या स्निग्ध और उष्ण स्पर्श वाली कही गई हैं। यद्यपि लेश्याद्रव्यों के कर्कश आदि स्पर्श आगे कहे अनुसार हैं, फिर भी पहले की तीन लेश्याओं के शीत और रूक्ष स्पर्श चित्त में अस्वस्थता उत्पन्न करने के कारण हैं और अन्त की तीन लेश्याओं के स्निग्ध और उष्ण स्पर्श परम सन्तोष उत्पन्न करने के साधन होते हैं, अतएव यहां उन्हींका साक्षात् कथन किया गया है। लेश्याध्ययन में कहा है जैसे करवत का स्पर्श कर्कश होता है, अथवा गाय की जिह्वा का या शागपत्रों का स्पर्श कर्कश होता है, उससे भी अनन्तगुणा अधिक कर्कश स्पर्श अप्रशस्त लेश्याओं का होता है ॥१॥ जैसे बूर

સ્પર્શાદિ પ્રરૂપણા

હવે કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓના શીતસ્પર્શ, ઉષ્ણસ્પર્શ, આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-પ્રારંભની ત્રણ અર્થાત્ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતલેશ્યા શીત અને રૂક્ષસ્પર્શવાળી કહેલી છે અને અન્તની ત્રણ અર્થાત્ તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા શુકલલેશ્યા સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણસ્પર્શ-વાળી કહેલી છે.

યદ્યપિ લેશ્યા દ્રવ્યોના કર્કશ આદિ સ્પર્શ આગળ કહ્યા પ્રમાણે છે, તો પણ-પહેલાની ત્રણ લેશ્યાઓના શીત અને રૂક્ષસ્પર્શ ચિત્તમાં અસ્વસ્થતા ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ છે અને અન્તની ત્રણ લેશ્યાઓના સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ સ્પર્શ પરમ સન્તોષ ઉત્પન્ન કરવાનું સાધન બને છે, તેથી જ અહીં તેમનું સાક્ષાત્ કથન કરાએલું છે.

લેશ્યાધ્યયનમાં કહ્યુ છે-'જેમ કરવતનો સ્પર્શ કર્કશ હોય છે, અથવા ગાયની જિહ્વાનો અગર સાગપત્રોનો સ્પર્શ કર્કશ હોય છે, તેનાથી પણ અનન્તગણો અધિક

लेश्यानामप्रशस्तानाम् ॥१॥ यथा बूरस्य वा स्पर्शो नवनीतस्य वा शिरीषकुसुमानाम् । इतोऽप्यनन्तगुणः प्रशस्तलेश्यानां तिसृणामपि ॥२॥ इति ॥

अथ कृष्णादिलेश्याद्रव्याणां नवमं गतिद्वारं प्ररूपयितुमाह-'तओ दुग्गतिगामियाओ तओ सुगतिगामियाओ' आद्यास्तिस्रो लेश्या दुर्गतिगामिन्यः-दुर्गतिं गमयन्तीत्येवंशीलाः दुर्गतिगामिन्यः, प्रज्ञप्ताः, तासां संक्लिष्टाध्यवसायनिमित्तत्वात्, अन्तिमास्तिस्रो लेश्यास्तु सुगतिगामिन्यः-सुगतिं गमयन्तीत्येवं शीलाः सुगतिगामिन्यः प्रज्ञप्ताः, तासां प्रशस्ताध्यवसायनिमित्तत्वात् ॥ नवमं गतिद्वारं समाप्तम् ॥ सू० १९ ॥

॥ लेश्यापरिणामद्वारवक्तव्यता ॥

मूलम्--कण्हलेस्सा णं भंते! कइविहं परिणामं परिणमइ? गोयमा! तिविहं वा नवविहं वा सत्तावीसविहं वा एक्कासीतिविहं वा बेतेयालीसयविहं वा बहुयं वा बहुविहं वा परिणामं परिणमइ, एवं जाव सुक्कलेस्सा, कण्हलेस्सा णं भंते! कतिपदेसिया पण्णत्ता? गोयमा! अणंतपएसिया पण्णत्ता, एवं जाव सुक्कलेस्सा, कण्हलेस्सा णं भंते! कइपएसोगाढा पण्णत्ता? गोयमा! असंखेज्जपएसोगाढा पण्णत्ता, एवं जाव सुक्कलेस्सा, कण्हलेस्सा णं भंते! केवइयाओ वग्गणाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! अणंताओ वग्गणाओ, एवं जाव सुक्कलेस्साए ॥सू० २०॥

नामक वनस्पति का नवनीत (मक्खन) का और शिरीष के कुसुमों का स्पर्श होता है, उससे भी अनन्तगुणा तीनों प्रशस्त लेश्याओं का स्पर्श होता है,॥२॥

गतिद्वार

प्रारंभ की तीन लेश्याएं दुर्गति में ले जाने वाली हैं, क्योंकि वे संक्लिष्ट अध्यवसाय का कारण हैं। अन्तिम तीन लेश्याएं सद्गति में ले जाने वाली हैं क्योंकि वे प्रशस्त अध्यवसाय का कारण हैं। गतिद्वार समाप्त।

કર્કશ સ્પર્શ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓનો હોય છે. ॥૧॥

જેમ બૂર નામની વનસ્પતિનો, નવનીત (માંખણ)નો શિરીષના પુષ્પોનો સ્પર્શ હોય છે તેનાથી પણ અનંતગણો ત્રણે પ્રશસ્ત લેશ્યાઓનો સ્પર્શ હોય છે. ॥૨॥

ગતિદ્વાર

પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓ દુર્ગતિમાં લઈ જવાવાળી છે, કેમકે તેઓ સંક્લિષ્ટ અધ્યવસાયનું કારણ છે. અન્તિમ ત્રણ લેશ્યાઓ સદ્ગતિમાં લઈ જનારી છે, કેમકે તેઓ પ્રશસ્ત અધ્યવસાયનું કારણ છે.

ગતિદ્વાર સમાપ્ત

छाया—कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! कतिविधं परिणामं परिणमति ? गौतम ! त्रिविधं वा नवविधं वा सप्तविंशतिविधं वा एकाशीतिविधं वा त्रिचत्वारिंशदधिक द्विशतविधं वा बहुकं वा बहुविधं वा परिणामं परिणमति, एवं यावत् शुक्ललेश्या, कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! कति प्रदेशिका प्रज्ञप्ता ? गौतम ! अनन्तप्रदेशिका प्रज्ञप्ता, एवं यावत् शुक्ललेश्या, कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! कतिप्रदेशावगाढा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! असंख्येयप्रदेशावगाढा प्रज्ञप्ता, एवं

लेश्यापरिणाम द्वार

(कण्हलेस्सा णं भंते ! कइविहं परिणामं परिणमइ ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या कितने प्रकार के परिणाम में परिणत होती है ? (गोयमा तिविहं वा नवविहं वा, सत्तावीसविहं वा, एक्कासीतिविहं वा, बेतेयालीसयविहं वा, बहुयं वा, बहुविहं वा परिणामं परिणमइ) हे गौतम ! तीन प्रकार के, नौ प्रकार के, सत्ताईस प्रकार के इक्यासी प्रकार के, तयालीस प्रकार के, बहुत से अथवा बहुत प्रकार के परिणाम में परिणत होती है (एवं जाव सुक्कलेस्सा) इसी प्रकार शुक्ललेश्या तक समझ लेवें।

(कण्हलेस्सा णं भंते ! कतिपएसिया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या कितने प्रदेशों वाली कही है ? (गोयमा ! अणंतपएसिया पण्णत्ता) हे गौतम ! अनन्त प्रदेशी कही है (एवं जाव सुक्कलेस्सा) इसी प्रकार यावत् शुक्ललेश्या (कण्हलेस्सा णं भंते ! कइपएसोगाढा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या कितने आकाश प्रदेशों में अवगाढ है ? (गोयमा ! असंखेज्जपएसोगाढा) हे गौतम ! असंख्यात प्रदेशों में अवगाढ (पण्णत्ता) कही है एवं जाव सुक्कलेस्सा) इसी प्रकार यावत् शुक्ललेश्या (कण्हलेस्साए णं भंते ! केवइयाओ वग्गणाओ

લેશ્યા પરિણામ દ્વાર

(कण्हलेस्साणं भंते ! कइविहं परिणामं परिणमइ ?) ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કેટલા પ્રકારના પરિણામમાં પરિણત થાય છે ? (गोयमा तिविहं वा नवविहं वा सत्तावीसविहं वा, एक्कासीतिविहं वा, बेतेयालिसयविहं वा बहुयं वा, बहुविहं वा परिणामं परिणमइ) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના, નૌ પ્રકારના સત્તાવીસ પ્રકારના, એકાસી પ્રકારના, બસો તેંતાલીસ પ્રકારના ઘણા અથવા ઘણા પ્રકારના પરિણામમાં પરિણત થાય છે (एवं जाव सुक्कलेस्सा) એ પ્રકારે શુકલલેશ્યા સુધી

(कण्हलेस्साणं भंते ! कइपएसिया पण्णत्ता) ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કેટલા પ્રદેશો વાળી કહી છે ? (गोयमा ! अणंतपएसिया पण्णत्ता) ગૌતમ ! અનન્ત પ્રદેશી કહી છે (एवं जाव सुक्कलेस्सा) એ જ પ્રકારે યાવત્ શુકલલેશ્યા સુધી સમજવું.

(कण्हलेस्साणं भंते ! कइपएसोगाढा पण्णत्ता ?) ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કેટલા આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે ? (गोयमा ! असंखेज्जपएसोगाढा) ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ (पण्णत्ता) કહી છે (एवं जाव सुक्कलेस्सा) એજ પ્રકારે યાવત્ શુકલલેશ્યા પર્યંત સમજવું.

यावत् शुक्ललेश्या, कृष्णलेश्यायाः खलु भदन्त ! कियत्यो वर्गणाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ता वर्गणाः, एवं यावत् शुक्ललेश्यायाः ॥ सू० २० ॥

टीका-इतः पूर्वं कृष्णादिलेश्याद्रव्याणां गन्धादिकं प्ररूपितम्, अथ तेषामेव दशमं परिणामद्वारं प्ररूपयितुमाह-'कण्हलेस्साणं भंते ! कइविहं परिणामं परिणमइ ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्या खलु कतिविधं-कियत्प्रकारकं परिणामं तृतीयार्थे द्वितीयाविधानात् कतिविधेन परिणामेनेत्यर्थः परिणमति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहं वा नवविहं वा सत्तावीसविहं वा एक्कासीतिविहं वा बेतेयालीसयविहं वा बहुयं वा बहुविहं वा परिणामं परिणमइ' त्रिविधं वा-त्रिविधेन वा 'नवविधं वा-नवविधेन वा, सप्तविंशतिविधं वा-सप्तविंशतिविधेन वा, एकाशीतिविधं वा-एकाशीतिविधेन वा, त्रिचत्वारिंशदधिकद्विशतविधं वा-त्रयश्चत्वारिंशदधिकशतद्वयविधेन वा बहुकं वा-बहुकेन वा, बहुविधं वा-बहुविधेन वा, परिणामं-परिणामेन परिणमति, तत्र जघन्य मध्यमोत्कृष्टभेदेन त्रिविधत्वम्, त्रयाणापि जघन्या·

पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या की कितनी वर्गणाएं कही हैं ? (गोयमा ! अणंताओ वग्गणाओ) हे गौतम ! अनन्त वर्गणाएं (एवं जाव सुक्कलेस्साए) इसी प्रकार यावत् शुक्ललेश्या की।

टीकार्थ-इससे पूर्व कृष्ण आदि लेश्याओं के द्रव्यों के गंध आदि का निरूपण किया गया है, अब उनके दसवें परिणाम द्वार की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या कितने प्रकार के परिणाम से परिणत होती है ? अर्थात् कृष्णलेश्या का परिणाम कितने प्रकार का है ?

भगवान्-हे गौतम ! कृष्णलेश्या तीन प्रकार के, नौ प्रकार के, सत्ताईस प्रकार के इक्कासी प्रकार के, दो सौ तयालीस प्रकार के, बहुत-से और बहुत प्रकार परिणाम से परिणत होती है। कृष्णलेश्या का जघन्य, मध्यम और उत्कृष्ट के भेद से तीन प्रकार का परिणमन है। इन तीनों में से प्रत्येक के जघन्य,

---

(कण्हलेसाएणं भंते ! केवइयाओ वग्गणाओ पण्णत्ताओ ?) ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાની કેટલી વર્ગણાઓ કહી છે ? (गोयमा ! अणंताओ वग्गणाओ) ગૌતમ ! અનન્ત વર્ગણાઓ (एवं जाव सुक्कलेस्साए) એજ પ્રકારે યાવત્ શુકલલેશ્યાની વર્ગણાઓ સમજવી.

ટીકાર્થ:-આનાથી પૂર્વે કૃષ્ણલેશ્યાઓના દ્રવ્યોના ગંધ આદિનું નિરૂપણ કરાએલું છે, હવે તેમના દશમા પરિણામ દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા કેટલા પ્રકારના પરિણામથી પરિણત થાય છે ? અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાનું પરિણામ કેટલા પ્રકારનું છે ?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા ત્રણ પ્રકારના, નવપ્રકારના, સત્તાવીસ પ્રકારના, એક્યાસી પ્રકારના, બસો તેંતાલીસ પ્રકારના, ઘણા બધા અને ઘણા પ્રકારના પરિણામથી પરિણત થાય છે. કૃષ્ણલેશ્યાનું જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદે કરી ત્રણ પ્રકારનું પરિ-

दीनां स्वस्थानतारतम्यप्ररूपणे प्रत्येकं जघन्यादित्रिकेण गुणनात् नवविधत्वम्, तथा पौनः पुन्येन त्रिकगुणनया सप्तविंशतिविधत्वम् एकाशीतिविधत्वं त्रयश्चत्वारिंशदधिकशतद्वय-विधत्वं बहुत्वं बहुविधत्वञ्च परिणामस्यावसेयम्, 'एवं जाव सुक्कलेस्सा' एवम्-कृष्ण-लेश्योक्तरीत्या यावत् नीललेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्या अपि त्रिविधेन वा नवविधेन वा सप्तविंशतिविधेन एकाशीतिविधेन त्रयश्चत्वारिंशदधिकशतद्वय-विधेन वा बहुकेन वा बहुविधेन वा परिणामेन परिणमति, ॥

अथ लेश्याया एकादश प्रदेशद्वारवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'कण्हलेस्सा णं भंते ! कइ पएसिया पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्या खलु कतिप्रदेशिका प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंत पएसिया पण्णत्ता' अनन्तप्रदेशिकाः-अनन्तानन्तसंख्या-

मध्यम और उत्कृष्ट भेद करने से इसका परिणमन नौ प्रकार की होती है। इन नौ भेदों में से पुनः प्रत्येक के तीन-तीन भेद करने पर सत्ताईस भेद हो जाते हैं। सत्ताईस भेदों को फिर वही जघन्य, मध्यम और उत्कृष्ट भेद करने पर इक्यासी परिणाम के भेद होते हैं। उनके पुनः तीन भेद करने से दो सौ तयालीस भेद होते हैं। इस प्रकार उत्तरोत्तर भेद-प्रभेद किये जाएं तो बहुत और बहुत प्रकार के परिणमन कृष्णलेश्या के होते हैं। जैसे कृष्णलेश्याके परि-णाम भेद कहे हैं, वैसे ही नील, कापोत, तेज, पद्म और शुक्ललेश्या के परि-णाम भी समझलेने चाहिए।

प्रदेशद्वार

अब लेश्या के प्रदेशों की वक्तव्यता प्रारंभ की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या के प्रदेश कितने कहे हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कृष्णलेश्या अनन्त प्रदेशिका कही है। अर्थात् कृष्ण-लेश्या के योग्य परमाणु अनन्तानन्त संख्या वाले हैं। इसी प्रकार नीललेश्या

ણમન છે. એ ત્રણેમાંથી પ્રત્યેકના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદ કરવાથી તેનું પરિણમન નવ પ્રકારનું થાય છે, આ નવભેદોમાંથી પુનઃ પ્રત્યેકના ત્રણ-ત્રણ ભેદ કરવાથી સત્તાવીસ ભેદ થઈ જાય છે. સત્તાવીસ ભેદોને ફરી તેજ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદ કરવાથી એકાસી પરિણામના ભેદ થાય છે. તેમના પાછા ત્રણ ભેદ કરવાથી બસો તેંતાલીસ ભેદ થાય છે. એ પ્રકારે ઉત્તરોત્તર ભેદ પ્રભેદ કરાયતો ઘણા અને ઘણા પ્રકારના પરિણમન કૃષ્ણલેશ્યાના હોય છે. જેવા કૃષ્ણલેશ્યાના પરિણામ ભેદ કહ્યા છે, તેવા જ નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુક્લલેશ્યાના પરિણામ પણ સમજવાં જોઈએ,

પ્રદેશદ્વાર

હવે લેશ્યાના પ્રદેશોની વક્તવ્યતા પ્રારંભ કરાય છે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ કૃષ્ણલેશ્યાના પ્રદેશો કેટલા કહ્યા છે? ભગવાન્ તેનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા અનંત પ્રદેશાત્મિકા કહેલ છે. અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાને

युक्ताः प्रदेशाः कृष्णलेश्या योग्याः परमाणवो यस्याः कृष्णलेश्यायाः कृष्णलेश्या द्रव्य संघस्य सा अनन्तप्रदेशिका, अन्यथा-अनन्तप्रदेशव्यतिरेकेण स्कन्धस्य जीवग्रहणयोग्यताया एवाभावात् कृष्णलेश्या प्रज्ञप्ता 'एवं जाव सुक्कलेस्सा' एवं-कृष्णलेश्योक्तरीत्या यावत्-नील-लेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्या चापि अनन्तप्रदेशिका प्रज्ञप्ता, ॥

अथ द्वादशावगाहनाद्वारवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह'कण्हलेस्सा णं भंते ! कइपएसोगाढा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्या खलु कतिप्रदेशावगाढा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जपएसोगाढा पण्णत्ता' असंख्येयप्रदेशावगाढा कृष्णलेश्या प्रज्ञप्ता, एवं 'जाव सुक्कलेस्सा' एवं-कृष्णलेश्योक्तरीत्या यावत्-नीललेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्या चापि असंख्येयप्रदेशावगाढा प्रज्ञप्ता, अत्र प्रदेशपदेन क्षेत्रप्रदेशा अवगन्तव्याः, तेष्वेवावगाहस्य प्रसिद्धत्वात् तेच क्षेत्रप्रदेशाः अनन्तानामपि वर्गणानामाश्रयभूता असंख्येया एवावसेयाः, सकलस्यापि लोकस्य प्रदेशानामसंख्येयत्वात्,

---

कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या के प्रदेश भी अनन्तानन्त समझ लेने चाहिए।

अवगाहनाद्वार

अब अवगाहनाद्वार की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! कृष्णलेश्या आकाश के कितने प्रदेशों में अवगाहन किए हुए है ?

भगवान्-हे गौतम ! कृष्णलेश्या असंख्यात आकाशप्रदेशों में अवगाढ है। इसी प्रकार नीललेश्या कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ल-लेश्या भी असंख्यात प्रदेशों में अवगाढ है, ऐसा समझना चाहिए। यहां प्रदेश का अर्थ आकाश के प्रदेश समझना चाहिए, क्योंकि अवगाहन आकाश के प्रदेशों में ही होता है, यह प्रसिद्ध है। यद्यपि एक-एक लेश्या की वर्गणाएं अनन्त अनन्त हैं, तथापि उन सब का अवगाह असंख्यात प्रदेशों में ही होजा

યોગ્ય પરમાણુ અનંતાનંત સંખ્યાવાળા છે. એજ પ્રમાણે નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાના પ્રદેશો પણ અનંતાનંત સમજી લેવા જોઇએ.

હવે અવગાહના દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાએ આકાશના કેટલા પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે. એજ પ્રકારે નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા પણ અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે, એમ સમજવું જોઈએ. અહીં પ્રદેશને અર્થ આકાશને પ્રદેશ સમજવો જોઇએ, કેમકે અવગાહન આકાશના પ્રદેશોમાં જ થાય છે, એવાત પ્રસિદ્ધ છે, યદ્યપિ એક એક લેશ્યાની વર્ગણાએ અનન્ત અનન્ત છે, છતાં પણ તે બધાને અવગાહ

अथत्रयोदशावगाहनाद्वारवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'कण्हलेस्साए णं भंते! केवइयाओ वग्गणाओ पण्णत्ताओ?' हे भदन्त! कृष्णलेश्यायाः खलु कियत्यो वर्गणाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम! 'अणंताओ वग्गणाओ' अनन्ता वर्गणाः कृष्णलेश्याः प्रज्ञप्ताः, तत्र वर्गणापदेन-औदारिकादिशरीर प्रायोग्यपरमाणुवर्गणात् कृष्णलेश्यायोग्य द्रव्यपरमाणुवर्गणा गृह्यन्ते ताश्च वर्णादिभेदेन सजातीयानामेव सद्भावात् अनन्ता अवसेयाः, 'एवं जाव सुक्कलेस्साए' एवम्-कृष्णलेश्याया इवोक्तरीत्या यावत् नीललेश्यायाः कापोतलेश्याया स्तेजोलेश्यायाः पद्मलेश्यायाः शुक्ललेश्यायाश्चापि अनन्ता वर्गणाः प्रज्ञप्ताः॥ त्रयोदशं द्वारं समाप्तम्॥ सू० २०॥

लेश्यास्थानद्वारवक्तव्यता

मूलम्-केवइया णं भंते! कण्हलेस्सा णं ठाणा पण्णत्ता? गोयमा! असंखेज्जा कण्हलेस्साणं ठाणा पण्णत्ता, एवं जाव सुक्कलेस्सा, एएसि णं भंते! कण्हलेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाण य जहन्नगाणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा

ता है, क्योंकि सम्पूर्ण लोक के भी असंख्यात ही प्रदेश हैं।

वर्गणाद्वार

गौतमस्वामी-हे भगवन्! कृष्णलेश्या की वर्गणाएं कितनी कही गई हैं?

भगवान्-हे गौतम! कृष्णलेश्या की वर्गणाएं अनन्त कही हैं। औदारिक शरीर आदि के योग्य परमाणुओं के समूह के समान कृष्णलेश्या के योग्य परमाणुओं का समूह कृष्णलेश्या की वर्गणा कहलाती है। वे वर्गणाएं वर्णादि के भेद से अनन्त होती हैं।

कृष्णलेश्या की वर्गणाओं के समान नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या की भी वर्गणाएं समझनी चाहिए और वे प्रत्येक अनन्त अनन्त हैं। वर्गणाद्वार समाप्त।

અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં જ થયા કરે છે, કેમકે સમ્પૂર્ણ લોકના પણ અસંખ્યાત જ પ્રદેશ છે.

વર્ગણા દ્વાર

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યાની વર્ગણાઓ કેટલી કહેલી છે?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ! કૃષ્ણલેશ્યાની વર્ગણાઓ અનન્ત કહી છે. ઔદારિક શરીર આદિના યોગ્ય પરમાણુઓના સમૂહના સમાન કૃષ્ણલેશ્યાને યોગ્ય પરમાણુઓનો સમૂહ કૃષ્ણલેશ્યાની વર્ગણા કહેવાય છે. તે વર્ગણાઓ વર્ણાદિના ભેદથી અનન્ત હોય છે.

કૃષ્ણલેશ્યાની વર્ગણાઓ સમાન નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાની પણ વર્ગણાઓ સમજવી જોઈએ અને તે પ્રત્યેક અનન્ત અનન્ત છે.

વર્ગણાદ્વાર સમાપ્ત.

बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए, जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा कण्हलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्न तेउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा पम्हलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए, जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहण्णगा कण्हलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा तेउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा पम्हलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, दव्वट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हलेस्सा ठाणा तेउलेस्सा ठाणा पम्हलेस्सा ठाणा जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्सा ठाणेहिंतो दव्वट्ठएहिंतो जहन्न काउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा जहन्नया नीललेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं जाव सुक्कलेस्सा ठाणा, एएसि णं कण्हलेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाण य उक्कोसगाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा उक्कोसगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए उक्कोसगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं जहेव जहन्नगा तहेव उक्कोसगा वि, नवरं उक्कोसत्ति अभिलावो, एएसि णं भंते ! कण्हलेस्स ठाणाणं जाव सुक्कलेस्स ठाणाण य जहण्ण उक्कोसगाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए जहन्नया नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं किण्हतेउपम्हलेस्स ठाणा जहण्णया

सुक्कलेस्स ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्सठाणे हिंतो दव्वट्ठयाए उक्कोसा काउलेस्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, उक्कोसा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्ह-उक्कोसा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, पएसट्ठयाए सव्व-त्थोवा जहन्नगा काउलेस्स ठाणा पएसट्ठयाए जहन्नगा नीललेस्स ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं जहेव दव्वट्ठयाए तहेव पएस-ट्ठयाए वि भाणियव्वं, नवरं पएसट्ठयाए त्ति अभिलावविसेसो, दव्व-ट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्स ठाणा दव्वट्ठयाए जहन्नगा नीललेस्स ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्हलेस्स ठाणा जहण्णया सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्सा ठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए उक्कोसा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, उक्कोसा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्हलेस्सा ठाणेहिंतो उक्कोसगा सुक्कलेस्स ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा उक्कोसएहिंतो सुक्कलेस्सठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए जहन्नगा काउलेस्स ठाणा पएसट्ठयाए अणंतगुणा, जहन्नगा नीललेस्स ठाणा पए-सट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्हलेस्साठाणेहिंतो जहन्नगा सुक्क-लेस्सा ठाणा असंखेज्जगुणा, जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो पएसट्ठ-याए उक्कोसए काउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा उक्कोसया नीललेस्स ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, एवं कण्हतेउपम्हलेस्सा ठाणेहिंतो उक्कोसया सुक्कलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, पण्णव-णाए भगवईए लेस्सापयस्स चउत्थओ उद्देसओ समत्तो ।सू० २१॥

छाया—कियन्ति खलु भदन्त ! कृष्णलेश्यानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्ये-यानि कृष्णलेश्यानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि, एवं यावत् शुक्ललेश्यानाम्, एतेषां खलु भदन्त !

लेश्यास्थानद्वार

शब्दार्थ-(केवइया णं भंते ! कण्हलेस्साणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् !

લેશ્યાસ્થાનદ્વાર

શબ્દાર્થ-(केवइया भंते कण्हलेसाणं ठाणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ કૃષ્ણલેશ્યાના કેટલાં

कृष्णलेश्यास्थानानां यावत् शुक्ललेश्यास्थानानां च जघन्यानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा ? गौतम ! सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि कृष्णलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि तेजोलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि पद्मलेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि शुक्ललेश्यास्थानानि

कृष्णलेश्या के कितने स्थान कहे हैं ? (गोयमा ! असंखेज्जा कण्हलेस्साणं ठाणा पण्णत्ता) हे गौतम ! कृष्णलेश्या के असंख्यात स्थान कहे हैं (एवं जाव सुक्कलेस्सा) इस प्रकार यावत् शुक्ललेश्या के (एएसि णं भंते ! कण्हलेस्साठाणाणं जाव सुक्कलेस्साठाणाण य जहन्नगाणं) हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या के जघन्य स्थानों में (दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्ठपएसट्टयाए) द्रव्य की अपेक्षा से, प्रदेशों की अपेक्षा से और द्रव्य प्रदेशों की अपेक्षा से (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्साठाणा दव्वट्टयाए) हे गौतम ! सब से कम जघन्य कापोतलेश्या के स्थान हैं द्रव्य की अपेक्षा से (जहन्नगा नीललेस्साठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यात गुणा हैं । (जहन्नगा कण्हलेस्साठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य कृष्णलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यातगुणा हैं (जहन्नतेउलेस्साठाणा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य तेजोलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा है (जहन्नगा पम्ह-

---

સ્થાન કહ્યાં છે?

(गोयमा ! असंखेज्जा कण्हलेस्साणं ठाणा पण्णत्ता) ગૌતમ કૃષ્ણલેશ્યાના અસંખ્યાત સ્થાન કહ્યાં છે (एवं जाव सुक्कलेस्सा) એજ પ્રકારે યાવત્ શુકલલેશ્યાના સ્થાનો સમજવાં.

(एएसिणं भंते ! कण्हलेस्साठाणाणं जाव सुक्कलेस्साठाणाण य जहन्नगाणं) હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનોમાં (दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए) દ્રવ્યની અપેક્ષાથી પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અને દ્રવ્ય-પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે? (गोयमा ! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए) ગૌતમ ! બધાથીઓછા જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાન છે દ્રવ્યની અપેક્ષાથી (जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુ છે (जहन्नगा कण्हलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણુ છે (जहन्नगा तेउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा)

द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि कृष्णलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि तेजोलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि पद्मलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि शुक्ललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थ-

लेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) पद्मलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा है (जहन्नगा सुक्कलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य शुक्ललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा कहा है

(सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्साठाणा पएसट्ठयाए) सबसे कम कापोतलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा से (जहन्नगा नीललेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य नीललेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (जहण्णगा कण्हलेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य कृष्णलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यात गुणा है (जहण्णगा तेउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य तेजोलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (जहन्नगा पम्हलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य पद्मलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (जहन्नगा सुक्कलेस्सठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं

(दव्वट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्साठाणा) द्रव्य और प्रदेशों की

જઘન્ય તેજોલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુ છે (जहन्नगा पम्हलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) પદ્મલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુ (जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય શુકલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુ કહ્યા છે.

(सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए) બધાથી ઓછા કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય નીલલેશ્યાના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણુ છે (जहण्णगा कण्हलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યાના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણુ છે (जहण्णगा तेउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય તેજોલેશ્યાના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણુ છે (जहण्णगा पम्हलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય પદ્મલેશ્યાના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણુ છે (जहण्णगा सुक्कलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુ છે

तया असंख्येयगुणानि, एवं जघन्यानि कृष्णलेश्यास्थानानि तेजोलेश्यास्थानानि पद्मलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्येभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्यो जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, एवं यावत् शुक्ललेश्यास्थानानि, एतेषां खलु कृष्णलेश्यास्थानानां

अपेक्षा कापोतलेश्या के जघन्य स्थान सब से कम हैं (जहन्नगा नीललेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यातगुणा हैं (एवं कण्हलेस्साठाणा) इसी प्रकार कृष्णलेश्या के स्थान (तेउलेस्साठाणा) तेजो लेश्या के स्थान (पम्हलेस्साठाणा) पद्मलेश्या के स्थान (जहन्नगा) जघन्य (सुक्कलेस्सा ठाणा) शुक्ललेश्या के स्थान (दव्वट्ठयाए असंखेज्ज गुणा) द्रव्य की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं

(जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो दव्वट्ठएहिंतो जहन्न काउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य द्रव्य की अपेक्षा शुक्ललेश्या के स्थनों से जघन्य कापोतलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं (जहन्नया नीललेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य नीललेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (एवं जाव सुक्कलेस्साठाणा) इस प्रकार यावत् शुक्ललेश्या के स्थान भी समझलेवे

(एएसि णं कण्हलेस्साठाणाणं जाव सुक्लेस्साठाणाण य उक्कोसगाणं) इन कृष्णलेश्या के यावत् शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थानों में (दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए) द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा और द्रव्य तथा प्रदेशों

(दव्वट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન બધાથી ઓછા છે (जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાગણુા છે (एवं कण्हलेस्सा ठाणा) એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાના સ્થાન (तेउलेस्सा ठाणा) તેજોલેશ્યાના સ્થાન (पम्हलेस्सा ठाणा) પદ્મલેશ્યાના સ્થાન (जहण्णगा) જઘન્ય (सुक्कलेस्सा ठाणा) શુકલલેશ્યાના સ્થાન (दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે

(जहण्णएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो दव्वट्ठएहिंतो जहण्ण काउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શુકલલેશ્યાના સ્થાનોથી જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે (जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય નીલલેશ્યાના સ્થ ન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે (एवं जाव सुक्कलेस्सा ठाणा) એ પ્રકારે યાવત્ શુકલલેશ્યાના સ્થાન સમજવા.

(एएसिणं कण्हलेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाण य उक्कोसगाणं) આ કૃષ્ણલેશ્યાના યાવત્ શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોમાં (दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए) દ્રવ્યની અપેક્ષા,

यावत् शुक्ललेश्यास्थानानाञ्च उत्कृष्टानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेऽभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा? गौतम! सर्वस्तोकानि उत्कृष्टानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, उत्कृष्टानि नीललेश्या-स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, एवं यथैव जघन्यानि तथैव उत्कृष्टान्यपि, नवरम् उत्कृष्टमिति अभिलापः, एतेषां खलु भदन्त ! कृष्णलेश्यास्थानानां यावत् शुक्ललेश्या-स्थानानाञ्च जघन्योत्कृष्टानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरे-भ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा ? गौतम ! सर्वस्तोकानि

की अपेक्षा (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसे-साहिया वा) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा उक्कोसगा काउलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए) हे गौतम ! सब से कम उत्कृष्ट कापोत-लेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं (उक्कोसगा नीललेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) उत्कृष्ट नीललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (एवं जहेव जहन्नगा तहेव उक्कोसगावि) इस प्रकार जैसे जघन्य वैसे ही उत्कृष्ट भी (नवरं) विशेष (उक्कोसत्ति अभिलावो) उत्कृष्ट ऐसा उच्चारण करना

(एएसि णं भंते ! कण्हलेस्सठाणाणं जाव सुक्कलेस्सठाणाण य जहण्ण-उक्कोसगाणं) हे भगवन् ! इन जघन्य उत्कृष्ट कृष्णलेश्या के स्थानों यावत् शुक्ल-लेश्या के स्थानों में (दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठ पएसट्ठयाए) द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा और द्रव्य एवं प्रदेशों की अपेक्षा (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्साठाणा दव्व-

---

પ્રદેશોની અપેક્ષા અને દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષા (कयरे कयरेहिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છે (उक्कोसगा नीललेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) ઉત્કૃષ્ટ નીલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે. (एवं जहेव जहण्णगा तहेव उक्कोसगा वि) એ રીતે જેમ જઘન્ય કહ્યા છે તેમજ ઉત્કૃષ્ટથી પણ સમજવા. (नवर) વિશેષ (उक्कोसत्ति अभिलावो) ઉત્કૃષ્ટ એ પ્રમાણેનો અભિલાપ કહેવો.

(एएसि णं भंते ! कण्हलेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाणय जहण्ण–उक्कोसगाणं) હે ભગવન્ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કૃષ્ણલેશ્યાના સ્થાનો યાવત્ શુકલલેશ્યાના સ્થાનોમાં (दव्व-ट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए) દ્રવ્યની અપેક્ષાથી પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અને દ્રવ્ય તથા પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (कयरे कयरे हिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए) હે ગૌતમ ! સૌથી-ઓછા

जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, एवं कृष्णतेजः पद्मलेश्यास्थानानि जघन्यानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्येभ्यः शुक्ललेश्या स्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्य उत्कृष्टानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, उत्कृष्टानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, एवं कृष्ण-तेजः पद्मलेश्यास्थानानि उत्कृष्टानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि उत्कृष्टानि शुक्ललेश्या-स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्ये०गुणानि, प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्या-

---

ट्ठयाए) हे गौतम! सब से कम जघन्य कापोतलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं (जहन्नया नीललेस्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य नीललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं (एवं कण्ह तेउ-पम्हलेस्सठाणा) इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या के स्थान (जहण्णया सुक्कलेस्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य शुक्ललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यातगुणा हैं (जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्सा ठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए उक्कोसा काउले-स्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य शुक्ललेश्या के स्थानों से द्रव्य की अपेक्षा उत्कृष्ट कापोतलेश्या के स्थान असंख्यातगुणा हैं (उक्कोसा नील-लेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) उत्कृष्ट नीललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (एवं कण्ह तेउ पम्ह) इसी प्रकार कृष्ण, तेज और पद्मलेश्या (उक्कोसा सुक्कलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) उत्कृष्ट शुक्ललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (पएसट्ठयाए सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सठाणा) प्रदेशों की अपेक्षा सब से कम जघन्य कापोतलेश्या के स्थान हैं

જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાનો દ્રવ્યની અપેક્ષાથી છે. (जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય નીલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (एवं कण्हतेउपम्हलेस्सा ठाणा) એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યાના સ્થાન જાણવા, (जहण्णया सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય શુક્લલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (जहण्णएहिंतो सुक्कलेस्साट्ठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए उक्कोसा काउ-लेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય શુક્લલેશ્યાના સ્થાનોથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે (उक्कोसा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असं-खेज्जगुणा) ઉત્કૃષ્ટ નીલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (एवं कण्हतेउ-पम्ह) એ પ્રકારે કૃષ્ણ, તેજ અને પદ્મલેશ્યા સમજવી. (उक्कोसा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) ઉત્કૃષ્ટ શુક્લલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે (पएसट्ठ-याए सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्साठाणा) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા જઘન્ય કાપોત-લેશ્યા સ્થાન છે (पएसट्ठयाए जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) પ્રદેશોની

स्थानानि, प्रदेशार्थतया जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि असंख्येयगुणानि, एवं यथैव द्रव्यार्थतया तथैव प्रदेशार्थतयापि भणितव्यम्, नवरं प्रदेशार्थतया इति अभिलाप विशेषः, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, एवं कृष्णतेजः पद्मलेश्यास्थानानि जघन्यानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्येभ्यः शुक्ललेश्या स्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्य उत्कृष्टानि कापोतलेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि उत्कृष्टानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्ये-

(पएसट्ठयाए जहन्नगा नीललेस्सठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) प्रदेशों की अपेक्षा नीललेश्या के स्थान असंख्यातगुणा हैं (एवं जहेव दव्वट्ठयाए तहेव पएसट्ठयाए वि भाणियव्वं) इस प्रकार जैसे द्रव्य की अपेक्षा वैसे ही प्रदेशों की अपेक्षा भी कहना चाहिए (नवरं) विशेष (पएसट्ठयाए त्ति अभिलावविसेसो) 'प्रदेशों से' ऐसे उच्चारण की विशेषता है

(दव्वट्ठपएसट्ठयाए) द्रव्य एवं प्रदेशों की अपेक्षा (सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए) सब से कम कापोतलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं (जहन्नगा नीललेस्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) जघन्य नीललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं (एवं कण्ह तेउ पम्हलेस्साठाणा) इसी प्रकार कृष्ण, तेज और पद्मलेश्या के स्थान (जहण्णया सुक्कलेस्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्ज गुणा) जघन्य शुक्ललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं (जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए उक्कोसा काउलेस्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्ज गुणा) द्रव्य की अपेक्षा शुक्ललेश्या के जघन्य स्थानों से द्रव्य की अपेक्षा कापोतलेश्या के स्थान असंख्यातगुणा हैं (उक्को-

અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન અસંખ્યાતગણુા છે (एवं जहेव दव्वट्ठयाए तहेव पएसट्ठयाए वि भाणियव्वं) એ પ્રકારે જેમ દ્રવ્યની અપેક્ષા તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કહેવું જોઈએ. (नवरं) વિશેષ (पएसट्ठयाएत्ति अभिलावविसेसो) પ્રદેશોથી, એવા ઉચ્ચરણુની વિશેષતા છે.

(दव्वट्ठपएसट्ठयाए) દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए) બધાથી ઓછા કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છે (जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય નીલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે (एवं कण्हतेउपम्हलेस्सा ठाणा) એજ પ્રકારે કૃષ્ણુ, તેજ અને પદ્મલેશ્યાના સ્થાન છે. (जहण्णगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) જઘન્ય શુકલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે (जहण्णएहिंतो सुक्कलेस्सा ठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए उक्कोसा काउलेस्स ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનોથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન અસંખ્યાતગણુા

यगुणानि, एवं कृष्णतेजः–पद्मलेश्यास्थानानि उत्कृष्टानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, उत्कृष्टानि शुक्लेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, उत्कृष्टेभ्यः शुक्ललेश्या, स्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्यो जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि, जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येगुणानि, एवं कृष्णतेजः पद्मलेश्यास्थानानि जघन्यानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यानि, शुक्ललेश्यास्थानानि असंख्येयगुणानि, जघन्येभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यः प्रदेशार्थिकेभ्यः उत्कृष्टानि कापोतलेश्यास्थानानि

सा नीललेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) उत्कृष्ट नीललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (एवं कण्ह तेउपम्हलेस्साठाणेहिंतो उक्कोसगा सुक्कलेस्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) इसी प्रकार कृष्ण, तेज, पद्मलेश्या के स्थानों से उत्कृष्ट शुक्ललेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (उक्कोसएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए जहन्नगा काउलेस्साठाणा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) द्रव्य की अपेक्षा शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थानों से प्रदेशों की अपेक्षा कापोतलेश्या के जघन्य स्थान अनन्तगुणा हैं (जहन्नगा नीललेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) नीललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (एवं कण्ह तेउपम्हलेस्साठाणेहिंतो जहन्नगा सुक्कलेस्सठाणा असंखेज्जगुणा) इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के स्थानों से जघन्य शुक्ललेश्या के स्थान असंख्यातगुणा हैं (जहन्नएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो पएसट्ठयाए उक्कोसए काउलेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) प्रदेशों की अपेक्षा जघन्य शुक्ललेश्या स्थानों से प्रदेशों की अपेक्षा उत्कृष्ट कापोत-

છે (उक्कोसा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) ઉત્કૃષ્ટ નીલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે (एवं कण्हलेस्सा तेउ पम्हलेस्सा ठाणेहिंतो उक्कोसगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) એ પ્રકારે કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મલેશ્યાના સ્થાનોથી ઉત્કૃષ્ટ શુકલલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે (उक्कोसएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए जहण्णगा काउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન અનન્તગણુા છે. (जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે.

(एवं कण्हतेउपम्हलेस्सा ठाणेहिंतो जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा असंखेज्जगुणा) એ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાના સ્થાનોથી જઘન્ય શુકલલેશ્યાના સ્થાન અસંખ્યાતગણુા છે. (जहण्णएहिंतो सुक्कलेस्सा ठाणेहिंतो पएसट्ठयाए उक्कोसए काउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ જઘન્ય શુકલલેશ્યાના સ્થાનોથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન અસંખ્યાતગણુા છે (उक्कोसा नीललेस्सा ठाणा पए-

प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, उत्कृष्टानि नीललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, एवं कृष्णतेजः पद्मलेश्या स्थानानि उत्कृष्टानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि ॥सू० २१॥

प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदस्य चतुर्थोद्देशः समाप्तः ॥

टीका-पूर्वं कृष्णादिलेश्यायोग्य द्रव्य परमाणु वर्गणाः प्ररूपिताः, अथ-चतुर्दशं कृष्णादिलेश्यास्थानद्वारं प्ररूपयितुमाह-'केवइयाणं भंते ! 'कण्हलेस्साणं ठाणा पण्णत्ता? हे भदन्त ! कियन्ति खलु कृष्णलेश्यानां स्थानानि-प्रकर्षापकर्षप्रयुक्तस्वरूपभेदात्मकानि प्रज्ञप्तानि? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जा कण्हलेस्साणं ठाणा पण्णत्ता' असंख्येयानि-कृष्णलेश्यानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि सन्ति तथा च भावरूपाणां कृष्णादिलेश्यानां मध्ये एकैकस्या लेश्यायाः प्रकर्षापकर्षप्रयुक्तस्वरूपभेदात्मकानि स्थानानि कालापेक्षयाऽसंख्येयोत्स-

---

लेश्या के स्थान असंख्यातगुणा हैं (उक्कोसया नीललेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) नीललेश्या के उत्कृष्ट स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (एवं कण्हतेउपम्हलेस्साठाणेहिंतो उक्कोसया सुक्कलेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के स्थानों से उत्कृष्ट शुक्ललेश्या स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं ।

चोथा उद्देशक समाप्त

टीकार्थ-इससे पूर्व कृष्ण आदि लेश्याओं के योग्य द्रव्य के परमाणुओं की वर्गणाओं का निरूपण किया गया, अब लेश्याओं के स्थानों की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्याओं के कितने स्थान अर्थात् तरतमता के आधार पर होने वाले भेद कहे हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कृष्णलेश्याओं के असंख्यात स्थान कहे हैं, भाव रूप कृष्णलेश्या के तारतम्य को लेकर होने वाले भेद रूप स्थान काल की अपेक्षा

सट्ठयाए असंखेज्जगुणा) नीललेश्याना उत्कृष्ट स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगणा छे. (एवं कण्हतेउपम्हलेस्साठाणेहिंतो उक्कोसया सुक्कलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा). ओज प्रकारे कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या अने पद्मलेश्याना स्थानोथी उत्कृष्ट शुक्ललेश्याना स्थान प्रदेशोनी अपेक्षाओ असंख्यातगणा छे.

चोथो उद्देशक समाप्त

टीकार्थ-आनाथी पहेलां कृष्ण आदि लेश्याओना योग्य द्रव्योना परमाणुओनी वर्गणाओनुं प्रतिपादन करायुं. हवे लेश्याओना स्थानोनी निरूपणा कराय छे—

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्याओना केटला स्थान अर्थात् तरमताना आधार पर थनारा भेद कह्या छे ?

श्री भगवन्-हे गौतम ! कृष्णलेश्याओना असंख्यात स्थान कह्या छे. भावलेश्याना तारतम्यने लइने थनारा भेदरूप स्थान काळनी अपेक्षाओ असंख्यात उत्सर्पिणी-अवस-

पिण्यवसर्पिणी समयप्रमाणानि अवसेयानि क्षेत्रापेक्षया तु असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि बोध्यानि, तथा चोक्तम्-'असंखेज्जाणुस्सप्पिणीण अवसप्पिणीण जे समया। संखाईया लोगा लेस्साणं होंति ठाणाइं ॥१॥ इति, असंख्येयानामुत्सर्पिणीनामवसर्पिणीनाञ्च ये समयाः (तत्प्रमाणानि) संख्यातीता लोका लेश्यानां भवन्ति स्थानानि ॥१॥ इति, किन्तु विशेषः पुनरशुभानां भावलेश्यानां कृष्णनील कापोतरूपाणां संक्लिष्टरूपाणि स्थानानि भवन्ति, शुभानाञ्च तेजःपद्मशुक्ललेश्यानां भावरूपाणां विशुद्धरूपाणि स्थानानि, एतेषाञ्च भावलेश्यागतानां स्थानानां कारणभूतानि कृष्णादिलेश्या योग्यद्रव्य वृन्दान्यपि स्थानानि व्यपदिश्यन्ते, तेषामेव चात्र ग्रहणमवसेयम्, कृष्णादिलेश्या द्रव्याणामेवास्मिन्नुद्देशके प्ररूप्यमाणत्वात् तानि च प्रत्येकमसंख्येयानि बोध्यानि तथाविधैकपरिणामनिमित्तानामनन्तानामपि द्रव्याणामेकाध्यवसायकारणत्वेनैकत्वात्, तेषाञ्च प्रत्येकं द्वैविध्यं बोध्यं जघन्योत्कृष्टभेदात्, तत्र जघन्य-

से असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी कालों की समयवर्गणा के बराबर समझने चाहिए। क्षेत्र की अपेक्षा असंख्यात लोकाकाश प्रदेशों के बराबर हैं। कहा भी है-'असंख्यात उत्सर्पिणियों और अवसर्पिणियों के जितने समय होते हैं अथवा असंख्यातलोकों के जितने प्रदेश होते हैं, उतने ही लेश्याओं के स्थान अर्थात् विकल्प हैं ॥१॥ कृष्णलेश्या के समान सभी लेश्याओं के इसी प्रकार असंख्यात स्थान जानने चाहिए। किन्तु विशेषता यह है कि कृष्ण, नील और कापोत नामक अशुभ भावलेश्याओं के स्थान संक्लेशरूप होते हैं और तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या नामक तीन शुभलेश्याओं के स्थान विशुद्ध होते हैं।

इन भावलेश्याओं के कारणभूत कृष्णादि द्रव्य समूह भी स्थान कहलाते हैं। यहां उनका ग्रहण समझना चाहिए, क्योंकि इस उद्देशक में कृष्णादि लेश्या द्रव्यों का ही प्ररूपण किया जा रहा है। वे स्थान प्रत्येक लेश्या के असंख्यात होते हैं। एक ही परिणाम के निमित्तभूत अनन्त द्रव्य भी एक ही

र्पिणी કાળોની સમય રાશિના બરાબર સમજવા જોઈએ. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે-કહ્યું પણ છે-

'અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણિઓના જેટલા પ્રદેશ હોય છે તેટલા જ લેશ્યાઓના સ્થાન અર્થાત્ વિકલ્પ છે ॥૧॥

કૃષ્ણલેશ્યાના સમાન બધી લેશ્યાઓના એજ પ્રકારે અસંખ્યાત સ્થાન જાણવા જોઈએ; પણ વિશેષતા એ છે કે કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત નામક ભાવ લેશ્યાઓના સ્થાન સંક્લેશરૂપ હોય છે અને તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાઓનાં સ્થાન વિશુદ્ધ હોય છે.

આ ભાવલેશ્યાઓના કારણભૂત કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય સમૂહ પણ સ્થાન કહેવાય છે, અહીં તેમનું ગ્રહણ સમજવું જોઈએ, કેમકે આ ઉદ્દેશકમાં કૃષ્ણાદિ લેશ્યા દ્રવ્યોનું જ પ્રરૂપણ કરાઈ રહ્યું છે. તે સ્થાનો પ્રત્યેક લેશ્યાઓના અસંખ્યાત હોય છે. એક જ પરિણામના

लेश्यास्थानपरिणामनिमित्तानि जघन्यानि व्यपदिश्यन्ते उत्कृष्टलेश्यास्थानपरिणामनिमित्तानि उत्कृष्टानि, अथच जघन्यप्रत्यासन्नानां मध्यमानां जघन्येषु अन्तर्भाव उत्कृष्टप्रत्यासन्नानान्तु उत्कृष्टेषु अन्तर्भावो बोध्यः, एकैकानि च स्वस्थाने परिणामगुणभेदाद् असंख्येयानि, यथा जपाकुसुमाद्युपाधिवशेन स्फटिकमणौ रक्तता जायते, सा च जघन्यरक्ततागुणजपाकुसुमादिवशेन जघन्यरक्तता एकगुणाधिकजपाकुसुमादिवशेन एकगुणाधिक जघन्या भवति एवमेकैकगुणवृद्धया जघन्यायामेव रक्ततायामसंख्येयानि स्थानानि भवन्ति, तेषाञ्च व्यवहारनयेन स्तोकगुणत्वात् सर्वेषामपि जघन्यत्व व्यपदेश एव, तथैव आत्मनोऽपि जघन्यैकगुणाधिकलेश्या द्रव्योपाधिवशात् असंख्येया लेश्या परिणामविशेषा भवन्ति, तेषाञ्च

प्रकार के अध्यवसाय के कारण होने से एक कहलाते हैं। उनमें से प्रत्येक के जघन्य और उत्कृष्ट के भेद से दो प्रकार होते हैं। जो जघन्य लेश्या स्थान रूप परिणाम के निमित्त हों वे जघन्य कहलाते हैं और उत्कृष्ट लेश्यास्थान रूप परिणाम के जो निमित्त हों वे उत्कृष्ट स्थान कहलाते हैं। जो जघन्य स्थानों के समीपवर्त्ती है मध्यम स्थान हैं, उनका समावेश जघन्य में हो जाता है और जो उत्कृष्ट स्थानों के निकटवर्त्ती हैं, उनका उत्कृष्ट में अन्तर्भाव होता है। एक-एक स्थान अपने अपने स्थान में परिणाम-गुण भेद से असंख्यात हैं। जैसे जपाकुसुम आदि उपाधि से स्फटिक मणि में रक्तता उत्पन्न होती है। अगर जपाकुसुम में जघन्यगुण रक्तता अर्थात् कम से कम लालिमा हुई तो स्फटिक में भी जघन्य गुणा रक्तता प्रतीत होती है, अगर जपाकुसुम में एक गुण अधिक रक्तता हुई तो स्फटिक में भी-एकगुणाधिक जघन्य रक्तता की प्रतीति होती है। इस प्रकार एक-एक गुण की वृद्धि से जघन्य रक्तता में असंख्यात

નિમિત્તભૂત અનન્ત દ્રવ્યો પણ એક જ પ્રકારના અધ્યવસાયનું કારણ હોવાથી એક કહેવાય છે. તેઓમાથી પ્રત્યેક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે. જઘન્ય લેશ્યા સ્થાન રૂપ પરિણામના નિમિત્ત હોય તેઓ જઘન્ય કહેવાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ લેશ્યા સ્થાનરૂપ પરિણામના જે નિમિત્ત હોય તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન કહેવાય છે. જે જઘન્ય સ્થાનોના સમીપવર્તી મધ્યમ સ્થાન છે, તેમનો સમાવેશ જઘન્યમાં થઇ જાય છે અને જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોના નિકટવર્તી છે, તેમનો ઉત્કૃષ્ટમાં અન્તર્ભાવ થાય છે. એક-એક પોતપોતાના સ્થાનમાં પરિણામ ગુણભેદથી અસખ્યાત છે. જેમ જપાકુસુમ આદિ ઉપાધિથી સ્ફટિક મણિમા પણ રક્તતા ઉત્પન્ન થાય છે. અગર જપાકુસુમમાં જઘન્ય ગુણ રક્તતા અર્થાત્ ઓછામાં ઓછી લાલિમા થાય તો સ્ફટિકમાં પણ જઘન્ય ગુણરક્તતા પ્રતીત થાય છે, અગર જપાકુસુમમાં એક ગુણ અધિક રક્તતા થાય તો સ્ફટિકમાં પણ એક ગુણ અધિક જઘન્ય રક્તતાની પ્રતીતિ થાય છે. એ પ્રકારે એક એક ગુણની વૃદ્ધિથી જઘન્ય રક્તતામાં અસંખ્યાત સ્થાન (ભેદ) હોય છે. ગુણોમાં અલ્પતાથી તેઓ બધા

सर्वेषामपि व्यवहारनयेनाल्पगुणत्वाज्जघन्य व्यपदेशः, तन्निमित्तभूतानि च द्रव्याणामपि स्थानानि जघन्यानि, एवमुत्कृष्टाण्यपि स्थानानि असंख्येयानि अवगन्तव्यानि इत्यभिप्रायेणाह-'एवं जाव सुक्कलेस्सा' एवम्-कृष्णलेश्योक्तरीत्या यावत्-नील कापोत तेजः पद्म शुक्ललेश्यानामपि असंख्येयानि स्थानानि प्रकर्षापकर्षप्रयुक्तस्वरूपभेदात्मकानि प्रज्ञप्तानि प्रत्येकं जघन्योत्कृष्टभेदेन स्वस्थाने परिणामगुणभेदात् ।

अथ पूर्वप्रदर्शितकृष्णादिलेश्यास्थानानां पञ्चदशमल्पबहुत्वं प्ररूपयितुमाह-'एएसिणं भंते! कण्हलेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाण य जहन्नगाणं' हे भदन्त! एतेषां खलु पूर्वोक्तानां कृष्णलेश्यास्थानानां यावत् नीलकापोततेजःपद्मशुक्ललेश्यास्थानानाञ्च जघन्यानां मध्ये 'दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया

स्थान भेद होते हैं। गुणों में अल्पता होने से वे सभी स्थान व्यवहारनय से जघन्य ही कहलाते हैं। इसी प्रकार आत्मा में भी जघन्य एकगुण अधिक, दो गुण अधिक लेश्या द्रव्य रूप उपाधि के कारण असंख्य प्रकार के परिणाम होते हैं। व्यवहारिक दृष्टि से वे सभी जघन्य कहलाते हैं, क्योंकि वे अल्प गुण वाले होते हैं और उन के कारणभूत द्रव्यों के स्थान भी-जघन्य कहे जाते हैं। इसी प्रकार असंख्यात उत्कृष्ट स्थान भी समझ लेने चाहिए। इसी अभिप्राय से कहा है-इसी प्रकार अर्थात् कृष्णलेश्या की तरह नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या के स्थान भी-असंख्यात होते हैं, क्योंकि प्रत्येक के जघन्य और उत्कृष्ट भेद से स्वस्थान में परिणामों की तरतमता होती है।

अब पहले कहे हुए कृष्ण आदि लेश्याओं के स्थानों का अल्प बहुत्व प्रदर्शित करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! इन जघन्य कृष्ण, नील, कापोत, तेज, पद्म

સ્થાન વ્યવહારનયથી જઘન્ય કહેવાય છે. એજ પ્રકારે આત્મામાં પણ જઘન્ય એક ગુણ અધિક, બે ગુણ અધિક લેશ્યા દ્રવ્ય રૂપ ઉપાધિના કારણે અસંખ્ય પ્રકારના પરિણામ થાય છે. વ્યવહારનયની દૃષ્ટિથી તેઓ બધા જઘન્ય કહેવાય છે, કેમકે તેઓ અલ્પગુણવાળા હોય છે અને તેમના કારણભૂત દ્રવ્યોના સ્થાન પણ જઘન્ય કહેવાય છે. એજ પ્રકારે અસંખ્યાત ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન પણ સમજી લેવાં જોઈએ. આ અભિપ્રાયથી કહ્યું છે-આજ પ્રકારે અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાની જેમ નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાના સ્થાન પણ અસંખ્યાત હોય છે, કેમકે પ્રત્યેકના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદથી સ્વસ્થાનમાં પરિણામોની તરતમતા હોય છે.

હવે પહેલા કહેલ કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓના સ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ પ્રદર્શિત કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! આ જઘન્ય કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ અને

वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?' द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए' सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया भवन्ति, तदपेक्षया-'जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि 'जहन्नगा कण्हलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि कृष्णलेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि-'जहन्नगा तेउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि तेजोलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तदपेक्षयापि-'जहन्नगा पम्हलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्ज-

---

और शुक्ललेश्या में से द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा तथा द्रव्य एवं प्रदेशों की अपेक्षा कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-गौतम ! सब से कम जघन्य कापोतलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं। उन की अपेक्षा नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा है। उनकी अपेक्षा कृष्णलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। उनसे तेजोलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उन की अपेक्षा भी पद्मलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं।

सब से कम कापोतलेश्या के स्थान प्रदेशों की अपेक्षा से होते हैं। उनसे नीललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे कृष्ण लेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे तेजोलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे पद्मलेश्या के

શુકલલેશ્યાઓમાંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાથી છે, તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે. તેમની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણુા છે. તેમનાથી તેજોલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે. તેમની અપેક્ષાથી પણ પદ્મલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે. તેમનાથી શુકલ લેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે.

બધાથી ઓછા કાપોતલેશ્યાના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાથી થાય છે. તેનાથી નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણુા છે. તેમનાથી કૃષ્ણલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણુા છે. તેમનાથી તેજોલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પદ્મ-

गुणा' जघन्यानि पद्मलेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तदपेक्षया– 'जहन्नगा सुक्कलेस्सठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि शुक्ललेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, अथ 'सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्साठाणा पएसट्ठयाए' सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि पदेशार्थतया भवन्ति, तदपेक्षया–'जहन्नगा नीललेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि–'जहन्नगा कण्हलेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि कृष्णलेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि–'जहन्नगा तेउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' तेजोलेश्यायाः स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि–'जहन्नगा पम्हलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्ज-गुणा' जघन्यानि पद्मलेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्यगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि– 'जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि शुक्ललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, अथ च 'दव्वट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए' द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया भवन्ति, तदपेक्षया–'जहन्नगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखे-गुणा' जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं कण्ह-लेस्सा ठाणा तेउलेस्सा ठाणा पम्हलेस्साठाणा' एवम्–नीललेश्यास्थानोक्तरीत्या जघन्यानि द्रव्यार्थतया कृष्णलेश्या स्थानानि तेजोलेश्यास्थानानि पद्मलेश्या स्था-नानि च पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तराणि असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि–'जहन्नगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया

जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। उनसे शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं।

द्रव्य एवं प्रदेशों की अपेक्षा सब से कम जघन्य कापोतलेश्या के स्थान हैं द्रव्य से, उनकी अपेक्षा नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं, इसी प्रकार अर्थात् नीललेश्या की तरह द्रव्य से कृष्णलेश्या के स्थान, तेजो-लेश्या के स्थान और पद्मलेश्या के स्थान उत्तरोत्तर असंख्यातगुणे होते हैं। उनसे शुक्ललेश्या के स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं।

લેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનપ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે તેનાથી પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી શુક્લલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષા અસંખ્યાતગણા છે.

દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા જઘન્ય કાપોતલેશ્યાના સ્થાન છે. તેમની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે, એજ પ્રકારે નીલલેશ્યાની જેમ દ્રવ્યથી કૃષ્ણલેશ્યાના સ્થાન તેજોલેશ્યાના સ્થાન અને પદ્મલેશ્યાના સ્થાન ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણા હોય છે. તેમનાથી શુક્લલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે.

असंख्येयगुणानि भवन्ति, ततः-'जहण्णएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो' दव्वट्ठएहिंतो जहण्णकाउलेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्ज (अणंत) गुणा' जघन्येभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्यो जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येय अनन्तगुणानि भवन्तीत्यपसेयम् तेभ्योऽनन्तरम्-'जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं जाव सुक्कलेस्साठाणा' एवम्-नीललेश्या स्थानोक्तरीत्या यावत्-जघन्यानि कृष्णलेश्या तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति तथा च जघन्यस्थानोत्कृष्टस्थानजघन्योत्कृष्टस्थानविषयाणि त्रीणि अल्पबहुत्वानि भवन्ति, तत्रापि एकैकमपि त्रिविधं द्रव्यार्थप्रदेशार्थ द्रव्यप्रदेशोभयार्थता भेदात्, तत्र जघन्यस्थान विषये द्रव्यार्थत्वे प्रदेशार्थत्वे च प्रत्येकं कापोतनीलकृष्णतेजः पद्मशुक्ललेश्यास्थानानि पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्येयगुणानि बोध्यानि, द्रव्यप्रदेशोभयार्थत्वेतु प्रथमं द्रव्यार्थतया कापोतनीलकृष्ण तेजः पद्म शुक्ललेश्या स्थानानि पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्येयगुणानि अवगन्त-

द्रव्य से जघन्य शुक्ललेश्या के स्थानों से, कापोतलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा अनन्तगुणा कहा गया हैं। उनसे नीललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या तथा शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणे हैं। इस प्रकार यहां जघन्य स्थानों, उत्कृष्ट स्थानों तथा जघन्योत्कृष्ट स्थानों को लेकर तीन अल्प बहुत्व होते हैं और इन तीनों में से भी एक एक के तीन तीन भेद होते हैं-द्रव्य से, प्रदेशों से और द्रव्य-प्रदेश दोनों से। इनमें से जघन्य स्थानों के विषय में द्रव्य और प्रदेशों से कापोत, कृष्ण, तेज, पद्म और शुक्ललेश्या के स्थान पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यातगुणा समझना चाहिए। द्रव्य-प्रदेश उभय की अपेक्षा से प्रथम द्रव्य से कापोत, नील, कृष्ण, तेज, पद्म और शुक्ललेश्या के स्थान पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर

દ્રવ્યથી જઘન્ય શુકલલેશ્યાના સ્થાનોથી, કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગણા છે. તેમનાથી નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યા તથા શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. એ પ્રકારે અહીં જઘન્ય સ્થાને, ઉત્કૃષ્ટ સ્થાને તથા જઘન્યોત્કૃષ્ટ સ્થાનોને લઇને ત્રણ અલ્પ બહુત્વ બને છે અને એ ત્રણેમાથી પણ એક એકના ત્રણ ત્રણ ભેદ છે-દ્રવ્યથી પ્રદેશોથી અને દ્રવ્ય-પ્રદેશે બન્નેથી તેઓમાંથી જઘન્ય સ્થાનોના વિષયમાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશોથી કાપોત, નીલ, કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મ અને શુકલલેશ્યાના સ્થાન પૂર્વપૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસખ્યાતગણા સમજવા જોઇએ. દ્રવ્ય, પ્રદેશ બન્નેની અપેક્ષાથી પ્રથમ દ્રવ્યથી, કાપોત નીલ, કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મ

स्थानि, तदनन्तरं शुक्ललेश्या स्थानानन्तरं प्रदेशार्थतया कापोतलेश्यास्थानानि अनन्तगुणानि बोध्यानि तदनन्तरं कापोतलेश्यास्थानानन्तरं नीलकृष्णतेजः पद्म शुक्ललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्येयगुणानि विज्ञेयानि, एवमुत्कृष्टान्यपि स्थानानि द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यप्रदेशोभयार्थतया च प्ररूपयितुमाह-'एएसि णं भंते ! कण्ह-लेस्सा ठाणाणं जाव सुक्कलेस्सा ठाणाण य उक्कोसगाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठ-याए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु कृष्णलेश्यास्थानानां यावत्-नीलकापोततेजः पद्म शुक्ललेश्यास्थानानाञ्च उत्कृ-ष्टानां मध्ये द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा उक्कोसगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए' सर्वस्तोकानि उत्कृष्टानि कापोत-लेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया भवन्ति, तदपेक्षया-'उक्कोसगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए

असंख्यातगुणा समझना चाहिए। तदनन्तर अर्थात् शुक्ललेश्या के स्थानों के बाद प्रदेशों की अपेक्षा कापोतलेश्या के स्थान अनन्तगुणे होते हैं। फिर नील, कृष्ण, तेज, पद्म और शुक्ललेश्याओं के स्थान प्रदेशों से पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यातगुणा समझना चाहिए।

अब उत्कृष्ट स्थानों को भी-द्रव्य से, प्रदेशों से तथा द्रव्य-प्रदेश दोनों से प्ररूपित करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन उत्कृष्ट कृष्णलेश्या के स्थानों, यावत् नील, कापोत, तेज, पद्म और शुक्ललेश्या के स्थानो में से द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा तथा दोनों की अपेक्षा कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य, अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-गौतम ! सब से कम उत्कृष्ट कापोतलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं। उनसे नीललेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य की अपेक्षा से असंख्या-

---

અને શુક્લલેશ્યાના સ્થાન પૂર્વપૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણા સમજવાં જોઈએ. તદનન્તર અર્થાત્ શુક્લલેશ્યાના સ્થાનો પછી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન અનન્તગણા હોય છે. પછી નીલ, કૃષ્ણ, તેજ, પદ્મ અને શુક્લલેશ્યાઓના સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાથી પૂર્વપૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણા સમજવા જોઈએ.

હવે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોને પણ દ્રવ્યથી પ્રદેશોથી તથા દ્રવ્ય-પ્રદેશ બન્નેથી પ્રરૂપિત કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ ઉત્કૃષ્ટ કૃષ્ણલેશ્યાના સ્થાનો યાવત્ નીલ, કાપોત, તેજ પદ્મ અને શુક્લલેશ્યાના સ્થાનોમાંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા બન્નેની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ઉત્કૃષ્ટ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની

असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं जहेव-जहन्नगा तहेव उक्कोसगावि' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथैव जघन्यानि कृष्णादिलेश्या स्थानानि प्ररूपितानि तथैव उत्कृष्टान्यपि कृष्णादिलेश्यास्थानानि प्ररूपणीयानि किन्तु-'नवरं उक्कोसत्ति अभिलावो' नवरम्-जघन्यापेक्षया विशेषस्तु उत्कृष्टमिति अभिलापो वक्तव्यः,

गौतमः पृच्छति-'एएसि णं भंते ! कण्हलेस्सठाणाणं जाव सुक्कलेस्स ठाणाणय जहन्नुक्कोसगाणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु कृष्णलेश्यास्थानानां यावत्-नील-कापोततेजःपद्मशुक्ललेश्यास्थानानाञ्च जघन्योत्कृष्टानां मध्ये द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्स ठाणा दव्वट्ठयाए' सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया भवन्ति, तेभ्यः-'जहन्नया नीललेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि नीललेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि प्रज्ञप्तानि, 'एवं कण्हतेउपम्हलेस्सा' एवम्-नीललेश्या स्थानो-

---

तगुणा हैं। इस प्रकार जघन्य स्थानों के अल्प बहुत्व की तरह उत्कृष्ट स्थानों का भी अल्प बहुत्व समझ लेना चाहिए। विशेषता यही है कि पहले जहां 'जघन्य' शब्द का प्रयोग किया था, वहां 'उत्कृष्ट' शब्द का उच्चारण करना चाहिए

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या के जघन्य और उत्कृष्ट स्थानो में से द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा तथा द्रव्य एवं प्रदेश दोनों की अपेक्षा कौन किनसे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम कापोतलेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा से हैं ! उनसे नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यात

અપેક્ષાએ છે, તેમનાથી નીલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણુ છે. એ પ્રકારે જઘન્ય સ્થાનોના અલ્પબહુત્વની જેમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોના પણ અલ્પબહુત્વ સમજી લેવા જોઈએ વિશેષતા આજ છે કે પહેલાં જ્યાં જઘન્ય શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યાના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોમાંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશ બન્નેની અપેક્ષાએ કરીને કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કરીને છે. તેમનાથી નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત

क्तरीत्या कृष्णतेजः पद्मलेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया जघन्यानि असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहण्णया सुक्कलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहण्णएहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो दव्वट्ठएहिंतो उक्कोसगा काउलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्येभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्य उत्कृष्टानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तदपेक्षया-'उक्कोसा नीललेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं कण्हतेउपम्ह०' एवम्-नीललेश्यास्थानोक्तरीत्या कृष्णतेजः पद्मलेश्या स्थानानि उत्कृष्टानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तदपेक्षया-'उक्कोसा सुक्कलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि शुक्ललेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'पएसट्ठयाए सव्वत्थोवा जहण्णगा काउलेस्साठाणा' प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि भवन्ति, 'पएसट्ठयाए जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा असंखेज्जगुणा' प्रदेशार्थतया जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं जहेव दव्वट्ठयाए तहेव पएसट्ठयाए वि भाणियव्वं' एवम्-नीललेश्यास्थानोक्तरीत्या यथैव द्रव्यार्थतया प्रतिपादितम् तथैव प्रदेशार्थतयाऽपि भणितव्यम् किन्तु-'नवरं पएसट्ठयाएत्ति अभिलाप-

गुणा हैं। इसी प्रकार जघन्य कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणे होते हैं। शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं। शुक्ललेश्या के जघन्य स्थानों, से, द्रव्य की अपेक्षा से, कापोतलेश्या के उत्कृष्ट स्थान असंख्यातगुणा हैं। उनसे नीललेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। इसी प्रकार कृष्ण, तेज और पद्मलेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। उनसे शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं।

प्रदेशों की अपेक्षा कापोतलेश्या के जघन्य स्थान सब से कम हैं। प्रदेशों की अपेक्षा नीललेश्या के जघन्य स्थान असंख्यातगुणा हैं। इस प्रकार जैसे द्रव्य की अपेक्षा से कथन किया गया है, उसी प्रकार प्रदेशों की अपेक्षा से भी

ગણા છે. એજ પ્રકારે જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, અને પદ્મલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા બને છે. શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા છે. શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનોથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે. તેનાથી નીલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યે કરીને અસંખ્યાતગણા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણ, તેજ અને પદ્મલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. તેમનાથી શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન બધાથી ઓછા છે, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન અસંખ્યાતગણા છે. આ પ્રકારે જેમ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી કથન કરાયું છે, એજ

विसेसो' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-प्रदेशार्थतया इति अभिलापविशेषो वक्तव्यः, 'दव्वट्ठ-पएसट्ठयाए सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए' द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया प्ररूपणे सर्वस्तोकानि जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया भवन्ति, तदपेक्षया-'जहन्नगा नीललेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं कण्हतेउपम्हलेस्साठाणा' एवम्-नीललेश्या-स्थानोक्तरीत्या कृष्णतेजःपद्मलेश्या स्थानानि जघन्यानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहन्नया सुक्कलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि शुक्ललेश्या स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहन्नेहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए उक्कोसा काउलेस्साठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्येभ्यः शुक्ललेश्या स्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्य उत्कृष्टानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'उक्कोसा नीललेस्सा-ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगु-णानि, भवन्ति, 'एवं कण्हतेउपम्हलेस्साठाणा' एवम्-नीललेश्या स्थानोक्तरीत्या कृष्णतेजः-पद्मलेश्या स्थानानि उत्कृष्टानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'उक्कोसगा सुक्कलेस्स-

---

कह लेना चाहिए, विशेषता यही है कि यहां प्रदेशों की अपेक्षा से ऐसा उच्चा-रण करना चाहिए।

द्रव्य और प्रदेशों की अपेक्षा प्ररूपणा करने पर कापोत लेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य से सब से कम हैं। उनसे नीललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य से अ-संख्यात गुणा हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के भी जघन्य स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा होते हैं। शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान द्रव्य से असंख्यात गुणा हैं। द्रव्य से जघन्य शुक्ललेश्या के स्थानों से उत्कृष्ट कापोतलेश्या के स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। नीललेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य से असंख्यातगुणा हैं। शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थान द्रव्य

પ્રકારે પ્રદેશોની અપેક્ષાથી પણ કહી લેવું જોઇએ. વિશેષતા આજ છે કે અહીં પ્રદેશોની અપેક્ષાથી, એવું ઉચ્ચારણ કરવું જોઇએ.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરતાં કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી બધાથી ઓછાં છે. તેમનાથી નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણુા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાના પણ જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણુા હોય છે. શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણુા છે. દ્રવ્યથી જઘન્ય શુકલ-લેશ્યાના સ્થાનોથી ઉત્કૃષ્ટ કાપોતલેશ્યાના સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણુા છે. નીલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણુા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મ-લેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણુા છે. શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી અસં-

ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'उक्कोसएहिंतो सुक्कलेस्सठाणेहिंतो दव्वट्ठयाए जहन्नगा काउलेस्साठाणा पएसट्ठयाए अणंतगुणा' उत्कृष्टेभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्यो जघन्यानि कापोतलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि भवन्ति, 'जहन्नगा नीललेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि नीललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं कण्हतेउपम्हलेसाठाणा' एवम्-नीललेश्यास्थानोक्तरीत्या कृष्णतेजः पद्मलेश्यास्थानानि जघन्यानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहन्नगा सुक्कलेस्सठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्यानि शुक्ललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'जहण्णेहिंतो सुक्कलेस्साठाणेहिंतो पएसट्ठयाए उक्कोसया काउलेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' जघन्येभ्यः शुक्ललेश्या स्थानेभ्यः प्रदेशिकार्थेभ्यः उत्कृष्टानि कापो

से असंख्यातगुणा हैं। द्रव्य से शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थानों से कापोतलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा अनन्तगुणा हैं। नीललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यानगुणा हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। शुक्ललेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं। प्रदेशों की अपेक्षा शुक्ललेश्या के जघन्य स्थानों से कापोतलेश्या के उत्कृष्ट स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यात गुणा हैं। नीललेश्या के उत्कृष्ट स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। इसी प्रकार कृष्णलेश्या, तेजोलेश्या और पद्मलेश्या के उत्कृष्ट स्थान प्रदेशो की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थान प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं। इस प्रकार द्रव्य और प्रदेश दोनों की विवक्षा में पहले द्रव्य की अपेक्षा जघन्य कापोत, नील, कृष्ण, तेज पद्म, और शुक्ललेश्या के स्थान पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यातगुणा

ખ્યાતગણુા છે. દ્રવ્યથી શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોથી કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગણુા છે. નીલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનોથી કાપોતલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે. નીલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે. એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે. શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુા છે.

એ પ્રકારે દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બન્નેની વિવક્ષામાં પહેલાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જઘન્ય કાપોત, નીલ, તેજ, પદ્મ અને શુકલલેશ્યાના સ્થાન પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર

तलेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'उक्कोसया नीललेस्साठाणा पए-सट्ठयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि नीललेश्यास्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'एवं कण्हतेउपम्हलेस्साठाणा' एवम्-नीललेश्या स्थानोक्तरीत्या कृष्णतेजः पद्म-लेश्या स्थानानि उत्कृष्टानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, 'उक्कोसया सुक्कलेस्साठाणा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' उत्कृष्टानि शुक्ललेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तथा च द्रव्यार्थतया प्रथमं द्रव्यार्थत्वेन जघन्यानि कापोतनीलकृष्णतेजःपद्म शुक्ललेश्या स्थानानि पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्येयगुणानि अवगन्तव्यानि, तदनन्तरं जघन्येभ्यः शुक्ललेश्यास्थानेभ्यः पूर्वोक्तरीत्यैव चोत्कृष्टानि स्थानानि द्रव्यार्थतया पूर्व-पूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्येयगुणानि अवसेयानि, तदनन्तरम् उत्कृष्टेभ्यः शुक्ललेश्या स्थानेभ्यो जघन्यानि कपोतलेश्या स्थानानि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि अवसेयानि, तद-नन्तरं प्रदेशार्थतयैव जघन्यानि नीलकृष्णतेजःपद्म शुक्ललेश्या स्थानानि पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्येयगुणानि, एवमुत्कृष्टान्यपि नीलकृष्णतेजःपद्मशुक्ललेश्यास्थानानि पूर्वो-क्तिरीत्यैव पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्येयगुणानि अवगन्तव्यानीति । 'पण्णवणाए भगवईए लेस्सापयस्स चउत्थओ उद्देसओ समत्तो' इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदस्य चतुर्थ उद्देशकः समाप्तः ॥ सू० २१ ॥

जानना चाहिए। तदनन्तर शुक्ललेश्या के जघन्य स्थानो से, पूर्वोक्त प्रकार से ही उत्कृष्ट स्थान द्रव्य से पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यात गुण सम-झना चाहिए। तत्पश्चात् शुक्ललेश्या के उत्कृष्ट स्थानों से कापोतलेश्या के जघन्य स्थान प्रदेशों से अनन्तगुणा जानना चाहिए। तदनन्तर प्रदेशों की अपेक्षा ही जघन्य नील, कृष्ण, तेज और पद्म और शुक्ललेश्या के स्थान पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यागुणा होते हैं। इसी प्रकार उत्कृष्ट नील, कृष्ण, तेज, पद्म और शुक्लश्या के स्थान पूर्वोक्त प्रकार से ही पूर्व-पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यातगुणा हैं ॥सू० २१॥

भगवती प्रज्ञापना के लेश्यापद का चौथा उद्देशक समाप्त

અસંખ્યાતગણુા જાણુવા જોઈએ. તદનન્તર શુકલલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાનોથી પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન દ્રવ્યથી પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણુા સમજવાં જોઈએ તત્પશ્ચાત્ શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનોથી કાપોતલેશ્યાના જઘન્ય સ્થાન પ્રદેશોથી અનન્ત-ગણુા જાણુવાં જોઈએ. તદનન્તર પ્રદેશોની અપેક્ષાએ જ જઘન્ય, નીલ, કૃષ્ણુ, તેજ, પદ્મ અને શુકલલેશ્યાના સ્થાન પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણુા થાય છે. એજ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ નીલ, કૃષ્ણુ, તેજ પદ્મ અને શુકલલેશ્યાનાં સ્થાન પૂર્વોક્ત પ્રકારે જ પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગણુા છે. ॥સૂ૦ ૨૧॥

ભગવતી પ્રજ્ઞાપનાનો લેશ્યાપદનો ચોથો ઉદ્દેશક સંપૂર્ણ

पञ्चम उद्देशक

मूलम्-कइ णं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! छलेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वन्नत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ इत्तो आढत्तं जहा चउत्थओ उद्देसओ तहा भाणियव्वं जाव वेरुलियमणिदिट्टंतो त्ति, से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव णो ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? हंता, गोयमा ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए णो ता वन्नत्ताए णो ता गंधत्ताए णो ता रसत्ताए णो ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ ? गोयमा ! अगारभावमायाए वा से सिया पलिभागभावमायाए वा से सिया कण्हलेस्सा णं सा णो खलु नीललेस्सा तत्थ गया ओसक्कइ उस्सक्कइ वा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से नूणं भंते ! नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? गोयमा ! आगारभावमायाए वा सिया पलिभागभावमायाए वा सिया नीललेस्सा णं सा णो खलु काउलेस्सा तत्थगया ओसक्कइ, उस्सक्कइ वा, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ, एवं काउलेस्सा तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प, से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ ? हंता, गोयमा ! सुक्कलेस्सा तं चेव, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-सुक्कलेस्सा जाव णो परिणमइ ? गोयमा ! आगारभावमायाए

वा जाव सुक्कलेस्साणं सा णो खलु सा पम्हलेस्सा तत्थगया ओसक्कइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-जाव णो परिणमइ ॥सू० २२॥

पण्णवणाए भगवईए लेस्सापए पंचमुद्देसो समत्तो

छाया-कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया तद्वर्णतया तद्गन्धतया तद्रसतया तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? अत्राधिक्यं यथा चतुर्थ उद्देशकस्तथा भणितव्यं यावद् वैडूर्यमणिदृष्टान्त इति, तत् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? हन्त,

पंचम उद्देशक

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ ?) हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी कही हैं ?) गोयमा ! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार-कृष्णलेश्या यावत् शुक्ल लेश्या (से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त हो करके (ता रूवत्ताए ता वन्नत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए) तद्रूपता से, तद्वर्णता, तद्गंधता, तद्रसता, तत्स्पर्शता से (भुज्जो२) वार-वार (परिणमइ) परिणमन करती हैं ? (इत्तो) यहां से (आढत्तो) आरंभ किया हुआ (जहा चउत्थओ उद्देसओ तहा भाणियव्वं) जैसा चौथा उद्देशक कहा, वैसा कह लेना चाहिए (जाव वेरुलियमणि दिट्ठंतो) वैडूर्यमणि के दृष्टान्ततक

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जव णो ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या नीललेश्या को

પંચમ ઉદ્દેશક

શબ્દાર્થ-(कइ णं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ ?) હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહી છે ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ છ લેશ્યાઓ કહેલી છે (तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) તે આ પ્રકારે-કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા (से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઇને (ता रूवत्ताए ता वन्नत्ताए, ता गंधत्ताए, ता रसत्ताए ता फासत्ताए) તદ્રૂપતાથી, તદ્વર્ણતા, તદ્ગંધતા, તદ્રસતા, તત્સ્પર્શતાથી (भुज्जो भुज्जो) વરંવાર (परिणमइ) પરિણમન કરે છે ? (इत्तो) અહીં થી (आढत्तो) આરંભ કરેલ (जहा चउत्थओ उद्देसओ तहा भाणियव्वं) જેવા ચોથા ઉદ્દેશક કહ્યો, તેવા જ આ પાંચમો ઉદ્દેશક કહી લેવો જોઇએ (जाव वेरुलियमणिदिट्ठंतो) વૈડૂર્યમણિના દૃષ્ટાન્ત સુધી.

(से णूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव णो ता फासत्ताए भुज्जो-भुज्जो परिणमइ ?) હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પામીને તદ્રૂપતાથી યાવત્ તત્સ્પર્શ-

गौतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? गौतम ! आकारभावमात्रया वा सा स्यात् प्रतिभागभावमात्रया वा सा स्यात् कृष्णलेश्या खलु सा नो खलु नीललेश्या, तत्रगता अवष्वष्कते, उत्ष्वष्कते वा, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति, तत् नूनं भदन्त ! नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति, तत् केनार्थेन भदन्त !

प्राप्त होकर तद्रूपता से यावत् तत्स्पर्शता से नहीं परिणत होती है ? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए, णो तव्वण्णत्ताए णो ता गंधत्ताए णो ता रसत्ताए णो ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर न तद्रूपता से न तद्वर्णता से, न तद्गंधता से, न तत्स्पर्शता से बार-बार परिणत होती है

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर (णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ ?) तद्रूपता से नहीं यावत् परिणत होती है ? (गोयमा) हे गौतम ! (आगारभावमायाए वा) आकार भाव मात्र-से अथवा (पलिभागभावमायाए) प्रतिबिम्बित वस्तु का आकार मात्र से (सिया) होती है (नीललेस्साणं) नीललेश्या (सा) वह (णो) नहीं (खलु) निश्चय (सा) वह (काउलेस्सा) कापोतलेश्या (तत्थगया) वहां रही हुई (ओसक्कइ, उस्सक्कइ) घटती-बढती है (से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (नील-

---

તાથી નથી પરિણત થતી ? (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए, णो तव्वन्नत्ताए, णो ता गंधत्ताए णो ता रसत्ताए णो ता फासत्ताए भुज्जो-भुज्जो परिणमइ) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને ન તદ્રૂપતાથી ન તદ્વર્ણતાથી, ન તદ્ગંધતાથી, ન તત્સ્પર્શતાથી વારંવાર પરિણત થાય છે

(से केणट्ठेणं भंते ! एव वुच्चइ) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવાય છે કે (कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ) તેના રૂપ આદિ પણાથી પરિણત થતા નથી ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (आगारभावमायाए वा) આકાર ભાવ માત્ર-છાયા માત્રથી અથવા (पलिभागभावमायाए) પ્રતિબિમ્બિત વસ્તુના આકાર માત્રથી (सिया) થાય છે (नीललेस्साणं) નીલલેશ્યા (सा) તે (णो) નહીં (खलु) નિશ્ચય (सा) તે (काउलेस्सा) કાપોતલેશ્યા (तत्थ गया) ત્યાં રહેલી (ओसक्कई उस्सक्कई वा) વધે ઘટે છે (से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) એ હેતુથી ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે (नीललेस्सा काउलेस्सं

एवमुच्यते-नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति ? गौतम ! आकारभावमात्रया वा स्यात् प्रतिभागभावमात्रया वा स्यात्, नीललेश्या खलु सा, नो खलु सा कापोतलेश्या, तत्रगता अवष्वष्कते वा, तत् एतेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावद् भूयो भूयः परिणमति, एवं कापोतलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य तेजोलेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य पद्मलेश्या शुक्ललेश्यां प्राप्य, तत् नूनं भदन्त ! शुक्ललेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावत् परिणमति ! हन्त, गौतम ! शुक्ललेश्या तच्चैव, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-शुक्ललेश्या यावद् नो परिणमति ? गौतम ! आकारभावमात्रया वा स्याद् यावत् शुक्ललेश्या खलु सा, नो खलु पद्मलेश्या,

---

लेस्सा काउलेस्सं पप्प) नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त-होकर (णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो २ परिणमइ) तद्रूपता से नहीं यावत् बार-बार परिणत होती (एवं काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प) इसी प्रकार कापोतलेश्या तेजोलेश्या को प्राप्त होकर (तेउलेस्सा पह्मलेस्सं पप्प) तेजोलेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर (पह्मलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प) पद्मलेश्या शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर

(से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा पह्मलेस्सं पप्प) क्या भगवन् ! शुक्ललेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर (णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ ?) तद्रूपता से नहीं यावत् परिणत होती ? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (सुक्कलेस्सा तं चेव) शुक्ललेश्या इत्यादि वही पूर्ववत् (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) किस हेतु से हे भगवन् ! ऐसा कहा जाता है (सुक्कलेस्सा जाव णो परिणमइ ?) शुक्ललेश्या यावत् नहीं परिणत होती ? (गोयमा !) हे गौतम ! (आगारभावमायाए वा) छाया मात्र से (जाव) यावत् (सुक्कलेस्साणं सा णो खलु सा पम्हलेस्सा) वास्तव में वह शुक्ललेश्या है, वह पद्मलेश्या नहीं (तत्थगया) वहां रही हुई (ओसक्कइ) अपसर्पण करती है (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम !

पप्प) नीललेश्या કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને (णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ) તદ્રૂપતાથી નહીં યાવત્ વારવાર પરિણત થાય (एवं काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प) એ પ્રકારે કાપોત-લેશ્યા તેજોલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प) તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प) પદ્મલેશ્યા શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને. પરિણત થતી નથી

(से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प) હે ભગવન્ ! શું શુકલલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (णो ता रूवत्ताए जाव परिणमइ ?) તદ્રૂપતાથી નહી યાવત્ પરિણત થાય ? (हंता गोयमा !) હા, ગૌતમ ! (सुक्कलेस्सा तं चेव) શુકલલેશ્યા ઇત્યાદિ તેજ પૂર્વવત્ (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चई) હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે ? (सुक्कलेस्सा जाव णो परिणमइ ?) શુકલલેશ્યા યાવત્ નથી પરિણત થતી ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (आगारभाव-मायाए वा) છાયા માત્રથી (जाव) યાવત્ (सुक्कलेस्साणं सा णो खलु सा पम्हलेस्सा) વાસ્તવમાં

तत्रगता अवष्वष्कते उत्ष्वष्कते वा, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-यावद् नो परिणमति !

प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदे पञ्चमोद्देशः ॥ सू० २२ ॥

टीका-चतुर्थोद्देशके कृष्णादिलेश्यानामल्पबहुत्वं प्ररूपितं सम्प्रति तासामेव लेश्यानां वैशिष्टयं प्रतिपादयितुं पञ्चमोद्देशकं प्रारभते-'कइ णं भंते ! लेस्साओ पण्णत्ताओ?' हे भदन्त ! कति खलु लेश्याः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छलेस्साओ पण्णत्ताओ षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या यावद्-नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, गौतमः पृच्छति-'से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ?' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-किम् कृष्णलेश्या-कृष्णलेश्याद्रव्याणि नीललेश्यां-नीललेश्याद्रव्याणि प्राप्य तद्रूपतया-नीललेश्याद्रव्यस्वभावतया तथैवाह-तद्वर्णतया-नीललेश्याद्रव्यवर्णतया, तद्गन्धतया-नीललेश्याद्रव्यगन्धतया,

---

इस हेतु से ऐसा कहा जाता है (जाव णो परिणमइ) यावत् परिणत नहीं होती

'पण्णवणाए भगवईए लेस्सापए पंचमुद्देसो' भगवती प्रज्ञापना के लेश्यापद में पांचवां उद्देशक समाप्त

टीकार्थ-चतुर्थ उद्देशक में लेश्याओं के अल्पबहुत्व का निरूपण किया गया है, अब उन्हीं लेश्याओं की विशिष्टता प्रतिपादन करने के लिए पांचवां उद्देशक प्रारंभ किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी कही गई हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! लेश्याएं छह कही गई हैं, वे इस प्रकार-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त हो कर

તે શુક્લલેશ્યા છે તે પદ્મલેશ્યા નથી (तत्थ गया) ત્યાં રહેલી (ओसक्कइ) અપસર્પણ કરે છે (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે (जाव णो परिणमइ) યાવત્ પરિણત નથી થતી.

पण्णवणाए भगवइए लेस्सापए पंचमुद्देसो

(ભગવતી પ્રજ્ઞાપનાના લેશ્યાપદમાં પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત)

ટીકાર્થ-ચતુર્થ ઉદ્દેશકમાં લેશ્યાઓના અલ્પ અધિકત્વનું નિરૂપણ કરાયું છે-હવે તેજલેશ્યાઓની વિશિષ્ટતા પ્રતિપાદન કરવાને માટે પાંચમો ઉદ્દેશક પ્રારંભ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! લેશ્યાઓ છ કહેલી છે, તે આ રીતે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાને પામીને તેના જ સ્વરૂપ, તેનાજ

तद्रसतया-नीललेश्याद्रव्यरसतया, तत्स्पर्शतया-नीललेश्याद्रव्यस्पर्शतया भूयो भूयः-वारं वारं परिणमति ? भगवानाह-'इत्तो आढत्तं जहा चउत्थओ उद्देसओ तहा भाणियव्वं जाव वेरुलियमणिदिट्ठंतोत्ति' अत्र आधिक्यं वक्तव्यं वा यथा अस्यैव लेश्यापदस्य चतुर्थोद्देशके भणितं तथा भणितव्यम्, यावद्-तद्यथानामक्षीरं दूष्यं प्राप्य, शुद्धं वा वस्त्रं रागं प्राप्य तद्रूपतया यावत् तत्स्पर्शतया परिणमति एवं कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावत् तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, एवमेव यथानाम वैडूर्यमणिः स्यात्-कदाचित् कृष्णसूत्रे वा नीलसूत्रे वा रोहितसूत्रे वा हारिद्रसूत्रे वा शुक्लसूत्रे वा आगते सति तद्रूपतया यावत् तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति तथैव कृष्णलेश्यापि नीललेश्यां कापोतलेश्यां तेजोलेश्यां पद्मलेश्यां शुक्ललेश्यां प्राप्य तत्तद्रूपतया यावत् तत्तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति इत्येवं वैडूर्यमणि दृष्टान्तपर्यन्तमिति, तथा च पूर्वम् प्ररूपितस्यापि अस्य

उसी के स्वरूप, उसी के वर्ण, उसी के गंध, उसी के रस और उसी के स्पर्श के रूप में पुनः पुनः परिणत हो जाती है ?

भगवान्-हे गौतम ! यहां से आरंभ करके जैसे चौथा उद्देशक कहा है, उसी प्रकार का कथन कहलेना चाहिए। यावत् क्षीर, दूष्य (खटाई को प्राप्त होकर अथवा शुद्ध वस्त्र रंग को प्राप्त होकर उसी के स्वरूप में परिणत हो जाता है, उसी के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत हो जाता है, अथवा जैसे वैडूर्य मणि काले सूत, नीले सूत, लाल सूत, पीले सूत या श्वेत सूत के आ जाने पर उसी के रूप में यावत् उसी के स्पर्श रूप में पुनः पुनः परिणत हो जाता है, उसी प्रकार कृष्णलेश्या भी नीललेश्या को, कापोतलेश्या को, तेजोलेश्या को, पद्म-लेश्या को, शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उसी के रूप यावत् स्पर्श के रूप में बार-बार परिणत हो जाता है, इस वैडूर्य मणि के दृष्टान्त तक कह लेना चाहिए।

पूर्वकथित विषय का यहां जो उल्लेख किया गया है और चौथे उद्देशक के

वर्ण, तेना जगंध, तेना ज रस अने तेना ज स्पर्शना रूपमा वारंवार परिणत थई जाय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! अहीथी शरूआत करीने जेओ चोथो उद्देशक कह्यो छे, तेज प्रकारे कही लेवुं जोईओ. यावत् क्षीर दूष्य (खटाई)ने पामीने अथवा शुद्ध वन-स्पति रंगने पामीने तेनाज स्वरूपमां परिणत थई जाय छे, तेनाज वर्ण, गंध, रस अने स्पर्शना रूपमां परिणत थई जाय छे, अथवा जेम वैडूयमणि काळो दोरो नीलदोरो, लालदोरो, पीळोदोरो अगर धोळोदोरो परोववाथी तेनाज रूपमा यावत् तेनाज स्पर्श रूपमां पुनः पुनः परिणत थई जाय छे, एज प्रकारे कृष्णलेश्या पण, नीललेश्याने, कापोतलेश्याने, तेजोलेश्याने, पद्मलेश्याने, शुक्ललेश्याने पामीने तेना रूप यावत् स्पर्शना रूपमा वारंवार परिणत थई जाय छे. आ प्रमाणे वैडूर्यमणिना दृष्टान्त सुधी कही लेवुं जोईओ.

पूर्व कथित विषयनो अहीं जे उल्लेख करायो छे अने चोथा उद्देशकना अनुसार

विषयस्य पुनः प्ररूपणमग्रिमवक्तव्यता सम्बन्धार्थमवसेयम्, तामेव विशेषवक्तव्यतामाह-'से नूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव णो ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-किम् कृष्णलेश्याद्रव्यस्वरूपस्य तत् तद्रूपं तस्य भाव स्तद्रूपता तयेति व्युत्पत्तेः, तदेव व्याचष्टे-यावद् नो तद्वर्णतया-नीललेश्याद्रव्यवर्णतया, नो तद्गन्धतया नीललेश्या द्रव्यगन्धतया, नो तद्रसतया-नीललेश्या द्रव्यरसतया नो तत्स्पर्शतया-नीललेश्या द्रव्यस्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् 'कण्हलेस्सा पप्प नो ता रूवत्ताए णो ता वन्नत्ताए णो ता गन्धत्ताए णो ता रसत्ताए णो ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' कृष्णलेश्या-कृष्णलेश्या द्रव्याणि, नीललेश्यां-नीललेश्या द्रव्याणि प्राप्य आसाद्य नो तद्रूपतया-नीललेश्या द्रव्यस्वभावतया, एवमग्रेऽपि नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति,

अथ पूर्वं कृष्णादिलेश्याद्रव्याणां नीलादिलेश्याद्रव्यसम्पर्केण तद्रूपान्तराद्यापत्ति

अनुसार कहलेने की जो सूचना की गई है, उसका प्रयोजन आगे कहे जाने वाले विषयके साथ सम्बन्ध स्थापित करना है।

अब वह विशेष वक्तव्यता आरंभ की जाती है-

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या के द्रव्य नीललेश्या के द्रव्यों को प्राप्त करके नीललेश्या के स्वभाव रूप में, अर्थात् नीललेश्या के वर्ण, नीललेश्या के गंध, नीललेश्या के रस और नीललेश्या के स्पर्श रूप में बार-बार परिणत नहीं होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, सत्य है। कृष्णलेश्या के द्रव्य, नीललेश्याके द्रव्यों को प्राप्त करके नीललेश्या के स्वरूप में परिणत नहीं होते, अर्थात् नीललेश्या के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श रूप नहीं हो जाते।

यहां यह आशंका होती है कि पहले तो कृष्णलेश्या को नीललेश्या के

સમજી લેવાની જે સૂચના કરાઈ છે, તેનુ પ્રયોજન આગળ કહેવાશે તે વિષયની સાથે સમ્બન્ધ સ્થાપિત કરવાનો છે. હવે આ વિશેષ વક્તવ્યતાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શુ કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્ય નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોને પ્રાપ્ત કરીને નીલલેશ્યાના સ્વભાવરૂપમાં અર્થાત્ નીલલેશ્યાના વર્ણ, નીલલેશ્યાના ગંધ, નીલલેશ્યાના રસ, અને નીલલેશ્યાના સ્પર્શરૂપમાં વારંવાર પરિણત નથી થતાં ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે, કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્ય નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોને પ્રાપ્ત કરીને નીલલેશ્યાના સ્વરૂપમાં પરિણત નથી થતા અર્થાત્ નીલલેશ્યાના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શરૂપ નથી થઈ જતા.

અહીંઆ આશંકા થાય છે કે પહેલાં તો કૃષ્ણલેશ્યાને નીલલેશ્યાના સ્વરૂપમાં

रधुनैवोक्ता, अत्रतु तन्निषेधात् पूर्वापरविरोध इति चेदत्रोच्यते पूर्वस्याः विधिविषयिण्याः तिर्यग्योनिकमनुष्यविषयिकायाः वक्तव्यतायाः सत्त्वेन निषेधविषयिण्या वक्तव्यतायास्तु देव-नैरयिकविषयकत्वस्य सत्त्वेन विरोधाभावात् एवञ्चात्र प्रत्यापत्तिमात्रं प्राप्ति। नतु परिणाम-जनकपरस्परसश्लेषः तथाहि–देवनैरयिकाः पूर्वभवगतचरमान्तर्मुहूर्तादारभ्य परभवगता-द्यान्तर्मुहूर्तं यावद् अवस्थितलेश्यका भवन्ति तस्मात् तेषां देवनैरयिकाणां कृष्णादिलेश्या द्रव्याणां परस्परसम्बन्धेऽपि नो परिणम्य परिणामकभावः संभवति इत्यभिप्रायेणाह–'से के-णट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो

स्वरूप में परिणत होता कहा है और यह बतलाया है कि कृष्णलेश्या नील-लेश्या के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत होती है, और यहां परिणमन का निषेध किया गया है। यह दोनों कथन पूर्वापर विरोधी हैं। इस आशंका का समाधान यह है कि पहले परिणमन का जो विधान किया गया है सो तिर्यंचों और मनुष्यों की अपेक्षा से है और परिणमन के निषेध की जो वक्तव्यता है, वह देवों और नारकों की अपेक्षा से है। इस प्रकार दोनों कथन विभिन्न अपेक्षाओं से होने के कारण परस्पर विरोधी नहीं हैं। देव और नारक अपने पूर्वभव के अन्तिम अन्तर्मुहूर्त्त से लेकर आगामी भवके प्रथम अन्तर्मुहूर्त्त तक अवस्थित लेश्या वाले होते हैं। अर्थात् उनकी जो लेश्या पूर्वभव के अन्तिम अन्तर्मुहूर्त्त में थी वही वर्त्तमान देवभव या नारकभव में भी वनी रहती है और वही आगामीभव के प्रथम अन्तर्मुहूर्त्त में भी कायम रहती है। इस कारण देवों और नारकों के कृष्णलेश्या आदि के द्रव्यों का परस्पर सम्बन्ध होने पर भी वे एक दूसरे को अपने स्वरूप में परिणत नहीं करते हैं। यही आगे कहते हैं–

પરિણત થતી કહેલ છે અને એ બતાવ્યુ છે કે કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત થાય છે, અને અહીં પરિણમનનો નિષેધ કર્યો છે. આ બન્ને કથન પૂર્વાપર વિરોધી છે. આ આશંકાનુ સમાધાન આ છે કે પહેલા પરિણમનનું જે વિધાન કરાયું છે તે તિર્યંચો અને મનુષ્યોની અપેક્ષાથી છે અને પરિણમનના નિષેધની જે વક્તવ્યતા છે, તે દેવો અને નારકોની અપેક્ષાથી છે. એ પ્રકારે બન્ને કથન વિભિન્ન અપેક્ષાઓથી હોવાને કારણે પરસ્પર વિરોધી નથી. દેવ અને નારક પોતાના પૂર્વભવના અન્તિમ અન્તર્મુહૂર્તથી લઈને આગામી ભવના પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અવસ્થિત લેશ્યાવાળા હોય છે અર્થાત્ તેમની જે લેશ્યા પૂર્વભવના અન્તિમ અન્તર્મુહૂર્તમાં હતી તેજ વર્તમાન દેવભવમાં અગર નારકભવમાં પણ બની રહે છે અને તેજ આગામી ભવના પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્તમાં પણ કાયમ રહે છે. એ કારણથી દેવો અને નારકોને કૃષ્ણલેશ્યા આદિના દ્રવ્યોનો પરસ્પર સમ્બન્ધ થવા છતાં પણ એકબીજાને પોતાના સ્વરૂપમાં પરિણમન કરતા નથી. તેજ આગળ કહે છે–

परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य-आसाद्य नो तद्रूपतया यावत् नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमतीति ! भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'आगारभावमायाए वा से सिया पलिभागभावमायाए वा से सिया' आकारभावमात्रया वा सा कृष्णलेश्या नीललेश्या रूपतया स्यात् नतु वस्तुगत्या, अथवा प्रतिभागभावमात्रया वा सा कृष्णलेश्या नीललेश्यास्वभावतया स्यात् नतु वस्तुगत्या, तत्र आकारः-तच्छायामात्रम् तस्य भावः सत्ता आकारभावः स एवमात्रा आकारभावमात्रा तयेत्यर्थः, मात्रा शब्देन आकारभावातिरिक्तपरिणामान्तरापत्ति र्निरस्ता, एवमेव प्रतिभागः-दर्पणादिगतप्रतिबिम्बमिव प्रतिबिम्बयवस्तुवृत्तिराकारविशेषः प्रतिभागस्य भावः प्रतिभागभावः स एवमात्रा प्रतिभागभाव-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर नीललेश्या के रूप में परिणत नहीं होती है । न तो वह नीललेश्या के वर्ण के रूप में परिणत होती है, न गंध के रूप में, न रस के रूप में और न स्पर्श के रूप में परिणत होती है ?

भगवन्-हे गौतम ! वह कृष्णलेश्या आकारभाव मात्र से ही नीललेश्या होती है, वास्तव में नीललेश्या नहीं बन जाती । अथवा प्रतिभागभाव मात्र से ही वह कृष्णलेश्या नीललेश्या कहलाती है, वास्तव में ही कृष्णलेश्या नीललेश्या बनजाती हो, ऐसी बात नहीं है । आकारभाव का तात्पर्य है छाया मात्र या झलक मात्र । आशय यह है कि कृष्णलेश्या के द्रव्यों पर नीललेश्या के द्रव्यों की छाया पडती है, इस कारण वह नीललेश्या-जैसी प्रतीत होने लगती है, अथवा जैसे दर्पण पर प्रतिबिम्ब पडने पर दर्पण उस वस्तु जैसा प्रतीत होने लगता है, उसी प्रकार कृष्णलेश्या पर जब नीललेश्या के द्रव्यों की छाया या प्रतिबिम्ब पडता है तब कृष्णलेश्या के द्रव्य नीललेश्या के द्रव्यों के रूपमें

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી કહેવાય છે કે, કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને નીલલેશ્યાના રૂપમાં પરિણત નથી થતી. નતો તે નીલલેશ્યાના વર્ણના રૂપમાં પરિણત થાય છે, ન ગંધના રૂપમાં, ન રસના રૂપમાં અનેન સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તે કૃષ્ણલેશ્યા આકાર ભાવ માત્રથી જ નીલલેશ્યા થાય છે, વાસ્તવમાં નીલલેશ્યા નથી બનતી. અથવા પ્રતિભાગ ભાવ માત્રથી જ કૃષ્ણલેશ્યા કહેવાય છે, વાસ્તવમાં જ કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા બની જાય છે, એવી વાત નથી. આકાર ભાવનું તાત્પર્ય છે છાયા માત્ર અગર ઝલક માત્ર આશય એ છે કે કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્યો પર નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોની છાયા પડે છે, એ કારણે તે નીલલેશ્યા જેવી પ્રતીત થાય છે, અથવા જેમ દર્પણ પર પ્રતિબિમ્બ પડવાથી દર્પણ એ વસ્તુ જેવું પ્રતીત થવા લાગે છે, એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા પર જ્યારે નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોની છાયા અગર પ્રતિબિમ્બ પડે છે,

मात्रा तयेत्यर्थः, अत्रापि मात्राशब्देन प्रतिबिम्बातिरिक्तपरिणामान्तरापत्ति निरस्ता वेदितव्या, तदेवाह-'कण्हलेस्साणं सा, णो खलु नीललेस्सा' परमार्थतस्तु कृष्णलेश्यैव खलु सा भवति नो खलु नीललेश्या सा भवति स्वस्वरूपपरित्यागाभावात् दर्पणादयोहि जपाकुसुमादि-उपाधिसान्निध्यात् तत्प्रतिबिम्बमात्रमुपदधाना दर्पणादय एव भवन्तीति भावः, किन्तु केवलं सा कृष्णलेश्या-'तत्थगया ओसक्कइ उस्सक्कइ वा' तत्र-स्वस्वरूपे गता-स्थिता सती अवष्वष्कते-नीललेश्याकारभावमात्रधारणेन तत्प्रतिबिम्बमात्रधारणेन वा उत्सर्पति, उत्ष्वष्कते वा-कृष्णलेश्यापेक्षया नीललेश्याया विशुद्धत्वात् तदाकारभावमात्रं तत्प्रतिबिम्बभावमात्रं वा उपदधाना सती किञ्चिद्विशुद्धा व्यपदिश्यते इत्यर्थः प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो

परिणत हो जाते हैं, परन्तु जैसे दर्पण वास्तव में दर्पण ही है, जिस वस्तु का उस पर प्रतिबिम्ब पडा है, वह वस्तु दर्पण नहीं है, इसी प्रकार कृष्णलेश्या वस्तुतः कृष्णलेश्या ही बनी रहती है, मात्र नीललेश्या के द्रव्यों का सम्यक प्रकार नीललेश्या-सी प्रतीत होती है, इस प्रकार प्रतिबिम्ब के अतिरिक्त अन्य कोई वास्तविक परिणमन उसमें नहीं होता है। इसी अभिप्राय से कहते हैं-वह वस्तुतः कृष्णलेश्या ही है, नीललेश्या नहीं है, क्योंकि उसने अपने स्वरूप का परित्याग नहीं किया है। जैसे दर्पण जपाकुसुम आदि उपाधि के सान्निध्य से उसके प्रतिबिम्ब मात्र को धारण करते हुए भी दर्पण ही बना रहता है, वह जपाकुसुम आदि नहीं बन जाता, इसी प्रकार कृष्णलेश्या, नीललेश्या नहीं बन जाती। किन्तु कृष्णलेश्या अपने स्वरूप मे स्थित रहती हुई नीललेश्या के आकारमात्र को धारण करके अथवा प्रतिबिम्ब मात्र को धारण करके किंचित् विशुद्ध कहलाती है। अब उपसंहार करते हैं-हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा

ત્યારે કૃષ્ણલેશ્યાના દ્રવ્ય નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોના રૂપમાં પરિણત થઇ જાય છે. પરન્તુ જેમ દર્પણ વાસ્તવમાં દર્પણ જ છે, જે વસ્તુનું તેની પર પ્રતિબિમ્બ પડ્યું છે, તે વસ્તુ દર્પણ નથી, એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા વસ્તુતઃ કૃષ્ણલેશ્યા જ બની રહે છે, માત્ર નીલલેશ્યાના દ્રવ્યોના સમ્પર્ક પામીને નીલલેશ્યા જેવી પ્રતીત થાય છે. એ પ્રકારે પ્રતિબિમ્બના અતિરિક્ત અન્ય કોઈ વાસ્તવિક પરિણમન તેમાં થતું નથી. આજ અભિપ્રાયથી કહે છે-તે વસ્તુતઃ કૃષ્ણલેશ્યા જ છે, નીલલેશ્યા નથી. કેમકે તેણે પોતાના સ્વરૂપનો પરિત્યાગ કર્યો નથી જેમ દર્પણમાં જપાકુસુમ આદિ ઉપાધિના સાંનિધ્યથી તેના પ્રતિબિમ્બ માત્રને ધારણ કરવા છતાં તે પણ દર્પણ જ બની રહે છે, જપાકુસુમ આદિ નથી બની જતું, એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા નથી બની જતી. કિન્તુ કૃષ્ણલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત રહીને જ નીલલેશ્યાના આકાર ભાવને ધારણ કરીને અથવા પ્રતિબિંબ માત્રને ધારણ કરીને કાંઇક વિશુદ્ધ કહેવાય છે. હવે ઉપસંહાર કરે છે-હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે

परिणमइ' हे गौतम! तत्–अथ तेनार्थेन एवम्–उक्तरीत्या उच्यते–यत् कृष्णलेश्या नील-लेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया यावत् नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, एवं नीललेश्यायाः कापोतलेश्यामधिकृत्य वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह–'से नूणं भंते ! नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्–अथ नूनं–किम् नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य–आसाद्य नो तद्रूपतया यावद् नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति? भगवानाह–'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त–सत्यम् 'नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ' नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य–आसाद्य नो तद्रूपतया यावत्–नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति, गौतमः पृच्छति–'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो ता रूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्–अथ केनार्थेन–कथं तावद् एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य–आसाद्य नो तद्रूपतया यावत्–नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणम-

---

जाता है कि कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्त होकर नीललेश्या के रूप में यावत् पुनः पुनः परिणत नहीं होती है। न वह नीललेश्या के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श रूप ही परिणमन करती है।

गौतम स्वामी–हे भगवन् ! क्या नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त होकर कापोतलेश्या के रूप में नहीं यावत् परिणत होती है? अर्थात् क्या नीललेश्या कापोतलेश्या के वर्ण गंध, रस और स्पर्श रूप में परिणत नहीं होती?

भगवान्–हां गौतम ! ऐसा ही है। नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त होकर कापोतलेश्या के स्वरूप में उस के वर्ण गंध, रस और स्पर्श रूप में पुनः पुनः परिणत नहीं होती !

गौतम स्वामी–हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि नीललेश्या कापोतलेश्या को प्राप्त होकर उस के स्वरूप में अर्थात् कापोतलेश्या के वर्ण, गंध

કે કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને નીલલેશ્યાના રૂપમાં તે પુનઃ પુનઃ પરિણત નથી થતી. નહીં કે તે નીલલેશ્યાના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રૂપે જ પરિણમન કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવાન્ ! શું નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને કાપોત લેશ્યાના રૂપમા નહીં યાવત્ પરિણત થાય છે? અર્થાત્ શું નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાના ગંધ, વર્ણ, રસ અને સ્પર્શ રૂપમાં પરિણત નથી થતી?

શ્રી ભગવાન્–હા, ગૌતમ ! એવું જ છે. નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને કાપોત લેશ્યાનાં સ્વરૂપમાં, તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણત નથી થતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે નીલલેશ્યા કાપોત-

तीति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! आगारभावमायाए वा सिया पलिभागभावमायाए वा सिया' आकारभावमात्रया वा स्यात्, प्रतिभागभावमात्रया वा स्यात् तथा च नीललेश्या कापोतलेश्या सन्निधौ तदाकारतया तत्प्रतिबिम्बिततया वा भासते न तु तद्रूपतया परिभासते तस्याः नीललेश्यायाः स्वस्वरूपापरित्यागात् तदाह–'नीललेसाणं सा णो खलु सा काउलेस्सा' परमार्थतो नीललेश्यैव खलु सा भवति नो खलु सा कापोतलेश्या भवति, केवलं सा नीललेश्या 'तत्थगया ओसक्कइ वा' तत्र स्वस्वरूपे गता–स्थिता सती अवष्वष्कते–तदाकारभावमात्रधारणेन तत्प्रतिबिम्बमात्रधारणेन वा उत्ष्वष्कते–उत्सर्पति–नीललेश्यापेक्षया कापोतलेश्यायाः किञ्चिद् विशुद्धत्वात् तदाकारभावमात्रं तत्प्रतिबिम्बभावमात्रं वा दधाना सती मनाग् विशुद्धा व्यपदिश्यते, तदुपसंहरन्नाह–'से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प णो तारूवत्ताए जाव भुज्जो भुज्जो परिणमइ' हे गौतम ! तत्–अथ एतेनार्थेन एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य–आसाद्य

रस और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती ?

भगवान्–हे गौतम ! आकार भाव मात्र से परिणत होती है या प्रतिभागभावमात्र से परिणत होती है, वास्तविक रूप में नहीं ! अर्थात् नीललेश्या कापोतलेश्या के सन्निधान से कापोतलेश्या की छाया मात्र को धारण कर लेती है अथवा कापोतलेश्या का प्रतिबिम्ब मात्र उसपर पडता है। मगर नीललेश्या अपने स्वरूप का परित्याग नहीं करती, कापोतलेश्या का प्रतिबिम्ब पडने पर भी नीललेश्या वस्तुतः नीललेश्या ही बनी रहती है, वह बदल कर कापोतलेश्या नहीं बन जाती ! वह अपने मूल स्वरूप में कायम रहती हुई कापोतलेश्या के संसर्ग से किंचित् विशुद्ध कहलाती है। इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि नीललेश्या, कापोतलेश्या को प्राप्त होकर उसके स्वरूप में, उसके वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती है, इसी प्रकार कापोतलेश्या

લેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને તેના સ્વરૂપમા અર્થાત્ કાપોતલેશ્યાના વર્ણ, ગધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત નથી થતી ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આકાર ભાવ માત્રથી પરિણત થાય છે, અગર પ્રતિભાગ ભાવ માત્રથી પરિણત થાય છે, વાસ્તવિક રૂપમાં નહીં અર્થાત્ નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાના સંનિધાનથી કાપોતલેશ્યાની છાયામાત્રને ધારણ કરી લે છે, અથવા કાપોતલેશ્યાનું પ્રતિબિમ્બ માત્ર તેના પર પડે છે. પણ નીલલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપનો પરિત્યાગ નથી કરતી. કાપોતલેશ્યાનું પ્રતિબિમ્બ પડવાથી જ નીલલેશ્યા વસ્તુતઃ નીલલેશ્યા જ બની રહે છે તે બદલાઈને કાપોતલેશ્યા નથી બની જતી. તે પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં કાયમ રહીને કાપોતલેશ્યાના સ્પર્શથી કિંચિત્ વિશુદ્ધ કહેવાય છે. એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને તેના સ્વરૂપમાં, તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને

नो तद्रूपतया यावत्-नो तद्वर्णादितया भूयो भूयः परिणमति, एवं कापोतलेश्यायास्तेजोलेश्यामधिकृत्य तेजोलेश्यायाः पद्मलेश्यामधिकृत्य पद्मलेश्यायाः शुक्ललेश्यामधिकृत्य वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'एवं काउलेस्सा तेउलेस्सं पप्प तेउलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सं पप्प' एवम्-नीललेश्योक्तरीत्या कापोतलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य-आसाद्य तेजोलेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य, पद्मलेश्या शुक्ललेश्यां प्राप्य-आसाद्य नो तत्तद्रूपतया नो तत्तद्वर्णतया नो तत्तद्गन्धतया नो तत्तद्रसतया नो तत्तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमते, प्रागुक्तयुक्तेः, अथ शुक्ललेश्यायाः पद्मलेश्यामधिकृत्य वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'से नूणं भंते ! सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सं पप्प णो तारूवत्ताए जाव परिणमइ ?' हे भदन्त ! तत्-अथ नूनम्-किम् शुक्ललेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य-आसाद्य नो तद्रूपतया यावत्-नो तद्वर्णतया नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति ? भगवानाह-'हंता,

---

तेजोलेश्या को प्राप्त होकर, तेजोलेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर और पद्मलेश्या शुक्ललेश्या को प्राप्त होकर उसी के रूप में परिणत नहीं होती है, ऐसा कहलेना चाहिए। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए।

अब पद्मलेश्या को लेकर शुक्ललेश्या की वक्तव्यता प्रारंभ करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या शुक्ललेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त होकर उस के स्वरूप में परिणत नहीं होती है ? क्या वह पद्मलेश्या के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती है?

भगवान्-हे गौतम ! हां, सत्य है, इत्यादि पूर्वोक्त सब कहलेना चाहिए, अर्थात् शुक्ललेश्या पद्मलेश्या को प्राप्त कर के उसके स्वरूप, वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती।

गौतमस्वामी-भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि शुक्ललेश्या

સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત નથી થતી. એજ પ્રકારે કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને અને પદ્મલેશ્યા શુકલલેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને તેમના જ રૂપમાં પરિણત નથી થતી. આ નિયમમાં યુક્તિ આગળ પ્રમાણે જ સમજી લેવી જોઈએ.

હવે પદ્મલેશ્યાને લઈને શુકલલેશ્યાની વક્તવ્યતા આરંભ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું શુકલલેશ્યા, પદ્મલેશ્યાને, પ્રાપ્ત કરીને તેના સ્વરૂપમા પરિણત નથી થતી ? શું તે પદ્મલેશ્યાના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત નથી થતી ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે ઈત્યાદિ પૂર્વોક્ત બધું કથન કહી લેવું જોઈએ, અર્થાત્ શુકલલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને તેના સ્વરૂપ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત નથી થતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે શુકલલેશ્યાને પામીને

गोयमा! हे गौतम! हन्त–सत्यम् 'सुक्कलेस्सा तं चेव' शुक्ललेश्या तच्चैव–पूर्वोक्तरीत्यैव शुक्ललेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया नो तद्वर्णतया, नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमते, गौतमः पृच्छति–'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ–सुक्कलेस्सा जाव णो परिणमइ?' हे भदन्त! तत्–अथ केनार्थेन–कथं तावद् एवम्–उक्तरीत्या उच्यते यत्–शुक्ललेश्या यावत् नो पद्मलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया नो तद्वर्णतया, नो तद्गन्धतया नो तद्रसतया नो तत्स्पर्शतया भूयो भूयः परिणमति? इति, भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'आगारभावमायाए वा जाव सुक्कलेस्साणं सा णो खलु सा पम्हलेस्सा, तत्थ गया ओसक्कइ' आकारभावमात्रया वा यावत् प्रतिभागभावमात्रया वा सा शुक्ललेश्या पद्मलेश्याकारतया वा पद्मलेश्याप्रतिविम्बिततया वा भासते, परमार्थतस्तु शुक्ललेश्यैव खलु सा भवति नो खलु सा शुक्ललेश्या पद्मलेश्या भवति किन्तु केवलं सा शुक्ललेश्या–'तत्थगया ओसक्कइ' तत्र–स्वस्वरूपे गता–स्थिता सती अवष्वष्कते–पद्मलेश्याकारभासमात्रधारणेन पद्मलेश्याप्रतिविम्बमात्रधारणेन वा उत्सर्पतीति, तथा च शुक्ललेश्यापेक्षया पद्मलेश्याया हीनपरिणामत्वात् शुक्ललेश्या पद्मलेश्याया आकारभावं तत्प्रतिविम्बभावमात्रं वा दधाना किञ्चिद् विशुद्धा भवति अत एव अवष्वष्कते–इत्युक्तम्। तदुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेणं गोयमा!

पद्मलेश्या को प्राप्त होकर पद्मलेश्या के स्वरूप में इस के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श के रूप में परिणत नहीं होती है।

भगवान्–हे गौतम! आकारभावमात्र से अथवा प्रतिभाग मात्र से वह शुक्ललेश्या पद्मलेश्या जैसी प्रतीत होतीहै। वास्तव में तो वह शुक्ललेश्या ही है, पद्मलेश्या नहीं केवल वह शुक्ललेश्या अपने स्वरूप में कायम रहती हुई पद्मलेश्या के आकार भाव मात्र को धारण करने के कारण अपकर्ष को प्राप्त हो जाती है। शुक्ललेश्या से पद्मलेश्या हीन परिणाम वाली होती है, अतएव जब शुक्ललेश्या पद्मलेश्या की छाया या प्रतिबिम्ब को धारण करती है, तब किंचित् अविशुद्ध होती है। इस कारण अपकर्ष को प्राप्त होना कहा गया है। इस हेतु

પદ્મલેશ્યાના સ્વરૂપમા તેના વર્ણ, ગધ, રસ અને સ્પર્શના રૂપમાં પરિણત નથી થતી.

શ્રી ભગવાન્–ગૌતમ! આકારભાવ માત્રથી અથવા પ્રતિભાગ માત્રથી તે શુકલલેશ્યા પદ્મલેશ્યા જેવી પ્રતીત થાય છે. વાસ્તવમાં તો તે શુકલલેશ્યા જ છે, પદ્મલેશ્યા નથી, કેવળ તે શુકલલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપમાં કાયમ રહીને પદ્મલેશ્યાના આકાર ભાવ માત્રને ધારણ કરવાના કારણે અપકર્ષને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. શુકલલેશ્યાથી પદ્મલેશ્યા હીન પરિણામવાળી હોય છે, તેથી જ જ્યારે શુકલલેશ્યા પદ્મલેશ્યાની છાયા અથવા પ્રતિબિમ્બને ધારણ કરે છે, ત્યારે કિંચિત્ અવિશુદ્ધ બને છે. એ કારણથી અપકર્ષને પ્રાપ્ત

एवं वुच्चइ-जाव णो परिणमइ' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-शुक्ललेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य नो तद्रूपतया नो तद्वर्णादितया भूयो भूयः परिणमति, एवं तेजः कापोतनीलकृष्णलेश्याविषयिका वक्तव्यता अवसेया, एवं-पद्मलेश्यामधिकृत्य तेजः कापोतनीलकृष्णलेश्या विषयिणी वक्तव्यता, तेजोलेश्यामधिकृत्य कापोतनील कृष्णविषयिका वक्तव्यता, कापोतलेश्यामधिकृत्य नीलकृष्णलेश्याविषयिणी वक्तव्यता, नीललेश्यामधिकृत्य कृष्णलेश्या विषयिणी वक्तव्यता अवसेया । 'पण्णवणाए भगवईए लेस्साए पंचमुद्देसो' प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदे पञ्चमः उद्देशकः समाप्तः ॥ सू० २२ ॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-राजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां सप्तदशे लेश्यापदे पंचम उद्देशकः समाप्तः ॥५॥

से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि शुक्ललेश्या पद्मलेश्या के स्वरूप को प्राप्त करके उसके स्वरूप में परिणत नहीं होती।

इसी प्रकार की वक्तव्यता तेजोलेश्या, कापोतलेश्या, नीललेश्या और कृष्ण-लेश्या के विषय में भी समझ लेना चाहिए। पद्मलेश्या को लेकर तेज, कापोत, नील और कृष्णलेश्या संबंधी वक्तव्यता, कापोतलेश्या को लेकर नील, और कृष्णलेश्या विषयक वक्तव्यता नीललेश्या को लेकर कृष्णलेश्या संबंधी वक्तव्यता जान लेना चाहिए।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में ॥ लेश्यापद का पांचवां उद्देशक समाप्त ॥५॥

थयानुं कहेवायेलुं छे. ए हेतुथी हे गौतम ! एवुं कहेवाय छे के शुक्ललेश्या पद्मलेश्याना स्वरूपने पामीने तेना स्वरूपमा परिणत नथी थती.

ए ज प्रकारनी वक्तव्यता तेजोलेश्या, कापोतलेश्या, नीललेश्या अने कृष्णलेश्याना विषयमा पण समजी लेवी जोईए. पद्मलेश्याने लईने तेज, कापोत, नील अने कृष्ण-लेश्या संबन्धी वक्तव्यता, कापोतलेश्याने लईने नील, कृष्णलेश्या विषयक वक्तव्यता, नीललेश्याने लईने कृष्णलेश्या संबंधी वक्तव्यता जाणी लेवी जोईए.

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल व्रति विरचित प्रज्ञापना सूत्रनी प्रमेयबोधिनी व्याख्याना सत्तरमा लेश्यापदनो पांचमो उद्देशक समाप्त ॥५॥

॥ अथ षष्ठोद्देशकः ॥

मूलम्–कइ णं भंते! लेस्सा पण्णत्ता? गोयमा! छलेस्सा पण्णत्ता, तं जहा–कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, मणुस्सा णं भंते! कइलेस्सा पण्णत्ता? गोयमा! छलेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा–कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा, मणुस्सीणं भंते! पुच्छा, गोयमा! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ तं जहा–कण्हा जाव सुक्का, कम्मभूमयमणुस्साणं भंते! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ? गोयमा! छलेस्साओ पण्णत्ताओ तं जहा–कण्हा जाव सुक्का, एवं कम्मभूमयमणुस्सीण वि, भरहेरवयमणुस्साणं भंते! कइ-लेस्साओ पण्णत्ताओ? गोयमा! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ तं जहा–कण्हा जाव सुक्का, एवं मणुस्सीण वि, अकम्मभूमय मणुस्साणं पुच्छा, गोयमा! चत्तारि लेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा–कण्हा जाव तेउलेस्सा, एवं अकम्मभूमिग मणुस्सीण वि, एवं अंतरदीवमणुस्साणं मणुस्सीण वि, एवं हेमवय एरन्नवय अकम्मभूमय मणुस्साणं मणुस्सीण य कइ-लेस्साओ पण्णत्ताओ? गोयमा! चत्तारि, तं जहा–कण्हा जाव तेउ-लेस्सा, हरिवासरम्मयअकम्मभूमय मणुस्साणं मणुस्सीण य पुच्छा, गोयमा! चत्तारि, तं जहा–कण्हा जाव तेउलेस्सा, देवकुरु उत्तरकुरु अकम्मभूमयमणुस्सा एवं चेव, एएसिं चेव मणुस्सीणं एवं चेव, धाय-इसंडपुरिमद्धे वि एवं चेव, पच्छिमद्धे वि, एवं पुक्खरदीवे वि भाणि-यव्वं, कण्हलेस्सेणं भंते! मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा? हंता, गोयमा! जणेज्जा, कण्हलेस्से मणुस्से नीललेस्सं गब्भं जणेज्जा? हंता, गोयमा! जणेज्जा, जाव सुक्कलेस्सं गब्भं जणेज्जा, नीललेस्से मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा? हंता, गोयमा! जणेज्जा, एवं नीललेस्से मणुस्से जाव सुक्कलेस्सं गब्भं जणेज्जा, एवं काउलेस्सेणं छप्पि आला-वगा भाणियव्वा, तेउलेस्साण वि पम्हलेस्साण वि, सुक्कलेस्साण वि, एवं छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा, कण्हलेस्सा इत्थिया कण्हलेस्सं

गब्भं जणेज्जा ? हंता, गोयमा ! जणेज्जा, एवं एएवि छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा, कण्हलेस्से णं भंते ! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थियाओ कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ? हंता, गोयमा ! जणेज्जा, एवं एए छत्तीसं आलावगा, कम्मभूमग कण्हलेस्सेणं भंते ! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थियाए कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ? हंता, गोयमा ! जाणेज्जा, एवं एए छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा, अकम्मभूमग कण्हलेस्से मणुस्से अकम्मभूमयकण्हलेस्साए इत्थियाए अकम्मभूमयकण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ? हंता. गोयमा ! जणेज्जा, नवरं चउसु लेस्सासु, सोलस आलावगा, एवं अंतरदीवगाण वि ॥सू० २३॥

इति पण्णवणाए भगवईए लेस्सापयं समत्तं । सत्तरसं पयं समत्तं ॥

छाया—कति खलु भदन्त ! लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, मनुष्याणां भदन्त ! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! षड् लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या, मनुषीणां भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कृष्ण यावद् शुक्ला, कर्मभूमिगमनुष्याणां भदन्त ! कतिलेश्याः

षष्ठ उद्देशक

शब्दार्थ--(कइ णं भंते ! लेस्सा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितनी लेश्याएं कही हैं (गोयमा ! छलेस्सा पण्णत्ता) हे गौतम ! छहलेश्याएं कही है (तं जहा—कण्ह लेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार— कृष्णलेश्या यावत् शुक्ललेश्या (मणुस्साणं भंते ! कइ लेस्सा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्यों को कितनी लेश्याएं होती हैं ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं (तं जहा—कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) वे इस प्रकार—कृष्णलेश्या यावत् शुक्ल-लेश्या (मणुस्सीणं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! मानुषिके संबंधी पृच्छा ?

ષષ્ઠ ઉદ્દેશક

શબ્દાર્થ—(कइणं भंते ! लेस्सा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ? (गोयमा ! छ लेस्सा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે (त जहा—कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) તેઓ આ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા.

(मणुस्साणं भंते ! कइ लेस्सा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ? (गोयमा ! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે (तं जहा—कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा) તે આ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ શુકલલેશ્યા. (मणुस्सीणं भंते पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! માનુષિયો સંબંધી પૃચ્છા (गोयमा ! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ ! છ

प्रज्ञप्ताः? गौतम! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णा यावत् शुक्लाः, एवं कर्मभूमिग-मनुषीणामपि, भरतैरवतमनुष्याणां भदन्त! कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः? गौतम! षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णा यावत्-शुक्ला, एवं मनुषीणामपि, अकर्मभूमिगमनुष्याणां पृच्छा, गौतम! चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णा यावत् तेजोलेश्या, एवम् अकर्मभूमिग-

(गोयमा! छल्लेसाओ पण्णत्ताओ) हे गौतम! छह लेश्याएं कही हैं (तं जहा-कण्ह जाव सुक्का) वे इस प्रकार-कृष्ण यावत् शुक्ल (कम्मभूमगमणुस्साणं भंते! कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ?) कर्मभूमिज मनुष्यों को कितनी लेश्याएं कहीं है? (गोयमा! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम! छह लेश्याएं कहीं है (तं जहा कण्हा जाव सुक्का) वे इस प्रकार-कृष्ण यावत् शुक्ल (एवं कम्मभूमय मणुस्सीण वि) इसी प्रकार कर्मभूमिज मनुष्यस्त्रियों को भी (भरहेरवयमणुस्साणं भंते! कतिलेस्साओ पण्णत्ताओ?) हे भगवन्! भरत-ऐरवत क्षेत्र के मनुष्यों को कितनी लेश्याएं कही हैं? (गोयमा! छ ल्लेस्साओ पण्णत्ताओ) हे गौतम! छह लेश्याएं कही हैं (तं जहा-कण्हा जाव सुक्का) कृष्ण एवं शुक्ल (एवं मणुस्सी वि) इसी प्रकार मनुष्यस्त्रियों को भी (पुव्वविदेह अवरविदेह कम्मभूमयमणुस्साणं भंते! कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ गोयमा! छ लेस्साओ तं जहा कण्हा एवं सुक्का) एवं मणुस्सीण वि) पूर्वविदेह अपरविदेह कर्मभूमिज मनुष्यों की हे भगवन् कितनी लेश्या कही गई हैं हे गौतम छह लेश्याऐ, वे इस प्रकार हैं कृष्ण यावत शुक्ल' इसी प्रकार मनुष्यस्त्री के संबंध में भी (अकम्मभूमगमणुस्साणं पुच्छा?) अकर्मभूमिज मनुष्यों संबंधी पृच्छा? (गोयमा! चत्तारि लेस्साओ पण्णत्ताओ) गौतम! चार

લેશ્યાઓ કહી છે (तं जहा-कण्ह जाव सुक्का) તેઓ આ પ્રકારે-કૃષ્ણ યાવત્ શુકલ (कम्मभूमग मणुस्साणं भंते! कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ?) કર્મભૂમિ જ મનુષ્યોને કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે? (गोयमा! छ लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ! છ લેશ્યાઓ કહી છે (तं जहा-कण्ह जाव सुक्का) તેઓ આ રીતે કૃષ્ણ યાવત્ શુકલ (एवं कम्मभूमय मणुस्सीण वि) એ જ પ્રકારે કર્મભૂમિ જ મનુષ્ય સ્ત્રિયોને પણ (भरहेरवयमणुस्साणं भंते! कति लेस्साओ पण्णत्ताओ?) હે ભગવન્! ભરત-ઐરવત ક્ષેત્રના મનુષ્યોને કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે? (गोयमा! छ ल्लेस्साओ पणत्ताओ) હે ગૌતમ! છએ લેશ્યાઓ કહી છે (त जहा-कण्ह जाव सुक्का) કૃષ્ણ તેમજ શુકલ (एवं मणुस्सीण वि) એજ પ્રકારે મનુષ્યનિયોના પણ (पुव्व विदेह अवरविदेह कम्मभूमय मणुस्साणं भंते! कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ?) પૂર્વવિદેહ અપરવિદેહ કર્મભૂમિ જ મનુષ્યની હે ભગવન્! કેટલી લેશ્યા કહેલી છે? (गोयमा! छ लेस्साओ, तं जहा कण्हा जाव सुक्का) હે ગૌતમ! છ લેશ્યાએ, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણ યાવત્ શુકલ (एवं मणुस्सी वि) એજ પ્રકારે માનુષી પણ (अकम्मभूमय मणुस्साणं पुच्छा?) અકર્મભૂમિજ મનુષ્યો સબંધી પૃચ્છા? (गोयमा! चत्तारि लेस्साओ पण्णत्ताओ) હે ગૌતમ! ચાર લેશ્યાઓ

मनुषीणामपि, एवम् अन्तरद्वीपमनुष्याणां मानुषीणामपि, एवं हैमवतैरवताकर्मभूमिगमनुष्याणां मानुषीणाञ्च कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतस्रः, तद्यथा—कृष्णा यावत् तेजोलेश्या, हरिवर्षरम्यकाकर्मभूमिगमनुष्याणां मानुषीणाञ्च पृच्छा, गौतम ! चतस्रः, तद्यथा—कृष्णा यावत् तेजोलेश्या, देवकुरूत्तर कुरु-अकर्मभूमिगमनुष्या एवञ्चैव, एतासाञ्चैव मानुषीणाम् एवञ्चैव, धातकीखण्डपूर्वार्द्धेऽपि एवञ्चैव, पश्चिमार्द्धेऽपि, एवं पुष्करद्वीपेऽपि भणितव्यम्, कृष्णलेश्यः खलु भदन्त ! मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ? हन्त, गौतम ! जनयेत्,

---

लेश्याएं कही हैं (तं जहा—कण्हा जाव तेउलेस्सा) वे इस प्रकार—कृष्ण यावत् तेजोलेश्या (एवं अकम्मभूमिगमणुस्सीण वि) इसी प्रकार अकर्मभूमि की मानुषियों को भी (एवं अंतरदीव मणुस्साणं मणुस्सीण वि) इस प्रकार अन्तरद्वीप के मनुष्यों और मनुष्यनियों को भी (एवं हेमवयएरन्नवय अकम्मभूमयमणुस्साणं मणुस्सीण य कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ) इसी प्रकार हैमवत एवं ऐरण्यवत् अकर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों को भी कितनी लेश्याएं कही है ? (गोयमा ! चत्तारि) हे गौतम ! चार (तं जहा—कण्हा जाव तेउलेस्सा) वे इस प्रकार—कृष्ण यावत् तेजोलेश्या (हरिवासरम्मगवास अकम्मभूमयमणुस्साणं मणुस्सीण य पुच्छा ?) हरिवर्ष-रम्यक वर्ष अकर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! चत्तारि, तं जहा—कण्हा जाव तेउलेस्सा) हे गौतम ! चार यथा कृष्ण यावत् तेजोलेश्या (देवकुरु उत्तरकुरु अकम्मभूमयमणुस्सा एवं चेव) देवकुरु और उत्तरकुरु अकर्मभूमि के मनुष्य इसी प्रकार (एतेसिं चेव मणुस्सीणं एवं चेव) इन की मनुष्यनियों की इसी प्रकार (धायइसंडपुरिमद्धे वि एवं चेव) धातकीखंड के पूर्वार्ध में भी इसी प्रकार (पच्छिमद्धे वि) पश्चिमार्ध में भी

કહી છે (तं जहा कण्हा जाव तेउलेस्सा) તે આ પ્રકારે—કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યા (एवं अकम्मभूमिग मणुस्सीण वि) એજ પ્રકારે અકર્મગભૂમિની માનુષિયોની પણ (एवं अंतर दीव मणुस्साणं मणुस्सीण वि) એ પ્રકારે અન્તરદ્વીપના મનુષ્યો અને મનુષ્યનીયોના પણ (एवं हेमवए एरन्नवय अकम्भूमय मणुस्साणं मणुस्सीणं य कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ) એજ પ્રકારે હૈમવત તેમજ એરવત અકર્મભૂમિના મનુષ્યો અને મનુષ્યનિયોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ? (गोयमा ! चत्तारि) હે ગૌતમ ! ચાર (तं जहा—कण्हा—जाव तेउलेस्सा) તેઓ આ પ્રકારે—કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યા (हरिवास रम्मयवास अकम्मभूमय मणुस्साणं मणुस्सीण य पुच्छा) હરિવર્ષ, રમ્યક-વર્ષ અકર્મભૂમિના મનુષ્યોના અને મનુષ્યનિયો સંબંધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! चत्तारि, तं जहा—कण्हा जाव तेउलेस्सा) હે ગૌતમ ! ચાર—જેમકે—કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યા (देवकुरु, उत्तरकुरु, अकम्मभूमय मणुस्सा एवं चेव) દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂ અકર્મભૂમિના મનુષ્ય એજ પ્રકારે (एएसिं चेवं मणुस्सीणं एवं चेव) તેમની મનુષ્યનિયોની એજ પ્રકારે (धायइखंडपुरिमद्धे वि एवं चेव) ધાતકીખંડના પૂર્વાર્ધમાં પણ એજ પ્રકારે (पच्छिमद्धे वि) પશ્ચિમાર્ધમાં પણ

कृष्णलेश्यो मनुष्यो नीललेश्यं गर्भंजनयेत्? हन्त, गौतम! जनयेत्, यावत् शुक्ललेश्यं गर्भं जनयेत्. नीललेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्? हन्त, गौतम! जनयेत्, एवं नील लेश्यो मनुष्यो यावत् शुक्ललेश्यं गर्भं जनयेत्, एवं कापोतलेश्येन षडपि आलापका भणितव्याः, तेजोलेश्यानामपि पद्मलेश्यानामपि शुक्ललेश्यानामपि, एवं षट्त्रिंशद् आलापका

(एवं पुक्खरदीवे वि भाणियव्वं) इसी प्रकार पुष्करद्वीप में भी कहना चाहिए

(कण्हलेस्से णं भंते! मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा?) हे भगवन्! कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाले गर्भको उत्पन्न करता है? (हंता गोयमा! जणेज्जा) हां गौतम! उत्पन्न करता हैं (कण्हलेस्से मणुस्से नीललेस्सं गब्भं जणेज्जा?) कृष्णलेश्या वाला मनुष्य नीललेश्या वाले गर्भ कों उत्पन्न करता है? (हंता गोयमा! जणेज्जा) हां गौतम! उत्पन्न करता है (जाव सुक्कलेस्सं गब्भं जणेज्जा) यावत् शुक्ललेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है (नीललेस्से मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा) नीललेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है? (हंता गोयमा! जणेज्जा) हां गौतम! उत्पन्न करता है (एवं नीललेस्से मणुस्से जाव सुक्कलेस्सं गब्भं जणेज्जा) इसी प्रकार नीललेश्या वाला मनुष्य यावत् शुक्ललेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है (एवं काउलेस्से णं छप्पि आलवगा भाणियव्वा) इसी प्रकार कापोतलेश्या वाले से छहों आलापक कहना चाहिए (तेउलेस्साण वि, पम्हलेसाण वि, सुक्कलेस्साण वि) तेजोलेश्या वालों के भी, पद्मलेश्या वालों के भी, शुक्ललेश्या वालों के भी (एवं छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा) इस प्रकार छत्तीस आलापक कहने चाहिए

(एव पुक्खरदीवे वि भाणियव्वं) એ પ્રકારે પુષ્કરદ્વીપમાં પણ કહેવું જોઈએ.

(कण्हलेस्सेणं भंते! मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भ जणेज्जा?) હે ભગવાન્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે? (हंता गोयमा! जणेज्जा) હા ગૌતમ! ઉત્પન્ન કરે છે (कण्णलेस्से मणुस्से नीललेस्सं गब्भं जणेज्जा?) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય નીલલેશ્યા-વાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે? (हंता गोयमा! जणेज्जा) હા, ગૌતમ! ઉત્પન્ન કરે છે (जाव सुक्कलेस्सं गब्भं जणेज्जा) યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે (नीललेस्से मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा) નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે? (हंता गोयमा! जणेज्जा) હા ગૌતમ! ઉત્પન્ન કરે છે (एवं नीललेस्से मणुस्से जाव सुक्कलेसं गब्भं जणेज्जा) એ પ્રકારે નીલલેશ્યાવાળા માણસ યાવત્ શુકલલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે (एवं काउलेस्सेणं छप्पि आलावगा भाणियव्वा) એ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળાથી છએ આલાપક કહેવા જોઈએ (तेउलेस्साण वि, पम्हलेस्साण वि, सुक्कलेस्साण वि) તેજોલેશ્યા-વાળાના પણ, પદ્મલેશ્યાવાળાના પણ, શુકલલેશ્યાવાળાના પણ (एवं छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा) એ પ્રકારે છત્રીસ આલાપક કહેવા જોઈએ.

भणितव्याः, कृष्णलेश्या स्त्रीकृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्? हन्त, गौतम! जनयेत्, एवम् एतेऽपि षट्त्रिंशत्-आलापकाः भणितव्याः, कृष्णलेश्यः खलु भदन्त! मनुष्यः कृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्? हन्त, गौतम! जनयेत्, एवम् एते षट्त्रिंशत् आलापकाः, कर्मभूमिगकृष्णलेश्यः खलु भदन्त! मनुष्यः कृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्? हन्त, गौतम! जनयेत्, एवम् एते षट्त्रिंशद् आलापकाः भणितव्याः, अकर्मभूमिग कृष्ण-लेश्यो मनुष्योऽकर्मभूमिगकृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः अकर्मभूमिगकृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्?

(कण्हलेस्सा इत्थिया कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा?) क्या कृष्णलेश्या वाली स्त्री कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करती है? (हंता गोयमा! जणेज्जा) हां गौतम! उत्पन्न करती है (एवं एते वि छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा) इस प्रकार ये भी छत्तीस आलापक कहने चाहिए।

(कण्हलेस्से भंते! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थियाओ कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा?) हे भगवन्! कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाली स्त्री से कृष्ण-लेश्या वाला गर्भ उत्पन्न करता है? (हंता गोयमा! जणेज्जा) हां गौतम! करता है (एवं एते छत्तीसं आलावगा) इस प्रकार ये भी छत्तीस आलापक।

(कम्मभूमग कण्हलेस्से णं भंते! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थियाए कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा?) हे! भगवन्! क्या कर्मभूमिज कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्ण-लेश्या वाली स्त्री से कृष्णलेश्या वाला गर्भ उत्पन्न करती है? (हंता गोयमा! जणेज्जा) हां गौतम! उत्पन्न करती है (एवं एते छत्तीसा आलावगा भाणियव्वा) इस प्रकार से छत्तीस आलापक कहने चाहिए (अकम्मभूमय कण्हलेस्से मणुस्से अकम्मभूमय कण्हलेस्साए इत्थियाए अकम्मभूमय कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा?)

(कण्हलेस्सा इत्थिया कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा?) શુ કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રી કૃષ્ણલેશ્યા-વાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે? (हंता गोयमा! जणेज्जा) હા, ગૌતમ! ઉત્પન્ન કરે છે (एवं एते वि छत्तीस आलावगा भाणियव्वा) એ પ્રકારે આ પણ છત્રીસે આલાપક કહેવા જોઇએ.

(कण्हलेस्से भंते! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थियाओ कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा?) હે ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે? (हंता गोयमा! जणेज्जा) હા ગૌતમ! કરે છે (एवं एते छत्तीसं आलावगा) એ પ્રકારે આ પણ છત્રીસ આલાપક.

(कम्मभूमग कण्हलेस्से णं! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थियाए कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा?) હે ભગવન્! શુ કર્મભૂમિ જ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે? (हंता गोयमा! जणेज्जा!) હા, ગૌતમ! ઉત્પન્ન કરે છે (एवं एते छत्तीसा आलावगा भाणियव्वा) આ પ્રકારે આ છત્રીસ આલાપક કહેવા જોઈએ.

(अक्कम्मभूमय कण्हलेस्से मणुस्से अकम्मभूमय कण्हलेस्साए इत्थियाए अकम्मभूमय कण्हलेस्स गब्भं जणेज्जा) અકર્મભૂમિના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય અકર્મભૂમિની કૃષ્ણલેશ્યા-

हन्त, गौतम ! जनयेत्, नवरं चतसृषु लेश्यासु षोडश आलापकाः, एवम् अन्तर्द्वीपगानामपि। इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदं समाप्तम् । सप्तदशं पदञ्च समाप्तम् ॥ सू० २३ ॥

टीका-पञ्चमोद्देशके नैरयिकदेवलेश्यानां परिणामान्तराभावः प्रतिपादितः, अथ षष्ठोद्देशके कृष्णादिलेश्यानामेव पुनर्वैशिष्ट्यान्तरं प्रतिपादयितुमाह-'कइ णं भंते ! लेस्सा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कति-कियत्यः खलु लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छलेस्सा पण्णत्ता' षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा'

अकर्मभूमि का कृष्णलेश्या वाला मनुष्य अकर्मभूमि की कृष्णलेश्या वाली स्त्री से अकर्मभूमिक कृष्णलेश्या वाला गर्भ को उत्पन्न करता है ? (हंता गोयमा ! जणेज्जा) हां गौतम ! उत्पन्न करता है (नवरं चउसु लेस्सासु) विशेष चार लेश्याओं मे (सोलस आलावगा) सोलह आलापक (एवं अन्तरदीवगाण वि) इसी प्रकार अंतरद्वीपजों के भी।

(इति पण्णवणाए भगवई लेस्सापयं समत्तं सत्तरसं पयं च समत्तं)

प्रज्ञापना भगवती का लेश्या पद समाप्त।

सत्तरहवां पद समाप्त

टीकार्थ-पांचवें उद्देशक में नारकों और देवों मे लेश्या का परिवर्त्तन नहीं होता, यह प्रतिपादन किया गया था। इस छठे उद्देशक में कृष्ण आदि लेश्याओं की विशेषता का प्रतिपादन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! लेश्याएं कितनी कही गई हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! छह लेश्याएं कही गई हैं। वे इस प्रकार हैं-कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यों को कितनी लेश्याएं कही हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं, वे इस प्रकार हैं-कृष्णलेश्या, नील-

---

વાળી સ્ત્રીથી અકર્મભૂમિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ? (हंता गोयमा ! जणेज्जा) હા, ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કરે છે (नवरं चउसु लेस्सासु) વિશેષ-ચાર લેશ્યાઓમાં (सोलस आलावगा) સોળ આલાપક (एवं अन्तर दीवगाण वि) એ પ્રકારે અંતર દ્વીપજોમાં પણ.

(इति पण्णवणाए भगवइए लेस्सापयं समत्तं, सत्तरसं पयं च समत्तं)

પ્રજ્ઞાપના ભગવતીનું લેશ્યાપદ સમાપ્ત, સત્તરમું પદ સમાપ્ત.

ટીકાર્થ-પાંચમા ઉદ્દેશકમાં નરકો અને દેવોમાં લેશ્યાના પરિવર્તન થતા નથી એ પ્રતિપાદન કરાયું હતું આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાં કૃષ્ણ આદિ લેશ્યાઓની વિશેષતાનું પ્રતિપાદન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લેશ્યાઓ કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહેલી છે. તે આ પ્રકારે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत्-नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या शुक्ललेश्या, गौतमः पृच्छति-'मणुस्साणं भंते ! कइलेस्सा पण्णत्ता ? हे भदन्त ! मनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छलेस्साओ पण्णत्ताओ' षड्लेश्या एतावद् मनुष्याणां प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कण्हलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत्-नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुक्ललेश्या, गौतमः पृच्छति-'मणुस्सीणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! मानुषीणां कियत्यो लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छलेस्साओ पण्णत्ताओ' षड्लेश्याः मानुषीणां प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा कण्हा जाव सुक्का' तद्यथा-कृष्णा यावत्-नीला कापोता तैजसी पद्मा शुक्ला, गौतमः पृच्छति-'कम्मभूमय मणुस्साणं भंते ! कइलेस्साओ पण्णत्ताओ ?' हे भदन्त ! कर्मभूमिगमनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छलेस्साओ पण्णत्ताओ' षड्लेश्याः कर्मभूमिगमनुष्याणां प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कण्हा जाव सुक्का' तद्यथा-कृष्णा यावत्-नील कापोती तैजसी पद्मा शुक्का, एवं कम्मभूमय मणुस्सीणवि' एवम्-कर्मभूमिग मनुष्याणामिव कर्मभूमिग मानुषीणामपि षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, ताश्च कृष्णादि शुक्लान्ता अवसेयाः, गौतमः पृच्छति-'भरहेरवयमणुस्साणं भंते ! कइ लेस्साओ पण्ण-

---

लेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्य स्त्रियों को कितनी लेश्याएं होती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं, वे इस प्रकार कृष्ण यावत्-नील, कापोत, तेजो, पद्म और शुक्ल।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कर्मभूमि के मनुष्यों को कितनी लेश्याएं कही हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! छह लेश्याएं कही हैं, इस प्रकार हैं-कृष्ण यावत्-नील, कापोत, तेजो, पद्म और शुक्ल। इसी प्रकार कर्मभूमिज मनुष्यों की तरह कर्मभूमि की स्त्रियों को भी छह लेश्याएं कही गई हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भरत और ऐरवत क्षेत्रों के मनुष्यों को कितनी

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય સ્ત્રિયોની કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે તે આ પ્રકારે કૃષ્ણ યાવત્ નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુકલલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કર્મભૂમિના મનુષ્યોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણ યાવત્ નીલ, કાપોત, તેજ, પદ્મ અને શુકલ.

એજ પ્રકારે કર્મભૂમિજ મનુષ્યોની જેમ કર્મભૂમિની સ્ત્રિયોની પણ છ લેશ્યાઓ કહેલી છે ?

त्ताओ ?' हे भदन्त ! भरतैरवतमनुष्याणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ' षड्लेश्याः भरतैरवतक्षेत्रवर्तिमनुष्याणां प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-कण्हा जाव सुक्का' तद्यथा-कृष्णा यावत्-नील कापोती तैजसी पद्मा शुक्ला, 'एवं मणुस्सीणवि' एवम्-भरतैरावतमनुष्याणामिव भरतैरवतमानुषीणामपि कृष्णादि शुक्लान्ताः षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति-'अकम्मभूमयमणुस्साणं पुच्छा' अकर्मभूमिगमनुष्याणां कियत्योलेश्याः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारिलेस्साओ पण्णत्ताओ' चतस्रो लेश्याः अकर्मभूमिगमनुष्याणां प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-कण्हा जाव तेउलेस्सा' तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत्-नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या च, 'एवं अकम्मभूमिगमणुस्सीणवि' एवम्-अकर्मभूमिगमानुष्याणामिव अकर्मभूमिगमणुषीणामपि चतस्रो लेश्याः कृष्णादि तेजोलेश्यान्ताः प्रज्ञप्ताः, 'एवं अंतरदीव मणुस्साणं मणुस्सीणवि' एवम्-

---

लेश्याएं कही हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! भरत और ऐरवत क्षेत्रों के मनुष्यों को छह लेश्याएं कही हैं, वे इस प्रकार हैं-कृष्णलेश्या यावत्-नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या। इसी प्रकार भरत और ऐरवत क्षेत्र की मनुष्यनियों को भी छह लेश्याएं कही गई हैं।

पूर्वविदेह अपर विदेह कर्मभूमिज मनुष्यों की हे भगवान् कितनी लेश्या कही गई हैं ? हे गौतम ! छह लेश्याएं, वे इस प्रकार हैं (कृष्ण यावत् शुक्ल) इसी प्रकार मनुष्यों को भी समझ लेवें

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अकर्मभूमिग मनुष्यों को कितनी लेश्याएं कही हैं ? भगवान्-हे गौतम ! चार लेश्याएं कही है, वे इस प्रकार हैं-कृष्णलेश्या यावत् नीललेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या। इसी प्रकार अकर्मभूमि की मनु-

---

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રોના મનુષ્યોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રોના મનુષ્યોની છ લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યા એજ પ્રકારે ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રની મનુષ્ય સ્ત્રિયોની પણ છ લેશ્યાઓ કહેલી છે.

પૂર્વવિદેહ અપરવિદેહ કર્મભૂમિજ મનુષ્યોની હે ભગવન્ ! કેટલી લેશ્યાઓ કહેલી છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણ યાવત્ શુક્લ એજ પ્રકારે મનુષ્ય સ્ત્રિયોની પણ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અકર્મભૂમિગ મનુષ્યોની કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! ચાર લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે-કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્

अकर्मभूमिगनुष्यादीनामिव अन्तर्द्वीपमनुष्याणां मानुषीणामपि कृष्णादि तेजोलेश्यान्ता श्चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति-'एवं हेमवय एरण्णवय-अकम्मभूमय मणुस्साणं माणूसीय कइलेस्साओ पण्णत्तायो' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या हैमवतैरण्यवताकर्मभूमिगमनुष्याणां मानुषीणाञ्च कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'चत्तारि' चतस्रो- लेश्याः हैमवतैरण्यवताकर्मभूमिगमनुष्यादिनां प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-कण्हा जाव तेउलेस्सा' तद्यथा-कृष्णा यावत्-नीला कापोती तेजोलेश्या च, गौतमः पृच्छति-'हरिवासरम्मयअक- म्मयभूमय मणुस्साणं मणुस्सीय पुच्छा' हरिवर्षरम्यकाकर्मभूमिगमनुष्याणां मनुषीणाञ्च कियन्त्यो लेश्याः प्रज्ञप्ताः? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'चत्तारि' चतस्रो लेश्याः हरिवर्षरम्यकाकर्मभूमिगमनुष्यादीनां प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-कण्हा जाव

ष्यस्त्रियों को भी चार लेश्याएं होती हैं। अन्तरद्वीपज मनुष्यों को और मनुष्य- नियों को भी, अकर्मभूमि के मनुष्यों के समान कृष्ण, नील, कापोत और तेजो ये चार लेश्याएं होती हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! इस प्रकार हैमवत और हैरण्यवत अकर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों को कितनी लेश्याएं होती हैं?

भगवान्-हे गौतम! हैमवत और हैरण्यवत अकर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्य स्त्रियों को चार लेश्याएं कही हैं, वे इस प्रकार हैं-कृष्णलेश्या, नील- लेश्या, कापोतलेश्या और तेजोलेश्या।

गौतमस्वामी-भगवन्! हरिवर्ष-रम्यकवर्ष अकर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों को कितनी लेश्याएं होती हैं?

भगवान्-हे गौतम! हरिवर्ष और रम्यकवर्ष अकर्मभूमियों के मनुष्यों और मनुष्यनियों को चार लेश्याएं कही हैं, वे इस प्रकार हैं-कृष्ण यावत् तेजोलेश्या

નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા એજ પ્રકારે અકર્મભૂમિની મનુષ્ય સ્ત્રિયોની પણ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. અન્તરદ્વીપ જ મનુષ્યોની અને મનુષ્ય સ્ત્રિયોની પણ અકર્મભૂમિના મનુષ્યોની સમાન કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ આ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! એ પ્રકારે હૈમવત અને હૈરણ્યવત અકર્મભૂમિના મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રિયોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! હૈમવત અરે હૈરણ્યવત અકર્મભૂમિના મનુષ્યો અને સ્ત્રિયોને ચાર લેશ્યાઓ કહી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! હરિવર્ષ, રમ્યકવર્ષ, અકર્મભૂમિના મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રિયોની કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષ અકર્મભૂમિયોના મનુષ્યો અને

तेउलेस्सा' तद्यथा–कृष्णा यावत् नीला कापोती, तेजोलेश्या च, 'देवकुरुउत्तरकुरु-अकम्म-भूमयमणुस्सा एवं चेव' देवकुरु–उत्तरकुरु–अकर्मभूमिगमनुष्याणाम् एवञ्चैव–उपर्युक्ताश्चतस्रः कृष्णादि तेजोलेश्यान्ता लेश्या अवसेयाः, 'एएसिं चेव मणुस्सीणं एवं चेव' एतासाञ्चैव देवकुरु–उत्तरकुरु–अकर्मभूमिगानां मनुषीणाम् एवञ्चैव–पूर्वोक्ताः कृष्णादि तेजोलेश्यान्ता श्चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः, 'धायइसंडपुरिमद्धेवि एवं चेव' धातकीखण्डपूर्वार्द्धेऽपि एवञ्चैव–मनुष्यादीनां कृष्णादि तेजोलेश्यान्ता श्चतस्रो लेश्या अवसेयाः, 'पच्छिमद्धेवि' धातकीखण्डस्य पश्चिमार्द्धेऽपि मनुष्यादीनां कृष्णादि तेजोलेश्यान्ता श्चतस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः 'एवं पुक्खरदीवेवि भाणियव्वं' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या पुष्करद्वीपेऽपि भणितव्यम्, तथाच मनुष्याणां मनुषीणाञ्च पुष्करद्वीपेऽपि कृष्णादितेजोलेश्यान्ता चतस्रो लेश्या अवसेयाः, गौतमः पृच्छति–'कण्हलेस्से णं भंते ! मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्यः खलु मनुष्यः किं कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ? उत्पादयेत् ? भगवानाह–'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त–सत्यम् 'जणेज्जा' कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, तथा चोत्पद्यमानो जीवो जन्मान्तरे लेश्याद्रव्याण्युपादाय जायते तानि च लेश्याद्रव्याणि कस्यचिज्जीवस्य-

---

देवकुरु और उत्तरकुरु अकर्मभूमि के मनुष्यों को भी इसी प्रकार चार लेश्याएं होती हैं। इन क्षेत्रों की मनुष्यस्त्रियों में भी वही चार लेश्याएं पाई जाती हैं।

धातकीखंड द्वीप के पूर्वार्ध भाग में और पश्चिमार्ध भाग में पूर्ववत् ही यथा योग्य लेश्या विषयक कथन समझ लेना चाहिए। इसी प्रकार पुष्करद्वीप में भी–कर्मभूमि और अकर्मभूमि के मनुष्यों को पूर्ववत् लेश्याएं जान लेनी चाहिए अर्थात् धातकीखंड और पुष्करद्वीप में कर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों को छह लेश्याएं तथा अकर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों को चार लेश्याएं होती हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है ?

મનુષ્ય સ્ત્રિયોની ચાર લેશ્યાઓ કહી છે. તેઓ આ પ્રકારે છે–કૃષ્ણ યાવત્ તેજોલેશ્યા, દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂ અકર્મભૂમિના મનુષ્યોની એજ પ્રકારે ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. આ ક્ષેત્રોમાં મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં પણ એ ચાર લેશ્યાઓ મળી આવે છે.

ધાતકીખંડ દ્વીપના પૂર્વાર્ધભાગમાં અને પશ્ચિમાર્ધભાગમાં પૂર્વવત્ યથાયોગ્ય લેશ્યા સંબંધી કથન સમજી લેવું જોઈએ એજ પ્રકારે પુષ્કરદ્વીપમાં પણ અકર્મભૂમિ અને કર્મભૂમિના મનુષ્યોની પૂર્વવત્ લેશ્યાઓ જાણવી જોઈએ. અર્થાત્ ધાતકીખંડ અને પુષ્કરદ્વીપમા કર્મભૂમિના મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રિયોની છ લેશ્યાઓ તથા અકર્મભૂમિના મનુષ્યો અને સ્ત્રિયોની ચાર લેશ્યાઓ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

कानिचिद् भवन्तीति कृष्णलेश्यापरिणतेऽपि जनके जन्यस्य विचित्रलेश्या संभवति, एवमन्यलेश्यापरिणतेऽपि जनके अवगन्तव्यमित्यभिप्रायेणाह-'कण्हलेस्से मणुस्से नीललेस्सं गब्भं जणेज्जा ?' कृष्णलेश्यो मनुष्यो नीललेश्यं गर्भं किं जनयेत् ? भगवानाह-'हन्ता, 'गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् 'जणेज्जा' कृष्णलेश्यो मनुष्यो नीललेश्यं गर्भं जनयेत्, 'जाव सुक्कलेस्सं गब्भं जणेज्जा' यावत्-कापोतलेश्यं गर्भं, तेजोलेश्यं गर्भं, पद्मलेश्यं गर्भं, शुक्ललेश्यं गर्भं कृष्णलेश्यो मनुष्यो जनयेत्, प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-'नीललेस्से मणुस्से कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ?' हे भदन्त ! नीललेश्यो मनुष्यः किं कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ?

भगवान्-गौतम ! हां उत्पन्न करता है। उत्पन्न होने वाला जीव पूर्वजन्म में लेश्या द्रव्यों को ग्रहण करके उत्पन्न होता है। वे लेश्याद्रव्य किसी जीव के कोई और किसी के कोई होते हैं-सब के समान नहीं होते। इस कारण जब तक भले ही-कृष्णलेश्या में परिणत हो, जन्य जीव की लेश्या उससे विलक्षण भी हो सकती है। इसी प्रकार अन्य लेश्याओं में परिणत जनक के विषय में भी समझ लेना चाहिए। इसी अभिप्राय से कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाला मनुष्य नीललेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, उत्पन्न करता है। यावत् कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कापोतलेश्या वाले, तेजोलेश्या वाले, पद्मलेश्या वाले अथवा शुक्ललेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है। इसका कारण पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या नीललेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है ?

भगवान्-गौतम ! हां, नीललेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाले गर्भ को

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, ઉત્પન્ન કરે છે. ઉત્પન્ન થનાર જીવ પૂર્વજન્મમા લેશ્યા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને ઉત્પન્ન થાય છે. તે લેશ્યાદ્રવ્ય કોઇ જીવન કોઇ અને કોઇના કોઇ હોય છે-બધાના સરખા નથી હોતાં. એ કારણે જ્યાં સુધી ભલે કૃષ્ણલેશ્યામાં પરિણત હોય, જન્યજીવની લેશ્યા તેનાથી વિલક્ષણ પણ હોઇ શકે છે, એજ પ્રકારે અન્ય લેશ્યાઓમાં પરિણત જનકના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઇએ. એ અભિપ્રાયથી કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય નીલલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, ઉત્પન્ન કરે છે. યાવત્ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અથવા શુક્લલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે, તેનુ કારણ પહેલા પ્રમાણે જ સમજી લેવું જોઇએ.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન

भगवानाह-'हंता, गोयमा ! जणेज्जा हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, नीललेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, 'एवं नीललेस्से मणुस्से जाव सुक्कलेस्सं गब्भं जणेज्जा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या नीललेश्यो मनुष्यो यावत् नीललेश्यं गर्भं कापोतलेश्यं गर्भं तेजोलेश्यं गर्भं पद्मलेश्यं गर्भं शुक्ललेश्यं गर्भं जनयेत् 'एवं काउलेस्से णं छप्पि आलावगा भाणियव्वा' एवम्-कृष्ण नीललेश्यमनुष्योक्तरीत्या कापोतलेश्येनापि मनुष्येण षडपि आलापका भणितव्याः षड्लेश्याविषयका वक्तव्याः, एवम्-'तेउलेस्साण वि पम्हलेस्साण वि' तेजोलेश्यानामपि पद्मलेश्यानामपि शुक्ललेश्यानामपि मनुष्याणां प्रत्येकं षट् षट् आलापका वक्तव्याः, तथा च-'एवं छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या कृष्णादिषड्लेश्यानां मनुष्याणां षड्लेश्याभेदेन प्रत्येकं षट् षड्भेदात् सर्वमेलनेन षट्त्रिंशद् आलापका भणितव्याः, गौतमः पृच्छति-'कण्हलेस्सा इत्थिया कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्या स्त्री किं कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ? भगवानाह-'हंता, गोयमा ! जणेज्जा' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्-कृष्णलेश्या स्त्री कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, 'एवं एएवि छत्तीसं आलावगा भाणियव्वा' एवम्-

---

उत्पन्न करता। इसी प्रकार नीललेश्या वाला मनुष्य यावत्-नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या वाले, तेजोलेश्या वाले पद्मलेश्या वाले अथवा शुक्ललेश्या वाले गर्भ को भी उत्पन्न करता है। इसी प्रकार कापोतलेश्या वाले मनुष्य संबंधी भी छह आलापक कह लेना चाहिए, अर्थात् कापोतलेश्या वाला मनुष्य छहों लेश्याओं में से किसी भी एक लेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है। इसी प्रकार तेजोलेश्या वाला, पद्मलेश्या वाला तथा शुक्ललेश्या वाला मनुष्य छहों लेश्याओं में से किसी भी लेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है। इस तरह सब मिलकर छत्तीस आलापक होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या वाली स्त्री कृष्णलेश्या वाले गर्भ को जनती है ?

भगवान्-हे गौतम ! हां जनती है-कृष्णलेश्या वाली स्त्री कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करती हैं। यहां भी मनुष्यों की तरह छत्तीस आलापक कह

કરે છે એ પ્રકારે નીલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય યાવત્ નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અથવા શુકલલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એ પ્રકારે કાપોતલેશ્યાવાળા મનુષ્ય સમ્બન્ધી છ આલાપક કહેવા જોઈએ, અર્થાત્ કાપોતલેશ્યાવાળા મનુષ્ય છએ લેશ્યાઓમાંથી કોઈ પણ લેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એ રીતે તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા, તથા શુકલલેશ્યાવાળા મનુષ્ય છએ લેશ્યાઓમાંથી કોઈ પણ લેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એ રીતે બધા મળીને છત્રીસ આલાપક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રી શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને જણે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, જણે છે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને

उक्तरीत्या एतेऽपि-स्त्री विषयकाः षट्त्रिंशद् आलापका भणितव्याः, मनुष्यस्त्रीणामपि कृष्णादिषड्लेश्या सत्वेन प्रत्येकं षट् षडालापकसंभवेन सर्वसंमेलनेन षट्त्रिंशदालापकसद्भावात्, गौतमः पृच्छति-'कण्हलेस्से भंते ! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थिआओ कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः सकाशात् किं कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ? भगवानाह-'हंता, गोयमा ! जणेज्जा' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्-कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, 'एवं एते छत्तीसं आलावगा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते-कृष्णादिषड्लेश्याभेदेन प्रत्येकं षट् षडालापकक्रमेण सर्व संख्यया सम्पद्यमानाः षट्त्रिंशद् आलापका अवसेयाः, गौतमः पृच्छति-'कम्मभूमग कण्ह लेस्से णं भंते ! मणुस्से कण्हलेस्साए इत्थिआए कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ?' हे भदन्त ! कर्मभूमिग कृष्णलेश्यः खलु मनुष्यः कृष्णलेश्याया स्त्रियाः किं कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ! भगवानाह-'हंता, गोयमा ! जणेज्जा' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् कर्मभूमिग कृष्णलेश्यो मनुष्यः कृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, 'एवं एए छत्तीसं आलावगा' एवम्-

लेने चाहिए। क्योंकि मनुष्यनी में भी छहों लेश्याएं पाई जाती हैं और एक-एक लेश्या वाली छहों लेश्याओं वाले गर्भ को उत्पन्न करती है, अतएव सब मिल कर छत्तीस आलापक होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या कृष्णलेश्या वाला मनुष्य, कृष्णलेश्या वाली स्त्री से, कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है ?

भगवान्-हां, गौतम ! कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाली स्त्री से कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करती है। इस प्रकार यहां भी छत्तीस आलापक समझने चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कर्मभूमि का कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या वाली स्त्री से कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करती है ?

भगवान्-हां गौतम ! कर्मभूमिज कृष्णलेश्या वाला मनुष्य कृष्णलेश्या

ઉત્પન્ન કરે છે. અહીં આગળ પણ મનુષ્યોની જેમ છત્રીસ આલાપક કહેવા જોઈએ. કેમકે મનુષ્ય સ્ત્રીમાં પણ છએ લેશ્યાઓ મળી આવે છે અને એક-એક લેશ્યાવાળી છએ લેશ્યાઓવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી જ બધા મળીને છત્રીસ આલાપક થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળો મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એ પ્રકારે અહીં પણ છત્રીસ આલાપક સમજવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કર્મભૂમિના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે?

पूर्वोक्तरीत्या एते कृष्णादिषड्लेश्याभेदेन प्रत्येकं षट् षडालापकसंभवेन सर्वसंमेलनेन षट्त्रिंशद् आलापका अवगन्तव्याः, गौतमः पृच्छति-'अकम्मभूमय कण्हलेस्से मणुस्से अकम्मय कण्हलेस्साए इत्थियाए अकम्मभूमय कण्हलेस्सं गब्भं जणेज्जा ?' हे भदन्त ! अकर्मभूमिग कृष्णलेश्यो मनुष्यः अकर्मभूमिगकृष्णलेश्यायाः स्त्रियाः किम् अकर्मभूमिग कृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत् ? भगवानाह-'हंता, गोयमा ! जणेज्जा' हे गौतम ! हन्त-सत्यम् अकर्मभूमिग कृष्णलेश्यो मनुष्य स्तथाविध स्त्रिया स्तथाविधकृष्णलेश्यं गर्भं जनयेत्, किन्तु-'नवरं चउसु लेस्सासु' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु चतसृषु आद्यासु लेश्यासु-कृष्णनीलकापोततेजोलेश्यारूपासु अकर्मभूमिगमनुष्य स्तथाविधस्त्रिया स्तथाविधलेश्यं गर्भं जनयेदित्यर्थः, तथा सति 'सोलस आलावगा' चतुर्लेश्या भेदात् प्रत्येकं चतुश्चतुरालापकभेदेन सर्वसंख्यया षोडश आलापकाः प्रज्ञप्ताः, 'एवं अंतरदीवगाण वि' एवम्-अकर्मभूमिगानामिव

वाली स्त्री से कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है। इस प्रकार ये भी कृष्ण आदि छह लेश्याओं के भेद से एक-एक के छह-छह विकल्प होने से सब मिलकर छत्तीस आलापक समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कर्मभूमि का कृष्णलेश्या वाला मनुष्य अकर्मभूमि की कृष्णलेश्या वाली स्त्री से अकर्मभूमिक कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, उत्पन्न करता है-अकर्मभूमि का कृष्णलेश्या वाला मनुष्य अकर्मभूमि की कृष्णलेश्या वाली स्त्री से अकर्मभूमिक कृष्णलेश्या वाले गर्भ को उत्पन्न करता है। किन्तु पहले से यहां विशेषता यह है कि कृष्ण, नील, कापोत और तेजोलेश्या वाला मनुष्य ही यहां कहना चाहिए और चार ही लेश्याओं वाली स्त्री कहनी चाहिए, क्योंकि अकर्मभूमि के मनुष्यों और मनुष्यनियों में कृष्ण, नील, कापोत तथा तेजोलेश्या ही पाई जाती है।

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. એ પ્રકારે એ પણ કૃષ્ણ આદિ છએ લેશ્યાઓના ભેદથી એક એકના છો છો વિકલ્પ થવાથી બધા મળીને છત્રીસ આલાપક સમજી લેવા જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અકર્મભૂમિના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય અકર્મભૂમિની કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી અકર્મભૂમિક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, ઉત્પન્ન કરે છે-અકર્મભૂમિના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મનુષ્ય અકર્મભૂમિને કૃષ્ણલેશ્યાવાળી સ્ત્રીથી અકર્મભૂમિ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે. કિન્તુ વિશેષતા એ છે કે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજોલેશ્યાવાળા મનુષ્ય જ અહીં કહેવા જોઇએ અને ચાર જ લેશ્યાઓવાળી સ્ત્રી કહેવી જોઇએ, કેમકે અકર્મભૂમિના મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત તથા તેજોલેશ્યા જ મળી આવે છે. એ પ્રકારે

अन्तर्द्वीपगानामपि मनुष्याणां प्रथमासु चतसृषु लेश्यासु प्रत्येकं चतुश्चतुरालापकभेदेन सर्व-संख्यया षोडश आलापका भवन्ति । 'इति पण्णवणाए भगवईए लेस्सापयं समत्तं' इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां लेश्यापदं समाप्तम्, 'सत्तरसं पयं च समत्तं' सप्तदशं पदं च समाप्तम् षष्ठोद्देशकश्च समाप्तः ॥ सू० २३ ॥

इतिश्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित–ललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्री–शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-
राजप्रदत्त–'जैनशास्त्राचार्य'–पदविभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारी
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचितायां
श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां
सप्तदशे लेश्यापदे षष्ठो उद्देशकः समाप्तः ॥६॥

इस प्रकार सब मिलकर यहां सोलह आ .पक ही होते हैं।

अकर्मभूमिज मनुष्य की भांति अन्तर द्वीपज मनुष्यों में भी प्रारंभ की चार ही लेश्याएं होती हैं। अतएव एक-एक लेश्या संबंधी चार–चार आलापक होने से सोलह आलापक यहां भी समझने चाहिए

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में
॥ लेश्यापद का छठा उद्देशक समाप्त ॥६॥
प्रज्ञापना सूत्र का सत्तरहवां लेश्यापद समाप्त।

બધા મળીને અહીં સોળ આલાપક જ થાય છે.

અકર્મભૂમિજ મનુષ્યની જેમ અન્તરદ્વીપ જ મનુષ્યોમાં પણ પ્રારંભની ચાર જ લેશ્યાએ। હોય છે. તેથી જ એક–એક લેશ્યા સમ્બન્ધી ચાર ચાર આલાપક થવાથી સોળ આલાપક અહીં પણ સમજી લેવા જોઈએ.

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિ વિરચિત
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાના સત્તરમા લેશ્યાપદને।
છટ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૬॥
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું સત્તરમું લેશ્યાપદ સમાપ્ત

अष्टादशपदं कायस्थितिनामकम् । अधिकारसंग्रहगाथाद्वयवक्तव्यता

मूलम्—जीवगइंदियकाए जोए वेए कसायलेस्सा य ।
सम्मत्त णाणदंसण संजय उवओग आहारे ॥१॥
भासगपरित्त पज्जत्त सुहुमसन्नी भवऽत्थिचरिमे य ।
एएसिं तु पयाणं कायठिई होइ णायव्वा ॥२॥

छाया—जीवो१ गतिः२ इन्द्रियम्३ कायः४ योगः५ वेदः६ कषायः७ लेश्या च ८ ।
सम्यक्त्वम्९ ज्ञानम्१० दर्शनम्११ संयतः१२ उपयोगः१३ आहारः१४ ॥१॥
भाषकः१५ परीत्तः१६ पर्याप्तः१७ सूक्ष्मः१८ संज्ञी१९ भवः२०
अस्ति२१ चरमश्च२२ एतेषां तु पदानां कायस्थिति र्भवति ज्ञातव्या ॥२॥

टीका—सप्तदशे पदे लेश्यापरिणामस्य प्ररूपितत्वेन परिणामसाम्यात् अष्टादशे पदे कायस्थितिपरिणामः प्ररूप्यते तत्र प्रथममधिकारसंग्रहगाथाद्वयमाह—'जीवगइंदियकाए जोए वेए कसायलेस्साय । सम्मत्तणाण दंसण संजय उवओगआहारे ॥१॥ भासगपरित्त पज्जत्त

अठरहवां कायस्थितिपद

अधिकारसंग्रहणी गाथाएँ

शब्दार्थ-(जीवगइंदियकाए जोए वेए कसायलेस्सा य) जीव, गति, इन्द्रिय, काय, योग, वेद, कषाय, लेश्या (सम्मत्तनाणदंसणसंजय उवओगआहारे) सम्यक्त्व, ज्ञान, दर्शन, संयत, उपयोग, आहार (भासगपरित्तपज्जत्तसुहुम सन्नी भवत्थिचरमे य) भाषक, परित, पर्याप्त, सूक्ष्म, संज्ञी, अस्ति, चरम (एतेसिं तु पयाणं कायठिइं होइ णायव्वा) इन पदों की कायस्थिति ज्ञातव्य है ।

टीकार्थ—सतरह वें पद में लेश्या परिणाम का प्ररूपण किया गया है, अब यहां कायस्थिति परिणाम का निरूपण किया जाता है, क्योंकि दोनों में परिणाम

અઢારમું કાયસ્થિત પદ

અધિકાર સંગ્રહણી ગાથાઓ

શબ્દાર્થ—(जीवगइंदियकाए जोए वेए कसायलेस्साय) જીવ, ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાયયોગ, વેદ, કષાય, લેશ્યા, (सम्मत्तनाणदंसण संजय उवओग आहारे) સમ્યકત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સંયત, ઉપયોગ, આહાર (भासग परित्त पज्जत्त सुहुमसन्नी भवत्थिचरमे च) ભાષક, પરીત, પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ, સંજ્ઞી, અસ્તિ, ચરમ. (एएसिं तु पदाणं कायठिइ होइ णायव्वा) આ પદોની કાયસ્થિતિ જ્ઞાતવ્ય છે.

ટીકાર્થ—સત્તરમા પદમાં લેશ્યા પરિણામનું પ્રરૂપણ કર્યું છે, હવે અહીં કાયસ્થિતિ પરિણામનું નિરૂપણ કરાય છે, કેમકે, બન્નેમા પરિણામની સમાનતા છે, અર્થાત્ લેશ્યા

सुहुमसन्नी भवऽत्थिचरिमेय । एएसिं तु पयाणं कायठिई होइ णायव्वा ॥२॥ इति, प्रथमं जीवः-जीवपदमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपणीया १, तदनन्तरम् गतिः-गतिपदमुद्दिश्य कायस्थिति र्वक्तव्या२, तत इन्द्रियम्-इन्द्रियपदमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपणीया३, तदनन्तरम् कायः-कायपदमधिकृत्य कायस्थिति र्वक्तव्या ४, तदनन्तरम् योगः-योगपदमुद्दिश्य कायस्थितिप्ररूपणं कर्तव्यम्५, तदनन्तरम् वेदः-वेदपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं कार्यम्६ तदनन्तरम् कषायः-कषायपदमुद्दिश्य कायस्थितिनिरूपणं कर्तव्यम् ७, ततो लेश्या-लेश्यापदमधिकृत्य कायस्थितिनिरूपणं कर्तव्यम् ८। तदनन्तरम् सम्यक्त्वम् सम्यक्त्वपदमधिकृत्य कायस्थिति प्ररूपणं विधेयम् ९, तदनन्तरम् ज्ञानम्-ज्ञानपदमुद्दिश्य कायस्थितिनिरूपणं कार्यम् १०, तदनन्तरम् दर्शनम्-दर्शनपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं कर्तव्यम् ११, तदनन्तरम् संयतः-संयतपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं कर्तव्यम् १२, तदनन्तरम् उपयोगः-उपयोगपदमधि-

की समानता है, अर्थात् लेश्या एक प्रकार का परिणाम है और कायस्थिति भी परिणाम ही है। इसमें सब से पहले उन दो गाथाओं का कथन किया जाता है, जिनमें प्रस्तुत पद में निरूपण किये जाने वाले विषयों का संग्रह किया गया है

सर्व प्रथम 'जीव' को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की जाएगी। (१) तदनन्तर गति की कायस्थिति कही जाएगी (२) फिर इन्द्रियपद को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (३) तत्पश्चात् कायपद को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (४) तदनन्तर योगपद को उद्देश्य करके कायस्थिति का कथन किया जाएगा (५) फिर वेद के आधार पर कायस्थिति का प्ररूपण किया जाएगा (६) फिर कषापद को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा होगी (७) फिर लेश्यापद को लेकर कायस्थिति कहेंगे (८) फिर सम्यक्त्व को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (९) तत्पश्चात् ज्ञानपद को लेकर कायस्थिति का निरूपण करना है (१०) तदनन्तर दर्शनपद को लेकर कायस्थिति का कथन किया जाएगा (११) तत्पश्चात् संयतपद को

એક પ્રકારનું પરિણામ છે અને કાયસ્થિતિ પણ પરિણામ જ છે. તેમાં બધાથી પહેલું તે બન્ને ગાથાઓનું કથન કરાય છે, જેમાં પ્રસ્તુત પદમાં નિરૂપણ કરાતા વિષયોને સંગ્રહ કરાયેલો છે.

સર્વપ્રથમ 'જીવ'ને લઇને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાશે. (૧) તદનન્તર ગતિની કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૨) પછી ઇન્દ્રિય પદને લઇને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૩) તત્પશ્ચાત્ કાયપદને લઈને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૪) તદનન્તર યોગપદને ઉદ્દેશીને કાયસ્થિતિનું કથન કરાશે (૫) પછી વેદના આધાર પર કાયસ્થિતિનુ પ્રરૂપણ કરવામાં આવશે (૬) પછી કષાય પદને લઇને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા થશે. (૭) પછી લેશ્યા પદને લઇને કાયસ્થિતિ કહીશું (૮) ફરી સમ્યક્ત્વને લઇને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૯) તત્પશ્ચાત્ જ્ઞાન પદને લઇને કાયસ્થિતિનું નિરૂપણ થશે. (૧૦) તદનન્તર દર્શન પદને લઇને કાયસ્થિતિનું કથન

कृत्य कायस्थितिनिरूपणं विधेयम् १३, तदनन्तरम् आहारपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं कार्यम् १४ ॥१॥ तदनन्तरम् भाषकः—भाषकपदमधिकृत्य कायस्थिति प्ररूपणं कर्तव्यम् १५, तदनन्तरम् परीतः—परीत्तपदमधिकृत्य कायस्थितिनिरूपणं विधेयम् १६, तदनन्तरम् पर्याप्तः—पर्याप्तपदमधिकृत्य कायस्थितिप्ररूपणं कार्यम् १७, तदनन्तरम् सूक्ष्मः—सूक्ष्मपद मुद्दिश्य कायस्थितिप्ररूपणं विधेयम् १८, तदनन्तरम् संज्ञी—संज्ञिपदमधिकृत्य कायस्थिति-प्ररूपणं कर्तव्यम् १९, ततो भवः—भवसिद्धिकपदमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपणीया २०, ततः अस्ति—अस्तिकायपदमुद्दिश्य कायस्थितिः प्ररूपणीया २१, ततश्चरमः—चरमपदमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपणीया २२, तथा च एतेषां द्वाविंशतिपदानां कायस्थिति र्भवति ज्ञातव्या-यथोद्देशं विज्ञेया। तत्र कायस्थितिरित्यत्र कायपदार्थस्तावत् जीवपर्यायः परिज्ञायते कायएव काय इत्युपमानात् कायपदेन पर्यायपरिग्रहो भवति, स च पर्यायो द्विविधः- सामान्यरूपो

लेकर कायस्थिति कही जाएगी (१२) तदनन्तर उपयोगपद को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (१३) तदनन्तर आहारपद को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की जाएगी (१४) ॥१॥

तत्पश्चात् भाषाकपद को लेकर कायस्थिति का प्ररूपण किया जाएगा (१५) तत्पश्चात् परीतपद को लेकर कायस्थिति कही जाएगी (१६) तत्पश्चात् पर्याप्त पद को लेकर कायस्थिति का प्ररूपण किया जाएगा (१७) तदनन्तर सूक्ष्म पद को उद्देश्य करके कायस्थिति कहेगे (१८) फिर संज्ञी पद को लेकर कायस्थिति का प्ररूपण किया जाएगा (१९) फिर भवसिद्धिकपद को लेकर कायस्थिति का कथन किया जाएगा (२०) फिर अस्थिकाय पद का लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की जाएगी (२१) तदनन्तर चरम पद को लेकर कायस्थिति का निरूपण किया जाएगा (२२) इस प्रकार बाईस पदों की कायस्थिति अनुक्रम से जाननी चाहिए।

'कायस्थिति' यहाँ काय पद का अर्थ है—जीवपर्याय। जो काय जैसा हो वह

કરાશે (૧૧) તત્પશ્ચાત્ સંયત પદને લઈને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૧૨) તદનન્તર ઉપયોગ પદને લઈને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૧૩) તદનન્તર આહાર પદને લઈને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાશે. (૧૪) ॥૧॥

તત્પશ્ચાત્ ભાષક પદને લઈને કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરાશે (૧૫) તત્પશ્ચાત્ પરીત પદને લઈને કાયસ્થિતિ કહેવાશે (૧૬) તત્પશ્ચાત્ પર્યાપ્ત પદને લઈને કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરાશે (૧૭) તદનન્તર સૂક્ષ્મ પદને ઉદ્દેશીને કાયસ્થિતિ કહેશે (૧૮) પછી સંજ્ઞી પદને લઈને કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરાશે (૧૯) પછી ભવસિદ્ધિ પદને લઈને કાયસ્થિતિનું કથન કરાશે. (૨૦) પછી અસ્તિકાય પદને લઈને કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ કરાશે (૨૧) તદનન્તર ચરમ પદને લઈને કાયસ્થિતિનું નિરૂપણ કરાશે (૨૨) એ પ્રકારે આ બાવીસ પદોની કાયસ્થિતિ અનુક્રમથી જાણવી જોઈએ.

કાયસ્થિતિ અહીં કાયપદનો અર્થ છે—જીવપર્યાય જે કાયા જેવી હોય તે કાયા

विशेषरूपश्च, तत्र जीवत्वस्वरूपपर्यायः सामान्यरूपः, नैरयिकत्वादिस्वरूपपर्यायश्च विशेषरूपोऽवसेयः तस्य पर्याय लक्षणकायस्य स्थितिः-अवस्थानं कायस्थितिः, तथा च सामान्यरूपेण विशेषरूपेण वा पर्यायेण प्रतिपादितस्य जीवस्य निरन्तरेण अव्यवच्छेदेन भवनं कायस्थिति रिति फलितम् ॥

जीवादिकायस्थिति वक्तव्यता

मूलम्-जीवे णं भंते ! जीवे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सव्वद्धं, दारं१, नेरइएणं भंते ! नेरइए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, तिरिक्खजोणिएणं भंते ! तिरिक्खजोणिए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं, अनंताओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ खेत्तओ अणंता लोगा असंखेज्जपोग्गलपरियट्टा तेणं पुग्गलपरियट्टा आवलियाए असंखेज्जइभागे, तिरिक्ख जोणिणीणं भंते ! तिरिक्खजोणिणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं, एवं मणुस्से वि मणुस्सी वि एवं चेव, देवेणं भंते ! देवत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहेव नेरइए, देवीणं भंते ! देवि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं, उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं, सिद्धे णं भंते ! सिद्धत्ति कालओ केवच्चिरं होई ?

काय, इस सादृश्य से काय पद से पर्याय का ग्रहण किया गया है। पर्याय दो प्रकार का होता है- सामान्यपर्याय और विशेष पर्याय। जीव का जीवत्व सामान्यपर्याय है और नारकत्व आदि विशेष हैं पर्याय रूप काय की स्थिति अर्थात् अवस्थान या ठहरना कायस्थिति है। इस प्रकार सामान्य रूप अथवा विशेष रूप पर्याय के द्वारा प्रतिपादित जीव का निरन्तररूप से अर्थात् लगातार होना कायस्थिति है, यह फलित हुआ।

આસાદૃશ્યથી કાયપદથી પર્યાયનું ગ્રહણ કરાયેલું છે. પર્યાય બે પ્રકારનો હોય છે-સામાન્ય પર્યાય અને વિશેષ પર્યાય, જીવનું જીવત્વ સામાન્ય પર્યાય છે અને નારકત્વ આદિ વિશેષ પર્યાય છે. પર્યાય રૂપકાયની સ્થિતિ અર્થાત્ અવસ્થાન અગર રહેવું કાયસ્થિતિ છે. એ પ્રકારે સામાન્ય રૂપ અથવા વિશેષ રૂપ પર્યાયના દ્વારા પ્રતિપાદિત જીવના નિરન્તર રૂપથી અર્થાત્ સતત હોવું કાયસ્થિતિ છે એ ફલિત થયું.

गोयमा साइए अपज्जवसिए, नेरइए णं भंते ! नेरइय अपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, एवं जाव देवी अपज्जत्तिया, नेरइय पज्जत्तए णं भंते ! नेरइय पज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं तिरिक्खजोणिय पज्जत्तए णं भंते ! तिरिक्खजोणिय पज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं, एवं तिरिक्खजोणिणि पज्जत्तिया वि, एवं मणुस्से वि, मणुस्सी वि एवं चेव, देवपज्जत्तए जहा नेरइय पज्जत्तए, देवी पज्जत्तियाणं भंते ! देवी पज्जत्तिय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं, उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं । दारं २॥सू० १॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! जीव इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सर्वाद्धम्, द्वारम् १ । नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम !

जीवादि कायस्थिति वक्तव्यता

शब्दार्थ-(जीवे णं भंते ! जीवेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?) हे भगवन् ! जीव कितने काल तक जीव रहता है? (गोयमा ! सव्वद्धं) हे गौतम ! सदा काल द्वार १

(नेरइए णं भंते ! नेरइए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! नारक नारक पने में कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष तक, उत्कृष्ट तेतीस सागरोपम तक

(तिरिक्खजोणिए णं भंते ! तिरिक्खजोणिए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ?)

જીવાદિકાયસ્થિતિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(जीवेणं भंते ! जीवेत्ति कालओ केवच्चिरं होई ?) હે ભગવન્ ! જીવ કેટલા સમય સુધી જીવ રહે છે ? (गोयमा ! सव्वद्धं) હે ગૌતમ ! સદાકાળ દ્વાર. ૧

(नेरइए णं भंते ! नेरइएत्ति कालओ केवच्चिर होइ ?) હે ભગવન્ ! નારક 'નારક' પણામાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ સુધી, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી.

(तिरिक्खजोणिएणं भंते ! तिरिक्खजोणिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવાન્ !

जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि, तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः, अनन्ता लोकाः असंख्येय पुद्गलपरिवर्ताः, ते खलु पुद्गलपरिवर्ताः आवलिकाया असंख्येयभागः, तिर्यग्योनिकी खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिकीति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाभ्यधिकानि, एवं मनुष्योऽपि मनुष्यपि एवञ्चैव, देवः खलु भदन्त ! देव इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! यथैव नैरयिकः, देवी खलु

हे भगवन् ! तिर्यग्योनिक कितने काल तक तिर्यग्योनिकपने में रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं) हे गौतम ! जघन्य से अन्तर्मुहूर्त तक उत्कृष्ट अनन्त काल तक (अणंताओ उस्सप्पिणीओ सप्पिणीओ कालओ) काल से अनन्त उत्सर्पिणियां, अवसर्पिणियां (खेत्तओ अणंता लोगा) क्षेत्र से अनन्त लोक (असंखेज्ज पोग्गलपरियट्टा) असंख्यात पुद्गलपरावर्त्तन (ते णं पुग्गलपरियट्टा) वे पुद्गलपरावर्तन (आवलियाए असंखेज्जइभागे) आवलिका के असंख्यात वें भाग (तिरिक्खजोणिणी णं भंते ! तिरिक्खजोणिणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! तिर्यंचनी कितने काल तक तिर्यंचनी रहती है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं) हे गौतम ! जघन्य से अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट से तीन पल्योपम तक (पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं) पूर्वकोटि पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक

(एवं मणुस्से वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (मणुस्सी वि एवं चेव) मनुष्यनी भी इसी प्रकार (देवे णं भंते ! देवत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! देव कितने काल तक देव रहता है ? (गोयमा ! जहेव नेरइए) हे गौतम ! जैसे नारक (देवी णं

तिर्यग्योनिक केटला काळ सुधी तिर्यग्योनिक रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त सुधी, उत्कृष्ट अनन्तकाल सुधी (अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ) काळथी अनन्त उत्सर्पिणियो अवसर्पिणियो (खेत्तओ अणंता लोगा) क्षेत्रथी अनन्तलोक (असंखेज्ज पोग्गलपरियट्टा) असंख्यात पुद्गल परावर्तन (तेणं पुग्गलपरियट्टा) ते पुद्गल परावर्तन (आवलियाए असखेज्जइ भागे) आवलिकानो असंख्यातमो भाग (तिरिक्खजोणिणीणं भंते ! तिरिक्खजोणिणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ) हे भगवन् ! तिर्यचनी केटला काळ सुधी तिर्यचनी रहे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट त्रण पल्योपम सुधी (पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं) पूर्वकोटि पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक.

(एवं मणुस्से वि) एज प्रकारे मनुष्य पण (मणुस्सी वि एवं चेव) मनुष्यिनी पण एज प्रकारे. (देवेणं भंते ! देवत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? हे भगवन् ! देव केटला काळ सुधी देवपणामां रहे छे ? (गोयमा ! जहेव नेरइए) हे गौतम ! जेवा नारक (देवीणं भंते ! देवित्ति कालओ

भदन्त ! देवी इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कृष्टेन पञ्च पञ्चाशत् पल्योपमानि, सिद्धः खलु भदन्त ! सिद्ध इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सादिकः अपर्यवसितः, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकापर्याप्तक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तम्, एवं यावद् देवी अपर्याप्तिका, नैरयिकपर्याप्तकः खलु भदन्त ! नैरयिकपर्याप्तक इतिः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागारोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, तिर्यग्योनिकपर्याप्तकः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिक पर्याप्तक इति कालतः कियच्चिरं

भंते ! देवित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! देवी कितने काल तक देवी रहती है ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साणि) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष तक (उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं) उत्कृष्ट पचपन पल्योपन तक

(सिद्धे णं भंते ! सिद्धे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सिद्ध कितने काल तक सिद्ध रहते हैं ? (गोयमा ! सादिए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अनन्त काल तक (नेरइए णं भंते ! नेरइय अपज्जत्तए त्ति कालओ केवचिरं होइ ?) हे भगवन् ! नारक अपर्याप्त नारक पनेमे कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य से भी, उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त तक (एवं जाव देवी अपज्जत्तिया) इसी प्रकार यावत् अपर्याप्त देवी (नेरइयपज्जत्तए णं भंते ! नेरइयपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् पर्याप्त नारक कितने काल तक पर्याप्त नारक रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तमुहूर्त्त कम दस हजार वर्ष तक (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं)

केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! દેવી કેટલા કાળ સુધી દેવી રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साणि) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ સુધી (उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं) ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્યોપમ સુધી.

(सिद्धेणं भंते ! सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! સિદ્ધ કેટલા કાળ સુધી સિદ્ધ રહે છે ? (गोयमा ! सादिए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિ અનન્તકાળ સુધી.

(नेरइएणं भंते ! नेरइयअपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ) હે ભગવન્ ! નારક અપર્યાપ્ત નારકપણામાં કેટલા કળ સુધી રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પણ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (एवं जाव देवी अपज्जत्तिया) એજ પ્રકારે યાવત્ અપર્યાપ્ત દેવી (नेरइए पज्जत्तएणं भंते ! नेरइए पज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત નારકપણામાં કેટલા કાળ સુધી પર્યાપ્ત નારક રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेण दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા દશ હજાર વર્ષ સુધી (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं) ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત

भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, एवं तिर्यग्योनिकी पर्याप्तिकाऽपि, एवं मनुष्योऽपि, मनुष्यपि, एवञ्चैव, देवपर्याप्तको यथा नैरयिकपर्याप्तकः, देवी पर्याप्तिका खलु भदन्त ! देवीपर्याप्तिका इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, उत्कृष्टेन पञ्च पञ्चाशत् पल्योपमानि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि ॥ द्वारम् २ ॥ सू० १ ॥

टीका-अथ प्रथमं सामान्यरूपेण पर्यायेण प्रतिपादितस्य जीवस्याव्यवच्छेदेन भवनरूप-

---

उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम तेत्तीस सागरोपम तक (तिरिक्खजोणिय पज्जत्तए णं भंते ! तिरिक्खजोणियपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पर्याप्त तिर्यग्योनिक कितने काल तक पर्याप्त तिर्यग्योनिक रहता है ? (गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम तीन पल्योपम तक (एवं तिरिक्खजोणिणि पज्जत्तिया वि) इसी प्रकार तिर्यंचनी पर्याप्त भी (एवं मणुस्से वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (मणुस्सी वि) मनुष्यनी भी (एवं चेव) इसी प्रकार (देवपज्जत्तए जहा नेरइयपज्जत्तए) देव पर्याप्तक जैसा नारक पर्याप्तक (देवी पज्जत्तिया णं भंते ! देवी पज्जत्तियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पर्याप्त देवी पर्याप्त देवी पनेमें कितने काल तक रहती है ? (गोयमा ! जहण्णेणं दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त कम दस हजार वर्ष तक (उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं) उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम पचपन पल्योपम तक द्वार २ ।

टीकार्थ-अब सब से पहले सामान्य पर्याय रूप में प्रतिपादित जीव की काय

ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી (तिरिक्खजोणिय पज्जत्तएणं भंते ! तिरिक्खजोणिय पज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ) હે ભગવાન્ ! પર્યાપ્ત તિર્યગ્યોનિક કેટલા કાળ સુધી પર્યાપ્ત તિર્યગ્યોનિક રહે છે ? (गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ પલ્યોપમ સુધી (एवं तिरिक्खजोणिणि पज्जत्तिया वि) એ પ્રકારે તિર્યંચની પર્યાપ્ત પણ (एवं मणुस्से वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ मणुस्सी वि) મનુષ્યની પણ (एवं चेव) એજ પ્રકારે (देव पज्जत्तए जहा नेरइयपज्जत्तए) દેવ પર્યાપ્ત જેવા નારક પર્યાપ્ત (देवी पज्जत्तिया णं भंते ! देवी पज्जत्तियत्ति कालओ केवच्चिर होई ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત દેવી પર્યાપ્ત દેવીપણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेण दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા દશ હજાર વર્ષ સુધી (उक्कोसेणं पणपलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं) ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા પંચાવન પલ્યોપમ સુધી દ્વાર. ૨

कायस्थितिं प्ररूपयितुमाह-'जीवेणं भंते ! जीवेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' हे भदन्त ! जीवः खलु 'जीव इति'-जीवनपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति? जीवनपर्यायविशिष्टस्यैव जीवत्वादिति प्रश्नाशयः, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम ! 'सव्वद्धं' सर्वाद्धा-सर्वकालपर्यन्तं जीवो जीवनपर्यायविशिष्टो भवति, तथाहि जीवनस्य प्राणधारणात्मकतया प्राणानाञ्च द्रव्यप्राणभावप्राणभेदेन द्वैविध्यात्, द्रव्यप्राणानाम् इन्द्रियपञ्च बलत्रिकोच्छ्वासनिःश्वासायुःकर्मानुभवरूपतया, भावप्राणानाञ्च ज्ञानादिरूपतया संसारिणामायुःकर्मानुभवलक्षणप्राणधारणं सर्वदैवावस्थितं भवति संसारिणां न सा काचिदवस्थाऽस्ति यस्यामायुःकर्मानुभवनं न भवतीति, मुक्तानां पुनर्ज्ञानादिरूपप्राणधारणं भवस्थितं भवति तेषामपि ज्ञानाद्यात्मकाः प्राणाः सन्त्येव, यै स्तावद् ज्ञानादिलक्षणभावप्राणैः मुक्तजीवो द्रव्यप्राणैर्मुक्तोऽपि सन् जीवतीति व्यपदिश्यते, ते खलु ज्ञानादयो मुक्ता

स्थिति लगातार उसी पर्याय का बना रहना प्रतिपादित करते हैं:-

गौतमस्वामी-भगवन् ! जीव कितने काल तक जीव बना रहता है? अर्थात् जीव की जीवन रूप पर्याय कितने समय तक निरन्तर कायम रहती है?

भगवान्-गौतम ! जीव सदा काल जीव रहता है, अर्थात् जीवन पर्याय से युक्त रहता है, क्योंकि जीव वही कहलाता है जो जीवन पर्याय से युक्त हो। जीवन का अर्थ है प्राण धारण करना प्राण दो प्रकार के होते हैं-द्रव्य प्राण और भाव प्राण । पांच इन्द्रियां, तीन बल, उच्छवास निश्वास और आयु, ये दस द्रव्य प्राण हैं। ज्ञानादि भावप्राण कहलाते हैं । संसारी जीवों का आयु कर्म का अनुभव रूप प्राण धारण सदैव कायम रहता है, संसारी जीव की कोई भी ऐसी अवस्था नहीं है जिसमें वह आयु कर्म का अनुभव न करता हो। मुक्त जीवों में ज्ञानादि रूप प्राणों का धारण होता है। उनमें भी ज्ञानादि भावप्राण

ટીકાર્થ-હવે બધાથી પહેલાં સમાન્ય પર્યાય રૂપમાં પ્રતિપાદિત જીવની કાયસ્થિતિનું (સતત એજ પર્યાયમા બની રહેવુ) પતિપાદન કરે છે:-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ કેટલા સમય સુધી જીવ બની રહે છે? અર્થાત જીવનો જીવનરૂપ પર્યાય કેટલા સમય સુધી નિરન્તર કાયમ રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ સદ કાળ જીવ જ રહે છે, અર્થાત જીવનપર્યાયથી યુક્ત રહે છે, કેમકે જીવ તેજ કહેવાય છે જે જીવનપર્યાયથી યુક્ત હોય. જીવનનો અર્થ છે પ્રાણુ ધારણુ કરવો. પ્રાણુ બે પ્રકારના હોય છે-દ્રવ્યપ્રાણુ અને ભાવપ્રાણુ. પચ ઇન્દ્રિયો, ત્રણુ બળ, ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ અને આયુ આ દશ દ્રવ્ય પ્રાણુ છે. જ્ઞાનાદિભાવ પ્રાણુ કહેવાય છે. સંસારી જીવોનુ આયુ કર્મના અનુભવરૂપ પ્રાણુ ધારણુ સદૈવ કાયમ રહે છે, સસારી જીવની કોઇ પણુ એવી અવસ્થા નથી જેમા તે આયુ કર્મનો અનુભવ ન કરતો હોય. મુક્ત જીવોમાં જ્ઞાનાદિરૂપ પ્રાણોનું ધારણુ થાય છે. તેમનામાં પણુ જ્ઞાનાદિભાવ

त्मनां शाश्वतिका सन्ति तस्मात् संसार्यवस्थायां मुक्तावस्थायाञ्च उभयत्रापि जीवनमस्तीति सर्वकालभावी जीवनपर्याय इति, 'दारं' प्रथमं जीवद्वारम् समाप्तम्,

अथ नैरयिकत्वादि विशेषपर्यायैः प्रतिपादितस्य तस्यैव जीवस्य तैरेव पर्यायैरव्यवच्छेदेनावस्थारूपं द्वितीयं गतिद्वारम् प्ररूपयितुमाह-'नेरइए णं भंते ! नेरइएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु 'नैरयिक इति'-नैरयिकत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरम्-कियत्कालपर्यन्तं भवति- नैरयिकत्वेन व्यपदिश्यते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि नैरयिकस्य नैरयिकत्वलक्षणकायस्थितिः संभवति, तथा च नैरयिकाणां तथाभवस्वाभाव्यात् स्वभावात्प्रच्युत्य अनन्तरं न पुनरपि नैरयिकत्वेन उत्पत्तिर्भवति तस्मात् तेषां भवस्थितेः परिणामानुसारमेव कायस्थिते

पाये जाते हैं। सिद्ध जीव द्रव्य प्राणों से रहित होने पर भी ज्ञानादि रूप भाव प्राणों के सद्भाव से जीवित कहलाता है। वे ज्ञानादि भावप्राण मुक्तात्माओं में सदैव रहते हैं। इस कारण जीवन संसारी अवस्था में भी है और मुक्तावस्था में भी है, अतएव जीवन पर्याय भी सदैव कायम रहती है। (द्वार १)

अब जीव के विशेष पर्यायों की अपेक्षा से कायस्थिति का प्रतिपादन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नैरयिक जीव कितने काल तक लगातार नैरयिक बना रहता है ?

भगवान्-गौतम ! जघन्य दस हजार वर्षों तक और उत्कृष्ट तेतीस सागरोपमों तक नारक, नारकपर्याय से युक्त रहता है। यही नारक की कायस्थिति है, क्योंकि नारकभवका स्वभाव हो ऐसा है कि एक बार नरक से निकला हुआ जीव अनन्तर आगले ही भव में फिर नरक में नहीं उत्पन्न होता। इस

પ્રાણ મળી આવે છે. સિદ્ધ જીવ દ્રવ્યપ્રાણોથી રહિત થતાં પણ જ્ઞાનાદિરૂપભાવ પ્રાણોના સદ્‌ભાવથી જીવિત કહેવાય છે. તે જ્ઞાનાદિ ભાવપ્રાણ મુક્તાત્માઓમાં સદૈવ રહે છે. એ કારણે જીવન સંસારી અવસ્થામાં પણ છે અને મુક્તાવસ્થામાં પણ છે, તેથી જ જીવન પર્યાય પણ સદૈવ કાયમ રહે છે. (દ્વાર ૧)

હવે જીવના વિશેષ પર્યાયોની અપેક્ષાથી કાયસ્થિતિનું પ્રતિપાદન કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર નૈરયિક બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષો સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમો સુધી નારક, નારક પર્યાયોથી યુક્ત રહે છે. એજ નારકની કાયસ્થિતિ છે, કેમકે નારકભવનો સ્વભાવ જ એવો છે કે એકવાર નરકથી નિકળેલ જીવ અનન્તર આગલા જ ભવમાં ફરી નરકભવમા નથી ઉપન્ન થતો. એ કારણથી તેમની જે ભવસ્થિતિ છે, તેજ

रपि परिमाणात् जघन्येन उत्कृष्टेन च पूर्वोक्तपरिमाणा कायस्थिति रुपपद्यते, गौतमः पृच्छति-'तिरिक्खजोणिए णं भंते! तिरिक्खजोणिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' हे भदन्त! तिर्यग्योनिकः खलु 'तिर्यग्योनिक' इति-तिर्यग्योनिकत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालमधिकृत्य कालापेक्षयेत्यर्थः कियच्चिरम्-कियत्कालपर्यन्तं भवति? तिर्यग्योनिकत्वेन व्यपदिश्यते? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतंकालं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टेन अनन्तम् कालम्-अनन्तकालपर्यन्तं तिर्यग्योनिक स्तिर्यग्योनिकत्वेन व्यपदिश्यते, 'अणंताओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ कालओ' अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया तद्रूपेण व्यपदिश्यते, 'खेत्तओ अणंता लोगा' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अनन्ता लोकाः 'असंखेज्जपोग्गलपरियट्टा, ते णं पुग्गलपरियट्टा आवलियाए असंखेज्जइभागे' असंख्येयपुद्गलपरिवर्ता भवन्ति, ते खलु पुद्गलपरिवर्ता आवलिकाया असंख्येयभागोऽवसेयः, तथा च यदा देवो मनुष्यो नैरयिको वा तिर्यग्योनिकेषु उत्पद्यते तत्र चान्तर्मुहूर्तं स्थित्वा पुनः स्वभवे भवान्तरे वा संक्रमते तदा जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणा कायस्थिति

कारण उनकी जो भवस्थिति हैं, वही उन की कायस्थिति का प्रमाण है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! तिर्यंचयोनिक जीव कितने काल तक लगातार तिर्यंचयोनिक रहता है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट अनन्त काल तक तिर्यंच तिर्यंच ही रहता हैं। काल से अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी व्यतीत हो जाती हैं, तब भी तिर्यंच, तिर्यंच ही बना रह सकता है। क्षेत्र से अनन्त लोक, असंख्यात पुद्गलपरावर्तन। वे पुद्गलपरावर्तन आवलिका के असंख्यातवें भाग समझने चाहिए। जब कोई देव, मनुष्य अथवा नारक तिर्यचग्योनिक रूप में उत्पन्न होता है और वहां अन्तर्मुहूर्त पर्यन्त रहकर फिर देव, मनुष्य या नारक भव में जन्म ले लेना है, उस अवस्था में अन्तर्मुहूर्त्त की जघन्य कायस्थिति होती है। उत्कृष्ट

તેમની કાયસ્થિતિનું પ્રમાણુ કહેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! તિર્યંચયોનિક જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર તિર્યંચયોનિક રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી તિર્યંચ, તિર્યંચ જ રહે છે કાળથી અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી વ્યતીત થઈ જાય છે. ત્યારે પણ તિર્યંચ તિર્યંચ જ બની રહે છે. ક્ષેત્રથી અનન્તલોક, અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન તે પુદ્ગલ પરાવર્તન આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ સમજવો જોઇએ. જ્યારે કોઇ દેવ, મનુષ્ય અથવા નારક તિર્યંગ્યોનિક રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત રહીને પછી દેવ, મનુષ્યવા નારકભવમાં જન્મ લઇ લે છે, તે અવસ્થામાં અન્તર્મુહૂર્તની જઘન્ય કાયસ્થિતિ હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અનન્તકાલની છે. યદ્યપિ તિર્યંચની કાયસ્થિતિ

रुपलभ्यते, उत्कृष्टेन तु अनन्तकालपर्यन्तम्, तस्य चानन्तस्य कालस्य कालतः क्षेत्रतश्च द्विधा प्ररूपणम्, तत्र कालापेक्षया अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, क्षेत्रापेक्षया अनन्ता लोकाः, अनन्तेषु लोकाकाशेषु प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारे क्रियमाणे यावत्योऽनन्त उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावतीरनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिणी यावत् तिर्यग्योनिकस्तिर्यग्योनिकत्वेनावतिष्ठते, तच्च कालपरिमाणम् असंख्येयपुद्गलपरावर्तरूपं बोध्यम् असंख्येयपुद्गलपरावर्ताश्च आवलिकाया असंख्येयभागरूपा बोध्याः, तथाचावलिकाया असंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणा असंख्येयपुद्गलपरावर्ताः, इदश्च तिर्यग्योनिकस्य कायस्थितिपरिमाण वनस्पत्यपेक्षयाऽवगन्तव्यं नो तद्भिन्नतिर्यग्योनिकापेक्षया, वनस्पतिव्यतिरिक्तानां तिर्यग्योनिकानामेतत्कालप्रमाणकायस्थितेरसद्भावादिति भावः ।

कायस्थिति अनन्त काल की है। यद्यपि तिर्यंच की कायस्थिति अधिक से अधिक एक भव संबधी तीन पल्योपम की है, उससे अधिक नहीं, किन्तु जो तिर्यंच तिर्यंच भवको त्याग कर लगातार तिर्यंच भव में ही उत्पन्न होते रहते हैं-बीचमें किसी अन्य भव में उत्पन्न नहीं होते, वे अनन्त काल तक तिर्यंच ही बने रहते हैं। उस अनन्त काल का यहां काल और क्षेत्र से, दो प्रकार से स्पष्टीकरण किया गया है। काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां व्यतीत हो जाती है, फिर भी तिर्यग्योनिक तिर्यग्योनिक ही बना रहता हैं। काल का यह परिमाण असंख्यात पुद्गलपरावर्त्त समझना चाहिए और आवलिका के असंख्यात वे भाग में जितने समय होते हैं, उतने असंख्यात पुद्गलपरावर्त्त समझने चाहिए। तिर्यग्योनिक की यह जो कायस्थिति बतलाई गई है, वह वनस्पति की अपेक्षा से है, उससे भिन्न तिर्यग्योनिकों की अपेक्षा से नहीं, क्योंकि वनस्पति काय के सिवाय अन्य तिर्यंचों की कायस्थिति इतनी नहीं होती है।

અધિકથી અધિક એક ભવ સમ્બન્ધી ત્રણ પલ્યોપમની છે, તેનાથી અધિક નથી હોતી, પરન્તુ તિર્યંચ તિર્યંચ ભવને ત્યાગીને નિરન્તર તિર્યંચભવમાં જ ઉત્પન્ન થયા કરે છે-વચમાં કોઇ અન્ય ભવમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, તેઓ અનન્તકાલ સુધી તિર્યંચ બની રહે છે. તે અનન્તકાળનું અહીં કાલ અને ક્ષેત્રથી, એમ બે પ્રકારે સ્પષ્ટીકરણ કરાયેલું છે. કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણીયો અને અનન્ત અવસર્પિણીયો વ્યતીત થઇ જાય છે, પછી પણ તિર્યગ્યોનિક તિર્યગ્યોનિક જ બની રહે છે કાળનું આ પરિમાણ અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન સમજવું જોઇએ અને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલો સમય થાય છે, તેટલાં અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન સમજવા જોઇએ. તિર્યગ્યોનિકની આ જે કાયસ્થિતિ બતાવેલી છે, તે વનસ્પતિની અપેક્ષાએ છે, તેનાથી ભિન્ન તિર્યગ્યોનિકોની અપેક્ષાએ નહીં, કેમકે વનસ્પતિકાયના સિવાય અન્ય તિર્યંચોની કાયસ્થિતિ એટલી નથી હોતી,

गौतमः पृच्छति—'तिरिक्खजोणिणी णं भंते ! 'तिरिक्खजोणिणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकी खलु 'तिर्यग्योनिकी' इति—तिर्यग्योनिकीत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः—कालापेक्षया कियच्चिरं—कियत्कालपर्यन्तं भवति—तिर्यग्योनिकीत्वेन व्यपदिश्यते ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्निपलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटी पृथक्त्वाभ्यधिकानि बोध्यानि, तथाहि—तिर्यग्योनिकमनुष्याणां संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणाम् उत्कृष्टेनापि अष्टौ भवाः कायस्थितिसत्त्वेन असंख्येयवर्षायुष्कस्य मरणानन्तरं नियमेन देवलोकेष्वेवोत्पादेन तिर्यग्योनिकेऽनुत्पादात् सप्तभवाः पूर्वकोटयायुषोऽवसेयाः, अष्टमस्तु पर्यन्तवर्तिदेवकुर्वादिषु भवस्त्रीणि पल्योपमाणि पूर्वकोटी पृथक्त्वाभ्यधिकानि भवन्ति, 'एवं मणुस्से वि मणुस्सी वि एवं चेव, एवम्—तिर्यग्योनिकरीत्या मनुष्योऽपि मनुष्यपि एवञ्चैव—पूर्वोक्तप्रकारेणैव वक्तव्या तथा च जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्व-

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं हे भगवन् ! तिर्यंचयोनिक स्त्रीयां तिर्यंचयोनिक स्त्रियों के रूप में कितने काल तक रहती है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तमुंहूर्त्त तक और उत्कृष्ट पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक तीन पल्योपम तक। संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यों की कायस्थिति अधिक से अधिक आठ भवों की है। असंख्यात वर्ष की आयु वाले मृत्यु के पश्चात् नरक से देवलोक में उत्पन्न होते हैं, तिर्यंचयोनि में नहीं, अतएव सात भव करोड पूर्व की आयु वाले समझना चाहिए और आठवां अन्तिम भव देवकुरु आदि में। इस प्रकार सात करोड पूर्व अधिक तीन पल्योपम समझना चाहिए।

इसी प्रकार मनुष्य और मनुष्यनी के विषय में भी समझलेना चाहिए, अर्थात् जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त और उत्कृष्ट पृथक्त्व पूर्व कोटि अधिक तीन पल्योपम

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! તિર્યંચયોનિક સ્ત્રિયો તિર્યંચયોનિક સ્ત્રિયોના રૂપમાં કેટલા સમય સુધી રહે છે,

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથકત્વ કરોડ પૂર્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમ સુધી. સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ અધિકથી અધિક આઠ ભવોની છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મૃત્યુના પછી નિયમથી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્યંચયોનિમાં નહી, તેથી જ સાત ભવ કરોડ પૂર્વ આયુવાળા સમજવા જોઇએ. અને આઠમો અન્તિમ ભવ દેવકુરૂ આદિમાં, એ પ્રકારે સાત કરોડ પૂર્વ અધિક ત્રણ પલ્યોપમ સમજવું જોઇએ,

એજ પ્રકારે મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્રીના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઇએ. અર્થાત જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથકત્વ પૂર્વકોટિ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની કાયસ્થિતિ

कोटी पृथक्त्वाभ्यधिकानि वक्तव्यानि, गौतमः पृच्छति-'देवेणं भंते ! देवत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! देवः खलु 'देव इति'-देवत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरम्-कियत्कालपर्यन्तम् भवति-देवत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहेव नेरइए' यथैव नैरयिकः प्रतिपादित स्तथैव देवोऽपि प्रतिपादनीयः, तथा च नैरयिकवदेव देवस्यापि जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि वक्तव्यानि, गौतमः पृच्छति-'देवीणं भंते ! देवित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! देवी खलु 'देवी' इति-देवीत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तम् भवति-देवीत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणवन्नं पलिओवमाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कृष्टेन पञ्चपञ्चाशत् पल्योपमानि देवी तावत् देवीत्वपर्यायेण अवतिष्ठते तथा च देवानामपि भवस्थितेः परिमाणानुसारमेव कायस्थितेरपि परिमाणमवगन्तव्यम्, देवीनान्तु उत्कृष्टेन पञ्चपञ्चाशत् पल्योपमाणि कायस्थितिरवसेया, तासां भवस्थितेरुत्कृष्टेनापि पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमप्रमाणत्वात्, एतच्चापि परिमाणमीशानदेव्यपेक्षया अवसेयम्, तदन्यत्र देवी-

---

की कायस्थिति कहना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देव कितने काल तक लगातार देव बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसा नारक के विषय में कहा, वैसा ही देव के विषय में कहलेना चाहिए। अर्थात् नारक के समान ही देव की भी जघन्य दस हजार वर्ष की और उत्कृष्ट तेतीस सागरोपम की कायस्थिति है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देवी कितने काल तक लगातार देवी बनी रहती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष तक, उत्कृष्ट पचपन पल्योपम तक देवी के रूप में कायम रहती है। देवों की कायस्थिति का परिमाण भवस्थिति के अनुसार ही समझना चाहिए। देवियों की भवस्थिति उत्कृष्ट पचपन पल्योपम की होती है, अतएव उनकी कायस्थिति भी पचपन पल्योपम की कही

કહેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! દેવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર દેવ બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું નારકના વિષયમા કહ્યું, તેવું જ દેવના વિષયમાં કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ નારકના સમાન જ દેવની પણ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની કાયસ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દેવી કેટલા સમય સુધી નિરન્તર દેવી બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્યોપમ સુધી દેવી, દેવીના રૂપમાં કાયમ રહે છે. દેવોની કાયસ્થિતિનું પરિમાણ ભવસ્થિતિના અનુસાર જ સમજવું જોઈએ. દેવિયોની ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્યોપમની કહેલી છે. તેથી જ તેમની ભવસ્થિતિ પણ પંચાવન પલ્યોપમની જ કહેવી છે, કાયસ્થિતિનું આ

नामेतावत्याः स्थितेरसंभवात्, गौतमः पृच्छति–'सिद्धेणं भंते ! सिद्धेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! सिद्धः खलु 'सिद्ध' इति–सिद्धत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः–कालापेक्षया कियच्चिरम्–कियत्कालपर्यन्तं भवति ? सिद्धत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सादिए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः खलु सिद्धो भवति, सिद्धत्वस्य क्षयासंभवात्, सिद्धत्वात् प्रच्यावयितुं समर्थाः रागादयो भवन्ति, सिद्धस्य भगवतो रागादीनामसंभवात्, तन्निमित्तकर्मपरमाण्वभावात्, तदभावश्च तेषां–रागादीनां समूलकापं कषितत्वात्, गौतमः पृच्छति–नेरइए णं भंते ! नेरइय अपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु नैरयिकापर्याप्तक इति–नैरयिकापर्याप्तकत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः–कालापेक्षया कियच्चिरम्–कियत्कालपर्यन्तं भवति–नैरयिकापर्याप्तकत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ? 'जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं' जघन्येनापि उत्कृष्टे-

---

गई है। कायस्थिति का यह परिमाण ऐशान देवियों की अपेक्षा से कहा गया है, वहां के सिवाय अन्य देवियों की इतनी स्थिति का संभव नहीं है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! सिद्ध कितने काल तक सिद्ध पर्याय से युक्त रहते हैं।

भगवान्–हे गौतम ! सिद्ध जीव सादि अनन्त होता है, सिद्ध पर्याय की आदि है किन्तु अन्त नहीं है। सिद्ध पर्याय अक्षय है। रागादि दोष ही जन्म-मरण के कारण हैं और वे सिद्ध जीव में होते नहीं है, क्योंकि राग-द्वेष के कारण भूत कर्मों का वे सर्वथा क्षयकर चुकते हैं।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारक जीव अपर्याप्त नारक पनेमें कितने काल तक बना रहता है।

भगवान्–हे गौतम ! नारक जीव अपर्याप्त नारक पनेमें जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त तक ही रहता है। उसकी कायस्थिति अन्तर्मुहूर्त्त की ही है, क्योंकि अपर्याप्त अवस्था अन्तर्मुहूर्त से अधिक काल तक रहती

પરિમાણ ઐશાન દેવિયોની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. ત્યાંના શિવાય બીજી દેવીયોની એટલી સ્થિતિ સંભવિત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સિદ્ધ કેટલા કાળ સુધી સિદ્ધ પર્યાયથી યુક્ત રહે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ સાદિ અનન્ત હોય છે, સિદ્ધ પર્યાયની આદિ છે પણ અન્ત નથી. સિદ્ધપર્યાય અક્ષય છે. રગાદિ દોષ જ જન્મમરણનું કારણ છે અને તે સિદ્ધ જીવમાં હોતાં નથી, કેમકે રાગદ્વેષના કારણ ભૂત કર્મોના તેઓ સર્વથા ક્ષય કરી દે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નારકજીવ અપર્યાપ્ત નારક પણાથી કેટલા સમય સુધી બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! નારકજીવ અપર્યાપ્ત નારકપણાથી જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. તેની કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની જ છે, કેમકે અપર્યાપ્ત અવસ્થા અન્તર્મુહૂર્તથી અધિક કાળ સુધી રહેતી નથી. અન્તર્મુહૂર્ત

नापि अन्तर्मुहूर्तम् नैरयिकस्य नैरयिकापर्याप्तकस्वरूपा कायस्थितिरवगन्तव्या, तदनन्तरं नैरयिकाणामवश्यं पर्याप्तावस्थासद्भावात् 'एवं जाव देवी अपज्जत्तिया' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यावत्-तिर्यग्योनिकतत्स्त्री मनुष्य मनुषीदेव देव्योऽपि अपर्याप्ताः जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तम् कायस्थितिविशिष्टाः सन्ति, गौतमः पृच्छति-'नेरइयपज्जत्तए णं भंते ! नेरइयपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! नैरयिकपर्याप्तकः खलु 'नैरयिकपर्याप्तक' इति-नैरयिकपर्याप्तत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कलापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-नैरयिकपर्याप्तत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि 'उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं' उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्तोनानि नैरयिकस्य पर्याप्तत्वरूपा कायस्थिति रस्ति, गौतमः

नहीं है। अन्तर्मुहूर्त के पश्चात् पर्याप्त अवस्था प्रारंभ हो जाती है। इसी प्रकार तिर्यग्योनिक, तिर्यंचनी, मनुष्य, मनुष्यनी, देव और देवियों की-सभी की अपर्याप्त अवस्था अन्तर्मुहूर्त तक ही रहती है, अतएव इन सब की जघन्य और उत्कृष्ट कायस्थिति भी अन्तर्मुहूर्त्त की ही है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पर्याप्त नारक कितने काल तक पर्याप्त नारक पर्याय वाला बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त कम दस हजार वर्ष तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम तेतीस सागरोपम तक पर्याप्त नारक, पर्याप्त नारक के रूप में लगातार रहता है।

यहां यह ध्यान रखना चाहिए कि नारक की जो समग्र स्थिति है, उसमें से अपर्याप्त अवस्था का एक अन्तर्मुहूर्त्त कम कर देने से पर्याप्त अवस्था की भवस्थिति होती है और नारक की जो भवस्थिति है, वही उसकी कायस्थिति भी है।

પછી પર્યાપ્ત અવસ્થા પ્રારંભ થઈ જાય છે. એજ પ્રકારે તિર્યગ્યોનિક, તિર્યંચની, મનુષ્ય, મનુષ્ય, સ્ત્રી, દેવ અને દેવિયોની-બધાની અપર્યાપ્ત અવસ્થા અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, તેથી જ આ બધાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ પણ અન્તર્મુહૂર્તની જ હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત નારક કેટલા કાળ સુધી પર્યાપ્ત નારક પર્યાયવાળા બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા દશ હજાર વર્ષ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી પર્યાપ્ત નારક, પર્યાપ્ત નારકના રૂપમાં સતત રહે છે.

આહીં આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે નારકની જે સમગ્ર સ્થિતિ છે, તેમાંથી અપર્યાપ્ત અવસ્થાનું એક અન્તર્મુહૂર્ત ઓછું કરી દેવાથી પર્યાપ્ત અવસ્થાની ભવસ્થિતિ હોય છે. અને નારકની જે ભવસ્થિતિ છે, તેજ તેની કાયસ્થિતિ પણ છે.

पृच्छति-'तिरिक्खजोणिय पज्जत्तए णं भंते ! तिरिक्खजोणिय पज्जत्तएत्ति कालओ केवचिरं होइ ?' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकपर्याप्तकः खलु 'तिर्यग्योनिकपर्याप्तक' इति-तिर्यग्योनिकपर्याप्तत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-तिर्यग्योनिकपर्याप्तत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्निपलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि अन्तर्मुहूर्तोनानि तिर्यग्योनिक पर्याप्तत्वरूपा कायस्थिति र्बोध्या, 'एवं तिरिक्खजोणिणि पज्जत्तिया वि' एवम्-तिर्यग्योनिकपर्याप्तकवत् तिर्यग्योनिकी पर्याप्तिकापि तिर्यग्योनिकीपर्याप्तत्वेन जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमाणि अन्तर्मुहूर्तोनानि कायस्थिति विशिष्टतया अवतिष्ठते, 'एवं मणुस्से वि मणुस्सी वि' एवम्-तिर्यग्योनिक-पर्याप्तकरीत्या मनुष्योऽपि पर्याप्तको मनुष्यपि पर्याप्तिका पर्याप्तत्वेन जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतस्त्रीणिपल्योपमानि अन्तर्मुहूर्तोनानि कायस्थितिविशिष्टतया अवतिष्ठते, 'एवं चेव पज्जत्तए जहा नेरइय पज्जत्तए' एवञ्चैव-तिर्यग्योनिक मनुष्यपर्याप्तकवदेव देव-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन्! तिर्यंचयोनिक पर्याप्त कितने काल तक तिर्यंच योनिकपर्याप्त अवस्था में लगातार बना रहता है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम तीन पल्योपम तक पर्याप्त तिर्यंच लगातार पर्याप्त तिर्यंच पर्याय वाला रहता है। यही इसकी कायस्थिति है।

इसी प्रकार पर्याप्त तिर्यंच योनिनी भी पर्याप्त तिर्यंचयोनिनी पर्याय से युक्त जघन्य अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम तीन पल्योपम तक रहती है। तिर्यंच की तरह मनुष्य और मनुष्यनी की कायस्थिति भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त की और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कम तीन पल्योपम की समझ लेना चाहिए। पर्याप्तक देव की कायस्थिति पर्याप्तक नारक के समान है, अर्थात् देव की भी

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! તિર્યંચયોનિક પર્યાપ્ત કેટલા કાળ સુધી તિર્યંચયોનિક પર્યાપ્ત અવસ્થામાં નિરન્તર બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ પલ્યોપમ સુધી પર્યાપ્ત તિર્યંચ સતત પર્યાપ્ત તિર્યંચ પર્યાયવાળા રહે છે. આજ એની કાયસ્થિતિ છે.

એજ પ્રકારે પર્યાપ્ત તિર્યંચ યોનિની પણ પર્યાપ્ત તિર્યંચ યોનિની પર્યાયથી યુક્ત જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ પલ્યોપમ સુધી રહે છે. તિર્યંચની જેમ મનુષ્ય અને મનુષ્ય સ્ત્રીની કાયસ્થિતિ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા ત્રણ પલ્યોપમની સમજી લેવી જોઈએ. પર્યાપ્ત દેવની કાયસ્થિતિ પર્યાપ્તક નારકના સમાન છે, અર્થાત્ દેવની પણ જઘન્ય કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત

पर्याप्तकोऽपि यथा नैरयिकपर्याप्तक उक्तस्तथा वक्तव्यः तथा च देवपर्याप्तको जघन्येन दश वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्तोनानि उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्तोनानि पर्याप्तत्वेन कायस्थितिविशिष्टतया अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति 'देवी पज्जत्तिया णं भंते ! देवी पज्जत्तियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ' ?' हे भदन्त ! देवी पर्याप्तिका खलु 'देवी पर्याप्तिका' इति-देवी पर्याप्तिकत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरम् कियत्काल-पर्यन्तं भवति, देवी पर्याप्तत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तूणाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्तोनानि 'उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं' उत्कृष्टेन पञ्चपञ्चाशत् पल्योपमाणि अन्तर्मुहूर्तोनानि देवी पर्याप्तत्वेन अवतिष्ठते इत्याशयः, 'दारं २'

द्वितीयं गतिद्वारं समाप्तम्

अथ इन्द्रियद्वारम्

मूलम्--सइंदिए णं भंते ! सइंदिय त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सइंदिए दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए सपज्जवसिए, एगिंदिए णं भंते ! एगिंदिए त्ति कालओ केव-च्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वण-स्सइ कालो, बेइंदिए णं भंते ! बेइंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं, एवं तेइंदिय

जघन्य कायस्थिति अन्तर्मुहूर्त कम दस हजार वर्ष की और उत्कृष्ट कायस्थिति अन्तर्मुहूर्त कम तेतीस सागरोपम की है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पर्याप्त देवी, पर्याप्त देवी के रूप में कितने काल तक रहती है ? अर्थात् पर्याप्त देवी की कायस्थिति कितने काल की है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त कम दस हजार वर्ष की और उत्कृष्ट कायस्थिति अन्तर्मुहूर्त कम पचपन पल्योपम की है। इतने काल तक पर्याप्त देवी लगातार पर्याप्त देवी-पर्याय वाली बनी रहती है। (द्वार २)

ઓછા દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હેભગવન્ ! પર્યાપ્ત દેવીઓ પર્યાપ્ત દેવીના રૂપમાં કેટલા સમય સુધી રહે છે ? અર્થાત્ પર્યાપ્ત દેવોની કાયસ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા પંચાવન પલ્યોપમની છે. એટલા કાળ સુધી પર્યાપ્ત દેવી અવિરત પર્યાપ્ત દેવી પર્યાયવાળી રહે છે. (દ્વાર ૨)

चउरिंदिए वि, पंचिंदिएणं भंते ! पंचिंदिए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं, अणिंदिएणं पुच्छा, गोयमा ! साइए अपज्जवसिए, सइंदियपज्जत्तए णं भंते ! सइंदियपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, एगिंदिय पज्जत्तए णं भंते! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं, बेइंदियपज्जत्तएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जवासाइं, तेइंदियपज्जत्तए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं, चउरिंदियपज्जत्तएणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जा मासा, पंचिंदियपज्जत्तएणं भंते ! पंचिंदियपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं, सइंदिय अपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, एवं पंचिंदिय अपज्जत्तए । दारं ३ ॥सू० २॥

छाया-सेन्द्रियः खलु भदन्त ! सेन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ? सेन्द्रियो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिकः सपर्यवसितः एकेन्द्रियः

इन्द्रियद्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(सइंदिए णं भंते ! सइंदिए त्ति कालओ केवच्चिरं होई ?) हे भगवन् ! सेन्द्रिय अर्थात् इन्द्रिय सहित जीव सेन्द्रिय पनेमें कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! सइंदिए दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! सेन्द्रिय जीव दो प्रकार का कहा है (तं जहा अणाइए वा अपज्जवसिए) वह इस प्रकार अनादि अनन्त (अणाइए सपज्जवसिए) और अनादि सान्त (एगिंदिए णं भंते ! एगिंदिए त्ति कालओ

ઈન્દ્રિય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(सइंदिए णं भंते ! सइंदिएत्ति काल ओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! સેન્દ્રિયપણામાં અર્થાત્ ઈન્દ્રિય સહિત જીવ સેન્દ્રિય કેટલા સમય સુધી રહે છે? (गोयमा ! सइंदिए दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિય બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा अणाइए वा अपज्जवसीए) તે આ પ્રકારે અનાદિ અનન્ત (अणाइए सपज्जवसिए) અને અનાદિસાન્ત.

(एगिंदिए णं भंते ! एगिंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય કેટલા

खलु भदन्त ! एकेन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन अनन्तं कालम् वनस्पतिकालः, द्वीन्द्रियः खलु भदन्त ! द्वीन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयं कालम्, एवं त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियोऽपि, पञ्चेन्द्रियः खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमसहस्रं सातिरेकम्, अनिन्द्रियः खलु पृच्छा; गौतम ! सादिकः अपर्यवसितः, सेन्द्रियपर्याप्तकः खलु भदन्त ! सेन्द्रियपर्याप्तक इति

केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कितने काल तक एकेन्द्रिय रहता है ?

(गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, और उत्कृष्ट अनन्त काल (वणस्सइ कालो) वनस्पति काल पर्यन्त एकेन्द्रिय पनेमें रहता है।

(बेइंदिए णं भंते ! बेइंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय कितने काल तक द्वीन्द्रिय पनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात काल (एवं तेइंदिय-चउरिंए वि) इसी प्रकार त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय भी (पंचिंदिए णं भंते ! पंचिंदिए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय कितने काल तक पंचेन्द्रिय पनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवम-सहस्सं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट सहस्र सागरोपम (साइरेगं) कुछ अधिक

(अणिंदिए णं पुच्छा ?) अनिन्द्रिय संबंधी प्रश्न ? (गोयमा साइए अपज्ज-वसिए) हे गौतम ! सादि अनन्त

(सइंदिय पज्जत्तए णं भंते ! सइंदियपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे

કાળ સુધી એકેન્દ્રિય પણામાં રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાલ (वणस्सइकालो) વનસ્પતિકાલ પર્યન્ત.

(बेइंदिए णं भंते ! बेइंदिएत्ति कालतो केवच्चिरं होइ) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય કેટલા કાળ સુધી દ્વીન્દ્રિય રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जं कालं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતકાલ (एवं तेइंदिय-चउरिंदिए वि) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિય પણ.

(पंचिंदिए णं भंते ! पंचिंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય કેટલા સમય સુધી પંચેન્દ્રિય પણામા રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अन्तोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवम सहस्सं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સહસ્રસાગરોપમ (साइरेगं) કાંઇક અધિક.

(अणिंदिएणं पुच्छा ?) અનિન્દ્રિય સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! साइए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિઅનન્ત.

(सइंदिए पज्जत्तएणं भंते ! सइंदियपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ !

कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, एकेन्द्रियपर्याप्तकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, द्वीन्द्रियपर्याप्तकः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयवर्षाणि, त्रीन्द्रियपर्याप्तकः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिदिनानि, चतुरिन्द्रियपर्याप्तकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येया मासाः, पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकः खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय

भगवान् ! सेन्द्रिय पर्याप्तक कितने काल तक सेन्द्रिय पर्याप्तक पनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट पृथक्त्व शत सागरोपम से कुछ अधिक

(एगिंदियपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय पर्याप्तक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष

(बेइंदियपज्जत्तए णं पुच्छा ?) द्वीन्द्रिय पर्याप्त के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्त उक्कोसेणं संखेज्जवासाइं) हे गौतम ! जघन्य अंतर्मुहूर्त पर्यन्त एवं उत्कृष्ट संख्यात वर्ष पर्यन्त

(तेइंदियपज्जत्तए णं पुच्छा ?) त्रीन्द्रियपर्याप्त संबधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्त, उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात रात्रिदिन (चउरिंदियपज्जए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! चौइन्द्रिय पर्याप्त के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अन्तोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जा मासा) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त उत्कृष्ट संख्यात मास

સેન્દ્રિય પર્યાપ્ત કેટલા કાળ સુધી સેન્દ્રિય પર્યાપ્ત પણામા રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ સો સાગરોપમથી કાંઇક અધિક.

(एगिंदियपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ.

(बेइंदियपज्जत्तएणं पुच्छा ?) દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્તના વિષયમા પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जवासाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતવર્ષ.

(तेइंदियपज्जत्तए णं पुच्छा ?) ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्त, उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિ દિવસ (चउरिंदियपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તના વિષયમા પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जा मासा) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત માસ.

पर्याप्तक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वम्, सेन्द्रियापर्याप्तकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूतम्, एवं यावत् पञ्चेन्द्रियापर्याप्तकः, द्वारम् ३ ॥ सू० २ ॥

टीका-पूर्वं नैरयिकादि गतिपदमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपिता, अथ तृतीयम् इन्द्रियपदमधिकृत्य कायस्थितिं प्ररूपयितुमाह-'सइंदिए णं भंते ! सइंदियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! सेन्द्रियः-सह-विद्यमानम् इन्द्रियं यस्य सः, इन्द्रियेण सहितोवा सेन्द्रियः स-खलु जीवः 'सेन्द्रिय इति'-सेन्द्रियत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-सेन्द्रियत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सइंदिए दुविहे पण्णत्ते' सेन्द्रियो द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणा-

---

पंचिंदियपज्जत्तए णं भंते ! पंचिंदियपज्जत्तए त्ति कालओ केवचिरं होइ ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय पर्याप्त कितने काल तक पंचेन्द्रिय पर्याप्त पनेमें बना रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट सागरोपम शत पृथक्त्व-दो सौ सागरोपम से नौ सौ सागरोपमतक (सइंदिय अपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! सेन्द्रिय अपर्याप्त संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) जघन्य से भी, उत्कृष्ट से भी अन्तर्मुहूर्त्त (एवं पंचिंदिय अपज्जत्तए) इसी प्रकार पंचेन्द्रिय अपर्याप्त । (द्वार ३)

टीकार्थ-इससे पहले नारकगति आदि को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की गई, अब तीसरे इन्द्रियपद को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की जाती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सेन्द्रिय अर्थात् इन्द्रिय सहित जीव सेन्द्रिय कहा जाता है वे कितने काल तक लगातार सेन्द्रिय पनेमें बना रहता है ?

(पंचिंदिय पज्जत्तए णं भंते ! पंचिंदिए पज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત કેટલા કાળ સુધી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवम सयपुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ શતપૃથકત્વ અર્થાત્ બસો સાગરોપમથી નવસો સાગરોપમ સુધી.

(सइंदिय अपज्जत्तए णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! સેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત સંબંધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) જઘન્યથી પણ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત (एवं पंचिंदिय अपज्जत्तए) એજ પ્રકારે પચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત. (દ્વાર ૩)

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં નારક ગતિ આદિને લઈને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાઈ, હવે ત્રીજા ઇન્દ્રિય પદને લઇને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સેન્દ્રિય અર્થાત્ ઇન્દ્રિય સહિત જીવ સેન્દ્રિય કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર બની રહે છે ?

इए सपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिकः सपर्यवसितश्च, तथा च इन्द्रियं द्विविधं लब्धीन्द्रियं द्रव्येन्द्रियञ्च, तत्र प्रकृते लब्धीन्द्रियमवगन्तव्यम्, तद् विग्रहगतावपि वर्तते इन्द्रियपर्याप्तस्यापि च वर्तते, एवञ्च संसारी खलु नियमतः सेन्द्रियः, संसारस्य चानादित्वात् सेन्द्रियस्यापि अनादित्वं सिध्यति तत्रापि यः कदाचिदपि न सेत्स्यति सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते सेन्द्रियत्वपर्यायस्य कदाचिदपि अव्यवच्छेदात्, यः खलु सेत्स्यति सोऽनादि सपर्यवसितो व्यपदिश्यते, मुक्तयवस्थायां सेन्द्रियत्वपर्यायस्याभावात्, गौतमः पृच्छति-'एगिंदिए णं भंते ! एगिंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियः खलु जीवः 'एकेन्द्रिय इति'-एकेन्द्रियत्व पर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-एकेन्द्रियत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्त उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो' जघन्येन

भगवान्-हे गौतम ! सेन्द्रिय जीव दो प्रकार के कहे गए हैं, वे इस प्रकार -अनादि अनन्त और अनादि सान्त । इन्द्रिय के दो भेद हैं-लब्धीन्द्रिय और द्रव्येन्द्रिय । इस प्रकरण में लब्धीन्द्रिय समझना चाहिए और वह विग्रहगति में भी विद्यमान रहती है और इन्द्रिय पर्याप्त जीव में भी पाई जाती है । इस अपेक्षा से संसारी जीव नियम से सेन्द्रिय ही रहता है और संसार अनादिकाल से है, अतः सेन्द्रिय की भी अनादिता सिद्ध होती है । उनमें भी जो कभी सिद्धि प्राप्त नहीं करेगा, वह अनादि-अनन्त सेन्द्रिय कहलाता है, क्यों कि उसकी सेन्द्रिय अवस्था का कभी विच्छेद नहीं होता । किन्तु जो जीव कभी न कभी सिद्धि प्राप्त करेगा, वह अनादि सान्त कहलाता है, क्यों कि मुक्ति-अवस्था में सेन्द्रिय पर्याय का अभाव हो जाता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कितने काल तक लगातार एकेन्द्रिय पनेमें बना रहता है ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિય જીવ બે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે-અનાદિ અનન્ત અનાદિ સાન્ત ઇન્દ્રિયોના બે ભેદ છે-લબ્ધીન્દ્રિય અને દ્રવ્યેન્દ્રિય આ પ્રકરણમાં લબ્ધીન્દ્રિય સમજવી જોઈએ અને તે વિગ્રહગતિમાં પણ વિદ્યમાન રહે છે અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવમાં પણ મળી આવે છે. એ અપેક્ષાથી સંસારી જીવ નિયમથી દ્વીન્દ્રિય જ રહે છે અને સંસાર અનાદિકાળથી છે, તેથી સેન્દ્રિયની પણ અનાદિતા સિદ્ધ થાય છે. તેમાં પણ જે કોઈ વાર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કરે, તે અનાદિ અનન્ત સેન્દ્રિય કહેવાય છે, કેમકે તેની સેન્દ્રિય અવસ્થાનો ક્યારેય વિચ્છેદ નથી થતો, પણ જે જીવ ક્યારેક પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે તે અનાદિ સાન્ત કહેવાય છે, કેમકે મુક્તિ અવસ્થામા સેન્દ્રિય પર્યાયનો અભાવ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ કેટલા સમય સુધી નિરન્તર એકેન્દ્રિય બની રહે છે ?

अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालं यावद् 'एकेन्द्रिय' इति-एकेन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, सचानन्तकालो वनस्पतिकालरूपो बोध्यः, अग्रे यावद् वनस्पतिकाल परिमाणमभिधास्यते तावन्तं कालं यावदित्यर्थः, वनस्पतिकायश्चैकेन्द्रियो भवति एकेन्द्रियपदे तस्यापि समावेशात्, वनस्पतिकालपरिमाणन्तु-'अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंता लोगा असंखेज्जा पोग्गलपरियट्टा तेणं पोग्गलपरियट्टा आवलियाए असंखेज्जइ भागो' इति, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः, असंख्येयाः पुद्गलपरिवर्ताः, ते खलु पुद्गलपरिवर्ताः आवलिकाया असंख्येयभागः, इति, गौतमः पृच्छति-'बेइंदिए णं भंते ! बेइंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' भदन्त ! द्वीन्द्रियः खलु जीवः 'द्वीन्द्रिय' इति-द्वीन्द्रियत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-

---

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक एकेन्द्रिय जीव एकेन्द्रिय अवस्था में बना रहता है। वह अनन्तकाल उतना समझना चाहिए जितना वनस्पतिका काल है, अर्थात् आगे वनस्पतिका जितना काल कहा जाएगा, उतने काल तक एकेन्द्रिय जीव एकेन्द्रिय रहता है। वनस्पतिकाय एकेन्द्रिय होता है, अतः एकेन्द्रियपद में उसका भी समावेश होता है। वनस्पति काय के काल का प्रमाण इस प्रकार है-काल से अनन्त उत्सर्पिणी और अनन्त अवसर्पिणी, क्षेत्र से अनन्त लोक, असंख्यात पुद्गलपरावर्त्त और वे पुद्गलपरावर्त्त आवलिका का असंख्यातवां भाग समझना चाहिए, अर्थात् आवलिका के असंख्यातवें भाग में जितने समय होते हैं, उतने पुद्गलपरावर्त्त यहां समझना।

गौतमस्वामी-हे भगवन् द्वीन्द्रिय जीव कितने काल तक द्वीन्द्रिय पर्याय से युक्त रहता हैं?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય અવસ્થામાં બની રહે છે. તે અનન્તકાળ એટલો સમજવો જોઈએ કે જેટલો વનસ્પતિનો કાળ છે, અર્થાત્ આગળ વનસ્પતિનો જેટલો કાળ કહેવાશે તેટલા કાળ સુધી એકેન્દ્રિય જીવ એકેન્દ્રિય રહે છે. વનસ્પતિકાય એકેન્દ્રિય હોય છે, તેથી એકેન્દ્રિય પદમાં તેનો પણ સમાવેશ થાય છે. વનસ્પતિકાયનું પ્રમાણ આ પ્રકારે છે-કાળથી અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનન્ત અવસર્પિણી, ક્ષેત્રથી અનન્તલોક, અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત અને તે પુદ્ગલ પરાવર્ત આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ સમજવો જોઈએ, અર્થાત્ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલો સમય હોય છે, એટલા પુદ્ગલ પરાવર્ત અહીં સમજવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ કેટલા સમય સુધી દ્વીન્દ્રિય પર્યાયથી યુક્ત રહે છે?

द्वीन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयं कालं संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावत् द्वीन्द्रियो द्वीन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, 'विकलेन्द्रियाणां वर्षसहस्राणि संख्येयानि' इति वचनप्रामाण्यात् तथाचोक्तम्-'विगलिंदियाणय वाससहस्सा संखेज्जा' इति, 'एवं तेइंदिय-चउरिंदिए वि' एवम्-द्वीन्द्रियोक्तरीत्या त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियोऽपि जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयं कालं यावत् त्रीन्द्रियत्वचतुरिन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, संख्येयकालश्च संख्येयानि वर्षसहस्राणि अवगन्तव्यानि, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदिए णं भंते ! पंचिंदिएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियः सन्तु 'पञ्चेन्द्रिय' इति-पञ्चेन्द्रियत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-पञ्चेन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं साइरेगं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमसहस्रं सातिरेकं यावत् पञ्चेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, तच्च सातिरेकं सागरोपमसहस्रं नैरयिकतिर्यग्यो-

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट संख्यातकाल अर्थात् संख्यात हजार वर्ष तक द्वीन्द्रिय जीव द्वीन्द्रिय बना रहता है। कहा भी है-'विकलेन्द्रियों का संख्यात हजार वर्ष का काल होता है। और भी कहा है-'विगलिंदियाण वाससहस्सा संखेज्जा'।

द्वीन्द्रियों के समान त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट संख्यात काल तक त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय पर्याय से युक्त रहते हैं। यहां संख्यातकाल का अभिप्राय संख्यात वर्ष समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय जीव कितने काल तक पंचेन्द्रियत्व पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार सागरोपम तक पंचेन्द्रिय जीव लगातार पंचेन्द्रिय बना रहता है। यहां जो कुछ

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતકાળ અર્થાત સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી દ્વીન્દ્રિય જીવ દ્વીન્દ્રિય બની રહે છે. અને કહ્યું પણ છે-विगलिंदियाण वाससहस्सा संखेज्जा, દ્વીન્દ્રિયોની સમાન ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતકાળ સુધી ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. અહીં સંખ્યાતકાળનો અભિપ્રાય સંખ્યાતવર્ષ સમજવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય જીવ કેટલા કાળ સુધી પંચેન્દ્રિય પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર સાગરોપમ સુધી પંચેન્દ્રિય જીવ નિરન્તર પંચેન્દ્રિય બની રહે છે. અહીં જે કાંઈક

निक पञ्चेन्द्रिय मनुष्यदेवगति चतुष्टयभ्रमणेन अवसेयम् ततोऽधिकंतु न संभवति एतावत एव कालस्य केवलवेदसोपलभ्यमानत्वात्, गौतमः पृच्छति-'अणिंदिएणं पुच्छा' अनिन्द्रियः-सिद्धः खलु अनिन्द्रियत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं सिद्धत्वेन अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'साइए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः सिद्धः अनिन्द्रियत्वेन अवतिष्ठते, अनिन्द्रिय एतावत् द्रव्यभावेन्द्रियविकलो भवति, स च द्रव्यभावेन्द्रियविकल सिद्ध एवेति सिद्धश्च साद्यपर्यवसितो भवति, गौतमः पृच्छति-'सइंदियपज्जत्तएणं भंते ! सइंदियपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! सेन्द्रिय पर्याप्तकः खलु जीवः 'सेन्द्रिय पर्याप्तक' इति-सेन्द्रिय पर्याप्तकत्व पर्याय विशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरम्-कियत्कालपर्यन्तं भवति-सेन्द्रियपर्याप्तकत्वेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं'

अधिक हजार सागरोपम कहा है सो नैरयिक तिर्यग्योनिक मनुष्य तथा देवगति, इन चारों में भ्रमण करने से जानना चाहिए। इससे अधिक काल नहीं हो सकता, क्योंकि केवलज्ञान के द्वारा पंचेन्द्रिय का काल इतना ही जाना गया है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनिन्द्रिय अर्थात् इन्द्रियों से रहित (सिद्ध) जीव कितने काल तक अनिन्द्रिय बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! अनिन्द्रिय जीव अनिन्द्रिय के रूप में सादि अनन्त काल तक रहता है। जो द्रव्येन्द्रियों और भावेन्द्रियों से रहित हो, वह अनिन्द्रिय कहलाता है। ऐसा जीव सिद्ध ही होता है और सिद्ध की स्थिति सादि अनन्त काल की है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! स-इन्द्रिय पर्याप्त जीव स-इन्द्रिय पर्याप्त के रूप में कितने काल तक रहता है।

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट पृथक्त्व शत

અધિક હજાર સાગરોપમ કહ્યુ છે તે નૈરયિક, તિર્યગ્યોનિક મનુષ્ય તથા દેવગતિ, આ ચારેમાં ભ્રમણ કરવાથી જાણવુ જોઈએ એનાથી અધિકકાળ નથી થઈ શકતો, કેમકે કેવળજ્ઞાનના દ્વારા પંચેન્દ્રિયનો કાલ આટલો જાણવામાં આવ્યો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનિન્દ્રિય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોથી રહિત (સિદ્ધ) જીવ કેટલા સમય સુધી અનિન્દ્રિય બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનિન્દ્રિય જીવ અનિન્દ્રિયના રૂપમાં સાદિ અનન્તકાળ સુધી રહે છે. જે દ્રવ્યેન્દ્રિયો અને ભાવેન્દ્રિયોથી રહિત હોય, તે અનિન્દ્રિય કહેવાય છે. એવો જીવ સિદ્ધ જ હોય છે અને સિદ્ધની સ્થિતિ સાદિ અનન્તકાળની હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ સ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ સ-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથકત્વ શતસાગરો-

जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं यावत् सेन्द्रियपर्याप्तकः सेन्द्रियपर्याप्तकत्वेन अवतिष्ठते, पर्याप्तकश्चात्र लब्ध्यपेक्षया अवसेयः, स च विग्रहगतावपि करणैरपर्याप्तस्यापि च संभवति तस्मात् उत्कृष्टेन सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वमुपपद्यते अन्यथा-करणपर्याप्तत्वस्योत्कृष्टे ऽपि अन्तर्मुहूर्त्तोन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमप्रमाणतयोपलभ्यमानत्वात् सातिरेकसागरोपमशतपृथक्त्वं नोपपद्यते; एवमग्रेऽपि पर्याप्तत्वं लब्ध्यपेक्षयैवावसेयम् । गौतमः पृच्छति-'एगिंदिय पज्जत्तएणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! एकेन्द्रिय पर्याप्तकः खलु एकेन्द्रियपर्याप्तत्वपर्यायेण कियत्कालपर्यन्तं कालापेक्षया अवतिष्ठते ? इति पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावत् एकेन्द्रिय-

---

सागरोपम से भी कुछ अधिक काल तक स-इन्द्रिय जीव स-इन्द्रिय पर्याप्त बना रहता हैं। यहां पर्याप्तक लब्धि की अपेक्षा से समझना चाहिए। लब्धि की अपेक्षा से विग्रहगति में भी जीव पर्याप्त होता है, भले ही वह करण से अपर्याप्त हो अत एव उत्कृष्ट दो सौ सागरोपम से नौ सौ सागरोपम से कुछ अधिक काल सिद्ध हो जाता है। करणपर्याप्त पर्याय का काल तो अधिक से अधिक अन्तर्मुहूर्त्त कम तेतीस सागरोपम तक का ही होता है, अतएव वह पृथक्त्व सौ सागरोपम हो नहीं सकता। आगे भी लब्धि की अपेक्षा से ही पर्याप्तत्व समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय पर्याप्त जीव कितने काल तक एकेन्द्रिय पर्याप्त बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक एकेन्द्रिय पर्याप्त जीव एकेन्द्रिय पर्याप्त रूपसे बना रहता है। पृथिवीकायिक

પમથી પણ કાંઇક અધિકકાળ સુધી સ-ઇન્દ્રિય જીવ સ-ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે. અહીં પર્યાપ્તક લબ્ધિની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ. લબ્ધિની અપેક્ષાથી વિગ્રહગતિમાં પણ જીવ પર્યાપ્ત થાય છે, ભલે પછી તે કરણથી અપર્યાપ્ત હોય, તેથી જ ઉત્કૃષ્ટ બસો સાગરોપમથી નૌસો સાગરોપમથી કાંઇક અધિકકાલે સિદ્ધ થઈ જાય છે. કરણ પર્યાપ્ત-પર્યાયનો કાળ તો અધિકથી અધિક અન્તર્મુહૂર્ત ઓછા તેત્રીસ સાગરોપમ સુધીનો જ હોય છે, તેથી જ તે પૃથકત્વ સો સાગરોપમ થઈ ન શકે. આગળ પણ લબ્ધિની અપેક્ષાએ જ પર્યાપ્તકત્વ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ કેટલા સમય સુધી એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તરૂપે બની રહે છે. પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય

पर्याप्तक एकेन्द्रियपर्याप्तकत्वेन अवतिष्ठते, एकेन्द्रियस्य पृथिवीकायिकस्य हि उत्कृष्टेन द्वाविंशति वर्षसहस्राणि भवस्थितिः, अप्कायिकस्य सप्त वर्षसहस्राणि, वायुकायिकस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि वनस्पतिकायिकस्य दश वर्षसहस्राणि भवस्थितिः, ततो निरन्तरकतिपयपर्याप्त भवसंकलनेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि संभवन्ति, गौतमः पृच्छति-'बेइंदिय पज्जत्तएणं पुच्छा' द्वीन्द्रियपर्याप्तकः खलु द्वीन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं तावदवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जवासाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयवर्षाणि यावद् द्वीन्द्रियपर्याप्तको द्वीन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, द्वीन्द्रियस्य उत्कृष्टेन द्वादशवर्षाणि भवस्थितिपरिमाणं वर्तते न खलु सर्वेष्वपि भवेषु उत्कृष्टस्थितिः संभवति तस्मात् कतिपयनिरन्तरपर्याप्त भवसंकलनेनापि संख्येयानि वर्षाण्येवोपलभ्यन्ते न पुनर्वर्षशतानि वर्षसहस्राणिवेति भावः, गौतमः पृच्छति-'तेइंदिय पज्जत्तएणं पुच्छा' हे भदन्त ! त्रीन्द्रियपर्याप्तकः खलु त्रीन्द्रिय-

---

एकेन्द्रिय जीव की उत्कृष्ट भवस्थिति बाईस हजार वर्ष की है, अप्कायिक की सात हजार वर्ष की, वायुकायिक की तीन हजार वर्ष की तथा वनस्पतिकायिक की दश हजार वर्ष की भवस्थिति है। अतएव लगातार कतिपय भव करे तो सब मिलकर संख्यात हजार वर्ष होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय पर्याप्त जीव कितने काल तक द्वीन्द्रिय पर्याप्त लगातार रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात वर्षों तक द्वीन्द्रिय पर्याप्त जीव द्वीन्द्रिय पर्याप्त बना रहता है द्वीन्द्रिय जीव की भवस्थिति का काल उत्कृष्ट बारह वर्ष का है, मगर सभी भवों में उत्कृष्ट स्थिति नहीं हो सकती, अतएव कतिपय लगातार पर्याप्त भवों को मिलाने पर भी संख्यात वर्ष ही हो सकते हैं, सैकडों अथवा हजारों वर्ष नहीं हो सकते।

જીવની ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ બાવીસ હજાર વર્ષની છે, અપ્કાયિકની સાત હજાર વર્ષની વાયુકાયિકની ત્રણ હજાર વર્ષની તથા વનસ્પતિકાયિકની દશ હજાર વર્ષની ભવસ્થિતિ છે. તેથી જ નિરન્તર કેટલા ભવ કરે તો બધાં મળીને સંખ્યાત હજાર વર્ષ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ કેટલા વર્ષ સુધી દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત નિરન્તર રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષો સુધી દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે. દ્વીન્દ્રિય જીવની ભવસ્થિતિનો કાળ ઉત્કૃષ્ટ ૧૨ વર્ષનો છે, પણ બધા ભવોમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નથી થઈ શકતી, તેથી જ કેટલાક નિરન્તર પર્યાપ્તભવો મેળવીએ તો પણ સંખ્યાત વર્ષ જ થઈ શકે છે, સેંકડો અથવા હજારો વર્ષ નથી થઈ શકતાં.

पर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि यावत् त्रीन्द्रियपर्याप्तकस्त्रीन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते उत्कृष्टेनापि तेषां भवस्थितेरेकोनपञ्चाशद्दिनपरिमाणतया कतिपयनिरन्तरपर्याप्तकभवसंकलनेनापि संख्येयानां रात्रिन्दिवानामेवोपलभ्यमानत्वात्,

गौतमः पृच्छति-'चउरिंदियपज्जत्तएणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! चतुरिन्द्रियपर्याप्तकः खलु चतुरिन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जा मासा' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयान् मासान् यावच्चतुरिन्द्रियपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, उत्कृष्टेनापि तेषां भवस्थितेः षण्मासप्रमाणतया कतिपयनिरन्तर पर्याप्तभवकालसंकलनेनापि

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! त्रीन्द्रिय पर्याप्त जीव त्रीन्द्रिय पर्याप्त पर्याय से युक्त कितने काल तक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट संख्यात रात्रि-दिन तक त्रीन्द्रिय पर्याप्त जीव लगातार त्रीन्द्रिय पर्याप्त बना रहता है। त्रीन्द्रिय जीव की भवस्थिति उत्कृष्ट उनपचास दिन की होती है, अतएव कतिपय निरन्तर पर्याप्तक के भव करे तो भी सब मिलकर वे संख्यात रात्रि-दिन ही होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चौइन्द्रिय पर्याप्त जीव कितने काल तक चौइन्द्रिय पर्याप्त बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट संख्यात मास तक चौइन्द्रिय पर्याप्तक जीव चौइन्द्रिय पर्याप्तक पर्याय से युक्त बना रहता है। चौइ-

---

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તથી યુક્ત કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિ-દિન સુધી ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ નિરન્તર ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે. ત્રીન્દ્રિય જીવની ભવસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ ઓગણપચાસ દિવસની હોય છે. તેથી જ કેટલાક નિરન્તર પર્યાપ્તકના ભવ કરે તો પણ બધા મળીને તેઓ સંખ્યાત રાત્રિ-દિન જ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચારઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત બની રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત માસ સુધી ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તક પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે ચતુરિન્દ્રિયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ મહિનાની હોય છે, તેથી જ અગરતે નિરન્તર કતિપય ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તના ભવ કરે તો પણ સંખ્યાતમાસ જ થાય છે.

संख्येयानामेव मासानामुपलभ्यमानत्वात्, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदिय पज्जत्तएणं भंते! पंचिंदियपज्जत्तएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' हे भदन्त! पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकः खलु जीवः पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकत्वमिति पर्यायेण कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं भवति? अवतिष्ठते? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं यावत् पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकः पञ्चेन्द्रिय-पर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-'सइंदियअपज्जत्तएणं भंते। पुच्छा' सेन्द्रियापर्याप्तकः खलु भदन्त! सेन्द्रियापर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियन्तं कालं यावद् अवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेण वि उक्कोसेणवि अंतो-मुहुत्तं' जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तं यावत् सेन्द्रियपर्याप्तकः सेन्द्रियपर्याप्तकत्व पर्यायेण अवतिष्ठते, तथा-चात्र अपर्याप्ताः लब्ध्यपेक्षया करणापेक्षया चावसेयाः, उभय-थापि तत्पर्यायस्य जघन्येन उत्कृष्टेन वाऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात्, 'एवं जाव पंचिंदिय अपज्ज-

न्द्रिय की उत्कृष्ट स्थिति छह महीने की होती है, अतएव अगर वह लगातार कतिपय चौइन्द्रिय पर्याप्त के भव करे तो भी संख्यात मास ही होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीव कितने काल तक लगा तार पंचेन्द्रिय पर्याप्त पर्याय से युक्त रहता है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पृथक्त्व शतसागरोपमों तक पंचेन्द्रिय पर्याप्त जीव लगातार पंचेन्द्रिय पर्याप्त पर्याय से युक्त रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवान्! स-इन्द्रिय अपर्याप्त जीव कितने काल तक स इन्द्रिय अपर्याप्त पर्याय में रहता है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य भी अन्तर्मुहूर्त्त और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त तक स-इन्द्रिय अपर्याप्त जीव स-इन्द्रिय अपर्याप्त पर्याय में रहता है। यहां लब्धि की अपेक्षा और करण की अपेक्षा से अपर्याप्त समझना चाहिए। दोनों तरह से अपर्याप्त अवस्था अन्तर्मुहूर्त तक ही रहती है। इसी प्रकार पंचेन्द्रिय अपर्याप्त

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ શત સાગરોપમો સુધી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ નિરન્તર પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત પર્યાયવાળા બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! સ-ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવ કેટલા સમય સુધી સ ઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત પર્યાયમાં રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી સઇન્દ્રિય અપર્યાપ્ત જીવ સઇન્દ્રિય અપર્યાય પર્યાપ્તમાં રહે છે. અહીં લબ્ધિની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્ત સમજવું જોઈએ. બન્ને રીતે અપર્યાપ્ત અવસ્થા અન્તર્મુહૂર્ત સુધી

त्तए' एवम्-सेन्द्रियपर्याप्तकरीत्या यावत्-एकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियापर्याप्तका अपि एकेन्द्रियापर्याप्तकत्वपर्यायेण विकलेन्द्रियापर्याप्तकत्वपर्यायेण पञ्चेन्द्रियापर्याप्तकत्वपर्यायेण च जघन्येन उत्कृष्टेन वाऽन्तर्मुहूर्तं यावद् अवतिष्ठन्ते इत्याशयः, किन्त्वत्र पर्याप्तापर्याप्तकत्व प्रकरणे अनिन्द्रियो न वक्तव्यः तस्य पर्याप्तापर्याप्तविशेषणरहितत्वात् 'दारं ३' तृतीयमिन्द्रियद्वारं समाप्तम् ॥ सू० २ ॥

कायद्वारवक्तव्यता

मूलम्-सकाइएणं भंते ! सकाइएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सकाइए दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए वा सपज्जवसिए । पुढविकाइएणं पुच्छा ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असंखेज्जा लोगा, एवं आउतेउवाउकाइया वि, वणस्सइकाइयाणं पुच्छा ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं, अणंताओ उस्सप्पिणिओ ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंता लोगा, असंखेज्जा पुग्गलपरियट्टा, तेणं पुग्गलपरियट्टा आवलियाए असंखेज्जइ भागो, एवं तसकाइया वि, अकाइएणं भंते ! पुच्छा ? गोयमा ! अकाइए साइए अपज्जवसिए, सकाइए अपज्जत्तएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं, एवं जाव तसकाइय अपज्जत्तए, सकाइयपज्जत्तए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, पुढविकाइए पज्ज-

---

तक जानना चाहिए, अर्थात् एकेन्द्रिय-अपर्याप्त तथा विकलेन्द्रिय-अपर्याप्त भी एकेन्द्रिय-अपर्याप्त तथा विकलेन्द्रिय- अपर्याप्त पर्याय में लगातार अन्तर्मुहूर्त तक ही रहते हैं। मगर पर्याप्त और अपर्याप्त के इस प्रकरण में अनिन्द्रिय जीव का कथन नहीं करना चाहिए, क्योंकि अनिन्द्रिय अर्थात् सिद्ध जीव न पर्याप्त कहलाते हैं और न अपर्याप्त ही होते हैं। (तीसरा इन्द्रिय द्वार समाप्त)

જ રહે છે. એજ પ્રકાર પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત સુધી જાણુવા જોઇએ, અર્થાત એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તથા વિકલેન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત પણુ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત તથા વિકલેન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત પર્યાયમાં નિરન્તર અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહે છે. પણુ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના આ પ્રકરણુમાં અનિન્દ્રિય જીવનું કથન ન કરવું જોઇએ, કેમકે અનિન્દ્રિય અર્થાત સિદ્ધ જીવ નથી પર્યાપ્ત કહેવાતા અને નથી અપર્યાપ્ત જ થતા.

ત્રીજું ઇન્દ્રિયદ્વાર સમાપ્ત

त्तए पुच्छा ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वास सहस्साइं, एवं आउ वि, तेउकाइए पज्जत्तए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं, वाउकाइय पज्जत्तएणं पुच्छा? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं, वाससहस्साइं, वणस्सइकाइय पज्जत्तए पुच्छा ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं, तसकाइय पज्जत्तए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं दारं ॥सू० ३॥

छाया-सकायिकः खलु भदन्त ! सकायिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सकायिको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः पृथिवीकायिकः खलु पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम्, असंख्येया उत्सर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः असंख्येया लोकाः, एवम् अप्तेजोवायुकायिका अपि,

---

काय द्वार

शब्दार्थ-(सकाइए णं भंते ! सकाइए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सकायिक जीव सकायिक पनेमें कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! सकाइए दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! सकायिक दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार-अनादि अनन्त और अनादि सान्त

(पुढविकाइए णं पुच्छा?) पृथ्वीकायिक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) जघन्य अन्तर्मुहूर्त (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ) असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (कालओ) काल से (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्र से असंख्यात लोक (एवं आउतेउवाउकाइया वि) इसी प्रकार अप्कायिक,

---

કાયદ્વાર

શબ્દાર્થ-(सकाइएणं भंते ! सकाइएत्ति कालओ केवच्चिरं होई ?) હે ભગવન્ ! સકાયિક જીવ સકાયિકપણામાં કેટલા કાળપર્યન્ત બન્યા જ રહે છે ? (गोयमा ! सकाइए दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! સકાયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે. (तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए) તે આ પ્રમાણે છે અનાદિ અનંત અને અનાદિ સાન્ત.

(पुढविकाइएणं पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન છે. (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणी आसप्पिणीओ) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (कालओ) કાળથી (खेत्तओ) असंखेज्जा लोगा) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક (एवं आउतेउकाइयावि) એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક,

वनस्पतिकायिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन अनन्तं कालम् अनन्ताः उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, कालतः, क्षेत्रतः अनन्ता लोकाः, असंख्येयाः पुद्गलपरिवर्ताः ते पुद्गलपरावर्ताः आवलिकाया असंख्येयभागः, एवं त्रसकायिका अपि, अकायिकः खलु भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! अकायिकः सादिकः अपर्यवसितः, सकायिकः अपर्याप्तकः खलु पृच्छा ? गौतम ! जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तम् एवं यावत् त्रसकायिकाः अपर्याप्तकः, सकायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशत

तेजस्कायिक, वायुकायिक भी (वणस्सइकाइयाणं पुच्छा ?) वनस्पतिकायिकों के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंताओ उस्सप्पिणि–ओसप्पिणीओ कालओ) उत्कृष्ट से अनन्त काल, काल से अनन्त उत्सर्पिणी–अवसर्पिणी (खेत्तओ अणंता लोगा) क्षेत्र से अनन्त लोक (असंखेज्जा पुग्गलपरियट्टा) असंख्यात पुद्गलपरावर्त्त हैं (तेणं पुग्गलपरियट्टा आवलियाए असंखेज्जइ भागो) वे पुद्गलपरावर्त्त आवलिका के असंख्यातवें भाग हैं

(अकाइए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! अकायिक के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! अकाइए सादिए अपज्जवसिए) हे गौतम ! अकायिक जीव सादि अनन्त है (सकाइय अपज्जत्तए णं पुच्छा ?) सकायिक अपर्याप्त के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य भी और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त (एवं जाव तसकाइयअपज्जत्तए) इसी प्रकार यावत् त्रस कायिक अपर्याप्त (सकाइयपज्जत्तए पुच्छा ?) सकायिक पर्याप्त संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं) उत्कृष्ट सागरोपमशत पृथक्त्व (सातिरेगं) कुछ अधिक

તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક પણ સમજવા (वणस्सइकाइयाणं पुच्छा ?) વનસ્પતિકાયિકોના વિષયમાં પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ) ઉત્કૃષ્ટથી અનંતકાળ, કાળથી અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી (खेत्तओ अणंता लोगा) ક્ષેત્રથી અનંતલોક (असंखेज्जा पुग्गलपरियट्टा) અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્ત (तेणं पुग्गलपरियट्टा आवलियाए असंखेज्जइभागो) એ પુદ્ગલપરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમો ભાગ છે.

(अकाइए णं पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! અકાયિકના સંબંધમાં પ્રશ્ન છે–(गोयमा ! अकाइए साइए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! અકાયિક જીવ સાદિ અનંત છે. (सकाइए अपज्जत्तएणं पुच्छा ?) સકાયિક અપર્યાપ્તના વિષયમાં પ્રશ્ન છે–(गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતર્મુહૂર્ત છે. (एवं जाव तसकाइय अपज्जत्तए) એજ પ્રમાણે ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તકો પણ સમજી લેવા. (सकाइय पज्जत्तए पुच्छा ?) સકાયિકપર્યાપ્તકના વિષયમાં પ્રશ્ન છે. (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત છે. (उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं) ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વથી (सातिरेकं) કંઈક વધારે.

पृथक्त्वम्-सातिरेकम्, पृथिवीकायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, एवम् अप्कायिकोऽपि, तेजस्कायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि, वायुकायिकः पर्याप्तः खलु पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, वनस्पतिकायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, त्रसकायिकः पर्याप्तकः पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, द्वारम् ४ ॥ सू० ३ ॥

टीका-पूर्वम् इन्द्रियद्वारमधिकृत्य कायस्थितिः प्ररूपिता, अथ सम्प्रति चतुर्थं कायद्वारमधिकृत्य कायस्थितिं प्ररूपयितुमाह-'सकाइएणं भंते ! सकाइएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?'

(पुढविकाइए पज्जत्तए पुच्छा ?) पृथ्वीकायिक पर्याप्तक संबधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (एवं आउए वि) इसी प्रकार अप्कायिक भी (तेउकाइए पज्जत्तए पुच्छा ?) तेजस्कायिक पर्याप्तक के विषयमें प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (वणस्सइकाइय पज्जत्तए पुच्छा ?) वनस्पतिकायिक पर्याप्त के संबंध में प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (तसकाइयपज्जत्तए पुच्छा ?) त्रसकायिक पर्याप्त संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट पृथक्त्व सौ सागरोपम से कुछ अधिक द्वार ४

टीकार्थ-इससे पहले इन्द्रिय द्वार को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की गई

(पुढवीकाइए पज्जत्तए पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ (एवं आउएवि) એ તેજસ્કાયિકના પ્રમાણે અપ્કાયિકના સંબંધમા પણ સમજવું. (तेउकाइए पज्जत्तए पुच्छा ?) પર્યાપ્ત સંબંધમાં પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતમુહૂર્ત (उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત હજાર વર્ષ (वणस्सइकाइय पज्जत्तए पुच्छा ?) વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત સંબંધી પ્રશ્ન છે. (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત હજાર વર્ષ (तसकाइय पज्जत्तए पुच्छा ?) ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત સંબંધી પ્રશ્ન છે. (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વથી કંઈક વધારે. (દ્વાર ૪)

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં ઈન્દ્રિયદ્વારને લઈને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરવામાં આવેલ

हे भदन्त ! सकायिकः खलु जीवः 'सकायिकः' इति-सकायिकत्वपर्यायेण कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तम् भवति ? अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सकाइए दुविहे पण्णत्ते' सकायिको जीवः द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए वा सपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सह-विद्यमानः कायः-शरीर यस्य येन वा स सकायः सकाय एव सकायिकः, कायश्च यद्यपि औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणभेदेन पञ्चविधस्तथाप्यत्र कार्मणं तैजसं वा अवसेयम्, तदुभयस्यैवासंसारसद्भावात्, अन्यथा विग्रहगतौ वर्तमानस्य शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य चेत्शरीरासंभवात्-अकायिकत्वमापद्येत, वक्ष्यमाणद्वैविध्यञ्च नोपपद्येत, तत्र यः संसारपारगामी न भविष्यति सोऽनाद्यपर्यवसितः, कदाचिदपि तस्य कायस्य व्यवच्छेदासंभ-

थी, अब चौथे कायद्वार को लेकर कायस्थिति की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामीप्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! सकायिक जीव कितने काल तक सकायिक पर्याय से युक्त निरन्तर बना रहता है ?

भगवान्-गौतम ! सकायिक जीव के दो भेद हैं, वे इस प्रकार हैं-अनादि अनन्त और अनादि सान्त जघन्य अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट संख्यात वर्ष अधिक दो हजार सागरोपम तक सकायिक पर्याय वाला रहता है।

जो काय वाला हो वह सकाय कहलाता है। सकाय को ही सकायिक कहते हैं। यद्यपि औदारिक, वैक्रिय आहारक, तैजस और कार्मण के भेद से काय के पांच भेद हैं, तथापि यहां कार्मण और तैजस काय ही समझना चाहिए, क्योंकि यही दोनों संसार पर्यन्त रहते हैं, अन्यथा विग्रह गति में वर्तमान और शरीरपर्याप्ति से अपर्याप्त जीव में अन्य शरीर होते नहीं हैं, ऐसी स्थिति में वे भी अकायिक हो जाएंगे। फिर आगे कहेजाने वाले दो भेद संगत नहीं होंगे। जो

છે. હવે ચોથા કાયદ્વારને લઈને કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભગવન્ ! સકાયિકજીવો કેટલા કાળ સુધી સકાયિક-પર્યાયથી યુક્ત નિરંતર બન્યા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-હે ગૌતમ ! સકાયિક જીવના બે ભેદો છે. તે આ પ્રમાણે છે. અનાદિઅનંત અને અનાદિસાન્ત.

જે જીવો કાયવાળા હોય છે તેઓ સકાયિક કહેવાય છે સકાયને જ સકાયિક કહે છે. જોકે ઔદારિકવૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણના ભેદથી કાયના પાંચ ભેદો છે તો પણ અહીંયા કાર્મણ અને તૈજસકાયિક સમજવા જોઈએ. કેમકે એજ બંને સંસાર પર્યન્ત રહે છે. અન્યથા વિગ્રહગતિમાં વર્તમાન અને શરીર પર્યાપ્તિથી:અપર્યાપ્ત જીવમાં અન્ય શરીર હોતા નથી, એ પરિસ્થિતિમા તેઓ પણ અકાયિક બની જશે. તો આગળ કહેવામાં આવનારા બે ભેદ સંગત થશે નહીં. જે જીવ કોઈ કોઈપણ સમયે સંસાર પાર

वात्, यस्तु मोक्षगामी सोऽनादिमपर्यवसितो भवति, तस्य मुक्त्यवस्थासंभवे सर्वथा शरीरत्यागात्। गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइएणं पुच्छा' पृथिवीकायिकः खलु पृथिवीकायिकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, असंखेज्जाओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ कालओ' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम् यावत्-असंख्येयाः उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, 'खेत्तओ असंखेज्जा लोगा' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया असंख्येया लोकाः, पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकत्वपर्यायेण असंख्येयान् लोकान् अधिकृत्य तिष्ठति, एवं 'आउतेउवाउकाइया वि' एवम्-पृथिवीकायिकोक्तरीत्या अप्कायिक तेजस्कायिक वायुकायिका अपि स्वस्वपर्यायेण कालापेक्षया जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणी कालपर्यन्तं तिष्ठन्तीत्यर्थः। गौतमः पृच्छति-'वणस्सइकाइयाणं पुच्छा' वनस्पतिकायिकाः खलु वनस्पति-

---

जीव कभी संसार पारगामी अर्थात् मुक्त नहीं होगा, वह अनादि अपर्यवसित कहलाता है, क्योंकि उसके सकायिक पर्याय का कभी विच्छेद नहीं होता। इस के विपरीत, जो जीव मोक्ष गामी है, वह अनादिसान्त कहलाता है। वह जब मुक्त अवस्था प्राप्त करेगा तब अकायिक हो जाएगा।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जीव कितने काल तक पृथ्वीकायिक पर्यायवाला लगातार रहता है ?

भगवान्-गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट असंख्यात काल तक, अर्थात् काल की अपेक्षा असंख्यात उत्सर्पिणी और अवसर्पिणियों तक पृथ्वी कायिक जीव पृथ्वी कायिक पर्याय वाला बना रहता है। क्षेत्र से असंख्यात लोक तक

इसी प्रकार अप्कायिक, तेजस्कायिक और वायुकायिक भी जघन्य अन्तमुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट असंख्यात काल तक अपने-अपने पर्यायों से युक्त रहते हैं

ગામી અર્થાત્ મુક્ત થવાના ન હોય તે અનાદિ અપર્યવસિત કહેવાય છે, કેમકે તેના સકાયિક પર્યાયનો ક્યારેય વિચ્છેદ થતો નથી તેનાથી વિપરીત જે જીવ મોક્ષગામી છે. તે અનાદિ સાન્ત કહેવાય છે તે જ્યારે મુક્ત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરશે ત્યારે અકાયિક બની જશે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત પૃથ્વીકાયિક પર્યાયવાળા લગાતાર રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ પર્યન્ત અર્થાત્ કાળની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીયો સુધી પૃથ્વીકાયિક જીવ પૃથ્વીકાયિક પર્યાયવાળા બન્યા રહે છે અને ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક સુધી.

એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ પર્યન્ત પોતપોતાના પર્યાયોથી યુક્ત રહે છે.

कायिकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालं वनस्पतिकायिका वनस्पतिकायिकत्वपर्यायेण अवतिष्ठन्ते इत्यर्थः 'अणंताओ उस्सप्पिणीओ ओसप्पिणीओ कालओ' अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः–कालापेक्षया अवतिष्ठन्ते इति तदर्थः, 'खेत्तओ अणंता लोगा' क्षेत्रतः–क्षेत्रापेक्षया अनन्ता लोकाः 'असंखेज्जा पुग्गलपरियट्टा आवलियाए असंखेज्जइभागो' ते खलु पुद्गलपरिवर्ताः आवलिकाया असंख्येयभागो वक्तव्यः, भगवान् स्वयमेव समाधानं गौतमस्य प्रश्नं विनापि आह–'एवं तसकाइया वि' एवम्–वनस्पतिकायिकोक्तरीत्या त्रसकायिका अपि ज्ञातव्याः, गौतमः पृच्छति–'अकाइएणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! अकायिकः खलु अकायिकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा भगवानाह–'गोयमा !' हे

गौतमस्वामी–भगवन् ! वनस्पति कायिक जीव कितने काल तक वनस्पति कायिक पर्याय वाले लगातार बने रहते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल पर्यन्त वनस्पतिकायिक जीव वनस्पतिकायिक पर्याय वाले रहते हैं। वह अनन्त काल काल की अपेक्षा से अनन्त उत्सर्पिणी–अवसर्पिणी समझना चाहिए।

क्षेत्र की अपेक्षा अनन्त लोक–असंख्यात पुद्गल परावर्त्त, आवलिका के असंख्यातवां भाग समझना चाहिए। (एवं तसकाइयावि) इसी प्रकार त्रसकायिक भी समझ लेवें

गौतमस्वामी–भगवन् ! अकायिक जीव कितने काल तक अकायिक पर्याय वाला बना रहता है ?

भगवान्–गौतम ! अकायिक जीव सादि अनन्त होता है। क्योंकि अकायिक जीव सिद्ध होते हैं और उनके सिद्ध पर्याय को आदि होने पर भी अन्त नहीं होता

ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિક જીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત વનસ્પતિકાયિક પર્યાયવાળા લગાતાર બનેલા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ પર્યન્ત વનસ્પતિકાયિક જીવ વનસ્પતિકાયિક પર્યાયવાળા રહે છે. તે અનન્તકાળ કાળની અપેક્ષાથી અનન્ત ઉત્સર્પિણી–અવસર્પિણી સમજવા જોઈએ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અનન્તલોક–અસંખ્યાત પુદ્ગલ–પરાવર્ત, આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ સમજવો જોઈએ. (एवं तसकाइयणि) એજ પ્રમાણે ત્રસકાયિકોના વિષયમા પણ સમજવું.

ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ અકાયિકજીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત અકાયિક પર્યાયવાળા બન્યા રહે છે ?

ભગવાન્–હે ગૌતમ ! અકાયિક જીવ સાદિ અનન્ત હોય છે કેમકે અકાયિક જીવ સિદ્ધ હોય છે, અને તેમના સિદ્ધ પર્યાયનૂ આદિ હોય છે પણ અન્ત હોતો નથી.

गौतम ! 'अकाइए सादिए अपज्जवसिए' अकायिकः सादिकः अपर्यवसितो भवति, सिद्धस्य अकायिकस्य सादित्वेऽपि पर्यवसानाभावात्, गौतमः पृच्छति–'सकाइए अपज्जत्तएणं पुच्छा' सकायिकः अपर्याप्तकः खलु सकायिकापर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणवि उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं' जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तम् सकायिकापर्याप्तकः सकायिकापर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते इत्यर्थः । 'एवं जाव तसकाइय अपज्जत्तए' एवम्–सकायिकापर्याप्तकोक्तरीत्या यावत् त्रसकायिकापर्याप्तकः त्रसकायिकापर्याप्तकत्वपर्यायेण जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तम् अवतिष्ठते, अत्र यावत्पदेन पृथिवीकायिकापर्याप्तक–अप्कायिकापर्याप्तक तेजस्कायिकापर्याप्तकवायुकायिकापर्याप्तकवनस्पतिकायिकापर्याप्तक जीवा गृह्यन्ते, गौतमः पृच्छति–'सकाइयपज्जत्तए पुच्छा' सकायिकपर्याप्तकः सकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं यावत् सकायिकपर्याप्तकः सकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अव-

---

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! सकायिक अपर्याप्त जीव कितने काल तक सकायिक अपर्याप्त बना रहता है ?

भगवान्–गौतम ! जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक सकायिक अपर्याप्त जीव सकायिक अपर्याप्त पर्याय से युक्त रहता है । इसी प्रकार त्रसकायिक अपर्याप्त तक कहना चाहिए, अर्थात् त्रसकायिक अपर्याप्त, त्रसकायिक अपर्याप्त अवस्था में कम से कम और अधिक से अधिक अन्तर्मुहूर्त तक ही रहता है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! सकायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक सकायिक पर्याप्त बना रहता है ?

भगवान्–गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट किंचित् अधिक सौ सागरोपम पृथक्त्व तक सकायिक पर्याप्त जीव सकायिक पर्याप्त रहता है ।

ગૌતમસ્વામી–સકાયિક અપર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી સકાયિક અપર્યાપ્ત પણામાં રહે છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત સકાયિક અપર્યાપ્ત જીવ સકાયિક અપર્યાપ્ત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. એજ પ્રમાણે ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત પર્યન્ત કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત, ત્રસકાયિક અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઓછામાં ઓછા અને વધારેમા વધારે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહે છે.

ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સકાયિક પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત સકાયિક પર્યાપ્ત બન્યા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક વધારે સો સાગરોપમ પૃથક્ત્વ સુધી સકાયિક પર્યાપ્ત સકાયિક પર્યાપ્ત રહે છે.

तिष्ठते इत्यर्थः । गौतमः पृच्छति–'पुढविकाइय पज्जत्तए पुच्छा' पृथिवीकायिकः पर्याप्तकः पृथिवीकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन खलु संख्येयानि वर्षसहस्राणि पृथिवीकायिकः पर्याप्तकः पृथिवीकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, 'एवं आउवि' एवम्–पृथिवीकायिकपर्याप्तकोक्तरीत्या अप्कायिकपर्याप्तकोऽपि जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि कालापेक्षया अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति–'तेउकाइए पज्जत्तए पुच्छा' तेजस्कायिकः पर्याप्तकः खलु तेजस्कायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं तिष्ठति? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि यावत् तेजस्कायिकः पर्याप्तकोऽवतिष्ठते इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति–'वाउकाइयपज्जत्तएणं पुच्छा' वायुकायिकः

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक पृथ्वीकायिक पर्याप्त पर्याय वाला रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक पृथ्वी कायिक पर्याप्त जीव पृथ्वीकायिक पर्याप्त पर्याय में निरन्तर रहता है।

इसी प्रकार पृथ्वीकायिक पर्याप्त के समान अप्कायिक पर्याप्त भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक अप्कायिक पर्याप्त रहता है

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! तेजस्कायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक तेजस्कायिक पर्याप्त पर्याय वाला रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट संख्यात रात्रिदिन तक तेजस्कायिक पर्याप्त जीव तेजस्कायिक बना रहता है।

गौतमस्वामी–हे भगवान् ! वायुकायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक

ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત જીવ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયવાળા નિરન્તર રહે છે.

એજ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તના સમાન અપ્કાયિક પર્યાપ્ત પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી અપ્કાયિક પર્યાપ્ત રહે છે.

ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્– હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત-દિવસ સુધી તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત જીવ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત અવસ્થાવાળા બન્યા રહે છે.

ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! વાયુકાયિક પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી લાગટ વાયુકાયિક

पर्याप्तकः खलु वायुकायिक पर्याप्तकत्वपर्यायेग कालापेक्षया कियच्चिरं–कियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् वायुकायिकपर्याप्तकः कालापेक्षया वायुकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति–'वणस्सइ काइयपज्जत्तए पुच्छा' वनस्पतिकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् वनस्पतिकायिकपर्याप्तको वनस्पतिकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति–'तसकाइयपज्जत्तए पुच्छा' त्रसकायिकपर्याप्तकः त्रसकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं यावत् त्रसकायिकपर्याप्तकः त्रसकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते इत्यर्थः ॥ सू० ३ ॥

लगातार वायुकायिक पर्याप्त पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक वायुकायिक पर्याप्त जीव वायुकायिक पर्याप्त पर्याय में रहता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! वनस्पतिकायिक पर्याप्त, वनस्पतिकायिक पर्याप्त पर्याय वाला कितने काल तक रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक पर्याप्त वनस्पतिकायिक जीव पर्याप्त वनस्पतिकायिक रहता है ?

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! त्रसकायिक पर्याप्त जीव कितने काल तक त्रसकायिक पर्याप्त रहता है ?

પર્યાપ્ત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી વાયુકાયિક પર્યાપ્ત જીવ વાયુકાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયમાં રહે છે.

ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્ત પર્યાય-વાળા કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક જીવ પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિકપણાથી રહે છે.

ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ત્રસકાયિક જીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત-પણાથી રહે છે ?

मूलम्—सुहुमेणं भंते ! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असंखेज्जा लोगा, सुहुमपुढविकाइए सुहुमआउकाइए सुहुमतेउकाइए, सुहुमवाउकाइए सुहुमवणप्फइकाइए सुहुमनिगोदे वि जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखिज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असंखेज्जा लोगा, सुहुम अपजत्तएणं भंते ! सुहुम अपज्जत्तए त्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, पुढविकाइय आउकाइयतेउकाइयवाउकाइयवणप्फइकाइयाण सुहुमणिगोयाण य एवं चेव, पज्जत्तियाण वि एवं चेव जहा ओहियाणं, बायरेणं भंते ! बायरेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं, असंखेज्जं कालं, असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओ सप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं, बायरपुढविकाइए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ, एवं बायर आउकाइए वि जाव बायर तेउकाइए वि बायरवाउकाइए वि, बायरवणप्फइकाइए बायरनिगोदे वि पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं पत्तेयसरीरबायरवणप्फइकाइएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ, निगोदेणं भंते ! निगोएत्ति केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंताओ उस्सप्पिणीओ सप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अड्ढाइज्जा

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट कुछ अधिक सौ सागरोपम पृथक्त्व तक त्रसकायिक पर्याप्त जीव त्रसकायिक पर्याप्तक रहता है।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કંઇક વધારે સો સાગરોપમ પૃથક્ત્વ સુધી ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત જીવ ત્રસકાયિક પર્યાપ્તપણામાં રહે છે.

पोग्गलपरियट्टा, बादरनिगोएणं भंते ! बादरनिगोदेत्ति पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ, बादरतसकाइयाणं भंते ! बादरतसकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं, एएसिं चेव अपज्जत्तगा सव्वे वि जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, बायरपज्जत्तेणं भंते ! बायरपज्जत्ते त्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं, सातिरेगं, बायरपुढविकाइय पज्जत्तएणं भंते! बायरपुढविकाइयपज्जत्तए त्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं,उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं, एवं आउकाइए वि, तेउकाइयपज्जत्तए णं भंते ! तेउकाइयपज्जत्तए त्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखिज्जाइं राइंदियाइं, वाउकाइय वणस्सइकाइय पत्तेयसरीर बायरवणप्फइकाइए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं, निगोयपज्जत्तए बायरनिगोयपज्जत्तए पुच्छा, गोयमा ! दोण्ह वि जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, बायरतसकाइयपज्जत्तएणं भंते ! बायरतसकाइयपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं दारं ४ ॥सू० ४॥

छाया-सूक्ष्मः खलु भदन्त ! सूक्ष्म इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम्, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्र-

---

सूक्ष्मकायिकादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(सुहुमे णं भंते ! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सूक्ष्म जीव कितने काल तक सूक्ष्म रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट असंख्यात

સૂક્ષ્મ કાયિકાદિની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(सुहुमेणं भंते ! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મજીવ કેટલા સમય સુધી સૂક્ષ્મ રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ

तोऽसंख्येया लोकाः, सूक्ष्मपृथिवीकायिकः सूक्ष्माप्कायिकः सूक्ष्मतेजस्कायिकः, सूक्ष्म वायुकायिकः, सूक्ष्मवनस्पतिकायिकः सूक्ष्मनिगोदोऽपि जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम्, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः असंख्येया लोकाः, सूक्ष्मापर्याप्तकः खलु भदन्त ! सूक्ष्मापर्याप्तक इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, पृथिवीकायिकाप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकानाञ्च एवञ्चैव, पर्याप्तकानामपि एवञ्चैव, यथा औधिकानाम्, बादरः खलु भदन्त ! बादर इति कालतः

काल तक (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ) कालसे असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्र से असंख्यात लोक (सुहुमपुढविकाइए) सूक्ष्मपृथ्वीकायिक (सुहुमअउकाइए) सूक्ष्म अप्कायिक (सुहुमतेउकाइए) सूक्ष्म तेजस्कायिक (सुहुमवाउकाइए) सूक्ष्मवायु कायिक (सुहुमवणप्फइकाइए) सूक्ष्म वनस्पतिकायिक (सुहुमनिगोदे वि) सूक्ष्म निगोद में भी (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) उत्कृष्ट असंख्यात काल (असंखिज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ) असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी काल से (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्र से असंख्यात लोक (सुहुमअपज्जत्तए णं भंते ! सुहुम अपज्जत्तए त्ति पुच्छा) हे भगवन् ! सूक्ष्म अपर्याप्त सूक्ष्म अपर्याप्त पनेमें, इत्यादि प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त (पुढविकाइय-आउकाइय-तेउकाइय वाउकाइय-वणप्फइकाइयाण सुहुमनिगोयाणं य एवं चेव) अपर्याप्त पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक वायुकायिक और वनस्पतिकायिक सूक्ष्म निगोदों का कथन इसी प्रकार (पज्जत्तियाण वि एवं चेव) पर्याप्तकों का भी

कालओ) કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પર્યન્ત (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક.

(सुहुमपुढविक इए) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક (सुहुमआउकाइए) સૂક્ષ્મઅપ્કાયિક (सुहुमतेउकाइए) સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિક (सुहुमवाउकाइए) સૂક્ષ્મવાયુકાયિક (सुहुमवणप्फइकाइए) સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક (सुहुमनिगोदे वि) સૂક્ષ્મનિગોદમાં પણ (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાલ (असंखिज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ-कालओ) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીકાળથી (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક.

(सुहुमअपज्जत णं भंते ! सुहुमअपज्जत्तएत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મઅપર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તપણામાં ઇત્યાદિ પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત (पुढविकाइए-आउकाइए-तेउकाइए-वाउकाइए-वणप्फइकाइयाण सुहुमनिगोयाणं य एव चेव) અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકસૂક્ષ્મનિગોદોનું કથન આજ પ્રમાણે સમજવું (पज्जत्तियाण वि एवं चेव) પર્યાપ્તકોનું કથન

कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागः, बादरपृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः, एवं बादराप्कायिकोऽपि यावद् बादरतेजस्कायिकोऽपि, बादरवायुकायिकोऽपि, बादरवनस्पतिकायिको बादरवनस्पतिकायिक इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत् क्षेत्रतोऽङ्गुलस्य असंख्येयभागः, प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः, निगोदः खलु भदन्त ! निगोद इति कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः सार्द्धद्वयं पुद्गलपरिवर्ताः, बादरनिगोदः खलु भदन्त ! बादरनिगोद इति पृच्छा गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्

इसी प्रकार (जहा ओहियाणं) जैसा सामान्य का

(बादरेणं भंते ! बादरे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) भगवन् ! बादर कितने काल तक बादर रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) उत्कृष्ट असंख्यात काल तक (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ) काल से असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) क्षेत्र से अंगुल के असंख्यात वें भाग (बादरपुढविकाइए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! बादर पृथ्वीकायिक, इत्यादि प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडा-कोडी सागरोपम (एवं बादर आउक्काइए) वि इसी प्रकार बादर अप्कायिक भी (जाव बादर तेउकाइए वि) यावत् बादर तेजस्कायिक भी (बादर वाउक्काइए वि) बादर वायु कायिक भी (बादर वणप्फइकाइए) बादर वनस्पति कायिक (बादरनिगोदे वि पुच्छा)

પણ આજ પ્રકારે (जहा ओहियाणं) જેવું સામાન્યનું.

(बायरेणं भंते ! बायरेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ) હે ભગવન્ ! બાદર કેટલા કાળ સુધી બાદર રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणिओ कालओ) કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (खेत्तओ अंगुलस्स असखेज्जइ भागो) ક્ષેત્રથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ.

(बादरपुढविकाइए णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! બાદરપૃથ્વીકાયિકના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ (एवं बादर आउक्काइए वि) એજ પ્રકારે બાદરઅપ્કાયિક પણ (जाव बादरतेउकाइए वि) યાવત્ બાદરતેજસ્કાયિક પણ (बादरवाउक्काइए वि)

उत्कृष्टेन सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः, बादरत्रसकायिकः खलु भदन्त ! बादरत्रसकायिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाभ्यधिके, एतेषाञ्चैव अपर्याप्तकाः सर्वेऽपि जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, बादरपर्याप्तः खलु भदन्त ! बादरपर्याप्त इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहू-

---

बादर निगोद संबंधी भी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) उत्कृष्ट असंख्यात काल (जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) यावत् क्षेत्र से अंगुल का असंख्यातवां भाग

(पत्तेयसरीर बादर वणप्फइकाइए णं भंते ! पुच्छा) हे भगवन् ! प्रत्येकशरीर बादर वनस्पतिकायिक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडा कोडी सागरोपम

(निगोदे णं भंते ! निगोए त्ति केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! निगोद कितने काल तक निगोद रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंताओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणी ओ कालओ) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी काल से (खेत्तओ अड्ढाइज्जा पोग्गलपरियट्टा) क्षेत्र से अढाई पुद्गलपरावर्त

(बादरनिगोदे णं भंते ! बादर निगोदे त्ति पुच्छा ?) हे भगवन् ! बादर निगोद बादरनिगोद कितने काल तक रहता है, ऐसी पृच्छा (गोयमा ! जहण्णेणं अंतो-

---

બાદરવાયુ કાયિક પણ (बादरवणप्फइकाइए) બાદરવનસ્પતિકાયિક પણ (बादरनिगोदे पुच्छा ?) બાદરનિગોદ સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાતકાળ (जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) યાવત્ ક્ષેત્રથી આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ (पत्तेयसरीर बादरवणप्फइकाइएणं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ.

(निगोदेणं भंते ! निगोएत्ति केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! નિગોદ કેટલા કાળ સુધી નિગોદ રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंताओ उसप्पिणि ओसप्पिणिओ कालओ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળથી (खेत्तओ अड्ढाइज्जा पोग्गलपरियट्टा) ક્ષેત્રથી અઢાઈ પુદ્ગલ પરાવર્તન.

(बादरनिगोदेणं भंते ! बादरनिगोदेत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! બાદરનિગોદ, બાદરનિગોદપણામાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે, એવી પૃચ્છા (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય

र्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, बादरपृथिवीकायिकपर्याप्तकः खलु भदन्त! बादरपृथिवीकायिकपर्याप्त इति पृच्छा, गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, एवमप्कायिकोऽपि, तेजस्कायिकपर्याप्तकः खलु भदन्त! तेजस्कायिकपर्याप्त इति पृच्छा, गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि, वायु-

मुहुत्तं) हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडा कोडी सागरोपम

(बादर तसकाइया णं भंते! बादरतसकाइय त्ति कालओ केवच्चिरं होई?) हे भगवन्! बादर त्रसकायिक कितने काल तक बादर त्रसकायिक रहता है? (गोयमा जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं) उत्कृष्ट संख्यात वर्ष अधिक दो हजार सागरोपम (एतेसिं चेव अपज्जत्तगा सव्वे वि जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) इनके अपर्याप्तक सभी जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक

(बादरपज्जत्ते णं भंते! बादरपज्जत्तत्ति पुच्छा) हे भगवन्! बादर पर्याप्त कितने काल तक बादर पर्याप्त रहता है (ऐसी पृच्छा (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेगं) उत्कृष्ट कुछ अधिक सौ सागरोपम पृथक्त्व

(बादरपुढविकाइयपज्जत्तए णं भंते! बादरपुढविकायपज्जत्तए त्ति पुच्छा?) हे भगवन्! बादर पृथ्वीकायिक पर्याप्त कितने काल तक बादर पृथ्वीकायिक पर्याप्त पनेसे रहता है, ऐसी पृच्छा? (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्त) हे गौतम!

અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवम कोडाकोडीओ) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ.

(बादरतसकाइयाणं भंते! बादरतसकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ) હે ભગવન્! બાદરત્રસકાયિક કેટલા સમય સુધી બાદરત્રસકાયિક રહે છે? (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમ (एएसिं चेव अपज्जत्तगा सव्वे वि जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) તેમનાં અપર્યાપ્તક બધા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી.

(बादरपज्जत्तेणं भंते! बायरपज्जत्तेत्ति पुच्छा?) હે ભગવન્! બાદર પર્યાપ્ત કેટલા કાળ સુધી બાદરપર્યાપ્ત પણામાં રહે છે, એવી પૃચ્છા? (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं सागरोवम सतपुहुत्तं सातिरेगं) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક સો સાગરોપમ પૃથક્ત્વ.

(बादरपुढविकाइए पज्जत्तएणं भंते! बादरपुढविकायपज्जत्तएत्ति पुच्छा?) હે ભગવન્! બાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત કેટલા કાળ સુધી બાદરપૃથ્વીકાયિક પણામાં રહે છે, એવી પૃચ્છા? (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं संखिज्जाइं वास-

कायिकवनस्पतिकायिकप्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि, निगोदपर्याप्तको बादरनिगोदपर्याप्तकः पृच्छा, गौतम ! द्वयोरपि जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्. बादरत्रसकायिकपर्याप्तः खलु भदन्त ! बादरत्रसकायिकपर्याप्त इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वम्, सातिरेकम्, द्वारम् ४ । सू० ४॥

जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं) उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (एवं आउकाइए वि) इसी प्रकार अप्कायिक भी (तेउकाइयपज्जत्तए णं भंते तेउकाइयपज्जत्तए त्ति पुच्छा ?) हे भगवन् ! तेजस्कायिक पर्याप्त कितने काल तक तेजस्कायिक पर्याप्तपनेमें रहता है ऐसी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, (उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट संख्यात रात्रिदिन (वाउकाइय वणस्सइकाइय पत्तेयसरीरबादरवणप्फइकाइए पुच्छा ?) वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, प्रत्येकशरीर बादर वनस्पति कायिक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष (निगोदपज्जत्तएबादरनिगोदपज्जत्तए पुच्छा) निगोद पर्याप्तक, बादर निगोद पर्याप्तक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! दोण्ह वि जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! दोनों ही जघन्य अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त

(बादर तसकाइयपज्जत्तए णं भंते ! बादर तसकाइयपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! बादर त्रसकायिक पर्याप्त कितने काल तक बादर

सहस्साइं) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ (एवं आउकाइए वि) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક પણ (तेउकाइय पज्जत्तएणं भंते ! तेउकाइए पज्जत्तएत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત કેટલા સમય પર્યન્ત તેજસ્કાયિક પણામાં રહે છે, એવી પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं राइंदियाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિ-દિન.

(वाउकाइय वणस्सइकाइय पत्तेय सरीर बादरवणप्फइकाइए पुच्छा ?) વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક સંબન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ (निगोयपज्जत्तए बादरनिगोदयपज्जत्तए पुच्छा ?) નિગોદપર્યાપ્ત, બાદરનિગોદ પર્યાપ્તક સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! दोण्हवि जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! બન્ને જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત.

(बादरतसकाइय पज्जत्तए णं भंते ! बादरतसकाइय पज्जत्तएत्ति कालआ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! બાદરત્રસકાયિક પર્યાપ્ત કેટલા સમય સુધી બાદરત્રસકાયિક પર્યાપ્ત પણામાં

टीका-कायद्वारप्रस्तावात् सूक्ष्मकायिकादीनामपि तदन्तर्गतत्वात्प्ररूपणमाह-'सुहुमे णं भंते ! सुहुमेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! सूक्ष्मः खलु सूक्ष्मकायिकः जीवः, 'सूक्ष्मः' इति-सूक्ष्मत्वपर्यायविशिष्टतया कालतः-कालापेक्षया निरन्तरेण कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत् सूक्ष्मकायिकः सूक्ष्मत्वपर्यायविशिष्टः सन् अव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते, असंख्येयकालामाह-'असंखेज्जाओ उस्सप्पिणिओ सप्पिणीओ कालओ' असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया बोध्याः, 'खेत्तओ असंखेज्जालोगा' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया असंख्येया लोकाः, अवसेयाः, असंख्येयेषु लोकाकाशेषु प्रतिसमयम् एकैकप्रदेशापहारे यावत्यः उत्स-

---

त्रस कायिक पर्याय रहता है ?(गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसतपुहुत्तं साइरेगं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट कुछ अधिक सौ सागरोपम पृथक्त्व (द्वार ४)

टीकार्थ-कायद्वार का प्रकरण होने से, सूक्ष्मकायिक आदि भी उसी के अन्तर्गत होने के कारण, उनकी कायस्थिति की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-भगवन् ! सूक्ष्म जीव कितने काल तक लगातार सूक्ष्म पर्याय वाला बना रहता है ? अर्थात् सूक्ष्म जीव की कायस्थिति कितनी है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट असंख्यात काल तक सूक्ष्म जीव सूक्ष्म पर्याय से युक्त निरन्तर बना रहता है। अब असंख्यात काल का स्पष्टीकरण करते हैं-काल से असंख्यात उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी काल जानना चाहिए, क्षेत्र से असंख्यात लोक समझने चाहिए। अभिप्राय यह है

રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसत पुहुत्तं साइरेगं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક સો સાગરોપમ પૃથક્ત્વ. (દ્વાર ૪)

ટીકાર્થ-કાયદ્વારનું પ્રકરણ હોવાથી, સૂક્ષ્મકાયિક આદિ પણ તેમના અન્તર્ગત હોવાથી, તેમની કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મજીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર સૂક્ષ્મ પર્યાયવાળા બની રહે છે, અર્થાત્ સૂક્ષ્મજીવની કાયસ્થિતિ કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મ પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર બની રહે છે. હવે અસંખ્યાતકાળનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીકાળ જાણવો જોઈએ, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક સમજવો જોઈએ. અભિપ્રાય એ છે કે એક લોકાકાશના અસંખ્યાપ્રદેશ હોય છે. એવા-

र्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्प्रमाणाः असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्य इत्यर्थः, एतदपि प्ररूपणं सांव्यवहारिकजीवविषयकमवगन्तव्यम्, अन्यथा सूक्ष्मनिगोद जीवानामसांव्यवहारिक-राशिनिपतितानामनादित्वस्य पूर्वमुपपादितत्वेन प्रकृते उत्कृष्टेनासंख्येयकालनिर्वचनं नोपपद्यते, एवमेव–'सुहुमपुढविकाइए सुहुमआउकाइए सुहुमतेउकाइए सुहुमवाउकाइए सुहुम-वणप्फइकाइए सुहुमनिगोदे वि जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' सूक्ष्मपृथिवीकायिकः सूक्ष्माप्कायिकः सूक्ष्मतेजस्कायिकः, सूक्ष्मवायुकायिकः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकः सूक्ष्मनिगोदोऽपि जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् 'उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत् क्रमशः सूक्ष्मपृथिवी-कायिकत्वादिस्व स्वपर्यायेण अव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते, तमेवासंख्येयकालमाह–"असंखि-ज्जाओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ कालओ' असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः–काला-

कि एक लोकाकाश के असंख्यात प्रदेश होते हैं। ऐसे–ऐसे असंख्यात लोकाकाशोंके समस्त प्रदेशोंका एक एक समय में एक-एक प्रदेश के क्रम से अपहरण किया जाय, तो जितनी उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी उस अपहरण में व्यतीत हों, उतनी ही उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी यहां समझना चाहिए। सारांश यह है कि अधिक से अधिक इतने काल तक सूक्ष्म जीव निरन्तर सूक्ष्म पर्याय में बना रहता है। यह प्ररूपणा सांव्यवहारिक जीव राशि की अपेक्षा से समझनी चाहिए। अव्यवहार राशि के अन्तर्गत सूक्ष्म निगोदिया जीव की अनादिता का कथन पहले किया जा चुका है, अतः यहां असंख्यात काल कहना संगत नहीं हो सकता।

इसी प्रकार सूक्ष्म पृथ्वीकायिक, सूक्ष्म अप्कायिक, सूक्ष्म तेजस्कायिक, सूक्ष्म वायुकायिक, सूक्ष्म वनस्पति कायिक और सूक्ष्म निगोद भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट असंख्यात काल तक अपने–अपने पर्याय में लगातार रहते हैं। उस असंख्यात काल का विवरण इस प्रकार है–काल की अपेक्षा से

એવા અસંખ્યાત લોકાકાશના સમસ્ત પ્રદેશોનો એક–એકસમયમાં એક એક પ્રદેશનું ક્રમથી અપહરણ કરાય, તો જેટલી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી તે અપહરણમા વ્યતીત થાય તેટલી જ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી અહીં સમજવી જોઇએ. સારાંશ એ છે કે અધિકથી અધિક એટલા કાળ સુધી સૂક્ષ્મ જીવ નિરન્તર સૂક્ષ્મ પર્યાયમાં જ બની રહે છે. આ પ્રરૂપણા સાંવ્યવહારિક જીવ રાશિની અપેક્ષાએ સમજવી જોઇએ. અવ્યવહાર રાશિના અન્તર્ગત સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવની અનાદિતાનું કથન પહેલાં કરી દેવાયેલું છે, તેથી અહીં અસખ્યાતકાળ કહેવો સગત નથી થઇ શકતો.

એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, સૂક્ષ્મ વાયુ-કાયિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને સૂક્ષ્મ નિગોદ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી પોતપોતાના પર્યાયમાં નિરન્તર રહે છે. તે અસંખ્યાતકાળનું વિવરણ આ પ્રકારે છે–કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી–અવસર્પિણીકાળ અને ક્ષેત્રની અપે-

पेक्षया अवसेयाः, 'खेत्तओ असंखेज्जा लोगा' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया असंख्येया लोकाः-असंख्येयेषु लोकाकाशेषु प्रतिसमयम् एकैकप्रदेशापहारे यावन्तः उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्प्रमाणाः असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्य इति भावः, अत्र सूक्ष्मवनस्पतिकायवक्तव्यता प्रागुक्तरीत्या सांव्यवहारिकजीवविषया अवसेया, गौतमः पृच्छति-'सुहुमअपज्जत्तए णं भंते ! सुहुमअपज्जत्तएत्ति पुच्छा ?' हे भदन्त ! सूक्ष्मापर्याप्तकः खलु जीवः सूक्ष्मापर्याप्तक' इति सूक्ष्मापर्याप्तकपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया अव्यवच्छेदेन कियत्कालपर्यन्तं यावत् अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन उत्कृष्टेन च अन्तर्मुहूर्तं यावत् सूक्ष्मापर्याप्तकः सूक्ष्मपर्याप्तकत्वपर्यायेण निरन्तरम् अवतिष्ठते, एवम्-'पुढविकाइय आउकाइय तेउकाइय वाउकाइय वणप्फइकाइयाणय एवं चेव' पृथिवीकायिकाप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकानाञ्च एवञ्चैव- स्वस्वपर्यायेण जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम् यावद् अव्यवच्छेदेन अवस्थानं बोध्यम् 'पज्जत्तियाण वि एवंचेव जहा ओहियाणं' पर्याप्तकानामपि सूक्ष्मपृथिवीकायिकाप्कायिकतेजस्कायिकवायुका-

---

असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी काल और क्षेत्र की अपेक्षा कहा जाय तो असंख्यात लोक। अर्थात् असंख्यात लोकों में जितने प्रदेश होते हैं, उन्हे एक-एक समय में एक-एक करके अपहरण करने पर जितनी उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी व्यतीत हों, उतना असंख्यात काल यहां समझना चाहिए। यहां भी सूक्ष्म वनस्पति काय की वक्तव्यता पहले की भांति व्यवहारराशि के संबंध में समझनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सूक्ष्म अपर्याप्तक जीव कितने काल तक सूक्ष्म अपर्याप्तक पर्याय वाला रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक सूक्ष्म अपर्याप्तक जीव सूक्ष्म अपर्याप्तक पर्याय में निरन्तर बना रहता है। पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक और निगोद अपर्याप्त भी जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक ही अपने-अपने पर्याय में रहते हैं। पर्याप्त सूक्ष्मपृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक

क्षाએ કહેવાય તો અસંખ્યાતલોક-અર્થાત્ અસંખ્યાતલોકોમાં જેટલા પ્રદેશ થાય છે, તેમને એક-એક સમયમાં એક-એક કરીને અપહરણ કરવાથી જેટલી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી વ્યતીત થાય. તેટલો અસંખ્યાતકાળ અહીં સમજવો જોઈએ. અહીં પણ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયની વક્તવ્યતા પહેલાની જેમ વ્યવહાર રાશિના સમ્બન્ધમાં સમજવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તક જીવ કેટલા કાળ સુધી સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પર્યાયવાળો રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક જીવ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક પર્યાયમાં નિરન્તર બની રહે છે. પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક અને નિગોદ અપર્યાપ્ત પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી

यिकवनस्पतिकायिकानाम् एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव स्वस्वपर्यायेण जघन्येनोत्कृष्टेन चान्तमुहूर्तम् यथा औघिकानामवस्थानमुक्तं तथा बोध्यम्, तथा च सूक्ष्माः सामान्येन पृथिवीकायिकादि विशेषणविशिष्टाश्च पर्याप्ताः-अपर्याप्ताश्चाव्यवच्छेदेन सन्तो जघन्येन उत्कृष्टेन वा अन्तर्मुहूर्तकालं यावद् अवतिष्ठन्ते न ततः परमपि इत्यभिप्रायेण जघन्यत उत्कृष्टतोऽन्तर्मुहूर्तमुक्तम्, गौतमः पृच्छति-'बायरे णं भंते! बायरेत्ति कालओ केवचिरं होइ?' हे भदन्त! बादरः खलु जीवो 'बादर' इति-बादरत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया अव्यवधानेन कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तम् भवति-अवतिष्ठते? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम!' 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावद् बादरो जीवो बादरत्वपर्यायेण निरन्तरम् अवतिष्ठते, असंख्येयकालमेव प्ररूपयितुमाह-'असंखेज्जाओ उस्सप्पिणिओ सप्पिणीओ कालओ' असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया अवसेयाः, 'खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अङ्गुलस्य असंख्येयतमो भागोऽवसेयः, तथाचाङ्गुलस्यासंख्येयतमे

और वनस्पति कायिक जीवों का कथन भी ऐसा ही जानना चाहिए। वे भी जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक लगातार अपने पर्याय में रहते हैं, अतः उनका कथन औघिकों के समान ही समझ लेना चाहिए। इस प्रकार सूक्ष्म सामान्य रूप से पृथ्वीकायिक आदि विशेषणों से विशिष्ट पर्याप्त और अपर्याप्त लगातार जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक रहते हैं, इससे अधिक नहीं, इस अभिप्राय से जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त कहा है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! बादर जीव कितने काल तक बादर पर्याय वाला रहता है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त पर्यन्त एवं उत्कृष्ट असंख्यात काल तक। वह असंख्यात काल काल से असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी समझना चाहिए क्षेत्र की अपेक्षा से अंगुल का असंख्यातवां भाग जानना चाहिए, अर्थात्

જ પોતપોતાના પર્યાયમાં રહે છે. પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક, જીવોનું કથન પણ એવું જ જાણવું જોઈએ. તેઓ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી નિરન્તર પોતાના પર્યાયમાં રહે છે, તેથી તેમનું કથન ઔઘિકોના સમાન જ સમજી લેવું જોઈએ. એ પ્રકારે સૂક્ષ્મ સામાન્ય રૂપથી પૃથ્વીકાયિક આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નિરન્તર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, તેનાથી અધિક નહીં એ અભિપ્રાયથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત કહ્યું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! બાદર જીવ કેટલા કાળ સુધી બાદર પર્યાયવાળા રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી, તે અસંખ્યાતકાળ કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી પર્યન્તનો સમજવો જોઈએ.

भागे यावन्त आकाशप्रदेशा भवन्ति तेषां प्रतिसमयम् एकैकप्रदेशापहारे यावत्योऽसंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इत्यर्थः, ननु अङ्गुलासंख्येयभागमात्रस्यापि प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारे कथमसंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो व्यतियान्ति ? इति चेद् अत्रोच्यते—क्षेत्रस्य सूक्ष्मत्वेन तथा संभवात्, तथाचोक्तम्—'सुहुमोय होइ कालो तत्तो सुहुमयरयं हवइ खित्तं' इत्यादि, सूक्ष्मश्च भवति कालस्ततः सूक्ष्मतरकं भवति क्षेत्रम्' इति, एतच्च बादरवनस्पतिकायापेक्षयाऽवसेयम् वनस्पतिभिन्नस्य बादरस्यैतावत्कालस्थितेरसंभवात्, गौतमः पृच्छति—'बायरपुढविकाइएणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! बादरपृथिवीकायिकः खलु बादरपृथिवीकायिकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरि-

---

अंगुलके असंख्यातवें भाग में जितने आकाश प्रदेश होते हैं, उनका एक-एक समय में एक-एक के हिसाब से अपहरण करने पर जितनी उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी व्यतीत होती हैं, उतनी उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी यहां जानना चाहिए। प्रश्न होता है कि अंगुल के असंख्यातवें भाग जितने स्वल्प क्षेत्र के परमाणुओं का अपहरण करने में असंख्यात उत्सर्पिणी एवं अवसर्पिणी काल किस प्रकार व्यतीत हो सकते हैं ? इस प्रश्न का समाधान यह है कि क्षेत्र, काल की अपेक्षा बहुत सूक्ष्म होने से ऐसा हो सकता है। कहा भी है-काल सूक्ष्म होता है किन्तु क्षेत्र उससे भी अधिक सूक्ष्म होता है। यह कथन बादरवनस्पतिकाय की अपेक्षा से हैं। क्योंकि बादरवनस्पतिकाय के अतिरिक्त अन्य की इतने काल की स्थिति का संभव नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादरपृथिवीकायिक, बादरपृथिवीकायिक पर्याय वाला कितने काल तक निरन्तर रहता है ?

क्षेत्रनी अपेक्षाए अंगुलनो असंख्यातमो भाग जाणवो जोईए, अर्थात् अंगुलना असंख्यातमा भागमा जेटला आकाशप्रदेश होय छे, तेमनुं एक-एकसमयमां एक-एकना हिसाबे अपहरण करवाथी जेटली उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी व्यतीत थाय छे, तेटली उत्सर्पिणी अवसर्पिणी अहीं जाणवी जोईए. प्रश्न थाय छे के अंगुलना असंख्यातमा भाग जेटला स्वल्प क्षेत्रना परमाणुओनुं अपहरण करवामां असंख्यात उत्सर्पिणी तेमज अवसर्पिणी काळ केवा प्रकारे व्यतीत थई शके छे ?

आ प्रश्ननुं समाधान ए छे के क्षेत्र, काळनी अपेक्षा घणुं ज सूक्ष्म होवाथी एवुं थई शके छे. कह्युं पण छे-'काळ सूक्ष्म होय छे परन्तु क्षेत्र एनाथी पण अधिक सूक्ष्म होय छे' आ कथन बादर वनस्पतिकायनी अपेक्षाथी छे, केमके बादर वनस्पतिकायथी अतिरिक्त अन्यमां एटला काळनी स्थितिनो संभव नथी.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादरपृथ्वीकायिक, बादरपृथ्वीकायिक पर्यायवाळा केटला काळ सुधी निरन्तर रहे छे ?

सागरोवमकोडाकोडीओ' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सप्तति सागरोपमकोटीकोटी यावत् पृथिवीकायिकबादरो बादरपृथिवीकायिकत्वपर्यायेण निरन्तरमवतिष्ठते, 'एवं बादर-आउकाइए वि बायरतेउकाइए वि बायरवाउकाइए वि' एवम्-बादरपृथिवीकायिकोक्तरीत्या बादराप्कायिकोऽपि बादरतेजस्कायिकोऽपि बादरवायुकायिकोऽपि स्वस्वपर्यायेण निरन्तरं जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सप्तति सागरोपमकोटीकोटी यावद् अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-'बायरवणप्फइकाइए, बायरवणप्फइकाइएत्ति पुच्छा' हे भदन्त ! बादरवनस्पतिकायिकः 'बादरवनस्पतिकायिक' इति-बादरवनस्पतिकायिकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया निरन्तरं कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ! इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत्, बादरवनस्पतिकायिकः स्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, असंख्येयकालमेव पूर्वोक्तरीत्या प्ररूपयितुमाह-'जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' यावत्-असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालापेक्षया बोध्याः, क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया तु अङ्गुलस्य असंख्येयभागः-

---

भगवान्-हे गौतम जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त उत्कृष्ट सत्तर कोडाकोड़ी सागरोपम तक बादरपृथ्वीकायिक जीव निरन्तर बादरपृथ्वीकायिक पर्याय वाला बना रहता है

इसी प्रकार बादर अप्कायिक, बादर तेजस्कायिक, और बादर वायुकायिक जीव भी निरन्तर अपने-अपने पर्याय से युक्त बना रहता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादर वनस्पतिकायिक जीव कितने काल तक बादर वनस्पतिकायिक पनेमें लगातार बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्ततक, उत्कृष्ट असंख्यात काल तक बादर वनस्पतिकायिक जीव बादर वनस्पतिकायिक रूप में निरन्तर रहता हैं। पूर्वोक्त प्रकार से असंख्यात काल का स्पष्टीकरण करते हैं-यावत् क्षेत्र से अंगुल के असंख्यातवें भाग, अर्थात् काल की अपेक्षा असंख्यात उत्सर्पिणी-अव-

---

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી બાદરપૃથ્વીકાયિક જીવ નિરન્તર બાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાયવાળા બની રહે છે.

એજ પ્રકારે બાદરઅપ્કાયિક, બાદરતેજસ્કાયિક અને બાદરવાયુકાયિક જીવ પણ નિરન્તર પોતપોતાના પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બાદરવનસ્પતિકાયિક જીવ કેટલા સમય સુધી બાદરવનસ્પતિકાયિકપણાથી નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી બાદરવનસ્પતિકાયિક જીવ બાદરવનસ્પતિકાયિક રૂપમાં નિરન્તર બની રહે છે. પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અસંખ્યાતકાળનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-યાવત્ ક્ષેત્રથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અર્થાત્ કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળ સુધી અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા આકાશપ્રદેશો છે. તેમને એક-એક સમયમાં

अङ्गुलस्यासंख्येयतमे भागे यावन्त आकाशप्रदेशा स्तेषां प्रतिसमयम् एकैकप्रदेशापहारे यावत्योऽसंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'पत्तेयसरीर बायरवणप्फइकाइएणं भंते ! पुच्छा' प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकः खलु हे भदन्त ! प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया अव्यवच्छेदेन कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरिसागरोवमकोडाकोडीओ' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सप्तर्ति सागरोपमकोटीकोटी यावत् प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकः स्वपर्यायविशिष्टतया अव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-'निगोदेणं भंते ! निगोएत्ति कालओ केवचिरं होइ ?' हे भदन्त ! निगोदः खलु 'निगोद' इति-निगोदत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरं कालापेक्षया कियच्चिरम्-कियत्कालपर्यन्तं भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंताओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ कालओ' जघन्येन

र्पिणी काल तक और क्षेत्र की अपेक्षा अंगुल के असंख्यातवें भाग में जितने आकाश प्रदेश हैं उन्हें एक-एक समय में एक-एक अपहरण करने पर जितनी उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी व्यतीत हो उतने काल तक।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिक जीव कितने काल तक निरन्तर प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक बना रहता है ?

भगवन्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट सत्तर कोडा कोडी सागरोपम तक प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक जीव लगातार प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकाय पर्याय वाला बना रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! निगोद जीव कितने काल तक निरन्तर निगोद पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी काल तक निगोद जीव निरन्तर निगोद पर्याय वाला बना रहता

એક એકનું અપહરણ કરવાથી જેટલી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી વ્યતીત થાય તેટલા કાળ સુધી.

શ્રી-ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવ કેટલા સમય સુધી નિરન્તર પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક જીવ નિરન્તર પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાય પર્યાયવાળા બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નિગોદ જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર નિગોદ પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળ સુધી નિગોદ જીવ નિરન્તર નિગોદ પર્યાયવાળો બની રહે છે. ક્ષેત્રની

अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया निरन्तरं निगोदो निगोदत्वपर्यायेणावतिष्ठते 'खेत्तओ अड्ढाइज्जा पोग्गलपरियट्टा' क्षेत्रतःक्षेत्रापेक्षया सार्द्धद्वयाः पुद्गलपरावर्ताः अवसेयाः, गौतमः पृच्छति-'बादरनिगोदणं भंते ! बायरनिगोदेत्ति पुच्छा' हे भदन्त ! बादरनिगोदः खलु 'बादरनिगोद' इति-बादरनिगोदत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया अव्यवच्छेदेन कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तरिसागरोपमकोडाकोडीओ' जघन्यतः अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सप्तति सागरोपमकोटी कोटी यावद् बादरनिगोदो बादरनिगोदत्वपर्यायेण अव्यवधानेन अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति 'बायरतसकाइयाणं भंते ! बायरतसकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! बादरत्रसकायिकः खलु बादरत्रसकायिकत्वपर्याय विशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया अव्यवच्छेदेन कियच्चिरम्-कियत्कालपर्यन्तम् अवतिष्ठते? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन द्वे सागरोपमसहस्रे संख्येयवर्षाभ्यधिके यावद् बादरत्रसकायिको बादरत्रसकायिकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, 'एएसिंचेव अप-

---

है। क्षेत्र की अपेक्षा अढाई पुद्गल परावर्त्तन तक रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादर निगोद कितने काल तक बादर निगोद पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक उत्कृष्ट सत्तर कोडा कोडी सागरोपम तक बादर निगोद जीव लगातार बादर निगोद बना रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादर त्रसकायिक जीव बादर त्रसकायिक पर्याय वाला निरन्तर कितने काल तक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट संख्यात वर्ष अधिक दो हजार सागरोपम तक बादर त्रसकायिक जीव बादर त्रसकायिक पर्याय में रह सकता है।

અપેક્ષાએ અઢી પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બાદરનિગોદ કેટલા સમય સુધી બાદરનિગોદ પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી બાદરનિગોદ જીવ નિરન્તર બાદરનિગોદ પણામાં બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બાદરત્રસકાયિક જીવ બાદરત્રસકાયિક પર્યાયવાળા નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમ સુધી બાદરત્રસકાયિક જીવ ત્રસકાયિક પર્યાયમાં રહી શકે છે.

ज्जत्तगा सव्वेवि जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' एतेषाञ्चैव-बादरादीनां जीवानामपर्याप्तकाः सर्वेऽपि जीवाः जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं यावत् कालापेक्षया अव्यवच्छेदेन अवतिष्ठन्ते, गौतमः पृच्छति-'बायरपज्जत्ते णं भंते ! बायरपज्जत्तएत्ति पुच्छा' हे भदन्त ! बादरपर्याप्तकत्व विशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेनावतिष्ठते ? पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं' 'जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं यावद् बादरपर्याप्तको बादरपर्याप्तकत्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-'बायरपुढविकाइयपज्जत्तए णं भंते ! बायरपुढविकाइयपज्जत्तएत्ति पुच्छा' हे भदन्त ! बादरपृथिवीकायिकपर्याप्तकः खलु 'बादरपृथिवीकायिकपर्याप्त' इति-बादरपृथिवीकायिकपर्याप्तकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् बादरपृथिवीकायिकपर्याप्तकः स्वपर्यायेण अव-

---

इन सब बादर आदि जीवों के अपर्याप्तक जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक ही लगातार अपर्याप्तक अवस्था में रहते हैं, अधिक नहीं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादर पर्याप्त जीव कितने काल तक बादर पर्याप्त अवस्था में लगातार बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पृथक्त्व सौ सागरोपम तक बादर पर्याप्तक जीव निरन्तर बादर पर्याप्तक पर्याय से युक्त रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादर पृथ्वीकायिक पर्याप्तक जीव कितने काल तक निरन्तर बादर पृथ्वीकायिक पर्याप्तक रूप में बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक बादरपृथ्वीकायिक पर्याप्तक जीव बादरपृथ्वीकायिक पर्याप्तक पर्याय में रहता है।

આ બધા બાદર આદિ જીવોના અપર્યાપ્તક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ નિરન્તર અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં રહે છે, અધિક નહીં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બાદર પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી બાદર પર્યાપ્ત અવસ્થામાં નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ સો સાગરોપમ સુધી બાદર પર્યાપ્તક જીવ નિરન્તર બાદર પર્યાપ્તક પર્યાયથી યુક્ત રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ કેટલા સમય સુધી નિરન્તર બાદર પૃથ્વીકાયિક રૂપમાં બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી બાદરપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક પણામાં રહે છે. એજ પ્રકારે

तिष्ठते, 'एवं आउकाइए वि' एवम्-बादरपृथिवीकायिकपर्याप्तोक्तरीत्या अप्कायिकोऽपि बादरपर्याप्तकः स्वपर्यायेण जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-'तेउकाइय पज्जत्तए णं भंते ! तेउकाइय पज्जत्तएत्ति पुच्छा' हे भदन्त ! तेजस्कायिक बादरपर्याप्तकः खलु 'तेजस्कायिकपर्याप्तकः' इति-बादरतेजस्कायिकपर्याप्तकत्वविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं राइंदियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि रात्रिन्दिवानि यावत्, तेजस्कायिक बादरपर्याप्तकः स्वपर्यायेण अवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति-'वाउकाइय वणस्सइकाइयपत्तेयसरीर बादरवणप्फइकाइए पुच्छा' बादरवायुकायिक वनस्पतिकायिक प्रत्येकशरीर बादरवनस्पतिकायिकाः कियत्कालं यावद् अव्यवच्छेदेन स्वस्वपर्यायापेक्षया अवतिष्ठन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्साइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन संख्येयानि वर्षसहस्राणि यावद् बादरवायुकायिकादयोऽव्यवच्छेदेन

इसी प्रकार बादर अप्कायिक पर्याप्त जीव भी जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट संख्यात हजार वर्ष तक बादर अप्कायिक पर्याय से युक्त बना रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्-तेजस्कायिक बादर पर्याप्त जीव कितने काल तक तेजस्कायिक बादर पर्याप्त पर्याय से रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट संख्यात रात्रि-दिन तक तेजस्कायिक बादर पर्याप्त जीव अपने बादर तेजस्कायिक पर्याप्त पर्याय में रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादर वायुकायिक, वनस्पतिकायिक तथा प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक कितने काल तक निरन्तर अपने-अपने पर्याय से युक्त रहते हैं ?

भगवन्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट संख्यात हजारवर्ष

બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્ત જીવ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી બાદર અપ્કાયિક પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક બાદર પર્યાપ્ત જીવ કેટલા સમય સુધી તેજસ્કાયિક બાદર પર્યાપ્ત પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત્રિ-દિન સુધી તેજસ્કાયિક બાદર પર્યાપ્ત જીવ પોતાના બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયમાં રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બાદર વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, તથા પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક કેટલા સમય સુધી નિરન્તર પોતપોતાના પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી બાદર વાયુકાયિક આદિ નિરન્તર પોતપોતાના પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે.

अवतिष्ठन्ते, गौतमः पृच्छति-'निगोयपज्जत्तए बायरनिगोयपज्जत्तए पुच्छा' निगोद-पर्याप्तको बादरनिगोदपर्याप्तकः कालापेक्षया निरन्तरं कियत्कालपर्यन्तमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दोण्ह वि जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' द्वयोरपि-निगोदपर्याप्त-बादरनिगोदपर्याप्तयोः जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन चान्तर्मुहूर्त्तमवस्थानमवसेयम्, गौतमः पृच्छति-'बायरतसकाइयपज्जत्तए णं भंते ! बायरतसकाइयपज्जत्तए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' हे भदन्त ! बादरत्रसकायिकपर्याप्तकः खलु-बादरत्रसकायिकपर्याप्तकत्वविशिष्टः सन् कालतः कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति-अवतिष्ठते? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, बादरत्रसकायिकपर्याप्तः स्वपर्यायेणावतिष्ठते 'द्वारं' चतुर्थं द्वारं समाप्तम् ॥ सू० ४ ॥

मूलम्-सजोगी णं भंते ! सजोगि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा ! सजोगी दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए, मणजोगी णं भंते ! मणजोगि त्ति कालओ केवच्चिरं

तक बादर वायुकायिक आदि निरन्तर अपने-अपने पर्याय से युक्त बने रहते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! निगोद पर्याप्तक और बादर निगोद पर्याप्तक काल की अपेक्षा निरन्तर कितने काल तक रहते हैं?

भगवान्-हे गौतम ! दोनों ही अर्थात् निगोद पर्याप्तक और बादर निगोद पर्याप्तक जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त तक अपने-अपने पर्याय में लगातार बने रहते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बादर त्रसकायिक पर्याप्त जीव बादर त्रसकायिक पर्याप्त पर्याय में लगातार कितने काल तक बना रहता है?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पृथक्त्व सौ सागरोपम तक बादर त्रसकायिक पर्याप्त अपने पर्याय में निरन्तर बना रहता है। (द्वार ४)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નિગોદ પર્યાપ્તક અને બાદર નિગોદ પર્યાપ્ત કાળની અપેક્ષાએ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બન્ને અર્થાત્ નિગોદ પર્યાપ્ત અને બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી પોત-પોતાના પર્યાયમાં નિરન્તર બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત જીવ બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત પર્યાયમાં નિરન્તર કેટલા સમય સુધી બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પૃથકત્વ સો સાગરોપમ સુધી બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્ત પોતાના પર્યાયમાં નિરન્તર બની રહે છે. (દ્વાર ૪)

होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, एवं वइ-जोगी वि, कायजोगीणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणप्फइकालो, अजोगी णं भंते ! अजोगि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए, दारं ५ ॥सू० ५॥

छाया–सयोगी खलु भदन्त ! सयोगीति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सयोगी द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अनादिको वा अपर्यवसितः अनादिको वा सपर्यवसितः, मनोयोगी खलु भदन्त ! मनोयोगी ति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, एवं वचोयोगीपि, काययोगी खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं

योगद्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ–(सजोगी णं भंते ! सजोगित्ति कालओ केवच्चिरं होई ?) हे भगवन् ! सयोगी जीव कितने काल तक सयोगी पनेमें रहता है ? (गोयमा ! सजोगी दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! सयोगी दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा–अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार–अनादि अपर्यवसित और अनादि समर्यवसित (मणजोगी णं भंते ! मणजोगित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! मनयोगी कितने काल तक मनोयोगी रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य एक समय, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक (एवं वइजोगी वि) इसी प्रकार वचनयोगी भी (काय-जोगी णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! काययोगी कितने काल तक काययोगी पनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणप्फइ कालो) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट वनस्पति काल तक

યોગદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(सजोगी णं भंते ! सजोगित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! સયોગી જીવ કેટલા કાળ સુધી સયોગી રહે છે ? (गोयमा ! सजोगी दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! સયોગી બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए, वा सपज्जवसिए) તેઓ આ પ્રકારે–અનાદિ અપર્યવસિત અને અનાદિ સપર્યવસિત (मणजोगीणं भंते ! मणजोगित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! મનયોગી કેટલા સમય સુધી મનયોગી પણામાં રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (एवं वइजोगी वि) એજ પ્રકારે વચનયોગી પણ (काय-जोगीणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! કાયયોગી કેટલા કાળ સુધી કાયયોગી પણામાં રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणप्फइकालो) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાલ સુધી.

भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः, अयोगी खलु भदन्त ! अयोगीति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सादिकः अपर्यवसितः, द्वारम् ५ ॥सू० ५॥

टीका–पूर्वं कायद्वारं प्ररूपितम्, अथ योगद्वारं प्ररूपयितुमाह–'सजोगीणं भंते ! सजोगित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' भदन्त ! सयोगी–योगाः–मनोवचनकायव्यापाररूपा येषां सन्ति ते मनोवचनकायाः, सदविद्यमाना योगिनो यस्य येन वा स सयोगी स खलु 'सयोगी' इति–सयोगित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः–कालापेक्षया अव्यवच्छेदेन कियच्चिरम्–कति कालपर्यन्तं भवति–अवतिष्ठते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सजोगी दुविहे पण्णत्ते ?' सयोगी द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा–अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए' तद्यथा–अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, तत्र यो हि न कदाचिदपि मोक्षं प्राप्स्यति स सर्वकालमवश्यमेव एकेनापि योगेन सयोगी भवति

(अजोगी णं भंते ! अजोगि त्ति कालओ केवच्चिर होइ !) हे भगवन् ! अयोगी कितने काल तक अयोगी रहता है ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अपर्यवसित (द्वार ५)

टीकार्थ–कायद्वार की प्ररूपणा के पश्चात् अब योगद्वार को लेकर कायस्थिति का निरूपण किया जाता है

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–भगवन् ! सयोगी जीव कितने काल तक सयोगी लगातार बना रहता है ?

मन, वचन और कायका व्यापार योग कहलाता है। यह योग जिस में विद्यमान हो, वह सयोगी कहा जाता है।

भगवान्–गौतम ! सयोगी जीव के दो भेद हैं–अनादि अनन्त और अनादि सान्त ! जो जीव भविष्यत् में कभी मोक्ष नहीं करेगा, सदैव कम से कम एक

(अजोगी णं भंते ! अजोगित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! અયોગી કેટલા કાળ સુધી અયોગી પણામાં રહે છે ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત. (દ્વાર ૫)

ટીકાર્થ–કાયદ્વારની પ્રરૂપણા કર્યા પછી હવે યોગદ્વારને લઇને કાયસ્થિતિનું નિરૂપણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્ ! સયોગી જીવ કેટલા કાળ સુધી સયોગી પણામાં નિરન્તર રહે છે ?

મન, વચન અને કાયના વ્યાપાર યોગ કહેવાય છે. તે યોગ જેમનામાં વિદ્યમાન હોય, તે સયોગી કહેવાય છે.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સયોગી જીવના બે ભેદ છે–અનાદિ અનન્ત અને અનાદિ સાન્ત જે જીવ ભવિષ્યમાં ક્યારેય મોક્ષ પ્રાપ્ત નહી કરશે, સદૈવ ઓછામા ઓછા

अत एव सोऽनाद्यपर्यवसितो बोध्यः, यः पुनर्मोक्षं प्राप्स्यति सोऽनादिसपर्यवसितो व्यपदिश्यते, मोक्षपर्यायप्रादुर्भावे योगस्य सर्वथा विनाशात्, गौतमः पृच्छति-'मणजोगी णं भंते ! मणजोगित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! मनोयोगी खलु मनोयोगीति-मनोयोगित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तमव्यवधानेन भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्त्तं यावद् मनोयोगी मनोयोगित्वपर्यायेण कालतः-कालापेक्षया अव्यवधानेन अवतिष्ठते 'एवं वइजोगीवि' एवम्-मनोयोगीव वचोयोग्यपि वचोयोगित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तं यावत् कालापेक्षया अव्यवधानेनावतिष्ठते, तथा च यदा कश्चिदौदारिककाययोगेन प्रथमसमये मनोयोग्यान् पुद्गलान् आदाय द्वितीयसमये मनस्त्वेन परिणमय्य त्यजति तृतीयसमये चोपरमते म्रियते वा तदा एकं समयं मनोयोगी उपलभ्यते जघन्येनेति,

---

योग से युक्त बना रहेगा, वह अनादि अनन्त सयोगी कहलाता है, जैसे अभव्य जीव ! जो जीव भविष्यत् में कभी मोक्ष प्राप्त करने वाला है, वह अनादि सान्त सयोगी है, क्योंकि मुक्त अवस्था में योग का सर्वथा अभाव हो जाता है।

गौतम स्वामी-हे भगवन् ! मनोयोगी जीव लगातार कितने काल तक मनोयोगी पनेमें रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक मनोयोगी जीव मनोयोगी पर्याय से युक्त निरन्तर बना रहता है। इस प्रकार वचनयोगी भी जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक वचनयोगी रहता है। जब कोई एक जीव औदारिक काययोग के द्वारा प्रथम समय में मनोयोग्य पुद्गलों को ग्रहण करके, दूसरे समय में उन्हें मन के रूप में परिणत करके त्यागता है और तीसरे समय में रुक जाता है या मृत्यु को प्राप्त हो जाता है, तब

એક યોગથી યુક્ત બની રહેશે, તે અનાદિ અનન્ત સયોગી કહેવાય છે, જેવા કે અભવ્ય જીવ, જે જીવ ભવિષ્યમાં કયારેય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનાર છે, તે અનાદિ સાન્ત સયોગી છે, કેમકે મુક્ત અવસ્થામાં યોગનો સર્વથા અભાવ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનોયોગી જીવ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી મનોયોગી પણામા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી મનોયોગી જીવ મનોયોગી પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર બની રહે છે. એજ પ્રકારે વચનયોગી પણ જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી વચનયોગી રહે છે જ્યારે કોઈ એક જીવ ઔદારિક કાયયોગના દ્વારા પ્રથમ સમયમાં મનોયોગ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને બીજા સમયમાં તેમને મનના રૂપમાં પરિણત કરીને ત્યાગે છે અને ત્રીજા સમયમા રોકાઇ જાય છે અગર મૃત્યુને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે, ત્યારે તે એક સમય સુધી

उत्कृष्टेन तु अन्तर्मुहूर्त्तम्, निरन्तरं मनोयोग्य पुद्गलानामुपादानं परित्यागं च कुर्वन् तदनन्तरमवश्यं स जीवस्वाभाव्याद् उपरमते उपरम्य च भूयोऽपि ग्रहणपरित्यागौ करोति, किन्तु कालसूक्ष्मत्वात् कदाचिन्न स्वसंवेदनपथमायाति अतएवोत्कृष्टेनापि मनोयोगोऽन्तर्मुहूर्तमेवेति दिक्, गौतमः पृच्छति-'कायजोगी णं भंते कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! काययोगी काययोगिकत्वपर्यायेण खलु कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन भवति-अवतिष्टते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं' उक्कोसेणं वणप्फइ कालो' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन वनस्पतिकालं यावत् काययोगी काययोगित्वपर्यायविशिष्टतया अवतिष्ठते, तथा चात्र द्वीन्द्रियादीनां वचोयोगोऽपि उपलभ्यते संज्ञि-

---

वह एक समय तक मनोयोगी होता है। उत्कृष्ट रूप से अन्तर्मुहूर्त्त तक मनोयोगी रहता है, क्योंकि जब जीव निरन्तर मनोयोग्य पुद्गलों का ग्रहण और परित्याग करता है और तदनन्तर अवश्य ही जीव के स्वभाव के कारण उपरत हो जाता है, और फिर मनोयोग्य पुद्गलों का ग्रहण एवं परित्याग करता है, किन्तु काल की सूक्ष्मता के कारण कदाचित् उसे ज्ञान नहीं हो पाता है। तात्पर्य यह है कि मनोयोग्य पुद्गलों के ग्रहण और त्याग का यह सिलसिला अन्तर्मुहूर्त्त तक ही लगातार चालू रहता है। उसके बाद अवश्य ही उसमें व्यवधान पड जाता है, क्योंकि जीव का स्वभाव ऐसा ही है। इस कारण यहां मनोयोग का अधिक से अधिक काल अन्तर्मुहूर्त्त कहा गया है। इसी तरह वचनयोगी भी समझ लेना चाहिये।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! काययोगी जीव कितने समय तक काययोगी रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट वनस्पति काल तक काययोगी जीव निरन्तर काययोगी बना रहता है। द्वीन्द्रियादि जीवों में वचनयोग

મનોયોગી થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી અન્તર્મુહૂર્ત સુધી મનોયોગી રહે છે, કેમકે જ્યારે જીવ નિરન્તર મનોયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ અને પરિત્યાગ કરે છે અને ત્યાર બાદ અવશ્ય જ જીવના સ્વભાવના કારણે ઉપરત થઈ જાય છે, અને ફરી મનોયોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ તેમજ પરિત્યાગ કરે છે, કિન્તુ કાળની સૂક્ષ્મતાને કારણે કદાચિત્ તેને જ્ઞાન થતું નથી. તાત્પર્ય એ છે કે મનોયોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ અને ત્યાગનો આવેગ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ સતત ચાલુ જ રહે છે. ત્યાર બાદ તેમાં અવશ્ય વ્યવધાન આવી જાય છે. કેમકે જીવનો સ્વભાવ જ એવો છે એ કારણે અહીં મનોયોગનો અધિકથી અધિક કાળ અન્તર્મુહૂર્ત કહેલ છે. એજ પ્રકારે વચનયોગી પણ સમજી લેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાયયોગી જીવ કેટલા સમય સુધી કાયયોગી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાળ સુધી

पञ्चेन्द्रियाणां मनोयोगोऽपि, तस्माद् यदा वचो योगो भवति मनोयोगो वा तदा न काय योगस्य प्राधान्यं संभवति इति सादिसपर्यवसितत्व भावात् जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् काययोगी उपलभ्यते उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः, स च पूर्वोक्तस्वरूपोऽवसेयः, वनस्पतिकायिकेषु च काययोग केवलो भवति न वचोयोगो मनोयोगो वा, तस्मात् तदन्ययोगासंभवात् तेषु आकायस्थितेः सततं काययोग इति, गौतमः पृच्छति–'अजोगीणं भंते ! अजोगित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! अयोगी खलु सिद्धः 'अयोगीति–अयोगित्वपर्याय-विशिष्टः सन् कालतः–कालापेक्षया कियच्चिरं–कियत्कालपर्यन्तं भवति–अवतिष्ठते ? भग-वानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सादीए अपज्जवसिए' सादिकः अपर्यवसितः सिद्धो भवति 'दारं ५' पञ्चमं योगद्वारं समाप्तम् ॥ सू० ५ ॥

भी पाया जाता है और संज्ञी पंचेन्द्रिय जीवों में मनोयोग भी पाया जाता है। जब वचनयोग होता है अथवा मनोयोग होता है, उस समय काययोग की प्रधानता नहीं होती, अतः वह सादि सपर्यवसित होने से जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक काययोग रहता है और उत्कृष्ट वनस्पति काल तक वनस्पति काल का परिमाण पहले कहा जा चुका है। वनस्पतिकायिक जीवों में केवल काययोग ही पाया जाता है, न वचनयोग होता है और न मनोयोग ही। इस कारण अन्य योग का अभाव होने से उनमें निरन्तर काययोग ही रहता है जब तक कि उनकी वनस्पतिकाय पर्याय का अन्त नहीं हो जाय।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! अयोगी जीव लगातर अयोगी कितने काल तक रहता है ?

भगवान्–गौतम ! अयोगी अर्थात् चौदहवें गुणस्थानवर्ती और सिद्ध जीव सादि अपर्यवसित है, अर्थात् अयोगी अवस्था की आदि तो है परन्तु अन्त नहीं है, (द्वार ५)

કાયયોગી જીવ નિરન્તર કાયયોગી પણામાં બની રહે છે. દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવોમાં વચનયોગી પણ મળી આવે છે અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોમાં મનોયોગી પણ મળી આવે છે જ્યારે વચનયોગ થાય છે અથવા મનોયોગ થાય છે. તે સમયે કાયયોગની પ્રધાનતા નથી હોતી. તેથી છે સાદિ સપર્યવસિત હોવાથી જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી કાયયોગ રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી વનસ્પતિકાયનું પરિમાણુ પહેલા કહી દિધેલું છે. વનસ્પતિકાયિક જીવોમાં કેવળ કાયયોગ જ મળી આવે છે, નથી વચનયોગ હોતા કે નથી મનોયોગ. એ કારણથી અન્ય યોગનો અભાવ હોવાથી તેમનામાં નિરન્તર કાયયોગ જ રહે છે જ્યાં સુધી કે તેમનો વનસ્પતિકાય પર્યાયનો અન્ત ન થઇ જાય.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અયોગી જીવ નિરન્તર અયોગી પણામાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવન્–હે ગૌતમ ! અયોગી અર્થાત્ ચૌદમાં ગુણવર્તી અને સિદ્ધ જીવ સાદિ અપર્યવસિત છે, અર્થાત્ અયોગી અવસ્થાની આદિતો છે પરન્તુ અન્ત નથી. (દ્વાર ૫)

वेदद्वार वक्तव्यता

मूलम्-सवेदए णं भंते ! सवेदए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सवेदए तिविहे पण्णत्ते, तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए सादीए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं, अणंताओ उस्सप्पिणिओ सप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अवड्ढं पोग्गल-परियट्टं देसूणं, इत्थिवेएणं भंते! इत्थिवेदे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं दसुत्तरं पलिओवमसयं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं१, एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अट्ठारसपलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं२, एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउद्दस पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं३, एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं पलिओवमसयं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं४, एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं पलिओवमपुहुत्तं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भ-हियं५, पुरिसवेदेणं भंते! पुरिसवेदेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, णपुंसग-वेदेणं भंते! णपुंसकवेदेत्ति पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो, अवेदएणं भंते! अवेदए त्ति पुच्छा, गोयमा! अवेदे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-सादीए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, दारं ६ ॥सू० ६॥

छाया-सवेदकः खलु भदन्त ! 'सवेदक' इति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम ! सवे-

---

वेदद्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(सवेदए णं भंते ! सवेदए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ !) हे भगवन् !

વેદદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(सवेदए णं भंते ! सवेदए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! સવેદ જીવ

दक स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः अपार्द्धः पुद्गलपरिवर्तो देशोनः, स्त्रीवेदः खलु भदन्त ! स्त्रीवेद इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! एकेन आदेशेन जघन्येन एकं समयम् उत्कृष्टेन दशोत्तरं पल्योपमशतं पूर्वकोटि पृथक्त्वमभ्यधिकम् १, एकेन आदेशेन जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन, अष्टादशपल्योपमानि पूर्वकोटी पृथक्त्वाभ्यधि-

---

सवेद जीव कितने काल तक सवेद रहता है ? (गोयमा ! सवेदए तिविहे पण्णत्ते हे गौतम ! सवेद जीव तीन प्रकारके कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (अणादीए वा अपज्जबसिए अणादीए वा सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए) अनादि अनन्त, अनादि, सान्त सादि सान्त (तत्थ णं) उनमें (जे से सादीए सपज्जवसिए) जो सादि सान्त है (से) वह (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं) जघन्य अन्तमुहूर्त्त, उत्कृष्ट अनन्त काल तक (अणंताओ उस्सप्पिणि-ओसप्पिणीओ कालओ) काल से अनंत उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) क्षेत्र से कुछ कम अपार्द्ध पुद्गलपरावर्त

(इत्थिवेदे णं भंते ! इत्थिवेदे त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! स्त्रीवेदी कितने काल तक स्त्रीवेदी रहता है (गोयमा ! एगेणं आदेसेणं) एक अपेक्षा से (जहण्णेणं एक्कं समयं) जघन्य एक समय (उक्कोसेणं दसुत्तरं पलिओवमसतं) उत्कृष्ट एक सौ दस पल्योपम तक (पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियं) पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक (एगेणं आदेसेणं) एक अपेक्षा से (जहण्णेणं-एगं समयं) जघन्य एक समय (उक्कोसेणं अट्ठारस पलिओवमाइं पुव्वकोडि

કેટલા સમય સુધી સવેદ પણામા રહે છે ? (गोयमा ! सवेदए तिविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! સવેદ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. (तं जहा) તે આ પ્રકારે (अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा, सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए) અનાદિ, અનન્ત, અનાદિસાન્ત, સાદિસાન્ત (तत्थ णं) તેઓમાં (जे से सपज्जवसिए) જે સાદિસાન્ત છે (से) તે (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી (अणंताओ उस्सप्पिणि-ओसप्पिणीओ कालओ) કાળથી અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) ક્ષેત્રથી કાંઇક કમ અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત.

(इत्थिवेदे णं भंते ! इत्थिवेदेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! સ્ત્રીવેદી કેટલા કાળ સુધી સ્ત્રીવેદી રહે છે ? (गोयमा ! एगेणं आदेसेणं) એક અપેક્ષાથી (जहण्णेणं एक्कं समयं) જઘન્ય એક સમય (उक्कोसेणं दसुत्तरं पलिओवमसतं) ઉત્કૃષ્ટ એકસોદશ પલ્યોપમ સુધી (पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક (एगेणं आदेसेणं) એક અપેક્ષાથી (जहण्णेणं एगं समयं) જઘન્ય એક સમય (उक्कोसेणं अट्ठारस पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्त-

कानि २, एकेन आदेशेन जघन्येन एकं समयम् उत्कृष्टेन चतुर्दशपल्योपमाणि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि ३, एकेन आदेशेन जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन पल्योपमशतं पूर्वकोटिपृथक्त्वम् ४, एकेन आदेशेन जघन्येन एकं समयम् उत्कृष्टेन पल्योपमपृथक्त्वम् पूर्वकोटि पृथक्त्वाभ्यधिकम् ५, पुरुषवेदः खलु भदन्त ! 'पुरुषवेद' इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, नपुंसकवेदः खलु भदन्त ! नपुंसकवेद इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन वनस्पति कालः, अवेदकः

पुहुत्तमब्भहियाइं) पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक अठारह पल्योपम तक (एगेणं आदेसेणं) एक अपेक्षा से (जहण्णेणं एगं समयं) जघन्य एक समय (उक्कोसेणं चउद्दसपलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं) उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक चौदह पल्योपम तक (एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं पलिओवमसतं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं) जघन्य एक समय, उत्कृष्ट सौ पल्योपम पृथक्त्वकोटिपूर्व अधिक (एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं पलिओवमपुहुत्तं) एक अपेक्षा से जघन्य एक समय, उत्कृष्ट पल्योपम पृथक्त्व (पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियं) पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक

(पुरिसवेदे णं भंते ! पुरिसवेदेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! पुरुषवेदी कितने काल तक पुरुषवेदी रहता है ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेगं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट सौ सागरोपम पृथक्त्व से कुछ अधिक

(नपुंसगवेए णं भंते ! नपुंसगवेए त्ति पुच्छा ?) हे भगवन् ! नपुंसकवेदी कितने काल तक नपुंसकवेदी रहता है, ऐसा प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं एगं

मब्भहियाइं) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક અઢાર પલ્યોપમ સુધી (एगेणं आदेसेणं) એક અપેક્ષાથી(जहण्णेणं एगं समयं) જઘન્ય એક સમય (उक्कोसेणं चउद्दसपलिओवमाइं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियाइं) ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ચૌદ પલ્યોપમ સુધી (एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं पलिओवमसतं पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियं) જઘન્ય એક સમય, અને ઉત્કૃષ્ટ સો પલ્યોપમ પૃથક્ત્વકોટિ પૂર્વ અધિક (एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं पलिओवमपुहुत्तं) એક અપેક્ષાથી જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમ પૃથક્ત્વ (पुव्वकोडि पुहुत्तमब्भहियं) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક.

(पुरिसवेदे णं भंते ! पुरिसवेदेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! પુરૂષવેદી કેટલા કાળ સુધી પુરૂષવેદી પણામાં રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसय-पुहुत्तं सातिरेगं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સો સાગરોપમ પૃથક્ત્વથી કાંઈક અધિક.

(नपुंसगवेदए णं भंते ! नपुंसगवेएत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! નપુંસકવેદી કેટલા સમય સુધી નપુંસકવેદી રહે છે, એવો પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो)

खलु भदन्त ! अवेदक इति पृच्छा, गौतम ! अवेदको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्त्तम्, द्वारम् ६" ॥ सू० ६ ॥

टीका-पूर्वं योगद्वारं प्ररूपितम् अथ षष्ठं वेदद्वारं प्ररूपयितुमाह-'सवेदएणं भंते ! सवेदएत्ति कालओ केवचिरं होइ ?' हे भदन्त ! सवेदकः-सह-विद्यमानो वेदः-अनुभूतिर्यस्य येन वा स सवेदकः-स्त्रीपुंनपुंसकत्ववेदसहितः खलु जीवः 'सवेदक' इति-सवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरम्-कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरं भवति-

---

समयं, उक्कोसेणं वणस्सइ कालो (हे गौतम ! जघन्य एक समय, उत्कृष्ट वनस्पति काल तक

(अवदए णं भंते ! अवदए त्ति पुच्छा ? (हे भगवन् ! अवेदक जीव अवेदक, इत्यादि प्रश्न ? (गोयमा ! अवेदे दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! अवेदी दो प्रकार के होते हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सादीए वा अपज्जवसिए सादीए वा सपज्जवसिए) सादि अनन्त अथवा सादी सान्त (तत्थ णं) उनमें (जे से साइए सपज्जवसिए) जो सादि सान्त है (से जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य एक समय, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक (द्वार ६)

टीकार्थ-इससे पूर्व योगद्वार की प्ररूपणा की गई थी, अब वेदद्वार की प्ररूपणा की जाती है-

गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं- हे भगवन् ! सवेद अर्थात् स्त्रीवेद, पुरुषवेद अथवा नपुंसक वेद वाला जीव कितने काल तक लगातार सवेद पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! सवेदक जीव तीन प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार है-

---

હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી.

(अवेदए णं भंते ! अवेदएत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! અવેદક જીવ ઇત્યાદિ પ્રશ્ન ? (गोयमा ! अवेदे दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અવેદી બે પ્રકારના હોય છે (तं जहा) તેઓ આ રીતે (सादीए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए) સાદિ અનન્ત અથવા સાદિ સાન્ત (तत्थणं) તેઓમા (जे से साइए सपज्जवसिए) જે સાદિ સાન્ત છે (से जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) તે જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (દ્વાર ૬)

ટીકાર્થ-આનાથી પૂર્વ યોગ દ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ હતી, હવે વેદદ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સવેદ અર્થાત્ સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ, અથવા નપુંસકવેદવાળા જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર સવેદ પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સવેદક જીવ ત્રણ પ્રકારના હોય છે-અનાદિ અપર્યવસિત

अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सवेदए तिविहे पण्णत्ते' सवेदकस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितश्च, तथा च अनाद्यपर्यवसितः, अनादिसपर्यवसितः, सादिसपर्यवसितश्चेत्यर्थः, तत्र योजीवः कदाचिदपि उपशमश्रेणिं क्षपकश्रेणिं वा नो प्राप्स्यति सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते तस्य कदाचिदपि वेदोदयव्यवच्छेदासंभवात्, यस्तावद् उपशमश्रेणिं क्षपकश्रेणिंवा प्राप्स्यति सोऽनादिसपर्यवसितः प्रोच्यते, तस्य उपशमश्रेणिप्राप्तौ क्षपकश्रेणिप्राप्तौ वा वेदोदय व्यवच्छेदस्य भावित्वात्, यः खलु उपशमश्रेणिं प्राप्नोति तत्र चावेदको भूत्वा पुनरुपशमश्रेणितः परिपतन् सवेदको भवति स सादिसपर्यवसितो व्यपदिश्यते, 'तत्थ णं जेसे सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं' तत्र खलु-अनाद्यपर्यवसितादिषु त्रिषु मध्ये यः स तावत् सादिसपर्यवसितः प्रतिपादितः स जघन्येन अन्त-

---

अनादि अपर्यवसित अर्थात् जिस की आदि भी न हो अन्त भी न हो सादि अपर्यवसित अर्थात् जिस की आदि न हो पर अन्त भी हो, तथा सादि सपर्यवसित अर्थात् जिस की आदि भी हो और अन्त भी हो तात्पर्य यह है कि जो जीव कभी उपशमश्रेणी अथवा क्षपकश्रेणी को प्राप्त नहीं करेगा, वह अनादि अपर्यवसित कहलाता है उस के वेद के उदय का विच्छेद कदापि नहीं होगा। परन्तु जो जीव कभी न कभी उपशमश्रेणी अथवा क्षपकश्रेणी को प्राप्त करेगा मगर जिसने अभी तक कभी प्राप्त नहीं की है, वह अनादि सपर्यवसित सवेद जीव कहलाता है। उपशमश्रेणी अथवा क्षपकश्रेणी प्राप्त कर लेने पर उसके वेद का उदय छूट जाता है। जो जीव उपशमश्रेणी को प्राप्त होकर वेदातीत दशा प्राप्त कर चुकता है, किन्तु उपशमश्रेणी से गिर कर फिर सवेद अवस्था प्राप्त करता है, वह सादि सपर्यवसित सवेद कहलाता है। इन तीनों में से जो सादि

અર્થાત્ જેની આદિ પણ ન હોય અને અન્ત પણ ન હોય, સાદિ અપર્યવસિત અર્થાત્ જેની આદિ ન હોય પણ અન્ત હોય, તેમજ આદિ સપર્યવસિત અર્થાત્ જેની આદિ પણ હોય અને અન્ત પણ હોય. તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવ ક્યારેય પણ ઉપશમ શ્રેણી અથવા ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરશે નહીં તે અનાદિ અપર્યવસિત કહેવાય છે. તેના વેદના ઉદયનો વિચ્છેદ કદાપિ થશે નહી પરન્તુ જે જીવ ક્યારેક ને ક્યારે ઉપશમ શ્રેણી અથવા ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરશે પણ જેણે હજી સુધી ઉપશમશ્રેણી કે ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્ત કરી નથી તે અનાદિ સપર્યવસિત સવેદ જીવ કહેવાય છે ઉપશમ શ્રેણી અથવા ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્ત કરી લીધા પછી તેના વેદનો ઉદય થઈ જાય છે. જે જીવ ઉપશમ શ્રેણીને પામીને વેદાતીતદશા પ્રાપ્ત કરી લે છે, પરંતુ ઉપશમ શ્રેણીથી પડીને પાછી સવેદ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, તે સાદિ સપર્યવસિત સવેદ કહેવાય છે. આ ત્રણેમાંથી જે સાદિ-સપર્યવસિત છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી સવેદક પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર બની

र्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालं यावत् सवेदकत्वपर्यायविशिष्टतया निरन्तरमवतिष्ठते, तमेवानन्त कालं प्रतिपादयति-'अणंताओ उस्सप्पिणिओ सप्पिणीओ कालओ' अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया बोध्याः, 'खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अपार्द्धः पुद्गलपरावर्तो देशोनः-अपगतमर्द्धं यस्य सोऽपार्द्धः, देशोनः-किञ्चिदून इत्यर्थः, तथाचात्र यदा कश्चिद् उपशमश्रेणिमुपपद्य त्रिविधमपि वेदमुपशमय्यावेदको भूत्वा भूयोऽपि उपशमश्रेणीतः परिपतन् सवेदकत्वं प्राप्य झटित्येव उपशमश्रेणिं कार्मग्रन्थिकाभिप्रायेण क्षपकश्रेणिं वा प्रतिपद्यते प्रतिपद्य च वेदत्रयमन्तर्मुहूर्त्तेनैव उपशमयति क्षपयति वा तदा जघन्येनान्तर्मुहूर्तं यावत् सवेदको भवति, उत्कृष्टेन तु अपार्द्धपुद्गलपरावर्तं देशोनं यावत् प्रतिपत्तव्यः, उपशमश्रेणितः परिपतितः सन् एतावन्तं कालं संसारे पर्यटति तदनन्तरं यथोक्तकालमानमुत्कृष्टेन सादिसपर्यवसितस्य सवेदकस्योपपद्यते, स्त्रीवेदविषये पञ्चादेशान् प्ररूप-

सपर्यवसित है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक सवेदक पर्याय से युक्त निरन्तर बना रहता है। उस अनन्त काल का परिमाण इस प्रकार है-काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणियां और अनन्त अवसर्पिणियां क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन अपार्ध पुद्गलपरावर्त

तात्पर्य यह है कि जब कोई जीव उपशमश्रेणी पर आरूढ होकर, तीनों वेदों का उपशम (क्षय) करके अवेदी बन जाता है, मगर उपशमश्रेणी से गिर कर फिर सवेदक अवस्था प्राप्त करता है किन्तु पुनः झट से उपशमश्रेणी पर अथवा कर्मग्रन्थिकों के मतानुसार क्षपकश्रेणी को प्राप्त करता है और तीनों वेदों का अन्तर्मुहूर्त्त में ही उपशम या क्षय कर देता है, तब वह जीव अन्तर्मुहूर्त तक ही सवेद अवस्था में रहता है। उत्कृष्ट रूप से देशोन अपार्ध पुद्गलपरावर्तन तक जीव सवेद रहता है, क्योंकि उपशमश्रेणी से पतित होकर वह जीव इतने काल तक संसार में परिभ्रमण करता है। तत्पश्चात् यथोक्तउत्कृष्ट कालमान सादि

રહે છે. તે અનન્તકાળનું પરિમાણ આ પ્રકારે છે-કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણીયો અને અનન્ત અવસર્પિણિયો. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલપરવર્ત.

તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે કોઈ જીવ ઉપશમશ્રેણી પર આરૂઢ થઈને ત્રણે વેદોનો ક્ષય કરીને અવેદી બની જાય છે, પણ ઉપશમ શ્રેણીથી પડીને ફરીથી સવેદક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ પુનઃ જલ્દિથી ઉપશમ શ્રેણી પર અથવા કર્મગ્રંથિયોના મતાનુસાર ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરે છે અને ત્રણે વેદોનો અન્તર્મુહૂર્તમા જ ઉપશમ અગર ક્ષય કરી દે છે, ત્યારે તે જીવ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ સવેદ અવસ્થામા રહે છે.

ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી દેશોન અપરાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી જીવ સવેદ રહે છે, કેમકે ઉપશમ શ્રેણીથી પતિત બનીને તે જીવ એટલા કાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. ત્યાર પછી યથોક્ત ઉત્કૃષ્ટ કાલમાન સાદિ સપર્યસિત સવેદકનો સિદ્ધ થાય છે.

यितुमाह-'इत्थिवेदेणं भंते ! इत्थिवेदेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! स्त्रीवेदः खलु 'स्त्रीवेद' इति-स्त्रीवेदत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्काल पर्यन्तमव्यवच्छेदेन भवति-अवतिष्ठते ? भगवान् प्रथम प्रकारमाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं दसुत्तरं पलिओवमसयं पुव्वकोडिपुहुत्त-मब्भहियं ?' एकेन आदेशेन भङ्गेन प्रकारेणेत्यर्थः, जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन दशोत्तरं पल्योपमशतं पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकं यावत् कश्चित् स्त्रीवेदको जीवः स्त्रीवेदकत्वपर्याय-विशिष्टः सन् अवतिष्ठते

अथ द्वितीयं प्रकारं प्ररूपयितुमाह-'एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अट्ठारसपलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं २' एकेन-द्वितीयेनेत्यर्थः, आदेशेन-प्रकारेण जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अष्टादशपल्योपमानि पूर्वकोटी पृथक्त्वाभ्य-धिकानि यावत् स्त्रीवेदकः कश्चित् स्त्रीवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् अवतिष्ठते तथाचात्र सर्वत्रापि जघन्येन समयमात्रमवसेयम्-तथाहि-काचिद् वनिता उपशमश्रेण्यां वेदत्रयोपशम-

---

सपर्यवसित सवेदक का सिद्ध होता है

स्त्रीवेद के विषय में पांच आदेश अर्थात् पांच अपेक्षाएं या प्रकार हैं। उनका निरूपण किया जाता हैः-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! स्त्री वेदी जीव कितने काल तक निरन्तर स्त्री वेदी बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! एक प्रकार से जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व (दो करोड पूर्व से लगाकर नौ करोड पूर्व तक) अधिक एक सौ दश पल्योपम तक कोई स्त्रीवेदी जीव निरन्तर स्त्री वेदी बना रहता है (१)

दूसरा प्रकार दिखलाते हैं-एक आदेश से जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक अठारह पल्योपम तक कोइ स्त्रीवेदी जीव स्त्री-वेदी लगातार बना रहता है। कोई स्त्री उपशमश्रेणी में तीनों वेदों का उपशम

સ્ત્રીવેદના વિષયમાં પાંચ આદેશ અર્થાત્ પાંચ અપેક્ષાઓ અગર પ્રકાર છે. તેનું નિરૂપણ કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્ત્રી વેદી જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર સ્ત્રીવેદી બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક પ્રકારથી જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથકત્વ (બે કરોડ પૂર્વથી આરભીને નવ કરોડ પૂર્વ સુધી) અધિક એકસોદશ પલ્યોપમ સુધી કોઈ સ્ત્રીવેદી જીવ નિરન્તર સ્ત્રીવેદી બની રહે છે. (૧)

બીજો પ્રકાર બતાવે છે-એક આદેશથી જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક અઢાર પલ્યોપમ સુધી કોઈ સ્ત્રીવેદી જીવ સ્ત્રીવેદી નિરન્તર બની રહે છે. કોઈ સ્ત્રી ઉપશમ શ્રેણીમા ત્રણે વેદોનો ઉપશમ કરીને અવેદક પર્યાય પ્રાપ્ત કરી લે,

नेनावेदकत्वमनुभूय तदनन्तरं श्रेणेः परिपतन्ती स्त्रीवेदोदयमेकसमयमनुभूय द्वितीय समये कालं कृत्वा देवेषूत्पद्यते तत्र च तस्या, पुंस्त्वमेव, नो स्त्रीत्वं भवति अत एवं रीत्या जघन्येन समयमात्रं स्त्रीवेदोऽवसेयः, उत्कृष्टेन तु पञ्चसु आदेशेषु प्रथमादेशो यथा-कश्चिज्जन्तुः स्त्रीणां तिर्यग्योनीनां वा पूर्वकोटयायुष्काणां मध्ये पञ्चषान् भवान् अनुभूय ईशाने कल्पे पञ्चपञ्चाशत्प्रमाणपल्योपमोत्कृष्टस्थितिकानाम् अपरिगृहीतानां देवीनां मध्ये देवीत्वेनोत्पन्नस्तदनन्तरं स्वायुः क्षये सति च्युत्वा पुनरपि नारीणां तिर्यग्योनिकीनां वा पूर्वकोटयायुष्काणां मध्ये स्त्रीत्वेनोत्पन्न स्तदनन्तरं पुनरपि द्वितीयं वारम् ईशाने देवलोके पञ्चपञ्चाशत् पल्योपमप्रमाणो उत्कृष्टायुष्काणाम् अपरिगृहीतानां देवीनां मध्ये देवीत्वेनोत्पन्नस्तदनन्तरमवश्यं वेदान्तरमेव प्रतिपद्यते एवं रीत्या दशोत्तरं पल्योपमशतं पूर्वकोटि-

---

करके अवेदक पर्याय प्राप्त करले, तत्पश्चात् नीचे गिर कर एक समय तक स्त्रीवेद का अनुभव करे पुनः दूसरे समय में काल करके देवों में उत्पन्न हो जाए। वहां वह पुरुषवेदी होती है, स्त्रीवेदी नहीं। इस प्रकार स्त्रीवेदी का जघन्य काल एक समय मात्र सिद्ध होता है।

उत्कृष्ट रूप से पांच आदेशों में से प्रथम आदेश का स्पष्टीकरण इस प्रकार है-कोई जीव स्त्रियों में या तिर्यचनियों में, जो करोड पूर्व की आयु के हो, पांच भव करके ईशान कल्प में पचपन पल्योपम की उत्कृष्ट स्थिति वाली अपरिगृहीत देवियों में देवी रूप से जन्म ले। तत्पश्चात् आयु का क्षय होने पर पुनः करोड पूर्व की आयु वाली मनुष्यनी या तिर्यचनी में स्त्री रूप से उत्पन्न हो, तत्पश्चात् पुनः ईशान कल्प में पचपन पल्योपम की आयु वाली अपरिगृहीता देवी के रूप में उत्पन्न हो तो उस के बाद अवश्य ही उसे दूसरे वेद की प्राप्ति होती है। इस प्रकार पृथक्त्व कोटिपूर्व अधिक एक सौ दस पल्योपम तक निरन्तर स्त्रीवेद पर्याय का होना सिद्ध होता है। (१)

તત્પશ્ચાત્ નીચે પડીને એક સમય સુધી સ્ત્રીવેદીને અનુભવ કરે, પુન. બીજા સમયમાં કાળ કરીને દેવોમા ઉત્પન્ન થઇ જાય ત્યાં તે પુરૂષવેદી હોય છે, સ્ત્રીવેદી નહીં, એ પ્રકારે સ્ત્રીવેદનો જઘન્યકાળ એક સમય માત્રનો સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પાચ આદેશોમાથી પ્રથમ આદેશોનું સ્પષ્ટીકરણ આ રીતે છે-કોઇ જીવ સ્ત્રિયોમાં અગર તિર્યંચનિયોમા જે કરોડ પૂર્વની આયુનો હોય, તે પાંચ ભવ કરીને ઇશાન કલ્પમાં પંચાવન પલ્યોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી અપરિગૃહિતા દેવિયોમાં દેવી રૂપથી જન્મ લે. તત્પશ્ચાત્ આયુનો ક્ષય થતાં પુન કરોડ પૂર્વ આયુવાળી મનુષ્યની અગર તિર્યચનીમાં સ્ત્રી રૂપે ઉત્પન્ન થાય, તત્પશ્ચાત્ પુન. ઇશાન કલ્પમા પંચાવન પલ્યોપમની આયુષ્યવાળી અપરિગૃહીતા દેવીના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેના પછી અવશ્ય જ તેને કોઇ બીજા વેદની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ પ્રકારે પૃથક્ત્વ કોટિપૂર્વ અધિક એકસો દશ પલ્યોપમ સુધી નિરન્તર સ્ત્રીવેદ પર્યાયનું હોવું સિદ્ધ થાય છે. (૧)

पृथक्त्वाभ्यधिकं लभ्यते इति भावः १, द्वितीयादेशानुसारेण तु नारीणां तिर्यग्योनिकीनां वा पूर्वकोटयायुष्काणां मध्ये पञ्चवारान् भवान् अनुभूय पूर्वरीत्यैव ईशानदेवलोकेषु वारद्वयमुत्कृष्ट स्थितिकानां देवीनां मध्ये उत्पद्यमाना नियमेन परिगृहीतास्वेव देवीषूत्पद्यते नापरिगृहीतासु अतएव उत्कृष्टमवस्थानं स्त्रीवेदस्याष्टादशपल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वञ्चेतिभावः २,

अथ तृतीयादेशं प्ररूपयितुमाह 'एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउद्दस पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं ३' एकेन-अन्येन-तृतीयेनेत्यर्थः, आदेशेन-प्रकारेण जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन चतुर्दशपल्योपमाणि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि यावत् स्त्रीवेदकः कश्चित् स्त्रीवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते३, तथा च तृतीयादेशानुसारेण सौधर्मदेवलोके परिगृहीतानां सप्तपल्योपमप्रमाणोत्कृष्टायुष्काणां मध्ये वारद्वयं समुत्पद्यते

दूसरे आदेश का विवरण इस प्रकार है-मनुष्य स्त्रियों में अथवा तिर्यंच-स्त्रियों में करोड पूर्व की स्थिति वाले पांच भव करके पूर्वोक्त प्रकार से ही ईशान देवलोक में दो बार उत्कृष्ट स्थिति वाली देवियों में उत्पन्न हो-वह भी परिगृहीता देवियों में ही उत्पन्न हो, अपरिगृहीता देवियों में नहीं। ऐसी अवस्था में अठारह पल्योपम करोड पूर्व पृथक्त्व अधिक तक ही स्त्रीवेदका रहना सिद्ध होता है। (२)

तृतीय आदेश का स्पष्टीकरण-तीसरे आदेश अर्थात् अपेक्षा या प्रकार के अनुसार जघन्य एक समय, उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक चौदह पल्योपम तक स्त्रीवेदी जीव स्त्रीवेदी रहता है। इस आदेश में सौधर्म देवलोक में सात पल्योपम की उत्कृष्ट आयु वाली परिगृहीता देवियों में दो वार उत्पन्न होने की विवक्षा की गई है। इस कारण दो देवी भवों के चौदह पल्योपम और मनुष्यनी या तिर्यंचनी के भवों के पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक होते हैं। यों स्त्रीवेद का लगातार अस्तित्व करोड पूर्व पृथक्त्व अधिक चौदह पल्योपम तक सिद्ध होता है।

બીજા આદેશનું વિવરણ આ પ્રકારે છે-મનુષ્ય સ્ત્રિયોમાં અથવા તિર્યંચ સ્ત્રિયોમાં કરોડ પૂર્વની સ્થિતિવાળા પાંચ ભવ કરીને પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જ ઇશાન દેવલોકમાં બે વાર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી દેવિયોમાં ઉત્પન્ન થાય-તે પણ પરિગૃહીતા દેવિયોમા જ ઉત્પન્ન થાય, અપરિગૃહીતા દેવિયોમાં નહીં. એવી અવસ્થામાં અઢાર પલ્યોપમ કરોડ પૂર્વ પૃથક્ત્વ અધિક સુધી જ સ્ત્રીવેદનું રહેવું સિદ્ધ થાય છે (૨)

તૃતીય આદેશનું સ્પષ્ટીકરણ-ત્રીજો આદેશ અર્થાત્ અપેક્ષા અગર પ્રકારના અનુસાર જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ચૌદ પલ્યોપમ સુધી સ્ત્રીવેદી જીવ સ્ત્રીવેદી રહે છે. આ આદેશમાં સૌધર્મ દેવલોકમાં, સાત પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ આયુવાળી પરિગૃહીતા દેવિયોમાં બે વાર ઉત્પન્ન થવાની વિવક્ષા કરાઈ છે એ કારણે બે દેવી ભવોના ચૌદ પલ્યોપમ અને મનુષ્યની અગર તિર્યંચનીના ભવોના પૃથક્ત્વ કરોડ પૂર્વ અધિક થાય છે. આમ સ્ત્રીવેદનું નિરન્તર અસ્તિત્વ કરોડ પૂર્વ પૃથક્ત્વ અધિક ચૌદ પલ્યોપમ સુધી સિદ્ધ છે.

तस्मात् तन्मतेन चतुर्दश पल्योपमानि पूर्वकोटि पृथक्त्वाभ्यधिकानि स्त्रीवेदस्य स्थितिरवसेया।

अथ चतुर्थादेशं प्ररूपयितुमाह-'एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं पलिओवमसयं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं ४' एकेन-अन्येन चतुर्थेनेत्यर्थः आदेशेन-प्रकारेण जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन पल्योपमशतं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकं यावत् स्त्रीवेदकः कश्चित् स्त्रीवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते ४, तथा च चतुर्थादेशानुसारेण सौधर्मदेवलोके पञ्चाशत्पल्योपमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कासु अपरिगृहीतासु देवीषु मध्ये पूर्वोक्तरीत्या वारद्वयं देवीत्वेनोत्पद्यते तस्मात् तन्मतेन पल्योपमशतं पूर्वकोटि पृथक्त्वाभ्यधिकमुपलभ्यते इति भावः, अथ पञ्चमादेशं प्ररूपयितुमाह-'एगेणं आदेसेणं जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं पलिओवमपुहुत्तं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं ५' एकेन-अन्येन पञ्चमेनेत्यर्थः आदेशेन-प्रकारेण जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन पल्योपमपृथक्त्वं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकं यावत् स्त्रीवेदकः कश्चित् स्त्रीवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा च पञ्चमादेशानुसारेण अनेक भवभ्रमणद्वारेण स्त्रीवेदकस्योत्कृष्टमवस्थानं पल्योपमपृथक्त्वमेव पूर्वकोटी पृथक्त्वाभ्यधिकं

चौथे आदेश का विवरण-चौथे आदेश के अनुसार जघन्य एक समय तक उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक सौ पल्योपम तक स्त्रीवेदी जीव निरन्तर स्त्री वेदी बना रहता है। इस आदेश में सौधर्म देव लोक में पचास-पल्योपम की स्थिति वाली अपरिगृहीता देवियों में दो वार जन्म लेने वाले जीव की विवक्षा की गई है। इस विवक्षा के अनुसार पृथक्त्व करोड पूर्व अधिक सौ पल्योपम तक स्त्रीवेदी का लगातार रहना सिद्ध होता है।

पांच वें आदेश की प्ररूपणा-इस आदेश के अनुसार जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट पूर्वकोटि पृथक्त्व अधिक पल्योपम पृथक्त्व तक स्त्रीवेदी जीव निरन्तर स्त्रीवेदी रहता है। क्योंकि अनेक भवों में भ्रमण करते हुए कोई भी जीव अधिक से अधिक पल्योपम पृथक्त्व तक ही स्त्रीवेदवाला रहता है, उससे अधिक काल तक नहीं, क्योंकि मनुष्यनी या तिर्यचनी की अवस्था में करोड

ચોથા આદેશનું વિવરણ-ચોથા આદેશના અનુસાર જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથકત્વ અધિક સો પલ્યોપમ સુધી સ્ત્રીવેદી જીવ નિરન્તર સ્ત્રી વેદી બની રહે છે એ આદેશમા સૌધર્મ દેવલોકમા પચાસ-પચાસ પલ્યોપમની સ્થિતિવાળી અપરિગૃહીતા દેવિયોમાં બે વાર જન્મ લેનાર જીવની વિવક્ષા કરાઈ છે આ વિવક્ષા અનુસાર પૃથકત્વ કરોડ પૂર્વ અધિક સો પલ્યોપમ સુધી સ્ત્રી વેદનુ નિરન્તર રહેવું સિદ્ધ થાય છે.

પાચમા આદેશની પ્રરૂપણા-આ આદેશના અનુસાર જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથકત્વ અધિક પલ્યોપમ પૃથકત્વ સુધી સ્ત્રીવેદી જીવ નિરન્તર સ્ત્રીવેદી રહે છે કેમકે અનેક ભવોમાં ભ્રમણ કરતો રહેતો કોઈ પણ જીવ અધિકથી અધિક પલ્યોપમ પૃથકત્વ સુધી જ સ્ત્રીવેદવાળો રહે છે, તેનાથી અધિક કાળ સુધી નહીં, કેમકે

लभ्यते न ततोऽधिकम्, नारीणां तिर्यग्योनिकीनां वा पूर्वकोटयायुष्काणां मध्ये सप्त भवानुभवान्तरमष्टमभवे देवकुर्वादिषु त्रिपल्योपमस्थितिकेषु स्त्रीणां मध्ये स्त्रीत्वेन समुत्पद्यते तदनन्तरं कालं कृत्वा सौधर्मे देवलोके जघन्यस्थितिकानां देवीनां मध्ये देवीत्वेनोत्पद्यते तदश्चावश्यं वेदान्तरमाप्नोति इति भावः, गौतमः पृच्छति–'पुरिसवेदेणं भंते ! पुरिसवेदेत्ति पुच्छा ?' हे भदन्त ! पुरुषवेदः खलु 'पुरुषवेद' इति–पुरुषवेदत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेण सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं यावत् पुरुषवेदकः पुरुषवेदत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति–'णपुंसगवेएणं भंते ! णपुंसगवेएत्ति पुच्छा ?' हे भदन्त ! नपुंसकवेदः खलु 'नपुंसकवेद' इति–नपुंसकवेदत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं

पूर्व की आयु वाले सात भवों को अनुभव करके आठवें भव में, देवकुरु आदि में तीन पल्योपम की आयु वाली स्त्रियों में स्त्री रूप से उत्पन्न हो तत्पश्चात् काल करके सौधर्म देव लोक में जघन्य स्थिति वाली देवियों में देवी रूप से उत्पन्न हो तो तत्पश्चात् अवश्य ही जीव अन्य वेद को प्राप्त करता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पुरुषवेदी जीव कितने काल तक निरन्तर पुरुषवेदी रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट कुछ अधिक सौ सागरोपम पृथक्त्व तक पुरुषवेदी निरन्तर पुरुषवेदी रहता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! नपुंसक वेदी जीव कितने काल तक नपुंसक वेदी लगातार बना रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य एक समय तक, उत्कृष्ट वनस्पति काल तक

મનુષ્યની અગર તિર્યચનીની અવસ્થામા કરોડ પૂર્વની આયુવાળા સાત ભવોનો અનુભવ કરીને આઠમા ભવમાં દેવકુરૂ આદિમાં ત્રણ પલ્યોપમની આયુવાળી સ્ત્રિયોમાં સ્ત્રી રૂપથી ઉત્પન્ન થઈને તત્પશ્ચાત્કાળ કરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળી દેવિયોમાં દેવી રૂપથી ઉત્પન્ન થાય તત્પશ્ચાત્ અવશ્ય જીવ અન્ય વેદને પ્રાપ્ત કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પુરૂષવેદી જીવ કેટલા કાળ સુધી પુરૂષવેદી રહે છે

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક સો સાગરોપમ પૃથકત્વ સુધી પુરૂષવેદી રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! નપુંસકવેદી જીવ વધારેમા વધારે કેટલા કાળ સુધી નપુંસકવેદી નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાય કાળ સુધી

समयं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्येन एकं समयम् उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः–अनन्तकालः वनस्पतीनामनन्तत्वात्, नपुंसकवेदको नपुंसकवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति–'अवेदएणं भंते ! अवेदएत्ति पुच्छा' हे भदन्त ! अवेदकः खलु 'अवेदक' इति–अवेदकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तर मवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अवेदे दुविहे पण्णत्ते' अवेदो द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा–सादीए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' तद्यथा–सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र यः क्षपकश्रेणीं प्रतिपद्य वेदको भवति स साद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, क्षपकश्रेणेः परिपातासद्भावात्, यस्तावद् उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यावेदको जायते स सादिसपर्यवसितो व्यपदिश्यते, 'तत्थ णं जे ते साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' तत्र खलु–साद्यपर्यवसितसादिसपर्यवसितयोर्मध्ये यः स सादि सपर्यवसितः स जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तं यावद् निरन्तरमवतिष्ठते तथा

अर्थात् अनन्त काल तक। वनस्पति के जीव नपुंसक वेदी होते हैं और उनका काल अनन्त है, अतएव नपुंसक वेद का काल भी अनन्त ही कहा गया है।

गौतमस्वामी–हे भगवान्! अवेदक जीव कितने काल तक अवेदक रहता है?

भगवान्–हे गौतम ! अवेदक जीव दो प्रकार के कहे गए हैं, वे इस प्रकार हैं–सादि अपर्यवसित और सादि सपर्यवसित। जो जीव क्षपकश्रेणी को प्राप्त करके अवेदी हो जाता है, वह सादि अपर्यवसित कहलाता है, क्योंकि ऐसे जीव का फिर पतन नहीं हो सकता। जो जीव उपशमश्रेणी को प्राप्त करके अवेदक होता है, वह सादि सपर्यवसित कहलाता है, क्योंकि उसकी अवेद अवस्था की आदि भी है और गिर जाने पर अन्त भी हो जाता है। इनमें से जो सादि सपर्यवसित है, वह जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक निरन्तर अवेदक रहता है। क्यों कि जो जीव एक समय तक अवेदक रह

અર્થાત્ અનન્ત કાળ સુધી વનસ્પતિના જીવ નપુંસકવેદી હોય છે અને તેમનો કાળ અનન્ત છે, તેથી જ નપુંસક વેદનો કાળ અનન્ત જ કહેલ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અવેદક જીવ કેટલા સમય સુધી અવેદક રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! અવેદક જીવ બે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે–સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત, જે જીવ ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને અવેદી થઈ જાય છે, તે સાદિ અપર્યવસિત કહેવાય છે, કેમકે એવા જીવનું પાછું પતન નથી થઈ શકતું. જે જીવ ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને અવેદક થાય છે, તે સાદિ સપર્યવસિત કહેવાય છે કેમકે તેની અવેદ અવસ્થાને આદિ પણ છે અને પતન પામતા અન્ત પણ થઈ જાય છે તેઓમાથી જે સાદિ સપર્યવસિત છે, તે જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી નિરન્તર અવેદક રહે છે, કેમકે જે જીવ એક સમય સુધી

च यदा एकसमयमवेदको भूत्वा द्वितीयसमये कालधर्मं प्राप्नोति, तदा तस्मिन्नेव पञ्चम समये देवेषूत्पन्नः सन् पुरुषवेदोदयेन सवेदको भवति, अतएवेदं जघन्यत एकं समयमवेदको भवति, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तं यावत्, परतोऽवश्यं श्रेणीतः परिपाते वेदोदयसद्भावात् इति भावः, 'द्वारं ६' षष्ठं वेदद्वारं समाप्तम् ॥ सू० ६ ॥

कषायद्वारवक्तव्यता

मूलम्–सकसाई णं भंते ! सकसाइत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सकसाई तिविहे पण्णत्ते, तं जहा–अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए सादीए वा सपज्जवसिए जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं, कोहकसाई णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, एवं जाव माणमायकसाई, लोभकसाई णं भंते ! लोभकसाई त्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, अकसाई दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–सादीए वा अपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, दारं ७ ॥सू० ७॥

छाया–सकषायी खलु भदन्त ! 'सकषायी' इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सकषायी त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः,

---

कर दूसरे ही समय में काल करके देवगति में जन्म लेता है, वह पुरुषवेद का उदय होने से सवेदक हो जाता है। इस कारण यहां अवेदक का काल जघन्य एक समय कहा है। उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त कहने का कारण यह है कि अन्तर्मुहूर्त्त के पश्चात् श्रेणी से पतित होने पर उसके वेद का उदय हो जाता है। (६ वेदद्वार)

कषाय द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ–(सकसाई णं भंते ! सकसाइ त्ति कालओ केच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! सकषायी जीव कितने काल तक सकषायी रहता है ? (गोयमा ! सक-

---

અવેદક રહીને બીજા જ સમયમાં કાળ કરીને દેવગતિમાં જન્મ લે છે તે પુરૂષ વેદનો ઉદય થવાથી સવેદક થઈ જાય છે. એ કારણથી અહીં અવેદનુ જઘન્ય એક સમય કહેલ છે. ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત કહેવાનું કારણ એ છે કે અન્તર્મુહૂર્તના પછી શ્રેણીથી પતિત થતા તેના વેદનો ઉદય થઈ જાય છે. (વેદદ્વાર ૬)

કષાયદ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(सकसाई णं भंते ! सकाइत्ति कालओ केवच्चिरं होई ?) હે ભગવન્ ! સકષાયી જીવ કેટલા સમય સુધી સકષાયી રહે છે ? (गोयमा ! सकसायी तिविहे पण्णत्ते)

सादिको वा सपर्यवसितः, यावत् अपार्द्धः पुद्गलपरिवर्तो देशोनः, क्रोधकषायी खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, एवं यावद् मानमाया कषायी, लोभकषायी खलु भदन्त ! लोभकषायी इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, अकषायी खलु भदन्त ! अकषायी इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! अकषायी द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, द्वारम् ७ ॥सू० ७॥

सायी तिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! सकषायी जीव तीन प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (अणादीए वा अपज्जवसिए) अनादि अनन्त (अणादीए वा सपज्जवसिए) अनादि सान्त (सादीए वा सपज्जवसिए) अथवा सादि सान्त (जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) यावत् देशोन अपार्ध पुद्गल परावर्त्तन

(कोह कसाई णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! क्रोधकषायी संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक (एवं जाव माणमायाकसाई) इसी प्रकार यावत् मानकषायी माया कषायी (लोभकसाई णं भंते ! लोभकसाइ त्ति पुच्छा ?) हे भगवन् ! लोभकषायी कितने काल तक लोभ कषायी रहता है, ऐसा प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य एक समय, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त

(अकसाई णं भंते ! अकसाइ त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! अकषायी कितने काल तक अकषायी रहता है ? (गोयमा ! अकसाई दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! अकषायी दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा–सादीए वा अपज्ज-

---

હે ગૌતમ ! સકષાયી ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તેઓ આ પ્રકારે છે (अणादीए वा अपज्जवसिए) અનાદિ અનન્ત (अणादीए वा सपज्जवसिए) અનાદિ સાન્ત (सादीए वा सपज्जवसिए) અથવા સાદિ સાન્ત (जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) યાવત્ દેશોન અપારાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન.

(कोहकसाई णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવાન્ ! ક્રોધ કષાયી સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (एवं जाव माणमायाकसाई) એ પ્રકારે યાવત્ માનકષાયી અને માયાકષાયી (लोभकसाईणं भंते ! लोभकसाइत्ति पुच्छा ?) ભગવન્ ! લોભકષાયી કેટલા સમય સુધી લોભકષાયી રહે છે ? એવો પ્રશ્ન (गोयमा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત.

(अकसाई णं भंते ! अकसाईत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! અકષાયી કેટલા કાળ સુધી અકષાયી રહે છે ? (गोयमा ! अकसाई दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અકષાયી બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा सादीए वा अपज्जवसिए सादीए वा सपज्जवसिए) તેઓ આ

टीका-पूर्वं वेदद्वारं निरूपितम् अथ क्रमादागतं सप्तमं कषायद्वारं प्ररूपयितुमाह-'सकसाईणं भंते ! सकसाइत्ति कालओ केवचिरं होइ ?' हे भदन्त ! सकषायी-सह-विद्यमानः कषायो येषां यैर्वा ते सकषायाः-जीवपरिणामविशेषास्ते विद्यन्ते यस्य स सकषायी, स खलु 'सकषायी' इति-सकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सकसाई तिविहे पण्णत्ते' सकषायी त्रिविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र पूर्वोक्तरीत्या यः खलु उपशमश्रेणिं क्षपकश्रेणिं वा

वसिए, सादीए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार-सादि अनन्त और सादि सान्त (तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए) उनमें जो सादि सान्त है (से जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य एक समय, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक। उस अवस्था में रहता है (द्वार ७)

टीकार्थ-पहले वेदद्वार की प्ररूपणा की, अब क्रमप्राप्त सातवें कषाय द्वार की प्ररूपणा की जाती है।

जीव के एक विकारी परिणाम को कषाय कहते हैं, जो कषाय से युक्त हो वह सकषायी कहलाता है।

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-भगवन् ! सकषायी जीव कितने काल तक सकषायी बना रहता है ?

भगवन्-हे गौतम ! सकषायी जीव तीन प्रकार के होते हैं-अनादि अनन्त, अनादि सान्त और सादि सान्त। पहले कहे अनुसार जो जीव कभी भी उपसमश्रेणी अथवा क्षपक श्रेणी को प्राप्त नहीं करेगा, वह अनादि अपर्यवसित

પ્રકારે-અનન્ત અને સાદિ સાન્ત (तत्थण जे से सादीए सपज्जवसिए) તેઓમાં જે સાદિ સાન્ત છે (से जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) તે જઘન્ય એક સમય, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી. (દ્વાર ૭)

ટીકાર્થ-પહેલાં વેદદ્વારની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી, હવે ક્રમ પ્રાપ્ત સાતમા કષાયદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

જીવના એક વિકારી પરિણામને કષાય કહે છે, જે કષાયથી યુક્ત હોય તે સકષાયી કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સકષાયીજીવ કેટલા કાળ સુધી સકષાયી બની રહે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સકષાયી જીવ ત્રણ પ્રકારના હોય છે-અનાદિઅનન્ત, અનાદિસાંત, અને સાદિસાન્ત. પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જે જીવ ક્યારેય પણ ઉપશમશ્રેણી અથવા ક્ષપકશ્રેણીને પ્રાપ્ત કરશે નહિ, તે અનાદિ અપર્યવસિત સકષાયી કહેવાય છે, કેમકે

कदाचिदपि न प्राप्स्यति सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, कदाचिदपि तस्य कषायोदय व्यवच्छेदासंभवात्, यस्तावत् उपशमश्रेणिं क्षपकश्रेणिं वा प्राप्स्यति सोऽनादि सपर्यवसितो व्यवह्रियते, उपशमश्रेणीं प्राप्तौ क्षपकश्रेणीं प्राप्तौ वा कषायोदय व्यवच्छेदस्य भाविस्वात्, यस्तूपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते तत्र चाकषायी भूत्वा पुनरुपशमश्रेणीतः परिपतन् सकषायी भवति स सादि सपर्यवसितो व्यपदिश्यते इति भावः, 'जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' यावत्-तत्र खलु-पूर्वोक्तत्रिसकषायिषु मध्ये यः स सादि सपर्यवसितः सकषायी भवति स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालं यावत् सकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् अव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते अभव्यापेक्षया, अनन्तं कालमेव प्रतिपादयति कालापेक्षया अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अपार्द्धः-अपगतमर्द्धं यस्य सोऽपार्द्धः, पुद्गलपरिवर्तः, देशोनः-किञ्चिदूनो भवति, क्षेत्रापेक्षया देशोनम् अपार्द्धपुद्गलपरावर्त यावत् उपशमश्रेणीतः परिपतितः सन्

सकषायी कहलाता है, क्यों कि उसके कषाय का कभी विच्छेद नहीं हो सकता जो जीव कभी उपशमश्रेणी या क्षपकश्रेणी को प्राप्त करेगा, वह अनादि सपर्यवसित या अनादि सान्त सकषायी कहलाता है, क्योंकि उपशमश्रेणी अथवा क्षपकश्रेणी प्राप्त करने पर उसके कषायोदय का विच्छेद हो जाता है। जो जीव उपशमश्रेणी प्राप्त करके और अकषायी होकर फिर उपशमश्रेणी से पतित होकर सकषायी हो जाता है, वह सादि सान्त सकषायी कहलाता है, क्यों कि उसके कषायोदय की आदि भी है और भविष्य में पुनः कषायोदय का अन्त भी हो जाएगा।

इन तीन प्रकार के सकषायी जीवों में जो सादि सपर्यवसित सकषायी है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक निरन्तर सकषायी रहते हैं। अनन्त काल का स्पष्टीकरण इस प्रकार है-कालकी अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी तक और क्षेत्र की अपेक्षा कुछ कम अपार्ध पुद्गलपरि-

---

તેમના કષાયને કયારેય વિચ્છેદ નથી થઇ શકતો. જે જીવ કયારેક ઉપશમશ્રેણી કે ક્ષપકશ્રેણીને પ્રાપ્ત કરશે, તે અનાદિ સપર્યવસિત અથવા અનાદિ સાન્ત કષાયી કહેવાય છે, કેમકે ઉપશમશ્રેણી અથવા ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્ત કરવાથી તેમના કષાયોદયનો વિચ્છેદ થઇ જાય છે. જે જીવ ઉપશમશ્રેણી પ્રાપ્ત કરીને અને અકષાયી બનીને ફરી ઉપશમશ્રેણીથી પતિત થઇને સકષાયી બની જાય છે, તે સાદિસાન્ત કષાયી કહેવાય છે, કેમકે તેના કષાયોદયની આદિ પણ છે અને ભવિષ્યમાં ફરી કષાયોદયનો અન્ત પણ થઇ જશે.

આ ત્રણ પ્રકારના સકષાયી જીવોમા જે સાદિ સપર્યવસિત સકષાયી છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી નિરન્તર સકષાયી રહે છે. અનન્તકાળનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રકારે છે-કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી સુધી અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કાંઇક ઓછા અપાર્ધ પુદ્ગલપરિવર્તન સુધી, કેમકે ઉપશમ શ્રેણીથી પડેલ

एतावन्तं कालं संसारे परिभ्रमति तस्मात् सादिसपर्यवसितस्य सकषायिणो जघन्येन काल मानमन्तर्मुहूर्तं भवति, उत्कृष्टेन तु देशोनोऽपार्द्धपुद्गलपरावर्तः कालमानमवसेयं प्रागुक्तसवेदकत्वयुक्तेस्तुल्यत्वात्, गौतमः पृच्छति-'कोहकसाईणं भंते ! पुच्छा' भदन्त ! क्रोधकषायी खलु क्रोधकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन उत्कृष्टेन च क्रोधकषायी क्रोधकषायित्वपर्यायविशिष्टतया निरन्तरम् अन्तर्मुहूर्तं यावद् अवतिष्ठते क्रोधकषायोपयोगस्य जघन्येन उत्कृष्टेन वा अन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात् तथाविधजीवस्वभावत्वात्, एवमग्रेऽपि मानमायालोभकषायेष्वपि विशिष्टोपयोगापेक्षयैव प्ररूपणमवसेयमित्यभिप्रायेणाह-'एवं जाव माणमायकसाई' एवम्-क्रोधकषायिरीत्या यावत्-मान-

वर्त्तन तक। क्यों कि उपशमश्रेणी से गिरा हुआ जीव इतने काल तक संसार में परिभ्रमण करता है। इस कारण सादि सान्त सकषाय जीव का जघन्य कालमान अन्तर्मुहूर्त्त का है और उत्कृष्ट कुछ कम अपार्ध पुद्गल परावर्त्त का है। पहले सवेदी के विषय में जो युक्ति कही है, वही यहां भी समान है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् क्रोध कषायी जीव लगातार कितने काल तक क्रोधकषायी बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य और उत्कृष्ट रूप से क्रोधकषायी जीव निरन्तर क्रोधकषायी के रूप में अन्तर्मुहूर्त्त तक ही रहता है, क्योंकि क्रोध कषाय का उपयोग कम से कम और अधिक से अधिक भी अन्तर्मुहूर्त्त तक ही रह सकता है

इसी प्रकार मान माया और लोभ कषायों में भी विशिष्ट उपयोग की अपेक्षा से ही प्ररूपणा की गई है, इसी अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं-क्रोध कषाय की तरह मानकषायी जीव मानकषाय से और मायाकषायी माया

જીવ એટલા કાળ સુધી સંસારમા પરિભ્રમણ કરે છે. એ કારણે સાદિસાન્ત કષાય જીવનું જઘન્ય કાળમાન અન્તર્મુહૂર્તનું છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઇ ઓછા અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનનું છે. પહેલા સવેદીના સમ્બન્ધમા જે યુક્તિ કહી છે, તેજ અહી પણ સરખી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્રોધ કષાયી જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી ક્રોધ કષાયી બની રહે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી ક્રોધ કષાયી જીવ નિરન્તર ક્રોધ કષાયીના રૂપમાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહે છે, કેમકે ક્રોધ કષાયનો ઉપયોગ ઓછામાં ઓછો અને અધિકથી અધિક પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહી શકે છે.

એજ પ્રકારે માન, માયા, અને લોભકષાયોમાં પણ વિશિષ્ટ ઉપયોગની અપેક્ષાથી જ પ્રરૂપણા કરાઇ છે, એજ અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે-

ક્રોધકષાયની જેમ માનકષાયી જીવ માનકષાયી અને માયાકષાયી માયાકષાયથી

कषायी मानकषायित्वपर्यायविशिष्टः, मायाकषायी मायाकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया जघन्येन उत्कृष्टेन चापि अन्तर्मुहूर्तं यावद्व्यवच्छेदेन अवतिष्ठते मानकषायोपयोगस्य मायाकषायोपयोगस्य च जघन्येन उत्कृष्टेन वा तथाविध जीवस्वाभाव्यात् अन्तर्मुहूर्त प्रमाणत्वात्, गौतमः पृच्छति–'लोभकसाई णं भंते! लोभकसाईत्ति पुच्छा' हे भदन्त! लोभकषायी खलु 'लोभकषायी' इति–लोभकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तं यावत् लोभकषायी लोभकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया निरन्तरमवतिष्ठते तथा च यदा कश्चिदुपशमकः उपशमश्रेणिपर्यवसाने उपशान्तवीतरागो भूत्वा उपशमश्रेणितः परिपतन् लोभाणुप्रथमसमयसंवेदनकाले एव मरणधर्ममासाद्य देवलोकेपूत्पन्नः सन् क्रोधकषायी मानकषायी मायाकषायी वा भवति तदा एकं समयं यावद् लोभकषायी स उप-

---

कषाय से युक्त काल की अपेक्षा जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक ही रहता है। क्यों कि जीव का स्वभाव ही ऐसा है कि मान कषाय और माया कषाय का उपयोग अन्तर्मुहूर्त्त से अधिक नहीं रहता।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! लोभकषायी जीव लोभ कषाय पर्याय से युक्त लगातार कितने काल तक रहता है?

भगवान्–हे गौतम! जघन्य एक समय तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक लोभकषायी, लोभकषायी के रूप में निरन्तर रहता है। जब कोई उपशमक जीव उपशमश्रेणी का अन्त होने पर उपशान्त राग होकर उपशमश्रेणी से गिरता है और लोभ के अंश के वेदन के प्रथम समय में ही मृत्यु को प्राप्त होकर देवलोक में उत्पन्न होता है और क्रोध कषायी, मानकषायी एवं मायाकषायी होता है, उस समय एक समय तक लोभकषायी पाया जाता है, प्रश्न किया जा सकता

युक्त કાલની અપેક્ષાએ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ રહે છે. કેમકે જીવનો સ્વભાવ જ એવો છે કે માનકષાય અને માયાકષાયનો ઉપયોગ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક નથી રહેતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! લોભકષાયી જીવ લોભકષાય પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી રહે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જઘન્ય એક સમય સુધી, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી લોભકષાયી, લોભકષાયીના રૂપમાં નિરન્તર રહે છે. જ્યારે કોઈ ઉપશમક જીવ ઉપશમ શ્રેણીનો અન્ત થતા ઉપશાન્તરાગ થઈને ઉપશમશ્રેણીથી પડે છે અને લોભના અંશના વેદનના પ્રથમ સમયમાં જ મૃત્યુને, પ્રાપ્ત થઈને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્રોધકષાયી, માનકષાયી તેમજ માયાકષાયી થાય છે. તે સમયે એક સમય સુધી લોભકષાયી બની રહે છે. (મળી આવે છે)

लभ्यते, ननु तुल्ययुक्त्या क्रोधादिष्वपि जघन्येन एकसमयत्वं कथं नोपलभ्यते ? इति चेद्-प्रोच्यते-यदि उपशमश्रेणीतः परिपतन् क्रोधाणुवेदनप्रथमसमये मानाणुवेदनप्रथमसमये मायाणुवेदनप्रथमसमये वा मरणधर्ममासाद्य देवलोकेषूत्पद्यते तथापि तथा स्वाभाव्यात् येन कषायोदयेन कालं कृतवान् तमेव कषायोदयं तत्रापिगतः सन् अन्तर्मुहूर्तमनुवर्तयति प्रस्तुत सूत्रप्रामाण्येन तथा परिज्ञानात् अतोऽनेकसमयत्वं क्रोधमानमायाकषायेषु प्रतिपादितम्, गौतमः पृच्छति-'अकसाई णं भंते ! अकसइत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! अकषायी खलु 'अकषायी' इति-अकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरं भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अकसाई दुविहे पण्णत्ते' अकषायी द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-सादीए वा अपज्जवसिए

है कि लोभ के संबंध में जो युक्ति दी गई है, उसी युक्ति के अनुसार क्रोध आदि का भी जघन्य एक समय तक रहना क्यों नहीं बतलाया गया ? इसका उत्तर यह है कि यदि उपशमश्रेणी से गिरता हुआ क्रोधाणु के वेदन के प्रथम समय में, मानाणु के वेदन के प्रथम समय में अथवा मायाणु के वेदन के प्रथम समय में मृत्यु को प्राप्त होकर देवलोक में उत्पन्न होता है, तथापि स्वभाववशात् जिस कषाय के उदय के साथ काल किया है, वही कषाय आगामी भव में भी अन्तमुहूर्त्त तक रहता है । इसी सूत्र के प्रामाण्य से ऐसा ज्ञात होता है । इसी से क्रोध, मान और माया कषाय का अनेक समयत्व प्रतिपादन किया गया है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अकषायी जीव कितने काल तक अकषायी पर्याय से युक्त बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! अकषायी जीव दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार हैं-सादि अनन्त और सादि सान्त । इन दोनों में से जो सादि सान्त अकषायी

પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે લોભના સમ્બન્ધમાં જે યુક્તિ આપી છે, તેજ યુક્તિના અનુસાર ક્રોધ વગેરેનું પણ જઘન્ય એક સમય સુધી રહેવું કેમ નથી બતાવ્યુ ?

તેને ઉત્તર એ છે કે-જો ઉપશમ શ્રેણીથી પડી રહેલા ક્રોધાણુઓના વેદનના પ્રથમ સમયમાં માનાણુના વેદનના પ્રથમ સમયમાં અથવા માયાણુના વેદનના પ્રથમ સમયમાં મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તથાપિ સ્વસ્વભાવ વશાત્ જે કષાયના ઉદયની સાથે કાળ કર્યો છે, તેજ કષાય આગામી ભવમાં પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. આ સૂત્રના પ્રમાણથી એવું જ્ઞાત થાય છે. એથી જ ક્રોધ, માન, માયાકષાયનું અનેક સમયત્વનું પ્રતિપાદન કરાયેલું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અકષાયી જીવ કેટલા કાળ સુધી અકષાયી પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અકષાયી જીવ બે પ્રકારના હોય છે-તે આ પ્રકારે-સાદિ

सादीए वा सपज्जवसिए' तद्यथा—सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः तथा च साद्यपर्यवसितभेदेन अकषायी द्विप्रकारकः प्रतिपादितः, 'तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' तत्र खलु—साद्यपर्यवसित सादिसपर्यवसितयोरकषायिणोर्मध्ये यः स सादिसपर्यवसितः अकषायी स जघन्येन एकं समयम् उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तं यावत् कालापेक्षया अकषायित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते इति भावः, प्रागुक्तावेदयुक्ते स्तुल्यत्वात् तथाहि—प्रागुक्तद्विविधा कषायिणोर्मध्ये यः क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्याकषायी भवति स साद्यपर्यवसितोऽकषायी व्यपदिश्यते क्षपकश्रेणेः परिपातासंभवात्, यस्तावदुपशमश्रेणिं प्रतिपद्याकषायी भवति स सादिसपर्यवसितोऽकषायी व्यपदिश्यते, स खलु जघन्येन एकं समयम् अकषायित्वपर्यायविशिष्टो भवति यदा एकसमयमकषायी भूत्वा द्वितीयसमये पञ्चत्वं प्राप्नोति तदा तस्मिन्नेव पञ्चत्वसमये देवेषूत्पन्नः सकषायोदयेन सकषायी भवति एवं रीत्या जघन्येन एकं समयमकषायी भणित, उत्कृष्टेन तु अन्तर्मुहूर्तं यावद् अकषायी भवति ततः परमवश्यमेव उपशमश्रेणीतः परिपाते कषायोदय सद्भावात् 'दारं ७' सप्तमं कषायद्वारं समाप्तम् ॥ सू० ७ ॥

है, वह जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक अकषायी पर्याय से युक्त निरन्तर रहता है। इस विषय में वही युक्ति समझ लेना चाहिए जो वेद के विषय में कही गई है। अर्थात् पूर्वोक्त दो प्रकार के अकषायी जीवों में से जो क्षपकश्रेणी को प्राप्त करके अकषायी होता है, वह सादि अनन्त अकषायी होता है। क्योंकि क्षपकश्रेणी से फिर प्रतिपात नहीं होता, किन्तु जो जीव उपशमश्रेणी पर आरूढ होकर अकषायी होता है, वह सादि सान्त अकषायी कहलाता है। वह जघन्य एक समय तक अकषाय पर्याप्त पर्याप्त से युक्त रहता है। जब एक समय अकषायी होकर दूसरे समय में मृत्यु को प्राप्त हो जाता है, तब उसी समय में देव लोक में उत्पन्न होकर कषाय के उदय से सकषायी हो जाता है। इस कारण अकषायित्व का जघन्य काल एक समय का कहा गया है। उत्कृष्ट

અનન્ત અને સાદિસાન્ત. આ બન્નેમાંથી જે સાદિસાન્ત અકષાયી છે તે જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અકષાયી પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર રહે છે. આ વિષયમાં તેજ યુક્તિ સમજી લેવી જોઈએ જે વેદના વિષયમાં કહેલી છે અર્થાત્ પૂર્વોક્ત બે પ્રકારના અકષાયી જીવોમાંથી જ ક્ષપક શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરીને અકષાયી થાય છે, તે સાદિ અનન્ત અકષાયી હોય છે, કેમકે ક્ષપક શ્રેણીથી ફરી પ્રતિપાત થતો નથી, કિન્તુ જે જીવ ઉપશમ શ્રેણી પર આરૂઢ થઈને અકષાયી થાય છે, તે સાદિસાન્ત અકષાયી કહેવાય છે તે જઘન્ય એક સમય સુધી અકષાય પર્યાપ્ત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. જ્યારે એક સમય અકષાયી થઈને બીજા સમયમાં મૃત્યુને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, ત્યારે એ સમયમાં દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈને કષાયના ઉદયથી અકષાયી બની જાય છે. એ કારણથી

लेश्याद्वार वक्तव्यता

मूलम्–सलेस्से णं भंते ! सलेस्सेत्ति पुच्छा, गोयमा ! सलेस्से दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–आणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए, कण्हलेस्से णं भंते ! कण्हलेस्से त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ! गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, नीललेस्से णं भंते ! नीललेस्से त्ति पुच्छा गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दससागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइभागमब्भहियाइं, काउलेस्से णं पुच्छा गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णिसागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइभागमब्भहियाइं, तेउलेस्सेणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जभागमब्भहियाइं पम्हलेस्से णं भंते पुच्छा, गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसे णं दससागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, सुक्कलेस्से णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, अलेस्से णं पुच्छा, गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए दारं ८ ॥ सू० ८॥

छाया–सलेश्यः खलु भदन्त ! सलेश्य इति पृच्छा, गौतम ! सलेश्यो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, कृष्णलेश्यः खलु भदन्त !

अन्तर्मुहूर्त्त तक अकषायी रहता है, तत्पश्चात् क्षपकश्रेणी से अवश्य ही पतित होकर सकषाय बन जाता है। (द्वार ७)

लेश्याद्वार

शब्दार्थ–(सलेस्से णं भंते ! अलेस्से त्ति पुच्छा ?) हे भगवन् ! अलेश्य अर्थात् लेश्यायुक्त, लेश्यायुक्त कितने काल तक रहता है, ऐसा प्रश्न (गोयमा ! सलेस्से दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! सलेश्य दो प्रकार के कहे गए हैं (तं जहा–अणादीए

અકષાયિત્વનો જઘન્ય કાળ એક સમય કહેલો છે ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અકષાયી રહે છે, તત્પશ્ચાત્ ઉપશમ શ્રેણીથી અવશ્ય જ પતિત થઇને સકષાય બની જાય છે. (દ્વાર ૭)

લેશ્યાદ્વાર

શબ્દાર્થ–(सलेस्से णं भंते ! सलेस्सेत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાયુક્ત,

कृष्णलेश्य इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, नीललेश्यः खलु भदन्त ! नीललेश्य इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन दशसागरोपमाणि पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि, कापोतलेश्यः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि सागरोपमाणि पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि, तेजोलेश्यः खलु पृच्छा, गौतम !

वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार–अनादि अनन्त और अनादि सान्त

(कण्हलेस्से णं भंते ! कण्हलेस्से त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! कृष्णलेश्या वाला जीव कितने काल तक कृष्णलेश्या वाला रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट तेतीस सागरोपम (अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं) अन्तर्मुहूर्त्त अधिक

(नीललेस्से णं भंते ! नीललेस्से त्ति) हे भगवन् ! नीललेश्या वाला कितने काल तक नीललेश्या वाला रहता है, ऐसी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जभागमब्भहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पल्योपम का असंख्यातवां भाग अधिक दस सागरोपम तक

(काउलेस्से णं पुच्छा ?) कापोतलेश्या विषयक, प्रश्न इत्यादि (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिण्णि सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइभागमब्भहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें

જીવ લેશ્યાયુક્ત કેટલા કાળ સુધી રહે છે, એવો પ્રશ્ન (गोयमा ! सलेस्से दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! સલેશ્ય જીવ બે પ્રકારના કહેલ છે (त जहा)–अजादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए) તેઓ આ પ્રકારે અનાદિઅનન્ત અને અનાદિ સાન્ત

(कण्हलेस्सेणं भंते ! कण्हलेस्सेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા કાળ સુધી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ (अंतोमुहुत्त मब्भहियाइं) અન્તર્મુહૂર્ત અધિક.

(नीललेस्से णं भंते ! नीललेस्सेत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યાવાળા જીવ કેટલા કાળ સુધી નીલલેશ્યાવાળા રહે છે એવો પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइभागमब्भहियाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક દશ સાગરોપમ સુધી,

(काउलेसेणं पुच्छा ?) કાપોતલેશ્યાવાળા ઇત્યાદિ પ્રશ્ન હે (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिण्णि सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइभागमब्भहियाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક ત્રણ સાગરોપમ સુધી.

जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन द्वे सागरोपमे पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिके, पद्मलेश्यः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन दशसागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, शुक्ललेश्यः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, अलेश्यः खलु पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः द्वारम् ८ ॥सू० ८

टीका-पूर्वं कषायद्वारं प्ररूपितम् अथ क्रमादागतमष्टमं लेश्याद्वारं प्ररूपयितुमाह- 'सलेस्से णं भंते ! सलेस्सेत्ति पुच्छा' हे भदन्त ! सलेश्यः-सह-विद्यमाना लेश्या यस्य येन

भाग अधिक तीन सागरोपम तक

(तेउलेस्से णं पुच्छा ?) तेजोलेश्या विषयक-प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जभागमब्भहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग अधिक दो सागरोपम तक

(पम्हलेस्से णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! पद्मलेश्यावाला विषे-प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं अंतो मुहुत्तमब्भहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दस सागरोपम तक

(सुक्कलेस्सेणं पुच्छा ?) शुक्ललेश्या विषयक-प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त अधिक तेतीस सागरोपम तक

(अलेस्से णं पुच्छा ?) अलेश्या विषयक-प्रश्न ? (गोयमा ! सादीए अपज्ज-वसिए) हे गौतम ! सादि अनन्त। (द्वार ८)

टीकार्थ-पहले कषायद्वार की प्ररूपणा की गई, अब क्रमागत आठवें लेश्या द्वार की प्ररूपणा की जाती है

(तेउलेस्सेणं पुच्छा ?) તેજોલેશ્યાવાળા વિષે પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जभागमब्भहियाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક બે સાગરોપમ સુધી.

(पम्हलेसेणं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! પદ્મલેશ્યાવાળા વિષે-પ્રશ્ન(गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं अंतोमुहुत्त मब्भहियाइं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ સાગરોપમ સુધી.

(सुक्कलेस्से णं भंते ! पुच्छा) શુક્લ લેશ્યાવાળા વિષે-પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं हे गौतम ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી.

(अलेस्सेणं पुच्छा ?) અલેશ્યા વિષે પ્રશ્ન ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) ગૌતમ સાદિ અનન્ત

ટીકાર્થ-પહેલા કષાય દ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ, હવે ક્રમાગત (દ્વાર ૮) આઠમા લેશ્યા

वा स सलेश्यः खलु 'सलेश्य' इति-सलेश्यत्व पर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सलेस्से दुविहे पण्णत्ते' सलेश्यो द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, तत्र यः खलु कदाचिदपि न संसारव्यवच्छेदकर्ता भवति सोऽनादिरपर्यवसितो व्यपदिश्यते, यस्तु संसार पारगामी भवति सोऽनादि सपर्यवसितो व्यपदिश्यते, गौतमः पृच्छति-'कण्हलेस्से णं भंते ! कण्हलेस्सेत्ति कालओ केवचिरं होइ?' हे भदन्त ! कृष्णलेश्यः खलु 'कृष्णलेश्य' इति-कृष्णलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं भवति ? अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहिआइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि यावत् कृष्णलेश्यः कृष्णलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन्

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सलेश्य अर्थात् लेश्यावान् जीव कितने काल तक सलेश्यबना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! सलेश्य जीव दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार हैं-अनादि अपर्यवसित और अनादि सपर्यवसित। इनमें से जिस जीव के संसार अर्थात् जन्म-मरण का कभी अन्त नहीं आता, वह अनादि अपर्यवसित कहलाता है और जो संसारपारगामी हो वह अनादि सपर्यवसित कहा जाता है।

गौतमस्वामी- भगवन् ! कृष्णलेश्या वाला जीव कितने काल तक कृष्ण लेश्या वाला निरन्तर बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त अधिक तेतीस सागरोपम तक कृष्णलेश्या वाला निरन्तर कृष्णलेश्या वाला रहता है।

દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાવાન્ જીવ કેટલા કાળ સુધી સલેશ્ય બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સલેશ્ય જીવ બે પ્રકારના હોય છે, તે આ પ્રકારે-અનાદિ સપર્યવસિત, અને અનાદિ અપર્યવસિત, તેમાંથી જે જીવનો સંસાર અર્થાત્ જન્મ મરણનો ક્યારેય અંત નથી આવતો તે અનાદિ અપર્યવસિત કહેવાય છે અને જે સંસાર પારગામી છે તે અનાદિ સપર્યવસિત કહેવાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા વાળા જીવ કેટલા સમય સુધી કૃષ્ણલેશ્યા વાળા નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નિરન્તર કૃષ્ણલેશ્યાવાળા રહે છે. તિર્યંચો અને

कालापेक्षया निरन्तरमवतिष्ठते, तथा चात्र तिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च लेश्याद्रव्याणि अन्तर्मुहूर्तकाणि भवन्ति ततः परमवश्यमेव लेश्यान्तरपरिणामं प्राप्नुवन्ति देवनैरयिकाणान्तु पूर्वभव चरमान्तर्मुहूर्तादारभ्य परभवाद्यन्तर्मुहूर्तं यावत् लेश्याद्रव्याणि अवस्थितानि भवन्ति, ततः सर्वत्र जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् तिर्यग्योनिकमनुष्यापेक्षयाऽवगन्तव्यम् उत्कृष्टेन तु देवनैरयिकापेक्षयाऽवसेयम्, तच्च विचित्रमिति विभाव्यते, तत्र त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताऽभ्यधिकानि इत्येतत्कथनं सप्तमनरक पृथिव्यपेक्षयाऽवसेयम्, सप्तमनरकपृथिवीस्थ नैरयिकाणां कृष्णलेश्याकत्वात् तेषाञ्च स्थितिरुत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, यत्तु पूर्वोत्तरभवगते यथाक्रमं चरमाद्ये अन्तर्मुहूर्ते ते द्वे अप्येकम् अन्तर्मुहूर्तम्, अन्तर्मुहूर्तस्य असंख्यातभेदभिन्नत्वादिति भावः, गौतमः पृच्छति-'नीललेस्से णं भंते ! नीललेसेत्ति पुच्छा'

तिर्यंचों और मनुष्यों के लेश्या द्रव्य अन्तर्मुहूर्त्त तक रहते हैं, उसके बाद अवश्य ही बदल जाते हैं, किन्तु देवों और नारकों के लेश्या द्रव्य पूर्व भव संबंधी अन्तिम अन्तर्मुहूर्त्त से आरंभ होकर परभव के प्रथम अन्तर्मुहूर्त्त तक कायम रहते हैं। जघन्य काल अन्तर्मुहूर्त्त सर्वत्र मनुष्यों और तिर्यंचो की अपेक्षा से जानना चाहिए और उत्कृष्ट काल देवों एवं नारकों की अपेक्षा से। यह उत्कृष्ट काल अलग अलग प्रकार का है, अतएव इस पर विचार करते हैं-

कृष्णलेश्या का उत्कृष्ट काल अन्तर्मुहूर्त्त अधिक तेतीस सागरोपम का कहा गया है सो सात वीं नारक भूमिकी अपेक्षा से जानना चाहिए, क्योंकि सातवीं नारक भूमि के नारक कृष्णलेश्या वाले होते हैं और उनकी स्थिति उत्कृष्ट तेतीस सागरोपम की होती है। और पूर्वभव एवं उत्तरभव संबंधी दो अन्तमुहूर्त्त हैं, वे दोनों मिलकर भी अन्तर्मुहूर्त्त ही होते हैं, क्योंकि अन्तर्मुहूर्त्त के असंख्यात भेद होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नीललेश्या वाला जीव निरन्तर कितने काल तक

મનુષ્યોના લેશ્યા દ્રવ્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. ત્યાર પછી અવશ્ય બદલાઈ જાય છે, કિન્તુ દેવો અને નારકોનાં લેશ્યા દ્રવ્ય પૂર્વ ભવ સમ્બન્ધી અન્તિમ અન્તર્મુહૂર્તથી આરંભીને પર ભવના પ્રથમ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી કાયમ રહે છે. જઘન્યકાળ અન્તર્મુહૂર્ત સર્વત્ર મનુષ્યો અને તિર્યચોની અપેક્ષાથી જાણવો જોઈએ અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ દેવો તેમજ નારકોની અપેક્ષા થી. આ ઉત્કૃષ્ટ કાળ અલગ અલગ પ્રકારનો છે, તેથી જ તેના પર વિચાર કરે છે.

કૃષ્ણલેશ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમનો કહેલો છે, તે સાતમી ભૂમિની અપેક્ષાએ જાણવો જોઈએ, કેમકે સાતમી નરક ભૂમિના નારક કૃષ્ણલેશ્યાવાળા હોય છે, અને તેની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે અને પૂર્વ ભવ તેમજ ઉત્તર ભવ સંબંધી જે બે અન્તર્મુહૂર્ત છે, તે બન્ને મળીને પણ અન્તર્મુહૂર્ત જણાય છે, કેમકે અન્તર્મુહૂર્તના અસંખ્યાત ભેદ હોય છે.

हे भदन्त ! नीललेश्यः खलु 'नीललेश्य' इति-नीललेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमत्रतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दससागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइ भागमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन दशसागरोपमाणि पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि यावत् नीललेश्यो नीललेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा चात्र पञ्चमनरकपृथिव्यपेक्षया पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि दशसागरोपमाणि अवसेयानि, तत्र पञ्चमनरक पृथिव्यां प्रथमप्रस्तटे नीललेश्या संभवति, 'पंचमियाए मीसा' पञ्चम्यां मिश्रा, इति वचनप्रामाण्यात् तस्मिंश्च प्रथमप्रस्तटे उत्कृष्टेन उपर्युक्तरूपा स्थितिरवसेया, पूर्वोत्तर भवगते अन्तर्मुहूर्ते तु पल्योपमासंख्येयभागे एवान्तर्भूते इति न पृथग् विवक्षिते, एवमग्रेऽपि बोध्यम्, गौतमः पृच्छति-'काउलेस्सेणं पुच्छा' कापोतलेश्यः खलु भदन्त ! कापोतलेश्यत्वपर्याय-

---

नीललेश्या वाला बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग अधिक दस सागरोपम तक नीललेश्या वाला जीव निरन्तर नीललेश्या वाला रहता है। यहां पांचवीं नरक पृथिवी की अपेक्षा से पल्योपम के असंख्यातवें भाग अधिक दस सागरोपम समझना चाहिए, क्योंकि पांचवें नरक के पहले पाथडे में नीललेश्या होती है, कहा भी है-'पंचमियाए मीसा' अर्थात् पांचवीं भूमि में मिश्र होती है। उस प्रथम पाथडे में उपर्युक्त स्थिति होती है। पूर्वभव और उत्तरभव संबंधी दोनों अन्तर्मुहूर्त्त पल्योपम के असंख्यातवें भाग में ही सम्मिलित हो जाते हैं, अतएव उनको पृथक् विवक्षा नहीं की गई है। आगे भी इसी प्रकार समझलेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कापोतलेश्या वाला जीव कितने काल तक निरन्तर

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નીલલેશ્યા વાળા જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી નીલ લેશ્યાવાળા બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમ ના અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક દશ સાગરોપમ સુધી નીલલેશ્યાવાળા જીવ નિરન્તર નીલલેશ્યાવાળા રહે છે. અહીં પાંચમી નરક પૃથ્વીની અપેક્ષાથી પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ અધિક દશ સાગરોપમ સમજવો જોઈએ, કેમકે પાચમા નરકના પહેલા પાથડમ નીલલેશ્યા હોય છે; કહ્યું પણ છે પંચમિયાए मीसा) અર્થાત્ પાચમી ભૂમિમાં મિશ્ર હોય છે. આ પ્રથમ પાથડમા ઉપર્યુક્ત સ્થિતિ હોય છે પૂર્વભવ અને ઉત્તર ભવ સબન્ધી-બન્ને અન્તર્મુહૂર્ત પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગમાંજ સંમિલિત થઈ જાય છે, તેથી જ તેની પૃથક્વિવક્ષા કરી નથી. આગળ પણ એજ પ્રકારે સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યાવાળા કેટલા સમય સુધી નિરન્તર કાપોત

विशिष्ट· सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइभागमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि सागरोपमाणि पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि यावत् कापोतलेश्यः कापोतलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् अव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते, तथा चात्र तृतीयनरकपृथिव्यपेक्षया पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकानि त्रीणि सागरोपमाणि अवगन्तव्यानि, तृतीयनरकपृथिव्यामपि प्रथमप्रस्तटे कापोतलेश्यायाः सद्भावात्, 'तईयाए मीसिया' तृतीयायां मिश्रा, इति वचनप्रामाण्यात्, तत्र चोत्कृष्टस्थितेरेतावत्याः संभवात्, गौतमः पृच्छति-'तेउलेस्से णं पुच्छा' हे भदन्त ! तेजोलेश्यः खलु तेजोलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पलिओवमासंखिज्जइ भागमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन द्वे सागरोपमे पल्योपमासंख्येय-

---

कापोतलेश्या वाला बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवां भाग अधिक तीनसागरोपम तक कापोतलेश्या वाला निरन्तर कापोतलेश्या से युक्त बना रहता है। यहां तीसरी नरक पृथिवी की अपेक्षा से पल्योपम के असंख्यातवें भाग से अधिक तीन सागरोपम कहे गए हैं, क्यों कि तीसरी नरक पृथिवीं के प्रथम पाथडे में इतनी स्थिति है और कापोतलेश्या भी होती है। कहा भी है-'तईयाए मीसिया' अर्थात् तीसरी भूमि में मिश्रलेश्या होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तेजोलेश्या वाला जीव कितने काल तक लगातार बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग अधिक दो सागरोपम तक तेजोलेश्या वाला जीव तेजोलेश्या से युक्त

લેશ્યાવાળા બની રહે છે.

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક ત્રણ સાગરોપમ સુધી કાપોતલલેશ્યાવાળા નિરન્તર કાપોતલેશ્યાથી યુક્ત બની રહે છે. અહીં ત્રીજી નરક પૃથ્વીની અપેક્ષાએ પલ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગથી અધિક ત્રણ સગરોપમ કહેલ છે, કેમકે ત્રીજી નરક પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં એટલી સ્થિતિ છે અને કાપોત લેશ્યા પણ હોય છે. કહ્યું પણ છે (तईयाए मीसिया) અર્થાત્ ત્રીજી ભૂમિમાં મિશ્ર લેશ્યા હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજો લેશ્યાવાળા જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર તેજો લેશ્યાવાળા બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક બે સાગરોપમ સુધી તેજો લેશ્યાવાળો જીવ તેજોલેશ્યાથી યુક્ત નિરન્તર

भागाभ्यधिके यावत् तेजोलेश्य स्तेजोलेश्यत्वपर्यायविशिष्टतया निरन्तरमवतिष्ठते इति भावः, तथा चात्र ईशानदेवलोक देवापेक्षया पल्योपमासंख्येयभागाभ्यधिके द्वे सागरोपमे अवसेये ईशानदेवानां तेजोलेश्यानामुत्कृष्टेन एतावत्स्थितिकत्वात्, गौतमः पृच्छति-'पम्हलेस्से णं पुच्छा' हे भदन्त ! पद्मलेश्यः खलु पद्मलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम्, उत्कृष्टेन दशसागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि यावत् पद्मलेश्यः पद्मलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथा चात्र ब्रह्मलोकदेवापेक्षया अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि दशसागरोपमाणि अवसेयानि तत्र देवानामुत्कृष्टेन दश सागरोपमाणि स्थिति भवति लेश्या च तत्र पद्मलेश्यारूपा भवति, पूर्वोत्तरभवगते अन्तर्मुहूर्ते तु एकमन्तर्मुहूर्तं भवति अन्तर्मुहूर्तस्यासंख्यातभेदभिन्नत्वात्, अतएवात्र अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि इत्युक्तम्, गौतमः

निरन्तर रहता है। यहां ईशान देवलोक की अपेक्षा से पल्योपम के असंख्यात वें भाग अधिक दो सागरोपम समझने चाहिए, क्यों कि ईशान देवलोक के देवों की तेजोलेश्या की यही उत्कृष्ट स्थिति है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पद्मलेश्या संबंधी पृच्छा ? अर्थात् पद्मलेश्या वाला जीव कितने काल तक निरन्तर पद्मलेश्या से युक्त बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दस सागरोपम तक पद्मलेश्या वाला जीव निरन्तर पद्मलेश्या वाला रहता है ! यहां ब्रह्मलोक नामक देवलोक की अपेक्षा से दश सागरोपम समझना चाहिए, क्यों कि वहां देवों की उत्कृष्ट स्थिति दश सागरोपम की है ! पूर्वभव और उत्तरभव संबंधी दोनों अन्तर्मुहूर्त्त एक ही अन्तर्मुहूर्त्त में अन्तर्गत हो जाते हैं, क्यों कि अन्तर्मुहूर्त के असंख्यात भेद कहे गए है। इसी कारण यहां अन्तर्मुहूर्त अधिक कहा हैं।

રહે છે. અહીં ઈશાન દેવલોકની અપેક્ષાએ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક બે સાગરોપમ સમજવા જોઈએ કેમકે ઈશાન દેવલોકના દેવોની તેજોલેશ્યાની આજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ પદ્મ લેશ્યા સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ પદ્મલેશ્યા વાળો જીવ કેટલા સમય સુધી નિરન્તર પદ્મલેશ્યાથી યુક્ત બની રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ સાગરોપમ સુધી પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ નિરન્તર પદ્મ લેશ્યાવાળા બની રહે છે. અહીં બ્રહ્મલોક નામક દેવલોકની અપેક્ષાથી દશ સાગરોપમ સમજવા જોઈએ, કેમકે ત્યાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. પૂર્વભવ અને ઉત્તર ભવ સંબન્ધી બન્ને અન્તર્મુહૂર્ત એકજ અન્તર્મુહૂર્તમા અન્તર્ગત થઈ જાય છે, કેમકે અન્તર્મુહૂર્ત ના અસંખ્યાત ભેદ કહેલા છે. એકારણથી અહી અન્તર્મુહૂર્ત અધિક કહ્યું છે.

पृच्छति-'सुक्कलेस्से णं पुच्छा' हे भदन्त ! शुक्ललेश्यः खलु शुक्ललेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवान् आह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि यावत् शुक्ललेश्यः शुक्ललेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथा चात्र अनुत्तरोपपातिकदेवापेक्षया अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अवगन्तव्यानि, तेषामुत्कृष्टेन स्थितेस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमप्रमाणत्वात् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकत्वञ्च प्रागुक्तरीत्यैवावसेयम्, गौतमः पृच्छति-'अलेस्सेणं पुच्छा' हे भदन्त ! अलेश्यः खलु अलेश्यत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरतया अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सादीए अपज्जवसिए' सादिकः अपर्यवसितः खलु अलेश्यो भवति, तथा च अयोगि केवली सिद्धश्च

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शुक्ललेश्या संबंधी पृच्छा ? अर्थात् शुक्ललेश्या वाला जीव निरन्तर शुक्ललेश्या वाला कितने काल तक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपम तक शुक्ललेश्या वाला जीव लगातार शुक्ललेश्या वाला रहता हैं, यहाँ अनुत्तर विमानों के देवों की अपेक्षा से अन्तर्मुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपम का कथन किया गया है । उन देवों की उत्कृष्ट स्थिति तेतीस सागरोपम है और अन्तर्मुहूर्त अधिक पूर्वोक्त प्रकार से समझलेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अलेश्य अर्थात् लेश्या से अतीत जीव लगातार कितने समय तक अलेश्य रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! अलेश्य जीव सादि अनन्त होते हैं क्योंकि अयोगी केवली और सिद्ध अलेश्य होते हैं और एक बार लेश्यातीत अवस्था

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુકલલેશ્યા સંબન્ધી પૃચ્છા ? અર્થાત શુકલલેશ્યાવાળા જીવ નિરન્તર શુકલલેશ્યા વાળા કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી શુકલ લેશ્યાવાળા જીવ નિરન્તર શુકલલેશ્યાવાળા રહે છે. અહીં અનુત્તર વિમાનોના દેવોના દેવની અપેક્ષાથી અન્તર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમનું કથન કરાયેલું છે. તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની છે અને અન્તર્મુહૂર્ત અધિક પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાથી અતીત જીવ. નિરન્તર કેટલા સમય સુધી અલેશ્ય રહે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! અલેશ્ય જીવ સાદિ અનન્ત હોય છે. કેમકે અયોગી કેવળી અને સિદ્ધ અલેશ્ય હોય છે અને એકવાર લેશ્યાતીત અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી ફરીક્યારેય

अलेश्यो भवति अतो न तस्यामप्यवस्थायामलेश्यत्वव्याघात इति साद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, 'दारं ८' अष्टमं लेश्या द्वारं समाप्तम् ॥ सू० ८ ॥

सम्यक्त्व द्वार वक्तव्या ॥

मूलम्–सम्मद्दिट्ठी णं भंते सम्मद्दिट्ठी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! सम्मद्दिट्ठी दुविहे पण्णत्ते, तं जहा सादीए वा अपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं, मिच्छादिट्ठी णं भंते! पुच्छा, गोयमा! मिच्छादिट्ठी तिविहे पण्णत्ते, तं जहा–अणाइए अपज्जवसिए वा, अणादीए वा सपज्जवसिए, सादीए वा, सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं, अणंताओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं, सम्मामिच्छादिट्ठी णं पुच्छा गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, दारं ९ ॥सू० ९॥

छाया–सम्यग्दृष्टिः खलु भदन्त! सम्यग्दृष्टिरिति कालतः कियच्चिरं भवति? गौतम! सम्यग्दृष्टि द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः,

---

प्राप्त होने के पश्चात् फिर कभी सलेश्य अवस्था उत्पन्न नहीं होती अतः अलेश्य सादि अनन्त है। (द्वार ८)

नववां सम्यक्त्व द्वार

शब्दार्थ–(सम्मद्दिट्ठी णं भंते! सम्मद्दिट्ठी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ?) हे भगवन्! सम्यग्दृष्टि जीव सम्यग्दृष्टि पने में कितने काल तक रहता है?) (गोयमा! सम्मद्दिट्ठी दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! सम्यग्दृष्टि जीव दो प्रकार के हैं (तं जहा–सादीए वा अपज्जवसिए सादीए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार–सादि अपर्यवसित और सादि सपर्यवसित (तत्थ णं जे से सादिए सपज्जवसिए)

સલેશ્ય અવસ્થા ઉત્પન્ન નથી થતી, તેથી અલેશ્ય સાદિ અનન્ત છે (દ્વાર ૮)

નવમું સમ્યક્ત્વદ્વાર

શબ્દાર્થ–(सम्मद्दिट्ठी णं भंते! सम्मद्दिट्ठी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ) ભગવન્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણે કેટલા કાળ સુધી રહે છે? (गोयमा! सम्मद्दिट्ठी दुविहे पण्णत्ते) ગૌતમ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા જીવો બે પ્રકારના છે (तं जहा–सादीए वा अपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए) તેઓ આ પ્રકારે–સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત (तत्थ णं जे से सादीए-

तत्र खलु यः स सादिसपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन षट् षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, मिथ्यादृष्टिः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! मिथ्यादृष्टिस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अनादिकोऽपर्यवसितो वा, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः अपार्द्धः पुद्गलपरिवर्तो देशोनः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, द्वारम् ९ ।।सू० ९।।

उनमें जो सादि सपर्यवसित है (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं) उत्कृष्ट सातिरेक छयासठ सागरोपम तक (मिच्छदिट्ठी णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! मिथ्यादृष्टि के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! मिच्छादिट्ठी तिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! मिथ्यादृष्टि जीव तीन प्रकार के कहे हैं (तं जहा–अणाइए अपज्जवसिए अणादिए वा सपज्जवसिए, सादिए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार–अनादि अनन्त, अनादि सान्त और सादि सान्त (तत्थ णं जे से सादिए सपज्जवसिए) उनमें जो सादि सान्त है (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट अनन्त काल तक (अणंताओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ) काल की अपेक्षा से अनन्त उत्सर्पिणी–अवसर्पिणियां (खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन अपार्ध पुद्गल परिवर्तन तक

(सम्मामिच्छादिट्ठी णं पुच्छा ?) सम्यग्मिथ्यादृष्टि के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त द्वार ९ ।

सपज्जवसिए) તેઓમાં જે સાદિ સપર્યવસિત છે (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं) ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક છાસઠ સાગરોપમ સુધી.

(मिच्छादिट्ठी णं भंते ! पुच्छा) હે ભગવન્ મિથ્યા દૃષ્ટિના વિષયમાં પૃચ્છા ? (गोयमा ! मिच्छादिट्ठी तिविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा अणाइए अपज्जवसिए वा अणाइए सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए) તે આ પ્રકારે– અનાદિ અનન્ત, અનાદિ સાન્ત અને સાદિ સાન્ત (तत्थ णं जेसे सादीए सपज्जवसिए) તેમાં જે સાદિ સાન્ત છે (से जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं अणतं कालं) તે જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાળ સુધી (अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ कालओ) કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી–અવસર્પિણીએ (खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરિવર્તન સુધી.

(सम्मामिच्छादिट्ठीणं पुच्छा) સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટિના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત (દ્વાર ૯)

टीका-पूर्वं लेश्याद्वारं प्ररूपितम्, अथ नवमं सम्यक्त्वद्वारं प्ररूपयितुमाह-"सम्मदिट्ठी णं भंते ! सम्मदिट्ठीत्ति कालओ केवचिरं होइ ?' हे भदन्त ! सम्यग्दृष्टिः-सम्यग्-अविपरीता-समीचीना दृष्टि-अर्हत्प्रणीत वस्तुतत्त्व प्रतिपत्तिर्यस्य स सम्यग्दृष्टिः, सचान्तरकरणकालभाविना औपशमिकसम्यक्त्वेन सासादनसम्यक्त्वेन विशुद्धदर्शनमोह पुञ्जोदय-संभविक्षायोपशमिक सम्यक्त्वेन सकलदर्शनमोहनीयक्षय समुत्थक्षायिक सम्यक्त्वेन वाऽवसेयः, स खलु सम्यग्दृष्टिः सम्यग्दृष्टिरिति-सम्यग्दृष्टित्वपर्याय विशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-

टीकार्थ-इससे पूर्व लेश्याद्वार की प्ररूपणा की गई थी, अब क्रमप्राप्त नौवें सम्यक्त्व द्वार का निरूपण किया जाता है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सम्यग्दृष्टि जीव कितने काल तक निरन्तर सम्यग्दृष्टि बना रहता है ?

जिसकी दृष्टि सम्यक् अर्थात् यथार्थ हो, विपरीत न हो, वह सम्यग्दृष्टि कहलाता है । तात्पर्य यह है कि अर्हन्त भगवान् के द्वारा प्रतिपादित वस्तुतत्व पर जिसकी प्रतीति, रुचि या श्रद्धा हो, वह सम्यग्दृष्टि है ! सम्यग्दृष्टि तीन प्रकार से होते हैं-औपशमिक सम्यक्त्व के द्वारा, क्षायोपशमिक सम्यक्त्व के द्वारा और क्षायिक सम्यक्त्व के द्वारा। अनन्तानुबंधी कषाय और दर्शन मोहनीय कर्म के उपशम से होने वाली तत्व रुचि औपशमिक सम्यक्त्व है। इन्हीं कर्मप्रकृतियों के क्षयोपशम से होने वाली तत्वरुचि क्षायोपशमिक सम्यक्त्व कहलाती है और क्षय से होने वाली तत्वरुचि को क्षायिक सम्यक्त्व कहते हैं । यहां यह प्रश्न किया गया है कि सम्यग्दृष्टि जीव यदि लगातार सम्यग्दृष्टि

टीकार्थ-આના પહેલા લેશ્યાદ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ હતી, હવે, ક્રમપ્રાપ્ત નવમું સમ્યકત્વ દ્વાર નિરૂપણ કરાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણામાં બની રહે છે?

જેની દૃષ્ટિ સમ્યક્ અર્થાત્ યથાર્થ છે, વિપરીત નથી, તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે અર્હન્ત ભગવાનના દ્વારા પ્રતિપાદિત વસ્તુતત્વ પર જેની પ્રતીતિ રૂચિ અગર શ્રદ્ધા હોય, તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ ત્રણ પ્રકારે થાય છે-ઔપશમિક સમ્યકત્વ દ્વારા, ક્ષાયોપશમિક સમ્યકત્વ દ્વારા અને ક્ષાયિક સમ્યકત્વદ્વારા. અનન્તાનુબન્ધી કષાય અને દર્શન મોહનીયકર્મના ઉપશમથી થનારી તત્ત્વરૂચિ, એ ઔપશમિક સમ્યકત્વ છે. આજ કર્મ પ્રકૃતિયોના ક્ષયોપશમથી થનારી તત્ત્વ રૂચિ ક્ષાયોપશમિક સમ્યકત્વ કહેવાય છે અને ક્ષયથી થનારી તત્ત્વરૂચિને ક્ષાયિક સમ્યકત્વ કહે છે. અહીં આ પ્રશ્ન કરાયો છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નિરન્તર સમ્યગ્દૃષ્ટિ બની રહે તો કેટલા કાળ સુધી બની રહે છે?

'गोयमा !' हे गौतम ! 'सम्मदिट्ठी दुविहे पण्णत्ते' सम्यग्दृष्टि द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-सादीए वा अपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए' तद्यथा-सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र क्षायिके सम्यक्त्वे उत्पादिते सति साद्यपर्यवसितः सम्यग्दृष्टि र्व्यपदिश्यते तस्य परिपातासंभवात्, क्षायोपशमिकादि सम्यक्त्वापेक्षया च सादि सपर्यवसितः सम्यग्दृष्टिरिति व्यपदिश्यते, 'तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' तत्र-तयोः साद्यपर्यवसितसादिसपर्यवसितयोर्मध्ये खलु योऽसौ सादिसपर्यवसितः सम्यग्दृष्टि र्भवति स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् ततः परं मिथ्यात्वप्राप्तः, उत्कृष्टेन षट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि यावत् सम्यग्दृष्टित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथाच यदि विजयादिषु चतुर्षु वारद्वयमपरिपतित सम्यक्त्व उत्कृष्ट स्थितिको देव उत्पद्यते वारत्रयं वा अच्युतदेव

बना रहे तो कितने काल तक बना रह सकता है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-गौतम ! सम्यग्दृष्टि दो प्रकार के होते हैं-सादि अनन्त सम्यग्दृष्टि और सादि सान्त सम्यग्दृष्टि । जिसे क्षायिक सम्यक्त्व की प्राप्ति होती है वह सादि अनन्त सम्यग्दृष्टि कहलाता है, क्योंकि एक बार उत्पन्न होने पर क्षायिक सम्यक्त्व का विनाश नहीं होता । क्षायोपशमिक और औपशमिक सम्यक्त्व की अपेक्षा से सम्यग्दृष्टि सादि सान्त होता है, क्योंकि ये दोनों सम्यक्त्व अनन्त नहीं, सान्त हैं । औपशमिक सम्यक्त्व अन्तर्मुहूर्त तक ही रहता है और क्षायोपशमिक सम्यक्त्व छयासठ सागरोपम तक । इसी अपेक्षा से कहा गया है-सादि अनन्त और सादि सान्त सम्यग्दृष्टियों में जो सादि सान्त सम्यग्दृष्टि है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक सम्यग्दृष्टि पर्याय वाला रहता है, उस के बाद उसे मिथ्यात्व की प्राप्ति हो जाती है । यह कथन औपशमिक सम्यक्त्व की अपेक्षा से है । उत्कृष्ट किंचित् अधिक छयासठ सागरोपम

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો બે પ્રકારના હોય છે-સાદિ અનન્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને સાદિસાન્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, જેનાથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સાદિ અનન્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય છે, કેમકે એકવાર ઉત્પન્ન થયા પછી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનો વિનાશ નથી થતો. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ અને ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અપેક્ષાથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ સાદિસાન્ત હોય છે, કેમકે આ બન્ને સમ્યક્ત્વ અનન્ત નથી પણ સાન્ત છે. ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ છાસઠ સાગરોપમ સુધી રહે છે એ અપેક્ષાએ કહ્યું છે-સાદિઅનન્ત અને સાદિસાન્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ એમાં જે સાદિ-સાન્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાયવાળા રહે છે, તેના પછી તેને મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ થઇ જાય છે. આ કથન ઔપશમિક સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાથી છે. ઉત્કૃષ્ટ કિંચિત્ અધિક છાસઠ સાગરોપમ સુધી સમ્યગ્દૃષ્ટિ બની રહે છે. આ કથન

लोके ततो देवभवैरेव षट्षष्टिः सागरोपमाणि परिपूर्णानि भवन्ति, सम्यक्त्वसहिता मनुष्य भवाः पुनरधिका भवन्तीति तैः सातिरेकाणि तानि बोध्यानि, तथा चोक्तम्-'दोवारे विजया-इसु गयस्स तिन्निऽच्चुए अहव ताइं। अइरेगं नरभवियं' इति, द्वे वारे विजयादिषु गतस्य तिस्रो वारा अच्युतेऽथवा तानि। अतिरेकं नरभविकमिति, गौतमः पृच्छति-'मिच्छादिट्ठी णं भंते ! पुच्छा,' हे भदन्त ! मिथ्यादृष्टिः-मिथ्या-विपरीता दृष्टिः-जीवाजीवादिवस्तु तत्त्वप्रतिपत्तिर्यस्य पाण्डुरोगग्रस्तस्य श्वेते शङ्खे पीतप्रतिपत्तिवत् स मिथ्यादृष्टिः, स खलु मिथ्यादृष्टिः मिथ्यादृष्टिरिति-मिथ्यादृष्टित्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्त-मव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'मिच्छादिट्ठी तिविहे पण्णत्ते' मिथ्यादृष्टि स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा अणाइए अपज्जवसिए वा, अणादीए वा सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिकोऽपर्यवसितो वा, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र यः कदाचिदपि सम्यक्त्वं न प्राप्स्यति सोऽनाद्य-

---

तक सम्यग्दृष्टि बना रहता है। यह कथन क्षायोपशमिक सम्यक्त्व की अपेक्षा से समझना चाहिए। यदि कोई जीव दो बार विजयादि विमानों में सम्यक्त्व के साथ उत्पन्न हो अथवा तीन बार अच्युत देवलोक में उत्पन्न हो तो छयासठ सागरोपम व्यतीत हो जाते हैं और किंचित् अधिक काल जो कहा है वह बीच के मनुष्य भवों का समझना चाहिए। कहा भी है-'दो बार विजय आदि में अथवा तीन बार अच्युत देवलोक में गए हुए जीव के छयासठ सागर होते हैं। बीच के मनुष्य भव अतिरिक्त काल में गिनना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मिथ्यादृष्टि संबंधी पृच्छा? अर्थात् मिथ्यदृष्टि जीव लगातार कितने काल तक मिथ्यादृष्टि बना रहता है?

भगवान्-हे गौतम ! मिथ्यादृष्टि जीव तीन प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार हैं-अनादि अनन्त अर्थात् जो अनादि काल से मिथ्यादृष्टि है और अनन्त काल

ક્ષાયોપશમિક સમ્યકત્વની અપેક્ષાએ સમજવુ જોઇએ. જો કોઇ જીવ બે વાર વિજયાદિ વિમાનોમાં સમ્યકત્વની સાથે ઉત્પન્ન થાય અથવા ત્રણ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય તો છાસઠ સાગરોપમ વ્યતીત થઇ જાય છે અને કાંઈક અધિકકાળ જે કહ્યો છે તે વચલા મનુષ્યભવોને સમજવો જોઈએ કહ્યું પણ છે-'બે વાર વિજય આદિમા અથવા ત્રણ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં ગએલા જીવના છાસઠ સાગરોપમ થાય છે. વચલા મનુષ્યભવ અતિરિક્તકાળમાં ગણવા જોઇએ.'

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! મિથ્યાદૃષ્ટિ સમ્બન્ધી પૃચ્છા? અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ ત્રણ પ્રકારના હોય છે, તે આ પ્રકારે-અનાદિ અનન્ત અર્થાત્ જે અનાદિકાળથી મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અને અનન્તકાળ સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ

पर्यवसितः, यस्तावत् सम्यक्त्वं प्राप्स्यति सोऽनादिसपर्यवसितः, यस्तु सम्यक्त्वं प्राप्य-पुनरपि मिथ्यात्वं प्राप्स्यति स सादिसपर्यवसितो वक्ष्यदिश्यते 'तत्थणं जे से सादीए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' तत्र-अनाद्यपर्यवसित-अनादिसपर्यवसितसादिसपर्यवसितानां मध्ये खलु योऽसौ सादिसपर्यवसितो भवति स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् तदनन्तरं तस्यापि पुनः सम्यक्त्वप्राप्तेः उत्कृष्टेन अनन्तं कालं यावत् सादिसपर्यवसितो मिथ्यादृष्टिः मिथ्यादृष्टित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरतया अवतिष्ठते, तमेवानन्तकालं द्विधा प्रतिपादयति-'अणंताओ उस्सप्पिणिओ ओसप्पिणीओ कालओ' अनन्ताः उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षयाऽवसेयाः 'खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अपार्द्धः पुद्गलपरिवर्तो देशोनोऽवसेयः, अत्र क्षेत्रपदोपादानात् क्षेत्रपुद्गलपरावर्त एव परिग्रहीतव्यो न तु द्रव्यपुद्गलपरावर्तादयोऽपि, एवमेव पूर्वोत्तरत्रापि विज्ञेयम्,

तक मिथ्यादृष्टि ही बना रहेगा, जैसे अभव्य जीव, दूसरा अनादि सान्त अर्थात् जो अनादि काल से मिथ्यादृष्टि तो है मगर भविष्य में जिसे सम्यक्त्व की प्राप्ति होगी तीसरा सादि सान्त मिथ्यादृष्टि अर्थात् जो सम्यक्त्व को प्राप्त करने के पश्चात् फिर मिथ्यादृष्टि हो गया है और भविष्य में पुनः सम्यक्त्व प्राप्त करेगा इन अनादि अनन्त, अनादि सान्त और सादि सान्त मिथ्यादृष्टियों में जो सादि सान्त मिथ्यादृष्टि है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक मिथ्यादृष्टि रहता है। अन्तर्मुहूर्त्त तक मिथ्यादृष्टि रहने के बाद उसे पुनः सम्यक्त्व की प्राप्ति हो जाती है। उत्कृष्ट अनन्त काल तक वह मिथ्यादृष्टि बना रहता है और अनन्त काल व्यतीत होने के पश्चात् उसे सम्यक्त्व प्राप्त होता है। उस अनन्त काल का दो प्रकार से प्रतिपादन करते हैं-काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणियां एवं अनन्त अवसर्पिणियां समझना चाहिए। क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन अपार्ध पुद्गलपरावर्तन जानना चाहिए। यहां क्षेत्र पद को ग्रहण करने से क्षेत्र पुद्गलपरावर्तन ग्रहण करना चाहिए, द्रव्यपुद्गलपरावर्तन आदि नहीं। यही बात पीछे और

જ બની રહેશે, જેમ અભવ્ય જીવ, બીજા અનાદિસાન્ત અર્થાત્ જે અનાદિકાળથી મિથ્યાદૃષ્ટિ તો છે પણ ભવિષ્યમાં જેને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થશે. ત્રીજા સાદિસાન્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ જે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કર્યા પછી પાછા મિથ્યાદૃષ્ટિ બની ગયા છે અને ભવિષ્યમાં ફરી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરશે. આ અનાદિઅનન્ત, અનાદિસાન્ત અને સાદિસાન્ત મિથ્યાદૃષ્ટિયોમાં જે સાદિસાન્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ રહે છે. અન્તર્મુહૂર્ત સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિ રહ્યા પછી તેને ફરી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઇ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ વ્યતીત થયા પછી તેને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અનન્ત કાળ કાળની અપેક્ષાથી અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો તેમજ અનન્ત અવસર્પિણિયો સમજવી જોઇએ. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન જાણવા જોઇએ. અહીં ક્ષેત્રપદને ગ્રહણ

गौतमः पृच्छति–'सम्मामिच्छादिट्ठीणं पुच्छा' हे भदन्त ! सम्यग्मिथ्यादृष्टिः–सम्यग्मिथ्यादृष्टि र्यस्य स सम्यग्मिथ्यादृष्टिः स खलु सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन चापि अन्तर्मुहूर्तं यावत् सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तदनन्तरं तत्परिणामविनाशस्यावश्यंभावित्वात् तथाविधजीवस्वाभाव्यात् 'दारं ९' नवमं सम्यक्त्वद्वारं समाप्तम् ॥ सू० ९ ॥

ज्ञानद्वार वक्तव्यता

मूलम्–णाणी णं भंते ! णाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! णाणी दुविहा पण्णत्ता तं जहा–साइए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए, से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं, आभिणिबोहियणाणी णं पुच्छा, गोयमा ! एवं चेव, एवं सुयणाणी वि, ओहिणाणी वि एवं चेव, नवरं जहण्णेणं एगं समयं, मणपज्जवणाणी णं

आगे भी सर्वत्र समझना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! सम्यग्मिथ्यादृष्टि संबंधी पृच्छा ? अर्थात् भगवन् ! सम्यग्मिथ्यादृष्टि जीव लगातार कितने काल तक सम्यग्मिथ्यादृष्टि बना रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त तक ही सम्यग्मिथ्या दृष्टि जीव निरन्तर सम्यग्मिथ्यादृष्टि रहता है। अन्तर्मुहूर्त्त के पश्चात् मिश्रदृष्टि नहीं रहती, या तो वह जीव सम्यग्दृष्टि हो जाता है अथवा मिथ्यादृष्टि बन जाता है। क्योंकि जीव का ऐसा ही स्वभाव है। (द्वा० ९)

કરવાથી ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાવર્તન ગ્રહણ કરવું જોઈએ. દ્રવ્ય પુદ્ગલપરાવર્તન આદિ નહી. એજ વાત પાછળ અને આગળ પણ સર્વત્ર સમજવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ નિરન્તર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ રહે છે. અન્તર્મુહૂર્ત પછી મિશ્રદૃષ્ટિ નથી રહેતા, અગર તો તે જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઈ જાય છે, અથવા તો મિથ્યાદૃષ્ટિ બની જાય છે. કેમકે–જીવનો એવો જ સ્વભાવ છે. (દ્વાર નવમું)

भंते ! मणपज्जवणाणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ गोयमा ! जहण्णे णं एगं समयं, उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी, केवलणाणीणं पुच्छा, गोयमा ! साइए अपज्जवसिए, अण्णाणी मति अण्णाणी सुय अण्णाणी पुच्छा, गोयमा ! अण्णाणी मइअण्णाणी सुय अण्णाणी तिविहे पण्णत्ते तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए वा सपज्जवसिए, सादीए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं, अणंताओ उस्सप्पिणिओ साप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं विभंगणाणी णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं । दारं १० । ॥सू० १०॥

छाया-ज्ञानी खलु भदन्त ! ज्ञानीति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! ज्ञानी द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु योऽसौ सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन षट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, आभिनिबोधिकज्ञानी खलु पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, एवं श्रुतज्ञानी अपि, अवधिज्ञानी

ज्ञानद्वार

शब्दार्थ-(णाणी णं भंते ! णाणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! ज्ञानी जीव कितने काल तक ज्ञानी रहता हैं ? (गोयमा ! णाणी दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! ज्ञानी दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा-साइए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए) वे इस प्रकार सादि अपर्यवसित और सादि सपर्यवसित (तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए) उन में जो सादि सपर्यवसित हैं (से) वह (जहण्णेणं) कम से कम (अंतोमुहुत्तं) अन्तर्मुहूर्त तक (उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं) उत्कृष्ट कुछ अधिक छयासठ सागरोपम तक

જ્ઞાનદ્વાર

શબ્દાર્થ-(णाणी णं भंते ! णाणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાની જીવ કેટલા સમય સુધી જ્ઞાની પણામાં રહે છે ? (गोयमा ! णाणी दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! જ્ઞાની બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-साईए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए) તે આ પ્રકારે સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત, (तत्थणं जे से साईए सपज्जवसिए) તેમાં જે સાદિ સપર્યવસિત છે (से) તે (जहण्णेणं) ઓછામાં ઓછા (अंतोमुहुत्तं) અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક છાસઠ સાગરોપમ સુધી.

अपि एवश्चैव, नवरं जघन्येन एकं समयम्, मनःपर्यवज्ञानी खलु भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानी इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन देशोना पूर्वकोटिः, केवलज्ञानी खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः, अज्ञानी मत्यज्ञानी श्रुताज्ञानी पृच्छा, गौतम ! अज्ञानी मत्यज्ञानी श्रुताज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—अनादिको वा अपर्यवसितः अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु योऽसौ सादि

(अभिणिबोहियनाणी णं पुच्छा ?) अभिनिबोधिक ज्ञानी–के विषयमें पृच्छा ? (गोयम ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (एवं सुयणाणी वि) इसी प्रकार श्रुतज्ञानी भी (ओहिनाणी वी एवं चेव) अवधिज्ञानी भी इसी प्रकार (नवरं) विशेष (जहण्णेणं एगं समयं) जघन्य एक समय तक

(मणपज्जवनाणी णं भंते ! मणपज्जवनाणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! मनःपर्यवज्ञानी कितने काल तक मनःपर्यवज्ञानी पनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं) हे गौतम ! जघन्य एक समय (उक्कोसेणं देसूणा पुव्वाकोडी) उत्कृष्ट देशोन करोड पूर्व

(केवलणाणी णं पुच्छा ?) केवलज्ञानी–पृच्छा ? (गोयमा ! साइए अपज्जवसिए) गौतम ! सादि अनन्त (अण्णाणी, मइअण्णाणी सुय अण्णाणी पुच्छा ?) अज्ञानी मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी संबंधी पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अण्णाणी, मइ अण्णाणी सुय अण्णाणी) अज्ञानी, मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी (तिविहे पण्णत्ते) तीन प्रकार का कहा है (तं जहा–अणाइए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्ज वसिए) वह इस प्रकार–अनादि अनन्त और अनादि सान्त (साईए वा सपज्ज-

---

(आभिणिबोहियनाणी णं पुच्छा ?) આભિનિબોધિકજ્ઞાનીની પૃચ્છા ? (गोयमा ! एवं चेव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (एवं सुयणाणी) એજ પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાની પણ (ओहिनाणी वि एवं चेव) અવધિજ્ઞાની પણ એજ પ્રકારે (नवरं) વિશેષ (जहण्णेणं एगं समयं) જઘન્ય એક સમય સુધી.

(मणपज्जवनाणी णं भंते ! मणपज्जवनाणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની કેટલા કાળ સુધી મનઃપર્વજ્ઞાની રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય (उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी) ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ.

(केवलणाणीण पुच्छा ?) કેવળજ્ઞાની વિષે પૃચ્છા ? (गोयमा ! साइए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિઅનન્ત

(अण्णाणी, मइअण्णाणी सुयअण्णाणी पुच्छा ?) અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अण्णाणी, मइअण्णाणी, सुयअण्णाणी) અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની (तिविहे पण्णत्ते) ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा—अणाइए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए) તે આ પ્રકારે–અનાદિઅનન્ત અને અનાદિસાન્ત

सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्द्ध पुद्गलपरिवर्तो देशोनः, विभङ्गज्ञानी खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि देशोन पूर्वकोटयभ्यधिकानि, द्वारम् १० ॥ सू० १० ॥

टीका-पूर्व सम्यक्त्वद्वारं प्ररूपितम् अथ दशमं ज्ञानद्वारं प्ररूपयितुमाह-'णाणी णं भंते ! णाणि त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! ज्ञानी खलु 'ज्ञानी' इति-ज्ञ नित्व-पर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तम् अव्यवच्छेदेन भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णाणी दुविहे पण्णत्ते' ज्ञानी द्विविधः

वसिए) और सादि सान्त (तत्थ ण जे से सादीए सपज्जवसिए) उनमें जो सादि सान्त है (से) वह (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक (उक्कोसेणं अणंतं कालं) उत्कृष्ट अनन्त काल तक (अणंताओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ) अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणियां (कालओ) काल से (खेत्तओ अवड्ढं पोग्गल-परियट्टं देसूणं) क्षेत्र से देशोन अपार्ध पुद्गलपरिवर्तन (विभंगनाणी णं भंते ! पुच्छा ?) विभंगज्ञानी के विषय में भगवन् पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं) हे गौतम ! जघन्य एक समय (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) उत्कृष्ट तेतीस सागरोपम (देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं) देशोन करोड पूर्व अधिक द्वार १०

टीकार्थ-इससे पूर्व सम्यक्त्व द्वार की प्ररूपणा की गई, अब क्रम के अनु-सार दस वें ज्ञानद्वार की प्ररूपणा की जाती हैं

गौतमस्वामी- हे भगवन् ! ज्ञानी जीव कितने काल तक ज्ञानी बना रहता है

भगवान्-हे गौतम ! ज्ञानी जीव दो प्रकार के कहे हैं वे इस प्रकार हैं-सादि अपर्यवसित और सादि सपर्यवसित । जिस जीव को सम्यग्ज्ञान उत्पन्न होने

(सादीए वा सपज्जवसिए) અને સાદિસાન્ત (तत्थजं जे से सादीए सपज्जवसिए) તેઓમાં જે સાદિસાન્ત છે (से) તે (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेणं अणंतं कालं) ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી (अणंताओ उस्सप्पिणिओ सप्पिणिओ) અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવ-સર્પિણિયો (कालओ) કાળથી (खित्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) ક્ષેત્રથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત (विभंगनाणीणं भंते ! पुच्छा ?) વિભંગજ્ઞાની સંબંધી હે ભગવન્ ! પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं) ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ (देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं) દેશોન કરોડપૂર્વ અધિક. (દ્વાર ૧૦)

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં સમ્યક્ત્વદ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ, હવે ક્રમાનુસાર દશમા જ્ઞાનદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞાની જીવ કેટલા કાળ સુધી જ્ઞાની પણામાં બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાની જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે છે. સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત જે જીવને સમ્યગ્ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી તે

प्रज्ञप्तः 'तं जहा–साईए वा अपज्जवसिए, साईए वा सपज्जवसिए' तद्यथा–सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र केवलज्ञानापेक्षया साद्यपर्यवसितोऽवसेयः केवलज्ञाने सति ततः परिपातासंभवात्, तदन्यज्ञानापेक्षया सादिसपर्यवसितो व्यपदिश्यते, केवलान्यज्ञानानां प्रतिनियतकालभावित्वात्, 'तत्थ णं जे से साईए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं' तत्र साद्यपर्यवसित–सादिसपर्यवसितयोर्मध्ये खलु योऽसौ सादिसपर्यवसितः प्रतिपादितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन षट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि यावत् स्वपर्यायतया निरन्तरमवतिष्ठते, तथा च जघन्येनान्तर्मुहूर्तं भवति परतो मिथ्यात्वगमनेन ज्ञानपरिणामविनाशात्, उत्कृष्टेन तु षट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि यावत्, तानि च सम्यग्दृष्टेरिवावसेयानि,

के पश्चात् वह सदैव बना रहता है, वह सादि अपर्यवसित ज्ञानी कहलाता है। जिसका सम्यग्ज्ञान, सम्यग्दर्शन का अभाव होने पर नष्ट होने वाला है, वह सादि सपर्यवसित ज्ञानी कहलाता है। जो ज्ञानी क्षायिक सम्यक्त्व वाले हैं, वे सादि अपर्यवसित ज्ञानी हैं। केवलज्ञानी भी सादि अपर्यवसित ज्ञानी हैं, क्योंकि केवलज्ञान उत्पन्न होने के बाद नष्ट नहीं होता है। केवलज्ञान के सिवाय अन्य ज्ञानों की अपेक्षा सादि सपर्यवसित कहलाता है क्योंकि वे ज्ञान नियत काल भावी हैं–अनन्त नहीं हैं। इन सादि अनन्त और सादि सान्त ज्ञानियों में से जो सादि सान्त ज्ञानी है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट कुछ अधिक छयासठ सागरोपम तक ज्ञानी पर्याय में निरन्तर रहता है। इस प्रकार ज्ञानी अवस्था जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक रहती है, उसके पश्चात् मिथ्यात्व के उदय से ज्ञानपरिणाम का विनाश हो जाता है। उत्कृष्ट काल जो छयासठ सागरोपम से कुछ अधिक कहा गया है, उसका स्पष्टीकरण सम्यग्दृष्टि के समान ही समझलेना चाहिए, क्योंकि सम्यग्दृष्टि ही ज्ञानी होता है।

સદૈવ બની રહે છે, તે સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની કહેવાય છે. જેના સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, નો અભાવ થઈને નષ્ટ થનાર છે, તે સાદિ સપર્યવસિત જ્ઞાની કહેવાય છે. જે જ્ઞાની ક્ષાયિક સમ્યકત્વવાળા છે, તે સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની છે કેવળજ્ઞાની પણ સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની છે કેમકે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી નષ્ટ નથી થતું. કેવળજ્ઞાનના સિવાય અન્ય જ્ઞાનોની અપેક્ષાએ સાદિ સપર્યવસિત કહેવાય છે કેમકે તે જ્ઞાન નિયત-કાલભાવી છે–અનન્ત નથી એ સાદિઅનન્ત અને સાદિસાન્ત જ્ઞાનિયોમાંથી જે સાદિસાન્ત જ્ઞાની છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક છાસઠ સાગરોપમ સુધી જ્ઞાની પર્યાયમાં નિરન્તર રહે છે. એ પ્રકારે જ્ઞાની અવસ્થા જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, તેના પછી મિથ્યાત્વના ઉદયથી જ્ઞાન પરિણામનો વિનાશ થઈ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટકાલ જે છાસઠ સાગરોપમથી કાંઈક અધિક કહેલ છે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ સમ્યગ્દષ્ટિની સમાન જ સમજી લેવું જોઈએ, કેમકે સમ્યગ્દષ્ટિ જ જ્ઞાની હોય છે

सम्यग्दृष्टेरेव ज्ञानित्वात्, गौतमः पृच्छति-'आभिणिबोहियणाणी णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानी खलु आभिनिबोधिकज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमनवच्छेदेन अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवं चेव' एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्या यथा सामान्यतोज्ञानी सादिसपर्यवसितो जघन्येन उत्कृष्टेन च प्रतिपादित स्तथाऽऽभिनिबोधिकज्ञानी अपि अवसेयः, स च जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन षट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि यावत् 'एवं सुयणाणी वि, ओहिणाणी वि एवंचेव' एवम्-आभिनिबोधिकज्ञानिरीत्या श्रुतज्ञानी अपि अवधिज्ञानी अपि एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव प्रतिपादनीयः किन्तु 'नवरं जहण्णेणं एगं समयं' नवरम्-अयं विशेषः अवधिज्ञानी जघन्येन एकं समयं यावत् अवधिज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, अथावधिज्ञानस्य कथमेकसमयता ? इति चेदत्रोच्यते-अत्र तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियो मनुष्यो देवो वा विभङ्ग-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! आभिनिबोधिक ज्ञानी लगातार कितने कालतक आभिनिबोधिक ज्ञानी रहता है ?

भगवान्-गौतम ! इस प्रश्न का उत्तर इसी प्रकार अर्थात् सामान्य ज्ञानी के विषय में जो कहा है, उसी के अनुसार समझना चाहिए, अर्थात् जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट छयासठ सागरोपम से कुछ अधिक अभिनिबोधिक ज्ञानी निरन्तर अभिनिबोधिक ज्ञानी रहता है ।

अभिनिबोधिक ज्ञानी के समान ही श्रुतज्ञानी और अवधिकज्ञानी का कालमान भी समझलेना चाहिए। विशेषता इतनी ही है कि अवधिज्ञानी का जघन्य अवस्थान काल एक समय का है, अन्तर्मुहूर्त का नहीं। प्रश्न किया जा सकता है कि अवधिज्ञानी का जघन्य काल एक समय का ही क्यों कहा है? उत्तर यह है कि तिर्यंच पंचेन्द्रिय, मनुष्य अथवा देव विभंगज्ञानी होता हुआ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આભિનિબોધિકજ્ઞાની નિરન્તર કેટલા સમય સુધી આભિનિબોધિકજ્ઞાની પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ પ્રકારે અર્થાત્ સામાન્ય જ્ઞાનીના વિષયમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તેના જ અનુસાર સમજી લેવો જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ છાસઠ સાગરોપમથી કાંઈક અધિક આભિનિબોધિકજ્ઞાની નિરન્તર આભિનિબોધિકજ્ઞાની રહે છે,

આભિનિબોધિકજ્ઞાનીની સમાનજ શ્રુતજ્ઞાની અને અવધિજ્ઞાનીનું કાળમાન પણ સમજી લેવું જોઈએ વિશેષતા એટલી જ છે કે અવધિજ્ઞાનીનો જઘન્ય અવસ્થાન કાળ એક સમયનો છે. અન્તર્મુહૂર્તનો નથી પ્રશ્ન કરીશકાય છે કે અવધિજ્ઞાનીનો જઘન્યકાળ એક સમયનો જ કેમ કહેલો છે ?

ઉત્તર એ છે કે-તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અથવા દેવ વિભંગજ્ઞાની થઈને જ્યારે

ज्ञानी सन् सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते, तस्य च सम्यक्त्वप्रतिपत्तिसमये एव सम्यक्त्व भावतो विभङ्गज्ञानम् अवधिज्ञानं जातम्, तच्च यदा देवस्य च्यवनेन मृत्युनाऽन्यस्य अन्यथावाऽनन्तर-समये परिपतति तदा भवत्यवधिज्ञानस्यैकसमयता, उत्कृष्टेन सातिरेकाणि षट्षष्टिः साग-रोपमाणि यावत्, तानि चापरिपातावधिज्ञानस्य वारद्वयं विजयादिषु गमनेन वारत्रयम् अच्युत देवलोकगमनेन वा अवसेयानि, गौतमः पृच्छति-'मणपज्जवणाणी णं भंते ! मणपज्जवणा-णित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानी खलु मनःपर्यवज्ञानी इति-मनः पर्यवज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरं कियत्कालपर्यन्तमवतिष्टते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' जघन्येन एकं समयं यावद् उत्कृष्टेन तु देशोनां पूर्वकोटिं यावद् मनःपर्यवज्ञानी मनःपर्यवज्ञानित्वपर्याय-विशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथा च मनःपर्यवज्ञानिनः एकसमयत्वं च संयतस्य अप्र-

जब समक्त्व प्राप्त करता है तो सम्यक्त्व की प्राप्ति होते ही उसका विभंगज्ञान अवधिज्ञान के रूप में परिणत हो जाता है। देव के च्यवन के कारण अथवा अन्य की मृत्यु होने पर अन्य कारण से अनन्तर समय में ही जब वह अवधि ज्ञान नष्ट हो जाता है तब उसका अवस्थान एक समय तक रहता है। उत्कृष्ट छयासठ सागरोपम तक रहता है। अवधिज्ञानी के साथ जो जीव दो वार विजय आदि विमानों में जाता है अथवा तीन वार अच्युत देवलोक में उत्पन्न होता है तब उसकी स्थिति छयासठ सागरोपम की होती है।

गौतमस्वामी-पुनःप्रश्न करते हैं-भगवन् ! मनःपर्यवज्ञानी, मनःपर्यवज्ञानी के रूप में कितने काल तक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! मनःपर्यवज्ञानी निरन्तर मनःपर्यवज्ञानी पनेमें जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट देशोन करोड पूर्व तक रहता है। जब किसी अप्र

સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત કરે છે તો સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થતાં જ તેનું વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનના રૂપમાં પરિણત થઇ જાય છે.

દેવના ચ્યવનના કારણે અથવા અન્યનું મૃત્યુ થતાં અગર અન્ય કારણથી અનન્તર સમયમાં જ્યારે તે અવધિજ્ઞાન નષ્ટ થઈ જાય છે ત્યારે તેનું અવસ્થાન એક સમય સુધી રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ છાસઠ સાગરોપમ સુધી રહે છે. અવધિજ્ઞાનની સાથે જે જીવ બે વાર વિજય આદિ વિમાનોમાં જાય છે. અથવા ત્રણ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેમની સ્થિતિ છાસઠ સાગરોપમની હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની મનઃપર્યવજ્ઞાની રૂપમાં નિરંતર કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનઃપર્યવજ્ઞાની નિરન્તર મનઃપર્યવજ્ઞાની પણુમાં જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડ પૂર્વ સુધી રહે છે, જ્યારે કોઈ અપ્રમત્ત સંયતનું

मत्ताद्धायां वर्तमानस्य मनःपर्यवज्ञान मुत्पाद्यानन्तरसमये कालं कुर्वतोऽवसेयम्, उत्कृष्टेन तु देशोना पूर्वकोटी, ततः परं संयमाभावेन मनःपर्यवज्ञानस्यापि अभाव त्, गौतमः पृच्छति-'केवलणाणीणं पुच्छा ?' हे भदन्त ! केवलज्ञानी खलु केवलज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदं अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'साइए अपज्जवसिए' साद्यपर्यवसितः केवलज्ञानी भवति, तेषां परिपातासंभवात्, गौतमः पृच्छति-'अण्णाणी मति अण्णाणी सुय अण्णाणी पुच्छा' अज्ञानी मत्यज्ञानी श्रुताज्ञानी क्रमेण अज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः, मत्यज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः, श्रुताज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अण्णाणी मइअण्णाणी सुय अण्णाणी तिविहे पण्णत्ते' अज्ञानी मत्यज्ञानी श्रुताज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-अणाईए वा अपज्जवसिए, अणाईए वा

मत्त संयत में ही मृत्यु हो जाती है, तब मनःपर्यवज्ञानी एक समय तक ही मनःपर्यवज्ञानी के रूप में रहता है। उत्कृष्ट देशोन पूर्व कोटि कहने का कारण यह है कि इससे अधिक संयम रहता ही नहीं है और संयम के अभाव में मनःपर्यवज्ञान भी नहीं रह सकता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! केवलज्ञानी निरन्तर कितने काल तक केवलज्ञानी रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! केवलज्ञानी सादि अनन्त होता है, क्योंकि केवलज्ञानी उत्पन्न होने के पश्चात् सदैव बना रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अज्ञानी जीव कितने काल तक अज्ञानी रहता है मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी कितने काल तक निरन्तर मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी बने रहते है ?

भगवान्-हे गौतम ! अज्ञानी, मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी तीन तीन प्रकार

મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી બીજા સમયમાં જ મૃત્યુ થઇ જાય છે, ત્યારે મનઃપર્યવજ્ઞાની એક સમય સુધી મનઃપર્યવજ્ઞાનીના રૂપમાં રહે છે ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટિ કહેવાનું કારણ આ છે કે એનાથી અધિક સંયમ રહેતો જ નથી અને સંયમના અભાવમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન પણ નથી રહી શકતું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવળજ્ઞાની નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી કેવલજ્ઞાની પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કેવળજ્ઞાની સાદિઅનન્ત હોય છે, કેમકે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી સદૈવ બની રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અજ્ઞાની જીવ કેટલા સમય સુધી અજ્ઞાની રહે છે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની બની રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની ત્રણ ત્રણ પ્રકારના હોય

सपज्जवसिए, साईए वा सपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितश्च, तत्र यः कदाचिदपि ज्ञानं लप्स्यते सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, यस्तावत् ज्ञानं लप्स्यते सोऽनादिसपर्यवसितः, यस्तु ज्ञानं प्राप्य पुनर्मिथ्यात्वप्राप्त्याऽज्ञानित्वमधिगच्छति स सादि सपर्यवसितो व्यपदिश्यते, 'तत्थ णं जेसे साईए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं' तत्र-तेषु अनाद्यपर्यवसित-अनादिसपर्यवसित-सादिसपर्यवसितेषु मध्ये खलु योऽसौ सादिसपर्यवसितो भवति स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन अनन्तं कालं यावत् स्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा च सादिसपर्यवसितस्तावद् जघन्येन अन्तर्मुहूर्तपर्यन्तमेव स्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, ततःपरन्तु सम्यक्त्वासादनेनाज्ञानित्वपरिणामविनाशसंभवात्, उत्कृष्टेन तु अनन्तकालपर्यन्तमवसेयम्, प्रागुक्तयुक्तेः, तमेव अनन्तकालं निर्दिशति-'अणंताओ उस्सप्पिणि

के होते हैं, यथा-अनादि अनन्त, अनादि सान्त और सादि सान्त। जिसने कभी सम्यग्ज्ञान प्राप्त नहीं किया है और जो भविष्य में भी कभी प्राप्त नहीं करेगा, वह अनादि अनन्त अज्ञानी, मत्यज्ञानी या श्रुताज्ञानी कहलाता है। जिसने कभी ज्ञान प्राप्त नहीं किया है किन्तु कभी प्राप्त करेगा, वह अनादि सान्त अज्ञानी कहलाता है। जो जीव सम्यग्ज्ञान प्राप्त करके पुनःमिथ्यात्वोदय से अज्ञानी हो गया हो किन्तु भविष्य में पुनःज्ञान प्राप्त करेगा, वह सादि सान्त अज्ञानी है, इन तीन प्रकार के अज्ञानियों में जो सादि सान्त अज्ञानी है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक अज्ञानी रहता है। इस प्रकार सदि सान्त अज्ञानी जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक ही अज्ञानी-पर्याय से युक्त निरन्तर रहता है, तत्पश्चात् सम्यक्त्व प्राप्त कर के ज्ञानी बन जाता है-उसका अज्ञानी-पर्याय विनष्ट हो जाती है। उत्कृष्ट अनन्तकाल तक वह अज्ञानी रहता

છે, જેમ કે અનાદિ-અનન્ત, અનાદિ-સાન્ત, અને સાદિસાન્ત જેણે ક્યારેય સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી કર્યું અને જે ભવિષ્યમાં પણ ક્યારેય પ્રાપ્ત કરશે નહિં, તે અનાદિ અનન્ત અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની અગર શ્રુતાજ્ઞાની કહેવાય છે, જેણે ક્યારેય જ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી કર્યું. પરન્તુ ક્યારેક પ્રાપ્ત કરશે, તે અનાદિસાન્ત અજ્ઞાની કહેવાય છે, જે જીવ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પુનઃ મિથ્યાત્વોદયથી અજ્ઞાની થઈ ગએલ હોય પણ ભવિષ્યમાં પુનઃજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે, તે સાદિસાન્ત અજ્ઞાની છે આ ત્રણ પ્રકારના અજ્ઞાનિયોમાં જે સાદિસાન્ત અજ્ઞાની છે તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી અજ્ઞાની રહે છે. એ પ્રકારે સાદિસાન્ત અજ્ઞાની જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ અજ્ઞાની પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર રહે છે. તત્પશ્ચાત્ સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત કરીને જ્ઞાની બનો જાય છે-તેનો અજ્ઞાની પર્યાય વિનષ્ટ થઈ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી તે અજ્ઞાની રહે છે. એનું કારણ પહેલા કહી દિધેલું છે. તે અનન્તકાળનું પરિમાણ આ પ્રકારે છે-કાળની અપેક્ષાએ

ओसप्पिणीओ कालओ' अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया अवसेयाः 'खेत्तओ अवड्ढपोग्गलपरियट्टं देसूणं' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अपार्द्धपुद्गलपरिवर्तं देशोनम् यावद् अनन्तकालः प्रज्ञप्तः, तदनन्तर मवश्यं सम्यक्त्वप्राप्तेरज्ञानित्वापगमसंभवात्, एवं मत्यज्ञानी श्रुताज्ञानी चापि त्रिविधः प्ररूपणीयः, गौतमः पृच्छति-'विभंगणाणी णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! विभङ्गज्ञानी खलु विभङ्गज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं' जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि देशोनपूर्वकोटयभ्यधिकानि यावद्-विभङ्गज्ञानी विभङ्गज्ञानित्वपर्यायविशिष्टः सन निरन्तरमवतिष्ठते तथा च जघन्येन एकसमयो यथा कश्चित्पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यो देवो वा सम्यक्त्वदृष्टितया दवधिज्ञानी भूत्वा

है इसका कारण पहले कहा जा चुका है। उस अनन्त काल का परिमाण इस प्रकार है-काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी, क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन अपार्ध पुद्गलपरावर्तन तक अज्ञानी रहता है। इतने काल के अनन्तर उस जीव को अवश्य ही सम्यक्त्व की प्राप्ति हो जाती है और उसका अज्ञान परिणाम दूर हो जाता है।

इसी प्रकार मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी के विषय में भी समझ लेना चाहिए वे भी तीन-तीन प्रकार के हैं और उनमें से सादि सपर्यवसित का अवस्थान काल जघन्य अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट देशोन पूर्वकोटि है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! विभंग ज्ञानी लगातार विभंगज्ञानी के रूप में कितने काल तक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य एक समय, उत्कृष्ट देशोन पूर्वकोटि अधिक तेतीस सागरोपम तक विभंगज्ञानी निरन्तर विभंगज्ञानी बना रहता है। जब कोई पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य अथवा देव सम्यग्दृष्टि होकर अवधिज्ञानी होता

અનન્ત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી અજ્ઞાની રહે છે. એટલા કાળ પછી તે જીવને અવશ્ય જ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તી થઈ જાય છે અને તેનું અજ્ઞાન પરિણામ દૂર થઇ જાય છે.

એજ પ્રકારે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાનીના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઇએ. તેઓ પણ ત્રણ ત્રણ પ્રકારના છે અને તેઓમાં સાદિ સપર્યવસિતનું અવસ્થાનકાલ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વિભંગજ્ઞાની નિરન્તર વિભંગજ્ઞાનીના રૂપમા કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટિ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી વિભંગજ્ઞાની નિરન્તર વિભંગજ્ઞાની બની રહે છે. જ્યારે કોઇ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ,

मिथ्यात्वं प्राप्तस्तस्मिंश्च मिथ्यात्वप्राप्तिसमये मिथ्यात्वप्रभावेणावधिज्ञानमेव विभङ्गज्ञान-रूपेण परिणतम्, तथा चोक्तम्-आद्यत्रयमज्ञानमपि भवति मिथ्यात्वसंयुक्तम्' इति, तदनन्तरसमये देवस्य च्यवनेन तद्भिन्नस्य मृत्युना अन्यथा वा तद्विभङ्गज्ञानं विनश्यति इत्येवंरीत्या विभङ्गज्ञानस्यैकसमयत्वमवसेयम्, उत्कृष्टेन देशोनपूर्वकोटयभ्यधिकत्रयस्त्रिंश त्सागरोपमाणि यदा कश्चिद् मिथ्यादृष्टिः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वा पूर्वकोटयायुषः कतिपयवर्षावगमे विभङ्गज्ञानी संपद्यते ततश्चापरिपतितविभङ्गज्ञानएवाविग्रहगत्या सप्तमनरक पृथिव्यां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिको नैरयिक उत्पद्यते तदा अवसेयानि तदनन्तरन्तु सम्यक्त्वप्रतिपत्त्याऽवधिज्ञान भावात् सर्वथाऽपगमाद्वा तद् विभङ्गज्ञानं विनश्यति इति भावः, 'दारं १०' दशमं ज्ञानद्वारं समाप्तम् ॥ सू० १० ॥

है और फिर मिथ्यात्व को प्राप्त होजाता है, तब मिथ्यात्व की प्राप्ति के समय, मिथ्यात्व के प्रभाव से उसका अवधिज्ञान विभंगज्ञान के रूप में परिणत हो जाता है। कहा भी है-पांच ज्ञानों में से आदि के तीन ज्ञान मिथ्यात्व से युक्त होकर अज्ञान भी होते हैं। इस प्रकार मिथ्यात्व प्राप्ति के अनन्तर समय में ही उस विभंगज्ञानी देव की या मनुष्य की या पंचेन्द्रिय तिर्यंच की जब मृत्यु हो जाती है तब विभंगज्ञान का अवस्थान एक समय तक ही रहता है। जब कोई मिथ्यादृष्टि पंचेन्द्रिय तिर्यंच अथवा मनुष्य करोड पूर्व की आयु के कतिपय वर्ष व्यतीत हो जाने पर विभंगज्ञान प्राप्त करता है और विभंग ज्ञान के साथ ही सातवीं नरकभूमि में तेतीस सागरोपम की स्थितिवाले नारकों में उत्पन्न होता है, उस समय विभंगज्ञानी का अवस्थान काल देशोन पूर्वकोटि अधिक तेतीस साग-रोपम का होता है। तत्पश्चात् वह जीव या तो सम्यक्त्व को प्राप्त करके अवधि ज्ञानवान् बनजाता है अथवा उसका विभङ्गज्ञान नष्ट ही हो जाता है। (१० द्वार)

મનુષ્ય અથવા દેવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઈને અવધિજ્ઞાની થાય છે અને ફરી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારે મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિના સમયે, મિથ્યાત્વના પ્રભાવથી તેમનું અવધિ જ્ઞાન વિભંગજ્ઞાનના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે–કહ્યુ પણ છે–પાંચ જ્ઞાન માંથી શરૂઆતના ત્રણ જ્ઞાન મિથ્યાત્વથી યુક્ત થઈને અજ્ઞાન પણ બને છે. એ પ્રકારે મિથ્યાત્વ પ્રાપ્તિના પછીના સમયમાં જ તે વિભંગજ્ઞાની દેવનું અગર મનુષ્યનું કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચનું જ્યારે મૃત્યુ થઈ જાય છે ત્યારે વિભંગજ્ઞાનનું અવસ્થાન એક સમય સુધી જ રહે છે. જ્યારે કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અથવા મનુષ્ય કરોડપૂર્વની આયુના કેટલાક વર્ષ વ્યતીત થઈ જતા વિભંગજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે અને વિભંગજ્ઞાનની સાથે જ સાતમી નરકભૂમિમાં તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે સમયે, વિભંગજ્ઞાનીનુ અવસ્થાનકાળ દેશોન પૂર્વકોટિ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમનું હોય છે. તત્પશ્ચાત્ તે જીવ અગર તો સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને અવધિજ્ઞાનવાન્ બની જાય છે. અથવા તેનુ વિભંગજ્ઞાન નષ્ટ થઈ જાય છે. (દ્વાર ૧૦)

दर्शनद्वारवक्तव्यता

मूलम्—चक्खुदंसणी णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं, अचक्खुदंसणी णं भंते ! अचक्खुदंसणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! अचक्खुदंसणी दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—अणाईए वा अपज्जवसिए, अणाईए वा सपज्जवसिए, ओहिदंसणी णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं दो छावट्ठीओ सागरोवमाणं साइरेगाओ, केवलदंसणी णं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए ॥सू० ११॥

छाया—चक्षुर्दर्शनी खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमसहस्रं सातिरेकम्, अचक्षुर्दर्शनी खलु भदन्त ! अचक्षुर्दर्शनी इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! अचक्षुर्दर्शनी द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—अनादिको वा अपर्यवसितः अनादिकोवा सपर्यवसितः, अवधिदर्शनी खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन

दर्शन द्वार

शब्दार्थ-(चक्खुदंसणी णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! चक्षुदर्शनी के विषयमें पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं) उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार सागरोपम

(अचक्खुदंसणी णं भंते ! अचक्खुदंसणि त्ति कालओ केवच्चिरं होई ?) हे भगवन् ! अचक्षुदर्शनी अचक्षु दर्शनी के रूप में कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! अचक्खुदंसणी दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! अचक्षुदर्शनी दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाईए वा सपज्जवसिए) अनादि अनन्त और अनादि सान्त

(ओहिदंसणी णं पुच्छा ?) अवधिदर्शनी-के विषय में पृच्छा ? (गोयमा !

દર્શનદ્વાર

શબ્દાર્થ-(चक्खुदंसणी णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! ચક્ષુદર્શનના વિષયમાં પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત (उक्कोसेणं सागरोवमसहस्सं सातिरेगं) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર સાગરોપમ.

(अचक्खुदंसणी णं भंते ! अचक्खुदंसणित्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! અચક્ષુદર્શની અચક્ષુદર્શનીના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? (गोयमा ! अचक्खुदंसणी दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અચક્ષુદર્શની બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (अणाइए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए) અનાદિઅનન્ત અને અનાદિસાન્ત.

द्वे षट्षष्टि सागरोपमाणां सातिरेके, केवलदर्शनी खलु पृच्छा, गौतम! सादिकोऽपर्यवसितः। द्वारम् ११ ॥ सू० ११ ॥

टीका-पूर्वं ज्ञानद्वारं प्ररूपितम्, अथ एकादशं दर्शनद्वारं प्ररूपयितुमाह-'चक्खुदंसणी णं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! चक्षुर्दर्शनी खलु चक्षुर्दर्शनित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तमव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोपमसहस्सं सातिरेगं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमसहस्रं सातिरेकं यावत् चक्षुर्दर्शनी चक्षुर्दर्शनित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तर मवतिष्ठते, तथा चात्र यदा त्रीन्द्रियादिमशकमक्षिकादिश्चतुरिन्द्रियादिषु जनित्वा तत्र चान्तर्मुहूर्तं स्थित्वा पुनरपि त्रीन्द्रियादिषु मध्ये जायते तदा चक्षुर्दर्शनी स्वपर्यायविशिष्टः सन् जघन्येन

जहण्णेणं एगं समयं) हे गौतम! जघन्य एक समय (उक्कोसेणं दो छावट्ठीओ सागरोवमाणं साईरेगाओ) उत्कृष्ट सातिरेक दो छयासठ सागरोपम

(केवलदंसणी णं पुच्छा?) केवलदर्शनी के विषय में -पृच्छा?

(गोयमा! साईए अपज्जवसिए) हे गौतम! सादि अनन्त

टीकार्थ-इससे पूर्व ज्ञानद्वार का प्ररूपण किया गया है, अब, ग्यारहवे दर्शनद्वार की प्ररूपणा की जाती है।

गौतमस्वामी-प्रश्न करते है-भगवन्! चक्षुदर्शनी जीव निरन्तर कितने काल तक चक्षुदर्शनी बना रहता है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार सागरोपमतक चक्षुदर्शनी निरन्तर चक्षुदर्शनी बना रहता है। जब कोई त्रीन्द्रिय जीव मच्छर मक्खी आदि चौइन्द्रियादि में उत्पन्न होता है और वहां

(ओहिदंसणीणं पुच्छा?) અવધિદર્શન વિષે-પૃચ્છા? (गोयमा! जहण्णेणं एगं समयं) હે ગૌતમ! જઘન્ય એક સમય (उक्कोसेणं दो छावट्ठिओ सागरोवमाणं साइरेगाओ) ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક બે છાસઠ સાગરોપમ.

(केवलदंसणीणं पुच्छा?) કેવલ દર્શનીના વિષયમાં-પૃચ્છા? (गोयमा! साईए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ! સાદિઅનન્ત

ટીકાર્થ-આનાથી પૂર્વે જ્ઞાનદ્વારનું પ્રરૂપણ કરાયુ છે, હવે અગીયારમા દર્શનદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! ચક્ષુદર્શની જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી ચક્ષુદર્શની બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક હજાર સાગરોપમ સુધી ચક્ષુદર્શની નિરન્તર ચક્ષુદર્શની બની રહે છે. જ્યારે કોઇ પણ ત્રેન્દ્રિય જીવ મચ્છર-માખી વિગેરે ચતુરિન્દ્રિયમા ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી

अन्तर्मुहूर्तमुपलभ्यते, उत्कृष्टेन तु सातिरेकं सागरोपमसहस्रं चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक नैरयिकादि भवभ्रमणेन अवगन्तव्यम् गौतमः पृच्छति–'अचक्खुदंसणी णं भंते ! अचक्खुदंसणित्ति कालओ केवचिरं होइ ? हे भदन्त ! अचक्षुर्दर्शनी खलु अचक्षुर्दर्शनी इति–अचक्षुर्दर्शनित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः–कालापेक्षया कियच्चिरम्–कियत्कालपर्यन्तम् व्यवच्छेदेन अवतिष्ठते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अचक्खुदंसणी दुविहे पण्णत्ते' अचक्षुर्दर्शनी द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा–अणाईए वा अपज्जवसिए, अणाईए वा सपज्जवसिए, तद्यथा–अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, तत्र यः कदाचिदपि न सिद्धिभावं प्राप्स्यति सोऽनादि सपर्यवसितोऽ चक्षुर्दर्शनी अवगन्तव्यः, गौतमः पृच्छति–'ओहिदंसणी णं पुच्छा' हे भदन्त ! अवधिदर्शनी खलु अवधिदर्शनित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तर मवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भग-

---

अन्तर्मुहूर्त्त तक स्थित रह कर पुनः त्रीन्द्रिय आदि में पैदा हो जाता है, तब चक्षुदर्शनी अन्तर्मुहूर्त्त तक चक्षुदर्शनी पर्याय से युक्त होता है। उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार सागरोपम जो कहा है, वह चौइन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच एवं नारक आदि भवों में भ्रमण करने के कारण समझना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! अचक्षुदर्शनी कितने काल तक लगातार अचक्षुदर्शनी पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! अचक्षुदर्शनी दो प्रकार के कहे हैं अनादि अनन्त और अनादि सान्त। जो जीव कभी सिद्धि प्राप्त नहीं करेगा वह अनादि अनन्त अचक्षुदर्शनी कहलाता है। जो कदाचित् सिद्धि प्राप्त करेगा, वह अनादि सान्त अचक्षुदर्शनी कहलाता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! अवधिदर्शनी कितने काल तक लगातार अवधि दर्शनी रहता है ?

સ્થિત રહીને પુન ત્રીન્દ્રિય આદિમાં પેદા થઈ જાય છે. ત્યારે ચક્ષુદર્શની અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ચક્ષુદર્શની પર્યાયથી યુક્ત હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક સાગરોપમ જે કહ્યા છે તે ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ તેમજ નારક આદિ ભવોમાં ભ્રમણ કરવાના કારણે સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અચક્ષુદર્શની કેટલા સમય સુધી નિરન્તર અચક્ષુદર્શની પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! અચક્ષુદર્શની બે પ્રકારના કહ્યા છે–અનાદિઅનન્ત અને અનાદિસાન્ત જે જીવ ક્યારેય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહી કરશે તે અનાદિઅનન્ત અચક્ષુદર્શની કહેવાય છે. જે કદાચિત્ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે, તે અનાદિસાન્ત અચક્ષુદર્શની કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અવધિદર્શની કેટલા સમય સુધી નિરન્તર અવધિદર્શની રહે છે ?

वानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं दो छावट्ठीओ सागरोवमाणं साइरेगाओ' जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन द्वे षट्षष्टि सागरोपमाणी सातिरेके यावद् अवधिदर्शनी अवधिदर्शनितापर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते । भगवानाह-गौतम ! जघन्येन एकदा किञ्चिदधिकं द्विः षट्षष्टिसागरोपमकालपर्यन्तम् व्याहतमवधिदर्शनी पर्यायेण-युक्तस्तिष्ठति । अस्यायमाशयः द्वादशदेवलोकस्य द्वाविंशति सागरोपमास्थितिरस्ति, उक्तद्वाविंशति सागरोपमप्रमाणवति देवलोके यदि जीवो विभङ्गज्ञानमादाय गच्छेत्, तथा परावर्तन काले अवधिज्ञानमादाय परावर्तेत, एवं विभङ्गज्ञानस्यावधिज्ञानस्य च प्रत्येकस्य द्वाविंशति सागरोपमा स्थितिर्भवति, पूर्वोक्तक्रमेणैव जीवो यदिवारत्रयं विभङ्गज्ञानमादाय गच्छेत्, परावर्तेत चावधिज्ञानमादाय, तदा सर्वेषां संकलनेन विभङ्गज्ञानकालस्य स्थितिः षट्षष्टि-सागरोपमा-तावती चैवावधिज्ञानस्येति द्विः षट्षष्टिसिद्धं भवति । ननु विभङ्गज्ञानावस्थाया-मवधिदर्शनस्य कर्मप्रकृत्यादिषु निषिद्धत्वात् कथमत्र विभङ्गावस्थायामवधिदर्शनमुद्भाव्यते ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य एक समय तक उत्कृष्ट कुछ अधिक दो छयासठ सागरोपम काल पर्यन्त अवधि दर्शनी लगातार अवधि दर्शनी पर्याय युक्त बना रहता है। बारहवे देवलोक बाइस सागर का है, उक्त बाइस सागर प्रमाण वालों में कोइ भी जीव यदि विभंगज्ञान लेकर जाय, तथा लौटते समय अवधिज्ञान लेकर लौटे तो इस बाइस सागरोपम काल विभंग ज्ञान का हुआ तथा बाइस सागरोपमकाल अवधिज्ञान का हुआ, पूर्वोक्त प्रकार से ही यदि जीव तीन बार विभंग ज्ञान लेकर जाय तथा अवधिज्ञान लेकर आवे तो उसका संकलान करने पर ६६ छियासठ सागरोपम काल विभंग ज्ञान का हुआ तथा ६६ छियासठ सागरोपम काल अवधिज्ञान इस प्रकार से दो छियासठ सागरोपम होता है।

शंका-विभंगज्ञान की अवस्था में अवधिदर्शन होने का कर्मप्रकृति आदि में निषेध किया गया है, ऐसी स्थिति में यहां विभंगज्ञान की अवस्था में अव

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક બે છાસઠ સાગરોપમ કાલ પર્યન્ત અવધિદર્શની નિરન્તર અવધિદર્શની પર્યાય યુક્ત બની રહે છે. બારમા દેવલોકની સ્થિતિ બાવીસ સાગરની છે, ઉક્ત બાવીસ સાગર પ્રમાણવાળા દેવલોકમાં કોઇ પણ જીવ જો વિભંગજ્ઞાનને લઈને રહે તો આ બાવીસ સાગરોપમ કાળ વિભંગજ્ઞાનનો થયો તથા બાવીસ સાગરોપમકાળ અવધિજ્ઞાનનો થયો, પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જો જીવ ત્રણ વાર વિભંગજ્ઞાન લઈને જાય તથા અવધિજ્ઞાન લઇને આવે તો બધાનું સંકલન કરવાથી ૬૬ છાસઠ સાગરોપમકાળ વિભંગજ્ઞાનનો થયો તથા ૬૬ છાસઠ સાગરોપમકાળ અવધિજ્ઞાનનો, એરીતે બે છાસઠ સાગરોપમ થાય છે.

શંકા-વિભંગજ્ઞાનની અવસ્થામાં અવધિદર્શન થવાનો કર્મ પ્રકૃતિ આદિમાં નિષેધ કર્યો છે, એવી સ્થિતિમાં અહીં વિભંગજ્ઞાનની અવસ્થામાં અવધિદર્શનથવાનું કેમ કહ્યું છે ?

इति चेदत्रोच्यते-प्रकृते विभङ्ग अवधिदर्शनप्रतिपादकसूत्रस्यायमभिप्रायः-विभङ्गज्ञानस्य विशेषविषयत्वात्, अवधिदर्शनस्य च सामान्यविषयत्वात्, यथा सम्यग्दृष्टेः विशेषविषयमवधिज्ञानं सामान्यविषयमवधिदर्शनमुच्यते तथा केवलं विभङ्गज्ञानिनोऽपि अवधिदर्शनमनाकारमात्रत्वेनाविशिष्टत्वात्, अवधिज्ञानिनोऽवधिदर्शनतुल्यमिति तदपि अवधिदर्शनमुच्यते, न विभङ्गदर्शनमिति, गौतमः पृच्छति- केवलदंसणीणं पुच्छा' हे भदन्त ! केवलदर्शनी खलु केवलदर्शनित्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः खलु केवलदर्शनी भवति, तथा च केवलज्ञानी साद्यपर्यवसितः प्रतिपादित स्तस्य परिपाताभावात् तथा केवलदर्शनी अपि साद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते तस्यापि परिपातासंभवात्, 'दारं ११' एकादशं दर्शनद्वारं समाप्तम् ॥ सू० ११ ॥

धिदर्शन का होना क्यों कहा गया है ?

समाधान-यहां विभंग-अवस्था में अवधिदर्शन के प्रतिपादक सूत्र का अभिप्राय यह है-विभंगज्ञान वस्तु के विशेषधर्मों को जानता है और अवधि दर्शन सामान्य अंश को विषय करता है। अतः जैसे सम्यग्दृष्टि का विशेष विषयक अवधि ज्ञान और सामान्य विषयक अवधिदर्शन कहलाता है, उसी प्रकार विभंगज्ञानी का अवधिदर्शन भी अनाकार मात्र होने से अवधिज्ञानी के अवधि दर्शन के समान ही है। यही कारण है कि विभंगज्ञानी का विभङ्गज्ञान भी अवधिदर्शन ही कहलाता है, विभंगदर्शन नहीं कहलाता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! केवलदर्शनी लगातार कितने काल तक केवल दर्शनी रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! केवलदर्शनी सादि अनन्त होता है, क्योंकि केवलज्ञानी सादि अनन्त कहा गया है, कारण कि उसका प्रतिपात (गिरना) नहीं होता, उसी प्रकार केवलदर्शनी भी सादि अनन्त कहलाता है, क्यों कि उसका

સમાધાન-અહીં વિભંગ અવસ્થામાં અવધિદર્શનના પ્રતિપાદક સૂત્રનો અભિપ્રાય આ છે-વિભંગજ્ઞાન વસ્તુના વિશેષ ધર્મોને જાણે છે અને અવધિદર્શન સામાન્ય અંશને વિષય કરે છે. તેથી જેમ સમ્યગ્દષ્ટિનું વિશેષવિષયક અવધિજ્ઞાન અને સામાન્ય વિષયક અવધિદર્શન પણ અનાકારમાં હોવાથી અવધિજ્ઞાનીના અવધિદર્શનના સમાન જ છે, એ કારણ છે કે વિભંગજ્ઞાનીનું વિભંગજ્ઞાન પણ અવધિદર્શની જ કહેવાય છે, વિભંગદર્શન કહેવાતું નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલદર્શની નિરંતર કેટલા સમય સુધી કેવલદર્શની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કેવલદર્શની સાદિઅનન્ત હોય છે, કેમકે કેવલજ્ઞાની સાદિઅનન્ત કહેલ છે તેનો પ્રતિપાત (પડવુ) થતો નથી એજ પ્રકારે કેવલદર્શની સાદિઅનન્ત

संयतद्वार वक्तव्यता

मूलम्–संजए णं भंते ! संजए त्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं, असंजए णं भंते ! असंजए त्ति पुच्छा, गोयमा ! असंजए तिविहे पण्णत्ते, तं जहा–अणाईए वा अपज्जवसिए अणाईए वा सपज्जवसिए, साईए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साईए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंताओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं, संजयासंजए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं, नो संजए नो असंजए नो संजयासंजए णं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए, दारं १२, सागारोवओगोवउत्ते णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, अणागारोवउत्ते वि एवं चेव, दारं १३ ॥सू० १२॥

छाया–संयतः खलु भदन्त ! संयत इति पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन देशोनां पूर्वकोटिम्, असंयतः खलु भदन्त ! असंयत इति पृच्छा, गौतम ! असंयतस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः सादिको

भी प्रतिपात नहीं होता । (द्वार ११)

संयतद्वार–उपयोग द्वार

शब्दार्थ-(संजए णं भंते ! संजए त्ति पुच्छा ?) हे भगवन् ! संयत कितने काल तक संयत रहता है ऐसी पृच्छा (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं) हे गौतम ! जघन्य एक समय तक, उत्कृष्ट देशोन करोड पूर्व तक

(असंजए णं भंते ! असंजए त्ति पुच्छा ?) हे भगवन ! असंयत कितने काल तक असंयत रहता है ? ऐसा प्रश्न (गोयमा ! असंजए तिविहे पण्णत्ते)

કહેવાય છે, કેમકે તેનો પણ પ્રતિપાત નથી થતો. (દ્વાર ૧૧)

સંયતદ્વાર–ઉપયોગદ્વાર

શબ્દાર્થ–(संजए णं भंते ! संजएत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! સંયત કેટલા કાળ સુધી સંયત રહે છે, એવી પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडी) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ સુધી (असंजए णं भंते ! असंजएत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! અસંયત કેટલા કાળ સુધી અસંયત રહે છે ? એવો પ્રશ્ન (गोयमा ! असंजए तिविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અસંયત ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा) તે આ

वा सपर्यवसितः तत्र खलु योऽसौ सादि सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः अपार्द्धं पुद्गलपरिवर्तं देशोनम्, संयतासंयतः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन देशोनां पूर्वकोटिम्, नो संयत नो असंयत नो संयतासंयतः खलु पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः, द्वारम् १२, साकारोपयोगोपयुक्तः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, अनाकारोपयोगोऽपि एवञ्चैव, द्वारम् १३ ॥सू० १२॥

हे गौतम ! असंयत तीन प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (अणादीए वा अपज्जवसिए) अनादि अनन्त (अणादीए वा सपज्जवसिए) अनादि सान्त (सादीए वा सपज्जवसिए) सादि और सान्त (तत्थ णं) उनमें (जे से) जो (सादीए सपज्जवसिए) सादि सान्त है (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक (उक्कोसेणं अणंतं कालं) उत्कृष्ट अनन्त काल तक (अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ) अनन्त उत्सर्पिणी–अवसर्पिणी (कालओ) काल से (खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) क्षेत्र से देशोन अपार्ध पुद्गलपरिवर्त्तन

(संजयासंजए णं पुच्छा ?) संयतासंयत विषयक पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्ततक (उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडि) उत्कृष्ट देशोन करोडपूर्व तक ।

(नो संजए नो असंजए नो संजयासंजए णं पुच्छा ?) नो संयत, नो असंयत और नो संयतासंयत संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) गौतम ! सादि अनन्त (द्वार १२)

(सागारोवओगोवउत्ते णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! साकारोपयोग से

પ્રકારે (अणादीए वा अपज्जवसिए) અનાદિઅનન્ત (अणादीए वा सपज्जवसिए) અનાદિસાન્ત (सादीए वा सपज्जवसिए) સાદિ અને સાન્ત (तत्थणं) તે અસંયતોમાં (जे से) જે (सादीए सपज्जवसिए) સાદિ અને સાન્ત છે (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेणं अणंतं कालं) ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધી (अणंताओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ) અનન્ત ઉત્સર્પિણી–અવસર્પિણી (कालओ) કાળથી (खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) ક્ષેત્રથી દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલ પરિવર્તન.

(संजयासंजएणं पुच्छा ?) સંયતાસંયત સંબંધી–પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं) ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ સુધી.

(नोसंजए नो असंजए नो संजयासंजए णं पुच्छा ?) નોસંયત, નોઅસંયત, નોસંયતાસંતય સમ્બન્ધી પ્રશ્ન

(गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિઅનન્ત. દ્વાર ૧૨

(सागारोवओगोवउत्ते णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! સાકારોપયોગથી ઉપયુક્તવિષે પૃચ્છા ?

टीका-पूर्वं दर्शनद्वारं प्ररूपितम्, अथ तत्क्रमादागतं द्वादशं संयतद्वारं प्ररूपयितुमाह-'संजए णं भंते ! संजए त्ति पुच्छा ?' हे भदन्त ! संयतः खलु 'संयत' इति-संयमपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं' जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन देशोनां-किञ्चिदूनां पूर्वकोटिं यावत्, संयतः संयमपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथा च कस्यापि संयतस्य चारित्रपरिणामसमये एक कालकरणापेक्षया तस्य जघन्यत एक समयत्वमवसेयम्, गौतमः पृच्छति-'असंजए ण भंते ! असंजए त्ति पुच्छा' हे भदन्त ! असंयतः खलु 'असंयत' इति-असंयमपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! असं

उपयुक्त विषयक-पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक (अणागारोवउत्ते वि एवं चेव) अनाकार उपयोग से उपयुक्त भी इसी प्रकार (द्वार १३)

टीकार्थ-दर्शन द्वार की प्ररूपणा की जा चुकी, अब क्रमप्राप्त संयत द्वार की प्ररूपणा की जाती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संयत जीव लगातार कितने काल तक संयत रहता है ?

भगवान-हे गौतम ! जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट देशोन करोड पूर्व तक संयत जीव संयत पर्याय से युक्त निरन्तर बना रहता है। अगर किसी जीव का संयम परिणाम होते ही मरण हो जाय तो वह एक समय तक ही संयत रहता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंयमी जीव असंयत पर्याय से युक्त लगातार कितने काल तक रहता है ?

(गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (अणागारोउत्ते वि एवं चेव) અનાકાર ઉપયોગથી ઉપયુક્ત પણ એજ પ્રકારે. (द्वार १३)

ટીકાર્થ-દર્શનદ્વારની પ્રરૂપણા કરાઇ ગઇ છે, હવે ક્રમપ્રાપ્ત સંયતદ્વારનીપ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંયત જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી સંયત પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ સુધી સંયત જીવ સંયત પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર બની રહે છે. અગર કોઇ જીવનું સંયમ પરિણામ થતાં જ મરણ થઇ જાય તો તે એક સમય સુધી જ સંયત રહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંયમી જીવ અસંયત પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

जए तिविहे पण्णत्ते' असंयत स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-अणाईए वा अपज्जवसिए, अणाईए वा सपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितश्च, तत्र यः संयमं कदाचिदपि न लप्स्यते सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, यस्तावत् संयमं लप्स्यते सोऽनादि सपर्यवसितः, यस्तु संयमं लब्ध्वा ततः परिपतितः स सादिसपर्यवसितो व्यपदिश्यते, 'तत्थ णं जे से सादीए सपर्यवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं' तत्र-अनाद्यपर्यवसित-अनादि सपर्यवसित सादिसपर्यवसितेषु मध्ये खलु योऽसौ सादिसपर्यवसितः असंयतः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् ततः परं कस्यापि पुनरपि संयमप्रतिपत्तिसद्भावात् उत्कृष्टेन अनन्तं कालं यावद् असंयमपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, अनन्तकालानन्तरं नियमेन संयमप्राप्ति सद्भावात्, तमेवानन्तकालं कालक्षेत्राभ्यां निर्वक्ति-'अणंताओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ' अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः-कालापेक्षया अवसेयाः 'खेत्तओ अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं' क्षेत्रतः-

---

भगवान्-हे गौतम ! असंयत जीव तीन प्रकार के हैं, यथा अनादि अपर्यवसित, अनादि सपर्यवसित और सादि सपर्यवसित । जिसने कभी संयम पाया नहीं और जो कभी पाएगा भी नहीं, वह अनादि अनन्त असंयत कहलाता है । जिस ने कभी संयत पाया नहीं है किन्तु भविष्य में पाएगा, वह अनादि सपर्यवसित असंयत कहलाता है । जो जीव संयम प्राप्त करके उससे भ्रष्ट हो गया है, किन्तु पुनः संयम प्राप्त करेगा, वह सादि सान्त असंयत कहलाता है । इन तीन प्रकार के असंयतों में से जो सादि सान्त असंयत है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक असंयत पर्याय से युक्त रहता है अनन्त काल व्यतीत होने के पश्चात् उसे संयम की प्राप्ति अवश्य होती है । उस अनन्त काल को काल और क्षेत्र से प्रदर्शित करते हैं-वह अनन्त काल, काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी समझना चाहिए और

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંયત જીવ ત્રણ પ્રકારના છે, જેમ કે અનાદિ અપર્યવસિત, અનાદિ સપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત, જેણે ક્યારેય સંયમ કર્યો નથી અને જ્યાં ક્યારેય સંયમ પામશે પણ નહીં, તે અનાદિઅનન્ત અસંયત કહેવાય છે. જેણે ક્યારેય સંયમ મેળવ્યો નથી પણ ભવિષ્યમા મેળવશે, તે અનાદિ સપર્યવસિત અસંયત કહેવાય છે. જે જીવ સંયમ પ્રાપ્ત કરીને તેનાથી ભ્રષ્ટ થઇ ગયો છે, પરન્તુ પુનઃ સંયમ પ્રાપ્ત કરશે, તે સાદિસાન્ત અસંયત કહેવાય છે. આ ત્રણ પ્રકારના અસંયતોમાથી સાદિસાન્ત અસંયત છે. તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાલ સુધી અસંયત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. અનન્તકાળ વ્યતીત થયા પછી તેને સંયમની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે. તે અનન્તકાળ કાળ અને ક્ષેત્રથી પ્રદર્શિત કરે છે-તે અનન્તકાલ, કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી સમજવો જોઈએ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ દેશોન પુદ્ગલ

क्षेत्रापेक्षया अपार्द्धं पुद्गलपरिवर्तं देशोनम्-किञ्चिदूनं यावत् इत्यवसेयम्, गौतमः पृच्छति-'संजयासंजएणं पुच्छा' हे भदन्त ! संयतासंयतः खलु देशविरतः संयमासंयमपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन देशोनां-किञ्चिदूनां पूर्वकोटीं यावत् संयतासंयतः संयमासंयमपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथा च देशविरति प्रतिपत्त्युपयोगस्य जघन्येनापि आन्तर्मौहूर्तिकतया तस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तत्वमवसेयम्, देशविरते द्विविधत्रिविधादि भङ्गबहुलतया तत्प्रतिपत्तौ जघन्येनापि अन्तर्मुहूर्तं लगत्येव, सर्वविरतेस्तु 'सर्वं सावद्यमहं न करोमि' इत्येवं रूपतया तत्प्रतित्त्युपयोग एकसामयिकोऽपि संभवतीति पूर्वं संयतस्य एक समयत्वं प्रतिपादितम्, गौतमः पृच्छति-'नो संजए नो असंजए नो संजयासंजए णं पुच्छा' हे भदन्त !

क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन पुद्गलपरिवर्तन जानना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् संयतासंयत संबंधी पृच्छा ? अर्थात् संयतासंयत जीव कितने काल तक निरन्तर संयतासंयत पनेमें बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट देशोन करोड पूर्व तक संयतासंयत जीव निरन्तर संयतासंयत बना रहता है। देशविरति की प्रतिपत्तिका उपयोग जघन्य भी अन्तर्मुहूर्त का होता है, अतएव यहां जघन्य काल अन्तर्मुहूर्त प्रमाण कहा है। देशविरति में दो करण तीन योग आदि अनेक भंग होते हैं, अतः उसको अंगीकार करने में कम से कम अन्तर्मुहूर्त्त लग ही जाता है। सर्वविरति में सर्व सावद्य का त्याग करताहूं इस रूप में अंगीकार की जाती है, अतः उसको अंगीकार करने का उपयोग एक समय में भी हो सकता है। इसी कारण संयत का जघन्य काल एक समय का कहा गया है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नोसंयत, नोअसंयत और नोसंयतासंयत जीव

પરિવર્તન જાણવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંયતાસંયત સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ સંયતાસંયત જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરંતર સંયતાસંયત પણામાં બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ સુધી સંયતાસંયત જીવ નિરન્તર સંયતાસંયત પણામાં બની રહે છે. દેશવિરતિની પ્રતિપત્તિનો ઉપયોગ જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત હોય છે, તેથી જ અહીં જઘન્યકાળ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કહેલ છે. દેશવિરતીમાં બેકરણ ત્રણ યોગ આદિ અનેક ભંગ બને છે. તેથી તેમના અંગીકાર કરવામાં ઓછામા ઓછું અન્તર્મુહૂર્ત થઈ જ જાય છે, સર્વવિરતિમાં સર્વસાવદ્યનો ત્યાગ કરું છું. એ રૂપમાં અંગીકાર કરાય છે, તેથી તેને અંગીકાર કરવાનો ઉપયોગ એક સમયમાં પણ થઈ શકે છે. એ કારણથી સંયતનો જઘન્યકાળ એક સમય કહેલો છે.

यस्तावत् नो संयतः नो असंयतः नो संयतासंयतो वा भवति स खलु स्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा! हे गौतम! 'साईए अपज्जवसिए' साद्यपर्यवसितः खलु नो संयतो नो असंयतो नो संयतासंयतो भवति, तथा च यस्तात् न संयतो नाप्यसंयतो भवति स सिद्ध इति साद्यपर्यवसितो विज्ञेयः 'दारं १२' द्वादशं संयतद्वारं समाप्तम्,

अथ त्रयोदशमुपयोगद्वारं प्ररूपयितुमाह-'सागारोवओगोवउत्ते णं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! साकारोपयोगोपयुक्तः खलु साकारोपयोगविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन उत्कृष्टेन चापि अन्तर्मुहूर्तं यावत् साकारोपयुक्तः साकारोपयोगविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, एवम्-'अणागारोवउत्ते वि, एवं चेव' अनाकारोपयुक्तोऽपि अनाकारोपयोगविशिष्टः सन् जघन्येन उत्कृष्टेनापि अन्तर्मुहूर्तं यावत् निरन्तरमवतिष्ठते,

कितने काल तक अपने इस पर्याय से युक्त बना रहता है?

भगवान्-हे गौतम! सादि अनन्त है, अर्थात् जो संयत भी नहीं, असंयत भी नहीं और संयतासंयत भी नहीं ऐसा जीव सिद्ध ही होता है और सिद्ध पर्याय सादि अनन्त है। (द्वार १२)

गौतमस्वामी-हे भगवन्! साकार उपयोग वाला जीव निरन्तर साकार उपयोग वाला कितने काल तक बना रहता है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य भी अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त तक साकारोपयोग वाला जीव लगातार साकारोपयोग से युक्त बना रहता है। इसी प्रकार अनाकार उपयोग वाला भी जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक अनाकारोपयोग से युक्त रहता है। छद्मस्थ जीवों का उपयोग, चाहे वह साकारो-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નોસંયત, નોઅસંયત, નોસંયતાસંયત જીવ કેટલા સમય સુધી પોતાના આ પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! સાદિઅનન્ત છે. અર્થાત્ જે સંયત પણ નહીં અસંયત પણ નહીં અને સંયતાસંયત પણ નહીં, એવા જીવ સિદ્ધ જ હોય છે અને સિદ્ધ પર્યાય સાદિઅનન્ત છે. (દ્વાર ૧૨)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ નિરન્તર સાકાર ઉપયોગવાળા કેટલા કાળ સુધી બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી સાકારોપયોગવાળા જીવ નિરન્તર સાકારોપયોગથી યુક્ત બની રહે છે. એ પ્રકારે અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અનાકારોપયોગથી યુક્ત રહે છે. છદ્મસ્થ જીવોનો ઉપયોગ પછી તે સાકારોપયોગ હોય અથવા

तथा चात्र संसारिणामुपयोगः साकारोऽनाकारो वा जघन्येनापि आन्तर्मुहूर्तिकः उत्कृष्टेनापि आन्तर्मुहूर्तिको भवति अतएवोभयत्रापि जघन्येन उत्कृष्टेन चान्तर्मुहूर्तमुक्तम्, केवलिनां प्रागुक्तः एकसामयिक उपयोगस्तु नात्र विवक्षित इत्यवसेयम् 'दारं १३' ॥सू० १२॥

आहारद्वारवक्तव्यता

मूलम्–आहारएणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! आहारए दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–छउमत्थ आहारए य केवलि आहारए य, छउमत्थ आहारए णं भंते ! छउमत्थाहारए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं खुड्डागभवग्गहणं दुसमयऊणं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, केवलि आहारएणं भंते ! केवलि आहारए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं, अणाहारएणं भंते ! अणाहारए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! अणाहारए दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–छउमत्थ अणाहारए य, केवलि अणाहारए य, छउमत्थ अणाहारएणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं दो समया, केवलि अणाहारएणं भंते! केवलि अणाहारए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! केवलि अणाहारए दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–सिद्धकेवलि अणाहारए य भवत्थ केवलि-अणाहारए य, सिद्धकेवलि अणाहारएणं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए, भवत्थकेवलि अणाहारएणं पुच्छा, गोयमा ! भवत्थ केवलि अणाहारए दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–सजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए अजोगिभवत्थ केवलि अणाहारए य सजोगि भवत्थ केवलि अणा-

---

पयोग हो अथवा निराकारोपयोग हो, अन्तर्मुहूर्त का ही होता है। अतएव यहां दोनों का जघन्य उत्कृष्ट काल अन्तर्मुहूर्त प्रमाण कहा है। केवलियों का एकसामयिक उपयोग यहां विवक्षित नहीं किया गया है (द्वार १३)

નિરાકારોપયોગ હોય, અન્તર્મુહૂર્તનો જ હોય છે, તેથી જ અહીં બન્નેનો જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટકાળ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કહેલ છે, કેવલિયોનો એક સામયિક ઉપયોગ અહીં વિવક્ષિત નથી કરેલ. (દ્વાર ૧૩)

हारएणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! अजहण्णमणुक्कोसेणं तिण्णि समया, अजोगिभवत्थकेवलि अणाहारएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, दारं १४ ॥सू० १३॥

छाया-आहारकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! आहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-छद्मस्थाहारकश्च, केवल्याहारकश्च, छद्मस्थाहारकः खलु भदन्त ! छद्मस्थाहारक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन क्षुल्लकभवग्रहणं द्वि समयोनम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालम्, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, केवल्याहारकः केवल्याहारक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन देशोनां पूर्व-

---

आहार द्वार

शब्दार्थ-(आहारए णं भंते ! पुच्छा ?) भगवन् ! आहारक-के विषयमें पृच्छा ? (गोयमा ! आहारए दुविहे पण्णत्ते) हेगौतम ! आहारक दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा-छउमत्थ आहारए य केवलि आहारए य) छद्मस्थ आहारक और केवली आहारक (छउमत्थाहारए णं भंते ! छउमत्थाहारए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) छद्मस्थ आहारक हे भगवन् ! छद्मस्थ आहारक पनेमें कितने काल तक रहता है ? (गोयमा ! जहन्नेणं खुड्डागभवग्गहणं दुसमयऊणं) हे गौतम ! जघन्य दो समय कम क्षुद्र अवग्रहण परिमित (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) उत्कृष्ट असंख्यात काल (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि-ओसप्पिणीओ कालओ) काल से असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणियां (खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) क्षेत्र से अंगुल का असंख्यात वां भाग

(केवलिआहारए णं भंते ! केवलिआहारए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?)

આહાર-દ્વાર

શબ્દાર્થ-(आहारए णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! આહારક વિષે પૃચ્છા ? (गोयमा ! आहारए दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! આહારક બે પ્રકારના છે (तं जहा छउमत्थ आहारए य केवलि आहारए य) છદ્મસ્થ આહારક અને કેવલિ આહારક (छउमत्थाहारएणं भंते ! छउमत्थाहारएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ આહારક છદ્મસ્થ આહારક-પણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेण खुड्डागभवग्गहणं दुसमयऊणं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય બે સમય ઓછા ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ પરિમિત (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીયો (खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) ક્ષેત્રથી આંગલનો અસંખ્યાતમો ભાગ.

(केवलि आहारए णं भंते ! केवलि आहारएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! કેવલી

कोटिम्, अनाहारकः खलु भदन्त ! अनाहारक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! अनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-छद्मस्थानाहारकश्च केवल्यनाहारकश्च, छद्मस्थानाहारकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन द्वौ समयौ, केवल्यनाहारकः खलु भदन्त ! केवल्यनाहारक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! केवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सिद्धकेवल्यनाहारकश्च भवस्थकेवल्यनाहारकश्च, सिद्धकेवल्यनाहारकः खलु पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः, भवस्थ केवल्यनाहारकः खलु भदन्त ! पृच्छा,

---

हे भगवन् ! केवली आहारक कितने काल तक केवली आहारकपनेमें रहता है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणं पुव्व कोडि) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट देशोन करोड पूर्व तक (अणाहारए णं भंते ! अणाहारए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! अनाहारक कितने काल तक अनाहारक पनेमें रहता है ? (गोयमा ! अणाहारए दुविहे पण्णत्ते, तं जहा छउमत्थ अणाहारए य केवलि अणाहारए य) हे गौतम ! अनाहारक दो प्रकार के कहे हैं, वे इस प्रकार छद्मस्थ अनाहारक और केवली अनाहारक (छउमत्थ अणाहारए णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! छद्मस्थ अनाहारकके विषयमें-पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं) हे गौतम ! जघन्य एक समय तक (उक्कोसेणं दो समया) उत्कृष्ट दो समय तक (केवलि अणाहारए णं भंते ! केवलि अणाहारए त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) हे भगवन् ! केवली अनाहारक कितने काल तक केवली अनाहारक रहता है ? (गोयमा ! केवलि अणाहारए दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! केवली अनाहारक दो प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सिद्धकेवलि अणाहारए य भवत्थ केवलि अणाहारए य) सिद्ध केवली-अनाहारक और भवस्थ केवली अनाहारक (सिद्ध

આહારક કેટલા કાળ સુધી કેવલી આહારક પણામા રહે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं) હે ગૌતમ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કરોડપૂર્વ સુધી.

(अणाहारएणं भंते ! अणाहारएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! અનાહારક જીવ કેટલા કાળ સુધી અનાહારકપણાથી યુક્ત રહે છે ? (गोयमा ! अणाहारए दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-छउमत्थ अणाहारए, य केवलि अणाहारए य) હે ગૌતમ ! અનાહારક બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે છદ્મસ્થ અનાહારક અને કેવલી અનાહારક (छउमत्थ अणाहारए णं भंते ! पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ અનાહારક વિષે-પૃચ્છા ? (जहण्णेणं एगं समयं) જઘન્ય એક સમય સુધી (उक्कोसेणं दो समया) ઉત્કૃષ્ટ બે સમય સુધી (केवलि अणाहारए णं भंते ! केवली अणाहारएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?) હે ભગવન્ ! કેવલી અનાહારક કેટલા કાળ સુધી કેવલી અનાહારક પણામા રહે છે ? (गोयमा ! केवली अणाहारए दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा)-તેઓ આ પ્રકારે (सिद्ध केवली अणाहारए य भवत्थ केवलि अणाहारए य) સિદ્ધ-કેવલી-અનાહારક અને ભવસ્થ કેવલી અનાહારક (सिद्ध केवली

गौतम ! भवस्थकेवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—सयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकः, अयोगि भवस्थकेवल्यनाहारकश्च, सयोगि भवस्थकेवल्यनाहारकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! अजघन्यानुत्कृष्टेन त्रयः समयाः, अयोगि भवस्थकेवल्यनाहारकः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, द्वारम् १४ ॥ सू० १३ ॥

टीका—पूर्वमुपयोगद्वारं प्ररूपितम् अथ तत्क्रमादागतमाहारकद्वारं प्ररूपयितुमाह—'आहारए णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! आहारकः खलु आहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया

केवलि अणाहारए णं पुच्छा ?) सिद्ध केवली अनाहारक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अनन्त (भवत्थ केवलि अणाहारए णं भंते ! पुच्छा?) हे भगवन् ! भवस्थ केवली अनाहारक संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! भवत्थ केवली अणाहारए दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! भवस्थ केवली अनाहारक दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा सजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए, अजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए) वे इस प्रकार—सयोगी भवस्थ केवली अनाहारक और अयोगी भवस्थ केवली अनाहारक (सजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए णं भंते ! पुच्छा ?) सयोगी भवस्थ केवली अनाहारक संबंधी हे भगवन् ! प्रश्न ? (गोयमा ! अजहण्णमणुक्कोसं तिण्णि समया) हे गौतम ! जघन्य उत्कृष्ट भेद के बिना तीन समय (अजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए णं पुच्छा) अयोगी भवत्थ केवली अनाहारक संबंधी भगवन् ! प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य—एवं उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त (द्वार १४)

टीकार्थ—पहले उपयोगद्वार की व्याख्या की गई, अब क्रमप्राप्त आहारद्वार की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं—

अणाहारएणं पुच्छा ?) સિદ્ધ કેવલી અનાહારક સંબન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિઅનન્ત (भवत्थ केवली अणाहारएणं भंते ! पुच्छा !) હે ભગવન્ ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક સંબન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! भवत्थकेवली अणाहराए दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा—सजोगि भवत्थकेवली अणाहारए, अजोगि भवत्थ केवली अणाहारए) તે આ પ્રકારે સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક, અને અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક (सजोगि भवत्थ केवलि अणाहारएणं पुच्छा ?) સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક સંબધી હે ભગવન્ ! પ્રશ્ન ! (गोयमा ! अजहण्णमणुक्कोसं तिण्णि समया) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદના વિના ત્રણ સમય (अजोगि भवत्थ केवलि अणाहारए णं पुच्छा ?) અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક સંબંધી હે ભગવન્ ! પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય—અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત. (દ્વાર ૧૪)

ટીકાર્થ—પહેલાં ઉપયોગદ્વારની વ્યાખ્યા કરી હવે ક્રમ પ્રાપ્ત આહારદ્વારની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે—

कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'आहारए दुविहे पण्णत्ते' आहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा–छउमत्थ आहारए य केवलिआहारए य' तद्यथा–छद्मस्थाहारकश्च केवल्याहारकश्च, तत्र गौतमः पृच्छति–'छउमत्थ आहारए णं भंते ! छउमत्थआहारएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! छद्मस्थाहारकः खलु 'छद्मस्थाहारक' इति–छद्मस्थाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः–कालापेक्षया कियच्चिरं–कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं खुड्डागभवग्गहणं दुसमयऊणं' जघन्येन क्षुल्लकभवग्रहणं द्विसमयोनं यावत्, क्षुल्लकभवग्रहणञ्च षट्पञ्चाशदधिक शतद्वयावलिकारूपं बोध्यम्, 'उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत् छद्मस्थाहारकः छद्मस्थाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा चात्र यद्यपि चतुः सामयिकी पञ्चसामयिकी च विग्रहगति भवति तथापि बाहुल्येन द्विसामायिकी त्रिसामयिकी वा प्रवर्तते न चतुः सामयिकी पञ्चसामयिकी

गौतमस्वामी–भगवन् ! आहारक जीव लगातार कितने समय तक आहारक पनेमें रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! आहारक जीव दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार छद्मस्थ आहारक और केवली आहारक।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! छद्मस्थ आहारक निरन्तर कितने काल तक छद्मस्थ आहारक रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य दो समय कम क्षुद्र भवग्रहण जितने काल तक छद्मस्थ आहारक लगातार छद्मस्थ आहारक पनेमें रहता है। क्षुद्र भव या क्षुल्लक भवग्रहण दो सौ छप्पन आवलिका रूप समझना चाहिए। उत्कृष्ट असंख्यात काल तक छद्मस्थ आहारक निरन्तर छद्मस्थ आहारक रहता है।

विग्रहगति यद्यपि चार और पांच समय की भी होती है, तथापि बहुता-

श्री गौतमस्वामी–भगवन् ! આહારક જીવ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી આહારક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આહારક જીવ બે પ્રકારના હોય છે. તે આ પ્રકારે–છદ્મસ્થ આહારક અને કેવલી આહારક.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ આહારક નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી છદ્મસ્થ આહારક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય બે સમય ઓછા ક્ષુદ્રભવ ગ્રહણ જેટલા સમય સુધી છદ્મસ્થ આહારક નિરન્તર છદ્મસ્થ આહારક પણામાં રહે છે. ક્ષુદ્રભવવા ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણ બસોછપ્પન આવલિકારૂપ સમજવા જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી છદ્મસ્થ આહારક નિરન્તર છદ્મસ્થ આહારક રહે છે.

વિગ્રહગતિ યદ્યપિ ચાર અને પાંચ સમયની પણ હોય છે. છતાં પણ બહુતાયતથી

वा प्रवर्तते तस्मान्नास्तिमे द्वे विग्रहगती विवक्षिते, तत्रोत्कृष्टेन त्रिसमयिक्यां विग्रहगतौ आद्यौ द्वौसमयौ अनाहारक इत्याहारकत्वप्ररूपणे ताभ्यां किञ्चिदूनं क्षुल्लकभवग्रहणमुक्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावत् तदनन्तरन्तु नियमेन विग्रहगति र्भवति विग्रहगतौ चानाहारकत्वं भवति, अतएवानन्तं कालं यावदिति नोक्तम्, तमेवासंख्येयकालं कालक्षेत्राभ्यां निर्वक्ति-'असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओ सप्पिणीओ कालओ' असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः कालापेक्षया अवसेयाः, 'खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं' क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया अङ्गुलस्यासंख्येय-भागं यावत् इत्यवसेयम्, गौतमः पृच्छति-'केवलि आहारए णं भंते ! केवलि आहारएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! केवली आहारकः खलु केवल्याहारक इति-केवल्याहर-कत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरम् भवति-

यत से वह दो या तीन समय की ही होती है, चार या पांच समय की नहीं होती। अतः यहां चार और पांच समय की विग्रह गति विवक्षित नहीं है। अतएव जब तीन समय की विग्रहगति होती है तब जीव आदि के दो समयों तक अनाहारक रहता है, अतएव आहारकत्व की प्ररूपणा में उन दो समयों से न्यून क्षुद्र भवग्रहण का कथन किया गया है। उत्कृष्ट असंख्यात काल तक आहारक रहता है, तत्पश्चात् नियम से विग्रह गति होती हैं और विग्रह गति में अना-हारक पर्याय हो जाती है। इसी कारण यहां अनन्त काल नहीं कहा है। अब उस असंख्यात काल को काल और क्षेत्र की अपेक्षा से स्पष्ट करते हैं-वह असं-ख्यात काल काल की अपेक्षा से असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी रूप जानना चाहिए और क्षेत्र की अपेक्षा अंगुल के असंख्यातवें भाग समझना चाहिए। अंगुल के असंख्यातवें भाग का स्पष्टी करण पहले किया जा चुका है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! केवली आहारक कितने काल तक निरन्तर केवली

ते बे अगर त्रणु समयनी होय छे, चार अगर पांच समयनी नथी होती. अहीं चार अने पांच समयनी विग्रहगति विवक्षित नथी. तेथी ज ज्यारे त्रणु समयनी विग्रहगति होय छे त्यारे जीव आदिना बे समय सुधी अनाहारक रहे छे, तेथी आहारकत्वनी प्ररूपणामां ए बन्ने समयेथी न्यून क्षुद्रभव ग्रहणुनुं कथन करायेलुं छे. उत्कृष्ट असंख्यातकाळ सुधी आहारक रहे छे, तत्पश्चात् नियमथी विग्रह गति थाय छे अने विग्रहगतिमां अनाहारक पर्याय थई जाय छे. ए कारणे अहीं अनन्तकाळ कहेल नथी हवे ते असं-ख्यातकाळने काल अने क्षेत्रनी अपेक्षाथी स्पष्ट करे छे-ते असंख्यातकाळ काळनी अपे-क्षाथी असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी रूप जाणुवो जोईए अने क्षेत्रनी अपेक्षाए आंगळना असंख्यातमो भाग समजवो जोईए. आंगळना असंख्यातमा भागनुं स्पष्टीकरणु पहेला करायेलुं छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! केवली आहारक केटला काळ सुधी निरन्तर केवली

अवतिष्ठते ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणं पुव्वकोडिं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन देशोनां पूर्वकोटिम् यावत् केवल्याहारकः केवल्याहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, गौतमः पृच्छति–'अणाहारए णं भंते ! अणाहारएत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! अनाहारकः खलु 'अनाहारक इति–अनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः–कालापेक्षया कियच्चिरं–कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरं भवति–अवतिष्ठते ?' भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणाहारए दुविहे पण्णत्ते' अनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा–छउमत्थअणाहारए य केवलिअणाहारए य' तद्यथा–'छद्मस्थानाहारकश्च, केवल्यानाहारकश्च, तत्र गौतमः पृच्छति–'छउमत्थअणाहारएणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! छद्मस्थानाहारकः खलु छद्मस्थानाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं

आहारक पनेमें रहता है ?

भगवान्–गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट देशोन कोटि पूर्व तक केवली आहारक निरन्तर केवली आहारक पनेमें रहता है।

गौतमस्वामी–भगवन् ! अनाहारक जीव कितने काल तक लगातार अनाहारक पनेमें रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! अनाहारक दो प्रकार के कहे हैं, यथा–छद्मस्थ अनाहारक और केवली अनाहारक।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! छद्मस्थ अनाहारक निरन्तर कितने काल तक छद्मस्थ अनाहारक पनेमें रहता है ?

આહારક રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કોટિપૂર્વ સુધી કેવલી આહારક નિરન્તર કેવલી આહારક રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અનાહારક જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર અનાહારક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કોટિપૂર્વ સુધી કેવલી આહારક નિરન્તર કેવલી આહારક રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અનાહારક જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર અનાહારક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! અનાહારક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે–છદ્મસ્થ અનાહારક અને કેવલી અનાહારક.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! છદ્મસ્થ અનાહારક નિરન્તર કેટલા સમય સુધી સુધી છદ્મસ્થ અનાહારક પણામાં રહે છે ?

एगं समयं, उक्कोसेणं दोसमया' जघन्येन एकं समयं यावद् उत्कृष्टेन द्वौ समयौ यावत् छद्मस्थानाहारकः खलु छद्मस्थानाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथाच त्रिसामयिकीं विग्रहगति माश्रित्य उत्कृष्टेन द्वौ समयौ यावदिति विज्ञेयम्, चतुः सामयिकी पञ्चसामयिकी चात्र विग्रहगति न विवक्षितेति प्रागुक्तमेव, गौतमः पृच्छति-'केवलि अणाहारएणं भंते ! केवलि अणाहारएत्ति कालभो केवच्चिरं होइ ?' हे भदन्त ! केवल्यनाहारकः खलु 'केवल्यनाहारक' इति-केवल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालतः-कालापेक्षया कियच्चिरं-कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरं भवति-अवतिष्ठते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'केवलिअणाहारए दुविहे पण्णत्ते' केवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-सिद्धकेवलि अणाहारए य, भवत्थकेवलि अणाहारएय' तद्यथा-सिद्धकेवल्यनाहारकश्च भवस्थकेवल्यनाहारकश्च, तत्र गौतमः पृच्छति-'सिद्धकेवलि अणाहरएणं पुच्छा' हे भदन्त ! सिद्धकेवल्यनाहारकः खलु सिद्धकेवल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः सिद्ध-

---

भगवान्-हे गौतम । जघन्य एक समय तक, उत्कृष्ट दो समय तक छद्मस्थ अनाहारक जीव छद्मस्थ अनाहारक पर्यायमें रहता है । यहां तीन समय वाली विग्रहगति की अपेक्षा से उत्कृष्ट दो समय का कथन किया गया है। चार समय और पांच समय वाली विग्रह गति यहां विवक्षित नहीं है, यह पहले ही कह चुके हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! केवली अनाहारक कितने काल तक केवली अनाहारक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! केवली अनाहारक दो प्रकार के कहे गए हैं, यथा-सिद्ध केवली अनाहारक और भवस्थ केवली अनाहारक ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सिद्ध केवली अनाहारक कितने काल तक सिद्ध केवली अनाहारक पनेमें रहते हैं ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, અને ઉત્કૃષ્ટ બે સમય સુધી છદ્મસ્થ અનાહારક જીવ છદ્મસ્થ અનાહારક પણામા રહે છે. અહીં ત્રણ સમયવાળી વિગ્રહગતિની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટ સમય સુધીનું કથન કરાયેલું છે. ચાર સમય અને પાંચ સમયવાળી વિગ્રહગતિ અહીં વિવક્ષિત નથી, એ પહેલા જ કહી દિધેલું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલી અનાહારક કેટલા સમય સુધી કેવલી અનાહારક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના કહેલા છે, જેમકે સિદ્ધ કેવલી અનાહારક, અને ભવસ્થ કેવલી અનાહારક.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ કેવલી અનાહારક કેટલા સમય સુધી સિદ્ધ-કેવલી અનાહારક, પણામાં રહે છે ?

केवल्यनाहारकः प्रज्ञप्तः, गौतमः पृच्छति 'भवत्थकेवलि अणाहारए णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! भवस्थ केवल्यनाहारकः खलु भवस्थ केवल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः कियत्काल-पर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह--'गोयमा !' हे गौतम ! 'भवत्थ केवलि-अणाहारए दुविहे पण्णत्ते' भवस्थकेवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा सजोगिभवत्थ-केवलि अणाहारए अजोगिभवत्थ केवलि अणाहारए य' तद्यथा-सयोगिभवस्थ केवल्यनाहा-रकश्च अयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकश्च, तत्र गौतमः पृच्छति--'सयोगि भवत्थ केवलिअणा हारएणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! सयोगिभवस्थ केवल्यनाहारकः खलु सयोगिभवस्थ केव-ल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भग-वानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अजहण्णमणुक्कोसेणं तिण्णि समया' अजघन्यानुत्कृष्टेन त्रयः समया अवसेयाः तथा च ते च त्रयः समयाः अष्टसामायिकस्य केवलिसमुद्घातस्य तृतीय

भगवान्-हे गौतम ! सादि अपर्यवसित हैं।

गौतमस्वामी-भगवन् ! भवस्थ केवली अनाहारक कितने काल तक भवस्थ केवली अनाहारक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! भवस्थ केवली अनाहारक दो प्रकार के होते हैं, यथा सयोगी भवस्थ केवली अनाहारक और अयोगी भवस्थ केवली अनाहारक।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सयोगी भवस्थ केवली अनाहारक कितने काल तक सयोगी भवस्थ केवली अनाहारक पनेमें रहते हैं ?

भगवान्-हे गौतम अजघन्य-अनुत्कृष्ट तीन समय तक अनाहारक रहने का यह विधान केवलिसमुद्घात की अपेक्षा से है। आठ समय के केवलि समुद्घात के तीसरे, चौथे और पांचवें समय में केवली अनाहारक दशा में रहते हैं इसमें जघन्य-उत्कृष्ट का कोई विकल्प नहीं है।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત કાળ પર્યન્ત રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કેટલા કાળ સુધી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! ભવસ્થ કેવલી અનાહારક બે પ્રકારના હોય છે જેમકે-સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક અને અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કેટલા કાળ સુધી સયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક રહે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! અજઘન્ય- અનુત્કૃષ્ટ ત્રણ સમય સુધી અનાહારક રહેવાનું આ વિધાન કેવલી સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાથી છે. આઠ સમયના કેવલી સમુદ્ઘાતના ત્રીજા ચોથા અને પાંચમા સમયમાં કેવલી અનાહારક દશામા રહે છે એમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો કોઇ વિકલ્પ નથી.

चतुर्थ पञ्चमरूपा अवसेयाः, तस्मिन् समयत्रयेपि भवति अनाहारको नियमात्, गौतमः पृच्छति-'अजोगिभवत्थ केवलिअणाहारएणं पुच्छा?' हे भदन्त! अयोगि भवस्थकेवल्यनाहारकः खलु अयोगि भवस्थ केवल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन उत्कृष्टेन चापि अन्तर्मुहूर्तं यावत् अयोगिभवस्थ केवल्यनाहारकः अयोगिभवस्थ-केवल्यनाहारकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, 'दारं १४' ॥ सू० १३ ॥

चतुर्दशमाहारक द्वारं समाप्तम्

भाषाद्वार वक्तव्यता

मूलम्-भासए णं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, अभासए णं पुच्छा, गोयमा! अभासए तिविहे पण्णत्ते, तं जहा-अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए वा सपज्जवसिए, साइए सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए वा सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणप्फइ कालो, दारं १५, परित्तए णं पुच्छा, गोयमा! परित्ते दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-कायपरित्ते य संसारपरित्ते य, कायपरित्तेणं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुढविकालो, असंखेज्जाओ उस्सप्पिणिओ सप्पिणीओ, संसारपरित्ते णं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं, अपरित्ते णं पुच्छा, गोयमा! अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-कायअपरित्ते य, संसारअपरित्ते य, कायअपरित्ते णं पुच्छा, गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणस्सइ कालो, संसार अपरित्तेणं

गौतमस्वामी-हे भगवन्! अयोगी भवस्थ केवली अनाहारक कितने समय तक अयोगी भवस्थ केवली अनाहारक पनेमें रहते हैं?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक अयोगी भवस्थ केवली अनाहारक लगातार अयोगी भवस्थ केवली अनाहारक पनेमें रहते हैं! (द्वार १४)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક કેટલા સમય સુધી અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક પણામા રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક નિરન્તર અયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારક રહે છે. (દ્વાર ૧૪)

पुच्छा, गोयमा ! संसारअपरित्ते दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–अणाईए वा सपज्जवसिए, अणाईए वा अपज्जवसिए, नो परित्ते नो अपरित्तेणं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए, दारं १६, पज्जत्तएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, अपजत्तएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, नो पज्जत्तए नो अपज्जत्तए णं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए, दारं १७, सुहुमेणं भंते ! सुहुमित्ति पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुढवि कालो, बायरेणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं, नो सुहुम नो बायरे णं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए, दारं १८, सण्णी णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवम-सयपुहुत्तं सातिरेगं, असण्णीणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणस्सइ कालो, नो सण्णी नो असण्णीणं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए. दारं १९, भवसिद्धिएणं पुच्छा, गोयमा ! अणाईए सपज्जवसिए, अभवसिद्धिएणं पुच्छा, गोयमा ! अणाईए अपज्जवसिए, नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिएणं पुच्छा, गोयमा ! साईए अपज्जवसिए, दारं २०, धम्मत्थिकाएणं पुच्छा, गोयमा ! सव्वद्धं, एवं जाव अद्धासमए, दारं २१, चरिमेणं पुच्छा, गोयमा ! अणाईए सपज्जवसिए, अचरिमेणं पुच्छा, गोयमा ! अचरिमे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–अणाईए वा अपज्जवसिए, साईए वा अपज्जवसिए, दारं २२ ॥सू० १४॥

॥ पण्णवणाए भगवईए अट्ठारसमं कायट्ठिइ नामपयं समत्तं ॥

छाया–भाषकः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्,

---

भाषाद्वार आदि

शब्दार्थ–(भासए णं पुच्छा ?) भाषक विषयक–प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं

ભાષાદ્વાર આદિ

શબ્દાર્થ–(भासाएणं पुच्छा ?) ભાષક વિષે પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं

अभाषकः खलु पृच्छा, गौतम ! अभाषक स्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु योऽसौ सादिको वा सपर्यवसितः स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः, द्वारम् १५, परीतकः खलु पृच्छा, गौतम ! परीतको द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-कायपरीतश्च संसारपरीतश्च, कायपरीतः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येय पृथिवीकालः, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, संसारपरीतः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्,

---

एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य एक समय, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक भाषक जीव भाषकपनेमें रहता है (अभासए णं पुच्छा ?) अभाषक के संबन्धमें-पृच्छा ? (गोयमा ! अभासए तिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! अभाषक तीन प्रकार के कहे हैं (तं जहा अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा साइए सपज्जवसिए, साइए सपज्जवसिए) वे इस प्रकार-अनादि अपर्यवसित, अनादि सपर्यवसित और सादि सपर्यवसित

(तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए) उन में से जो सादि सपर्यवसित है और (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उक्कोसेणं वणप्फइ कालो) उत्कृष्ट वनस्पति काल तक अभाषक रहता है (द्वार १५)

(परित्तए णं पुच्छा ?) परितविषयक-पृच्छा ? (गोयमा ! परित्ते दुविहे पण्णत्ते, तं जहा कायपरित्ते य, संसारपरित्ते य) हे गौतम ! परित्त दो प्रकार के कहे हैं, यथा-कायपरित और संसार परित (कायपरित्ते णं पुच्छा ?) कायपरीत विषयक-पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक (उक्कोसेणं पुढविकालो) उत्कृष्ट पृथ्वी काल तक (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणि ओसप्पिणीओ) असंख्यात उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी (संसारपरित्ते णं पुच्छा ?)

अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ભાષકજીવ ભાષકપણામાં રહે છે (अभासए णं पुच्छा ?) અભાષક સંબંધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! अभासए दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અભાષક બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए साइए सपज्जवसिए) તેઓ આ પ્રકારે સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત.

(तत्थणं जे से साइए सपज्जवसिए) તેઓમાંથી જે સાદિ સપર્યવસિત છે (से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, (उक्कोसेणं वणप्फइ कालो) ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી અભાષક રહે છે. (દ્વાર ૧૫)

(परित्तएणं पुच्छा ?) પરીતવિષે-પૃચ્છા ? (गोयमा ! परित्ते दुविहे पण्णत्ते, तं जहा कायपरित्तेय, संसारपरित्तेय) હે ગૌતમ ! પરિત્ત બે પ્રકારના છે, જેમકે કાયપરિત્ત અને સંસારપરિત્ત (कायपरित्तेणं पुच्छा ?) કાયપરિત્ત સંબંધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेणं पुढविकालो) ઉત્કૃષ્ટથી પૃથ્વી કાલ સુધી (असंखेज्जाओ उस्सप्पिणी ओसप्पिणीओ) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી (संसारपरित्तेणं पुच्छा ?)

उत्कृष्टेन अनन्तं कालम्, यावद् अपार्द्धं पुद्गलपरिवर्तं देशोनम्, अपरीतः खलु पृच्छा ? गौतम ! अपरीतो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–कायापरीतश्च संसारापरीतश्च, कायापरीतः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः, संसारापरीतः खलु पृच्छा, गौतम ! संसारापरीतो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अनादिकोवा सपर्यवसितः, अनादिको वा अपर्यवसितः, नो परीतः नो अपरीतः खलु पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः, द्वारम् १६, पर्याप्तकः खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्,

---

संसारपरीतविषयक–पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णे णं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक (उक्कोसेणं अणंतं कालं) उत्कृष्ट अनन्त काल तक (जाव यावत्) (अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) देशोन अपार्ध पुद्गलपरावर्तन

(अपरित्ते णं पुच्छा ?) अपरीतविषयक–पृच्छा (गोयमा ! अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते) हेगौतम ! अपरीत दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (कायअपरित्ते य, संसारअपरित्ते य) कायअपरीत और संसार अपरीत (कायअपरित्ते णं पुच्छा ?) कायअपरित संबंधी प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणस्सइ कालो) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त, उत्कृष्ट वनस्पति काल (संसार अपरित्ते णं पुच्छा ?) संसार–अपरीत संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! संसार अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! संसार–अपरीत दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (अणादीए वा अपज्जवसिए) अनादि अपर्यवसित और (अणादीए वा सपज्जवसिए,) अनादि सपर्यवसित

(नोपरित्ते नोअपरित्ते णं पुच्छा ?) नोपरीत नोअपरीत संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! साईए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अपर्यवसित (द्वार १६)

સંસારપરિત્ત સંબધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेगं अणंत कालं) ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાલ સુધી (जाव) યાવત્ (अवड्ढं पोग्गलपरियट्टं देसूणं) દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન.

(अपरित्तेणं पुच्छा ?) અપરિત વિષે–પૃચ્છા ? (गोयमा ! अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અપરિત બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (कायअपरित्तेय, संसार अपरित्ते य) કાયઅપરીત અને સંસાર અપરીત (कायअपरित्तेणं पुच्छा) કાય અપરીત સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાલ (संसार अपरित्तेणं पुच्छा ?) સંસાર–અપરિત સંબન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! संसार अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! સંસાર–અપરીત બે પ્રકારના કહ્યા છે (त जहा) તેઓ આ પ્રકારે (अणादीए वा अपज्जवसिए, अणादीए वा सपज्जवसिए) અનાદિ અપર્યવસિત, અને અનાદિ સપર્યવસિત (नोपरित्ते नो अपरित्ते णं पुच्छा ?) નોપરિત નોઅપરીત સંબન્ધી પ્રશ્ન ? (गायमा ! साईए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત, (દ્વાર ૧૬)

अपर्याप्तकः खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, नो पर्याप्तको नो अपर्याप्तकः खलु पृच्छा, गौतम! सादिकोऽपर्यवसितः, द्वारम् १७, सूक्ष्मः खलु भदन्त! इति पृच्छा, गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येय पृथिवी कालः, बादरः खलु पृच्छा, गौतम! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं

(पज्जत्तए णं पुच्छा ? पर्याप्त संबंधी प्रश्न ? (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक (उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं) उत्कृष्ट कुछ अधिक सौ सागरोपम पृथक्त्व तक (अपज्जत्तए णं पुच्छा ?) अपर्याप्त संबंधी प्रश्न! (गोयमा! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम! जघन्य और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक

(नो पज्जत्तए नो अपज्जत्तए णं पुच्छा ?) नोपर्याप्त नोअपर्याप्त संबंधी प्रश्न! (गोयमा! सादीए अपज्जवसिए) हे गौतम! सादि अपर्यवसित (द्वार १७)

(सुहुमे णं भंते! सुहुमित्ति पुच्छा ?) हे भगवन्! सूक्ष्म जीव कितने काल तक सूक्ष्मपनेमें रहता है, ऐसा प्रश्न (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक (उक्कोसेणं पुढविकालो) उत्कृष्ट पृथ्वी काल पर्यन्त

(बादरे णं पुच्छा ?) बादर जीव कितने काल तक बादरपनेमें रहता है, ऐसा प्रश्न (गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट असंख्यात काल तक (जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) यावत् क्षेत्र से अंगुल के असंख्यातवे भाग

(पज्जत्तए णं पुच्छा ?) પર્યાપ્ત સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને (उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક સો સાગરોપમ પૃથકત્વ સુધી.

(अपज्जत्तएणं पुच्छा ?) અપર્યાપ્ત સંબધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી.

(नो पज्जत्तए नो अपज्जत्तएणं पुच्छा ?) નોપર્યાપ્ત નોઅપર્યાપ્ત સંબન્ધી પ્રશ્ન ! (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદી અપર્યવસિત. (દ્વાર ૧૭)

(सुहुमेणं भंते ! सुहुमेत्ति पुच्छा ?) હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ જીવ કેટલા કાળ સુધી સૂક્ષ્મ પણુમાં રહે છે. એવો પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી (उक्कोसेणं पुढविकालो) ઉત્કૃષ્ટ પૃથ્વીકાલ સુધી.

(बादरेणं पुच्छा ?) બાદર જીવ કેટલા સમય સુધી બાદર પણુમાં રહે છે. એવો પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી (जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) યાવત્ ક્ષેત્રથી અગુંલનો અસંખ્યાતમો ભાગ.

यावत् क्षेत्रतः अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, नो सूक्ष्म नो बादरः खलु पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः, द्वारम् १८, संज्ञी खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम्, असंज्ञी खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः, नो संज्ञी नो असंज्ञी खलु पृच्छा, गौतम ! सादिकोऽपर्यवसितः, द्वारम् १९, भवसिद्धिकः खलु पृच्छा, गौतम ! अनादिकः सपर्यवसितः, अभवसिद्धिकः खलु पृच्छा, गौतम ! अनादिकोऽपर्यवसितः, नो भवसिद्धिको नो अभव-

---

(नोसुहुम-नोबादरे णं पुच्छा ?) नोसूक्ष्म नोबादर संबंधी प्रश्न ! (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अपर्यवसित (द्वार १८)

(सण्णी णं भंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! संज्ञी संबंधी प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेगं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट सौ पृथक्त्व सागरोपम से कुछ अधिक काल तक संज्ञी जीव निरन्तर संज्ञी पनेमें रहता है

(असण्णी णं पुच्छा ?) असंज्ञीविषयक-पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त (उक्कोसेणं वणस्सइकालो) उत्कृष्ट वनस्पति काल

(नो सण्णी नो असण्णी णं पुच्छा ?) नो संज्ञी नो असंज्ञी विषयक प्रश्न ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) हे गौतम ! सादि अपर्यवसित । (द्वार १९)

(भवसिद्धिए णं पुच्छा ?) भवसिद्धिक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! अणादीए सपज्जवसिए) हे गौतम ! अनादि सान्त (अभवसिद्धिए णं पुच्छा ?), अभव सिद्धिक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! अणादीए अपज्जवसिए) हे गौतम ! अनादि अपर्यवसित

(नोसुहुम-नोबादरेणं पुच्छा ?) નોસૂક્ષ્મ નોબાદર સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત. (દ્વાર ૧૮)

(सण्णीणं भंते ! पुच्छा ?) નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી વિષયક પ્રશ્ન ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेगं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સો પૃથકત્વ સાગરોપમથી કાંઈક અધિક કાળ સુધી સંજ્ઞી જીવ નિરન્તર સંજ્ઞી પણામાં રહે છે.

(असण्णीणं पुच्छा ?) અસંજ્ઞી વિષે પૃચ્છા ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત અને (उक्कोसेणं वणस्सइकालो) ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાલ પર્યન્ત.

(नो सण्णी नो असण्णीणं पुच्छा ?) નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી વિષયક પ્રશ્ન ? (गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત. (દ્વાર ૧૯)

(भवसिद्धिएणं पुच्छा ?) ભવસિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! अणादीए सपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! અનાદિસાન્ત (अभवसिद्धिएणं पुच्छा ?) અભવસિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! अणादीए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ ! અનાદિ અપર્યવસિત.

सिद्धिकः खलु पृच्छा, गौतम! सादिकोऽपर्यवसितः, द्वारम् २०, धर्मास्तिकायः खलु पृच्छा, गौतम! सर्वाद्धा, एवं यावद् अद्धासमयः, द्वारम् २१, चरमः खलु पृच्छा, गौतम! अनादिकः सपर्यवसितः, अचरमः खलु पृच्छा, गौतम! अचरमो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा अपर्यवसितः, द्वारम् २२, ॥ सू० १४ ॥

इति प्रज्ञापनायां भगवत्याम् अष्टादशं कायस्थितिनामपदं समाप्तम्

टीका-पूर्वमाहारकद्वारं प्ररूपितम् अथ तत्क्रमादागतं पञ्चदशं भाषकादिद्वारं प्ररूपयितुमाह-'भासएणं पुच्छा' हे भदन्त! भाषकः खलु भाषकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया

(नोभवसिद्धिए नोअभवसिद्धिए णं पुच्छा?) नो भवसिद्धिक नोअभवसिद्धिक संबंधी प्रश्न (गोयमा! सादीए अपज्जवसिए) हे गौतम! सादि अपर्यवसित। (द्वार २०)

(धम्मत्थिकाए णं पुच्छा?) धर्मास्तिकाय कितने काल तक धर्मास्तिकाय पनेमें रहता है, यह प्रश्न? (गोयमा! सव्वद्धं) हे गौतम! सदा काल (एवं जाव अद्धासमए) इसी प्रकार यावत् अद्धासमय। (द्वार २१))

(चरिमे णं पुच्छा?) चरम संबंधी प्रश्न? (गोयमा! अणादीए सपज्जवसिए) हे गौतम! अनादि सपर्यवसित (अचरिमे णं पुच्छा?) अचरम संबंधी प्रश्न? (गोयमा! अचरिमे दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! अचरम दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए, सादीए वा अपज्जवसिए) वे इस प्रकार अनादि अपर्यवसित और सादि अपर्यवसित (द्वार २२)

कायस्थितिपद समाप्त

टीकार्थ-पहले आहारक द्वार की प्ररूपणा की गई, अब क्रम प्राप्त पन्द्रहवें भाषक आदि द्वारों की प्ररूपणा की जाती है-

---

(नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिएण पुच्छा?) नो ભવસિદ્ધિકનો અભવસિદ્ધિક સંબંધી પ્રશ્ન? (गोयमा! सादीए अपज्जवसिए) હે ગૌતમ! સાદી અપર્યવસિત (દ્વાર ૨૨)

(धम्मत्थिकाएणं पुच्छा?) ધર્માસ્તિકાય કેટલા કાળ સુધી ધર્માસ્તિકાય પણામાં રહે છે, એ પ્રશ્ન? (गोयमा! सव्वद्धं) હે ગૌતમ! સદાકાળ (एवं जाव अद्धा समए) એ પ્રકારે યાવત્ અદ્ધા સમય (દ્વાર ૨૧)

(चरिमेणं पुच्छा? ચરમ સંબધી પ્રશ્ન? (गोयमा! अणादीए सपज्जवसिए) હે ગૌતમ! અનાદિ સપર્યવસિત.

(अचरिमेणं पुच्छा? અચરમ સબન્ધી પ્રશ્ન? (गोयमा! अचरिमे दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! અચરમ બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-अणादीए वा अपज्जवसिए सादीए वा अपज्जवसिए) તે આ પ્રકારે અનાદિ અપર્યવસિત, અને સાદી અપર્યવસિત. (દ્વાર ૨૨)

કાયસ્થિતિપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પહેલા આહારક દ્વારની પ્રરૂપણા કરાઈ, હવે ક્રમ પ્રાપ્ત પંદરમાં ભાષક

कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तं यावद् भाषको भाषकत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा चात्र भाषकस्य जघन्येन एकसमयत्वम् उत्कृष्टेन आन्तर्मौहूर्तिकत्वञ्च वचोयोगिन इवावगन्तव्यम्, गौतमः पृच्छति–'अभासए णं पुच्छा' हे भदन्त ! अभाषकः खलु अभाषकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अभासए तिविहे पण्णत्ते' अभाषकस्त्रिविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा–अणाइए वा अपज्जवसिए, अणाइए वा सपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए' तद्यथा–अनादिको वा अपर्यवसितः, अनादिको वा सपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितश्च, तत्र यः कदाचिदपि न भाषकत्वं प्राप्स्यति सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, यस्तावद् भाषकत्वं प्राप्स्यति सोऽनादिसपर्यवसितः, यस्तु भाषको भूत्वा पुनरपि अभाषको भवति स सादिसपर्यवसित उच्यते 'तत्थ णं जेसे साइए वा सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं वणप्फइकालो' तत्र–अनाद्यपर्यवसित–अनादि सपर्यवसित–सादिसपर्यवसितेषु मध्ये खलु योऽसौ सादिसपर्यवसितोऽभाषको भवति स

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–भगवन् ! भाषक जीव निरन्तर कितने काल तक भाषक पर्याय से युक्त रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य एक समय तक, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक भाषक जीव लगातार भाषक पर्याय से युक्त बना रहता है। यहां भाषक का जघन्य एक समय तक और उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त्त तक निरन्तर रहना जो बतलाया गया है, वह वचनयोगी की अपेक्षा से समझना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! अभाषक जीव अभाषक पर्याय वाला निरन्तर कितने काल तक रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! अभाषक तीन प्रकार के होते हैं, यथा–अनादि अपर्यवसित, अनादि सपर्यवसित, और सादि सपर्यवसित, जिसने अतीत कालमें

આદ્વિારોની પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ભાષક જીવ નિરન્તર કેટલા સમય સુધી ભાષક પર્યાયથી યુક્ત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ભાષક જીવ નિરન્તર ભાષક પર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે. અહીં ભાષકનું જઘન્ય એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી નિરન્તર રહેવાનું જે બતાવ્યું છે, તે વચનયોગની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અભાષક જીવ અભાષક પર્યાયવાળા નિરન્તર કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! અભાષક ત્રણ પ્રકારના હોય છે–જેમ કે–અનાદિ, અપર્ય-

जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः–अनन्तकालं यावद् इत्यर्थः, वनस्पतिकालस्तावत्–'अणंताओ उस्सप्पिणीओ सप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंतालोगा असंखेज्जा पोग्गलपरियट्टा, तेणं पोग्गलपरियट्टा आवलियाए असंखेज्जइ भागो' इत्येवरूपः प्रतिपादितः, तथा च सादि सपर्यवसितोऽभापकः अभापकत्वपर्यायविशिष्टः सन जघन्येन अन्तर्मुहूर्तमवतिष्ठते भाषित्वाकिञ्चित्कालमवस्थाय पुनरभापकत्वोपलब्धेः, अथवा द्वीन्द्रियादिभापक एकेन्द्रियादिषु अभाषकेषूत्पद्य तत्र चान्तर्मुहूर्तं जीवित्वा भूयोऽपि यदा यदा द्वीन्द्रियादिरेवोत्पद्यते

कभी भाषक पर्याय प्राप्त नहीं किया हो और जो भविष्य में भी कभी भाषकपना प्राप्त नहीं कर सकेगा वह अनादि अपर्यवसित अभाषक कहलाता है जिसने अतीत कालमें भाषकपर्याय प्राप्त नहीं की किन्तु भविष्यमें प्राप्त करेगा वह अनादि सपर्यवसित अभाषक कहलाता है। जो भाषक होकर फिर अभाषक हो गया है वह सादि सपर्यवसित अभाषक कहलाता है। इन तीन प्रकार के अभाषकों में से जो सादि सान्त अभाषक है, वह जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट वनस्पति काल तक अभाषक रहता है। वनस्पतिकाल काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणी एवं अवसर्पिणी कहा गया है और क्षेत्र से अनन्त लोक अर्थात् असंख्यात पुद्गलपरावर्तन परिमाण कहा है। वे पुद्गलपरावर्तन भी आवलिका के असंख्यातवें भाग प्रमाण हैं। इस प्रकार सादि सपर्यवसित अभाषक निरन्तर अभाषक पर्याय से युक्त जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक रहता है, फिर भाषक बन जाता है और फिर अभाषक हो जाता है। अथवा द्वीन्द्रिय आदि भाषक जीव एकेन्द्रिय अभाषकों में उत्पन्न होकर और वहां अन्तर्मुहूर्त्त तक जीवित रहकर फिर द्वीन्द्रियादि भाषक रूप में उत्पन्न होता है, उस समय जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक अभा-

---

वसित, અનાદિ સપર્યવસિત, સાદિ સપર્યવસિત ભૂતકાળમાં કયારેય ભાષક પર્યાય પ્રાપ્ત કરેલ હોય અને ભવિષ્યમા પણ કરી શકે નહીં તે અનાદિ અપર્યવસિત આભાષક કહેવાય છે. તથા જેણે ભૂતકાળમાં ભાષક પર્યાય પ્રાપ્ત કરેલ ન હોય પણ ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત કરી શકે તે અનાદિ સપર્યવસિત અભાષક કહેવાય છે. જે ભાષક થઈને પછી અભાષક થઇ ગયેલ છે, તે સાદિ સપર્યવસિત અભાષક કહેવાય છે. આ ત્રણ પ્રકારના અભાષકોમાથી જે સાદિસાન્ત અભાષક છે. જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી અભાષક રહે છે. વનસ્પતિકાળ કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી તેમજ અવસર્પિણી કહેલ છે અને ક્ષેત્રથી અનન્તલોક અર્થાત્ અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન પરિમાણ કહેલ છે, તે પુદ્ગલ પરાવર્તન પણ આવલિકના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ છે. એ પ્રકારે સાદિ સપર્યવસિત અ... નિરન્તર અભાષક પર્યાયથી યુક્ત

तदा जघन्येनान्तर्मुहूर्तमभाषको भवति, उत्कृष्टेन तु अनन्तकालरूप प्रागुक्त वनस्पतिकाल-पर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते 'द्वारं १५' पञ्चदशं भाषकद्वारं समाप्तम्,

अथ परीतद्वारं प्ररूपयितुमाह-'परित्तएणं पुच्छा' हे भदन्त ! परीतः खलु परीतत्व पर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'परित्ते दुविहे पण्णत्ते' परीतो द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-कायपरित्ते य संसारपरित्तेय' तद्यथा-कायपरीतश्च, संसारपरीतश्च, तत्र प्रत्येकशरीरी काय परीतो व्यपदिश्यते, सम्यक्त्वादिना कृतपरिमितसंसारस्तु संसारपरीतो व्यपदिश्यते, तत्र गौतमः पृच्छति-'कायपरित्ते णं पुच्छा ?' कायपरीतः खलु प्रत्येकशरीरी कायपरीतत्वपर्याय-विशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जइकालो पुढविकालो'

षक रहता है। उत्कृष्ट पूर्वोक्त अनन्त काल अर्थात् वनस्पतिकाल तक लगातार अभाषक बना रहता है। (द्वार १५)

भाषक द्वार के पश्चात् परीत द्वार की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! परीत जीव कितने काल तक निरन्तर परीत पर्याय से युक्त बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! परीत जीव दो प्रकार के होते हैं वे इस प्रकार-काय परीत और संसारपरीत प्रत्येकशरीरी जीव कायपरीत कहलाता है और जिसने सम्यक्त्वादि प्राप्त करके अपने भवप्रमाण को परिमित कर लिया हो वह संसा-रपरीत कहलाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कायपरीत अर्थात् प्रत्येक शरीरी जीव कितने

જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે, પછી ભાષક બની જાય છે અને પાછા અભાષક થઈ જાય છે. અથવા દ્વીન્દ્રિય આદિ ભાષક જીવ એકેન્દ્રિય અભાષકોમાં ઉત્પન્ન થઈને અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જીવિત રહીને પછી દ્વીન્દ્રિયાદિ ભાષક રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે સમયે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અભાષક રહે છે ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વોક્ત અનન્તકાળ અર્થાત વનસ્પતિકાળ સુધી નિરન્તર અભાષક બની રહે છે. (દ્વાર ૧૫)

ભાષકદ્વાર પછી પરીતદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર પરીતપર્યાયથી યુક્ત બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પરીત જીવ બે પ્રકારના હોય છે-તેઓ આ પ્રકારે-કાય-પરીત અને સંસારપરીત પ્રત્યેક શરીરી જીવ કાયપરીત કહેવાય છે અને જેણે સમ્યત્વ આદિ પ્રાપ્ત કરીને પોતાના ભવભ્રમણને પરિમિત કરી લીધેલ છે તે સંસારપરીત કહેવાય છે.

जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयकालः पृथिवीकालः अवसेयः, तथा च कायपरीतो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं यथा कश्चिद् निगोदादुद्धृत्य यदा प्रत्येकशरीरिषु उत्पद्य तत्र चान्तर्मुहूर्तमवस्थाय पुनरपि निगोदेषूत्पद्यते तदाऽवसेयः, उत्कृष्टेन तु कायपरीतोऽसंख्येयं कालं यावत् स्वपर्यायविशिष्टो निरन्तरमवतिष्ठते, असंख्येयकालस्तु पृथिवीकालरूपो बोध्यः, यावान् पृथिवीकायिककायस्थिति काल स्तावानित्यर्थः, तमेवासंख्येयकालात्मकपृथिवीकालं निर्वक्ति-'असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ' असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्योऽवसेयाः पृथिवीकालरूपा इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'संसारपरित्तेणं पुच्छा' हे भदन्त ! संसारपरीतः-सम्यक्त्वादिना कृतपरिमितसंसारपरीतत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवड्ढं, पोग्गलपरियट्टं देसूणं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन

काल तक कायपरीत पर्याय वाला बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट असंख्यात काल पृथ्वी काल समझना चाहिए। कोई जीव निगोद से निकल कर प्रत्येक शरीर रूप में उत्पन्न होता है और वहां अन्तर्मुहूर्त्त तक जीवित रहकर फिर निगोद में उत्पन्न हो जाता है, उस समय वह अन्तर्मुहूर्त्त तक ही कायपरीत रहता है। अतएव यहां कायपरीत पर्याय का जघन्य अवस्थान अन्तर्मुहूर्त्त का कहा है। उत्कृष्ट रूप से कायपरीत असंख्यात काल तक कायपरीत अवस्था में निरन्तर रहता है। यहां असंख्यात काल पृथ्वीकाय की कालस्थिति का जितना जानना चाहिए। उस असंख्यात काल का स्पष्टीकरण करते हैं-असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी जितना पृथ्वी काल यहां असंख्यात काल विवक्षित यावत् असंख्यात लोक है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! संसारपरीत जीव निरन्तर कितने काल तक

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાયપરીત અર્થાત્ પ્રત્યેક શરીરી જીવ કેટલા કાળ સુધી કાયપરીત પર્યાયવાળા બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ-પૃથ્વીકાલ સમજવો જોઇએ. કોઇ જીવ નિગોદથી નિકળીને પ્રત્યેક શરીર રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જીવીત રહીને પછી નિગોદમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે, તે સમયે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ કાયપરીત રહે છે. તેથી જ અહીં કાયપરીત પર્યાયનું જઘન્ય અવસ્થાન અન્તર્મુહૂર્તનું કહ્યું છે. ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી કાયપરીત અસખ્યાતકાળ સુધી કાયપરીત અવસ્થામાં નિરન્તર રહે છે. અહીં અસંખ્યાત કાળ પૃથ્વીકાયની કાલ સ્થિતિના કાળ જેટલો જાણવો જોઇએ એ પ્રકારે અસખ્યાતકાળનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી જેટલો પૃથ્વીકાળ અહીં અસંખ્યાતકાળ વિવક્ષિત યાવત્અસંખ્યાતલોક છે.

अनन्तं कालं यावत् संसारपरीतः संसारपरीतत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तमेवानन्तकालं निर्विक्ति–यावत्–अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः अपार्द्धं पुद्गलपरिवर्तं देशोनं यावदित्यर्थः, ततः परमवश्यं मुक्तिगमनादिति भावः, गौतमः पृच्छति–'अपरित्तेणं पुच्छा' हे भदन्त ! अपरीतः खलु अपरीतत्वपर्यायविशिष्टः सन् कालापेक्षया कियत्कालपर्यन्तम् निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते' अपरीतो द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा–कायअपरित्ते य, संसार अपरित्ते य' तद्यथा–कायापरीतश्च, संसारापरीतश्च, तत्र अनन्तकायिकः कायापरीतो व्यपदिश्यते, सम्यक्त्वादिना अकृतपरिमितसंसारः संसारापरीत उच्यते, तत्र गौतमः पृच्छति–'कायअपरित्तेणं पुच्छा' हे भदन्त ! कायापरीतः खलु कायापरीतत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं

संसार परीत पनेमें रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त काल तक और उत्कृष्ट अनन्त काल तक यावत् संसारपरीत जीव संसारपरीत पनेमें रहता है । वह अनन्त काल काल की अपेक्षा अनन्त उत्सर्पिणी–अवसर्पिणी रूप समझना चाहिए और क्षेत्र की अपेक्षा से देशोन अपार्ध पुद्गलपरावर्त्तन प्रमाण । आशय यह है कि इतने काल व्यतीत होने पर संसारपरीत जीव अवश्य ही मुक्ति प्राप्त करलेता है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! अपरीत जीव कितने काल तक अपरीत पर्याय वाला बना रहता है ?

भगवान्–हे गौतम ! अपरीत दो प्रकार के कहे हैं, यथा–काय–अपरीत और संसार–अपरीत । अनन्त–कायिक जीव काय–अपरीत कहलाता है और जिसने सम्यक्त्व प्राप्त करके संसार को परिमित नहीं किया है, वह संसार–अपरीत कहलाता है ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સંસારપરીત જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી સંસારપરીત પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તકાળ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી યાવત્ સંસારપરીત જીવ સંસારપરીત રહે છે. તે અનન્તકાળ કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી–અવસર્પિણી રૂપ સમજવા જોઈએ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ દેશોન અપાર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત પ્રમાણ આશય એ છે કે એટલા કાળ વ્યતીત થયા બાદ સંસારપરીત જીવ અવશ્ય જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અપરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી અપરીત પર્યાયવાળા બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! અપરીત બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ–કાય–અપરીત અને સંસાર–અપરીત અનન્તકાયિક જીવ કાયઅપરીત કહેવાય છે અને જેણે સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત

वणस्सइकालो' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन वनस्पतिकाल:-अनन्तकालपर्यन्तमित्यर्थः कायापरीतः स्वपर्यायविशिष्टो निरन्तरमवतिष्ठते, तथा च कायापरीतः कश्चिद् यदा प्रत्येकशरीरिभ्य उद्वृत्य निगोदेषु उत्पद्यते तत्र चान्तर्मुहूर्तमवस्थाय पुनरपि प्रत्येकशरीरिषु उत्पद्यते तदा जघन्येनान्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन तु पूर्वोक्तवनस्पतिकालात्मकानन्तकालपर्यन्तं ततः परमवश्यं तत उद्वर्तनासंभवात्, गौतमः पृच्छति-'संसार अपरित्ते णं पुच्छा' हे भदन्त ! संसारापरीतः-संसारापरीतत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'संसार अपरित्ते दुविहे पण्णत्ते' संसारापरीतो द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-अणाईए वा सपज्जवसिए, अणाईए वा अपज्जवसिए' तद्यथा-अनादिको वा सपर्यवसितः अनादिको वा अपर्यवसितश्च, तत्र यः कदाचिदपि नो संसारव्यवच्छेदं विधास्यति सोऽनाद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, यस्तु संसार व्यवच्छेदं करिष्यति सोऽनादिसपर्यवसितो

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! काय-अपरीत कितने काल तक लगातार काय-अपरीत रहता है ।

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट वनस्पतिकाल तक अर्थात् अनन्त काल तक काय अपरीत निरन्त कायअपरीत पर्याय से युक्त रहता है। जब कोई जीव प्रत्येक शरीर से उद्वर्त्तन करके निगोद में उत्पन्न होता है और वहां अन्तर्मुहूर्त्त तक ठहर कर पुनः प्रत्येकशरीरी पर्याय में उत्पन्न हो जाता है, उस समय जघन्य अन्तर्मुहूर्त होता है। उत्कृष्ट वनस्पति काल जितना अनन्त काल समझना चाहिए, उस के बाद अवश्य ही उद्वर्त्तना हो जाती है।

गौतमस्वामी-भगवन् ! संसारापरीत जीव कितने काल तक संसारअपरीत पर्याय वाला रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! संसारापरीत दो प्रकार के हैं, यथा-अनादि सान्त और अनादि अनन्त। जिसके संसार का कदापि विच्छेद नहीं होगा वह अनादि

કરીને સંસારને પરિમિત નથી કરેલ, તે સંસાર અપરીત કહેવાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કાયઅપરીત કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર કાયઅપરીત રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી અર્થાત્ અનન્તકાળ સુધી કાયઅપરીત નિરન્તર કાય અપરીત પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. જ્યારે કોઇ જીવ પ્રત્યેક શરીરથી ઉદ્વર્તન કરીને નિગોદમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહીને પુનઃ પ્રત્યેક શરીરી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે, તે સમયે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ જેટલો અનન્તકાળ સમજવો જોઇએ, તેના પછી અવશ્ય ઉદ્વર્તના થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંસારઅપરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી સંસાર અપરીત પર્યાયવાળા રહે છે?

व्यपदिश्यते, गौतमः पृच्छति-'नो परित्ते नो अपरित्ते णं पुच्छा ?' हे भदन्त ? नो परीतः नो अपरीतः खलु नो परीत-नो अपरीतत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसित स्तावद् नो परीत नो अपरीतो भवति, स च सिद्ध एव साद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते, 'दारं १६' षोडशं परीतद्वारं समाप्तम् ।

अथ सप्तदशं पर्याप्तद्वारं प्ररूपयितुमाह-'पज्जत्तएणं पुच्छा' हे भदन्त ! पर्याप्तकः खलु पर्याप्तकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, ततः परमपर्याप्तत्वप्राप्तेः, उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं यावत् पर्याप्तः पर्याप्तत्वपर्यायविशिष्टोऽव्यवच्छेदेन अवतिष्ठते, एतावत्कालपर्यन्तं पर्याप्त-

---

अनन्त संसार अपरीत कहलाता है और जिस के संसार का अन्त कभी न कभी हो जाएगा, वह अनादि सान्त संसार अपरीत होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नोपरीत नोअपरीत जीव कितने काल तक नोपरीत-नोअपरीत पर्याय वाला रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! नो परीत नो अपरीत जीव सादि अनन्त होता है, क्योंकि, ऐसा जीव सिद्ध है और उस का अन्त कभी होता नहीं। (द्वार १६)

अब सत्तरहवें पर्याप्त द्वार की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पर्याप्त जीव कितने काल तक पर्याप्त अवस्था में लगातार रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट कुछ अधिक सौ

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંસાર અપરીત બે પ્રકારના છે, જેમકે અનાદિસાન્ત અને અનાદિઅનન્ત જેના સંસારનો ક્યારેય વિચ્છેદ નહી થશે તે અનાદિ અનન્ત સંસાર અપરીત કહેવાય છે અને જેના સંસારનો અન્ત ક્યારેય થઇ જશે, તે અનાદિસાન્ત સંસારી અપરીયત કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નોપરીત નોઅપરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી નોપરીત નોઅપરીત પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નોપરીત નોઅપરીત જીવ સાદિઅનન્ત હોય છે, કેમકે એવો જીવ સિદ્ધ હોય છે અને તેનો અન્ત ક્યારેય હોતો નથી. (દ્વાર ૧૬)

હવે સત્તરમાં પર્યાપ્ત દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત જીવ કેટલા કાળ સુધી પર્યાપ્ત અવસ્થામાં નિરન્તર રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક સે

लब्ध्यवस्थानसंभवात्, गौतमः पृच्छति-'अपज्जत्तएणं पुच्छा' हे भदन्त! अपर्याप्तः खलु अपर्याप्तत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' जघन्येन उत्कृष्टेन च अन्तर्मुहूर्तं यावत् अपर्याप्तः अपर्याप्तत्वपर्यायविशिष्टो निरन्तरमवतिष्ठते ततः परमवश्यं पर्याप्तलब्धिप्राप्तेः, गौतमः पृच्छति-'नो पज्जत्तए नो अपज्जत्तएणं पुच्छा' नो पर्याप्तो नो अपर्याप्तः खलु नो पर्याप्तत्व नो अपर्याप्तत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितो नो पर्याप्त नो अपर्याप्तो भवति, स च सिद्धएव साद्यपर्यवसितो व्यपदिश्यते सिद्धत्वस्या प्रच्यवात् 'दारं १७' सप्तदशं पर्याप्तद्वारं समाप्तम्,

अथ अष्टादशं सूक्ष्मद्वारं प्ररूपयितुमाह-'सुहुमेणं भंते! सुहुमित्ति पुच्छा' हे भदन्त!

पृथक्त्व सागरोपम तक पर्याप्त जीव लगातार पर्याप्त पर्याय में रहता है। इतने समय तक पर्याप्त लब्धि रह सकती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! अपर्याप्त जीव अपर्याप्तत्व पर्याय वाला कितने काल पर्यन्त निरन्तर रहता है?

भगवान्-हे गौतम! जघन्य भी अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त्त तक अपर्याप्त जीव लगातार अपर्याप्त रहता है। इसके पश्चात् अवश्य पर्याप्त हो जाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! नो पर्याप्त नो अपर्याप्त जीव कितने काल तक नो पर्याप्त नो अपर्याप्त रहता है?

भगवान्-हे गौतम! नो पर्याप्त नो अपर्याप्त जीव सिद्ध ही होता है और सिद्धत्व पर्याय सादि अपर्यवसित है क्योंकि वह पर्याय एकबार उत्पन्न होकर फिर कभी नष्ट नहीं होती। (द्वार १७)

પૃથકત્વ સાગરોપમ સુધી પર્યાપ્ત જીવ નિરન્તર પર્યાપ્ત પર્યાયમાં રહે છે.

આટલા સમય સુધી પર્યાપ્ત લબ્ધિ રહી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અપર્યાપ્તજીવ અપર્યાપ્તત્વ પર્યાયવાળા કેટલા કાળપર્યન્ત નિરન્તર રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અપર્યાપ્ત જીવ નિરન્તર અપર્યાપ્ત પણામા રહે છે. ત્યાર પછી અવશ્ય પર્યાપ્ત થઇ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! નો પર્યાપ્ત નો અપર્યાપ્ત જીવ કેટલા સમય સુધી નોપર્યાપ્ત નોઅપર્યાપ્ત પણામાં રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! નોપર્યાપ્ત નોઅપર્યાપ્ત જીવ સિદ્ધ જ હોય છે અને સિદ્ધત્વ પર્યાય સાદિ અપર્યવસિત છે, કેમકે તે પર્યાય એકવાર ઉત્પન્ન થઇને પછી ક્યારેય નષ્ટ નથી થતો. (દ્વાર ૧૭)

सूक्ष्मः खलु 'सूक्ष्म' इति–सूक्ष्मत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा! हे गौतम! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जइ कालं पुढविकालो' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन असंख्येयकालं यावत् सूक्ष्मः सूक्ष्मत्व-पर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, असंख्येयकालमेव निर्वक्ति पृथिवीकालः–यावान् पृथिवीकायिककालस्थितिकालो भवति तावान् कालो बोध्यः, गौतमः पृच्छति–'बायरे णं पुच्छा' हे भदन्त! बादरः खलु बादरत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तर-मवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं; उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन असंख्येयं कालं यावद् बादरो बादरत्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, असंख्येय-कालमेव निर्वक्ति–यावत्–असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतः अङ्गुलस्या-संख्येयभागपर्यन्तमित्यर्थः, गौतमः पृच्छति–'नो सुहुम नो बादरेणं पुच्छा' हे भदन्त!

अब अठारहवें सूक्ष्मद्वार की प्ररूपणा की जाती है–

गौतमस्वामी–हे भगवन्! सूक्ष्म जीव लगातार कितने काल तक सूक्ष्म पनेमें रहता है?

भगवान्–हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट असंख्यात काल तक सूक्ष्म जीव सूक्ष्म पर्याय से विशिष्ट निरन्तर रहता है। वह असंख्यात काल पृथिविकायिक जीव की कायस्थिति के काल जितना समझना चाहिए।

गौतमस्वामी–हें भगवन्! बादर जीव कितने काल तक निरन्तर बादर बना रहता है!

भगवान्–हे गौतम! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक, उत्कृष्ट असंख्यात काल तक बादर जीव निरन्तर बादर पर्याय से युक्त रहता है। वह असंख्यात काल, काल की अपेक्षा असंख्यात उत्सर्पिणी–अवसर्पिणी रूप जानना चाहिए। क्षेत्र की अपेक्षा अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण होता है। इसका स्पष्टीकरण पहले

હવે અઢારમા સૂક્ષ્મદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! સૂક્ષ્મ જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સૂક્ષ્મ પણામાં રહે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાતકાળ પૃથ્વીકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનાકાળ જેટલો સમજવો જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવાન્! બાદર જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરન્તર બાદર પણામાં બની રહે છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી બાદર જીવ નિરન્તર બાદર પર્યાથી યુક્ત રહે છે, તે અસંખ્યાતકાળ, કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી–અવસર્પિણીરૂપ જાણવો જોઇએ. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આંગળના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. એનું સ્પષ્ટીકરણ પહેલા કરી દિધેલુ છે.

सूक्ष्मो नो बादरः खलु नो सूक्ष्मत्व नो बादरत्वपर्यायविशिष्टः सन कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितः सिद्धो नो सूक्ष्म नो बादरो भवति 'दारं १८' अष्टादशं सूक्ष्मद्वारं समाप्तम्,

अथ एकोनविंशतितमं संज्ञिद्वारं प्ररूपयितुमाह-'सण्णीणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! संज्ञी खलु संज्ञित्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन सागरोपमशतपृथक्त्वम् सातिरेकं यावत् संज्ञी संज्ञित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते, तथा च यदा कश्चित्प्राणी असंज्ञिभ्य उद्वृत्त्य संज्ञिषु उत्पद्यते तत्र चान्तर्मुहूर्तं जीवित्वा पुनरपि असंज्ञिषु उत्पद्यते तदा जघन्येन अन्तर्मुहूर्तमवसेयम्, उत्कृष्टेनतु संज्ञित्वे एव सागरोपमशतपृथक्त्वं स्पष्टमेव, गौतमः पृच्छति-

---

किया जा चुका है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नोसूक्ष्म नोबादर जीव कितने काल तक नोसूक्ष्म नो बादर पनेमें निरन्तर बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! सादि अपर्यवसित काल तक रहता है। नोसूक्ष्म नोबादर सिद्ध है और सिद्ध पर्याय सदा काल तक रहती है। (द्वार १८)

उन्नीसवें संज्ञी द्वार की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संज्ञी जीव लगातार कितने काल तक संज्ञी पनेमें बना रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त तक, उत्कृष्ट सौ सागरोपम पृथक्त्व से कुछ अधिक काल तक संज्ञी जीव निरन्तर संज्ञी रहता है। जब कोई जीव असंज्ञीपर्याय से निकल कर संज्ञी पर्याय में उत्पन्न होता है और उस पर्याय में अन्तर्मुहूर्त्त तक जीवित रह कर फिर असंज्ञी पर्याय में उत्पन्न हो जाता है, तब वह अन्तर्मुहूर्त ही संज्ञी अवस्था में रहता है। उत्कृष्ट किंचित् काल अधिक

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નોસૂક્ષ્મ નોબાદર જીવ કેટલા કાળ સુધી નોસૂક્ષ્મનો બાદર પણામા નિરન્તર બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિતકાળ સુધી રહે છે. નોસૂક્ષ્મ નોબાદર સિદ્ધ છે અને સિદ્ધ પર્યાય સદાકાળ રહે છે. (દ્વાર ૧૮)

ઓગણીસમાં સંજ્ઞીદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી જીવ નિરન્તર કેટલાકાળ સુધી સંજ્ઞી બની રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ સો સાગરોપમ પૃથકત્વથી કાંઈક અધિકકાળ સુધી સંજ્ઞી જીવ નિરન્તર સંજ્ઞી રહે છે જ્યારે કોઈ જીવ અસંજ્ઞી પર્યાયથી નિકળીને સંજ્ઞીપર્યાયમા ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પર્યાયમાં અન્તર્મુહૂર્ત સુધી

'असण्णीणं पुच्छा' हे भदन्त ! असंज्ञी खलु असंज्ञित्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा; भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन वनस्पतिकालः-अनन्तकालं याव-दित्यर्थः असंज्ञी असंज्ञित्वपर्यायविशिष्टः सन् निरन्तरमवतिष्ठते तथाच कश्चिज्जन्तुः संज्ञिभ्य उद्वृत्त्यासंज्ञिषु उत्पद्यते तत्र चान्तर्मुहूर्तमवस्थाय पुनरपि संज्ञिषु उत्पद्यते तदपेक्षया जघन्येन अन्तर्मुहूर्तमवसेयम्, उत्कृष्टेन तु वनस्पतिकायस्यापि असंज्ञिग्रहणेन ग्रहणाद् वनस्पति-कालात्मकानन्तकालोऽवसेयः, गौतमः पृच्छति-'नो सण्णी नो असण्णी णं पुच्छा' हे भदन्त ! नो संज्ञी नो असंज्ञी खलु नो संज्ञित्व नो असंज्ञित्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्काल-पर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'साईए अप-ज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितो नो संज्ञी नो असंज्ञी भवति, सच सिद्ध एवेति भावः,

---

सौ पृथक्त्व सागरोपम स्पष्ट ही है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंज्ञी जीव असंज्ञी पर्याय वाला लगातार कितने काल तक रहता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त तक और उत्कृष्ट वनस्पति काल तक असंज्ञीजीव निरन्तर असंज्ञी पर्याय से युक्त रहता है ! जब कोई जीव संज्ञियों में से निकल कर असंज्ञी पर्याय में जन्म लेता है और वहां अन्तर्मुहूर्त्त ठहर कर पुनः संज्ञी पर्याय में उत्पन्न हो जाता है, उस समय वह अन्तर्मुहूर्त्त तक ही असंज्ञी पर्याय से युक्त रहता है। उत्कृष्ट वनस्पति काल स्पष्ट ही हैं, क्योंकि वनस्पति काय भी असंज्ञी है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नोसंज्ञी नो असंज्ञी जीव कितने काल तक नो संज्ञी नो असंज्ञी रहता है ?

જીવીત રહીને પછી અસંજ્ઞી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે, ત્યારે તે અન્તર્મુહૂર્ત જ સંજ્ઞી અવસ્થામાં રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ કિંચિત્કાળ સે પૃથકત્વ સાગરોપમ સ્પષ્ટ જ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી જીવ અસંજ્ઞી પર્યાયવાળા નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી અસંજ્ઞી જીવ નિરન્તર અસંજ્ઞી પર્યાયથી યુક્ત રહે છે જ્યારે કોઇ જીવ સંજ્ઞિયોમાંથી નિકળીને અસંજ્ઞી પર્યાયમા જન્મ લે છે અને ત્યાં અન્તર્મુહૂર્ત રહીને પુનઃ સંજ્ઞી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે, તે સમયે તે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ અસંજ્ઞી પર્યાયથી યુક્ત રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાલ સ્પષ્ટ જ છે, કેમકે વનસ્પતિકાલ પણ અસંજ્ઞી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! નો સંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી જીવ કેટલા કાળ સુધી નોસંજ્ઞી નો અસંજ્ઞીપણુમાં રહે છે ?

'दारं १९' एकोनविंशं सूक्ष्मद्वारं समाप्तम्। अथ विंशतिमं भवसिद्धिद्वारं प्ररूपयितुमाह-'भवसिद्धिएणं पुच्छा' हे भदन्त! भवसिद्धिकः-भवे सिद्धिर्यस्य स खलु भव्यो भवसिद्धिकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियन्तं कालं यावत् निरन्तरमवतिष्ठते? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'अणाईए सपज्जवसिए' अनादिकः सपर्यवसितो भवसिद्धिको भवति, अन्यथा-भव्यत्वायोगात् अभव्यत्वापत्तेः, गौतमः पृच्छति-'अभवसिद्धिएणं पुच्छा, हे भदन्त! अभवसिद्धिकः-नो भवे सिद्धि र्यस्य सोऽभवसिद्धिः खलु अभव्यः-अभवसिद्धिकत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते! इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'अणाईए अपज्जवसिए' अनादिकोऽपर्यवसितोऽभवसिद्धिको भवति अन्यथा अभव्यत्वायोगाद् भव्यत्वापत्तेः, गौतमः पृच्छति-'नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिए

भगवान्-हे गौतम! नो संज्ञी नो असंज्ञी जीव केवली है और उसका काल सादि अपर्यवसित है (द्वार १९)

अब बीसवां भवसिद्धिक द्वार की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी-हे भगवन्! भवसिद्धिक अर्थात् भव्य जीव लगातार कितने काल तक भवसिद्धिक पनेमें रहता है?

भगवान्-हे गौतम! भवसिद्धिक अनादि सपर्यवसित होता है। भव्यत्व भाव परिणामिक होने के कारण अनादि है, किन्तु मुक्ति प्राप्त होने पर उसका सद्भाव नहीं रहता अतः सपर्यवसित है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! अभवसिद्धिक जीव कितने कल तक अभव सिद्धिक रहता है?

भगवान्-हे गौतम! अभवसिद्धिक जीव अनादि-अनन्त काल तक अभवसिद्धिक रहता है, क्यों कि पारिणामिक भाव होने से वह अनादि है और

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી જીવ કેવલી છે અને તેનો કાલ સાદિ અપર્યવસિત છે. (દ્વાર ૧૯)

હવે વીસમા ભવસિદ્ધિકદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ભવસિદ્ધિક અર્થાત્ ભવ્ય જીવ નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી ભવસિદ્ધિક પણામાં રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! ભવસિદ્ધિક અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે. ભવ્યત્વ ભાવ પારિણામિક હોવાના કારણે અનાદિ છે, કિન્તુ મુક્તિ પ્રાપ્ત થતા તેનો સદ્ભાવ નથી રહેતો, તેથી સપર્યવસિત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અભવસિદ્ધિક જીવ કેટલા કાળ પર્યન્ત અભવસિદ્ધિક પણામા રહે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! અભસિદ્ધિક જીવ અનાદિઅનન્તકાળ સુધી અભવસિદ્ધિક પણામાંરહે છે, કેમકે પારિણામિક ભાવ હોવાથી તે અનાદિ છે અને તેનો ક્યારેય અન્ત થતો

णं पुच्छा' हे भदन्त ! नो भवसिद्धिकः नो अभवसिद्धिकः खलु स्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'साईए अपज्जवसिए' सादिकोऽपर्यवसितो नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिको भवति, सच सिद्ध एवेति भावः, 'दारं २०' विंशतितमं भवसिद्धिकद्वारं समाप्तम् । अथैकविंशतितमम् अस्तिकायद्वारं प्ररूपयितुमाह-'धम्मत्थिकाएणं पुच्छा' हे भदन्त ! धर्मास्तिकायः खलु धर्मास्तिकायत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वद्धं, एवं जाव अद्धासमए' सर्वाद्धाम्-सर्वकालं यावद् धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायत्वपर्यायविशिष्टो निरन्तरमवतिष्ठते एवम्-धर्मास्तिकायोक्तरीत्या यावत्-अधर्मास्तिकायः, आकाशास्तिकायः, जीवास्तिकायः, पुद्गलास्तिकायः, अद्धासमयश्च स्वस्व पर्याय विशिष्टः सन् सर्वकालं निरन्तरमवतिष्ठते, अद्धासमयश्च प्रवाहापेक्षया अवगन्तव्यः, 'दारं २१' एकविंशतितम् अस्तिकायद्वारं समाप्तम् ।

उसका कभी-अन्त नहीं होता है अगर अन्त हो जाय तो अभव्य जीव भव्य हो जाय मगर यह असंभव है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव कितने काल तक नो भवसिद्धिक-नो अभवसिद्धिक रहता है ?

भगवान-हे गौतम ! नो भवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक सादि अपर्यवसित होता है, क्यों कि ऐसा जीव सिद्ध होता है । (द्वार २०)

अब इक्कीसवें अस्तिकाय द्वार की प्ररूपणा की जाती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! धर्मास्तिकाय, धर्मास्तिकायत्व पर्याय से युक्त लगातार कितने काल तक रहता है ?

भगवान-हे गौतम ! धर्मास्तिकाय सदा काल धर्मास्तिकाय पनेमें बना रहता है इसी प्रकार अधर्मास्तिकाय, आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय और अद्धासमय भी समझना चाहिए, अर्थात् ये सभी द्रव्य अनादि एवं

નથી અગર અન્ત થઇ જાય તો અભવ્ય જીવ ભવ્ય થઇ જાય પણ તે અસંભવિત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નોભવસિદ્ધિક, નોઅભવસિદ્ધિક જીવ કેટલા સમય સુધી નોભવસિદ્ધિક, નોઅભવસિદ્ધિક પણામાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નોભવસિદ્ધિક, નો અભવસિદ્ધિ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે, કેમકે એવો જીવ સિદ્ધ છે (દ્વાર ૨૦)

હવે એકવીસમા અસ્તિકાયદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય. ધર્માસ્તિકાયત્વ પર્યાયથી યુક્ત નિરન્તર કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય સદાકાળ ધર્માસ્તિકાય પણામાં બની રહે છે. એજ પ્રકારે અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્ધા સમય

अथ द्वाविंशतितमं चरमद्वारं प्ररूपयितुमाह-'चरिमेणं पुच्छा' हे भदन्त ! चरमः खलु चरमत्वपर्यायविशिष्टः सन् कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणाईए सपज्जवसिए' अनादिकः सपर्यवसितश्चरमो भवति, तथा च चरमः-अन्तिमः संभवो भविष्यति यस्य सोऽपि अभेदोपचारात् चरमो व्यपदिश्यते भव्य इत्यर्थः, तद् भिन्नोऽचरमः सचा भव्यस्तस्य चरमभवाभावात्, सिद्धश्च, तस्यापि चरमत्वायोगात्, तत्र चरमोऽनादिसपर्यवसितो भवति अन्यथा तस्य चरमत्वायोगात्, गौतमः पृच्छति-'अचरिमेणं पुच्छा' हे भदन्त ! अचरमः खलु अचरमत्वपर्यायविशिष्टः कियत्कालपर्यन्तं निरन्तरमवतिष्ठते ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अचरिमे दुविहे पण्णत्ते' अचरमो द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'तं जहा-अणाईए वा अपज्जवसिए, साईए वा अपज्जवसिए'

अनन्त हैं तथा सदा काल अपने स्वरूप में अवस्थित रहते हैं। (द्वार २१)

अब बाईसवें चरम द्वार की प्ररूपणा की जाती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चरम जीव कितने काल तक चरम पर्याय वाला रहता है ?

भगवन्-हे गौतम ! चरम जीव अनादि सपर्यवसित होता है जिसका भव चरम अर्थात् अन्तिम होगा, वह चरम कहलाता है। वह जीव भी अभेद के उपचार से 'चरम' कहलाता है। उसका तात्पर्य है भव्य जीव। जो चरम से भिन्न हो वह अचरम कहलाता है। अभव्य जीव अचरम है, क्यों कि उसका चरम भव कभी होने वाला नही है-वह सदा काल जन्म-मरण करता ही रहेगा सिद्ध जीव भी अचरम हैं, क्योंकि उनमें भी चरमत्व नहीं होता है। चरम जीव अनादि सपर्यवसित होता है, अन्यथा उसमें चरमत्व नहीं हो सकता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् अचरम जीव कितने काल तक अचरम रहता है ?

પણ સમજવો જોઇએ, અર્થાત્ આ બધાં દ્રવ્યો અનાદિ તેમજ અનન્ત છે અને સદાકાળ પોતાના સ્વરૂપમાં અવસ્થિત રહે છે. (દ્વાર ૨૧)

હવે બાવીસમા ચરમદ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચરમ જીવ કેટલા સમય સુધી ચરમ પર્યાયવાળા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચરમ જીવ અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે. જેનો ભવ ચરમ અર્થાત્ અન્તિમ હશે, તે ચરમ કહેવાય છે. તે જીવ પણ અભેદના ઉપચારથી, ચરમ કહેવાય છે, તેનું તાત્પર્ય આ છે ભવ્યજીવ, જે ચરમથી ભિન્ન હોય તે અચરમ કહેવાય છે, અભવ્યજીવ ચરમ છે, કેમકે તેનો ચરમભવ ક્યારેય થવાનો નથી-તે સદાકાળ જન્મ-કરતો જ રહે છે. સિદ્ધજીવ પણ અચરમ છે, કેમકે તેમનામા પણ ચરમત્વ થતું નથી. ચરમજીવ અનાદિ સપર્યવસિત હોય છે, અન્યથા તેમાં ચરમત્વ નથી થઇ શકતું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અચરમ જીવ કેટલા કાળ સુધી અચરમ રહે છે ?

तद्यथा-अनादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा अपर्यवसितश्च, तत्र अनाद्यपर्यवसितोऽभव्यो व्यपदिश्यते, साद्यपर्यवसितश्च सिद्धो व्यपदिश्यते इति भावः। 'दारं २२' इति द्वाविंशतितमं चरमद्वारं समाप्तम्, 'पण्णवणाए भगवईए अट्ठारसमं कायट्ठिइनामपयं समत्तं' ॥ सू० १४ ॥

इति प्रज्ञापनायां भगवत्याम् अष्टादशं कायस्थितिनामपदं समाप्तम्

एकोन विंशतितमं सम्यक्त्वपदम्

मूलम्-जीवा णं भंते! किं सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी? गोयमा! जीवा सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि, एवं नेरइया वि, असुरकुमारादि एवं चेव जाव थणियकुमारा, पुढविकाइया णं पुच्छा, गोयमा! पुढविकाइया णो सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, णो सम्मामिच्छादिट्ठी, एवं जाव वणस्सइकाइया, बेइंदिया णं पुच्छा, गोयमा! बेइंदिया सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी, णो सम्मामिच्छादिट्ठी, एवं जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया य सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि, सिद्धा णं पुच्छा, गोयमा! सिद्धा सम्मदिट्ठी, णो मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी। पण्णवणाए भगवईए सम्मत्तपयं समत्तं ॥ सू० १ ॥

छाया-जीवाः खलु भदन्त! किं सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः? गौतम! जीवाः सम्यग्दृष्टयोऽपि, मिथ्यादृष्टयोऽपि, सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि, एवं नैरयिका

भगवान्-हे गौतम! अचरम जीव दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार-अनादि अपर्यवसित और सादि अपर्यवसित। इनमें से अनादि अपर्यवसित जीव अभव्य है और सादि अपर्यवसित सिद्ध। (द्वार २२)

भगवती प्रज्ञापना का अठारहवां कायस्थितिपद समाप्त।

उन्नीसवां सम्यक्त्वपद

शब्दार्थ-(जीवा णं भंते! किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी)

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! અચરમ જીવ બે પ્રકારના હોય છે, તેઓ આ પ્રકારે-અનાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ અપર્યવસિત તેમનામાથી અનાદિ અપર્યવસિત જીવ અભવ્ય છે અને સાદિ અપર્યવસસિત સિદ્ધ. (દ્વાર ૨૨)

ભગવતી પ્રજ્ઞાપનાનું અઢારમું કાયસ્થિતિપદ સમાપ્ત

ઓગણીસમું સમ્યકત્વ પદ

શબ્દાર્થ-(જીવાણં ભંતે! કિં સમ્મદિટ્ઠી, મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી) હે ભગવન્! જીવ

अपि, असुरकुमारादि एवञ्चैव यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! पृथिवीकायिकाः नो सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, नो सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः, एवं यावद् वनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाणां पृच्छा, गौतम ! द्वीन्द्रियाः सम्यग्दृष्टयः, मिथ्यादृष्टयः, नो सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः, एवं यावच्चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मनुष्या वानव्यन्तर-ज्योतिष्कवैमानिकाश्च सम्यग्दृष्टयोपि मिथ्यादृष्टयोऽपि सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि, सिद्धाः खलु पृच्छा, गौतम ! सिद्धाः सम्यग्दृष्टयो, नो मिथ्यादृष्टयः, नो सम्यङ्मिथ्यादृष्टयः, प्रज्ञापनायां भगवत्यां सम्यक्त्वपदं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

भगवन् ! जीव सम्यग्दृष्टि हैं, मिथ्यादृष्टि हैं या सम्यग् मिथ्यादृष्टि हैं ? (गोयमा ! जीवा सम्मदिट्ठी वि, मिच्छादिट्ठी वि, सम्मामिच्छादिट्ठी वि) हे गौतम ! जीव सम्यग्दृष्टि भी हैं, मिथ्यादृष्टि भी हैं, सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी हैं (एवं नेरइया वि) इसी प्रकार नारक भी (असुरकुमारा वि एवं चेव) असुरकुमार आदि भी इसी प्रकार (जाव थणियकुमारा) यावत् स्तनितकुमार

(पुढविकाइया णं पुच्छा) पृथ्वीकायिक विषयक-पृच्छा (गोयमा ! पुढविकाइया णो सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी) हे गौतम ! पृथ्वीकायिक सम्यग्दृष्टि नहीं, मिथ्यादृष्टि हैं (णो सम्मामिच्छादिट्ठी) सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी नहीं हैं (एवं जाव वणस्सइकाइया) इसी प्रकार यावत् वनस्पतिकायिक तक

(बेइंदिया णं पुच्छा ?) द्वीन्द्रिय-विषयक पृच्छा ? (गोयमा ! बेइंदिया सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, णो सम्मामिच्छादिट्ठी) हे गौतम ! द्वीन्द्रिय जीव सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि हैं, सम्यग्मिथ्यादृष्टि नहीं है (एवं जाव चउरिंदिया) इसी प्रकार यावत् चौइन्द्रिय (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया, मणुस्सा, वाणमंतर-जोइसिय-वेमाणिया य) पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक

સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અગર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે ? (गोयमा ! जीवा सम्मदिट्ठी वि, मिच्छादिट्ठी वि, सम्ममिच्छादिट्ठी वि) હે ગૌતમ ! જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ છે, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ છે (एवं नेरइया वि) એજ પ્રકારે નારક પણ (असुरकुमारादि एवं चेव) અસુરકુમાર આદિ પણ એજ પ્રકારે (जाव थणियकुमारा) યાવત્ સ્તનિતકુમાર.

(पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) પૃથ્વીકાયિક વિષે-પૃચ્છા ? (गोयमा ! पुढविकाइयाणो सम्मदीट्ठि, मिच्छादिट्ठि) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહીં, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (णो सम्ममिच्छादिट्ठी) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ નથી (एवं जाव वणस्सइकाइया) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક.

(वेइंदियाणं पुच्छा ?) દ્વીન્દ્રિય વિષે-પૃચ્છા ? (गोयमा ! वेइंदिया सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठि, णो सम्ममिच्छादीट्ठी) હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અને મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, પણ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં (एवं जाव चउरिंदिया) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય (पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया, मणुस्सा, वाणमंतरा, जोइसिय-वेमाणिया य) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર,

टीका-अष्टादशपदे कायस्थिति प्ररूपणं कृतम्, अथैकोनविंशतितमे पदे सम्यक्त्वं प्ररूपयितुं कस्यां कायस्थितौ सम्यग्दृष्ट्यादिभेदेन कतिविधा जीवा भवन्तीति प्ररूप्यते- 'जीवाणं भंते ! किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामिच्छादिट्ठी ?' गौतमः पृच्छति-'हे भदन्त ! जीवाः खलु किं सम्यग्दृष्टयो भवन्ति ? किं वा मिथ्यादृष्टयो भवन्ति ? सम्यङ्-मिथ्यादृष्टयो वा किं भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवा सम्मादिट्ठीवि, मिच्छादिट्ठी वि, सम्मामिच्छादिट्ठी वि' जीवाः सम्यग्दृष्टयोऽपि भवन्ति, एवं मिथ्यादृष्ट-

(सम्मदिट्ठी वि, मिच्छादिट्ठी वि, सम्मामिच्छादिट्ठी वि) सम्यग्दृष्टि भी, मिथ्यादृष्टि भी, सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी होते हैं।

(सिद्धा णं पुच्छा ?) सिद्ध विषयक-प्रश्न ? (गोयमा ! सिद्धा सम्मदिट्ठी) हे गौतम ! सिद्ध सम्यग्दृष्टि हैं (णो मिच्छादिट्ठी) मिथ्यादृष्टि नहीं (णो सम्मा-मिच्छादिट्ठी) सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी नहीं ।

सम्यक्त्वपद समाप्त

टीकार्थ-पिछले अठारहवें पद में कायस्थितिका निरूपण किया गया है, प्रस्तुत उन्नीसवें पद में सम्यक्त्व की प्ररूपणा करने के लिए कायस्थिति में सम्यग्दृष्टि आदि के भेद से कितने प्रकार के जीव होते हैं, यह कहते हैं। अर्थात् इस पद में यह दिखलाया जाता है कि चौवीस दण्डकों के जीवों में से किस-किस में कौन-कौन सी दृष्टि पाई जाती हैं ?,

गौतमस्वामी पहले सामान्य जीवों के विषय में प्रश्न करते हैं-हे भगवन् जीव क्या सम्यग्दृष्टि होते हैं ? अथवा मिथ्यादृष्टि होते हैं ? या सम्य-ग्मिथ्यादृष्टि होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जीव सम्यग्दृष्टि भी होते हैं मिथ्यादृष्टि भी होते हैं

જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક (सम्मदिट्ठी वि, मिच्छादिट्ठी वि, सम्मामिच्छादिट्ठी वि) સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે.

(सिद्धाणं पुच्छा ?) સિદ્ધ વિષે-પ્રશ્ન ? (गोयमा ! सिद्धा सम्मदिट्ठी) હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે (णो मिच्छादिट्ठी) મિથ્યાદૃષ્ટિ નહીં (णो सम्मामिच्छादिट्ठी) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ નહીં.

સમ્યક્ત્વ પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પાછલા અઢારમાં પદમાં કાયસ્થિતનું નિરૂપણ કરાયુ છે, પ્રસ્તુત ઓગણીસમાં પદમાં સમ્યક્ત્વની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કાયસ્થિતિમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ ભેદથી કેટલા પ્રકારના જીવ હોય છે, એ કહે છે. અર્થાત્ આ પદમા એ બતાવાય છે કે ચોવીસ દંડકોના જીવોમાંથી કોના કોનામાં કેવી કેવી દૃષ્ટિ મળી આવે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-પહેલા સામાન્ય જીવોના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જીવ શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે ? અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ? અગર સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ?

ऽपि भवन्ति, सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि च भवन्ति, 'एवं नेरइया वि' एवम्-समुच्चय जीवा इव नैरयिका अपि जीवविशेषाः सम्यग्दृष्टयोऽपि, मिथ्यादृष्टयोऽपि, सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि च भवन्तीत्यर्थः, 'असुरकुमारादि एवं चेव जाव थणियकुमारा' असुरकुमारादयः एवञ्चैव-नैरयिकाइव सम्यग्दृष्टयोऽपि, मिथ्यादृष्टयोऽपि सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि च भवन्ति, यावत्-नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, वायुकुमाराः, स्तनितकुमाराश्चापि सम्यग्दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽपि च भवन्तीति भावः, गौतमः पृच्छति-'पुढवीकाइया णं पुच्छा।' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः खलु किं सम्यग्दृष्टयः ? किंवा मिथ्यादृष्टयः ? सम्य-

---

और सम्यग्मिथ्यादृष्टि अर्थात् मिश्रदृष्टि भी होते हैं।

समुच्चय जीवों के समान नैरयिक जीव भी तीनों प्रकार के अर्थात् सम्यगदृष्टि, मिथ्यादृष्टि और मिश्रदृष्टि होते हैं। अभिप्राय यह है कि जैसे कोई जीव सम्यग्दृष्टि, कोई मिथ्यादृष्टि और कोई मिश्रदृष्टि होते हैं, उसी प्रकार कोई नारक सम्यग्दृष्टि हैं, कोई मिथ्यादृष्टि हैं, कोई सम्यग्मिथ्यादृष्टि है। एक ही जीव में अथवा एक ही नारक में तीनों दृष्टियाँ नहीं समझना चाहिए, क्योंकि परस्पर विरोधी होने के कारण एक जीव में, एक समय में, एक ही दृष्टि हो सकती है।

नारकों के समान असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, वायुकुमार और स्तनितकुमार भी कोई सम्यगदृष्टि, कोई मिथ्यादृष्टि और कोई सम्यग्मिथ्यादृष्टि होते हैं?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जीव क्या सम्यग्दृष्टि हैं, या मिथ्या-

---

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ એટલે કે મિશ્રદૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે.

સમુચ્ચય જીવોની સમાન નૈરયિક જીવ પણ ત્રણ પ્રકારના અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને મિશ્રદૃષ્ટિ હોય છે. અભિપ્રાય એ છે કે જેમ કોઇ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને કોઇ મિશ્રદૃષ્ટિ હોય છે, એજ પ્રકારે કોઈ નારક સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, કોઇ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે કોઇ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. એક જ જીવમાં અથવા એક નારકમાં ત્રણે દૃષ્ટિઓ ન સમજવી જોઇએ, કેમકે પરસ્પર વિરોધિ હોવાને કારણે એક જીવમાં એક સમયમા એક જ દૃષ્ટિ હોઇ શકે છે.

નારકોના સમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ કોઇ સમ્યગ્દૃષ્ટિ, કોઇ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ કોઈ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ શુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, યા મિથ્યાદૃષ્ટિ

ङ्मिथ्यादृष्टयो वा किं भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पुढवी-काइया णो सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी. णो सम्मामिच्छादिट्ठी' पृथिवीकायिकाः नो सम्यग्दृष्टयो भवन्ति, अपितु मिथ्यादृष्टयो भवन्ति, नापि सम्यङ्मिथ्यादृष्टयो वा भवन्ति, सासादन-सम्यक्त्वयुक्तस्यापि पृथिवीकायिकादिषु उत्पादाभावात्. 'एवंजाव वणस्सइकाइया' एवम्-पृथिवीकायिका इव यावद्-अप्कायिकाः, तैजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिका अपि नो सम्यग्दृष्टयो भवन्ति, अपितु मिथ्यादृष्टयः, नापि सम्यङ्मिथ्यादृष्टयो वा भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, तथा चोक्तम्-'उभया भावो पुढवाइएसु' उभया भावः पृथिव्यादिषु' इति, उभयाभावः-सम्यग्दृष्टयभावः, सम्यङ्मिथ्यादृष्टयभावश्च पृथिवीकायिकादि वनस्पतिका-यिकान्तेषु बोध्यः इति तदर्थः, गौतमः पृच्छति-'बेइंदिया णं पुच्छा' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियाः खलु किं सम्यग्दृष्टयो भवन्ति ? किंवा मिथ्यादृष्टयो भवन्ति ? सम्यङ्मिथ्यादृष्टयो वा

दृष्टि अथवा सम्यग्मिथ्यादृष्टि हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पृथिवकायिक जीव सम्यग्दृष्टि नहीं होते वे सभी मिथ्याथ्यादृष्टि होते हैं, उनमें मिश्रदृष्टि भी नहीं पाई जाती है, सासादन सम्म्यक्त्व से युक्त जीव भी पृथ्वीकाय आदि में उत्पन्न नहीं होता।

पृथ्वीकायिकों की तरह वनस्पतिकाय तक, अर्थात् अप्कायिक, तेजस्का-यिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक भी सम्यग्दृष्टि नहीं होते, सम्यग्मि-थ्यादृष्टि भी नहीं होते, मिथ्यादृष्टि ही होते हैं। युक्ति पूर्ववत् समझ लेनी चाहिए। कहा भी है-पृथ्वी आदि एकेन्द्रिय कायों में दोनों का अर्थात् सम्यग्दृष्टि का और मिश्रदृष्टि का अभाव होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रियों संबंधी पृच्छा ? अर्थात् द्वीन्द्रिय जीव क्या सम्यग्दृष्टि होते हैं ? मिथ्यादृष्टि होते हैं या सम्यग्मिथ्यादृष्टि होते हैं?

છે, અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ નથી હોતા, તેઓ બધા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તેઓમાં મિશ્રદૃષ્ટિ પણ નથી મળી આવતી. સાસાદન સમ્યક્ત્વથી યુક્ત જીવ પણ પૃથ્વીકાય આદિમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

પૃથ્વીકાયિકોની જેમ વનસ્પતિકાય સુધી અર્થાત્ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ નથી હોતા, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ નથી હોતા, મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે. યુક્તિ પૂર્વ પ્રમાણે સમજી લેવી જોઈએ.

કહ્યું પણ છે-પૃથ્વી આદિ એકેન્દ્રિયકાયોમાં બન્નેનો અર્થાત્ સમ્યદૃષ્ટિનો અને મિશ્રદૃષ્ટિનો અભાવ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય સંબન્ધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય જીવ શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ? અગર તો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે ?

किं भवन्ति? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'बेइंदिया सम्मदिट्ठी, णो सम्मामिच्छादिट्ठी' द्वीन्द्रियाः सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयश्च भवन्ति किन्तु नो सम्यङ्मिथ्यादृष्टयो भवन्ति तथा भवस्वाभाव्यात् संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामेव सम्यङ्मिथ्यादृष्टिपरिणामात् तथा च द्वीन्द्रियादिषु सासादन सम्यक्त्वयुक्तस्यापि समुत्पादात् द्वीन्द्रियादिषु सम्यग्दृष्टीनामभिधानं कृतम्, पृथिवीकायिकादिषु चैकेन्द्रियेषु तेषां प्रतिषेधः कृतस्तेषु सासादन सम्यक्त्वयुक्तस्यानुत्पादात् 'एवंजाव चउरिंदिया' एवम्-द्वीन्द्रिया इव यावत्-त्रीन्द्रिया श्चतुरिन्द्रियाश्चापि सम्यग्दृष्टयो वा मिथ्यादृष्टयो वा भवन्ति किन्तु नो सम्यङ्मिथ्यादृष्टयो भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया य सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकाश्च सम्यग्दृष्टयोऽपि भवन्ति मिथ्यादृष्टयोऽपि भवन्ति सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽपि च भवन्ति, संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामेव तथा भवस्वाभाव्यात् सम्यङ्मिथ्या-

---

भगवान्-हे गौतम! द्वीन्द्रिय जीव सम्यग्दृष्टि होते , मिथ्यादृष्टि होते हैं, किन्तु सम्यग्मिथ्यादृष्टि नहीं होते हैं। भवस्वभाव के कारण संज्ञी पंचेन्द्रिय जीव ही सम्यग्मिथ्यादृष्टि अर्थात् मिश्रदृष्टि होते हैं। सासादन सम्यक्त्व से युक्त जीव भी द्वीन्द्रियों में उत्पन्न होता है, और उसे सम्यग्दृष्टि कहा गया है। पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों में सम्यग्दृष्टि का निषेध किया गया है, क्योंकि सासादन सम्यग्दृष्टि भी एकेन्द्रियों में उत्पन्न नहीं होता।

द्वीन्द्रियों के समान ही त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों में भी सम्यग्दृष्टि और मिथ्यादृष्टि ही होते हैं, मिश्रदृष्टि नहीं होते इसका कारण पहले कहा जा चुका है।

पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर ज्योतिष्क, और वैमानिक देव सम्यग्दृष्टि भी हैं, मिथ्यादृष्टि भी होते हैं और सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी होते हैं। क्योंकि भव के विशिष्ट स्वभाव के कारण संज्ञी पंचेन्द्रिय जीवों में ही सम्य-

---

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! દ્વીન્દ્રિય જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, પણ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નથી હોતા. ભવસ્વભાવના કારણે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ જ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદૃષ્ટિ હોય છે. સાસાદન સમ્યક્ત્વથી યુક્ત જીવ પણ દ્વીન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેને સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેલ છે. પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિનો નિષેધ કરેલો છે, કેમકે સાસાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

દ્વીન્દ્રિયોની સમાન જ ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયોમા પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે. મિશ્રદૃષ્ટિ નથી હોતા એનુ કારણ પહેલા કહી દેવાયેલુ છે

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકદેવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે. કેમકે ભવના વિશિષ્ટ સ્વભાવના કારણે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ મળે છે.

दृष्टिपरिणामसद्भावात् चतुरिन्द्रियपर्यन्तानां सम्यग्मिथ्यादृष्टिरूप मिश्रदृष्टि प्रतिषेधः कृतः, इतिध्येयम्, गौतमः पृच्छति–'सिद्धाणं पुच्छा' हे भदन्त ! सिद्धा खलु किं सम्यग्दृष्टयो भवन्ति ? सम्यग्मिथ्यादृष्टयो वा किं भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिद्धा सम्मदिट्ठी, णो मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी' सिद्धाः सम्यग्दृष्टयो भवन्ति, नो मिथ्यादृष्टयो, नोवा सम्यङ्मिथ्यादृष्टयो भवन्ति, सिद्धावस्थायां मिथ्यदृष्टीनां संभवाभावात्, 'पण्णवणाए भगवईए सम्मत्तपयं समत्तं' इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां सम्यक्त्वपदं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

विंशतितमअन्तक्रियापदम्

मूलम्–द्वारगाथा नेरइयअंतकिरिया अणंतरं एगसमय उव्वट्टा ।
तित्थगर चक्किबलदेव वासुदेव मंडलियरयणा य ॥१॥ दारगाहा ।

छाया-नैरयिकान्त क्रिया, अनन्तरम्, एकसमये, उद्वृत्ताः । तीर्थंकर चक्रिबलदेव वासुदेव माण्डलिकरत्नानि च ॥१॥ द्वारगाथा ।

टीका-एकोनविंशतितमे पदे सम्यक्त्वपरिणामः प्ररूपितः, अथ विंशतितमे परिणामसादृश्याद् गतिपरिणामविशेषरूपामन्तक्रियां प्ररूपयितुमाह–'नेरइय अंतकिरिया अणंतरं एगसमयउव्वट्टा । तित्थगर चक्किबलदेव वासुदेवमंडलियरयणा य ॥१॥ दारागाहा ।' प्रथमं नैर-

---

ग्मिथ्यादृष्टि पाई जाती है ।

अतः चौइन्द्रिय जीवों तक सम्यग्मिथ्यादृष्टि रूप मिश्रदृष्टि का निषेध किया गया है ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! सिद्ध जीव सम्यग्दृष्टि होते हैं, मिथ्यादृष्टि होते हैं अथवा सम्यग्मिथ्यादृष्टि होते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! सिद्ध जीव सम्यग्दृष्टि होते हैं, मिथ्यादृष्टि नहीं होते सम्यग्मिथ्यादृष्टि भी नहीं होते । सिद्ध अवस्था में सम्यग्दृष्टि के अतिरिक्त अन्य कोई भी दृष्टि हो ही नहीं सकती ।

सम्यक्त्व पद समाप्त

તેથી ચતુરિન્દ્રિય જીવો સુધી સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિરૂપ મિશ્રદૃષ્ટિ નો નિષેધ કરેલો છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે–હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ નથી હોતા અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ નથી હોતા. સિદ્ધ અવસ્થામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિથી અતિરિક્ત અન્ય કોઈ પણ દૃષ્ટિ થઈ જ નથી શકતી.

સમ્યક્ત્વ પદ સમાપ્ત

यिकादिचतुर्विंशति दण्डकस्थानेषु अन्तक्रिया प्ररूपणीया, ततः किम् अनन्तरागता जीवाः अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? किंवा परम्परागता जीवा अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? इत्येवमनन्तरं प्ररूपणीयम्, ततो नैरयिकादिभ्योऽनन्तरागता एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां कुर्वन्तीति प्ररूपणीयम्, ततः-उद्वृत्ताः सन्तः कस्यां योनौ समुत्पद्यन्ते इति प्ररूपणीयम्, ततो यत उद्वृत्तास्तीर्थकरा श्चक्रवर्तिनो बलदेवा वासुदेवा माण्डलिकाः—एकप्रान्ताधिपा श्चक्रवर्तिनो रत्नानि च—सेनापति प्रभृतयो भवन्ति तत स्तानि यथाक्रमं प्ररूपणीयानि इति द्वारगाथा संक्षेपार्थः ।

बीसवां अन्तक्रिया पद

शब्दार्थ-(नेरइय) नारक (अंतकिरिया) अन्तक्रिया—कर्मोंका अन्त करना (अणंतरं) अनन्तर (एगसमय) एक समय (उव्वट्टा) उद्वृत्त—निकले हुए (तित्थगर) तीर्थंकर (चक्कि) चक्रवर्ती (बलदेव) बलदेव (वासुदेव) अर्धचक्रवर्ती (मंडलिय) मांडलिक राजा (रयणा य) और रत्न—चक्रवर्ती के सेनापति आदि

टीकार्थ-उन्नीसवें पदमें सम्यक्त्व परिणाम की प्ररूपणा की गई, अब प्रस्तुत बीसवें पदमें परिणाम की सदृशता के कारण गतिपरिणाम रूप अन्तक्रिया की प्ररूपणा की जाती है—

यहां प्रारंभ में द्वारगाथा कही गई है, प्रकृत पद में प्ररूपणीय विषयों का उल्लेख मात्र किया गया है। गाथा का अर्थ इस प्रकार है—सर्वप्रथम नारक आदि चौवीसों दण्ड कों में अन्तक्रिया की प्ररूपणा की जाएगी। तत्पश्चात् यह प्ररूपणा की जाएगी कि अनन्तरागत जीव अन्तक्रिया करते हैं अथवा परम्परागत जीव अन्तक्रिया करते हैं ? तदनन्तर यह निरूपण किया जाएगा कि नारक आदि कों

વિસમું અન્તક્રિયાપદ

શબ્દાર્થ-(नेरइय) નારક (अंतकिरिया) અન્તક્રિયા—કર્મોનો અન્ત કરવો (अणंतरं) અનન્તર (एग समय) એક સમય (उवट्टा) ઉદ્વર્ત નિકળેલ (तित्थगर) તીર્થંકર (चक्कि) ચક્રવર્તી (बलदेव) બળદેવ (वासुदेव) અર્ધ ચક્રવર્તી (मंडलिय) માંડલિકરાજા (रयणाय) અને રત્ન ચક્રવર્તીના સેનાપતિ આદિ.

ટીકાર્થ—ઓગણીસમાં પદમાં સમ્યક્ત્વ પરિણામની પ્રરૂપણા કરી, હવે પ્રસ્તુત વીસમાં પદમાં પરિણામની સદૃશતાના કારણે ગતિ પરિણામ રૂપ અન્તક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાય છે—

આહીં પ્રારંભમાં દ્વારગાથા કહેલી છે, જેમાં પ્રકૃત પદમા પ્રરૂપણીય વિષયોનો ઉલ્લેખ માત્ર કરાયેલો છે. ગાથાનો અર્થ આ પ્રકારે છે—

સર્વ પ્રથમ નારક આદિ ચોવીસે દંડકોમાં અન્તક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાશે. તત્પશ્ચાત્ એ પ્રરૂપણા કરાશે કે અનન્તરાગત જીવ અન્તક્રિયા કરે છે અથવા પરંપરાગત જીવ અન્તક્રિયા કરે છે ? તદનન્તર એ નિરૂપણ કરાશે કે નારક આદિકોમાંથી આવેલ એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ? ત્યાંથી ઉદ્વર્તન કરીને કઇ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે,

अन्तक्रियादि वक्तव्यता

मूलम्-जीवे णं भंते ! अंतकिरियं करेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए करेज्जा, अत्थेगइए णो करेज्जा, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, नेरइए णं भंते ! नेरइएसु अंतकिरियं करेज्जा ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, नेरइया णं भंते ! असुरकुमारेसु अंतकिरियं करेज्जा ? नो इणट्ठे समट्ठे एवं जाव वेमाणिएसु, नवरं मणूसेसु अंतकिरियं करेज्जत्ति पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइए करेज्जा, अत्थेगइए णो करेज्जा, एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया, एवमेव चउवीसं दंडगा भवंति, नेरइया णं भंते ! किं अणंतरागया अंतकिरियं करेंति ? परंपरागया अंतकिरियं करेंति ? गोयमा ! अणंतरागया वि अंतकिरियं करेंति, परंपरागया वि अंतकिरियं करेंति, एवं रयणप्पभापुढवि नेरइया वि जाव पंकप्पभापुढवि नेरइया, धूमप्पभा पुढवी नेरइया णं पुच्छा, गोयमा ! णो अणंतरागया अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया अंतकिरियं पकरेंति, एवं जाव अहेसत्तमापुढवि नेरइया, असुरकुमारा जाव थणियकुमारा, पुढवी आउवणस्सइकाइया य अणंतरागया वि अंतकिरियं पकरेंति परंपरागया वि अंतकिरियं पकरेंति, तेउ वा वेइंदियतेइंदिय चउरिंदिया णो अणंतरागया अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया अंतकिरियं पकरेंति, सेसा अणंतरागया वि अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया वि अंतकिरियं पकरेंति ॥सू० १॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! अन्तक्रियां कुर्यात् ? गौतम ! अस्त्येकः कुर्यात्, अस्त्येको न कुर्यात्, एवं नैरयिको यावद् वैमानिकः, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेषु अन्तक्रियां

से आए हुए एक समय में कितने अन्तक्रिया करते है ? वहां से उद्वृत्त होकर किस योनि में उत्पन्न होते हैं, यह व्याख्यात किया जाएगा। फिर वहां से उद्वृत्त हुए अर्थात् उबरे हुए जीव तीर्थंकर, चक्रवर्त्ती, बलदेव, वासुदेव, माण्डलिक अर्थात् एक, प्रान्त के अधिपति, अथवा चक्रवर्त्ती के रत्न-सेनापति आदि होते हैं, यह निरूपण किया जाएगा। यह द्वारगाथा का संक्षेप में अभिप्राय है।

એ વ્યાખ્યા ન કરાશે પછી ત્યાથી ઉદ્દવૃત્ત થયા અર્થાત્ ઉદ્દવર્તન પામેલ જીવ તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ, માડલિક અર્થાત્ એક પ્રાન્તનો અધિપતિ અથવા ચક્રવર્તીના રત્ન-સેનાપતિ આદિ થાય છે, એ નિરૂપણ કરાશે આ દ્વાર ગાથાનો સંક્ષેપમાં અભિપ્રાય છે.

कुर्यात्? गौतम! नायमर्थः समर्थः, नैरयिकाः खलु भदन्त! असुरकुमारेषु अन्तक्रियां कुर्युः? गौतम! नायमर्थः समर्थः, एवं यावद् वैमानिकेषु, नवरं मनुष्येषु अन्तक्रियां कुर्युरिति पृच्छा, गौतम! अस्त्येके कुर्युः, अस्त्येके नो कुर्युः, एवम् असुरकुमारा यावद् वैमानिकाः, एवमेव चतुर्विंशति श्चतुर्विंशतिर्दण्डका भवन्ति, नैरयिकाः खलु भदन्त! किम् अन-

अन्तक्रियादि वक्तव्यता

शब्दार्थ-(जीवेणं भंते! अंतकिरियं करेज्जा?) हे भगवन्! क्या जीव अन्तक्रिया करता है? (गोयमा!) हे गौतम! (अत्थेगईए) कोई (करेज्जा) करता है (अत्थेगइए णो करेज्जा) कोई नहीं करता है (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक।

(नेरइए णं भंते! नेरइएसु अंतकिरियं करेज्जा?) हे भगवन्! नारक क्या नारकों में-नरकगति में रहता हुआ-अन्तक्रिया करता है? (गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है (नेरइया णं भंते! असुरकुमारेसु अंतकिरियं करेज्जा?) हे भगवन्! क्या नारक असुरकुमारों में अन्तक्रिया करते हैं? (गोयमा णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार यावत् वैमानिक (नवरं) विशेष (मणूसेसु अंतकिरियं करेज्जत्ति पुच्छा?) मनुष्यों में अन्तक्रिया होती है, ऐसा प्रश्न? (गोयमा! अत्थेगतिए करेज्जा, अत्थेगतिए णो करेज्जा) हे गौतम! कोई करता है, कोई नहीं करता (एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिए) इसी प्रकार असुरकुमार यावत् वैमानिक (एवमेव चउवीसं चउवीसं) इसी प्रकार चौवीस-चौवीस (दंडगा भवंति) दंडक होते हैं।

અન્તક્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(जीवेणं भंते! अंतकिरियं करेज्जा?) હે ભગવન્! શું જીવ અન્તક્રિયા કરે છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (अत्थेगइए) કોઈ (करेज्जा) કરે છે (अत्थेगइए णो करेज्जा) કોઈ નથી કરતા (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) એ પ્રકારે નારક યાવત્ વૈમાનિક.

(नेरइए णं भंते! नेरइएसु अंतकिरियं करेज्जा?) હે ભગવન્! નારક શું નારકોમાં-નારક ગતિમા રહીને-અન્તક્રિયા કરે છે? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (नेरइया णं भंते! असुरकुमारेसु, अन्तकिरियं करेज्जा?) હે ભગવન્ શું નારક અસુરકુમારોમાં અન્તક્રિયા કરે છે? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं जाव वेमाणिए) એ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક (नवरं) વિશેષ (मणूसेसु अंतकिरियं करेज्जति पुच्छा?) મનુષ્યોમાં અન્તક્રિયા થાય છે એવો પ્રશ્ન? (गोयमा! अत्थेगइए करेज्जा अत्थेगइए णो करेज्जा) હે ગૌતમ! કોઈક કરે છે, કોઈ નથી કરતા (एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिए) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિક (एवमेव चउवीसं चउवीसं) એજ પ્રકારે ચોવી-ચોવીસ (दंडगा भवंति) દંડક થાય છે.

न्तरागता अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? परम्परागता अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? गौतम ! अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्ति परम्परागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्ति, एवं रत्नप्रभापृथिवी नैरयिका अपि यावत् पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकाः धूमप्रभापृथिवी नैरयिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! नो अनन्तरागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, परम्परागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, एवं यावदधः सप्तमपृथिवीनैरयिकाः, असुरकुमारा यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिव्यब्वनस्पतिकायिकाश्च अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति परम्परागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, तेजोवायु द्वीन्द्रिय

(नेरइया णं भंते ! किं अणंतरागया अंतकिरियं करेंति ?) हे भगवन् ! क्या अनन्तरागत नारक अन्तक्रिया करते हैं ? (परंपरागया अंतकिरियं करेंति) अथवा परम्परागत नारक अन्तक्रिया करते हैं ? (गोयमा ! अणंतरागया वि अंतकिरियं करेंति, परंपरागया वि अंतकिरियं करेंति ?) हे गौतम ! अनन्तरागत भी-अन्तक्रिया करते हैं, परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं (एवं रयणप्पभापुढवि नेरइया वि) इसी प्रकार रत्नप्रभापृथ्वी के नारक भी (जाव पंकप्पभापुढवि नेरइया) यावत् पंकप्रभा पृथ्वी के नारक (धूमप्पभापुढवि नेरइया णं पुच्छा ?) धूमप्रभा पृथ्वी के नारक, इत्यादि विषयक प्रश्न (गोयमा ! णो अणंतरागया अंतकिरियं पकरेंति) हे गौतम ! अनन्तरागत अन्तक्रिया नहीं करते (परंपरागया अंतकिरियं पकरेंति) परम्परागत अन्तक्रिया करते हैं (एवं जाव अहेसत्तमापुढवि नेरइया) इसी प्रकार सातवीं पृथ्वी के नारक (असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) असुकुमार यावत् स्तनितकुमार (पुढवी-आउ-वणस्सइकाइया य अणंतरागया वि अंतकिरियं पकरेंति) पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, वनस्पतिकायिक अनन्तरागत भी अन्तक्रिया करते हैं (परंपरागया वि अंतकिरियं पकरेंति) परम्परागत भी

(नेरइयाणं भंते ! किं अणंतरागया अंतकरियं करेंति ?) હે ભગવન્ ! શું અનંતરાગત નારક અન્તક્રિયા કરે છે (परंपरागया अंतकिरियं करेंति) અથવા પરમ્પરાગત નારક અન્તક્રિયા કરે છે ? (गोयमा ! अणंतरागया वि अंतकिरियं करेति, परंपरागया वि अंतकिरियं करेंति ?) હે ગૌતમ ! અનન્તરાગત પણ-અન્તક્રિયા કરે છે, પરંપરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે (एवं रयणप्पभा पुढवि नेरइया वि) એજ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ (जाव पंकप्पभा पुढवि नेरइया) યાવત્ પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક (धूमप्पभा पुढवि नेरइयाणं पुच्छा ?) ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક ઇત્યાદિ વિષે પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णोअणंतरागया अंतकिरियं पकरेंति) હે ગૌતમ ! અનન્તરગત અન્તક્રિયા નથી કરતા (परंपरागया अंतकिरियं पकरेंति) પરંપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે (एवं जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइया) એજ પ્રકારે સાતમી પૃથ્વીના નારક (असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર (पुढवी-आउ-वणस्सइ काइयाय अणंतरागया वि अंतकिरियं पकरेंति) પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક અનન્તરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે (परंपरागया वि अंतकिरियं पकरेंति)

त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिया नो अनन्तरागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, परम्परागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, शेषा अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति परम्परागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति। सू० १॥

टीका-अथान्तक्रियां प्ररूपयितुमाह-'जीवेणं भंते ! अंतकिरियं करेज्जा ?' हे भदन्त ! जीवः खलु किम् अन्तक्रियाम्-अन्तस्य-अवसानस्य-कर्मणां पर्यवसानस्येत्यर्थः क्रियाकरणम् अन्तक्रिया-कर्मान्तकरणम्-मोक्ष इतिभावः, तथा चोक्तम्-'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षः' इति, ताम्-अन्तक्रियां कुर्यात् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए करेज्जा, अत्थेगइए णो करेज्जा' अस्त्येकः कश्चिज्जीवः अन्तक्रियां कुर्यात्, अस्त्येकः कश्चिद् अन्तक्रियां नो कुर्यात्, तथा च यस्तथाविध भव्यत्वपरिपाकवशात् मनुष्यत्वादिरूपाम् सम्पूर्णां सामग्रीमुपलभ्य तत्सामर्थ्याभिव्यक्तातिप्रबलवीर्योल्लासवशेन क्षपकश्रेणी समारोहणेन केव-

---

अन्तक्रिया करते हैं (तेउ वाउ बेइंदियतेइंदिय चउरिंदिया णो अणंतरागया अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया अंतकिरियं पकरेंति) तेजस्कायिक, वायुकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रि अनन्तरागत अन्तक्रिया नहीं करते, परम्परागत अन्तक्रिया करते हैं (सेसा अणंतरागया वि अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया वि अंतकिरियं पकरेंति) शेष अनन्तरागत भी अन्तक्रिया करते हैं, परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं

अब अन्तक्रिया का निरूपण किया जाता है-

टीकार्थ-गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या जीव अन्तक्रिया करता है ? यहां अन्तक्रिया का अर्थ है-कर्मों का अन्त करना अर्थात् मुक्ति प्राप्त करना। कहा भी है समस्त कर्मों के क्षय से मोक्ष होता है।

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! कोई जीव अन्तक्रिया करता है, कोई नहीं करता है। जो जीव भव्यत्व भाव के परिपाक से मनुष्यत्व आदि सम्पूर्ण

પરંપરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે (तेउवाउ वेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिया णोअणंतरागया अंतकिरियं पकरेंति परंपरागया अंतकिरियं पकरेंति) તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અનન્તરાગત, અન્તક્રિયા નથી કરતા, પરંપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે (सेसा अणंतरागया वि अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया वि अंतकिरियं पकरेंति) શેષ અનન્તરાગત પણ અંતક્રિયા કરે છે, પરંપરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે.

ટીકાર્થ-અન્તક્રિયાનું નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું જીવ અન્તક્રિયા કરે છે ? અહીં અન્તક્રિયાનો અર્થ છે-કર્મોનો અંત કરવો અર્થાત મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી, કહ્યુ પણ છે-

'સમસ્ત કર્મોના ક્ષયથી મોક્ષ થાય છે.'

શ્રી ભગવાન્-ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! કોઇ જીવ અન્તક્રિયાં કરે છે, કોઇ નથી કરતા, જે જીવ ભવ્યત્વ ભાવના પરિપાકથી મનુષ્યત્વ આદિ સંપૂર્ણ સામગ્રી પ્રાપ્ત કરીને

लज्ज्ञानमासाद्याघातीन्यपि कर्माणि क्षपयेत् स कुर्यात्, तदन्यस्तु न कुर्यात्, विपर्ययात्, एवं नेरइए जाव वेमाणिए' एवम्--सामान्यजीवोक्तरीत्या नैरयिको यावत् असुरकुमारादि दश-भवनपति-पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तर-ज्योतिष्कवैमानिकः कश्चिद् अन्तक्रियां-कर्मान्तकरणं कुर्यात्, कश्चिद् नो कुर्यात् प्रागुक्त-युक्तेः, अथ नैरयिकाणां मध्ये वर्तमानः किमन्तक्रियां करोति? किंवा न करोति? इति पिपृच्छिषयाऽऽह-'नेरइएणं भंते! नेरइएसु अंतकिरियं करेज्जा?' हे भदन्त! नैरयिकः खलु किम्-नैरयिकेषु मध्ये विद्यमानः किम् अन्तक्रियां कुर्यात्? किंवा नो कुर्यात्? भग-वानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः कथमितिचेदत्रोच्यते प्रकर्षप्राप्तसम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रसमुदयात् कृत्स्नकर्मक्षयो भवति,

सामग्री प्राप्त करके और उस सामग्री के बल से प्रकट होने वाले प्रबल वीर्य के उल्लास से क्षपकश्रेणी पर आरूढ होता है और केवलज्ञान को प्राप्त करके अन्त में अघातिक कर्मों का भी क्षय कर डालता है, वह अन्तक्रिया करता है, इससे भिन्न प्रकार का जीव अन्तक्रिया नहीं करता।

इसी प्रकार नारक, असुरकुमार आदि दस प्रकार के भवनपति, पृथ्वी-कायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिक भी कोई-कोई अन्तक्रिया करता हैं, कोई-कोई नहीं करता

गौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या नारकों में अर्थात् नारक पर्याय में रहता हुआ नारक अन्तक्रिया करता है?

भगवान्-हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् यह बात युक्ति संगत नहीं है, क्योंकि सम्यग्दर्शन, ज्ञान और चारित्र जब प्रकर्ष को प्राप्त होते हैं. तभी समस्त कर्मो का क्षय होता है, परन्तु नारकपर्याय में सम्यग्दर्शन और

અને તે સામગ્રીના બળથી પ્રકટ થનાર બળવીર્યના ઉલ્લાસથી ક્ષપકશ્રેણી પર આરૂઢ થાય છે અને કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને અન્તમાં અઘાતીક કર્મોના પણ ક્ષય કરી નાખે છે. આ અન્તક્રિયા કરે છે, એનાથી ભિન્ન પ્રકારના જીવ અન્તક્રિયા નથી કરતા.

એજ પ્રકારે નારક, અસુરકુમાર આદિ દશ પ્રકારના ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકેલેન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક પણ કોઈ કોઇ અન્તક્રિયા કરે છે. કોઇ-કોઇ નથી કરતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શુ નારકોમાં એટલે કે-નારક પર્યાયમા રહેલા નારક જીવો અન્તક્રિયા કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ આ વાત યુક્તિસંગત નથી, કેમકે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર જ્યારે પ્રકર્ષને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થાય છે પરન્તુ નારક પર્યાયમાં સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનના પ્રકર્ષ નથી

नहि नैरयिकावस्थायां चारित्रपरिणामः संभवति तथाविध भवस्वभावत्वात्, गौतमः पृच्छति-'नेरइया णं भंते ! असुरकुमारेसु अंतकिरियं करेज्जा ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किम् असुरकुमारेषु अन्तक्रियां कुर्युः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव वेमाणिएसु' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-नागकुमारादि स्तनितकुमारान्तेषु पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियेषु विकलेन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु वानव्यन्तरेषु ज्योतिष्केषु वैमानिकेषु नैरयिको नो अन्तक्रियां कुर्यात्, तथा चासुरकुमारादिषु वैमानिकान्तेषु नैरयिकस्यान्तक्रिया प्रतिषेधः कर्तव्यः, किन्तु मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः सन् कश्चिदन्तक्रियां कुर्या दित्यभिप्रायेणाह-'णवरं मणूसेसु अंतकिरियं करेज्ज त्ति पुच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए करेज्जा, अत्थेगइए णो करेज्जा' अस्त्येकः कश्चित् परिपूर्ण चारित्रादि सामग्रीकः अन्तक्रियां कुर्यात् अस्त्येकः कश्चित् तथाविधसामग्रीविकलः अन्तक्रियां

सम्यग्ज्ञान का प्रकर्ष नहीं हो सकता तथा चारित्र परिणाम उत्पन्न ही नहीं हो सकता, क्योंकि नारक भव का ऐसा ही स्वभाव है। अतएव नारक जीव नरक में रहता हुआ अन्तक्रिया नहीं कर सकता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव क्या असुरकुमारों में अन्तक्रिया करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, इसका कारण पूर्वोक्त ही समझना चाहिए। इसी प्रकार नागकुमारों से लेकर स्तनितकुमारों में, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों में, विकलेन्द्रियों में, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में, वानव्यन्तरों में, ज्योतिष्कों में और वैमानिकों में रहता हुआ अन्तक्रिया नहीं कर सकता इसका कारण भवस्वभाव ही है। मगर क्या मनुष्यों में रहता हुआ अन्तक्रिया करता है ? इस प्रश्न का उत्तर यह है कि-हे गौतम ! कोई करता है और कोई नहीं करता। जिसे परिपूर्ण सामग्री की प्राप्ति हो जाती, वह करता है और जिसे पूर्ण

થઇ શકતો તથા ચારિત્ર પરિણામ ઉત્પન્ન નથી થઇ શકતુ, કેમકે નારક ભવનો એવો સ્વભાવ છે. તેથી નારક જીવ નરકમાં રહીને અન્તક્રિયા નથી કરી શકતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ શુ અસુરકુમારોમાં અન્તક્રિયા કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, એનુ કારણ પૂર્વોક્ત જ સમજવુ જોઇએ. એજ પ્રકારે નાગકુમારોથી લઇને સ્તનિતકુમારોમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમાં, વિકલેન્દ્રિયોમા, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા, વાનવ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષ્કોમા અને વૈમાનિકોમા રહીને અંતક્રિયા નથી કરી શકતા, એનું કારણ ભવસ્વભાવ જ છે, પણ શું મનુષ્યોમાં રહીને અન્તક્રિયા કરે છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ છે કે-હે ગૌતમ ! કોઈ કરે છે અને કોઇ નથી કરતા. જેને સંપૂર્ણ સામગ્રીની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે, તે કરે છે અને

नो कुर्वीत् प्रागुक्तयुक्तेः. 'एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या असुरकुमाराः यावत् नैरयिकेषु असुरकुमारादिषु स्तनितकुमारान्तेषु पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियेषु विकलेन्द्रियेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु वैमानिकेषु च नो अन्तक्रियां कुर्युः, तथा चासुरकुमारादयो वैमानिकपर्यवसानाः प्रत्येकं नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपणीयाः, तत एवमेते चतुर्विंशतिदण्डका चतुर्विंशति र्भवति, इत्यभिप्रायेणाह-'एवमेव चउवीसं चउवीसं दंडगा भवंति' एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव चतुर्विंशति श्चतुर्विंशतिदण्डका भवन्ति, अथानन्तरागतद्वारमधिकृत्य अन्तक्रियां प्ररूपयितुमाह-'नेरइयाणं भंते ! किं अणंतरागया अंतकिरियं करेंति, परंपरागया अंतकिरियं करेंति ?' भदन्त ! नैरयिकाः केचन खलु किम् अनन्तरागताः स्व स्वनैरयिकादि भवेभ्यः अनन्तरेण-अव्यवधानेन निरन्तरे आगताः-मनुष्यभवे समागताः सन्त एव अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? किंवा परम्परागताः-परम्परया तिर्यग्योनिकादि

सामग्री नहीं मिलती वह नहीं करता है।

इसी प्रकार असुरकुमार यावत् वैमानिक देव के विषय में भी समझ लेना चाहिए' अर्थात् असुरकुमार आदि मनुष्यों में रहते हुए कोई-कोई अन्तक्रिया करते हैं, कोई-कोई नहीं करते ! इस प्रकार असुरकुमार से लेकर वैमानिक तक प्रत्येक का चौवीसों दंडकों में निरूपण करना चाहिए। इस प्रकार चौवीसों दंडकों मे प्ररूपणीय हैं। इसी अभिप्राय से कहा है चौवीस चौवीस दंडक हो जाते हैं। तात्पर्य यह है कि जैसे नारको से लेकर चौवीस दण्डकों में प्रश्नोत्तर किये गये हैं, इसी प्रकार चौवीसों दंडकों में से प्रत्येक को लेकर चौवीसों दण्डकों में प्रश्न करना चाहिए। ऐसा करने से चौवीस चौवीस दंडक हो जाते हैं।

अब अनन्तरागत द्वार को लेकर अन्तक्रिया की प्ररूपणा की जाती है। गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-भगवन् ! नारक जीव अनन्तरागत अन्तक्रिया करते

જેને પૂર્ણ સામગ્રી નથી મલતી તે નથી કરતા.

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિકદેવના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઇએ અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ મનુષ્યોમાં રહેલા કોઇ કોઇ અન્તક્રિયા કરે છે, કોઇ કોઇ નથી કરતા. એ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઇને વૈમાનિક સુધી પ્રત્યેકના ચોવીસે દંડકોમાં નિરૂપણ કરવું જોઇએ એ પ્રકારે ચોવીસે દંડક ચોવીસે દંડકોમાં પ્રરૂપણીય છે. એ અભિપ્રાયથી કહ્યું છે-ચોવીસ-ચોવીસ દંડક થઇ જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેવા નારકને લઇને ચોવીસ દંડકોમા પ્રશ્નોત્તર કરેલા છે એજ પ્રકારે ચોવીસ દંડકોમાંથી દરેકનો લઇને ચોવીસ દંડકોમા પ્રશ્ન કરવા જોઈએ. એમ કરવાથી ચોવીસ ચોવીસ દંડક થઇ જાય છે.

હવે અનન્તરાગતદ્વારને લઇને અંતક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! નારક જીવ અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરે છે અથવા પરંપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે ? અર્થાત્ શું નારક જીવ નરકગતિથી નિકળીને

भव व्यवधानेन सान्तरमित्यर्थः आगताः सन्त अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंतरागया वि अंतकिरियं करेंति परंपरागया वि अंतकिरियं करेंति' नैरयिका स्तावद् अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्ति, परम्परागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्ति तत्र रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा वालुकाप्रभा, पङ्कप्रभाभ्योऽनन्तरागता अपि एवं परम्परागता अपि अन्त क्रियां कुर्वन्ति धूमप्रभा पृथिवी त्रिकात्तु परम्परागता एव तथा भवस्वाभाव्या दन्तक्रियां कुर्वन्ति इत्येवं विशेषं प्रतिपादयितुमाह-'एवं रयणप्पभापुढविनेरइया वि जाव पंकप्पभापुढवी नेरइया वि' एवम्-समुच्चय नैरयिकोक्तरीत्या रत्नप्रभापृथिवी नैरयिका अपि यावत् शर्करा-प्रभा पृथिवीनैरयिका अपि वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिका अपि पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिका श्चापि अनन्तरागता अपि, एवं, परम्परागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्तीति भावः, 'धूमप्पभापुढवी नेरइया णं पुच्छा' धूमप्रभापृथिवी नैरयिकाः खलु किम् अनन्तरागता अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? किंवा परम्परागता अन्तक्रियां कुर्वन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो अणंतरागया अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया अंतकिरियं पकरेंति' नो

हैं अथवा परम्परागत अन्तक्रिया करते हैं ? अर्थात् क्या नारक जीव नरकगति से निकल कर सीधे मनुष्य भव में आकर अन्तक्रिया करते हैं अथवा नरक-गति से निकल कर तिर्यंचादि के भव करते हुए मनुष्यभव में आकर अन्तर क्रिया करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक जीव अनन्तरागत अर्थात् नरक से सीधे मनुष्य भव में आकर भी अन्तक्रिया करते हैं और परम्परागत अर्थात् नरक से तिर्यं-चादि के भव करके फिर मनुष्य भव में आकर भी अन्तक्रिया करते हैं। इसमें विशेषता यह है कि रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा और पंकप्रभा पृथ्वी से अनन्तरागत भी-अन्तक्रिया करते हैं और परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं, अर्थात् इन चार पृथिवियों के नारक सीधे मनुष्य भव पाकर अन्तक्रिया कर सकते हैं, किन्तु धूमप्रभा प्रथिवी आदि आगे की तीन पृथ्वियों से निकल कर सीधे मनुष्य होकर अन्तक्रिया नहीं कर सकते। वे इन पृथ्वियों से निकल कर

સિધા મનુષ્યભવમાં આવીને અન્તક્રિયા કરે છે અથવા નારક ગતિથી નિકળીને તિર્યંચ આદિના ભવ કરતા છતાં મનુષ્યભવમાં આવીને અન્તક્રિયા કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકજીવ અનન્તરાગત અર્થાત્ નરકથી સીધા મનુષ્યભવમાં આવીને પણ અન્તક્રિયા કરે છે અને પરંપરાગત અર્થાત્ નરકથી તિર્યંચાદિના ભવ કરીને પછી મનુષ્યભવમા આવીને પણ અન્તક્રિયા કરે છે-તેમાં વિશેષતા એ છે કે રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા અને પંકપ્રભા પૃથ્વીથી અનન્તરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે અને પરંપરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે, અર્થાત્ આ ચાર પૃથ્વીઓના નારક સીધા મનુષ્યભવ પામીને અન્તક્રિયા કરી શકે છે કિન્તુ ધૂમપ્રભા પૃથ્વી આદિ આગળની ત્રણ પૃથિવ્યોથી નિકળીને સીધા મનુષ્ય થઈને અન્તક્રિયા નથી કરી શકતા. તેઓ આ પૃથ્વિયોથી નિક-

अनन्तरागताः धूमप्रभा पृथिवीनैरयिकाः अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, अपि तु परम्परागता एव धूमप्रभापृथिवी नैरयिकाः अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति तथा भवस्वभावत्वात्, एवं जाव अहेसत्तमा-पुढवी नेरइया' एवम्-धूमप्रभापृथिवी नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-तमः प्रभापृथिवी नैरयिकाः अधः सप्तम पृथिवी नैरयिकाश्च नो अनन्तरागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति अपितु परम्परागता एवान्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु-'असुरकुमारा जाव थणियकुमारापुढवी आउ वणस्सइकाइयाय अणंतरागया वि अंतकिरियं पकरेंति परंपरागयावि अंतकिरियं पकरेंति'

तिर्यंच आदि के भवों में रह कर फिर मनुष्य होकर ही अन्तक्रिया कर सकते हैं। इस अभिप्राय से कहा है-इसी प्रकार रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक यावत् पंकप्रभा पृथ्वी के नारक भी अनन्तरागत और परम्परागत अन्तक्रिया करते हैं। धूमप्रभा पृथ्वी के नारक अनन्तरागत अन्तक्रिया करते हैं अथवा परम्परागत अन्तक्रिया करते हैं? इस प्रश्न का उत्तर भगवान् यों देते हैं-हे गौतम! धूमप्रभा पृथ्वी के अनन्तरागत नारक अन्तक्रिया नहीं करते, किन्तु परम्परागत अन्तक्रिया कर सकते हैं। तात्पर्य यह है कि धूमप्रभा पृथ्वी से निकले नारक सीधे मनुष्यभव पाकर मोक्ष नहीं प्राप्त कर सकते, किन्तु वहां से निकल कर तिर्यंच आदि के भव करके फिर मनुष्य पर्याय पाकर अन्तक्रिया कर सकते हैं। इसी प्रकार तमःप्रभा पृथ्वी और तमस्तमःप्रभा पृथ्वी के नारकों के विषय में भी समझना चाहिए। वे भी इन पृथिवियों से निकल कर सीधे मनुष्य होकर अन्तक्रिया नहीं करते, किन्तु परम्परा से ही अन्तक्रिया करते हैं। इस संबंध में पूर्वोक्त युक्ति ही समझना चाहिए।

असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधि

જીને તિર્યંચ આદિના ભવોમા રહીને પછી મનુષ્ય થઈને જ અન્તક્રિયા કરી શકે છે. એ અભિપ્રાયથી કહ્યુ છે-એજ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક યાવત્ પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ અનન્તરાગત અને પરંપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરે છે અથવા પરપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ભગવાન્ આ પ્રમાણે આપે છે-હે ગૌતમ! ધૂમપ્રભાપૃથ્વીના અનન્તરાગત નારક અંતક્રિયા નથી કરતા. પરન્તુ પરમ્પરાગત અન્તક્રિયા કરી શકે છે. તાત્પર્ય એ છે કે ધૂમપ્રભા પૃથ્વીથી નિકળેલ નારક સીધા મનુષ્યભવ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, પરન્તુ ત્યાથી નીકળીને તિર્યંચ આદિના ભવ કરીને પછી મનુષ્ય પર્યાય પામીને અન્તક્રિયા કરી શકે છે. એજ પ્રકારે તમ પ્રભા પૃથ્વી અને તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વિષયમા પણ સમજવું જોઈએ. તેઓ પણ આ પૃથ્વિયોમાથી નીકળીને સીધા મનુષ્ય બનીને અન્તક્રિયા નથી કરતા, પણ પરંપરાથી જ અન્તક્રિયા કરે છે. એ સમ્બન્ધમાં પૂર્વોક્ત યુક્તિ જ સમજવી જોઈએ.

અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપ-

असुरकुमारा यावत्-नागकुमाराः सुवर्णकुमाराः अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः, दिक्कुमाराः, पवनकुमाराः, स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिका अप्कायिका वनस्पतिकायिकाश्च अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, एवं परम्परागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, परन्तु-'तेउआउ बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिया णो अणंतरागया अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया अंतकिरियं पकरेंति' तेजस्कायिकवायुकायिक द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया नो अनन्तरागता अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, अपितु परम्परागता एव अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, 'सेसा अणंतरागया वि अंतकिरियं पकरेंति, परंपरागया वि अंतकिरियं पकरेंति' शेषाः-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, परम्परागता अपि अन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति, तथा चासुरकुमारादि स्तनितकुमारपर्यन्ताः दश भवनपतयः पृथिवीकायिकाप्कायिकवनस्पतिकायिकाश्च अनन्तरागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्ति, परम्परागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्ति, भवान्तरेभ्य उभयथापि आगतानां तेषामन्तक्रियाकरणे विरोधाभावात्, तेजस्कायिक वायुकायिका द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियास्तु पर-

कुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार, स्तनितकुमार, पृथ्वीकायिक, अप्कायिक और वनस्पतिकायिक जीव अनन्तरागत भी-अन्तक्रिया करते हैं और परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं, किन्तु तेजस्कायिक, वायुकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, और चतुरिन्द्रिय जीव अनन्तरागत अन्तक्रिया नहीं करते, परम्परागत अन्तक्रिया करते हैं। शेष जीव अर्थात् पंचेन्द्रिय तिर्यंच और मनुष्य तथा वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक अनन्तरागत भी अन्तक्रिया करते हैं और परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं। इस प्रकार असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार पर्यन्त दश भवनपति, पृथ्वीकायिक, अप्कायिक और वनस्पतिकायिक अनन्तरागत भी अन्तक्रिया करते हैं और परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं, अर्थात् इन पर्यायों से सीधे मनुष्य भव में आकर अन्तक्रिया करने में भी कोई विरोध नहीं है, मगर तेजस्कायिक, वायुकायिक, द्वीन्द्रिय,

કુમાર, દિકકુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવ અનન્તરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે અને પરપરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે, પણ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ અનન્તરાગત અન્તક્રિયા નથી કરતા, પરંપરાગત અન્તક્રિયા કરે છે. શેષ જીવ અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય તથા વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક અનન્તરાગત પણ-અન્તક્રિયા કરે છે અને પરંપરાગત પણ અતક્રિયા કરે છે. એ પ્રકારે અસુરકુમારથી લઇને સ્તનિતકુમાર પર્યન્ત દશ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક અનન્તરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે અને પરંપરાગત પણ અન્તક્રિયા કરે છે અર્થાત્ આ પર્યાયોથી સીધા મનુષ્ય ભવમાં આવીને અન્તક્રિયા કરવામાં પણ કોઇ વિરોધ નથી.

म्परागता एवान्तक्रियां कुर्वन्ति नो अनन्तरागताः तेषु तेजस्कायिकवायुकायिकानामानन्तर्येण मनुष्यत्वस्यैवानवाप्तेः, विकलेन्द्रियाणां पुनस्तथाभवस्वाभाव्यादेव अनन्तरागतानामन्तक्रियाकरणविरोधः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च अनन्तरागता अपि एवं परम्परागता अपि अन्तक्रियां कुर्वन्तीति फलितम् ॥ सू० १ ॥

॥ एकसमयेऽन्तक्रियाकरणवक्तव्यता ॥

मूलम्–अणंतरागया नेरइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति ? गोयमा ! जहण्णेणं एगो वा दो वा तिन्निवा, उक्कोसेणं दस, रयणप्पभा पुढवी नेरइया वि एवंचेव, जाव वालुयप्पभा पुढवी नेरइया वि, अणंतरागया णं भंते! पंकप्पभा पुढवी नेरइया एगसमएणं केवइया अंतकिरियं पकरेंति ? गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं चत्तारि, अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारा एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति ? गोयमा ! जहण्णे णं एक्को वा दोवा तिन्नि वा उक्कोसेणं दस, अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारीओ एगसमएणं केवइयाओ अंतकिरियं पकरेंति ? गोयमा ! जहण्णेणं एगो वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं पंच, एवं जहा असुरकुमारा सदेवीया तहा जाव थणियकुमारा वि सदेवीया, अणंतरागया णं भंते ! पुढविकाइया एग-

---

त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव सीधे मनुष्य होकर अन्तक्रिया नहीं करते, वरन् परम्परागत ही अन्तक्रिया कर सकते हैं। इनमें तेजस्कायिकों और वायुकायिकों को तो सीधा मनुष्यभव प्राप्त ही नहीं होता। रहगए विकलेन्द्रिय, सो वे भवस्वभाव के कारण मनुष्य भव प्राप्त करके भी उसी भव में अन्तक्रिया नहीं कर सकते। पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक अनन्तरागत भी अन्तक्रिया करते हैं और परम्परागत भी अन्तक्रिया करते हैं, यह फलित हुआ।

પણુ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ સીધા મનુષ્ય થઈને અન્તક્રિયા નથી કરતા, પરન્તુ પરંપરાગત જ અન્તક્રિયા કરી શકે છે. તેમનામાંથી તેજસ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોને તો સીધો મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત નથી થતો, રહી ગયા વિકલેન્દ્રિય, તો તે ભવ સ્વભાવના કારણે મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને પણુ તેજ ભવમાં અન્તક્રિયા નથી કરી શકતા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક અનન્તરાગત પણુ અન્તક્રિયા કરે છે અને પરંપરાગત પણુ અન્તક્રિયા કરે છે એ ફલિત થયું.

मये केवइया अंतकिरियं पकरेंति? गोयमा! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं चत्तारि, एवं आउक्काइया वि चत्तारि, वणस्सइकाइया छच्च, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दस, तिरिक्खजोणिणीओ दस, मणुस्सा दस, मणुस्सीओ वीसं वाणमंतरा दस, वाणमंतरीओ पंच, जोइसिया दस, जोइसिणीओ वीसं, वेमाणिया अट्ठसयं वेमाणीओ वीसं ॥ सू० २ ॥

छाया—अनन्तरागता नैरयिका एकसमये कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति? गौतम! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन दश, रत्नप्रभापृथिवी नैरयिका अपि एवञ्चैव, यावद् वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिका अपि, अनन्तरागताः खलु भदन्त! पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिका एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति? गौतम! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन

एक समय में अन्तक्रिया करने की वक्तव्यता

शब्दार्थ—(अणंतरागया नेरइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति?) अनन्तरागत नैरयिक एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं? (गोयमा! जहन्नेणं एगो वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम! जघन्य एक, दो अथवा तीन (उक्कोसेणं दस) उत्कृष्ट दश (रयणप्पभा पुढवी नेरइया वि एवं चेव) रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक भी इसी प्रकार (जाव वालुयप्पभा पुढवीनेरइया वि) यावत् वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक भी

(अणंतरागया पंकप्पभा पुढवी नेरइया) अनन्तरागत पंकप्रभा पृथ्वी के नारक (एगसमए णं केवइया अंतकिरियं पकरेंति?) एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं? (गोयमा! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम!

એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરવાની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(अणंतरागया नेरइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति) અનન્તરાગત નૈરયિક એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે? (गोयमा! जहण्णेण एगो वा दो वा तिन्नि वा) હે ગૌતમ! જઘન્ય એક, બે, ત્રણ, (उक्कोसेणं दस) ઉત્કૃષ્ટ દશ (रयणप्पभा पुढवी नेरइया वि एवं चेव) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ એજ પ્રકારે (जाव वालुयपप्पभा पुढवी नेरइया वि) યાવત્ વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ.

(अणंतरागया पंकप्पभा पुढवी नेरइया) અનન્તરાગત પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક (एगसमएणं केवइया अंतकिरियं पकरेंति) એક સમયમા કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે? (गोयमा! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) હે ગૌતમ! જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ (उक्कोसेणं चत्तारि) ઉત્કૃષ્ટ ચાર.

चत्वारः, अनन्तरागताः खलु भदन्त ! असुरकुमारा एकसमये क्रियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन दश, अनन्तरागताः खलु भदन्त ! असुरकुमार्यः एकसमयेन क्रियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! जघन्येन एका वा द्वे वा तिस्रो वा, उत्कृष्टेन पञ्च, एवं यथा असुरकुमारा सदेवीका स्तथा यावत् स्तनितकुमारा अपि सदेवीकाः, अनन्तरागताः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकाः एकसमये कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वारः, एवम् अप्कायिका

जघन्य एक दो अथवा तीन (उक्कोसेणं चत्तारि) उत्कृष्ट से चार

(अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारा एगसमए केवइआ अंतकिरियं पकरेंति?) हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमार एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! जघन्य, एक, दो अथवा तीन (उक्कोसेणं दस) उत्कृष्टदश (अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारीओ एगसमएणं केवइयाओ अंतकिरियं पकरेंति ?) हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमारियां एक समय में कितनी अन्तक्रिया करती हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) हे गौतम ! जघन्य एक, दो अथवा तीन (उक्कोसेणं पंच) उत्कृष्ट पांच (एवं जहा असुरकुमारा सदेवीया तहा जाव थणियकुमारा वि सदेवीया) इस प्रकार जैसे असुरकुमार देवियों सहित कहे वैसे ही देवियों सहित स्तनितकुमारों तक कहना

(अणंतरागया णं भंते ! पुढविकाइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति ?) हे भगवन् ! अनन्तरागत पृथ्वीकायिक एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) गौतम ! जघन्य, एक दो अथवा तीन (उक्कोसेणं चत्तारि) उत्कृष्ट चार (एवं आउकाइया वि चत्तारि)

(अणतरागयाणं भंते ! असुरकुमारा, एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति) હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત અસુરકુમાર એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ (उक्कोसेणं दस) ઉત્કૃષ્ટ દશ (अणंतरागयाणं भंते ! असुरकुमारीओ एगसमएणं केवइयाओ अंतकिरियं पकरेंति ?) હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત અસુરકુમારિયો એક સમયમા કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ (उक्कोसेणं पंच) ઉત્કૃષ્ટ પાંચ (एवं जहा असुरकुमारा सदेवीया तहा जाव थणियकुमारा वि सदेवीया) એ પ્રકારે જેવા અસુરકુમાર દેવિયો સહિત કહ્યા તેવા જ દેવિયો સહિત સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવું.

(अणंतरागयाणं भंते ! पुढविकाइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति ?) હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત પૃથ્વીકાયિક એક સમયમા કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ (उक्कोसेणं चत्तारि) ઉત્કૃષ્ટ

अपि चत्वारः, वनस्पतिकायिकाः षट् च, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः दश, तिर्यग्योनिक्यो दश, मनुष्या दश, मानुष्यो विंशतिः, वानव्यन्तरा दश, वानव्यन्तर्यः पञ्च, ज्योतिष्का दश' ज्योतिष्क्यो विंशतिः, वैमानिका अष्टशतम्, वैमानिक्यो विंशतिः ॥ सू० २ ॥

टीका-अथ नैरयिकादि भवेभ्योऽनन्तरमागताः कियन्तो नैरयिकादय एकसमयेनान्तक्रियां कुर्वन्ति इत्येवं रूपं तृतीयम् एकसमयद्वारं प्ररूपयितुमाह-'अणंतरागया नेरइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति ?' हे भदन्त ! अनन्तरागताः-नैरयिकादिभवेभ्यो मनुष्य भवेऽनन्तरेण-अव्यवधानेन आगताः सन्तो नैरयिका एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? अत्र 'नैरयिकाः' इति पूर्वभवपर्यायेण व्यपदिश्यन्ते स च व्यपदेशो देवादिपूर्वभव-

---

इसी प्रकार अप्कायिक भी चार (वणस्सइकाइया छच्च) वनस्पतिकायिक छह (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दस) पंचेन्द्रियतिर्यंचयोनिक दश (तिरिक्खजोणिणीओ दस) तिर्यंचस्त्रियां दश (मणुस्सा दस) मनुष्य दश (मणुस्सीओ वीसं) मनुष्यनियां वीस (वाणमंतरा दस) वानव्यन्तर दस (वाणमंतरीओ पंच) वानव्यन्तर देवियां पांच (जोइसिया दस) ज्योतिष्क दश (जोइसिणीओ वीसं) ज्योतिष्क-देवियां वीस (वेमाणिया अट्ठसयं)) वैमानिक एकसौ आठ (वेमाणिणीओ वीसं) वैमानिक देवियां वीस।

टीकार्थ-नारक आदि पर्यायों से सीधे आए हुए अर्थात् अनन्तरागत कितने जीव एक समय में अन्तक्रिया कर सकते हैं, इसका विचार यहां किया जा रहा है यह तीसरा एकसमय द्वार है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनन्तरागत नारक एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ? अर्थात् जो जीव नारक से निकल कर सीधे मनुष्यभव में आए हैं, वे यदि अन्तक्रिया करें तो एक समय में कितने करते हैं ? यहां यह ध्यान

ચાર (एवं आउकाइया वि चत्तारि) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક પણ ચાર (वणस्सइकाइया छच्च) વનસ્પતિકાયિક છ (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दस) પચેન્દ્રિયતિર્યંચયોનિક દશ (तिरिक्खजोणिणीओ दस) તિર્યંચ સ્ત્રીયો દશ (मणुस्सा दस) મનુષ્ય દશ (मणुस्सीओ वीसं) મનુષ્યનિયો વીસ (वाणमंतरा दस) વાનવ્યન્તર દશ (वाणमंतरीओ पंच) વાનવ્યન્તર દેવિયો પાંચ (जोइसिया दस) જ્યોતિષ્કો દશ (जोइसिणीओ वीसं) જ્યોતિષ્ક દેવિયો વીસ (वेमाणिया अट्ठसयं) વૈમાનિક એકસોઆઠ (वेमाणिणीओ वीसं) વૈમાનિક દેવિયો વીસ

ટીકાર્થ-નારક આદિ પર્યાયોથી સીધા આવેલા અર્થાત્ અનન્તરાગત કેટલા જીવ એક સમયમા અન્તક્રિયા કરી શકે છે, તેનો વિચાર અહીં થઇ રહેલો છે, આ ત્રીજુ એક સમય દ્વાર.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત નારક એક સમયમા કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે? અર્થાત્ જે જીવ નારકથી નિકળીને સીધા મનુષ્ય ભવમાં આવ્યા છે, તેઓ જો અન્તક્રિયા કરે તો એક સમયમાં કેટલા કરે છે? અહીં ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે જે જીવ

पर्याय प्रतिपत्तिनिरासार्थोऽवसेयः, एवमग्रेऽपि तत्तत्पूर्वभवपर्यायेण व्यपदेशे प्रयोजनं विभावनीयम्, भगवानाह–'गोयमा ?' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगो वा दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं दस' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन दश, अनन्तरागता नैरयिका एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'रयणप्पभापुढवी नेरइया वि एवं चेव' रत्नप्रभापृथिवी नैरयिका अपि एवञ्चैव–जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन दश अनन्तरागता एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'जाव वालुयप्पभापुढवी नेरइया वि' यावत्–शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिका अपि वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिका अपि जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन दश अनन्तरागताः एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, गौतमः पृच्छति–'अणंतरागया भंते ! पंकप्पभा

रखना चाहिए कि जो जीव नरक से निकलकर मनुष्यपर्याय में आगया, वह नारक नहीं रहा, मनुष्य, हो गया, फिर भी उसे अनन्तरागत नारक कहा है। यह कथन पूर्वभवपर्याय की अपेक्षा से समझना चाहिए। देव आदि भवों का निराकरण करने के लिए इस प्रकार का प्रयोग किया गया है। वस्तुतः अनन्तरागत नारक का तात्पर्य यहां उस जीव से है जो पूर्वभव में नारक था और वहां से निकल कर सीधा मनुष्य हुआ है। इसी प्रकार अनन्तरागत असुरकुमार पृथ्वीकायिक आदि के विषय में भी समझ लेना चाहिए।

भगवान्-जघन्य एक दो अथवा तीन अनन्तरागत नैरयिक एक समय में अन्तक्रिया करते हैं और उत्कृष्ट दश अनन्तरागत नारक अन्तक्रिया करते हैं। रत्नप्रभा पृथिवी के नारक भी इसी प्रकार एक समय में जघन्य एक, दो या तीन अन्तक्रिया करते हैं, उत्कृष्ट दश अन्तक्रिया करते हैं। शर्कराप्रभा और वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक भी इसी तरह एक समय में जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट दश तक अन्तक्रिया करते हैं।

નરકથી નિકળીને મનુષ્ય પર્યાયમાં આવેલ છે. તે નારક નથી રહેતો. મનુષ્ય થઇ જાય છે. તો પણ તેને અનન્તરાગત નારક કહેલ છે. આ કથન પૂર્વભવ પર્યાયની અપેક્ષાથી સમજવુ જોઇએ. દેવ આદિ ભવોનું નિરાકરણ કરવાને માટે આ પ્રકારનો પ્રયોગ કરાયેલો છે. વસ્તુત: અનન્તરાગત નારકનું તાત્પર્ય અહીં તે જીવથી છે જે પૂર્વ ભવમાં નારક છે અને ત્યાંથી નિકળીને સીધો મનુષ્ય થયો છે. એજ પ્રકારે અનન્તરાગત અસુરકુમાર, પૃથ્વીકાયિક આદિના વિષયમા પણ સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રીભગવાન્–જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ અનન્તરાગત નૈરયિક એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ દશ અનન્તરાગત નારક અન્તક્રિયા કરે છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ એજ પ્રકારે એક સમયમાં જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અન્તક્રિયા કરે છે. ઉત્કૃષ્ટ દશ અન્તક્રિયા કરે છે શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ એજ રીતે એક સમયમાં જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ દશ સુધી અન્તક્રિયા કરે છે.

पुढवी नेरइया एगसमएणं केवइया अंतकिरियं पकरेंति ? हे भदन्त ! अनन्तरागताः पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिका एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं चत्तारि' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वारोऽनन्तरागताः पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिका एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, गौतमः पृच्छति-'अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारा एगसमये केवइया अंतकिरियं पकरेंति ?' हे भदन्त ! अनन्तरागता असुरकुमारा एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं दस' जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन तु दश अनन्तरागता असुरकुमारा एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, गौतमः पृच्छति-'अणंतरागया णं भंते ! असुरकुमारीओ एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति ?' हे भदन्त ! अनन्तरागताः खलु असुरकुमार्यः एकसमयेन

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनन्तरागत पंकप्रभा पृथ्वी के नारक एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य एक, दो अथवा तीन पंकप्रभा के अनन्तरागत नारक एक समय में अन्तक्रिया करते हैं, उत्कृष्ट चार एक समय में अन्तक्रिया करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमार एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट दश अनन्तरागत असुरकुमार एक समय में अन्तक्रिया करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनन्तरागत असुरकुमारियां एक समय में कितनी अन्तक्रिया करती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य एक दो तीन और उत्कृष्ट पांच अनन्तरागत

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ પંકપ્રભાના અનન્તરાગત નારક એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે, ઉત્કૃષ્ટ ચાર એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત અસુરકુમાર એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ દસ અનન્તરાગત અસુરકુમાર એક સમયમાં અંતક્રિયા કરે છે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત અસુરકુમારીયો એક સમયમાં કેટલી અંતક્રિયા કરે છે ?

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ, પાચ અનન્તરાગત

कियत्योऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं पंच' जघन्येन एको वा द्वे वा तिस्रो वा, उत्कृष्टेन पञ्च अनन्तरागता असुरकुमार्य एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'एवं जहा असुरकुमारा सदेवया तहा जाव थणियकुमारा वि' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या यथा असुरकुमाराः सदेवीकाः–असुरकुमारीसहिताः प्रतिपादिता स्तथा यावत्–नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, अग्निकुमाराः, विद्युत्कुमाराः उदधिकुमाराः, द्वीपकुमाराः' दिक्कुमाराः, वायुकुमाराः, स्तनितकुमाराश्चापि सदेवीकाः–नागकुमार्यादि सहिताः प्रतिपादनीयाः, गौतमः पृच्छति–'अणंतरागया णं भंते ! पुढविकाइया एगसमए केवइया अंतकिरियं पकरेंति ?' हे भदन्त ! अनन्तरागताः खलु पृथिवीकायिका एकसमयेन कियन्तोऽन्तक्रियां प्रकुर्वन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं एको वा दो वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन चत्वारः पृथिवीकायिका अनन्तरागता एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'एवं आउकाइया वि चत्तारि' एवम्–पृथिवीकायिकोक्तरीत्या अप्कायिका अपि अनन्तरागता जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन चत्वार एकसमयेन

असुरकुमार देवियां एक समय में अन्तक्रिया करती हैं। इसी प्रकार जैसे देवियों सहित असुरकुमारों की वक्तव्यता कही उसी प्रकार नागकुमारों, सुवर्णकुमारों अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमरों, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, और स्तनितकुमारों की भी देवियों सहित वक्तव्यता कहलेनी चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! अनन्तरागत पृथ्वीकायिक एक समय में कितने अन्तक्रिया करते हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! जघन्य एक, दो या तीन, उत्कृष्ट चार अनन्तरागत पृथ्वीकायिक एक समय में अन्तक्रिया करते हैं। इसी प्रकार अनन्तरागत अप्कायिक भी जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट चार एक समय में अन्तक्रिया करते हैं। अनन्तरागत वनस्पति कायिक जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट छह एक समय मे अन्तक्रिया करते हैं। अनन्तरागत पंचेन्द्रिय तिर्यंच

અસુરકુમાર દેવિયો એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. એજ પ્રકારે જેમ દેવિયો સહિત અસુરકુમારોની વક્તવ્યતા કહી છે, એજ પ્રકારે નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુતકુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો. વાયુકુમારો, અને સ્તનિતકુમારોની પણ દેવિયો સહિત વક્તવ્યતા કહેવી જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અનન્તરાગત પૃથ્વીકાયિક એક સમયમાં કેટલી અન્તક્રિયા કરે છે ?

શ્રી ભગવન્–હે ગૌતમ ! જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ ચાર અનન્તરાગત પૃથ્વીકાયિક એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. એજ પ્રકારે અનન્તરાગત અપ્કાયિક પણ જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્ત-

अन्तक्रियां कुर्वन्ति 'वणस्सइकाइया छच' वनस्पतिकायिका अनन्तरागता जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन षट् च एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति 'पंचिंदियतिरिक्ख-जोणिया दस' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका अनन्तरागता जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन दश एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'तिरिक्खजोणिणीओ दस' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक स्त्रियोऽनन्तरागता जघन्येन एका वा द्वे वा तिस्रो वा उत्कृष्टेन दश एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति 'मणुस्सा दस' मनुष्या अनन्तरागता जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन दश एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'मणुस्सीओ वीसं' मानुष्यः अनन्तरागता जघन्येन एका वा द्वे वा तिस्रो वा, उत्कृष्टेन विंशतिः एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति 'वाणमंतरा दस' वानव्यन्तरा अनन्तरागता जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन दश एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'वाणमंतरीओ पंच' वानव्यन्तरस्त्रियोऽनन्तरागता जघन्येन एका वा द्वे वा तिस्रो वा उत्कृष्टेन पञ्च एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'जोइसिया दस' ज्योतिष्काः-अनन्तरागता जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन दश एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'जोइसिणीओ वीसं' ज्योतिष्क स्त्रियोऽनन्तरागता जघन्येन एका वा

जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट दश एक समय मे अन्तक्रिया करते हैं। अनन्तरागत पंचेन्द्रियतिर्यंच स्त्रियां जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट दश एक समय मे अन्तक्रिया करती हैं। अनन्तरागत मनुष्य जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट दश एक समय में अन्तक्रिया करते हैं। अनन्तरागत मनुष्यनियां जघन्य एक, उत्कृष्ट वीस एक समय मे अन्तक्रिया करती हैं। अनन्तरागत वाणव्यन्तर जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट दश एक समय मे अन्तक्रिया करते हैं। अनन्तरागत वानव्यन्तर देवियां जघन्य एक, दो या तीन उत्कृष्ट पांच एक समय में अन्तक्रिया करती हैं। अनन्तरागत ज्योतिष्क जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट दश अन्तक्रिया करते हैं। अनन्तरागत ज्योतिष्क स्त्रियां जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट वीस एक समय में अन्तक्रिया करती हैं। अनन्तरागत वैमानिक जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट एक

રાગત વનસ્પતિકાયિક જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ છ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત પચેન્દ્રિય તિર્યંચ સ્ત્રિયે। જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ દસ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત મનુષ્ય સ્ત્રિયે। જઘન્યથી એક બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમયમાં અંતક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત વાન-વ્યન્તર જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ દશ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત વાનવ્યન્તર દેવિયે। જઘન્ય એક, બે અને ત્રણ ઉત્કૃષ્ટ પાંચ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત જ્યોતિષ્ક જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ દશ અન્તક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત જ્યોતિષ્ક સ્ત્રિયે। જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમયમાં અંતક્રિયા કરે છે. અનન્તરાગત વૈમાનિક જઘન્ય એક, બે

द्वे वा तिस्रो वा, उत्कृष्टेन विंशतिरेकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'वेमाणिया अट्ठसयं' वैमानिका अनन्तरागता जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन अष्टोत्तरशतम् एकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति, 'वेमाणिणीओ वीसं' वैमानिकस्त्रियः अनन्तरागता जघन्येन एका वा द्वे वा तिस्रो वा, उत्कृष्टेन विंशतिरेकसमयेन अन्तक्रियां कुर्वन्ति ॥ सू० २ ॥

॥ उद्वृत्तद्वारवक्तव्यता ॥

मूलम्—नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, एवं निरंतरं जाव चउरिंदिएसु पुच्छा, गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, नेरइए-णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा, अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा, जे णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा, से णं भंते ! केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ? गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा, जे णं भंते ! केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए, से णं केवलं बोहिं बुज्झेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए बुज्झेज्जा अत्थेगइए णो बुज्झेज्जा, जे णं भंते ! केवलं बोहिं बुज्झेज्जा, से णं सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा ? गोयमा ! सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा, जे णं भंते ! सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा से णं आभिणिबोहियनाण सुयणाणाइं उप्पाडेज्जा ? हंता, गोयमा ! उप्पाडेज्जा, जे णं भंते ! आभिणिबोहियणाण सुयनाणाइं उप्पाडेज्जा से णं संचाएज्जा सीलं वा वयं वा गुणं वा वेरमणं वा पच्चक्खाणं वा पोसहवासं वा पडिवज्जित्तए ? गोयमा ! अत्थेगइए संचाएज्जा, अत्थेगइए णो संचाएज्जा, जे णं भंते ! संचाएज्जा सीलं वा जाव पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए से णं ओहिनाणं

सौ आठ एक समय में अन्तक्रिया करते हैं। वैमानिक देवियां जघन्य एक, दो या तीन और उत्कृष्ट वीस एक समय में अन्तक्रिया करती हैं।

યા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ એકસો આઠ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે. વૈમાનિક દેવિયો જઘન્ય એક, બે યા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ એક સમયમાં અન્તક્રિયા કરે છે.

उप्पाडेज्जा? गोयमा! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा, जे णं भंते! ओहिनाणं उप्पाडेज्जा से णं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, नेरइए णं भंते! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता मणुस्सेसु उववज्जेज्जा? गोयमा! अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा, जे णं भंते! उववज्जेज्जा, से णं केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए? गोयमा! जहा पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु जाव जे णं भंते! ओहिनाणं उप्पाडेज्जा, से णं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए? गोयमा! अत्थेगइए संचाएज्जा, अत्थेगइए णो संचाएज्जा, जे णं भंते! संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए से णं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा? गोयमा! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा, जे णं भंते! मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा से णं केवलनाणं उप्पाडेज्जा? गोयमा! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा जे णं भंते! केवलनाणं उप्पाडेज्जा से णं सिज्झेज्जा बुज्झेज्जा मुच्चेज्जा सव्वदुक्खाणं अंतं करेज्जा? गोयमा! सिज्झेज्जा जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेज्जा, नेरइएणं भंते! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता वाणमंतरजोइसियवेमाणिएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे ॥सू० ३॥

छाया—नैरयिकः खलु भदन्त! नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य नैरयिकेषु उपपद्येत? गौतम! नायमर्थः समर्थः, नैरयिकः खलु भदन्त! नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य असुरकुमारेषु उपपद्येत? गौतम! नायमर्थः समर्थः, एवं निरन्तरं यावत् चतुरिन्द्रियेषु पृच्छा, गौतम!

उद्वृत्त द्वार

शब्दार्थ-(नेरइए णं भंते! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा?) हे भगवन्! नारक, नारकों से उवर कर क्या सीधा नारकों में उत्पन्न

ઉદ્વૃત્તદ્વાર

શબ્દાર્થ-(नेरइए णं भंते! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा?) હે ભગવન્! નારક નારકમાથી નિકળીને શું સીધા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? (गोयमा! णो

नायमर्थः समर्थः नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्येत ? अस्त्येकः उपपद्यते, अस्त्येको नो उपपद्यते, यः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्योऽनन्तरम् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्येत स खलु भदन्त ! केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, यः खलु भदन्त ! केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया, स खलु केवलां बोधिं बुध्येत ? गौतम !

होता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा ?) हे भगवन् ! क्या नारक नारकों से निकलकर सीधा असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ?) (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एवं निरंतरं जाव चउरिंदिएसु पुच्छा ?) इसी प्रकार निरन्तर यावत् चौइन्द्रियों में पृच्छा ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं

(नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता) हे भगवन् ! नारक नारकों से निकल कर सीधा (पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा ?) पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिकों में उत्पन्न होता है ? (अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) कोई उत्पन्न होता है, कोई नहीं उत्पन्न होता (जे णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा) हे भगवन् ! जो नारकों से पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिकों में उत्पन्न होता है (से णं भंते !) वह भगवन् ! (केवलिपन्नत्तं धम्मं) केवलि प्ररूपित धर्म का (लभेज्जा सवणयाए) श्रवण प्राप्त करता है–सुन सकता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई नहीं प्राप्त करता (जेणं भंते !

इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा ?) હે ભગવન્ ! શું નારક નારકોમાંથી નિકળીને સીધા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं निरंतरं जाव चउरिंदिएसु पुच्छा ?) એજ પ્રકારે નિરન્તર યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોમાં પૃચ્છા ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

(नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता) હે ભગવન્ ! નારક નારકોમાંથી નિકળીને સીધા (पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા (जे णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा) હે ભગવન્ ! જે નારકોથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે (सेणं भंते !) તે ભગવન્ ! (केवलिपन्नत्तं धम्मं) કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું (लभेज्जा सवणयाए) શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે-સાંભળી શકે છે (गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે. કોઈ નથી પ્રાપ્ત કરતા ,जे णं भंते ! केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए)

अस्त्येको बुध्येत, अस्त्येको नो बुध्येत, यः खलु भदन्त ! केवलां बोधिं बुध्येत, स खलु श्रद्दधीत ? प्रत्ययेत् ? रोचयेत् ? गौतम ! श्रद्दधीत पत्ययेत्, रोचयेत्. यः खलु भदन्त ! श्रद्दधीत, प्रत्ययेत्, रोचयेत् स खलु आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञाने उत्पादयेत् ? हन्त ! गौतम ! उत्पादयेत्, यः खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञाने उत्पादयेत् स खलु शक्नुयात् शीलं वा, व्रतं वा, गुणं वा, विरमणं वा प्रत्याख्यानं वा पौषधोपवासं वा प्रतिपत्तुम् ? गौतम ! अस्त्येकः शक्नुयात्, अस्त्येको नो शक्नुयात्, यः खलु भदन्त ! शक्नुयात्

केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) जो केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त करता है (से णं केवलं बोहिं बुज्झेज्जा) क्या वह केवल बोधि को बूझता है–पाता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए बुज्झेज्जा, अत्थेगइए णो बुज्झेज्जा) हे गौतम ! कोई बूझता है, कोई नहीं बूझता (जे णं भंते ! केवलं बोहिं बुज्झेज्जा) जो भगवन् ! केवलबोधि को बूझता है (से णं सद्दहेज्जा, पत्तिएज्जा, रोएज्जा ?) वह श्रद्धा, प्रतीति, रुचि करता है ? (गोयमा ! सद्दहेज्जा, पत्तिएज्जा रोएज्जा) हे गौतम ! श्रद्धा करता है, प्रतीति करता है, रुचि करता है (जेणं भंते ! सद्दहेज्जा, पत्तिएज्जा रोएज्जा) हे भगवन् ! जो श्रद्धा, प्रतीति, रुचि करता है (सेणं आभिणिबोहिय नाण सुयणाइं उप्पाडेज्जा ?) वह आभिनिबोधिक ज्ञान और श्रुतज्ञान को प्राप्त करता है ? (हंता गोयमा ! उप्पाडेज्जा) हां गौतम ! प्राप्त करता है (जे णं भंते ! आभिणिबोहियनाणसुयनाणाइं उप्पाडेज्जा) हे भगवन् ! जो आभिनिबोधिक ज्ञान और श्रुतज्ञान को प्राप्त करता है (से णं संचाएज्जा सीलं वा वयं वा गुणं वा वेरमणं वा पच्चक्खाणं वा पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए ?) वह शील, व्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान, या पोषधोपवास को अंगीकार करने के लिए समर्थ होता है ? (गोयमा ! अत्थेगइया संचाएज्जा, अत्थेगइया णो

જે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણુ પ્રાપ્ત કરે છે (से णं केवलं बोहिं बुज्झेज्जा) શું તે કેવલ બોધિને સમજે છે ? મેળવે છે ? (गोयमा ! अत्थेगइए बुज्झेज्जा, अत्थेगइए णो बुज्झेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ જાણે છે કોઈ નથી જાણતા (जे णं भंते ! केवलं बोहिं बुज्झेज्जा) હે ભગવન્ ! જે કેવળ બોધિને સમજે છે (से णं सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा, रोएज्जा ?) તે શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ, રૂચિ કરે છે ? (गोयमा ! सद्दहेज्जा, पत्तिएज्जा रोएज्जा) હે ગૌતમ ! શ્રદ્ધા કરે છે, પ્રતીતિ કરે છે, રુચિ કરે છે (जे णं भंते ! सद्दहेज्जा, पत्तिएज्जा, रोएज्जा) હે ભગવન્ ! જે શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ રુચિ કરે છે. (से णं आभिनिबोहियनाण सुयणाणाइं उप्पाडेज्जा ?) તે આભિનીબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે (हंता गोयमा ! उप्पाडेज्जा) હા, ગૌતમ ! પ્રાપ્ત કરે છે (जे णं भंते ! आभिणिबोहियनाण सुयनाणाइं उप्पाडेज्जा) હે ભગવન્ ! જે આભિનિબોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે (से णं संचाएज्जा सीलं वा वयं वा गुणं वा पच्चक्खाणं वा पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए ?) તે શીલ, વ્રત, ગુણુ, વિરમણુ, પ્રત્યાખ્યાન વા પોષધોપવાસને અંગીકાર

शीलं वा यावत् पोषधोपवासं वा प्रतिपत्तुं स खलु अवधिज्ञानमुत्पादयेत् ? गौतम ! अस्त्येको उत्पादयेत्, अस्त्येको नो उत्पादयेत, यः खलु भदन्त ! अवधिज्ञानमुत्पादयेत् स खलु शक्नुयात् मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारिकतां प्रव्रजितुम्? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्य मनुष्येषु उपपद्येत? गौतम ! अस्त्येक उत्पादयेत्, अस्त्येको नोत्पादयेत्, यः खलु भदन्त ! उत्पादयेत् स खलु केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु यावत्, यः खलु भदन्त ! अवधिज्ञानमुत्पादयेत् स खलु शक्नुयात् मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारिकतां

संचाएज्जा) हे गौतम ! कोई समर्थ होता है, कोई समर्थ नहीं होता (जेणं भंते ! संचाएज्जा सीलं वा जाव पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए) हे भगवन् ! जो शील यावत् पोषधोपवास अंगीकार करने को समर्थ होता है (से णं ओहिनाणं उप्पाडेज्जा ?) वह अवधिज्ञान को प्राप्त करता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नहीं करता (जे णं ओहिणाणं उप्पाडेज्जा से णं संचाएज्जा) जो अवधिज्ञान को प्राप्त करता है, वह क्या समर्थ होता है (मुंडे भवित्ता) मुंडित होकर (आगाराओ) गृह से (अणगारियं) अनगारपनको (पव्वइत्तए) प्रव्रजित होने को? (गोयमा ! अत्थेगईए संचाएज्जा, अत्थेगइए नो संचाएज्जा) हे गौतम ! कोई समर्थ होता है, कोई समर्थ नहीं होता (जे णं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए) जो मुंडित होकर गृहत्याग करके संयम अंगीकार करने का समर्थ होता है (से णं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा ?) वह मनः पर्यवज्ञान प्राप्त करता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) हे

કરવાને માટે સમર્થ થાય છે ? (गोयमा ! अत्थेगइया संचाएज्जा, अत्थेगईया णो संचाएज्जा) હે ગૌતમ ! કોઇ સમર્થ થાય છે, કોઇ સમર્થ નથી થતા (जे णं भंते ! संचाएज्जा सीलं वा जाव पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए) હે ભગવન્ ! જે શીલ યાવત્ પોષધોપવાસ અંગીકાર કરવાને સમર્થ થાય છે (से णं ओहिनाणं उप्पाडेज्जा) તે અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે? (गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઇ પ્રાપ્ત નથી કરતા

(जे णं ओहिणाणं उप्पाडेज्जा, से णं संचाएज्जा) જે અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે, તે શું સમર્થ હોય છે (मुंडेभवित्ता) મુંડિત થઈને (आगाराओ) ગૃહસ્થથી (अणगारियं) અણગારપણાને (पव्वइत्तए) પ્રવ્રજિત થવાને ? (गोयमा ! अत्थेगईए संचाएज्जा, अत्थेगइए नो संचाएज्जा હે ગૌતમ ! કોઇ સમર્થ હોય છે, કોઇ સમર્થ નથી થતા (जे णं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए) જે મુંડિત થઈને ગૃહત્યાગ કરીને સંયમ અંગીકાર કરવાને સમર્થ થાય છે (से णं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा ? તે મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ?

प्रव्रजितुम् ? गौतम ! अस्त्येकः शक्नुयात्, अस्त्येको नो शक्नुयात्, यः खलु भदन्त ! शक्नुयात् मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारिकतां प्रव्रजितुम्, स खलु मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत् ? गौतम ! अस्त्येक उत्पादयेत् अस्त्येको नो उत्पादयेत्, यः खलु भदन्त ! मनःपर्यवज्ञान मुत्पादयेत् स खलु केवलज्ञान मुत्पादयेत् ? गौतम ! अस्त्येक उत्पादयेत्, अस्त्येको नो उत्पादयेत्, यः खलु भदन्त ! केवलज्ञानमुत्पादयेत् स खलु सिध्येत् बुध्येत्, मुच्येत, सर्वदुःखानामन्तं कुर्यात् ? गौतम ! सिध्येद् यावत् सर्वदुःखानामन्तं कुर्यात्, नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य वानव्यतरज्योतिष्कवैमानिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः ॥सू० ३॥

टीका-अथोद्वृत्तद्वारमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह--'नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं

गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नहीं करता। (जे णं भंते ! मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) हे भगवन् ! जो मनः पर्यवज्ञान को प्राप्त करता है (सेणं केवलनाणं उप्पाडेज्जा) क्या वह केवलज्ञान प्राप्त करता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई नहीं प्राप्त करता (जेणं भंते ! केवलनाणं उप्पाडेज्जा से णं सिज्झेज्जा) हे भगवन् ! जो केवलज्ञान प्राप्त करता है, वह सिद्ध होता है ? (बुज्झेज्जा) केवलज्ञान प्राप्त करता है। (मुच्चेज्जा) मुक्त होता है (सव्वदुक्खाणं अंतं करेज्जा ?) सब दुःखों को अन्त करता है ? (गोयमा ! सिज्झेज्जा जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेज्जा) गौतम ! सिद्ध होगा यावत् सब दुःखों का अन्त करेगा।

(नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता) हे भगवन् ! नारक नरकों से निकलकर सीधा (वाणमंतर जोइसिय वेमाणिएसु उववज्जेज्जा ?) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क वैमानिकों में उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है।

(गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા (जे णं भंते ! मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) હે ભગવન્ ! જે મન.પર્યવજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે (से णं केवलनाणं उप्पाडेज्जा ?) શું તે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ? (गोयमा ! अत्थेगइए उप्पाडेज्जा अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા (जे णं भंते ! केवलनाणं उप्पाडेज्जा से ण सिज्झेज्जा) હે ભગવન્ ! જે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે સિદ્ધ થાય છે (बुज्झेज्जा) કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ? (मुच्चेज्जा) મુક્ત થાય છે (सव्वदुक्खाणं अंतं करेज्जा ?) બધાં દુખોનો અંત કરે છે ? (गोयमा ! सिज्झेज्जा जाव सव्वदुक्खाणमतं करेज्जा) હે ગૌતમ ! સિદ્ધ યાવત્ બધાં દુઃખોનો અન્ત કરશે.

(नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता) હે ભગવન ! નારક નરકોમાંથી નિકળીને સીધા (वाणमंतरजोइसियवेमाणिएसु उववज्जेज्जा ?) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु नैरयिकेभ्योऽनन्तरम्-निरन्तरम् उद्वृत्त्य-उद्वर्तनां कृत्वा किं नैरयिकेषु उपपद्येत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, गौतमः पृच्छति-'नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य किम् असुरकुमारेषु उपपद्येत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णोइणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, 'एवं निरंतरं जाव चउरिंदिएसु पुच्छा' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या निरन्तरम्-अव्यवधानेन यावत् नागकुमारादि दश भवनपतिषु पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियेषु द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियेषु नैरयिको नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य उपपद्येत किम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णोइणट्ठे

टीकार्थ-अब उद्वृत्त द्वार की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं

गोतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकजीव नारकों से निकल कर क्या सीधा नरकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव नारकों से निकल कर सीधा क्या असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है ?

इसी प्रकार नारकों की तरह निरन्तर यावत्-नागकुमार आदि दश भवनपतियों में, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों में तथा द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों में नारक नारकों से निकल कर उत्पन्न होता है, ऐसी पृच्छा करनी चाहिए

भगवान् इसके उत्तर में कहते हैं-गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् यह सही है-ऐसा नहीं हो सकता । इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझलेनी चाहिए

ટીકાર્થ-હવે ઉદ્વૃત્તદ્વારની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નારકોથી નિકળીને શું સીધા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નારકોથી નિકળીને સીધા શું અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

એ પ્રકારે નારકોની જેમ નિરન્તર યાવત્-નાગકુમાર આદિ દસ ભવનપતિયોમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમાં તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં નારક નારકોથી નિકળીને ઉત્પન્ન થાય છે, એવી પૃચ્છા કરવી જોઇએ.

શ્રી ભગવાન્ એના ઉત્તરમાં કહે છે-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત એજ સાચું છે એવુ નથી કહી શકાતું. એ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઇએ.

समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-'नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु नैरयिकेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्य किं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्येत ? भगवानाह-'अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् नैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तनानन्तरं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्येत, अस्त्येकः कश्चित्तु नोपपद्येत, गौतमः पृच्छति-'जेणं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा, से णं भंते ! केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?' हे भदन्त ! यः खलु नैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तनानन्तरं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्येत स खलु भदन्त ! किं केवलिप्रज्ञप्तम्-केवलिना-धर्मज्ञपुरुषेण प्रज्ञप्तम्-उपदिष्टं धर्मम्-श्रुतधर्मरूपं चारित्रधर्मरूपञ्च श्रवणतया श्रोतुमित्यर्थः, लभेत ? तथाविधः किं केवलि प्रतिपादितं धर्मं श्रोतुं समर्थो भवेदिति ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव नारकों से निकल कर सीधा पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई उत्पन्न होता है, कोई नहीं उत्पन्न होता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो नारक नारकों में से निकल कर सीधा पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में उत्पन्न होता है, क्या वह केवली भगवान् द्वारा प्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त कर सकता हैं ? अर्थात् क्या सर्वज्ञ पुरुष के द्वारा उपदिष्ट श्रुत धर्म और चारित्र धर्म को श्रवण करने मे समर्थ हो सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यंचों मे उत्पन्न होने वाला नारक अर्थात् जो नारक पंचेन्द्रिय तिर्यंच योनि मे उत्पन्न हुआ है वह कोई केवली प्ररूपित धर्म को श्रवण करने मे समर्थ हो सकता है, कोई नहीं होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिक नारक से सीधा

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ નારકોથી નિકળીને સીધા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઇ ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે નારક નારકોમાથી નિકળીને સીધા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, શું તે કેવલી ભગવાન્ દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? અર્થાત્ શું સર્વજ્ઞ પુરૂષ દ્વારા ઉપદિષ્ટ શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થઈ શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થનારા નારક અર્થાત્ જે નારક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે તે કોઇ કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થઇ શકે છે, કોઇ સમર્થ નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક નરકથી સીધા નિકળીને કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરી શકે છે. તે કેવળ અર્થાત્ ધર્મ પ્રાપ્તિને અથવા દેશ-

भावः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए लभेज्जा अत्थेगइए णो लभेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पादार्हो नैरयिकः केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं नो लभेत, गौतमः अस्त्येकः कश्चित् तथाविधः सन्नपि केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं नो लभेत गौतम ! पुनः पृच्छति-'जेणं भंते ! केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए सेणं केवलं बोहिं बुज्झेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकतया उत्पादार्हो नैरयिकः केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणाय लभेत-श्रोतुं समर्थो भवेत् स खलु किं केवलां-विशुद्धां कैवलिकीं वा बोधिम्-धर्मावाप्ति रूपाम्, तज्जनक शब्द सन्दर्भरूपां वा बोधिंकारणे कार्योपचारात्. तस्याश्च धर्मावाप्ति जनकवचन सन्दर्भरूपाया बोधेः केवलिना साक्षात् परम्परया वोपदिष्टत्वात् कैवलिकत्वमवसेयम्, तथा च केवलिना उपदिष्टः स कैवलिकः केवलिप्रज्ञप्तस्य धर्मस्य श्रोता किं कैवलिकीं बोधिं पूर्वोक्तरूपां बुध्येत-तदर्थं जानीयादिति प्रश्नाशयः, भगवानाह-'गोयमा !'

निकल कर केवली प्ररूपित धर्म को श्रवण कर सकता है ! वह केवली अर्थात् विशुद्ध बोधिको अर्थात् धर्म प्राप्ति को अथवा देशना को प्राप्त कर सकता है ? यहा केवली की धर्मदेशना को जो बोधि कहा है सो कारण में कार्य का उपचार करके कहा है क्यों कि केवली की देशना कारण है केवली के द्वारा साक्षात् अथवा परम्परा से उपदिष्ट होने के कारण वह बोधि केवलि कहलाती है। जो केवली द्वारा उपदिष्ट हो सो केवलिक। प्रश्न का आशय यह है कि केवलि प्ररूपित धर्म का श्रोता क्या कैवलिक बोधि को जानता है ? उसे समझ सकता है

भगवान्-हे गौतम ! कोई केवलिप्ररूपित बोधि को बूझ सकता है, कोई नहीं बूझ सकता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो पूर्वोक्त नारक केवलिप्ररूपित पूर्वोक्त बोधि का अर्थ समझने में समर्थ होता है क्या वह उस पर श्रद्धा कर सकता है ? उस पर प्रतीति अर्थात् विश्वास कर सकता है ? या विश्वास रूप में उसे ग्रहण कर सकता है ? क्या वह उस पर रुचि कर सकता है ? अर्थात् मैं इसका अनुसरण करूं,

---

નાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે? અહી કેવલીની ધર્મદેશનાને જે બોધી કહેલ છે, તે કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરીને કહેલ છે, કેમકે કેવલીની દેશના કારણ છે, કેવળી દ્વારા સાક્ષાત્ અથવા પરપરાથી ઉપદિષ્ટ હોવાને કારણે તે બોધિકેવળિક કહેવાય છે. જે કેવલી દ્વારા ઉપદિષ્ટ છે તે કૈવલિક પ્રશ્નનો આશય એ છે કે કૈવલિ પ્રરૂપિત ધર્મના શ્રોતા કૈવલિક બોધિને જાણે છે? તેને સમજી શકે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇ કેવલિ પ્રરૂપિત બોધિને જાણી શકે છે, કેઇ નથી જાણી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૂર્વોક્ત નારક કેવલિ પ્રરૂપિત પૂર્વોક્ત બોધિનો અર્થ સમજવામાં સમર્થ હોય છે, શું તે તેના પર શ્રદ્ધા કરી શકે છે, એ ઉપર પ્રતીતિ અર્થાત વિશ્વાસ કરી શકે છે? અગર વિશ્વસ્ત રૂપમાં તેને ગ્રહણ કરી શકે છે? શું તેના પર

हे गौतम ! 'अत्थेगइए बुज्झेज्जा, अत्थेगइए णो बुज्झेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् तथाविधो नैरयिकः केवलिप्रज्ञप्तां बोधिं बुध्येत-जानीयात्, अस्त्येकः-कश्चित् केवलिप्रज्ञप्तां बोधिं नो बुध्येत, गौतमः पुनः प्रश्नयति-'जेणं भंते ! केवलं बोहिं बुज्झेज्जा से णं सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु तथाविधो नैरयिकः कैवलिकीम्-केवलिप्रज्ञप्तां बोधिं प्रागुक्तरूपां बुध्येत-अर्थतो जानीयात् स खलु किम् अर्थतस्तां बोधिं श्रद्दधीत ? श्रद्धा विषयत्वेन गृह्णीयात् ? तथा प्रत्ययेत्-किं विश्वस्तरूपेण उपाददीत ? रोचयेत्-चिकीर्षामि' इत्येवं किमध्यवस्येत् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सद्दहेज्जा, पत्तिएज्जा, रोएज्जा' तथाविधो नैरयिकः केवलिप्रज्ञप्तबोधिज्ञाता तां बोधिं श्रद्दधीत प्रत्ययेत रोचयेच्च, गौतमः पुनः पृच्छति-'जेणं भंते ! सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा सेणं आभिणिबोहियनाण सुयणाणाइं उप्पाडेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु तथाविध केवलिप्रज्ञप्तबोधिज्ञाता नैरयिकस्तां बोधिं-

---

ऐसी भावना कर सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! केवलिप्ररूपित धर्म का ज्ञाता वह नारक श्रद्धा, प्रतीति और रुचि कर सकता है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वह श्रद्धा, प्रतीति और रुचि करने वाला नारक जो अब पंचेन्द्रियतिर्यंच के रूप में है क्या धर्मप्राप्तिरूप बोधिजनक भगवान् के वचन सन्दर्भ में आभिनिबोधिक ज्ञान और श्रुतज्ञान उत्पन्न कर सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! वह आभिनिबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान उत्पन्न कर सकता है। क्योंकि केवलि भगवान के द्वारा उपदिष्ट धर्म का श्रवण करने से और उस पर श्रद्धान करने से उसे आभिनिबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान की प्राप्ति अवश्य होती है।

गौतमस्वामी-जो केवलिप्ररूपित धर्म की प्राप्ति रूप बोधि के विषय में आभिनिबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान प्राप्त करता है, वह जीव क्या शील अर्थात्

રૂચિ કરી શકે છે ? અર્થાત્ હું તેનું અનુસરણ કરૂં એવી ભાવના કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનો જ્ઞાતા તે નારક શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રૂચી કરી શકે છે

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તે શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રૂચિ કરવાવાળા નારક જે હવે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ રૂપમાં છે શું ધર્મ પ્રાપ્તિરૂપ બોધિજનક ભગવાનના વચન સન્દર્ભમાં આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તે આભિનિબોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે. કેમકે કેવલિ ભગવાન્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મનું શ્રવણ કરવાથી અને તેના પર શ્રદ્ધાન કરવાથી તેને આભિનિબોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-જે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ બોધિના વિષયમાં આભિનિબોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે જીવ શું શીલ અર્થાત્ બ્રહ્મચર્યવ્રત અર્થાત્-

श्रद्दधीत श्रद्धाणविषयं कुरुते, प्रत्ययेत्–तद्विषयं प्रत्ययं–विश्वासमुत्पादयति, रोचयेत्–चिकीर्षाविषयतयाऽध्यवसायं करोति स खलु तथाविधो नैरयिकः किं तथाविधधर्मावाप्तिरूपबोधिजनक भगवद्वचनसन्दर्भे आभिनिबोधिकज्ञातश्रुतज्ञाने उत्पादयेत् ? भगवानाह–'हंता, गोयमा ! उप्पाडेज्जा' हे गौतम ! हन्त–सत्यम् तद्विषये स आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञाने उत्पादयेत्, केवल्युपदिष्ट धर्मश्रवणश्रद्धानादवश्यं तस्याभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानयोः सद्भावात्, गौतमः पुनः पृच्छति–'जेणं भंते ! आभिणिबोहियनाणसुयनाणाइं उप्पाडेज्जा से णं संचाएज्जा सीलं वा वयं वा गुणं वा वेरमणं वा पच्चक्खाणं वा पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए ?' हे भदन्त ! यः खलु तथाविधो नैरयिकः केवलिप्रज्ञप्तधर्मावाप्तिरूपबोधिविषये आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञाने उत्पादयेत्–समुत्पादयेत् स खलु किं शक्नुयात शीलम्–शीलम्–ब्रह्मचर्यं वा, व्रतम्–अद्भूतं द्रव्यादि विषयनियमरूपं वा, गुणम्–भावनादिरूपम् उत्तरगुणं वा, विरमणम्–अतीत स्थूल प्राणातिपातादितो विरतिरूपं वा, प्रत्याख्यानम्–अनागत स्थूलप्राणातिपातादितो विरतिरूपं वा, पोषधोपवासम्–पोषं–धर्मपोषणं दधाति–संपादयतीति पोषधम्–अष्टम्यादि पर्व तस्मिन् उपवासः–भोजनादिनिवृत्तिः पोषधोपवासः तं वा प्रतिपत्तुं–स्वीकर्तुम् ? शक्नुयादिति पूर्वेण सम्बन्धः, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए संचाएज्जा, अत्थेगइए णो संचाएज्जा' अस्त्येकः–कश्चित् तथाविधो नैरयिकः शीलादिपोषधोपवासपर्यन्तान्यतमं प्रतिपत्तुं शक्नुयात्, अस्त्येकः कश्चित् तथाविधोऽपि नैरयिको नो शक्नुयाम्, अथ तिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च भवप्रत्ययतोऽवधिज्ञानं नोत्पद्यते अपितु गुणतः उत्पद्यते, गुणाश्च शीलव्रतादयोऽस्यापि सन्ति अतः किमस्यावधिज्ञान मुत्पद्यते

ब्रह्मचर्य, व्रत अर्थात् द्रव्यादि संबंधी नियम, गुण अर्थात् भावनादि अथवा उत्तरगुण, विरमण अर्थात् अतीत स्थूल प्राणातिपात आदि से निवृत्ति, प्रत्याख्यान अर्थात् अनागत कालीन स्थूल प्राणातिपात आदि से विरति अथवा पोषधोपवास अर्थात् धर्म का पोषण करने वाले अष्टमी आदि पर्व के अवसर पर किये जानेवाले उपवास को स्वीकार कर सकता है ?

भगवान्–हे गौतम ! कोई शील, व्रत आदि को स्वीकार कर सकता है, कोई नहीं स्वीकार कर सकता ।

तिर्यंचों और मनुष्यों को भवप्रत्यय (भवनिमित्तक) अवधिज्ञान नहीं होता

દ્રવ્યાદિ સબંધી નિયમ, ગુણ અર્થાત્ ભાવનાદિ અથવા ઉત્તરગુણ, વિરમણ અર્થાત સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત આદિની નિવૃત્તિ, પ્રત્યાખ્યાન અર્થાત્ અનાગતકાલિન સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત આદિની વિરતી અથવા પૈષધોપવાસ અર્થાત્ ધર્મનું પોષણ કરવાવાળા અષ્ટમી આદિ પર્વના અવસર પર કરાનારા ઉપવાસનો સ્વીકાર કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! કોઇ શીલવ્રત આદિનો સ્વીકાર કરી શકે છે, કોઈ સ્વીકાર નથી કરી શકતા

તિર્યંચો અને મનુષ્યોને ભવ પ્રત્યય (ભવનિમિત્તક) અવધિજ્ઞાન નથી થતું;

नवेति गौतमः पृच्छति-'जेणं भंते ! संचाएज्जा सीलं वा जाव पोसहोववासं वा पडिवज्जित्तए, से णं ओहिनाणं उप्पाडेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु तथाविधो नैरयिकः शक्नुयात् शीलं वा यावत्-व्रतं वा गुणं वा विरमणं वा प्रत्याख्यानं वा पोषधोपवासं वा प्रतिपत्तुम्, स खलु किम् अवधिज्ञानमुत्पादयेत्? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए उप्पाडेज्जा अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् तथाविधो नैरयिकोऽवधिज्ञानमुत्पादयेत्, अस्त्येकः-कश्चित्तु तथाविधोऽपि नोत्पादयेत्, तत्र यस्य शीलव्रतादि विषयक प्रकृष्टपरिणाम सद्भावात् अवधिज्ञानावरणकर्मणः क्षयोपशम उत्पद्यते सः अवधिज्ञान मुत्पादयेत, यस्य तु नावधिज्ञानावरणकर्मणः क्षयोपशमः स नोत्पादयेदिति भावः, अथावधिज्ञानानन्तरञ्च मनः पर्यवज्ञानम्, तच्चानगारस्य भवति तथा चोक्तम्-"तं संजयस्स सव्वप्प-

गुणप्रत्यय अवधिज्ञान उत्पन्न हो सकता है। गुण शील, व्रत आदि उनके भी होते हैं तो क्या उन्हें अवधिज्ञान उत्पन्न होता है अथवा नहीं होता? यह प्रश्न गौतम करते हैं-हे भगवन् ! जो नरक से निकला और सीधा पंचेन्द्रिय तिर्यंच योनि में उत्पन्न हुआ है वह जो जीव शील यावत् पोषधोपवास को अंगीकार करने में समर्थ होता है, वह क्या अवधिज्ञान को भी प्राप्त करने में समर्थ होता है?

भगवान्-हे गौतम ! कोई जीव अवधिज्ञान को प्राप्त करने में समर्थ होता है, कोई समर्थ नहीं होता। तात्पर्य यह है कि जिसमें शीलव्रत आदि विषयक उत्कृष्ट परिणाम होने से अवधिज्ञानावरण कर्म का क्षयोपशम हो जाता है, वह जीव अवधिज्ञान को प्राप्त करलेता है। जिसे अवधिज्ञानावरण कर्म का क्षयोपशम नहीं होता वह अवधिज्ञान प्राप्त नहीं कर सकता।

अवधिज्ञान के पश्चात् मनःपर्यवज्ञान का क्रम है। मनःपर्यवज्ञान अन-

ગુણપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. ગુણ, શીલ વ્રત આદિ તેમને પણ થાય છે, તો શું તેમને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અથવા નથી થતું ? આ પ્રશ્ન શ્રી ગૌતમ સ્વામી કરે છે-હે ભગવન્ ! જે જીવ નરકથી નિકળીને સીધો પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય તે જીવ જો શીલ યાવત્ પોષધોપવાસને અંગીકાર કરવામા સમર્થ થાય છે, તો શું તે અવધિજ્ઞાનને પણ પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇ જીવ અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ થાય છે, કોઇ સમર્થ નથી થતા, તાત્પર્ય એ છે કે જેનામાં શીલવ્રત આદિ વિષયક ઉત્કૃષ્ટ પરિણામ હોવાથી અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ થઈ જાય છે, તે જીવ અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી લે છે, જેને અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ નથી થતો તે અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો.

અવધિજ્ઞાનના પછી મનઃપર્યવજ્ઞાનનો ક્રમ છે. મનઃપર્યવજ્ઞાન અણગારને જ પ્રાપ્ત

मायरहियस्स विविहरिद्धिमतो'' तत्र संयतस्य सर्वप्रमादरहितस्य विविधर्द्धिमतः, इति, अतोऽनगारत्वमेव प्रतिपादयितुं गौतमः पृच्छति–'जेणं भंते! ओहिनाणं उप्पाडेज्जा सेणं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए?' हे भदन्त! यः खलु तथाविधो नैरयिकः अवधिज्ञान मुत्पादयेत् स खलु किं शक्नुयात् मुण्डो भूत्वा आगारात्–गृहात् निर्गत्य अनगारिकतां प्रव्रजितुम्? स किं गृहात् प्रव्रजितो भवेत्? तथा च द्रव्यतो भावतश्च मुण्डस्य द्वैविध्येन द्रव्यतः केशादिवापनेन, भावतः–सर्वपरिग्रहपरित्यागेन, तत्र प्रकृते द्रव्यमुण्डत्वा संभवात् भावमुण्डस्यैव परिग्रहो बोध्यः, भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः–नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, पूर्वभव नैरयिकाणां प्राप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तथा भवस्वाभाव्यात् न तथाविधानगारत्वपरिणाम संभवः, अनगारत्वस्य चाभावे

गार को ही प्राप्त होता है। कहा भी है–मनःपर्यवज्ञान संयमी को होता है। संयमी में भी उसी को होता है जो सर्व प्रकार के प्रमाद से रहित हो और उसमें भी–उसी को होता है जो विविध प्रकार की ऋद्धियों का धारक हो। अतएव अनगारता का प्रतिपादन करने के लिए गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं–भगवन्! जो पूर्वोक्त जीव अवधिज्ञान को उत्पन्न करता है, क्या वह मुण्डित होकर ग्रह का त्याग करके अनगारिता अर्थात् संयम को अंगीकार कर सकता है? अर्थात् क्या प्रव्रजित होता है? मुण्डित दो प्रकार के होते हैं–द्रव्य से और भाव से। केश आदि को हटाने से द्रव्य मुण्डित होना है और सम्पूर्ण परिग्रह का त्याग करने से भावमुण्डित होता है। यहां भावमुण्डित को ही ग्रहण करना चाहिए।

भगवान्–हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। जो जीव पूर्व भव में नारक पर्याय में थे और जो वहां से निकल कर पंचेन्द्रिय तिर्यंच भव में उत्पन्न हुए हैं, उन में अनगार वृत्ति या संयम का परिणाम होना संभव नहीं है, क्योंकि

થાય છે કહ્યું પણ છે–મનઃપર્યવજ્ઞાન સંયમીને થાય છે. સંયમીમાં–પણ તેને જ થાય છે જે સર્વ પ્રકારના પ્રમાદથી રહિત હોય અને તેમાં પણ તેને જ થાય છે જે વિવિધ પ્રકારની ઋદ્ધિયોના ધારક હોય તેથી જ અનગારતાનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–હે ભગવન્! જે પૂર્વોક્ત જીવ અવધિજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે, શું તે મુંડિત થઇને ગૃહનો ત્યાગ કરીને અનગારિતા અર્થાત્ સંયમને અંગીકાર કરી શકે છે? અર્થાત્ શું પ્રવ્રજિત થાય છે?

મુંડિત બે પ્રકારના હોય છે–દ્રવ્ય અને ભાવથી કેશ આદિને હરવાથી દ્રવ્ય મુંડિત થાય છે અને સંપૂર્ણ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવાથી ભાવ મુંડિત થાય છે. અહીં ભાવ મુંડિતને જ ગ્રહણ કરવા જોઇએ.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! એ અર્થ સમર્થ નથી. જે જીવ પૂર્વભવમાં નારક પર્યાયમાં હતા અને જે ત્યાંથી નિકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેમનામાં અનગારવૃત્તિ અગર સંયમ પરિણામ થવું તે અસંભવિત છે, કેમકે ભવનો એવો જ સ્વભાવ છે.

मनःपर्यवज्ञानाभावस्य सिद्धत्वात्, गौतमः पृच्छति-'नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता मणुस्सेसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु नैरयिकेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्य किम् मनुष्येषु उत्पद्येत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा' अस्त्येकः-कश्चिन्नैरयिको नैरयिकेभ्य उद्वर्तनानन्तरं मनुष्यभवेषु उत्पद्येत, अस्त्येकः कश्चित् तु नोपपद्येत, गौतमः पुनः पृच्छति-'जे णं भंते ! उववज्जेज्जा सेणं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?' हे भदन्त ! यः खलु नैरयिको मनुष्येषु उपपद्येत स खलु किम् केवलिप्रज्ञप्तं-सर्वज्ञोपदिष्टं धर्मं श्रवणतया-श्रोतुं लभेत ? समर्थो भवेत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु जाव' यथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु यावत्-कश्चिन्नैरयिकः केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं लभेत कश्चिन्नो लभेत, कश्चित् कैवलिकीं बोधिं बुध्येत कश्चिन्नो बुध्येत, तां बोधिं श्रद्दधीत प्रत्ययेत् रोच-

---

उस भव का ऐसा ही स्वभाव है। अनगारत्व के अभाव में मनःपर्यवज्ञान का अभाव भी सिद्ध हो जाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या नारक जीव नारकों में से निकल कर सिधा मनुष्यों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई नारक नारकों से उद्वर्तन करके अनन्तर भव में मनुष्य रूप में उत्पन्न होता है कोई नहीं उत्पन्न होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो मनुष्यरूप में उत्पन्न होता है वह क्या केवलिप्ररूपित धर्म को श्रवण करने में समर्थ होता है ?

भगवान्-हे गौतम-जैसे पंचेन्द्रिय तिर्यचयोनिकों के विषय में कहा, वैसा ही यहां जानना। अर्थात् जैसे कोई नारक पंचेन्द्रिय तिर्यंच योनि में उत्पन्न होकर केवलिप्ररूपित धर्म को श्रवण करने मे समर्थ होता है, कोइ नहीं होता, कोइ केवलबोधि को बूजता है, कोई नहीं बूजता, कोई उस पर श्रद्धा, प्रतीति

અનગારત્વના અભાવમાં મનઃપર્યવજ્ઞાનનો અભાવ પણ સિદ્ધ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું નારક જીવ નારકોમાંથી નિકળીને સીધો મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારક નારકથી ઉદ્વર્તન કરીને અનન્તર ભવમાં મનુષ્ય રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે શું કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું પચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોના વિષયમાં કહ્યું, તેવું જ અહીં જાણવું. અર્થાત્ જેમ કોઈ નારક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિમા ઉત્પન્ન થઈને કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે, કોઈ નથી થતા, કોઈ કેવલ

येत्, तद्विषये आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञाने उत्पादयेत्, कश्चित् शीलं वा व्रतं वा गुणं वा विरमणं वा प्रत्याख्यानं वा पोषधोपवासं वा प्रतिपत्तुं शक्नुयात्, कश्चिन्नो शक्नुयात् एवं कश्चिद् अवधिज्ञानमुत्पादयेत्, कश्चिन्नोत्पादयेत् इत्युक्तम्, तथा मनुष्येष्वपि वक्तव्यमित्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'जेणं भंते ! ओहिनाणं उप्पाडेज्जा सेणं संचाएज्जा मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ?' हे भदन्त ! यः खलु नैरयिको मनुष्येषु उत्पन्नः सन् अवधिज्ञानम् उत्पादयेत स खलु नैरयिको मनुष्येषु उत्पन्नः सन अवधिज्ञानमुत्पादयेत् स खलु शक्नुयात् मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारितां प्रव्रजितुम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए संचाएज्जा अत्थेगइए णो संचाएज्जा' अस्त्येकः कश्चिन्नैरयिको मनुष्यो भूत्वा प्रव्रजितुं शक्नुयात्, कश्चित् प्रव्रजितुं नो शक्नुयात्, तथा च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक विषयकवक्तव्यतावदेव मनुष्य विषयक वक्तव्यता अवसेया, किन्तु नवरं मनुष्येषु सर्वभावसंभवात् मनःपर्यवज्ञानकेवलज्ञान

एवं रुचि करता है, तत्संबंधी आभिनिबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान उत्पन्न करता है, कोई-कोई शील, व्रत, गुण, विरमण प्रत्याख्यान और पौषधोपवास को अंगीकार कर सकता है, कोई नहीं कर सकता, कोई अवधिज्ञान प्राप्त करता हैं, कोई नही कर सकता, ऐसा कहा गया है, वही कथन मनुष्यो के संबंध में भी समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन्। नरक से निकल कर सीधा मनुष्य भव में उत्पन्न हुआ जो जीव अवधिज्ञान प्राप्त करता है क्या वह मुण्डित होकर, गृहत्याग करके संयम ग्रहण कर सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई नारक मनुष्य होकर प्रव्रज्या अंगीकार करने मे समर्थ होता है, कोई प्रव्रजित होने में समर्थ नहीं होता।

मनुष्य संबंधी वक्तव्यता पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च कि वक्तव्यता के समान ही है, अगर मनुष्यों में सभी भाव संभव हैं, अतः मनःपर्यवज्ञान और केवलज्ञान की

બોધિને સમજે છે, કોઇ નથી સમજતા, કોઇ તેમના પર શ્રદ્ધા પ્રતીતિ તેમજ રૂચિ કરે છે, તત્સમ્બન્ધી આભિનિબોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે, કોઇ-કોઇ શીલ, વ્રત, ગુણ વિરમણ. પ્રત્યાખ્યાન અને પોષધોપવાસને અંગીકાર કરી શકે છે, કોઇ નથી કરી શકતા, કોઇ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, કોઇ નથી કરી શકતા એમ કહેલું છે, તેજ કથન મનુષ્યોના સંબન્ધમાં પણ સમજી લેવું જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-નરકમાંથી નિકળીને સીધા મનુષ્ય ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલ જે જીવ અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે શું તે મુંડિત થઇને, ગૃહત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરી શકે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કોઇ નારક મનુષ્ય થઇને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવામાં સમર્થ થાય છે. કોઇ પ્રવ્રજિત થવામાં સમર્થ નથી થતા.

મનુષ્ય સંબંધી વક્તવ્યતા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની વક્તવ્યતાની જ સમાન છે. પણ

वक्तव्यताऽपि वक्तव्येत्यभिप्रायेणाह–'जेणं भंते ! संचाएज्जा मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए, से णं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु नैरयिको मनुष्यो भवन् शक्नुयाद् मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारिकतां प्रव्रजितुम् स खलु किं मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत् ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए उप्पाडेज्जा, अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा' अस्त्येकः कश्चिन्नैरयिको मनुष्यो भूत्वा अनगारतामापन्नो मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत्, अस्त्येकः कश्चित् नो मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत्, गौतमः पुनः पृच्छति–'जेणं भंते ! मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा सेणं केवलनाणं उप्पाडेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु नैरयिको मनुष्यो भूत्वा मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत् स खलु किं केवलज्ञानमुत्पादयेत् ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए उप्पाडेज्जा अत्थेगइए णो उप्पाडेज्जा' अस्त्येकः कश्चिन्नैरयिको मनुष्यो भूत्वा मनःपर्यवज्ञानमुत्पाद्य केवलज्ञानमुत्पादयेत्, अस्त्येकः–कश्चित् पुनर्नोत्पादयेत्, गौतमः पुनः पृच्छति–'जेणं भंते ! केवलनाणं उप्पाडेज्जा सेणं सिज्झेज्जा बुज्झेज्जा मुच्चेज्जा सव्वदुक्खाणं अंतं करेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु नैरयिको मनुष्यो भूत्वा केवलज्ञानमुत्पादयेत्

वक्तव्यता भी कहनी चाहिए, इस अभिप्राय से गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं भगवन् जो जीव मुंडित होकर गृहत्याग करके अनगारत्व की प्रव्रज्या अंगीकार कर सकता है, क्या वह मनःपर्यवज्ञान प्राप्त कर सकता है ?

भगवान्–हे गौतम ! कोई नारक, मनुष्य होकर, अनगार अवस्था प्राप्त करके मनःपर्यवज्ञान प्राप्त कर सकता है, कोई नहीं भी कर सकता है।

गौतमस्वामी–हे भगवान् ! जो नारक जीव मनुष्य होकर मनःपर्यवज्ञान प्राप्त करता है वह क्या केवलज्ञान भी प्राप्त करता है ?

भगवान्–हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई नहीं प्राप्त करता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जो नारक जीव मनुष्य होकर केवलज्ञान प्राप्त करता है, क्या वह सिद्ध, बुद्ध, मुक्त होता है ? सर्व दुःखों का अन्त करता है ?

મનુષ્યોમાં બધા ભાવ છે અતઃ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનની વક્તવ્યતા પણ કરવી જોઈએ. એ અભિપ્રાયથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે–

ભગવન્–જે જીવ મુંડિત થઈને ગૃહત્યાગ કરીને અનગારત્વની પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી શકે છે. શું તે મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! કોઈ નારક, મનુષ્ય થઈને, અનગાર અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીને મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કોઈ નથી કરી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જે નારક જીવ મનુષ્ય થઈને મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. તે શું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્– હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ નથી પ્રાપ્ત કરતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જે નારક જીવ મનુષ્ય થઈને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે

स खलु किं सिध्येद् बुध्येत् मुच्येत सर्वदुःखानामन्तं कुर्यात्? भगवानाह-'गोयमा! हे गौतम! 'सिज्झेज्जा जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेज्जा' स नैरयिको मनुष्यो भूत्वा केवलज्ञान-मुत्पाद्य सिद्धयेद् यावत्-बुध्येत मुच्येत सर्वदुःखानामन्तं कुर्यात्, तत्र 'सिध्येत्' इत्यस्य समस्ताणिमैश्वर्यादिसिद्धिभाग् भवेत्, इति, 'बुध्येत'-इत्यस्य लोकालोकस्वरूपं सकलं जानीयात्, इति, 'मुच्येत' इत्यस्य भवोपग्राहिककर्मभिरपि मुक्तो भवेदिति, सर्वदुःखानामन्तं कुर्यादित्यर्थो बोध्यः, किन्तु वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिकेषु नैरयिकस्योत्पाद प्रतिषेधोऽवसेयः, नैरयिकस्य भवस्वाभाव्यात् नैरयिकदेवभवयोग्यायुर्बन्धासंभवाद् इत्यभिप्रायेणाह-'नेरइएणं भंते! नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता वाणमंतरजोइसियवेमाणिएसु उववज्जेज्जा?' हे भदन्त! नैरयिकः खलु नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य वानव्यन्तर ज्योतिष्क

भगवान्-हे गौतम! नारक जीव मनुष्य होकर और केवलज्ञान प्राप्त करके सिद्धिप्राप्त करता है, मुक्ति प्राप्त करता है, वह समस्त दुःखों का अन्त करता है! सिद्ध का अर्थ है-समस्त ऐश्वर्य को प्राप्त करने वाला, बुद्ध का है-सम्पूर्ण लोक और अलोक के स्वरूप को जानने वाला, मुक्त का मतलब भवोपग्राही कर्मो से भी छुटकारा पा लेने वाला। ऐसा जीव समस्त दुःखों का अन्त करता है।

किन्तु वानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिक देवो में नारक जीव की उत्पति का निषेध कहना चाहिए। भवनपतियों में उत्पत्ति का निषेध पहले ही बतलाया जा चुका है। इस प्रकार नारक जीव नरकसे निकल कर सीधा देवगति में नही उत्पन्न होता, क्योंकि नारक अपने भव के स्वभाव के कारण देव भव के योग्य आयु का बन्ध नहीं कर सकता इसी अभिप्राय से कहा गया है

गौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या नारक जीव नारकों से निलक कर सीधा

છે, શું તે સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત થાય છે-બધા દુઃખોનો અંત કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! નારક જીવ મનુષ્ય થઈને અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, અને તે સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે.

સિદ્ધિનો અર્થ છે, સમસ્ત ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરનાર, બુદ્ધનો અર્થ છે સમ્પૂર્ણલોક અને અલોકના સ્વરૂપને જાણનાર, મુક્ત કહેવાનો મતલબ છે ભવોપગ્રાહી કર્મોથી પણ છુટકારો પામેલ, એવો જીવ સમસ્ત દુઃખોનો અન્ત કરે છે.

પરન્તુ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમાં નારક જીવની ઉત્પત્તિનો નિષેધ કરવો જોઈએ. ભવનપતિયોમાં ઉત્પત્તિનો નિષેધ પહેલા જ બતાવી દિધેલો છે. એ પ્રકારે નારક જીવ નરકમાંથી નિકળીને સિધા, દેવ ગતિમાં નથી ઉત્પન્ન થતા, કેમકે નારક પોતાના ભવના સ્વભાવના કારણે દેવભવને યોગ્ય આયુનો બંધ નથી કરી શકતો. એ અભિપ્રાયથી કહેલું છે-

वैमानिकेषु किमुत्पद्येत? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, इत्येवं रीत्या नैरयिकाणां नैरयिकादि चतुर्विंशति दण्डक क्रमेण प्रत्येकभवमादाय प्ररूपणं कृतम् ॥ सू० ३ ॥

असुरकुमारादि वक्तव्यता ॥

मूलम्-असुरकुमारे णं भंते! असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा? गोयमा नो इणट्ठे समट्ठे असुरकुमारे णं भंते! असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं जाव थणियकुमारेसु, असुरकुमारेणं भंते! असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा? हंता, गोयमा! अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा, जे णं भंते! उववज्जेज्जा से णं केवलियं धम्मं लभेज्जा सवणयाए? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं आउवणस्सइसु वि, असुरकुमारा णं भंते! असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तेउवाउबेइंदियतेइंदिय-चउरिंदियएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, अवसेसेसु-पंचसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु असुरकुमारेसु जहा नेरइओ एवं जाव थणियकुमारा। ॥सू० ४॥

छाया-असुरकुमारः खलु भदन्त! असुरकुमारेभ्योऽनन्तरम् उद्वृत्य नैरयिकेषु उपप-

---

वानव्यन्तर ज्योतिष्क या वैमानिकों में उत्पन्न होता है?

भगवान्-हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् ऐसा नहीं हो सकता इस प्रकार नारकों की नारक आदि चौवीसों दंडकों में प्ररूपणा की गई।

असुरकुमारादि वक्तव्यता

शब्दार्थ-(असुरकुमारे णं भंते! असुरकुमारेहिंतो) हे भगवन्! असुर-

---

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શું નારક જીવ નરકમાથી નિકળીને સીધા વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અગર વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી, એવું નથી થઇ શકતું. એ પ્રકારે નારકોની નારક આદિ ચોવીસે દંડકોમાં પ્રરૂપણા કરાઇ છે.

અસુરકુમારાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અસુરકુમારેણં ભંતે! અસુરકુમારેહિંતો) હે ભગવન્! અસુરકુમાર અસુરકુમા-

द्‌येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, असुरकुमारः खलु भदन्त ! असुरकुमारेभ्योऽनन्तर मुद्वृत्य असुरकुमारेषु उपपद्येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवं यावत् स्तनितकुमारेषु, असुरकुमारः खलु भदन्त ! असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत ? हन्त, गौतम ! अस्त्येक उपपद्येत, अस्त्येको नो उपपद्येत, यः खलु भदन्त ! उपपद्येत, स खलु कैवलिकं धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवम् अप्कायिकवनस्पतिकायिकेष्वपि, असुरकुमारः खलु भदन्त ! असुरकुमारेभ्योऽनन्तर मुद्वृत्य तेजोवायु द्वीन्द्रिय-

---

कुमार असुरकुमारों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) निकल कर सीधा (नेरइएसु उववज्जेज्जा) नारकों में उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (असुरकुमारे णं भंते ! असुरकुमारेहिंतो) हे भगवन् असुरकुमार असुरकुमारों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) निकल कर सीधा (असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा) असुरकुमारों में उत्पन्न होता है (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एवं जाव थणियकुमारेसु) इसी प्रकार यावत् स्तनित कुमारों में

(असुरकुमारे णं भंते ! असुरकुमारेहिंतो) हे भगवन् ! असुरकुमार असुरकुमारों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा) पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता हैं ? (हंता गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा) हां गौतम ! कोई उत्पन्न होता है (अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) कोई नहीं उत्पन्न होता (जे णं भंते ! उववज्जेज्जा) हे भगवन् ! जो उत्पन्न होता है (से णं केवलियं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) वह केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त करता हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है

રોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) નિકળીને સીધા (नेरइएसु उववज्जेज्जा) નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे ?) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી

(असुरकुमारेणं भंते ! असुरकुमारेहिंतो) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર અસુરકુમારોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) નિકળીને સીધા (असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा) અસુરકુમારોમા ઉત્પન્ન થાય છે (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं जाव थणियकुमारेसु) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારોમા.

(असुरकुमारेणं भंते ! असुरकुमारेहिंतो) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર અસુરકુમારોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) ત્યાર બાદ ઉદ્વર્તન કરીને (पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा) પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (हंता गोयमा ! अत्थे गइए उववज्जेज्जा) હા, ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે (अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા (जेणं भंते ! उववज्जेज्जा) હે ભગવન્ ! જે ઉત્પન્ન થાય છે (से णं केवलियं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) તે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं

त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियेषु उपपद्येरन्? गौतम! नायमर्थः समर्थः, अवशेषेषु पञ्चसु पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकेषुअसुरकुमारेषु यथा-नैरयिक एवं यावत् स्तनितकुमाराः ॥ सू० ४ ॥

टीका-अथासुरकुमारादीनां नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपणं कर्तुमाह-'असुरकुमारेणं भंते! असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा?' हे भदन्त! असुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किम् नैरयिकेषु उपपद्येत? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारेणं भंते! असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता असुरकुमारेसु उववज्जेज्जा?' हे भदन्त! असुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किम् असुरकुमारेषु उपपद्येत? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'णोइणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः

(एवं आउवणस्सइसु वि) इसी प्रकार अप्काय, वनस्पतिकाय में भी (असुरकुमारा णं भंते! असुरकुमारेहिंतो) हे भगवन्! असुरकुमार असुरकुमारों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (तेउवाउ बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिएसु उववज्जेज्जा) तेजस्काय, वायुकाय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय में उत्पन्न होता है? (गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं (अवसेसेसु पंचसु पंचिंदिय तिरिक्खजोणिएसु) शेष पांच पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिकों में (असुरकुमारेसु) असुरकुमारों में (जहा नेरइओ) जैसे नारक (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार।

टीकार्थ-अब असुरकुमार आदि की नारक आदि चौवीस दंडकों के क्रम से प्ररूपणा करते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! असुरकुमार क्या असुरकुमारों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके अर्थात् निकल कर सीधा नारकों में उत्पन्न होता है?

भगवान्-हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् असुरकुमार उद्वर्त्तन

आउ वणस्सइसु वि) એજ પ્રકારે અપ્કાય, વનસ્પતિકાયમા પણ.

(असुरकुमाराणं भंते! असुरकुमारेहिंतो) હે ભગવન્! અસુરકુમાર અસુરકુમારોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) પછી ઉદ્વર્તન કરીને (तेउवाउ बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिएसु उववज्जेज्जा) તેજસ્કાય, વાયુકાય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે? (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (अवसेसेसु पंचसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु) શેષ પાચ પચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોમા (असुरकुमारेसु) અસુરકુમારોમાં (जहा नेरइओ) જેવા નારક (एवं जाव थणियकुमारा) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર.

ટીકાર્થ-હવે અસુરકુમાર આદિની નારક આદિ ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અસુરકુમાર શું અસુરકુમારોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને અર્થાત્ નિકળીને સીધા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जाव थणियकुमारेसु' एवम्-असुरकुमारेष्विव यावत् नागकुमारेषु सुवर्णकुमारेषु अग्निकुमारेषु विद्युत्कुमारेषु उदधिकुमारेषु द्वीपकुमारेषु दिक्कुमारेषु वायुकुमारेषु स्तनितकुमारेषु चापि असुरकुमारः असुरकुमारेभ्योऽनन्तर मुद्वृत्त्य नोपपद्यते, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारे णं भंते! असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा?' हे भदन्त! असुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य किं पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत? भगवानाह-'हंता, गोयमा!' हे गौतम! हन्त-सत्यम्, 'अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा।' अस्त्येकः-कश्चिद् असुरकुमारोऽसुरकुमारेभ्योऽनन्तर मुद्वृत्त्य पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत, अस्त्येकः-कश्चित्तु नोपपद्येत-नोत्पद्यते इत्यर्थः, तथा चासुरकुमारादीशानान्तदेवानां पृथिवीकायिकाप्कायिक वन-

---

करके नरक में उत्पन्न नहीं होता। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! असुरकुमार क्या असुरकुमारो से अनन्तर उद्वर्त्तन करके असुरकुमारो में उत्पन्न होता है?

भगवान्-हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है यहां भी पूर्ववत् ही युक्ति समझनी चाहिए। असुरकुमारों के समान ही नागकुमारों, सुवर्णकुमारों, अग्नि कुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमारों, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, वायुकुमारों और स्तनितकुमारों में भी असुरकुमार असुरकुमारो से अनन्तर उद्वर्त्तन करके उत्पन्न नहीं होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या असुरकुमार असुरकुमारों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है?

भगवान्-हे गौतम! हां, कोई-कोई उत्पन्न होता है, कोई कोई नहीं उत्पन्न होता, क्योंकि असुरकुमार आदि के तथा ईशान देवलोक तक के देवों के

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ અસુરકુમાર ઉદ્વર્તન કરીને નરકમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. આ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અસુરકુમાર શુ અસુરકુમારાથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી. અહીં પણ પૂર્વવત્ જ યુક્તિ સમજવી જોઈએ. અસુરકુમારોના સમાન જ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, વાયુકુમારો અને સ્તનિતકુમારોમાં પણ અસુરકુમાર અસુરકુમારોથી ઉદ્વર્તન કરીને ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શું અસુરકુમાર અસુરકુમારોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! હા, કોઈ કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ કોઈ નથી ઉત્પન્ન

स्पतिकायिकेषु उत्पादविरोधाभावात् असुरकुमारस्य पृथिवीकायिकेषु उत्पादः संभवतीति भावः, किन्तु पृथिवीकायिकादिषु श्रवणेन्द्रियाभावात् तेषु उत्पन्नोऽसुरकुमारादिर्नो केवलि समुपदिष्टं धर्मं श्रोतुं समर्थो भवतीति निर्वक्तुमाह-'जेणं भंते ! उववज्जेज्जा सेणं केवलियं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?' हे भदन्त ! यः खलु असुरकुमारोऽसुरकुमारेभ्य उद्वृत्य पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत-उत्पद्यते स खलु किं केवलिकं-केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणतया-श्रोतुं लभेत-समर्थो भवेत् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं आउवणस्सइसु वि' एवम्-पृथिवीकायिकेष्विव अप्कायिकेषु वनस्पतिकायिकेषु चापि यद्यपि कश्चिद् असुरकुमारोऽसुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य उत्पद्येत किन्तु तत्रोत्पन्नः सन् श्रवणेन्द्रियाभावेन केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं

पृथ्वीकाय, अप्काय, वनस्पतिकाय में उत्पाद का कोई विरोध नहीं है। तात्पर्य यह है कि असुरकुमार देव अपना आयुष्य पूर्ण करके सीधा पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न हो सकता है। किन्तु पृथ्वीकायिक आदि में उत्पन्न हुआ वह असुरकुमार आदि को श्रोत्रेन्द्रिय का अभाव होने के कारण केवली द्वारा उपदिष्ट धर्म को श्रवण करने में समर्थ नहीं होता। यही बात आगे कहते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो असुरकुमार पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है, क्या वह केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त करसकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् वह पृथ्वीकाय में उत्पन्न हुआ भूतपूर्व असुरकुमार केवलिप्ररूपित धर्म को श्रवण करने में समर्थ नहीं होता है ? इसी प्रकार अप्कायिक और वनस्पतिकायिक के विषय में भी कहना चाहिए, अर्थात् कोई असुरकुमार अनन्तर उद्वर्त्तन करके अप्कायिकों और वनस्पतिकायिकों में उत्पन्न होता है, किन्तु वह भी केवली द्वारा उपदिष्ट

थता केमके असुरकुमार आदिना तथा ईशान देवलोकना देवोना पृथ्वीकाय, अप्काय, वनस्पतिकायमां उत्पादनो कोई विरोध नथी. तात्पर्य ए छे के असुरकुमार देव पोतानुं आयुष्य पूर्ण करीने सीधा पृथ्वीकायिकोमा उत्पन्न थई शके छे. किन्तु पृथ्वीकायिक आदिमां उत्पन्न थयेल ते असुरकुमार आदि श्रोत्रेन्द्रियनो अभाव होवाना कारणे केवली द्वारा उपदिष्ट धर्मने श्रवण करवामां समर्थ नथी थता. एज वात आगळ कहे छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जे असुरकुमार पृथ्वीकायिकोमा उत्पन्न थाय छे, शुं ते केवली प्ररूपित धर्मनुं श्रवण करी शके छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी, अर्थात् ते पृथ्वीकायमां उत्पन्न थयेल भूतपूर्व असुरकुमार केवलि प्ररूपित धर्मनुं श्रवण करवामां समर्थ नथी थता. एज प्रकारे अप्कायिक अने वनस्पतिकायिकना विषयमा पण कहेवुं जोईए, अर्थात् कोई असुरकुमार अनन्तर उद्वर्तन करीने अप्कायिको अने वनस्पतिकायिकोमां उत्पन्न

समर्थो नो भवेदिति भावः, गौतमः पृच्छति–'असुरकुमारेणं भंते ? असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तेउवाउबेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिएसु उववज्जेज्जा ? हे भदन्त ! असुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तेजस्कायिकवायुकायिकद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियेषु उपपद्येत ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः–नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, तथा भवस्वाभाव्यात्, 'अवसेसेसु पंचसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु असुरकुमारेसु जहा नेरइओ' अवशेषेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु वानव्यन्तरेषु ज्योतिष्केषु वैमानिकेषु च यथा नैरयिकः प्रतिपादितस्तथा असुरकुमारोऽपि प्रतिपत्तव्यः, तथा च यथा नैरयिको नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु च कश्चिदुत्पद्यते कश्चिन्नोत्पद्यते वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु च कश्चिदपि नोत्पद्यते तथैव असुरकुमारोऽपि असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु चोत्पद्यते कश्चिन्नोत्पद्यते वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु च कश्चिदपि नोत्पद्यते इति फलितम्,

---

धर्म को श्रवण नहीं कर सकता, क्योंकि वह श्रोत्रेन्द्रिय से रहित होता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या असुरकुमार अनन्तर उद्वर्त्तन करके तेजस्काय, वायुकाय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रियों में उत्पन्न होता हैं ?

भगवान्–हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् असुरकुमार उद्वर्त्तन करके सीधा तेजस्कायिकों वायुकायिकों द्वीन्द्रियों त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों में उत्पन्न नहीं होता। इसका कारण भवका स्वभाव है। शेष पांच में–पंचेन्द्रिय तिर्यंचो में, मनुष्यों में, वानव्यन्तरों में, ज्योतिष्कों में तथा वैमानिकों में असुर कुमार की वक्तव्यता नैरयिक की वक्तव्यता के समान समझना चाहिए। अर्थात् जैसे कोई नारक, नारकों से निकल कर अनन्तर उद्वर्त्तन करके–पंचेन्द्रिय तिर्यंच योनिकों में और मनुष्यो में उत्पन्न होता है और कोई नहीं भी

થાય છે, કિન્તુ તે પણ કેવલિ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મનું શ્રવણ નથી કરી શકતા, કેમકે તે શ્રોત્રેન્દ્રિયથી રહિત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું અસુરકુમાર અનન્તર ઉદ્‌વર્તન કરીને તેજસ્કાય, વાયુકાય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ અસુરકુમાર ઉદ્‌વર્તન કરીને સીધા તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એનું કારણ ભવનો સ્વભાવ છે. શેષ પાંચમાં–પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં, મનુષ્યોમાં, વાનવ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષ્કોમાં તથા વૈમાનિકોમાં અસુરકુમારની વક્તવ્યતા નૈરયિકની વક્તવ્યતાના સમાન સમજવી જોઈએ. અર્થાત્ જેવા કોઈ નારક, નારકોથી નિકળીને અનન્તર ઉદ્‌વર્તન કરીને–પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોમાં અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ નથી પણ ઉત્પન્ન થતા તેમ વાનવ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષ્કોમાં અને વૈમાનિકોમાં કોઈ પણ ઉત્પન્ન

'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या यावद्-नागकुमारः, सुवर्णकुमारः, अग्निकुमारः, विद्युत्कुमारः उदधिकुमारः, द्वीपकुमारः, दिक्कुमारः, पवनकुमारः, स्तनितकुमारश्चापि नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण स्वस्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्धृत्य यथायोग्यं क्वचिदुत्पद्यते क्वचिन्नोत्पद्यते इत्येवं वक्तव्यः, इति भावः ॥ सू० ४ ॥

पृथिवीकायिकाद्युद्वृत्त वक्तव्यता ॥

मूलम्-पुढवीकाइए णं भंते ! पुढवीकाएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं असुरकुमारेसु वि जाव थणियकुमारेसु वि, पुढवीकाइए णं भंते! पुढवीकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा, जे णं भंते ! उववज्जेज्जा केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए? गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे, एवं आउकाइआदिसु निरंतरं भाणियव्वं जाव चउरिंदिएसु, पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणुस्सेसु जहा नेरइए, वाणमंतरजोइसियवेमाणिएसु पडिसेहो, एवं जहा पुढवीकाइओ भणिओ तहेव

उत्पन्न होता तथा वानव्यन्तरो में, ज्योतिष्को में और वैमानिको में कोई भी उत्पन्न नहीं होता उसी प्रकार कोई असुरकुमार असुरकुमारो से निकल कर पचेन्द्रियतिर्यंचो और मनुष्यो में उत्पन्न हो सकता है, कोई नहीं उत्पन्न होता, मगर वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देवो में तो कोई भी उत्पन्न नहीं होता है।

जैसे असुरकुमारो के विषय में कहा है, उसीप्रकार नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार, और स्तनित कुमार देवों के विषय में भी कहलेना चाहिए। चौवीस दंडकों में से किस-किस दंडक में ये उत्पन्न होते हैं और किसमें नहीं, यह सब कथन असुरकुमार के कथन के समान ही है।

નથી થતા, એજ પ્રકારે અસુરકુમાર અસુરકુમારોમાથી નિકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા, પણ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમા તો કોઈ પણ ઉત્પન્ન નથી થતા.

જેમ અસુરકુમારના વિષયમાં કહ્યું છે, એજ પ્રકારે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર અને સ્તનિતકુમાર દેવોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ. ચોવીસ દંડકોમાથી કયા કયા દંડકમાં એ ઉત્પન્ન થાય છે અને કયામાં નહી એ બધું કથન અસુરકુમારના કથનના સમાન જ છે.

आउक्काइओ वि वणस्सइकाइओ वि भाणियव्वो, तेउक्काइए णं भंते! तेउक्काइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं असुरकुमारेसु वि जाव थणियकुमारेसु, पुढवीकाइअआउवाउतेउवणवेइंदियतेइंदियचउरिंदिएसु अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा, जे णं भंते! उववज्जेज्जा से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे तेउक्काइए णं भंते! तेउक्काइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा, जे णं भंते! उववज्जेज्जा से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए? गोयमा! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा, जे णं भंते! केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए से णं केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, मणुस्सवाणमंतरजोइसियवेमाणिएसु पुच्छा, गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं जहेव तेउक्काइए निरंतरं एवं वाउकाइए वि। ॥सू० ५॥

छाया–पृथिवीकायिकः खलु भदन्त! पृथिवीकायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य नैरयिकेषु उपपद्येत? गौतम! नायमर्थः समर्थः, एवम् असुरकुमारेष्वपि, यावत् स्तनितकुमारेष्वपि,

---

पृथ्वीकायादि-उद्वृत्तवक्तव्यता

शब्दार्थ–'पुढवीकाइए णं भंते! पुढवीकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा) हे भगवन्! पृथ्वीकायिक जीव पृथ्वीकायिकों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके क्या नारकों में उत्पन्न होता है? (गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है (एवं असुरकुमारेसु वि) इसी प्रकार असुरकुमारों में भी (जाव थणियकुमारेसु) वि यावत् स्तनितकुमारों में भी

પૃથ્વીકાયાદિ ઉદ્વૃત્ત વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(पुढवीकाइएणं भंते! पुढवीकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा?) હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિક જીવ પૃથ્વીકાયિકોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને શું નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? (गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं असुरकुमारेसु वि) એ પ્રકારે અસુરકુમારોમાં પણ (जाव थणियकुमारेसु वि) યાવત્ સ્તનિતકુમારોમાં પણ.

पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत ? गौतम ! अस्त्येक उपपद्येत, अस्त्येको नोपपद्येत, यः खलु भदन्त ! उपपद्येत स खलु केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवम् अप्कायिकादिषु निरन्तरं भणितव्यम् यावच्चतुरिन्द्रियेषु, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्येषु यथा नैरयिकः, वानव्यन्तर ज्योतिष्कवैमानिकेषु प्रतिषेधः, एवं यथा पृथिवीकायिको भणितस्तथैव अप्कायिकोऽपि,

---

(पुढवीकाइए णं भंते ! पुढवीकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा ?) हे भगवन् ! क्या पृथ्वीकायिक, पृथ्वीकायिकों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा ?) हे गौतम ! कोई-कोई उत्पन्न होता है, कोई-कोई नहीं उत्पन्न होता (जे णं भंते ! उववज्जेज्जा) हे भगवन् ! जो उत्पन्न होता है (से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?) वह क्या केवलिप्रज्ञपित धर्म का श्रवण प्राप्त करता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एवं आउक्काइयादिसु निरंतरं भाणियव्वं) इसी प्रकार अप्कायिक आदि में निरन्तर कहना चाहिए (जाव चउरिंदिएसु) यावत् चतुरिन्द्रियों में (पंचिंदियतिरिक्खजोणिय मणुस्सेसु) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यों में (जहा नेरइए) जैसा नारक (वाणमंतर जोइसियवेमाणिएसु पडिसेहो) वानव्यन्तरों ज्योतिष्कों वैमानिकों में निषेध समझ लेना चाहिए। (एवं जहा पुढविकाइओ भणिओ) इस प्रकार जैसा पृथ्वीकायिक कहा (तहेव आउक्काइओ वि) इसी प्रकार अप्कायिक भी (वणस्सइकाइओ वि भाणियव्वो) वनस्पतिकायिक

(पुढवीकाइएणं भंते ! पुढवीकाइएहिंतो अणंतरं उवट्टित्ता पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा ?) હે ભગવન્ ! શું પૃથ્વીકાયિક, પૃથ્વીકાયિકોમાંથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा !) હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, અને કોઈ-કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા (जेणं भंते ! उववज्जेज्जा) હે ભગવન્ ! જે ઉત્પન્ન થાય છે (से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?) તે શું કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

(एवं आउकाइयादिसु निरंतरं भाणियव्वं) એ પ્રકારે અપ્કાયિક આદિમાં પણ નિરન્તર કહેવું જોઈએ. (जाव चउरिंदियसु) યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોમાં (पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणुस्सेसु) પચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોમાં (जहा नेरइए) જેવા નારક (वाणमंतर जोइसिय वेमाणिएसु पडिसेहो) વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, વૈમાનિકોમાં નિષેધ કહેલ છે

(एवं जहा पुढविकाइओ भणिओ) એ પ્રકારે જેવા પૃથ્વીકાયિક કહ્યા (तहेव आउक्काइओ वि) એજ પ્રકારે અપ્કાયિક પણ કહી લેવા અને (वणस्सइकाइओ वि भाणियव्वो)

वनस्पतिकायिकोऽपि भणितव्यः, तेजस्कायिकः खलु भदन्त ! तेजस्कायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य नैरयिकेषु उपपद्येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवम् असुरकुमारेष्वपि, यावत् स्तनितकुमारेषु, पृथिवीकायिकाप्कायिकवायुकायिकतेजस्कायिक वनस्पतिकायिक द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियेषु अस्त्येक उपपद्येत, अस्त्येको नोपपद्येत, यः खलु भदन्त ! उपपद्येत स खलु केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तेजस्कायिकः खलु भदन्त ! तेजस्कायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्येत ? गौतम ! अस्त्येक उपपद्येत, अस्त्येको नोपपद्येत, यः खलु भदन्त ! उपपद्येत स खलु केवलिप्रज्ञप्तं

भी कहना चाहिए

(तेउक्काइए णं भंते ! तेउक्काइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ?) हे भगवन् ! तेजस्कायिक तेजस्कायिकों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके नारकों में उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एवं असुरकुमारेसु वि) इसी प्रकार असुरकुमारों में भी (जाव थणियकुमारेसु) यावत् स्तनितकुमारों में (पुढवीकाइय-आउकाइयवाउ-तेउकाइय-वणप्फइकाइय बेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदिएसु) पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वनस्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय जीवों में (अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) कोई उत्पन्न होता है, कोई नहीं उत्पन्न होता

(जे णं भंते ! उववज्जेज्जा) हे भगवन् ! जो उत्पन्न होता है (से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?) वह क्या केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त करता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, (तेउक्काइए णं भंते ! तेउक्काइएहिंतो) हे भगवन् ! तेजस्कायिक तेजस्कायिकों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (पंचिंदियतिरिक्ख

વનસ્પતિકાયિક પણ કહેવા જોઇએ.

(तेउक्काइएणं भंते ! तेउक्काइएहितो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ?) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક, તેજસ્કાયિકોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं असुरकुमारेसु वि) એજ પ્રકારે અસુરકુમારોમાં પણ (जाव थणियकुमारेसु) યાવત્ સ્તનિતકુમારોમાં (पुढवीकाइय-आउकाइयवाउ-तेउकाइय वणप्फइकाइय वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदिएसु) પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં (अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) હે ભગવન્ ! કોઈ કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતા (जे णं उववज्जेज्जा) જે ઉત્પન્ન થાય છે (से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?) તે શું કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (तेउक्काइएणं भंते ! तेउकाइएहिंतो) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિકોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (पंचिंदिय तिरिक्ख-

धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम ! अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, यः खलु भदन्त ! केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया स खलु कैवलिकीं बोधिं बुध्येत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवं यथैव तेजस्कायिको निरन्तरम् एवं वायुकायिकोऽपि ॥ सू० ५ ॥

टीका–अथ पृथिवीकायिकादीन् नैरयिकादि चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह–

जोणिएसु उववज्जेज्जा ?) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में उत्पन्न होता है, (गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) हे गौतम ! कोई–कोई उत्पन्न होता है, कोई–कोई नहीं उत्पन्न होता (जे णं भंते ! उववज्जेज्जा) हे भगवन् ! जो उत्पन्न होता है (से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) वह केवलिप्ररूपित धर्म का श्रमण प्राप्त करता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, णो लभेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नहीं करता ? (जे णं भंते केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) हे भगवन् ! जो केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त करता है (से णं केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा ?) वह क्या केवली– बोधि को बूझता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं

(मणुस्सवाणमंतर जोइसियवेमाणिएसु पुच्छा ?) मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एवं जहेव तेउक्काइए निरंतरं एवं वाउकाइए वि) इस प्रकार जैसा तेजस्कायिक कहा, निरन्तर वैसा ही वायुकायिक भी कहलेना चाहिए !

टीकार्थ–अब पृथ्वीकाय आदि की चौवीस दण्डकों के क्रम से प्ररूपणा की

जोणिएसु उववज्जेज्जा) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ–કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા (से णं केवलि पण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) તે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે ? (गोयमा ! अत्थेगइयए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા ? (जेणं भंते ! केवलिपण्णत्तं धम्मं सवणयाए लभेज्जा) હે ભગવન્ ! જે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે (से णं केवलि बोहिं बुज्झेज्जा ?) તે શું કેવલી બોધિને જાણે છે (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

(मणुस्स वाणमंतरजोइसिय वेमाणिएसु पुच्छा ?) મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं जहेव तेउक्काइए निरंतरं एवं वाउकाइए त्रि) એજ પ્રકારે તેજસ્કાયિક જેવા કહ્યા નિરન્તર તેવા જ વાયુકાયિક કહેવા જોઈએ.

ટીકાર્થ–હવે પૃથ્વીકાય આદિની ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી પ્રરૂપણા કરાય છે–

'पुढवीकाइए णं भंते ! पुढवीकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु पृथिवीकायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य नैरयिकेषु किम् उत्पद्येत ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! नो इणट्ठे समट्ठे ' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः प्रागुक्त-युक्तेः 'एवं असुरकुमारेसु वि, जाव थणियकुमारेसु वि' एवम्-पृथिवीकायिकस्य नैरयिकेष्विव असुरकुमारेष्वपि यावत्-नागकुमारेषु सुवर्णकुमारेषु अग्निकुमारेषु विद्युत्कुमारेषु उदधिकुमारेषु द्वीपकुमारेषु दिक्कुमारेषु वायुकुमारेषु स्तनितकुमारेषु चापि अनुत्पादो वक्तव्यः, तथा च पृथिवीकायिकानां नैरयिकेषु देवेषु उत्पादप्रतिषेधः कृतः, तेषां विशिष्टमनोद्रव्या-संभवेन तीव्रसंक्लेशविशुद्धाध्यवसायाभावात्, गौतमः पृच्छति-'पुढवीकाइएणं भंते ! पुढवीकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पुढवीकाइएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकः खलु पृथिवीकायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा' अस्त्येकः-

---

जाती है—

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या पृथ्वीकायिक, पृथ्वीकायिकों से निकलकर सीधा नारको में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, अर्थात् नहीं उत्पन्न होता, इस का कारण पूर्ववत् समझना चाहिए। इसी प्रकार असुरकुमारो में भी यावत् स्तनितकुमारों में भी नहीं उत्पन्न होता। इस प्रकार पृथ्वीकायिको का नारकों और देवों में उत्पन्न होने का निषेध किया गया है, क्योंकि उनमें विशिष्ट मनोद्रव्यो का अभाव होता है और इस कारण से तो तीव्रसंक्लेश हो सकता है और न विशिष्ट विशुद्ध अध्यवसाय संभव है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या पृथ्वीकायिक पृथ्वीकायिको से निकल कर सीधा पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान !-हे गौतम ! कोई उत्पन्न होता है, कोई नहीं भी उत्पन्न होता।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું પૃથ્વીકાયિક પૃથ્વીકાયિકોમાંથી નિકળીને સીધા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ ઉત્પન્ન નથી થતા. તેનું કારણ પૂર્વ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. એજ પ્રકારે અસુરકુમારોમાં પણ યાવત્ સ્તનિત-કુમારોમાં પણ નથી ઉત્પન્ન થતા. એ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોમાં નારકોના ઉત્પાદનો અને દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાનો નિષેધ કરાયેલો છે, કેમકે તેઓમાં વિશિષ્ટ મનોદ્રવ્યોનો અભાવ થાય છે અને એ કારણે ન તો તીવ્ર સંક્લેશ થઈ શકે છે અને નવિશિષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયનો સંભવ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું પૃથ્વીકાયિક પૃથ્વીકાયિકોથી નિકળીને સીધા પૃથ્વીકાયિકોમા ઉત્પન્ન થાય છે?

कश्चित् पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकेभ्य उद्वर्तनानन्तरं पुनरपि पृथिवीकायिकेषु उपपद्येत तद्योगाध्यवसायस्थानसंभवात् अस्त्येकः कश्चित्तु पृथिवीकायिकस्तत्रपुनर्नोपपद्येत, गौतमः पृच्छति-'जे णं भंते ! उववज्जेज्जा सेणं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?' हे भदन्त ! यः खलु पृथिवीकायिकः पुनः पृथिवीकायिकतया उत्पद्येत स खलु किं केवलिप्रज्ञप्तम् सर्वज्ञोपदिष्टं धर्मं श्रवणतया श्रोतुं लभते-समर्थो भवेत् ? भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम ! 'णोइणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं आउकाइआदिसु निरंतरं भाणियव्वं जाव चउरिंदिएसु' एवम्-पृथिवीकायिकेष्विव अप्कायिकादिषु निरन्तम्-अव्यवधानपूर्वकं भणितव्यम्-वक्तव्यम्, यावत्-तेजस्कायिकवायुकायिक वनस्पतिकायिकेषु द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियेषु च कश्चित्पृथिवीकायिक उत्पद्येत, कश्चिन्नोत्पद्येत, किन्तु तेष्वपि स केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं नो समर्थो भवेत्, 'पंचिंदियति-

---

अर्थात् कोई पृथ्वीकायिक, पृथ्वीकायिक भवका अन्त करके पुनः अनन्तर भव में ही पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न हो जाता है, क्योंकि उसमें उस भव के योग्य अध्यवसाय होते हैं। कोई जीव तथाविध अध्यवसाय न होने के कारण पृथ्वीकाय में उत्पन्न नहीं होता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो पृथ्वीकाय पृथ्वीकायिकों में उत्पन्न होता है, क्या वह सर्वज्ञ द्वारा उपदिष्ट धर्म को श्रवण कर सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। इसका कारण पूर्ववत् समझना चाहिए।

इसी प्रकार तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय के विषय में भी समझ लेना चाहिए, अर्थात् कोई पृथ्वीकायिक इनमें उत्पन्न होता है, कोई नहीं उत्पन्न होता। जो उत्पन्न होता है वह केवली द्वारा प्ररूपित धर्म को श्रवण करने में समर्थ नहीं होता।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇ પૃથ્વીકાયિક, પૃથ્વીકાયિક ભવનો અન્ત કરીને ફરી અનન્તર ભવમાં જ પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, કેમકે તેમાં તે ભવને યોગ્ય અધ્યવસાય હોય છે. કોઈ જીવ તથાવિધ અધ્યવસાય ન હોવાના કારણે પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે પૃથ્વીકાય પૃથ્વીકાયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, શું તે સર્વજ્ઞ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી. એનું કારણ પૂર્વવત્ સમજવું જોઇએ.

એજ પ્રકારે તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અને ચતુરિન્દ્રિયના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઇએ અર્થાત્ કોઈ પૃથ્વીકાયિક તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતા. જે ઉત્પન્ન થાય છે તે કેવલી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ નથી થતા.

रिक्खजोणियमणुस्सेसु जहा नेरइए' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु च यथा नैरयिकः कश्चिदुत्पद्यते कश्चिन्नोत्पद्यते इत्युक्तं तथैव पृथिवीकायिकोऽपि कश्चित्तत्रोत्पद्येत कश्चिन्नोत्पद्येत इति वक्तव्यम्, किन्तु-'वाणमंतरजोइसिय वेमाणिएसु पडिसेहो' वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिकेषु देवेषु नैरयिकासुरकुमारादिष्विव पृथिवीकायिकस्योत्पादप्रतिषेधो वक्तव्यः, प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जहा पुढवीकाइओ भणिओ तहेव आउक्काइओ वि वणस्सइकाइओ वि भाणियव्वो' एवम्-उक्तरीत्या यथा पृथिवीकायिको भणितस्तथैव अप्कायिकोऽपि वनस्पतिकायिकोऽपि च भणितव्यः-नैरयिकादि चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण वक्तव्यः, गौतमः पृच्छति-'तेउकाइएणं भंते ! तेउकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! तेजस्कायिकः खलु तेजस्कायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं नैरयिकेषु उत्पद्येत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, प्रागुक्त-

पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में तथा मनुष्यों में जैसे कोई नारक उत्पन्न होता है कोई नहीं उत्पन्न होता, उसी प्रकार कोई पृथ्वीकायिक उत्पन्न होता है, कोई नहीं उत्पन्न होता किन्तु जैसे नारक नारकों और देवों में उत्पन्न नहीं होता, उसी प्रकार पृथ्वीकायिक भी वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देवों में उत्पन्न नहीं होता। इस संबंध में भी युक्ति पूर्ववत् ही समझना चाहिए।

इस प्रकार जैसी पृथ्वीकायिक की वक्तव्यता कही उसी प्रकार अप्कायिक और वनस्पतिकायिक की भी वक्तव्यता समझ लेनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या तेजस्कायिक जीव तेजस्कायिकों से निकल कर सीधा नारकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार तेजस्कायिक जीव मर कर नरकमें उत्पन्न नहीं होता। इसी प्रकार तेजस्कायिक

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં તથા મનુષ્યોમા જેમ કોઈ નારક ઉત્પન્ન થાય છે, કોઇ નથી ઉત્પન્ન થતા એજ પ્રકારે કોઈ પૃથ્વીકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતા, પરન્તુ જેવીરીતે નારકો નારકો અને દેવોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક પણ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એ સમ્બન્ધમાં પણ યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઇએ.

આ પ્રકારે જેવી પૃથ્વીકાયિકની વક્તવ્યતા કહી એ પ્રકારે અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકની પણ વક્તવ્યતા સમજી લેવી જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું તેજસ્કાયિક જીવ તેજસ્કાયિકોથી નિકળીને સીધા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર તેજસ્કાયિક જીવ મરીને નરકમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એજ પ્રકારે તેજસ્કાયિક અનન્તર ઉદ્વર્તન

युक्तेः, 'एवं असुरकुमारेसु वि जाव थणियकुमारेसु' एवम्–नैरयिकेष्विव असुरकुमारेष्वपि यावत् नागकुमारेषु सुवर्णकुमारेषु अग्निकुमारेषु विद्युत्कुमारेषु उदधिकुमारेषु द्वीपकुमारेषु दिक्कुमारेषु पवनकुमारेषु स्तनितकुमारेष्वपि च तेजस्कायिकस्तेजस्कायिकेभ्य उद्वर्तनानन्तरं नोत्पद्येत प्रागुक्तयुक्तेः, 'पुढवीकाइय आउतेउवाउवण बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिएसु अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा ?' पृथिवीकायिकाप्कायिक वायुकायिक तेजस्कायिक वनस्पतिकायिक द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियेषु अस्त्येकः–कश्चित् तेजस्कायिकः उत्पद्येत अस्त्येकः–कश्चित्तु तेजस्कायिको नोत्पद्येत, गौतमः पुनः पृच्छति–'जे णं भंते ! उववज्जेज्जा सेणं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?' हे भदन्त ! यः खलु तेजस्कायिकः पृथिवीकायिकादि चतुरिन्द्रियान्तेषु उपपद्येत स खलु किम् केवलिप्रज्ञप्तं–सर्वज्ञोपदिष्टं धर्मं श्रवणतया–श्रोतुं लभेत–समर्थो भवेत् ! भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः–नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, 'तेउकाइए णं भंते ! तेउकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! तेजस्कायिकः खलु तेजस्कायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उत्पद्येत ? भगवानाह–'गोयमा !'

अनन्तर उद्वर्त्तन करके असुरकुमारों में नागकुमरों में सुवर्णकुमारों में, अग्निकुमारो में विद्युत्कुमारों उदधिकुमारों में, द्वीपकुमारों में, दिशाकुमारो में, पवनकुमारों में तथा स्तनितकुमारों में भी उत्पन्न नहीं होता। कोई तेजस्कायिक, पृथ्वीकायिकों में अप्कायिकों में वायुकायिकों में तेजस्कायिकों में, वनस्पतिकायिकों में, द्वीन्द्रियों में, त्रीन्द्रियों में एवं चतुरिन्द्रियों में उत्पन्न होता है, कोई नहीं उत्पन्न होता।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जो तेजस्कायिक, पृथ्वीकायिको से लेकर चतुरिन्द्रियों तक में उत्पन्न होता है, क्या वह केवलिप्ररूपित धर्म को श्रवण करने में समर्थ होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या तेजस्कायिक जीव उद्वर्तन करके सीधा

કરીને અસુરકુમારોમાં, નાગકુમારોમાં, સુવર્ણકુમારોમાં, અગ્નિકુમારોમાં, દ્વીપકુમારોમાં, દિશાકુમારોમાં, પવનકુમારોમાં તથા સ્તનિતકુમારોમાં પણ ઉત્પન્ન નથી થતા. કોઇ તેજસ્કાયિક, પૃથ્વીકાયિકોમાં અપ્કાયિકોમાં, તેજસ્કાયિકોમાં, વનસ્પતિકાયિકોમા, દ્વીન્દ્રિયોમાં, ત્રીન્દ્રિયોમા તેમ જ ચતુરિન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ નથી ઉત્પન્ન થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જે તેજસ્કાયિક પૃથ્વીકાયિકોથી લઇને ચતુરિન્દ્રિયો સુધીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. શું તે કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું તેજસ્કાયિક જીવ ઉદ્વર્તન કરીને સીધા પંચેન્દ્રિય

हे गौतम ! 'अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइया णो उववज्जेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् तेजस्कायिकः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु उपपद्येत, अस्त्येकः-कश्चित् तेजस्कायिको नो तत्रोपपद्येत, गौतमः पृच्छति-'जेणं भंते ! उववज्जेज्जा से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?' हे भदन्त ! यः खलु तेजस्कायिकः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकतया उपपद्येत स खलु किं केवलिप्रज्ञप्तं-सर्वज्ञोपदिष्टं धर्मं श्रवणतया-श्रोतुं लभेत-समर्थो भवेदिति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् तेजस्कायिकः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकतया उत्पन्नः सन् केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं लभेत, अस्त्येकः-कश्चित् केवलि प्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं न लभेत, गौतमः पुनः पृच्छति-'जे णं भंते ! केवलि पण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए से णं केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु तेजस्कायिकः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकतयोत्पन्नः सन् केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणतया लभेत स खलु किं केवलिकीं बोधिं बुध्येत ?-जानीयात् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे'

पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई-कोई उत्पन्न होता है कोई-कोई उत्पन्न नहीं होता।

गौतमस्वामी-हे भगवन ! जो उत्पन्न होता है वह क्या केवली द्वारा प्ररूपित धर्म को श्रवण करने में समर्थ होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई तेजस्कायिक उद्वर्त्तना के अनन्तर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में उत्पन्न होकर केवली भगवन् द्वारा उपदिष्ट धर्म का श्रवण करने में समर्थ होता है, कोई केवली भगवन् द्वारा उपदिष्ट धर्म को श्रवण करने में समर्थ नहीं भी होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो तेजस्कायिक पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनि में उत्पन्न होकर केवलिप्ररूपित धर्म को श्रवण करने में समर्थ होता है, क्या वह केवल-बोधि को बूझ सकता है ? जान सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है।

તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! કોઇ કોઇ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઇ કોઇ ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે ઉત્પન્ન થાય છે તે શું કેવલી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મને શ્રવણ કરવામા સમર્થ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ તેજસ્કાયિક ઉદ્વર્તનાના પછી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવલી ભગવાન્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે, કોઇ સમર્થ નથી પણ થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે તેજસ્કાયિક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે, શું તે કેવલ બોધીને જાણી શકે છે ?

नायमर्थः समर्थः–नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, गौतमः पुनः पृच्छति–'मणुस्सवाणमंतरजोइसिय-वेमाणिएसु पुच्छा' मनुष्यवानन्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु किं तेजस्कायिक उत्पद्येत ? इति पृच्छा, भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः–नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, प्रागुक्तयुक्तेः, 'एवं जहेव तेउकाइए निरंतरं एवं वाउकाइए वि' एवम्–उक्तरीत्या यथैव तेजस्कायिकः निरन्तरम्–चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्रतिपादितः एवं तथैव वायुकायिकोऽपि प्रतिपत्तव्यः, तथा च तेजस्कायिको वायुकायिकश्च मनुष्येष्वपि प्रतिषेधात्, तेषामानन्तर्येण मनुष्येषूत्पादासंभवात्, असंभवः पुनः क्लिष्टपरिणामत्वेन मनुष्यगति मनुष्यानुपूर्वीमनुष्यायुर्बन्धासंभवात्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषूत्पन्नाः केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या तेजस्कायिक जीव मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार तेजस्कायिक जीव अनन्तर आगामी भव में न मनुष्य होता है, न वानव्यन्तर होता है, न ज्योतिष्क देवों में उत्पन्न हो सकता है और न वैमानिकों में ही जन्म लेसकता है।

इसी प्रकार वायुकायिक जीव को भी समझना चाहिए, अर्थात् जैसे चौवीस दंडकों में से तेजस्कायिक किन किन दंडकों में उत्पन्न होता, यह बतलाया गया है, उसी प्रकार वायुकायिक के विषय में भी जान लेना चाहिए। इस प्रकार तेजस्कायिक और वायुकायिक का मनुष्यों में भी उत्पाद नहीं होता, क्योंकि उनका मनुष्यों में उत्पन्न होना संभव नहीं है। संभव इस कारण नहीं है, क्यों कि वे जीव क्लिष्ट परिणामों वाले होते हैं, अतएव मनुष्यगति, मनुष्यगत्यानुपूर्वीएवं मनुष्यायु का बन्ध नहीं कर सकते। हां, पंचेन्द्रिय

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! શું તેજસ્કાયિક જીવ મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર તેજસ્કાયિક જીવ અનન્તર આગામી ભવમાં નથી મનુષ્ય થતા, નથી વાનવ્યન્તર થતા નથી જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ઉત્પન્ન થઇ શકતા અને નથી વૈમાનિકોમા પણ જન્મ લઈ શકતા.

એજ પ્રકારે વાયુકાયિક પણ સમજવા જોઈએ અર્થાત્ જેમ ચોવીસ દંડકોમાંથી તેજસ્કાયિક કયા કયા દંડકમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને કયા કયામાં ઉત્પન્ન નથી થતા એ બતાવેલું છે. એજ પ્રકારે વાયુકાયિકોના વિષયમાં પણ જાણી લેવું જોઈએ. એજ પ્રકારે તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકનો મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પાદ નથી થતો કેમકે તેમનું મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થવું તે અસંભવિત છે. સંભવ એ કારણે નથી, કેમકે તે જીવો ક્લિષ્ટ

श्रोतुं लभेरन्, तेषां श्रवणेन्द्रियसद्भावात्, किन्तु स कैवलिकीं बोधिं नावबुध्येत तेषां संक्लिष्टपरिणामत्वात् इति फलितम् ॥सू० ५॥

द्वीन्द्रियादिवक्तव्यता

मूलम्—बेइंदिए णं भंते ! बेइंदिएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहा पुढवीकाइआ, नवरं मणुस्सेसु जाव मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा, एवं तेइंदिया चउरिंदिया वि, जाव मणपज्जवना णं उप्पाडेज्जा, जे णं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा से णं केवलनाणं उप्पाडेज्जा ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, पंचिंदितिरिक्खजोणिए णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु अणंतरं उववज्जेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा, जेणं भंते ! उववज्जेज्जा से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ? गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा, जे णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए से णं केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए बुज्झेज्जा अत्थेगइए णो बुज्झेज्जा जे णं भंते ! केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा से णं सद्दहेज्जा, पत्तिएज्जा रोएज्जा हंता, गोयमा ! जाव रोएज्ज जे णं भंते ! सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा से णं आभिणिबोहियनाणसुयनाणओहिनाणाइं उप्पाडेज्जा ? हंता, गोयमा ! जाव उप्पाडेज्जा, जे णं भंते ! आभिणिबोहियनाणसुयनाण ओहिनाणाइं उप्पाडेज्जा, से णं संचाएज्जा, सीलं वा जाव पडिव-

तिर्यंचों में जन्म लेकर केवली द्वारा प्रज्ञप्त धर्म को श्रवण कर सकते हैं, क्यों कि उन्हें श्रोत्रेन्द्रिय प्राप्त होती है, मगर केवलबोधि को वे प्राप्त नहीं कर पाते हैं, क्यों कि उनके परिणाम संक्लेशयुक्त होते हैं, ॥सू० ६॥

પરિણામવાળા હોય છે તેથી જ મનુષ્યગતિ, મનુષ્યગત્યાનુપૂર્વી તેમજ મનુષ્યાયુનો બન્ધ નથી કરી શકતા.

હા, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા જન્મ લઈને કેવલી દ્વારા પ્રજ્ઞપ્ત ધર્મને શ્રવણ કરી શકે છે, કેમકે તેમને શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રાપ્ત થાય છે. પરન્તુ કેવલબોધિને તે પ્રાપ્ત નથી કરતા કેમકે તેમના પરિણામ સંક્લેશયુક્ત હોય છે. ॥સૂ. ૬॥

ज्जित्तए ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं असुरकुमारेसु वि, जाव थणियकुमारेसु, एगिंदियविगलिंदिएसु जहापुढवीकाइआ, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु मणुस्सेसु य जहा नेरइए, वाणमंतरजोइसिय वेमाणिएसु जहा नेरइएसु उववज्जइ पुच्छा, भणिया एवं मणुस्से वि, वाणमंतरजोइसिय वेमाणिएसु जहा असुरकुमारे ।॥ सू० ६ ॥

छाया–द्वीन्द्रियः खलु भदन्त ! द्वीन्द्रियेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य नैरयिकेषु उपपद्येत ? गौतम ! यथा पृथिवीकायिकाः, नवरं मनुष्येषु यावद् मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत्, एवं त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया अपि यावद् मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत, यः खलु मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत् स खलु केवलज्ञानमुत्पादयेत् ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य नैरयिकेषु अनन्तरमुपपद्येत ? गौतम ! अस्त्येकः उपपद्येत, अस्त्येको नो उपप

द्वीन्द्रियादि वक्तव्यता

शब्दार्थ–(बेइंदिए णं भंते बेइंदिएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता) भगवन् ! द्वीन्द्रिय द्वीन्द्रियों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके (नेरइएसु उववज्जेज्जा) नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! जहा पुढविकाइआ) गौतम ! जैसे पृथ्वीकायिक (नवरं) विशेष (मणुस्सेसु) मनुष्यों में उत्पन्न हो सकता है (जाव मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) यावत् मनः पर्यवज्ञान प्राप्त करता है (एवं तेइंदिया) इसी प्रकार त्रीन्द्रिय (चउरिंदिया वि) चौइन्द्रिय भी (जाव मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) यावत् मनःपर्यवज्ञान प्राप्त करता है (जे णं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) जो मनःपर्यवज्ञान प्राप्त करता है (से णं केवलनाणं उप्पाडेज्जा) वह केवलज्ञान प्राप्त करता है क्या ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है ।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो) हे भग-

દ્વીન્દ્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ–(बेइंदिएणं भंते ! बेइंदिएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિયોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (नेरइएसु उववज्जेज्जा) નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! जहा पुढविकाइआ) હે ગૌતમ ! જેવા પૃથ્વીકાયિક (नवरं) વિશેષ (मणुस्सेसु) મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે (जाव मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) યાવત્ મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે (एवं तेइंदिया) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય (चउरिंदिया वि) ચતુરિન્દ્રિય પણ (जाव मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) યાવત્ મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે (जेणं मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) જે મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે (से णं केवलनाणं उप्पाडेज्जा) તે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે ? (गोयमा णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

(पंचिंदिय तिरिक्खजोणिएणं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो) હે ભગવન્ ! પંચે-

दृयेत, यः खलु भदन्त ! उपपद्येत स खलु केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया ? गौतम !
अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, यः खलु केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया स खलु
केवलिकीं बोधिं बुध्येत ? गौतम ! अस्त्येको बुध्येत, अस्त्येको नो बुध्येत, यः खलु भदन्त !
केवलिकीं बोधिं बुध्येत स खलु श्रद्दधीत प्रत्ययेत् रोचयेत् ? हन्त, गौतम ! यावत् रोचयेत्,
यः खलु भदन्त ! श्रद्दधीत प्रत्ययेत् रोचयेत्, स खलु आभिनिबोधकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानानि

वन् ! पंचेन्द्रियतिर्यंचयोनिक पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिकों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता)
अनन्तर उद्वर्त्तन करके (नेरइएसु उववज्जेज्जा ?) सीधा नरकों में उत्पन्न
होता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा)
हे गौतम ! कोई उत्पन्न होता है, कोई उत्पन्न नहीं होता (जे णं भंते ! उवव-
ज्जेज्जा) हे भगवन् ! जो उत्पन्न होता है (से ण केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा
सवणयाए) वह क्या केवलिप्रज्ञप्त धर्म का श्रवण प्राप्त करता है ? (गोयमा !
अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई
प्राप्त नहीं करता (जे णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा) जो केवलिप्ररूपित धर्म
प्राप्त करता है (से णं केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा ?) वह केवलबोधिको बूझता है ?
(गोयमा ! अत्थेगइए बुज्झेज्जा, अत्थेगइए णो बुज्झेज्जा) हे गौतम ! कोई बूझता
है, कोई नहीं बूझता (जे णं भंते ! केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा) हे भगवन् ! जो केवलि-
बोधिको बूझता है (से णं सद्दहेज्जा) वह श्रद्धा करता है ? (पत्तिएज्जा) प्रतीति
करता है ? (रोएज्जा) रुचि करता है ? (गोयमा ! जाव रोएज्जा) हे गौतम !
यावत् रुचि प्राप्त करता है (जे णं भंते ! सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा) हे
भगवन् ! जो श्रद्धा करता है, प्रतीति करता है, रुचि करता है (सेणं आभिणि-

न्द्रिय तिर्यंचयोनिક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિકોથી (अणंतर उव्वट्टित्ता) અનન્તર ઉદ્વર્તન
કરીને (नेरइएसु उववज्जेज्जा ?) સીધા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? (गोयमा !
अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઇ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ
નથી ઉત્પન્ન થતા (जेणं भंते ! उववज्जेज्जा) હે ભગવન્ ! જે ઉત્પન્ન થાય છે (से णं केवलि-
पण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) તે શું કેવલી પ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે?
(गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ
નથી પ્રાપ્ત કરતા (जेणं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा) જે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મ પ્રાપ્ત
કરે છે (से णं केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा) તે કેવલબોધિને જાણે છે (गोयमा ! अत्थेगइए बुज्झेज्जा,
अत्थेगइए णो बुज्झेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઇ સમજે છે, કોઈ નથી સમજતા (जेणं भंते ! केवलि
बोहिं बुज्झेज्जा) હે ભગવન્ ! જે કેવલિબોધિકો સમજે છે (से णं सद्दहेज्जा) તે શ્રદ્ધા કરે
છે? (पत्तिएज्जा) પ્રતીતિ કરે છે? (रोएज्जा) રુચિ કરે છે (गोयमा ! जाव रोएज्जा) હે
ગૌતમ યાવત્ ! રુચિ કરે છે (जेणं भंते ! सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा) હે ભગવન્ ! જે શ્રદ્ધા
કરે છે, પ્રતીતિ કરે છે, રુચિ કરે છે (से णं आभिणिबोहियनाण सुयणाण ओहिनाणाइं उप्पाडेज्जा ?)

उत्पादयेत् ? हन्त, गौतम ! यावद् उत्पादयेत्, यः खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञान-श्रुतज्ञानावधिज्ञानानि उत्पादयेत् स खलु शक्नुयात् शीलं वा यावत् प्रतिपत्तुम् ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवम् असुरकुमारेष्वपि यावत् स्तनितकुमारेषु एकेन्द्रियविकलेन्द्रियेषु यथा पृथिवीकायिकाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु च यथा नैरयिकाः, वानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकेषु यथा नैरयिकेषु उपपद्यते पृच्छा, भणिता एवं मनुष्येऽपि, वानव्यन्तरज्योतिष्क वैमानिकेषु यथा असुरकुमाराः ॥ सू० ६ ॥

बोहियणाण सुयणाण ओहिनाणाइं उप्पाडेज्जा ?) वह आभिनिबोधिज्ञान, श्रुत· ज्ञान, अवधिज्ञान को प्राप्त करता है ? (हंता गोयमा ! जाव उप्पाडेज्जा) हां गौतम ! यावत् प्राप्त करता है (जे णं भंते ! आभिणिबोहिय नाणसुयनाणओहि नाणाइं उप्पाडेज्जा) हे भगवन् ! जो आभिनिबोधिकज्ञान. श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान को प्राप्त करता है (से णं संचाएज्जा सीलं वा पडिवज्जित्तए ?) वह क्या शील को यावत् अंगीकार करने में समर्थ होता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (एवं असुरकुमारेसु वि) इसी प्रकार असुरकुमारों में भी (जाव थणियकुमारेसु) यावत् स्तनितकुमारों में

(एगिंदिय विगलिंदिएसु जहा पुढविकाइया) एकेन्द्रिय विकलेन्द्रियों में जैसे पृथ्वी कायिक

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु मणुस्सेसु य जहा नेरइए) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों में तथा मनुष्यों में जैसे नैरयिक (वाणमंतर जोइसियवेमाणिएसु) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क तथा वैमानिकों में (जहा नेरइएसु) जैसे नारकों में उववज्जइ) उप-जता है (पुच्छा) पृच्छा (भणिया) कही (एवं मणुस्से वि) इसी प्रकार मनुष्य में

તે આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે ? (हंता गोयमा ! जाव उप्पाडेज्जा) હા, ગૌતમ ! યાવત્ પ્રાપ્ત કરે છે (जे णं भंते ! आभिणिबोहियनाण सुयणाण ओहिनाणाइं उप्पाडेज्जा) હે ભગવન્ ! જે આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે (से णं संचाएज्जा सीलं वा पडिवज्जित्तए ?) તે શુ શીલને યાવત્ અંગીકાર કરવામાં સમર્થ થાય છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं असुरकुमारेसु वि) એજ પ્રકારે અસુરકુમારોમાં પણ (जाव थणियकुमारेसु) યાવત્ સ્તનિતકુમારોમાં.

(एगिंदिय विगलिंदिएसु जहा पुढविकाइया) એકેન્દ્રિયોમાં જેવા પૃથ્વીકાયિક.

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु मणुस्सेसु य जहा नेरइए) પચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં તથા મનુષ્યોમાં જેમ નૈરયિક, વિષે કહેલ છે તેજ પ્રમાણે સમજવું.

(वाणमंतरजोइसियवेमाणिएसु) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા વૈમાનિકોમાં (जहा नेरइएसु) જેમ નારકોમા (उववज्जइ) ઉપજે છે (पुच्छा) પૃચ્છા (भणिया) કહી (एवं मणुस्से वि) એજ પ્રકારે મનુષ્યમાં (वाणमंतर जोइसिय वेमाणिएसु जहा असुरकुमारा) વાનવ્યન્તર,

टीका-अथ द्वीन्द्रियादीनां नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेणोद्वर्तनानन्तरमुत्पादवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'बेइंदिए णं भंते ! बेइंदिएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियः खलु द्वीन्द्रियेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य किं नैरयिकेषु उपपद्येत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा पुढवीकाइआ' यथा पृथिवीकायिकाः प्रतिपादिता स्तथा द्वीन्द्रिया अपि प्रतिपत्तव्याः, तथा च यथा पृथिवीकायिकाः नैरयिकेषु देवेषु च उत्पद्यमानत्वेन प्रतिषिद्धाः शेषेषु पुनः सर्वेषु अपि स्थानेषु विहितास्तथैव द्वीन्द्रिया अपि अवसेयाः, एवं त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाश्चापि बोध्याः, नवरं पृथिवीकायिका मनुष्येषु उत्पन्ना

भी कह लेवें (वाणमंतर जोइसियवेमाणिएसु जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों में जैसे असुरकुमार।

टीकार्थ-अब द्वीन्द्रिय आदि जीवों की नारक आदि चौवीस दंडकों के क्रम से, उद्वर्त्तना के पश्चात् उत्पाद की वक्तव्यता कही जाती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या द्वीन्द्रिय जीव, द्वीन्द्रियों से उद्वर्त्तन करके सीधे नैरयिकों में उत्पन्न होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे पृथ्वीकायिक के विषय में कहा है, वैसा ही द्वीन्द्रिय के विषय में भी जानना चाहिए। अर्थात् जैसे पृथ्वीकायिकों के उत्पाद का नारकों और देवों में निषेध किया गया है और शेष सभी स्थानों में विधान किया गया है, उसी प्रकार द्वीन्द्रियों का भी समझना चाहिए।

त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों का उत्पाद द्वीन्द्रियों के समान ही है। विशेषता यह है कि पृथ्वीकायिक जीव मनुष्यों में उत्पन्न होकर अन्तक्रिया भी कर सकते हैं अर्थात् मोक्ष प्राप्त कर सकते हैं, किन्तु द्वीन्द्रिय जीव मनुष्य

જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોમાં જેમ અસુરકુમાર કહેલ છે તેમ સમજવું.

ટીકાર્થ-હવે દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોની નારક આદિ ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી ઉદ્વર્તનાના પછી ઉત્પાદની વક્તવ્યતા કહેવાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું દ્વીન્દ્રિય જીવ, દ્વીન્દ્રિયોથી ઉદ્વર્તન કરીને સીધા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું પૃથ્વીકાયિકના વિષયમાં કહ્યું છે તેવું જ દ્વીન્દ્રિયના વિષયમાં પણ જાણવું જોઇએ. અર્થાત્ જેવો પૃથ્વીકાયિકોના ઉત્પાદનો નારકો અને દેવોમાં નિષેધ કહેલો છે અને બાકી બધા સ્થાનોમાં વિધાન કરાયેલું છે, એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોનું પણ સમજવું જોઇએ.

ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના ઉત્પાદ દ્વીન્દ્રિયોના સમાનજ છે. વિશેષતા છે કે પૃથ્વીકાયિક જીવ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઇને અન્તક્રિયા પણ કરી શકે છે, અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરન્તુ દ્વીન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય થઇને પણ અન્તક્રિયા કરવામાં અસમર્થ

अन्तक्रियामपि कुर्वन्ति द्वीन्द्रियादयस्तु तत्रागता अन्तक्रियां न कुर्वन्ति तथा भवस्वाभाव्यात्, परन्तु द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः खलु मनुष्येषु आगताः सन्तो मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेयुरित्यभिप्रायेणाह–'नवरं मणुस्सेसु जाव मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा' नवरम्–पृथिवीकायिकापेक्षया विशेषस्तु द्वीन्द्रिया मनुष्येषु उत्पन्नाः सन्तो यावत्–केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं लभेरन्, कैवलिकीं बोधिं बुध्येरन् श्रद्दधीरन् प्रत्ययेयुः रोचयेयुः, आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञाने उत्पादयेयुः शीलादि पौषधोपवासान्तं वा प्रतिपत्तुं शक्नुयुः, मनःपर्यवज्ञानश्चोत्पादयेयुः, 'एवं तेइंदिया चउरिंदिया वि जाव मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा' एवम्–द्वीन्द्रिया इव त्रीन्द्रिया चतुरिन्द्रिया अपि यावत्–मनुष्येषु उत्पन्नाः सन्तः केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं समर्था भवेयुः, कैवलिकीं बोधिं बुध्येरन् श्रद्दधीरन् प्रत्ययेयुः रोचयेयुः, आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञाने उत्पादयेयुः, अनगारिकतां प्रव्रजितुं शक्नुयुः, मनःपर्यवज्ञानश्चोत्पादयेयुरित्यर्थः, गौतमः पुनः पृच्छति–'जेणं मण-

---

होकर भी अन्तक्रिया करने में समर्थ नहीं होते। इसका कारण भव का वैसा स्वभाव है। हां, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव मनुष्य भव में उत्पन्न होकर मनःपर्यवज्ञान प्राप्त कर सकते हैं। इस अभिप्राय को प्रकट करते हैं–विशेष यह हैं कि द्वीन्द्रिय जीव मनुष्यों में उत्पन्न होकर धर्म श्रवण कर सकते हैं, कैवलिक बोधि को प्राप्त कर सकते हैं, श्रद्धा प्रतीति और रुचि प्राप्त कर-लेते हैं, आभिनिबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान प्राप्त कर सकते हैं, शील से लेकर पौषधोपवास भी अंगीकार करने में समर्थ होते हैं, अवधिज्ञान पा सकते हैं, अनगारदीक्षा अंगीकार करलेते हैं और मनः पर्यवज्ञान भी पा लेते हैं।

इसी प्रकार त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव भी मनुष्यों में उत्पन्न होकर केवली द्वारा उपदिष्ट धर्म को श्रवण कर सकते हैं, केवलबोधि पा सकते हैं, श्रद्धा, प्रतीति और रुचि प्राप्त कर सकते हैं, आभिनिबोधिक ज्ञान और श्रुतज्ञान

નથી થતા. એનુ કારણ ભવનો એવો જ સ્વભાવ છે. હા. દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય ભવમા ઉત્પન્ન થઇને મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એ અભિપ્રાયને પ્રગટ કરે છે–વિશેષ એ છે કે દ્વીન્દ્રિય જીવ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઇને ધર્મ શ્રવણ કરી શકે છે, કેવલિક બોધિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ પ્રાપ્ત કરી લે છે, આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્તકરી શકે છે, શીલથી લઇને પૌષધોપવાસ પણ અગીકાર કરવામાં સમર્થ બને છે, અવધિજ્ઞાન પામી શકે છે, અનગાર દીક્ષા અગીકાર કરીલે છે અને મનઃપર્યવજ્ઞાન પણ મેળવીલે છે

એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ પણ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવલિ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરી શકે છે, કેવલબોધિ મળવી શકે છે, શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ રુચિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આભિનિબોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતની પ્રાપ્તિ પણ તેમને થઈ શકે છે, તેમજ તે અનગાર પ્રવ્રજ્યા પણ અંગીકાર કરી શકે છે અને મનઃપર્યવજ્ઞાન ને

पज्जवनाणं उप्पाडेज्जा से णं केवलनाणं उप्पाडेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु द्वीन्द्रियादि-मनुष्यो भूत्वा मनःपर्यवज्ञान मुत्पादयेत् स खलु किम् केवलज्ञानमुत्पादयेत् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे'-नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिए-हिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता नेरइएसु उववज्जेज्जा ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं नैरयिकेषु उपपद्येत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए णो उववज्जेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिको नैरयिकेषु उपपद्येत, अस्त्येकः कश्चित् नोपपद्येत, गौतमः पृच्छति-'जेणं उववज्जेज्जा से णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए ?' यः खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको नैरयिकतया उपपद्येत स खलु किं केवलिप्रज्ञप्तं-सर्वज्ञोपदिष्टं धर्मं श्रवणतया-श्रोतुं लभेत-समर्थो भवेत् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए लभेज्जा अत्थेगइए

की प्राप्ति भी उन्हें हो सकती है, वे अनगार प्रव्रज्या भी अंगीकार कर सकते हैं और मनःपर्यवज्ञान को भी पाने में समर्थ हो सकते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! जो द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रय जीव मनुष्य होकर मनः पर्यवज्ञान प्राप्त कर सकते हैं, वे क्या केवलज्ञान भी पा सकने में समर्थ होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार वे केवलज्ञान नहीं पा सकते ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय, तिर्यंच से अनन्तर उद्वर्त्तन करके जीव क्या नारकों में उत्पन्न हो सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई उत्पन्न हो सकता है, कोई नहीं उत्पन्न हो सकता।

गौतमस्वामी-भगवन् ! जो उत्पन्न होता है, वह क्या केवली द्वारा प्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त कर सकता है ?

પણ મેળવવામાં સમર્થ થઈ શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય થઈને મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેઓ શું કેવલ જ્ઞાન પણ મેળવી શકે છે.

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત યુક્તિ ના અનુસાર તેઓ કેવલજ્ઞાન નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને જીવ શું. નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. કોઈ નથી ઉત્પન્ન થઈ શકતા,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, તેશું કેવલિ દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મ શ્રવણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

णो लभेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको नैरयिकत्वेनोत्पन्नः सन् केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुं लभेत कश्चित्तु नो लभेत, गौतमः पुनः पृच्छति-'जे णं केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए सेणं केवलिं बोहिं बुज्झेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको नैरयिकतयोत्पन्नः सन् केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणतया-श्रोतुं लभेत स खलु किं कैवलिकीं बोधिं बुध्येत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए बुज्झेज्जा अत्थेगइए, णो बुज्झेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् कैवलिकीं बोधिं बुध्येत, अस्त्येकः-कश्चिन्नो बुध्येत, गौतमः पृच्छति-'जेणं भंते ! केवलिबोहिं बुज्झेज्जा से णं सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा' हे भदन्त ! यः खलु कैवलिकीं बोधिं बुध्येत स खलु किं तां बोधिं श्रद्दधीत प्रत्ययेत् रोचयेत् ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, 'जाव रोएज्जा' यावत्-कैवलिकीं बोधिं श्रद्दधीत प्रत्ययेत् रोचयेत्, गौतमः पृच्छति-'जेणं भंते ! सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा से णं आभिणिबोहियनाण सुयनाण ओहिनाणाइं उप्पाडेज्जा ?' हे भदन्त ! यः खलु भूतपूर्व पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको नैरयिकः कैवलिकीं बोधिं श्रद्दधीत, प्रत्ययेत्,

---

भगवान्-हे गौतम ! कोई पंचेन्द्रिय तिर्यंच नारकरूप में उत्पन्न होकर केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त कर सकता है, कोई नहीं कर सकता !

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त कर सकता है, वह क्या केवलिक बोधिक को भी प्राप्त कर सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई बोधि प्राप्त कर सकता है, कोई नहीं प्राप्त कर सकता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो केवलिक बोधि को प्राप्त करलेता है, क्या उसे श्रद्धा, प्रतीति और रुचि भी प्राप्त होती है ?

भगवान्-हां गौतम ! वह कैवलिक बोधि पर श्रद्धा, प्रतीति और रुचि कर सकता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जो श्रद्धा, प्रतीति और रुचि कर सकता है वह क्या आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान प्राप्त कर सकता है ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! કોઈ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ નારક રૂપમાં ઉત્પન્ન થઈને કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનુ શ્રવણ, પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને કોઇ નથી કરી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તે શું કેવલિક બોધિને પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવન્-ગૌતમ ! કોઇ બોધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કોઈ નથી કરી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે કૈવલિક બોધિને પ્રાપ્ત કરીલે છે, શું તેને શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રૂચિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હા, ગૌતમ ! તે કૈવલિક બોધિપર શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રુચિ કરીશકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે શ્રધ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ કરી શકે છે, તે શું

रोचयेत् स खलु किम् आभिनिबोधिकज्ञान श्रुतज्ञानावधिज्ञानानि उत्पादयेत् ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, 'जाव उप्पाडेज्जा' यावत्-स नैरयिकः आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानानि उत्पादयेत, गौतमः पृच्छति-'जे णं भंते ! आभिणिबोहियनाण सुयनाण ओहिनाणाइं उप्पाडेज्जा से णं संचाएज्जा सीलं वा जाव पडिवज्जित्तए ?' हे भदन्त ! यः खलु तथाविधो नैरयिक आभिनिबोधिकज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानानि उत्पादयेत् स खलु किं शक्नुयात् शीलं वा यावत्-व्रतं वा गुणं वा विरमणं वा प्रत्याख्यानं वा पौषधोपवासं वा प्रतिपत्तुम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, 'एवं असुरकुमारेसु वि जाव थणियकुमारेसु' एवम् नैरयिकेषु इव असुरकुमारेष्वपि यावत्-नागकुमारेषु सुवर्णकुमारेषु अग्निकुमारेषु विद्युत्कुमारेषु उदधिकुमारेषु द्वीपकुमारेषु दिक्कुमारेषु वायुकुमारेषु स्तनितकुमारेषु चापि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-

---

भगवान्-हे गौतम ! हाँ, वह नारक आभिनिबोधिक, श्रुत और अवधिज्ञान प्राप्त कर सकता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यंचों से नारकरूप में जो उत्पन्न हुआ है, वह नारक आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान प्राप्त कर सकता है ?

हे भगवन् ! वह नारक क्या शील, व्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान और पौषधोपवास को अंगीकार कर सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। वह नारक शील आदि को अंगीकार करने में समर्थ नहीं होता।

जैसे पंचेन्द्रिय तिर्यंच से निरन्तर उद्वर्त्तन करके उत्पन्न हुए नारक की वक्तव्यता कही, उसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, वायुकुमार और स्तनितकुमार, के विषय में भी समझ लेना चाहिए। अर्थात् पंचेन्द्रिय तिर्यंच असुर

અભિનિબોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્તકરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા તે આભિનિબોધિક શ્રુત અને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્તકરી શકે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હેભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી નારક રૂપમાં જે ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે નારક આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તે નારક શું શીલ, વ્રત ગુણ વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસને અંગીકાર કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. તે નારક શીલ આદિ ને અંગીકાર કરવામાં સમર્થ નથી થતા.

જેવા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચથી નિરન્તર ઉદ્વર્તનકરીને ઉત્પન્ન થયેલ નારકની વક્તવ્યતા કહી એજ પ્રકારે અસુરકુમાર- નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિ કુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમારના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ,

निकस्योत्पादवक्तव्यताऽवसेया, 'एगिंदियविकलेंदिएसु जहा पुढवीकाइओ' एकेन्द्रियेषु विकलेन्द्रियेषु च-द्वित्रिचतुरिन्द्रियात्मकेषु यथा पृथिवीकायिकोत्पादवक्तव्यता उक्ता तथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोत्पादवक्तव्यतापि वक्तव्या, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु मनुस्सेसु य जहा नेरइए' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु च यथा नैरयिकः-नैरयिकोत्पादवक्तव्यता उक्ता तथैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोत्पादवक्तव्यताऽपि वक्तव्या, 'वाणमंतर जोइसिय वेमाणिएसु नेरइएसु उववज्जइ पुच्छा भणिया' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु यथा नैरयिकेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्योत्पत्तेः पृच्छा भणिता-उक्ता-प्रत्युत्तरिता, तथैव वक्तव्या-प्रत्युत्तरणीया, 'एवं मणुस्से वि' एवम्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इव मनुष्योऽपि नैरयिकादिचतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण यथायोग्य मुत्पादयितव्यः, तथा च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च सर्वेष्वपि चतुर्विंशति संख्यकस्थानेषु उत्पद्यन्ते इति फलितम् 'वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा

कुमार आदि में उत्पन्न हो सकता है और आभिनिबोधिक आदि ज्ञान भी प्राप्त कर सकता है, मगर शीलव्रत आदि का पालन नहीं कर सकता।

एकेन्द्रियों और विकलेन्द्रियों अर्थात् द्वीन्द्रियों त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों में जैसे पृथ्वीकायिक जीव की उत्पाद विषयक वक्तव्यता कही है, उसी प्रकार पंचेन्द्रिय तिर्यंच योनिकों के उत्पाद की वक्तव्यता भी समझ लेना चाहिए।

पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यो में जैसे नैरयिक के उत्पाद की प्ररूपणा की गई, उसी प्रकार पंचेन्द्रिय तिर्यंच की प्ररूपणा भी करना चाहिए। वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देवों में पंचेन्द्रिय तिर्यंच के उत्पन्न होने का कथन उसी प्रकार है जैसे नारकों में उत्पन्न होने का कहा है।

इसी प्रकार अर्थात् पंचेन्द्रिय तिर्यंच के समान ही मनुष्य का उत्पाद भी चौवीसों दंडकों में यथायोग्य कहलेना चाहिए, फलितार्थ यह है कि पंचेन्द्रिय

અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અસુરકુમાર આદિમાં ઉત્પન્ન થઇ શકે છે, પણ શીલવ્રત આદિનું પાલન નથી કરી શકતા.

એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોમાં જેવાં પૃથ્વીકાયિક જીવની ઉત્પાદ વક્તવ્યતા કહી છે. એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકોના ઉત્પાદની વક્તવ્યતા પણ સમજી લેવી જોઈએ.

પચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોમા જેમ નૈરયિકના ઉત્પાદની પ્રરૂપણા કરી, એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની પ્રરૂપણા પણ કહેવી જોઇએ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના ઉત્પન્ન થવાનું કથન એજ પ્રકારે છે જેવું નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાનું કહેલ છે.

એજ પ્રકારે અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના સમાન જ મનુષ્યનો ઉત્પાદ પણ ચોવીસ દંડકોમાં યથા યોગ્ય રીતે કહી લેવો જોઇએ. ફલિતાર્થ એ છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને

असुरकुमारे वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्च यथा असुरकुमारो नैरयिकादि चतुर्विंशति-दण्डकक्रमेण यथा योग्यमुत्पादविषयतया प्रतिपादित स्तथैव प्रतिपादनीयः, तथा च यथा असुरकुमारा नैरयिकेषु नोत्पद्यन्ते असुरकुमारादिषु च नोत्पद्यन्ते पृथिवीकायिकाप्कायिक-वनस्पतिकायिकेषु उत्पद्यन्ते तेजोवायुकायिक विकलेन्द्रियेषु नोत्पद्यन्ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-निकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु नोत्पद्यन्ते तथैव यथायोग्यं क्वचिदुत्पद्यन्ते क्वचिन्नेति भावः । चतुर्थं द्वारं समाप्तम् ॥ सू० ६ ॥

पञ्चमतीर्थकरत्वद्वारवक्तव्यता

मूलम्-रयणप्पभापुढवीनेरइए णं भंते ! रयणप्पभापुढवीनेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा? गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा, से केणट्ठेणं भंते ! एवंवुच्चइ अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा ? गोयमा ! जस्स णं रयणप्पभापुढवी-नेरइयस्स तित्थगरनामगोयाइं कम्माइं बद्धाइं पुट्ठाइं निधत्ताइं कडाइं पुट्ठवियाइं निविट्ठाइं अभिनिविट्ठाइं अभिसमन्नागयाइं उदिन्नाइं णो उव-

तिर्यंच और मनुष्य चौवीसों दंडकों में उत्पन्न होते हैं, ऐसा कहना चाहिए। वान-व्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक का उत्पाद इसी प्रकार है जैसा चौवीसों दंड-कों में असुरकुमार का उत्पाद कहा है। अभिप्राय यह हुआ कि जैसे असुर-कुमार नारकों में उत्पन्न नहीं होते और असुरकुमार आदि में भी उत्पन्न नहीं होते, पृथ्वीकायिक अप्कायिक और वनस्पतिकायिकों में उत्पन्न होते हैं, तेज स्कायिकों, वायुकायिको और विकलेन्द्रियों में उत्पन्न नहीं होते, पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिकों मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्को और वैमानिकों में नहीं उत्पन्न होते, इसी प्रकार वानव्यन्तर आदि भी यथायोग्य नहीं उत्पन्न होते हैं, कहीं कहीं उत्पन्न होते हैं।

चतुर्थ द्वार समाप्त

મનુષ્ય ચોવીસ દંડકોમા ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહેવું જોઇએ. વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નો ઉત્પાદ એજપ્રકારે છે જેવો ચોવીસે દંડકોમા અસુરકુમાર નો ઉત્પાદ કહ્યો છે. અભિપ્રાય એ થયો કે જેવા અસુરકુમાર નારકોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા અને અસુરકુમાર આદિમાં પણુ ઉત્પન્ન નથી થતા, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો અને વિકલેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિકો મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમાં નથી ઉત્પન્ન થતા, એજ પ્રકારે વાનવ્યન્તર આદિ પણુ યથાયોગ્ય રીતે ક્યાક ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્યાક નથી ઉત્પન્ન થતા

ચતુર્થદ્વાર સમાપ્ત

संताइं हवं.ते से णं रयणप्पभापुढवीनेरइए रयणभाप्पभानेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा, जस्स णं रयणप्पभापुढवीनेरइयस्स तित्थगरनामगोयाइं णो बद्धाइं जाव णो उदिन्नाइं उवसंताइं हवंति से णं रयणप्पभापुढवीनेरइए रयणप्पभापुढवीनेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तित्थगरत्तं णो लभेज्जा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा, एवं सक्करप्पभा जाव वालुयप्पभापुढवीनेरइएहिंतो तित्थगरत्तं लभेज्जा, पंकप्पभापुढवीनेरइए णं भंते ! पंकप्पभापुढवीनेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, अंतकिरियं पुणकरेज्जा, धूमप्पभापुढवीनेरइए णं पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, सव्वविरइं पुण लभेज्जा, तमप्पभापुढवी पुच्छा, विरियाविरइं पुणलभेज्जा, अहे सत्तम पुढवी पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, सम्मत्तं पुणलभेज्जा, असुरकुमारस्स पुच्छा, णो इणट्ठे समट्ठे, अंतकिरियं पुणकरेज्जा, एवं निरंतरं जाव आउकाइए तेउकाइए णं भंते! तेउकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता उववज्जेज्जा तित्थगरत्तं लभेज्जा ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए, एवं वाउकाइए वि वणस्सइकाइए णं पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, अंतकिरियं पुण करेज्जा, वेइंदियतेइंदियचउरिंदिए णं पुच्छा, णो इणट्ठे समट्ठे, मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा, पंचिंदियतिरिक्खजोणिय मणूसवाणमंतरजोइसिए णं पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, अंतकिरियं पुण करेज्जा, सोहम्मगदेवेणं भंते ! अणंतरं चयं चइत्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा, गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा, एवं जहा—रयणप्पभापुढवीनेरइए एवं जाव सव्वट्ठसिद्धगदेवे ॥सू० ७॥

छाया—रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकः खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य तीर्थकरत्वं लभेत ? गौतम ! अस्त्येको लभेत अस्त्येको नो लभेत, तद् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते अस्त्येको लभेत अस्त्येको नो लभेत ? गौतम ! यस्य खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयि-

कस्य तीर्थङ्करनामगोत्राणि कर्माणि बद्धानि स्पृष्टानि निधत्तानि (निहितानि) कृतानि प्रस्थापितानि निविष्टानि अभिनिविष्टानि अभिसमन्वागतानि उदीर्णानि नो उपशान्तानि भवन्ति स खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिको रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य तीर्थकरत्वं लभेत,

पंचम तीर्थंकर द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(रयणप्पभा पुढवीनेरइए णं भंते! रयणप्पभापुढवीनेरइएहिंतो) हे भगवन्! रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (तित्थगरत्तं लभेज्जा?) तीर्थंकरत्व प्राप्त करते हैं? (गोयमा! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए, णो लभेज्जा) हे गौतम! कोई-कोई प्राप्त करता है कोई-कोई प्राप्त नहीं करता (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ) हे भगवन्! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि (अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) कोई प्राप्त करता है, कोई नहीं प्राप्त करता (गोयमा! जस्स णं रयणप्पभापुढवी नेरइयस्स) हे गौतम! रत्नप्रभा पृथ्वी के जिस नारक के (तित्थगरनामगोयाइं कम्माइं) तीर्थंकर नामगोत्र कर्म (बद्धाइं) बद्ध (पुट्ठाइं) स्पृष्ट (निधत्ताइं) निधत्त (कडाइं) कृत (पट्ठवियाइं) प्रस्थापित (निविट्ठाइं) निविष्ट (अभिनिविट्ठाइं) अभिनिविष्ट (अभिसमन्नागयाइं) अभिसमन्वागत (उदिन्नाइं) उदयागत (णो उवसंताइं) उपशान्त नही (हवंति) होते हैं (से णं रयणप्पभापुढवी नेरइए) वह रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक (रयणप्पभापुढवी नेरइएहिंतो) रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन कर के (तित्थ

પચમ તીર્થંકર દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(रयणप्पभापुढवीनेरइए भंते! रयणप्पभापुढवीनेरइएहिंतो) હે ભગવન્! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (तित्थगरत्तं लभेज्जा?) તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે? (गोयमा! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा) હે ગૌતમ! કોઈ-કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે અને કોઈ કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા (से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ) હે ભગવન્! ક્યા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે (अथेलाइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा) કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ નથી પ્રાપ્ત કરતા (गोयमा! जस्सणं रयणप्पभापुढवी नेरइयस्स) હે ગૌતમ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે નારકના જીવ (तित्थगरनामगोयाइ कम्माइं) (તીર્થંકર નામ ગોત્ર કર્મ (बद्धाइं) બદ્ધ (पुट्ठाइं) સ્પૃષ્ટ (निधत्ताइं) નિધત્ત (कडाइं) કૃત (पट्ठवियाइं) પ્રસ્થાપિત (निविट्ठाइं) નિવિષ્ટ (अभिनिविट्ठाइं) અભિનિવિષ્ટ (अभिसमन्नागयाइं) અભિસમન્વાગત (उदिन्नाइं) ઉદયાગત (णो उवसंपत्ताइं) ઉપશાન્તનહીં (हवंति) હોય છે (से णं रयणप्पभापुढवी नेरइए) તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક (रयणप्पभापुढवी नेरइएहिंतो) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (तित्थगरत्तं लभेज्जा) તીર્થંકરત્વને પ્રાપ્ત કરી લે છે. (जस्स णं रयणप्पभापुढवी नेरइयस्स)

यस्य खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थंकरनामगोत्राणि नो बद्धानि यावत् नो उदीर्णानि उपशान्तानि भवन्ति स खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिको रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तर-मुद्वृत्य तीर्थंकरत्वं नो लभेत, स तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, एवं शर्कराप्रभा यावद् वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्य स्तीर्थंकरत्वं लभेत, पङ्क-प्रभापृथिवी नैरयिकः खलु भदन्त ! पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य तीर्थंकरत्वं

गरत्तं लभेज्जा) तीर्थंकरत्वको प्राप्त करता है (जस्स णं रयणप्पभापुढवी नेरइ यस्स) रत्नप्रभा पृथ्वी के जिस नारक (तित्थगरनामगोयाइं णो बद्धाइं) तीर्थंकर नामगोत्र कर्म नहीं बंधा है (जाव नो उदिन्नाइं) यावत् उदय में नहीं आया है (उवसंताइं हवंति) उपशान्त हैं (से णं रयणप्पभापुढवीनेरइए) वह रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक (रयणप्पभापुढवीनेरइएहिंतो) रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (तित्थगरत्तं णो लभेज्जा) तीर्थंकर त्व प्राप्त नहीं करता (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) हे गौतम ! इस हेतुसे ऐसा कहा जाता है कि कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नहीं करता

(एवं सक्करप्पभा जाव वालुयप्पभा पुढवी नेरइएहिंतो) इसी प्रकार शर्करा-प्रभा यावत् वालुका प्रभा पृथ्वी के नारकों से (तित्थगरत्तं लभेज्जा) तीर्थंकर पन पाता है

(पंकप्पभापुढवी नेरइए णं भंते ! पंकप्पभा पुढवी नेरइएहिंतो) भगवन् ! पंकप्रभा पृथ्वी का नारक पंकप्रभा पृथ्वी के नारकों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (तित्थगरत्तं लभेज्जा ?) तीर्थंकरत्व प्राप्त करता है ?

જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકના (तित्थगर नामगोयाइं णो बद्धाइं) તીર્થંકર નામગોત્ર કર્મ નથી બંધાતા (जाव नो उदिन्नाइं) યાવત્ ઉદયમાં નથી આવ્યા (उवसंताइं हवंति) ઉપશાન્ત છે. (से णं रयणप्पभा पुढवी नेरइए) તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક (रयणप्पभा पुढवी नेरइएहिंतो) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (तित्थगरत्तं णो लभेज्जा) તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત નથી કરતા (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા.

(एवं सक्करप्पभा जाव वालुयप्पभापुढवि नेरइएहिंतो) એજ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા યાવત્ વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી (तित्थगरत्तं लभेज्जा) તીર્થંકરપણું મેળવે છે.

(पंकप्पभापुढवी नेरइएणं भंते ! पंकप्पभापुढवी नेरइएहिंतो) હે ભગવન્ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકપણાથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (तित्थगरत्तं लभेज्जा) તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ !

लभेत ! गौतम ! नायमर्थः समर्थः, अन्तक्रियां पुनः कुर्यात्, धूमप्रभापृथिवी नैरयिकः खलु पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, सर्वविरतिं पुनर्लभेत, तमःप्रभापृथिवी पृच्छा, विरत्यविरतिं पुनर्लभेत, अधः सप्तमपृथिवी पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, सम्यक्त्वं पुनर्लभेत, असुरकुमारस्य पृच्छा, नायमर्थः समर्थः, अन्तक्रियां पुनः कुर्यात्, एवं निरन्तरं यावद् अप्कायिकः, तेजस्कायिकः खलु भदन्त ! तेजस्कायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य उपपद्येत तीर्थकरत्वं लभेत ?

(गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (अंतकिरियं पुण करेज्जा) मगर अन्तक्रिया करता है ।

(धूमप्पभापुढवीनेरइए णं पुच्छा) धूमप्रभा पृथ्वी के नारक के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (सव्वविरइं पुण लभेज्जा) किन्तु सर्वविरति प्राप्त करता है ।

(तमप्पभापुढवी पुच्छा ?) तमःप्रभा पृथ्वी संबंधी प्रश्न ? (विरया विरइं पुण लभेज्जा) विरता विरति को पाता है (अहे सत्तमा पुढवी पुच्छा ?) अधः सप्तमी पृथ्वी संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (सम्मत्तं पुण लभेज्जा) सम्यक्त्व तो प्राप्त कर सकता है

(असुरकुमारस्स पुच्छा) असुरकुमार की पृच्छा ? (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं (अंतकिरियं पुण करेज्जा) किन्तु अन्तक्रिया करता है (एवं निरंतरं जाव आउकाइए) इस प्रकार निरन्तर अप्काइक तक ।

(तेउकाइए णं भंते ! तेउक्काइएहिंतो) हे भगवन् ! तेजस्काइयिक तेजस्कायिकों से (अणंतरं उव्वट्टित्ता) अनन्तर उद्वर्त्तन करके (उववज्जेज्जा) उत्पन्न

આ અર્થ સમર્થ નથી (अंतकिरियं पुण करेज्जा) પણ અંતક્રિયા કરે છે.

(धूमप्पभा पुढवी नेरइएणं पुच्छा ?) ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (सव्वविरइं पुण लभेज्जा) પરન્તુ સર્વ વિરતિ પ્રાપ્ત કરે છે

(तमप्पभा पुढवी पुच्छा ?) તમઃપ્રભા પૃથ્વી સંબંધી પ્રશ્ન ? (विरयाविरइं पुण लभेज्जा) વિરતા વિરતીને પામે છે, (अहे सत्तमा पुढवी पुच्छा ?) અધઃસપ્તમી પૃથ્વી સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (सम्मत्तं पुण लभेज्जा) સમ્યક્ત્વને તો પ્રાપ્ત કરે છે.

(असुरकुमारस्स पुच्छा ?) અસુરકુમારની પૃચ્છા ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) આ અર્થ સમર્થ નથી (अंतकिरियं पुण करेज्जा) પરન્તુ અન્તક્રિયા કરે છે (एवं निरंतरं जाव आउकाइए) એ પ્રકારે નિરન્તર અપ્કાયિક સુધી સમજવું.

(तेउक्काइएणं भंते ! तेउक्काइएहिंतो) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક તેજસ્કાયિકોથી (अणंतरं उव्वट्टित्ता) અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને (उववज्जेज्जा) ઉત્પન્ન થાય છે (तित्थगरत्तं लभेज्जा ?)

गौतम ! नायमर्थः समर्थः, केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं लभेत श्रवणतया, एवं वायुकायिकोऽपि, वनस्पतिकायिकः खलु पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, अन्तक्रियां पुनः कुर्यात्, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियः खलु पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेत्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्य वानव्यन्तर ज्योतिष्काः खलु पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, अन्तक्रियां पुनःकुर्यात्, सौधर्मगदेवः खलु भदन्त ! अनन्तरं च्यवं च्युत्वा तीर्थकरत्वं लभेत ?

होता है (तित्थगरत्तं लभेज्जा ?) तीर्थकरत्व प्राप्त करता है ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं हैं (केवलि पण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए।) केवली द्वारा प्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त करता है (एवं वाउकाइए वि) इसी प्रकार वायुकायिक भी (वणस्सइकाइए णं पुच्छा ?) वनस्पतिकायिक संबंधी प्रश्न (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (अंतकिरियं पुण करेज्जा) किन्तु अन्तक्रिया करता है (बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिए णं पुच्छा ?) द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) मनःपर्यवज्ञान प्राप्त करता है।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणूसवाणमंतरजोइसिए णं पुच्छा ?) पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (अंतकिरियं पुण करेज्जा) अन्तक्रिया तो करता है।

(सोहम्मगदेवेणं भंते ! अणंतरं चयं चइत्ता) हे भगवन् ! सौधर्म कल्प का देव अनन्तर चय करके (तित्थगरत्तं लभेज्जा) तीर्थकरत्व का लाभ करता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) हे गौतम ! कोई लाभ

તીર્થંકરત્વને પ્રાપ્ત કરે છે ? (णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (केवलिपण्णत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए) કેવળી દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મનુ શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે (एवं वाउकाइए वि) એજ પ્રકારે વાયુકાયિક પણ (वणस्सइकाइएणं पुच्छा ?) વનસ્પતિકાયિક સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा) મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिय मणूस वाणमंतरजोइसिए ण पुच्छा ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક સંબંધી પ્રશ્ન ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (अंतकिरियं पुण करेज्जा) અન્તક્રિયા તો કરે છે

(सोहम्मगदेवेणं भंते ! अणंतरं चयं चइत्ता) હે ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પના દેવ અનન્તર ચય કરીને (तित्थगरत्तं लभेज्जा) તીર્થંકરત્વનો લાભ કરે છે ? (गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा अत्थेगइए नो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ લાભ કરે છે, કોઈ લાભ નથી કરતા (एवं जहा

गौतम! अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, एवं यथा रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः, एवं यावत् सर्वार्थसिद्धदेवः ॥ सू० ७ ॥

टीका-अथ पञ्चमं तीर्थङ्करत्वलक्षणं द्वारं प्ररूपयितुमाह-'रयणप्पभापुढवी नेरइए णं भंते! रयणप्पभापुढवी नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा?' हे भदन्त! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तीर्थकरत्वं लभेत? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'अत्थेगइए लभेज्जा अत्थेगइए णो लभेज्जा' अस्त्येकः कश्चित् रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः स्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य तीर्थकरत्वं लभेत, अस्त्येकः कश्चित् नो लभेत, गौतम स्तत्र पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-अत्थेगइए लभेज्जा अत्थेगइए णो लभेज्जा?' हे भदन्त! तद्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यद्-अस्त्येकः-कश्चित् तीर्थकरत्वं लभेत, अस्त्येकः कश्चित् नो तीर्थकरत्वं लभेत,

---

करता है, कोई लाभ नहीं करता (एवं जहा रयणप्पभापुढवी नेरइए) इस प्रकार जैसे रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक (एवं जाव सव्वट्ठसिद्धगदेवे) इसी प्रकार सर्वार्थसिद्ध विमान के देव तक कहना चाहिए।

टीकार्थ-अब तीर्थंकर द्वार नामक पांचवें द्वार की प्ररूपणा की जाती है।

गौतमस्वामी-प्रश्न करते हैं-हे भगवन्! क्या रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके तीर्थंकरत्व प्राप्त करता है? अर्थात् तीर्थंकर हो सकता है।

भगवान्-हे गौतम! रत्नप्रभा पृथ्वी का कोई नारक अपने भव से निकल कर तीर्थंकर हो सकता है, कोई नहीं होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! किस कारण ऐसा कहते हैं कि कोई रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक, रत्नप्रभा पृथ्वी से निकल कर सीधा मनुष्य भव में उत्पन्न

रयणप्पभा पुढवी नेरइए) એ પ્રકારે જેવા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક (एवं जाव सव्वट्ठसिद्धगदेवे) એજ પ્રકારે સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનના દેવ સુધી કહેવું જોઇએ.

ટીકાર્થ-હવે તીર્થંકરદ્વાર નામક પાંચમા દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે,

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્! શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે? અર્થાત્ તીર્થંકર થઈ શકે છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કોઈ નારક પોતાના ભવથી નિકળીને તીર્થંકર થઈ શકે છે, કોઈ નથી થઈ શકતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શા કારણે એમ કહે છે કે કોઈ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક, રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી નિકળીને સીધા મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થઇને તીર્થંકર થઇ શકે છે અને કોઇ નથી થઇ શકતા,

इति ! भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जस्स णं रयणप्पभापुढवी नेरइयस्स तित्थगर-नामगोयाइं कम्माइं बद्धाइं पुट्ठाइं निधत्ताइं, कडाइं पुट्ठवियाइं निविट्ठाइं अभिनिविट्ठाइं' यस्य खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थकरगोत्राणि कर्माणि बद्धानि–सूचीकलाप इव सूत्रेण प्रथमतः बद्धमात्राणि, ततोऽग्निसम्पर्कानन्तरं सकृत् घनकुट्टित सूचीकलापइव स्पृष्टानि, निधत्तानि–निहितानि–उद्वर्तनापवर्तनावर्जशेषकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापितानि, कृतानि–

होकर तीर्थङ्कर हो सकता है कोई नहीं होता है?

भगवान्–हे गौतम ! जिस रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकने पहले कभी तीर्थंकर नामगोत्र कर्म बद्ध किया है, स्पृष्ट किया है, निधत्त किया है, निकाचित किया है, प्रस्थापित किया है, निविष्ट किया है, अभिनिविष्ट किया है, सामने आया है, उदय में आया है, उपशान्त नहीं है, वही नारक तीर्थकर होता है। इसके विपरीत, जिस रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक ने तीर्थंकर नामगोत्र कर्म नहीं बांधा है यावत् जिसके उदय में नहीं आया है, उपशान्त है, वह तीर्थंकरत्व नहीं प्राप्त करता है।

यहां तीर्थकर कर्म के लिए बद्ध आदि अनेक पदों का प्रयोग किया गया है। उनके अर्थ में जो भिन्नता है, वह इस प्रकार है–जैसे अनेक सुइयों को सूत्र से बांध दिया जाता है, वैसे पहले पहल आत्मा के साथ कर्मको साधारण संयोग होना बद्ध होना कहलाता है। जब उन सुइयों को अग्नि में तपाकर घन से कूट दिया जाता है, तब उनमें परस्पर जो सघनता उत्पन्न होती हैं, उसी प्रकार आत्म-प्रदेशों और कर्म में सघनता उत्पन्न होना स्पृष्ट होना कहलाता है। निधत्त का अर्थ है उद्वर्त्तनाकरण के सिवाय शेष करण जिसमें लागू न हो सकें, इस

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકે પહેલા કયારેય તીર્થંકર નામ ગોત્ર કર્મ નો બંધ કરેલ છે, સ્પૃષ્ટ કરેલ છે, નિધત્ત કરેલ છે નિકાચિત કરેલ છે, પ્રસ્થાપિત કરેલ છે, નિવિષ્ટ કરેલ છે, અભિનિવિષ્ટ કરેલ છે સામે આવેલ છે, ઉદયમાં આવેલ છે, ઉપશાન્ત નથી, તેજ નારકો તીર્થંકર થાય છે. તેના સિવાયના જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક છે, તે તીર્થંકર નામગોત્ર કર્મ બાંધતા નથી યાવત્ જેના ઉદયમાં નથી આવેલા ઉપશાન્ત છે તે તીર્થંકરત્વને નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા.

અહીં તીર્થંકર નામકર્મને માટે બદ્ધ આદિ અનેક પદોનો પ્રયોગ કરાયેલ છે, તેના અર્થમાં જે ભિન્નતા છે, તે આ પ્રકારે છે–જેમ અનેક સોયોને સૂત્રથી બાંધી દેવામાં આવે છે તેમજ સૌથી પહેલો આત્માની સાથે કર્મનો સાધારણ સંયોગ થાય તે બદ્ધ થયેલ કહેવાય જ્યારે તે સોયોને અગ્નિમાં તપાવી અને ઘણુથી ટીપવામાં આવે ત્યારે તેમનામાં સઘનતા ઉત્પન્ન થાય છે, એજ રીતે આત્મપ્રદેશો અને કર્મમાં સઘનતા ઉત્પન્ન થવી તેને સ્પૃષ્ટ થવુ કહેવાય છે.

નિધત્તનો અર્થ છે–ઉદ્વર્તના કરણ અને અપવર્તના કરણના સિવાય શેષ કરણ જેમાં

निकाचितानि सकलकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापितानीत्यर्थः, प्रस्थापितानि मनुष्यगति पञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्तिनामसहोदयत्वेन व्यवस्थापितानि, निविष्टानि उत्कृष्टानुभावजनकत्वेन स्थितानि, अभिनिविष्टानि-विलक्षण विलक्षणतराध्यवसायभावेन अत्युत्कृष्टानुभावजनकतया व्यवस्थापितानि, तथा-'अभिसमन्नागयाइं उदिन्नाइं णो उवसंताइं हवंति' अभिसमन्वागतानि-उदयाभिमुखीभूतानि, उदीर्णानि-विपाकोदयम् प्राप्तानि नोपशान्तानि-नात्यन्ताभावमापन्नानि निकाचितावस्थोद्रेकरहितानि वा न भवन्ति 'से णं रयणप्पभापुढवी नेरइए रयणप्पभापुढवी नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा' स खलु-उपर्युक्त स्वरूपो रत्नप्रभापृथिवी नैरयिको रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्यो-

---

प्रकार कर्मों को व्यवस्थापित करना। कृत का अभिप्राय है निकाचित करना अर्थात् जिनमें किसी भी करण का प्रवेश न हो सके। प्रस्थापित का अर्थ है-मनुष्यगति, पंचेन्द्रिय जाति, त्रस, बादर पर्याप्त, सुभग, आदेय, एवं यशः कीर्त्ति नाम कर्म के उदय के साथ व्यवस्थापित होना। निविष्ट का आशय है बद्ध-कर्मों का उत्कृष्ट अनुभाव जनक रूप में स्थित होना। वही कर्म जब विलक्षण अध्यवसाय के कारण अत्यन्त तीव्र अनुभाव का जनक होता है तब वह अभिनिविष्ट कहलाता है। अभि समन्वागत का अर्थ है उदय के सन्मुख होना उदीर्ण या उदयप्राप्त का मतलब है-कर्म अपना फल देने लगे। कर्म के उपशान्त होने के यहां दो अर्थ हैं-प्रथम यह कि उस कर्म को सत्ता ही न हो, अर्थात् वह कर्म बंधा ही न हो दूसरा अर्थ है-बद्ध हो चुकने पर भी निकाचित या उदय आदि अवस्था को प्राप्त न हो आशय यह हुआ कि रत्नप्रभा पृथ्वी के जिस नारक ने पूर्वकाल में तीर्थंकर नामकर्म का बन्ध किया है और

લાગુ ન થઇ શકે, એ પ્રકારે કર્મોને વ્યવસ્થાપિત કરવાં કૃતનો અભિપ્રાય છે નિકાચિત કરેવું અર્થાત્ જેમનામાં કોઇ પણ કરણનો પ્રવેશ ન થઇ શકે. પ્રસ્થાપિતનો અર્થ છે-મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, ત્રસ બાદર, પર્યાપ્ત, સુભગ, આદેય તેમજ યશઃ કીર્તિ નામકર્મના ઉદયની સાથે વ્યવસ્થાપિત થવું.

નિવિષ્ટનો આશય છે બદ્ધ કર્મોનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાવ જનક રૂપમા સ્થિત થવું તેથી કર્મ બધા વિલક્ષણ અધ્યવસાયના કારણે અત્યત તીવ્ર અનુભાવના જનક થાય છે ત્યારેતે અભિનિવિષ્ટ કહેવાય છે,

અભિસમન્વાગતનો અર્થ છે ઉદયના સંમુખ થવુ ઉદીર્ણ અગર ઉદય પ્રાપ્તનો અર્થ છે-કર્મ પોતાનું ફળ આપવા લાગે. કર્મના ઉપશાન્ત થવાના અહીં બે અર્થ છે પ્રથમ એ કે તે કર્મની સત્તા જ ન હોય, અર્થાત્ તે કર્મ બાંધ્યુ જ ન હોય, બીજો અર્થ-બદ્ધ થઇ જવા છતાં પણ નિકાચિત અગર ઉદય આદિ અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન થાય. આશય એ થયો કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે નારકે પૂર્વકાળમાં તીર્થંકર નામ કર્મનું બન્ધન કર્યું છે અને બાંધેલું તે કર્મ ઉદયમાં આવ્યું છે, તેજ નારક તીર્થંકર થાય છે. જેણે કર્મનો

ऽनन्तरमुद्वृत्य तीर्थकरत्वं लभेत, किन्तु-'जस्सणं रयणप्पभापुढवी नेरइयस्स तित्थयरनाम गोयाइं णो बद्धाइं जाव णो उदिन्नाइं उवसंताइं हवंति' यस्य पुनारत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थकरनामगोत्राणि कर्माणि नो बद्धानि यावद् नो स्पृष्टानि नो निधत्तानि नो कृतानि नो प्रस्थापितानि नो निविष्टानि नो अभिनिविष्टानि नो अभिसमन्वागतानि नोदीर्णानि अथ उपशान्तानि भवन्ति 'सेणं रयणप्पभापुढवी नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तित्थगरत्तं णो लभेज्जा' स खलु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिको रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य तीर्थकरत्वं नो लभेत ।

प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-,अत्थेगइए लभेज्जा अत्थेगइए णो लभेज्जा' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन-उपर्युक्तकारणेन एवम्-उक्तरीत्या पूर्वाचार्यैः कथ्यते यत्-अस्त्येकः-कश्चित् रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः स्वभवेभ्य उद्वर्तनानन्तरं तीर्थकरत्वं लभेत' अस्त्येकः कश्चिद् रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः स्वभवेभ्य उद्वर्तनानन्तरं तीर्थकरत्वं नो लभेत, 'एवं सक्करप्पभा जाव वालुयप्पभापुढवी नेरइएहिंतो तित्थगरत्तं लभेज्जा' एवम्-रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकवदेव शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिको यावत्-शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य कश्चित् तीर्थकरत्वं लभेत कश्चिन्नो लभेत, वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकोऽपि वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य कश्चित् तीर्थकरत्वं लभेत, कश्चित तीर्थकरत्वं नो लभेत प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-'पंकप्पभापुढवी

बांधा हुआ वह कर्म उदय में आया है, वही नारक तीर्थंकर होता है। जिसने कर्म का बन्ध ही नहीं किया अथवा बंध करने पर भी जिस के उसका उदय नहीं हुआ, वह तीर्थंकर नहीं होता है। उक्त कथन का उपसंहार किया गया है इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि रत्नप्रभा पृथ्वी का कोई नारक तीर्थंकरत्व प्राप्त करता है, कोई नही प्राप्त करता।

इसी प्रकार शर्कराप्रभा और वालुकाप्रभा पृथ्वी का कोई नारक इन पृथिवियों से निकल कर और मनुष्य भव प्राप्त करके तीर्थंकरत्व प्राप्त करता है और कोई नारक नहीं भी प्राप्त करता है। इस का कारण पूर्ववत् समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंकप्रभा पृथिवी का नारक पंकप्रभा पृथिवी के

બન્ધ જ નથી કર્યો અથવા બન્ધ કરવા છતા પણ જેને તેનો ઉદય નથી થયો. તે તીર્થંકર નથી થતા. ઉક્ત કથનનો ઉપસંહાર કરવામા આવે છે-એ કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો કોઈ નારક તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઇ નથી પ્રાપ્ત કરતા

એજ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીકાય કોઇ નારક, એ પૃથ્વીઓમાંથી નિકળીને અને મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે, અને કોઇ નારક નથી પણ પ્રાપ્ત કરતા એનું કારણ પૂર્વવત્ સમજી લેવું જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીનો નારક પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી

नेरइएणं भंते! पंकप्पभापुढवी नेरइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा?' हे भदन्त! पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकः खलु पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तीर्थकरत्वं लभेत? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, 'अंतकिरियं पुण करेज्जा' किन्तु-पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकः अन्त-क्रियां-मोक्षं पुनःकुर्यात्-लभेत, गौतमः पृच्छति-'धूमप्पभापुढवीनेरइए पुच्छा' धूमप्रभा-पृथिवीनैरयिकः खलु धूमप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तीर्थकरत्वं लभेत? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा! हे गौतम! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, किन्तु-'सव्वविरइं पुण लभेज्जा' सर्वविरतिं पुनर्लभेत धूमप्रभापृथिवी नैरयिकः परन्तु न अन्तक्रियामपि कुर्यात्, गौतमः पृच्छति-'तमप्पभापुढवीपुच्छा' तमःप्रभापृथिवी नैर-

नारकों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके क्या तीर्थंकरत्व प्राप्त करता है?

भगवान्-गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् पंकप्रभा का नारक अपने भव का त्याग करके और मनुष्य होकर भी तीर्थंकरत्व प्राप्त नहीं कर सकता। हां, वह मोक्ष प्राप्त कर सकता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! क्या धूमप्रभा पृथ्वी का नारक धूमप्रभा पृथिवी के नारकों से निकल कर तीर्थंकर हो सकता है?

भगवान्-हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है, किन्तु उसे सर्वविरति प्राप्त हो सकता है। तात्पर्य यह है कि धूमप्रभा पृथ्वी से निकला हुआ जीव न तीर्थंकर हो सकता है और न मुक्ति प्राप्त कर सकता है अधिक से अधिक सर्ववि-रति चारित्र पा सकता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! तमःप्रभा पृथ्वी का नारक तमःप्रभा पृथ्वी से अनन्तर उद्वर्त्तन करके क्या तीर्थंकरत्व प्राप्त कर सकता है?

અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને શું તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ પંકપ્રભાનો નારક પોતાના ભવનો ત્યાગ કરીને અને મનુષ્ય થઈને પણ તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત નથી કરતો હા, તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શું ધૂમપ્રભા પૃથ્વીનો નારક ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી નિકળીને તીર્થંકર થઇ શકે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! આ અર્થ સમર્થ નથી, પણ તેને સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તાત્પર્ય એ છે કે, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીથી નિકળનો જીવ તીર્થંકર થઈ શકે છે અને મુક્તિ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો. અધિકથી અધિક સર્વવિરતી ચારિત્ર મેળવી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! તમઃપ્રભા પૃથ્વીનો નારક તમઃપ્રભા પૃથ્વીથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને શું તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે?

यिकः खलु तमःप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य किं तीर्थंकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-'विरयाविरइंपुण लभेज्जा' तमःप्रभापृथिवी नैरयिकः तीर्थंकरत्वं नो लभेत सर्वविरतिमपि नो लभेत अपितु विरत्यविरतिं-देशविरतिं श्रावकत्वं पुनर्लभेत, गौतमः पृच्छति-'अहे सत्तमपुढवीपुच्छा' अधः सप्तम पृथिवीनैरयिकः खलु अधः सप्तमपृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य किं तीर्थंकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः किन्तु-'सम्मत्तं पुणलभेज्जा' सम्यक्त्वं पुनर्लभेत, तथा च अधः सप्तमपृथिवी नैरयिको नो तीर्थंकरत्वं लभेत नापि अन्तक्रियां कुर्यात्, नो वा सर्वविरतिं लभेत, नापि वा देशविरतिं लभेत, किन्तु केवलं सम्यक्त्वमात्रं लभेतेति भावः, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारस्स पुच्छा' हे भदन्त ! असुरकुमारस्य

भगवान्-हे गौतम ! नहीं, वह विरताविरति प्राप्त कर सकता है। आशय यह है कि तमःप्रभा पृथ्वी का नारक न तीर्थंकर हो सकता है, न मुक्ति प्राप्त कर सकता है और न सर्वविरति चारित्र को अंगीकार कर सकता है, वह देशविरति चारित्र को प्राप्त कर पाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सातवीं तमस्तमःपृथिवी से निकला हुआ नारक क्या तीर्थंकर हो सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, किन्तु वह सम्यक्त्व प्राप्त कर सकता है। आशय यह है कि सातवीं पृथ्वी से सीधा निकला हुआ नारक न तो तीर्थंकर हो सकता है, न मुक्त हो सकता है, न सर्वविरति या देशविरति चारित्र को प्राप्त कर सकता है। वह अधिक से अधिक सम्यक्त्व प्राप्त करने में समर्थ होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमार संबंधी पृच्छा ? अर्थात् क्या असुरकुमार असुरकुमरों से उद्वर्त्तन करके तीर्थंकरत्व प्राप्त करता है ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ના. તે વિરતાવિરતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આશય એ છે કે તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારક તીર્થંકર થઇ શકે છે, મુક્તિ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો અને સર્વવિરતિ ચારિત્ર જ નથી અંગીકાર કરી શકતો તે દેશ વિરતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હેભગવન્ ! સાતમી તમસ્તમ. પૃથ્વીથી નિકળેલ નારક શું તીર્થંકરત્વને પામે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી, પરન્તુ તે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આશય એ છે કે સાતમી પૃથ્વીથી સીધો નિકળેલો નારક નથી તીર્થંકર થઈ શકતો કે નથી મુક્ત થઈ શકતો, નથી સર્વવિરતિ દેશ વિરતિ ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અધિકથી અધિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવામા સમર્થ બને છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર સબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ શું અસુરકુમારોથી ઉદ્વર્તન કરીને તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ?

पृच्छा, तथा चासुरकुमारः खलु असुरकुमारेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तिर्थंकरत्वं लभेत ? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, किन्तु-'अंतकिरियं पुण करेज्जा' असुरकुमारः अन्तक्रियां-मोक्षं पुनः कुर्यात्-शक्नुयात् 'एवं निरंतरं जाव आउकाइए' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या निरन्तरम्-अव्यवधानेन अव्यवच्छेदेनेत्यर्थः, यावत्-नागकुमारः, सुवर्णकुमारः, अग्निकुमारः, विद्युत्कुमारः, उदधिकुमारः, द्वीपकुमारः, दिक्कुमारः, स्तनितकुमारः, पृथिवीकायिकः, अप्कायिकश्च स्वस्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य तीर्थंकरत्वं नो लभेत किन्तु अन्तक्रियां पुनःकुर्यात्, गौतमः पृच्छति-'तेउकाइए णं भंते ! तेउकाइएहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता उववज्जेज्जा तित्थगरत्तं लभेज्जा ?' हे भदन्त ! तेजस्कायिकः खलु तेजस्कायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किमुत्पद्येत् अथ च तीर्थंकरत्वं लभेत ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, किन्तु तेजस्कायिकः 'केवलिपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सवणयाए' केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रवणतया-श्रोतुं लभेत-

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् तीर्थंकरत्व प्राप्त नही कर सकता, किन्तु मोक्ष प्राप्त कर सकता है।

इस तरह असुरकुमारों की भांति लगातार अप्कायिक तक अर्थात् असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार तथा पृथ्वीकायिक और अप्कायिक तथा वनस्पतिकाय अपने-अपने भवों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके तीर्थंकरत्व प्राप्त नहीं कर सकते किन्तु अन्तक्रिया कर सकते हैं।

गौतमस्वामी-भगवन् ! तेजस्कायिक तेजस्कायिकों से अनन्त उद्वर्तन करके आगामी भवों में उत्पन्न होकर क्या तीर्थंकरत्व प्राप्त करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, किन्तु वह तेजस्कायिक केवलिप्ररूपित धर्म का श्रवण प्राप्त कर सकता है। इसी प्रकार वायुकायिक भी

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ તીર્થંકરત્વ, પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા, પરન્તુ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

એ રીતે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, દ્વીપકુમાર દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર તથા પૃથ્વીકાયિક અને અપ્કાયિક તથા વનસ્પતિકાયિક પોતપોતાના ભવોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા પરન્તુ અન્તક્રિયા કરી શકે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક તેજસ્કાયિકેથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને આગામી ભવમાં ઉત્પન્ન થઈને શું તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કિન્તુ તે તેજસ્કાયિક કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? એ પ્રકારે વાયુકાયિક પણ વાયુકાયિકોથી

समर्थो भवेत्, 'एवं वाउकाइए वि' एवम्-तेजस्कायिकवदेव वायुकायिकोऽपि वायुकायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य नो तीर्थकरत्वं लभेत किन्तु केवलिप्रज्ञप्तं धर्म श्रोतुं समर्थो भवेत् तथा च तेजस्कायिका वायुकायिकाश्च स्वस्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य सन्तोऽन्तक्रियामपि न कुर्वन्ति मनुष्येषु तेषामनन्तर्येणोत्पादाभावादिति, गौतमः पृच्छति-'वणस्सइकाइए णं पुच्छा' वनस्पतिकायिकः खलु वनस्पतिकायिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तीर्थकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, किन्तु-'अंतकिरियं पुणकरेज्जा' वनस्पतिकायिको वनस्पतिकायिकेभ्यः उद्वर्तनानन्तरम् अन्तक्रियां-मोक्षं पुनः कुर्यात्-प्राप्नुयात्, गौतमः पृच्छति-'बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिए णं पुच्छा' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियः खलु द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तीर्थकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-द्वि त्रि चतुरिन्द्रियोऽन्तक्रियामपि न कुर्यात् तीर्थकरत्वं च नो लभेत किन्तु-'मणपज्जवनाणं उप्पाडेज्जा' मनःपर्यवज्ञानं तु उत्पादयेत्, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतिरिक्ख जोणिय मणूसवाणमंतर जोइसिए णं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्य-

---

वायुकायिकों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके तीर्थकरत्व नहीं प्राप्त कर सकता, किन्तु केवली द्वारा उपदिष्ट धर्म को श्रवण करने में समर्थ होता है। इस प्रकार तेजस्कायिक और वायुकायिक अपने-अपने भव से अनन्तर उद्वर्त्तन करके अन्तक्रिया भी नहीं करते हैं, क्योंकि वे अनन्तर भव में मनुष्यों में उत्पन्न नहीं होते

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय, त्रिन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय अपने-अपने भवों से उद्वर्त्तन करके क्या तीर्थकरत्व प्राप्त कर सकते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। द्वीन्द्रियादि अपने भवों से अनन्तर उद्वर्तन करके तीर्थंकर नहीं हो सकते, किन्तु मनःपर्यवज्ञान प्राप्त कर सकते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य, वानव्यन्तर, और

અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને તીર્થંકરત્વ નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા, પરન્તુ કેવલિ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મને શ્રવણ કરવામાં સમર્થ થાય છે એ પ્રકારે તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક પોતપોતાના ભવથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને અન્તક્રિયા પણ નથી કરતા, કેમકે અનન્તર ભવમાં મનુષ્યો ઉત્પન્ન નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પોતપોતાના ભવોથી ઉદ્વર્તન કરીને શું તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ આ અર્થ સમર્થ નથી. દ્વીન્દ્રિય આદિ પોતપોતાના ભવોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને તીર્થંકર નથી થઈ શકતા, પરન્તુ મનઃપર્યજ્ઞાન, પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ શું પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક

वानव्यन्तर ज्योतिष्काः खलु स्वस्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य किं तीर्थकरत्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः किन्तु-'अंतकिरियं पुणकरेज्जा' अन्तक्रियां-मोक्षं पुनः कुर्यात्, न तु तीर्थकरत्वं लभेतेतिभावः, गौतमः पृच्छति-'सोहम्मगदेवे णं भंते ! अणंतरं चयं चइत्ता तित्थगरत्तं लभेज्जा !' हे भदन्त ! सौधर्मकदेवः खलु स्वभवेभ्योऽनन्तरं च्यवं च्युत्वा किं तीर्थकरत्वं लभेत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा' अस्त्येकः-कश्चित् सौधर्मदेव स्तीर्थकरत्वं लभेत, अस्त्येकः-कश्चित् सौधर्मदेव स्तीर्थकरत्वं नो लभेतेति भावः, 'एवं जहा-रयणप्पभापुढविनेरइए एवं जाव सव्वट्ठसिद्धगदेवे' एवम्-

ज्योतिष्क देव अपने-अपने भवों से अनन्तर उद्वर्तन करके क्या तीर्थकरत्व प्राप्त कर सकते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, अर्थात् उपर्युक्त जीव अपने भव का त्याग करके मनुष्य भव में आ जाएं तो भी तीर्थकर नहीं हो सकते, किन्तु मुक्ति प्राप्त कर सकते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या सौधर्म कल्पका देव अपने भव से च्यवन करके तीर्थकरत्व प्राप्त करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई करता है, कोई नही करता इत्यादि सब कथन उसी प्रकार समझ लेना चाहिए जो रत्नप्रभा पृथिवी के नारक के प्रकरण में कहा है । इसी प्रकार सर्वार्थसिद्ध विमान के देवों तक सभी वैमानिक देवों के विषय में कहना चाहिए। तात्पर्य यह है कि जैसे रत्नप्रभा पृथ्वीके जिस नारकने पूर्व में तीर्थकर नाम कर्म का बन्ध किया है जिस के वह कर्म उदय में आया है, वह तीर्थकर होता है, जिसने नहीं बंध किया या जिसे उदय में नहीं आया वह

દેવ પોતપોતાના ભવોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને શુ તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

શ્રીભગવાનઃ-ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત જીવ પોતાના ભવનો ત્યાગ કરીને મનુષ્ય ભવમાં આવે તો પણ તીર્થંકર નથી થઇ શકતા, પરન્તુ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! શું સૌધર્મ કલ્પના દેવ પોતાના ભવથી ચ્યવન કરીને તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઇ કરે છે, કોઇ નથી કરતા ઇત્યાદિ બધું કથન એ પ્રકારે સમજી લેવું જોઇએ કે જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકના પ્રકરણમા કહ્યું છે, એજ પ્રકારે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવો સુધી વૈમાનિક દેવોના વિષયમા કહેવું જોઇએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે નારકે પૂર્વમા તીર્થંકર નામકર્મનો બન્ધ કર્યો છે, જેનું તે કર્મ ઉદયમાં આવ્યુ છે, તે તીર્થંકર થાય છે, જેણે બાંધ્યું નથી જે ઉદયમાં નથી આવ્યું

सौधर्मदेवोक्तरीत्या यथा रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकः कश्चित् तीर्थकरत्वं लभेत कश्चित् तु तीर्थकरत्वं नो लभते इत्युक्तम् एवम्-तथैव यावत्-ईशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तक महाशुक्र सहस्रारानतप्राणतारणाच्युत नवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरोपपातिक सर्वार्थसिद्धकदेवोऽपि कश्चित् तीर्थकरत्वं लभते कश्चिन्नोपलभते तीर्थकरत्वमिति भावः ॥ सू० ७ ॥

इति पञ्चमंतीर्थकरद्वारं समाप्तम्

॥ चक्रवर्त्तित्वादिद्वारवक्तव्यता ॥

मूलम्-रयणप्पभापुढविनेरइए णं भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता चक्कवट्टित्तं लभेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा अत्थेगइए नो लभेज्जा, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा ? गोयमा ! जहा रयणप्पभापुढविनेरइयस्स तित्थगरत्तं, सक्करप्पभानेरइए अणंतरं उव्वट्टित्ता चक्कवट्टित्तं लभेज्जा ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे एवं जाव अहेसत्तमापुढविनेरइए, तिरियमणुएहिंतो पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, भवणपति वाणमंतर जोइसियवेमाणिएहिंतो पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा, एवं बलदेवत्तंपि, णवरं सक्करप्पभापुढविनेरइए वि लभेज्जा, एवं वासुदेवत्तं दोहिंतो पुढवीहिंतो वेमाणिएहिंतो य अणुत्तरोववाइयवज्जेहिंतो सेसेसु नो इणट्ठे

तीर्थङ्कर नहीं होता, उसी प्रकार सौधर्म कल्प के जिस देवने पहले तीर्थ कर प्रकृति का बन्ध आदि किया है, वह तीर्थंकर होता है, जिसने बन्ध नहीं किया, वह नहीं होता। इसी प्रकार का उत्तर सर्वार्थसिद्ध विमान के देवों तक के विषय में जानना चाहिए। भाव यह है कि इशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्त्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत, नौग्रैवेयक और पांच अनुत्तर विमान का कोई देव तीर्थंकर होता है, कोई नहीं होता।

तीर्थकरद्वार समाप्त

તે તીર્થંકર નથી થતા, એજ પ્રકારે સૌધર્મ કલ્પના જે દેવે પહેલા તીર્થંકર પ્રભૃતિનો બન્ધ આદિ કરેલ છે, તે તીર્થંકર થાય છે, જેણે બન્ધનથી કર્યો, તે નથી થતા. એ જ પ્રકારે ઉત્તર સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવો સુધીના વિષયમાં જાણવું જોઇએ. ભાવ એછે કે. ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર સહસ્રાર, આનત પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, નવગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનના કોઇ દેવ તીર્થંકર થાય છે, કોઇ દેવ નથી થતા

તીર્થંકર પદ સમાપ્ત

समट्ठे, मंडलियत्तं अहेसत्तमा तेऊ-वाऊवज्जेहिंतो सेणावइरयणत्तं गाहावइरयणत्तं वड्ढइरयणत्तं पुरोहियरयणत्तं इत्थिरयणत्तं रयणप्पभाओ निरंतरं जाव सहस्सारो, अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा, चक्करयणत्तं छत्तरयणत्तं चम्मरयणत्तं दंडरयणत्तं असिरयणत्तं मणिरयणत्तं कागिणिरयणत्तं एएसि णं असुरकुमारेहिंतो आरम्भनिरंतरं जाव ईसाणाओ उववाओ, सेसेहिंतो नो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ८ ॥

छाया-रत्नप्रभा पृथिवीनैरयिकः खलु भदन्त ! अनन्तरमुद्वृत्य चक्रवर्तित्वं लभेत ? गौतम ! अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत ? गौतम ! यथा रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थकरत्वं, शर्करा-

---

चक्रवर्तित्वादि द्वार

शब्दार्थ-(रयणप्पभा पुढविनेरइए णं भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता चक्कवट्टित्तं लभेज्जा ?) भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी का नैरयिक अनन्तर उद्वर्तन करके क्या चक्रवर्तिपन प्राप्त कर सकता है ? (गोयमा ! अत्थेगईए लभेज्जा, अत्थेगईए नो लभेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नही करता (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगईए नो लभेज्जा ?) किस हेतु से भगवन् ! ऐसा कहा जाता है कि कोई प्राप्त करता है, कोई प्राप्त नही करता ? (गोयमा ! जहा रयणप्पभापुढविनेरइयस्स तित्थगरत्तं) हे गौतम ! जैसे रत्नप्रभा पृथ्वी के नैरयिक का तीर्थकरत्व कहा वैसा ही इस विषय में समझ लेवें।

(सक्करप्पभा नेरइए अणंतरं उव्वट्टित्ता चक्कवट्टितं लभेज्जा ?) शर्कराप्रभा

ચક્રવર્તિત્વાદિ દ્વાર

શબ્દાર્થ-(रयणप्पभा पुढवि नेरइए णं भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता चक्कवट्टित्तं लभेज्जा) હે ભગવન્! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને શું ચક્રવર્તી પણું પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

(गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઇ પ્રાપ્ત કરે છે કોઇ પ્રાપ્ત નથી કરતા (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा ?) શા હેતુથી હે ભગવન્ ! એમ કહેવાય છે કે કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઇ પ્રાપ્ત નથી કરતા ? (गोयमा ! जहा रयणप्पभा पुढवि नेरइयस्स तित्थगरत्तं) હે ગૌતમ ! જેમ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકનું તીર્થંકરત્વ કહ્યું એમ જ અહીં પણ સમજવું.

(सक्करप्पभानेरइए अणंतरं उव्वट्टित्ता चक्कवट्टित्तं लभेज्जा ?) શર્કરાપ્રભાના નારક અનન્તર

प्रभानैरयिकोऽनन्तरमुद्वृत्य चक्रवर्तित्वं लभेत ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, एवं यावद् अधः सप्तमपृथिवी नैरयिकः, तिर्यङ्मनुष्येभ्यः पृच्छा, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, भवनपति वानव्यन्तर ज्योतिष्कवैमानिकेभ्यः पृच्छा, गौतम ! अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, एवं बलदेवत्वमपि, नवरं शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकोऽपि, लभेत, एवं वासुदेवत्वं द्वाभ्यां पृथिव्यां वैमानिकेभ्यश्च अनुत्तरौपपातिकवर्जेभ्यः, शेषेषु नायमर्थः समर्थः, माण्डलिकत्वम्

का नारक अनन्तर उद्वर्तन करके चक्रवर्तीपन पाता है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं (एवं जाव अहेसत्तमा पुढवि नेरइए) इसी प्रकार यावत् अधः सप्तमी पृथ्वी का नारक के विषय में भी जान लेवें ।

(तिरियमणुएहिंतो पुच्छा?) तिर्यंच और मनुष्यों के संबंध में पृच्छा ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नही (भवणपतिवाणमंतर जोइसियवेमाणिएहिंतो पुच्छा ?) भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकों से—पृच्छा ? (गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए णो लभेज्जा) हे गौतम ! कोई प्राप्त करता है, कोई नहीं प्राप्त करता

(बलदेवत्तंपि) बलदेवपन भी (नवरं सक्करप्पभापुढवि नेरइए वि लभेज्जा) विशेष शर्कराप्रभा पृथ्वी का नारक भी प्राप्त करता है

(एवं वासुदेवत्तं) इसी प्रकार वासुदेवपन (दोहिंतो पुढवीहिंतो) दो पृथिवियों से (वेमाणिएहिंतो य अणुत्तरोववाइयवज्जेहिंतो) अनुत्तरोपपातिक देवों को छोड कर वैमानिकों से भी वासुदेवत्व प्राप्त हो सकता है (सेसेसु णो इणट्ठे समट्ठे) शेषों में यह अर्थ समर्थ नहीं (मंडलियत्तं अहेसत्तमा तेउ वाउवज्जेहिंतो) माण्डलिकपन सातवीं पृथ्वी, तेजस्काय, वायुकाय को छोड कर

ઉદ્વર્તન કરીને ચક્રવર્તી પણ મેળવે છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (एवं जाव अहेसत्तमापुढवि नेरइए) એજ પ્રકારે યાવત્ અધ પૃથ્વીના નારક

(तिरियमणुएहिंतो पुच्छा ?) તિર્યંચ અને મનુષ્યોથી પૃચ્છા ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (भवणपति वाणमंतर जोइसिय वेमाणिएहिंतो पुच्छा) ભવનપતિ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોથી પૃચ્છા ? (गोयमा ! अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) હે ગૌતમ ! કોઈ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ પ્રાપ્ત નથી કરતા

(बलदेवत्तंपि) બળદેવ પણું પણ (नवरं सक्करप्पभा पुढवि नेरइए वि लभेज्जा) વિશેષ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ પ્રાપ્ત કરે છે

(एवं वासुदेवत्तं) એજ પ્રકારે વાસુદેવ પણું (दोहिंतो पुढवि हिंतो) બે પૃથ્વીયોથી (वेमाणिएहिंतो य अणुत्तरोववाइयवज्जेहिंतो) અનુત્તરૌપપાતિક દેવોને વેમાનિકોથી પણ વાસુદેવત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે (सेसेसु णो इणट्ठे समट्ठे) બાકીનામાં આ અર્થ સમર્થ નથી (मंडलियत्तं अहेसत्तमा तेउवाउवज्जेहिंतो) માંડલિકપન સાતમી પૃથ્વી, તેજસ્કાય વાયુકાયને છોડીને

अधः सप्तम तेजोवायुवर्जेभ्यः, सेनापतिरत्नत्वं गाथापतिरत्नत्वं वार्द्धकिरत्नत्वं पुरोहित-रत्नत्वं स्त्रीरत्नत्वञ्च एवञ्चैव, नवरम् अनुत्तरौपपातिक वर्जेभ्यः अश्वरत्नत्वं हस्तिरत्नत्वं रत्न-प्रभातो निरन्तरं यावत् सहस्रारात्, अस्त्येको लभेत, अस्त्येको नो लभेत, चक्ररत्नत्वं छत्र-रत्नत्वं चर्मरत्नत्वं दण्डरत्नत्वम् असिरत्नत्वं मणिरत्नत्वम्, काकिणिरत्नत्वम्, एतेषाम् असुर-कुमारेभ्य आरभ्य निरन्तरं यावद् ईशानाद् उपपातः, शेषेभ्यो नायमर्थः समर्थः ॥सू० ८॥

टीका–अथ चक्रवर्तित्वादीनि द्वाराणि प्ररूपयितुमाह–'रयणप्पभा पुढविनेरए णं भंते! अणंतरं उव्वट्टित्ता चक्कवट्टित्तं लभेज्जा?' हे भदन्त! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः खलु रत्न-

---

(सेणावइरयणत्तं) सेनापतिरत्नत्व (गाहावइरयणत्तं) गाथापतिरत्नत्व (वड्ढइरयणत्तं) बढइरत्नत्व (पुरोहियरयणत्तं) पुरोहितरत्नत्व (इत्थिरयणत्तं) स्त्रीरत्नत्व (च) और (एवं चेव) इसी प्रकार (णवरं अणुत्तरोववाइयवज्जेहिंतो) विशेष अनुत्तरौपपातिक को छोड करके (आसरयणत्तं हत्थिरयणत्तं) अश्वरत्नपन, हस्तिरत्नपन (रयणप्पभाओ) रत्नप्रभा पृथ्वी से (निरंतरं जाव सहस्सारो) लगातार सहस्रार तक (अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा) कोइ पाता है, कोई नहीं पाता

(चक्करयणत्तं) चक्ररत्नपन (छत्तरयणत्तं) छत्ररत्नपन (असिरयणत्तं) असि रत्नपन (मणिरयणत्तं) मणिरत्नपन (कागिणिरयणत्तं) काकिनीरत्नपन (एतेसिणं) इनका (असुरकुमारेहिंतो) असुरकुमारों से (आरद्ध) आरंभ करके (निरंतरं जाव ईसाणाओ उववाओ) लगातार यावत् ईशान कल्प से उत्पाद होता है (सेसेहिंतो णो इणट्ठे समट्ठे) शेष से यह अर्थ समर्थ नहीं है।

टीकार्थ–अब यह प्ररूपणा की जाती है कि किस–किस पर्याय से आए हुए जीव चक्रवर्ती, बलदेव आदि पदवियों के धारक हो सकते हैं?

(सेणावइ रयणत्तं) સેનાપતિરત્નત્વ (गाहावइ रयणत्तं) ગાથાપતિ રત્નત્વ (वड्ढइ रयणत्तं) બઢઈરત્નત્વ (पुरोहियरयणत्तं) પુરોહિત રત્નત્વ (इत्थिरयणत्तं) સ્ત્રીરત્નત્વ (च) અને (एवं चेव) એ પ્રકારે (णवरं अणुत्तरोववाइय वज्जेहिंतो) વિશેષ અનુત્તરૌપપાતિકને છોડીને (आसरयणत्तं हत्थिरयणत्तं) અશ્વરત્ન પણું હસ્તિરત્ન પણું (रयणप्पभाओ) રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી (निरंतरं जाव सहस्सारो) અવિરત સહસ્રાર સુધી (अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगईए नो लभेज्जा) કોઈ પામે છે કોઈ નથી મેળવતા

(चक्करयणत्तं) ચક્રરત્ન પણું (छत्तरयणत्तं) છત્રરત્નપણું (चम्मरयणत्तं) ચર્મરત્ન પણું (दंडरयणत्तं) દંડરત્ન પણું (असिरयणत्तं) અસિ રત્નપણું (मणिरयणत्तं) મણિરત્નપણું (कागिणिरयणत्तं) કાકિની રત્નપણું (एतेसिणं) એમના (असुरकुमारेहिंतो) અસુરકુમારોથી (आरद्धं) આરંભ કરીને (निरंतरं जाव ईसाणओ उववाओ) નિરન્તર યાવત્ ઈશાન કલ્પથી ઉત્પાદ થાય છે (सेसेहिंतो णो इणट्ठे समट्ठे) શેષથી આ અર્થ સમર્થ નથી

ટીકાર્થ-હવે એ પ્રરૂપણા કરાય છે કે, ક્યા ક્યા પર્યાય થી આવેલા જીવ ચક્રવર્તી

प्रभापृथिवीनैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य किं चक्रवर्तित्वं लभेत? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा' अस्त्येकः कश्चित् रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः रत्नप्रभानैरयिकेभ्य उद्वर्तनानन्तरं चक्रवर्तित्वं लभेत, कश्चित् चक्रवर्तित्वं नो लभेत, गौतम स्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन-कथं तावद् एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यद् अस्त्येकः कश्चित् लभेत, अस्त्येकः कश्चिन्नो लभेत, इति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा रयणप्पभापुढविनेरइयस्स तित्थगरत्तं' यथा रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थङ्करत्वमुक्तं तथैव रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य चक्रवर्तित्वमपि वक्तव्यम्, तथा च यस्य रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थङ्करनामगोत्राणि कर्माणि बद्धानि स्पृष्टानि निधत्तानि कृतानि प्रस्थापितानि निविष्टानि अभिनिविष्टानि अभिसमन्वागतानि उदीर्णानि नोपशान्तानि भवन्ति स यथा तीर्थङ्करत्वं लभते यस्य तु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य तीर्थङ्करनामगोत्राणि नो बद्धानि

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या रत्नप्रभा पृथ्वी का नारक रत्नप्रभापृथ्वी के नारकों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके चक्रवर्ती हो सकता हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई चक्रवर्ती हो सकता है, कोई नहीं हो सकता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि कोई चक्रवर्ती हो सकता है, कोई नहीं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक का तीर्थंकर होना कहा है, उसी प्रकार रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक का चक्रवर्ती होना समझ लेना चाहिए। तात्पर्य यह है कि जैसे जिस नारकने तीर्थंकर नामकर्म बद्ध, स्पृष्ट, निधत्त, निकाचित, प्रस्थापित, निविष्ट, अभिनिविष्ट, अभिसमन्वागत, उदीर्ण और अनुपशान्त किया है, वह तीर्थंकरत्व को प्राप्त करता है अर्थात् तीर्थंकर होता है, जिस रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक के तीर्थंकरगोत्र बद्ध नहीं हुआ है यावत्

બળદેવ આદિ પદવિયોના ધારક થઇ શકે છે?

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! શું પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીનાનારક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને ચક્રવર્તી થઇ શકે છે?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ કોઇ ચક્રવર્તી થઇ શકે છે, કોઇ નથી થઇ શકતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! ક્યા કારણથી એમ કહેવાય છે કે કાઇ ચક્રવર્તી થઇ શકે છે અને કોઇ નથી થઇ શકતા ?

શ્રીભગવાન્ ગૌતમ ! જેવા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકનું તીર્થંકર થવું કહયું છે, એ જ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનું ચક્રવર્તી થવુ સમજી લેવું જોઇએ. તાત્પર્ય એ છે કે, જેવુ જે નારકે તીર્થંકર નામ કર્મ બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, નિધત્ત, નિકાચિત, પ્રસ્થાપિત, નિવિષ્ટ અભિનિવિષ્ટ, અભિસમન્વાગત, ઉદીર્ણ અને અનુપશાન્ત કરેલ છે, તે તીર્થંકરત્વને પ્રાપ્ત-

यावद् नो उदीर्णानि अपितु उपशान्तानि भवन्ति, स तीर्थकरत्वं नो लभेत तथा यस्य रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य चक्रवर्तिनामगोत्राणि कर्मादीनि उदीर्णानि नोपशान्तानि भवन्ति स चक्रवर्तित्वं लभते, यस्य पुनारत्नप्रभापृथिवी नैरयिकस्य चक्रवर्तिनामगोत्राणि कर्मादीनि नोदीर्णानि अपितु उपशान्तानि भवन्ति स चक्रवर्तित्वं नो लभते इति भावः, गौतमः पृच्छति-'सक्करप्पभापुढविनेरइए अणंतरं उव्वट्टित्ता चक्कवट्टित्तं लभेज्जा ?' हे भदन्त ! शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकः शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य किं चक्रवर्तित्वं लभेत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ? 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः- नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, 'एवं जाव अहे सत्तमापुढविनेरइए' एवम्-शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकोक्तरीत्या यावद्-वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकः, पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकः, धूमप्रभापृथिवी नैरयिकः, तमःप्रभापृथिवी नैरयिकः, अधःसप्तमपृथिवी नैरयिकश्च स्वस्वभवेभ्य उद्वर्तनान्तरं नो चक्र-

---

उदय में नहीं आया है, किन्तु उपशान्त है, वह तीर्थंकर नहीं होता है। उसी प्रकार रत्नप्रभा पृथ्वी के जिस नारक के चक्रवर्ती नामगोत्र आदि उदय में आए हैं उपशान्त नहीं है, वह चक्रवर्ती होता है, जिस रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक के चक्रवर्ती नामगोत्र आदि बद्ध नहीं हुए, उदय में नहीं आए, बल्कि उपशान्त है, वह चक्रवर्ती नहीं होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या शर्कराप्रभा का नारक अनन्तर उद्वर्त्तन करके चक्रवर्ती पद प्राप्त करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है।

इसी प्रकार शर्कराप्रभा पृथ्वी के विषय में जो कहा है उसी के अनुसार वालुकाप्रभा पृथ्वी का नारक, पंकप्रभा पृथ्वी का नारक, धूमप्रभा पृथ्वी का नारक, तमःप्रभा पृथ्वी का नारक और अधःसप्तम पृथ्वी का नारक भी अपने अपने भव से अनन्तर उद्वर्त्तना करके चक्रवर्तीपन नहीं पाता है, क्योंकि

કરે છે અર્થાત્ તીર્થંકર થાય છે, જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકના તીર્થંકર ગોત્રબદ્ધ નથી થયેલ યાવત્ ઉદયમાં નથી આવેલ પણ ઉપશાન્ત છે, તે તીર્થંકર નથી થતા. એજ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે નારકના ચક્રવર્તી નામ ગોત્ર આદિ ઉદયમાં આવેલ છે-ઉપશાન્ત નથી થયેલ તે ચક્રવર્તી થાય છે, જે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકના ચક્રવર્તી નામ ગોત્ર આદિ બદ્ધ નથી થયેલ, ઉદયમાં નથી આવેલ, પરન્તુ ઉપશાન્ત છે, તે ચક્રવર્તી નથી થતા

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! શું શર્કરાપ્રભાના નારક અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને ચક્રવર્તી પદ પ્રાપ્ત કરે છે ?-

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી.

એ જ પ્રકારે-શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં જે કહ્યું છે તેના અનુસાર વાલુકા પ્રભા પૃથ્વીના નરક, પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક તમ પ્રભા પૃથ્વીના નારક, અને અધઃ સપ્તમ પૃથ્વીના નારક પણ પોતપોતના ભવથી અનન્તર ઉદ્વર્તના

वर्तित्वं लभेत, तथा भवस्वाभाव्यात्, गौतमः पृच्छति-'तिरियमणुएहिंतो पुच्छा' तिर्यग्योनिको मनुष्यश्च तिर्यग्योनिकेभ्यो मनुष्येभ्यश्च यथाक्रममनन्तरमुद्वृत्त्य किं चक्रवर्तित्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-नैक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, तथा च तिर्यग्योनिको मनुष्यश्चानन्तरमुद्वृत्त्य नो चक्रवर्तित्वं लभेत, गौतमः पृच्छति-'भवणवति वाणमंतर जोइसिय वेमाणिएहिंतो पुच्छा' हे भदन्त ! भवनपति वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः किं भवनपतिवानव्यतरज्योतिष्कवैमानिकेभ्योऽनन्तरमुदुद्वृत्त्य-चक्रवर्तित्वं लभेत ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा' अस्त्येकः-कश्चिद् भवनपत्यादि वैमानिकान्तोऽनन्तरमुद्वृत्त्य च्युत्वा च चक्रवर्तित्वं लभेत, अस्त्येकः-कश्चित्तु चक्रवर्तित्वं नो लभेत, 'एवं बलदेवत्तं पि' एवम्-चक्रवर्तित्वोक्तरीत्या बलदेवत्वमपि रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक भवनपति वानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकाः केचित् स्वस्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य च्युत्वा च लभन्ते केचिन्नो लभन्ते

उस भव का स्वभाव ही ऐसा है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तिर्यग्योनिक और मनुष्य, तिर्यग्योनिक और मनुष्यों से अनन्तर उद्वर्तन करके क्या चक्रवर्ती हो सकता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । इस प्रकार तिर्यग्योनिक और मनुष्य अनन्तर उद्वर्त्तन करके चक्रवर्तित्व नहीं प्राप्त कर सकता ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देव अपने भवों से उद्वर्तन करके चक्रवर्ती होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई होते हैं, कोई नहीं होते ।

चक्रवर्तित्व के समान बलदेवत्व का कथन भी समझना चाहिए, अर्थात् रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक, भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक

કરીને ચક્રવતી' પણું નથી પામતા, કેમકે એ ભવ ના સ્વભાવજ એવો છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક અને મનુષ્ય. તિર્યગ્યોનિકો અને મનુષ્યોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને શું ચક્રવતી' થઇ શકે છે ?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી એ પ્રકારે તિર્યગ્યોનિક અને મનુષ્ય અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને ચક્રવતી'ત્વ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! શુ ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ પોતપોતાના ભવોથી ઉદ્વર્તન કરીને ચક્રવતી' થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! કોઈ થાય કોઇ નથી થતા

ચક્રવતી'ત્વની સમાન દેવબલત્વનું કથન પણ સમજવું જોઇએ, અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પોતપોતના ભવોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને અથવા ચ્યુત થઇને બલદેવ થઇ શકે છે કોઇ નથી થતા. પણ

किन्तु-'णवरं सक्करप्पभापुढविनेरइए वि लभेज्जा' नवरम्-चक्रवर्तित्वमपेक्ष्य विशेषस्तु शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकोऽपि स्वभवेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य बलदेवत्वं लभेत-प्राप्नोतीत्यर्थः, 'एवं वासुदेवत्तं दोहिंतो पुढवीहिंतो वेमाणिएहिंतोय अणुत्तरोववाइयवज्जेहिंतो' एवम्-बलदेवत्वोक्तरीत्या वासुदेवत्वं द्वाभ्यां पृथिवीभ्याम्-रत्नप्रभाशर्कराप्रभारूपाभ्यां रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकः कश्चित् शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकश्च अनन्तरमुद्वृत्य कश्चिल्लभेत कश्चिन्नो लभेत, एवं वैमानिकेभ्यश्च अनुत्तरौपपातिकवर्जेभ्योऽनन्तरं च्युत्वा पञ्चानुत्तरौपपातिकवर्जो वैमानिको वासुदेवत्वं लभेत कश्चित्, कश्चिन्नो लभेत 'सेसेसु णो इणट्ठे समट्ठे' शेषेषु-वालुकाप्रभापृथिवीपंकप्रभाभृति पञ्चपृथिवीषु तिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु विजयवैजयन्त जयन्तादिपञ्चानुत्तरौपपातिकेषु च देवेषु नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, वासुदेवत्वं नो लभेतेति भावः, 'मंडलियत्तं अहेसत्तमा तेऊवाऊवज्जेहिंतो' माण्डलिकत्वं मण्डलाधिपतित्वम् अधः सप्तमपृथिवी तेज-

---

अपने-अपने भवों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके अथवा च्युत होकर बलदेव हो सकते हैं, कोई नहीं होते हैं। मगर यहां विशेषता यह है कि शर्कराप्रभा पृथ्वी का नारक भी अनन्तर उद्वर्त्तन करके बलदेव पदवी प्राप्त कर सकता है।

वासुदेव पदवी भी बलदेव पदवी के समान कहना चाहिए। तात्पर्य यह है कि जैसे रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा पृथ्वी का कोई नारक बलदेव हो सकता है उसी प्रकार वासुदेव भी हो सकता है। इसी प्रकार अनुत्तरविमानों को छोड़कर शेष विमानों के वैमानिक भी अपने-अपने भव से च्युत होकर वासुदेवत्व प्राप्त कर सकते हैं। शेष भवों से आए हुए जीव वासुदेवत्व नहीं प्राप्त करते, अर्थात् वालुकाप्रभा आदि पांच पृथिवियों से, तिर्यग्योनिकों से, मनुष्यों से तथा विजय, वैजयन्त, जयन्त आदि पांच अनुत्तर विमानों से आए हुए जीव अनन्तर भव में वासुदेवत्व नहीं प्राप्त कर सकते।

माण्डलिक पद तमस्तमःप्रभा पृथ्वी, तेजस्कायिक और वायुकायिक भवों

અહીં વિશેષતા એ છે કે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પણ અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને બલદેવ પદવી મેળવે છે

વાસુદેવ પદવી પણ બળદેવ પદવીના સમાન કહેવી જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવા રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના કોઈ નારક બળદેવ થઈ શકે છે, એજ પ્રકારે વાસુદેવ પણ થઈ શકે છે એજ પ્રકારે અનુત્તર વિમાનોને છોડીને શેષ વિમાનોના વૈમાનિક પણ પોતપોતાના ભવથી ચ્યુત થઈને વાસુદેવત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે શેષ ભવોથી આવેલા જીવ વાસુદેવત્વ નથી પ્રાપ્ત કરતા, અર્થાત્ વાલુકાપ્રભા આદિ પાંચ પૃથિવિઓથી તિર્યગ્યોનિકોથી, મનુષ્યોથી તથા વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત આદિ પાચ અનુત્તર વિમાનોથી આવેલા જીવ અન્તર ભવથી વાસુદેવ પણ નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા.

માણ્ડલિક પદ તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વી, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક ભવોને છોડીને

स्कायिकवायुकायिकवर्जेभ्यः सर्वेभ्योऽपि स्थानेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य लभेत किन्तु-'सेणावइरयणत्तं गाहावइरयणत्तं वड्डइरयणत्तं पुरोहियरयणत्तं इत्थिरयणत्तं च एवंचेव' सेनापतिरत्नत्वं गाथापतिरत्नत्वं वार्द्धकिरत्नत्वं पौरोहित्यरत्नत्वम्, स्त्रीरत्नत्वञ्च एवञ्चैव-मण्डलाधिपतित्वोक्तरीत्यैव अधःसप्तमपृथिवीतेजोवायुकायिकानुत्तरौपपातिकदेववर्जेभ्यः शेषेभ्यः सर्वेभ्यः स्थानेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य लभेत, तदेवाह-'णवरं अणुत्तरोववाइयवज्जेहिंतो' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु अनुत्तरौपपातिकवर्जेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य सेनापतिरत्नत्वादिकं लभेतेतिभावः, 'आसरयणत्तं हत्थिरयणत्तं रयणप्पभाओ निरंतरं जाव सहस्सारो' अश्वरत्नत्वं हस्तिरत्नत्वञ्च रत्नप्रभात आरभ्य निरन्तरम्-अव्यवधानेन यावत्-शर्कराप्रभापृथिव्यादि सहस्रारदेवान्त स्थानेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्य 'अत्थेगइए लभेज्जा, अत्थेगइए नो लभेज्जा' अस्त्येकः-कश्चिल्लभेत, अस्त्येकः कश्चन् नो लभेत, किन्तु-'चक्करयणत्तं छत्तरयणत्तं चम्मरयणत्तं दंडरयणत्तं असिरयणत्तं मणिरयणत्तं कागणिरयणत्तं एएसिणं असुरकुमारेहिंतो आरद्ध निरंतरं जाव ईसाणाओ उव-

---

को छोडकर शेष सभी भवों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके आए हुए जीव प्राप्त कर लेते हैं।

सेनापति रत्न, गाथापति रत्न, वार्द्धिकि रत्न, पुरोहितरत्न और स्त्रीरत्न के विषय में भी इसी प्रकार समझना चाहिए, अर्थात् माण्डलिकत्व के समान सातवीं पृथ्वी, तेजस्काय और वायुकाय एवं अनुत्तरौपपातिक देवों को छोडकर शेष सभी स्थानों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके आए जीव प्राप्त कर सकते हैं। यही आगे कहते हैं-पूर्व की अपेक्षा विशेषता यह है कि अनुत्तरौपपातिकों को छोडकर शेष अनन्तर उद्वर्त्तन करके सेनापति रत्न आदि हो सकते हैं।

चक्रवर्त्ती का अश्वरत्न एवं हस्तिरत्न पद रत्नप्रभा पृथ्वी से लेकर निरन्तर सहस्रार देवलोक के देवो तक को अनन्तर उद्वर्त्तन करके प्राप्त हो सकता है। इन में से कोई उसे प्राप्त करते हैं, कोई नहीं करते।

શેષ બધા ભવોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને આવેલા જીવ પ્રાપ્ત કરે છે.

સેનાપતિરત્ન. ગાથાપતિરત્ન, વાર્ધકીરત્ન, પુરોહિતરત્ન અને સ્રીરત્નના વિષયમાં પણ એ પ્રકારે સમજવું જોઇએ, અર્થાત્ માંડલિકત્વના સમાન સાતમી પૃથ્વી, તેજસ્કાય અને વાયુકાય તેમજ અનુત્તરૌપપાતિક દેવાને છોડીને બાકીના બધા સ્થાનોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને આવેલા જીવ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એજ આગળ કહે છે-પૂર્વની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે અનુત્તરૌપપાતિકોને છોડીને શેષ અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને સેનાપતિ-રત્ન આદિ થઈ શકે છે.

ચક્રવર્તીના અશ્વરત્ન તેમજ હસ્તિરત્ન પદ રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી લઇને નિરન્તર સહસ્રાર દેવલોકના દેવો સુધીના અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. તેમનામાંથી કોઇ તેને પ્રાપ્ત કરે છે કોઈ નથી કરતા.

दाओ' चक्ररत्नत्वं छत्ररत्नत्वं चर्मरत्नत्वं दण्डरत्नत्वम् असिरत्नत्वं मणिरत्नं काकणिरत्नत्वम् एतेषां खलु असुरकुमारेभ्य आरभ्य निरन्तरम्-अव्यवधानेन यावत्-नागकुमार सुवर्णकुमार-अग्निकुमार विद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारपवनकुमारस्तनितकुमार दश भवनपति-वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानात् उपपातः-उत्पत्तिः, अवसेयः, 'सेसेहिंतो नो इणट्ठे समट्ठे' शेषेभ्यः-उपर्युक्तव्यतिरिक्तेभ्योऽनन्तरमुद्वृत्त्य नायमर्थः समर्थः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः, असुरकुमारादि भवनपति वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानव्यतिरिक्तेभ्य उद्वर्तनानन्तरं चक्र-रत्नादित्वेन नोत्पादसंभव इति भावः, नवमं रत्नद्वारं समाप्तम् ॥सू० ८॥

॥ उपपात विशेष वक्तव्यता ॥

मूलम्-अह भंते ! असंजयभविय दव्व देवाणं अविराहियसंजमाणं विराहियसंजमाणं अविराहिसंजमासंजमाणं विराहियसंजमासंजमाणं असण्णी णं तावसा णं कंदप्पिया णं चरगपरिव्वयगा णं किव्वि-सिया णं तिरिच्छिया णं आजीविया णं आभिओगिया णं सलिंगी णं

चक्ररत्न, छत्ररत्न, चर्मरत्न, दण्डरत्न, असिरत्न, मणिरत्न और काकणी रत्न, इनका असुरकुमारों से लगाकर निरन्तर नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्नि-कुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ऐशान देवलोक से उपपात हो सकता है। इनके अतिरिक्त अन्य भवों से अनन्तर उद्वर्त्तन करके आए हुए जीवों के लिए निषेध करना चाहिए। अर्थात् असुरकुमारादि भवन-पतियों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और सौधर्म-ऐशान देवलोकों के वैमानिकों को छोडकर शेष का उद्वर्त्तन के अनन्तर चक्ररत्न आदि के रूप में उत्पाद होना संभव नहीं है।

रत्नद्वार समाप्त

ચક્રરત્ન, છત્રરત્ન, ચર્મરત્ન, દંડરત્ન, અસિરત્ન, મણિરત્ન અને કાકણીરત્ન તેમ અસુરકુમારોથી લેઈને નિરન્તર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ, અશાન દેવલોકથી ઉપપાત થઇ શકે છે, એમના સિવાય અન્ય ભવોથી અનન્તર ઉદ્વર્તન કરીને આવેલા જીવોને માટે નિષેધ કરવો જોઇએ. અર્થાત્ અસુર-કુમારાદિ ભવનપતિયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, અને સૌધર્મ-ઐશાન દેવલોકેના વૈમા-નિકોને છોડીને બાકીનાના ઉદ્વર્તન પછી ચક્રરત્ન આદિના રૂપમાં ઉત્પાદ થવો સંભવિત નથી

રત્નદ્વાર સમાપ્ત

दंसणवावण्णगाणं देवलोगेसु उववज्जमाणाणं कस्स कहिं उववाओ पण्णत्तो? गोयमा! असंजयभवियदव्वदेवाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्जएसु, अविराहियसंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे, विराहियसंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे, अविराहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे, उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे, विराहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं जोइसिएसु, असण्णीणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं वाणमंतरेसु, तावसाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं जोइसिएसु, कंदप्पियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे, चरगपरिव्वायगाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं बंभलोए कप्पे, किव्विसियाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं लंतए कप्पे, तिरिच्छियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे, आजीवियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे, एवं आभिओगाण वि, सलिंगीणं दंसणवावण्णगाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्जएसु ॥सू० ९॥

छाया-अथ भदन्त! असंयत भव्यद्रव्यदेवानाम् अविराधितसंयमानां विराधितसंयमानाम् अविराधितसंयमासंयमानां विराधितसंयमासंयमानाम् असंज्ञिनां तापसानां कान्द-

---

उपपातविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थ-(अह) अथ (भंते!) हे भगवन्! (असंजय भविय दव्वदेवाणं असंयत भव्य द्रव्य देव-जो असंयमी आगे जाकर देव होने वाले हैं (विराहिय संजमाणं) जिन्हों ने संयमकी विराधना की (अविराहियसंजमासंजमाणं) संयमासंयम की विराधना नहीं किए हुए (विराहियसंजमासंजमाणं)

ઉપપાત વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(अह) અથ (भंते!) ભગવન્! (असंजयभवियदव्वदेवाणं) અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય-જે અસંયમી આગળ દેવ થનારા છે (अविराहिय संजमाणं) જેઓએ સંયમની વિરાધના નથી કરી (विराहिय संजमाणं) જેઓએ સયમની વિરાધના કરી છે (अविराहिय संजमा संजमाणं) સંયમા સંયમીની વિરાધના ન કરેલા (विराहिय संजमासंजमाणं) સંય-

र्पिकानाम् चरकपरिव्राजकानां किल्बिषिकाणां तिरश्चाम् आजीवकानाम् आभियोगिकानां
सलिङ्गिनाम्, दर्शनव्यापन्नकानां देवलोकेषु उपपद्यमानानां कस्य कुत्र उपपातः प्रज्ञप्तः ?
गौतम ! असंयतभव्यद्रव्यदेवानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन उपरितनग्रैवेयकेषु,
अविराधितसंयमानां जघन्येन सौधर्मे कल्पे उत्कृष्टेन सर्वार्थसिद्धे विराधितसंयमानां जघ-
न्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन सौधर्मे कल्पे, अविराधितसंयमासंयमानां जघन्येन सौधर्मे कल्पे,
उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे, विराधितसंयमासंयमानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ज्योति-

---

संयमासंयम की विराधना किए हुए (असण्णीणं) असंज्ञी (तावसाणं) तापस (कंदप्पियाणं) कांदर्पिक—हास–परिहास करने वाले चरणवन्त (चरगपरिव्वाय-गाणं) चरक परिव्राजक (किब्बिसियाणं) किल्बिषिक (तिरिच्छियाणं) देशविरत तिर्यंचोंका (आजीवियाणं) आजीविक—गोशालक के मतानुयायी (आभियोगियाणं) आभियोगिक—विद्यामंत्र आदि का प्रयोग करने वाले (सलिंगीणं) साधु-लिंग वाले (दंसणवावण्णगाणं) सम्यग्दर्शन का वमन करने वाले (देवलोएसु) देवलोकों में (उववज्जमाणाणं) उत्पन्न होने वालों का (कस्स) किसका (कहिं) कहां (उववाओ) उपपात (पण्णत्तो) कहा है

(गोयमा !) हे गौतम ! (असंजयभविदव्वदेवाणं) असंयत भव्य द्रव्य देवों का (जहण्णेणं भवणवासीसु) जघन्य भवनवासियों में (उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्ज-एसु) उत्कृष्ट ऊपरीग्रैवेयकों में (अविराहियसंजमाणं जहण्णेणं, सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे) संयम की विराधना न करने वालों का जघन्य सौधर्म कल्प में, उत्कृष्ट सर्वार्थसिद्ध में (विराहियसंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्को-सेणं सोहम्मे कप्पे) संयम की विराधना करने वालों का जघन्य भवनवासियों में,

---

માસંયમની વિરાધના કરનારા (असण्णीणं) અસંજ્ઞી (तावसाणं) તાપસ (कंदप्पियाणं) કાન્દર્પિક–હાસ પરિહાસ કરનારા ચરણવન્ત (चारगपरिव्वयाणं) ચારક પરિવ્રાજક (किब्बि-सियाणं किल्बिषिक तिरिच्छियाणं) દેશવિરત તિર્યંચોના (आजीवियाणं) આજીવિક–ગોશાલકના મતાનુયાયી (आभिनियोगियाणं) આભિનિયોગિક વિદ્યામંત્ર આદિના પ્રયોગ કરનારા (सलिंगीणं) સાધુલિંગવાળા (दंसणवावण्णगाणं) સમ્યગ્દર્શનનું વમન કરનારા (देवलोएसु) દેવલોકમાં; (उववज्जमाणाणं) ઉત્પન્ન થનારા (कस्स) કોના (कहिं) ક્યા (उववाओ) ઉપપાત (पण्णत्ता) કહ્યો છે.

(गोयमा) હે ગૌતમ ! (असंजय भविय दव्वदेवाणं) અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવોના (जहण्णेणं भवणवासीसु) જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં (उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्जएसु) ઉત્કૃષ્ટ ઉપરીમ ગ્રૈવેયકોમાં (अविराहियसंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे, उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे) સંયમની વિરાધના ન કરનારાઓના જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પમાં, ઉત્કૃષ્ટ સર્વાર્થ સિદ્ધમાં (विराहिय संजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे) સંયમની વિરાધના કરનારાઓના જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ સૌધર્મ કલ્પમાં (अविराहिय संजमासंजमाणं) સંયમાસંય-

ष्केषु, असंज्ञिनां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन वानव्यन्तरेषु, तापसानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ज्योतिष्केषु कान्दर्पिकाणां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन सौधर्मे कल्पे चरकपरिव्राजकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ब्रह्मलोके कल्पे, किल्बिषिकाणां जघन्येन सौधर्मे कल्पे, उत्कृष्टेन लान्तके कल्पे, तिरश्चां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन सहस्रारे कल्पे, आजीविकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे, एवम् आभियोगिकानामपि, सलिङ्गिनां दर्शनव्यापन्नकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन उपरितग्रैवेयकेषु ॥ सू० ९ ॥

उत्कृष्ट सौधर्म कल्प में (अविराहिय संजमासंजमाणं) संयमासंयम की विराधना न करने वालों का (जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे) जघन्य सौधर्म कल्प में (उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे) उत्कृष्ट अच्युत कल्प में (विराहियसंजमा संजमा णं) संयमसंयम की विराधना करने वालों का (जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं जोइसिएसु) जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ज्योतिष्कों में (असण्णीणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं वाणमंतरेसु) असंज्ञियों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट वानव्यन्तरों में (तावसाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं जोइसिएसु) तापसों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ज्योतिष्कों में (कंदप्पियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं बंभलोए कप्पे) कांदर्पिकों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ब्रह्मलोक कल्प में (किब्बिसियाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे, उक्कोसेणं लंतए कप्पे) किल्बिषिकों का जघन्य सौधर्म कल्प में, उत्कृष्ट लान्तक कल्प में (तिरिच्छियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे) देशविरत तिर्यंचो का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट सहस्रार कल्प में (आजीवियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे) आजीवकों का जघन्य भवन-

---

मीनी विराधना न કरनाराઓना (जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे) જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પમાં (उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे) ઉત્કૃષ્ટ અચ્યુત કલ્પમાં (विराहिय संजमासंजमाणं) સંયમાસંયમની વિરાધના કરનારાઓના (जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं जोइसिएसु) જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ્કોમાં (असण्णीणं जहण्णेणं भवणवासिसु उक्कोसेणं वाणमंतरेसु) અસંજ્ઞીયોના જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ વાનવ્યન્તરોમાં (तावसाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं जोइसिएसु) તાપસોના જઘન્ય ભવનપતિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ્કોમાં (कंदप्पियाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं बंभलोए कप्पे) કાંદર્પિકોનું જઘન્ય ભવનવાસિયોમા ઉત્કૃષ્ટ બ્રહ્મલોક કલ્પમાં (किल्बिसियाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं लंतए कप्पे) કિલ્બિષિકોના જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટ લાન્તક કલ્પમાં (तिरिच्छियाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे) દેશ વિરત તિર્યંચોના જઘન્ય ભવનવાસી, ઉત્કૃષ્ટ સહસ્રાર નામના કલ્પમાં (आजीवियाणं जहण्णेणं भवणवासिसु, उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे) આજીવિકોના જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ અચ્યુત કલ્પમાં (एवं आभिओगाण वि) એજ પ્રકારે અભિયોગિકોના

टीका–अथोपपातगतं किञ्चिद् वैशिष्ट्यं प्रतिपादयितुमाह–'अह भंते ! असंजयभविय-दव्वदेवाणं' हे भदन्त ! अथ–असंयतभव्यद्रव्यदेवानाम्–असंयताः–चरणपरिणामरहिता ये भव्याः–देवत्वयोग्यतावन्तः, अत एवाह द्रव्यदेवाः, तथा च असंयताश्च ये भव्यास्ते च ते द्रव्यदेवाश्चेति असंयतभव्य द्रव्यदेवास्ते चात्र मिथ्यादृष्टय एवाभव्या भव्यावा श्रमणगुणधारिणः सकल सामाचार्यनुष्ठानवन्तो द्रव्यलिङ्गधारकाः असंयतभव्यद्रव्यदेवपदेन अवसेयाः, तेषामप्यत्र निखिलकेवलक्रियाप्रभावात् उपरितनग्रैवेयकेषु उत्पादसंभवात्, अग्रे वक्ष्यमाण उपरितन-ग्रैवेयकेषूपपातो नो विरुद्धः. नतु तत्पदेन असंयत सम्यग्दृष्टयो ग्रहीतव्याः, सम्यग्दृष्टीनां देशविरतानामपि उपरितनग्रैवेयकेषु उत्पादासंभवात्, देशविरत श्रावकाणामपि अच्युतादूर्ध्व-

वासियों में, उत्कृष्ट अच्युत कल्प में (एवं आभिओगाण वि) इसी प्रकार आभियोगिकों का भी (सलिंगीणं दंसणवावण्णगाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं उवरिमगेविज्जएसु) स्वलिंगी, दर्शन का वमन कर देने वालों का जघन्य भवनवासियो में, उत्कृष्ट ऊपरी ग्रैवेयकों में

टीकार्थ–अब उपपात संबंधी कुछ विशेष वक्तव्यता प्ररूपित की जाती है

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! असंयत भव्य द्रव्य देव अर्थात् जो चारित्र परि-णाम से रहित किन्तु देव पर्याय की योग्यता वाले होने के कारण द्रव्य देव हैं। यहां मिथ्यादृष्टियो का ही ग्रहण करना चाहिए, चाहे वे भव्य हो अथवा अभव्य हों । वे श्रमणगुणधारक हों, सकल सामाचारी का अनुष्टान करने वाले एवं द्रव्यलिंगधारी हों वही असंयत भव्य द्रव्य देव यहां समझने चाहिए। केवल समस्त क्रियाओं के प्रभाव से उनका ऊपरी ग्रैवेयको में उत्पाद हो सकता है । अतएव आगे कहा जाने वाला ऊपरी ग्रैवेयको में उपपात विरुद्ध नहीं है। इस शब्द से असंयतसम्यग्दृष्टियो का ग्रहण नहीं करना चाहिए । सम्यग्दृष्टियों

પણ (सलिंगीणं दंसणवावण्णगाणं जहण्णेणं भवणवासीसु, उक्कोसेणं उवरिम गेविज्जएसु) સ્વલિંગી, દર્શનનું વમન કરી દેનારાઓના જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં ઉત્કૃષ્ટ ઉપરીગ્રૈવેયકોમાં.

ટીકાર્થ– હવે ઉપપાત સંબંધી કાંઇક વિશેષ વક્તવ્યતા પ્રરૂપિત કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ અર્થાત્ જે ચારિત્ર પરિ-ણામથી રહિત કિન્તુ દેવપર્યાયની યોગ્યતાવાળા હોવાને કારણે દ્રવ્ય દેવ છે. અહીં મિથ્યા દૃષ્ટિયોનું જ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. પછી તે ભવ્ય હોય અથવા અભવ્ય હોય તેઓ શ્રમણ ગુણધારક હોય, સકલ સામાચારીનું અનુષ્ઠાન કરનારા દ્રવ્ય લિંગધારી હોય, તેજ અસંયત ભવ્ય દ્રવ્યદેવ અહીં સમજવા જોઈએ. કેવળ સમસ્ત ક્રિયાઓના પ્રભાવથી તેમના ઉપરના ગ્રૈવેકોમા ઉત્પાદ થઇ શકે છે.

તેથી જ આગળ કહેવામાં આવનારા ઉપરી ગ્રૈવેયકોમાં ઉપપાત વિરૂદ્ધ નથી. આ શબ્દથી અસંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિઓનું ગ્રહણ ન કરવું જોઇએ. સમ્યગ્દૃષ્ટિયોનું કે જે દેશ વિરત

मुत्पादाभावात्, एवम्–'अविराहिय संजमाणं' अविराधितसंयमानाम्–दीक्षाकालमारभ्यास्खलित चारित्रपरिणामानाम् संज्वलितकषायप्रभावात् प्रमत्तगुणस्थानवशाद्वा किञ्चिन्मायादि दोषसंभवनापि सर्वदा अनासेवितचरणोपघातानाम्, तथा 'विराहियसंजमाणं'–विराधित संयमानाम्–विराधितः–सर्वथा छिन्नो नतु प्रायश्चित्ताभ्युपपत्त्या पुनः संहितः संयमो यैस्ते विराधितसंयमा स्तेपाम्, एवम्–'अविराहियसंजमासंजमाणं'–अविराधितसंयमासंयमानाम्–अभ्युपपत्तिकालादारभ्याच्छिन्नदेशविरतिपरिणामानां श्रावकाणां श्रमणोपासकानाम् तथा 'विराहियसंजमासंजमाणं' विराधितसंयमासंयमानाम्–विराधितः–सर्वात्मना खण्डितो न पुनः प्रायश्चित्ताभ्युपगमेन नूतनीकृतः संयमासंयमो यैस्ते विराधितसंयमाऽसंयमास्तेषाम्, एवम्–'असण्णीणं' असंज्ञिनाम्–मनोलब्धिशून्यानाम् अकामनिर्जरायुक्तानाम्, एवम् 'ताव-

---

का, जो देशविरत हैं उनका भी ऊपरी ग्रैवेयकों में उत्पाद होना संभव नहीं है, क्यों कि देशविरत श्रावकों का भी अच्युत देवलोक से ऊपर उत्पाद नहीं होता

अविराधित संयम वे कहलाते हैं जिनका चारित्र दीक्षाकाल से लेकर कभी स्खलित न हुआ हो। संज्वलनकषाय के प्रभाव से अथवा प्रमत्त संयत गुण-स्थान के प्रभाव से किंचित् माया आदि दोषों की संभावना होने पर भी चारित्र का घात न किया हो।

विराधित संयम वे हैं जिन्होंने संयम की सर्वथा–पूर्णतया विराधना कर दी हो और फिर प्रायश्चित्त लेकर उसकी शुद्धि भी न की हो।

जिन श्रावकों ने देशविरति का अंगीकार करने के समय से कभी विराधित न किया हो, वे अविराधित संयमासंयम कहलाते हैं जिन्होंने अपने संयमासंयम को अर्थात् देशविरति को खण्डित कर दिया हो, वे विराधित संयमासंयम कहे जाते हैं, जिन्होंने प्रायश्चित्त लेकर उसे पुनः शुद्ध भी न किया हो।

છે, તેમને પણ ઉપરીગ્રૈવેયકોમાં ઉત્પાદ થવો સંભવ નથી. કેમકે દેશવિરત શ્રાવકોના પણ અચ્યુત દેવલોકથી ઉપર ઉત્પાદ નથી થતો.

અવિરાધિત સંયમ એ કહેવાય છે, જેમનું ચારિત્ર દીક્ષાકાળથી લઈ ને ક્યારેય સ્ખલિત ન થયું હોય. સંજ્વલન કષાયના પ્રભાવથી અથવા પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાનના પ્રભાવથી કિંચિત્ માયા આદિ દોષોની સંભાવના હોવા છતાં પણ ચારિત્ર્યનો ઘાત ન કર્યો હોય.

વિરાધિત સંયમ તે છે જેઓએ સંયમની સર્વથા–પૂર્ણ વિરાધના કરી દીધી હોય અને પછી પ્રાયશ્ચિત લઈને તેની શુદ્ધિ પણ ન કરી હોય.

જે શ્રાવકોએ દેશવિરતિને અંગીકાર કરવાના સમયથી ક્યારેય વિરાધિત ન કરેલ હોય, તેઓ અવિરાધિત સંયમાસંયમ કહેવાય છે. જેઓએ પોતાના સંયમને અર્થાત્ દેશવિરતિને ખંડિત ન કરી દિધેલ હોય-તેઓ વિરાધિત સંયમાસંયમ કહેવાય છે, જેઓએ પ્રાયશ્ચિત લઈ ને તેને ફરી શુદ્ધ પણ ન કર્યું હોય. જે મનોલબ્ધિથી શૂન્ય છે અને અકામ નિર્જરા કરે છે; તેઓ અસંજ્ઞી કહેવાય છે. તાપસની મતલબ અહીં બાલતપસ્વીયોથી છે જેઓ ખરી પડેલા

साणं' तापसानाम्-परिक्षीणपत्राद्युपभोगानाम् बालतपस्विनाम्, एवम्-'कंदप्पियाणं' कान्दर्पिकाणाम्-कन्दर्पः-परिहासोऽस्ति एषामिति, तेन वा ये चरन्ति ते कान्दर्पिकाः, ते च व्यवहारतश्चरणवन्त एव कन्दर्पकौकुच्यादिविधायकास्तेषाम्-'चरगपरिव्वायगाणं' चरकपरिव्राजकानाम्-चरकाः कच्छोटकादयः, परिव्राजकाः-कपिलमुनि सूनवः, घाटिभैक्षोपजीविन स्त्रिदण्डिनो वा चरकपरिव्राजकास्तेषामेवम्-'किब्बिसियाणं' किल्बिषिकाणाम्-किल्बिषं-पापमस्ति एषां ते किल्बिषिण स्ते एव किल्बिषिकास्ते च व्यवहारतश्चरणशालिन एव ज्ञानाद्यवर्णवादिनो भवन्ति तेषाम्, 'तिरिच्छियाणं'-तैरश्चिकानाम्-तिर्यग्भिर्गवादिभिर्जीवानाम् एवम्-'आजीविया' आजीविकानाम्-आजीवन्ति ये अविवेकेन लब्धिपूजाख्यात्यादिभिश्चरणादीनि इत्याजीविकाः, गोशालकमातानुयायिनः पाखण्डिनो वा आजीविकास्तेषाम्, एवम्-'आभियोगियाणं' आभियोगिकानाम्-अभियोगः-विद्यामन्त्रतन्त्रादिभिः परेषां वशी-

जो मनोलब्धि से शून्य हैं और अकाम निर्जरा करते हैं, वे असंज्ञी कहलाते हैं। तापस का मतलब यहां उन उन बालतपस्वियों से हैं जो झडे हुए पत्तों आदि का उपयोग करते हैं। कन्दर्प का अर्थ है-परिहास जो हंसी-दिल्लगी का आचरण करते हैं वे कान्दर्पिक कहलाते हैं। वे व्यवहार से चारित्र वाले ही यहां समझने चाहिए। कच्छोटक आदि को चरक कहते हैं। कपिल मुनि के अनुयायी परिव्राजक कहलाते हैं। अथवा घाटी के साथ जो भिक्षचर्या करते हैं और त्रिदण्डधारी होते हैं, वे चरक परिव्राजक समझने चाहिए। किल्विष अर्थात् पाप वाले जो हैं वे किल्विषिक। यह व्यवहार से चारित्र धारी ही लेने चाहिए जो ज्ञानादिका अवर्णवाद करते हैं। जो अविवेकपूर्वक लब्धि, पूजा, ख्याति आदि के लिए चारित्र का पालन करके आजीका करे वे आजीविक, अथवा जो गोशालक के मतानुयायी पाखंडी हों, वे आजीविक कहलाते हैं, विद्या, मंत्र, तंत्र आदि से दूसरों का वशीकरण करना अभियोग कहलाता है। जो अभियोग करें वे

પાંદડાનો ઉપયોગ કરે છે. કન્દર્પનો અર્થ છે-પરિહાસ. જેઓ હાંસી મશ્કરીનું આચરણ કરે છે, તેઓ કાન્દર્પિક કહેવાય છે. તેઓ વ્યવહારથી ચારિત્રવાળા જ અહીં સમજવા જોઈએ. કચ્છોટક વિગેરેને ચરક કહે છે. કપિલમુનિના અનુયાયી પરિવ્રાજક કહેવાય છે. અથવા ઘાટીની સાથે જે ભિક્ષાચર્યા કરે છે અને ત્રિદંડધારી હોય છે તેઓ ને પરિવ્રાજક સમજવા જોઈએ. કિલ્બિષ અર્થાત્ પાપવાળા જે છે તેઓ કિલ્બિષક છે. અહીં વ્યવહારથી ચારિત્રધારી જ લેવા જોઈએ જે જ્ઞાનાદિનો અવર્ણવાદ કરે છે. ગાય, ઘોડા આદિને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય કહે છે.

જે અવિવેકપૂર્વ લબ્ધિ, પૂજા, ખ્યાતિ આદિને માટે ચારિત્રનું પાલન કરીને આજીવિકા કરે તેઓ આજીવક અથવા જે ગોશાલકના મતાનુયાયી પાંખંડી હોય, તે આજીવક કહેવાય છે. વિદ્યા, મંત્ર, તંત્ર આદિ વડે બીજા ઓનું વશીકરણ કરવું અભિયોગ

करणादिः सोऽस्ति एषाम्, ते अभियोगिनः, तेन वा ये चरन्ति ते आभियोगिकास्ते च व्यवहारतश्चरणशालिन एव मन्त्रादिप्रयोक्तारो भवन्ति, अभियोगश्च द्रव्यभावभेदेन द्विविधो भवति, तथा चोक्तम्–'दुविहो खलु अभिओगो दव्वे भावे य होइ नायव्वो। दव्वंमि होंति जोगा विज्जामंतायभावम्मि' द्विविधः खल्वभियोगो द्रव्ये भावे च भवति ज्ञातव्यः। द्रव्ये भवन्ति योगा विद्यामन्त्राश्च भावे ॥१॥ इति, तेषाम् आभियोगिकानाम् एवम्–'सलिगीणं' सलिङ्गिकानाम्–रजोहरणमुखवस्त्रिकादि साधु चिह्नवताम्, पुनः किं विधानामित्याह–'दंसणवावण्णगाणं' दर्शनव्यापन्नकानाम्–दर्शनम्–सम्यक्त्वम्, व्यापन्नं विनष्टं येषां ते तथाविधास्तेषाम्–सम्यक्त्वरहितानाम्, निह्नवानामित्यर्थः, एवम्–'देवलोगेसु उववज्जमाणाणं कस्स कहिं उववाओ पण्णत्तो?' देवलोकेषु उपपद्यमानानां मध्ये कस्य जीवस्य कुत्र स्थाने उपपातः–उत्पादः प्रज्ञप्तः? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'असंजयभवियदव्वदेवाणं' असंयत भव्यद्रव्यदेवानाम् 'जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्जएसु' जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन उपरितनग्रैवेयकेषु उत्पादः संभवति 'अविराहिय संजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे, उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे' अविराधितसंयमानां जघन्येन सौधर्मे कल्पे,

---

आभियोगिक कहे जाते हैं। वे व्यवहार से चारित्रवान् किन्तु मंत्र आदि का प्रयोग करने वाले यहां लेने चाहिए। अभियोग दो प्रकार का होता है–द्रव्य अभियोग और भाव–अभियोग। कहा भी है–'द्रव्याभियोग और भावाभियोग के भेद से अभियोग दो प्रकार का है। द्रव्याभियोग है और भावाभियोग विद्या और मंत्र हैं। सलिंगी या स्वलिंगी अर्थात् रजोहरण तथा मुखवस्त्रिका आदि साधु के चिह्नों से जो युक्त हों मगर जो सम्यक्त्व का वमन कर चुके हों अर्थात् सम्यग्दर्शन से रहित हों। ये सब पूर्वोक्त यदि देवलोक में उत्पन्न हों तो उनमें से कौन किस देवलोक में उत्पन्न होता है?

भगवान्–हे गौतम! असंयतभव्य द्रव्य देव का जघन्य उत्पाद भवनवासियों में और उत्कृष्ट उत्पाद उपर के ग्रैवेयकों तक होता है। अविराधित संयमों

કહેવાય છે. જે અભિયોગ કરે તેઓ આભિયોગિક કહેવાય છે. તેઓ વ્યવહારથી ચારિત્રવાન્ પરન્તુ મંત્ર આદિના પ્રયોગ કરવાવાળા અહીં લેવા જોઈએ. અભિયોગ બે પ્રકારનો હોય છે–દ્રવ્ય અભિયોગ અને ભાવ અભિયોગ કહ્યું પણ છે–દ્રવ્યાભિયોગ અને ભાવાભિયોગ વિદ્યા અને મંત્ર છે. સલિંગી અગર સ્વલિંગી અર્થાત્ રજોહરણ તથા મુખપત્તિ આદિ સાધુના ચિહ્નોથી જે યુક્ત હોય, પણ જે સમ્યક્ત્વનું વમન કરી ચૂકેલ હોય અર્થાત્ સમ્યક્દર્શનથી રહિત હોય. આ બધા પૂર્વોક્ત દેવલોકમાં જો ઉત્પન્ન થાય તો તેમનામાંથી કોણ કયા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! અસંયત ભવ્ય દ્રવ્યદેવનું જઘન્ય ઉત્પાદ ભવનવાસિયોમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પાદ ઊપરના ગ્રૈવેયકો સુધી થાય છે, અવિરાધિત સંયમોની ઉત્પત્તિ જઘન્ય

उत्कृष्टेन सर्वार्थसिद्धे उत्पादः प्रज्ञप्तः 'विराहियसंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे' विराधितसंयमानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन सौधर्मे कल्पे उत्पादः, प्रज्ञप्तः, 'अविराहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे' अविराधितसंयमासंयमानां जघन्येन सौधर्मे कल्पे, उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'विराहिय संजमासंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं जोइसिएसु' विराधितसंयमासंयमानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ज्योतिष्केषु उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'असण्णीणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं वाणमंतरेसु'-असंज्ञिनां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन वानव्यन्तरेषु मध्ये उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'तावसाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं जोइसिएसु' तापसानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ज्योतिष्केषु उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'कंदप्पियाणं जहण्णेणं भवणवासिसु उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे' कान्दर्पिकाणां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन सौधर्मे कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्त', 'चरगपरिव्वायगाणं जहण्णेणं भवणवासिसु उक्कोसेणं बंभलोए कप्पे' चरकपरिव्राजकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन ब्रह्मलोके कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'किब्बिसियाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं लंतए कप्पे' किल्विषिकाणां पापविशेषवतां जघन्येन सौ-

की उत्पत्ति जघन्य सौधर्म कल्प में और उत्कृष्ट सर्वार्थसिद्ध कल्प में कही गई है। विराधितसंयमों का उत्पाद जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट सौधर्म नामक कल्प में होता है। जिन्होंने अपने संयमासंयम की अर्थात् देश चारित्र की विराधना नहीं की है, उनका जघन्य उत्पाद सौधर्म कल्प में और उत्कृष्ट उत्पाद अच्युत कल्प में कहा गया है। संयमासंयम की विराधना करने वालों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ज्योतिष्कों में उत्पाद होता है। असंज्ञियों का उत्पाद जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट वानव्यन्तरों मे होता है। तापसों का उत्पाद जघन्य भवनवासियों में उत्कृष्ट ज्योतिष्कों में कहा गया है। कान्दर्पिकों का उत्पाद जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट सौधर्म कल्प में उत्पाद होता है। चरक परिव्राजकों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ब्रह्मलोक में उत्पाद कहा है। किल्विषिकों का उत्पाद जघन्य सौधर्म कल्प में, उत्कृष्ट लान्तक

સૌધર્મ કલ્પમાં અને ઉત્કૃષ્ટ સર્વાર્થસિદ્ધ કલ્પમાં કહેલ છે. વિરાધિત સંયમેનો ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ સૌધર્મ નામક કલ્પમાં થાય છે. જેઓએ પોતાના સંયમાસંયમની અર્થાત્ દેશ ચારિત્રની વિરાધના કરેલી નથી, તેમનો ઉત્પાદ જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પાદ અચ્યુત કલ્પમા કહેલો છે. સંયમાસયમની વિરાધના કરનારાઓનો જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ્કોમા ઉત્પાદ થાય છે. અસંજ્ઞિયોનો ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ વાનવ્યન્તરોમાં થાય છે તાપસોનો ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિષ્કોમા કહેવાયેલ છે. કાન્દર્પિકોના જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ સૌધર્મ કલ્પમાં ઉત્પાદ થાય છે, ચરકપરિવ્રાજકોનો જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં,

धर्मे कल्पे उत्कृष्टेन लान्तके कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'तिरिच्छियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे' तैरश्चिकानाम्–तिर्यग्योनिकजीवानां जघन्येन भवणवासीषु उत्कृष्टेन सहस्रारे कल्पे 'आजीवियाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे' आजीविकानां जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्तः 'एवं अभिओगाण वि' एवम्–आजीविकोक्तरीत्या आभियोगिकानामपि जघन्येन भवनवासिषु उत्कृष्टेन अच्युते कल्पे उत्पादः प्रज्ञप्तः, 'सलिंगीणं दंसणवावण्णगाणं भवणवासीसु उक्कोसेणं उवरिमगेवेज्जएसु' सलिङ्गिनां दर्शनव्यापन्नकानां जघन्येन भवनासिषु उत्कृष्टेन उपरितनग्रैवेयकेषु उत्पादः प्रज्ञप्त इति भावः ॥ सू० ९ ॥

असंख्यायुर्वक्तव्यता

मूलम्--कइविहे णं भंते ! असण्णियाउए पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे असण्णिआउए पण्णत्ते, तं जहा–नेरइय असण्णियाउए जाव देव असण्णियाउए, असण्णीणं भंते ! जीवे किं नेरइयाउयं पकरेइ जाव देवाउयं पकरेइ ? गोयमा ! नेरइयाउयं पकरेइ जाव देवाउयं पकरेइ, नेरइयाउयं पकरेमाणे जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ, तिरिक्खजोणियाउयं पकरेइ, तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ, एवं मणुस्साउयं पि, देवाउयं जहा–नेरइयाउयं एयस्स णं भंते ! नेरइअअसण्णिआउयस्स जाव देव असण्णिआउयस्स

कल्प में कहा है। गाय घोडा आदि तिर्यचों का जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट सहस्रार कल्प में उत्पाद कहा है। आजीविकों कि उत्पत्ति भवनवासियों में, उत्कृष्ट अच्युत कल्प में होती है। इसी प्रकार आभियोगिकों की भी जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट अच्युत कल्प में उत्पत्ति होती है। जो सलिंगी हैं मगर सम्यक्त्व से भ्रष्ट है, उनका उत्पाद जघन्य भवनवासियों में, उत्कृष्ट ऊपर के ग्रैवेयकों में होता है।

ઉત્કૃષ્ટ બ્રહ્મલોકમાં ઉત્પાદ કહેલ છે. કિલ્બિષકોને ઉત્પાદ જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટ લાન્તક કલ્પમાં કહેલ છે. ગાય, ઘોડા આદિ તિર્યચનો જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ સહસ્રાર કલ્પમાં ઉત્પાદ કહ્યો છે, આજીવિકોની ઉત્પત્તિ જઘન્ય ભવનવાસિયોમા, ઉત્કૃષ્ટ અચ્યુત કલ્પમાં થાય છે. એજ પ્રકારે આભિયોગિકોની પણ જઘન્ય ભવનવાસિયોમાં, ઉત્કૃષ્ટ અચ્યુત કલ્પમા ઉત્પત્તિ થાય છે જેઓ સલિંગી છે પણ સમ્યકત્વથી ભ્રષ્ટ છે તેમનો ઉત્પાદ જઘન્ય ભવનવાસિયોમા, ઉત્કૃષ્ટ ઉપરના ગ્રૈવેયકોમાં થાય છે.

कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवे देव असण्णियाउए मणूसअसण्णियाउए असंखेज्जगुणे, तिरिक्खजोणियअसण्णिआउए असंखेज्जगुणे नेरइय असण्णि आउए असंखेज्जगुणे ॥सू० १०॥

पण्णवणाए वीसइमं पयं समत्तं ।

छाया-कतिविधं खलु भदन्त ! असंज्ञ्यायुः प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! चतुर्विधमसंज्ञ्यायुः प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-नैरयिकासंज्ञ्यायु यावत्-देवासंज्ञ्यायुः, असंज्ञी खलु भदन्त ! जीवः किं नैरयिकायुः प्रकरोति यावद् देवायुष्कं प्रकरोति ? गौतम ! नैरयिकायुष्कं प्रकरोति यावद् देवायुष्कं प्रकरोति, नैरयिकायुष्कं प्रकुर्वन् जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कृष्टेन पल्योपमस्य असंख्येयभागं प्रकरोति, तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकरोति, तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन् जघन्येन

असंज्ञी की आयु की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइविहे णं भंते ! असण्णियाउए पण्णत्ते ?) हे भगवन ! असंज्ञी का आयुष्क कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! चउव्विहे असण्णिआउए पण्णत्ते) हे गौतम ! चार प्रकार का असंज्ञी-आयुष्क कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (नेरइअसण्णियाउए जाव देवअसण्णियाइए) नेरयिक-असंज्ञी का आयुष्क यावत् देव असंज्ञी का आयुष्क (असण्णी णं भंते ! जीवे किं नेरइयाउयं पकरेइ) हे भगवन् ! असंज्ञी जीव क्या नैरयिक की आयु का उपार्जन करता है ? (जाव देवाउयं पकरेइ ?) यावत् देवायु का उपार्जन करता है ?

(गोयमा ! नेरइयाउयं पकरेइ जाव देवाउयं पकरेइ) हे गौतम ! नेरयिकायु उपार्जन करता है, यावत् देवायु उपार्जन करता है (नेरइयाउयं पकरेमाणे) नरकायु का उपार्जन करता हुआ (जहण्णेणं दसवाससहस्सा इं उक्कोसेणं पलिओ-

અસંજ્ઞીના આયુષ્યની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(कइविहेणं भंते ! असण्णियाउए पण्णत्ते) હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞીનું આયુષ્ય કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? (गोयमा ! चउव्विहे असण्णिआउए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનું અસંજ્ઞી આયુષ્ય કહ્યું છે (तं जहा) તે પ્રકારે (नेरइय असण्णियाउए जाव देव असण्णियाउए) નૈરયિક-અસંજ્ઞીનું આયુષ્ય યાવત્ દેવ અસંજ્ઞીનું આયુષ્ય (असण्णीणं भंते ! जीवे किं नेरइयाउयं पकरेइ) હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી જીવ શું નૈરયિકના આયુનું ઉપાર્જન કરે છે ? (जाव देवाउयं पकरेइ) યાવત્ દેવાયુનું ઉપાર્જન કરે છે ?

(गोयमा ! नेरइयाउयं जाव देवाउयं पकरेइ) હે ગૌતમ ! નૈરયિકાયુ ઉપાર્જન કરે છે, યાવત્ દેવાયુ ઉપાર્જન કરે છે (नेरइयाउयं पकरेमाणे) નારકાયુનું ઉપાર્જન કરતા (जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागं पकरेइ) જઘન્ય દશ-

अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टेन पल्योपमस्यासंख्येयभागं प्रकरोति, एवं मनुष्यायुष्कमपि, देवायुष्कं यथा नैरयिकायुष्यम्, एतस्य खलु भदन्त ! नैरयिकासंज्ञ्यायुष्कस्य यावद् देवा संज्ञ्यायुष्कस्य कतरम् कतरेभ्योऽल्पं वा वहुकं वा तुल्यं वा विशेषाधिकं वा भवति ? गौतम ! सर्वस्तोकं देवासंज्ञ्यायुष्कं मनुष्यासंज्ञ्यायुष्कमसंख्येयगुणं तिर्यग्योनिकासंज्ञ्यायुष्कमसंख्येयगुणम्, नैरयिकासंज्ञ्यायुष्कमसंख्येयगुणम्, ।सू० १०॥

प्रज्ञापनायां विंशतितमं पदं समाप्तम्

वमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ) जघन्य दस हजार वर्ष की उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग की आयु उपार्जन करता है (तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे) तिर्यंचायु उपार्जन करता हुआ (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जाइभागं पकरेइ) जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त, उत्कृष्ट पल्योपम का असंख्यातवां भाग उपार्जन करता है (एवं मणुस्साउयंपि) इसी प्रकार मनुष्यायु भी (देवाउयं जहा नेरइयाउयं) देवायु, नरकायु के समान

(एयस्स णं भंते ! नेरइअअसण्णि आउयस्स जाव देव असण्णि आउयस्स कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) हे भगवन् ! इस नैरयिक-असंज्ञी आयु यावत् देव-असंज्ञी-आयु में से कौन किससे अल्प या बहुत या तुल्य अथवा विशेषाधिक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवे देव असण्णिआउए) सब से कम देव असंज्ञी आयु (मणूसअण्णिआउए असंखेज्जगुणे) मनुष्य असंज्ञी आयु असंख्यातगुणा है (तिरिक्खजोणिय असण्णि आउए असंखेज्जगुणे) तिर्यग् योनि कअसंज्ञी आयु असंख्यातगुणा है (नेरइअसण्णिआउए असंखेज्जगुणे) नैरयिक असंज्ञी आयु असंख्यातगुणा है

बीसवां पद समाप्त

હજાર વર્ષનું, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના આયુનું ઉપાર્જન કરે છે (तिरिक्खजोणियाउयं पकरेइ) તિર્યચાયુ ઉપાર્જન કરે છે (तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे) તિર્યચાયુ ઉપાર્જન કરતા છતાં (जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागं पकरेइ) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનું ઉપાર્જન કરે છે (एवं मणुस्साउयंपि) એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુ પણ (देवाउयं जहा नेरइयाउं) દેવાયુ, નરકાયુના સમાન.

(एयस्सणं भंते ! नेरइअअसण्णिआउयस्स जाव देवअसण्णिआउयस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) હે ભગવન્ ! આ નૈરયિક અસંજ્ઞી આયુ યાવત્ દેવ-અસંજ્ઞી આયુમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ અગર અધિક અગર તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवे देवअसण्णियाउए) બધાથી ઓછા દેવ અસંજ્ઞી આયુ (मणूस असण्णि आउए असंखेज्जगुणे) મનુષ્ય અસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગણુ છે (तिरिक्खजोणिय असण्णि आउए असंखेज्जगुणे) તિર્યગ્યોનિક અસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગણું છે (नेरइ असण्णिआउए असंखेज्जगुणे) નૈરયિક અસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગણુ છે.

વીસમું પદ સમાપ્ત

टीका-पूर्वमसंज्ञिनो देवेषूत्पादस्योक्तत्वेन आयुषैव चोत्पादसंभवेन तदायुः प्ररूपयितुमाह-'कइविहे णं भंते ! असण्णियाए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! कतिविधं खलु असंज्ञ्यायुष्यं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउव्विहे असण्णिआउए पण्णत्ते' चतुर्विधम् असंज्ञ्यायुष्यं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-नेरइय असण्णियाउए, जाव देव असण्णियाउए' तद्यथा-नैरयिकासंज्ञ्यायुष्यम्-यावत्-तिर्यग्योनिकासंज्ञ्यायुष्यम्, मनुष्यासंज्ञ्यायुष्यम्, देवासंज्ञ्यायुष्यम्, तत्र असंज्ञीभूत्वा यत् परभवयोग्यमायु र्बध्नाति तदसंज्ञ्यायुष्यं बोध्यम्, एवं नैरयिकप्रायोग्यमसंज्ञ्यायुष्यं नैरयिकासंज्ञ्यायुष्यं एवम् तिर्यग्योनिकप्रायोग्यमसंज्ञ्यायुष्यं तिर्यग्योनिका-

---

टीकार्थ- पहले असंज्ञी जीव की देवों में उत्पत्ति कही गई है, किन्तु उत्पाद आयु के द्वारा ही होता है, अतएव उसकी आयु का यहां प्रतिपादन किया जाता है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंज्ञी की आयु कितने प्रकार की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! असंज्ञी की आयु चार प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-(१) नैरयिकासंज्ञी-आयु, (२) तिर्यग्योनिका संज्ञी-आयु (३) मनुष्यासंज्ञी आयु और (४) देवासंज्ञी-आयु। असंज्ञी होते हुए जो जीव परभव के योग्य जिस आयु का बन्ध करता है, वह असंज्ञी-आयु कहलाता है। इसी प्रकार नैरयिक के योग्य असंज्ञी की आयु नैरयिकासंज्ञी-आयुष्य कहलाता है। इसी प्रकार तिर्यग्योनिक असंज्ञी-आयु और मनुष्यासंज्ञी-आयु, देवासंज्ञी-आयु भी समझ लेना चाहिए। यद्यपि असंज्ञी अवस्था में भोगी जाने वाली आयु भी असंज्ञी आयु कहलाती है, किन्तु यहां उसकी विवक्षा नहीं की गई है। अतएव उसकी विशेषप्ररूपणा के लिए यह कहा गया है-

---

ટીકાર્થ-પહેલાં અસંજ્ઞી જીવની દેવામાં ઉત્પત્તિ કહેલી છે, પરન્તુ ઉત્પાદ આયુના દ્વારાજ થાય છે. તેથી જ તેના આયુનું અહીં પ્રતિપાદન કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞીનું આયુ કેટલા પ્રકારનું કહ્યુ છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞીનું આયુ ચાર પ્રકારનું કહ્યુ છે. તે આ પ્રકારે છે (૧) નૈરયિકનું અસંજ્ઞી આયુ (૨) તિર્યગ્યોનિનું અસંજ્ઞી આયુ (૩) મનુષ્ય અસંજ્ઞી આયુ અને (૪) દેવાસંજ્ઞી આયુ અસંજ્ઞી થતા જીવ પરભવના યોગ્ય જે આયુનો બંધ કરે છે. તે અસંજ્ઞી આયુષ્ય કહેવાય છે. એ પ્રકારે નૈરયિકને યોગ્ય અસંજ્ઞીનું આયુ નૈરયિકાસંજ્ઞી આયુષ્ય કહેવાય છે. એ પ્રકારે તિર્યગ્યોનિક અસંજ્ઞી-આયુ અને મનુષ્ય અસંજ્ઞી-આયુ, દેવાસંજ્ઞી-આયુ પણ સમજી લેવું જોઇએ જોકે અસંજ્ઞી અવસ્થામાંતો ભોગવાતુ આયુ પણ અસંજ્ઞી આયુ કહેવાય છે. કિન્તુ અહીં તેની વિવક્ષા કરાયેલી નથી. તેથી જ તેની વિશેષ

सङ्ख्यायुष्यम्, मनुष्यप्रायोग्यमसंख्यायुष्यं मनुष्यासंख्यायुष्यम्, देवप्रायोग्यम् असंख्यायुष्यं देवासंख्यायुष्यम् अवसेयम्, अथासंख्यायुष्यम् असंख्यवस्थाया मनुभूयमानमप्युच्यते किन्तु प्रकृते न तद् विवक्षितम् उक्तलक्षणसम्बन्धविशेषप्ररूपणार्थमाह–'असण्णी णं भंते ! जीवे किं नेरइयाउयं पकरेइ ? जाव देवाउयं पकरेइ?' हे भदन्त ! असंज्ञी खलु जीवः किं नैरयिकायुष्यं प्रकरोति- बध्नाति ? यावत्–किं तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकरोति ? किंवा मनुष्यायुष्यं प्रकरोति ? किंवा देवायुष्यं प्रकरोति बध्नाति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइयाउयं पकरेइ जाव देवाउयं पकरेइ' असंज्ञी नैरयिकायुष्यं प्रकरोति–बध्नाति, यावत्–तिर्यग्योनिकायुष्यमपि बध्नाति, देवायुष्यमपि बध्नाति, तत्र–'नेरइयाउयं पकरेमाणे जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ' असंज्ञी खलु नैरयिकायुष्यं प्रकुर्वन्–बध्नन् जघन्येन दशवर्षसहस्राणि यावद् बध्नाति एतच्च रत्नप्रभापृथिवी प्रथम प्रस्तटापेक्षया अवसेयम्, उत्कृष्टेन तु नैरयिकायुष्यं बध्नन् असंज्ञी पल्योपमस्यासंख्येयभागं यावत् करोति–बध्नाति, तच्च रत्नप्रभापृथिवी चतुर्थप्रस्तटे मध्यमस्थितिक

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! क्या असंज्ञी जीव नरकायु यावत् देवायु को अर्थात् नरकायु, तिर्यचायु, मनुष्यायु एवं देवायु को उपार्जन करता है ?

भगवान्–हे गौतम ! असंज्ञी जीव नरकायु का, तिर्यंचायु का, मनुष्यायु का और देवायु का भी उपार्जन करता है। अगर असंज्ञी जीव नारकायु को उपार्जन करे तो जघन्य दश हजार वर्ष की आयु उपार्जन करता है। यह कथन रत्नप्रभा पृथिवी के प्रथम पाथडे की अपेक्षा से समझना चाहिए। यदि उत्कृष्ट नरकायु को उपार्जन करे तो पल्योपम के असंख्यातवें भाग की आयु उपार्जन करता हैं। यह कथन रत्नप्रभा पृथिवी के चौथे पाथडे के मध्यम स्थिति वाले नारकों की अपेक्षा से समझना चाहिए। रत्नप्रभा पृथ्वी के पहले पाथडे में दश हजार की जघन्य स्थिति है और नव्वे हजार वर्ष की उत्कृष्ट स्थिति है। दूसरे पाथडे

પ્રરૂપણાના માટે આ કહેલુ છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ શું અસંજ્ઞી જીવ નરકાયુ યાવત્ દેવાયુને અર્થાત્ નરકાયુ તિર્યંચાયુ. મનુષ્યાયુ તેમજ દેવાયુનું ઉપાર્જન કરે છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી જીવ નરકાયુનું તિર્યંચાયુનું અને દેવાયુનું પણ ઉપાર્જન કરે છે. અગર અસંજ્ઞી જીવ નરકાયુનુ ઉપાર્જન કરે તો જઘન્ય દશહજાર વર્ષનું આયુ ઉપાર્જન કરે છે, આ કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડાની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ. યદિ ઉત્કૃષ્ટ નરકાયુનુ ઉપાર્જન કરે તો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનું આયુ ઉપાર્જન કરે છે આ કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ચોથા પાથડાના મધ્યમ સ્થિતિવાળા નારકોની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પાથડામાં દશહજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ છે અને નેવુ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. બીજા પાથડામા દશલાખ

नैरयिकापेक्षयाऽवसेयम्, तथाहि–रत्नप्रभायाः प्रथमप्रस्तटे दशवर्षसहस्राणि जघन्या स्थिति र्भवति, उत्कृष्टा स्थितिः पुनः नवतिः सहस्राणि, द्वितीयप्रस्तटे जघन्या स्थिति र्दशलक्षाणि, उत्कृष्टा स्थितिस्तु नवतिर्लक्षाणि, तृतीयप्रस्तटेऽपि जघन्या स्थितिर्नवतिर्लक्षाण्येव, उत्कृष्टा स्थितिस्तु पूर्वकोटी, चतुर्थप्रस्तटेऽपि जघन्या स्थितिः पूर्वकोटयेव, उत्कृष्टा स्थितिस्तु सागरोपमस्य दशभागः, अतएवात्र पल्योपमासंख्येयभागो मध्यमास्थितिरवसेया, एवम्–'तिरिक्खजोणियाउयं पकरेइ, तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागं पकरेइ' असंज्ञी तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकरोति–बध्नाति, अथ च तिर्यग्योनिकायुष्यं प्रकुर्वन्–बध्नन् जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं यावत्, उत्कृष्टेन पुनः पल्योपमस्यासंख्येयभागं यावत् प्रकरोति–बध्नाति, एतच्च मिथुनकतिर्यगपेक्षयाऽवसेयम्, 'एवं मणुस्साउयंपि'–एवम्–तिर्यग्योनिकायुष्योक्तरीत्या असंज्ञी मनुष्यायुष्यमपि बध्नाति, तत्रापि मनुष्यायुष्यं बध्नन् जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पल्योपमस्यासंख्येयभागं यावद् बध्नाति इत्यर्थः तत्र मिथुनकनरापेक्षया पल्योपमासंख्येयभागोऽवसेयः, 'देवाउयं जहा नेरइयाउयं' देवायुष्यं यथा नैरयिकायुष्यं प्रतिपादितं तथा प्रतिपत्तव्यम्, तथा च नैरयिकायुष्योक्तरीत्या असंज्ञी देवायुष्यं बध्नन् जघन्येन दशसहस्रवर्षाणि उत्कृष्टेन पल्योपमस्या

दस लाख वर्ष की जघन्य और नव्वे लाख वर्ष की उत्कृष्ट स्थिति है। तीसरे पाथडे में भी जघन्य स्थिति ९० नव्वे लाख वर्ष की और उत्कृष्ट कोटिपूर्व की है। चौथे पाथडे में जघन्य पूर्व कोटि की और उत्कृष्ट स्थिति सागरोपम के दश–भाग की है। अतएव यहां पल्योपम के असंख्यानवें भाग की स्थिति मध्यम समझना चाहिए।

असंज्ञी जीव तिर्यचायु का भी उपार्जन करता है। अगर वह तिर्यचायु का उपार्जन करे तो जघन्य अन्तर्मुहूर्त की और उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग की आयु उपार्जित करता है। यह मनुष्यायु भी बांधता है। मनुष्यायु का बंध करता हुआ जघन्य अन्तर्मुहूर्त की और उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग की बांधता हैं। असंज्ञी जीव देवायु का भी बन्ध करता है। देवायु का बन्ध करे तो वह नारकायु के समान समझना चाहिए, अर्थात् जघन्य दश

वर्षनी જઘન્ય અને નેવુ લાખ વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. ત્રીજા પાથડામા પણ જઘન્ય સ્થિતિ નેવુ લાખ વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કોટિ પૂર્વની છે. ચોથા પાથડામાં જઘન્ય પૂર્વ કોટિની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાગરોપમના દશ ભાગની છે તેથી જ અહી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગની સ્થિતિ મધ્યમ સમજવી જોઇએ.

અસંજ્ઞી જીવ તિર્યંચાયુનું પણ ઉપાર્જન કરે છે. અગર તે તિર્યંચાયુનું ઉપાર્જન કરે તો જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તનુ અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનું આયુ ઉપાર્જિત કરે છે એ પ્રકારે મનુષ્યાયુપણ બાંધે છે. મનુષ્યાયુનો બંધ કરતા જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનો બધ કરે છે. અસંજ્ઞીજીવ

संख्येयभागं यावद् बध्नातीत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'एयस्स णं भंते ! नेरइय असण्णि आउयस्स जाव देवअसण्णि आउयस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पावा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतस्य खलु नैरयिकासंज्ञ्यायुष्यस्य यावत्-तिर्यग्योनिकासंज्ञ्यायुष्यस्य मनुष्यासंज्ञ्यायुष्यस्य देवासंज्ञ्यायुष्यस्य मध्ये कतरत् कतरेभ्योऽल्पं वा बहुकं वा तुल्यं वा विशेषाधिकं वा भवति ? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवे देवअसण्णियाउए' सर्वस्तोकं देवासंज्ञ्यायुष्यं भवति, तदपेक्षया-'मणूस असण्णिआउए असंखेज्जगुणे' मनुष्यासंज्ञ्यायुष्यमसंख्येयगुणं भवति, तदपेक्षया-'तिरिक्खजोणिय असण्णि आउए असंखेज्जगुणे' तिर्यग्योनिकासंज्ञ्यायुष्यम् असंख्येयगुणं भवति, तदपेक्षया-'नेरइय असण्णिआउए असंखेज्जगुणे' नैरयिकासंज्ञ्यायुष्यमसंख्येयगुणं भवति, अत्र ह्रस्वदीर्घत्वापेक्षयाऽसंज्ञ्यायुषोऽल्पबहुत्वं बोध्यम् 'पण्णवणाए वीसइमं पयं समत्तं' इति प्रज्ञापनायां विंशतितम मन्तक्रिया पदं समाप्तम् ॥ सू० १० ॥

हजार वर्ष की और उत्कृष्ट पल्योपम के असंख्यातवें भाग की बांधता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! इस नैरयिकासंज्ञी-आयुष्य, तिर्यंचासंज्ञी आयुष्य मनुष्यासंज्ञी-आयुष्य और देवासंज्ञी-आयुष्य में से कौन किसकी अपेक्षा अल्प बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

भगवान्-हे गौतम ! सबसे कम देवासंज्ञी-आयु है, उसकी अपेक्षा मनुष्या संज्ञी-आयु असंख्यातगुणा, उसकी अपेक्षा तिर्यंचासंज्ञी-आयु असंख्यातगुणा और उसकी अपेक्षा नारकायु असंख्यातगुणा है। यहां ह्रस्व और दीर्घ कम-बढ की अपेक्षा से असंज्ञी-आयु का अल्प बहुत्व न समझना चाहिए।

वीसवां पद समाप्त

દેવાયુનો પણ બન્ધ કરે છે દેવાયુનો બંધ કરે તો તે નરકાયુના સમાન સમજવો જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગને બાંધે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ નૈરયિકાસંજ્ઞી-આયુષ્ય, તિર્યંચા સંજ્ઞી-આયુષ્ય મનુષ્યાસંજ્ઞી આયુષ્ય અને દેવાસંજ્ઞી આયુષ્યમાંથી કોણુ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછું દેવાસંજ્ઞી આયુ છે, તેની અપેક્ષાથી મનુષ્યાસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગણું, તેની અપેક્ષાએ તિર્યંચાસંજ્ઞી આયુ અસંખ્યાતગણું અને તેની અપેક્ષાએ નારકાયુ અસંખ્યાતગણું છે અહીં હ્રસ્વ અને દીર્ઘ (વધ-ઘટ)ની અપેક્ષાથી અસંજ્ઞી આયુનું અલ્પબહુત્વ સમજવું જોઈએ.

વીસમું પદ સમાપ્ત

एकविंशतितमं शरीरपदम्-अधिकारगाथा

मूलम्-विहिसंठाणपमाणे पोग्गलचिणणा सरीरसंजोगो ।
दव्वपएसऽप्पबहुं सरीरोगाहणऽप्पबहुं ॥१॥

छाया-विधि-संस्थान-प्रमाणानि, पुद्गलचयनं शरीरसंयोगः ।
द्रव्यप्रदेशाल्पबहुत्वं शरीरावगाहनाऽल्पबहुत्वम् ।१॥

टीका-विंशतितमे पदे गतिपरिणामविशेषात्मकान्त क्रियारूपपरिणामस्य प्ररूपितत्वेन एकविंशतितमेऽपिपदे नरकादिगतिषूत्पन्नानां शरीरसंस्थानादिरूप गतिपरिणामविशेषमेव प्ररूपयितुं प्रथममधिकारगाथामाह-

'विहिसंठाणपमाणे पोग्गलचिणणा सरीरसंजोगो'
दव्वपएसऽप्पबहुं सरीरोगाहणऽप्पबहुं' ॥ १ ॥

तत्र प्रथमम् विधयः-प्रकाराः शरीराणां भेदाः प्ररूपणीया इत्यर्थः १, तदनन्तरं संस्थानानि-शरीराणामाकाराः प्ररूपणीयाः २, तदनन्तरम् 'प्रमाणानि'-शरीराणां परिमाणानि

इक्कीसवां-शरीपद

शब्दार्थ-(विहिसंठाणपमाणे) विधि अर्थात् शरीरों के प्रकार, संस्थान अर्थात् आकृति, प्रमाण-परिमाण (पोग्गलचिणणा) पुद्गलों का चयन (सरीरसंजोगो) शरीरसंयोग (दव्वपएसप्पबहुं) द्रव्य और प्रदेश की अपेक्षा अल्प बहुत्व (सरीरोगाहणऽप्पबहुं) शरीरों की अवगाहना का अल्पबहुत्व

टीकार्थ-बीसवें पद में गतिपरिणाम विशेष रूप अन्तक्रिया की प्ररूपणा की गई है। इस इक्कीसवें पद में नरकादि गतियों में उत्पन्न जीवों के शरीरसंस्थान आदि रूप गतिपरिणाम की ही प्ररूपणा करते हैं प्रारंभ में अधिकारगाथा कही जिसमें इक्कीसवे पद में प्ररूपित विषयों का निर्देश मात्र दिया गया है। प्रश्न गाथा इस पद की विषयसूची है। उसका अर्थ इस प्रकार है-

---

એકવીસમું શરીર પદ

શબ્દાર્થ-(विहि संठाणपमाणे) विधि અર્થાત્ શરીરોના પ્રકાર, સંસ્થાન અર્થાત આકૃતિ-પ્રમાણ-પરિમાણ (पोग्गलचिणणा) પુદ્ગલોનું ચયન (सरीर संजोगो) શરીર સંયોગ (दव्व पएसप्पबहु) દ્રવ્ય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ (सरीरो गाहणाप्पबहु) શરીરોની અવગાહનાનું અલ્પબહુત્વ.

ટીકાર્થ-વીસમા પદમાં ગતિપરિણામ વિશેષ રૂપ અન્તક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. આ એકવીસમાં પદમા નરકાદિ ગતિયોમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોના શરીરસંસ્થાન આદિ રૂપ ગતિપરિમાણની જ પ્રરૂપણા કરે છે. પ્રારંભમાં અધિકાર ગાથા કહી છે, જેમાં એકવીસમાં પદમાં પ્રરૂપિત વિષયોનો નિર્દેશ માત્ર આપેલો છે. પ્રકૃતગાથા આ પદની વિષયસૂચી છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-

प्ररूपणीयानि ३, तदनन्तरम्-'पुद्गल चयनम्'-कतिभ्यो दिग्भ्यः शरीराणां पुद्गलोपचयो भवतीत्येवं प्ररूपणीयम् ४, तदनन्तरम् शरीरसंयोगः'-अस्मिन् शरीरे सति किं शरीरमवश्यं भवीत्येवं रूपः परस्परशरीरसंयोगः प्ररूपणीयः ५ ततो द्रव्यप्रदेशाल्प बहुत्वम्-द्रव्याणि प्रदेशाश्चेति द्रव्यप्रदेशाः, ते च द्रव्याणि च प्रदेशाश्चेति द्रव्यप्रदेशाः, द्वयोर्द्रव्यप्रदेशशब्दयोरेकशेषः, तैः द्रव्यप्रदेशैः शरीराणामल्पबहुत्वं प्ररूपणीयम्, तथा च द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया च पञ्चानामपि वक्ष्यमाणाना मौदारिकादिशरीराणामल्पबहुत्वं वक्तव्यमितिभावः ६, तदनन्तरम्-'शरीरावगाहनाऽल्पबहुत्वम्'-पञ्चानामपि शरीराणामवगाहनाविषयकमल्प बहुत्वं प्ररूपणीयमिति गाथार्थः ॥

॥ शरीरभेद वक्तव्यता ॥

मूलम्-कइ णं भंते ! सरीरया पण्णत्ता ? गोयमा ! पंच सरीरया पण्णत्ता, तं जहा-ओरालिए१, वेउव्विए२, आहारए३, तेयए४, कम्मए५, ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-एगिंदियओरालियसरीरे जाव पंचिंदिय ओरालियसरीरे, एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-पुढविकाइ एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव वणप्फइकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे, पुढवीकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-

---

सर्वप्रथम शरीर के भेदों का प्ररूपण किया जाएगा तत्पश्चात् शरीरों के आकारों की प्ररूपणा की जाएगी । फिर शरीरों के प्रमाणों का निरूपण होगा । तदनन्तर यह बतलाया जाएगा कि कितनी दिशाओं से शरीर के पुद्गलों का उपचय होता है । फिर शरीरसंयोग का अर्थात् किस शरीर के होने पर कौन सा शरीर अवश्य होता है, इस नियम का उल्लेख किया जाएगा । फिर द्रव्य की अपेक्षा और प्रदेशों की अपेक्षा से शरीरों के अल्पबहुत्व का कथन किया जाएगा । अन्त में पांचो शरीरों की अवगाहन के अल्पबहुत्व का वर्णन किया जाएगा ।

સર્વપ્રથમ શરીરના ભેદની પ્રરૂપણા કરાશે તત્પશ્ચાત્ શરીરોના આકારોની પ્રરૂપણા કરાશે પછી શરીરોના પ્રમાણોનુ નિરૂપણ થશે. તદનન્તર એ બતાવાશે કે કેટલી દિશાઓથી શરીરના પુદ્ગલોનો ઉપચય થાય છે. પછી શરીર સંયોગનો અર્થાત્ કયા શરીરના હોવાથી કયું શરીર અવશ્ય થાય છે, આ નિયમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે. પછી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ શરીરોના અલ્પબહુત્વનું કથન કરાશે. અન્તમા પાચે શરીરોની અવગાહનાના અલ્પબહુત્વનું વર્ણન કરાશે,

सुहुमपुढवीकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे बायरपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य, सुहुमपुढवीकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—पज्जत्तग सुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग सुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य, बायरपुढवीकाइया वि एवं चेव, एवं जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय ओरालियत्ति, बेइंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—पज्जत्तग बेइंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तग बेइंदिय ओरालियसरीरे य एवं तेइंदिया चउरिंदिया वि, पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—तिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, मणुस्स पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, तिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! तिविहे पण्णत्ते, तं जहा—जलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, थलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, खहयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, जलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—संमुच्छिमजलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतियजलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, संमुच्छिमजलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदियओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—पज्जत्तग संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तगसंमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, एवं गब्भवक्कंतिए वि, थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय-

पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-संमुच्छिमथलयरचउप्पयतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतियचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, संमुच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-पज्जत्तगसंमुच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तगसंमुच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, एवं गब्भवक्कंतिए वि, परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, भुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-संमुच्छिमउरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतियउरपरिसप्पथलयरपंचिंदिय ओरालियसरीरे य संमुच्छिमे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-अपज्जत्तसंमुच्छिमउरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, पज्जत्तगसंमुच्छिमउरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, एवं गब्भवक्कंतिय उरपरिसप्पे चउक्कओ भेओ, एवं भुयपरिसप्पा वि, संमुच्छिमगब्भवक्कंतियपज्जत्ता अपज्जत्ता य, खहयरा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-संमुच्छिमा य गब्भवक्कंतिया य, संमुच्छिमा दुविहा पण्णत्ता ? पज्जत्ता अपज्जत्ता य, गब्भवक्कंतिया वि पज्जत्ता, अपज्जत्ता य, मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-संमुच्छिममणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतिय मणूस ओरालिय

सरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-पज्जत्तगगब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग-गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे य ॥सू. १ ॥

छाया-कति खलु भदन्त ! शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्चशरीराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-औदारिकम् १, वैक्रियम् २, आहारकम् ३, तैजसम् ४, कार्मणम्, ५. औदारिक-शरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-एकेन्द्रियौदारिक-शरीरं यावत् पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, एकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं यावद् वन-स्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरम्, पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कति-

शरीरभेदवक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! सरीरया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कितने शरीर कहे हैं ? (गोयमा ! पंच सरीरया पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच शरीर कहे हैं (तं जहा-ओरालिए, वेउव्विए, आहारए, तेयए कम्मए) वे इस प्रकार-औदारिक वैक्रियक, आहारक तैजस और कार्मण

(ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! औदारिक शरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है (तं जहा- एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव पंचिंदिय ओरालियसरीरे) वह इस प्रकार- एकेन्द्रिय औदारिकशरीर यावत् पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर (एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) एकेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है (तं जहा-पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे जाव वण-

શરીર ભેદ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(कइणं भंते ! सरीरया पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! કેટલાં શરીરના પ્રકારે કહ્યાં છે ? (गोयमा ! पंच सरीरया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! શરીરના પ્રકારો પાચ કહ્યાં છે (तं जहा-ओरालिए, वेउव्विए, आहारए, तेयए कम्मए) તેઓ આ રીતે-ઔદારિક, વૈક્રિયક- આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ

(ओरालियसरीरे णं भंते ! कईविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव पंचिंदिय ओरालियसरीरे) તે આ પ્રકારે-એકેન્દ્રિય ઔદા-રિકશરીર યાવત્ પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર (एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कई विहे पण्णत्ते) એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-पुढविकाइय एगिंदिय ओरालिय सरीरे

विधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरम्, बादर पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, बादरपृथिवीकायिका अपि एवञ्चैव, एवं यावद् वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्चेति, द्वीन्द्रियौदा-

प्फइकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे) वे इस प्रकार-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर (पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा-सुहुम पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे बादर पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे य) वे इस प्रकार-सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर और बादर पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर (सुहुमपुढवि काइयएगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) सूक्ष्मपृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार कहा है (तं जहा-पज्जत्तगसुहुमपुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तगसुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरलियसरीरे य) वे इस प्रकार-पर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर और अपर्याप्तक सूक्ष्म पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर (बायर पुढविकाइयावि एवं चेव) बादर पृथ्वीकायिकों

जाव वणप्फइकाइय एगिंदियओरालियसरीरे) ते આ પ્રકારે-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર યાવત્ વનસ્પતિકાયિક-એકેન્દ્રિય-ઔદારિકશરીર (पुढविकाइय एगिंदिय ओरालियस रीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-सुहुमपुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरे बादरपुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरे य) તે આ પ્રકારે-સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને બાદરપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર (सुहुम पुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-पज्जत्तग सुहुम पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तग सुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य) તે આ પ્રકારે-પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર (बादर पुढविकाइयावि एवं चेव) બાદર પૃથ્વીકાયિકોના શરીર પણ એજ પ્રકારે (एवं जाव वणस्सइकाइय एगिंदिए ओरालियत्ति)

रिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पर्याप्तक द्वीन्द्रियौदारिकशरीरश्च, अपर्याप्तक द्वीन्द्रियौदारिकशरीरश्च, एवं त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया अपि, पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च । तिर्यग्योनिकपञ्चे-न्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! त्रिविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-जलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च, स्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च,

---

का शरीर भी इसी प्रकार (एवं जाव वणस्सइ काइयएगिंदिय ओरालियत्ति) इसी प्रकार यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय औदारिक भी समझलेवें

(बेइंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा-पज्जत्तगबेइंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तग-बेइंदिय ओरालियसरीरे य) वे इस प्रकार-पर्याप्तक द्वीन्द्रिय औदारिक शरीर और अपर्याप्तक द्वीन्द्रिय औदारिक शरीर (एवं तेइंदिया चउरिंदिया वि) इसी प्रकार त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय भी

(पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, मणुस्स पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर (तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) तिर्यग्योनिक

એ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકો પણ સમજવા.

(बेइंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક-શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा पज्जत्तग बेइंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तग बेइंदिय ओरालियसरीरे य) તેઓ આ પ્રકારે-પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

(एवं तेइंदियचउरिंदिया वि) એ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પણ સમજવા.

(पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય ઔદા-રિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, मणुस्स पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક-શરીર (तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારનાં કહ્યાં છે ? (गोयमा ! तिविहे पण्णत्ते) હે

खेचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, जलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–संमुच्छिमजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिक जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, संमूर्च्छिम जलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–पर्याप्तकसंमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्चअपर्याप्तक संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकमपि, स्थलचर-

---

पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! तिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! तीन प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (जलयरतिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालिय सरीरे य थलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, खहयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर, स्थलचर पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर और खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर (जलयरतिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! जलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकारका कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (संमुच्छिमजलयरतिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतियजलयरपंचिंदियतिरिक्ख जोणिय ओरालियसरीरे य) संमूर्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और गर्भज जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर (संमुच्छिमजलयरतिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) संमूर्छिम जलचरतिर्यग्योनिक

ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (जलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य थलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, खहयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર (जलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (संमुच्छिम जलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंति य जलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य) સંમૂર્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર (संमुच्छिम जलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) સંમૂર્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, परिसर्प स्थलचर-तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-संमूर्च्छिम स्थलचर चतुष्पदतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिक चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पर्याप्तक संमूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचर-

---

पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दो प्रकार का कहा है (तं जहा-पज्जत्तगसंमुच्छिम पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग संमुच्छिम पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालिय सरीरे य) वह इस प्रकार-पर्याप्तक संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिकशरीर और अपर्याप्तक संमूर्च्छिमपंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिकशरीर (एवं गब्भवक्कंतिए वि) इस प्रकार गर्भज भी (थलयरपंचिंदिय तिरिक्ख जोणिय ओरालियसरीरे णं भंते! कतिविहे पण्णत्ते?) हे स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर कितने प्रकार का कहा है? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम! दो प्रकार का कहा है (तं जहा-चउप्पय थलयरतिरिक्ख जोणिय ओरालियसरीरे य, परिसप्प थलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) वह इस प्रकार-चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और परिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर (चउप्पय थलयरतिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालिय सरीरे णं भंते! कतिविहे पण्णत्ते?) चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर कितने प्रकार का कहा

છે (तं जहा-पज्जत्तग संमुच्छिमपंचिदिय तिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तगसंमुच्छिम पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य) તે આ પ્રકારે પર્યાપ્ત સમૂર્ચ્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચ્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર.

(एवं गब्भवक्कंतिए वि) એ પ્રકારે ગર્ભજ પણ

(थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?) સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે? (गोयमा! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरे य, परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरे य) તે આ પ્રકારે-ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

(चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते) ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે? (गोयमा!

तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, अपर्याप्तक संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक-पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकोऽपि, परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रि-यौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-उरः

है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा-संमुच्छिम थलयर चउप्पयतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतिय-चउप्पय थलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) वह इस प्रकार संमूर्छिम स्थलचर चतुष्पदतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और गर्भज चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर (संमुच्छिम चउप्पय थलयर तिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! संमूर्छिम चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा पज्जत्तगसंमुच्छिम चउप्पय थलयरतिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग संमुच्छिम चउप्पय थलयर तिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) वह इस प्रकार-पर्याप्त संमूर्छिम चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और अपर्याप्त संमूर्छिम चतुष्पद स्थचचल तिरिग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर (एवं गब्भवक्कंतिए वि) इसी प्रकार गर्भज भी (परिसप्प थलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) परिसर्पतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा !

दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-संमुच्छिमथलयरचउप्पय-तिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतिय चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) તે આ પ્રકારે-સંમૂર્છિમ સ્થલચર ચતુષ્પદ તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક-શરીર (संमुच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક-શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते ?) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा पज्जत्तग संमुच्छिमचउप्पय तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालिय-सरीरे य, अपज्जत्तग संमुच्छिम थलयर तिरिक्खजोणिय पचिंदियओरालियसरीरे य) તે આ પ્રકારે-પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્તસંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

(एवं गब्भवक्कंतिए वि) એજ પ્રકારે ગર્ભજ પણ.

(परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?)

परिसर्पस्थलचर पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, भुजपरिसर्प स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, उरः परिसर्प स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-संमूर्च्छिमोरः परिसर्प स्थलचर पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिकोरः परिसर्प स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, संमूर्च्छिमं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा--अपर्याप्तक संमूर्च्छिमोरः परिसर्प स्थल-

दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा उरपरिसप्प थलयर-पंचिंदियतिरिक्ख जोणिय ओरालियसरीरे य भुयपरिसप्प थलयर पंचिंदिय तिरिक्ख जोणिय ओरालियसरीरे य) वह इस प्रकार-उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर और भुजपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिकशरीर (उरपरिसप्प थलयर पंचिंदियतिरिक्ख जोणिय ओरालिय सरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा-संमुच्छिमउरपरिसप्प थलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतियउरपरिसप्प थलयर पंचिंदिय तिरिक्ख जोणिय ओरालियसरीरे य) वह इस प्रकार संमूर्छिम उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिक शरीर और गर्भज उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर (संमुच्छिमे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-अपज्जत्तग संमुच्छिम उरपरिसप्प थलयरतिरिक्ख जोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, पज्जत्तगसंमुच्छिमउरपरिसप्प थलयरतिरिक्ख जोणिय पंचिं-

પરિસર્પ તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-उरपरिसप्प थलयर पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, भुयपरिसप्प थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य) તે આ પ્રકારે-ઉપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર (उरपरिसप्प थलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-संमुच्छिम उरपरिसप्प थलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतिय उरपरिसप्प थलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य) તે આ પ્રકારે-સંમૂચ્છિંમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર (संमुच्छिमे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-अपज्जत्तग संमुच्छिम उरपरिसप्प थलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, पज्जत्तग संमुच्छिम उरपरिसप्प थलयर

चरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, पर्याप्तक संमूर्च्छिमोरः परिसर्प स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकोरः परिसर्प चतुष्ककोभेदः, एवं भुजपरिसर्पा अपि, संमूर्च्छिम गर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तकाः अपर्याप्तकाश्च, खेचरा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-संमूर्च्छिमाश्च गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च, संमूर्च्छिमा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, पर्याप्तकाश्च अपर्याप्तकाश्च, गर्भ युत्क्रान्तिका अपि पर्याप्तकाश्च अपर्याप्तकाश्च, मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चे-

---

दिय ओरालियसरीरे य) संमूर्छिम दो प्रकार का है, वह इस तरह अपर्याप्तक संमूर्छिम उरपरिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और पर्याप्तक संमूर्छिमउरपरिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर (एवं गब्भवक्कंतिय उरपरिसप्पे चउक्कओ भेओ) इसी प्रकार गर्भव्युत्क्रान्तिक उरपरिसर्प के चार भेद (एवं भुयपरिसप्पा वि) इसी प्रकार भुजपरिसर्प भी (संमुच्छिम गब्भवक्कंतियपज्जत्ता अपज्जत्ता य) संमूर्छिम, गर्भज, पर्याप्त और अपर्याप्त

(खहयरा दुविहा पण्णत्ता) खेचर दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा-संमुच्छिमा य गब्भवक्कंतिया य) वह इस प्रकार संमूर्छिम और गर्भज (संमुच्छिमा दुविहा पण्णत्ता) संमूर्छिम दो प्रकार के कहे हैं (पज्जत्ता अपज्जत्ता य) पर्याप्त और अपर्याप्त (गब्भवक्कंतिया वि पज्जत्ता, अपज्जत्ता य) गर्भज भी पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो प्रकार के हैं (मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर हे भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का है (तं जहा-संमुच्छि-

---

तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) संभूर्छिम બે પ્રકારના છે-તે આ રીતે-અપર્યાપ્તક સંમૂર્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને પર્યાપ્તક સંમૂર્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર (एवं गब्भवक्कंतिय उरपरिसप्पे चउक्कओ भेओ) એજ પ્રકારે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ઉરપરિસર્પના ચાર ભેદ (एवं भुयपरिसप्पा वि) એજ પ્રકારે ભુજ પરિસર્પ પણ (संमुच्छिम गब्भवक्कंतिय पज्जत्ता अपज्जत्ता य) સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત

(खहयरा दुविहा पण्णत्ता) ખેચર બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा-संमुच्छिमा य गब्भवक्कंतिया य) તે આ પ્રકારે-સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ (संमुच्छिमा दुविहा पण्णत्ता) સંમૂર્છિમ બે પ્રકારના કહ્યા છે (पज्जत्ता अपज्जत्ता य) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત (गब्भवक्कंतिया वि पज्जत्ता, अपज्जत्ता य) ગર્ભજ પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત.

(मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-संमुच्छिम मणूस पंचिदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंति य

न्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-पर्याप्तक गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, अपर्याप्तक गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च ॥ सू० १ ॥

टीका-अथ प्रथमं निर्देशानुक्रमेण भेदात्मकविधिद्वारं प्ररूपयितुं शरीरस्य मूलभेदान् आह- 'कइणं भंते ! सरीरया पण्णत्ता' हे भदन्त ! कति खलु शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंच सरीरया पण्णत्त.' पञ्च शरीराणि प्रज्ञप्तानि, तत्र शीर्यन्ते

मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य गब्भवक्कंतियमणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) वह इस प्रकार-संमूर्च्छिम मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर (गब्भवक्कंतियमणूस पचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर भगवन् ! कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-पज्जत्तग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे य) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार पर्याप्त गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और अपर्याप्त गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औरादिक शरीर

टीकार्थ-संग्रहणी गाथा में सर्वप्रथम विधिद्वार का निर्देश किया गया था। तदनुसार यहां पहले शरीर के मूल भेदप्रभेदों का प्ररूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शरीर कितने कहे हैं ?

भगवान्-गौतम ! पांच शरीर कहेगए है। जो प्रतिक्षण शीर्ण होते रहें अर्थात् विनाश को प्राप्त होते रहें, उन्हें शरीर कहते हैं। शरीर पांच हैं, उनके नाम

मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे य) ते આ પ્રકારે-સમૂચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર (गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?) ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-पज्जत्तग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे य) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે-પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

ટીકાર્થ-સંગ્રહણી ગાથામાં વિધિદ્વારનો નિર્દેશ કર્યો હતો. તદનુસાર અહીં શરીરના મૂળ ભેદ-પ્રભેદોનુ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શરીર કેટલાં કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહેલાં છે. જે પ્રતિક્ષણ શીર્ણ થતાં રહે અર્થાત્ વિનાશને પ્રાપ્ત થતાં રહે, તેમને શરીર કહે છે-(૧) ઔદારિક (૨) વૈક્રિયક

प्रतिक्षणं विशरारुतां प्राप्नुवन्ति इति शरीराणि वक्ष्यमाण प्रकारेण पञ्चप्रकाराणि सन्तीत्यर्थः तान्येवाह–'तं जहा–ओरालिए १, वेउव्विए २, आहारए ३, तेयए ४, कम्मए ५' तद्यथा–औदारिकम् १, वैक्रियम् २, आहारकम् ३, तैजसम् ४, कार्मणम् ५, तत्र उदारं प्रधानं तदेव औदारिकम् विनयादित्वादिकण् प्रत्यय', प्रधानत्वञ्चास्य तीर्थकरगणधरशरीरापेक्षया बोध्यम्, तस्मादन्यस्यानुत्तरशरीरस्यापि अनन्तगुणहीनत्वात्, अथवा उदारम्–अन्यशरीरापेक्षया विशालम्, सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वात्, विशालता चास्य वैक्रियशरीरं प्रति भवधारणीय सहजशरीरापेक्षयाऽवसेया, अन्यथा उत्तरवैक्रियस्य योजनलक्षमानस्यापि उपलभ्यमानत्वेन तदपेक्षया विशालत्वाभावेन विरोधापत्तिः स्यात्, एवम्–विशिष्टा विलक्षणा विविधा वा क्रिया विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियं तथा च यदेकं सद् अनेकं भवति अनेकं सद् एकं भवति एवम्

इस प्रकार हैं–औदारिक (२) वैक्रियक (३) आहारक (४) तैजस और (५) कार्मण।

उदार अर्थात् जो प्रधान हो, वही औदारिक कहलाता है। यहां विनयादि गण में परिगणित होने से (इकार) प्रत्यय होकर (औदारिक) शब्द निष्पन्न हुवा है। तीर्थंकर एवं गणधरों को यह शरीर होता है, अतः इसे प्रधान माना गया है। इससे भिन्न अनुत्तर शरीर भी– अनन्तगुण हीन होता है। अथवा उदार का अर्थ है–विशाल अर्थात् लम्बा, क्योंकि यह औदारिक शरीर एक हजार योजन से भी अधिक लम्बा होता है। अन्य शरीरों की अपेक्षा औदारिकशरीर में जो विशालता कही है, वह भवधारणीय सहज शरीर की अपेक्षा समझनी चाहिए, अन्यथा उत्तर वैक्रियशरीर तो एक लाख योजन तक का भी होता है, अतएव औदारिक को उदार विशाल कहने में बाधा आ जाएगी।

जिस शरीर के द्वारा विशिष्ट, विलक्षण अथवा विविध क्रियाएं हों, वह वैक्रिय शरीर कहलाता है। जो शरीर एक होता हुआ अनेक बन जाता है,

---

(૩) આહારક (૪) તૈજસ (૫) કાર્મણ.

ઉદાર અર્થાત્ જે પ્રધાન હોય તેજ ઔદારિક કહેવાય છે અહીં વિનયાદિગણમાં પરિગણિત હોવાથી इकण् પ્રત્યય થઈને 'ઔદારિક' શબ્દ નિષ્પન્ન થયો છે. તીર્થંકર તેમજ ગણધરોના આ શરીર હોય છે, તેથી એને પ્રધાન માનેલ છે. તેનાથી ભિન્ન અનુત્તર શરીર પણ અનન્તગુણહીન હોય છે. અથવા ઉદારનો અર્થ છે–વિશાલ અર્થાત્ લાંબા, કેમકે આ ઔદારિકશરીર એકહજાર યોજનથી પણ અધિક લાંબુ હોય છે અન્ય શરીરોની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીરમાં જે વિશાલતા કહી છે, તે ભવધારણીય સહજ શરીરની અપેક્ષાએ સમજવી જોઈએ, અન્યથા ઉત્તરવૈક્રિય તો એકલાખ યોજન સુધીનું પણ હોય છે, તેથી જ ઔદારિકને ઉદાર–વિશાલ કહેવામાં બાધા આવી પડશે.

જે શરીર દ્વારા વિશિષ્ટ વિલક્ષણ અથવા વિવિધ ક્રિયાઓ થાય તે વૈક્રિયશરીર કહેવાય છે જે શરીર એક હોવા છતાં અનેક બની જાય છે, અનેક હોવા છતાં એક

अणुसद् महद् भवति महच्च सद् अणु भवति एवं खेचरं सद् भूमिचरं भवति भूमिचरं सत् खेचरं भवति एवं दृश्यं सद् अदृश्यं भवति अदृश्यं सद् दृश्यं भवति तद् वैक्रियं शरीरं व्यपदिश्यते तच्च द्विप्रकारकं भवति औपपातिक–लब्धिप्रत्ययभेदात्, तत्रौपपातिकं वैक्रियशरीरम् उपपातात्मकजन्मनिर्मितम् यथा देवनैरयिकाणाम्, लब्धिप्रत्ययं तु तिर्यग्योनिकमनुष्याणामवसेयम्, एवम्–आह्रियते चतुर्दशपूर्वविदा तीर्थकृत्स्फाति दर्शनादिक तथाविधप्रयोजने समुपस्थिते सति विशिष्ट लब्धिवशाद् निर्वर्त्यते यत् तद् आहारकं शरीरं व्यपदिश्यते, 'कृद्बहुलम्' इति बाहुलकात् कर्मणिण्वुल्प्रत्ययः पादहारकादिवत् तथाचोक्तम्–'कज्जम्मि समुप्पण्णे सुयकेवलिणा विसिट्ठलद्धीए। जं एत्थ आहरिज्जइ भणियं आहारगं तं तु' ।१॥ कार्ये समुत्पन्ने श्रुतकेवलिना विशिष्टलब्ध्या। यदत्राह्रियते भणितमाहारकं तंतु ।१॥ इति,

---

अनेक होता हुआ एक हो जाता छोटे से बडा और बडे से छोटा हो जाता है, आकाश चारी से भूचर और भूचर से आकाशचारी बन जाता है, दृश्य होता हुआ अदृश्य और आदृश्य होता हुआ दृश्य हो जाता है, वह शरीर वैक्रियक कहलाता है। वैक्रिय शरीर दो प्रकार का है जन्मजात और लब्धिनिमित्त का उपपात जन्म वाले देवों और नारकों का जन्मजात वैक्रिय शरीर होता है और लब्धिनिमित्तक तिर्यंचों और मनुष्यों में-किसी-किसी में पाया जाता है।

चौदह पूर्वधारी मुनि तीर्थंकर अतिशय देखने आदि के प्रयोजन से विशिष्ट आहारक नामक लब्धि से जिस शरीर का निर्माण करते हैं, वह आहारकशरीर कहलाता है। (कृद्बहुलम्) इस सूत्र से कर्म अर्थ में ण्वुल प्रत्यय होकर आहारक शब्द सिद्ध होता है, जैसे पादहारक। कहा भी है-प्रयोजन उत्पन्न होने पर केवली के यहां जाने के लिये विशिष्ट लब्धि के निमित्त से जो शरीर निर्मित किया जाता है, वह आहारकशरीर कहलाता है ॥१॥ यह शरीर वैक्रिय शरीर

થઈ જાય છે, નાના મોટા, મોટા નાના થઈ જાય છે, આકાશચારીમાથી ભૂચર અને ભૂચરથી આકાશચારી બની જાય છે દૃશ્ય હોવા છતાં અદૃશ્ય, અને અદૃશ્ય હોવા છતાં દૃશ્ય થઇ જાય છે, તે શરીર વૈક્રિય કહેવાય છે. વૈક્રિયશરીર બે પ્રકારના છે- જન્મજાત અને લબ્ધિ નિમિત્તક ઉપપાત જન્મવાળા દેવો અને નારકોને જન્મજાત વૈક્રિયશરીર હોય છે અને લબ્ધિ નિમિત્તક તિર્યંચો અને મનુષ્યોમાં કોઈ કોઇમાં મળી આવે છે.

ચૌદ પૂર્વધારી મુનિ તીર્થંકરના અતિશયને જોવા આદિના પ્રયોજનથી વિશિષ્ટ આહારક નામક લબ્ધિથી જે શરીરનું નિર્માણ કરે છે, તે આહારકશરીર કહેવાય છે. 'कृद्बहुलम्' એ સૂત્રથી કર્મ અર્થમાં 'ण्वुल्' પ્રત્યય થઇને 'આહારક' શબ્દ સિદ્ધ થાય છે, જેમકે 'पा ह रक' કહ્યું પણ છે—પ્રયોજન ઉત્પન્ન થતા કેવલીના ત્યાં જવાને માટે વિશિષ્ટ લબ્ધિના નિમિત્તથી જે શરીર નિર્મિત કરાય છે, તે આહારકશરીર કહેવાય છે. ॥૧॥

આ શરીર વૈક્રિયશરીરની અપેક્ષાએ ઉત્પન્ન શુભ અને સ્વચ્છ સ્ફટિક શિલાના

तच्च वैक्रियशरीरापेक्षया अत्यन्त शुभं स्वच्छस्फटिकशिलावत् शुभ्रपुद्गलसमूहरचनात्मकं बोध्यम्, एवम्-तेजसः तेजःपुद्गलानां विकारःतैजसं शरीरं भुक्ताहारपरिणमनकारणम् ऊष्मस्वरूपं भवति, तद्वशादेव विशिष्ट तपः समुद्भूतलब्धिविशेषस्य पुरुषस्य तेजोलेश्या विनिर्गमो भवति, तथा चोक्तम्-'सव्वस्स उम्हसिद्धं रसाइ आहारपाकजणगं च। तेयगलद्धिनिमित्तं च तेयगं होइ नायव्वं' ॥१॥ सर्वस्योष्मसिद्धं रसाद्याहारपाजनकं च। तेजोलब्धिनिमित्तं च तैजसं भवति ज्ञातव्यम् ॥१॥ इति, एवम् कर्मणो जातं कर्मज कर्मणो विकारः कार्मणमिति वा, तथा च कर्मपरमाणव एवात्मप्रदेशैः सहनीरक्षीरन्यायेन परस्परसंसृष्टाः सन्तः शरीररूपतया परिणताः कार्मणशरीरमिति व्यपदिश्यन्ते, तथा चोक्तम्-'कम्मविगारो कम्मण मट्ठविहविचित्त कम्मनिप्फन्नं। सव्वेसिं सरीराणं कारणभूतं मुणेयव्वं ॥१॥' कर्मविकारः कार्मणमष्ट

की अपेक्षा अत्यन्त शुभ्र और स्वच्छ स्फटिकशिला के सदृश शुभ्र पुद्गलों के समूह से रचित होता है।

तेजस अर्थात् तजस पुद्गलों से जो बनता है, वह तैजसशरीर कहलाता है यह शरीर खाये हुए आहार के परिणमन का कारण होता है और उष्मारूप होता है। इस शरीर के निमित्त से ही विशिष्ट तपस्वी पुरुष के शरीर से तेज का निर्गम होता है। कहा भी है-जो शरीर सभी संसारी जीवों को होता है। शरीर की उष्णता से जिसकी प्रतीति होती है, जो आहार को पचाकर उसे रसादि रूप में परिणत करता है अथवा जो तैजस लब्धि के निमित्त से उत्पन्न होता है, वह तैजसशरीर कहलाता है।

इसी प्रकार जो शरीर कर्म से उत्पन्न हो वह अथवा जो कर्मका विकार हो वह कार्मण शरीर कहलाता है। इस प्रकार कर्मपरमाणु ही आत्मप्रदेशों के साथ दूध-पानी की भांति एकमेक होकर परस्पर मिलकर शरीर के रूप में परिणत हो जाते हैं, वह कार्मणशरीर कहा जाता है। कहा भी है-कार्मण शरीर कर्मो

સદૃશ શુભ્ર પુદ્ગલોના સમૂહથી રચિત થાય છે.

તેજથી અર્થાત્ તૈજસ્ પુદ્ગલોથી જે બને છે, તે તૈજસ્શરીર કહેવાય છે. આ શરીર ખાધેલા આહારના પરિણમનનું કારણ હોય છે અને ઉષ્મારૂપ હોય છે આ શરીરના નિમિત્તથી જ વિશિષ્ટ તપસ્વી પુરૂષના શરીરથી તેજનું નિર્ગમ થાય છે. કહ્યું પણ છે-જે શરીર બધા સંસારી જીવોનું હોય છે. શરીરની ઉષ્ણતાથી જેની પ્રતીતિ થાય છે, જે આહારને પચાવીને તેને રસ આદિ રૂપમાં પરિણત કરે છે અથવા જે તૈજસ લબ્ધિના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે તૈજસ્શરીર કહેવાય છે

એજ પ્રકારે જે શરીર કર્મથી ઉત્પન્ન થાય તે અથવા જે કર્મનો વિકાર હોય તે તે કાર્મણશરીર કહેવાય છે. એજ પ્રકારે કર્મ પરમાણુ જ આત્મપ્રદેશોની સાથે દૂધ-પાણીની જેમ એકમેક થઈને પરસ્પર મળીને શરીરના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે, તે કાર્મણશરીર

विधविचित्र कर्मनिष्पन्नम् । सर्वेषां शरीराणां कारणभूतं मुणितव्यम् ॥१॥ इति, तथा चौदा रिकादीनां सर्वेषां शरीराणां कारणभूतम्–निदानरूपं कार्मणशरीरमवसेयम्, संसारप्रपञ्चप्ररोहबीजरूपे कार्मणशरीरे समूलोच्छिन्ने सति शेषशरीराणां प्रादुर्भावविरहात्, अनेनैव कार्मणेन शरीरेण सतैजसेन संवलितो जीवो निधनदेशं परित्यज्योत्पत्ति देशमभिसर्पति कर्मपुद्गलानामतिसूक्ष्मत्वेन यातायातसमये स चक्षुरादीन्द्रियगोचरो भवति, तथाचोक्तम्–'अन्तराभवदेहोऽपि, सूक्ष्मत्वान्नोपलभ्यते । निष्क्रामन् प्रविशन् वा नाभावोऽनीक्षणादपि ॥१॥ इति ।

अथौदारिकशरीराणां भेदान प्ररूपयितुमाह–'ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?'

का विकार (कार्य) है। वह आठ प्रकार के कर्मों से निष्पन्न होता है। यहशरीर अन्य सब शरीरों का कारण है, ऐसा जानना चाहिए ।१॥ इस प्रकार कार्मण शरीर को औदारिक आदि सभी शरीरों का कारण समझना चाहिए। संसार प्रपंच रूपी अंकुर का बीज यह कार्मण शरीर ही है। जब इस का समूल उच्छेद हो जाता है, तब शेष शरीरों का प्रादुर्भाव नहीं होता। तैजस और कार्मण शरीर के साथ जब मृत्युस्थान को त्याग कर अपने नवीन जन्म की जगह जाता है। कर्मपुद्गलों की अत्यन्त सूक्ष्मता के कारण इन दोनों शरीरों से युक्त होने पर भी जीव चक्षु से दिखाई नहीं देता। कहा है–भवदेह बीचमें (मरण और जन्म के मध्य काल में) भी रहता है, मगर सूक्ष्म होने के कारण शरीर से निकलता हुआ अथवा प्रवेश करता हुआ दिखाई नहीं देता है ॥१॥

अब औदारिक शरीर के भेदों का प्ररूपण किया जाता है–

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा है ?

भगवान्–हे गौतम ! औदारिक शरीर पांच प्रकार का कहा गया है। वह

કહેવાય છે કહ્યું પણ છે–કાર્મણશરીર કર્મોનો વિકાર (કાર્ય) છે તે આઠ પ્રકારના કર્મોથી નિષ્પન્ન થાય છે આ શરીર બીજા બધા શરીરોનું કારણ છે, એમ જાણવું જોઇએ, ॥૧॥

એ પ્રકારે કાર્મણ શરીરને ઔદારિક આદિ બધાં શરીરોનુ કારણ સમજવું જોઇએ, સંસાર પ્રપંચ રૂપી અંકુરનું બીજ આ કાર્મણ શરીર જ છે. જ્યારે તેનો સમૂલઉચ્છેદ થઇ જાય છે, ત્યારે શેષ શરીરોનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી તૈજસ અને કાર્મણશરીરની સાથે જ્યારે મૃત્યુ સ્થાનનો ત્યાગ કરીને પોતાના નવીન જન્મની જગ્યાએ જાય છે, કર્મ પુદ્ગલોના અત્યન્ત સૂક્ષ્મતાના કારણે આ બન્ને શરીરોથી યુક્ત થતા જીવ પણ આંખેથી દેખાતો નથી. કહ્યુ છે કે–ભવદેહ વચમાં (મરણ અને જન્મના મધ્યકાળમાં) પણ રહે છે, પણ સૂક્ષ્મ હોવાના કારણે શરીરથી નિકળતા છતાં અથવા પ્રવેશ કરતો હોય છતાં દેખાતો નથી. ॥૧॥

હવે ઔદારિક શરીરના ભેદોની પ્રરૂપણા કરાય છે–

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ પ્રકારે–

हे भदन्त ! औदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' औदारिकशरीरं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव पंचिंदिय ओरालियसरीरे' तद्यथा-एकेन्द्रियौदारिकशरीरं, यावद्-द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्, त्रीन्द्रियौदारिकशरीरम्, चतुरिन्द्रियौदारिकशरीरम्, पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम्, गौतमः पृच्छति-'एगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' एकेन्द्रियौदारिकशरीरं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे जाव वणप्फइकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे' तद्यथा-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं यावत्-अप्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं, तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरम्, वायुकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरम्, वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदा-

---

इस प्रकार है-(१) एकेन्द्रिय का औदारिक शरीर (२) द्वीन्द्रिय का औदारिक-शरीर (३) त्रीन्द्रिय का औदारिक शरीर (४) चतुरिन्द्रिय का औदारिक शरीर और (५) पंचेन्द्रिय का औदारिक शरीर ।

गौतमस्वामी-भगवन् ! एकेन्द्रिय औदारिकशरीर कितने प्रकार का है ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर पांच प्रकार का होता है, यथा-(१) पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय औदारिकशरीर (२) अप्कायिक-एकेन्द्रिय औदारिकशरीर (३) तेजस्कायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर (४) वायुकायिक एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर और (५) वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर कितने प्रकार का है ?

भगवान्-हे गौतम ! दो प्रकार का है, यथा-सूक्ष्म पृथ्वीकायिक का शरीर

---

(૧) એકેન્દ્રિયનું ઔદારિક શરીર (૨) દ્વીન્દ્રિયનુ ઔદારિક શરીર (૩) ત્રીન્દ્રિયનું ઔદારિક શરીર (૪) ચતુરિન્દ્રિયનું ઔદારિક શરીર (૫) પંચેન્દ્રિયનું ઔદારિક શરીર.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્-એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય-ઔદારિક શરીર પાંચ પ્રકારના હોય છે, જેમ-(૧) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય-ઔદારિક શરીર (૨) અપ્કાયિક-એકેન્દ્રિય-ઔદારિક શરીર (૩) તેજસ્કાયિક-એકેન્દ્રિય-ઔદારિક શરીર (૪) વાયુકાયિક-એકેન્દ્રિય-ઔદારિક શરીર (૫) અને વનસ્પતિકાયિક-એકેન્દ્રિય ઔદારિક સરીર.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક-એકેન્દ્રિય-ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના છે.

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના છે, જેમકે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકનું શરીર અને

रिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-सुहुमपुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरे, बायरपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'सुहुमपुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पज्जत्तग सुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरेय, अपज्जत्तग सुहुमपुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरेय' तद्यथा-पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, 'बायरपुढवीकाइयावि एवंचेव' बादरपृथिवीकायिकस्यापि एकेन्द्रियौदारिकशरीरम् एवञ्चैव उपर्युक्त सूक्ष्मपृथिवीकायिकोक्तरीत्या पर्याप्तापर्याप्तकभेदेन द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'एवं जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय ओरालियत्ति' एवम्-पृथिवीकायिकोक्तरीत्या यावत्-अप्कायिक तेजस्कायिक वायुकायिक वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराण्यपि सूक्ष्मबादरभेदेन द्विविधानि अवसेयानीतिभावः, गौतमः पृच्छति-'बेइंदिय ओरालियसरीरेणं भंते!

और बादर पृथ्वीकायिक का शरीर

गौतमस्वामी-हे भगवन्! सूक्ष्म पृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर के कितने भेद हैं?

भगवान्-हे गौतम! दो भेद हैं-पर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक का शरीर और अपर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक का शरीर।

बादरपृथ्वीकायिक-एकेन्द्रिय-औदारिकशरीर के भेद भी इसी प्रकार समझलेने चाहिए। अर्थात् पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से उसके भी दो भेद कह लेने चाहिए। इसी प्रकार अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रिय औदारिकशरीर के भी सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त एवं अपर्याप्त के भेद से दो-दो प्रकार समझलेने चाहिए।

બાદર પૃથ્વીકાયિકનું શરીર.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક-એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીના કેટલા ભેદ છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! બે ભેદ છે-પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકનું શરીર અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકનું શરીર.

બાદર પૃથ્વીકાયિક-એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના ભેદ પણ આ પ્રકારે સમજી લેવા જોઇએ. અર્થાત્ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી તેમના પણ બે ભેદ કહી દેવા જોઇએ. એજ પ્રકારે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના પણ સૂક્ષ્મ બાદરપર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્તના ભેદથી બે બે પ્રકારના સમજી લેવા જોઇએ.

कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' द्वीन्द्रियौदारिकशरीरं खलु द्विविध द्विप्रकारकम् प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पज्जत्तग बेइंदिय ओरालियसरीरे य अपज्जत्तग बेइंदिय ओरालिय सरीरेय' तद्यथा-पर्याप्तक द्वीन्द्रियौदारिकशरीरञ्च अपर्याप्तकद्वीन्द्रियौदारीकशरीरञ्च, 'एवं तेइंदिया चउरिंदिया वि' एवम्-द्वीन्द्रियोक्तरीत्या त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया अपि पर्याप्तापर्याप्तक भेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तथाच त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणामपि औदारिकशरीराणि पर्याप्तका-पर्याप्तकभेदेन द्विविधानि अवसेयानि, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा- तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेय, मणुस्सपंचिंदिय ओरालियसरीरेय' तद्यथा- तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति- 'तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! तिर्य-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय-औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार पर्याप्तक द्वीन्द्रिय औदारिकशरीर और अपर्याप्तक द्वीन्द्रिय औदारिकशरीर ।

इसी प्रकार त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय के औदारिक शरीर के भी पर्याप्तक अपर्याप्तक के भेद से दो भेद समझने चाहिए ।

गौतमस्वामी-भगवान् ! पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रिय-औदारिकशरीर दो प्रकार का है, वह इस प्रकार-तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियों का औदारिकशरीर और मनुष्य पंचेन्द्रियों का औदारिक शरीर ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तिर्यग्योनिकपंचेन्द्रियों का औदारिकशरीर

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે-પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરના પણ પર્યાપ્તક-અપર્યાપ્તક ભેદે કરી બે ભેદ સમજવા જોઇએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર બે પ્રકારના છે-તે આ રીતે-તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિક શરીર અને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીર.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

ग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तिविहे पण्णत्ते' तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं त्रिविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-जलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसीरेय, थलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेय, खहयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेय' तद्यथा-जलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, खेचर तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'जलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! जलचर तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' जलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-संमुच्छिम जलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतिय जलयर पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा-संमूर्च्छिम जलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिक जलचर पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'संमुच्छिम जलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! संमूर्च्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवा-

---

कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियों का औदारिकशरीर तीन प्रकार का है, यथा-जलचरोंका, स्थलचरोंका और खेचरों का।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर कितने प्रकार का है ?

भगवान्-गौतम ! दो प्रकार का है, यथा-संमूर्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और गर्भज जलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संमूर्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक कितने प्रकार का है ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યંગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોનાં ઔદારિકશરીર ત્રણ પ્રકારના છે, જેમકે-જલચરોના, સ્થલચરોનાં, અને ખેચરોનાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જળચર તિર્યંગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના છે, જેમકે, સંમૂચ્છિંમ જલચર તિર્યંગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ જલચર તિર્યંગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંમૂચ્છિંમ જલચર તિર્યંગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનાં છે, જેમકે, પર્યાપ્ત સંમૂચ્છિંમ પંચેન્દ્રિય

नाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' संमूर्च्छिम जलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारीकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–पज्जत्तग संमुच्छिम जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग संमुच्छिम जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा–पर्याप्तक संमूर्च्छिमजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, अपर्याप्तकसंमूर्च्छिमजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च 'एवं गब्भवक्कंतिए वि' एवम्–संमूर्च्छिम जलचरतिर्यग्योनिकोक्तरीत्या गर्भव्युत्क्रान्तिकमपि जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति–'थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! स्थलचरपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं द्विविध प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य, परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा–चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति–'चउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! चतुष्पद-

---

भगवान्–हे गौतम ! दो प्रकार का है, यथा–पर्याप्त संमूर्छिम पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर और अपर्याप्त संमूर्छिम पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर ।

इसी प्रकार गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर के भी इसी प्रकार दो भेद होते हैं ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! स्थलचर पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर कितने प्रकार का है ?

भगवान्–हे गौतम ! दो प्रकार का है, यथा–चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और परिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदा रिकशरीर ।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदा-

---

તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચ્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર.

એજ પ્રકારે ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીરના પણ બે ભેદ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારનાં છે.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનાં છે, જેમકે–ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક-

स्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं कतिविधं कतिप्रकारकं किं विशिष्टं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तं जहा-संमुच्छिमचउप्पयथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदियओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतिय चउप्पय थलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य' संमूर्च्छिमचतुष्पदथलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'संमुच्छिम-चउप्पय थलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! संमूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' संमूर्च्छिम चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पज्जत्तग संमुच्छिम चउप्पय थलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदियओरालियसरीरे य, अपज्जत्तग संमुच्छिम चउप्पय थलयर तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा-पर्याप्तक संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, अपर्याप्तक संमूर्च्छिम चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, 'एवं गब्भवक्कंतिए वि' एवम्-संमूर्च्छिम चतुष्पदस्थलचरोक्तरीत्या गर्भव्युत्क्रान्तिकमपि

रिकशरीर कितने प्रकार का है?

भगवान्-हे गौतम! दो प्रकार का है, यथा-संमूर्छिम चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और गर्भज चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! संमूर्छिम चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर कितने प्रकार का है?

भगवान्-हे गौतम! दो प्रकार का है, वह इस प्रकार-पर्याप्तक संमूर्छिम चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और अपर्याप्तक संमूर्छिम चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर।

શરીર કેટલા પ્રકારનાં છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બે પ્રકારનાં છે. જેમકે-સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારનાં છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બે પ્રકારનાં છે, તે આ પ્રકારે, પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति-'परिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्! भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'दुविहे पण्णत्ते' परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-उरपरिसप्पथलयर पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरेय, भुयपरिसप्पथलयरपंचिंदिय तिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरेय' तद्यथा-उरपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, भुजपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त! उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे

इसी प्रकार गर्भज चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर के भी पर्याप्तक-अपर्याप्तक के भेद से दो प्रकार है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! परिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर के कितने भेद हैं?

भगवान्-हे गौतम! दो भेद हैं, वे इस प्रकार-उरपरिसर्पस्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिकशरीर और भुजपरिसर्प स्थलचर पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा है?

भगवान्-हे गौतम! दो प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार संमूर्छिम उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर और गर्भज उरपरिसर्प स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर।

એજ પ્રકારે ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરના પણ પર્યાપ્તક-અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરના કેટલા ભેદ છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બે ભેદ છે, તે આ પ્રકારે-ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને ભુજપરિસર્પ સ્થલચરપચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે-સંમૂર્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-संमुच्छिम उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, गब्भवक्कंतिय उरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा-संमूर्च्छिमोरः परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'संमुच्छिमे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! संमूर्च्छिमोरः परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'संमुच्छिमे दुविहे पण्णत्ते' संमूर्च्छिम उरःपरिसर्पस्थलचर पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-अपज्जत्तग संमुच्छिम उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे य, पज्जत्तग संमुच्छिम उरपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा-अपर्याप्तक संमूर्च्छिमोरः परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरञ्च, पर्याप्तकसंमूर्च्छिमोरः परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, 'एवं गब्भवक्कंतिय उरपरिसप्पे चउक्कओ भेओ' एवम्-संमूर्च्छिमोरः परिसर्पस्थलचरोक्तरीत्या गर्भव्युत्क्रान्तिकोरः परिसर्पपञ्चेन्द्रियस्थलचरतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरेऽपि चतुष्कको भेदोऽवसेयः संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तकापर्याप्तकभेदात्, 'एवं भुयपरिसप्पा वि संमुच्छिमगब्भवक्कंतिय पज्जत्ता अपज्जत्ताय'

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संमूर्छिम उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा है ?

भगवान्-गौतम ! दो प्रकार का कहा है, यथा-अपर्याप्तक संमूर्छिम उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक औदारिकशरीर और पर्याप्तक संमूर्छिम उरपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर।

इसी प्रकार गर्भज उरपरिसर्प के भी चार भेद समझलेने चाहिए। इसी प्रकार भुजपरिसर्प के भी संमूर्छिम, गर्भज और दोनों के पर्याप्त तथा अपर्याप्त के भेद से चार भेद कहलेने चाहिए। खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक दो प्रकार के कहे हैं वे इस प्रकार है-संमूर्छिम और गर्भज। इनमें से संमूर्छिम खेचर पंचे-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંમૂર્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યાં છે, જેમકે, અપર્યાપ્તક સંમૂર્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર અને પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર.

એજ પ્રકારે ગર્ભજ ઉરપરિસર્પના પણ ચાર ભેદ સમજી લેવા જોઇએ. એજ પ્રકારે ભુજપરિસર્પના પણ સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ અને બન્નેના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી ચાર ભેદ કહેલા સમજી લેવા જોઇએ. ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક બે પ્રકારના કહ્યાં

एवम्-उरःपरिसर्पोक्तरीत्या भुजपरिसर्पा अपि स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः संमूर्च्छिम-गर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्ताश्चावसेयाः, 'खहयरा दुविहा' खेचराः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-संमुच्छिमा य गब्भवक्कंतिया य' तद्यथा-संमूर्च्छिमाश्च, गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च तत्र 'संमुच्छिमा दुविहा पण्णत्ता' संमूर्च्छिमाः खेचराः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः-'पज्जत्ता अपज्जत्ताय' पर्याप्ताः, अपर्याप्ताश्च, 'गब्भवक्कंतियावि पज्जत्ता अपज्जत्ताय' गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः पर्याप्ताश्च अपर्याप्ताश्च भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-संमुच्छिम मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरेय, गब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरेय' तद्यथा-संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरञ्च, तत्र संमूर्च्छिम मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं पर्याप्तापर्याप्तभेदाद् द्विविधम्, गौतमः पृच्छति-'गब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहे पण्णत्ते' गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्,

---

न्द्रिय तिर्यग्योनिक भी दो प्रकार के हैं-पर्याप्त और अपर्याप्त । गर्भज खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यंच भी इसी तरह पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो प्रकार के हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर के कितने भेद हैं

भगवान्-हे गौतम ! दो भेद हैं, यथा-संमूर्छिम मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर और गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर । इनमें से संमूर्छिम मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो प्रकार का है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर कितने प्रकार का कहा है ?

છે, તે આ પ્રકારે છે-સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ તેમનામાંથી સંમૂર્છિમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પણ બે પ્રકારના છે-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પણ એવી રીતે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે પ્રકારના છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરના કેટલા ભેદ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે ભેદ છે, જેમકે-સંમૂર્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર, તેમાંથી સંમૂર્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિ ઔદારિકશરીર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે પ્રકારના છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

'तं जहा–पज्जत्तग गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे य, अपज्जत्तगगब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे य' तद्यथा–पर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्च अपर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरश्चेति, तथाचायं निष्कर्षः–एकद्वित्रि चतुःपञ्चेन्द्रियभेदादौदारिकशरीरं पञ्चप्रकारकं भवति, तत्रैकेन्द्रियौदारिकशरीरमपि पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिरूपैकेन्द्रियपञ्चभेदात् पञ्चप्रकारकम्, तत्रापि पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरमपि सूक्ष्मबादरभेदाद् द्विप्रकारकम्, तदपि द्विप्रकारकमेकैकम्, पर्याप्तापर्याप्तभेदाद् द्विविधमवसेयम्, तथैवाप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराण्यपि प्रत्येकं चतुष्प्रकारकाणि इति सर्वसंमेलनेनैकेन्द्रियौदारिकशरीराणि विंशतिप्रकारकाणि अवसेयानि, द्वित्रिचतुरिन्द्रियौदारिकशरीराणि तु प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदाद् द्विप्रकारकाण्येव, पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं पुनस्तिर्यग्योनिकमनुष्यभेदाद् द्विप्रकारकाण्येव, पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं पुनस्तिर्यग्योनिकमनुष्यभेदाद् द्विप्रकारकम्, तत्र

भगवान्–हे गौतम ! दो प्रकार का है, यथा–पर्याप्त गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर और अपर्याप्त गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर।

अभिप्राय यह है कि एकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय और पंचेन्द्रिय के भेद से औदारिक शरीर पांच प्रकार का है। इनमें से एकेन्द्रिय–औदारिक शरीर भी पृथ्वी, अप्, तेज, वायु और वनस्पति के भेद से पांच प्रकार का है। इसमें भी–पृथ्वीकायिक–एकेन्द्रिय औदारिकशरीर के सूक्ष्म और बादर के भेद से दो भेद हैं और इन दोनों के भी पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो–दो भेद होते हैं। इसी प्रकार अप्कायिक, तैजस्कायिक वायुकायिक और वनस्पति कायिक के औदारिक शरीर भी चार–चार के होते हैं। सब मिलाकर औदारिक शरीर के यहां वीस प्रकार प्रदर्शित किए गए हैं।

द्वीन्द्रियों त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों के औदारिक शरीर पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो–दो प्रकार का ही होता हैं।

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના છે, જેમકે–પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર.

અભિપ્રાય એ છે કે એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયના ભેદથી ઔદારિકશરીર પણ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિના ભેદથી પાંચ પ્રકારના છે. તેમાં પણ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય–ઔદારિકશરીરના સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી બે ભેદ છે અને એ બન્નેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે બે ભેદ થાય છે. એજ પ્રકારે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના ઔદારિકશરીર પણ ચાર ચાર હોય છે. બધા મળીને ઔદારિકશરીરના અહીં વીસ પ્રકાર પ્રદર્શિત કરાએલા છે.

દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે–બે પ્રકારના જ હોય છે.

तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं त्रिप्रकारकं भवति-जलचरस्थलचरखेचरभेदात्, तत्र जलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकभेदात् द्विप्रकारकं भवति, तत्रापि पुनरेकैकमपि पर्याप्तापर्याप्तभेदाद् द्विप्रकारकं भवति, स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरमपि चतुष्पदपरिसर्पभेदाद् द्विप्रकारकं भवति तत्र चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरमपि संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकभेदाद् द्विप्रकारकम्, तदुभयमपि प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदाद् द्विप्रकारकं भवति, परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरमपि द्विप्रकारकं भवति, उरःपरिसर्पभुजपरिसर्पभेदात्, तदुभयमपि प्रत्येकं संमूर्च्छिम गर्भव्युत्क्रान्तिकभेदाद् द्विप्रकारकम्, तदुभयमपि पुनरेकैकं पर्याप्तापर्याप्तभेदाद् द्विविधं भवति, सर्वसंकलनेनाष्टविधं तावत् परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं भवति,

---

पंचेन्द्रियों में तिर्यंच पंचेन्द्रियों के औदारिकशरीर मूलतः तीन प्रकार के हैं जलचर, स्थलचर और खेचर के औदारिकशरीर। इनमें से जलचर तिर्यंच पंचेन्द्रियों के औदारिकशरीर दो प्रकार के हैं संमूर्छिमों के और गर्भजों के। इन दोनों में भी पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो-दो भेद हो जाते हैं। स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर चतुष्पद और परिसर्प के भेद से दो प्रकार के हैं। चतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रिय-औदारिकशरीर भी संमूर्छिम और गर्भज के भेद से दो प्रकार के हैं। इन दोनों प्रकारों में भी पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो-दो भेद हो जाते हैं।

परिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर के भी दो भेद हैं उरपरिसर्प और भुजपरिसर्प इन दोनों के भी संमूर्छिम और गर्भज के भेद से दो-दो भेद होते हैं और संमूर्छिम तथा गर्भज के भी पर्याप्त तथ अपर्याप्त के भेद से दो-प्रकार हो जाते हैं। इस प्रकार परिसर्प स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचे-

---

પંચેન્દ્રિયોમાં તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર મૂલતઃ ત્રણ પ્રકારના છે- જલચર, સ્થલચર અને ખેચરના ઔદારિકશરીર તેમાંથી જલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીર બે પ્રકારના છે-સંમૂર્છિમોના અને ગર્ભજોના બે બન્નેમાં પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બેભેદ થઈ જાય છે. સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર, ચતુષ્પદ અને પરિસર્પના ભેદથી બે પ્રકારના છે. ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર પણ સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજના ભેદે બે પ્રકારના છે. એ બન્ને પ્રકારોમાં પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ બને છે.

પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીરના પણ બે ભેદ કહેવામાં આવેલ છે. ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ આ બન્ને પણ સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજના ભેદથી બે-બે ભેદ થાય છે, અને સંમૂર્છિમ તથા ગર્ભજના પણ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે પ્રકાર થઈ જાય છે. એ પ્રકારે પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય

खेचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकभेदाद् द्विप्रकारकम्, तदुभयमपि प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदाद् द्विविधम्, इति चत्वारि सर्वसंकलनया तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं विंशतिविधम्, मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं तु संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिभेदाद् द्विविधम्, तदुभयमपि पुनरेकैकं पर्याप्तापर्याप्तभेदाद् द्विप्रकारकमिति चत्वारि, सर्वसंख्यया तु ५०, पञ्चाशद्भेदा अवसेया औदारिकशरीराणामित्यवधेयम् ॥ सू० १ ॥

॥ औदारिकशरीरसंस्थानवक्तव्यता ॥

मूलम्–ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते? गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते, एगिंदियओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते पण्णत्ते, पुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते ? एवं सुहुमपुढविकाइयाण वि बायराण वि एवं चेव, पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव आउकाइय एगिंदियओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! थिबुकबिंदुसंठाण संठिए पण्णत्ते, एवं सुहुम बायरपज्जत्तापज्जत्ताण वि, तेउकाइय एगिं-

---

न्द्रिय औदारिकशरीर के सब भेदों की गणना आठ है। खेचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर संमूर्छिम और गर्भज के भेद से दो प्रकार का है और इन दोनों के भी पर्याप्त तथा अपर्याप्त के भेद से दो-दो भेद होते हैं। इस प्रकार चार भेद हुए सब मिलकर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर बीस प्रकारका है

मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर संमूर्छिम और गर्भज के भेद से दो प्रकार का है और उनके भी पर्याप्त तथा अपर्याप्त के भेद से दो-दो भेद होते हैं। यों चार भेद हुए सब मिलकर औदारिकशरीर के पचास भेदों का यहां उल्लेख किया गया है।

ઔદારિકશરીરના બધા ભેદોની ગણના આઠ થાય છે.

ખેચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજના ભેદથી બે પ્રકારના છે અને તે બન્નેના પણ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ થાય છે એ પ્રકારે ચાર ભેદ થયા. બધા મળીને તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર વીસ પ્રકારનાં છે.

મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર સમૂર્છિમ અને ગર્ભજના ભેદથી બે પ્રકારના છે અને તેમના પણ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ થાય છે, આમ ચાર ભેદ થયા. બધા મળીને ઔદારિકશરીરના પચાસ ભેદોનો અહીં ઉલ્લેખ કરાયેલો છે.

दिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! सूई-कलावसंठाणसंठिए पण्णत्ते, एवं सुहुम बायरपज्जत्तापज्जत्ताण वि, वाउ-काइयाण वि पडागा संठाणसंठिए, एवं सुहुम बायरपज्जत्तापज्जत्ताण वि, वणप्फइकाइयाणं णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते, एवं सुहुम बायरपज्जत्ता पज्जत्ताण वि, बेइंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि, एवं तेइंदियचउरिंदियाण वि, पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! छव्विह संठाणसंठिए पण्णत्ते, तं जहा—समचउरंससंठाणसंठिए जाव हुंडसंठाणसंठिए वि, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि२, संमुच्छिमतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालिय-सरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि, गब्भवक्कंतियतिरिक्खजोणिय पंचिं-दियओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते, तं जहा—समचउरंसे जाव हुंडसंठाण-संठिए, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि३, एवमेए तिरिक्खजोणियाणं ओहियाणं णव आलावगा, जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते, तं जहा—समचउरंसे जाव हुंडे, एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि, संमु-च्छिमजलयरा हुंड संठाणसंठिया, एएसिं चेव पज्जत्ता वि अपज्जत्ता वि एवं चेव, गब्भवक्कंतियजलयरा छव्विह संठाणसंठिया, एवं पज्जत्ता पज्जत्ताण वि, एवं थलयराण वि णव सुत्ताणि, एवं चउप्पयथलयराण वि, उरपरिसप्पथलयराण वि भुयपरिसप्पथलयराण वि, एवं खहयराण वि णवसुत्ताणि, णवरं सव्वत्थ संमुच्छिमा हुंडसंठाणसंठिया भाणियव्वा, इयरे छसु वि, मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाण संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! छव्विह संठाणसंठिए पण्णत्ते, तं जहा—

समचउरंसे जाव हुंडे, पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव, गब्भवक्कंतियाण वि एवं चेव, पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव, संमुच्छिमाणं पुच्छा, गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिया पज्जत्ता ॥सू० २॥

छाया-औदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नानासंस्थान-संस्थितं प्रज्ञप्तम्, एकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामपि बादराणामपि एवञ्चैव, पर्याप्तापर्याप्तानामपि एवञ्चैव, अप्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! स्तिबुकबिन्दु संस्थानसंस्थितं

औदारिकशरीर संस्थान वक्तव्यता

शब्दार्थ-(ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते !) हे भगवन् ! औदारिकशरीर कैसे संस्थान आकार वाला कहा है ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना संस्थान वाला कहा है

(एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रियों का औदारिकशरीर कैसे आकार का कहा है ? (गोयमा ! णाणासंठाण-संठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना संस्थान वाला कहा है (पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर कैसे आकार का कहा है ? (गोयमा ! मसूरचंदसंठाण-संठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! मसूर की दाल के आकार का कहा है (एवं सुहुम-पुढविकाइयाण वि, बादराण वि) इसी प्रकार सूक्ष्मपृथ्वीकायिकों का भी बादरों का भी (एवं चेव) इसी प्रकार (पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव) पर्याप्तकों-अपर्याप्तकों का भी इसी प्रकार

ઔદારિકશરીર સંસ્થાન વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! ઔદારિકશરીર કેવા સંસ્થાન-આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! નાના સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

(एगिंदिए ओरालियसरीरेणं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! નાના સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (पुढविकाइयएगिंदियओरालियसरीरेणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! મસૂરની દાળના આકારના કહ્યાં છે (एवं चेव) એ પ્રકારે (पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव) પર્યાપ્તકો-અપર્યાપ્તકો પણ એજ પ્રકારે સમજવા.

प्रज्ञप्तम् एवं सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तानामपि, तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! सूचीकलापसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं सूक्ष्मबादरपर्याप्तपर्याप्तानामपि, वायुकायिकानामपि पताकासंस्थानसंस्थितम्, एवं सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तानामपि, वनस्पतिकायिकानां नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं सूक्ष्मबादरपर्याप्ता पर्याप्तानामपि, द्वीन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! हुण्ड-

(आउक्काइयएगिंदियओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! अप्कायिक एकेन्द्रिय औदारिक शरीर कैसे आकार का है ? (गोयमा ! थिवुकबिंदुसंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम (स्तिबुक बिंदु के आकार का कहा है (एवं सुहुम बादर पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार सूक्ष्म, बादर पर्याप्त और अपर्याप्त का भी

(तेउक्काइय एगिंदिय ओरालिय सरीरे णं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! तेजस्कायिक एकेन्द्रिय औदारिकशरीर कैसे आकार का कहा है ? (गोयमा ! सूईकलावसंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! सुइयों के समूह के आकार का कहा है (एवं सुहुम बादर पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त और अपर्याप्त का भी

(वाउक्काइयाण वि पडागासंठाणसंठिए) वायुकायिकों का भी पताका जैसे आकार का है (एवं सुहुम बादरपज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त और अपर्याप्त का भी

(वणस्सइकाइयाणं णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) वनस्पतिकायिकों का शरीर नाना आकारों वाला कहा है (एवं सुहुम बादर पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार

(आउकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! थिवुकबिंदुसंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! સ્તિબુક બીન્દુના આકારના કહ્યા છે (एवं सुहुम बायर पज्जत्तापज्जत्ताण वि) એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના સંસ્થાન પણ એમ જ છે.

(तेउकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! सूईकलावसंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! સોયોના સમૂહના આકારનાં કહ્યા છે (एवं सुहुम बायर पज्जत्तापज्जत्ताण वि) એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, બાદર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના પણ.

(वाउकाइयाण वि पडागासंठाणसंठिए) વાયુકાયિકોનો પણ ધજાના જેવો આકાર કહ્યો છે (एवं सुहुम बायरपज्जत्तापज्जत्ताण वि) એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના પણ.

(वणस्सइ काइयाण वि णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) વનસ્પતિકાયિકોના શરીર નાના

संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं पर्याप्तापर्याप्तानामपि, एवं त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियाणामपि, पञ्चे-न्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! षड्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं यावद् हुण्डसंस्थानसंस्थित-मपि, एवं पर्याप्तापर्याप्तानामपि ३, संमूर्च्छिम तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भद-न्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, गौतम ! हुंडसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् एवं पर्याप्तापर्या-प्तानामपि, गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थान-

---

सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त और अपर्याप्त का भी

(बेइंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय-औदारिकशरीर किस आकार का है ? (गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! हुंडक संस्थान वाला कहा है (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार पर्याप्तों और अपर्याप्तों का भी (एवं तेइंदिय-चउरिंदियाण वि) इसी प्रकार त्रीन्द्रियों-चतुरिन्द्रियों का भी (पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पण्णत्ते ?) पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक औदारिक शरीर हे भगवन् ! किस आकार का है ? (गोयमा ! छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! छह प्रकार के आकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (समचउरंस संठाणसंठिए जाव हुंडसंठाणसंठिए वि) समचौरस संस्थान वाला यावत् हुंडक संस्थान वाला (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार पर्याप्तों-अपर्याप्तों का भी (संमुच्छिमतिरिक्ख जोणियपंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पण्णत्ते ?) संमूर्छिम तिर्यंच पंचेन्द्रियों का औदारिक शरीर हे भगवन् ! किस

આકારોવાળા કહ્યાં છે (एवं सुहुम बायर पज्जत्ता पज्जत्ताण वि) એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પણ.

(बेइंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! હુંડક સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે (एवं पज्जत्ता पज्जत्ताण वि) એજ પ્રકારે પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના પણ (एवं तेइंदिय-चउरिंदियाण वि) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયો પણ.

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેવા આકારના છે ? (गोयमा ! छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (समचउरंससंठाण-संठिए वि जाव हुंडसंठाणसंठिए वि) સમચોરસ સંસ્થાનવાળા યાવત્ હુંડક સંસ્થાનવાળા (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) એજ પ્રકારે પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના પણ.

(संमुच्छिम तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते) સંમૂર્છિમ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

संस्थितं प्रज्ञप्तम्? गौतम! षड्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-समचतुरस्रं यावद्, हुण्ड-संस्थानसंस्थितम्, एवं पर्याप्तापर्याप्तानामपि ३, एवमेते तिर्यग्योनिकानाम् औघिकानां नव आलापकाः, जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु भदन्त! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्? गौतम! षड्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-समचतुरस्रम् यावद् हुण्डम्, एवं पर्याप्तापर्याप्तानामपि, संमूर्च्छिमजलचराः हुण्डसंस्थानसंस्थिताः, एतेषाञ्चैव पर्याप्ता अपि

आकार का कहा है? (गोयमा! हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते) गौतम! हुंडसंस्थान वाला कहा है (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार पर्याप्तों-अपर्याप्तों का भी (गब्भवक्कंतियतिरिक्ख जोणिय पंचिंदियओरालियसरीरे णं भंते! किं संठाण संठिए पण्णत्ते?) हे भगवन्! गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर किस आकार का है? (गोयमा! छव्विह संठिए पण्णत्ते) हे गौतम! छह प्रकार के संस्थान वाला कहा है (तं जहा-समचउरंसे जाव हुंडसंठाणसंठिए) वह इस प्रकार-समचतुरस्र यावत् हुंडक संस्थान वाला (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार पर्याप्तों-अपर्याप्तों का भी (एवमेते) इस तरह ये (तिरिक्खजोणियाणं) तिर्यग्योनिकों के (ओहियाणं) औघिकों के (णव आलावगा) नौ आलापक (जलयरतिरिक्ख जोणिय ओरालियसरीरे णं भंते! किंसंठाण संठिए पण्णत्ते?) जलचर तिर्यंच औदारिकशरीर हे भगवन्! किस आकार का कहा है? (गोयमा! छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम! छह तरह के संस्थान वाला कहा है (तं जहा-समचउरंसे जाव हुंडे) समचतुरस्र यावत् हुंड (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी तरह पर्याप्तों-अपर्याप्तों का भी (संमुच्छिमजलयरा हुंडसंठाण संठिआ

(गोयमा! हुंड संठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ! હુંડ સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (एवं पज्जत्ता-पज्जत्ताण वि) એજ પ્રકારે પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના પણ (गब्भवक्कंतिय तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते?) હે ભગવન્! ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે? (गोयमा! छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ! છ પ્રકારના સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (तं जहा-समचउरंसे जाव हुंडसंठाणसंठिए) તે આ પ્રકારે-સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડક સંસ્થાનવાળા (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) એજ પ્રકારે પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તોના પણ (एवमेते) એ રીતે એઓ (तिरिक्खजोणियाणं) તિર્યગ્યોનિકોના (ओहियाणं) ઔઘિકોના (णव आलावगा) નવ આલાપકો થાય છે.

(जलयरतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते किं संठाणसंठिए पण्णत्ते) જલચર તિર્યંચ ઔદારિકશરીર હે ભગવન્! કેવા આકારના કહ્યાં છે? (गोयमा! छव्विहसंठाण-संठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ! છ જાતના સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (तं जहा-समचउरंसे जाव हुंडे) સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડક (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) એજ રીતે પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તોના પણ.

(संमुच्छिमजलयरा हुंडसंठाणसंठिआ) સંમૂર્છિમ જલચર હુંડ સંસ્થાનવાળા

अपर्याप्ता अपि एवञ्चैव, गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचराः षड्विधसंस्थानसंस्थिताः, एवं पर्याप्तापर्याप्तानामपि, एवं स्थलचराणामपि नवसूत्राणि, एवं चतुष्पद स्थलचराणामपि, उरःपरिसर्पस्थलचराणामपि भुजपरिसर्प स्थलचराणामपि, एवं खेचराणामपि नव सूत्राणि, नवरं सर्वत्र संमूर्च्छिमाः हुण्डसंस्थानसंस्थिता भणितव्याः, इतरे षट्स्वपि, मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! षड्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-समचतुरस्रम् ,यावद् हुण्डम्, पर्याप्तापर्याप्तानामपि एवञ्चैव, गर्भव्युत्क्रान्तिका-

---

संमूर्छिम जलचर हुंड संस्थान वाले होते हैं (एतेसिं चेव पज्जत्ता वि अपज्जत्ता वि एवं चेव) इनके पर्याप्त और अपर्याप्त भी इसी प्रकार समझ लेवें

(गब्भवक्कंतियजलयरा छव्विह संठाणसंठिया) गर्भज जलचर छहों संस्थान वाले होते हैं (एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि) इसी प्रकार पर्याप्तों-अपर्याप्तों के भी (एवं थलयराण वि णवसुत्ताणि) इसी प्रकार स्थलचरो के भी नौ सूत्र (एवं चउप्पयथलयराण वि) इसी प्रकार चतुष्पद स्थलचरों के भी (उरपरिसप्पथलयराण वि) उरपरिसर्प स्थलचरों के भी (भुयपरिसप्पथलयराण वि) भुजपरिसर्प स्थरचरों के भी (एवं खहयराण वि णवसुत्ताणि) इसी प्रकार खेचरो के भी नौ सूत्र (नवरं) विशेष (सव्वत्थ) सर्वत्र (संमुच्छिमा हुंडसंठाण संठिआ) संमूर्छिम हुंडकसंस्थान वाले (भाणिव्वा) कहने चाहिए (इयरे छसु वि) अन्य छहों संस्थान वाले भी होते हैं

(मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किंसंठाणसंठिए) मनुष्य पंचेन्द्रिय औदारिक शरीर हे भगवन् ! किस संस्थान वाला है ? (गोयमा ! छव्विह संठाणसंठिए पण्णत्ते) छह प्रकार के संस्थान वाला है (तं जहा समचउरंसे जाव

હોય છે (एतेसिं चेव पज्जत्ता वि अपज्जत्ता वि एवं चेव) એમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પણ એજ પ્રકારે (गब्भवक्कंतियजलयरा छव्विह संठाणसंठिया) ગર્ભજ જલચર છએ સંસ્થાનવાળા હોય છે (एवं पज्जत्तापज्जाण वि) એજ પ્રકારે પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્તોના પણ (एवं थलयराण वि णव सुत्ताणि) એજ પ્રકારે સ્થલચરોના પણ નવ સૂત્ર (एवं चउप्पय थलयराण वि) એજ પ્રકારે ચતુષ્પદ સ્થલચરોના પણ (उरपरिसप्प थलयराण वि) એજ પ્રકારે ઉરપરિસર્પ સ્થલચરોના પણ (भुयपरिसप्प थलयराण वि) ભુજપરિસર્પ સ્થલચરોના પણ (एवं खहयराण वि णव सुत्ताणि) એજ પ્રકારે ખેચરોના પણ નવ સૂત્ર (नवरं) વિશેષ (सव्वत्थ) સર્વત્ર સંમુચ્છિમા હુંડ સંઠાણસંઠિયા) સંમૂર્છિમ હુંડ સંસ્થાનવાળા (भाणियव्वा) કહેવા જોઈએ (इयरे छसु वि) અન્ય છએ સંસ્થાનવાળા જાણવા.

(मणूस पंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसठिए) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર હે ભગવન્ ! કયા સંસ્થાનવાળા છે ? (गोयमा ! छव्विह संठाणसठिए पण्णत्ते) છ પ્રકારના સંસ્થાનવાળા છે (तं जहा-समचउरसे जाव हुडे) તે આ પ્રકારે-

नामपि एवञ्चैव, पर्याप्तापर्याप्तानामपि एवञ्चैव, संमूर्च्छिमानां पृच्छा, गौतम! हुण्ड-संस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः ॥ सू० २ ॥

टीका-अथ पूर्वोक्तानामौदारिकशरीराणां यथा निर्देशं संस्थानानि प्ररूपयितुमाह-'ओरालियसरीरेणं भंते! किं संठिए पण्णत्ते?' हे भदन्त! औदारिकशरीरं खलु किं संस्थितं-किमाकारं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते' औदारिकशरीरं तावत् नानासंस्थानसंस्थितम्-नानासंस्थानेषु-विविधाकारेषु नानासंस्थानैः

हुंडे) वह इस प्रकार-समचतुरस्र यावत् हुंड (पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव) पर्याप्तों और अपर्याप्तों का भी इसी प्रकार (गब्भवक्कंतियाण वि एवं चेव) गर्भजों का भी उसी प्रकार (पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव) पर्याप्तकों-अपर्याप्तकों का भी इसी प्रकार (संमुच्छिमाणं पुच्छा?) संमूर्छिमों संबंधी प्रश्न? (गोयमा! हुंडसंठाणसंठिया पण्णत्ता) हे गौतम! हुंड संस्थान वाले कहे हैं

टीकार्थ-पूर्वोक्त औदारिक शरीरों के संस्थान अर्थात् आकार का अब अनुक्रम से प्ररूपण करते हैं

गौतमस्वामी-हेभगवन्! औदारिकशरीर किस आकार का कहा गया है?

भगवान्-हे गौतम! औदारिक शरीर के संस्थान अनेक होते हैं, क्योंकि जीवों में जातियों के भेद से शरीर की आकृति में भी भेद हो जाता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! एकेन्द्रियों का औदारिक शरीर किस आकार का कहा है?

भगवान्-हे गौतम! एकेन्द्रिय का औदारिक शरीर नाना संस्थान वाला होता है, क्योंकि एकेन्द्रियों में पृथ्वीकाय आदि गर्भित हैं और उन सब का

સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડ (पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव) પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના પણ એજ પ્રકારે (गब्भवक्कंतियाण वि एवं चेव) ગર્ભજોના પણ એજ પ્રકારે (पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव) પર્યાપ્તો-અપર્યાપ્તોના પણ એજ પ્રકારે (संमुच्छिमाणं पुच्छा?) સંમૂર્છિમો સંબંધી પ્રશ્ન છે. (गोयमा! हुंड संठाणसंठिया पण्णत्ता) હે ગૌતમ! હુંડ સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે.

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત ઔદારિકશરીરોના સંસ્થાન અર્થાત્ આકારની હવે અનુક્રમે પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહેલા છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! ઔદારિકશરીરના સંસ્થાન અનેક હોય છે, કેમકે જીવોમાં જાતિયોના ભેદથી શરીરની આકૃતિમાં પણ ભેદ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીર નાના સંસ્થાનવાળા હોય છે, કેમકે એકેન્દ્રિયોમા પૃથ્વીકાયિક આદિ ગર્ભિત છે અને તે બધાના સંસ્થાન અલગ

विविधाकारैर्वा संस्थितं-व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्-कथितम् अस्माभिस्तीर्थकृद्भिरिति शेषः, जीवजातिभेदेन संस्थानभेदभावात्, गौतमः पृच्छति-'एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते! किं संठिए पण्णत्ते? हे भदन्त! एकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं-किमाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' गौतम! 'णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते' एकेन्द्रियौदारिकशरीरं नानासंस्थानसंस्थितम्-अनेकाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, तथा च पृथिवीकायिकादिषु एकेन्द्रियेषु प्रत्येकं संस्थानभिन्नत्वाद् एकेन्द्रियौदारिकशरीरे नानासंस्थानसंस्थितत्वं बोध्यम्, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइयएगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते! किं संठिए पण्णत्ते?' हे भदन्त! पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु भदन्त! किं संस्थितम्-किमाकारं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्-मसूरो धान्यविशेषश्चिपिटाकारोऽन्तोरक्तरूपस्तस्य चन्द्रः-चन्द्राकारम् अर्द्धदलं मसूरदालिकेत्यर्थः तस्येव यत्संस्थानम्-आकारविशेषस्तेन संस्थितम्-व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'एवं सुहुमपुढविकाइयाणवि बायराणवि एवंचेव, पज्जत्तापज्जत्ताणवि एवंचेव' एवम्-समुच्चय पृथिवीकायिकानामिव सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामपि बादराणामपि पृथिवीकायिकानामौदारिकशरीराणाम्, एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव मसूरचन्द्र-

---

संस्थान अलग-अलग प्रकार का होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! पृथ्वीकायिक एकेन्द्रियों का औदारिकशरीर किस आकार का कहा गया है?

भगवान्-हे गौतम! पृथ्वीकायिक एकेन्द्रियों का औदारिक शरीर मसूर की दाल के आकार का कहा है। मसूर एक प्रकार का धान्य है जिस का आकार चपटा होता है। यहां मसूर का आधा हिस्सा अर्थात् एक भाग समझना चाहिए

जैसे समुच्चय पृथ्वीकायिकों के शरीर का आकार कहा है, उसी प्रकार सूक्ष्म पृथ्वीकायिकों और बादर पृथ्वीकायिकों के औदारिक शरीरों का आकार भी समझ लेना चाहिए। अर्थात् उनके शरीर का संस्थान भी मसूर की दाल

અલગ પ્રકારના હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના હોય છે?

ભગવાન્-હે ગૌતમ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર મસૂરની દાળના આકારના કહ્યાં છે. મસૂર એક પ્રકારનું અનાજ છે. જેનો આકાર ચપટો હોય છે. અહીં મસૂરનો અડધો ભાગ અર્થાત્ એક ફાડ સમજવી જોઇએ.

જેવો સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોના શરીરનો આકાર કહ્યો છે, એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકો અને બાદર પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિકશરીરોનો આકાર પણ સમજવો જોઇએ.

संस्थानसंस्थित आकारोऽवसेयः, तथा पर्याप्तानाम् अपर्याप्तानाञ्चापि पृथिवीकायिकौदारिकशरीराणाम् एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थित आकारोऽवसेयः, तथा च सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च पृथिवीकायिकानाम् औदारिकशरीराणि मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितानि बोध्यानि इति फलितम्, गौतमः पृच्छति-'आउक्काइय एगिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! अप्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थितम्-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! थिवुकबिंदुसंठाणसंठिए पण्णत्ते' अप्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं स्तिबुकबिन्दुसंस्थानसंस्थितम्-स्तिबुकाकारो बिन्दुः स्तिबुकबिन्दुः, यो हि वातादिना इतस्ततो नो विक्षिप्तो भवति स स्तिबुकबिन्दुर्व्यपदिश्यते तस्यैव यत्संस्थानम् आकारविशेषस्तेन संस्थितं-व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'एवं सुहुम बायरपज्जत्तापज्जत्ताणवि' एवम्-समुच्चयाप्कायिकानामिव सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तानामपि चतुर्भेदभिन्नानामप्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणामाकारः स्तिबुकबिन्दुसंस्थानसंस्थि

के समान होता है। पर्याप्त और अपर्याप्त पृथ्वीकायिकों के औदारिक शरीरों का आकार भी इसी प्रकार का जानना चाहिए। इस प्रकार सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त तथा अपर्याप्त सभी प्रकार के पृथ्वीकायिकों के औदारिकशरीर मसूर की दाल जैसे आकार के ही होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अप्कायिक एकेन्द्रियों के औदारिक शरीर का कैसा आकार कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! अप्कायिक एकेन्द्रियों के शरीर का आकार स्तिबुकबिन्दु पानीबुलबुला जैसा होता है। जो बूंद वायु आदि के द्वारा इधर उधर फैला नहो-जमा हुआ हो वह बूंद स्तिबुक बिन्दु कहलाता है। उसका जैसा आकार होता है, वैसा ही अप्कायिक एकेन्द्रियों के औदारिक शरीर का होता है। सूक्ष्म बादर, पर्याप्त और अपर्याप्त अप्कायिकों के शरीर का आकार भी समुच्चय

અર્થાત્ તેમના શરીરના સંસ્થાન પણ મસૂરની દાળના સમાન હોય છે. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિકશરીરોના આકાર પણ એજ પ્રકારના જાણવા જોઈએ. એ પ્રકારે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, બધા પ્રકારના પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિક શરીર મસૂરની દાળ જેવા આકારવાળા જ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરનો કેવો આકાર છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયોના શરીરનો આકાર સ્તિબુકબિન્દુ (પાણીના પરપોટા) જેવો હોય છે. જે બિન્દુ વાયુ આદિ દ્વારા આમતેમ ફેલાએલ ન હોય પણ જામેલું હોય, તે ટીપું સ્તિકબિન્દુ કહેવાય છે. તેનો જેવો આકાર હોય છે તેવો જ અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરનો હોય છે. સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત

तोऽवसेय इत्यर्थः तथा च सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तानाम् अपर्याप्तानाञ्चाप्कायिकानामौदारिकशरीराणि स्तिवुकबिन्दुसंस्थानसंस्थितानि इति-फलितम्, गौतमः पृच्छति-'तेउकाइय एगिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थितं-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सूईकलाव संठाणसंठिए पण्णत्ते' तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरं सूचीकलापसंस्थानसंस्थितम् प्रज्ञप्तम्, 'एवं सुहुमबायरपज्जत्तापज्जत्ताण वि' एवम्-समुच्चय तेजस्कायिकानामिव सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तानामपि तेजस्कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणामाकारः सूचीकलापसंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, तथा च सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तानाम् अपर्याप्तानाञ्चापि तेजस्कायिकानामौदारिकशरीराणि सूचीकलापसंस्थानसंस्थितानि भवन्तीति बोध्यम्, 'वाउकाइयाणवि पडागासंठाणसंठिए' वायुकायिकानामपि समुच्चयानामौदारिकशरीरं पताकासंस्थान-

---

अप्कायिकों के समान स्तिवुक बिन्दु जैसा ही होता है। इस प्रकार अप्कायिक एकेन्द्रिय चाहे सूक्ष्म हो चाहे बादर, चाहे पर्याप्त हो अथवा अपर्याप्त, सब के शरीर का आकार स्तिवुकबिन्दु के समान ही होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तेजस्कायिक एकेन्द्रिय के औदारिकशरीर किस आकार वाला कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! तेजस्कायिक एकेन्द्रियों का औदारिक शरीर सूचीकलाप के आकार का होता है। अर्थात् जैसे सुइयों के समूह का आकार होता है वैसा ही तेजस्कायिक एकेन्द्रिय जीवो के औदारिक शरीर का आकार है। सूक्ष्म बादर, पर्याप्त और अपर्याप्त तेजस्कायिकों के औदारिक शरीर का संस्थान भी सूचीकलाप के जैसा ही समझना चाहिए।

वायुकायिको के औदारिक शरीर का संस्थान पताका के आकार का है, अर्थात् ध्वजा का जैसा आकार होता है, वैसा ही वायुकाय के औदारिकशरीर का

અપ્કાયિકોના શરીરનો આકાર પણ સમુચ્ચય અપ્કાયિકોના સમાન સ્તિબુકબિન્દુ જેવો હોય છે. એજ પ્રકારે અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પછી સૂક્ષ્મ હોય કે પછી બાદર હોય, પર્યાપ્ત હોય અગર અપર્યાપ્ત હોય, બધાના શરીરનો આકાર સ્તિબુકબિન્દુના સમાન જ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિકશરીર કેવા આકારવાળા કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર સૂચીકલાપના આકારના હોય છે, અર્થાત્ જેવો સોયોના સમૂહનો આકાર હોય છે તેવો જ તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય-જીવોના ઔદારિકશરીરનો આકાર છે. સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિકોના ઔદારિકશરીરનુ સંસ્થાન પણ સૂચીકલાપના જેવું જ સમજવું જોઈએ.

વાયુકાયિકોના ઔદારિકશરીરનું સંસ્થાન પતાકાના આકારનું છે, અર્થાત્ ધ્વજાનો જેવો આકાર હોય છે, તેવો જ વાયુકાયિકના ઔદારિકશરીરનો પણ હોય છે. એજ પ્રકારે

संस्थितम्-पताकायाः-ध्वजस्य यत् संस्थानम्-आकारविशेषस्तेन संस्थितम्-व्यवस्थितम् अवसेयम् 'एवं सुहुमबायर पज्जत्तापज्जत्ताण वि' एवम्-समुच्चय वायुकायिकानामिव सूक्ष्म बादरपर्याप्तापर्याप्तानामपि चतुर्भेदभिन्नानां वायुकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणामाकारः पताकासंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, तथा च सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्तानाम् अपर्याप्तानाञ्चापि वायुकायिकानामौदारिकशरीराणि पताकासंस्थानसंस्थितानि अवसेयानीति फलितम्, 'वणप्फइकाइयाणं णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते' वनस्पतिकायिकानाम् एकेन्द्रियविशेषाणामौदारिकशरीरं नानासंस्थानसंस्थितं-विविधाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'एवं सुहुमबायरपज्जत्तापज्जत्ताणवि' एवम्-समुच्चय वनस्पतिकायिकानामिव सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तानामपि वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणामाकारो नानासंस्थानसंस्थितोऽवसेय स्तथा च सूक्ष्माणां बादराणां पर्याप्ताम् अपर्याप्तानामपि वनस्पतिकायिकानामौदारिकशरीराणि नानासंस्थानसंस्थितानीति फलितम्, देशजातिकालभेदात् तेषां संस्थानानामनेकत्वात्, गौतमः पृच्छति-'बेइंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थितं किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते' द्वीन्द्रियौदारिकशरीरं हुण्डसंस्थानसंस्थितम्-हुण्डो रोमादिरहितः

आकार होता है। इसी प्रकार सूक्ष्म वायुकायिकों, पर्याप्त वायुकायिकों तथा अपर्याप्त वायुकायिकों के औदारिकशरीर का संस्थान भी पताका के जैसा ही होता है।

वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियों का औदारिकशरीर विविध संस्थानों वाला होता है, उसका कोइ एक नियत आकार नहीं है। सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त और अपर्याप्त के औदारिकशरीर का भी इसी प्रकार समझना चाहिए। तात्पर्य यह है कि वनस्पतिकायिक चाहे सूक्ष्म हो या बादर, पर्याप्त हो या अपर्याप्त, उनके शरीर का आकार विविध प्रकार का होता है। सबका आकार एकसा नहीं है। देश के भेद से, जाति के भेद से और काल आदि के भेद से उनके आकार में भिन्नता होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्। द्वीन्द्रिय जीवों के औदारिकशरीर का कैसा आकार होता है ?

સૂક્ષ્મવાયુકાયિકો, બાદરવાયુકાયિકો, પર્યાપ્ત વાયુકાયિકો તથા અપર્યાપ્ત વાયુકાયિકોના ઔદારિકશરીરના સંસ્થાન પણ પતાકા જેવા હોય છે.

વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર વિવિધ સંસ્થાનોવાળા હોય છે, તેમનો કોઇ એક નિયત આકાર નથી. સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ઔદારિકશરીરનું પણ એજ પ્રકારે સમજવું જોઇએ. તાત્પર્ય એ છે કે વનસ્પતિકાયિક જોકે સૂક્ષ્મ હોય, પર્યાપ્ત હોય કે અપર્યાપ્ત, તેમના શરીરનો આકાર વિવિધ પ્રકારનો હોય છે, બધાના આકાર એક સરખા નથી હોતાં. દેશના ભેદથી જાતિના ભેદથી અને કાળ આદિના ભેદથી તેમના આકારમાં ભિન્નતા હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના હોય છે ?

पक्षिविशेषः 'वटेर' इतिभाषाप्रसिद्ध स्तस्येव यत् संस्थानम्-आकारविशेषस्तेन संस्थितम्-व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'एवं पज्जत्ताऽज्जत्ताणवि' एवम्-समुच्चय द्वीन्द्रियाणामिव पर्याप्तापर्याप्तानामपि द्वीन्द्रियौदारिकशरीराणामाकारो हुण्डनामपक्षिविशेषसंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, 'एवं तेइंदियचउरिंदियाणवि' एवम्-द्वीन्द्रियाणामिव त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणामपि समुच्चयानां पर्याप्तापर्याप्तानाञ्चौदारिकशरीराणामाकारो हुण्डसंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, तथाच द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां प्रत्येकं पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्चौदारिकशरीराणि हुण्डसंस्थानसंस्थितानि इति फलितम्, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितम्-किमाकारेण व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं सामान्यतः षड्विधसंस्थान-

भगवान्-हे गौतम ! द्वीन्द्रियों का औदारिकशरीर हुंडक संस्थान का होता है। एक विशेष प्रकार का पक्षी, जिस के शरीर में रोमादि नहीं होते और जो 'बटेर' नाम से प्रसिद्ध है, वह हुण्ड कहलाता है। उसका जैसा आकार हुंडसंस्थान कहा जाता है। द्वीन्द्रियो का शरीर हुंडसंस्थान वाला ही होता है, चाहे वे पर्याप्त हों अथवा अपर्याप्त हों।

इसी प्रकार त्रीन्द्रियों के और चतुरीन्द्रियों के औदारिक शरीर का संस्थान भी हुंडक ही होता है। वे चाहे पर्याप्त हों अथवा अपर्याप्त हों, सब का संस्थान हुंडक ही समझना चाहिए। फलितार्थ यह है कि सब विकलेन्द्रियों के औदारिकशरीर का आकार हुंडक ही होता है भले वे द्वीन्द्रिय हों, त्रीन्द्रिय हों या चतुरिन्द्रिय हों।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों के औदारिक शरीर का कैसा आकार कहा है ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર હુંડક સંસ્થાનના હોય છે. એક વિશેષ પ્રકારનું પક્ષી જેના શરીરમાં રૂવાડાં નથી હોતાં અને જે બટેર નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે હુંડ કહેવાય છે. એના સરખો આકાર હુંડ સંસ્થાન કહેવાય છે દ્વીન્દ્રિયોનાં શરીર હુંડ સંસ્થાનવાળાં જ હોય છે. ચાહે તે પર્યાપ્ત હોય કે અપર્યાપ્ત હોય.

એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયોના અને ચાર ઇન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરના સંસ્થાન પણ હુંડક જ હોય છે, તેઓ પછી પર્યાપ્ત હોય કે અપર્યાપ્ત હોય. બધાના સંસ્થાન હુંડક જ સમજવાં જોઇએ. ફલિતાર્થ એ છે કે, બધા વિકલેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરનો આકાર હુંડક જ હોય છે પછી તે દ્વીન્દ્રિય હોય, ત્રીન્દ્રિય હોય, અથવા ચતુરિન્દ્રિય હોય.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોના ઔદારિક શરીર કેવા આકારના હોય છે ?

संस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-समचउरंससंठाणसंठिए जाव हुंडसंठाणसंठिए वि' तद्यथा-समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितम्-समाश्चतस्रोऽस्रयो यस्य तत् समचतुरस्रं-समचतुष्कोणम् तद्रूपमेव यत् संस्थानं तेन संस्थितम्-व्यवस्थितम्, यावद्-न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थानसंस्थितम्, सादिसंस्थानसंस्थितम् वामनसंस्थानसंस्थितम्, कुब्जसंस्थानसंस्थितम्, हुण्डसंस्थानसंस्थितमपि प्रज्ञप्तम्, 'एवं पज्जत्तापज्जत्ताणवि ३' एवम्-समुच्चयपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामिव पर्याप्तापर्याप्तानामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीराणि कानिचित् समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितानि कानिचिद्न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थानसंस्थितानि कानिचित् सादि संस्थानसंस्थितानि कानिचिद् वामनसंस्थानसंस्थितानि कानिचित् कुब्जसंस्थानसंस्थितानि कानिचित् हुण्डसंस्थानसंस्थितानि भवन्ति, तथा च समुच्चयपर्याप्तापर्याप्तानां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीराणां त्रयाणामपि प्रत्येकमालापकषट्कमवसेयम्, तत्र समाः

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के शरीर का संस्थान छह प्रकार का कहागया है। वह इस प्रकार है-किसी का संस्थान समचतुरस्र होता है, किसी का न्यग्रोधपरिमंडल, किसीका सादि (स्वाति), किसी का वामन (बौना) किसीका कुब्जक (कुबडा) और किसी का हुंड संस्थान होता है। जिस शरीर के चारों कोण सम हों, वह समचतुरस्र कहलाता है। पर्याप्त और अपर्याप्त पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिक शरीर भी समुच्चय पंचेन्द्रिय तिर्यंचो के शरीर के संस्थानों के समान ही संस्थान वाले, होते हैं, अर्थात् कोई समचतुरस्र संस्थान वाले कोई न्यग्रोधपरिमंडल संस्थान वाले, कोई सादि संस्थान वाले, कोई वामन संस्थान वाले कोई कुब्जक संस्थान वाले और कोई हुंड संस्थान वाले होते हैं। इस प्रकार समुच्चय, पर्याप्तक और अपर्याप्तक पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिक शरीर छहों संस्थान वाले कहने चाहिए, अर्थात् प्रत्येक के छह-छह आलापक कहने चाहिए। छहों संस्थानों का अर्थ इस प्रकार है-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના શરીરના સંસ્થાન છ પ્રકારના કહેલાં છે. તે આ પ્રકારે છે-કોઇના સંસ્થાન સમચતુરસ્ર હોય છે, કોઇના ન્યગ્રોધપરિમંડલ, કોઇના સાદિ (સ્વસ્તિ), કોઇના વામન કોઇના કુબ્જક (કુબડા) અને કોઇના હુંડ સંસ્થાન. જે શરીરના ચારે ખૂણા સમ હોય તે સમચતુરસ્ર કહેવાય છે. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઔદારિકશરીર પણ સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના શરીરના સંસ્થાનોના સમાન જ સંસ્થાનવાળા હોય છે, અર્થાત્ કોઇ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા, કોઇ ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાનવાળા, કોઇ સાદિ સંસ્થાનવાળા, કોઇ વામન સંસ્થાનવાળા, કોઇ કુબ્જક સંસ્થાનવાળા અને કોઇ હુંડ સંસ્થાનવાળા હોય છે. એ પ્રકારે સમુચ્ચય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઔદારિકશરીર છએ સંસ્થાનવાળા કહેવાં જોઈએ, અર્થાત્ પ્રત્યેકના છ-છ આલાપક કહેવાં જોઇએ. છએ સંસ્થાનનો અર્થ આ પ્રકારે છે-

सामुद्रिकशास्त्रोक्तलक्षणा अविसंवादिन्यश्चतस्रोऽस्रयः—चतुर्दिग् विभागोपलक्षिताः शरीरावयवा यस्य तत् समचतुरस्रं समासान्तोऽच् प्रत्ययः, समचतुरस्रञ्च तत्संस्थानं चेति समचतुरस्र संस्थानं तेन संस्थितं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितम्, एवम्—न्यग्रोधवत् परिमण्डलम्—गोलाकारो यस्य तत् न्यग्रोधपरिमण्डलम्, यथा—न्यग्रोधो वटवृक्षः, उपरिविस्तीर्णोऽधस्तु संक्षिप्तो भवति तद्वत् संस्थानं नाभेरुपरि परिपूर्णप्रमाण मधस्तु संक्षिप्तं तद्न्यग्रोधपरिमण्डलं व्यपदिश्यते, एवम् आदिपदेन नाभेरधस्तनो देहभाग उत्सेधापरपर्यायो गृह्यते तादृशेन नाभेरधस्तनभागरूपेण आदिना सह वर्तते यत् तत् सादिसंस्थानम् भवति तथा च यत् संस्थानं नाभेरधस्तात् प्रमाणपूर्वकमुपरि च परिहीनं तत्सादीति व्यपदिश्यते, एवं यत्र शिरोग्रीवं पाणिपादादिकञ्च यथायोग्यप्रमाणलक्षणोपेतं वक्षःस्थलोदरादिकञ्च निम्नीभूतं तत् कुब्ज-

---

(१) समचतुरस्र संस्थान—जिस शरीर के चारों ओर के चारों अस्र—कोण या विभाग सामुद्रिक शास्त्र में कथित लक्षणों के अनुसार सम हों, वह शरीर समचतुरस्र संस्थान वाला कहलाता है और ऐसा संस्थान भी समचतुरस्र संस्थान ही कहलाता है।

(२) न्यग्रोधपरिमंडल संस्थान—न्यग्रोध का अर्थ है वट या वड। वट वृक्ष ऊपरी भाग में विस्तीर्ण और निचले भाग में संक्षिप्त होता है। इसी प्रकार नाभि के ऊपर के शरीर के अवयव पूर्ण प्रमाण वाले हों और नीचे के अवयव संक्षिप्त हो, वह शरीर का आकार न्यग्रोध परिमंडल कहलाता है।

(३) सादि संस्थान—'सादि' शब्द में जो 'आदि' अंश है उससे नाभि के नीचे का भाग लिया जाता है, उस नाभि के अधस्तन भागरूप आदि के साथ जो हो वह संस्थान सादि कहलाता है। तात्पर्य यह है कि नाभि के नीचे का भाग प्रमाणयुक्त होना और ऊपर का भाग हीन होना सादि संस्थान है।

---

(૧) સમચતુરસ્ર સંસ્થાન—જે શરીરની ચારે બાજુના ચારે અસ્રકોણ કે વિભાગ સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેલાં લક્ષણાનુસાર સમ હોય, તે શરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહેવાય છે અને એવાં સંસ્થાન સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહેવાય છે.

(૨) ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન—ન્યગ્રોધનો અર્થ છે વડ વટવૃક્ષ ઊપરના ભાગમાં વિસ્તીર્ણ અને નીચેના ભાગમાં સક્ષિપ્ત હોય છે. એજ પ્રકારે નાભિના ઊપરના શરીરના અવયવપૂર્ણ પ્રમાણુવાળા હોય અને નીચેના અવયવ સંક્ષિપ્ત હોય, તે શરીરનો આકાર ન્યગ્રોધપરિમંડલ કહેવાય છે.

(૩) સાદિ સંસ્થાન—'સાદિ' શબ્દમાં જે 'આદિ' અંશ છે તેનાંથી નાભિના નીચેનો ભાગ લેવાય છે. તે નાભિના અધસ્તન ભાગરૂપ આદિની સાથે જે હોય તે સંસ્થાન સાદિ કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે, નાભિની નીચેનો ભાગ પ્રમાણ યુક્ત હોય અને ઊપરનો ભાગ હીન હોય તે સાદિ સંસ્થાન છે.

संस्थानमुच्यते, यत्र तु वक्षः स्थलोदरादिकं यथा प्रमाणलक्षणोपेतं वर्तते किन्तु पाणिपादादिकं परिहीनं भवति तद् वामनसंस्थानं व्यपदिश्यते, यत्र पुनः सर्वेऽप्यवयवा यथोक्तप्रमाणलक्षणहीना भवन्ति तत् हुण्डसंस्थानं व्यपदिश्यते इति बोध्यम्, गौतमः पृच्छति–'संमुच्छिमतिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते' हे भदन्त ! संमूर्च्छिमतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थितं किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते' संमूर्च्छिमतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं हुण्डसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् 'एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि' एवम्–संमूर्च्छिमतिर्यग्योनिकानामिव पर्याप्तापर्याप्तानापि तिर्यग्योनिकसंमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीराणाम् आकारो हुण्डसंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, तहा–संमूर्च्छिमपर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणामपि

---

(५) कुब्जकसंस्थान–जिस आकार में शिर, गर्दन, हाथ, पैर आदि प्रमाणोपेत हों किन्तु वक्षस्थल, उदर आदि नीचे हों, वह कुब्जक संस्थान कहलाता है

(५) वामनसंस्थान–जिसमें छाती, पेट आदि अंग प्रमाणयुक्त हो किन्तु हाथ–पैर आदि हीन हों, वह वामनसंस्थान कहलाता है।

(६) जिसमें सभी अंगोपांग बेडौल हो, लक्षण हीन हों, वह हुंडकसंस्थान समझना चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! संमूर्छिम तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय औदारिकशरीर किस आकार का कहा है ?

भगवान्–हे गौतम ! संमूर्छिम तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियों का औदारिकशरीर हुंड संस्थान वाला कहने में आया है। इसी प्रकार संमूर्छिम तिर्यंचो के पर्याप्त और अपर्याप्त के शरीर भी हुंडसंस्थान वाले ही होते हैं। इस प्रकार समुच्चय संमूर्छिम तिर्यंच पंचेन्द्रियों का, संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का तथा अपर्याप्त

---

(૪) કુબ્જક સંસ્થાન–જે આકારમાં માથું, ગર્દન, હાથ, પગ આદિ પ્રમાણોપેત હોય, પરન્તુ વક્ષસ્થલ, ઉદર આદિનીચે હોય તે કુબ્જકસંસ્થાન કહેવાય છે.

(૫) વામનસંસ્થાન–જેમાં છાતી, પેટ આદિ અંગ પ્રમાણયુક્ત હોય, પરન્તુ હાથ, પગ આદિ હીન હોય, તે વામનસસ્થાન કહેવાય છે.

(૬) હુંડકસંસ્થાન–જેમાં બધાં અંગોપાંગ બેડોળ હોય, લક્ષણહીન હોય તેને હુંડકસંસ્થાન સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! સંમૂર્છિમ તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર હુંડસંસ્થાનવાળાં કહ્યાં છે. એજ પ્રકારે સંમૂર્છિમ તિર્યંચોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના શરીર પણ હુંડસંસ્થાનવાળા જ હોય છે. એ પ્રકારે સમુચ્ચય સંમૂર્છિમ તિર્યંચ પંચે-

औदारिकशरीराणि हुण्डसंस्थानसंस्थितानि भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'गब्भवक्कंतिय तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालियसरीरेणं भंते! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते?' हे भदन्त! गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितम्-किमाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते' गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं षड्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-समचउरंसे जाव हुंडसंठाणसंठिए' तद्यथा-समचतुरस्रं यावत्-हुंडसंस्थानसंस्थितं न्यग्रोधसंस्थानसंस्थितम्-सादिसंस्थानसंस्थितम्, वामनसंस्थानसंस्थितम्, कुब्जसंस्थानसंस्थितम्, हुण्डसंस्थानसंस्थितम्, 'एवं पज्जत्तापज्जत्ताणवि ३' एवम्-गर्भव्युत्क्रान्तिक तिर्यग्योनिकानामिव पर्याप्तापर्याप्तानामपि तिर्यग्योनिकगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीराणामाकारो यथोक्तसमचतुरस्रादिषड्विधसंस्थानसंस्थितोऽवसेयः, तथा च त्रयाणामपि गर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्तानां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीराणि पूर्वोक्त-

---

संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचो का शरीर हुंड संस्थान वाला ही समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! गर्भज तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय तिर्यंच का औदारिकशरीर किस संस्थान वाला होता है?

भगवान्-हे गौतम! गर्भज तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय तिर्यंचो का औदारिकशरीर छहों प्रकार के संस्थानो वाला कहा है। वे संस्थान यों हैं-समचतुरस्र यावत् हुडसंस्थान। अर्थात् समुचतुस्र, न्यग्रोध, सादि, वामन, कुब्जक और हुंड संस्थान। इसी प्रकार अर्थात् समुच्चय गर्भज तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियो के समान पर्याप्त और अपर्याप्त गर्भज तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियों के औदारिकशरीर भी छहो संस्थानो वाला होता है। यहां भी सामान्य, पर्याप्त और अपर्याप्त गर्भज तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियो का शरीर छहो संस्थानों वाला समझ लेना चाहिए।

इस प्रकार पूर्वोक्त नौ आलापक औधिक तिर्यग्योनिकों के होते हैं। भाव

ન્દ્રિયોના પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના તથા અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિયોના શરીર હુંડસંસ્થાનવાળા જ સમજવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ગર્ભજ તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઔદારિકશરીર છએ પ્રકારના સંસ્થાનોવાળા કહેલાં છે. તે સંસ્થાનો આમ છે-સમચતુરસ્ર યાવત્ હુંડસંસ્થાન. અર્થાત્ સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધપરિમંડલ, સાદિ, વામન, કુબ્જ અને હુંડસંસ્થાન એજ પ્રકારે અર્થાત્ સમુચ્ચય ગર્ભજ તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિયોના સમાન પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર પણ છએ સંસ્થાનવાળા હોય છે. અહીં પણ સામાન્ય, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિયોના શરીર છએ સંસ્થાનોવાળા સમજી લેવા જોઈએ.

આ પ્રકારે પૂર્વોક્ત નવ આલાપક ઔધિક તિર્યગ્યોનિકોના હોય છે. ભાવ એ છે

समचतुरस्रादि षड्विधसंस्थानसंस्थितानि भवन्ति 'एवमेए तिरिक्खजोणियाणं ओहियाणं णव आलावगा' एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः नव आलापकाः तिर्यग्योनिकानाम् औघिकानां-समुच्चयानामवसेयाः, तत्र त्रयाणां पञ्चेन्द्रियसमुच्चयतिर्यग्योनिकपर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणां संमूर्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाञ्च गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपर्याप्तापर्याप्तानाञ्च मेलनेन नव आलापका भवन्ति इतिभावः, गौतमः पृच्छति-'जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते?' हे भदन्त ! जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छव्विह ठाणसंठिए पण्णत्ते' जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरं षड्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-समचउरंसे, जाव हुंडे' समचतुरस्रम्, यावत्-न्यग्रोधपरिमंडलसंस्थानसंस्थितम्, सादिसंस्थानसंस्थितम्, कुब्जसंस्थानसंस्थितम्, वामनसंस्थानसंस्थितं हुण्डसंस्थानसंस्थितमिति भावः, 'एवं पज्जत्तापज्जत्ताणवि' एवम्-उपर्युक्तरीत्या पर्याप्तापर्याप्तान--पि जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदा-

---

यह है कि तीन पंचेन्द्रिय समुच्च तिर्यग्योनि कों, पर्याप्तों तथा अपर्याप्तों के तीन संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिक, पर्याप्तों तथा अपर्याप्तों के, तीन गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच, पर्याप्तकों तथा अपर्याप्तकों के, आलापक मिलाने से सब मिलकर नौ आलापक होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का औदारिकशरीर किस संस्थानवाला होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर छहों संस्थानों वाले होते हैं। वे छह संस्थान इस प्रकार हैं-समचतुरस्र संस्थान, न्यग्रोधपरिमंडल संस्थान, सादि संस्थान, कुब्जकसंस्थान, वामनसंस्थन और हुंड संस्थान। इसी प्रकार पर्याप्त तथा अपर्याप्त जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर भी छहों संस्थानों वाले होते हैं।

છે, ત્રણ પંચેન્દ્રિય સમુચ્ચય તિર્યગ્યોનિકો, પર્યાપ્તો તથા અપર્યાપ્તોના ત્રણ સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચયોનિક, પર્યાપ્તો તથા અપર્યાપ્તોના, ત્રણ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચના, પર્યાપ્તકો તથા અપર્યાપ્તકોના આલાપક મેળવવાથી બધા મળીને નવ આલાપક થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઔદારિકશરીર કયા સંસ્થાનવાળા હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઔદારિકશરીર છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. તે છ સંસ્થાન આ પ્રકારે છે-સમચતુરસ્રસંસ્થાન, ન્યગ્રોધ પરિમંડલસંસ્થાન, સાદિ સંસ્થાન, કુબ્જકસંસ્થાન, વામનસંસ્થાન અને હુંડસંસ્થાન એજ પ્રકારે પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત જલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીર પણ છએ સંસ્થાનવાળાં હોય છે.

रिकशरीराणि प्रागुक्तषड्विधसंस्थानसंस्थितानि अवसेयानि, 'संमुच्छिम जलयरा हुंडसंठाणसंठिया' संमूर्च्छिम जलचरा हुण्डसंस्थानसंस्थिताः अवसेयाः, 'एएसिं चेव पज्जत्ता वि अपज्जत्ता वि एवं चेव' एतेषाञ्चैव-संमूर्च्छिमजलचराणां पर्याप्ता अपि अपर्याप्ता अपि च एवञ्चैव-हुण्डसंस्थानसंस्थिता अवसेयाः, 'गब्भवक्कंतिय जलयरा छव्विहसंठाणसंठिया' गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचराः षड्विधसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः, 'एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि' एवम्-गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचरोक्तरीत्या पर्याप्तापर्याप्तानामपि जलचरगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीराणि समचतुरस्रादिषड्विधसंस्थानसंस्थितानि अवसेयानि, तथा च सामान्यजलचराणां तत्पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्चेत्येतेषां त्रयाणां प्रत्येकं षड्विधालापेन, तेषामेव जलचराणां संमूर्च्छिमानां तत्पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च त्रयाणां प्रत्येकमेकैकालापकेन, तेषामेव जलचराणां गर्भव्युत्क्रान्तिकानां तत्पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च त्रयाणामपि प्रत्येकं षड्विधालापेन नवानां तेषामौदारिकशरीराणि एकोनचत्वारिंशद्

संमूर्छिम जलचर चाहे वे पर्याप्त हों या अपर्याप्त, हुंड संस्थान शरीरवाले होते हैं, अर्थात् उनके शरीर का संस्थान हुंड होता है।

गर्भज जलचरों के शरीर छहों संस्थानों वाले होते हैं। उनके पर्याप्तों और अपर्याप्तों के शरीर भी छहों संस्थानों वाले होते हैं। इस प्रकार सामान्य गर्भज जलचरों, पर्याप्त गर्भज जलचरों और अपर्याप्त गर्भज जलचरों तीनों के शरीर छहों संस्थानों वाले समझने चाहिए।

इस प्रकार सामान्य जलचरों के, उनके पर्याप्तों के अपर्याप्तों के यों तीन में से प्रत्येक के छह-छह प्रकार के आलापक, संमूर्छिम जलचर, पर्याप्त संमूर्छिम जलचर, अपर्याप्त संमूर्छिम जलचर, यों तीन में से प्रत्येक के छह-छह आलापक, गर्भज जलचर, पर्याप्त गर्भज जलचर, अपर्याप्त गर्भज जलचर, यों तीन में

સંમૂર્છિમ જલચર પછી તે પર્યાપ્ત હોય અગર અપર્યાપ્ત હુંડસંસ્થાન શરીરવાળાં હોય છે, અર્થાત્ તેમના શરીરના સંસ્થાન હુંડ હોય છે

ગર્ભજ જલચરોના શરીર છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. તેમના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના શરીર પણ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. એ પ્રકારે સામાન્ય ગર્ભજ જલચરો, પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચરો અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચરો-ત્રણેનાં શરીર છએ સંસ્થાનવાળાં સમજવાં જોઈએ.

એ પ્રકારે સમાન્ય જલચરોના, તેમના પર્યાપ્તોના, અપર્યાપ્તોના એમ ત્રણમાંથી પ્રત્યેકના છ-છ પ્રકારના આલાપક, સંમૂર્છિમ જલચર, પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર, અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ જલચર, એમ ત્રણમાંથી પ્રત્યેકના છ-છ આલાપક થાય છે.

ગર્ભજ જલચર, પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર, અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલચર, આમ ત્રણેમાંથી પ્રત્યેકના છ પ્રકારના આલાપક, એ પ્રકારે નવના ઔદારિકશરીર એમ ૩૯ ઓગણચાલીસ પ્રકારના સંસ્થાનવાળા થાય છે.

विधसंस्थानसंस्थितानि अवसेयानि, 'एवं थलयराणवि णवसुत्ताणि' एवम्-जलचरोक्तरीत्या स्थलचराणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरविषये नव सूत्राणि-समुच्चयस्थलचराणां तत्पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च त्रयाणाम् ३ एवं सम्मूर्च्छिम स्थलचराणां तत्पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च त्रयाणाम् ६ एवं गर्भव्युत्क्रान्तिक स्थलचराणां तत्पर्याप्तानामपर्याप्तानाञ्च त्रयाणामित्येवं नवसूत्राणि ९ अवसेयानि, 'एवं चउप्पय थलयराण वि' एवम्-समुच्चयस्थलचरोक्तरीत्या चतुष्पदस्थलचराणामपि औदारिकशरीरस्य नव सूत्राणि-समुच्चयचतुष्पदस्थलचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, संमूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचर तत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक चतुष्पद स्थलचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानाञ्चेत्येवं नवसूत्राणि अवसेयानि, 'उरपरिसप्पथलयराणवि' उरःपरिसर्पस्थलचराणामपि औदारि-

---

से प्रत्येक के छह प्रकार के आलापक, इस प्रकार नौ के औदारिकशरीर उनचालीस प्रकार के संस्थानवाले होते हैं।

थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर के विषय में भी नौ सूत्र होते हैं। समुच्चय स्थलचरों का, उनके पर्याप्तों का, अपर्याप्तो का, संमूर्छिम जलचरों का, उनके पर्याप्तों का, उनके अपर्याप्तों का, गर्भज स्थलचरों का, उनके पर्याप्तों का, उनके अपर्याप्तो का एक-एक सूत्र होने से सब मिलकर नौ सूत्र होते हैं।

समुच्चय स्थलचरों की तरह चतुष्पद स्थलचरों के औदारिकशरीर संबंधी भी नौ सूत्र होते हैं। वे इस प्रकार-समुच्चय चतुष्पद स्थलचरों का, पर्याप्त चतुष्पद स्थलचरों का, अपर्याप्त चतुष्पद स्थलचरों का संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचरों का, पर्याप्त संमूर्छिम चतुष्पदों का, अपर्याप्त संमूर्छिम चतुष्पदों का गर्भज चतुष्पद स्थलचरों का, पर्याप्त गर्भज चतुष्पद स्थलचरों का, अपर्याप्त गर्भज चतुष्पद स्थलचरों का, एक-एक सूत्र होने से नौ सूत्र होते हैं।

સ્થલચર પચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરના વિષયમાં પણ નવ સૂત્ર હોય છે. સમુચ્ચય સ્થલચરોના, તેમના પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તોના, સંમૂર્છિમ જલચરોના, તેમના પર્યાપ્તોના, તેમના અપર્યાપ્તોના, ગર્ભજ સ્થલચરોના, તેમના પર્યાપ્તોના, તેમના અપર્યાપ્તોના એક એક સૂત્ર હોવાથી બધા મળીને નવ સૂત્ર થાય છે.

સમુચ્ચય સ્થલચરોની જેમ ચતુષ્પદ સ્થલચરોના ઔદારિકશરીર સંબંધી પણ નવ સૂત્ર થાય છે. તેઓ આ પ્રકારે-સમુચ્ચય ચતુષ્પદ સ્થલચરોના, પર્યાપ્ત ચતુષ્પદ સ્થલચરોના, અપર્યાપ્ત ચતુષ્પદ સ્થલચરોના, સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચરોના, પર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદોના અપર્યાપ્ત સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદોના, ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચરોના, પર્યાપ્ત ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચરોના, અપર્યાપ્ત ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચરોના એક-એક સૂત્ર હોવાથી નવ સૂત્ર થાય છે.

कशरीरविषये उक्तरीत्या समुच्चयपर्याप्तापर्याप्तानां संमूर्च्छिमपर्याप्तापर्याप्तानां गर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्तानाञ्च नवसूत्राणि बोध्यानि, एवम्–'भुयपरिसप्पथलयराण वि' भुजपरिसर्पस्थलचराणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरविषये पूर्वोक्तरीत्या नवसूत्राणि अवसेयानि, 'एवं खहयराण वि णवसुत्ताणि' एवम्–उक्तरीत्या खेचराणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरविषये नवसूत्राणि–समुचयखेचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, संमूर्च्छिमखेचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक खेचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाञ्च इत्येवं नवसूत्राणि अवसेयानि, तथाच समुचयानां तिर्यग्योनिकानां नव, जलचराणां नव, स्थलचराणां षट्त्रिंशत्, खेचराणां नवेति सर्वसंख्यया त्रिषष्टिः सूत्राणि तिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरविषये अवसेयानि, आलापकास्तु '२७३' त्रिसप्तत्यधिकशतद्वयमिता भवन्ति इत्यभिप्रायेणाह–'नवरं सव्वत्थ संमुच्छिमा हुंडसंठाणसंठिया भाणियव्वा, इयरे छसु वि' नवरं–विशेषस्तु सर्वत्र तिर्यग्योनिकेषु औदारिकशरीरविषये संमूर्च्छिमा स्तिर्यग्योनिकाः केवलं हुण्डसंस्थान

इसी प्रकार उरपरिसर्प स्थलचरों के नौ सूत्र हैं- समुच्चय उरपरिसर्प, उनके पर्याप्त एवं अपर्याप्त, संमूर्छिम उनके पर्याप्त एवं अपर्याप्त, गर्भज उनके पर्याप्त और अपर्याप्त, यों नौ सूत्र जानने चाहिए।

भुजपरिसर्प पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर संबंधी नौ सूत्र हैं। उन्हें भी पूर्वोक्त प्रकार से समझलेना चाहिए।

खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के भी औदारिक शरीर संबंधी नौ सूत्र पूर्वोक्त प्रकार से समझने चाहिए। इस तरह समुच्चय तिर्यंचयोनिकों के नव, जलचरों के नव, स्थलचरों के छत्तीस, खेचरों के नव ये सब मिलकर त्रेसठ सूत्र तिर्यंचों के औदारिकशरीर के विषय में समझने चाहिए। इनके आलापक २७३ होते हैं, इस अभिप्राय से कहते हैं–विशेषता यह है कि तिर्यंचों के औदारिकशरीर के विषय में संमूर्छिम तिर्यग्योनिक केवल हुंड संस्थान वाले

એજ પ્રકારે ઉરપરિસર્પ સ્થલચરોના નવ સૂત્ર છે–સમુચ્ચય ઉરપરિસર્પ, તેમના પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્ત, સંમૂર્છિમ, તેમના પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્ત, ગર્ભજ તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ નવ સૂત્ર જાણવાં જોઈએ.

ભુજપરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઔદારિકશરીર સંબંધી નવ સૂત્ર છે તેમને પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સમજી લેવા જોઈએ.

ખેચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના પણ ઔદારિકશરીર સંબંધી નવ સૂત્ર પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સમજવાં જોઈએ. આ રીતે સમુચ્ચય તિર્યંચયોનિકોના નવ, જલચરોનાં નવ, સ્થલચરોના નવ, સ્થલચરોના છત્રીસ, ખેચરોનાં નવ, આ બધાં મળીને ત્રેસઠ સૂત્ર તિર્યંચોના ઔદારિકશરીરના વિષયમાં સમજવાં જોઈએ. તેમના આલાપક ૨૭૩ થાય છે. એ

संस्थिता भवन्ति, इतरे-औघिका गर्भव्युत्क्रान्तिकादयस्तु षट्स्वपि समचतुरस्रादिषु हुण्डान्तेषु संस्थानसंस्थिता भवन्ति, इति भावः, गौतमः पृच्छति-'मणूसपंचिंदिय ओरालियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते' मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरं षड्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-समचउरंसे जाव हुण्डे' तद्यथा-समचतुरस्रं यावत्-न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थानसंस्थितम्, सादि संस्थानसंस्थितम्, वामनसंस्थानसंस्थितम्, कुब्जसंस्थानसंस्थितम्, हुण्डसंस्थानसंस्थितम्, 'पज्जत्तापज्जत्ताणवि एवं चेव' पर्याप्तापर्याप्तानामपि मनुष्याणामौदारिकशरीराणि एवञ्चैव-समुच्चयमनुष्योक्तरीत्या षड्विधसंस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि, 'गब्भवक्कंतियाण वि एवं चेव' गर्भव्युत्क्रान्तिकानामपि मनुष्याणामौदारिकशरीरं खलु एवञ्चैव-समुच्चयमनुष्योक्तरीत्या षड्-

होते हैं । शेष अर्थात् सामान्य गर्भज आदि छहों संस्थानोंवाले होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्य पंचेन्द्रियों का औदारिक शरीर किस संस्थान का होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्य पंचेन्द्रियों का औदारिक शरीर समचतुरस्र, न्यग्रोधपरिमंडल, सादि, वामन, कुब्जक, और हुंड यों छहों संस्थानों वाला होता है । पर्याप्त मनुष्यों और अपर्याप्त मनुष्यों का औदारिक शरीर भी समुच्चय मनुष्यो के औदारिक शरीर के समान छहों संस्थानों वाला होता है ।

गर्भज मनुष्यों का औदारिक शरीर भी इसी प्रकार है, अर्थात् समुच्चय मनुष्यों की तरह छहों संस्थानों वाला होता है । इसी प्रकार गर्भज मनुष्यों के पर्याप्त और अपर्याप्तों का औदारिक शरीर भी छहों संस्थानों वाला होता है

અભિપ્રાયથી કહે છે-વિશેષતા એ છે કે તિર્યંચોના ઔદારિકશરીરના વિષયમાં સંમૂર્છિમ તિર્યગ્યોનિક કેવળ હુંડસંસ્થાનવાળા હોય છે શેષ અર્થાત્ સામાન્ય ગર્ભજ આદિ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર કયા સંસ્થાનના હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીર સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધ-પરિમંડલ, સાદિ, વામન, કુબ્જક અને હુંડ, આમ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. પર્યાપ્ત મનુષ્યો અને અપર્યાપ્ત મનુષ્યોના ઔદારિકશરીર પણ સમુચ્ચય મનુષ્યોના ઔદારિક-શરીરના સમાન છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

ગર્ભજ મનુષ્યોના ઔદારિકશરીર પણ એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ સમુચ્ચય મનુષ્યોની જેમ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. એજ પ્રકારે ગર્ભજ મનુષ્યોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીર પણ છએ સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'पज्जत्तापज्ज त्ताण वि एवं चेव' पर्याप्तापर्याप्तानामपि मनुष्याणामौदारिकशरीरम्, एवञ्चैव-समुच्चय मनुष्योक्तरीत्या षड्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति-'संमुच्छिमाणं पुच्छा' संमूर्च्छिमानां मनुष्याणामौदारिकशरीरं किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'हुण्डसंठाणसंठिया पण्णत्ता' संमूर्च्छिमा मनुष्या हुण्डसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः-कथिताः सन्ति ॥सू० २॥

॥ अवगाहना वक्तव्यता ॥

मूलम्-ओरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं साइरेगं जोयणसहस्सं, एगिंदिय ओरालियस्स वि एवं चेव जहा ओहियस्स, पुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, एवं अपज्जत्तयाण वि, पज्जत्तयाण वि, एवं सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं, बायराणं पज्जत्तापज्जत्ताण वि, एवं एसो नवओ भेदो जहा पुढविकाइयाणं तहा आउक्काइयाण वि, तेउक्काइयाण वि, वाउक्काइयाण वि, वणस्सइकाइयओरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं साइरेगं जोयणसहस्सं, अपज्जत्तगाणं जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, पज्जत्तगाणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं साइरेगं जोयणसहस्सं, बायराणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं जोयणसहस्सं सातिरेगं, पज्जत्ताण वि एवं चेव, अपज्जत्ताणं जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं य तिण्ह वि जहण्णेणं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संमूर्छिम मनुष्यों का औदारिक शरीर किस संस्थान वाला होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! संमूर्छिम मनुष्यों का औदारिकशरीर हुंड संस्थान वाला होता है।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમૂર્છિમ મનુષ્યોના ઔદારિકશરીર ક્યા સંસ્થાનવાળાં હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યોના ઔદારિકશરીર હુંડ સંસ્થાનવાળાં છે.

उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, बेइंदिय ओरालियसरीरस्स णं भंते के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगु... असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं बारसजोयणाइं, एवं सव्वत्थ वि ... अंगुलस्स असंखेज्जइभागं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि, पज्जत्तगाणं जहे ओरालियस्स ओहियस्स, एवं तेइंदियाणं तिण्णि गाउयाणं, चउरिंदियाणं चत्तारि गाउयाइं, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं उक्कोसेणं जोयसहस्सं१, एवं संमुच्छिमाणं२, गब्भवक्कंतियाण वि३, एवं चेव नव-भेदो भाणियव्वो, एवं जलयराण वि जोयणसहस्सं, नवओ भेदो, १९ ...यराण वि नव भेदा९, उक्कोसेणं छ गाउयाइं पज्जत्तगाण वि, एवं संमुच्छिमाणं पज्जत्तगाण य उक्कोसेणं गाउयपुहुत्तं१, गब्भवक्कंतिया... उक्कोसेणं छ गाउयाइं पज्जत्ताण य२, ओहिय चउप्पयपज्जत्त गब्भव... तिय पज्जत्ताण वि उक्कोसेणं छ गाउयाइं, संमुच्छिमाणं पज्जत्ताण गाउयपुहुत्तं उक्कोसेणं, एवं उरपरिसप्पाण वि ओहिय गब्भवक्कं... पज्जत्तगाणं जोयणसहस्सं, संमुच्छिमाणं पज्जत्ताण य जोयणपुहुत्तं, भुय-परिसप्पाणं ओहियगब्भवक्कंतियाण वि उक्कोसेणं गाउयपुहुत्तं, संमुच्छिमाणं धणुपुहुत्तं, खहयराणं ओहिय गब्भवक्कंतियाणं समुच्छिमाण तिण्ह वि, उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं, इमाओ संगहणि गाहाओ-'जोयणसहस्स छ गगाउयाइं तत्तो य जोयणसहस्सं। गाउयपुहुत्त भुयए धणुपुहुत्त पक्खीसु॥१॥ जोयणसहस्सं गाउयपुहुत्तं तत्तोय जोयणपुहुत्तं। दोण्हं तु धणुपुहुत्तं संमुच्छिमे होइ उच्चत्तं ॥२॥ मणूसोरालियसरीरस्स भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं, एवं अपज्जत्ताणं जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, संमुच्छिमाणं जह... उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, गब्भवक्कंतियाणं पज्जत्ताण य जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं ॥सू० ३॥

सहस्रम्, संमूर्च्छिमानां पर्याप्तानाञ्च योजनपृथक्त्वम्, भुजपरिसर्पाणाम् औघिकगर्भव्यु त्क्रान्तिकानामपि उत्कृष्टेन गव्यूतपृथक्त्वम्, संमूर्च्छिमानां धनुःपृथक्त्वम्, खेचराणाम् औघिकगर्भव्युत्क्रान्तिकानां संमूर्च्छिमानां च त्रयाणामपि उत्कृष्टेन धनुःपृथक्त्वम्, इमाः संग्रहण्यो गाथाः–'योजनसहस्रं षड्गव्यूतानि ततश्च योजनसहस्रम्। गव्यूतपृथक्त्वं भुजके धनुः पृथक्त्वं च पक्षिषु ॥१॥ योजनसहस्रं' गव्यूतपृथक्त्वं ततश्च योजनपृथक्त्वम्। द्वयोस्तु धनुः पृथक्त्वं संमूर्च्छिमे भवति उच्चत्वम् ॥२॥ मनुष्यौदारिकशरीरस्य खलु भदन्त!

भी (ओहियगब्भवक्कंतियपज्जत्तगाणं) औघिक गर्भज पर्याप्तों की (जोयण सहस्सं) हजार योजन की (संमुच्छिमाणं पज्जत्ताण य) और संमूर्छिम पर्याप्तों की (जोयणपुहुत्तं) योजन पृथक्त्व की (भुयपरिसप्पाणं) भुजपरिसर्पों की (ओहियगब्भवक्कंतियाणवि) औघिक गर्भजों की भी (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (गाउयपुहुत्तं) गव्यूति पृथक्त्व की (संमुच्छिमाणं धणुपुहुत्तं) संमूर्छिमों की धनुष पृथक्त्व की (खहयराणं) खेचरों की (ओहियगब्भवक्कंतियाणं) औघिक गर्भजों की संमुच्छिमाणं य) और संमूर्छिमों की (तिण्ह वि) तीनों की (उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं) उत्कृष्ट धनुषपृथक्त्व की (इमाओ संगहणिगाहाओ) ये संग्रहणी गाथाएं हैं–(जोयणसहस्स) हजार योजन (छग्गाउयाइं) छह गव्यूति (तत्तो य) फिर (जोयणसहस्सं) हजार योजन (गाउय पुहुत्तं) गव्यूति पृथक्त्व (भुयए) भुजगों में (धणुहपुहुत्तं य पक्खीसु) धनुष पृथक्त्व पक्षियों में ॥१॥

(जोयणसहस्स) हजार योजन (गाउयपुहुत्तं) गव्यूति पृथक्त्व (तत्तो य जोयणपुहुत्तं) और फिर हजार योजन (दोण्हं) दो की (तु) तो (धणुपुहुत्तं) धनुष

ઔઘિક ગર્ભજ પર્યાપ્તકોની (जोयणसहस्सं) હજાર યોજનની (समुच्छिमाणं पज्जत्ताण य) અને સમૂર્છિમ પર્યાપ્તકોની (जोयणपुहुत्तं) યોજન પૃથક્ત્વની (भुयपरिसप्पाणं) ભુજપરિસર્પોની (ओहिय गब्भवक्कंतियाण वि) ઔઘિક ગર્ભજોની પણ (उक्कोसेणं) ઉત્કૃષ્ટ (गाउय पुहुत्तं) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની (समुच्छिमाणं धणु पुहुत्तं) સંમૂર્છિમોની ધનુષ પૃથક્ત્વની (खहयराण) ખેચરોની (ओहिय गब्भवक्कंतियाणं) ઔઘિક ગર્ભજોની પણ (उक्कोसेणं) ઉત્કૃષ્ટ (गाउयपुहुत्तं) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની (संमुच्छिमाणं धणुपुहुत्तं) સંમૂર્છિમોની ધનુષ પૃથક્ત્વની (खहयराणं) ખેચરોની (ओहिय गब्भवक्कंतियाणं) ઔઘિક ગર્ભજોની (संमुच्छिमाणं य) અને સંમૂર્છિમોની (तिण्हवि) ત્રણેની (उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं) ઉત્કૃષ્ટથી ધનુષ પૃથક્ત્વની (इमाओ संगहणी गाहाओ) આ સંગ્રહણી ગાથાઓ છે. (जोयणसहस्सं) હજાર યોજન (छग्गाउयाइं) છગવ્યૂતિ (तत्तो) પછી (य) અને (जोयणसहस्सं) હજાર યોજન (गाउयपुहुत्तं) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ (भुयए) ભુજગોમાં (धणुहपुहुत्तं पक्खीसु) ધનુષ્ય પૃથક્ત્વ પક્ષિયોમાં ॥૧॥

(जोयणसहस्सं) હજાર યોજન (गाउयपुहुत्तं) ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વ (तत्तो य जोयण पुहुत्तं) અને પાછા હજાર યોજન (दोण्हं वि) બેની (तु) તો धणुपुहुत्तं) ધનુષ્ય પૃથક્ત્વ (संमुच्छिमे)

किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि, एवमपर्याप्तानां जघन्येन उत्कृष्टेन अङ्गुलस्या संख्येयभागम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकानां पर्याप्तानाञ्च जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि ॥

टीका–पूर्वमौदारिकशरीराणां संस्थानानि प्ररूपितानि अथ तेषामेव अवगाहना परिमाणं प्ररूपयितुमाह–'ओरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?'

पृथक्त्व (संमुच्छिमे) संमूर्छिम में (होइ) होती है (उच्चत्तं) उंचाई ॥२॥

(मणूसोरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता) हे भगवन् ! मनुष्यों के औदारिक शरीर की अवगाहना कितनी बडी कही है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं तिण्णिगाउयाइं) उत्कृष्ट तीन गव्यूति (एवं अपज्जत्ताणं) इसी प्रकार अपर्याप्तों की (जहण्णेणं उक्कोसेणं) जघन्य और उत्कृष्ट (अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) अंगुल के असंख्यातवें भाग (संमुच्छिमाणं जहण्णेणं उक्कोसेणं) संमूर्छिमों की जघन्य और उत्कृष्ट (अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) अंगुल के असंख्यातवें भाग (गब्भवक्कंतियाणं पज्जत्ताण य) गर्भजों की और पर्याप्तों की (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं) उत्कृष्ट तीन गव्यूति की।

टीकार्थ–इससे पूर्व औदारिकशरीर के संस्थान की प्ररूपणा की गई थी, अब उसके अवगाहना के परिमाण का निरूपण किया जाता है

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पूर्वप्ररूपित औदारिकशरीर की अवगाहना अर्थात्

સંમૂર્છિમમાં (होइ) હોય છે (उच्चत्तं) ઊંચાઈ. ॥૨॥

(मणूसोरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ (एवं अपज्जत्ताणं) એ રીતે અપર્યાપ્તોની (जहण्णेणं उक्कोसेणं) જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ (अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ (संमुच्छिमाणं जहण्णेणं उक्कोसेणं) સંમૂર્છિમની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ (अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ (गब्भवक्कंतियाणं पज्जत्ताण य) ગર્ભજોની અને પર્યાપ્તોની (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) જઘન્ય આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ.

ટીકાર્થ–આના પહેલાં ઔદારિકશરીરના સંસ્થાનની પ્રરૂપણા કરાઈ હતી, હવે તેમની અવગાહનાના પરિમાણનું નિરૂપણ કરાય છે–

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૂર્વપ્રરૂપિત ઔદારિકશરીરની અવગાહના અર્થાત્

हे भदन्त ! औदारिकशरीरस्य पूर्वप्ररूपितस्य खलु किं महालया–कियान् महालयो विस्तारो यस्याः सा महालया कियद्विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा ! हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं, उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसहस्सं' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागं यावत्, औदारिकशरीरस्यावगाहना, सा चोत्पत्ति प्रथमसमये पृथिवीकायिकादीनाञ्चावसेया, उत्कृष्टेन तु सातिरेकं योजनसहस्रं यावत् तस्यावगाहना प्रज्ञप्ता, सा च लवणसमुद्रगोतीर्थादिषु पद्मनालाद्यपेक्षयाऽवसेया तदन्यत्र इयत औदारिकशरीरस्यासंभवात्, 'एगिंदिय ओरालियस्स वि एवंचेव जहा ओहियस्स' एकेन्द्रियौदारिकशरीरस्यापि अवगाहना एवञ्चैव–उक्तरीत्या यथा समुच्चयौदारिकशरीरस्य अवगाहना जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागः उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनसहस्रं यावत् प्रतिपादिता तथा प्रतिपादनीया, गौतमः पृच्छति–'पुढविकाइय एगिंदियओरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरस्य खलु किं महालया

ऊंचाई कितनी कही गई है ?

भगवान्–हे गौतम ! औदारिकशरीर की जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की कही गई है और उत्कृष्ट अवगाहना सातिरेक अर्थात् कुछ अधिक एक हजार योजन की कही गई है। यह उत्कृष्ट अवगाहना समुद्र गोतीर्थ आदि में पद्म की नाल आदि की अपेक्षा से समझना चाहिए। वहां के सिवाय अन्यत्र इतनी अवगाहना वाला औदारिक शरीर नहीं हो सकता।

एकेन्द्रिय के औदारिकशरीर की अवगाहना भी इसी प्रकार है, अर्थात् जैसे समुच्चय रूप में औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक एक हजार योजन की कही है, उसी प्रकार एकेन्द्रियशरीर की भी समझनी चाहिए।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना

ઊંચાઈ કેટલી કહેલી છે.

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહેલી છે અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાતિરેક અર્થાત્ કાંઇક અધિક એક હજાર યોજનની કહેલી છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સમુદ્ર ગોતીર્થ આદિમાં કમળની નાલ આદિની અપેક્ષાથી સમજવી જોઈએ. ત્યાંના સિવાય અન્યત્ર આટલી અવગાહનાવાળા ઔદારિકશરીર નથી હોઇ શકતાં.

એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ જેમ સમુચ્ચય રૂપમાં ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક એક હજાર યોજનની કહી છે, એજ પ્રકારે એકેન્દ્રિયશરીરની પણ સમજવી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલી

शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' जघन्येन उत्कृष्टेन चापि अङ्गुलस्यासंख्येयभागं यावत् पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरस्यावगाहना प्रज्ञप्ता, 'एवं अपज्जत्तयाण वि पज्जत्तयाणवि' एवम्–समुच्चय पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणामिव अपर्याप्तानामपि च पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणामवगाहना जघन्येन उत्कृष्टेन चाङ्गुलस्यासंख्येयभागं यावद् अवसेया ३, 'एवं सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं' एवम्–समुच्चय पृथिवीकायिकौदारिकशरीराणामिव सूक्ष्माणां तत्पर्याप्तानाम् तद् अपर्याप्तानाञ्चापि पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणामवगाहना जघन्येन उत्कृष्टेन चापि अङ्गुलस्यासंख्येयभागं यावद् अवसेया ६, 'बायराणं पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं' वादराणां तत्पर्याप्तानां तदपर्याप्तानाञ्च पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीराणाम् अवगाहना, एवम्–औधिकपृथिवीकायिकौदारिकशरीराणामिव जघन्येन उत्कृष्टेन चाङ्गुलस्या संख्येयभागं यावद् अवसेया ९ 'एसो नवओ भेदो जहा पुढविकाइयाणं तहा आउ-

कितनी वडी कही है ?

भगवान्–हे गौतम ! पृथ्वीकायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की कही है। समुच्चय पृथ्वीकायिको के समान ही अपर्याप्त तथा पर्याप्त पृथ्वीकायिकों के शरीर की अवगाहना भी जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवे भाग की ही कही गई है। इसी प्रकार सूक्ष्म पृथ्वीकायिकों की, उनके पर्याप्तों की एवं उनके अपर्याप्तों की अवगाहना भी जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की ही होती है६। बादर पृथ्वीकायिकों की, उनके पर्याप्तों की तथा अपर्याप्तों की अवगाहना भी इसी प्रकार है, अर्थात् समुच्चय पृथ्वीकायिकों के शरीर की अवगाहना के समान उत्कृष्ट और जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की है९। यह नौ का समूह जैसा पृथ्वीकायिकों का कहा गया है, उसी प्रकार अप्का-

મોટી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહી છે. સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોના સમાન જ અપર્યાપ્ત તથા પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિકોના શરીરની અવગાહના પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની જ કહેલી છે. એજ પ્રકારે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોની, તેમના પર્યાપ્તોની તેમજ અપર્યાપ્તોની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની જ હોય છે. બાદર પૃથ્વીકાયિકોની, તેમના પર્યાપ્તોની તથા અપર્યાપ્તોની અવગાહના પણ એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ સમુચ્ચય પૃથ્વીકાયિકોના શરીરની અવગાહનાના સમાન ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની છે.

આ નવનો સમૂહ જેવો પૃથ્વીકાયિકનો કહ્યો છે, એજ પ્રકારે અપૂકાયિકોનો,

काइयाण वि तेउकाइयाण वि वाउकाइयाण वि' एषः-उपर्युक्तो नवकः-नवानां सङ्घो यत्र स नवको नवसमुदायात्मको भेदो यथा पृथिवीकायिकानामुक्तस्तथैवाप्कायिकानामपि, तेजस्कायिकानामपि, वायुकायिकानामपि औदारिकशरीराणां समुच्चयानां तत्पर्याप्तापर्याप्तानां, सूक्ष्माणां तत्पर्याप्तापर्याप्तानाम्, बादराणां तत्पर्याप्तापर्याप्तानाञ्च जघन्येन उत्कृष्टेन चावगाहना अङ्गुलस्यासंख्येयभागं यावद् अवसेया, गौतमः पृच्छति-'वणस्सइकाइय ओरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरस्य खलु किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसहस्सं' जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागं यावद्, उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनसहस्रं वनस्पतिकायिकौदारिकशरीरस्यावगाहना प्रज्ञप्ता, 'अपज्जत्तगाणं जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं' अपर्याप्तकानां वनस्पतिकायिकौदारिकशरीराणां जघन्येन

यिकों का, तेजस्कायिकों का, वायु, कायिकों का, उनके पर्याप्तों का तथा अपर्याप्तों का भी कहना चाहिए, अर्थात् इन सब के औदारिक शरीर की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की ही है। सूक्ष्म अप्कायिक आदि के, उनके पर्याप्तो तथा अपर्याप्तों के औदारिकशरीर की अवगाहना, बादर पर्याप्तों और अपर्याप्तो के औदारिकशरीर की अवगाहना भी जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की कही है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना कितने विस्तारवाली कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! वनस्पतिकायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार योजन की कही गई है। अपर्याप्त वनस्पतिकायिक के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य

તેજસ્કાયિકોના, વાયુકાયિકોના તેમના પર્યાપ્તોના તથા અપર્યાપ્તોના પણ કહેવો જોઈએ. અર્થાત્ એ બધાના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહી છે. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક આદિના, તેમના પર્યાપ્તો તથા અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના, બાદર, પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની કહી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલા વિસ્તારવાળી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજનની કહેલી છે. અપર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા

उत्कृष्टेन चावगाहना अङ्गुलस्या संख्येयभागं, यावद् अवसेया, 'पज्जत्तगाणं जहण्णेणं अंगुलस्स यसंखेज्जइ भागं, उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसहस्सं' पर्याप्तानां वनस्पतिकायिका-नामौदारिकशरीराणामवगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागा, उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनसहस्रमवसेया, 'बायराणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं, उक्कोसेणं जोयण-सहस्सं सातिरेगं' बादराणां वनस्पतिकायिकौदारिकशरीराणामवगाहना जघन्येनाङ्गुलस्या संख्येयभागम् उत्कृष्टेन योजनसहस्रं सातिरेकम् अवसेया, 'पज्जत्ताण वि एवं चेव' पर्या-प्तानामपि बादर वनस्पतिकायिकौदारिकशरीराणामवगाहना एवञ्चैव–जघन्येनाङ्गुलस्या संख्ये यभागः, उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनसहस्रं पद्मनालाद्यपेक्षया बोध्या, 'अपज्जत्ताणं जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' अपर्याप्तानां बादरवनस्पतिकायिकौदारिकशरीराणामव-गाहना जघन्येन उत्कृष्टेन अङ्गुस्यासंख्येयभागमवसेया, 'सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणय तिण्ह वि जहण्णेणं उक्कोसेणं अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं' सूक्ष्माणां तत्पर्याप्तानां तदपर्याप्तानाञ्च त्रयाणामपि वनस्पतिकायिकौदारिकशरीराणामवगाहना जघन्येन उत्कृष्टेन चाङ्गुलस्या-

---

और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की कही है। पर्याप्त वनस्पतिकायिक के औदारिकशरीर की जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार योजन की अवगाहना कही है। बादर वनस्पतिकायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार योजन की समझनी चाहिए। पर्याप्त बादर वनस्पति-कायिकों के औदारिकशरीर की अवगाहना भी इसी प्रकार की है, अर्थात् जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक हजार योजन की है। यह अवगाहना पद्म के नाल आदि की अपेक्षा से समझनी चाहिए। अपर्याप्त बादर वनस्पतिकायिको के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है। सूक्ष्म वनस्पतिकायिकों की, उनके पर्याप्तों की तथा अपर्याप्तों की तीनों की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना

ભાગની કહી છે. પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિકના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક હજાર યોજનની અવગાહના કહી છે. બાદર વનસ્પતિ-કાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજનની સમજવી જોઈએ. પર્યાપ્ત બાદર વનસ્પતિકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ એજ પ્રકારે કહેલી છે, અર્થાત્ જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક હજાર યોજનની છે. આ અવગાહના પદ્મના નાલ આદિની અપેક્ષાએ સમજવી જોઈએ. અપર્યાપ્ત બાદર વનસ્પતિકાયિકોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોની, તેમના પર્યાપ્તોની તથા અપર્યાપ્તોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ

संख्येयभागमवसेया, एवञ्च एकेन्द्रियाणां पञ्चचत्वारिंशद् भेदाः बोध्याः, गौतमः पृच्छति-'बेइंदिय ओरालियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियौदारिकशरीरस्य खलु किं महालया कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं बारस जोयणाइं' जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन द्वादश योजनानि द्वीन्द्रियौदारिकशरीस्य शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, 'एवं सव्वत्थ वि अपज्जत्ताणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं जहण्णेण वि उक्कोसेण वि' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या सर्वत्रापि द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु अपर्याप्तानामौदारिकशरीराणामवगाहना अङ्गुलस्यासंख्येयभागं जघन्येनापि उत्कृष्टेनापि बोध्या, 'पज्जत्तगाणं जहेव ओरालियस्स ओहियस्स' पर्याप्तानां द्वीन्द्रियौदारिकशरीराणामवगाहना यथैव औदारिकस्य औघिकस्य-समुच्चयस्य द्वीन्द्रियशरीरस्य जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन द्वादशयोजनमुक्ता तथा वक्तव्या 'एवं तेइंदियाणं तिण्णि गाउयाइं' एवम्-

---

अंगुल के असंख्यातवे भाग की समझनी चाहिए। इस प्रकार एकेन्द्रियों के सब मिल कर पैंतालीस भंग होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीवों के औदारिकशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! द्वीन्द्रियों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है, उत्कृष्ट बारह योजन की होती है। इसी प्रकार सर्वत्र अर्थात् द्वीन्द्रियो त्रीन्द्रियों तथा चतुरिन्द्रियों में अपर्याप्त जीवों के औदारिकशरीर की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की समझनी चाहिए। पर्याप्त द्वीन्द्रिय-औदारिकशरीर की अवगाहना उसी प्रकार है जैसे द्वीन्द्रियों के औघिकशरीर की कही है, अर्थात् जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भागकी और उत्कृष्ट बारह योजन की होती है।

અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજવી જોઈએ. એ પ્રકારે એકેન્દ્રિયોના બધા મળીને પીસ્તાલીસ ભંગ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ બાર યોજનની હોય છે. એ પ્રકારે સર્વત્ર અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો તથા ચતુરિન્દ્રિયોમાં અપર્યાપ્ત જીવોના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજવી જોઈએ. પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય ઔદારિકશરીરની અવગાહના એ પ્રકારે છે, જેવી દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કહી છે, અર્થાત્ જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ બાર યોજનની હોય છે.

द्वीन्द्रियौदारिकोक्तरीत्या त्रीन्द्रियाणामौदारिकशरीराणामौघिकानां पर्याप्तानाञ्चोत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, 'चउरिंदियाणं चत्तारि गाउयाइं' चतुरिन्द्रियाणामौदारिकशरीराणामौघिकानां पर्याप्तानाञ्चोत्कृष्टेन चत्वारि गव्यूतानि शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं ३' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौघिकौदारिकशरीरावगाहना पर्याप्तौदारिकशरीरावगाहना अपर्याप्तौदारिकशरीरावगाहना उत्कृष्टेन योजनसहस्रमवसेया मत्स्यस्य स्वयम्भूरमणापेक्षया, 'एवं संमुच्छिमाणं ३' एवम्-समुच्चय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामिव संमूर्च्छिमानां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीराणां तत्पर्याप्तानां शरीरावगाहना उत्कृष्टेन योजनसहस्रम् अवसेया, संमूर्च्छिमा पर्याप्तानान्तु औदारिकशरीरावगाहना जघन्येन उत्कृष्टेन चाङ्गुलस्यासंख्येयभागमवसेया, 'गब्भवक्कंतियाण वि ३ एवं चेव' गर्भव्युत्क्रान्तिकानामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तत्पर्याप्ताना-

---

इसी प्रकार औघिक त्रीन्द्रियों के औदारिकशरीर की तथा पर्याप्त त्रीन्द्रियों के औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना तीन गव्यूति की कही है। औघिक चौइन्द्रियों के तथा पर्याप्त चौइन्द्रियों के औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना चार गव्यूति की है। पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औघिक १ औदारिकशरीर की, उनके पर्याप्तों के औदारिक २ शरीर की तथा अपर्याप्तों के औदारिक शरीर की उत्कृष्ट अवगाहना एक हजार योजन की समझनी चाहिए। यह अवगाहना स्वयंभूरमण समुद्र के मत्स्यों की अपेक्षा से कही गई है। इसी प्रकार संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यचों के औदारिकशरीर की, उनके पर्याप्तों के औदारिकशरीर की अवगाहना भी उत्कृष्ट हजार योजन की समझनी चाहिए संमूर्छिम अपर्याप्तों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है। गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों की तथा पर्याप्त गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की अवगाहना इसी प्रकार है,

---

એજ પ્રકારે ઔઘિક ત્રીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની તથા પર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ ગવ્યૂતિની કહી છે. ઔઘિક ચાર ઇન્દ્રિયોવાળાની તથા પર્યાપ્ત ચાર ઇન્દ્રિયોવાળાની ઔદારિક ઉત્કૃષ્ટ શરીરની અવગાહના ચાર ગવ્યૂતિની છે. ઔઘિક પંચેન્દ્રિયોના તથાપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિયોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર ગવ્યૂતિની છે ઔઘિક પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની, તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની તથા અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એકહજાર યોજનની સમજવી જોઇએ. આ અવગાહના સ્વયભૂરમણ સમુદ્રના મત્સ્યોની અપેક્ષાથી કહેલી છે. એજ પ્રકારે સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની, તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ ઉત્કૃષ્ટ હજાર યોજનની સમજવી જોઇએ. સંમૂર્છિમ અપર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોની તથા પર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિક

औदारिकशरीराणामवगाहना एवञ्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैवोत्कृष्टेन योजनसहस्रम्, तदपर्याप्तानान्तु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरावगाहना जघन्येनोत्कृष्टेन चापि अङ्गुलस्यासंख्येयभागमवसेया, तथाच-'नवओ भेदो भाणियव्वो' नवको भेदः-समुच्चयतिर्यग्योनिक तत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणां ३ संमूर्च्छिमतिर्यग्योनिक तत्पर्याप्तापर्याप्तानाञ्च त्रयाणां ६ गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्यग्योनिक तत्पर्याप्तापर्याप्तानाञ्च त्रयाणां मेलनेन ९ नव समुदायात्मको भेदो भणितव्यः-वक्तव्यः, 'एवं जलयराण वि जोयणसहस्सं' एवम्-पूर्वोक्तसमुच्चय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरोक्तरीत्या जलचराणामपि औदारिकशरीराणामवगाहना तत्पर्याप्तानाञ्चावगाहना उत्कृष्टेन योजनसहस्रं तदपर्याप्तानां तु जघन्येन उत्कृष्टेन चाङ्गुलस्यासंख्येयभागमवसेया, 'नवओ भेदो' नवको भेदः-औधिकपञ्चेन्द्रिय-

---

अर्थात् उत्कृष्ट एक हजार योजन की है तथा अपर्याप्त पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की है। इस प्रकार नौ भेद कहना चाहिए, जो इस प्रकार हैं-समुच्चय तिर्यंच, उनके पर्याप्त और अपर्याप्त, इन तीन की, संमूर्छिम तिर्यंच, संमूर्छिम तिर्यंचों के पर्याप्त और अपर्याप्त, इन तीन की, गर्भज तिर्यंच, उनके पर्याप्त और अपर्याप्त, इन तीन की गणना करने पर सब मिलकर नौ भेद होते हैं।

इसी प्रकार जलचरों के औदारिकशरीर की भी अवगाहना समुच्चय पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की अवगाहना के समान उत्कृष्ट एक हजार योजन की समझनी चाहिए। पर्याप्त जलचरों के शरीर की ३ अवगाहना भी इसी प्रकार एक हजार योजन की होती है। अपर्याप्त जलचरों की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की जाननी चाहिए। इस प्रकार समुच्चय पंचेन्द्रिय तिर्यंच जलचर, उनके पर्याप्त और अपर्याप्त, संमूर्छिम

શરીરની અવગાહના એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર યોજનની છે તથા અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની છે એ પ્રકારે નવ ભેદ કહેવા જોઈએ. જે આ પ્રકારે છે-સમુચ્ચયતિર્યંચ, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ ત્રણની, સંમૂર્છિમતિર્યંચ, સંમૂર્છિમતિર્યંચોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ ત્રણની, ગર્ભજ તિર્યંચ, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ ત્રણની ગણના કરવાથી બધા મળીને નવ ભેદ થાય છે.

એજ પ્રકારે જળચરોના ઔદારિકશરીરની પણ અવગાહના સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહનાના સમાન ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર યોજનની સમજવી જોઈએ. પર્યાપ્ત જળચરોના શરીરના અવગાહના પણ એજ પ્રકારે એક હજાર યોજનની થાય છે.

અપર્યાપ્ત જળચરોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી જોઈએ. એ પ્રકારે સમુચ્ચય પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ જળચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ જળચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત,

तिर्यग्योनिकजलचर तत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणां संमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजलचर-तत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणां, गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकतत्पर्याप्तापर्याप्तानाञ्च त्रयाणां सर्वसंख्यया नवसंख्यको भेदो जलचर औदारिकशरीरावगाहनानां बोध्यः, 'थलयराण वि णव भेदा ९' स्थलचराणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीरावगाहनानां नवभेदाः-समुच्चयस्थलचरतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणां, संमूर्च्छिमतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणां, गर्भव्युत्क्रान्तिकतत्पर्याप्तापर्याप्तानां त्रयाणाञ्च इत्येवं सर्वमेलनेन नव भेदा बोध्याः तत्र 'उक्कोसेणं छगाउयाइं पज्जत्तगाण वि एवंचेव' उत्कृष्टेन समुच्चयस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकौदारिकशरीराणामवगाहना षड्गव्यूतानि भवति, तत्पर्याप्तानामपि औदारिकशरीराणामवगाहना एवञ्चैव-उक्तरीत्या षड्गव्यूतानि बोध्यानि, 'संमुच्छिमाणं पज्जत्तगाणय उक्कोसेणं गाउयपुहुत्तं' संमूर्च्छिमानां स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिरश्चां तत्पर्याप्तानाञ्चोत्कृष्टेन गव्यूत

पंचेन्द्रिय तिर्यंच जलचर, उनके पर्याप्त और अपर्याप्त, तथा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंच जलचर, उनके पर्याप्त और अपर्याप्त, इन सब को सम्मिलित करदेने पर नौ भेद होते हैं। इसी प्रकार स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों की शरीरावगाहना के भी नौ भेद होते हैं, जो इस प्रकार हैं-समुच्चय स्थलचर, उनके पर्याप्त और अपर्याप्त, संमूर्छिम स्थलचर, उनके पर्याप्त और अपर्याप्त तथा गर्भज स्थलचर, उनके पर्याप्त और अपर्याप्त, यों सब मिलकर नौ भेद होते हैं।

समुच्चय स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना छह गव्यूति की होती है। उनके पर्याप्तों के औदारिकशरीर की अवगाहना भी इतनी ही अर्थात् छह गाउ की होती है। संमूर्छिम स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के तथा उनके पर्याप्तो के औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना गव्यूति पृथक्त्व की अर्थात् दो गव्यूति से नौ गव्यूति तक की होती है। उनके अपर्याप्तों की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है।

તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ જળચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ બધાને એકત્ર કરવાથી નવ ભેદ થાય છે, જે આ પ્રકારે છે, સમુચ્ચય સ્થલચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, સંમૂર્છિમ સ્થલચર, તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, તથા ગર્ભજ સ્થલચર તેમના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એમ બધા મળીને નવ ભેદ થાય છે.

સમુચ્ચય સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છગવ્યૂતિની હોય છે. તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ એટલી જ અર્થાત્ છ ગાઉની હોય છે. સંમૂર્છિમ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના તથા તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગવ્યૂતિ પૃથકત્વની અર્થાત્ બે ગવ્યૂતિથી નવ ગવ્યૂતિ સુધીની હોય છે. તેમના પર્યાપ્તોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના

पृथक्त्वमौदारिकशरीरावगाहना, तदपर्याप्तानान्तु जघन्येन उत्कृष्टेन चाङ्गुलस्यासंख्येय-भागमात्रमवगाहना बोध्या, 'गब्भवक्कंतियाणं उक्कोसेणं छगाउयाइं पज्जत्ताणय२' गर्भव्युत्क्रान्तिकानां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरावगाहना उत्कृष्टेन षड्गव्यूतानि बोध्या तत्पर्याप्तानाञ्चापि औदारिकशरीरावगाहना उत्कृष्टेन षड्गव्यूतानि अवसेया, तदपर्याप्तानान्तु जघन्येन उत्कृष्टेन चापि पूर्वोक्तरीत्याङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रमौदारिकशरीरावगाहना बोध्या, 'ओहिय चउप्पयपज्जत्तगब्भवक्कंतिय पज्जत्तयाण वि उक्कोसेणं छगाउयाइं' औघिकचतुष्पदानाम्-समुच्चयचतुष्पदानाम्-तत्पर्याप्तानाञ्च, तथा गर्भव्युत्क्रान्तिकानां चतुष्पदानाम्-तत्पर्याप्तानामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरावगाहना उत्कृष्टेन षड्गव्यूतानि अवसेया, तदपर्याप्तानान्तु उत्कृष्टेन जघन्येन चापि अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, 'संमुच्छिमाणं पज्जत्ताणय गाउयपुहुत्तं उक्कोसेणं' संमूर्च्छिमानां तत्पर्याप्तानाञ्च चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिरश्चामौदारिकशरीरावगाहना गव्यूतपृथक्त्वम्

गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यंचों के औदारिकशरीर की अवगाहना उत्कृष्ट छह गव्यूति और पर्याप्त गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की अवगाहना भी छह गव्यूति की होती है। अपर्याप्त गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की समझनी चाहिए।

औघिक चतुष्पदों के, औधिक चतुष्पदों के पर्याप्तों के, तथा गर्भज चतुष्पदों के एवं पर्याप्त गर्भज चतुष्पदों के औदारिकशरीर की अवगाहना उत्कृष्ट छह गव्यूति होती है। उनके अपर्याप्तों की उत्कृष्ट और जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग मात्र की होती है संमूर्छिम चतुष्पद स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के शरीर की अवगाहना उत्कृष्ट रूप से गव्यूति पृथक्त्व की होती है। उनके पर्याप्तों के औदारिकशरीर की अवगाहना भी गव्यूति पृथक्त्व की ही

અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે.

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ છ ગવ્યૂતિ અને પર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ છગવ્યૂતિની હોય છે. અપર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજવી જોઇએ.

ઔઘિક ચતુષ્પદોના તેમજ પર્યાપ્ત ગર્ભજ ચતુષ્પદોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ છ ગવ્યૂતિ હોય છે. તેમના અપર્યાપ્તોની ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રની હોય છે. સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના શરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી ગવ્યૂતિ પૃથકત્વની હોય છે. તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના પણ ગવ્યૂતિ પૃથકત્વની જ હોય છે. કિન્તુ તેમના અપર્યાપ્તોની

उत्कृष्टेन बोध्या, तदपर्याप्तानान्तु जघन्येन उत्कृष्टेन चाङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रमौदारिकशरीरावगाहनाऽवसेया, 'एवं उरपरिसप्पाणवि ओहिय गब्भवक्कंतियपज्जत्तगाणं जोयण सहस्स' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या उरःपरिसर्पाणामपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्-समुच्चयानां तत्पर्याप्तानाञ्च, तथा गर्भव्युत्क्रान्तिकानां तत्पर्याप्तानाञ्चौदारिकशरीरावगाहना योजनसहस्रमवसेया, 'संमुच्छिमाणं पज्जत्ताण य जोयणपुहुत्तं' संमूर्च्छिमानां तत्पर्याप्तानाञ्चौदारिकशरीरावगाहना योजनपृथक्त्वमवसेया, 'भुयपरिसप्पाणं ओहिय गब्भवक्कंतियाण वि उक्कोसेणं गाउयपुहुत्तं' भुजपरिसर्पाणाम् औधिकगर्भव्युत्क्रान्तिकानामपि स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तत्पर्याप्तानामपि उत्कृष्टेनौदारिकशरीरावगाहना गव्यूतपृथक्त्वम् अवसेया, 'संमुच्छिमाणं धणुपुहुत्तं' संमूर्च्छिमानां भुजपरिसर्पस्थलचराणामौदारिकशरीरावगाहना धनुःपृथक्त्वम् अवसेया, 'खहयराणं ओहिय गब्भवक्कंतियाणं संमुच्छिमाण य तिण्हवि उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं' खेचराणां पञ्चेन्द्रियतिरश्चामौधिकानां गर्भव्युत्क्रान्तिकानां संमूर्च्छिमानाञ्च त्रयाणामपि

होती है। किन्तु उनके अपर्याप्तों की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की समझनी चाहिए। इसी प्रकार उरपरिसर्प पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के तथा उनके पर्याप्तों के औदारिक शरीर की उत्कृष्ट अवगाहना एक हजार योजन की होती है। संमूर्छिम उरपरिसर्प पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के तथा उनके पर्याप्तों के औदारिकशरीर की अवगाहना उत्कृष्ट योजन पृथकत्व की होती है। समुच्चय भुजपरिसर्पो के तथा गर्भज भुजपरिसर्पो के तथा दोनों के पर्याप्तों के औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना गव्यूति पृथक्त्व की समझनी चाहिए संमूर्छिम भुजपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की अवगाहना धनुष्य पृथक्त्व की होती है। औधिक खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचो के, गर्भज खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के तथा संमूर्छिम खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना धनुषपृथक्त्व की समझनी चाहिए।

જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજવી જોઈએ.

એજ પ્રકારે ઉરપરિસર્પ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના તથા તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હજાર યોજનની હોય છે સંમૂર્છિમ ઉરપરિસર્પ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના તથા તેમના પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ યોજન પૃથક્ત્વની હોય છે. સમુચ્ચય ભુજપરિસર્પોના તથા ગર્ભજ ભુજપરિસર્પોના તથા બન્ને પર્યાપ્તોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની સમજવી જોઈએ સંમૂર્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના ધનુષ પૃથક્ત્વની હોય છે. ઔઘિક ખેચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના, ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના તથા સંમૂર્છિમ ખેચર, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ધનુષ પૃથક્ત્વની સમજવી જોઈએ.

उत्कृष्टेन धनुःपृथक्त्वमौदारिकशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तथाच सामान्येन पञ्चेन्द्रियतिरश्चां जलचराणां सामान्येन स्थलचराणां चतुष्पदानामुरःपरिसर्पाणां भुजपरिसर्पाणां खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाञ्च प्रत्येकमौदारिकशरीरावगाहनानां नवनव सूत्राणि निम्नानुसारेण बोध्यानि, तथाहि–समुच्चय विषयकाणि च त्रीणि इत्येवं सर्वसंख्यया नव भवन्ति, तत्रापर्याप्तेषु अवगाहना स्थानेषु सर्वेष्वपि जघन्येन उत्कृष्टेन च अङ्गुलासंख्येयभागमात्रम्, तदन्येषु चावगाहनास्थानेषु जघन्येनाङ्गुलासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सामान्यतः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु जलचरेषु उत्कृष्टेन योजनसहस्रम्, सामान्येन स्थलचरेषु चतुष्पदस्थलचरेषु च समुच्चयेषु गर्भव्युत्क्रान्तिकेषु षड् गव्यूतानि, संमूर्च्छिमेषु च गव्यूतपृथक्त्वम्, उरःपरिसर्पेषु समुच्चयेषु गर्भव्युत्क्रान्तिकेषु च योजनसहस्रम्, संमूर्च्छिमेषु योजन-

इस प्रकार सामान्य पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के, जलचरों के, सामान्य स्थलचरों के, चतुष्पदों के, उरपरिसर्पों के, भुजपरिसर्पों, के, खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के, यों प्रत्येक के औदारिक शरीर की अवगाहना के नौ-नौ सूत्र निम्नलिखित प्रकार से जानने चाहिए–समुच्चय विषयक तीन, संमूर्छिमविषयक तीन, गर्भज विषयक तीन, ये सब मिल कर नौ होते हैं।

अपर्याप्त अवगाहना स्थानों में सर्वत्र जघन्य से और उत्कृष्ट रूप से भी अंगुल का असंख्यातवां भाग ही समझना चाहिए, अर्थात् पूर्वोक्त सब अपर्याप्तों की जघन्य और उत्कृष्ट अवगाहना अंगुल के असंख्यातवे भाग की ही होती है। उसके अतिरिक्त अन्य अवगाहना स्थानों में जघन्य अंगुल के असंख्यातवे भाग की होती है। उत्कृष्ट सामान्य स्थलचरों में, चतुष्पद स्थलचरों में तथा सामान्य गर्भजों में छह गव्यूति की, संमूर्छिमों, में गव्यूतिपृथक्त्व की, समुच्चय उरपरिसर्पों में तथा गर्भज उरपरिसर्पों में सहस्र योजन की, संमू-

એ પ્રકારે સામાન્ય પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના, જલચરોના, સામાન્ય સ્થલચરોના, ચતુષ્પદોના, ઉરપરિસર્પોના, ભુજપરિસર્પોના, ખેચર પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના, એમ પ્રત્યેકના ઔદારિકશરીરની અવગાહનાના નવ નવ સૂત્ર નિમ્નદર્શિત, પ્રકારથી જાણવા જોઇએ. સમુચ્ચય વિષયક ત્રણ, સંમૂર્છિમ વિષયક ત્રણ, ગર્ભજ વિષયક ત્રણ, આ બધા મળીને નવ થાય છે.

અપર્યાપ્ત અવગાહનાના સ્થાનોમાં સર્વત્ર જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ જ સમજવો જોઇએ, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત બધા પર્યાપ્તોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ જ હોય છે. તેના સિવાય અન્ય અવગાહના સ્થાનોમાં જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ સામાન્ય સ્થલચરોમા ચતુષ્પદ સ્થલચરોમાં તથા સામાન્ય ગર્ભજોમાં છ ગવ્યૂતિની, સંમૂર્છિમોમાં, ગવ્યૂતિ પૃથકત્વની સમુચ્ચય ઉરપરિસર્પોમાં તથા ગર્ભજ ઉરપરિસર્પોમાં સહસ્ર યોજનની સંમૂર્છિમોમાં યોજનપૃથક્ત્વની સમુચ્ચય ભુજપરિસર્પોમાં તથા ગર્ભજ ભુજપરિસર્પોમાં

पृथक्त्वम्, भुजपरिसर्पेषु समुच्चयेषु गर्भव्युत्क्रान्तिकेषु च गव्यूतपृथक्त्वम् संमूर्च्छिमेषु धनुःपृथक्त्वम्, खेचरेषु समुच्चयेषु गर्भव्युत्क्रान्तिकेषु संमूर्च्छिमेषु च सर्वेषु औदारिकशरीरावगाहनास्थानेषु धनुःपृथक्त्वं बोध्यम्, तत्संग्राहकगाथाद्वयमाह 'इमाओ संगहणिगाहाओ' इमे-वक्ष्यमाणे संग्रहगाथे--'जोयण सहस्स छग्गाउयाइं तत्तो य जोयणसहस्सं। गाउयपुहुत्तभुयए धणुहपुहुत्तं च पक्खीसु ॥१॥ योजनसहस्रं षड् गव्यूतानि ततश्च योजन सहस्रम्। गव्यूतपृथक्त्वं भुजगे धनुःपृथक्त्वञ्च पक्षिषु, तथाच गर्भव्युत्क्रान्तिकानां जलचराणामुत्कृष्टेन शरीरावगाहनाया मानं योजनसहस्रम्, चतुष्पदचराणां षड्गव्यूतानि, ततश्च-तदनन्तरम् उरःपरिसर्पस्थलचराणां योजनसहस्रम्, भुजपरिसर्पस्थलचराणां गव्यूतपृथक्त्वम्, पक्षिणां खेचराणां धनुःपृथक्त्वम् औदारिकशरीरावगाहना अवसेया, एवम्- 'जोयणसहस्सगाउयपुहुत्तत्ततो य जोयणपुहुत्तं। दोण्हं तु धणुपुहुत्तं समुच्छिमे होइ उच्चत्तं ॥२॥ योजन सहस्रं गव्यूत पृथक्त्वम्, ततश्च योजनपृथक्त्वम्। द्वयोस्तु धनुःपृथक्त्वम्, संमूर्च्छिमे भवति उच्चत्वम् ॥२॥ तथा च संमूर्च्छिमानां जलचराणामुत्कृष्टेन शरीरावगाहनाया मानं योजन

र्छिमों में योजन पृथक्त्व की, समुच्चय भुजपरिसर्पों में तथा गर्भज भुजपरिसर्पों में गव्यूति पृथक्त्व की संमूर्छिमों में धनुषपृथक्त्व, समुच्चय खेचरों में, गर्भज खेचरो और संमूर्छिम खेचरो में, सभी अवगाहना स्थानों धनुषपृथक्त्व की अवगाहना समझनी चाहिए।

अब इन सब का संग्रह करने वाली दो गाथाएं कहते हैं-

गर्भज जलचरों की उत्कृष्ट अवगाहना का प्रमाण एक हजार योजन का है, चतुष्पद स्थलचरों की अवगाहना छह गव्यूति की होती है, तत्पश्चात् उरपरिसर्प स्थलचरों की अवगाहना एक हजार योजन की, भुजपरिसर्प स्थलचरों की गव्यूति पृथक्त्व की, खेचर पक्षियों की धनुष पृथक्त्व की औदारिकशरीर की अवगाहना समझनी चाहिए ॥१॥

संमूर्छिम जलचरों की उत्कृष्ट शरीरावगाहना का प्रमाण हजार योजन का

ગવ્યૂતિ પૃથકત્વની, સંમૂર્છિમોમાં ધનુષ પૃથકત્વની, સમુચ્ચય ખેચરો, ગર્ભજ ખેચરો અને સંમૂર્છિમ ખેચરો, બધાં અવગાહના સ્થાનોમાં ધનુષ પૃથકત્વની અવગાહના સમજવી જોઈએ. હવે આ બધાનો સંગ્રહ કરનારી ગાથાઓ કહે છે.

ગર્ભજ જલચરોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનુ પ્રમાણુ એક હજાર યોજનનું છે, ચતુષ્પદ સ્થલચરોની અવગાહના છ ગવ્યૂતિની હોય છે, તત્પશ્ચાત્ ઉરપરિસર્પ સ્થલચરોની અવગાહના એક હજાર યોજનની, ભુજપરિસર્પ સ્થલચરોની ગવ્યૂતિ પૃથકત્વની, ખેચર પક્ષિયોની ધનુષ પૃથકત્વની ઔદારિકશરીરની અવગાહના સમજવી જોઈએ. ॥૧॥

સંમૂર્છિમ જલચરોની ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગાહનાનું પ્રમાણુ હજાર યોજનનું છે, ચતુષ્પદ

सहस्रम्, चतुष्पदस्थलचराणां गव्युतपृथक्त्वम्, उरःपरिसर्पस्थलचराणां योजनपृथक्त्वम्, भुजपरिसर्पस्थलचराणां पक्षिणां खेचराणाञ्च धनुःपृथक्त्वमौदारिकशरीरावगाहना बोध्या, इत्येवं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानामौदारिकशरीरावगाहना मानमभिधाय सम्प्रति मनुष्याणामौदारिकशरीरावगाहना मानं प्ररूपयितुमाह-'मणूसोरालिय सरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! मनुष्यौदारिकशरीरस्य खलु किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं, उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागं यावत्, उत्कृष्टेन पुनस्त्रीणि गव्यूतानि देवकुर्वाद्यपेक्षया मनुष्याणामौदारिकशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, 'एवं अपज्जत्ताणं जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या अपर्याप्तानां मनुष्याणां जघन्येन उत्कृष्टेन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रमौदारिकशरीरावगाहना

है, चतुष्पद स्थलचरों की अवगाहना गव्यूतिपृथक्त्व की, उरपरिसर्पों की योजन पृथक्त्व की, भुजपरिसर्प स्थलचरों की तथा खेचर पक्षियों की धनुषपृथक्त्व की औदारिकशरीर की अवगाहना समझनी चाहिए ॥२॥

इस प्रकार पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के औदारिकशरीर की अवगाहना का प्रमाण बतला कर अब मनुष्यों के औदारिक शरीर की अवगाहना का प्रमाण निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यों के औदारिकशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट तीन गव्यूति की होती है । यह अवगाहना देवकुरु आदि की अपेक्षा से समझना चाहिए ।

इसी प्रकार अपर्याप्त मनुष्यों की जघन्य और उत्कृष्ट औदारिकशरीर की

સ્થલચરોની અવગાહના ગવ્યૂતિ પૃથકત્વની, ઉરપરિસર્પોની યોજન પૃથકત્વની ભુજપરિસર્પસ્થલચરોની તથા ખેચર પક્ષિયોની ધનુષ્ય પૃથકત્વ ઔદારિકશરીરની અવગાહના સમજવી જોઇએ. ॥૨॥

એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના ઔદારિકશરીરની અવગાહનાનું પ્રમાણ બતાવીને હવે મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની અવગાહનાનું પ્રમાણ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ હોય છે, આ અવગાહના દેવકુરૂ આદિની અપેક્ષાથી સમજવી જોઇએ

એજ પ્રકારે અપર્યાપ્ત મનુષ્યોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ ઔદારિકશરીરની અવગાહના

प्रज्ञप्ता, संमुच्छिमाणं जहण्णेणं उक्कोसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' संमूर्च्छिमानां मनुष्याणां जघन्येन उत्कृष्टेन चाङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम् औदारिकशरीरावगाहनाऽवसेया, 'गब्भवक्कंतियाणं पज्जत्ताण य जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं' गर्भव्युत्क्रान्तिकानां तत् पर्याप्तानाञ्च मनुष्याणामौदारिकशरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि अवसेया," ॥सू० ३ ॥

॥ वैक्रियशरीरवक्तव्यता ॥

मूलम्—वेउव्वियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—एगिंदियवेउव्वियसरीरे य पंचिंदियवेउव्वियसरीरे य, जइ एगिंदिय वेउव्वियसरीरे किं वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे, अवाउक्काइयएगिंदियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! वाउक्काइयएगिंदिय वेउव्वियसरीरे नो अवाउक्काइयएगिंदियवेउव्वियसरीरे, जइ वाउकाइय वेउव्वियसरीरे किं सुहुमवाउक्काइय वेउव्वियसरीरे, बायरवाउक्काइय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! नो सुहुम वाउक्काइयएगिंदियवेउव्वियसरीरे बायरवाउक्काइयएगिंदिय वेउव्वियसरीरे, जइ बायरवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगबायरवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगबायरवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तगबायरवाउक्काइय एगिंदियवेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तगबायरवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे, जइ पंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ? जाव किं देवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे गोयमा !

अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की समझनी चाहिए। संमूर्छिम मनुष्यों के औदारिकशरीर की अवगाहना जघन्य और उत्कृष्ट अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है। गर्भज मनुष्यों के तथा पर्याप्त गर्भज मनुष्यों के औदारिक शरीर की जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट तीन गव्यूति की समझनी चाहिए ॥सू० ३॥

અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજવી જોઈએ. સંમૂર્છિમ મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. ગર્ભજ મનુષ્યોના તથા પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યોના ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિની સમજવી જોઈએ. ॥સૂ૦૩॥

नेरइयपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि, जाव देवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि, जइ नेरइयपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं रयणप्पभापुढविनेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे जाव किं अहे सत्तमा पुढवि नेरइय पंचिंदियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! रयणप्पभापुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइयपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि जइ रयणप्पभापुढवि नेरइय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइयवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइयपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइयपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइयपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, एवं जाव अहे सत्तमाए दुगओ भेदो भाणियव्वो, जइ तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! नो संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, जइ गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे किं संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, असंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, नो असंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, जइ संखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तय संखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तगसंखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तगसंखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, जइ

संखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, किं जलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, थलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, खहयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, गोयमा ! जलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे वि, थलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे वि, खहयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे वि, जइ जलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगजलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्ख जोणिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगजलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे य ? गोयमा ! पज्जत्तगजलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्ख जोणियवेउव्वियसरीरे, जइ थलयरपंचिंदिय जाव सरीरे किं चउप्पय जाव सरीरे किं परिसप्प जाव सरीरे ? गोयमा ! चउप्पय जाव संखेज्जवासाउय परिसप्प जाव सरीरे, एवं सव्वेसिं णेयव्वं जाव खहयराणं पज्जत्ताणं, नो अपज्जत्ताणं, जइ मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं संमुच्छिम-मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! णो संमुच्छिम मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, जइ गब्भवक्कंतियमणुस्स पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणुस्स पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, अंतरदीवगगब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय वेउ-

ब्वियसरीरे, णो अकम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदियवेउव्विय-सरीरे, णो अंतरदीवग गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, जइ कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूसपंदियवेउव्वियसरीरे, असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्विय-सरीरे ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस-पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कं-तिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमग-गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगसंखेज्जवासा-उयकम्मभूमग मणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगसंखेज्जवासा-उय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदिय-वेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कं-तिय मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, जइ देवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं भवणवासिदेव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव वेमाणियदेवपंचिं-दिय वेउव्वियसरीरे गोयमा ! भवणवासि देवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव वेमाणियदेव पंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि जइ भवणवासिदेव पंचिं-दियवेउव्वियसरीरे किं असुरकुमारभवणवासि देवपंचिंदियवेउव्विय-सरीरे जाव थणियकुमारभवणवासिदेव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ? गोयमा ! असुरकुमार जाव थणियकुमार भवणवासि देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि जइ असुरकुमार देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तग असुरकुमार भवणवासिदेव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि, अप-ज्जत्तग असुरकुमार भवणवासिदेव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि, एवं जाव थणियकुमाराणं दुगओ भेदो, एवं वाणमंतराणं अट्ठविहाणं, जोइ-सियाणं पंचविहाणं, वेमाणिया दुविहा-कप्पोवगा, कप्पातीया य कप्पो-

वगा बारसविहा, तेसिं पि एवं चेव दुहओ भेदो, कप्पातीता दुवि गेवेज्जगा य अणुत्तरोववाइया य, गेवेज्जगा णवविधा, अणुत्तरोववाइ पंचविहा, एएसिं पज्जत्तापज्जत्ताभिलावेणं दुहओ भेदो भाणियव्वो ॥सू. ४

छाया-वैक्रियशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथ एकेन्द्रिय वैक्रियशरीरञ्च, पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरञ्च, यदि एकेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं वायुका कैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, अवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! वायुकायिकैकेन्द्रि क्रियशरीरम्, नो अवायुकायिकैकेन्द्रियशरीरम्, यदि वायुकायिकवैक्रियशरीरं किं सूक्ष्मवायु यिकवैक्रियशरीरम्, बादरवायुकायिकवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! नो सूक्ष्मवायुकायिकैकेनि

वैक्रियशरीर के भेदों की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(वेउव्वियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन वैक्रियशरीर कितने प्रकार का कहा गया है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) गौतम ! दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (एगिंदियवेउव्वि सरीरे य पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे य) एकेन्द्रिय का वैक्रियशरीर और पंचेन्द्रि का वैक्रियशरीर (जइ एगिंदिय वेउव्वियसरीरे किं वाउक्काइय एगिंदिय वेउवि य सरीरे, अवाउक्काइयएगिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) अगर एकेन्द्रिय का वैक्रि शरीर है तो क्या वायुकायिकों एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर है या अवायुकायि अर्थात् वायुकायिकों से भिन्न एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे नो अवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरी हे गौतम ! वायुकायिकों के एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, अवायुकायि एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर नहीं होता (जइ वाउक्काइय वेउव्वियसरीरे) य वायुकायिकों का वैक्रियशरीर होता है (किं सुहुम वाउक्काइय वेउव्वियसर

વૈક્રિયશરીરના ભેદોની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(वेउव्वियसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કેટલ પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (तं जहा)- આ પ્રકારે (एगिंदिए वेउव्वियसरीरे य पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे य) એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરી અને પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર (जइ एगिंदिय वेउव्वियसरीरे किं वाउकाइए एगिंदिय वेउव्विय सरीरे, अवाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) અગર એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય તે શું વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અગર અવાયુકાયિક અર્થાત્ વાયુકાયિ કોથી ભિન્ન એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्विए सरीरे नो अवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં (जइ वाउक्काइए

वैक्रियशरीरम्, बादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, यदि बादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं पर्याप्तकबादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम् अपर्याप्तक बादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तक बादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, नो अपर्याप्तकबादर वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, यदि पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं यावत् किं देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ? नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि

बायर वाउकाइय वेउव्वियसरीरे ?' तो क्या सूक्ष्मवायुकायिकों का वैक्रियशरीर होता है अथवा बादरवायुकायिकों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! नो सुहुम वाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! सूक्ष्म वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर नहीं होता (बायर वाउकाइयएगिंदिय वेउव्विय सरीरे) बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है (जइ बादर वाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे, पज्जत्तगबादर वाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगबादरवाउकाइय एगिंदियवेउव्वियसरीरे ?) यदि बादरवायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर है तो क्या पर्याप्त बादरवायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है अथवा अपर्याप्त बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! पज्जत्तगबायर बाउकाइयएगिंदिय वेउव्विय सरीरे) हे गौतम ! पर्याप्तक बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, अपर्याप्तक बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर नहीं होता।

(जइ पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं नेरइयपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?) यदि

वेउव्वियसरीरे) यदि वायुકायिકोना वैક्रियशरीर होय छे (कि सुहुम वाउक्काइय वेउव्वियसरीरे बायर वाउक्काइय वेउव्वियसरीरे ?) तो शु सूक्ष्म वायुકायिકोना वैક्रियशरीर होय छे, अथवा બાદર वायुકायिકोना वैક्रियशरीर होय छे ? (गोयमा ! नो सुहुम वाउक्काइय एगिदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! सूक्ष्म वायुકायिક એકેન્દ્રિયોના वैક्रिय शरीर नथी होता (बादर वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे) બાદર वायुકायिક એકેન્દ્રિયોના वैક्रियशरीर होय छे (जइ बादर वाउक्काइय एगिदिय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तग बादर वाउक्काइय एगिदिय वेउव्वियसरीरे अपज्जत्तग बादर वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) यदि બાદર वायुકायिક એકેન્દ્રિયોના वैક્રियशरीर छे तो शु पर्याप्त બાદર वायुકायिક એકેન્દ્રિયોના वैક्रियशरीर होय छे अथवा अपर्याप्त બાદર वायुકायिક એકેન્દ્રિયના वैક्रियशरीर होय छे ? (गोयमा ! पज्जत्तगबादरबाउक्काइय एगिंदिय वेउव्विय सरीरे, ना अपज्जत्तगबायरवाउक्काइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्तક બાદર वायुકायिક એકેન્દ્રિયોના वैક्रियशरीर होय छे, अपर्याप्त બાદર वायुકायिક એકેન્દ્રિયોના वैક्रियशरीर नथी होता.

(जइ पचेदिय वेउव्वियसरीरे किं नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) यदि પંચેન્દ્રિયોના

यावद् देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, यदि नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं रत्नप्रभापृथिवी-नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं यावत् किम् अधःसप्तम पृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि यावद् अधःसप्तमपृथिवी नैरयिक पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, यदि रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरं किं पर्याप्तक रत्नप्रभा-

---

पंचिन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (जाव) यावत् किं (देव पंचिंदि वेउव्वियसरीरे ?) क्या देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव देव पंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि) हे गौतम ! नारक पंचेन्द्रियों का भी वैक्रिय-शरीर होता है यावत् देव पंचेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है

(जइ नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) यदि नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रिय-शरीर होता है (किं रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) क्या रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (जाव किं अहे-सत्तमापुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) यावत् क्या अधः सप्तमी पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है (जाव अहेसत्तमा पुढवि नेरइय पंचिंदियवेउव्विय-सरीरे वि) यावत् अधः सप्तमी पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है (जइ रयणप्पभा पुढविनेरइय वेउव्वियसरीरे) यदि रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों का वैक्रियशरीर होता है (किं पज्जत्तगरयणप्पभा पुढवि नेरइय वेउव्विय

વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (जाव) યાવત્ (किं देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) શું દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि) હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્ દેવ પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે

(जइ नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) યદિ નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (किं रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (जाव किं अहे सत्तमा पुढवि नेरइय पंचिंदिए वेउव्विय-सरीरे ?) યાવત્ શુ અધઃ સાતમી પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउ व्वियसरीरे वि) યાવત્ અધઃ સાતમી પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(जइ रयणप्पभा पुढवि नेरइय वेउव्वियसरीरे) યદિ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (कि पज्जत्तग रयणप्पभा पुढवि नेरइय वेउव्वियसरीरे) શું પર્યાપ્ત

पृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम्, अपर्याप्तकरत्नप्रभाप्रथमपृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम्, अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम्, एवं यावद् अधःसप्तम्या द्विगतो भेदो भणितव्यः, यदि तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं संमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! नो संमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रि-

---

सरीरे) क्या पर्याप्त रत्नप्रभाप्रथम पृथ्वी के नारकों का वैक्रियशरीर होता है ? (अपज्जत्तगरयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) अथवा अपर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! पज्जत्तगरयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है (अपज्जत्तगरयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) अपर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है (एवं जाव अहेसत्तमाए दुगओ भेदो भाणियव्वो) इसी प्रकार यावत् अधःसप्तमी पृथ्वी तक दोनों भेद कहना चाहिए

(जइ तिरिक्खजोणिय पंचिंदियवेउव्वियसरीरे) यदि तिर्यंच पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है (किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) तो क्या संमूर्छिम तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ? (गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?) या गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! नो संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर नहीं

રત્નપ્રભા પહેલી પૃથ્વીના નારકોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (अपज्जत्तग रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) અથવા અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! पज्जत्तग रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (अपज्जत्तग रयणप्पभा पुढवि नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વી નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીરી હોય છે (एवं जाव अहे सत्तमाए दुगओ भेदो भाणियव्वो) એજ પ્રકારે યાવત્ અધઃ સપ્તમી પૃથ્વી સુધી બન્ને ભેદ કહેવા જોઇએ.

(जइ तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) યદિ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (कि संमुच्छिम पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) તો શું સંમૂર્છિમ તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?) અગર ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! नो संमुच्छिम पंचिदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યં-

यशरीरम् किं संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिवैक्रियशरीरम् ? असंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, नो असंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, यदि संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम् किं पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम् अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिक-

---

होता (गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीर) गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है (जइ गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे) यदि गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है (किं संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे) तो क्या संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है ? अगर (असंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?) अथवा असंख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, नो असंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है, असंख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचो का वैक्रियशरीर नहीं होता (जइ संखिज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) यदि संख्यातवर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है

ચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં (गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(जइ गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) યદિ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (किं संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (असंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे ?) અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे नो असंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયો તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

(जइ संखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे) યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (किं

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, यदि संख्येयवर्षायुष्कतिर्यग्योनिकगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, किं जलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, स्थलचर संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्,

---

(किं पज्जत्तगसंखिज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगसंखिज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?) क्या पर्याप्तक संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रियों तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है अथवा अपर्याप्तक संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! पज्जत्तगसंखेज्ज वासउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्तकसंख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है (नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) अपर्याप्तक संख्यातवर्षायुष्क गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर नहीं होता है

(जइ संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिदिय तिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) यदि संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है (किं जलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, थलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, खहयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे ?) क्या जलचर संख्यातवर्षायुष्क गर्भज पंचे-

---

पज्जत्तग संखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग संखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे ?) શું પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

(जइ संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदिय तिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे) યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (किं जलयर संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, थलयरसंखेज्जवासाउय-गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, खहयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय

खेचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! जलचर-संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरमपि-स्थलचरसंख्येय वर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरमपि, खेचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक वैक्रियशरीरमपि, यदि जलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम् किं पर्याप्तकजलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिक-

न्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है, स्थलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है या खेचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है ?

(गोयमा ! जलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे वि) हे गौतम ! जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यंचों का भी वैक्रियशरीर होता है (थलयरसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय-पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे वि) स्थलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का भी वैक्रियशरीर होता है (खहयरसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे वि) खेचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पञ्चेन्द्रिय तिर्यंचो का भी वैक्रियशरीर होता है।

(जइ जलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) यदि जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है (किं पज्जत्तग जलयर संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय

पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) શું જલચર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, સ્થલચર સંખ્યાત વર્ષાયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અગર ખેચર સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનાં વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(गोयमा ! जलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्विय-सरीरे वि) હે ગૌતમ ! જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે. (थलयरसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय-वेउव्वियसरीरे वि) થલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે. (खहयरसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरि-क्खजोणियवेउव्वियसरीरे वि) ખેચર સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(जइ जलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) યદિ જળચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (किं पज्जत्तगजलयरसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्विय-

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, अपर्याप्तकजलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरञ्च ? गौतम ! पर्याप्तकजलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम्, यदि स्थलचरपञ्चेन्द्रिय यावत् शरीरं किं चतुष्पद यावत् शरीरं किं परिसर्प यावत् शरीरम् ? गौतम ! चतुष्पद यावत् संख्येयवर्षायुष्क परिसर्प यावत् शरीरम् एवं सर्वेषां ज्ञातव्यं यावत् खेचराणां पर्याप्तानाम्, नो अपर्याप्तानाम्, यदि मनुष्य पञ्चेन्द्रिय-

पंचिंदियतिरिक्ख जोणियवेउव्वियसरीरे) क्या पर्याप्तक जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है ? (अपज्जत्तग जलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे य ?) या अपर्याप्तक जलचर संख्यातवर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है ?

(गोयमा ! पज्जत्तगजलयर संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्तक जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है (नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय-जलयरगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे) अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले जलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर नहीं होता

(जइ थलयरपंचिंदिय जाव सरीरे किं चउप्पय जाव सरीरे ? किं परिसप्प जाव सरीरे ?) यदि स्थलचर पंचेन्द्रिय यावत् शरीर ? क्या चतुष्पद यावत् शरीर (गोयमा ! चउप्पय जाव संखेज्जवासाउयपरिसप्प जाव सरीरे) हे गौतम ! चतु

सरीरे) शुं पर्याप्त जलचर संख्यातवर्षनी आयुवाળा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर होय छे (अपज्जत्तग जलयरसखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे य) अपर्याप्तक जળचर संख्यातवर्षनी आयुवाળा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर होय छे ?

(गोयमा ! पज्जत्तगजलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्त जलचर संख्यातवर्षनी आयुवाળा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर होय छे (नो अपज्जत्तगसखेज्जवासाउय जलयरगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे) अपर्याप्त संख्यातवर्षनी आयुवाળा जળचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर नथी होतां (जइ थलयरपंचिंदिय जाव सरीरे किं चउप्पय जाव सरीरे ? किं परिसप्प जाव सरीरे ?) यदि स्थलचर पंचेन्द्रिय यावत् शरीर ? शुं चतुष्पद यावत् शरीर (गोयमा ! चउप्पय जाव सखेज्जवासाउय परिसप्प जाव सरीरे) हे गौतम ! चतुष्पद यावत् संख्यातवर्षनी आयुवाળा परिसर्प यावत् शरीर (एवं सव्वेसि णेयव्वं) एज प्रकारे बधानुं समजी लेवुं जोईए (जाव) यावत् (खहयराणं पज्जत्ताणं) खेचर पर्याप्तोना पर्यन्त (नो अपज्जत्ताणं) अपर्याप्तोना नहीं (जइ मणूस पंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं

वैक्रियशरीरम् किं संमूर्च्छिम मनुष्य पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्? गौतम! नो संमूर्च्छिम मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्य पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, किं कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, अकर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, अन्तरद्वीपगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्? गौतम!

ष्पद यावत् संख्यात वर्ष की आयु वाले परिसर्प यावत् शरीर 'एवं सव्वेसिं णेयव्वं) इसी प्रकार सबका समझ लेना चाहिए (जाव) यावत् (खहयराणं पज्जत्ताणं) खेचर पर्याप्तों पर्यन्त का (णो अपज्जत्ताणं) अपर्याप्तों का नहीं (जइ मणूस पंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं संमुच्छिममणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) यदि मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है तो क्या संमूर्छिम मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है? (गब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे?) अथवा गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है? (गोयमा! णो संमुच्छिममणूस पंचिदियवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम! संमूर्छिम मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर नहीं होता, गर्भजमनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है (जइ गब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदियवेउव्वियसरीरे?) अगर गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है तो क्या कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है अथवा अकर्मभूमि के गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है? (अंतरदीवगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे?) अथवा अन्तर्द्वीप के

संमुच्छिममणूस पंचिंदियवेउव्वियसरीरे) यदि मनुष्य પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું સંમૂર્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે (गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) અથવા ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે? (गोयमा! णो समुच्छिम मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे, गब्भववकंतिय मणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ! સંમૂર્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતા, ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(जइ गब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणुस्स पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणुस्स पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे?) અગર ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અથવા અકર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર હોય છે? (अंतरदिवग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे?) અથવા અન્તરદ્વીપના ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે? (गोयमा! कम्मभूमग गब्भ-

कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, नो अकर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिक-मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, नो अन्तर्द्वीपगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, यदि कर्मभूमिग गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रिवैक्रियशरीरं किं संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिग-गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, असंख्येयवर्षायुष्क.कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिक-मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, नो असंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रिय-

---

गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! कम्मभूमगगब्भव क्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है (णो अकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिं-दियवेउव्वियसरीरे) अकर्मभूमि के गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर नहीं होता (णो अंतरदीवगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) अन्तर-द्वीप के गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर नहीं होता

(जइ कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) यदि कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है (किं संखेज्जवासाउय कम्म-भूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, असंखेज्जवासाउयकम्मभू-मगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?) क्या संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ? अथवा असं-ख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! संखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज

वक्कंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે (णो अकम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) અકર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોતાં નથી (नो अंतरदीवग गब्भ-वक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) અન્તર દ્વીપના ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર પણ નથી હોતાં.

(जइ कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) યદિ કર્મભૂમિ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે (किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) શું સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे ?) અથવા અસંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस पंचिदिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય

वैक्रियशरीरम्, यदि संख्येयवर्षायुष्क कर्मभूमिगगर्भव्युक्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, किं पर्याप्तक संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तकसंख्येय वर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीम्, नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, यदि देव पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्,

---

मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है (नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूस पंचिंदियवेउव्वियसरीरे) असंख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर नहीं होता

(जइ संखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) यदि संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है (किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तगसंखे०) क्या पर्याप्त संख्यात वर्ष का आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है अथवा अपर्याप्त का ?

(गोयमा ! पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है (नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिदियवेउव्वियसरीरे) अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर नहीं होता

(जइ देवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) यदि देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता

પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે (नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवकंति मणूस पंचिंदिय वेउव्विसरीरे) અસંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોતાં નથી.

(जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) યદિ સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વક્રિયશરીર હોય છે (किं पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवकंति मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) શું પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરી હોય છે, અથવા અપર્યાપ્તના ?

(गोयमा ! पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે (नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवकंतिय मणूस पंचिंदिय वेउव्विय सरीरे) અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

किं भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं यावद् वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैमानिकशरीरम् ? गौतम! भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि यावद् वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, यदि भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियवैक्रियशरीरम् किम् असुरकुमारभवनवासिदेव पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, यावत् स्तनितकुमार भवनवासिदेव पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम! असुरकुमार यावत् स्तनितकुमार पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, यदि असुरकुमारदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किं पर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिदेव पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् अपर्याप्तकासुर-

---

है (किं भवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे जाव वेमाणियदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे?) तो क्या भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है यावत् वैमानिक देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है? (गोयमा! भवणवासीदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे जाव वेमाणियदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) हे गौतम! भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है यावत् वैमानिक देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है।

(जइ भवणवासीदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं असुरकुमार भवणवासीदेव पंचिंदिय वेउव्विय सरीरे जाव थणियकुमार भवण वासीदेवपंचिंदिय वेउव्विय सरीरे?) यदि भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है तो क्या असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है यावत् स्तनित कुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है? (गोयमा! असुर कुमार जाव थणियकुमार भवणवासीदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि) हे गौतम! असुरकुमार यावत् स्तनित कुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर भी होता है (जइ असुरकुमार देव पंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तग असुर-

---

(जइ देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) યદિ દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે (किं भवनवासि देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे जाव वेमाणियदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे?) તો શું ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્ વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે? (गोयमा! भवणवासी देवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे जाव वेमाणिय देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) હે ગૌતમ! ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્ વૈમાનિકદેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

(जइ भवणवासीदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं असुरकुमारभवणवासी देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे जाव थणियकुमार भवणवासीदेवपंचिंदियसरीरे) યદિ ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે? (गोयमा! असुरकुमार जाव थणियकुमार भवणवासी देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि) હે ગૌતમ! અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પણ હોય છે.

कुमार भवनवासिदेव पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिदेव पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, अपर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, एवं यावत् स्तनितकुमाराणां द्विगतो भेदः, एवं वानव्यन्तराणामष्टविधानाम्, ज्योतिष्काणां पञ्चविधानाम्, वैमानिका द्विविधाः-कल्पोपपन्नकाः, कल्पातीताश्च, कल्पोपपन्नका द्वादश-विधाः, तेषामपि एवञ्चैव द्विगतो भेदः, कल्पातीता द्विविधाः-ग्रैवेयकाश्च अनुत्तरौपपाति-

कुमार भवणवासी देव पंचिंदियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग असुरकुमार भवण-वासीदेव पंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?) यदि असुरकुमार भवन वासी देव पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है तो क्या पर्याप्त का होता है या अपर्याप्त का ? (गोयमा ! पज्जत्तगअसुरकुमारभवणवासीदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि, अप-ज्जत्तगअसुरकुमारभवणवासीदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि) हे गौतम ! पर्याप्त असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर भी होता है और अप-र्याप्तक असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर भी होता है (एवं जाव थणियकुमाराणं दुगओ भेदो) इसी प्रकार यावत् स्तनित कुमारों के दोनों भेद (एवं वाणमंतराणं अट्ठविहाणं) इसी प्रकार आठ तरह के वानव्यन्तरों का (जोइसियाणं पंचविहाणं) पांच प्रकार के ज्योतिष्कों का (वेमाणिया दुविहा) वैमानिक दो प्रकार के होते हैं (कप्पोवगा, कप्पातीताय) कल्पोपपन्न और कल्पा-तीत (कप्पोवगा बारसविहा) कल्पोपपन्न बारह प्रकार के हैं (तेसिंपि एवं चेव दुहओ भेदो) उन के भी इसी प्रकार दो भेद है (कप्पातीता दुविहा) कल्पातीत दो प्रकार के हैं (गेवेज्जगा य अणुत्तरोववाइया य) ग्रैवेयक और अनुत्तरौपपातिक

(जइ असुरकुमार देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तग असुरकुमार भवणवासी देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ? अपज्जत्तग असुरकुमार भवणवासी देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे ?) यदि અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્તના હોય છે કે અપર્યાપ્તના ? (गोयमा ! पज्जत्तग असुरकुमारभवणवासी देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि, अपज्जत्तग असुरकुमारभवणवासी देव पंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પણ હોય છે. અને અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિયશરીર પણ હોય છે,

(एवं जाव थणियकुमाराणं दुगओ भेदो) એ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારોના બન્ને ભેદ (एवं वाणमंतराणं अट्ठविहाणं) એજ પ્રકારે આઠ જાતના વાનવ્યંતરોના (जोइसियाणं पंच विहाणं) પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષ્કોના (वेमाणिया दुविहा) વૈમાનિક બે પ્રકારના હોય છે (कप्पोवगा, कप्पातीताय) કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત (कप्पोवगा बारसविहा) કલ્પોપ-પન્ન બાર પ્રકારના છે (तेसि वि एवं चेव दुहओ भेदो) તેમના પણ એજ પ્રકારે બે ભેદ છે (कप्पातीता दुविहा) કલ્પાતીત બે પ્રકારના છે (गेवेज्जगाय अणुत्तरोववाइया य) ગ્રૈવેયકોના

काश्च, ग्रैवेयका नवविधाः, अनुत्तरोपपातिकाः पञ्चविधाः, एतेषां पर्याप्तापर्याप्ताभिलापेन द्विगतो भेदो भणितव्यः ॥ सू० ४ ॥

टीका-पूर्वमौदारिकशरीरस्य भेदाः संस्थानानि परिमाणानि च प्ररूपितानि, सम्प्रति वैक्रियशरीरस्य भेदादिकं प्ररूपयितुमाह-'वेउव्वियसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! वैक्रियशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा ! 'दुविहे पण्णत्ते' वैक्रियशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-एगिंदियवेउव्वियसरीरे य पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे य' तद्यथा-एकेन्द्रिय वैक्रियशरीरञ्च पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'जइ एगिंदिय वेउव्वियसरीरे किं वाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे, अवाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि एकेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रिय-

(गेवेज्जगा नवविहा) ग्रैवेयकों के देव नौ प्रकार के हैं (अणुत्तरोववाइया पंचविहा) अनुत्तरौपपातिक पांच प्रकार के हैं (एतेसिं पज्जत्तापज्जत्ताभिलावेणं दुगओ भेदो) इन के पर्याप्त-अपर्याप्त के अभिलाप से दो-दो भेद (भाणियव्वो) कहना चाहिए।

टीकार्थ-इससे पूर्व औदारिकशरीर के भेदों, संस्थानों और परिमाणों का निरूपण किया गया है, अब वैक्रिय शरीर के भेदों आदि की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैक्रियशरीर कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! वैक्रियशरीर दो प्रकार का कहा गया है। वह इस प्रकार है-एकेन्द्रिय वैक्रियशरीर और पंचेन्द्रियवैक्रियशरीर अर्थात् एकेन्द्रिय जीवों में पाया जाने वाला और पंचेन्द्रिय जीवों में पाया जाने वाला वैक्रियशरीर

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि एकेन्द्रिय वैक्रियशरीर होता है तो क्या वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है अथवा अवायुकायिकों का-

અને અનુત્તરોપપાતિક (गेवेज्जगा नवविहा) ગ્રૈવેયકોના દેવો નવ પ્રકારના છે (अणुत्तरोववाइया पंचविहा) અનુત્તરૌપપાતિક પાચ પ્રકારના છે (एतेसिं पज्जत्तापज्जत्ताभिलावेणं दुगओ भेदो) તેમના પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત અભિલાપથી બે-બે ભેદ (भाणियव्वो) કહેવા જોઈએ.

ટીકાર્થ-આના પૂર્વે ઔદારિકશરીરના ભેદો સંસ્થાનો અને પરિમાણનું નિરૂપણ કરાયું. હવે વૈક્રિયશરીરના ભેદો આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર બે પ્રકારના કહેલાં છે, તે આ પ્રકારે છે. એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર અને પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવોમાં મળી આવતાં અને પંચેન્દ્રિય જીવોમાં મળી આવનારાં વૈક્રિયશરીર.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ એકેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અવાયુકાયિકોના અર્થાત્ વાયુકાયિકોથી ભિન્ન પૃથ્વીકાયિક આદિના.

शरीरम् ? किंवा अवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'वाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे नो अवाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे' वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति नो अवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं संभवति, गौतमः पृच्छति-'जइ वाउकाइय वेउव्वियसरीरे किं सुहुमवाउकाइयवेउव्वियसरीरे, बायर वाउकाइयवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि वायुकायिकवैक्रियशरीरं भवति तत् किं सूक्ष्मवायुकायिकवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा बादरवायुकायिकवैक्रियशरीरम् भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो सुहुम वाउकाइयएगिंदियवेउव्वियसरीरे, बायरवाउकाइय एगिंदियवेउव्वियसरीरे' नो सूक्ष्मवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं संभवति, अपितु बादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रिशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ बायरवाउकाइयवेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तग बायरवाउकाइयएगिंदियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग बायरवाउकाइय एगिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि बादरवायुकायिकवैक्रियशरीरं भवति तत् किम् पर्याप्तक बादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? किंवा अपर्याप्तक बादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम् ? भगवानाह-

अर्थात् वायुकायिकों से भिन्न पृथ्वीकायिक आदि का ?

भगवान्-हे गौतम ! वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, अवायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर नहीं होता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या सूक्ष्मवायुकायिकों का वैक्रियशरीर होता है अथवा बादर वायुकायिकों का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! सूक्ष्मवायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर नहीं होता किन्तु बादर वयुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है तो क्या पर्याप्तक बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है अथवा अपर्याप्तक बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરી હોય છે, અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય તો શું સૂક્ષ્મ, વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરી હોય છે અથવા બાદર વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં પણ બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્તક બાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

गोयमा ! हे गौतम ! 'पज्जत्तग बायरवाउकाइय एगिंदिय वेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तग-बायरवाउकाइय एगिंदियवेउव्वियसरीरे' पर्याप्तक बादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, नो अपर्याप्तकबादरवायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, तथा चात्रैकेन्द्रियाणां मध्ये वायुकायिकस्य तत्रापि बादरस्य तत्रापि पर्याप्तस्यैव वैक्रियशरीरं संभवति नो सूक्ष्मस्य नोवा अपर्याप्तस्य वायुकायिकस्यापि एकेन्द्रियस्य वैक्रियशरीरं संभवति, तस्य वैक्रियलब्ध्यसंभवात्, तथा चोक्तम्-'तिण्हं ताव रासीणं वेउव्वियलद्धी चेव नत्थि । बायर पज्जत्ताणं पि संखेज्जइ भागमेत्ताणं' त्रयाणां तावद्राशीनां वैक्रियलब्धिश्चैवनास्ति । बादरपर्याप्तकानामपि संख्येय-भागमात्राणाम् ॥ गौतमः पृच्छति-'जइ पंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं नेरइयपंचिंदिय वेउ-व्वियसरीरे जाव किं देव पंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-शरीरं भवति तत् किं नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं यावत् किंवा तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रिय

भगवान्-हे गौतम ! पर्याप्तक बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, अपर्याप्तक बादर वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर नहीं होता है । तात्पर्य यह है कि एकेन्द्रियों में से केवल वायुकायिकों का, वायुकायिकों में सिर्फ बादरों का और बादरो में भी सिर्फ पर्याप्त जीवों का वैक्रियशरीर होता है, क्यों कि उनमें वैक्रिय लब्धि संभव होती है । कहा भी है-तीन राशियों के वैक्रियलब्धि ही नहीं है, बादर पर्याप्त कों में भी असंख्यातवें भाग मात्र जीवों को ही यह लब्धि होती है । तात्पर्य यह है कि अपर्याप्तक सूक्ष्म वायुकायिक, पर्याप्त सूक्ष्म वायुकायिक और अपर्याप्त बादर वायुकायिक, इन तीन राशियों में वैक्रियलब्धि नहीं होती है, बादर पर्याप्तकों में ही होती है और उनमें भी सिर्फ असंख्यात वें भाग में ही होती है, सब में नही होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीर होता है तो क्या वह नारक पंचेन्द्रियों का होता है, तिर्यंच पंचेन्द्रियों का होता है, मनुष्य पंचेन्द्रियों

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તક બાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અપર્યાપ્ત બાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં તાત્પર્ય એ છે કે એકેન્દ્રિયોમાંથી કેવળ વાયુકાયિકોના, વાયુકાયિકોમાં કેવળ બાદરોના અને બાદરોમાં પણ કેવળ પર્યાપ્ત જીવોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, કેમકે તેમનામાં વૈક્રિયલબ્ધિ સંભવિત હોય છે.

કહ્યું પણ છે-ત્રણ રાશિયોના વૈક્રિયશરીરની લબ્ધિ જ નથી, બાદર પર્યાપ્તકોમાં પણ અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર જીવોને જ આ લબ્ધિ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અને અપર્યાપ્ત બાદરવાયુકાયિક, આ ત્રણે રાશિયોમાં વૈક્રિય લબ્ધિ નથી હોતી, બાદર પર્યાપ્તકોમાં જ હોય છે અને તેમનામા પણ ફક્ત અસંખ્યાતમાભાગમાં જ હોય છે, બધામાં નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું નારક

वैक्रियशरीरं, किंवा मनुष्य पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं, किं वा देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइयपंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि, जाव देव-पंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि' नैरयिकपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरमपि भवति, यावत् तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं रयणप्पभापुढविनेरइय-पंचिंदियवेउव्वियसरीरे जाव किं अहेसत्तमापुढविनेरइय पंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं रत्नप्रभापृथिवीनैरयिक पञ्चे-न्द्रिय वैक्रियशरीरं यावत्-किंवा शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिक पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा वालु-काप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरं किंवा पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-शरीरं किंवा धूमप्रभापृथिवी नैरयिकपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरम् किंवा तमःप्रभापृथिवी नैरयिक-पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा अधःसप्तम पृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवा-वानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'रयणप्पभापुढविनेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि जाव

का होता है अथवा देवपंचेन्द्रियों का होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक पंचेन्द्रियो का भी वैक्रियशरीर होता है, यावत् तिर्यंच पंचेन्द्रियों का भी होता है, मनुष्य पंचेन्द्रियों का भी होता है और देवपंचेन्द्रियों का भी होता है

गौतमस्वामी-भगवन् ! यदि नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या रत्नप्रभा पृथिवी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, क्या शर्कराप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, क्या वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, पंकप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, धूमप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है, तमःप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों होता है अथवा तमस्तमःप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है ?

પંચેન્દ્રિયોના હોય છે, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના હોય છે, મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના હોય છે અથવા દેવ પંચેન્દ્રિયોના હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયોનાં પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે, યાવત્ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના પણ હોય છે, મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના પણ હોય છે અને દેવ પંચે-ન્દ્રિયોના પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે, શું શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે, શું વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે, પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે, તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે, અથવા તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયના હોય છે?

अहेसत्तमापुढविनेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरेऽवि' रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि यावत्-शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरमपि, वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरपि, पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि धूमप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, तमःप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, अधःसप्तम पृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ रयणप्पभापुढविनेरइयवेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगरयणप्पभापुढविनेरइयवेउव्वियसरीरे ?' यदि रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरं भवति तत् किं पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम् ? किंवा-'अपज्जत्तगरयणप्पभापुढविनेरइय पंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' अपर्याप्तक रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पज्जत्तगरयणप्पभापुढविनेरइय पंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि' अपज्जत्तगरयणप्पभापुढविनेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि' पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवी नैरयिक पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि भवति, अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवी नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि भवति, 'एवं जाव अहेसत्तमाए दुगओ भेदो भाणियव्वो' एवम्-रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपर्याप्तापर्याप्तकवैक्रियोक्तरीत्या यावत्-शर्कराप्रभाया वालुकाप्रभायाः, पङ्कप्रभायाः, धूमप्रभायाः, अधःसप्तम्याश्च

भगवान्-हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों का भी होता है यावत् तमस्तमः प्रभा पृथ्वी के नारकों का भी होता है। अर्थात् सातों पृथ्वियों के नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या पर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है अथवा अपर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! पर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का भी वैक्रिशरीर होता है और अपर्याप्त रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है। इसी प्रकार शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના પણ હોય છે યાવત્ તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના પણ હોય છે. અર્થાત્ સાતે પૃથ્વીયોના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયના હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે અને અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે. એજ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા, અને તમસ્તમઃ

पृथिव्याः पञ्चेन्द्रियनैरयिकवैक्रियशरीराणां द्विगतो भेदः-पर्याप्तापर्याप्तकरूपद्विप्रकारको भेदो भणितव्यः वक्तव्यः, गौतमः पृच्छति-'जइ तिरिक्खजोणियपंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा-गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे' नो संमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति अपितु गर्भव्युत्क्रान्तिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे किं संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, असं-

---

ओर तमस्तमःप्रभा पृथ्वी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारक पचेन्द्रियों का भी वैक्रिय शरीर होता है। इस प्रकार सभी के दो-दो भेदों का कथन कर लेना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि तिर्यंच पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का होता है अथवा गर्भज तिर्यंच पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर नहीं होता किन्तु गर्भज पचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है अथवा असंख्यातवर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है ?

प्रભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારક પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે. એજ પ્રકારે બધાના બે-બેના ભેદોનું કથન કરી લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય તો શું સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના હોય છે અથવા ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોતા નથી. પરંતુ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

खेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?' यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति तत् किं संख्येयवर्षायुष्क गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा असंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, नो असंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे' संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, नो असंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ संखिज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे ?' यदि संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं किं पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीर भवति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे' पर्याप्तसंख्ये-

भगवान्-हे गौतम ! संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है, असंख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर नहीं होता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है अथवा अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, તો શું પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય

यवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति–'जइ संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे किं जलयर संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, थलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियतिर्यग्योनिकपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, खहयर संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे?' यदि संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं तत् किं जलचर संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनियशरीरं भवति? किंवा स्थलचर संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति? किंवा खेचर संख्येयवर्षायुष्कपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति? भगवानाह–'गोयमा!' हे गौतम! 'जलयरसंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे वि, थलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे वि, खहयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे वि'–जलचर संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीमपि, स्थलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरमपि, खेचर संख्येयवर्षायु-

---

पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर नही होता है।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! यदि संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है, अगर स्थलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचो का वैक्रियशरीर होता है अथवा खेचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का वैक्रियशरीर होता है?

भगवान्–हे गौतम! जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का भी वैक्रियशरीर होता है, स्थलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का भी वैक्रियशरीर होता है और खेचर संख्यात वर्ष

તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોતાં નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્! યદિ સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, સ્થલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા ખેચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ! જળચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે. સ્થલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે, અને ખેચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા

ष्कगर्भव्युत्क्रान्तिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरमपि भवति, गौतमः पृच्छति- जइ जलयर-संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तग जलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग जलयर संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे य?' हे भदन्त! यदि जलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति तत् किं पर्याप्तकजलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिवैक्रियशरीरं? किंवा अपर्याप्तक जलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं च भवति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'पज्जत्तग जलयर संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय-पंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउयजलयर गब्भ-वक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियवेउव्वियसरीरे' पर्याप्तकजलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रा-न्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं, नो अपर्याप्तक संख्येयवर्षायुष्क जलचर गर्भव्यु-त्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनियोनिकवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ थलयर पंचिंदिय जाव सरीरे किं चउप्पय जाव सरीरे?' हे भदन्त! यदि स्थलचरपर्याप्तकपञ्चेन्द्रिय यावद् गर्भव्युत्क्रान्तिक संख्येयवर्षायुष्कतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति तत् किं चतुष्पद

की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का भी वैक्रियशरीर होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! यदि जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर होता है तो क्या पर्याप्त जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर होता है अथवा अपर्याप्त जल चर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है?

भगवान्-हे गौतम! पर्याप्त जलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है, अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले जलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो का वैक्रियशरीर नहीं होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! यदि स्थलचर पर्याप्त पंचेन्द्रिय गर्भज संख्यात

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! યદિ જળચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્ત જલચર સંખ્યાતવર્ષની આયુ-વાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત જળચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરી હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! પર્યાપ્ત જળચર સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ પંચે-ન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. અપર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા જલચર ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના વૈક્રિયશરીર નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! યદિ સ્થલચર પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય ગર્ભજ સંખ્યાત-

यावत् पर्याप्तक संख्येयवर्षायुष्कस्थलचरगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा परिसर्पयावत्-पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कस्थलचरगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउप्पयजाव संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे, परिसप्प जाव संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय वेउव्वियसरीरे य' चतुष्पद यावत्-पर्याप्तकस्थलचरसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, परिसर्पयावत्-पर्याप्तकस्थलचर संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरञ्च भवति, 'एवं सव्वेसिं णेयव्वं जाव खहयराणं पज्जत्ताणं नो अपज्जत्ताणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या सर्वेषां ज्ञातव्यं यावत्- खेचराणां पर्याप्तानां संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरम् नो अपर्याप्तानां खेचराणां संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं संमु-

वर्ष की आयु वाले तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या चतुष्पद यावत्-पर्याप्तक संख्यात वर्ष की आयु वाले स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है ? अथवा परिसर्प पर्याप्तक संख्यात वर्ष की आयु वाले स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! चतुष्पद पर्याप्तक स्थलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है तथा परिसर्प यावत्-पर्याप्तक स्थलचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का भी वैक्रियशरीर होता है।

इसी प्रकार सब का समझलेना चाहिए, यावत् खेचर पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर होता है, अपर्याप्तखेचर संख्यात वर्ष की आयु वाले गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचों का वैक्रियशरीर नहीं होता है।

वर्षनी आयुवाळा तिर्यंचोना वैक्रियशरीर होय छे. तो शुं चतुष्पद यावत्-पर्याप्तक संख्यातवर्षनी आयुवाळा स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर होय छे ? अथवा शुं परिसर्प पर्याप्तक संख्यातवर्षनी आयुवाळा स्थलचर गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर होय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! चतुष्पद पर्याप्तक स्थलचर संख्यातवर्षनी आयुवाळा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर होय छे तथा परिसर्प यावत् पर्याप्त स्थलचर संख्यातवर्षनी आयुवाळा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना पण वैक्रियशरीर होय छे.

एज प्रकारे बधानुं समजी लेवुं जोईए यावत् खेचर पर्याप्त संख्यातवर्षनी आयुवाळा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर होय छे, अपर्याप्त खेचर संख्यातवर्षनी आयुवाळा गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंचोना वैक्रियशरीर नथी होतां.

च्छिम मणूस पंचिंदियवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं संमूर्च्छिममनुष्य पञ्चेन्द्रिय-वैक्रियशरीरं भवति ? किं वा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो संमुच्छिममणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, गब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे' नो संमूर्च्छिम मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, अपितु गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ गब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिं-दियवेउव्वियसरीरे, अकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, अंतरदीवग-गब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चे-न्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, तत्किं कर्मभूमिग गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, किंवा अकर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, किंवा अन्तरद्वीपकगर्भव्यु-त्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कम्म-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या संमूर्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है अथवा गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! संमूर्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर नहीं होता गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, अथवा अकर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है अथवा अन्तरद्वीपज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું સંમૂર્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં, ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અન્તરદ્વીપ જ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય

भूमगगब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, णो अकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे' कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, नो अकर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति नो वा अन्तरद्वीपकगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति–'जइ कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसवेउव्वियसरीरे, असंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा असंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउय कम्मभूमिगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे' संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, नो असंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति'–'जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमिगगब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमिगमणूसपंचिंदियवेउव्विय-

---

होता है, अकर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर नही होता तथा अन्तरद्वीपज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का भी वैक्रियशरीर नहीं होता।

गौतमस्वामी–हे भगवन् ! यदि कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है तो क्या संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है अथवा असंख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है, असंख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर नहीं होता।

છે, અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં તથા અન્તરદ્વીપજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના પણ વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! યદિ કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

सरीरे, अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमिगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे?' हे भदन्त! यदि संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति? किं वा अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमिगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमिगगब्भवक्कंतियमणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे' पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति, तथा च पञ्चेन्द्रियप्ररूपणेऽपि जलचरचतुष्पदोरःपरिसर्पभुजपरिसर्पखेचराणां मनुष्याणाञ्च गर्भव्युत्क्रान्तिकानां संख्येयवर्षायुष्काणामेव वैक्रियशरीराणि भवन्ति नो तदतिरिक्तानां संमूर्च्छिमादीनाम्, तेषां भवस्वभावतया वैक्रियलब्ध्य-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन्! यदि संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है तो क्या पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है अथवा अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है?

भगवान्-हे गौतम! पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है, अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर नहीं होता।

इस प्रकार पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर की प्ररूपणा में भी जलचर, चतुष्पद, उरपरिसर्प, भुजपरिसर्प, खेचर तथा गर्भज संख्यात वर्ष की आयु वाले मनुष्यों का ही वैक्रिय शरीर होता है। इन के सिवाय संमूर्छिम आदि का नहीं होता

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

એ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરની પ્રરૂપણામાં પણ જલચર, ચતુષ્પદ, ઉરપરિસર્પ, ભુજપરિસર્પ, ખેચર તથા ગર્ભજ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા મનુષ્યોનાં જ વૈક્રિયશરીર હોય છે. એના સિવાય સંમૂર્છિમ આદિના નથી હોતાં, કેમકે ભવના સ્વભાવના કારણે

संभवात्. गौतमः पृच्छति-'जइ देवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं भवणवासिदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे जाव वेमाणिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किं भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? यावत्-किं वानव्यन्तरदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? किंवा ज्योतिष्कदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? किं वा वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'भवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि जाव वेमाणिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि' भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि भवति, यावद्-वानव्यन्तरदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, ज्योतिष्कदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ भवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे किं असुरकुमार भवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे जाव थणियकुमारभवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति तत् किम् असुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-

---

क्यों कि भव के स्वभाव के कारण उनमें वैक्रिय लब्धि का संभव नहीं है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है तो क्या भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है, यावत्-क्या वानव्यन्तर देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है ? क्या ज्योतिष्क देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है ? अथवा क्या वैमानिक देव पंचेन्द्रियों का वैमानिक शरीर होता है ?

भगवान्-गौतम ! भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का भी वैक्रिय शरीर होता है यावत् वानव्यन्तर देव पंचेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है, ज्योतिष्क देव पंचेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है और वैमानिक देव पंचेन्द्रियों का भी वैक्रियशरीर होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है तो क्या असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता

એમાં વૈક્રિય લબ્ધિ સંભવિત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. યાવત્ શું વાનવ્યન્તર દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? શું જ્યોતિષ્ક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? અથવા શું વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે યાવત્-વાનવ્યન્તર દેવ પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે, જ્યોતિષ્ક દેવ પંચેન્દ્રિયના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે અને વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું અસુરકુમાર દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, યાવત્-નાગકુમાર ભવનવાસી

शरीरं भवति ? यावत्-किंवा नागकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा सुवर्णकुमार-भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा अग्निकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा विद्युत्कुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा उदधिकुमारभवनवसिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा द्वीपकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा दिक्कुमारभवनवासिदेव-पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा वायुकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं किंवा स्तनितकुमार-भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असुरकुमार-जाव थणियकुमारभवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि' असुरकुमार यावत्-नागकुमार सुवर्णकुमाराग्निकुमारविद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारपवनकुमारस्तनितकुमार भव-नवासिदेवपञ्चेन्द्रियशरीरमपि भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ असुरकुमारदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे किं पज्जत्तग असुरकुमारभवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे, अपज्जत्तग-असुरकुमारभवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि असुरकुमारदेवपञ्चेन्द्रिय-

---

है, यावत् नागकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है सुवर्ण कुमार भवनवासीदेव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, अग्निकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, विद्युत्कुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, उदधिकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है, द्वीपकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है, दिक्कुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है, वायु कुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है अथवा स्तनितकुमार भवन वासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! असुरकुर, नाग कुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दीक्कुमार, पवनकुमार और स्तनित-कुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर होता है।

દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, સુવર્ણકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય-શરીર હોય છે, અગ્નિકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. વિદ્યુત્કુ-માર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, ઉદધિકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચે-ન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે. દ્વીપકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, દિક્કુમાર ભવનવાસીદેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે, વાયુકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિ-કુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

वैक्रियशरीरं भवति तत् किं पर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं, भवति? किंवा अपर्याप्तकासुरकुमार भवनवासिदेव पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं भवति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'पज्जत्तगअसुरकुमारभवणवासिदेव पंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि, अपज्जत्तगअसुरकुमारभवणवासिदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि' पर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि भवति, अपर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, भवति 'एवं जाव थणियकुमाराणं दुगओ भेदो' एवम्-असुरकुमारभवनवासिवैक्रियशरीरोक्तरीत्या यावत्-नागकुमारसुवर्णकुमाराग्निकुमार विद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारपवनकुमार स्तनितकुमाराणामपि वैक्रियशरीरस्य द्विगतो भेदः-पर्याप्तापर्याप्तगतो भेदो भणितव्यः, 'एवं वाणमंतराणं अट्ठविहाणं' एवम्-असुरकुमारादि भवनवासिनामिव वानव्यन्तराणाम् अष्टविधानाम्-यक्षराक्षसकिन्नरभूतमहोरग-किंपुरुषपिशाच गन्धर्वादीनामपि अष्टप्रकारकाणां

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन्! यदि असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है तो क्या पर्याप्तक असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर होता है अथवा अपर्याप्त असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर होता है?

श्रीभगवान्-हे गौतम! पर्याप्त असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय का भी वैक्रियशरीर होता है और अपर्याप्त असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय का भी वैक्रिय शरीर होता है। इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक दो-दो भेद कहलेना चाहिए, अर्थात् असुरकुमारों की तरह नागकुमारों, सुवर्णकुमारों, अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, पवनकुमारों और स्तनितकुमारों के भी पर्याप्तकों और अपर्याप्तकों का वैक्रियशरीर होता है।

इसी प्रकार यक्ष, राक्षस, किन्नर, किंपुरुष, भूत, पिशाच, गन्धर्व और महोरग नामक आठ प्रकार के व्यन्तरों का, पर्याप्त और अपर्याप्त दोनों का, चन्द्र

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! યદિ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર હોય છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! પર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે. એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમાર સુધી બે બે ભેદ કહી દેવા જોઈએ, અર્થાત્ અસુરકુમારોની જેમ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોના પણ પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોના વૈક્રિયશરીર હોય છે.

એજ પ્રકારે યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરૂષ, ભૂત, પિશાચ, ગન્ધર્વ અને મહોરગ

वैक्रियशरीरं पर्याप्तापर्याप्तगतं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'जोइसियाणं पंचविहाणं' ज्योतिष्काणां पञ्च-विधानाम्-चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रताराखपाणां वैक्रियशरीरं पर्याप्तापर्याप्तगतं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'वेमाणिया दुविहा-कप्पोवगा, कप्पातीताय' वैमानिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः-कल्पोपपन्नकाः, कल्पातीताश्च, तत्र 'कप्पोवगा बारसविहा' कल्पोपपन्नकाः द्वादशविधाः प्रज्ञप्ताः, ते च सौधर्मेशान-सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतरूपा अवसेयाः, 'तेसिं पि एवं चेव दुहओ भेदो' तेषामपि-सौधर्मादीनां द्वादशानां वैमानिकानां कल्पोपपन्नकानां देवानाम्, एवञ्चैव-असुरकुमारोक्तरीत्यैव द्विगतो भेदः-पर्याप्तापर्याप्तगतो भेद इत्यर्थः प्रज्ञप्तः, 'कप्पातीता दुविहा-गेवेज्जगाय अणुत्तरोववाइयाय' कल्पातीता द्विविधाः प्रज्ञप्ताः-ग्रैवेयकाश्च अनुत्तरौपपातिकाश्च, तत्र-'गेवेज्जगा णवविहा' ग्रैवेयका नवविधाः प्रज्ञप्ताः-उपरितन त्रिकमध्य त्रिकाधस्तनत्रिकभेदात् 'अणुत्तरोववाइया पंचविहा' अनुत्तरौपपातिकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितसिद्धभेदात्, 'एएसिं पज्जत्तापज्जत्ताभिलावेणं दुगओ भेदो भाणियव्वो' एतेषाम्-नवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरौपपातिकानां कल्पातीतानामपि वैमानिकदेवानां पर्याप्तापर्याप्ताभिलापेन द्विगतो भेदो-द्विप्रकारको भेदो भणितव्यः-वक्तव्य इति भावः। सू० ४।

सूर्य, ग्रह, नक्षत्र और तारा नामक पांच प्रकार के पर्याप्त और अपर्याप्त ज्योतिष्क देवों का भी-वैक्रिय शरीर समझना चाहिए। वैमानिक देव दो प्रकार के होते हैं कल्पोपपन्न और कल्पातीत। उनमें से कल्पोपपन्न बारह प्रकार के है, यथा-सौधर्म ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्रसहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत। इनके भी पर्याप्त और अपर्याप्त, यों दो-दो भेद होते हैं और उन दोनों का वैक्रिय शरीर होता है। कल्पातीत-वैमानिक देव दो प्रकार के होते हैं-ग्रैवेयक और अनुत्तरौपपातिक। उनमें ग्रैवेयक देवों के नौ नौ भेद हैं-उपरितनत्रिक, मध्यमत्रिक, और अधस्तनत्रिक के भेद से सब मिल कर नौ हैं। अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देव पांच प्रकार के हैं-विजय, वैजयन्त, जयन्त

નામના આઠ પ્રકારના વ્યન્તરોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બન્નેના ચન્દ્ર, સૂર્યગ્રહ, નક્ષત્ર તારાનામક પાંચ પ્રકારના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જ્યોતિષ્ક દેવોના પણ વૈક્રિયશરીર સમજવા જોઈએ. વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારના હોય છે-કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત તેમાંથી કલ્પોપપન્ન બાર પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ, અચ્યુત, તેમના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે-બે ભેદ હોય છે અને તે બન્નેના વૈક્રિયશરીર હોય છે. કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારના હોય છે-ગ્રૈવેયક અને અનુત્તરૌપપાતિક તેમાં ગ્રૈવેયક દેવોના નવ ભેદ છે-ઉપરિતનત્રિક, મધ્યમત્રિક અને અધસ્તનત્રિકના ભેદથી બધા મળીને નવ છે. અનુત્તરોપપાતિક દેવ પાંચ પ્રકારના છે-વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વા-

॥ वैक्रियशरीरसंस्थान वक्तव्यता ॥

मूलम्–वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते, वाउकाइय एगिंदियवेउव्विय सरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! पडागा संठाण-संठिए पण्णत्ते, नेरइयपंचिंदियवेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! नेरइयपंचिंदियवेउव्विएयसरीरे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा–भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विएय, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से वि हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते, रयणप्पभापुढवि नेरइय पंचिंदिय वेउव्विय-सरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! रयणप्पभापुढवि नेरइयाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते, तं जहा–भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं हुंडसंठाणसंठिए, जे से उत्तर-वेउव्विए से वि हुंडे, एवं जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइयवेउव्वियसरीरे, तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते, एवं जलयरथलयर-खहयराण वि, थलयराण वि चउप्पय परिसप्पाण वि परिसप्पाण वि उरपरिसप्पभुयपरिसप्पाण वि, एवं मणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरे वि, असुरकुमार भवणवासि देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते, तं जहा–भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते, एवं जाव थणि-यकुमारदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे, एवं वाणमंतराण वि, णवरं

अपराजित और सर्वार्थसिद्ध। इन सब के भी पर्याप्त और अपर्याप्त भेद करके दो-दो प्रकार कहलेने चाहिए और उन सभी का वैक्रियशरीर होता है ॥सू० ४॥

र्थसिद्ध ते બધાના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ કરીને બે-બે પ્રકાર કહેવા જોઇએ અને તે બધાના વૈક્રિયશરીર હોય છે. ॥સૂ૦ ૪॥

ओहिया वाणमंतरा पुच्छिज्जंति, एवं जोइसियाण वि ओहियाणं, एवं सोहम्मे जाव अच्चुयदेवसरीरे, गेवेज्जगकप्पातीत वेमाणिय देव-पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते? गोयमा ! गेवेज्जगदेवाणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे, से णं समचउरंससंठाण-संठिए पण्णत्ते, एवं अणुत्तरोववाइयाण वि ॥सू० ५॥

छाया-वैक्रियशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नानासंस्थान-संस्थितं प्रज्ञप्तम्, वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पताकासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-भवधारणीयञ्च उत्तरवैक्रियञ्च, तत्र खलु यदसौ भवधारणीयं तत् खलु हुण्डसंस्थानसंस्थितं

वैक्रियशरीर का संस्थान

शब्दार्थ-(वेउव्वियशरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! वैक्रियशरीर किस आकार का कहा गया है ! (गोयमा! णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! अनेक आकार का कहा गया है (वाउकाइयएगिंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! पडागा संठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! पताका के आकार का कहा है (नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! नेरइपंचिंदियवेउव्विसरीरे दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर दो प्रकार कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य) भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय

વૈક્રિયશરીરના સંસ્થાન

શબ્દાર્થ-(वेउव्वियसरीरेणं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહેલાં છે ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અનેક આકારના કહેલાં છે (वाउकाइयएगिदियवेउव्वियसरीरेणं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવાન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! पडागा संठाण संठिए पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! પતાકાના આકારનાં કહેલાં છે (नेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरेणं भंते ! कि संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! णेरइय पंचिदिय वेउव्वियसरीरे दुविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે જાણવા (भवधारणिज्जेय उत्तरवेउव्विएय) ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિયશરીર (तत्थणं जे से भवधारणिज्जे से णं हुंडकसंठाण

प्रज्ञप्तम्, तत्र खलु यदद: उत्तरवैक्रियं तदपि हुण्डसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, रत्नप्रभापृथिवी-नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! रत्नप्रभा-पृथिवीनैरयिकाणां द्विविधं शरीरं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-भवधारणीयं च, उत्तरवैक्रियश्च, तत्र खलु यददो भवधारणीयं तत् खलु हुण्डसंस्थानसंस्थितम्, यदद उत्तरवैक्रियं तदपि हुण्डम्, एवं यावत्-अधः सप्तमपृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरम्, तिर्यग्योनिपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीर खलु भदन्त !

(तत्थ णं जेसे भवधारणिज्जे से णं हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते) उनमें जो भवधारणीयशरीर है वह हुंडक संस्थान वाला कहा गया है (तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से वि हुंडसंठाणसंठिए) उनमें जो उत्तर वैक्रिय है वह भी हुंड संस्थानवाला है

(रयणप्पभापुढविनेरइय पंचिंदियवेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते) हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! रयणप्पभापुढविनेरइयाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते) हे गौतम ! प्रथम रत्नप्रभापृथ्वी के नारकों का शरीर दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य) भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय (तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे) उनमें जो भवधारणीय है (से णं हुंडसंठाणसंठिए) वह हुंडसंस्थान वाला होता है।

(जे से उत्तरवेउव्विए से वि हुंडे) जो उत्तरवैक्रिय हैं वह भी हुंडक संस्थान वाला होता है (एवं जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइयवेउव्वियसरीरे) इसी प्रकार यावत् अधःसप्तमी पृथ्वी के नारकों का वैक्रिय शरीर भी होता है

(तिरिक्खजोणियपंचिंदियवेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! तिर्यंच पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर किस आकार का कहा है ?

संठिए पण्णत्ते) तेमां જે ભવધારણીયશરીર છે, તે હુંડક સંસ્થાનવાળા કહેલાં છે (तत्थणं जे से उत्तरवेउव्विए से वि हुंडसंठाणसंठिए) તેમાં જે ઉત્તરવૈક્રિયશરીર છે તે પણ હુંડ સંસ્થાનવાળા છે.

(रयणप्पभापुढविनेरइयपंचिदियवेउव्वियसरीरेणं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! रयणप्पभा पुढविनेरइयाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના શરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा)-તે આ પ્રકારે છે (भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य) ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (तत्थणं जे से भवधारणिज्जे) તેઓમાં જે ભવધારણીય છે (से णं हुंड संठाणसंठिए) તે હુંડ સંસ્થાનવાળા હોય છે (जे से उत्तरवेउव्विए से वि हुडे) જે ઉત્તર-વૈક્રિય છે તે પણ હુંડક સંસ્થાનવાળા હોય છે (एवं जाव अहेसत्तमा पुढविनेरइय वेउव्विय-सरीरे) એજ પ્રકારે યાવત્ અધઃ સાતમી પૃથ્વીના નારકોના વૈક્રિયશરીર પર્યન્ત સમજવું.

(तिरिक्खजोणियपंचिंदियवेउव्वियसरीरेणं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! તિર્યંચપંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! णाणा संठाणसंठिए

किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं जलचर स्थलचर खेचराणामपि चतुष्पदपरिसर्पाणामपि, परिसर्पाणामपि उरःपरिसर्पभुजपरिसर्पाणामपि, एवं मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, असुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! असुरकुमाराणां देवानां द्विविधं शरीरं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-भवधारणीयञ्च, उत्तरवैक्रियञ्च, तत्र खलु यददो भवधारणीयम्, तत् खलु समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तत्र खलु यदद उत्तरवैक्रियं तत् खलु नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं यावत्-स्तनितकुमारदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्, एवं वानव्यन्तराणामपि, नव-

---

(गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना आकारों का कहा है (एवं जलयरथलयरखहयराण वि) इसी प्रकार जलचरों का, स्थलचरों का और खेचरों का भी (थलचराण वि चउप्पयपरिसप्पाण वि) स्थलचरों में भी चतुष्पद एवं परिसर्पों का भी (परिसप्पाण वि उरपरिसप्पभुयपरिसप्पाण वि) परिसर्पों में भी उरपरिसर्पों का और भुजपरिसर्पों का भी (एवं मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि) इसी प्रकार मनुष्य पंचेन्द्रिय वैक्रिय शरीर भी समझ लेवें (असुरकुमार भवण वासी देव पंचिंदिय वेउव्विय सरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते) हे गौतम ! असुरकुमार देवों का शरीर दो प्रकार का कहा है (तं जहा-भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य) वह इस प्रकार-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय (तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते) उनमें जो भवधारणीय है वह समचतुरस्र संस्थान वाला कहा है (तत्थ णं जे से उत्तर वेउव्विए से णं णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) उनमें जो उत्तर वैक्रिय है वह अनेक संस्थान वाला

पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! નાના આકારોના કહ્યાં છે (एवं जलयर थलयर, खहयराण वि) એજ પ્રકારે જળચરોના, સ્થલચરોના અને ખેચરોના વૈક્રિયશરીર પણ સમજવા. (थलयराण वि चउप्पयपरिसप्पाण वि) સ્થલચરોમાં પણ ચતુષ્પદ તેમજ પરિસર્પોના પણ (परिसप्पाण वि उरपरिसप्प भुयपरिसप्पाण वि) પરિસર્પોમા પણ ઉરપરિસર્પોના અને ભુજપરિસર્પોના પણ (एवं मणूस पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પણ સમજવા.

(असुरकुमारभवणवासिदेवपंचिदियवेउव्वियसरीरेणं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોના શરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा-भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य) તે આ પ્રકારે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (तत्थणं जे से भवधारणिज्जे से णं समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते) તેઓમાં જે ભવધારણીય છે, તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (तत्थणं जे

रम्-औघिका वानव्यन्तराः प्रक्ष्यन्ते, एवं ज्योतिष्काणामपि औघिकानाम्, एवं सौधर्म यावद् अच्युतदेवशरीरम्, ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! ग्रैवेयकदेवानामेकं भवधारणीयशरीरम्, तत् खलु समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवम् अनुत्तरौपपातिकानामपि ॥ सू० ५ ॥

टीका-पूर्वं वैक्रियशरीराणां भेदाः प्ररूपिताः, सम्प्रति तेषामेव संस्थानानि प्ररूपयितुमाह-'वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! वैक्रियशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितम्-किमाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णाणा

कहा है (एवं जाव थणियकुमार देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे) इसी प्रकार यावत् स्तनित कुमार देव पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीर (एवं वाणमंतराण वि) इसी प्रकार वानव्यन्तरों का भी (णवरं) विशेष (ओहिया वाणमंतरा पुच्छिज्जंति) समुच्चय वानव्यन्तरों के विषय में प्रश्न होता है (एवं जोइसियाण वि ओहियाणं) इसी प्रकार समुच्चय ज्योतिष्कों का भी (एवं सोहम्मे जाव अच्चुय देवसरीरे) इसी प्रकार सौधर्म यावत् अच्युत देवों का शरीर भी समझ लेवें (गेवेज्जगकप्पातीत वेमाणिय देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिकदेव पंचेन्द्रियोंना वैक्रियशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! गेवेज्जग देवाणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे) हे गौतम ! ग्रैवेयक देवों का एक भवधारणीय शरीर होता है (से णं समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते) वह समचतुरस्र संस्थान वाला होता है (एवं अणुत्तरोववाइयाण वि) इसी प्रकार अनुत्तरोपपातिकों का भी होता है।

टीकार्थ-इससे पूर्व वैक्रिय शरीर के भेदों का निरूपण किया गया था, अब

से उत्तरवेउव्विए सेणं णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) તેઓમાં જે ઉત્તરવૈક્રિય છે તે અનેક સંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે (एवं जाव थणियकुमारदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર દેવ પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર પણ સમજી લેવા.

(एवं वाणमंतराण वि) એજ પ્રકારે વાનવ્યન્તરોના પણ (णवरं) વિશેષ (ओहिया वाणमंतरा पुच्छिज्जंति) સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોના વિષયમાં પ્રશ્ન થાય છે (एवं जोइसियाण वि ओहियाणं) એજ પ્રકારે સમુચ્ચય જ્યોતિષ્કોના પણ (एवं सोहम्मे जाव अच्चुय देव सरीरे) એજ પ્રકારે સૌધર્મ યાવત્ અચ્યુત દેવોના શરીર (गेवेज्जग कप्पातीत वेमाणिय देवाणं पंचिंदियवेउव्विसरीर णं भंते ! किं संठाण संठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! गेवेज्जगदेवाणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे) હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોના એક ભવધારણીય શરીર હોય છે (से णं समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते) તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં હોય છે (एवं अणुत्तरोववाइयाण वि) એજ પ્રકારે અનુત્તરૌપપાતિકોના પણ સમજવા

ટીકાર્થ-આનાથી પૂર્વે વૈક્રિયશરીરના ભેદોનું નિરૂપણ કરેલું હતું હવે તેમના

संठाणसंठिए पण्णत्ते' वैक्रियशरीरं नानासंस्थानसंस्थितम्-अनेकाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति-'वाउकाइय एगिंदियवेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितम् किमाकारव्यवस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पडागा संस्थाणसंठिए पण्णत्ते' वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं पताकासंस्थासंस्थितं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति-'नेरइयपंचिंदियवेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! नैरयिकपञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा ?' हे गौतम ! 'नेरइयपंचिंदियवेउव्वियसरीरे दुविहे पण्णत्ते' नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, 'त जहा-भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य' तद्यथा-भवधारणीयश्च, उत्तरवैक्रियश्च, 'तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रिय-मध्ये यद् यदो भवधारणीयं नैरयिकवैक्रियशरीर भवति तत् खलु हुण्डसस्थानम्-रोमादि-

---

उसके संस्थान की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-भगवन् ! वैक्रिय शरीर किस आकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! वैक्रियशरीर नाना प्रकार के आकारों का कहा गया है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर किस आकार का कहा है ?

भगवान्-हे गौतम ! वायुकायिक एकेन्द्रियों का वैक्रियशरीर पताका के आकार का कहा है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रिय शरीर किस आकार का कहा है ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर दो प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार है-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। इनमें जो भवधारणीय वैक्रिय शरीर है, वह हुंड संस्थान वाला होता है अर्थात् बटेर नामक पक्षी के

સંસ્થાનની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કેવા આકારનાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીર વિભિન્ન આકારના કહેલાં છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પતાકાના આકારના કહ્યાં છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ પ્રકારે છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તેમાં જે ભવધારણીય વૈક્રિયશરીર છે, તે

रहितपक्षिविशेषाकार 'बटेर' इति भाषा प्रसिद्धाकार व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'तत्थ णं जेसे उत्तर० वेउव्विए से वि हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रियमध्ये यदद उत्तर-वैक्रियं नैरयिकशरीरं भवति तदपि हुण्डसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तथा च नैरयिकाणां भव-धारणीयमुत्तरवैक्रियञ्चवैक्रियशरीरमत्यन्तविलष्टकर्मोदयवशाद् हुण्डसंस्थानसंस्थितं भवति, तेषां भवधारणीयं शरीरं भवस्वभावत एव विलुप्तसमूलपक्षोत्पाटितसकलग्रीवादिरोमपक्षि-संस्थानवदत्यन्त वीभत्सं हुण्डसंस्थानसंस्थितं व्यपदिश्यते, उत्तरवैक्रियमपि 'वयं शुभकर्म-करिष्यामः' इत्यभिप्रायेण चिकीर्षितमपि तथाविधातीवाशुभनामकर्मोदयवशादत्यन्ताशुभ-तरमापद्यते इति, तदपि हुण्डसंस्थानसंस्थितं भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'रयणप्पभा-पुढविनेरइयपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे णं भंते! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते?' हे भदन्त! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'रयणप्पभापुढविनेरइयाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते' रत्नप्रभापृथिवी-

---

आकार का होता है। जो उत्तर वैक्रिय शरीर है, वह भी हुंड संस्थान वाला ही होता है। इस प्रकार नारकों का भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय शरीर अतीव क्लिष्ट कर्म के उदय से हुंडक संस्थान वाला ही होता है। उनका भवधारणीय शरीर भव के स्वभाव से ही, जिस के समस्त पंख उखड गए हों और ग्रीवा आदि के रोम भी उखाड दिए गए हों, ऐसे पक्षी के आकार के सदृश अत्यन्त बीभत्स हुंडक संस्थान वाला होता है। उनका उत्तरवैक्रियशरीर का आकार भी हुंडक संस्थानक जैसा ही होता है। वे शुभ करने का विचार करते हैं, फिर भी-अत्यन्त अशुभ नामकर्म के उदय के कारण उनका शरीर अशुभतर ही बनता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक पंचेन्द्रियों के वैक्रयशरीर का संस्थान कैसा होता है?

હુંડ સંસ્થાનવાળાં હોય છે. અર્થાત બટેર નામના પક્ષીઓના જેવા આકારના હોય છે. ઉત્તર-વૈક્રિયશરીર છે, તે પણ હુંડકસંસ્થાનવાળા જ હોય છે, એ પ્રકારે નારકોના ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિયશરીર અતીવ કિલષ્ટ કર્મના ઉદયથી હુંડક સંસ્થાનવાળાં જ હોય છે. તેમના ભવધારણીય શરીર ભવના સ્વભાવથી જ જેની સમસ્ત પાંખ ઉખડી ગઈ હોય અને ગળા વિગેરેના વાળ પણ ઉખાડી નાખેલા હોય એવા પક્ષીના આકારના સરખા અત્યન્ત બીભત્સ હુંડક સંસ્થાનવાળાં હોય છે. તેમના ઉત્તરવૈક્રિયશરીરનો આકાર પણ હુંડક જ હોય છે. તે શુભ કરવાનો વિચાર રાખે છે, તો પણ અત્યન્ત અશુભ નામક કર્મના ઉદયના કારણે તેમનાં શરીર અશુભ તરજ બને છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીરના સંસ્થાન કેવાં હોય છે?

नैरयिकाणां द्विविधं शरीरं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा–भवधारणिज्जेय उत्तरवेउव्विएय' तद्यथा–भवधारणीयञ्च उत्तरवैक्रियञ्च, 'तत्थ णं ते से भवधारणिज्जे सेणं हुंडसंठाणसंठिए' तत्र खलु–भवधारणीयोत्तरवैक्रियमध्ये यद् अदो भवधारणीयं रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रिय· शरीरं भवति तत् खलु हुण्डसंस्थानसंस्थितम्–पूर्वोक्तपक्षिविशेषाकारं प्रज्ञप्तम् 'जे से उत्तर· वेउव्विए से वि हुंडे' यद् अदः उत्तरवैक्रियं रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकशरीरं भवति तदपि हुण्डसंस्थानसंस्थितमेव भवति, प्रागुक्तयुक्तेः 'एवं जाव अहेसत्तमापुढविनेरय वेउव्वियसरीरे' एवम्–रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरोक्तरीत्या यावत्–शर्कराप्रभा वालुकाप्रभा पङ्कप्रभा धूमप्रभा तमःप्रभाऽधः सप्तमपृथिवीनैरयिकवैक्रियशरीरमपि भवधारणीयम् उत्तरवैक्रियञ्च हुण्डसंस्थानसंस्थितं भवति, गौतमः पृच्छति–'तिरिक्खजोणिय पंचिंदियवेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते'

भगवान्–हे गौतम ! रत्नप्रभापृथ्वी के नारकों का शरीर दो प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार है–भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय । उनमें जो भवधारणीय शरीर है वह हुंड संस्थान वाला होता है और जो उत्तरवैक्रिय शरीर है वह भी हुंडक संस्थानवाला ही होता है। इसका कारण पहले कहे अनुसार समझ लेना चाहिए।

जिस प्रकार रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों का वैक्रिय शरीर कहा, उसी प्रकार शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा, पंकप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा और तमस्तमःप्रभा पृथ्वी के नारकों का वैक्रियशरीर भी समझ लेना चाहिए, अर्थात् इन सभी पृथिवयो के नारकों के दोनों प्रकार के वैक्रिय शरीर भी हुंड संस्थान वाले ही होते है ।

गौतमस्वामी–हें भगवन् ! तिर्यंच पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर किस संस्थान वाला होता है ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના શરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય, તેમાં જે ભવધારણીય શરીર છે, તે હુંડક સંસ્થાનવાળાં હોય છે અને જે ઉત્તરવૈક્રિયશરીર છે તે પણ હુંડક સંસ્થાનવાળાં જ હોય છે. એનું કારણ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ

જે પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોનાં વૈક્રિયશરીર કહ્યાં, એજ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ:પ્રભા અને તમસ્તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નારકોના વૈક્રિય-શરીર પણ સમજી લેવાં જોઈએ, અર્થાત્ આ બધી પૃથ્વીયોના નારકોના બન્ને પ્રકારના વૈક્રિયશરીર હુંડ સંસ્થાનવાળાં જ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કયા સંસ્થાનવાળાં હોય છે ?

तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीर नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'एवं जलयरथलयरखहयराणवि' एवम्-समुच्चयतिर्यग्योनिकानामिव जलचर स्थलचर खेचराणामपि वैक्रियशरीरं नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'थलयराणवि चउप्पयपरिसप्पाण वि परिसप्पाण वि उरपरिसप्प भुयपरिसप्पाण वि' स्थलचराणामपि समुच्चयानाम्, चतुष्पदपरिसर्पाणामपि स्थलचरविशेषाणाम्, परिसर्पाणामपि समुच्चयानां, तद् विशेषाणाञ्च उरःपरिसर्पभुजपरिसर्पाणामपि तिर्यग्योनिकानां वैक्रियशरीराणि नानासंस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि, 'एवं मणूसपंचिंदिय वेउव्वियसरीरे वि' एवम्-तिर्यग्योनिकानामिव मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तथा च पञ्चेन्द्रितिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्चवैक्रियशरीरं नानासंस्थानसंस्थितं भवति तेषां कामचारतः प्रवृत्तत्वात्, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारभवणवासिदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे णं भंते ! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते'' हे भदन्त ! असुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-

---

भगवान्-हे गौतम! तिर्यंच पंचेन्द्रियो का वैक्रियशरीर नाना संस्थानो वाला होता है।

समुच्चय तिर्यंच पंचेन्द्रियों जीवों की तरह जलचर, स्थलचर और खेचरों का वैक्रिय शरीर भी नाना संस्थानों वाला होता है।

समुच्चय स्थलचरों का, चतुष्पद तथा परिसर्प स्थलचरों का, परिसर्पों में भी उरपरिसर्पों का वैक्रियशरीर भी नाना संस्थानो वाला होता है। तिर्यंच पंचेन्द्रियों की तरह मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर भी नाना संस्थानो वाला कहा गया है। इस प्रकार तिर्यंच पंचेन्द्रियो और मनुष्य पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर अनेक आकारों का होता है, क्योंकि वे अपनी इच्छा के अनुसार वैक्रियशरीर का निर्माण करते हैं।

गौतमस्वामी-भगवन्! असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय का वैक्रिय शरीर किस संस्थान वाला होता हैं?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર વિભિન્ન સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

સમુચ્ચય તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોની જેમ જલચર, સ્થલચર, અને ખેચરોના વૈક્રિયશરીર પણ વિભિન્ન સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

સમુચ્ચય સ્થલચરોના, ચતુષ્પદ તથા પરિસર્પ સ્થલચરોના પરિસર્પોમાં પણ ઉર-પરિસર્પો અને ભુજપરિસર્પોના વૈક્રિયશરીર પણ અનેક સંસ્થાનાવાળાં હોય છે.

તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોની જેમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પણ અનેક સંસ્થાન-વાળાં કહેલાં છે. એ પ્રકારે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો અને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર અનેક આકારોના હોય છે, કેમકે તેઓ પોતાની ઇચ્છાઅનુસાર વૈક્રિયશરીરનું નિર્માણ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય-

वैक्रियशरीरं खलु किं संस्थान 'स्थितं किमाकारव्यवस्थितम् प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'असुरकुमाराणं देवाणं दुविहे सरीरे पण्णत्ते' असुरकुमाराणां देवानां द्विविधं शरीरं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा—भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य' तद्यथा भवधारणीयञ्च उत्तरवैक्रियञ्च, 'तत्थणं जेसे भवधारणिज्जे सेणं समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते' तत्र खलु—भवधारणीयोत्तरवैक्रियमध्ये यददो भवधारणीयं वैक्रियशरीरं भवति तत् खलु समचतुरस्रसंस्थान-संस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से णं णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते' तत्र खलु—भवधारणीयोत्तरवैक्रियमध्ये यददः उत्तरवैक्रियंशरीरं भवति तत् खलु नाना स्थान-संस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'एवं जाव थणियकुमारदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरे' एवम्—असुरकुमारोक्तरीत्या यावत् – नागकुमारसुवर्णकुमाराग्निकुमारविद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारपवनकुमार-स्तनितकुमारदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरमपि, भवधारणीयम् उत्तरवैक्रियञ्च भवति तत्रापि भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'एवं वाणमंतराणवि' एवम्—असुरकुमादि-

---

भगवान्-हे गौतम ! असुरकुमार देवों का वैक्रियशरीर दो तरह का होता है, वह इस प्रकार—भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। उनमें जो भवधारणीय शरीर है, वह समचतुरस्र संस्थान वाला कहा गया है। और दूसरा जो उत्तर-वैक्रियशरीर है उसके अनेक प्रकार के संस्थान होते हैं।

असुरमारों की तरह नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार देव पंचिन्द्रियों का वैक्रियशरीर भी दो-दो प्रकार का होता है—भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय। भवधारणीय शरीर समचतुरस्र संस्थान वाला और उत्तरवैक्रिय शरीर अनेक संस्थानों वाला होता है। असुरकुमारादि की भांति वानव्यन्तरों का भी भवधारणीय शरीर और उत्तरवैक्रियशरीर होता है। भवधारणीय समचतुरस्र

શરીર કેવા સંસ્થાનવાળાં હોય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોના વૈક્રિયશરીર બે જાતના હોય છે, તે આ પ્રકારે—ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તેમાં જે ભવધારણીય શરીર છે, તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં કહેલા છે. અને બીજાં જે ઉત્તરવૈક્રિયશરીર છે, તેમના અનેક પ્રકારના સંસ્થાન હોય છે.

અસુરકુમારોની જેમ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર પણ બે-બે પ્રકારના હોય છે—ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય ભવધારણીય શરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં અને ઉત્તરવૈક્રિય અનેક સંસ્થાનોવાળા હોય છે. અસુરકુમારની જેમ વાન-વ્યન્તરોના પણ ભવધારણીય શરીર અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર હોય છે. ભવધારણીય સમ-ચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં તથા ઉત્તરવૈક્રિયશરીરઅનેક સંસ્થાનોવાળાં હોય છે. વાનવ્યન્તરોના

रीत्या वानव्यन्तराणामपि वैक्रियशरीरं भवधारणीयम् उत्तरवैक्रियञ्च, तत्रापि भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितम् उत्तरवैक्रियञ्च नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, किन्तु-'णवरं ओहिया वाणमंतरा पुच्छिज्जंति' नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु औघिकाः-समुच्चया वानव्यन्तराः प्रश्यन्ते 'एवं जोइसियाण वि ओहियाणं' एवम्-असुरकुमाराणामिव ज्योतिष्काणामपि औघिकानाम्-समुच्चयानां वैक्रियशरीरं भवधारणीयम् उत्तरवैक्रियञ्च तत्र भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं भवति, उत्तरवैक्रियंतु नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, 'एवं सोहम्मे जाव अच्चुयदेवसरीरे' एवम्-असुरकुमारादिरीत्या सौधर्मयावदीशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतदेवशरीरं वैक्रियं भवधारणीयं भवति, उत्तरवैक्रियञ्च, तत्र भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं भवति, उत्तरवैक्रियंतु नानासंस्थान-

---

संस्थान वाला तथा उत्तर वैक्रियशरीर नाना संस्थानों वाला होता है। वानव्यन्तरो के विषय में विशेषता यह है कि समुच्चय वानव्यन्तरों के विषय में ही प्रश्न किया जाता है-उनके भेद-प्रभेदों के विषय में नहीं, जैसे भवनवासियों के भेद असुरकुमार आदि के संबंध में पृथक् प्रश्न किया गया है, वैसा यहां नहीं करना चाहिए। इसी प्रकार समुच्चय ज्योतिष्क देवों के वैक्रियशरीर के भी दो भेद हैं-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। उनमें से भवधारणीय वैक्रियशरीर समचतुरस्र संस्थान वाला और उत्तरवैक्रिय नाना संस्थानों वाला कहा गया है।

इसी प्रकार सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, और अच्युत देवों का भी वैक्रियशरीर दो प्रकार का होता है-भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय। उनमें से भवधारणीयशरीर समचतुरस्र संस्थान वाला होता है और उत्तर वैक्रियशरीर अनेक संस्थानों वाला होता है।

इस प्रकार असुरकुमार आदि दश प्रकार के भवनपतियों का, वानव्यन्तरों

વિષયમા વિશેષતા એ છે કે સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોના વિષયમાં જ પ્રશ્ન કરાય છે તેમના ભેદ પ્રભેદોના વિષયમા નહી. જેમકે ભવનવાસિયોના ભેદ અસુરકુમાર આદિનો પૃથક્ પ્રશ્ન કરાયો છે, તેમ અહીં નહિ કરવો જોઈએ. એજ પ્રકારે સમુચ્ચય જ્યોતિષ્ક દેવોના વૈક્રિયશરીરના પણ બે ભેદ છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તેમાંથી ભવધારણીય વૈક્રિયશરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં અને ઉત્તરવૈક્રિય નાના સંસ્થાનોવાળાં કહ્યાં છે.

એજ પ્રકારે સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત દેવોનાં પણ વૈક્રિયશરીર બે-બે પ્રકારનાં કહ્યાં છે ભવધારણીય ઉત્તરવૈક્રિય તેમાથી ભવધારણીયશરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં હોય અને ઉત્તરવૈક્રિયશરીર અનેક સંસ્થાનવાળાં હોય છે.

એ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ દશ પ્રકારના ભવનપતિયોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષ

संस्थितं प्रज्ञप्तम्, तथा चासुरकुमारादिदशविध भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्माद्यच्युत-पर्यन्त वैमानिकानां भवधारणीयं वैक्रियशरीरं भवस्वभावतया तथाविध शुभनामकर्मोदय-वशात् प्रत्येकं सर्वेषां समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं भवति, उत्तरवैक्रियन्तु कामचारतः प्रवृत्तेर्नाना-संस्थानसंस्थितं भवति, 'गेवेज्जग कप्पातीत वेमाणियदेव पंचिंदय वेउव्वियसरीरे णं भंते! किं संठाणसंठिए पण्णत्ते?' हे भदन्त! ग्रैवेयककल्पातीत वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं खलु किं संस्थानसंस्थितम्—किमाकारं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'गेवेज्ज-गदेवाणं एगे भवधारणिज्जे सरीरे' ग्रैवेयकदेवानाम् एकं भवधारणीयं वैक्रियशरीरं भवति 'से णं समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते' तत् खलु—भवधारणीयं ग्रैवेयकवैक्रियशरीरं समचतुरस्र-संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् 'एवं अणुत्तरोववाइयाण वि' एवम्—ग्रैवेयकोक्तरीत्या, अनुत्तरौपपा-तिकानामपि वैमानिकानां पञ्चानां भवधारणीयं वैक्रियशरीरं भवति, तथा च नव ग्रैवेयकाणां

का, ज्योतिष्कों का और सौधर्म से लेकर अच्युत पर्यन्त वैमानिकों का भव-धारणीय वैक्रियशरीर भव के स्वभाव के कारण विशिष्ट शुभनामकर्म के वश से समचतुरस्रसंस्थान वाला ही होता है। उत्तर वैक्रियशरीर इच्छानुसार बनाया जाता है, अतः उसका कोई एक नियम आकार नहीं होता। वह अनेक आकारों का होता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन्! ग्रैवेयकों के कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रियों का वैक्रियशरीर किस आकार का कहा गया है?

भगवान्—हे गौतम! ग्रैवेयक देवों का एक मात्र भवधारणीय वैक्रियशरीर ही होता है और वह समचतुरस्र संस्थान वाला होता है। ग्रैवेयकदेव उत्तर वैक्रियशरीर बनाते नहीं हैं, अतएव उनका उत्तर वैक्रियशरीर होता ही नहीं है।

ग्रैवेयक देवों के समान पांच अनुत्तरौपपातिक वैमानिक देवों का भी भव-धारणीय वैक्रियशरीर ही होता है और वह समचतुरस्रसंस्थान वाला होता है।

ष्કોના અને સૌધર્મથી લઇને અચ્યુત પર્યન્ત વૈમાનિકોના ભવનધારણીય વૈક્રિયશરીર ભવના સ્વભાવના કારણે વિશિષ્ટ શુભ નામ કર્મના વશથી સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં જ હોય છે ઉત્તરવૈક્રેયશરીર ઇચ્છાનુસાર બનાવાય છે, તેથી તેમનાં કોઇ નિયત આકાર નથી હોતા. તે અનેક આકારોના હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! ગ્રૈવેયકોના કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીર કેવા આકારના કહેલાં છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! ગ્રૈવેયક દેવોના એક માત્ર ભવધારણીય વૈક્રિયશરીર જ હોય છે અને તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં હોય છે. ગ્રૈવેયક દેવ ઉત્તરવૈક્રિયશરીર બનાવતા નથી, તેથી જ તેમના ઉત્તરવૈક્રેયશરીર હોતાં જ નથી.

ગ્રૈવેયક દેવોના સમાન પાંચ અનુત્તરૌપપાતિક વૈમાનિક દેવોના પણ ભવધારણીય વૈક્રિયશરીર જ હોય છે. અને તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા હોય છે. એ પ્રકારે નવ

पञ्चानुत्तरौपपातिकानाञ्च वैमानिकदेवानां प्रयोजनाभावाद् उत्तरवैक्रियंशरीरं न भवति, परिचारणानिमित्तकं गमनागमननिमित्तकंवोत्तरवैक्रियमेतेषां नो संभवति, किन्तु भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं वैक्रियं बोध्यम् ॥ सू० ५ ॥

वैक्रियशरीरसंस्थानवक्तव्यता

मूलम्—वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरावगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसयसहस्सं, वाउक्काइय एगिंदियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णे णं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं पंचधणुसयाइं, तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं धणुसहस्सं, रयणप्पभापुढवि नेरइयाणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्वियय, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सत्त धणूइं तिण्णि रयणीओ छच्च अंगुलाइं, तत्थ जासा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं पण्णरस धणूइं अड्ढा

इस प्रकार नव ग्रैवेयकों के देवों के तथा पांच अनुत्तरौपपातिक वैमानिक देवों के प्रयोजन का अभाव होने से उत्तर वैक्रियशरीर नहीं होता है। परिचारणा अथवा गमनागमन आदि उनमें होते नहीं हैं, इस कारण वे उत्तर वैक्रियशरीर का निर्माण भी नहीं करते हैं। उनमें केवल भवधारणीय वैक्रियशरीर ही पाया जाता है और उसका संस्थान समचतुरस्र ही होता है ॥सू० ५॥

ग्रैवेयकोना देवोनां तथा पांच अनुत्तरौपपातिक वैमानिक देवोनां प्रयोजनने। अभाव होवाथी उत्तरवैक्रियशरीर नथी होतां परिचारणा अथवा गमनागमन आदि तेमनामां होतां ज नथी, ओ कारणे तेओ वैक्रियशरीरना निर्माणु पणु करता नथी. तेमनामां केवळ भवधारणीय वैक्रियशरीर ज मळी आवे छे अने तेमनां संस्थान समचतुरस्र ज होय छे. ॥सू० ५॥

इज्जाओ रयणीओ, सक्करप्पभाए पुच्छा, गोयमा! जाव तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं पण्णरस धणूइं अड्ढाइज्जाओ रयणीओ, तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं एक्कतीसं धणूइं एक्का य रयणी, वालुयप्पभाए पुच्छा, भवधारणिज्जा एक्कतीसं धणूइं एक्का रयणी उत्तरवेउव्विया छावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ, पंकप्पभाए भवधारणिज्जा बावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ, उत्तरवेउव्विया पणवीसं धणुसयं, धूमप्पभाए भवधारणिज्जा पणवीसं धणुसयं, उत्तरवेउव्विया अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं तमाए भवधारणिज्जा अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं, उत्तरवेउव्विया पंचधणुसयाइं, अहे सत्तमाए भवधारणिज्जा पंचधणुसयाइं, उत्तरवेउव्विया धणुसहस्सं, एवं उक्कोसेणं, जहण्णेणं भवधारणिज्जा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उत्तरवेउव्विया अंगुलस्स संखेज्जइभागं, तिरिक्खजोणिय पंचिंदियवेउव्वियसरीरस्स णं भंते! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता? गोयमा! जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं जोयणसयपुहुत्तं, मणूसपंचिंदियवेउव्वियसरीरस्स णं भंते! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता? गोयमा! जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसयसहस्सं, असुरकुमारभवणवासिदेव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता? गोयमा! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहा सरीरोगाहणा पण्णत्ता, तं जहा–भवधारणिज्जा य, उत्तरवेउव्विया य, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सत्त रयणीओ, तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं जोयणसयसहस्सं, एवं जाव थणियकुमाराणं, एवं ओहियाणं वाणमंतराणं, एवं जोइसियाण वि, सोहम्मेसाणदेवाणं एवं चेव, उत्तरवेउव्विया जाव अच्चुओ कप्पो, णवरं सणंकुमारे भव-

धारणिज्जा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं छ रयणिओ एवं माहिंदे वि, बंभलोयलंतगेसु पंचरयणीओ, महासुक्कसहस्सारेसु चत्तारि रयणीओ, आणयपाणय आरणच्चुएसु तिण्णि रयणीओ, गेवि-ज्जग कप्पातीय वेमाणियदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरए के महालिए पण्णत्ते ? गोयमा ! गेवेज्जगदेवाणं एगा भवधारणिज्जा सरीरोगाहणा पण्णत्ता, सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं दो रयणी, एवं अणुत्तरोववाइय देवाण वि, णवरं एक्का रयणी ॥सू० ६॥

छाया-वैक्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अङ्गुलस्या संख्येयभागम्, उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनशतसहस्रम्, वायुकायिकै-केन्द्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अङ्गु-लस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेनापि अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ?' गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-भव-

---

वैक्रियशरीर की अवगाहना

शब्दार्थ-(वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोवगाहणा पण्णत्ता ?) भगवन् ! वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसयसहस्सं) उत्कृष्ट सातिरेक एक लाख योजन की (वाउक्काइयएगिंदियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरो-गाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! वायुकायिक एकेन्द्रिय के शरीर की अवगाहना कितनी है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुल का असंख्यातवां भाग (उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) उत्कृष्ट भी अंगुल का असंख्यातवां भाग

વૈક્રિયશરીરની અવગાહના

શબ્દાર્થ-(वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरावगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ? (गोयमा ! जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसयसहस्सं) ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક એક લાખ યોજનની (वाउक्काइय एगिदियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरी-रोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયનાશરીરની અવગાહના કેટલી છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेइज्ज भागं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं वि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) ઉત્કૃષ્ટ પણ આંગુલનો અસંખ્યાતમોભાગ.

धारणीया च उत्तरवैक्रिया च, तत्र खलु याऽसौ भवधारणीया सा जघन्येन अङ्गुलस्या-संख्येयभागम्, उत्कृष्टेन पञ्चधनुः शतानि, तत्र खलु याऽसौ उत्तरवैक्रिया सा जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागम्, उत्कृष्टेन धनुःसहस्रम्, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—भवधारणीया च उत्तर-वैक्रिया च, तत्र खलु या असौ भवधारणीया सा जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन सप्तधनूंषि तिस्रो रत्नयः, षट्चाङ्गुलानि, तत्र खलु याऽसौ उत्तरवैक्रिया सा जघन्येन अङ्गु-

(नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! केमहालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता !) हे भगवन् ! नारक पंचेन्द्रिय के वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी कही है ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! दो प्रकार की कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (भवधारणिज्जा य उत्तर वेउव्विया य) भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय (तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा) उनमें जो भवधारणीय है (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग है (उक्कोसेणं पंचधणुसयाइं) उत्कृष्ट पांच सौ धनुष की है (तत्थ णं जा सा उत्तर वेउव्विया) उनमें जो उत्तर वैक्रिय है (सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जभागं) वह :जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग है (उक्कोसेणं धणुसहस्सं) उत्कृष्ट हजार धनुष की है ।

(रयणप्पभा पुढवि नेरइया णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता !) हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों के शरीर की अवगाहना कितनी बडी कही है ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेउ-व्विया य) गौतम ! दो प्रकार की कही है, वह इस प्रकार—भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय (तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा) उनमें जो भवधारणीय है (सा

(नेरइय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरेणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! નારક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી છે ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (भवधारणिज्जा य उत्तर-वेउव्वियाय) ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (तत्थणं जा सा भवधारणिज्जा) તેમાં જે ભવધાર ણીય છે (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) તે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમોભાગ છે (उक्कोसेणं पंच धणुसयाइं) ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષની છે (तत्थणं जा सा उत्तरवेउव्विया) તેમાં જે ઉત્તરવૈક્રિય છે (सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं)તે જઘન્ય અંગુલનો સંખ્યાતમોભાગ છે (उक्कोसेणं धणुसहस्सं) ઉત્કૃષ્ટ હજાર ધનુષ છે.

(रयणप्पभा पुढवि नेरइयाणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता तं जहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની છે, તે આ

लस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन पञ्चदशधनूंपि सार्द्धद्वयं रत्नयः, शर्कराप्रभायाः पृच्छा, गौतम! यावत्, तत्र खलु याऽसौ भवधारणीया सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन पञ्चदशधनूंपि सार्द्धद्वयम् जघन्येन रत्नयः, शर्कराप्रभायाः पृच्छा, गौतम! यावत्, तत्र खलु याऽसौ भवधारणीया सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन पञ्चदश धनूंपि सार्द्धद्वयं रत्नयः, तत्र खलु याऽसौ उत्तरवैक्रिया सा जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येय-भागम्, उत्कृष्टेन एकत्रिंशद् धनूंपि एका च रत्निः, वालुकाप्रभायाः पृच्छा, भवधारणीया

जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं) वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग है (उक्कोसेणं सत्तधणूइं तिण्णि रयणीओ छच्च अंगुलाइं) उत्कृष्ट सात धनुष, तीन हाथ और छह अंगुल की है (तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया) उनमें जो उत्तरवैक्रिय अवगाहना है (सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं) वह जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग (उक्कोसेणं पण्णरस धणूइं अड्ढाइज्जाओ रयणीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह धनुष अढाई अंगुल की है।

(सक्करप्पभाए पुच्छा ?) शर्कराप्रभा में पृच्छा ? (गोयमा! जाव तत्थ णं जासा भवधारणिज्जा) यावत् उनमें जो भवधारणीय है (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं पण्णरस धणूइं अड्ढाइज्जाओ रयणीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह धनुष और अढाई हाथ की (तत्थ णं जा सा उत्तर वेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइ भागं) उसमें जो उत्तर वैक्रिय अवगाहना है वह जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग है (उक्कोसेणं एकतीसं धणूइं एक्का य रयणी) उत्कृष्ट एकतीस धनुष और एक हाथ की है।

(वालुयप्पभाए पुच्छा ?) वालुका प्रभा पृथ्वी के विषय में पृच्छा ? (भव-

---

પ્રકારે ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (तत्थणं जा सा भवधारणिज्जा) તેમા જે ભવધારણીય છે (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) તે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમોભાગ (उक्कोसेणं सत्त धणूइं तिण्णि रयणीओ छच्च अंगुलाइं) ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ આંગળની છે (तत्थणं जासा उत्तरवेउव्विया) તેમાં ઉત્તરવૈક્રિયક અવગાહના છે (सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं) તે જઘન્ય અંગુલનો સંખ્યાતમોભાગ (उक्कोसेणं पण्णरसधणूइं अड्ढाइज्जाओ रयणीओ) ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ અને અઢી અંગુલની છે.

(सक्करप्पभाए पुच्छा ?) શર્કરા પ્રભામાં પૃચ્છા ? (गोयमा ! जाव तत्थणं जासा भव-धारणिज्जा) યાવત્ તેમાં જે ભવધારણીય છે (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) તે અંગુલનો અસંખ્યાતમોભાગ (उक्कोसेणं पण्णरस धणूइं अड्ढाइज्जाओ रयणीओ) ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ અને અઢી હાથની (तत्थणं जासा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखे-ज्जइभागं) તેમાં જે ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે તે જઘન્ય અંગુલનો સંખ્યાતમોભાગ છે (उक्कोसेणं एक्कतीसं धणूइं एक्काय रयणी) ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ ધનુષ અને એક હાથની છે.

(वालुयप्पभाए पुच्छा) વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં પૃચ્છા ? (भवधारणिज्जा एक्कतीसं

एकत्रिंशद् धनूंषि एका रत्निः, उत्तरवैक्रिया षट्षष्टिर्धनूंषि द्वे रत्नी, पङ्कप्रभायां भवधारणीया द्विषष्टि र्धनूंषि द्वे रत्नी, उत्तरवैक्रिया पञ्चविंशं धनुःशतम्, धूमप्रभाया भवधारणीया पञ्च विंशं धनुःशतम्, उत्तरवैक्रिया सार्द्धद्वे धनुःशते, तमायाः भवधारणीया सार्द्ध द्वे धनुःशते, उत्तरवैक्रिया पञ्चधनुःशतानि, अधः सप्तम्याः भवधारणीया पञ्चधनुःशतानि, उत्तरवैक्रिया धनुःसहस्रम्, एवम् उत्कृष्टेन, जघन्येन भवधारणीया अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्तरवैक्रिया अङ्गुलस्य संख्येयभागम्, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया

धारणिज्जा एक्कतीसं धणूइं एक्का रयणी) भवधारणीय एकतीस धनुष और एक हाथ (उत्तर वेउव्विया छावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ) उत्तर वैक्रिय छयासठ धनुष और दो हाथ (पंकप्पभाए भवधारणिज्जा बावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ) पंक-प्रभा में भवधारणीय के बासठ धनुष और दो हाथ की उत्तरवेउव्विया पणवीसं धणुसयं) उत्तर वैक्रिय एक सौ पच्चीस धनुष की (धूमप्पभाए भवधारणिज्जा पणवीसं धणुसयं) धूमप्रभा में भवधारणीय एक सौ पच्चीस धनुष (उत्तर वेउ-व्विया अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं) उत्तर वैक्रिय अढाई सौ धनुष (तमाए भवधार-णिज्जा अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं) तमःप्रभा में अढाई सौ धनुष की (उत्तर वेउ-व्विया पंचधणुसयाइं) उत्तरवैक्रिय पांच सौ धनुष की (अहेसत्तमाए भवधार-णिज्जा पंच धणुसयाइं) सातवीं पृथ्वी में भवधारणीय पांच सौ धनुष की (उत्तर वेउव्विया धणुसहस्सं) उत्तर वैक्रिय एक हजार धनुष की (एवं उक्कोसेणं) इस प्रकार उत्कृष्ट अवगाहना है (जहण्णेणं भवधारणिज्जा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य भवधारणीय अंगुल के असंख्यातवे भाग (उत्तर वेउव्विया अंगुलस्स संखेज्जइ भागं) उत्तर वैक्रिय की जघन्य अवगाहना अंगुल के संख्यातवें भाग)

धणूइं एक्कारयणी) ભવધારણીય એકત્રીસ ધનુષ્ય અને એક હાથ (उत्तरवेउव्विया छावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ) ઉત્તરવૈક્રિય છાસઠ ધનુષ અને બે હાથ.

(पंकप्पभाए भवधारणिज्जा बावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ) પંકપ્રભામાં ભવધારણીયની બાસઠ ધનુષ અને બે હાથની (उत्तरवेउव्विए पणवीसं धणुसयं) ઉત્તરવૈક્રિય એકસો પચીસ ધનુષની

(धूमप्पभाए भवधारणिज्जा पणवीसं धणूसयं) ધૂમપ્રભામાં ભવધારણીય એકસો પચીસ ધનુષ (उत्तरवेउव्विया अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं) ઉત્તરવૈક્રિય અઢીસો ધનુષ (तमाए भवधार णिज्जा अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं) તમઃપ્રભામાં અઢીસો ધનુષની (उत्तरवेउव्विया पंच धनुस-याइं) ઉત્તરવૈક્રિય પાંચસો ધનુષની (अहेसत्तमाए भवधारणिज्जा पंच धणुसयाइं) સાતમી પૃથિવીમાં ભવધારણીય પાંચસો ધનુષયની (उत्तरवेउव्विया धणुसहस्सं) ઉત્તરવૈક્રિય એક હજાર ધનુષની (एवं उक्कोसेणं) એ રીતે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે (जहण्णेणं भवधारणिज्जा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) જઘન્ય ભવધારણીય અંગુલને અસંખ્યાતમો ભાગ (उत्तरवेउव्विया अंगुलस्स संखेज्जइभागं) ઉત્તરવૈક્રિયની જઘન્ય અવગાહના અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ.

शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनाङ्गुलस्य संख्येयभागम्, उत्कृष्टेन योजनशत-पृथक्त्वम्, मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागम्, उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनशतसहस्रम्, असुर-कुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! असुरकुमाराणां देवानां द्विविधा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तद्यथा–भवधारणीया

(तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय वेउव्वियअ सरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरी-रोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियों के वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बडी होती है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग (उक्कोसेणं जोयणसयपुहुत्तं) उत्कृष्ट सौ पृथक्त्व योजन की (मणुस्स पंचिंदियवेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महा-लिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्य पंचेन्द्रिय के वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं) हे गौतम ! जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग (उक्कोसेणं सातिरेगं जोअणस-यसहस्सं) उत्कृष्ट कुछ अधिक एक लाख योजन (असुरकुमारभवणवासि देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता !) हे भगवन् ! असुरकुमार भवनवासी देव पंचेन्द्रिय के वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही है ? (गोयमा ! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहा सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे गौतम ! असुरकुमार देवों की शरीरावगहना दो प्रकार की कही है (तं जहा–भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य) वह इस प्रकार–भवधारणीय

(तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्सणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યેનિક પચેન્દ્રિયેના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી હોય છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलास संखेज्जइभागं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલને સંખ્યાતમોભાગ (उक्कोसेणं जोयण सयपुहुत्तं) ઉત્કૃષ્ટ સો પૃથકત્વ યોજનની.

(मणुस्स पंचिदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलास संखेज्जइभागं) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલનો સંખ્યાતમોભાગ (उक्कोसेणं सातिरेग जोयणसयसहस्सं) ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક એકલાખ યોજન.

(असुरकुमार भवणवासीदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरो-गाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી છે ? (गोयमा ! असुरकुमाराणं देवाणं दुविहा सरीरोगाहणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોની શરીરાવગાહના બે પ્રકારની કહી છે (तं जहा–भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य) તે આ પ્રકારે ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (तत्थणं जा सा भवधार-

चोत्तरवैक्रिया च, तत्र खलु याऽसौ भवधारणीया सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन सप्तरत्नयः, तत्र खलु याऽसौ उत्तरवैक्रिया सा जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागम्, उत्कृष्टेन योजनशतसहस्रम्, एवं यावद् स्तनितकुमाराणाम्, एवमौघिकानां वानव्यन्तराणाम्, एवं ज्योतिष्काणामपि, सौधर्मेशानदेवानाम् एवञ्चैव, उत्तरवैक्रिया यावद् अच्युतकल्पः, नवरं सनत्कुमारे भवधारणीया जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन षड्रत्नयः, एवं माहेन्द्रेऽपि, ब्रह्मलोकलान्तकेषु पञ्चरत्नयः, महाशुक्रसहस्रारयोश्चतस्रो रत्नयः, आनत-

---

और उत्तर वैक्रिय (तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा) उन में जो भवधारणीय है (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) वह जघन्य से अंगुल के असंख्यातवां भाग एवं (उक्कोसेणं सत्त रयणीओ) उत्कृष्ट सात हाथ (तत्थ णं जा सा उत्तर वेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइ भागं) उनमें जो उत्तर वैक्रिय है वह जघन्य अंगुल के संख्यात वे भाग (उक्कोसेणं जोयणसयसहस्सं) उत्कृष्ट एक लाख योजन (एवं जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमारों की (एवं ओहियाणं वाणमंतराणं) इसी प्रकार समुच्चय वानव्यन्तरों की (एवं जोइसियाण वि) इसी प्रकार ज्योतिष्कों की (सोहम्मीसाणदेवाणं एवं चेव) सौधर्म, ईशान देवों की इसी प्रकार (उत्तर वेउव्विया) उत्तरवैक्रिय की अवगाहना (जाव अच्चुओ कप्पो) यावत् अच्युत कल्प (णवरं) विशेष (सणंकुमार भवधारणिज्जा जहण्णे णं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) सनत्कुमार कल्प में भवधारणीय-अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं छ रयणीओ) उत्कृष्ट छह हाथ (एवं माहिंदे वि) इसी प्रकार माहेन्द्र कल्प में भी (बंभलोय लंतगेसु पंचरयणीओ) ब्रह्मलोक लान्तक में पांच हाथ (महासुक्कसहस्सारेसु चत्तारी रयणीओ) महाशुक्र सहस्रार कल्प में चार हाथ

णिज्जा) તેમાં જે ભવધારણીય છે (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) તે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं सत्तरयणीओ) ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથ (तत्थणं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं) તેમાં જે ઉત્તરવૈક્રિય છે તે જઘન્ય અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं जोयणसयसहस्सं) ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજન (एवं जाव थणियकुमाराणं) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારોની (एवं ओहियाणं वाणमंतराणं) એજ પ્રકારે સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોની અવગાહના કહી છે. (एवं जोइसियाण वि) એજ પ્રકારે જ્યોતિષ્કોની (सोहम्मीसाणदेवाणं एवं चेव) સૌધર્મ, ઇશાન દેવોની એજ પ્રકારે (उत्तरवेउव्विया) ઉત્તરવૈક્રિયની અવગાહના (जाव अच्चुओ कप्पो) યાવત્ અચ્યુતકલ્પ (नवरं) વિશેષ (सणंकुमारे भवधारणिज्जा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) સનત્કુમાર કલ્પમાં ભવધારણીય-અવગાહના જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं छ रयणीओ) ઉત્કૃષ્ટ છ હાથ (एवं माहिंदे वि) એજ પ્રકારે માહેન્દ્રકલ્પમાં પણ (बंभलोय लंतगेसु पंच रयणीओ) બ્રહ્મલોક લાન્તકમાં પાંચ હાથ (महासुक्क सहस्सारेसु चत्तारि रयणीओ) મહાશુક્ર

प्राणतारणाच्युतेषु तिस्रो रत्नयः, ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरावगाहना किं महालया प्रज्ञप्ता? गौतम! ग्रैवेयकदेवानाम् एका भवधारणीया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन द्वे रत्नी, एवम्-अनुत्तरौपपातिकदेवानामपि, नवरम् एका रत्निः ॥ सू० ६ ॥

टीका-पूर्वं वैक्रियशरीराणां संस्थानानि प्ररूपितानि, सम्प्रति तेषामेव शरीराणामवगाहना परिमाणं प्ररूपयितुमाह-'वेउव्वियसरीरस्स णं भंते! के महालिया सरीरावगाहना पण्णत्ता?' हे भदन्त! वैक्रियशरीरस्य खलु किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं साति-

(आणयपाणय आरणच्चुएसु तिण्णि रयणीओ) आनत, प्राणत, आरण और अच्युत कल्प में तीन हाथ (गेवेज्जगकप्पातीय वेमाणिय देव पंचिंदिय वेउव्विय सरीरए किं महालए पण्णत्ते?) ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रिय का वैक्रियशरीर कितना बडा कहा है? (गोयमा! गेवेज्जगदेवाणं एगा भवधारणिज्जा सरीरोगाहणा पण्णत्ता) हे गौतम! ग्रैवेयक देवों की एक भवधारणीय शरीराव-गाहना कही है (सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की (उक्कोसेणं दो रयणी) उत्कृष्ट दो हाथ की होती है (एवं अणुत्तरोववाइय देवाण वि) इसी प्रकार अनुत्तरौपपातिक देवों की भी (णवरं एका रयणी) विशेषता यह है कि वह एक हाथ की होती है ॥सू० ६॥

टीकार्थ--पहले वैक्रिय शरीर के संस्थान का प्ररूपण किया गया है, अब वैक्रियशरीर को अवगाहना के प्रमाण की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन्! वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है?

સહસ્રારકલ્પમાં ચાર હાથ (आणय पाणय आरण अच्चुएसु तिण्णि रयणीओ) આનત-પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુતકલ્પમાં ત્રણ હાથ (गेवेज्जगकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदिय वेउव्वियसरीरए किं महालये पण्णत्ते?) ગ્રૈવેયકકલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર કેટલું મોટું છે? (गोयमा! गेवेज्जग देवाणं एगा भवधारणिज्जा सरीरागाहणा पण्णत्ता) હે ગૌતમ! ગ્રૈવેયક દેવોની એક ભવધારણીય શરીરાવગાહના કહી છે (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગની (उक्कोसेणं दो रयणी) ઉત્કૃષ્ટ બે હાથની હોય છે (एवं अणुत्तरोववाइय देवाण वि) એજ પ્રકારે અનુત્તરૌપપાતિક દેવોની પણ (णवरं एक्कारयणी) વિશેષતા એ છે કે એક હાથની હોય છે.

ટીકાર્થ-પહેલાં વૈક્રિયશરીરના સંસ્થાનનું પ્રરૂપણ કરાયું છે, હવે વૈક્રિયશરીરની અવગાહનાના પ્રમાણની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી કહેલી છે?

रेणं जोयणसयसहस्सं' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन तु सातिरेकं योजनशतसहस्रं समुच्चयवैक्रियशरीरस्य शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तत्र नैरयिकादीनां भवधारणीयस्य वैक्रियस्यापर्याप्तावस्थायां शरीरावगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागं वायुकायिकस्य वा अवसेया, देवानामुत्तरवैक्रियस्य मनुष्याणां वा शरीरावगाहना उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनशतसहस्रमवसेया, गौतमः पृच्छति-'वाउकाइयएगिंदियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! वायुकायिकैकेन्द्रियशरीरस्य खलु किं महालया-कियद्विस्तारा-शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेजइभागं' जघन्येन अंगुलस्या संख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेनापि अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रमेव वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रियशरीरावगाहना अवसेया, इयत्प्रमाणविकुर्वणायामेव तस्य शक्तिसंभवात् वायुकायिकातिरिक्तस्यैकेन्द्रियस्य वैक्रियलब्ध्यसंभवात् ।

भगवान्- हे गौतम ! समुच्चय वैक्रिय शरीर की अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यात वें भाग की और उत्कृष्ट कुछ अधिक एक लाख योजन की कही गई है। नारक आदि जीवों के भवधारणीय वैक्रिय शरीर की अवगाहना अपर्याप्त अवस्था में जघन्य अंगुल के असंख्यात वें भाग की होती है। अथवा यह अवगाहना वायुकाय की समझनी चाहिए। मनुष्यों के उत्तरवैक्रिय शरीर की अवगाहना उत्कृष्ट कुछ अधिक एकलाख योजन की होती है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वायुकायिक एकेन्द्रिय के वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट भी अंगुल के असंख्यातवें भाग मात्र की ही वायुकायिक एकेन्द्रिय के वैक्रियशरीर की अवगहना कही गई है। उसमें इतनी ही विक्रिया करने की शक्ति होती है। वायुकायिक के अतिरिक्त अन्य किसी एकेन्द्रिय में विक्रियालब्धि होती नहीं है।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમુચ્ચય વૈક્રિયશરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક એકલાખ યોજનની કહેલી છે. નારક આદિ જીવોનાં ભવધારણીય વૈક્રિયશરીરની અવગાહના અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. અથવા આ અવગાહના વાયુકાયની સમજવી જોઇએ. મનુષ્યોના ઉત્તરવૈક્રિયશરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક એકલાખ યોજનની હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રની જ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કહેલી છે. તેમાં એટલી જ વિક્રિયા કરવાની શક્તિ હોય છે. વાયુકાયિકથી અતિરિક્ત અન્ય કોઇ એકેન્દ્રિયમાં વિક્રિયા લબ્ધિ નથી હોતી

गौतमः पृच्छति-'नेरइयपंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य द्विविधा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-भवधारणिज्जाय उत्तरवेउव्वियाय' तद्यथा-भवधारणीया च, उत्तरवैक्रिया च 'तत्थणं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं पंचधणुसयाइं' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रिया-मध्ये याऽसौ भवधारणीया नैरयिकवैक्रियशरीरावगाहना भवति सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन पञ्चधनुःशतानि यावदवसेया, तत्र भवो धार्यते यया सा भवधारणीया शरीरावगाहना व्यपदिश्यते, 'तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं धणुसहस्सं' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रिया मध्ये याऽसौ उत्तरवैक्रिया नैरयिकवैक्रियशरीरावगाहना भवति सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन धनुःसहस्रम् अवसेया, तत्र सप्तमनरकपृथिव्यपेक्षया भवधारणीयाशरीरावगाहना पञ्चधनुःशतानि, उत्तरवैक्रिया च शरीरावगाहना धनुःसहस्रमवगन्तव्या तदन्यासु नरकपृथिवीसु

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक पंचेन्द्रिय के वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक पंचेन्द्रिय के वैक्रियशरीर की अवगाहना दो प्रकार की कही है-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। इनमें जो भवधारणीय है, वह जघन्य अंगुल के असंख्यात वे भाग मात्र की होती है और उत्कृष्ट पांचसौ धनुष की होती है। जिस के द्वारा भव धारण किया जाता है या जो अवगाहना जीवनपर्यन्त कायम रहने वाली हो, वह भवधारणीय कहलाती है। और जो उत्तर वैक्रिय नारक की वैक्रिय अवगाहना है, वह जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग मात्र की तथा उत्कृष्ट एक हजार धनुष की समझनी चाहिए। सातवीं नरक भूमि की अपेक्षा से भवधारणीय शरीरावगाहना पांचसौ धनुष की है और उत्तरवैक्रिय

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના બે પ્રકારની કહેલી છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તેમાં જે ભવધારણીય છે, તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગ માત્રની હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષયની હોય છે. જેના દ્વારા ભવધારણ કરાય છે અગર જે અવગાહના જીવનપર્યન્ત કાયમ રહેનારી હોય તે ભવધારણીય કહેવાય છે. અને જે ઉત્તરવૈક્રિય નારકની વૈક્રિય અવગાહના છે, તે જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમાભાગ માત્રની તથા ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર ધનુષની સમજવી જોઇએ સાતમી નારક ભૂમિની અપેક્ષાએ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચસો ધનુષની છે અને ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના એક હજાર ધનુષની જાણવી જોઇએ. કેમકે અન્ય ભૂમિયોમાં ઉક્તપ્રમાણવાળી, ભવધારણીય અગર ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના નો અસંભવ છે, હવે પ્રત્યેક નરક

उक्तप्रमाणाया भवधारणीयायाः, उत्तरवैक्रियाया वा शरीरावगाहनाया असंभवात्, अथ प्रति-नरकपृथिव्यपेक्षया शरीरावगाहनापरिमाणं प्ररूपयितुमाह-'रयणप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकाणां किं महालया-कियद् विस्तारा वैक्रियशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवैक्रिशरीरावगाहना द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्वियाय' तद्यथा-भवधारणीया च, उत्तरवैक्रिया च 'तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सत्तधणूइं तिण्णि रयणीओ छच्च अंगुलाइं' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रियामध्ये याऽसौ भवधारणीया वैक्रियशरीरावगाहना भवति, सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सप्तधनूंषि तिस्रो रत्नयः-बद्धमुष्टित्रयो हस्ताः, षट्चाङ्गुलानि यावद् अवगन्तव्या, तत्र अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणत्वम् उत्पत्ति-प्रथमसमयेऽवसेयम्, उत्कृष्टेन सप्तधनूंषि बद्धमुष्टित्रयो हस्ताः षडङ्गुलानि च शरीराव-गाहना पर्याप्तावस्थापेक्षया त्रयोदशे प्रस्तटेऽवगन्तव्या, ततः प्राक्तनेषु च प्रस्तटेषु वक्ष्य-

---

शरीरावगाहना एक हजार धनुष की जाननी चाहिए क्योंकि अन्य भूमियों में उक्त प्रमाण वाली भवधारणीय या उत्तर वैक्रिय शरीरावगाहना का असंभव है।

अब प्रत्येक नरकभूमि में अवगाहना का प्रमाण प्ररूपित करते हैं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों की अवगाहना कितनी बडी कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों की शरीरावगाहना दो प्रकार की कही है-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। इन दोनों में से जो भवधा-रणीय वैक्रिय शरीर की अवगाहना है, वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की हैं और उत्कृष्ट सात धनुष, तीन हाथ और छह अंगुल की होती है। अंगुल के असंख्यातवें भाग की जो अवगाहना है वह उत्पत्ति के प्रथम समय में होती है। उत्कृष्ट अवगाहना जो सात धनुष, तीन हाथ और छह अंगुल की बतलाई गई है वह पर्याप्त अवस्था की अपेक्षा से तेरहवें पाथडे में समझनी चाहिए।

ભૂમિમા અવગાહનાનું પ્રમાણ પ્રરૂપિત કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા નામની પહેલી પૃથ્વીના નારકોની શરીરાવગાહના બે પ્રકારની કહી છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય આ બન્નેમાંથી જે ભવધારણીય વૈક્રિયશરીરની અવગાહના છે, તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ ત્રણ હાથ અને છ આંગળની હોય છે. અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની જે અવગાહના છે તે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના જે સાત ધનુષ, ત્રણહાથ, અને છ આગળની બતાવેલી છે, તે પર્યાપ્ત અવસ્થાની અપેક્ષાથી તેરમા પાથડામાં સમજવી જોઈએ. તેનાથી પહેલાના પાથડામાં અનુક્રમથી થોડી થોડી અવગાહના હોય છે.

माणरीत्या स्तोका स्तोकतरा चैव वैक्रियशरीरावगाहना भवति, तथाहि-रत्नप्रभायाः प्रथमप्रस्तटे त्रयोहस्ताः, उत्कृष्टेन शरीरप्रमाणा, द्वितीये प्रस्तटे एकं धनुः, एकोहस्तः, सार्द्धाष्टौ चाङ्गुलानि, तृतीये प्रस्तटे एकं धनुः, त्रयो हस्ताः, सप्तदशचाङ्गुलानि, चतुर्थे प्रस्तटे द्वे धनुषी, द्वौ हस्तौ, सार्द्धैकश्चाङ्गुलम्, पञ्चमे प्रस्तटे त्रीणि धनूंषि दशाङ्गुलानि, षष्ठे प्रस्तटे त्रीणि धनूंषि द्वौहस्तौ सार्द्धाष्टादशचाङ्गुलानि, सप्तमे प्रस्तटे चत्वारि धनूंषि एको हस्तः, अङ्गुलत्रयञ्च, अष्टमे प्रस्तटे चत्वारि धनूंषि त्रयोहस्ताः सार्द्धैकादशचाङ्गुलानि, नवमे प्रस्तटे पञ्चधनूंषि एको हस्तो विंशतिश्चाङ्गुलानि, दशमे प्रस्तटे षड्धनूंषि सार्द्धचत्वारि चाङ्गुलानि, एकादशे प्रस्तटे षड्धनूंषि द्वौ हस्तौ त्रयोदशचाङ्गुलानि, द्वादशे प्रस्तटे सप्तधनूंषि सार्द्धैकविंशतिश्चाङ्गुलानि, त्रयोदशे प्रस्तटे तु पूर्वोक्तप्रमाणैव शरीरावगाहना अवगन्तव्या, तथा च-'रयणाए पढमपयरे हत्थतियं देहउस्सओ भणिओ। छप्पन्नंगुलसड्ढापयरे पयरे हवइ वुड्ढी' ॥१॥ रत्नायाः प्रथमे प्रतरे हस्तत्रयं देहोच्छ्रयो भणितः। षट्पञ्चादशङ्गुलानि

इससे पहले के पथडों में अनुक्रम से थोडी-थोडी अवगाहना होती है। वह इस प्रकार है-रत्नप्रभा पृथ्वी के पहले पाथडे में उत्कृष्ट अवगाहना तीन हाथ की, दूसरे पाथडे में एक धनुष एक हाथ और साढे आठ अंगुल की, तीसरे पाथडे में एक धनुष, तीन हाथ और सत्तरह अंगुल की, चौथे पाथडे में दो धनुष, दो हाथ और डेड अंगुल की, पांचवें पाथडे में तीन धनुष और दश अंगुल की, छठे पाथडे में तीन धनुष दो हाथ और साढे अठारह अंगुल की, सातवें पाथडे में चार धनुष, एक हाथ और तीन अंगुल की, आठवें पाथडे में चार धनुष, तीन हाथ तथा साढे ग्यारह अंगुल की नौवें पाथडे में पांच धनुष, एक हाथ और वीस अंगुल की, दशवे पाथडे मे छह धनुष, साढे चार अंगुल की, ग्यारह वें पाथडे में छह धनुष, दो हाथ और तेरह अंगुल की, बारहवें पाथडे में सात धनुष और साढे इक्कीस अंगुल की तथा तेरहवे पाथडे में पूर्वोक्त शरीरावगहना होती है।

તે આ પ્રકારે છે-રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પાથડામાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણહાથની, બીજા પાથડામાં એક ધનુષ, એક હાથ અને સાડાઆઠ અંગુલની, ત્રીજા પાથડામાં એક ધનુષ ત્રણહાથ, અને સત્તર અંગુલની, ચોથા પાથડામાં બે ધનુષ, બે હાથ, અને દોઢ આંગળની, પાંચમા પાથડામાં ત્રણ ધનુષ અને દશ આંગળની, છઠ્ઠા પાથડામાં ત્રણ ધનુષ, બે હાથ અને સાંડા અઢાર અંગુલની સાતમા પાથડામાં ચાર ધનુષ, એક હાથ અને ત્રણ આંગળની, આઠમા પાથડામાં ચાર ધનુષ, ત્રણ હાથ તથા સાડા અગીયાર અંગુલની, નવમા પાથડામાં પાંચ ધનુષ, એક હાથ અને વીસ અંગુલની, દશમા પાથડામાં છ ધનુષ, બે હાથ અને સાડાચાર અંગુલની, અગીયારમા પાથડામાં છ ધનુષ, બે હાથ અને તેર આંગળની, બારમા પાથડામાં સાત ધનુષ અને સાડી એકવીસ અંગુલની તથા તેરમા પાથડામાં પૂર્વોક્ત શરીરાવગાહના હોય છે. કહ્યું પણ છે-

सार्धानि प्रतरे प्रतरे भवति वृद्धिः ॥१॥ इतिरीत्या रत्नप्रभायाः प्रथम प्रस्तटे प्रतिपादितस्य हस्तत्रयपरिमितस्य वैक्रियशरीरावगाहनापरिमाणस्योपरि प्रस्तटक्रमेण सार्द्धपट्पञ्चाशदङ्गुल-प्रक्षेपेण प्रस्तटेषु प्रागुक्तवैक्रियशरीरावगाहनापरिमाणलाभो भवतीति भावः, 'तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं पण्णरस धणूंसि अड्ढाइज्जाओ रयणीओ' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रियामध्ये याऽसौ उत्तरवैक्रिया रत्नप्रभापृथिवी-नैरयिकवैक्रियशरीरावगाहना भवति सा जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन पञ्चदशधनूंषि सार्द्धे द्वे रत्नी अवगन्तव्या, तथा च जघन्येनापि अङ्गुलस्य संख्येयभाग मात्रमेव भवति नतु असंख्येयभागमात्रम्, प्रथमसमयेऽपि तस्या वैक्रियशरीरावगाहनाया अङ्गुलसंख्येयभागप्रमाणाया एव सद्भावात्, तथाचोक्तमन्यत्रापि-"उत्तरवैक्रियातु तथाविध-प्रयत्नभावादाद्यसमयेऽप्यङ्गुलसंख्येयभागमात्रैव" इति, उत्कृष्टेन पञ्चदश धनूंषि सार्द्ध-

---

कहा भी है- रत्नप्रभा पृथ्वी के प्रथम पाथडे में तीन हाथ की शरीर की उंचाई कही है। फिर प्रत्येक पाथडे में साढे छप्पन अंगुल उंचाई बढती जाती है ॥१॥

इस प्रकार रत्नप्रभा पृथ्वी के प्रथम पाथडे में कही हुई तीन हाथ की वैक्रिय शरीरावगाहना के परिमाण में साढे छप्पन अंगुल आगे मिलाने से पूर्वोक्त तेरहों पाथडों की अवगाहना निकल आती है।

रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों की उत्तर वैक्रिय शरीरावगाहना जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग की होती है और उत्कृष्ट पन्द्रह धनुष आठारह हाथ की होती है। यहां यह ध्यान रखना है कि उत्तर वैक्रिय शरीरावगाहना जघन्य अंगुल के संख्यातवे भाग की होती है असंख्यातवे भाग की नहीं होती, क्योंकि उत्पत्ति के प्रथम समय में भी उत्तर वैक्रिय शरीरावगाहना अंगुल के संख्यातवें भाग की ही पाई जाती है। अन्यत्र भी कहा है-उत्तर वैक्रिय अवगाहना विशिष्ट प्रयत्न करने से प्रथम समय में भी अंगुल के संख्यातवें भाग मात्र ही होती है।

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં ત્રણ હાથની શરીરની ઊંચાઈ કહી છે. પછી પ્રત્યેક પાથડામાં સાડા છપ્પન અંગુલની ઊંચાઇ વધતી જાય છે. ॥૧॥

એ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં કહેલ ત્રણ હાથની વૈક્રિયશરીરાવગાહનાના પરિમાણમા સાડા છપ્પન આંગળ આગળ આગળ જોડવાથી પૂર્વોક્ત તેરે પાથડાની અવગાહના નિકળી આવે છે.

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ તથા અઢી હાથની હોય છે. અહીં એ ધ્યાન રાખવું કે ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમાભાગની હોય છે, અસંખ્યાતમાભાગની નથી હોતી, કેમકે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં પણ ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના અંગુલના સંખ્યાતમાભાગની જ મળી આવે છે. અન્યત્ર કહેલું છે કે-

द्वयहस्तप्रमाणा उत्तरवैक्रियशरीरावगाहना तु त्रयोदशे प्रस्तटेऽवगन्तव्या तदितरेषु प्रस्तटेषु प्रागुक्तभवधारणीयपरिमाणापेक्षया द्विगुणा अवसातव्या! गौतमः पृच्छति-'सक्कारप्पभाए पुच्छा' शर्कराप्रभायाः पृथिव्या नैरयिकाणां किं महालया वैक्रियशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जाव' यावत्-शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकाणां भवधारणीया, उत्तरवैक्रिया च शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता 'तत्थणं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णे णं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं पण्णरसधणूइं अड्ढाइज्जाओ रयणीओ' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रियामध्ये याऽसौ भवधारणीया वैक्रियशरीरावगाहना भवति सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन पञ्चदश धनूंषि अर्द्धतृतीया रत्नयः-सार्द्ध द्वेरत्नी अवसेया, तथा चोत्कृष्टेन पूर्वोक्तम्-भवधारणीयवैक्रियशरीरावगाहनापरिमाणमेकादशप्रस्तटापेक्षयाऽवसेयम्, तदन्येषु प्रस्तटेषु तथाविधावगाहनापरिमाणासंभवात्, तथाहि-शर्कराप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे सप्तधनूंषि हस्तत्रयम् षट्चाङ्गुलानि, द्वितीये प्रस्तटे अष्टौ

उत्कृष्ट उत्तर वैक्रियशरीरावगाहना तेरहवें पाथडे में पाई जाती है। अन्य पाथडों में पूर्वोक्त भवधारणीय अवगाहना के परिमाण से दुगुनी अवगाहना समझनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन्! शर्कराप्रभा पृथ्वी के नारकों की वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही है?

भगवान्-हे गौतम! शर्कराप्रभा पृथ्वी के नारकों की अवगाहना भी दो प्रकार की है-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। इन दोनों में से भवधारणीय अवगाहना है, वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की है और उत्कृष्ट पन्द्रह धनुष तथा अढाई हाथ की समझनी चाहिए। यह उत्कृष्ट अवगाहना का परिमाण ग्यारहवें पाथडे की अपेक्षा से समझना चाहिए। अन्य पाथडों में इतनी अवगा-

---

ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના વિશિષ્ટ પ્રયત્ન કરવાથી પ્રથમ સમયમાં પણ અંગુલના સંખ્યાતમાભાગ માત્રની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાવગાહના તેરમા પાથડામા મળી આવે છે બીજા પાથડાઓમાં પૂર્વોક્ત ભવધારણીય અવગાહનાના પરિણામથી બમણી અવગાહના સમજવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની અવગાહના પણ બે પ્રકારની છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય એ બન્નેમાંથી ભવધારણીય અવગાહના છે. તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ તથા અઢી હાથની સમજવી જોઈએ. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનું પરિમાણ અગીયારમા પાથડાની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ. અન્ય પાથડાઓમાં એટલી અવગાહના હોવાનો સંભવ નથી.

એ પ્રકારે શર્કરાપ્રભાના પ્રથમ પ્રસ્તર (પાથડા)માં સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ

धनूंषि हस्तद्वयं नवचाङ्गुलानि, तृतीये प्रस्तटे नवधनूंषि एको हस्तः द्वादश चाङ्गुलानि, चतुर्थे प्रस्तटे दश धनूंषि, पञ्चदशाङ्गुलानि, पञ्चमे प्रस्तटे दशधनूंषि हस्तत्रयम् अष्टादशाङ्गुलानि, षष्ठे प्रस्तटे एकादश धनूंषि द्वौ हस्तौ एकविंशतिरङ्गुलानि, सप्तमे प्रस्तटे द्वादश धनूंषि हस्तद्वयम्, अष्टमे प्रस्तटे त्रयोदश धनूंषि एको हस्तः त्रीणि चाङ्गुलानि, नवमे प्रस्तटे चतुर्दश धनूंषि षट्चाङ्गुलानि, दशमे प्रस्तटे चतुर्दश धनूंषि हस्तत्रयम्, नवचाङ्गुलानि, एकादशे प्रस्तटेतु यथोक्तं तथाविधशरीरावगाहनापरिमाणमवसेयम्, तथा च प्रथमे प्रस्तटे प्रतिपादितस्य परिमाणस्योपरि प्रस्तटक्रमेण हस्तत्रयमङ्गुलित्रयञ्च प्रक्षेप्तव्यम्, तस्मात् पूर्वोक्तं प्रस्तटेषु परिमाणं भवति, तथाचोक्तम्-'सो चेव य बीयाए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो। हत्थतिय तिन्निअंगुल पयरे पयरे य वुड्ढीए ॥१॥ एक्कारसमे पयरे पण्णरस धणूणि रयणीओ। बारस य अंगुलाइं देहपमाणं तु विन्नेयं ॥२॥'' स चैव च द्वितीयस्यां प्रथमे प्रस्तटे भवति उत्सेधः। हस्तत्रिकं त्रीणि अङ्गुलानि प्रस्तटे प्रस्तटे च वृद्ध्या ॥१॥ एकादशे प्रस्तटे

हना होना संभव नहीं है। इस प्रकार शर्कराप्रभा के प्रथम प्रस्तर 'पाथडे' में सात धनुष, तीन हाथ और छह अंगुल की, दूसरे पाथडे में आठ धनुष, दो हाथ और नौ अंगुल की तीसरे पाथडे में नौ धनुष, एक हाथ और बारह अंगुल की, चौथे पाथडे में दश धनुष, पन्द्रह अंगुल की, पांचवें पाथडे में दश धनुष, तीन हाथ और अठारह अंगुल की, छठे पाथडे में ग्यारह धनुष, दो हाथ और इक्कीस अंगुल की, सातवें पाथडे में बारह धनुष, दो हाथ की, आठवें पाथडे में तेरह धनुष, एक हाथ और तीन अंगुल की, नौवें पाथडे में चौदह धनुष, छह अंगुल की, दशवें पाथडे में चौदह धनुष, तीन हाथ और नौ अंगुल की तथा ग्यारहवें पाथडे में पूर्वोक्त शरीरावगाहना का प्रमाण जानना चाहिए। इस प्रकार प्रथम पाथडे में जो अवगाहना प्रमाण कहा गया है, उसमें तीन हाथ और तीन अंगुल प्रमाण अधिक मिला देने पर दूसरे पाथडे की अवगाहना का प्रमाण होता है।

અંગુલની, બીજા પાથડામાં આઠ ધનુષ બે હાથ અને નવ આંગળી, ત્રીજા પાથડામાં નવ ધનુષ, એક હાથ અને બાર આંગળની, ચોથા પાથડામાં દશ ધનુષ, પદર આંગળની, પાંચમા પાથડામાં દશ ધનુષ, ત્રણ હાથ અને અઢાર આંગળની છઠ્ઠા પાથડામાં અગીઆર ધનુષ બે હાથ અને એકવીસ આગળની, સાતમા પાથડામાં બાર ધનુષ, ને બે હાથની, આઠમા પાથડામા તેર ધનુષ એક હાથ અને ત્રણ અંગુલની, નવમા પાથડામાં ચૌદ ધનુષ, છ આગળની, દશમા પાથડામાં ચૌદ ધનુષ ત્રણ હાથ અને નવ અંગુલની તથા અગીયારમા પાથડામાં પૂર્વોક્ત શરીરાવગાહનાનું પ્રમાણ જાણવુ જોઇએ

એ પ્રકારે પ્રથમ પાથડામા જે અવગાહનાનુ પ્રમાણ કહેલું છે, તેમાં ત્રણ હાથ વધારે અને ત્રણ અગુલ અધિક પ્રમાણ કહેલું છે તે જોડવાથી અવગાહનાનું પ્રમાણ થાય છે. એજ પ્રકારે પ્રત્યેક પાથડામાં સમજી લેવું જોઇએ. કહ્યુ પણ છે-

पञ्चदश धनूंषि द्वे रत्नी। द्वादश चाङ्गुलानि देहप्रमाणं तु विज्ञेयम् ॥२॥ अस्य गाथाद्वयस्यायं भावः-प्रथमपृथिव्यां त्रयोदशे प्रस्तटे उत्कृष्टेन य एव उत्सेधउक्तः-सप्तधनुः करत्रय षडङ्गुलरूपः, स एव द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायां पृथिव्यां प्रथमे प्रस्तटे उत्सेधो ज्ञातव्यो भवति, ततः प्रस्तटे प्रस्तटे वृद्धिरवसेया, त्रयोहस्ताः त्रीणि चाङ्गुलानि इत्येवं रीत्या एकादशे प्रस्तटे उत्कृष्टेन भवधारणीयशरीरपरिमाणं पञ्चदश धनूंषि द्वौ हस्तौ द्वादश चाङ्गुलानि इत्यवसेयम्, 'तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइ भागं, उक्कोसेणं एकतीसं धणूइं एका य रयणी' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रियामध्ये याऽसौ उत्तर-

---

इसी प्रकार प्रत्येक पाथडे में समझ लेना चाहिए। कहा भी है-पहली पृथ्वी के तेरहवें पाथडे में जो अवगाहना का प्रमाण है, वही दूसरी पृथ्वी के प्रथम पाथडे में है उससे तीन हाथ एवं तीन अंगुल अधिक दूसरे पाथडे में है। इस प्रकार प्रत्येक पाथडेमें तीन हाथ और तीन अंगुल की वृद्धि करके अवगाहना का प्रमाण समझना चाहिए ॥१॥ ग्यारहवें पाथडे में पन्द्रह धनुष, दो हाथ और बारह अंगुल देहप्रमाण जानना चाहिए ॥२॥

इन दोनों गाथाओं का भाव यह है कि-प्रथम रत्नप्रभा पृथ्वी के तेरहवे प्रस्तर में जो उत्कृष्ट अवगाहना का प्रमाण सात धनुष, तीन हाथ और छह अंगुल कहा है वही अवगाहना प्रमाण शर्कराप्रभा पृथ्वी के पहले पाथडे में समझना चाहिए। तत्पश्चात् प्रत्येक पाथडे में तीन हाथ और तीन अंगुल की वृद्धि करते जाना चाहिए। इस प्रकार वृद्धि करते-करते ग्यारहवें पाथडे में भवधारणीय शरीर की उत्कृष्ट अवगाहना पन्द्रह धनुष, दो हाथ और बारह अंगुल की होतीहै।

भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय अवगाहना में से जो उत्तरवैक्रिय अवगा-

---

પહેલી પૃથ્વીના તેરમા પાથડામાં જે અવગાહનાનું પ્રમાણ છે, તેજ બીજી પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં છે, તેનાથી ત્રણ હાથ અને ત્રણ અંગુલ અધિક બીજા પાથડામાં છે એજ રીતે પ્રત્યેક પાથડામાં ત્રણ હાથ અને ત્રણ અંગુલની વૃદ્ધિ કરવાથી અવગાહનાનું પ્રમાણ બને છે તેમ સમજવું જોઈએ. ॥૧॥

અગીયારમાં પાથડામાં પંદર ધનુષ, બે હાથ અને બાર અંગુલ દેહપ્રમાણ જાણવું જોઈએ. ॥૨॥

આ બન્ને ગાથાઓનો ભાવ એ છે કે પ્રથમ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના તેરમાં પ્રસ્તરમાં જે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનું પ્રમાણ સાત ધનુષ ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ કહ્યું છે, તેજ અવગાહનનું પ્રમાણ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પાથડામાં સમજવું જોઇએ. તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક પાથડામાં ત્રણ હાથ અને ત્રણ અંગુલની વૃદ્ધિ કરતા જવી જોઈએ, એ રીતે વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં અગિયારમા પાથડામાં ભવધારણીય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પંદર ધનુષ, બે હાથ અને બાર અંગુલની થાય છે.

वैक्रिया शर्कराप्रभापृथिव्यानैरयिकशरीरावगाहना भवति सा जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येय भागमात्रम्, उत्कृष्टेन एकत्रिंशद् धनूंषि एकं च रत्निरवसेया, तत्रोत्कृष्टेन एकत्रिंशद् धनूंषि एकोहस्तश्च एकादशे प्रस्तटे अवसेयः, तदन्येषु तु प्रस्तटेषु स्वस्व भवधारणीयापेक्षया द्विगुणम् अवगन्तव्यम् २, गौतमः पृच्छति–'वालुयप्पभाए पुच्छा' वालुकाप्रभायाः पृथिव्या नैरयिकाणां शरीरावगाहना किं महालया प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह–'भवधारणिज्जा एकतीसं धणूइं एका रयणी' भवधारणीया द्वितीयपृथिवी नैरयिकशरीरावगाहना एकत्रिंशद् धनूंषि एका रत्निरवसेया सा च नवमप्रस्तटापेक्षया बोध्या, तदन्येषु प्रस्तटेषु निम्नरीत्या अवसेया, तथाहि–वालुकाप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे भवधारणीया पञ्चदश धनूंषि द्वौ हस्तौ द्वादशाङ्गुलानि, द्वितीये प्रस्तटे सप्तदशधनूंषि द्वौ हस्तौ सार्द्धसप्ताङ्गुलानि, तृतीये प्रस्तटे

हना है, वह शर्कराप्रभा पृथ्वी के नारकों की जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट इकतीस धनुष एवं एक हाथ की होती है। यह उत्कृष्ट अवगाहना ग्यारहवें पाथडे में पाई जाती है। अन्य पाथडों में अपने-अपने भवधारणीय शरीर कीअवगाहना दुगुनी-दुगुनी होती है।

गौतमस्वामी–हे भगवन्! वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारकों की शरीरावगाहना कितनी बडी कही गई है?

भगवान्–हे गौतम! तृतीय पृथ्वी के नारकों की भवधारणीय शरीरावगाहना एकतीस धनुष, एक हाथ की होती है। यह अवगाहना नौवें पाथडे की अपेक्षा से है। अन्य पाथडों में निम्न प्रकार जाननी चाहिए–वालुकाप्रभा के पहले पाथडे में भवधारणीय अवगाहना पन्द्रह धनुष, दो हाथ और बारह अंगुल की है। दूसरे पाथडे में सतरह धनुष, दो हाथ और साढे सात अंगुल की, होती

ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહનામાથી જે ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે તે શર્કરા પ્રભા પૃથ્વીના નારકોની જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક-ત્રીય ધનુષ તેમજ એક હાથની હોય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અગીયારમા પાથડામાં મળી આવે છે. અન્ય પાથડાઓમાં પોતપોતાના ભવધારણીય શરીરની અવગાહનાથી બમણી બમણી અવગાહના થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્! ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની શરીરાવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! તૃતીય પૃથ્વીના નારકોની ભવધારણીય શરીરાવગાહના એક ત્રીસ ધનુષ અને એક હાથની હોય છે. આ અવગાહના નવમા પાથડાની અપેક્ષા એ છે. અન્ય પાથડાઓમાં નિમ્ન પ્રકારે જાણવી જોઇએ—

વાલુકાપ્રભાના પ્રથમ પાથડામાં ભવધારણીય અવગાહના પંદર ધનુષ બે હાથ અને બાર અંગુલની છે. બીજા પાથડામાં સત્તર ધનુષ, બે હાથ અને સાડાસાત અંગુલની હોય

एकोनविंशति धनूंषि द्वौ हस्तौ त्रीणि अङ्गुलानि, चतुर्थे प्रस्तटे एकविंशति धनूंषि एको हस्तः सार्द्धद्वाविंशतिरङ्गुलानि, पञ्चमे प्रस्तटे त्रयोविंशति धनूंषि एको हस्तोऽष्टादशचाङ्गुलानि, षष्ठे प्रस्तटे पञ्चविंशति धनूंषि एको हस्तः सार्द्धत्रयोदशाङ्गुलानि, सप्तमे प्रस्तटे सप्तविंशति धनूंषि एको हस्तो नवचाङ्गुलानि, अष्टमे प्रस्तटे एकोनत्रिंशद् धनूंषि एको हस्तः सार्द्धचत्वारि चाङ्गुलानि, नवमे प्रस्तटे पूर्वोक्तरूपं परिमाणमेव, तथा च प्रथमप्रस्तटे प्रतिपादितस्योपर्युपरिप्रस्तटे सप्तहस्त सार्द्धैकोनविंशत्यङ्गुलप्रक्षेपेण पूर्वोक्तं प्रस्तटेषु परिमाणं लभ्यते, तथा चोक्तम्-'सो चेव य तइयाए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो। सत्तरयणीउ अंगुल ऊणवीसं सड्ढ वुड्ढीय ॥१॥ पयरे पयरे य तहा नवमे पयरंमि होइ उस्सेहो। धणुयाणि एगतीसं एका रयणी य नायव्वा' ॥२॥ स एव च तृतीयस्यां प्रथमे प्रस्तटे भवति उत्सेधः। सप्तरत्नयोऽङ्गुलानि एकोनविंशतिः सार्द्धवृद्धिश्च ॥१॥ प्रस्तटे प्रस्तटे च तथा नवमे प्रस्तटे भवति उत्सेधः धनूंषि एकत्रिंशद् एका रत्निश्च ज्ञातव्या ॥२॥ अस्य गाथा द्वयस्य भावार्थः-द्वितीयस्याः शर्कराप्रभाया एकादशे प्रस्तटे भवधारणीयायाः शरीरावगाहनाया उत्कृष्टेन उत्सेधः-

है, तीसरे पाथडे में उन्नीस धनुष, दो हाथ और तीन अंगुल की, चौथे पाथडे में इक्कीस धनुष, एक हाथ और साढे बाईस अंगुल की, पांचवें पाथडे में तेईस धनुष, एक हाथ और अठारह अंगुल की, छठे पाथडे में पच्चीस धनुष, एक हाथ और साढे तेरह अंगुल की, सातवें पाथडे में सत्ताईस धनुष, एक हाथ और नौ अंगुल की, आठवें पाथडे में उनतीस धनुष एक हाथ और साढे चार अंगुल की, तथा नौवे पाथडे में पूर्वोक्त परिमाण वाली शरीरावगाहना होती है। इस प्रकार पहले पाथडे में जो अवगाहनाप्रमाण कहा गया है, उसमें सात हाथ और साढे उन्नीस अंगुल बढाने से आगे-आगे पाथडों में पूर्वोक्त अवगाहना सिद्ध होती है। कहा भी है-दूसरी शर्कराप्रभा पृथ्वी के ग्यारहवें पाथडे में भवधारणीय शरीर की अवगाहना जो पन्द्रह धनुष, दो हाथ और बारह अंगुल की कही

છે, ત્રીજા પાથડામાં ઓગણીશ ધનુષ, બે હાથ અને ત્રણ અંગુલની, ચોથા પાથડામાં એકવીશ ધનુષ, એક હાથ અને સાડી બાવીસ અંગુલની, પાંચમા પાથડામા ત્રેવીસ ધનુષ એક હાથ અને અઢાર અંગુલની, છટ્ઠા પાથડામાં પચીસ ધનુષ, એક હાથ અને સાડાતેર અંગુલની, સાતમા પાથડામાં સત્યાવીસ ધનુષ, એક હાથ અને નવ અંગુલની, આઠમા પાથડામાં ઓગણત્રીસ ધનુષ, એક હાથ અને સાડાચાર અંગુલની તથા નવમા પાથડામા પૂર્વોક્ત પરિમાણ વાળી શરીરાવગાહના હોય છે. એ પ્રકારે પહેલા પાથડામાં જે અવગાહનાનું પ્રમાણ કહેલું છે, તેમાં સાત હાથ અને સાડી ઓગણીસ અંગુલ વધારવાથી આગળ આગળના પાથડાઓની અવગાહના સિદ્ધ થાય છે. કહ્યું પણ છે-

બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના અગીયારમા પાથડાના ભવધારણીય શરીરની અવગાહના જે પંદર ધનુષ, બે હાથ અને બાર અંગુલની કહી છે, તેજ અવગાહના ત્રીજી વાલુકા

'पञ्चदश धनूंषि द्वौहस्तौ द्वादशाङ्गुलानि' उक्तः स एव तृतीयस्याः वालुकाप्रभायाः पृथिव्याः प्रथमे प्रस्तटे उत्सेधो भवति, ततः प्रतरे प्रतरे वृद्धिरवसेया सप्तहस्ताः सार्द्धानि चैकोनविंशतिरङ्गुलानि, तथा सति नवमे प्रस्तटे पूर्वोक्तं भवधारणीयशरीरावगाहनापरिमाणम्-एकत्रिंशद् धनूंषि एको हस्तो भवति, अथ तस्यैव वालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकस्योत्तरवैक्रियोत्कृष्टशरीरावगाहनापरिमाणमाह-'उत्तरवेउव्विया छावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ' उत्तरवैक्रियाशरीरावगाहना षट्षष्टि धनूंषि द्वे रत्नी द्वौहस्तौ अवसेया, एतच्च परिमाणं नवम प्रस्तटापेक्षयाऽवसेयम्, तदन्येषु स्वस्वभवधारणीयप्रमाणापेक्षया द्विगुणं द्विगुणमवगन्तव्यम् ३। अथ चतुर्थ्यां पङ्कप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकस्योत्कृष्टेन भवधारणीयां शरीरावगाहनामाह-'पंकप्पभाए भवधारणिज्जा बावट्ठिं धणूइं दो रयणीओ' पङ्कप्रभायां भवधारणीया नैरयिकशरीरावगाहना-द्वाषष्टि धनूंषि द्वे रत्नी-द्वौहस्तौ विज्ञेया, एतच्च परिमाणं सप्तमे प्रस्तटेऽवसेयम्, पङ्क-

---

है, वह अवगाहना तीसरी वालुकाप्रभा पृथ्वी के प्रथम पाथडे में होती है। तत्पश्चात् प्रत्येक पाथडे में सात हाथ और साढे उन्नीस अंगुल की वृद्धि करनी चाहिए। इस प्रकार वृद्धि करने पर नौवें पाथडे में पूर्वोक्त अवगाहना का प्रमाण इकतीस धनुष, एक हाथ सिद्ध होता है।

अब वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारकों की-उत्तर वैक्रिय की उत्कृष्ट शरीरावगाहना का परिमाण कहते हैं-उत्तर वैक्रिय शरीरावगाहना बासठ धनुष एवं दो हाथ समझनी चाहिए। परिमाण नौवें पाथडे की अपेक्षा से है। अन्य पाथडे में अपने-अपने भवधारणीय अवगाहना प्रमाण की अपेक्षा दुगुनी-दुगुनी अवगाहना होती है।

अब चौथी पंकप्रभा पृथ्वी के नारकों की उत्कृष्ट भवधारणीय शरीरावगाहना कहते हैं-

पंकप्रभा पृथ्वी में भवधारणीय नारक शरीरावगाहना बासठ धनुष और

પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં હોય છે. તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક પાથડામાં સાત હાથ અને સાડી ઓગણીસ અંગુલની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. એ રીતે વૃદ્ધિ કરવાથી નવમા પાથડામાં પૂર્વોક્ત અવગાહનાનું પ્રમાણ એકત્રીસ ધનુષ, એક હાથ સિદ્ધ થાય છે.

હવે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના ઉત્તરવૈક્રિયની ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગાહનાનું પરિમાણ કહે છે—

ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના બાસઠ ધનુષ તેમજ બે હાથ સમજવી જોઈએ. એ પરિમાણ નવમા પાથડાની અપેક્ષાથી છે. અન્ય પાથડાઓમાં પોતપોતાના ભવધારણીય અવગાહના પ્રમાણની અપેક્ષાએ બમણી બમણી અવગાહના થાય છે.

હવે ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના કહે છે—

પંકપ્રભા પૃથ્વીમાં ભવધારણીય નારક શરીરાવગાહના બાસઠ ધનુષ અને બે હાથની

प्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे एकत्रिंशद् धनूंषि एको हस्तः, द्वितीये प्रस्तटे षट्त्रिंशद् धनूंषि एको-हस्तो विंशतिरङ्गुलानि, तृतीये प्रस्तटे एकचत्वारिंशद् धनूंषि द्वौ हस्तौ षोडश चाङ्गुलानि, चतुर्थे प्रस्तटे षट्चत्वारिंशद् धनूंषि त्रयो हस्ताः द्वादशाङ्गुलानि, पञ्चमे प्रस्तटे द्विपञ्चाशद् धनूंषि अष्टौ चाङ्गुलानि, षष्ठे प्रस्तटे सप्तपञ्चाशद् धनूंषि एको हस्तश्चत्वारि चाङ्गुलानि, सप्तमे प्रस्तटे तु पूर्वोक्तरूपं परिमाणमेव, तथा च प्रथमे प्रस्तटे प्रतिपादितस्य परिमाणस्योपर्युपरि प्रस्तटे क्रमेण पञ्चधनूंषि विंशतिरङ्गुलानि इत्येवं रूपा वृद्धिरवसेया, ततो यथोक्तं प्रस्तटे परिमाणं भवति, तथा चोक्तम्-'सो चेव चउत्थीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो। पंच धणुवीस अंगुल पयरे पयरे य वुड्ढीया ॥१॥ जो सत्तमए पयरे नेरइयाणं तु होइ उस्सेहो। बासट्ठी धणुयाणं दोण्णिरयणीय बोद्धव्वा ॥२॥ स चैव चतुर्थ्याः प्रथमे प्रस्तटे भवति उत्सेधः। पञ्चधनूंषि विंशतिरङ्गुलानि प्रतरे प्रतरे च वृद्धिश्च ॥१॥ यः सप्तमे

दो हाथ की जाननी चाहिए। अवगाहना का यह परिमाण सातवें पाथडे में जानना चाहिए। पंकप्रभा के प्रथम पाथडे में इकतीस धनुष और एक हाथ, दूसरे पाथडे में छत्तीस धनुष, एक हाथ और वीस अंगुल, तीसरे पाथडे में इकतालीस धनुष, दो हाथ और सोलह अंगुल, चौथे पाथडे में छियालीस धनुष, तीन हाथ और बारह अंगुल, पांचवें पाथडे में बावन धनुष, आठ अंगुल, छठे पाथडे में सत्तावन धनुष, एक हाथ और चार अंगुल तथा सातवें पाथडे में पूर्वोक्त अर्थात् बासठ धनुष और दो हाथ की अवगाहना होती है। इस प्रकार पहले पाथडे में अवगाहना का जो परिमाण प्रतिपादित किया गया है, उसमें क्रम से पांच धनुष और वीस अंगुल की वृद्धि प्रत्येक पाथडे में होती गई है। प्रत्येक पाथडे में इतनी वृद्धि करने पर पूर्वोक्त अवगाहना मान निष्पन्न होता है। कहा भी है-तीसरी पृथ्वी के नौवें पाथडे में जो अवगाहना प्रमाण कहा गया है, वही प्रमाण चौथी पृथ्वी के प्रथम

જાણવી જોઈએ. અવગાહનાનું આ પરિમાણ સાતમાં પાથડામાં જાણવું જોઈએ. પંકપ્રભાના પ્રથમ પાથડામાં એકત્રીસ ધનુષ અને એક હાથ, બીજા પાથડામાં, છત્રીસ ધનુષ, એક હાથ અને વીસ અંગુલ, ત્રીજા પાથડામાં એકતાલીસ ધનુષ, બે હાથ અને સોલ અંગુલ, ચોથા પાથડામાં છેંતાલીસ ધનુષ, ત્રણ હાથ અને બાર અંગુલ, પાંચમા પાથડામાં બાવન ધનુષ અને આઠ આંગળ, છટ્ઠા પાથડામાં સત્તાવન ધનુષ એક હાથ અને ચાર આંગળ તથા સાતમા પાથડામાં પૂર્વોક્ત અર્થાત્ બાસઠ ધનુષ, અને બે હાથની અવગાહના થાય છે.

એ પ્રકારે પહેલા પાથડામાં અવગાહનાનું જે પરિમાણ પ્રતિપાદિત કરેલું છે, તેમાં ક્રમથી પાંચ ધનુષ અને વીસ અંગુલની વૃદ્ધિ પ્રત્યેક પાથડામાં થયેલી છે. પ્રત્યેક પાથડામાં એટલી વૃદ્ધિ કરવાથી પૂર્વોક્ત અવગાહનાનું માન નિષ્પન્ન થાય છે, કહ્યું પણ છે-

ત્રીજી પૃથ્વીના નવમા પાથડામાં જે અવગાહના પ્રમાણ કહેલું છે, તેજ પ્રમાણ

प्रतरे नैरयिकाणां तु भवति उत्सेधः । द्वाषष्टि धनूंषि द्वे रत्नी च बोद्धव्ये ॥८॥ पूर्वोक्तयो-र्वास्यापि गाथाद्वयस्यार्थोऽवगन्तव्यः स्पष्टत्वान्नोक्तः, अथ चतुर्थ्या एव पृथिव्या उत्कृष्टेनोत्तरवैक्रियशरीरावगाहनामानमाह-'उत्तरवेउव्विया पणवीसं धणुसयं' पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणामुत्तरवैक्रियाशरीरावगाहना पञ्चविंशत्यधिकं धनुःशतमवगन्तव्या, एतच्च परिमाणं सप्तमे प्रस्तटे अवसेयम्, तदितरेषु प्रस्तटेषु निजनिजभवधारणीयापेक्षया द्विगुणद्विगुणमवगन्तव्यम् ४, अथ पञ्चमपृथिवीनैरयिकशरीरावगाहनामानमाह-'धूमप्पभाए भवधारणिज्जा पणवीसं धणुसयं' धूमप्रभायाः पृथिव्या नैरयिकाणां भवधारणीया शरीरावगाहना पञ्चविंशत्यधिकं धनुश्शतमवगन्तव्या, एतच्च परिमाणं पञ्चमप्रस्तटापेक्षया विज्ञेयम्, प्रथमे प्रस्तटे द्वाषष्टि धनूंषि द्वौ हस्तौ, द्वितीये प्रस्तटे अष्टसप्तति धनूंषि एका वितस्तिः, तृतीये प्रस्तटे त्रिनवति धनूंषि त्रयो

पाथडे में समझना चाहिए। तत्पश्चात् पांच धनुष और बीस अंगुल की प्रत्येक पाथडे में वृद्धि करनी चाहिए। इस प्रकार वृद्धि करते करते सातवें पाथडे में बासठ धनुष और दो हाथ की अवगाहना होती है।

अब चौथी पृथ्वी की उत्तरवैक्रिय अवगाहना का प्रमाण कहा जाता है-पंकप्रभा पृथ्वी के नारकों की उत्तरवैक्रिय अवगाहना का प्रमाण एक सौ पच्चीस धनुष जानना चाहिए, यह अवगाहना सातवें पाथडे में पाई जाती है। अन्य पथडों में अपने-अपने भवधारणीय शरीर की अवगाहना से दुगुनी-दुगुनी अवगहना समझ लेनी चाहिए।

पांचवी पृथ्वी के नारकों के शरीर की अवगाहना का प्रमाण बतलाते हैं-धूमप्रभा पृथ्वी के नारकों की भवधारणीय शरीरावगाहना एक सौ पच्चीस धनुष की समझनी चाहिए। यह अवगाहना पांचवें पाथडे की अपेक्षा से कही गई है। प्रथम पाथडे में बासठ धनुष और दो हाथ, दूसरे पाथडे में अठहत्तर धनुष

ચોથી પૃથ્વીના પાથડામાં સમજવું જોઈએ. તત્પશ્ચાત્ પાચ ધનુષ અને વીસ અંગુલની પ્રત્યેક પાથડામા વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. એ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં સાતમા પાથડામાં બાસઠ ધનુષ અને બે હાથની અવગાહના થાય છે.

હવે ચોથી પૃથ્વીની ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહનાનું પ્રમાણુ કહેવાય છે—

પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહનાનું પ્રમાણુ એકસો પચ્ચીસ ધનુષ જાણવું જોઈએ. આ અવગાહના સાતમા પાથડામા મળે છે અન્ય પાથડાઓમા પોતપોતાના ભવધારણીય શરીરની અવગાહનાથી બમણી-બમણી અવગાહના સમજી લેવી જોઈએ.

પાંચમી પૃથ્વીના નારકોના શરીરની અવગાહનાનું પ્રમાણુ બતાવે છે—

ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ભવધારણીય શરીરાવગાહના એકસો પચ્ચીસ ધનુષની સમજવી જોઈએ, આ અવગાહના પાંચમા પાથડાની અપેક્ષાએ કહેલી છે. પ્રથમ પાથડામાં બાસઠ ધનુષ અને બે હાથ, બીજા પાથડામા અઠયોતેર ધનુષ અને એક વિતસ્તિ (વેંત)

हस्ताः, चतुर्थे प्रस्तटे नवोत्तरं धनुः शतम् एको हस्तः एका च वितस्तिः, पञ्चमे प्रस्तटे तु पूर्वोक्तपरिमाणमेव, तथा च प्रथमे प्रस्तटे प्रतिपादितस्य परिमाणस्योपर्युपरि प्रस्तटे क्रमेण पञ्चदशधनुः सार्द्धहस्तद्वयप्रक्षेपेण पूर्वोक्तं पञ्चमे प्रस्तटे परिमाणं भवति, तथा चोक्तम्-'सो-च्चेवय पंचमीए पढमे पयरंमि होइउस्सेहो। पण्णरस धणूणि दोहत्थ सड्ढपयरेसु वुड्ढीय ॥१॥ तह पंचमए पयरे उस्सेहो धणुसयं तु पणवीसं" सचैव च पञ्चम्याः प्रथमे प्रतरे भवति उत्सेधः। पञ्चदशधनूंषि द्वौ हस्तौ सार्द्धौप्रतरेषु वृद्धिश्च ॥१॥ तथा पञ्चमे प्रतरे उत्सेधो धनुःशतं तु पञ्चविंशतिकम् ॥" पूर्वोक्तरीत्यैव अस्यापि गाथाद्वयस्यार्थे स्पष्टत्वात् स्वयमूहनीयः, अथ पञ्चमपृथिवीनैरयिकोत्तरवैक्रियशरीरावगाहना परिमाणमाह-'उत्तरवेउव्विया अड्ढा-इज्जाइं धणुसयाइं' धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाणामुत्कृष्टेन उत्तरवैक्रियाशरीरावगाहना अर्द्धतृती-

---

एवं एक वितस्ति 'बिलात' तीसरे पाथडे में तिरानवे धनुष और तीन हाथ, चौथे पाथडे में एक सौ नौ धनुष, एक हाथ और वितस्ति तथा पांचवें पाथडे में पूर्वोक्त प्रमाण वाली अवगाहना होती है। इस प्रकार पहले पाथडे में अवगाहना का जो प्रमाण बतलाया गया है, उसमें अनुक्रम से पन्द्रह धनुष तथा अढाई हाथ मिलाते जाने से आगे-आगे के पाथडों की अवगाहना का प्रमाण निकल आता है। कहा भी है-चौथी पृथ्वी के सातवें पाथडे में नारक शरीर की जितनी अवगाहना कही है, उतनी ही पांचवीं पृथ्वी के प्रथम पाथडेमें समझनी चाहिए। तत्पश्चात् पन्द्रह धनुष और अढाई हाथ प्रत्येक पाथडे में वृद्धि करना चाहिए। इस प्रकार वृद्धि करने से पांचवें पाथडे में एक सौ पच्चीस धनुष की अवगाहना होती है।

अब पांचवीं पृथ्वी के नारकों की उत्तर वैक्रिय शरीर की अवगाहना का कथन किया जाता है-

---

ત્રીજા પાથડામાં ત્રાણુ ધનુષ અને ત્રણ હાથ, ચોથા પાથડામાં એકસો નવ ધનુષ, એક હાથ અને વિતસ્તિ, તથા પાંચમાં પાથડામાં, પૂર્વોક્ત પ્રમાણુ વાળી અવગાહના હોય છે. એ પ્રકારે પહેલા પાથડામાં અવગાહનાનું જે પ્રમાણ બતાવ્યું છે, તેમાં અનુક્રમથી પંદર ધનુષ તથા અઢી હાથ મેળવતા જવાથી આગળ-આગળના પાથડાઓનો અવગાહનાનું પ્રમાણુ નિકળી આવે છે. કહ્યુ પણ છે-

ચોથી પૃથ્વીના સાતમા પાથડામાં નારક શરીરની જેટલી અવગાહના કહી છે, તેટલી જ પાંચમી પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં સમજવી જોઇએ. તત્પશ્ચાત્ પંદર ધનુષ અને અઢી હાથની પ્રત્યેક પાથડામાં વૃદ્ધિ કરવી જોઇએ. આ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરવાથી પાંચમા પાથડામાં એકસો પચીસ ધનુષની અવગાહના થાય છે.

હવે પાંચમી પૃથ્વીના નારકોના ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અવગાહનાનું કથન કરાય છે-

ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના અઢીસો ધનુષની સમજવી જોઇએ. આ પરિમાણુ પાંચમા પાથડાની અપેક્ષાથી છે. અન્ય પાથડાઓમાં પોતપોતાના

यानि धनुःशतानि-सार्द्धद्वयधनुःशतमवगन्तव्या, एतच्च परिमाणं पञ्चमप्रस्तटापेक्षयाऽवसेयम्, तदितरेषु प्रस्तटेषु निजनिजभवधारणीयापेक्षया द्विगुणं द्विगुणमवगन्तव्यम्, अथ षष्ठ्याः पृथिव्या नैरयिकशरीरावगाहनामानमाह-'तमाए भवधारणिज्जा अड्ढाइज्जाइं धणूसयाइं' तमायाः पृथिव्या नैरयिकाणां भवधारणीया शरीरावगाहना उत्कृष्टेन अर्द्धतृतीयानि धनुः-शतानि-सार्द्धद्वयधनुःशतमवगन्तव्यम्, एतच्च परिमाणं तृतीयप्रस्तटापेक्षया प्रत्येतव्यम्, प्रथमे प्रस्तटे तु पञ्चविंशत्यधिकं धनुःशतम्, द्वितीये प्रस्तटे तु सार्द्धसप्ताशीत्यधिकं धनुः-शतम्, तृतीयप्रस्तटे पुनः पूर्वोक्तपरिमाणमेव, तथा च प्रथमप्रस्तटे प्रतिपादितस्य परिमाण-स्योपर्युपरिप्रस्तटे सार्द्धद्विषष्टिधनुःप्रक्षेपेण तृतीये प्रस्तटे पूर्वोक्तं परिमाणमुपपद्यते, तथा चोक्तम्-'सो चेवय छट्ठीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो। बावट्ठिधणुयसड्ढा पयरे पयरे य वुड्ढीओ

धूमप्रभा पृथ्वी के नारकों की उत्तर वैक्रिय अवगाहना अढाई सौ धनुष की समझनी चाहिए। यह परिमाण पांचवें पाथडे की अपेक्षा से है। अन्य पाथडों में अपने-अपने भवधारणीय अवगाहना के प्रमाण से दुगुना-दुगुना अवगाहना प्रमाण जानना चाहिए।

अब छठी पृथ्वी के नारकों की अवगाहना का प्रमाण कहा जाता है-तमा नामक छठी पृथ्वी में शरीर की उत्कृष्ट अवगाहना अढाई सौ धनुष की होती है। यह अवगाहना परिमाण तीसरे पाथडे की अपेक्षा से है। पहले पाथडे में एक सौ पच्चीस धनुष की, दूसरे पाथडे में एक सौ साढे सत्तासी धनुष की और तीसरे पाथडेमें पूर्वोक्त प्रमाण वाली-अवगाहना है। पहले पाथडे में अव-गाहना का जो परिमाण कहा गया है, उसमें साढे बासठ धनुष प्रत्येक पाथडे में सम्मिलित करने से तीसरे पाथडे में उपर्युक्त परिमाण सिद्ध हो जाता है। इस प्रकार पहले पाथडे में अवगाहना का जो परिमाण बतलाया गया है, उसमें ऊपर-ऊपर के पाथडे मे साढे बासठ प्रत्येक में बढा देने पर तीसरे पाथडे में

ભવધારણીય અવગાહનાના પ્રમાણથી બમણુ-બમણુ અવગાહનાનું પ્રમાણુ જાણવું જોઇએ.

હવે છઠ્ઠી પૃથ્વીના નારકોની અવગાહનાનું પ્રમાણુ કહેવાય છે-

તમાનામક છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અઢીસો ધનુષની હોય છે. આ અવગાહનાનું પરિમાણુ ત્રીજા પાથડાની અપેક્ષાથી છે. પહેલા પાથડામાં એકસો પચ્ચીસ ધનુષની, બીજા પાથડામાં એકસો સાડીસત્યાસી ધનુષની, ત્રીજા પાથડામા પૂર્વોક્ત પ્રમાણુ વાળી અવગાહના સમજવી. પહેલા પાથડામાં અવગાહનાનુ જે પરિમાણુ કહેલું છે, તેમાં સાડા બાસઠ ધનુષ પ્રત્યેક પાથડામા સંમિલિત કરવાથી ત્રીજા પાથડામા ઉપર્યુક્ત પરિમાણુ સિદ્ધ થઈ જાય છે એ પ્રકારે પહેલા પાથડામાં અવગાહનાનું જે પરિમાણુ બતાવેલું છે તેમાં ઉપરના પાથડામાં સાડા બાસઠ દરેકમાં વધારવાથી ત્રીજા પાથડામાં ઉલ્લિખિત પ્રમાણુ નિષ્પન્ન થાય છે. કહ્યુ પણુ છે-પાંચમી પૃથ્વીના પાંચમાં પાથડામાં અવગાહનાનું

॥१॥ छट्ठीए तइयपयरे दो सय पण्णासयाहोंति'' स चैव च षष्ठ्याः प्रथमे प्रतरे भवति उत्सेधः। द्वाषष्टि धनूंषि सार्द्धानि प्रतरे प्रतरे च वृद्धयः ॥१॥ षष्ठ्यां तृतीयप्रतरे द्विशतं पञ्चाशत् भवन्ति, अस्या अपि सार्द्धगाथाया अर्थः स्पष्टः, अथ षष्ठपृथिव्या नैरयिकाणामुत्कृष्टेनोत्तरवैक्रियशरीरावगाहनापरिमाणमाह-'उत्तरवेउव्विया पंचधणुसयाइं' तमःप्रभापृथिवीनैरयिकाणामुत्कृष्टेन उत्तरवैक्रियशरीरावगाहना पञ्चधनुःशतानि अवगन्तव्या, एतदपि परिमाणं तृतीयप्रस्तटापेक्षयाऽवगन्तव्यम्, प्रथमद्वितीययोः प्रस्तटयोस्तु स्वस्वभवधारणीयापेक्षया द्विगुणं द्विगुणमवसेयम् ६, अथाधःसप्तमपृथिव्याः शरीरावगाहनामानमाह-'अहे सत्तमाए भवधारणिज्जा पंच धणुसयाइं एवं उक्कोसेणं' अधःसप्तम्याः पृथिव्या नैरयिकाणां भवधारणीयाशरीरावगाहना उत्कृष्टेन पञ्चधनुःशतानि अवसेया इत्येवमुत्कृष्टेनोक्ता 'उत्तरवेउव्विया धणुसहस्सं' अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकस्य उत्तरवैक्रिया शरीरावगाहना तु धनुः सहस्रम् अवसेया,

---

उल्लिखित प्रमाण निष्पन्न होता है। कहा भी है-पांचवीं पृथ्वी के पांचवें पाथडे में अवगाहना का जो प्रमाण कहा है, वही प्रमाण छठी पृथ्वी के प्रथम पाथडे में होता है। तत्पश्चात् प्रत्येक पाथडे में साढे बासठ धनुष मिलाना चाहिए। ऐसा करने से छठी पृथ्वी के तीसरे पाथडे में अढाई सौ धनुष की अवगाहना सिद्ध होती है।

अब छट्ठी पृथ्वी के नारकों की उत्कृष्ट उत्तर वैक्रिय अवगाहना का परिमाण कहते हैं-छठी तमा पृथ्वी के नारकों की उत्कृष्ट उत्तर वैक्रिय अवगाहना पांच सौ धनुष की समझनी चाहिए। यह परिमाण भी तीसरे प्रस्तर की अपेक्षा से कहा गया है। प्रथम और द्वितीय प्रस्तर में अपने-अपने भवधारणीय शरीर की अवगाहना से दुगुनी-दुगुनी अवगाहना होती है।

अब सातवीं पृथ्वी के नारकों के शरीर की अवगाहना कही जाती है-सातवीं पृथ्वी के नारकों की उत्कृष्ट भवधारणीय शरीरावगाहना पांच सौ धनुष की कही गई है और उत्तर वैक्रिय अवगाहना एक हजार धनुष की होती है।

જે પ્રમાણુ કહ્યું છે, તેજ પ્રમાણુ છટ્ઠી પૃથ્વીના પ્રથમ પાથડામાં હોય છે. તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક પાથડામાં સાડી બાસઠ ધનુષ મેળવવાં જોઇએ. એમ કરવાથી છટ્ઠી પૃથ્વીના ત્રીજા પાથડામાં અઢીસો ધનુષની અવગાહના સિદ્ધ થાય છે.

હવે છટ્ઠી પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહનાનું પરિમાણુ કહે છે-

છટ્ઠી તમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના પાંચસો ધનુષની સમજવી જોઇએ આ પરિમાણુ પણ ત્રીજા પ્રસ્તરની અપેક્ષાથી કહેલ છે. પ્રથમ અને દ્વિતીય પ્રસ્તરમાં પોત-પોતાના ભવધારણીય શરીરની અવગાહનાથી બમણી-બમણી અવગાહના હોય છે.

હવે સાતમી પૃથ્વીના નારકોના શરીરની અવગાહન કહેવાય છે-

સાતમી પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચસો ધનુષની કહેલી છે અને ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના એકહજાર ધનુષની હોય છે.

अत्र सर्वत्र रत्नप्रभादिनैरयिकाणां जघन्येन भवधारणीया शरीरावगाहना अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणा, उत्तरवैक्रिया शरीरावगाहना तु अङ्गुलस्य संख्येयभागप्रमाणा अवसेयेत्यभिप्रायेणाह-'जहण्णेणं भवधारणिज्जा अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उत्तरवेउव्विया अंगुलस्स संखेज्जइभागं' जघन्येन सर्वेषां नैरयिकाणां भवधारणीया शरीरावगाहना अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्तरवैक्रिया शरीरावगाहनातु अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रमवगन्तव्येतिभावः, गौतमः पृच्छति-'तिरिक्खजोणियपंचिंदिय वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसयपुहुत्तं' जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन योजनशतपृथक्त्वम्, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरावगाहना अवसेया तिरश्चाम् योजनशतपृथक्त्वादधिकं वैक्रियशरीरावगाहनाकरणशक्तेरभावात्, गौतमः पृच्छति-'मणुस्स पंचिंदियवेउव्विय-

---

रत्नप्रभा आदि समस्त पृथ्विवियों के नारकों की जघन्य भवधारणीय अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण होती है और उत्तर वैक्रिय शरीरावगाहना अंगुल के संख्यातवें भाग की होती है, इस अभिप्राय से कहते हैं-सब नारकों की जघन्य भवधारणीय शरीरावगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग मात्र की तथा उत्तर वैक्रिय शरीरावगाहना अंगुल के संख्यातवें भाग मात्र की समझनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय वैक्रियशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! तिर्यंच पंचेन्द्रिय के वैक्रिय शरीर की जघन्य अवगहना अंगुल के संख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट सौ पृथक्त्व योजन की शरीरावगाहना कही गई है। तिर्यचों में सौ पृथक्त्व योजन से अधिक की विक्रिया करने की शक्ति नहीं होती।

રત્નપ્રભા આદિ સમસ્ત પૃથિવિયોના નારકોની જઘન્ય ભવધારણીય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના આંગલના સંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, આ અભિપ્રાયથી કહે છે-બધા નારકોની જઘન્ય ભવધારણીય શરીરાવગાહના અંગુલનો અસખ્યાતમો ભાગમાત્ર તથા ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના આંગળના સંખ્યાતમા ભાગમાત્રની સમજવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક પચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સો પૃથકત્વ યોજનની શરીરાવહગાના કહેલી છે. તિર્યંચોમા સો પૃથકત્વ યોજનથી અધિકની વિક્રિયા કરવાની શક્તિ નથી હોતી.

शरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-शरीरस्य किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइ भागं, उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसयसहस्सं' जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टेन सातिरेकं योजनशतसहस्रं यावद् मनुष्यपञ्चेन्द्रिय-वैक्रियशरीरस्य शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, विष्णुकुमारादीनां तथा प्रतीतेः, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारभवणवासिदेव पंचेंदियवेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! के महालया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! असुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असुरकुमाराणां देवाणं दुविहा सरीरोगाहणा पण्णत्ता' असुरकुमाराणां देवानां द्विविधा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता 'तं जहा-भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य' तद्यथा-भवधारणीया च उत्तरवैक्रियाचासुर-कुमाराणां शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता 'तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं सत्त रयणीओ' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रियामध्येयाऽसौ

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्य पंचेन्द्रिय के वैक्रिय शरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्य पंचेन्द्रिय के वैक्रियशरीर की जघन्य अवगाहना अंगुल के संख्यातभाग मात्र की तथा उत्कृष्ट कुछ अधिक एक लाख योजन की कही है। विष्णुकुमार आदि की इतनी अवगाहना प्रतीत है।

गौतमस्वामी-भगवन् ! असुर कुमार भवनवासी देवों पंचेन्द्रियों के वैक्रिय शरीर की अवगाहना कितनी बडी कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! असुर कुमार देवों की शरीरावगाहना दो प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। इन दोनों प्रकार की अवगाहनाओं में जो भवधारणीय शरीरावगाहना है, वह जघन्य अंगुल के

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેવાયેલી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના સંખ્યાત ભાગમાત્રની તથા ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક એક લાખ યોજનની કહી છે. વિષ્ણુકુમાર આદિની આટલી અવગાહના પ્રતીત છે.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોની વૈક્રિય-શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોની શરીરાવગાહના બે પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય આ બન્ને પ્રકારની અવગાહનાઓમાં જે ભવધાર-ણીય શરીરાવગાહના છે, તે જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સાત

भवधारणीया शरीरावगाहना भवति सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टेन सप्त रत्नयोऽवसेया, 'तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं, उक्कोसेणं जोयणसयसहस्सं' तत्र खलु-भवधारणीयोत्तरवैक्रियामध्येयाऽसौ उत्तरवैक्रिया शरीरावगाहना उक्ता सा जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन योजनशतसहस्रं-लक्षयोजनम् यावद् अवगन्तव्या, 'एवं जाव थणियकुमाराणं' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या यावत्-नागकुमारसुवर्णकुमाराग्निकुमार विद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमार दिक्कुमार पवनकुमारस्तनितकुमाराणामपि भवधारणीया, उत्तरवैक्रिया च शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तत्र भवधारणीया शरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सप्तरत्नयः, उत्तरवैक्रिया तु जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन योजनशतसहस्रम् अवसेयेति भावः, 'एवं ओहियाणं वाणमंतराणं' एवम्-असुरकुमारादीनामिव औधिकानाम्-समुच्चयानां वानव्यन्तराणामपि भवधारणीया उत्तरवैक्रिया च शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता तत्र भवधारणीया जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सप्तरत्नयः, उत्तरवैक्रिया शरीरावगाहना तु जघन्येन अङ्गुलस्य-

---

असंख्यातवें भाग की है और उत्कृष्ट सात हाथ की होती है। और जो उत्तरवैक्रिय अवगाहना है, वह जघन्य अंगुल के संख्यातवे भाग की तथा उत्कृष्ट एक लाख योजन की कही गई है। इसी प्रकार नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनित कुमार भवनवासी देवों की भी भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय शरीरावगाहना कही गई है। उनमें से भवधारणीय शरीरावगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट सात हाथ की होती है। उत्तरवैक्रिय अवगाहना जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट एक लाख योजन की जाननी चाहिए।

असुरकुमार अदि के समान समुच्चय वानव्यन्तरों की भी-अवगाहना दो प्रकार की है-भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय। इनमें जो भवधारणीय अवगाहना है, वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट सात हाथ

હાથની હોય છે. અને જે ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે, તે જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા ભાગની તથા ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની કહેલી છે. એજ પ્રકારે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર, ભવનવાસી દેવોની પણ ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના કહેલી છે. તેઓમાંથી ભવધારણીય શરીરાવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની હોય છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજનની જાણવી જોઈએ.

અસુરકુમાર આદિના સમાન સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોની પણ-અવગાહના બે પ્રકારની છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તેમાં જે ભવધારણીય અવગાહના છે, તે જઘન્ય આંગ-

संख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन योजनशतसहस्रमवगन्तव्या, 'एवं जोइसियाणवि' एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्यैव ज्योतिष्काणामपि भवधारणीया उत्तरवैक्रिया च शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तत्र भवधारणीया अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सप्त रत्नयः, उत्तरवैक्रिया पुनः शरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टेन योजनशतसहस्रमवगन्तव्या, 'सोहम्मीसाणदेवाणं एवं चेव' सौधर्मेशानदेवानां शरीरावगाहना एवञ्चैव-असुरकुमारोक्तरीत्यैव भवधारणीया, उत्तरवैक्रिया च प्रज्ञप्ता, तत्र भवधारणीया जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, उत्कृष्टेन सप्तरत्नयः, उत्तरवैक्रिया च जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टेन योजनशतसहस्रम् अवसेया, तथा-चासुरकुमारादीनां स्तनितकुमारपर्यन्तानां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां सौधर्मेशानदेवानां प्रत्येकं जघन्येन भवधारणीया वैक्रियशरावगाहना अङ्गुला

की कही गई है-उत्तर वैक्रिय अवगाहना जघन्य अंगुल के संख्यात भाग की और उत्कृष्ट एक लाख योजन की कही है।

इसी प्रकार ज्योतिष्क देवों की अवगाहना भी भवधारणीय और वैक्रिय के भेद से दो प्रकार की है। उनमें से भवधारणीय अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट सात हाथ की होती है। उत्तरवैक्रिय अवगाहना जघन्य संख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट एक लाख योजन की जाननी चाहिए।

सौधर्म और ईशान देवों की शरीरावगाहना भी असुरकुमारों की तरह दो प्रकार की है-भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय। इनमें से भवधारणीय अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट सात हाथ की होती है। उत्तर वैक्रिय अवगाहना जघन्य अंगुल के संख्यात भाग की और उत्कृष्ट एक लाख योजन की होती है।

इस प्रकार असुरकुमारों से लेकर स्तनितकुमारों तक सब भवनवासी

ળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની કહેલી છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની કહી છે.

એજ પ્રકારે જ્યોતિષ્કદેવોની અવગાહના પણ ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિયના ભેદથી બે પ્રકારની કહી છે. તેમનામાંથી ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની હોય છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની જાણવી જોઈએ.

સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોની શરીરાવગાહના પણ અસુરકુમારોની જેમ બે પ્રકારની કહી છે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તેમનામાંથી ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની હોય છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજનની હોય છે.

એ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઇને સ્તનિતકુમારો સુધી બધા ભવનવાસી દેવોના,

संख्येयभागप्रमाणा सा चोत्पत्तिप्रथमसमये अवसेया, उत्कृष्टेन सप्तरत्नयः, उत्तरवैक्रिया पुनर्जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रप्रमाणा, उत्कृष्टेन योजनशतसहस्रमवगन्तव्या, किन्तु-'उत्तरवेउव्विया जाव अच्चुओ कप्पो' उत्तरवैक्रियाशरीरावगाहना तावद् वक्तव्या, यावदच्युतः कल्पः, ततः परमुत्तरवैक्रियाया असंभवात्, तत्र सर्वत्र उत्तरवैक्रिया शरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलस्य संख्येयभागमात्रप्रमाणा, उत्कृष्टेन तु योजनशतसहस्रमुक्तरीत्यैव बोध्या परन्तु भवधारणीया शरीरावगाहना विचित्रा भवति अतस्तां पार्थक्येनाह-'णवरं सणंकुमारे भवधारणिज्जा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं छ रयणीयो' नवरम्-असुरकुमारादि सौधर्मेशानान्तापेक्षया विशेषस्तु सनत्कुमारे कल्पे भवधारणीया शरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलस्या-

देवों के, वानव्यन्तरों के, ज्योतिष्कों के तथा सौधर्म और ईशान देवों के वैक्रिय शरीर की जघन्य भवधारणीय अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है। यह अवगाहना उत्पत्ति के प्रथम समय में पाइ जाती है। उत्कृष्ट अवगाहना सात हाथ की है। उत्तर वैक्रिय अवगाहना जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट एक लाख योजन की समझनी चाहिए। किन्तु उत्तरवैक्रिय अवगाहना अच्युत कल्प तक ही कहनी चाहिए। उसके ऊपर ग्रैवेयक विमानों तथा अनुत्तर विमानों के देव विक्रिया नहीं करते हैं। वहां उत्तरवैक्रियशरीरावगाहना सर्वत्र जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की उत्कृष्ट एक लाख योजन की कही गई है। किन्तु भवधारणीय शरीर की अवगाहना अलग-अलग प्रकार की होती है। उसे दिखलाते हैं-

असुरकुमारों से लेकर सौधर्म और ईशान कल्प तक के देवों की जो अवगाहना ऊपर कही गई हैं, उससे विशेषता यह है कि सनत्कुमार कल्प में भवधारणीय शरीर की अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट

વ્યાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષ્કોના તથા સૌધર્મ અને ઈશાન દેવોના વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય ભવધારણીય અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. આ અવગાહના ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં જોવામાં આવે છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાત હાથની છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય આંગળના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એકલાખ યોજનની સમજવી જોઈએ. કિન્તુ ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના અચ્યુતકલ્પ સુધી જ કહેવી જોઈએ. તેના ઉપર ગ્રૈવેયક વિમાનો તથા અચ્યુત વિમાનોના દેવ વિક્રિયા કરતા નથી. ત્યાં ઉત્તરવૈક્રિય શરીરાવગાહના સર્વત્ર જઘન્ય આંગળના સખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની કહેલી છે કિન્તુ ભવધારણીય શરીરની અવગાહના અલગ અલગ પ્રકારની હોય છે. તે બતાવે છે-

અસુરકુમારોથી લઈને સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પ સુધીના દેવોની જે અવગાહના ઉપર કહેલી છે, તેનાથી વિશેષતાએ છે કે સનત્કુમાર કલ્પમાં ભવધારણીય શરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ છ હાથની હોય છે.

संख्येयभागमात्रम्, षड्रत्नयोऽवगन्तव्या, 'एवं माहिंदेवि' एवम्-सनत्कुमारोक्तरीत्या माहेन्द्रेऽपि कल्पे भवधारणीया शरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टे तु षड्रत्नयोऽवसेया, एतच्च षड्हस्तपरिमाणं सप्तसागरोपमस्थितिदेवापेक्षयाऽवसेयम्, द्व्यादि षट्सागरोपमपर्यन्तस्थितिकेषु तु येषां सनत्कुमारमाहेन्द्रकल्पयो र्द्वे सागरोपमे स्थितिस्तेषामुत्कृष्टेन भवधारणीया परिपूर्णं सप्तहस्तप्रमाणा शरीरावगाहना, येषां त्रीणीसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां षड्हस्ताः चत्वारोहस्तस्यैकादशभागाश्च, येषां चत्वारि सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां षड्हस्तास्त्रयश्च हस्तस्यैकादशभागाः, येषां पञ्चसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां षड्हस्ताः द्वौच हस्तस्यैकादशभागौ, येषां षट्सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां षड्हस्ताः एकश्च हस्तस्यैकादशभागः, येषां पुनः परिपूर्णानि सप्तसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां परिपूर्णाः षड्हस्ता भवधारणीया शरीरावगाहना अवगन्तव्या, तथाचोक्तम्-'अयरतिगंठिइ जेसिं सणंकुमारे तहव माहिंदे।

छह हाथ की होती है। इसी प्रकार माहेन्द्र कल्प में जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट छह हाथ की अवगाहना है। अवगाहना का यह छह हाथ का जो प्रमाण कहा गया है सो सात सागरोपम की स्थिति वाले देवों की अपेक्षा से समझना चाहिए। जिन देवों की स्थिति दो सागरोपम से छह सागरोपम तक है, उनकी अवगाहना इस प्रकार है-सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्प में जिन देवों की स्थिति दो सागरोपम की है, उनकी भवधारणीय अवगाहना पूर्ण सात हाथ की होती है, जिन की स्थिति तीन सागरोपम की है उनकी अवगाहना छह हाथ की और एक हाथ के $\frac{8}{11}$ भाग की है। जिन की स्थिति चार सागरोपम की है, उन की छह हाथ और एक हाथ के $\frac{3}{11}$ हाथ की हैं। जिन की स्थिति पांच सागरोपम की है, उनकी स्थिति छह हाथ और एक हाथ के $\frac{2}{11}$ भाग की है। जिन की स्थिति छह सागरोपम की है, उनकी अवगाहना छह हाथ और $\frac{1}{11}$ भाग की है। जिन की स्थिति पूरे सात सागरोपम की है, उनकी पूरी छह हाथ की

એજ પ્રકારે માહેન્દ્ર કલ્પમા જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ છ હાથની અવગાહના છે. અવગાહનાના છ હાથનું જે પ્રમાણુ કહેલું છે તે સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાએ સમજવું જોઇએ. જે દેવોની સ્થિતિ બે સાગરોપમથી છ સાગરોપમ સુધીની છે, તેમની અવગાહના આ પ્રકારે છે-સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં જે દેવોની સ્થિતિ બે સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના પૂર્ણ સાત હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ ત્રણુ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના છ હાથની અને એક હાથ $\frac{8}{11}$ ભાગની છે જેમની સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની છે, તેમની છ હાથ અને એક હાથના $\frac{3}{11}$ની છે. જેમની સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમની છે, તેમની સ્થિતિ છ હાથ અને એકહાથના $\frac{2}{11}$ ભાગની છે, જેમની સ્થિતિ છ સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના છ હાથ અને $\frac{1}{11}$ ભાગની છે, જેમની સ્થિતિ પુરા સાત સાગરોપમની

रयणी छक्कंतेसिं भाग चउक्काहियं देहो ॥१॥ तत्तो अयरे अयरे भागो एक्केक्कओ पडइ जाव। सागरसत्तठिईणं रयणी छक्कंतणुपमाणं" ॥२॥ इति, 'बंभलोयलंतगेसु पंचरयणीओ' ब्रह्मलोकलान्तककल्पयोः उत्कृष्टेन भवधारणीया शरीरावगाहना पञ्चरत्नयोऽवसेया, एतच्च परिमाणं पञ्चरत्निमात्रं लान्तके चतुर्दशसागरोपमस्थितिकदेवापेक्षया अवगन्तव्यम्, तदितरसागरोपमस्थितिकेषु मध्ये तु येषां ब्रह्मलोके सप्तसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां षड्रत्नयः परिपूर्णा भवधारणीया शरीरावगाहना, येषामष्टौ सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां पञ्चहस्ताः पञ्चहस्तस्यैकादश भागाः येषां नवसागरोपमाणि स्थिति स्तेषां पञ्चहस्ताः पञ्चहस्तस्यैकादशभागाः, येषां दशसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां पञ्चहस्ताश्चत्वारश्च हस्तस्यैकादश भागाः, लान्तकेऽपि येषां दश सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामुत्कृष्टेन पञ्चहस्ताश्चत्वारश्च हस्तस्यैकादश-

अवगाहना है। कहा भी है—तीसरा सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्प में जिन देवों की स्थिति तीन सागरोपम की है, उनकी अवगाहना छह हाथ की और एक हाथ के $\frac{4}{11}$ भाग की होती है। तत्पश्चात् प्रत्येक एक सागरोपम की स्थिति में एक-एक भाग कम होता जाता है। यावत् सात सागरोपम की स्थिति वालों की अवगाहना पूरे छह हाथ की होती है।

ब्रह्मलोक और लान्तक कल्प में उत्कृष्ट भवधारणीय शरीरावगाहना पांच हाथ की जाननी चाहिए। यह पांच हाथ की जो शरीरावगाहना कही है लान्तक कल्प में चौदह सागरोपम की स्थिति वाले देवों की अपेक्षा से समझनी चाहिए। अन्य प्रकार की स्थिति वालों में जिन देवों की ब्रह्मलोक कल्प में सात सागरोपम की स्थिति है, उनकी भवधारणीय अवगाहना पूरे छह हाथ की होती है। जिन की स्थिति आठ सागरोपम की है, उनकी अवगाहना पांच हाथ और $\frac{6}{11}$ हाथ की होती है। जिन की स्थिति नौ सागरोपम की होती है। उनकी पांच हाथ

છે, તેમની પુરી છ હાથની અવગાહના છે. કહ્યું પણ છે–સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં જે દેવોની સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના છ હાથની અને એક હાથના $\frac{4}{11}$ ભાગની હોય છે. તત્પશ્ચાત્ પ્રત્યેક એક સાગરોપમની સ્થિતિમાં એક એક ભાગ ઓછો થઈ જાય છે યાવત્ સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાળાઓની અવગાહના પુરા છ હાથની હોય છે.

બ્રહ્મલોક લાન્તક કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પાંચ હાથની જાણવી જોઈએ. આ પાંચ હાથની જે શરીરાવગાહના કહી તે લાન્તક કલ્પમાં ચૌદ સાગરોગમની સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાથી સમજવી જોઈએ. અન્ય પ્રકરની સ્થિતિવાળાઓમાં, જે દેવોની બ્રહ્મલોક કલ્પમાં સાત સાગરોમની સ્થિતિ છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના પુરા છ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના પાંચ હાથ અને $\frac{6}{11}$ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ નવ સાગરોપમની હોય છે, તેમની પાંચ હાથ $\frac{5}{11}$ હાથની અવગાહના છે. જેમની સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, તેમની અવગા-

भागाः, येषामेकादशसागरोपमाणि लान्तके स्थितिस्तेषां पञ्चहस्तास्त्रयो हस्तस्यैकादशभागाः, येषां द्वादशसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां पञ्चहस्ता द्वौ हस्तस्यैकादशभागौ च, येषां त्रयोदशसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां पञ्चहस्ता एकोहस्तस्यैकादशभागश्च, येषां पुनश्चतुर्दशसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां परिपूर्णा पञ्चहस्ता भवधारणीया शरीरावगाहना अवसेयेति भावः, 'महासुक्कसहस्सारेसु चत्तारि रयणीओ' महाशुक्रसहस्रारकल्पयो रुत्कृष्टेन भवधारणीया शरीरावगाहना चत्वारो रत्नयोऽवसेया, एतच्च चतूरत्निपरिमाणं सहस्रारगताष्टादश सागरोपमस्थितिकदेवापेक्षया अवगन्तव्यम्, तदितरसागरोपमस्थितिकेषु मध्ये येषां महाशुक्रे कल्पे चतुर्दश सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामुत्कृष्टेन भवधारणीया परिपूर्णाः पञ्चहस्ताः येषां पञ्चदशसाग-

---

और $\frac{5}{11}$ एक हाथ के ग्यारहवां भाग की अवगाहना है। जिनकी स्थिति दश सागरोपम की है, उनकी अवगाहना पांच हाथ और $\frac{4}{11}$ हाथ की है। लान्तक कल्प में भी जिन देवों की स्थिति दश सागरोपम की है, उनकी उत्कृष्ट अवगाहना पांच हाथ और $\frac{4}{11}$ हाथ की होती है। जिन की स्थिति ग्यारह सागरोपम की है, उनकी अवगाहना पांच हाथ और $\frac{3}{11}$ हाथ की है। जिन की स्थिति तेरह सागरोपम की है, उनकी स्थिति पांच हाथ और $\frac{1}{11}$ हाथ की होती है। जिन की स्थिति चौदह सागरोपम की है, उनकी अवगाहना पूरे पांच हाथ की होती है। यह भवधारणीय अवगाहना का प्रमाण है।

महाशुक्र और सहस्रार कल्प में भवधारणीय शरीर की उत्कृष्ट अवगाहना चार हाथ की होती है। यह चार हाथ की अवगाहना सहस्रार कल्प के अठारह सागरोपम की स्थिति वाले देवों की अपेक्षा से है। अन्य स्थिति वाले देवों में से महाशुक्र कल्प में जिन देवों की स्थिति चौदह सागरोपम की है, उनकी उत्कृष्ट भवधारणीय शरीरावगाहना पूरे पांच हाथ की होती है। जिन की स्थिति पन्द्रह

હના પાંચ હાથ $\frac{4}{11}$ની છે. લાન્તક કલ્પમાં પણ જે દેવોની સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે તેમની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચ હાથ $\frac{4}{11}$ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ અગીયાર સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના પાચ હાથ $\frac{3}{11}$ હાથની હોય છે. જેની સ્થિતિ બાર સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના પાંચ હાથ અને $\frac{2}{11}$ની છે. જેમની સ્થિતિ તેર સાગરોપમની છે, તેમની સ્થિતિ પાંચ હાથ અને $\frac{1}{11}$ એક હાથના અગ્યારમા ભાગની હોય છે. જેની સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, તેમની અવગહના પૂરા પાંચ હાથની હોય છે. આ ભવધારણીય અવગાહનાનું પ્રમાણ છે.

મહાશુક્ર અને સહસાર કલ્પમાં ભવધારણીય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર હાથની હોય છે. આ ચાર હાથની અવગાહના સહસાર કલ્પના અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાએ છે. અન્ય સ્થિતિવાળા દેવોમાથી મહાશુક્ર કલ્પમાં જે દેવોની સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, તેમની ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય શરીરાવગાહના પૂરા

रोपमाणि स्थितिस्तेषां चत्वारो हस्तास्त्रयो हस्तस्यैकादशभागाश्च, येषां षोडश सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां चत्वारो हस्ता द्वौ हस्तस्यैकादशभागौ च, येषां सप्तदश सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां चत्वारो हस्ता एको हस्तस्यैकादशभागश्च, सहस्रारेऽपि येषां सप्तदश सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां तावत्येव भवधारणीया शरीरावगाहना अवसेया, येषां पुनः सहस्रारे परिपूर्णानि अष्टादशसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां परिपूर्णाश्चत्वारो हस्ताः भवधारणीया शरीरावगाहनेति भावः, 'आणयपाणय आरण अच्चुएसु तिण्णिरयणीओ' आनतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु त्रयोरत्नय उत्कृष्टेन भवधारणीया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, एतच्च परिमाणम् अच्युते कल्पे द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकदेवापेक्षया द्रष्टव्यम्, तदितरसागरोपमस्थितिकेषु मध्ये येषामानतेऽपि कल्पे परिपूर्णानि किञ्चित्समधिकानि चाष्टादशसागरोपमाणि स्थितिस्तेषां परिपूर्णाश्चत्वारो हस्ता उत्कृष्टेन भवधारणीया शरीरावगाहना भवति, येषां तु एकोनविंशतिः

सागरोपम की होती है, उनकी अवगाहना चार हाथ और $\frac{3}{11}$ हाथ की होती है जिन की स्थिति सोलह सागरोपम की है, उनकी–चार हाथ और $\frac{2}{11}$ हाथ की अवगाहना होती है। जिनकी स्थिति सतरह सागरोपम की है, उन की अवगाहना चार हाथ और $\frac{1}{11}$ हाथ की होती है। सहस्रार कल्प में भी जिन देवों की स्थिति सतरह सागरोपम की है, उनकी भवधारणीय अवगाहना उतनी ही समझनी चाहिए। सहस्रार कल्प में जिन की स्थिति पूरे अठारह सागरोपम की है, उनकी अवगाहना पूरे चार हाथ की समझनी चाहिए।

आनत, प्राणत, आरण और अच्युत कल्पों में उत्कृष्ट भवधारणीय अवगाहना तीन हाथ की होती है। यह अवगाहना का प्रमाण अच्युत कल्प में बाईस सागरोपम की स्थिति वाले देवों की अपेक्षा से समझना चाहिए। अन्य स्थिति वालों में से, आनत कल्प में भी जिन की स्थिति पूरे अठारह सागरोपम की या

પાંચ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની હોય છે, એમની અવગાહના ચાર હાથ અને $\frac{3}{11}$ હાથની હોય છે. જેમની સ્થિતિ સોળ સાગરોપમની છે, તેમની ચાર હાથ અને $\frac{2}{11}$ હાથની અવગાહના હોય છે. જેમની સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના ચાર હાથ અને $\frac{1}{11}$ હાથની હોય છે. સહસ્રાર કલ્પના પણ જે દેવોની સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના તેટલી જ સમજવી જોઇએ. સહસ્રાર કલ્પમાં જેમની સ્થિતિ પૂરા અઢાર સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના પૂરા ચાર હાથની સમજવી જોઇએ.

આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોમાં ઉત્કૃષ્ટ ભવધારણીય અવગાહના ત્રણ હાથની હોય છે. આ અવગાહનાનું પ્રમાણ અચ્યુત કલ્પમાં બાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ વાળા દેવોની અપેક્ષાએ સમજવી જોઇએ. અન્ય સ્થિતિવાળાઓમાંથી આનત કલ્પમાં પણ જેમની સ્થિતિ પૂરા અઢાર સાગરોપમની અગર તેનાથી કાંઈક અધિક છે, તેમની ઉત્કૃષ્ટ

सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां त्रयोहस्तास्त्रयो हस्तस्यैकादशभागाश्च, प्राणतेऽपि कल्पे येषामेकोनविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि त्रयोहस्तास्त्रयश्च हस्तस्यैकादशभागा भवधारणीया शरीरावगाहना, येषां तु प्राणते कल्पे विंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां त्रयोहस्ता द्वौ हस्तस्यैकादशभागौ च, येषामारणेऽपि कल्पे विंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि त्रयोहस्ता द्वौ च हस्तस्यैकादशभागौ भवधारणीया शरीरावगाहना, येषां पुनरारणेऽपि कल्पे एकविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां त्रयोहस्ता एकश्च हस्तस्यैकादशभागो भवधारणीया-शरीरावगाहना, अच्युतेऽपि कल्पे येषामेकविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि त्रयोहस्ता एकोहस्तस्यैकादशभागश्च भवधारणीया शरीरावगाहना, येषां पुनरच्युते कल्पे द्वाविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामुत्कृष्टेन परिपूर्णा स्त्रयोहस्ताः भवधारणीया शरीरावगाहना भवतीति-भावः, गौतमः पृच्छति-'गेविज्जगकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरस्स णं

इससे किंचित् अधिक है, उनकी अवगाहना पूरे चार हाथ की होती है। जिन की स्थिति उन्नीस सागरोपम की होती है, उनकी अवगाहना तीन हाथ और $\frac{10}{11}$ हाथ की होती है। प्राणत कल्प में भी जिन की स्थिति उन्नीस सागरोपम की है, उनकी भी तीन हाथ और $\frac{3}{11}$ हाथ की अवगाहना होती है। प्राणत कल्प में जिनकी स्थिति बीस सागरोपम की है, उनकी अवगाहना तीन हाथ और $\frac{2}{11}$ हाथ की है। आरण कल्प में भी जिन देवों की स्थिति बीस सागरोपम की है, उनकी भी अवगाहना तीन हाथ और एक हाथ के $\frac{2}{11}$ भाग की होती हैं। आरण कल्प में जिन की स्थिति इक्कीस सागरोपम की है, उनकी भवधारणीय अवगाहना तीन हाथ और $\frac{1}{11}$ हाथ की होती है। अच्युत कल्प में भी-जिन की स्थिति इक्कीस सागरोपम की है, उनकी भी भवधारणीय अवगाहना तीन हाथ और $\frac{1}{11}$ हाथ की होती है। जिन देवों की अच्युत कल्प में बाईस सागरोपम की स्थिति है, उनकी उत्कृष्ट अवगाहना तीन हाथ की होती है

અવગાહના પૂરા ચાર હાથની હોય છે જેમની સ્થિતિ ઓગણીસ સાગરોપમની હોય છે. તેમની અવગાહના ત્રણ હાથ $\frac{3}{11}$ હાથની હોય છે. પ્રાણુત કલ્પમાં પણ જેમની સ્થિતિ ઓગણીસ સાગરોપમનીછે, તેમની પણ ત્રણ હાથ અને $\frac{3}{11}$ હાથની અવગાહના હોય છે, પ્રાણુત કલ્પમાં જેમની સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે. તેમની અવગાહના ત્રણ હાથ અને $\frac{2}{11}$ હાથની છે. આરણ કલ્પમાં પણ જે દેવોની સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે, તેમની પણ અવગાહના ત્રણ હાથ અને એક હાથના $\frac{2}{11}$ ભાગની હોય છે. આરણ કલ્પમાં જેમની સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના ત્રણ હાથની અને $\frac{1}{11}$ હાથની હોય છે. અચ્યુત કલ્પમા પણ જેમની સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે, તેમની પણ ભવધારણીય અવગાહના ત્રણ હાથ અને $\frac{1}{11}$ હાથની હોય છે જે દેવોની અચ્યુત કલ્પમાં બાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ હાથની હોય છે.

भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकदेवपञ्चे-न्द्रियवैक्रियशरीरस्य खलु किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'गेवेज्जगदेवाणं एगा भवधारणिज्जा सरीरोगाहणा पण्णत्ता' ग्रैवेय कदेवानामेका भवधारणीया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं दो रयणी' सा-भवधारणीया शरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागं मात्रम्, उत्कृष्टेन द्वे रत्नी-द्वौ बद्धमुष्टिहस्तौ द्रष्टव्या, एतच्चपरिमाणं नवमग्रैवेयके एकत्रिं-शत्सागरोपमस्थितिकदेवापेक्षयाऽवसेयम्. तदितरसागरोपमस्थितिकेषु मध्ये तु प्रथमे ग्रैवेयके येषां द्वाविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां त्रयो हस्ता भवधारणीया शरीरावगाहना, येषां प्रथमे ग्रैवेयके त्रयोविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां द्वौ हस्तौ अष्टौ हस्तस्यैकादशभागाश्च, द्वितीयेऽपि ग्रैवेयके येषां त्रयोविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि द्वौ हस्तौ अष्टौ हस्तस्यै-कादशभागा एव भवधारणीया शरीरावगाहना, येषां तु द्वितीये ग्रैवेयके एव चतुर्विंशतिः साग-रोपमाणि स्थितिस्तेषां द्वौ हस्तौ सप्त हस्तस्यैकादशभागाश्च भवधारणीया शरीरावगाहना, तृतीयेऽपि ग्रैवेयके येषां चतुर्विंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि द्वौ हस्तौ सप्त च हस्त-

---

गौतमस्वामी-भगवन् ! ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रियों के वैक्रि-यशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! ग्रैवेयक देवों की एक भवधारणीय शरीरावगाहना ही होती है। वह जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट दो हाथ की होती है। यह अवगाहना परिमाण नवम ग्रैवेयक में एकतीस सागरोपम की स्थिति वाले देवों की अपेक्षा से कहा गया है। अन्य देवों में से प्रथम ग्रैवेयक में जिन की स्थिति बाईस सागरोपम की है, उनकी भवधारणीय शरीरावगाहना तीन हाथ की होती है। प्रथम ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति तेईस सागरोपम की है, उनकी अवगाहना दो हाथ और $\frac{८}{११}$ हाथ की होती है। द्वितीय ग्रैवेयक में जिन की स्थिति तेईस सागरोपम की है, उनकी अवगाहना भी दो हाथ और $\frac{८}{११}$

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિયશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે, ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોની એક ભવધારણીય શરી-રાવગાહના જ હોય છે તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ બે હાથની હોય છે. આ અવગાહના પરિમાણ નવમા ગ્રૈવેયકમાં એકત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાથી કહેલ છે. અન્ય દેવોમાંથી પ્રથમ ગ્રૈવેયકમાં જેમની સ્થિતિ બાવીસ સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના ત્રણ હાથની હોય છે.-પ્રથમ ગ્રૈવેયક મા જે દેવોની સ્થિતિ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના બે હાથ અને $\frac{૮}{૧૧}$ હાથની હોય છે, દ્વિતીય ગ્રૈવેયકમાં જેમની સ્થિતિ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના પણ બે હાથની અને $\frac{૮}{૧૧}$ની છે. દ્વિતીય ગ્રૈવેયકમાં જેમની સ્થિતિ ચોવીસ

स्यैकादशभागा एव भवधारणीया शरीरावगाहना, येषां तु तृतीये एव ग्रैवेयके पञ्चविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां द्वौ हस्तौ षड्हस्तस्यैकादशभागा भवधारणीया शरीरावगाहना, चतुर्थेऽपि ग्रैवेयके येषां पञ्चविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि उपर्युक्तप्रमाणैव भवधारणीया शरीरावगाहना, येषां तु चतुर्थे एव ग्रैवेयके षड्विंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां द्वौ हस्तौ पञ्चहस्तस्यैकादशभागाः, पञ्चमे ग्रैवेयके येषां षड्विंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि उपर्युक्तपरिमाणैव भवधारणीया, येषां पुनः पञ्चमे ग्रैवेयके एव सप्तविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिः तेषां द्वौ हस्तौ चत्वारो हस्तस्यैकादशभागाः भवधारणीया शरीरावगाहना, षष्ठे ग्रैवेयकेऽपि येषां सप्तविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि उपर्युक्तैव भवधारणीया

हाथ की है। द्वितीय ग्रैवेयक में जिन की स्थिति चौवीस सागरोपम की होती है उनकी भवधारणीय अवगाहना दो हाथ और ७/११ हाथ की होती है। तीसरे ग्रैवेयक में जिन की अवगाहना चौवीस सागरोपम की होती है उनकी अवधारणीय अवगाहना भी दो हाथ और ७/११ हाथ की होती है। तीसरे ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति पच्चीस सागरोपम की है उनकी भवधारणीय अवगाहना दो हाथ और ६/११ हाथ की होती है। चौथे ग्रैवेयक में भी जिन देवों की स्थिति पच्चीस सागरोपम की है, उनकी भवधारणीय शरीरावगाहना उपर्युक्त प्रमाण वाली ही है। चौथे ग्रैवेयक में ही जिन देवों की छव्वीस सागरोपम की स्थिति है, उनकी भवधारणीय शरीरावगाहना दो हाथ और ५/११ हाथ की है। पांचवें ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति छव्वीस सागरोपम की है, उनकी अवगाहना भी पूर्वोक्त ही है। पांचवें ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति सत्ताइस सागरोपम की होती है, उनकी अवधारणीय शरीरावगाहना दो हाथ और ४/११ हाथ की होती है छठे ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति सत्ताइस सागरोपम की होती है उनकी

સાગરોપમની હોય છે, તેમની અવધારણીય અવગાહના બે હાથ અને ૭/૧૧ હાથની હોય છે. ત્રીજા ગ્રૈવેયકમાં જેમની અવગાહના ચોવીસ સાગરોપમની હોય છે, તેમની ભવધારણીય અવગાહના પણ બે હાથ અને ૭/૧૧ હાથની હોય છે. ત્રીજા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ પચ્ચીશ સાગરોપમની છે તેમની ભવધારણીય અવગાહના બે હાથ અને ૬/૧૧ હાથની હોય છે. છઠ્ઠા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ પચ્ચીસ સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના ઉપર્યુક્ત પ્રમાણ વાળી જ હોય છે. ચોથા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની છવ્વીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના બે હાથ અને ૫/૧૧ હાથની છે.

પાચમાં ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ છવ્વીસ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના પણ પૂર્વોક્ત જ છે, પાંચમા ગ્રૈવેયકમા જે દેવોની સ્થિતિ સત્યાવીસ સાગરોપમની હોય છે તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના બે હાથ અને ૪/૧૧ હાથની હોય છે.

છઠ્ઠા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ સત્યાવીસ સાગરોપમની હોય છે, તેમની શરીરા-

शरीरावगाहना, येषां तु षष्ठे एव ग्रैवेयकेऽष्टाविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां द्वौ हस्तौ त्रयोहस्तस्यैकादशभागा अवधारणीया शरीरावगाहना, सप्तमे ग्रैवेयकेऽपि येषामष्टाविंशतिः सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि उपर्युक्तपरिमाणैव अवधारणीया शरीरावगाहना, येषां तु सप्तमे ग्रैवेयके एकोनत्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां द्वौ हस्तौ द्वौ च हस्तस्यैकादशभागौ अवधारणीया शरीरावगाहना, अष्टमे ग्रैवेयके अपि येषामेकोनत्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामपि उपर्युक्तपरिमाणैव अवधारणीया शरीरावगाहना, येषां तु अष्टमे ग्रैवेयके एव त्रिंशत् सागरोपमाणि स्थिति स्तेषां द्वौ हस्तौ एकोहस्तस्यैकादशभागश्च अवधारणीया शरीरावगाहना, नवमे ग्रैवेयकेऽपि येषां त्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां पूर्वोक्ता अवधारणीया शरीरावगाहना, एषां तु एकत्रिंशत्सागरोपमाणि नवमे ग्रैवेयके एव स्थितिस्तेषां परिपूर्णौ

शरीरावगाहना भी उल्लिखित प्रमाण वाली ही होती है। छठे ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति अट्ठाइस सागरोपम की होती है, उनकी अवगाहना दो हाथ और $\frac{3}{11}$ हाथ की होती है। सातवें ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति अट्ठाइस सागरोपम की होती है, उनकी अवगाहना भी उल्लिखित ही है। सातवे ग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति उनतीस सागरोपम की होती है, उनकी अवगाहना दो हाथ और $\frac{2}{11}$ हाथ की होती है, आठवे ग्रैवेयक में भी जिनकी स्थिति उनतीस सागरोपम की है, उन देवों की अवगाहना पूर्वोक्त प्रमाणवाली ही होती है। आठवें ग्रैवेयक में जिनकी स्थिति तीस सागरोपम की है, उनकी अवगाहना दो हाथ और $\frac{1}{11}$ हाथ की होती है। नौवें ग्रैवेयक में जिनकी तीस सागरोपम की स्थिति है, उनकी भवधारणीय शरीरावगाहना भी पूर्वोक्त ही है। नौवेंग्रैवेयक में जिन देवों की स्थिति इकतीस सागरोपम की है, उनकी भवधारणीय शरीरावगाहना पूरे दो हाथ की होती है।

વગાહના પણ ઉલ્લિખિત પ્રમાણવાળી હોય છે. છટ્ઠા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની હોય છે. તેમની અવગાહના બે હાથ અને $\frac{3}{11}$ હાથની હોય છે.

સાતમા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની હોય છે; તેમની અવગાહના પણ ઉલ્લિખિત જ હોય છે. સાતમા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ ઓગણત્રીસ સાગરોપમની હોય છે. તેમની અવગાહના બે હાથ અને $\frac{2}{11}$ હાથની હોય છે.

આઠમા ગ્રૈવેયકમાં પણ જેમની સ્થિતિ ઓગણત્રીસ સાગરોપની છે, તે દેવોની અવગાહના પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વાળી જ હોય છે. આઠમા ગ્રૈવેયકમાં જેમની સ્થિતિ ત્રીસ સાગરોપમની હોય છે, તેમની અવગાહના બે હાથ $\frac{1}{11}$ હાથની છે.

નવમા ગ્રૈવેયકમાં જેમની ત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના પણ પૂર્વોક્ત જ છે. નવમા ગ્રૈવેયકમાં જે દેવોની સ્થિતિ એકત્રીસ સાગરોપમની છે, તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના પૂરા બે હાથની હોય છે.

द्वौ हस्तौ भवधारणीया शरीरावगाहना भवतीति भावः, 'एवं अणुत्तरोववाइयदेवाणवि, णवरं एका रयणी' एवम्-ग्रैवेयकोक्तरीत्या अनुत्तरौपपातिकदेवानामपि एका भवधारणीया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, सा च जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रम्, किन्तु नवरम्-नवग्रैवेयकापेक्षया विशेषस्तु उत्कृष्टेन एका रत्निः एको हस्तः भवधारणीया शरीरावगाहना भवतीति-भावः, एतच्च परिमाणं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकदेवापेक्षया अवसेयम्, तदितरसागरोपमस्थितिकदेवेषु मध्ये तु येषां विजयादिषु चतुर्षु विमानेषु एकत्रिंशत् सागरोपमाणि स्थितिस्तेषां परिपूर्णौ द्वौ हस्तौ भवधारणीया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, येषां तु विजयादिषु चतुर्षु विमानेष्वेव मध्यरूपा द्वात्रिंशत् सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामेकोहस्तस्यैकादशभागश्च भवधारणीया-शरीरावगाहना, येषां पुनः सर्वार्थसिद्धमहाविमाने त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिस्तेषामेको हस्तो भवधारणीया शरीरावगाहनेति भावः ॥ सू० ६ ॥

आहारकशरीरवक्तव्यता

मूलम्-आहारगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा एगा-

इसी प्रकार अनुत्तरौपपातिक देवों की भी एक भवधारणीय अवगाहना ही होती है। वह अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है। किन्तु ग्रैवेयक देवों की अपेक्षा विशेषता यह है कि अनुत्तरौपपातिक देवों की उत्कृष्ट अवगाहना एक हाथ की होती है। अवगाहना का यह परिमाण तेतीस सागरोपम की स्थिति वाले देवों की अपेक्षा से समझना चाहिए। अन्य स्थितिवाले देवों में विजयादि चार विमानों में इकतीस सागरोपम की स्थिति वाले देवों की अवगाहना दो हाथ की होती है। विजयादि विमानों में ही जिन देवों की मध्यम स्थिति बत्तीस सागरोपम की है, उनकी अवगाहना एक हाथ और एक हाथ के ग्यारहवें भाग की होती है। सर्वार्थसिद्ध विमान में देवों की स्थिति तेतीस सागरोपम की होती है और उनकी भवधारणीय शरीरावगाहना एक हाथ की होती है ॥सू० ६॥

એજ પ્રકારે અનુત્તરૌપપાતિક દેવોની પણ એક ભવધારણીય અવગાહના જ હોય છે, તે અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. કિન્તુ ગ્રૈવેયક દેવોની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે અનુત્તરૌપપાતિક દેવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હાથની હોય છે. અવગાહનાનું આ પરિમાણ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અપેક્ષાથી સમજવુ જોઈએ. અન્ય સ્થિતિવાળા દેવોમાં વિજયાદિ ચાર વિમાનોમા એકત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોની અવગાહના બે હાથની હોય છે. વિજયાદિ વિમાનોમાં જે દેવોની મધ્યમ સ્થિતિ બત્રીસ સાગરોપમની છે, તેમની અવગાહના એક હાથ અને એક હાથના અગીયારમા ભાગની હોય છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનોમાં દેવોની સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે અને તેમની ભવધારણીય શરીરાવગાહના એક હાથની હોય છે. ॥ સૂ૦૬॥

गारे पण्णत्ते, जइ एगागारे किं मणूस आहारगसरीरे, अमणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! मणूस आहारगसरीरे नो अमणूस आहारगसरीरे, जइ मणूस आहारगसरीरे किं संमुच्छिम मणूस आहारगसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! नो संमुच्छिममणूस-आहारगसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, अकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे अंतरद्दीवगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! कम्म-भूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो अकम्मभूमगगब्भ-वक्कंतिय मणूस आहारगसीरे, नो अंतरद्दीवगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, असं-खेज्ज वासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! संखिज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारग-सरीरे, नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहा-रगसरीरे, जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहा-रगसरीरे किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय-मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग-गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ पज्जत्तग संखेज्ज-वासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं सम्मद्दिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, मिच्छादिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, सम्मामिच्छदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्ज वासाउय कम्मभूमग-

गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! सम्मद्दिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो मिच्छादिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो सम्मामिच्छद्दिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्ज-वासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं संजय सम्मद्दिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, असंजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्म-भूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, संजयासंजय सम्मद्दिट्ठि पज्ज-त्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! संजयसम्मद्दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भ-वक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे नो असंजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्ज-वासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो संजया-संजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ संजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं पमत्त संजय सम्म-दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहा रगसरीरे, अपमत्त संजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! अपमत्त संजय सम्म-दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहा-रगसरीरे, नो पमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेजवासाउय कम्म-भूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, जइ अपमत्त संजय सम्म-दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारग-सरीरे किं इड्ढिपत्तप्पमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेजवासाउय कम्म-भूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, अणिड्ढिपत्तपमत्तसंजयसम्म-

दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? गोयमा ! इड्ढिपत्तपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, नो अणिड्ढिपत्तपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, आहारगसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते, आहारगसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं देसूणा रयणी, उक्कोसेणं पडिपुण्णा रयणी ॥सू० ७॥

छाया–आहारकशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! एकाकारं प्रज्ञप्तम्, यदि एकाकारं किं मनुष्याहारकशरीरम्, अमनुष्याहारकशरीरं ? गौतम ! मनुष्याहारकशरीरम्, नो अमनुष्याहारकशरीरम्, यदि मनुष्याहारकशरीरं किं संमूर्च्छिममनुष्याहारकशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम! नो संमूर्च्छिममनुष्याहारकशरीरम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्या-

---

आहारक शरीर वक्तव्यता

शब्दार्थ-(आहारगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! आहारकशरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! एगागारे पण्णत्ते) हे गौतम ! एक आकार का कहा है (जइ एगागारे किं मणूसआहारगसरीरे, अमणूस आहारगसरीरे) अगर एक आकार का होता है तो क्या मनुष्य का आहारक शरीर होता है ? या मनुष्येतर का आहारक शरीर होता है (गोयमा ! मणूस आहारगसरीरे नो अमणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! मनुष्य का आहारक शरीर होता है, मनुष्येतर का आहारकशरीर नहीं होता (जइ मणूस आहारगसरीरे किं संमुच्छिम मणूस आहारगसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूस आहागरग

આહારકશરીર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(आहारगसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) ભગવન્ ! આહારકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! एगागारे पण्णत्ते) ગૌતમ ! એકાકારનાં કહ્યાં છે (जइ एगागारे किं मणूस आहारगसरीरे, अमणूस आहारगसरीरे) અગર જો એક આકારના હોય છે તો શું મનુષ્યનુ આહારકશરીર હોય છે અગર મનુષ્યેતરનું આહારકશરીર હોય છે ? (गोयमा ! मणूस आहारगसरीरे नो अमणूस आहारगसरीरे) ગૌતમ ! મનુષ્યનું આહારકશરીર હોય છે. મનુષ્યેતરનુ આહારકશરીર નથી હોતું (जइ मणूस आहारगसरीरे किं समुच्छिम मणूस आहारगसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) અગર મનુષ્યનું આહારકશરીર હોય છે તો શું સંમૂર્છિમ મનુષ્યનું આહારકશરીર હોય છે અથવા ગર્ભજ મનુષ્યનુ આહાર-

हारकशरीरं यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किं कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, अकर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, अन्तर द्वीपगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम ! कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं नो अकर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो अन्तरद्वीपगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्,

---

सरीरे ?) अगर मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या संमूर्छिम मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! नो संमुच्छिम मणूस आहारगसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूस आहारग सरीरे) हे गौतम ! संमूर्छिम मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता, गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है ।

(जइ गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे अंतरदीवग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) यदि गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, अकर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा अन्तरद्वीपज गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है ? (गोयमा ! कम्मभूमग गब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो अकम्मभूगगब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) अकर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर नहीं होता (नो अंतरदीवग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारग सरीरे) अन्तरद्वीपज गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर नहीं होता

(जइ कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) यदि कर्मभूमि के

કશરીર હોય છે ? (गोयमा ! नो संमुच्छिम मणूस आहारगसरीरे, गब्भवक्कंतियमणूसआहारगसरीरे) ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતા, ગર્ભજ મનુષ્યનાં આહારકશરીર હોય છે

(जइगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे किं कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे अकम्मभूमग गब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे, अंतरदीवगगब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) યદિ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, તો શું કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ? કે અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અથવા તો અન્તરદ્વીપના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ? (कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (नो अकम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં (नो अंतरदीवगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) અન્તરદ્વીપજ ગર્ભજ મનુષ્યનાં આહારકશરીર નથી હોતા.

यदि कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किं संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् ? असंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् गौतम ! संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं नो असंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, किं पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहार-

गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है (किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) क्या संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (असंखेज्जवासाउयकम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) या असंख्यात वर्ष की आयु वाले, कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा! संखिज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे) हे गौतम ! संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो असंखेज्जवासउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) असंख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता (जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भ वक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) यदि संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है (किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसआहारगसरीरे ?) तो क्या पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, या अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज

(जइ कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) યદિ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ? (असंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे ?) અગર અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?)

(गोयमा ! संखिज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં

(जइ संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (किं पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ? अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय

कशरीरम् ? अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम ! पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किं सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, मिथ्यादृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्ति-

---

मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो अपज्जत्त-संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भजमनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता

(जइ पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतियमणूस आहारग-सरीरे किं सम्मद्दिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे, मिच्छद्दिट्ठीयपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, सम्मामिच्छद्दिट्ठीपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भ वक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) यदि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, अथवा मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज

कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) તો શું પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અગર અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે?

(गोयमा ! पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (नो अपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगशरीरे) અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતા

(जइ पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस ओहारगसरीरे किं सम्म द्दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, मिच्छादिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे, सम्मामिच्छदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) યદિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, તો શું સમ્ય-

कमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम ! सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो मिथ्यादृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् किं संयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिक-

---

मनुष्य का आहारकशरीर होता है या सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! सम्मद्दिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो मिच्छादिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता (नो सम्मामिच्छदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमिज गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता (जइ सम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासउय-कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारग सरीरे किं संजयसम्मद्दिट्ठीपज्जत्तग-संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) यदि सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले

ગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અગર સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યનાં આહારકશરીર હોય છે ?

(गोयमा ! सम्मद्दिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (नो मिच्छादिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगशरीरे) મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતા (नो सम्मामिच्छदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં

(जइ सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस्स आहारगसरीरे कि संजयसम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) જો સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુ-

मनुष्याहारकशरीरम्-असंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्योहारकशरीरम् ? गौतम ! संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् नो असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयकर्मभूमिगगर्भ-

---

कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (असंजतसम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) या असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (संजयासंजय सम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्ज वासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूस आहारग सरीरे ?) या संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! संजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो असंजयसम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) असंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता (नो संजयासंजयसम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहा

ષ્યનું આહારકશરીર હોય છે તો શું સંયતસમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (असंजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) અથવા અસંયત સમ્યદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે. (संजयासंजय सम्मदिट्ठी पज्जात्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) અથવા સંયતાસંયત સમ્યક્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (गोयमा ! संजयसम्मदिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) હે ગૌતમ ! સંયત સમ્યક્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે. (नो असंजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) અસંયત સમ્યક્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોતા નથી (नो संजयासंजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंवतिय मणूस आहारगसरीरे) સંયતાસંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ

भ्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमि-गगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किं प्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्म-भूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, अप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क-कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्? गौतम! प्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तक-संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो अप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, यदि प्रमत्तसंयतसम्य-

---

रकशरीर नहीं होता।

(जइ संजयसम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (किं पमत्तसंजयसम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) क्या प्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है? (अपमत्तसंजयसम्मदिट्ठीपज्जत्तग-संखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे?) क्या अप्रमत्त-संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है? (गोयमा! अपमत्त संजयसम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखे-ज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम! अप्र-मत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (नो पमत्तसंजय सम्मदिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्ज-वासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूस आहारगसरीरे) प्रमत्त संयत सम्य-

પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોતા નથી.

(जइ संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहा-रगसरीरे) યદિ સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોના આહારકશરીર હોય છે (किं पमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) શું પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે? (अपमत्त संजय सम्म दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीर?) શું અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે?

(गोयमा! अपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कं-तिय मणूस आहारगसरीरे) ગૌતમ! અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (नो पमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय-कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस-आहारगसरीरे) પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ

ग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं किम् ऋद्धिप्राप्त-प्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्; अनृद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम् ? गौतम ! ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, नो अनृद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षा-

ग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता।

(जइ अपमत्त संजय सम्मद्दिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) यदि अप्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है (किं इड्ढिपत्तअपमत्तसंजयसम्मद्दिट्ठीपज्जगसंखेज्ज वासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) क्या ऋद्धिप्राप्त अप्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरी होता है ? (अणिड्ढिपत्तअपत्तसंजयसम्मद्दिट्ठी पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे ?) अथवा अनृद्धिप्राप्त अप्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ? (गोयमा ! इड्ढिपत्त अपमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठीपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) हे गौतम ! ऋद्धिप्राप्त अप्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है 'णो अणिड्ढि पत्तपमत्तसंजयसम्म

પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં

(जइ अपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) યદિ અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે (किं इड्ढिपत्त अपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) શું ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ? (अणिड्ढिपत्त अपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) અથવા અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

(गोयमा ! इड्ढिपत्त अपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) ગૌતમ ! ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર (णो अणिड्ढि

युष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरम्, आहारकशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! समचतुरस्र संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, आहारकशरीरस्य खलु भदन्त ! किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन देशोना रत्निः उत्कृष्टेन परिपूर्णा रत्निः ॥

टीका-पूर्वं वैक्रियशरीरस्य भेदसंस्थानावगाहना स्वरूपाणि प्ररूपितानि, सम्प्रति आहारकशरीरस्य भेदसंस्थानावगाहनामानानि प्ररूपयितुमाह-'आहारगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते !' हे भदन्त ! आहारकशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगागारे पण्णत्ते' आहारकशरीरम् एकाकारम्-एकप्रकारं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति-'जइ एगागारे किं मणूसआहारगसरीरे अमणूसआहारगसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि एकाकारम्-एकप्रकारमेव आहारकशरीरं भवति तदा तत् किं मनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा अमनुष्याहारकशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'मणूसआहारगसरीरे नो

दिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासा अकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस आहारग सरीरनु अनुसंद्धि प्राप्त प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यातवर्ष की आयुवाले कर्मभूमिज गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यका आहारकशरीर नहीं होता

(आहारगसरीरे णं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! आहारकशरीर किस संस्थान वाला कहा गया है ! (गोयमा ! समचउरंस संठाण संठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! समचतुरस्रसंस्थान वाला कहा गया है

(आहारगसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् आहारकशरीर की अवगाहना कितनी विशाल कही गई है ? (गोयमा ! जहण्णेणं देसूणा रयणी) हे गौतम ! जघन्य कुछ कम एक हाथ की (उक्कोसेणं पडिपुण्णा) उत्कृष्ट से पूरे एक हाथ की

टीकार्थ-इससे पूर्व वैक्रियशरीर के भेद, अवगाहना और संस्थान का प्ररूपण किया गया है, अब आहारकशरीर के भेद, संस्थान और अवगाहना

पत्तपमत्तसंजय सम्मदिट्ठी पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमग गब्भवक्कंतिय मणूस आहारगसरीरे) अवृद्धि प्राप्त प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षनी आयुष्य वाळा कर्म भूमिना गर्भव्युत्क्रांतिक मनुष्य ष्यना आहारक शरीर नथी होतां

(आहारगसरीरेणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते) हे भगवन् ! आहारकशरीर क्या संस्थानवाळां कहेलां छे ? (गोयमा ! समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! समचतुरस्र संस्थानवाळां कहेलां छे

(आहारगसरीरस्सणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) भगवन् ! आहारकशरीरनी अवगाहना केटली विशाल कहेली छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं देसूणा रयणी) गौतम ! जघन्य कोई ओछा एक हाथनी (उक्कोसेणं पडिपुण्णा) उत्कृष्ट पुरा एक हाथनी

टीकार्थ-आनाथी पहेलां वैक्रियशरीरना भेद, अवगाहना अने संस्थाननुं प्ररूपण

अमणूसआहारगसरीरे' मनुष्याहारकशरीरं भवति नो अमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ मणूसआहारगसरीरे किं संमुच्छिममणूसआहारगसरीरे, गब्भवक्कंतियमणूस-आहारगसरीरे ?' यदि मनुष्याहारकशरीरं भवति तत् किं संमूर्च्छिममनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो संमुच्छिममणूस आहारगसरीरे, गब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे' नो संमूर्च्छिममनुष्याहारशरीरं भवति, अपितु गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-

---

का निरूपण किया जाता है-

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! आहारकशरीर कितने प्रकार का कहा है ?

भगवान्-हे गौतम ! आहारकशरीर एक ही प्रकार का कहा गया है।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि एक ही प्रकार का है तो वह क्या मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा अमनुष्य अर्थात् मनुष्येतर जीवों का आहारकशरीर होता है,

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्य का आहारकशरीर होता है, मनुष्येतर का आहारकशरीर नहीं होता !

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्यासंमूर्छिम मनुष्य का आहारकशरीर होता हैं या गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! संमूर्छिम मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता किन्तु गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ।

श्रीगौतमस्वामी-भगवन् ! यदि गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का होता है, या अकर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का होता है अथवा अन्तरद्वीप के गर्भज मनुष्य का होता है ?

કરેલું છે. હવે આહારકશરીરના ભેદ, સંસ્થાન અને અવગાહનાનું નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આહારકશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવન્-હે ગૌતમ ! આહારકશરીર એકજ પ્રકારના કહ્યાં છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! જો એકજ પ્રકારના છે તો તે શું મનુષ્યના આહારક-શરીર હોય છે અથવા અમનુષ્ય અર્થાત્ મનુષ્યેતર જીવોના આહારકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, મનુષ્યેતરના આહારક-શરીર નથી હોતાં.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જો મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો સંમૂર્છિમ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અગર ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતા, કિન્તુ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે.

'जइ गब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे किं कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, अकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे अंतरद्दीवगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे ?' हे भदन्त ! यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति तत् किं कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ! किंवा अकर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा अन्तरद्वीपगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे नो अकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, नो अंतरदीवगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे' कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारशरीरं भवति, नो अकर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, नो वा अन्तरद्वीपगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे किं संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, असंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे ?' यदि कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारशरीरं भवति तत् किं संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा असंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे नो असंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे'

भगवान्-हे गौतम ! कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है, अकर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता और न अन्तरद्वीप के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है अथवा असंख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ યદિ ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, તો કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ? અથવા અકર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના હોય છે ? અથવા અન્તર્દ્વીપના ગર્ભજ મનુષ્યના હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અકર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં અને અન્તરદ્વીના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર પણ નથી હોતાં.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, नो असंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति–'जइ संखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे ?' यदि संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं तत् किं पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किं वा अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? भगवानाह 'गोयमा !' हे गौतम ! 'पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणूसआहारगसरीरे, नो अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे' पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति–'जइ पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारसरीरे किं सम्मदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय

का आहारक शरीर होता है, असंख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता।

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! यदि संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता।

શ્રીભગવાન્–ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! યદિ સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મનાભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, તો શું પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના હોય છે અથવા અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતા.

कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, मिच्छदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, सम्ममिच्छदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे ?' यदि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिमनुष्याहारकशरीरं तत् किं सम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा मिथ्यादृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क कर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा सम्यग्मिथ्यादृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे नो मिच्छदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, नो सम्मामिच्छदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे' सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति नो मिथ्यादृष्टि पर्याप्तक संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिमनुष्याहारकशरीरं भवति नो वा सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-

---

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, या मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! सम्यग्दृष्टि पर्याप्तक संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारक शरीर नहीं होता और न सम्यग्मिथ्यादृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! યદિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે. અગર મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના અહારકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં અને ન સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ

'जइ सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे किं संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, असंजयसम्मदिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, संजयासंजय सम्मदिट्ठिपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे ?' यदि सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं तत् किं संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? तत्र संयच्छतिस्म-सर्व सावद्यकर्मयोगेभ्यः सम्यगुपरमति इतिव्युत्पत्त्या संयतशब्देन सकलचारित्रवान् व्यपदिश्यते, तद्भिन्नः-असंयतः-अविरतसम्यग्दृष्टिः, संयतासंयतस्तु देशविरतिमान् व्यपदिश्यते, भगवानाह-'गोयमा !' हे

गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, अथवा असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा क्या संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य मनुष्य का आहारक शरीर होता है ?

जो समस्त सावद्य व्यापारों से सम्यक् प्रकार से उपरत हो चुका है वह संयत है। इस व्युत्पत्ति के अनुसार सकल चारित्रवान् संयत कहलाता है। जो संयत न हो वह असंयत है। असंयत सम्यग्दृष्टि का तात्पर्य अविरत सम्यग्दृष्टि

પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો શું સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અથવા અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા શું સંયતાસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોના આહારકશરીર હોય છે ?

જે સમસ્ત સાવદ્ય વ્યાપારોથી સમ્યક્ પ્રકારે ઉપરત થઈ ગએલ છે, તે સંયત છે. આ વ્યુત્પત્તિના અનુસાર સકલ ચારિત્રવાન્ સંયત કહેવાય જે સંયત ન હોય તે અસંયત છે અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિનું તાત્પર્ય અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ છે દેશવિરતિવાળા સંયતાસંયત કહેવાય છે.

गौतम ? 'संजयसम्मद्दिट्ठिपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे नो असंजयसम्मद्दिट्ठिपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, नो संजयसम्मद्दिट्ठिपज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे' संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति नो असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तयसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति नो वा संयतासंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ संजयसम्मद्दिट्ठिपज्जत्तगसंखेज्जसाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे किं पमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तग संखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, अपमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे?' यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं तत् किं प्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टिपर्याप्तक संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा अप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारक-

---

से है। देशविरति वाला संयतासंयत कहलाता है।

भगवान्-हे गौतम ! संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, असंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता और न संयतासंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा अप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, અસંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં અને સંયતાસંયત સમ્યદૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના પણ આહારક હોતા નથી.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, તો શું પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા

शरीरं भवति ? तत्र प्रमाद्यति स्म-मोहनीयादि कर्मोदयप्रभावात् संज्वलनकषायनिन्द्राघन्यतमप्रमादयोगात् संयमयोगेषु सीदतिस्म इति व्युत्पत्त्या प्रमत्तपदेन प्रायोगच्छवासी व्यपदिश्यते तस्य क्वचिदनुपयोगसंभवात्, तद्भिन्नाः-अप्रमत्तास्ते च प्रायोऽर्हत्कल्पिकपरिहारविशुद्धिक यथालन्दिककल्पिकप्रतिमाप्रतिपन्नास्तेषां सर्वदोपयोगसम्भवात्, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, नो अपमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे' प्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, नो अप्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ अपमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे किं इड्ढिपत्तपमत्तसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, अणिड्ढिपत्तपमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूस-

---

वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ?

मोहनीय आदि कर्मों के उदय से संज्वलनकषाय, निद्रा आदि किसी भी प्रमाद के योग से जो प्रमाद को प्राप्त हो वह प्रमत्त कहलाता है। इस व्युत्पत्ति के अनुसार प्रायः गच्छवासी मुनि प्रमत्त कहा जाता है, क्योंकि उसमें कहीं कहीं उपयोगशून्यता का संभव है। जो प्रमाद से रहित हों वे अप्रमत्त कहलाते हैं। वे प्रायः अर्हत्-कल्पिक, परिहारविशुद्धिक, यदालन्द कल्पिक तथा प्रतिमाधारी समझने चाहिए, क्योंकि वे सदा उपयोग युक्त रहते हैं।

भगवान्-हे गौतम ! अप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता।

કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે.

મોહનીય આદિકર્મોના ઉદયથી સંજ્વલન કષાય નિદ્રા આદિ કોઇપણ પ્રમાદના યોગથી જે પ્રમાદને પ્રાપ્ત થાય, તે પ્રમત્ત કહેવાય છે. આ વ્યુત્પત્તિના અનુસાર પ્રાયઃ ગચ્છવાસી મુનિ પ્રમત્ત કહેવાય, કેમ કે તેમાં ક્યાંક ક્યાંક ઉપયોગ શૂન્યતાનો સંભવ છે. જે પ્રમાદથી રહિત હોય તેઓ અપ્રમત્ત કહેવાય છે. તેઓ પ્રાય અર્હત્કાલિક પરિહાર વિશુદ્ધિક યદાલંદકલ્પિક તથા પ્રતિમાધારી સમજવા જોઇએ, કેમ કે તેઓ સદા ઉપયોગ યુક્ત રહે છે.

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! અપ્રમત્ત સયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે, પ્રમત્ત સયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં.

आहारगसरीरे ?' यदि अप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं तत् किम् ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिमनुष्याहारकशरीरं भवति ? किंवा अनृद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति ? तत्र आमर्षौषध्यादिस्वरूपाः ऋद्धिः प्राप्ताः-ऋद्धिप्राप्तः, तद्भिन्नोऽनृद्धिप्राप्तः, भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम ! 'इड्डिपत्तपमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे, नो अणिड्डिपत्तपमत्तसंजय सम्मद्दिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय कम्मभूमगगब्भवक्कंतिय मणूसआहारगसरीरे' ऋद्धिप्राप्त अप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति नो अनृद्धिप्राप्तप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिगगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याहारकशरीरं भवति, गौतमः

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! यदि अप्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है तो क्या ऋद्धिप्राप्त अप्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है अथवा जो ऋद्धिप्राप्त नहीं है ऐसे अप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है ?

आमर्षौषधि आदि रूप ऋद्धियां जिसे प्राप्त हों, वह ऋद्धिप्राप्त कहा जाता है और जिसे कोई ऋद्धिप्राप्त न हो वह अनृद्धिप्राप्त कहलाता है।

भगवान्-हे गौतम ! ऋद्धिप्राप्त अप्रमत्तसंयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्मभूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर होता है, अनृद्धिप्राप्त अप्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाले कर्म-

---

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદિ અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે તો શું ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે અથવા જે ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત નથી એવા અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે ?

આમર્ષૌષધિ આદિરૂપ ઋદ્ધિયો જેમને પ્રાપ્ત થાય, તે ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કહેવાય છે, અને જેને કોઈ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત ન હોય તે અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત કહેવાય છે,

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર હોય છે. અનૃદ્ધિ પ્રાપ્ત અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યના આહારકશરીર નથી હોતાં.

पृच्छति–'आहारगसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! आहारकशरीरं खलु किं संस्थितं–किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते' समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितम्–समं चतुरस्रम्–चतस्रोऽस्रयो यस्य तत् समचतुरस्रं तच्च तत् संस्थानञ्चेति समचतुरस्रसंस्थानम् तेन संस्थितम्–व्यवस्थितं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति–'आहारगसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! आहारकशरीरस्य खलु किं महालया–कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं देसूणा रयणी, उक्कोसेणं पडिपुण्णा रयणी' जघन्येन देशोनारत्निः–किञ्चिन्न्यूनहस्तः, उत्कृष्टेन परिपूर्णारत्निः–एकोहस्तः शरीरावगाहना प्रज्ञप्तेतिभावः॥सू. ७॥

॥ तैजसशरीरवक्तव्यता ॥

मूलम्–तेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–एगिंदिय तेयगसरीरे जाव पंचिंदिय तेयगसरीरे एगिंदिय तेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–पुढविकाइय एगिंदिय तेयगसरीरे जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय तेयगसरीरे, एवं जहा ओरालियसरीरस्स भेदो भणियो तहा तेयगस्स वि जाव चउरिंदियाणं, पंचिंदियतेयगसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा–नेरइय तेयगसरीरे जाव देवतेयगसरीरे, नेरइयाणं दुगओ भेदो भाणियव्वो, जहा वेउव्विय-

भूमि के गर्भज मनुष्य का आहारकशरीर नहीं होता।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! आहारकशरीर किस आकार का कहा है ?

भगवान्–हे गौतम ! आहारकशरीर समचतुरस्र संस्थान वाला कहा गया है।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! आहारकशरीर की अवगाहना कितनी बडी की कही गई है ?

भगवान्–हे गौतम ! आहारकशरीर की अवगाहना जघन्य कुछ कम एक हाथ की और उत्कृष्ट पूरे एक हाथ की कही गई है॥सू० ७॥

શ્રીગૌતમ સ્વામી–હે ભગવન્ ! આહારકશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવન્–હે ગૌતમ ! આહારકશરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં કહેલાં છે.

શ્રીગૌતમ સ્વામી–હે ભગવન્ ! આહારકશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેવાયેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્–હે ગૌતમ ! આહારકશરીરની અવગાહના જઘન્ય કાંઇક ઓછા એક હાથની અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરા એક હાથની કહી છે. ॥ સૂ૦ ૭ ॥

सरीरे पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाण य जहा ओरालियसरीरे भेदो भणिओ तहा भाणियव्वो, देवाणं जहा वेउव्वियसरीरे भेदो भणितो तहा भाणियव्वो, जाव सव्वट्ठसिद्ध देवेत्ति, तेयगसरीरे णं भंते! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते, एगिंदिय तेयगसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! णाणासंठाण-संठिए पण्णत्ते, पुढविकाइय एगिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते, एवं ओरालिय-संठाणाणुसारेण भाणियव्वं जाव चउरिंदियाण वि, नेरइयाणं भंते ! तेय-गसरीरे किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! जहा वेउव्वियसरीरे, पंचिंदिय-तिरिक्खजोणियाणं मणूसाणं जहा-एएसिं चेव ओरालियत्ति, देवाणं भंते ! किं संठाणसंठिए तेयगसरीरे पण्णत्ते ? गोयमा ! वेउव्वियस्स जाव अणुत्तरोववाइयत्ति ॥सू० ८॥

छाया–तैजसशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–एकेन्द्रियतैजसशरीरम्, एकेन्द्रियतैजसशरीरं यावत् पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरम्, एके-न्द्रियतैजसशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरं यावद् वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरम्, एवं यथा

तैजसशरीरवक्तव्यता

शब्दार्थ-(तेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (एगिंदियतेयगसरीरे जाव पंचिंदियतेयगसरीरे) एकेन्द्रिय तैजस शरीर यावत् पंचेन्द्रिय तैजसशरीर (एगिंदिय तेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय तैजस शरीर कितने प्रकार का

તૈજસ શરીરવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(तेयगसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) ભગવન્ ! તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) ગૌતમ ! પાચ પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा) તે આ પ્રકારે (एगादिय तेयगसरीरे जाव पंचिंदिय तेयगसरीरे) એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર યાવત્ પચેન્દ્રિય તૈજસ શરીર (एगिंदिय तेयगसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હેભગવન્ ! એકેન્દ્રિય તૈજસ-શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે (तं जहा–पुढविकाइयएगिंदिय तेयगसरीरे जाव वणस्सइकाइयएगिंदियतेयगसरीरे) તે

औदारिकशरीरस्य भेदो भणितस्तथा तैजसस्यापि यावच्चतुरिन्द्रियाणाम्, पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-नैरयिकतैजसशरीरं यावद् देवतैजसशरीरम्, नैरयिकाणां द्विगतो भेदो भणितव्यः, यथा वैक्रियशरीरे, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च यथा औदारिकशरीरे भेदो भणितस्तथाभणितव्यो यावत् सर्वार्थसिद्धदेव इति, तैजसशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ?

कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है (तं जहा पुढविकाइयएगिंदियतेयगसरीरे जाव वणस्सइ काइयएगिंदियतेयगसरीरे) वह इस प्रकार-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय तैजस शरीर यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय तैजसशरीर (एवं जहा ओरालियसरीरस्स भेदो भणिओ) इस प्रकार जैसे औदारिकशरीर के भेद कहे हैं (तहा तेयगस्स वि) उसी प्रकार तैजस के भेद भी कहना चाहिए (जाव चउरिंदिया णं) चौइन्द्रियों तक

(पंचिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! चार प्रकार का कहा है (तं जहा-नेरइयतेयगसरीरे जाव देवतेयगसरीरे) वह इस प्रकार-नैरयिक तैजसशरीर यावत् देवतैजसशरीर (नेरइयाणं दुगओ भेदो भाणियव्वो) नारकों के दो भेद कहना चाहिए (जहा वेउव्वियसरीरे) जैसा वैक्रियशरीर (पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का (मणुस्साण य) और मनुष्यों का (जहा ओरालियसरीरे) जैसे औदारिकशरीर का (भेदो भणिओ) भेद कहा है (तहा भाणियव्वो) इसी प्रकार कहना चाहिए (देवाणं जहा वेउव्विय-

---

આ પ્રકારે-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર યાવત્ વનસ્પતિ કાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર (एवं जहा ओरालियसरीरस्स भेदो भणिओ) એ પ્રકારે જેવા ઔદારિકશરીરના ભેદ કહ્યા છે (तहा तेयगस्स) એજ પ્રકારે તૈજસના ભેદ પણ કહેવા જોઈએ (जाव चउरिंदियाणं) ચતુરિન્દ્રિયો સુધી

(पंचिंदिय तेयगसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે ? (तं जहा नेरइयतेयगसरीरे जाव देवयतेयगसरीरे) જે આ પ્રકારે-નૈરયિક તૈજસશરીર યાવત્ દેવ તૈજસશરીર (नेरइयाणं दुगओ भेदो भाणियव्वो) નારકોના બે ભેદ કહેવા જોઈએ (जहा वेउव्वियसरीरे) જેવુ વૈક્રિયશરીર (पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના (मणूसाणय) અને મનુષ્યોના (जहा ओरालियसरीरे) જેવાં ઔદારિકશરીરના (भेदो भणिओ) ભેદ કહ્યા છે (तहा भाणियव्वो) એ પ્રકારના કહેવા જોઈએ (देवाणं जहा वेउव्वियसरीरे भेओ भणिओ तहा भाणियव्वो) દેવોના જેવા વૈક્રિયશરીરના ભેદ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે તૈજસશરીરના ભેદપણુ સમજી લેવા જોઈએ (जाव सव्वट्ठसिद्ध देवत्ति) સર્વાર્થ સિદ્ધના દેવો સુધી

गौतम ! नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एकेन्द्रियतैजसशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नानासंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरं खलु भदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवम् औदारिक-संस्थानानुसारेण भणितव्यं यावच्चतुरिन्द्रियाणामपि, नैरयिकाणां भदन्त ! तैजसशरीरं किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! यथा वैक्रियशरीरम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां यथा एतेषाञ्चैव औदारिकाणामिति, देवानां भदन्त ! किं संस्थितं तैजसशरीरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! यथा वैक्रियस्य यावद् अनुत्तरौपपातिकानामिति ॥ सू० ८ ॥

सरीरे भेओ भणिओ तहा भाणियव्वो) देवों के जैसे वैक्रियशरीर के भेद कहे हैं इसी प्रकार तैजसशरीर के भेद भी समझलेने चाहिए (जाव सव्वट्ठसिद्धदेवत्ति) सर्वार्थसिद्ध के देवों तक

(तेयगसरीरे णं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! तैजसशरीर किस आकार का कहा है ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! अनेक संस्थानों वाला कहा है (एगिंदिय तेयगसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय का तैजसशरीर किस आकार वाला कहा है ? (गोयमा ! णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! नाना संस्थानों वाला कहा है (पुढवि-काइयएगिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! किंसंठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय का तैजसशरीर किस आकार को कहा है ? (गोयमा ! मसूर चंद संठाणसंठिए पण्णत्ते) हे गौतम ! मसूर के दाल के आकार का कहा गया है और यहां चन्द्र का अर्थ दाल है (एवं ओरालियसंठाणाणुसारेण भाणियव्वं) इस प्रकार औदारिकशरीर के संस्थान के अनुसार कहना चाहिए (जाव चउरिंदियाण वि) यावत् चौइन्द्रियों का भी।

(नेरइया णं भंते ! तेयगसरीरे किं संठिए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! नारकों के

(तेयगसरीरेणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते) ભગવન્ ! તૈજસશરીર કેવા આકારનાં કહ્યાં છે ? (गोयमा ! णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते) ગૌતમ ! અનેક સંસ્થાનોવાળા કહ્યાં છે (एगिंदिय तेयगसरीरेणं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેવા આકારવાળા કહ્યાં છે ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) ગૌતમ ! નાના સંસ્થાન વાળા કહ્યાં છે (पुढविकाइय एगिंदिय तेयगसरीरेणं भंते किं संठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा ! मसूरचंदसंठाण-संठिए पण्णत्ते) ગૌતમ ! મસૂરની દાળના આકારના કહ્યાં છે અને આહીં ચન્દ્રનો અર્થ દાળ છે (एवं ओरालिय संठाणाणुसारेण भाणियव्वं) એ પ્રકારે ઔદારિકશરીરના સંસ્થાનના અનુસાર કહેવું જોઈએ (जाव चउरिंदियाण वि) યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોના પણ

(नेरइयाणं भंते ! तेयगसरीरे किं संठिए पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! નારકોના તૈજસશરીરના

टीका-पूर्वमाहारकशरीरस्य भेदसंस्थानावगाहना स्वरूपाणि प्ररूपितानि सम्प्रति तैजसशरीरस्य भेदसंस्थानादीनि प्ररूपयितुमाह-'तेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त ! तैजसशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे पण्णत्ते' पञ्चविधं तैजसशरीरं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-एगिंदियतेयगसरीरे जाव पंचिंदियतेयगसरीरे' तद्यथा-एकेन्द्रियतैजसशरीरं यावद् द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियतैजसशरीरं पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरञ्च, गौतमः पृच्छति-'एगिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियतैजसशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहे

तैजसशरीर का कैसा आकार कहा है? (गोयमा ! जह वेउव्वियसरीरे) हे गौतम ! जैसे नारकों का वैक्रियशरीर (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों का (मणुसाणं) मनुष्यों का (जहा एएसिं चेव ओरालियं ति) जैसे इन्हीं का औदारिकशरीर (देवाणं भंते ! किं संठाणसंठिए तेयगसरीरे पण्णत्ते?) हे भगवन् ! देवों का तैजसशरीर किस संस्थान वाला कहा है? (गोयमा ! जहा वेउव्वियस्स) हे गौतम ! जैसा उनके वैक्रियशरीर का संस्थान (जाव अणुत्तरोववाइयत्ति) यावत् अनुत्तरौपपातिक देव ।

टीकार्थ-इससे पूर्व आहारकशरीर के भेदों, अवगाहना तथा संस्थान का निरूपण किया गया है, अब तैजसशरीर के भेदों का तथा संस्थान आदि का प्ररूपण किया जाता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा गया है?

भगवान्-हे गौतम ! तैजसशरीर पांच प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार से है-एकेन्द्रिय तैजसशरीर, द्वीन्द्रिय तैजसशरीर, त्रीन्द्रिय तैजसशरीर,

---

કેવા આકાર કહ્યાં છે (गोयमा ! जह वेउव्विय सरीरे) જેવા નારકોના વૈક્રિયશરીર (पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિયોના (मणूसाणं) મનુષ્યોના (जहा एएसिं चेव ओरालियंति) જેવા એમના ઔદારિકશરીર (देवाणं भंते ! किं संठाणसंठिए तेयगसरीरे पण्णत्ते) હે ભગવન્ ! દેવોના તૈજસશરીર કેવા સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે (गोयमा ! जहा वेउव्वियस्स) હે ગૌતમ ! જેવા તેમના વૈક્રિયકશરીરના સંસ્થાન (जाव अणुत्तरोववाइत्ति) યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ.

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં શરીરના ભેદો, અવગાહના તથા સંસ્થાનનું નિરૂપણ કરાયું છે, હવે તૈજસશરીરના ભેદોનું તથા સંસ્થાન આદિનું પ્રરૂપણ કરાય છે-

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! તૈજસ શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! તૈજસશરીર પાંચ પ્રકારનાં કહ્યાં છે? તે આ પ્રકારે એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, દ્વીન્દ્રિય તૈજસશરીર, ત્રીન્દ્રિય તૈજસશરીર, ચતુરિન્દ્રિય તૈજસશરીર

पण्णत्ते' पञ्चविधम् एकेन्द्रियतैजसशरीरं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पुढविकाइयएगिंदियतेयगसरीरे जाव वणस्सइकाइयएगिंदियसरीरे' तद्यथा-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरं यावद्-अप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियशरीरम्, 'एवं जहा-ओरालियसरीरस्स भेदो भणियो तहा तेयगस्स वि जाव चउरिंदियाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा औदारिकशरीरस्य एकेन्द्रियगतसूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तभेदो द्वित्रिचतुरिन्द्रियगतपर्याप्तापर्याप्तभेदश्च भणितस्तथा तैजसस्यापि शरीरस्य यावद् एकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां भेदो भणितव्य स्तत्रैकेन्द्रियगतः सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तभेदो द्वित्रिचतुरिन्द्रियगतस्तु पर्याप्तापर्याप्तभेदो

चतुरिन्द्रियतैजसशरीर और पंचेन्द्रियतैजसशरीर

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय का तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय का तैजसशरीर पांच प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय तैजसशरीर, अप्कायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर वायुकायिक-एकेन्द्रिय तैजसशरीर, तेजस्कायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर वायुकायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर और वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर । इस प्रकार जैसे औदारिकशरीर के एकेन्द्रिय संबंधी सूक्ष्म, बादर पर्याप्त, अपर्याप्त आदि के भेद से भेद कहे हैं, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय के पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से भेद कहे हैं, उसी प्रकार तैजसशरीर के भी एकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रियों के भेदों के अनुसार भेद कह लेने चाहिए। जैसे एकेन्द्रियों के दो भेद होते हैं-सूक्ष्म और बादर। इन के भी दो-दो भेद हैं पर्याप्त और अपर्याप्त। इन भेदों के अनुसार तैजसशरीर के भी भेद समझ

અને પચેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

એ પ્રકારે જેવા ઔદારિકશરીરના એકેન્દ્રિય સમ્બન્ધી સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત આદિના ભેદથી ભેદ કહ્યા છે, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી ભેદ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે તૈજસશરીરના પણ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયોના ભેદોના અનુસાર ભેદ કહી લેવાં જોઈએ. જેમ કે એકેન્દ્રિયોના બે ભેદ હોય છે-સૂક્ષ્મ અને બાદર. તેના પણ બે ભેદ છે- પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. આ ભેદોના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ સમજી લેવા જોઈએ. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને-

द्रष्टव्यः, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउव्विहे पण्णत्ते' चतुर्विधं पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-नेरइयतेयगसरीरे जाव देवतेयगसरीरे' तद्यथा-नैरयिकतैजसशरीरं यावत्-तिर्यग्योनिकतैजसशरीरं, मनुष्यतैजसशरीरं देव तैजसशरीरञ्च, तत्र-'नेरइयाणं दुगओ भेदो भाणियव्वो जहा वेउव्वियसरीरे' नैरयिकाणां तैजसशरीरस्य द्विगतो भेदः-पर्याप्तापर्याप्तविषयतया भणितव्यो यथा तेषामेव वैक्रियशरीरे पर्याप्तापर्याप्तत्वेन द्विप्रकारको भेदो भणितः, किन्तु-'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाण य जहा ओरालियसरीरे भेदो भणियो तहा भाणियव्वो' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च यथा औदारिकशरीरे भेदो भणितस्तथा भणितव्य, स्तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तैजसशरीरस्य जलचरस्थलचरखेचरभेदः, जलचरस्यापि संमूर्च्छिम-

---

लेने चाहिए। द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों के पर्याप्त तथा अपर्याप्त के भेद से दो-दो भेद है, तो तैजसशरीर के भी इसी प्रकार दो-दो भेद होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पचेन्द्रियों का तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा है?

भगवान्-गौतम ! पंचेन्द्रियों का तैजसशरीर चार प्रकार का कहा है। वह इस प्रकार है-नैरयिकों का तैजसशरीर, तिर्यंचों का तैजसशरीर, मनुष्यों का तैजसशरीर और देवों का तैजसशरीर। इनमें से नारकों के तैजसशरीर के दो भेद कहने चाहिए-पर्याप्त नारकों का तैजसशरीर और अपर्याप्त नारकों का तैजसशरीर जैसे कि वैक्रियशरीर के भेद कहे हैं। किन्तु पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यों के तैजसशरीर के भेद उसी प्रकार कहने चाहिए जैसे उनके औदारिकशरीर के भेद कहे हैं। यथा-पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का तैजसशरीर तीन प्रकार का है-जलचरों का, स्थलचरों का और खेचरों का जलचरों में भी संमूर्छिम, गर्भज

ચતુરિન્દ્રિય જીવોના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ છે, તો તૈજસશરીરના પણ એજ પ્રકારે બે-બે ભેદ થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયોના તૈજસશરીર ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ પ્રકારે-નૈરયિકોના તૈજસશરીર, તિર્યંચોના તૈજસશરીર, મનુષ્યોના તૈજસશરીર અને દેવોના તૈજસશરીર તેમાંથી નારકોના તૈજસશરીરના બે ભેદ કહેવા જોઇએ-પર્યાપ્ત નારકોના તૈજસશરીર અને અપર્યાપ્ત નારકોના તૈજસશરીર, જેવાં વૈક્રિયશરીરના ભેદ કહ્યા છે. કિન્તુ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોના તૈજસશરીરના ભેદ એજ પ્રકારે કહેવા જોઇએ જેવા તેના ઔદારિશરીરના ભેદ કહ્યા છે. જેમ કે-પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના તૈજસશરીર ત્રણ પ્રકારનાં છે-જલચરોના સ્થલચરોના અને ખેચરોના. જળચરોમાં પણ સંમૂછિંમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત,

पण्णत्ते' पञ्चविधम् एकेन्द्रियतैजसशरीरं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-पुढविकाइयएगिंदियतेयगसरीरे जाव वणस्सइकाइयएगिंदियसरीरे' तद्यथा-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरं यावद्-अप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियशरीरम्, 'एवं जहा-ओरालियसरीरस्स भेदो भणियो तहा तेयगस्स वि जाव चउरिंदियाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा औदारिकशरीरस्य एकेन्द्रियगतसूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तभेदो द्वित्रिचतुरिन्द्रियगतपर्याप्तापर्याप्तभेदश्च भणितस्तथा तैजसस्यापि शरीरस्य यावद् एकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां भेदो भणितव्यस्तत्रैकेन्द्रियगतः सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तभेदो द्वित्रिचतुरिन्द्रियगतस्तु पर्याप्तापर्याप्तभेदो

चतुरिन्द्रियतैजसशरीर और पंचेन्द्रियतैजसशरीर

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय का तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय का तैजसशरीर पांच प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार-पृथ्वीकायिक एकेन्द्रिय तैजसशरीर, अप्कायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर वायुकायिक-एकेन्द्रिय तैजसशरीर, तेजस्कायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर वायुकायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर और वनस्पतिकायिक-एकेन्द्रियतैजसशरीर । इस प्रकार जैसे औदारिकशरीर के एकेन्द्रिय संबंधी सूक्ष्म, बादर पर्याप्त, अपर्याप्त आदि के भेद से भेद कहे हैं, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय के पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से भेद कहे हैं, उसी प्रकार तैजसशरीर के भी एकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रियों के भेदों के अनुसार भेद कह लेने चाहिए। जैसे एकेन्द्रियों के दो भेद होते हैं-सूक्ष्म और बादर। इन के भी दो-दो भेद हैं पर्याप्त और अपर्याप्त। इन भेदों के अनुसार तैजसशरीर के भी भेद समझ

અને પચેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

શ્રીગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીર પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર, અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસશરીર.

એ પ્રકારે જેવા ઔદારિકશરીરના એકેન્દ્રિય સમ્બન્ધી સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત આદિના ભેદથી ભેદ કહ્યા છે, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી ભેદ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે તૈજસશરીરના પણ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયોના ભેદોના અનુસાર ભેદ કહી લેવા જોઈએ. જેમ કે એકેન્દ્રિયોના બે ભેદ હોય છે-સૂક્ષ્મ અને બાદર. તેના પણ બે ભેદ છે- પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. આ ભેદોના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ સમજી લેવા જોઇએ. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને

द्रष्टव्यः, गौतमः पृच्छति-'पंचिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउव्विहे पण्णत्ते' चतुर्विधं पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-नेरइयतेयगसरीरे जाव देव-तेयगसरीरे' तद्यथा-नैरयिकतैजसशरीरं यावत्-तिर्यग्योनिकतैजसशरीरं, मनुष्यतैजस-शरीरं देव तैजसशरीरञ्च. तत्र-'नेरइयाणं दुगओ भेदो भाणियव्वो जहा वेउव्वियसरीरे' नैरयिकाणां तैजसशरीरस्य द्विगतो भेदः-पर्याप्तापर्याप्तविषयतया भणितव्यो यथा तेषामेव वैक्रियशरीरे पर्याप्तापर्याप्तत्वेन द्विप्रकारको भेदो भणितः, किन्तु-'पंचिंदियतिरिक्ख-जोणियाणं मणूसाणय जहा ओरालियसरीरे भेदो भणियो तहा भाणियव्वो' पञ्चेन्द्रि-यतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च यथा औदारिकशरीरे भेदो भणितस्तथा भणितव्य, तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तैजसशरीरस्य जलचरस्थलचरखेचरभेदः, जलचरस्यापि संमूर्च्छिम-

---

लेने चाहिए। द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों के पर्याप्त तथा अपर्याप्त के भेद से दो-दो भेद है, तो तैजसशरीर के भी इसी प्रकार दो-दो भेद होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन ! पचेन्द्रियों का तैजसशरीर कितने प्रकार का कहा है?

भगवान्-गौतम ! पंचेन्द्रियों का तैजसशरीर चार प्रकार का कहा है। वह इस प्रकार है-नैरयिकों का तैजसशरीर, तिर्यंचों का तैजसशरीर, मनुष्यों का तैजसशरीर और देवों का तैजसशरीर। इनमें से नारकों के तैजसशरीर के दो भेद कहने चाहिए-पर्याप्त नारकों का तैजसशरीर और अपर्याप्त नारकों का तैजसशरीर जैसे कि वैक्रियशरीर के भेद कहे हैं। किन्तु पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यों के तैजसशरीर के भेद उसी प्रकार कहने चाहिए जैसे उनके औदारिक-शरीर के भेद कहे हैं। यथा-पंचेन्द्रिय तिर्यंचों का तैजसशरीर तीन प्रकार का है-जलचरों का, स्थलचरों का और खेचरों का जलचरों में भी संमूर्छिम, गर्भज

ચતુરિન્દ્રિય જીવોના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે-બે ભેદ છે, તો તૈજસશરીરના પણ એજ પ્રકારે બે-બે ભેદ થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિયના તૈજસશરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયોના તૈજસશરીર ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ પ્રકારે-નૈરયિકોના તૈજસશરીર, તિર્યંચોના તૈજસશરીર, મનુષ્યોના તૈજસશરીર અને દેવોના તૈજસશરીર. તેમાંથી નારકોના તૈજસશરીરના બે ભેદ કહેવા જોઇએ-પર્યાપ્ત નારકોના તૈજસ-શરીર અને અપર્યાપ્ત નારકોના તૈજસશરીર, જેવાં વૈક્રિયશરીરના ભેદ કહ્યા છે. કિન્તુ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોના તૈજસશરીરના ભેદ એજ પ્રકારે કહેવા જોઇએ જેવા તેના ઔદારિશરીરના ભેદ કહ્યા છે. જેમ કે-પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના તૈજસશરીર ત્રણ પ્રકારનાં છે-જલચરોના સ્થલચરોના અને ખેચરોના. જળચરોમાં પણ સંમૂછિંમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત,

गर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्तभेदः, स्थलचरस्य चतुष्पदपरिसर्पभेदः, चतुष्पदस्यापि संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्तभेदः, परिसर्पस्य चोरः परिसर्प भुजपरिसर्प भेदः, उरः परिसर्पस्यापि संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्तभेदः, भुजपरिसर्पस्यापि संमूर्च्छिम-गर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्तभेदः, खेचरस्यापि संमूर्च्छिम गर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्तभेदः, मनुष्याणान्तु संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकपर्याप्तापर्याप्तभेदोऽवसेयः, 'देवाणं जहा-वेउव्विय-सरीरभेदो भणितो तहा भाणियव्वो जाव सव्वट्ठसिद्धदेवत्ति' देवानां पुनरसुरकुमारप्रभृतीनां सर्वार्थसिद्धपर्यन्तानां यथा वैक्रियशरीरभेदः-पर्याप्तापर्याप्त विषयतया भणितस्तथा तैजसशरीरस्यपि पर्याप्तापर्याप्तविषयत्वेन द्विगतो भेदो भणितव्यो यावद्-असुरकुमारादिदशभवनवासिनां भूतयक्षराक्षसादीनामष्टानां वानव्यन्तराणां-चन्द्रसूर्यादीनां पञ्चानां ज्योतिष्काणां

पर्याप्त और अपर्याप्त भेद होते हैं। इनके भेद से तैजसशरीर के भी इसी प्रकार के भेद समझ लेने चाहिए। स्थलचर तिर्यंचों के दो भेद हैं-चतुष्पद और परिसर्प। चतुष्पद के संमूर्छिम गर्भज तथा पर्याप्त और अपर्याप्त भेद हैं। परिसर्प के उरपरिसर्प और भुजपरिसर्प भेद होते हैं। उरपरिसर्प के संमूर्छिम, गर्भज, पर्याप्त तथा अपर्याप्त भेद हैं। भुजपरिसर्प के भी संमूर्छिम, गर्भज, पर्याप्त और अपर्याप्त भेद हैं। खेचरों के भी संमूर्छिम, गर्भज, पर्याप्त तथा अपर्याप्त भेद होते हैं। मनुष्यों के संमूर्छिम, गर्भज, पर्याप्त और अपर्याप्त भेद हैं। इस प्रकार इन्हीं भेदों के अनुसार तैजसशरीर के भी भेद समझने चाहिए।

देवों के तैजसशरीर के भेद उसी प्रकार जान लेना चाहिए जैसे उनके वैक्रियशरीर के भेद कहे गये हैं। असुरकुमारों से लेकर सर्वार्थसिद्ध तक के देवों के पर्याप्त और अपर्याप्त भेद होते हैं। तदनुसार तैजसशरीर के भी भेद समझ लेने चाहिए।

અપર્યાપ્ત ભેદ થાય છે. એમના ભેદથી તૈજસશરીરના પણ એજ પ્રકારે ભેદ સમજવા જોઈએ. સ્થલચર તિર્યચોના ભેદ બે છે-ચતુષ્પદ અને પરિસર્પ, ચતુષ્પદના સંમૂર્છિમ. ગર્ભજ તથા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એ પ્રકારના ભેદ છે. પરિસર્પના ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ એ રીતે બે ભેદ હોય છે, ઉરપરિસર્પના સંમૂર્છિમ ગર્ભજ, પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત ભેદ છે. ભુજપરિસર્પના પણ સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ છે. ખેચરોના પણ સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ હોય છે. મનુષ્યોના સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ છે. એ પ્રકારે આ ભેદોના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ સમજવા જોઈએ.

દેવોના તૈજસશરીરના ભેદ એ જ પ્રકારે જાણી લેવા જોઈએ. જેવા તેમના વૈક્રિયશરીરના ભેદ કહેલા છે. અસુરકુમારોથી લઈને સર્વાર્થ સિદ્ધ સુધી દેવોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ હોય છે. તદનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ સમજી લેવા જોઈએ.

सौधर्मेशानादि द्वादशकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवानां कल्पातीतानाञ्च नवग्रैवेयकाणां पञ्चानुत्तरौपपातिकसर्वार्थसिद्धकपर्यन्तवैमानिकदेवानां पर्याप्तापर्याप्त विषयतया द्विगतो भेदो भणितव्य इति पूर्वेण संबन्धः, अथ तैजसशरीरस्य संस्थानप्ररूपणार्थमाह-'तेयगसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते' हे भदन्त ! तैजसशरीरं खलु किं संस्थितं-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ? 'णाणा संठाणसंठिए पण्णत्ते' तैजसशरीरं नानासंस्थानसंस्थितम्-अनेकाकारविशिष्टं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति-'एगिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियतैजसशरीरं खलु किं संस्थितम्-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते ? एकेन्द्रियतैजसशरीरं नानासंस्थानसंस्थितम् अनेकाकारयुक्तं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइय एगिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरं

असुरकुमार आदि दश भवनवासियों के, भूत, यक्ष, राक्षस आदि आठ वानव्यन्तरों के, चन्द्रसूर्य आदि पांच ज्योतिष्कों के, सौधर्म ईशान आदि बारह कल्पोपपन्न वैमानिक देवों के, कल्पातीतों में नवग्रैवेयकों तथा पांच अनुत्तरविमानों के देवों के पर्याप्त एवं अपर्याप्त विषयक दो-दो भेद कहलेने चाहिए और इन्हीं के अनुसार तैजसशरीर के भी भेद कहने चाहिए।

अब तैजसशरीर के संस्थान की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

श्रीगौतमस्वामी-भगवन् ! तैजसशरीर किस संस्थान वाला होता है ? अर्थात् तैजसशरीर का आकार क्या है ?

भगवान्-हे गौतम ! तैजसशरीर अनेक संस्थानों वाला होता है।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीवों का तैजसशरीर किस संस्थान का होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रियों का तैजसशरीर अनेक संस्थानों वाला होता है

અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનવાસિયોના ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ આદિ આઠ વાનવ્યન્તરોના, ચન્દ્ર સૂર્ય આદિ પાંચ જ્યોતિષ્કોના, સૌધર્મ, ઇશાન આદિ બાર કલ્પોપપન્ન દેવોના કલ્પાતીતોમાં નવ ગ્રૈવેયકો તથા પાંચ અનુત્તર વૈમાનિકોના દેવોમાં પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્તક વિષયક બે-બે ભેદ કહી દેવા જોઇએ અને તેમના અનુસાર તૈજસશરીરના પણ ભેદ કહેવા જોઈએ.

હવે તૈજસશરીરના સંસ્થાનની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તૈજસશરીર કેવા સંસ્થાનવાળાં હોય છે ? અર્થાત્ તૈજસશરીરનો આકાર કેવો છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! તૈજસશરીર અનેક સંસ્થાનોવાળાં હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ એકેન્દ્રિય જીવોના તૈજસશરીર કેવા સંસ્થાનના હોય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોના તૈજસશરીર અનેક સંસ્થાનાવાળાં હોય છે.

खलु किं संस्थितं–किमाकारं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते' मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितं–मसूरस्य–अन्नविशेषस्य चन्द्राकारम्–अर्द्धचन्द्राकारं यद् द्विदलं तस्य संस्थानेन–आकारेण संस्थितं–व्यवस्थितं विशिष्टं पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरं प्रज्ञप्तम् 'एवं ओरालियसंठाणाणुसारेण भाणियव्वं जाव चउरिंदियाण वि' एवम्–पूर्वोक्तरीत्या औदारिकशरीरसंस्थानानुसारेण एकेन्द्रियतैजसशरीरसंस्थानं भणितव्यम्–वक्तव्यं यावद् अप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतैजसशरीरसंस्थानं द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणाञ्चापि तैजसशरीरसंस्थानं द्रष्टव्यम्, गौतमः पृच्छति–'नेरइया णं भंते ! तेयगसरीरे किं संठिए पण्णत्ते' हे भदन्त ! नैरयिकाणां तैजसशरीरं किं संस्थितं–किमाकारं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जह वेउव्वियसरीरे' यथा नैरयिकाणां वैक्रियशरीरे संस्थानं प्रतिपादितं तथा तैजसशरीरस्यापि संस्थानं प्रतिपत्तव्यम्, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाणं जहा एएसिं

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! पृथिवीकायिक एकेन्द्रियों का तैजसशरीर किस आकार का कहा है?

भगवान्–हे गौतम ! मसूर की दाल के आकार का कहा गया है। मसूर एक प्रकार का धान्य होता है और यहां चन्द्र का अर्थ दाल है।

इस प्रकार औदारिकशरीर के संस्थान के अनुसार एकेन्द्रियों के तैजसशरीर का संस्थान कह लेना चाहिए। अप्कायिकों, तेजस्कायिकों, वायुकायिकों और वनस्पतिकायिकों के तैजसशरीर का तथा द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रियों के तैजसशरीर का आकार भी औदारिक जैसा ही समझना चाहिए।

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! नारकों के तैजसशरीर का संस्थान किस प्रकार का होता है?

भगवान्–गौतम ! जैसे नारकों के वैक्रियशरीर का संस्थान कहा है, वैसा

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયોના તૈજસશરીર કેવા આકારના કહ્યાં છે?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! મસૂરની દાળના આકારના કહેલાં છે. મસૂર એક જાતનું ધાન્ય હોય છે અને અહી ચન્દ્રનો અર્થ દાળ છે.

આ રીતે ઔદારિક શરીરના સંસ્થાનાનુસાર એકેન્દ્રિયોના તૈજસ શરીરના સંસ્થાન કહેવાં જોઈએ. અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોના તૈજસશરીરના તથા દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયોના તૈજસશરીરના આકાર પણ ઔદારિક જેવા જ સમજવા જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી–ભગવન્ ! નારકોના તૈજસશરીરના સંસ્થાન કેવા પ્રકારના હોય છે?

શ્રીભગવાન્–ગૌતમ ! જેવા નારકોના વૈક્રિયશરીરના સંસ્થાન કહ્યાં છે, તેવાં જ તૈજ-

चेव ओरालियत्ति' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च तैजसशरीरसंस्थानं यथा एतेषाञ्चैव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्याणामौदारिकाणां शरीरसंस्थानमुक्तं तथा वक्तव्यम्, गौतमः पृच्छति-'देवाणं भंते ! किं संठिए तेयगसरीरे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! देवानां किं संस्थितम्-किमाकारविशिष्टं तैजसशरीरं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा वेउव्वियस्स जाव अणुत्तरोववाइयत्ति' यथा देवानां वैक्रियस्य शरीरस्य संस्थानं प्रतिपादितं तथैव तेषां तैजसशरीरस्यापि संस्थानं प्रतिपत्तव्यं यावद्-असुरकुमारादि दशभवनपतियक्षाद्यष्ट वानव्यन्तर चन्द्रसूर्यादि पञ्चज्योतिष्क सौधर्मेशानादि द्वादशकल्पोपपन्नकवैमानिकदेव कल्पातीत नवग्रैवेयकविजयवैजयन्तादिपञ्चानुत्तरौपपातिकसर्वार्थसिद्धपर्यन्तदेवानां तैजसशरीरसंस्थानमवसेयमिति पूर्वेण सम्बन्धः, तथा च जीवप्रदेशानुसारि तैजसशरीरं भवति तस्माद् यदेव

ही तैजसशरीर का भी संस्थान समझ लेना चाहिए।

पंचेन्द्रिय तिर्यचों तथा मनुष्यों के तैजसशरीर का संस्थान उसी प्रकार का होता है जैसा उनके औदारिकशरीर का होता है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देवों के तैजसशरीर का आकार किस प्रकार का कहा गया है।

भगवान्-हे गौतम ! जैसे देवों के वैक्रियशरीर का आकार कहा है, उसी प्रकार उनके तैजसशरीर का आकार भी जान लेना चाहिए। यावत् असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, यक्ष आदि आठ व्यन्तरों, चन्द्र सूर्य आदि पांच ज्योतिष्कों, सौधर्म ईशान आदि बारह कल्पोपपन्न वैमानिक देवों, कल्पातीतों में नौ ग्रैवेयकों देवों तथा विजय वैजयन्त आदि पांच अनुत्तरौपपातिक देवों के तैजस शरीर का संस्थान उनके वैक्रियशरीर के संस्थान सरीखा ही होता है।

तात्पर्य यह है कि तैजसशरीर जीव के प्रदेशों के अनुसार होता है। अत-

---

સશરીરના સંસ્થાન સમજી લેવાં જોઈએ.

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો તથા મનુષ્યોના તૈજસશરીરના સંસ્થાન એવા પ્રકારના હોય છે જેવાં તેમના ઔદારિક શરીરના હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! દેવોના તૈજસશરીરનો આકાર કેવા પ્રકારનો હોય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! જેવા દેવોના વૈક્રિયશરીરનો આકાર કહ્યો છે, એજ પ્રકારે તેમના તૈજસશરીરનો આકાર પણ જાણી લેવો જોઈએ.

યાવત્ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, યક્ષ આદિઆઠ વ્યન્તરો, ચન્દ્ર, સૂર્ય આદિ પાંચ જ્યોતિષ્કો, સૌધર્મ ઈશન આદિ બાર કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવો, કલ્પાતીતોમાં નવ ગ્રૈવેયકોના દેવો તથા વિજય વૈજયન્ત આદિ પાંચ અનુત્તરૌપપાતિક દેવોના તૈજસશરીર સંસ્થાન સરખાં જ હોય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે તૈજસશરીર જીવના પ્રદેશોના અનુસાર હોય છે. તેથી જ જે

तस्मिन् भवे औदारिकशरीरानुसारेण वैक्रियशरीरानुसारेण च जीवप्रदेशानां संस्थानं भवति तदेव संस्थानं तैजसशरीरस्यापि भवतीति, तैजसशरीराणं पूर्वोक्त द्वित्रिचतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यगतमौदारिकशरीर संस्थानं नैरयिकगतं देवगतञ्च वैक्रियशरीरसंस्थानं व्यपदिष्टमिति भावः ॥ सू० ८ ॥

॥ तैजसशरीरावगाहनवक्तव्यता ॥

मूलम्—जीवस्स णं भंते ! मारणंतिय समुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता? गोयमा ! सरीरपमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं आयामेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं लोगंताओ लोगंते, एगिंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेया सरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता? गोयमा ! एवं चेव जाव पुढविकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स वणप्फइकाइयस्स, वेइंदियस्स णं भंते ! मारणंतिय समुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं तिरियलोगाओ लोगंते, एवं जाव चउरिंदियस्स, नेरइयस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं सातिरेगं जोयण-

---

एव जिस भव में जिस जीव के औदारिक अथवा वैक्रियशरीर के अनुसार आत्मप्रदेशों का जैसा आकार होता है वैसा ही उन जीवों के तैजसशरीर का आकार होता है। एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पंचेन्द्रिय तिर्यंचों तथा मनुष्यों का तैजसशरीर औदारिक शरीर के अनुसार तथा देवों और नारकों का तैजसशरीर उनके वैक्रियशरीर के अनुसार संस्थान वाला समझना चाहिए ॥सू० ८॥

ભવમાં જે જીવના ઔદારિક અથવા વૈક્રિશરીરના અનુસાર આત્મ પ્રદેશોનો જેવો આકાર હોય છે, તેવો જ તે જીવોના તૈજસશરીરનો આકાર હોય છે. એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના તથા મનુષ્યોના તૈજસશરીર ઔદારિક શરીરના અનુસાર તથા દેવો અને નારકોના તૈજસશરીર વૈક્રિયશરીરના અનુસાર સંસ્થાન-વાળાં સમજવાં જોઈએ. ॥સૂ૦ ૮॥

सहस्सं उक्कोसेणं अहे जाव अहे सत्तमा पुढवी तिरियं जाव सयंभुरमणे समुद्दे उड्ढं जाव पंडगवणे पुक्खरिणीओ, पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स य के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहा बेइंदियस्स, मणुस्सस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! समयखेत्ताओ लोगंतो, असुरकुमारस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभबाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं अहे जाव तच्चाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते तिरियं जाव सयंभुरमणसमुद्दस्स बाहिरिल्ले वेइयंते उड्ढं जाव इसीपब्भारा पुढवी, एवं जाव थणियकुमारतेयगसरीरस्स, वाणमंतरजोइसियसोहम्मीसाणगा य एवं चेव, सणंकुमारदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभबाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं अहे जाव महापातालाणं दोच्चे तिभागे, तिरियं जाव सयंभुरमणे समुद्दे उड्ढं जाव अच्चुओ कप्पो, एवं जाव सहस्सारदेवस्स अच्चुओ कप्पो, आणयदेवस्स णं भंते ! मारणंतिय समुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभबाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जाव अहोलोइयगामा, तिरियं जाव मणूसखेत्ते उड्ढं जाव अच्चुओ कप्पो, एवं जाव आरणदेवस्स अच्चुयदेवस्स एवं चेव, णवरं उड्ढं जाव सयाइं विमाणाइं, गेवेज्जगदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभ

वाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं विज्जाहरसेढीओ उक्कोसेणं जाव अहोलोइ-यगामा तिरियं जाव मणूसखेत्ते उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं अणुत्तरोव-वाइयस्स वि एवं चेव, कम्मगसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–एगिंदिय कम्मगसरीरे जाव पंचिंदिय कम्मग-सरीरे य, एवं जहेव तेयगसरीरस्स भेदो संठाणं ओगाहणा भणिया तहेव निरवसेसं भाणियव्वं जाव अणुत्तरोववाइयत्ति ॥सू० ९॥

छाया–जीवस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ! गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भवाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन लोकान्ताद् लोकान्तम्, एकेन्द्रियस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना

तैजसशरीर की अवगाहना

शब्दार्थ–(जीवस्स णं) जीव के (भंते !) हे भगवन् (मारणंतियसमुग्घाएणं) मारणान्तिक समुद्घात से (समोहयस्स) समवहत अर्थात् समुद्घात किये हुए का (तेयासरीरस्स) तैजसशरीर का (के महालिया) कितनी बडी (सरीरो-गाहणा) शरीर की अवगाहना (पण्णत्ता) कही है (गोयमा) हे गौतम ! (सरी-रपमाणमेत्ता) शरीर प्रमाण मात्र (विक्खंभवाहल्लेणं) विष्कंभ और वाहल्य से (आयामेणं) लम्बाई से (जहण्णेणं) जघन्य (अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (लोगंताओ लोगंते) लोकान्त से लोकान्त तक (एगिंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत एकेन्द्रिय के तैजसशरीर की (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) कितनी बडी शरीरावगाहना कही है ?

તૈજસશરીરની અવગાહના

શબ્દાર્થ:-(जीवस्स णं) જીવના (भंते) હે ભગવન્ (मारणंतियसमुग्घाएणं) મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી (समोहयस्स) સમવહત અર્થાત્ સમુદ્ઘાત કરેલાઓના (तेयासरीरस्स) તૈજસ-શરીરની (के महालिया) કેટલી મોટી (सरीरोगाहणा) શરીરની અવગાહના (पण्णत्ता) કહી છે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सरीरप्पमाणमेत्ता) શરીર પ્રમાણ માત્ર (विक्खंभवाहल्लेणं) વિષ્કંભ અને બાહલ્યથી (आयामेणं) લંબાઇથી (जहण्णेणं) જઘન્ય (अंगुलस्स असखेज्जइभागं) અંગુ-લનો અસંખ્યાતમોભાગ (उक्कोसेणं) ઉત્કૃષ્ટ (लोगंताओ लोगंते) લોકાન્તથી લોકાન્ત સુધી.

(एगिंदियस्स णं भंते ! मारणंत्तियसमुग्घाए णं समोहयस्स तेयासरीरस्स) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીરની (के महालिया सरीरोगाहणा

प्रज्ञप्ता ? गौतम ! एवञ्चैव, यावत्-पृथिवीकायिकस्य अप्कायिकस्य तैजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य वनस्पतिकायिकस्य, द्वीन्द्रियस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन तिर्यग्लोकात् लोकान्तम्, एवं यावच्चतुरिन्द्रियस्य, नैरयिकस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन

(गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (जाव) यावत् (पुढविकाइयस्स) पृथ्वीकायिक की (आउकाइयस्स) अप्कायिक की (तेउकाइयस्स) तेजस्कायिक की (वाउकाइयस्स) वायुकायिक की (वणप्फइकाइयस्स) वनस्पतिकायिक की

(वेइंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत द्वीन्द्रिय के तैजसशरीर की (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) कितनी बडी शरीरावगाहना कही है ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीर प्रमाणमात्र (विक्खंभबाहल्लेणं) विस्तार और मोटाई से (आयामेणं) लंबाई से (जहण्णेणं) जघन्य (अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (तिरियलोगाओ लोगंते) तिर्छे लोक से लोकान्त तक (एवं जाव चउरिंदियस्स) इसी प्रकार यावत् चौइन्द्रिय की (नेरइयस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत तैजसशरीर की (के महालिया

पण्णत्ता ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? (गोयमा ! एवं चेव) હે ગૌતમ ! એ પ્રકારે (जाव) યાવત (पुढविकाइयस्स) પૃથ્વીકાયિકની (आउकाइयस्स) અપ્કાયિકની (तेउकाइयस्स) તેજસ્કાયિકની (वाउकाइयस्स) વાયુકાયિકની (वणस्सइकाइस्स) વનસ્પતિકાયિકની.

(वेइंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाए णं समोहयस्स तेयासरीरस्स) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીરની (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? (गोयमा ! एवं चेव) ગૌતમ એજ પ્રકારે (जाव) યાવત્ (पुढविकाइयस्स) પૃથ્વીકાયિકની (आउकाइयस्स) અપ્કાયિકની (तेउकाइयस्स) તેજસ્કાયિકની (वाउकाइयस्स) વાયુકાયિકની (वणस्सइयस्स) વનસ્પતિકાયિકની

(वेइंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત દ્વીન્દ્રિયના તૈજસશરીરની (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) હે ગૌતમ ! શરીર પ્રમાણ માત્ર (विक्खंभबाहल्लेणं) વિસ્તાર અને મોટાઈથી (आयामेणं) લંબાઈથી (जहण्णेणं) જઘન્ય (अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) અંગુલને અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं) ઉત્કૃષ્ટ (तिरियलोगाओ लोगंते) તિરછાલોકના લોકાન્ત સુધી (एवं जाव चउरिंदियस्स) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયની

समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन, आयामेन जघन्येन सातिरेकं योजनसहस्रम् उत्कृष्टेन अधो यावद् अधः सप्तमपृथिवीतिर्यग् यावत् स्वयंभूरमणः समुद्रः, ऊर्ध्वं यावत् पण्डकवने पुष्करिणी, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य च किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! यथा द्वीन्द्रियशरीरस्य, मनुष्यस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना

सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) कितनी बडी शरीरावगाहना कही है ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीर प्रमाण मात्र (विक्खंभबाहल्लेणं) विस्तार और मोटाई से (आयामेणं) लंबाई से (जहण्णेणं सातिरेगं जोयणसहस्सं) जघन्य कुछ अधिक एक हजार योजन (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (अहे जाव अहेसत्तमा पुढवी) नीचे सातवीं पृथ्वी तक (तिरियं जाव सयंभुरमणे) तिर्छे स्वयंभूरमण समुद्र तक(उड्ढं जाव पंडगवणे पुक्खरिणीओ) ऊर्ध्व पंडकवन में पुष्करिणियों तक

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत पंचेन्द्रिय तिर्यंच के तैजसशरीर की कितनी बडी अवगाहना होती है ? (गोयमा ! जहा बेइंदियसरीरस्स) हे गौतम ! जैसी द्वीन्द्रिय के शरीर की

(मणुस्सस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समवहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से

(नेरइयस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત નૈરયિકના તૈજસશરીરની (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) હે ગૌતમ શરીર પ્રમાણ માત્ર (विक्खंभबाहल्लेणं) વિસ્તાર અને મોટાઈથી (आयामेणं) લંબાઈથી (जहण्णेणं सातिरेणं जोयणसहस्सं) જઘન્ય કાંઈક અધિક એક હજાર યોજન (उक्कोसेणं) ઉત્કૃષ્ટ (अहे जाव अहेसत्तमा पुढवी) નીચે સાતમી પૃથ્વી સુધી (तिरियं जाव सयंभूरमणे) તિર્છા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી (उड्ढं जाव पंडगवणे पुक्खरिणीओ) ઉંચે પંડકવનમાં પુષ્કરિણિયો સુધી

(पंचिंदिय तिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના તૈજસશરીરની કેટલી મોટી અવગાહના હોય છે ? (गोयमा ! जहा बेइंदियसरीरस्स) હે ગૌતમ ! જેવી દ્વીન્દ્રિયના શરીરની

(मणुस्सस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समवहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત મનુષ્યના તૈજસશરીરની

प्रज्ञप्ता ? गौतम ! समयक्षेत्रात् लोकान्तम्, असुरकुमारस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन अधो यावत् तृतीयस्याः पृथिव्या अन्तिमे चरमान्ते तिर्यग् यावत् स्वयंभूरमणसमुद्रस्य बाह्योवेदिकान्तः, ऊर्ध्वं यावद् ईषत्प्राग्भारापृथिवी, एवं यावत् स्तनितकुमारतैजसशरीरस्य, वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानाश्चैवञ्चैव, सनत्कुमारदेवस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा

समवहत मनुष्य के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही है ? (गोयमा! समयखेत्ताओ लोगंतो) समयक्षेत्र-अढाई द्वीप से लेकर लोकान्त तक

(असुरकुमारस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात किये हुए असुरकुमार की शरीरावगाहना कितनी बडी कही है ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीर प्रमाण मात्र (विक्खंभबाहल्लेणं) विस्तार और मोटाई में (आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) लम्बाई में जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (अहे जाव तच्चाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते) अधः यावत् तीसरी पृथ्वी का निचला चरमान्त (तिरियं जाव सयंभूरमणसमुद्दस्स) तिर्छे यावत् स्वयंभूरमण समुद्र का (बाहिरिल्ले वेइयंते) बाहर का वेदिकान्त (उड्ढं जाव इसीपब्भारा पुढवी) ऊपर यावत् इषत्प्राग्भार पृथ्वी (एवं जाव थणियकुमारतेयगसरीरस्स) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार के तैजसशरीर की (वाणमंतरजोइसियसोहम्मीसाणगा य एवं

અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ? (गोयमा ! समयखेत्ताओ लोगंतो) સમયક્ષેત્ર અઢાઇ દ્વીપથી લઇને લોકાન્તક સુધી

(असुरकुमारस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરેલા અસુરકુમારની શરીરાવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) હે ગૌતમ ! શરીરપ્રમાણ માત્ર (विक्खंभबाहल्लेणं) વિસ્તાર અને મોટાઇથી (आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) લબાઇમાં જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं) ઉત્કૃષ્ટ (अहे जाव तच्चाए पुढवीए हिट्ठिले चरमंते) અધઃયાવત્ ત્રીજી પૃથ્વીનો નિચલો ચરમાન્ત (तिरियं जाव सयंभूरमणसमुद्दस्स) તિર્છા યાવત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના (बाहिरिल्ले वेइयंते) બહારનો વેદિકાન્ત (उड्ढं जाव ईसीयपब्भारा-पुढवी) ઉપર યાવત્ ઇષિત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વી (एवं जाव थणियकुमारतेयगसरीरस्स) એ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારના તૈજસશરીરની (वाणमंतरजोइसिय सोहम्मीसाणगाय एवं चेव) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોની એજ પ્રકારે (सणंकुमारदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं

विष्कम्भवाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन अधो यावद् महापातालानां द्वितीये तृतीयभागे, तिर्यग् यावत् स्वयंभूरमणः समुद्रः, ऊर्ध्वं यावत् अच्युतः कल्पः, एवं यावत् सहस्रारदेवस्य अच्युतः कल्पः, आनतदेवस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भवाहल्येन, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन यावद्

चेव) वानव्यन्तर,ज्योतिष्क, सौधर्म और ईशान देवों की इसी प्रकार (सणंकुमारदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत सनत्कुमार देव की शरीरावगाहना कितनी बडी कही है ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं) विष्कंभ और बाहल्य से शरीर के प्रमाणमात्र (आयामेणं) लम्बाई में (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग(उक्कोसेणं अहे जाव महापायालाणं दोच्चे ति भागे) उत्कृष्ट नीचे यावत् महापाताल के दूसरा त्रिभाग (तिरियं जाव अच्चुओ कप्पो) ऊपर यावत् अच्युत कल्प (एवं जाव सहस्सारदेवस्स) इसी प्रकार सहस्रार देव तक (अच्चुओ कप्पो) अच्युत कल्प तक

(आणयदेवस्स णं भंते ! मारणंतिय समुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत आनत देव के तैजसशरीर की (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) कितनी बडी शरीरावगाहना कही है ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीरप्रमाणमात्र (विक्खंभवाहल्लेणं) विस्तार और बाहल्य से (आयामेणं) लम्बाई से (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्ज

समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત સનત્કુમાર દેવના શરીરાવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

(गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभवाहल्लेणं) વિષ્કંભ અને બાહલ્યથી શરીરના પ્રમાણ માત્ર (आयामेणं) લંબાઈમાં (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ (उक्कोसेणं अहे जाव महापायालाणं दोच्चे तिभागे) ઉત્કૃષ્ટ નીચે યાવત્ મહાપાતાલનો બીજો ત્રિભાગ (तिरियं जाव सयंभूरमणे) તિર્છા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી (उड्ढं जाव अच्चुओ कप्पो) ઉપર યાવત્ અચ્યુતકલ્પ (एवं जाव सहस्सारदेवस्स) એ પ્રકારે સહસ્રાર દેવ સુધી (अच्चुओ कप्पो) અચ્યુતકલ્પ

(आणय देवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતના સમવહત આનતદેવના તૈજસશરીરની (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ?

(गोयमा !सरीरप्पमाणमेत्ता) હે ગૌતમ ! શરીર પ્રમાણ માત્ર (विक्खंभवाहल्लेणं) વિસ્તાર અને બાહલ્યથી (आयामेणं) લંબાઈથી (जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं) જઘન્ય આંગળનો

अधोलोकग्रामाः, तिर्यग् यावत् मनुष्यक्षेत्रे ऊर्ध्वं यावद् अच्युतः कल्पः, एवं यावद् आरण-देवस्य अच्युतदेवस्य एवञ्चैव, नवरम् ऊर्ध्वं यावत्स्वकानि विमानानि, ग्रैवेयकदेवस्य खलु भदन्त ! मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्य किं महालया शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन, आयामेन जघन्येन विद्याधरश्रेण्यः, उत्कृष्टेन यावद् अधोलौकिकग्रामाः, तिर्यग् यावत् मनुष्यक्षेत्रे, ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि,

---

इभागं) जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं जाव अधो लोइयगामा) उत्कृष्ट यावत् अधोलौकिक ग्राम (तिरियं जाव मणूसखेत्ते) तिर्छे यावत् मनुष्य क्षेत्र (उड्ढं जाव अच्चुओ कप्पो) उपर अच्युत कल्प तक (एवं जाव आरणदेवस्स) इसी प्रकार आरण देवकी (अच्चुअ देवस्स एवं चेव) अच्युत देव की इसी प्रकार (णवरं उड्ढं जाव सयाइं विमाणाइं) विशेषता यह कि उपर अपने विमानों तक

(गेविज्जगदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत ग्रैवेयक देव के तैजसशरीर की (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) कितनी बडी शरीरावगाहना कही है (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) हे गौतम ! शरीरप्रमाण मात्र (विक्खंभबाहल्लेणं) विष्कंभ और बाहल्य से (आयामेणं) लम्बाई से (जहण्णेणं विज्जाहरसेढीओ) जघन्य विद्याधर श्रेणियों तक (उक्कोसेणं जाव अहो लोइयगामा) उत्कृष्ट यावत् अधोलौकिक ग्राम (तिरियं जाव मणुसखेत्ते) तिर्छे यावत् मनुष्य क्षेत्र (उड्ढं जाव सयाइं विमाणाइं) उपर यावत् अपने विमानों तक (अणुत्तरोववाइयस्स वि एवं चेव) अनुत्तरौपपातिक देव की भी इसी प्रकार

અસંખ્યાતમોભાગ (उक्कोसेणं जाव अधोलोइयगामा) ઉત્કૃષ્ટ યાવત્ અધોલૌકિક ગ્રામ (तिरियं जाव मणूसखेत्ते) તિર્છા યાવત્ મનુષ્ય ક્ષેત્ર (उड्ढं जाव अच्चुओ कप्पो) ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી (एव जाव आरणदेवस्स) એ પ્રકારે આરણદેવની (अच्चुअदेवस्स एवं चेव) અચ્યુતદેવને એજ પ્રકારે (णवरं उड्ढं जाव सयाइं विमाणाइं) વિશેષતા એ છે કે ઊપર પોતાના વિમાનો સુધી.

(गेविज्जग देवस्सणं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स) હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત ગ્રૈવેયક દેવના તૈજસશરીરની (के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?) કેટલી મોટી શરીરાવગાહના કહી છે ?

(गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता) હે ગૌતમ ! શરીર પ્રમાણ માત્ર (विक्खंभबाहल्लेणं) વિષ્કંભ અને બાહલ્યથી (आयामेणं) લંબાઈમા (जहण्णेणं विज्जाहरसेढीओ) જઘન્ય વિદ્યાધર શ્રેણિયો સુધી (उक्कोसेणं जाव अहोलोइयगामा) ઉત્કૃષ્ટ યાવત્ અધોલૌકિક ગ્રામ (तिरियं जाव मणूसखेत्ते) તિર્છા યાવત્ મનુષ્ય ક્ષેત્ર (उड्ढं जाव सयाइं विमाणाइं) ઊપર યાવત્ પોતાના વિમાનો સુધી (अणुत्तरोववाइयस्स वि एवंचेव) અનુત્તરૌપપાતિક દેવાની પણ એ પ્રકારે છે

अनुत्तरौपपातिकस्यापि एवञ्चैव, कार्मणशरीरं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-एकेन्द्रियकार्मणशरीरं यावत् पञ्चेन्द्रियकार्मणशरीरम्, एव यथैव तैजसशरीरस्य भेदः संस्थानमवगाहना च भणिता तथैव निरवशेषं भणितव्यम्, यावद् अनुत्तरौपपातिक इति ॥ सू० ९ ॥

टीका-पूर्वं तैजसशरीरस्य भेद संस्थानानि प्ररूपितानि सम्प्रति तस्यैव शरीरावगाहनामानं प्ररूपयितुमाह-'जीवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! जीवस्य खलु सामान्यस्य मारणान्तिकसमुद्घातेना वक्ष्यमाणस्वरूपेण समवहतस्य-समवघातं कृतवतः, तैजसशरीरस्य किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ता

(कम्मगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! कार्मणशरीर कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है (तं जहा-एगिंदिय कम्मगसरीरे जाव पंचिंदियकम्मगसरीरे) वह इस प्रकार-एकेन्द्रियकार्मणशरीर यावत् पंचेन्द्रियकार्मणशरीर (एवं जहेव तेयगसरीरस्स भेदो संठाणं ओगाहणा य भणिया) इस प्रकार जैसे तैजसशरीर के भेद, संस्थान और अवगाहना का कथन किया है (तहेव निरवसेसं भाणियव्वं) इसी प्रकार सब कहना चाहिए (जाव अणुत्तरोववाइयत्ति) यावत् अनुत्तरौपपातिक ॥सू० ९॥

टीकार्थ-इससे पूर्व तैजसशरीर के भेदों और संस्थान का निरूपण किया गया है, अब तैजसशरीर की अवगाहना की प्ररूपणा की जाती है-

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! सामान्य जीव जब मारणान्तिक समुद्घात से समवहत होता है, अर्थात् मारणान्तिक समुद्घात किया हुआ होता है, तब उसके तैजसशरीर की अवगाहना कितनी होती है ?

(कम्मगसरीरेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) હે ભગવન્ ! કાર્મણ શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યાં છે ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે (त जहा-एगिंदिय कम्मगसरीरे जाव पंचिंदिय कम्मगसरीरे) તે આ પ્રકારે એકેન્દ્રિય કાર્મણશરીર યાવત્ પચેન્દ્રિય કાર્મણશરીર (एवं जहेव तेयगसरीरस्स भेदो संठाणओगाहणा य भणिया) એ પ્રકારે જેવા તૈજસશરીરના ભેદ, સંસ્થાન અને અવગાહનાનું કથન કર્યું છે (तहेव निरवसेसं भाणियव्वं) એજ પ્રકારે બધું કહેવું જોઈએ (जाव अणुत्तरोववाइयत्ति) યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિક

ટીકાર્થ-આનાપૂર્વે તૈજસશરીરના ભેદો અને સંસ્થાનનું નિરૂપણ કરાયું છે, હવે તૈજસશરીરની અવગાહનાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સામાન્ય જીવ જ્યારે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે. અર્થાત્ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે તેના તૈજસશરીરની અવગાહના કેવડી મોટી હોય છે ?

विक्खंभबाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रा-शरीरप्रमाणा मात्रा इयत्ता यस्याः सा शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन-विष्कम्भे-उदरादिविस्तारेण, बाहल्येन-उरः पृष्ठस्थूलत्वेनेत्यर्थः तैजसशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, 'आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं लोगंताओ लोगंते' आयामेन-दैर्घ्येण तु जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागः-अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणा, सा चैकेन्द्रियस्यैकेन्द्रियेषु अत्यासन्नतयोत्पद्यमानस्यावसेया, उत्कृष्टेन तु लोकान्तात् लोकान्तं यावत्, तथा चाधोलोकान्तादारभ्य ऊर्ध्वलोकान्तं यावत् ऊर्ध्वलोकान्तादारभ्याधोलोकान्तं यावत् तावत्प्रमाणा तैजसशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, सा चोत्कृष्य तैजसशरीरावगना एकेन्द्रियस्यैव सूक्ष्मस्य बादरस्य वा अवसेया, तदन्येषामसंभवात्, एकेन्द्रियाः पुनः सूक्ष्माः बादराश्च यथायोगं सम्पूर्णेऽपि लोके वर्तन्ते तदन्ये तु नो वर्तन्ते तस्माद् यदा सूक्ष्मो बादरो वा एकेन्द्रियोऽधोलोके स्थितः सन् ऊर्ध्वलोकान्ते सूक्ष्मत्वेन बादरत्वेन वा समुत्पत्तुमीहते, ऊर्ध्वलोकान्ते वा स्थितः सन् सूक्ष्मो बादरो वा अधोलोकान्ते सूक्ष्मत्वेन बादरत्वेन वा

भगवान्-हे गौतम ! विष्कंभ अर्थात् उदर आदि के विस्तार और बाहल्य अर्थात् छाती और पेट की मोटाई के अनुसार शरीर प्रमाण मात्र ही अवगाहना होती है। लम्बाई की अपेक्षा तैजसशरीर की अवगाहना जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है। यह जघन्य अवगाहना उस समय समझनी चाहिए जब कोई एकेन्द्रिय जीव अत्यन्त निकट प्रदेश में एकेन्द्रिय में उत्पन्न होने वाला हो। उत्कृष्ट अवगाहना लोकान्त से लोकान्त तक होती है, अर्थात् अधोलोक के चरमान्त से लेकर उर्ध्व लोक के चरमान्त तक या ऊर्ध्व लोक के चरमान्त से अधो लोक के चरमान्त तक की तैजस शरीर की अवगाहना होती है। यह उत्कृष्ट अवगाहना सूक्ष्म या बादर एकेन्द्रिय के तैजसशरीर की ही समझनी चाहिए। एकेन्द्रिय के सिवाय अन्य किसी जीव की इतनी अवगाहना नहीं हो सकती। क्योंकि सूक्ष्म और बादर एकेन्द्रिय यथायोग्य समस्त लोक में रहते हैं, अन्य जीव नहीं। अतएव जब कोई सूक्ष्म अथवा बादर एकेन्द्रिय

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અર્થાત્ ઉદર આદિનો વિસ્તાર અને બાહલ્ય અર્થાત્ પેટની મોટાઈના અનુસાર શરીર પ્રમાણ માત્રજ અવગાહના હોય છે. લંબાઈની અપેક્ષાએ તૈજસશરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. આ જઘન્ય અવગાહના તે સમયે સમજવી જોઈએ જ્યારે કોઈ એકેન્દ્રિય જીવ અત્યન્ત નિકટ પ્રદેશમાં એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થનાર છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના લોકાન્તથી લોકાન્ત સુધી હોય છે, અર્થાત્ અધોલોકના ચરમાન્તથી લઈને ઊર્ધ્વલોકના ચરમાન્ત સુધી અગર ઉર્ધ્વલોકાન્તથી લઈને અધોલોકના ચરમાન્ત સુધીની તૈજસશરીની અવગાહના હોય છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સૂક્ષ્મ યા બાદર એકેન્દ્રિયના તૈજસશરીરની જ સમજવી જોઈએ એકેન્દ્રિયના સિવાય અન્ય કોઈ જીવની આટલી અવગાહના નથી હોઈ શકતી. કેમ કે સૂક્ષ્મ અને બાદર એકે-

समुत्पत्स्यते तदा मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तस्योपर्युक्तप्रमाणा तैजसशरीरावगाहना भवतीति बोध्यम्, गौतमः पृच्छति-'एगिंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन वक्ष्यमाणलक्षणेन समवहतस्य-समवघातं कृतवतः, तैजसशरीरस्य किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवं चेव' एवञ्चैव-पूर्वोक्तसमुच्चय जीवस्येव एकेन्द्रियस्यापि मारणान्तिक समुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरावगाहना विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, दैर्घ्येण जघन्यतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागप्रमाणा, उत्कृष्टतस्तु अधोलोकान्ता दूर्ध्वलोकान्तं यावत्, ऊर्ध्वलोकान्तादधोलोकान्तं यावत् तावत्प्रमाणा द्रष्टव्या 'जाव पुढविकाइयस्स आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स वणप्फइकाइयस्स' यावत्-एकेन्द्रियविशेषस्य मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य पृथिवीका-

---

अधो लोक के अन्तिम छोर में स्थित हो और ऊर्ध्व लोक के अन्तिम छोर में उत्पन्न होने वाला हो, अथवा ऊर्ध्व लोक के अन्तिम छोर से अधो लोक के अन्तिम छोर में उत्पन्न होने वाला हो और जब वह मारणान्तिक समुदघात करता है तब उसकी अवगाहना लोकान्त से लोकान्त तक होती है।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत एकेन्द्रिय जीव के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! इसी प्रकार, अर्थात् समुच्चय जीव के समान, मारणान्तिक समुद्घात किये हुए एकेन्द्रिय जीव के तैजसशरीर की अवगाहना विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीरप्रमाण होती है। लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवे भाग की और उत्कृष्ट अधो लोकान्त से ऊर्ध्व लोकान्त तक या ऊर्ध्व लोकान्त से अधो लोकान्त तक की होती है। इसी प्रकार

ન્દ્રિય યથાયોગ્ય સમસ્ત લોકમાં રહે છે, બીજા જીવ નહીં તેથી જ જ્યારે કોઈ સૂક્ષ્મ અથવા બાદર એકેન્દ્રિય અધોલોકના અન્તિમ છેડે સ્થિત હોય અને ઊર્ધ્વલોકના અન્તિમ છેડામાં ઉત્પન્ન થનાર હોય, અથવા ઊર્ધ્વલોકના અન્તિમ છેડાથી અધોલોકના અન્તિમ છેડામા ઉત્પન્ન થનાર હોય અને જ્યારે તે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે તેની અવગાહના લોકાન્તથી લોકાન્ત સુધી હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત એકેન્દ્રિય જીવના તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવના સમાન, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરેલા એકેન્દ્રિય જીવના તૈજસશરીરની અવગાહના વિષ્કંભ અને બાહુલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ હોય છે લમ્બાઈની અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ અધોલોકાન્તથી ઊર્ધ્વલોકાન્ત સુધી યા તો ઊર્ધ્વલોકાન્તથી અધોલોકાન્ત સુધીની હોય છે.

यिकस्य अप्कायिकस्य तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्य वनस्पतिकायिकस्य चापि तैजसशरीरावगाहना विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, दैर्घ्येण च जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागप्रमाणा, उत्कृष्टेन तु अधोलोकान्ताद् यावदूर्ध्वलोकान्तम्, ऊर्ध्वलोकान्ताद् वा यावदधोलोकान्तं तावत्प्रमाणा अवगन्तव्या तथा च सूक्ष्मपृथिवीकायिकोऽधोलोके ऊर्ध्वलोके वा स्थितः सन् यदा सूक्ष्मपृथिवीकायिकादितया बादरवायुकायिकतया वा ऊर्ध्वलोके अधोलोकेवोत्पत्सुमीहते तदा तस्य मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य उत्कृष्टेन लोकान्तात् लोकान्तं यावत् तैजसशरीरावगाहना, इति बोध्यम् एवमप्कायिकादिष्वपि एकेन्द्रियेषु भावनीयम्, गौतमः पृच्छति-'बेइंदियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! द्वीन्द्रियस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन वक्ष्यमाणस्वरूपेण समवहतस्य-समवघातं गतस्य सतः, तैजसशरीरस्य किं महालया-कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खं-

---

मारणान्तिक समुद्घातसे समवहत पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तैजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक के तैजसशरीर की अवगाहना भी विष्कंभ एवं बाहल्य की अपेक्षा शरीरप्रमाण तथा लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की, उत्कृष्ट अधो लोकान्त से ऊर्ध्व लोकान्त तक की या ऊर्ध्व लोकान्त से अधोलोकान्त तक की समझनी चाहिए। जब सूक्ष्मकायिक अधो लोक अथवा ऊर्ध्व लोक के अन्तिम किनारे पर सूक्ष्मपृथिवी कायिक के रूप में अथवा बादर पृथ्वीकायिक के रूप में ऊर्ध्व लोक या अधो लोक में उत्पन्न होने वाला होता है और मारणान्तिक समुद्घात करता है तब उसके तैजस शरीर की अवगाहना लोकान्त से लोकान्त पर्यन्त की होती है। इसी प्रकार अप्कायिक आदि के विषय में भी जानना चाहिए।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत द्वीन्द्रिय के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी महान होती है ?

એજ પ્રકારે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના તૈજસશરીરની અવગાહના પણ વિષ્કંભ તેમજ બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ તથા લંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ અધોલોકાન્તથી ઊર્ધ્વલોકાન્ત સુધીની અગર તો ઊર્ધ્વલોકાન્તથી અધોલોકાન્ત સુધીની સમજવી જોઈએ. જ્યારે સૂક્ષ્મકાયિક અધોલોક અથવા ઊર્ધ્વલોકના અન્તિમ કિનારા પર સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકના રૂપમાં અથવા બાદર પૃથ્વીકાયિકના રૂપમાં ઊર્ધ્વલોક અગર અધોલોકમાં ઉત્પન્ન થનારા હોય છે, અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે ત્યારે તેના તૈજસશરીરની અવગાહના લોકાન્તથી લોકાન્ત પર્યાન્તની હોય છે. એજ પ્રકારે અપ્કાયિક આદિના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત દ્વીન્દ્રિયના તૈજસ

भवाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रा-शरीरप्रमाणमात्रा-इयत्ता यस्याः सा शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन-विष्कम्भेण-उदरादि विस्तारेण, बाहल्येन-उरः पृष्ठस्थूलत्वेन चेत्यर्थः द्वीन्द्रियस्य तैजसशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता 'आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं तिरियलोगाओ लोगंते' आयामेन-दैर्घ्येण तु जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागप्रमाणा, उत्कृष्टेन पुनस्तिर्यग्लोकात् लोकान्तम्-अधोलोकान्तम् ऊर्ध्वलोकान्तं वा यावत तावत्प्रमाणा द्वीन्द्रियतैजसशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तथाचायामेन यदा अपर्याप्तो द्वीन्द्रियोऽङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणौदारिकशरीरः सन् स्वप्रत्यासन्नदेशे एकेन्द्रियत्वेनोत्पद्यते तदा जघन्येन अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणा बोध्या, उत्कृष्टेन तिर्यग्लोकाद् अधो लोकान्तम्, ऊर्ध्वलोकान्तं वा यावत्तु यदा तिर्यग्लोकस्थितो द्वीन्द्रिय ऊर्ध्वलोकान्ते अधो लोकान्ते वा एकेन्द्रियतयोत्पद्यते तदा मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरावगाहना तावत्प्रमाणा अवसेया, तिर्य-

---

भगवान्-हे गौतम ! विष्कंभ अर्थात् उदर आदि विस्तार एवं बाहल्य अर्थात् वक्षस्थल-पृष्ठ की मोटाई की अपेक्षा से शरीरप्रमाण मात्र अवगाहना होती है। लम्बाई की अपेक्षा से जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट तिर्यक् लोक (मध्यलोक) से ऊर्ध्व लोकान्त या अधो लोकान्त तक द्वीन्द्रिय के तैजस शरीर की अवगाहना कही गई है। जब कोई अपर्याप्त द्वीन्द्रिय जीव अंगुल के असंख्यातवें भाग की अवगाहना वाला होकर अपने समीपवर्ती प्रदेश में ही एकेन्द्रिय के रूप में उत्पन्न होता है तब जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवे भाग की समझनी चाहिए। उत्कृष्ट तिर्यक् लोक से अधो लोकान्त तक अथवा ऊर्ध्व लोकान्त तक। जब तिर्यक् लोक में स्थित कोई द्वीन्द्रिय जीव ऊर्ध्व लोकान्त अथवा अधो लोकान्त में एकेन्द्रिय के रूप में उत्पन्न होने वाला हो और मारणान्तिक समुद्घात करे, उस समय तैजसशरीर की पूर्वोक्त अव

શરીરની અવગાહના કેટલી મહાન હોય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! વિષ્કંભ અર્થાત્ ઉદર આદિ વિસ્તાર તેમજ બાહલ્ય અર્થાત વક્ષસ્થલ-પૃષ્ઠની મોટાઈની અપેક્ષાથી શરીર પ્રમાણ માત્ર અવગાહના હોય છે. લંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ તિર્યક્લોક (મધ્યલોક) થી ઊર્ધ્વલોકાન્ત અગર અધો લોકાન્ત સુધી દ્વીન્દ્રિયના તૈજસશરીરની અવગાહના કહેલી છે. જ્યારે કોઈ અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય જીવ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના વાળો થઈને પોતાના સમીપવર્તી પ્રદેશમાં જ એકેન્દ્રિયના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની સમજવી.

ઉત્કૃષ્ટ તિર્યક્લોકથી અધોલોકાન્ત સુધી અથવા ઊર્ધ્વલોકાન્ત સુધી. જ્યારે તિર્યક્લોકમાં સ્થિતિ કોઈ દ્વીન્દ્રિય જીવ ઊર્ધ્વલોકાન્ત અથવા અધોલોકાન્તમાં એકેન્દ્રિયના રૂપમાં ઉત્પન્ન થનાર હોય અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે, તે સમયે તૈજસશરીરની પૂર્વોક્ત

ग्लोकपदोपादानात् तेषां प्रायस्तिर्यग्लोकः स्वस्थानमिति बुद्ध्या कृतम्, विरलतया तु अधोलोकैकदेशेऽप्यधोलौकिकग्रामादौ, ऊर्ध्वलोकैकदेशेऽपि पण्डकवनादौ द्वीन्द्रियसंभवात् तदपेक्षया तदन्याऽपि द्वीन्द्रियतैजसशरीरावगाहना विज्ञेया 'एवं जाव चउरिंदियस्स' एवम्-द्वीन्द्रियोक्तरीत्या यावत् त्रीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियस्य चापि मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरावगाहना विष्कम्भ बाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, आयामेन जघन्यतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभाग मात्रा, उत्कृष्टेन पुनस्तिर्यग्लोकात् अधोलोकान्तम्, ऊर्ध्वलोकान्तं वा यावत् तावत्प्रमाणाऽव सेया, गौतमः पृच्छति-'नेरइयस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! नैरयिकस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन वक्ष्यमाणस्वरूपेण समवहतस्य-समवघातं गतस्य सतः, तैजसशरीरस्य किं महालया-कियद्विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खं-

---

गाहना होती है। तिर्यक् लोक पद का ग्रहण करने का कारण यह है कि उनका स्वस्थान प्रायः तिर्यक् लोक ही है॥ विरल रूप से अधो लोक के एक भाग अधो लौकिक ग्राम आदि में तथा ऊर्ध्व लोक के एक भाग पण्डकवन आदि में भी द्वीन्द्रियों का होना संभव है।

द्वीन्द्रियों के समान त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों के तैजसशरीर की, जो मारणान्तिक समुद्घात से समवहत हों, अवगाहना समझ लेनी चाहिए, अर्थात् त्रीन्द्रियों और चौइन्द्रियों की अवगाहना भी विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीरप्रमाण मात्र होती है। लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की और उत्कृष्ट तिर्यक्लोक से अधो लोकान्त तक अथवा ऊर्ध्व लोकान्त तक की समझनी चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत नारक के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी महान् होती है ?

અવગાહના થાય છે તિર્યક્લોક, પદનુ ગ્રહણ કરવાનુ કારણ એ છે કે તેમના સ્થાન પ્રાયઃ તિર્યક્લોક જ છે. વિરલ રૂપથી અધોલોકનો એક ભાગ અધોલૌકિક ગ્રામ આદિમાં તથા ઊર્ધ્વલોકનો એક ભાગ પંડકવન આદિના પણ દ્વીન્દ્રિયોનુ હોવુ સંભવિત છે.

દ્વીન્દ્રિયોની સમાન ત્રીન્દ્રિયોમાં અને ચતુરિન્દ્રિયોના તૈજસશરીરની, જે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય, અવગાહના સમજી લેવી જોઈએ. અર્થાત્ ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયોની અવગાહના પણ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણમાત્ર હોય છે. લંબાઇની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ તિર્યક્લોકથી અધોલોકાન્ત સુધી અથવા ઊર્ધ્વલોકાન્ત સુધીની સમજવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત નારકના તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી હોય છે ?

भवाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भेण–उदरादिविस्तारेण, बाहल्येन–उरः पृष्ठस्थूलतये-त्यर्थः तैजसशरीरावगाहना 'आयामेणं जहण्णेणं सातिरेगं जोयणसहस्सं, उक्कोसेणं अहे जाव अहेसत्तमापुढवी, तिरियं जाव सयंभूरमणे समुद्दे, उड्ढं जाव पंडगवणे पुक्खरिणीओ' आयामेन–दैर्घ्येण जघन्येन सातिरेकं योजनसहस्रम्, उत्कृष्टेन तु अधो यावद् अधःसप्तमपृथिवीत आरभ्य तिर्यग्लोकं यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रपर्यन्तम्, ऊर्ध्वं यावत् पण्डकवने पुष्करिण्यस्ता-वत्प्रमाणा नैरयिकतैजसशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तथा च वलयामुखादीनां चतुर्णां पातालक-लशानां लक्षयोजनावगाहानां योजनसहस्रठिक्करिकाणामधस्त्रिभागो वायुपरिपूर्णोऽस्ति उपरि-तनस्त्रिभाग उदकपरिपूर्णो मध्यस्त्रिभागो वायूदकयोर्निःसरणापसरणमार्गविशिष्टो वर्तते, तत्र यदा कश्चन सीमन्तादिषु नरेन्द्रेषु वर्तमानो नैरयिकः पातालकलशप्रत्यासन्नवर्ती भूत्वा स्वायुःक्षयादुद्वृत्य पातालकलशभित्तिं योजनसहस्रबाहल्यां विभिद्य पातालकलशमध्ये

भगवान्–हे गौतम ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत नारक जीव के तैजस शरीर की अवगाहना विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीर के प्रमाण जितनी ही होती है। आयाम की अपेक्षा जघन्य कुछ अधिक एक हजार योजन की और उत्कृष्ट नीचे की ओर सातवीं नरकभूमि तक, तिर्छी स्वयंभूरमण समुद्र तक और ऊपर पंडकवन में पुष्करिणी तक की होती है। तात्पर्य यह है कि वल-यामुख आदि चार पातालकलश एक लाख योजन के अवगाह वाले है, उनकी ठीकरी एक हजार योजन की है। उनका नीचे का तीसरा भाग वायु से परि-पूर्ण है, ऊपर का तीसरा भाग जल से परिपूर्ण है और बीच का तीसरा भाग वायु तथा जल के निस्सरण और अपसरण का मार्ग है। जब कोई सीमन्तक आदि नरकावास में वर्त्तमान नारक जीव पातालकलश के समीपवर्ती होकर अपनी आयु का क्षय होने पर निकलता है और एक हजार योजन की पाताल कलश की भित्ति को भेद कर पातालकलश के अन्दर दूसरे अथवा तीसरे त्रिभाग

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક જીવના તૈજસ શરીરની અવગાહના વિષ્કંભ અને બાહુલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ જેટલી હોય છે. આયામની અપેક્ષાથી જઘન્ય કાંઈક અધિક એક હજાર યોજનની અને ઉત્કૃષ્ટ નીચેની તરફ સાતમી નરકભૂમિ સુધી' તિર્છાસ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ઉપર પડકવનમાં પુષ્કરિણી સુધીની હોય છે. તાત્પર્યએ છે કે વલયમુખ આદિ ચાર પાતાલકલશ એક લાખ યોજ-નાની અવગાહના વાળા છે તેમની ઠિકરી એક હજાર યોજનની છે તેમની નીચેના ત્રીજા ભાગ વાયુથી પરિપૂર્ણ છે, ઉપરની ત્રીજો ભાગ જળથી પરિપૂર્ણ છે અને વચલો ત્રીજો ભાગ વાયુ તથા જળના નિ.સરણ અને અપસરણનો માર્ગ છે. જ્યારે કોઇ સીમન્તક આદિ નારકાવાસમાં વર્તમાન નારક જીવ પાતાલકલશના સમીપવર્તી થઇને પોતાની આયુનો ક્ષય થતાં નિકળે છે અને એક હજાર યોજનની પાતાલકલશની ભીંતને ભેદીને પાતાલકલશની

द्वितीये तृतीये वा त्रिभागे मत्स्यतयोत्पद्यते तदा मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य नैरयिकस्य जघन्येन सातिरेकयोजनसहस्रमाना तैजसशरीरावगाहना बोध्या, उत्कृष्टेन तु यदाधः सप्तमपृथिवी नैरयिकः स्वयम्भूरमणसमुद्रपर्यन्ते मत्स्यतयोत्पद्यते पण्डकवने पुष्करिणीषु च तद्रूपतयैवोत्पद्यते तदा अधः सप्तमपृथिव्या आरभ्य तिर्यग्लोकं यावत् स्वयम्भूरमणपर्यन्तम् ऊर्ध्वं यावत् पण्डकवनपुष्करिण्य एतावत्प्रमाणा नैरयिकतैजसशरीरावगाहना अवसेयेति भावः, गौतमः पृच्छति–'पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाए णं समोहयस्स तेया सरीरस्स य के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन वक्ष्यमाणलक्षणेन समवहतस्य–समवघातं गतस्य सतः तैजसशरीरस्य च किं महत्या–कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहा–बेइंदियस्स' यथा द्वीन्द्रियस्य तैजसशरीरावगाहना

में मत्स्य के पर्याय में उत्पन्न होने वाला होता है और मारणान्तिक समुद्घात करता है, तब उस नारक की जघन्य कुछ अधिक एक हजार योजन की तैजसशरीर की अवगाहना होती है। जब सातवीं पृथ्वी का नारक स्वयंभूरमण समुद्र के पर्यन्त भाग में मत्स्य के रूप में उत्पन्न होने वाला होता है अथवा पंडकवन में पुष्करिणी में मत्स्य रूप से उत्पन्न होने वाला होता है, तब सातवीं पृथ्वी से लगाकर तिर्यक् स्वयंभूरमण पर्यन्त और ऊपर पण्डकवन की पुष्करिणी तक नारक जीव के तैजसशरीर की अवगाहना जाननी चाहिए।

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत पंचेन्द्रिय तिर्यंच के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ?

भगवान्–हे गौतम ! जैसे द्वीन्द्रिय के तैजसशरीर की अवगाहना कही है, उसी प्रकार पंचेन्द्रिय तिर्यंच के तैजसशरीर की अवगाहना भी समझ लेनी

અંદર બીજા અગર ત્રીજા ત્રિભાગમા મત્સ્યના પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થનાર થાય છે અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે. ત્યારે તે નારકની જઘન્ય કંઇક અધિક એક હજાર યોજનની તૈજસ શરીરની અવગાહના થાય છે.

જ્યારે સાતમી તમઃતમા પૃથ્વીના નારક સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના પર્યન્ત ભાગમાં મત્સ્યના રૂપમાં ઉત્પન્ન થનાર થાય છે અથવા પંડકવનમાં પુષ્કરિણીમાં મત્સ્યરૂપથી ઉત્પન્ન થનાર થાય છે, ત્યારે સાતમી પૃથ્વીથી આરંભીને તિર્યક્ સ્વયંભૂરમણ પર્યન્ત અને ઊપર પંડકવનની પુષ્કરિણી સુધી નારક જીવના તૈજસશરીની અવગાહના જાણવી જોઇએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત પંચેદ્રિય તિર્યંચના તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જેવી દ્વીન્દ્રિયના તૈજસશરીરની અવગાહના કહી છે, એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના તૈજસશરીરની અવગાહના પણ સમજવી જોઇએ અર્થાત્ વિષ્કંભ

प्रतिपादिता तथा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्यापि तैजसशरीरस्यावगाहना विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, आयामतस्तु जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा, उत्कृष्टेन पुनस्तिर्यग्लोकाद् अधोलोकान्तम् ऊर्ध्वलोकान्तं वा यावत् तावत्प्रमाणा अवसेयेति यावः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्यैकेन्द्रियेषु उत्पादसंभवात्, गौतमः पृच्छति–'मणुस्सस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! मनुष्यस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन वक्ष्यमाणलक्षणेन समवहतस्य सतः तैजसशरीरस्य किं महालया–कियद् विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'समयखेत्ताओ लोगंतो' उत्कृष्टेन समयक्षेत्रात्–मनुष्यक्षेत्रात् यावद् लोकान्तम्–अधोलोकान्तम् ऊर्ध्वलोकान्तं वा तावत्प्रमाणा मनुष्यतैजसशरीरावगाहना अवसेया, मनुष्यस्यापि एकेन्द्रियेषु समुत्पादसंभवात्, अत्र समयक्षेत्रपदोपादानेन समयक्षेत्रादन्यत्र मनुष्यजन्मनः संहरणस्य वा संभवेनातिरिक्ताया अवगाहनाया असंभवात्, समयप्रधानं क्षेत्र समयक्षेत्रमिति मध्यमपदलोपि

चाहिए। अर्थात् विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीरप्रमाण है, लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग और उत्कृष्ट तिर्यक्लोक से अधोलोक तक या ऊर्ध्वलोक तक की अवगाहना कही गई है, क्यों कि पंचेन्द्रिय तिर्यंच का उत्पाद एकेन्द्रिय के समान नहीं होता है।

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत मनुष्य के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ?

भगवान्–हे गौतम ! उत्कृष्ट समयक्षेत्र अर्थात् मनुष्यक्षेत्र से अधोलोक या ऊर्ध्वलोक के अन्त तक मनुष्य के तैजसशरीर की अवगाहना जानना चाहिए। क्योंकि मनुष्य का भी एकेन्द्रिय के रूप में उत्पाद का संभव है। यहां समयक्षेत्र का ग्रहण करने से, समय क्षेत्र से भी अन्यत्र मनुष्य का जन्म अथवा संहरण संभव नहीं है, अतः इससे अधिक अवगाहना नहीं हो सकती, यह सूचित किया

અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ છે, લંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલને અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ તિર્યક્લોકથી અધોલોક સુધી અગર ઊર્ધ્વલોક સુધીની અવગાહના કહેલી છે, કેમ કે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના ઉત્પાદ એકેન્દ્રિયના સમાન નથી હોતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત મનુષ્યના તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સમય ક્ષેત્ર અર્થાત્ મનુષ્ય ક્ષેત્રથી અધોલોક અગર ઊર્ધ્વલોકના અન્ત સુધી મનુષ્યના તૈજસશરીરની અવગાહના જાણવી જોઇએ કેમ કે મનુષ્યનો પણ એકેન્દ્રિયના રૂપમાં ઉત્પાદ સર્વત્ર છે. અહીં સમયક્ષેત્રનું ગ્રહણ કરવાથી સમય ક્ષેત્રથી અન્યત્ર–મનુષ્યનો જન્મ અથવા સંહરણ સંભવિત નથી.

તેથી એનાથી અધિક અવગાહના નથી હોઇ શકતી, એ સૂચિત કરેલું છે. સમય

समासेन यस्मिन् सार्द्धद्वयद्वीपप्रमाणे क्षेत्रे सूर्यादिक्रियाव्यङ्ग्यः समयो नाम कालद्रव्यं वर्तते तत् समयक्षेत्रं मानुषक्षेत्रमिति कथ्यते, गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारस्स णं भंते ! मारणंतिय-समुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! असुरकुमारस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य सतः तैजसशरीरस्य किं महालिया-कियद्विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभबाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रा-शरीरप्रमाणामात्रा-इयत्ता यस्याः सा शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन-विष्कम्भेण-उदरादिविस्तारेण, बाहल्येन-उरः पृष्ठस्थूलत्वेन तैजसशरीरा-वगाहना, 'आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं अहेजाव तच्चाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते, तिरियं जाव सयंभूरमणसमुद्दस्स बाहिरिल्ले वेइयंते उड्ढं जाव इसीपब्भा-रापुढवी' आयामेन दैर्घ्येण जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा, उत्कृष्टेन तु अधो यावत् तृतीयस्याः पृथिव्या, अधस्तनं चरमान्तं, तिर्यग् यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य बाह्यं वेदिका-न्तम्, ऊर्ध्वं यावद् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीतावत्प्रमाणा असुरकुमारतैजसशरीरावगाहना अवसेया,

---

गया है। समय प्रधान क्षेत्र को समयक्षेत्र कहते हैं। यहां मध्य मपदलोपी समास है। तात्पर्य यह है कि अढाई द्वीप में सूर्य आदि के संचार के कारण व्यक्त होने वाला समय नामक कालद्रव्य है। समयक्षेत्र को मनुष्यक्षेत्र भी कहते हैं।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत असुर-कुमार के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी महान् होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! विष्कंभ और बाहल्य अर्थात् चौडाई और मोटाई की अपेक्षा शरीर के बराबर होती है और लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की तथा उत्कृष्ट नीचे तीसरी पृथ्वी के अधस्तल चरमान्त तक, तिर्छी स्वयंभूरमण समुद्र के बाह्य वेदिका तक और ऊपर इषत्प्राग्भार पृथिवी तक असुरकुमार के तैजसशरीर की अवगाहना कही है।

प्रधानक्षेत्रने समयक्षेत्र कहे छे. अहीं मध्यमपदलोपी समास छे. तात्पर्य ए छे के अढाई द्वीपमां सूर्य आदिना संचारना कारणे व्यक्त थनार समय नामक कालद्रव्य छे. समयक्षेत्रने मनुष्यक्षेत्र पण कहे छे.

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घातथी समवहत असुरकुमारना तैजसशरीरनी अवगाहना केटली महान् होय छे ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! विष्कंभ अने बाहल्य अर्थात् पहोळाइ अने मोटाईनी अपेक्षाए शरीरना बराबर होय छे अने लंबाइनी अपेक्षाए जघन्य अंगुलना असंख्यातमा भागनी तथा उत्कृष्ट नीचे त्रीजी पृथ्वीना अधस्तनचरमान्त सुधी, तिर्छिस्वयंभूरमण समुद्रनी बाह्य वेदिका सुधी अने उपर ईषत्प्राग्भार पृथ्वी सुधी असुरकुमारना तैजसशरीरनी अवगाहना कही छे.

'एवं जाव थणियकुमारतेयगसरीरस्स' एवम्-असुरकुमारतैजसशरीरावगाहनोक्तरीत्या यावत्-नागकुमारसुवर्णकुमाराग्निकुमार विद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारपवनकुमारस्तनितकुमारतैजसकायिकशरीरस्यापि शरीरावगाहना विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा उत्कृष्टेन पुनरधो यावत् तृतीयस्या पृथिव्या अधस्तनं चरमान्तम्, तिर्यग् यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य बाह्यं वेदिकान्तम्, ऊर्ध्वं यावद् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीतावत्प्रमाणा अवसेयेति भावः, 'वाणमंतरजोइसियसोहम्मीसाणगा य एवंचेव' वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानकाश्च एवञ्चैव-असुरकुमारोक्तरीत्यैव अवसेयाः, तथा च वानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य सौधर्मस्य ईशानस्य च मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरावगाहना विष्कम्भेण बाहल्येन च शरीरप्रमाणमात्रा, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा, उत्कृष्टेन पुनरधो यावत् तृतीयस्याः पृथिव्या अधस्तनं चरमान्तम्,

असुरकुमार के तैजसशरीर की अवगाहना के समान ही नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार के तैजसशरीर की भी अवगाहना विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीर प्रमाण, लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग, उत्कृष्ट नीचे तीसरी पृथ्वी के अधस्तन चरमान्त तक, तिर्छी स्वयंभूरमण समुद्र की बाह्य वेदिकान्त तक और ऊपर ईषत्प्राग्भार पृथ्वी तक की जानना चाहिए।

वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, सौधर्म तथा ईशान देवों की तैजसशरीर की अवगाहना भी असुरकुमार के समान ही समझना चाहिए। इस प्रकार मारणान्तिक समुद्घात से समवहत वानव्यन्तर की, ज्योतिष्क की, सौधर्म देव की तथा ईशान देव की तैजसशरीर संबंधी अवगाहना विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीर के बराबर होती है। लम्बाई की अपेक्षा से जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है, उत्कृष्ट नीचे तीसरी पृथ्वी के अधस्तन चरमान्त तक, तिर्छी

અસુરકુમારના તૈજસશરીરની અવગાહનાના સમાન જ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમારના તૈજસશરીરની પણ અવગાહના વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ લંબાઇની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમોભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજી પૃથ્વીના અધસ્તન ચરમાન્ત સુધી, તિર્છાસ્વયમ્ભૂરમણ સમુદ્રના બહારની વેદિકાન્ત સુધી અને ઊપર ઇષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વી સુધીની જાણવી જોઇએ.

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ તથા ઇશાન દેવોના તૈજસશરીરની અવગાહના પણ અસુરકુમારના જ સમાન સમજવી જોઇએ. એ પ્રકારે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત વાનવ્યન્તરની, જ્યોતિષ્કની, સૌધર્મ દેવની તથા ઇશાન દેવની તૈજસશરીર સંબંધી અવગાહના વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીરના બરાબર હોય છે. લંબાઇની અપેક્ષાથી

तिर्यग् यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य बाह्यं वेदिकान्तम्, ऊर्ध्वं यावद् ईषत्प्राग्भारापृथिवी तावत्प्रमाणा अवसेया, तथा चासुरकुमारादि स्तनितकुमारपर्यन्तभवनवासिवानव्यन्तरज्योतिष्क सौधर्मेशानदेवा एकेन्द्रियेषूत्पद्यमानत्वाद् यदा स्वालङ्करणेषु केयूरादिषु कुण्डलादिषु प्रोतपद्मरागादिमणिषु लोभिनो मूर्च्छिता स्तदध्यवसायवन्तो भूत्वा तेष्वेव शरीरवर्तिषु अलङ्करणेषु पृथिवीकायिकत्वेनोत्पद्यन्ते तदा तेषां तैजसशरीरावगाहना जघन्येनाङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणा भवति, उत्कृष्टेन तु यदा भवनपत्यादि देवस्तृतीयस्याः पृथिव्या अधस्तनं चरमान्तं यावत् प्रयोजनवशाद् गतः सन् कथमपि स्वायुषः क्षयान्मृत्वा तिर्यक्स्वयम्भूरमणसमुद्रबाह्यवेदिकान्ते ईषत्प्राग्भारा नाम पृथिवीपर्यन्ते वा पृथिवीकायिकतयोत्पद्यते तदा तैजसशरीरावगाहना यावदधस्तृतीयस्याः पृथिव्या अधस्तनं चरमान्तम्, तिर्यग्यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य

स्वयंभूरमण समुद्र के बाह्य वेदिकान्त तक की तथा ऊपर ईषत्प्राग्भार पृथ्वी तक की समझनी चाहिए। कारण यह है कि असुरकुमार आदि सभी भवनवासी देव, वानव्यन्तर ज्योतिष्क तथा सौधर्म और ईशान देवलोक के देव एकेन्द्रियों में भी उत्पन्न होते हैं, अतएव जब अपने केयुर आदि आभूषणों मेंकुंडल आदि में या पद्मराग आदि मणियों में लुब्ध मूर्छित होकर, उसी के अध्यवसाय वाले होकर उन्हीं अपने शरीर के आभूषणों में पृथ्वीकायिक के रूप में उत्पन्न होते हैं, तब उन देवों के तैजसशरीर की अवगाहना अंगुल के असंख्यातवे भाग की होती है। उत्कृष्ट अवगाहना का आशय इस प्रकार समझना चाहिए-जब कोइ भवनवासी आदि देव प्रयोजनवश तीसरी नरकभूमि के अधस्तन चरमान्ततक गया और आयु का क्षय होने पर वहीं मर गया, तब तिर्छे स्वयंभूरमण समुद्र के बाह्य वेदिकान्त में अथवा ईषत्प्राग्भार पृथ्वी के पर्यन्त भाग में पृथ्वी-

---

જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ નીચે ત્રીજી પૃથ્વીના અધસ્તન ચરમાન્ત સુધી, તિર્છાસ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની બાહ્લ્ય વેદિકાન્ત સુધીની તથા ઊપર ઇષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વી સુધીની સમજવી જોઇએ,

કારણ એ છે કે અસુરકુમાર આદિ બધા ભવનવાસી દેવ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના દેવ એકેન્દ્રિયોમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ જ્યારે પોતાના કેયૂર આદિ આભૂષણોમાં કુંડળ આદિમાં અગર પદ્મરાગ આદિ મણિયોમાં લુબ્ધ-મૂર્છિત થઈને, તેના જ અધ્યવસાય વાળા થઈને તેજ પોતાના શરીરના આભૂષણોમાં પૃથ્વીકાયિકના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે એ દેવોના તૈજસશરીરની અવગાહના અંગુલના અસખ્યાતમા ભાગની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનો આશય એ પ્રકારે સમજવો જોઈએ. જ્યારે કોઈ ભવનવાસી આદિ દેવ પ્રયોજન વશ ત્રીજી નરક ભૂમિના અધસ્તન ચરમાન્ત સુધી જાય અને આયુનો ક્ષય થતાં ત્યાં જ મરી જાય, ત્યારે તિર્છા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની બાહ્યવેદિકાન્તમાં અથવા ઇષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વીના પર્યન્ત ભાગમાં પૃથ્વીકાયિક

बाह्यवेदिकान्तम्, ऊर्ध्वं यावद् ईषत्प्राग्भारापृथिवीतावत्प्रमाणा ज्ञातव्या । गौतमः पृच्छति–'सणंकुमारदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! सनत्कुमारदेवस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य सतः तैजसशरीरस्य किं महालया–कियद्विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभबाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भेण–उदरादि विस्तरेण, बाहल्येन–उरःपृष्ठस्थूलत्वेनेत्यर्थः शरीरावगाहना भवति 'आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं अहे जाव महापातालाणं दोच्चे तिभागे, तिरियं जाव सयंभूरमणे समुद्दे उड्ढं जाव अच्चुओ कप्पो' आयामेन दैर्ध्येण जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा उत्कृष्टेन अधो यावद् महापातालानां द्वितीयस्त्रिभागः, तिर्यग् यावत् स्वयम्भूरमणः समुद्रः, ऊर्ध्वं यावद् अच्युतः कल्पस्तावत्प्रमाणा सनत्कुमारतैजसशरीरावगाहना अवसेया, तथा च सनत्कुमारादयस्तथा भवस्वाभाव्याद् एकेन्द्रियेषु विकलेन्द्रियेषु वा नोत्प-

कायिक रूप में उत्पन्न होता है । उस समय उसके तैजसशरीर की अवगाहना नीचे तीसरी पृथ्वी के अधस्तन चरमान्त तक, तिर्छी स्वयंभूरमणसमुद्र के बाह्य वेदिकान्त तक और ऊपर ईषत्प्राग्भार पृथ्वी तक की होती है ।

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात किये हुए सनत्कुमार देव के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी महान होती है ?

भगवान्–हे गौतम ! चौडाई और मोटाई की अपेक्षा से शरीर प्रमाण और लम्बाई की अपेक्षा से जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है उत्कृष्ट नीचे महापातालकलशों के द्वितीय त्रिभाग तक, तिर्छी स्वयंभूरमणसमुद्र तक और ऊपर अच्युत कल्प तक सनत्कुमार देव के तैजसशरीर की अवगाहना जाननी चाहिए । सनत्कुमार आदि देवभव के स्वभाव से एकेन्द्रियों में उत्पन्न नहीं होते, विकलेन्द्रियों में भी नहीं उत्पन्न होते । वे पंचेन्द्रियतिर्यंचों में अथवा

રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે સમયે તેના તૈજસશરીરની અવગાહના નીચે ત્રીજી પૃથ્વીના અધસ્તન ચરમાન્ત સુધી, તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની બાહ્યવેદિકાન્ત સુધી અને ઉપર ઇષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વી સુધીની હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરેલ સનત્કુમાર દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! પહોળાઇ અને મોટાઇની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ અને લંબાઇની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોયછે, ઉત્કૃષ્ટ નીચે મહા પાતાલકલશોના દ્વિતીય ત્રિભાગ સુધી, તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ઉપર અચ્યુત કલ્પ સુધી સનત્કુમાર દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના જાણવી જોઇએ. સનત્કુમાર આદિ દેવભવના સ્વભાવથી એકેન્દ્રિયોમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. વિકલેન્દ્રિયોમાં પણ નથી ઉત્પન્ન

द्यन्ते अपितु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु मनुष्येषु चोत्पद्यन्ते ततश्च यदा मन्दरादिपुष्करिण्यादिषु जलावगाहं विदधतः स्वभवायुःक्षयात् तत्रैव स्वप्रत्यासन्नदेशे मत्स्यतयोत्पद्यन्ते तदा जघन्येन तेषां तैजसशरीरावगाहना अङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणा, उत्कृष्टेन पुनरधः पातालकलशानां लक्षयोजनप्रमाणावगाहना द्वितीयत्रिभागं यावत् तिर्यग् यावत् स्वयम्भूरमणसमुद्रपर्यन्तम् ऊर्ध्वं यावदच्युतकल्पस्तावदवसेया, तथाहि-सनत्कुमारादिदेवानामन्यदेवनिश्रया अच्युतकल्पं यावद् गमनं भवति तत्र यदा सनत्कुमारदेवोऽन्यदेवनिश्रया अच्युतकल्पं गतः सन् स्वायुष्यक्षयात् कालं कृत्वा तिर्यक् स्वयंभूरमणपर्यन्ते अथवाऽधःपातालकलशानां द्वितीयत्रिभागे पवनजलयोरुत्सरणापसरणभाविनि मत्स्यादितयोत्पद्यते तदा तस्य तिर्यगधोवा पूर्वोक्तक्रमेण तैजसशरीरावगाहनाऽवसेया, 'एवं जाव सहस्सारदेवस्स अच्चुओ कप्पो' एवम्-

मनुष्यों में ही उत्पन्न होते हैं। अतएव जब मन्दर पर्वत की पुष्करिणी आदि में जलावगाहन करते समय, आयु का क्षय होने पर उसी जगह, निकट वर्त्ती प्रदेश में मत्स्य के रूप में उत्पन्न होते हैं, तब जघन्य तैजसशरीर की अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है। उत्कृष्ट नीचे, पातालकलशों के, जिनकी अवगाहना लाख योजन की है, दूसरे त्रिभाग तक की कही गइ है, तिर्छी स्वयंभूरमण समुद्र पर्यन्त की और ऊपर अच्युत कल्प तक की कही गई है। क्योंकि सनत्कुमार आदि देव दूसरे किसी देव की निश्रा से अच्युत कल्प तक गमन कर सकते हैं। जब कोई सनत्कुमार देव दूसरे देव की निश्रा से अच्युत कल्प में गया हो और अपनी आयु का वहीं क्षय हो जाने पर काल करके तिर्छे स्वयंभूरमणसमुद्र के पर्यन्त भाग में, अथवा नीचे पातालकलश के दूसरे त्रिभाग में मत्स्य आदि के रूप में जन्म लेता है, तब नीचे और तिर्छे पूर्वोक्त तैजसशरीर की अवगाहना होती है, ऐसा समझना चाहिए।

થતા તે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અથવા મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે.

તેથી જ જ્યારે મન્દર પર્વતની પુષ્કરણી આદિમાં જલાવગાહન કરતા સમયે આયુનો ક્ષય થતાં એજ જગ્યાએ નિકટ વર્તી પ્રદેશમાં મત્સ્યના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે જઘન્ય તૈજસશરીરની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ નીચે પાતલકલશોના, જેમની અવગાહના લાખ યોજનની છે, બીજા ત્રિભાગ સુધીની કહેલી છે, તિર્છી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્તની અને ઊપર અચ્યુત કલ્પ સુધીની છે.

કેમ કે સનત્કુમાર આદિ દેવ બીજા કોઇ દેવની નિશ્રાથી અચ્યુત કલ્પ સુધી ગમન કરી શકે છે જ્યારે કોઇ સનત્કુમાર દેવ બીજા દેવની નિશ્રાથી અચ્યુત કલ્પમાં ગયા હોય અને પોતાની આયુનો ત્યાંજ ક્ષય થઈ જતાં કાળ કરીને તિર્છા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના પર્યન્ત ભાગમાં અથવા નીચે પાતાલકલશના બીજા ત્રિભાગમાં મત્સ્ય આદિના રૂપમાં જન્મ લે છે, ત્યારે નીચા અને તિર્છા પૂર્વોક્ત તૈજસશરીરની અવગાહના થાય છે, એમ સમજવું જોઇએ.

सनत्कुमारस्य तैजसशरीरावगाहनोक्तरीत्या यावत् माहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रार-देवस्य मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य तैजसशरीरस्यावगाहना विष्कम्भबाहल्येन शरीर-प्रमाणमात्रा, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा उत्कृष्टेन अधो यावद् महा-पातालम् द्वितीयं त्रिभागम्, तिर्यग् यावत् स्वयंभूरमणसमुद्रः, ऊर्ध्वं यावद् अच्युतः कल्पः, तावत्प्रमाणा अवसेया, गौतमः पृच्छति-'आणयदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! आनतदेवस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य सतः तैजसशरीरस्य किं महालया-कियद्विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभ-बाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन आनतदेवस्य तैजसशरीरावगाहना, 'आया-मेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जाव अहोलोइयगामा, तिरियं जाव मणू-सक्खेत्ते, उड्ढं जाव अच्चुओ कप्पो' आयामेन-दैर्घ्येण तु जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभाग-

सनत्कुमार देव के तैजसशरीर की जितनी अवगाहना कही है उतनी ही माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार देव की, जिसने मारणान्तिक समुद्घात किया हो, तैजसशरीर की अवगाहना समझनी चाहिए। अर्थात् इन सब देवों के तैजसशरीर की अवगाहना भी विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीर प्रमाण होती है। लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की होती है। उत्कृष्ट नीचे महापातालों के दूसरे त्रिभाग तक, तिर्छे स्वयंभूरमण समुद्र तक और ऊपर अच्युत कल्प तक जाननी चाहिए।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मारणान्तिक समुद्घात से समवहत आनत देव के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी बडी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा से शरीर के प्रमाण के बराबर अवगाहना होती है। लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें

સનત્કુમાર દેવના તૈજસશરીરની જેટલી અવગાહના કહી તે, તેટલી જ માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર દેવની, જેણે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યો હોય, તૈજ-સશરીરની અવગાહના સમજવી જોઇએ અર્થાત્ એ બધા દેવોના તૈજસશરીરની અવગા-હના પણ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ હોય છે. લંબાઈની અપેક્ષા-એ જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ નીચે મહાપાતાલોના બીજા ત્રિભાગ સુધી તિર્છા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી, અને ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી જાણવી જોઇએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત આનત દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના કેવડી મોટી હોય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીરના પ્રમાણની બરા-બર અવગાહના હોય છે. લંબાઇની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની

मात्रा, उत्कृष्टेन यावद् अधोलौकिकग्रामाः, तिर्यग् यावद् मनुष्यक्षेत्रम्, ऊर्ध्वं यावद् अच्युतः कल्पः तावत्प्रमाणा आनतदेवस्य तैजसशरीरावगाहनाऽवसेया, 'एवं जाव आरणदेवस्स' एवम्-अनातदेवोक्तरीत्या यावत्प्राणतदेवस्य आरणदेवस्य च तैजसशरीरावगाहना एवञ्चैव-पूर्वोक्तानतदेवरीत्यैव विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, आयामेन तु जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा उत्कृष्टेन यावद् अधोलौकिकग्रामाः तिर्यग् यावद् मनुष्यक्षेत्रम्, ऊर्ध्वं यावद् अच्युतः कल्पः तावत्प्रमाणा प्राणतारणा आनतदेवस्य तैजसशरीरावगाहनाऽवसेया, 'एवं जाव आरणदेवस्स' एवम्-अनातदेवोक्तरीत्या यावत्प्राणतदेवस्य आरणदेवस्य च तैजसशरीरावगाहना एवञ्चैव-पूर्वोक्तानतदेवरीत्यैव विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, आयामेन तु जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा उत्कृष्टेन यावद् अधोलौकिकग्रामाः तिर्यग् यावद् मनुष्यक्षेत्रम्, ऊर्ध्वं यावद् अच्युतः कल्पः तावत्प्रमाणा प्राणतारणदेवयोस्तैजसशरीरावगाहना बोध्या, 'अच्चुयदेवस्स एवंचेव' अच्युतदेवस्य तैजसशरीरावगाहना एवञ्चैव-आनतदेवोक्तरीत्यैव विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा, आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्या-

---

भाग की होती है। उत्कृष्ट अधोलौकिकग्राम तक, तिर्छी मनुष्य क्षेत्र तक, ऊपर अच्युत कल्प तक, मारणान्तिक समुद्घात से समवहत आनत देव के तैजस-शरीर की अवगाहना जाननी चाहिए।

आनत देव की अवगाहना के समान ही प्राणत और आरण देव की तैजस शरीर संबंधी अवगाहना भी समझ लेनी चाहिए। अर्थात् विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीर प्रमाण, लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग उत्कृष्ट अधो लौकिक ग्राम तक, तिर्छी मनुष्य क्षेत्र तक और ऊपर अच्युत कल्प तक प्राणत और आरण देव के तैजसशरीर की अवगाहना होती है।

अच्युत देव की तैजसशरीर की अवगाहना भी इसी प्रकार है, अर्थात् विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीरप्रमाण, लम्बाई की अपेक्षा जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग की, उत्कृष्ट नीचे अधोलौकिकग्राम तक, तिर्छी मनुष्य क्षेत्र

હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામસુધી, તિર્છા મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી, ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત આનત દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના જાણવી જોઈએ

આનત દેવની અવગાહનાની સમાન જ પ્રાણત અને આરણ દેવની તૈજસશરીર સંબધી અવગાહના પણ સમજી લેવી જોઈએ. અર્થાત્ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીરપ્રમાણ લંબાઇની અપેક્ષા જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામ સુધી, તિર્છા મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી અને ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી પ્રાણત અને આરણ દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના હોય છે.

બારમા દેવલોકના અચ્યુત દેવની તૈજસશરીરની અવગાહના પણ એજ પ્રકારે છે, અર્થાત્ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ લંબાઇની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલના

संख्येयभागमात्रा, उत्कृष्टेन यावत् अधोलौकिकग्रामाः, तिर्यग् यावद् मनुष्यक्षेत्रम्, तावत् प्रमाणा अच्युततैजसशरीरावगाहना अवसेया, किन्तु-'णवरं उड्ढं जाव सयाइं विमाणाइं' नवरम्-आनताद्यपेक्षया विशेषस्तु ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि तावत्प्रमाणा तैजसशरीरावगाहना अच्युत देवस्यावसेया, नतु ऊर्ध्वं यावद् अच्युतः कल्प, इति, अच्युतदेवस्य अच्युतकल्पे विद्यमानत्वादेव तस्यैव प्ररूपणे 'ऊर्ध्वं यावदच्युतः कल्पः' इत्यस्य वक्तुमशक्यत्वात्, किन्तु केवलमच्युतदेवस्यापि कदाचिदूर्ध्वं स्वविमानपर्यन्तं यावद्गमनसंभवात् तत्र च गत्वा कालधर्मप्राप्तिसंभवाच्चेत्यभिप्रायेणाह-'ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि' इति, तथा च यदा आनतो वा प्राणतो वा आरणो वा अच्युतो वा देवः कस्याप्यन्यस्य देवस्य निश्रया अच्युतकल्पं वा अच्युतदेवविमानं वा गतः सन् कालं कृत्वा अधोलौकिकग्रामेषु मनुष्यक्षेत्रपर्यन्ते वा मनुष्यत्वेनोत्पद्यते तदा उत्कृष्टेन अधोयावदधोलौकिकग्रामस्तिर्यग् यावन्मनुष्यक्षेत्रम् ऊर्ध्वं यावदच्युतः कल्पः अच्युतदेवविमानो वा तावत्प्रमाणा आनतादिदेवानां तैजसशरीरावगाहना

तक अवगाहना होती है मगर आनत देव आदि से इसमें विशेषता यह है कि अच्युत देव की तैजसशरीर की अवगाहना ऊपर अपने विमान तक ही होती है यहां ऊपर अच्युत कल्प तक नहीं कहना चाहिए। क्योंकि अच्युत देव अच्युत कल्प में रहता है, अतएव उसी की प्ररूपणा करते समय अच्युत कल्प तक ऐसा कहना उचित नहीं है। अच्युत देव कदाचित् अपने विमान की उंचाई तक जाता है, तब यह अवगाहना होती है। इसी अभिप्राय से कहा गया है कि ऊपर अपने विमानों तक की अवगाहना होती है। आनत, प्राणत आरण कल्प का देव किसी अन्य देव की निश्रा से अच्युत कल्प में गया हो और वहां काल करके अधोलौकिक ग्राम में अथवा मनुष्य क्षेत्र के पर्यन्त भाग में मनुष्य रूप से उत्पन्न हो, तब उत्कृष्ट नीचे अधोलौकिक ग्राम तक और तिर्छे मनुष्यक्षेत्र तक तथा ऊपर अच्युत कल्प तक या अच्युत देव विमान तक की आनत आदि

અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ નીચે અધોલૌકિક ગ્રામ સુધી, તિર્છા મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી, અવગાહના છે પરંતુ આનત દેવ આદિથી એમાં વિશેષતા એ છે કે અચ્યુત દેવની તૈજસ-શરીરની અવગાહના ઊપર પોતાના વિમાન સુધી જ હોય છે. અહીં ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી ન કહેવું જોઇએ, કેમ કે અચ્યુત દેવ અચ્યુતકલ્પમાં રહે છે, તેથી જ પ્રરૂપણા કરતી વખતે અચ્યુત કલ્પ સુધી એમ કહેવું ઉચિત નથી, અચ્યુત દેવ કદાચિત્ પોતાના વિમાનની ઉંચાઇ સુધી જાય છે અને ત્યાં જઇને કાલધર્મને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે. ત્યારે આ અવગાહના થાય છે.

એજ અભિપ્રાયથી કહેલું છે-કે ઊપર પોતાના વિમાનો સુધીની અવગાહના થાય છે. આનત પ્રાણત, આરણ કલ્પના દેવ કોઈ બીજા દેવની નિશ્રાથી અચ્યુત કલ્પમાં ગયા હોય અને ત્યાં કાળ કરીને અધોલૌકિક ગ્રામમાં અથવા મનુષ્ય ક્ષેત્રના પર્યન્ત ભાગમાં મનુષ્ય રૂપથી ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ નીચે અધોલૌકિક ગ્રામ સુધી અને તિર્છા મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી તથા ઊપર અચ્યુતકલ્પ સુધી અગર અચ્યુતદેવ વિમાન સુધીની આનત

द्रष्टव्या, गौतमः पृच्छति-'गेविज्जगदेवस्स णं भंते ! मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! ग्रैवेयकदेवस्य खलु मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य सतः तैजसशरीरस्य किं महालया कियद्विस्तारा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभबाहल्लेणं' शरीरप्रमाणमात्रा विष्कम्भबाहल्येन तैजसशरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, 'आयामेणं जहण्णेणं विज्जाहरसेढिओ, उक्कोसेणं जाव अहोलोइयगामा तिरियं जाव मणूसखेत्ते उड्ढं जाव सगाइं विमाणाइं' आयामेन दैर्घ्येण तु जघन्येन विद्याधरश्रेणयः, उत्कृष्टेन यावद् अधोलौकिकग्रामाः, तिर्यग् यावद् मनुष्यक्षेत्रम्, ऊर्ध्व यावत् स्वकानि विमानानि तावत्प्रमाणा ग्रैवेयकतैजसशरीरावगाहनाऽवसेया, 'अणुत्तरोववाइयस्स वि एवं चेव' अनुत्तरौपपातिकस्यापि देवस्य तैजसशरीरावगाहना एवञ्चैव-ग्रैवेयकदेवोक्तरीत्यैव विष्कम्भबाहल्येन शरीरप्रमाणमात्रा आयामेन जघन्यतो विद्याधरश्रेणयः, उत्कृष्टतो यावद् अधोलौकिकग्रामाः, तिर्यग् यावद् मनुष्यक्षेत्रम्, ऊर्ध्वं

देवों के तैजसशरीर की अवगाहना समझनी चाहिए।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत ग्रैवेयक देव के तैजसशरीर की अवगाहना कितनी बडी कही गई है ?

भगवान्-हे गौतम ! विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीर के बराबर ही तैजसशरीर की अवगाहना होती है। लम्बाई की दृष्टि से जघन्य विद्याधर श्रेणियों तक और, उत्कृष्ट नीचे अधोलौकिक ग्रामों तक, तिर्छा मनुष्यक्षेत्र तक और ऊपर अपने-अपने विमानों तक ग्रैवेयक देवों के तैजसशरीर की अवगाहना मारणान्तिकसमुदघात के समय में होती है।

अनुत्तरौपपातिक देव के तैजसशरीर की अवगाहना भी ग्रैवेयकदेव के समान ही समझ लेनी चाहिए, अर्थात् विष्कंभ और बाहल्य की अपेक्षा शरीर

આદિ દેવોના તૈજસશરીરની અવગાહના સમજવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત ગ્રૈવેયક દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીરની બરાબર જ તૈજસશરીરની અવગાહના હોય છે. લંબાઈની દૃષ્ટિથી જઘન્ય વિદ્યાધર શ્રેણિયો સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ નીચે અધોલૌકિક ગ્રામો સુધી, તિર્છા મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી અને ઊપર પોતપોતાના વિમાનો સુધી ગ્રૈવેયક દેવોના તૈજસશરીરની અવગાહના મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતના સમયમાં થાય છે.

અનુત્તરૌપપાતિક દેવના તૈજસશરીરની અવગાહના પણ ગ્રૈવેયક દેવના સમાન જ સમજી લેવી જોઈએ, અર્થાત્ વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ લંબાઈમાં

यावत् स्वकानि विमानानि तावत्प्रमाणाऽवसेया, तथा च ग्रैवेयकानुत्तरौपपातिकदेवा अर्हद् वन्दनादिकमपि तत्र स्थिताः सन्त एव कुर्वन्ति तस्मादत्रागमनासंभवेनाङ्गुलासंख्येयभाग-प्रमाणमात्रत्वं न संभवति किन्तु यदा वैताढ्यगत विद्याधरश्रेणिषु समुत्पद्यन्ते तदा स्वस्था-नादारभ्याधो यावद् विद्याधरश्रेणयस्तावत्प्रमाणा जघन्येन तेषां तैजसशरीरावगाहना, उत्कृष्टेन पुनर्यावदधोलौकिकग्रामाः, तिर्यग्यावन्मनुष्यक्षेत्रपर्यन्तं तेषां तैजसशरीरावगाहना द्रष्टव्या, इत्येवंरीत्या तैजसशरीरस्य भेद संस्थानावगाहना मानानि प्ररूप्य सम्प्रति कार्मण-शरीरस्य भेद संस्थानावगाहनाः प्ररूपयितुमाह–'कम्मगसरीरे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! कार्मणशरीरं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम्, भगवानाह–गोयमा ! हे गौतम ! पंचविहे

प्रमाण, लम्बाई में जघन्य विद्याधर श्रेणि तक, उत्कृष्ट अधोलौकिक ग्रामों तक, तिर्छी मनुष्यक्षेत्र तक और ऊपर अपने-अपने विमानों तक की अनुत्तरौपपा-तिक देवों के तैजस शरीर की अवगाहना समुद्घात दशा में होती है।

ग्रैवेयकदेव तथा अनुत्तरौपपातिक देव अर्हद् वन्दन आदि भी अपने स्थान पर स्थित रहकर ही करते हैं। वे यहां आते नहीं हैं। अतएव उनकी जघन्य अव-गाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग की नहीं हो सकती। किन्तु जब वैताढ्य पर्वत की विद्याधर श्रेणियों में वे उत्पन्न होने वाले होते हैं, तब अपने स्थान से प्रारंभ करके विद्याधर श्रेणियों तक उनके तैजसशरीर की जघन्य अवगाहना होती है। उत्कृष्ट अधोलौकिक ग्रामों तक नीचे अवगहना होती है। तिर्छी अवगाहना मनुष्यलोक तक होती है, ऐसा समझ लेना चाहिए।

इस प्रकार तैजसशरीर के भेदों का, संस्थानों का एवं अवगाहना का निरू-पण किया गया। अब कार्मणशरीर के भेद, संस्थान एवं अवगाहना कहते हैं–

જઘન્ય વિદ્યાધર શ્રેણિ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અધેલૌકિક ગ્રામો સુધી, તિર્છા મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી અને ઊપર પોતપોતાના વિમાનો સુધીની અનુત્તરૌપપાતિક દેવોના તૈજસશરીરની અવ-ગાહના સમુદ્દ્ઘાત દશામાં થાય છે.

ગ્રૈવેયક દેવ તથા અનુત્તરૌપપાતિક દેવ અર્હદ્દ્વંદન આદિ પણ પોતાના સ્થાન પર સ્થિત રહીને જ કરે છે. તેઓ અહીં આવતા નથી. તેથી જ તેમની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની નથી થઈ શકતી. પણ જ્યારે વૈતાઢ્ય પર્વત ઊપરની વિદ્યાધર શ્રેણિયોમાં તેઓ ઉત્પન્ન થનારા બને છે, ત્યારે પોતાના સ્થાનથી આરંભ કરીને વિદ્યાધર શ્રેણિયો સુધી તેમના તૈજસશરીરની જઘન્ય અવગાહના થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અધોલૌકિક ગ્રામો સુધી નીચે અવગાહના થાય છે. તિર્છી અવગાહના મનુષ્ય લોક સુધી થાય છે, એવું સમજી લેવું જોઈએ.

એ પ્રકારે તૈજસશરીરના ભેદોનું, સંસ્થાનોનું તેમજ અવગાહનાનું નિરૂપણ કરાયું છે. હવે કાર્મણશરીરના ભેદ સંસ્થાન તેમજ અવગાહના કહે છે–

पण्णत्ते' कार्मणशरीरं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-एगिंदिय कम्मगसरीरे जाव पंचिंदिय कम्मगसरीरेय' तद्यथा-एकेन्द्रियकार्मणशरीरं यावद् द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियकार्मणशरीरश्च, तच्च कार्मणशरीरं तैजसशरीरेण सहाविनाभावि भवति तदीयं संस्थानञ्च तैजसवदेव जीवप्रदेशानुसारि भवति, अतो यथैव तैजसशरीरस्य भेदसंस्थानादिकमुक्तं तथैव कार्मणशरीरस्यापि वक्तव्यमित्यभिप्रायेणाह-'एवं जहेव तेयगसरीरस्स भेदो संठाणं ओगाहणाय भणिया तहेव निरवसेसं भाणियव्वं जाव अणुत्तरोववाइयत्ति' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथैव तैजसशरीरस्य भेदः-प्रकारः, संस्थानम्-आकारः, अवगाहना चव्यापनारूपा भणिता तथैव निरवशेषम्-सर्वम्-भेदः संस्थानम् अवगाहना स्वरूपञ्च कार्मणशरीरस्यापि भणितव्यं यावत्-समुच्चय जीवपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियनैरयिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवान्! कार्मणशरीर कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम! कार्मणशरीर पांच प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार-एकेन्द्रिय कार्मणशरीर, द्वीन्द्रिय कार्मणशरीर, त्रीन्द्रिय कार्मणशरीर, चतुरिन्द्रिय कार्मणशरीर और पंचेन्द्रियकार्मणशरीर कार्मणशरीर तैजसशरीर का सहचर है, जहां तैजसशरीर वहां कार्मणशरीर और जहां कार्मणशरीर वहां तैजसशरीर अवश्य होता है। अतएव कार्मणशरीर का संस्थान आदि तैजसशरीर के समान ही है और वह जीव प्रदेशों के अनुसार होता है। अतः जैसे तैजसशरीर के भेद संस्थान आदि की वक्तव्यता कही है, वैसी ही कार्मणशरीर की भी कहना चाहिए। इसी अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं-जिस प्रकार तैजसशरीर के भेद, संस्थान और अवगाहना का कथन किया है, उसी प्रकार सम्पूर्ण कथन कार्मणशरीर के विषय में भी समझ लेना चाहिए। समुच्चय जीव, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, नैरयिक, पंचेन्द्रिय तिर्यंच, मनुष्य,

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! કાર્મણશરીર કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! કાર્મણશરીર પાંચ પ્રકારના કહેલાં છે, તે આ પ્રકારે-એકેન્દ્રિય કાર્મણશરીર, દ્વીન્દ્રિય કાર્મણશરીર, ત્રીન્દ્રિય કાર્મણશરીર, ચતુરિન્દ્રિય કાર્મણશરીર અને પંચેન્દ્રિય કાર્મણશરીર.

કાર્મણશરીર તૈજસશરીરનું સહચર છે, જ્યાં તૈજસશરીર ત્યાં કાર્મણશરીર અને જ્યાં કાર્મણશરીર ત્યાં તૈજસશરીર અવશ્ય હોય છે.

તેથી જ કાર્મણશરીરના સંસ્થાન આદિ તૈજસશરીરના સમાન જ છે અને તે જીવ પ્રદેશોના અનુસાર હોય છે. તેથી જેવા તૈજસશરીરના ભેદ સંસ્થાન આદિની વક્તવ્યતા કહી છે, તેવી જ કાર્મણશરીરની પણ કહેવી જોઈએ. એ અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે, જે પ્રકારે તૈજસશરીરના ભેદ-સંસ્થાન અને અવગાહનાનું કથન કર્યું છે, તેજ પ્રકારે સમ્પૂર્ણ કથન કાર્મણશરીરના વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય,

निकमनुष्यासुरकुमारादिदशभवनपति वानव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानादि द्वादशकल्पोपपन्न-नवग्रैवेयकादि कल्पातीत पञ्चानुत्तरौपपातिकदेवपर्यन्तमिति भावः ॥ सू० ९ ॥

पुद्गलचयनवक्तव्यता

मूलम्–ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कइ दिसिं पोग्गला चिज्जंति ? गोयमा ! निव्वाघाएणं छद्दिसिं वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय चउद्दिसिं सिय पंचदिसिं, वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! कइदिसिं पोग्गला चिज्जंति ? गोयमा ! णियमा छद्दिसिं, एवं आहारगसरीरस्स वि, तेया कम्मगाणं जहा ओरालियसरीरस्स, ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कइ दिसिं पोग्गला उवचिज्जंति ? गोयमा ! एवं चेव जाव कम्मगसरीरस्स, एवं उवचिज्जंति, जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ? गोयमा ! जस्स ओरालिय सरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स णं भंते ! ओरालिय सरीरं तस्स आहारगसरीरं जस्स आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं गोयमा ! जस्स ओरालियसरीरं तस्स आहारगसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जस्स पुण आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं णियमा अत्थि, जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं जस्स तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं गोयमा ! जस्स ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं नियमा अत्थि, जस्स पुण तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि सिय णत्थि, एवं कम्मगसरीरं पि, जस्स णं भंते ! वेउव्वियसरीरं तस्स आहा-रगसरीरं जस्स आहारगसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं ? गोयमा ! जस्स वेउ-

---

असुरकुमार आदि दश भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, सौधर्म, ईशान आदि बारह कल्पोपपन्न, नवग्रैवेयक देव तथा अनुत्तरौपपातिक रूप कल्पातीत देव के कार्मणशरीर का निरूपण इसी प्रकार जानना चाहिए ॥सू० ९॥

વિકલેન્દ્રિય, નૈરયિક, પ ચેન્દ્રિય, તિર્યંચ, મનુષ્ય, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક સૌધર્મ, ઈશાનઆદિ બાર કલ્પોપપન્ન, નવગ્રૈવેયક, દેવ તથા અનુત્તરૌપપાતિક રૂપ કલ્પાતીત દેવના કાર્મણશરીરનું નિરૂપણ આજ પ્રકારે જાણવું જોઇએ. ॥સૂ૦ ૯॥

व्वियसरीरं तस्स आहारगसरीरं णत्थि, जस्स वि आहारगसरीरं तस्स वि वेउव्वियसरीरं णत्थि, तेयगकम्माइं जहा ओरालिएण समं तहेव आहारगसरीरेण वि समं तेया कम्मगाइं चारेयव्वाणि, जस्स णं भंते ! तेयगसरीरं तस्स कम्मगसरीरं जस्स कम्मगसरीरं तस्स तेयगसरीरं? गोयमा ! जस्स तेयगसरीरं तस्स कम्मगसरीरं णियमा अत्थि, जस्स वि कम्मगसरीरं तस्स वि तेयगसरीरं णियमा अत्थि ॥सू० १०॥

छाया–औदारिकशरीरस्य खलु भदन्त ! कतिदिग्भ्यः पुद्गलाश्चीयन्ते ? गौतम ! निर्व्याघातेन षड्दिग्भ्यः, व्याघातं प्रतीत्य स्यात् त्रिदिग्भ्यः, स्याच्चतुर्दिग्भ्यः, स्यात्-पञ्चदिग्भ्यः, वैक्रियशरीरस्य खलु भदन्त ? कतिदिग्भ्यः पुद्गलाश्चीयन्ते ? गौतम ! नियमात् षड्दिग्भ्यः, एवम् आहारकशरीरस्यापि, तैजसकार्मणानां यथा औदारिकशरीरस्य, औदारिकशरीरस्य खलु

पुद्गलचयन वक्तव्यता

शब्दार्थ-(ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कइदिसिं पोग्गला चिज्जंति ?) हे भगवन् ! औदारिकशरीर के पुद्गल कितनी दिशाओं से चय को प्राप्त होते हैं ? (गोयमा ! निव्वाघाएणं छद्दिसिं) हे गौतम ! व्याघात न हो तो छहों दिशाओं से (वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं, सिय चउद्दिसिं) व्याघात हो तो कदाचित् तीन दिशाओं से, कदाचित् चार दिशाओं से (सिय पंचदिसिं) कदाचित् पांच दिशाओं से

(वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! कइदिसिं पोग्गला चिज्जंति ?) हे भगवन् ! वैक्रियशरीर के पुद्गल कितनी दिशाओं से चयको प्राप्त होते हैं ? (गोयमा ! णियमा छद्दिसिं) हे गौतम ! नियम से छहों दिशाओं से (एवं आहारगसरीरस्स वि) इसी प्रकार आहारकशरीर के भी (तेयाकम्मगाणं जहा ओरालियसरीरस्स)

પુદ્ગલચયન વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(ओरालिय सरीरस्स णं भंते ! कइदिसि पोग्गला चिज्जंति) હે ભગવન્ ! ઔદારિક શરીરના પુદ્ગલ કેટલી દિશાઓથી ચયને પ્રાપ્ત થાય છે ? (गोयमा ! निव्वाघाएणं छद्दिसिं) હે ગૌતમ ! વ્યાઘાત ન હોય તો છએ દિશાઓથી (वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं, सिय चउद्दिसिं) વ્યાઘાત હોય તો કદાચિત્ ત્રણ દિશાઓથી, કદાચિત્ ચાર દિશાઓથી (सिय पंचदिसिं) કદાચિત્ પાંચ દિશાઓથી

(वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! कइदिसि पोग्गला चिज्जंति ?) હે ભગવન્ વૈક્રિયશરીરના પુદ્ગલ કેટલી દિશાઓથી ચયને પ્રાપ્ત થાય છે ? (गोयमा ! णियमा छद्दिसिं) હે ગૌતમ ! નિયમથી છએ દિશાઓથી (एवं आहारगसरीरस्स वि) એજ પ્રકારે આહારકશરીરના પણ (तेयाकम्मगाणं जहा ओरालियसरीरस्स) તૈજસ અને કાર્મણશરીરના જેવા ઔદારિકના

भदन्त ! कतिदिग्भ्यः पुद्गला उपचीयन्ते ? गौतम ! एवञ्चैव यावत् कार्मणशरीरस्य, एवम् उपचीयन्ते, अपचीयन्ते, यस्य खलु भदन्त ! औदारिकशरीरं तस्य वैक्रियशरीरम्, यस्य वैक्रिशरीरं तस्य औदारिकशरीरम् ? गौतम ! यस्य औदारिकशरीरं तस्य वैक्रियशरीरं स्याद् अस्ति, स्यान्नास्ति, यस्य वैक्रियशरीरं तस्य औदारिकशरीरं स्याद् अस्ति, स्यान्नास्ति, यस्य खलु भदन्त ! औदारिकशरीरं तस्य आहारकशरीरं, यस्य आहारकशरीरं तस्य औदारिक-

---

तैजस और कार्मणशरीर के जैसे औदारिक शरीर के

(ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कइदिसिं पोग्गला उवचिज्जंति ?) हे भगवन् औदारिक शरीर के पुद्‌गल कितनी दिशाओं से उपचित होते हैं ? (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (जाव कम्मगसरीरस्स) कार्मणशरीर तक (एवं उवचिज्जंति) इसी प्रकार उपचित होते हैं (अवचिज्जंति) अपचित होते हैं

(जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं ?) हे भगवन् ! जिस के औदारिकशरीर होता है, उसके वैक्रियशरीर होता है ? (जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?) जिसके वैक्रियशरीर होता है, उसके औदारिकशरीर होता है ! (गोयमा ! जस्स ओरालियसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं सिय अत्थि सिय नत्थि) हे गौतम ! जिस के औदारिकशरीर होता है, उसके वैक्रियशरीर कदाचित् होता है, कदाचित् नहीं होता (जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि) जिस के वैक्रियशरीर होता है, उसके औदारिकशरीर कदाचित् होता है, कदाचित् नहीं होता

(जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स आहारगसरीरं) हे भगवन् ! जिसके औदारिकशरीर होता है, उसके आहारकशरीर होता है ? (जस्स आहारगसरीरं

(ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कइदिसिं पोग्गला उवचिज्जंति ?) હે ભગવન્ ! ઔદારિક-શરીરના પુદ્‌ગલ કેટલી દિશાઓથી ઉપચિત થાય છે (गोयमा ! एवंचेव) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (जाव कम्मगसरीरस्स) યાવત્ કાર્મણશરીર સુધી (एवं उवचिज्जंति) એજ પ્રકારે ઉપચિત થાય છે (अवचिज्जंति) અપચિત થાય છે.

(जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं ?) હે ભગવન્ ! જેને ઔદારિકશરીર હોય છે, તેના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?) જેનું વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેનું ઔદારિકશરીર હોય છે ? (गोयमा ! जस्स ओरालियसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं सिय अत्थि सिय नत्थि) હે ગૌતમ ! જેના ઔદારિકશરીર હોય છે, તેના વૈક્રિય-શરીર કદાચિત્ હોય છે અને કદાચિત્ નથી હોતાં (जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीर सिय अत्थि, सिय नत्थि) જેના વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેના ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોય છે, અને કદાચિત્ નથી હોતાં.

(जस्स णं भंते ! ओरालियसरीर तस्स आहारगसरीर) હે ભગવન્ ! જેનું ઔદારિક શરીર હોય છે ? તેનું આહારકશરીર હોય છે, (जस्स आहारकसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?)

शरीरम् ? गौतम ! यस्यौदारिकशरीरं तस्याहारकशरीरं स्यादस्ति स्यान्नास्ति, यस्य पुनराहारकशरीरं तस्यौदारिकशरीरं नियमादस्ति, यस्य खलु भदन्त ! औदारिकशरीरं तस्य तैजसशरीरं यस्य तैजसशरीरं तस्यौदारिकशरीरम् ? गौतम ! यस्यौदारिकशरीरं तस्य तैजसशरीरं नियमादस्ति, यस्य पुनस्तैजसशरीरं तस्यौदारिकशरीरं स्यादस्ति स्यान्नास्ति, एवं कार्मण-

तस्स ओरालियसरीरं ?) जिसके आहारकशरीर होता है. उसके औदारिकशरीर होता है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जस्स ओरालियसरीरं तस्स आहारगसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि) जिसके औदारिकशरीर होता है उसके कदाचित् आहारकशरीर होता है और कदाचित् नहीं भी होता (जस्स पुण आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं णियमा अत्थि) जिसके आहारकशरीर होता है उसके औदारिकशरीर नियम से होता है

(जस्स णं भंते ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं) हे भगवन् ! जिसके औदारिकशरीर होता है, उसके तैजसशरीर होता है ? (जस्स तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?) जिसके तैजसशरीर होता है, उसके औदारिकशरीर होता है ? (गोयमा ! जस्स ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं नियमा अत्थि) हे गौतम ! जिसके औदारिकशरीर होता है उसके तैजसशरीर नियम से होता है (जस्स पुण तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि) किन्तु जिसके तैजसशरीर होता है उसके औदारिकशरीर कदाचित् होता है, कदाचित् नहीं होता (एवं कम्मगसरीरं पि) इसी प्रकार कार्मणशरीर भी

(जस्स णं भंते ! वेउव्वियसरीरं तस्स आहारगसरीरं जस्स आहारगसरीरं

જેનું આહારકશરીર હોય છે, તેનું ઔદારિકશરીર હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जस्स ओरालियसरीरं तस्स आहारगसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि) હે ગૌતમ ! જેનું ઔદારિકશરીર હોય છે, તેનું આહારકશરીર કદાચિત્ હોય છે, અને કદાચિત્ નથી પણ હોતું (जस्स पुण आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं नियमा अत्थि) જેનું આહારક શરીર હોય છે, તેનું ઔદારિકશરીર નિયમથી હોય છે.

(जस्स भंते ! ओरालियसरीरं, तस्स तेयगसरीरं) હે ભગવન્ ! જેને ઔદારિકશરીર હોય છે તેને તૈજસશરીર હોય છે ? (जस्स तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं) જેને તૈજસ-શરીર હોય છે, તેને ઔદારિકશરીર હોય છે ? (गोयमा ! जस्स ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं नियमा अत्थि) હે ગૌતમ ! જેને ઔદારિકશરીર હોય છે તેને તૈજસશરીર નિયમથી હોય છે (जस्स पुण तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि, सिय नत्थि) પણ જેનું તૈજસશરીર હોય છે, તેનું ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી હોતું (एवं कम्मगसरीरं वि) એજ પ્રકારે કાર્મણશરીર પણ.

(जस्स णं भंते ! वेउव्वियसरीरं तस्स आहारगसरीरं जस्स आहारगसरीरं तस्स वेउ-

शरीरंपि, यस्य खलु भदन्त ! वैक्रियशरीरं तस्याहारकशरीरं यस्याहारकशरीरं तस्य वैक्रियशरीरम् ? गौतम ! यस्य वैक्रियशरीरं तस्याहारकशरीरं नास्ति, यस्यापि आहारकशरीरं तस्यापि वैक्रियशरीरं नास्ति, तैजसकार्मणानि यथा औदारिकेण समं तथैव आहारकशरीरेणापि समं तैजसकार्मणानि चारयितव्यानि, यस्य खलु भदन्त ! तैजसशरीरं तस्य कार्मणशरीरं यस्य कार्मणशरीरं तस्य तैजसशरीरम् ? गौतम ! यस्य तैजसशरीरं तस्य कार्मणशरीरं नियमादस्ति, यस्यापि कार्मणशरीरं तस्यापि तैजसशरीरं नियमादस्ति, ॥ सू० १० ॥

तस्स वेउव्वियसरीरं ?' हे भगवन् ! क्या जिसके वैक्रियशरीर होता है उसके आहारकशरीर होता है, जिसके आहारकशरीर होता है उसके वैक्रियशरीर होता है ? (गोयमा ! जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स आहारगसरीरं णत्थि) हे गौतम जिसके वैक्रियशरीर होता है उसके आहारकशरीर नहीं होता (जस्स वि आहारगसरीरं तस्स वि वेउव्वियसरीरं णत्थि) जिसके आहारकशरीर होता है उसके वैक्रियशरीर नहीं होना.

(तेयाकम्माइं) तैजस और कार्मण (जहा ओरालिएण समं) जैसे औदारिक के साथ (तहेव आहारगसरीरेण वि समं) इसी प्रकार आहारक के साथ भी होते हैं (तेयाकम्मगाइं चारेयव्वाणि) तैजस और कार्मणशरीर औदारिक के समान वैक्रिय और आहारकके साथ भी प्ररूपण करने चाहिए।

(जस्स णं भंते ! तेयगसरीरं तस्स कम्मगसरीरं, जस्स कम्मगसरीरं तस्स तेयगसरीरं ?) हे भगवन् ! क्या जिसके तैजसशरीर होता है उसके कार्मणशरीर होता है ? और जिसके कार्मणशरीर होता है उसके तैजसशरीर होता है ? (गोयमा ! जस्स तेयगसरीरं तस्स कम्मगसरीरं णियमा अत्थि) हे गौतम ! जिसके तैजस-

---

व्वियसरीरं') હે ભગવન્ ! શું જેનુ વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેનું આહારકશરીર હોય છે, જેને આહારકશરીર હોય છે, તેના વૈક્રિયશરીર હોય છે ? (गोयमा ! जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स आहारगसरीरं णत्थि) હે ગૌતમ ! જેમને વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેમને આહારકશરીર નથી હોતા (जस्स वि आहारगसरीरं तस्स वि वेउव्वियसरीरं णत्थि) જેમને આહારકશરીર હોય છે, તમને વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં

(तेया कम्माइं) તૈજસ અને કાર્મણ (जहा ओरालियएण समं) જેવા ઔદારિકની સાથે (तहेव आहारगसरीरेण वि समं) એજ પ્રકારે આહારકશરીરની સાથે પણ હોય છે (तेया कम्माइं चारेयव्वाणि) તૈજસ અને કાર્મણશરીર ઔદારિકના સમાન વૈક્રિય અને આહારકની સાથે પણ પ્રરૂપણ કરવા જોઈએ.

(जस्स णं भंते ! तेयगसरीरं तस्स कम्मगसरीरं, जस्स कम्मगसरीरं तस्स तेयगसरीरं ?) હે ભગવન્ ! શું જેને તૈજસશરીર હોય છે તેમને કાર્મણશરીર હોય છે ? અને જેમને કાર્મશરીર હોય છે તેમને તૈજસશરીર હોય છે ? (गोयमा ! जस्स तेयगसरीरं तस्स कम्मग-

टीका-पूर्वं पश्चानामपि औदारिकादिशरीराणां भेद संस्थानावगाहना मानानि प्ररूपितानि सम्प्रति पुद्गलानां चयनोपचयनादिकं द्वारं प्ररूपयितुमाह-'ओरालियसरीरस्स णं भंते! कइदिसिं पोग्गला चिज्जंति?' हे भदन्त! औदारिकशरीरस्य खलु कतिदिग्भ्य-कियतीभ्यो दिग्भ्यः समागत्य पुद्गलाश्चीयन्ते? स्वयं चयनं प्राप्नुवन्ति कर्मकर्तरिप्रयोगः समाहता भवन्तीत्यर्थः 'कइदिसिं' इति प्राकृतत्वात् पञ्चम्यर्थे द्वितीया बहुवचने एकवचनञ्च बोध्यम्, भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'निव्वाघाएणं छद्दिसिं' निर्व्याघातेन-व्याघातस्याभावो निर्व्याघातं तेन अव्याबाधेनेत्यर्थः षड्दिग्भ्यः-पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरोर्ध्वाधोरूपाभ्यः षड्भ्यो दिग्भ्यः, औदारिकशरीरस्य पुद्गलाश्चीयन्ते, तथा च यत्र त्रसनाडया अन्तर्वहिर्वा व्यवस्थितस्य औदारिकशरीरिणो नैकापिदिक् अलोकेन व्याहताऽस्ति तत्र निर्व्याघाते व्यवस्थितस्यौ-

शरीर है उसके कार्मणशरीर नियम से होता है (जस्स वि कम्मगसरीरं तस्स वि तेयगसरीरं णियमा अत्थि) जिसके कार्मणशरीर होता है उसके तैजसशरीर नियम से होता है

टीकार्थ-इससे पूर्व औदारिकशरीर आदि पांचों शरीरों के भेद, संस्थान और अवगाहना का निरूपण किया गया हैं, अब पुद्गलों के चय एवं उपचय आदि का कथन किया जाता है

श्री गौतमस्वामी-भगवन्! औदारिकशरीर के पुद्गल कितनी दिशाओं से आकर चय को प्राप्त होते हैं? अर्थात् समुदित होते हैं?

भगवान्-हे गौतम! अगर किसी प्रकार व्याघात अर्थात् रुकावट या बाधा न हो तो पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण, ऊर्ध्व और अधः यों छहों दिशाओं से आकार-चय को प्राप्त होते हैं तात्पर्य यह है कि त्रस नाडी के अन्दर अथवा बाहर स्थित औदारिकशरीर धारी जीव के एक भी दिशा में अलोक नहीं होता है छहों

सरीरं नियमा अत्थि) હે ગૌતમ! જેને તૈજસશરીર છે તેને કાર્મણશરીર નિયમથી હોય છે. (जस्स वि कम्मगसरीरं तस्स वि तेयगसरीरं णियमा अत्थि) જેને કાર્મણશરીર હોય છે, તેને તૈજસશરીર નિયમથી હોય છે.

ટીકાર્થ:- આનાથી પૂર્વે ઔદારિક આદિ પાચે શરીરોના ભેદ, સંસ્થાન, અને અવગાહનાનું નિરૂપણ કર્યું છે, હવે પુદ્ગલોના ચયઉપચય આદિનું કથન કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્! ઔદારિકશરીરના પુદ્ગલ કેટલી દિશાઓમાથી આવીને ચયને પ્રાપ્ત થાય છે? અર્થાત્ સમુદિત થાય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ! જો કોઈ પ્રકારના વ્યાઘાત અર્થાત્ રોકાણ અગર તો અડચણ ન હોય તો પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ ઊર્ધ્વ અને અધઃ આમ છએ દિશાઓથી આવીને ચયને પ્રાપ્ત થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે, ત્રસનાડીની અંદર અથવા બહાર વ્યવસ્થિત રહેલ ઔદારિકશરીર ધારી જીવનો એક પણ દિશામાં અલોક નથી થતો છએ દિશાઓથી

दारिकशरीरस्य नियमतः षड्भ्यो दिग्भ्यः पुद्गलानामाहरणं भवतीति भावः, किन्तु-'वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं' व्याघातं-व्यावाधम् अलोकेन प्रतिस्खलनं प्रतीत्य-आश्रित्य, अलोकेन प्रतिघातापेक्षया त्वित्यर्थः स्यात्-कदाचित् त्रिदिग्भ्यः तिसृभ्यो दिग्भ्यः, स्यात्-कदाचित् चतुर्दिग्भ्यः-चतसृभ्यो दिग्भ्यः, स्यात्-कदाचित् पञ्चदिग्भ्यः पुद्गला चीयन्ते इत्यर्थः, तथा च यदा औदारिकशरीरिणः सूक्ष्मजीवस्य यत्र ऊर्ध्वं लोकाकाशो न वर्तते नोवा तिर्यक् पूर्वदिशि, नापि दक्षिणदिशि तदा तस्मिन् सर्वोर्ध्वप्रतरे आग्नेयकोणरूपे लोकान्ते व्यवस्थितस्य तस्याधः पश्चिमोत्तराभ्य स्तिसृभ्यो दिग्भ्यः पुद्गलानां चयनं, तदितरदिक्त्रयस्यालोकेन व्याप्तत्वात्, यदा तु स एवौदारिकशरीरी सूक्ष्म-

दिशाओं में लोकाकाश होता है, वहां स्थित औदारिकशरीरी छहों दिशाओं से औदारिकशरीर के योग्य पुद्गलों को ग्रहण करता है किन्तु जहां व्याघात हो अर्थात् अलोक आ जाने से बाधा हो वहां कदाचित् तीन दिशाओं से, कदाचित् चार दिशाओं से और कदाचित् पांच दिशाओं से औदारिकपुद्गलों का चयन होता है तात्पर्य यह है कि यदि एकदिशा में अलोक आ जाय तो पांच दिशाओं से, दो दिशाओं में अलोक हो तो चार दिशाओं से और यदि तीन दिशाओं में अलोक आ जाय तो तीन दिशाओं से पुद्गलों का चयन होता हैं यथा-कोई औदारिकशरीर का धारक सूक्ष्म जीव हो और वह लोक के सर्वोर्द्ध्व प्रतर में आग्नेय कोण में लोकान्त में स्थित हो जिस से ऊपर लोक न हो, पूर्व तथा दक्षिण दिशा में भी लोक न हो, वह जीव पश्चिम, उत्तर और अधोदिशा से ही पुद्गलों का चयन करता है, क्योंकि शेष दिशाएं अलोक से व्याप्त होती हैं जब वही या अन्य कोई सूक्ष्म जीव पश्चिम दिशा में रहा हुआ हो,

ઔદારિકશરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. પરન્તુ જ્યા આડચણ થાય અર્થાત્ અલોક આવી જવાથી બાધા થાય ત્યાં કદાચિત્ ચાર દિશાઓથી કદાચિત્ પાંચ દિશાઓથી ઔદારિક પુદ્ગલોનું ચયન થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે યદિ એક દિશામાં અલોક આવી જાય તો પાંચ દિશાઓથી બે દિશાઓથી અલોક થાય તો ચાર દિશાઓથી અને યદિ ત્રણ દિશાઓમાં અલોક આવી જાય તો ત્રણ દિશાઓથી પુદ્ગલોના ચયન થય છે. જેમ-કોઈ ઔદારિકશરીર ધારી સૂક્ષ્મજીવ હોય અને તે લોકના સર્વોર્ધ્વ પ્રતરમા આગ્નેય કોણમાં લોકાન્તમાં સ્થિત બનીને જેના ઊપર લોક ન હોય પૂર્વ તથા દક્ષિણ દિશાના પણ લોક ન હોય તે જીવ પશ્ચિમ, ઉત્તર અને અધો દિશાથી જ પુદ્ગલોનું ચયન કરે છે, કેમ કે બાકીની દિશાઓ અલોકથી વ્યાપ્ત હોય છે. જ્યારે તેજ અગર તો અન્ય કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ પશ્ચિમ દિશામાં રહેલો હોય તેને માટે પૂર્વ દિશા અધિક થઈ જશે. તેથી તે ચાર દિશાઓથી પુદ્ગલોનું ચયન કરે છે. જ્યારે તે જીવ નીચે દ્વિતીય આદિ કોઈ પ્રતરમાં રહેલો હોય અને પશ્ચિમ

जीवः पश्चिमां दिशमाश्रित्य तिष्ठति तदा तस्य पूर्वदिगधिका सञ्जातेति चतसृभ्यो दिग्भ्यः पुद्गलानां चयनम्, यदातु स एव अधस्तात् द्वितीयादिप्रतरे गतः सन् पश्चिमदिशमाश्रित्य तिष्ठति तदा ऊर्ध्वं दिगपि तस्याधिका संजाता केवलं दक्षिणैव दिगलोकेन व्याहता भवतीति तदपेक्षया पञ्चभ्यो दिग्भ्यस्तस्य पुद्गलानां चयनं भवतीतिभावः, गौतमः पृच्छति-'वेउव्वियसरीरस्स णं भंते ! कइदिसिं पोग्गला चिज्जंति ?' हे भदन्त ! वैक्रियशरीरस्य खलु कतिदिग्भ्यः-कियतीभ्यो दिग्भ्यः समागत्य पुद्गलाश्चीयन्ते ? सङ्गता भवन्तीति प्रश्नाशयः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णियमा छद्दिसिं' नियमात् षड्दिग्भ्यः-षड्भ्यो दिग्भ्यो वैक्रियशरीरस्य पुद्गलाश्चीयन्ते, नश्यन्तीत्यर्थः वैक्रियशरीरस्य त्रसनाड्याः मध्ये एव संभवेन तदन्यत्र तस्यासंभवात् तस्यापि पुद्गलानां चयनं नियमतः षड्भ्यो दिग्भ्यो भवति, 'एवं आहारगसरीरस्स वि' 'एवम्-वैक्रियशरीरस्येव आहारकशरीरस्यापि त्रसनाड्या मध्ये एव संभवात् तस्यापि पुद्गलानां चयनं नियमात् षड्भ्यो दिग्भ्यो भवतीति भावः, किन्तु-'तेया-कम्मगाणं जहा ओरालियसरीरस्स' तैजसकार्मणयोः शरीरयोः पुद्गलानां चयनं यथौदारिक-

---

उसके लिए पूर्व दिशा अधिक हो जाती है, अतः वह चार दिशाओं से पुद्गलों का चयन करता है। जब वह जीव नीचे द्वितीय आदि किसी प्रतर में रहा हुआ हो और पश्चिम दिशा का आश्रय कर रहा हो, तब वह ऊर्ध्व दिशा से पुद्गलों का चयन करता है, अतएव वह पांच दिशाओं से चयन करता है। उसके लिए सिर्फ दक्षिण दिशा ही अलोक से व्याप्त रहती है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैक्रियशरीर के पुद्गलों का चयन कितनी दिशाओं से होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! वैक्रियशरीर के पुद्गल नियम से छहों दिशाओं से आकर चय को प्राप्त होते हैं, क्योंकि वैक्रियशरीर त्रसनाडी के अन्दर ही हो सकता है, त्रसनाडी के बाहर वैक्रियशरीर का संभव नहीं है।

इसी प्रकार आहारक के विषय में भी समझना चाहिए, अर्थात् आहारक शरीर के पुद्गलों का चयन भी छहों दिशाओं से होता है, क्योंकि आहारक-

---

દિશાનો આશ્રય કરી રહેલો હોય, ત્યારે તે ઊર્ધ્વ દિશાએથી પણ પુદ્ગલોનું ચયન કરે છે, તેથી જ તે પાંચ દિશાઓથી ચયન કરે છે. તેને માટે ફક્ત દક્ષિણ દિશા જ અલોકથી વ્યાપ્ત રહે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીરના પુદ્ગલોનું ચયન કેટલી દિશાઓથી થાય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરના પુદ્ગલ નિયમથી છએ દિશાઓથી આવીને ચયને પ્રાપ્ત થાય છે, કેમ કે વૈક્રિયશરીર ત્રસનાડીના અંદર જ હોઈ શકે છે, ત્રસનાડીની બહાર વૈક્રિયશરીરનો સંભવ નથી.

એજ પ્રકારે આહારકના વિષયમાં સમજવું જોઈએ, અર્થાત્ આહારકશરીરના પુદ્ગલોનું ચયન પણ છએ દિશાઓથી થાય છે, કેમ કે આહારકશરીર પણ ત્રસનાડીમાં જ

शरीरस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपत्तव्यम् ज्ञातव्यम्, तथा च तैजसकार्मणशरीरयोः सर्वसंसारिणां सद्भावेन यथौदारिकशरीरस्य निर्व्याघातापेक्षया षड्भ्यो दिग्भ्यः, व्याघातापेक्षया तु कदाचित् तिसृभ्यो दिग्भ्यः, कदाचिच्चतसृभ्यो दिग्भ्यः, कदाचित् पञ्चभ्यो दिग्भ्यः पुद्गलानां चयन मुक्तं तथा तैजसकार्मणशरीरयोरपि वक्तव्यमिति भावः। इत्येवं रीत्या पुद्गलानां चयनमुपपाद्य सम्प्रति-तेषामुपचयापचयावपि प्ररूपयितुमाह-'ओरालियसरीरस्स णं भंते ! कइदिसिं पोग्गला उवचिज्जंति ?' हे भदन्त ! औदारिकशरीरस्य खलु कति दिग्भ्यः समागत्यपुद्गला उपचीयन्ते ? स्वयं प्राप्नुवन्ति उपचयश्च प्रभूतत्वेन चय इत्यर्थः, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवंचेव जाव कम्मगसरीरस्स' एवञ्चैव-पूर्वोक्तपुद्गलचयरीत्यैव यावद् औदारिकशरीरस्य वैक्रियशरीरस्य आहारकशरीरस्य तैजसशरीरस्य कार्मणशरीरस्य च

शरीर भी त्रसनाडी में ही संभवित है। किन्तु तैजस और कार्मण शरीर के पुद्गलों का चयन औदारिकशरीर के समान समझना चाहिए। इसका कारण यह है कि तैजस और कार्मणशरीर सभी संसारी जीवों के होते हैं। अतएव जैसे व्याघात न होने पर औदारिक पुद्गलों का चयन छहों दिशाओं से होता है और व्याघात हो तो कदाचित् तीन दिशाओं से, कदाचित् चार दिशाओं और कदाचित् पांच दिशाओं से होता है, उसी प्रकार तैजस और कार्मणशरीर के पुद्गलों के चयन के संबंध में समझ लेना चाहिए।

इस प्रकार पुद्गलों के चयन का निरूपण कर के अब उनके उपचय और अपचय की भी प्ररूपणा की जाती है।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! औदारिकशरीर के पुद्गल कितनी दिशाओं से आकर स्वयं उपचय को प्राप्त होते हैं? प्रभूत रूप से चय होना उपचय कहलाता है।

भगवान्-हे गौतम ! जैसे पुद्गलों के चय के विषय में कहा है, वैसे ही

સંભવે છે. કિન્તુ તૈજસ અને કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોનુ ચયન ઔદારિકશરીરના સમાન સમજવું જોઇએ. એનું કારણ એ છે કે તૈજસ અને કાર્મણશરીર બધા સંસારી જીવોના હોય છે. તેથી જ જેમ વ્યાઘાત ન થવાથી ઔદારિક પુદ્ગલોના ચયન છએ દિશાએથી થાય છે, વ્યાઘાત થાય તો કદાચિત્ ત્રણ દિશાઓથી, કદાચિત્ ચાર દિશાઓથી અને કદાચિત્ પાંચ દિશાઓથી થાય છે, તેજ પ્રકારે તૈજસ અને કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોના ચયનના સમ્બન્ધમાં સમજી લેવું જોઇએ,

આ પ્રકારે પુદ્ગલોના ચયનનું નિરૂપણ કરીને હવે તેમના ઉપચય અને અપચયની પણ પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઔદારિકશરીરના પુદ્ગલ કેટલી દિશાઓથી આવીને સ્વયં ઉપચયને પ્રાપ્ત થાય છે? પ્રભૂતરૂપથી ચય થવો તે ઉપચય કહેવાય છે.

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું પુદ્ગલોના ચયના વિષયમાં કહ્યું છે તેવું જ ઉપચયના

पुद्गलानामुपचयो द्रष्टव्यः, तथा चौदारिकशरीरस्य पुद्गलानां निर्व्याघातापेक्षया तु षड्भ्यो दिग्भ्यः समाहरणेनोपचयो भवति, व्याघातापेक्षया तु कदाचित् त्रिदिग्भ्यः कदाचिच्चतुर्दिग्भ्यः, कदाचित् पञ्चदिग्भ्योऽवसेयः, वैक्रियशरीरस्य आहारकशरीरस्य च पुद्गलानां नियमतः षड्भ्यो दिग्भ्यः समाहरणेन उपचयो भवति, तैजसशरीरस्य कार्मणशरीरस्य च पुद्गलानां निर्व्याघातापेक्षया षड्भ्यो दिग्भ्यः समाहरणेन उपचयो भवति निर्व्याघातापेक्षयातु कदाचित् त्रिदिग्भ्यः, कदाचिच्चतुर्दिग्भ्यः, कदाचित् पञ्चदिग्भ्यः समाहरणेनोपचयो द्रष्टव्यः 'एवं उवचिज्जंति, अवचिज्जंति' एवम्-उक्तरीत्या औदारिकादि कार्मणपर्यन्तशरीराणां पुद्गला उपचीयन्ते, अपचीयन्ते च, तत्र अपचयस्तावत् पुद्गलानां ह्रासः औदारिकादिशरीरेभ्यो निर्गमनम्

उपचय के संबंध में भी कह लेना चाहिए। औदारिक, वैक्रियक, आहारक, तैजस और कार्मण, इन सभी शरीरों के पुद्गलों का उपचय समझ लेना चाहिए इस प्रकार औदारिक शरीर के पुद्गलों का व्याघात न होने पर छहों दिशाओं से उपचय होता है। व्याघात होने पर कदाचित् तीन दिशाओं से, कदाचित् चार दिशाओं से और कदाचित् पांच दिशाओं से उपचय होता है। वैक्रिय और आहारकशरीर के पुद्गलों का उपचय नियम से छहों दिशाओं से होता है। तैजस और कार्मणशरीर के पुद्गलों का उपचय व्याघात न होने की स्थिति में छहों दिशाओं से होता है और यदि व्याघात हो तो कदाचित् तीन, कदाचित् चार और कदाचित् पांच दिशाओं से उपचय होता है। इस प्रकार औदारिक आदि पांचों शरीर के पुद्गल उपचित भी होते हैं और अपचित भी होते है अपचय का अर्थ है पुद्गलों का ह्रास-नाश होना, अर्थात् कतिपय पुद्गलों का औदारिकशरीर आदि से निकलना, कम होना, हट जाना। यह अपचय उपचय के समान ही समझना चाहिए।

સમ્બન્ધમા પણ કહેવું જોઇએ ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ આ બધા શરીરોના ઉપચય સમજી લેવાં જોઇએ,

આ પ્રકારે ઔદારિકશરીરના પુદ્ગલોનો વ્યાઘાત ન થતાં છએ દિશાઓથી ઉપચય થાય છે. વ્યાઘાત થતાં કદાચિત્ ત્રણ દિશાઓથી કદાચિત્ ચાર દિશાઓથી અને કદાચિત્ પાંચ દિશાઓથી ઉપચય થાય છે. વૈક્રિય અને આહારકશરીરના પુદ્ગલોના ઉપચય નિયમથી છએ દિશાઓમાં થાય છે.

તૈજસ અને કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોનો ઉપચય વ્યાઘાત ન થવાની સ્થિતિમાં છએ દિશાઓથી થાય છે અને જો વ્યાઘાત થાય તો કદાચિત્ ત્રણ, કદાચિત્ ચાર અને કદાચિત્ પાચ દિશાઓથી ઉપચય થાય છે. એ પ્રકારે ઔદારિક આદિ પાંચે શરીરના પુદ્ગલ ઉપચિત પણ થાય છે અને અપચિત પણ થાય છે. અપચયનો અર્થ છે પુદ્ગલોનો હ્રાસ (નાશ) થવો, અર્થાત્ કતિપય પુદ્ગલોનું ઔદારિકશરીર આદિથી નિકળવું, ઘટવું, દૂર થવું આ અપચય ઉપચયના સમાન જ સમજવું જોઇએ.

विघटनमिति यावद् उपचयवदेव अवसेयः, इत्येवंरीत्या पुद्गलचयनं प्ररूप्य सम्प्रति शरीरयोगं द्वारं प्ररूपयितुमाह-'जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?' हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य औदारिकशरीरं भवति तस्य किं वैक्रियशरीरमपि भवति ? यस्य वा वैक्रियशरीर भवति तस्य किम् औदारिकशरीरमपि भवति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जस्स ओरालियसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं सिय अत्थि सिय नत्थि, जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि सिय नत्थि' यस्य जीवस्यौदारिकशरीरं तस्य वैक्रियशरीरं स्यात्-कदाचिद् अस्ति भवति, स्यात्-कदाचिन्नास्ति-नापि भवति, एवं यस्य वैक्रियशरीरं भवति तस्यापि औदारिकशरीरं स्यात्-कदाचिद् अस्ति-भवति, स्यात्-कदाचिन्नास्ति नापि भवति, तथा च य औदारिकशरीरी सन् वैक्रिय-लब्धिमान् वैक्रियमारभ्य औदारिकशरीरे वर्तते तस्य तदस्ति तदन्यस्य तन्नास्ति, देव-

---

इस तरह पुद्गलों के चयन की प्ररूपणा करके अब शरीरसंयोगद्वार की प्ररूपणा करते हैं-

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिस जीव के औदारिकशरीर होता है क्या उसके वैक्रियशरीर भी होता है? और जिसके वैक्रियशरीर होता है उसके औदारिकशरीर भी होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जिस जीव के औदारिकशरीर होता है, उसके वैक्रियशरीर कदाचित् होता है, कदाचित् नहीं होता और जिस जीव के वैक्रियशरीर होता है उसके औदारिकशरीर कदाचित् होता है, कदाचित् नहीं भी होता है। अभिप्राय यह है कि कोई औदारिकशरीरी जीव यदि वैक्रियलब्धि से सम्पन्न हो और वैक्रियशरीर बनावे तो उसके वैक्रियशरीर होता है। जो वैक्रिय लब्धि वाला नहीं है या वैक्रिय लब्धि से युक्त होकर भी वैक्रियशरीर न बनावे तो उसके वैक्रियशरीर नहीं होता।

देव और नारक वैक्रियशरीर वाले होते हैं. उनके औदारिकशरीर नहीं होता

આ રીતે પુદ્ગલોના ચયનની પ્રરૂપણા કરીને હવે શરીર સંયોગ દ્વારની પ્રરૂપણા છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ જે જીવના ઔદારિકશરીર હોય છે શું તેના વૈક્રિયશરીર પણ હોય છે? અને જેના વૈક્રિયશરીર હોય છે તેના ઔદારિકશરીર પણ હોય છે?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે જીવના ઔદારિકશરીર હોય છે, તેના વૈક્રિયશરીર કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી હોતા અને જે જીવના વૈક્રિયશરીર હોય છે તેના ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી પણ હોતાં.

અભિપ્રાય એ છે કે કોઈ ઔદારિકશરીરી જીવ જો વૈક્રિયલબ્ધિથી સંપન્ન હોય અને વક્રિયશરીર બનાવે તો તેનું વૈક્રિયશરીર થાય છે. જે વૈક્રિયલબ્ધિવાળા નથી અગર વૈક્રિય લબ્ધિથી યુક્ત થઈને પણ વૈક્રિયશરીર ન બનાવે તો તેના વૈક્રિયશરીર નથી હોતાં.

नैरयिकाणां वैक्रियशरीरवतामौदारिकशरीरं नास्ति, तिर्यग्योनिकमनुष्याणान्तु वैक्रियशरीरवतामप्यस्तीतिभावः, गौतमः पृच्छति–'जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स आहारगसरीरं जस्स आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?' हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य औदारिकशरीरं तस्य किम् आहारकशरीरमपि भवति ? एवं यस्य आहारकशरीरं तस्य किम् औदारिकशरीरमपि भवति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जस्स ओरालियसरीरं तस्स आहारगसरीरं सिय अत्थि सिय नत्थि, जस्स पुण आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं णियमा अत्थि' यस्य जीवस्यौदारिकशरीरं भवति तस्याहारकशरीरं स्यात्–कदाचिदस्ति, स्यात्–कदाचिन्नास्ति, किन्तु–यस्य पुनराहारकशरीरं भवति तस्यौदारिकशरीरं नियमात्–नियमतोऽस्ति–भवत्येवेत्यर्थः, तथा च य औदारिकशरीरी सन् चतुर्दशपूर्वधरः आहारकलब्धिमान् आहारकशरीरमारभ्य वर्तते तस्याहारकशरीरमस्ति तदन्यस्य आहारकशरीरं नास्ति,

---

किन्तु वैक्रियशरीर वाले तिर्यंचों और मनुष्यों के औदारिकशरीर भी होता है।

श्री गौतमस्वामी–हे भगवन् ! जिस जीव के औदारिकशरीर होता है उसके क्या आहारकशरीर होता है? और जिसके आहारकशरीर होता है उसके औदारिकशरीर होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जिस जीव के औदारिकशरीर होता है उसके आहारकशरीर कदाचित् होता है, कदाचित् नहीं भी होता, किन्तु जिसके आहारकशरीर होता है उसके औदारिकशरीर नियम से होता है। क्योंकि जो औदारिक शरीरी चौदह पूर्वों का धारक होता है और आहारक लब्धि से सम्पन्न होता है, वह यदि आहारकशरीर बनाता है तो उसके औदारिक और आहारक दोनों शरीर होते हैं, अन्य जीवों के नहीं होता, किन्तु औदारिकशरीर के अभाव में आहारक लब्धि होही नहीं सकती, अतः आहारकशरीर वाले जीव के औदारिक

દેવ અને નારક વૈક્રિયશરીર વાળા હોય છે, તેઓના ઔદારિકશરીર નથી હોતાં કિન્તુ વૈક્રિયશરીર વાળા તિર્યંચો અને મનુષ્યોના ઔદારિકશરીર પણ હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ જે જીવના ઔદારિકશરીર હોય છે તેના શું આહારકશરીર હોય છે? અને જેના આહારકશરીર હોય છે તેના ઔદારિકશરીર હોય છે?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જે જીવને ઔદારિકશરીર હોય છે તેને આહારકશરીર કદાચિત હોય છે, કદાચિત્ નથી પણ હોતું, પરન્તુ જેને આહારાકશરીર હોય છે તેને ઔદારિકશરીર નિયમે કરીને હોય છે. કેમ કે, જે ઔદારિકશરીરી ચૌદ પૂર્વના ધારક હોય છે અને આહારક લબ્ધિથી સંપન્ન હોય છે, તે જો આહારકશરીર બનાવે છે તો તેનું ઔદારિકશરીર અને આહારક બન્ને શરીર હોય છે, અન્ય જીવોના નથી હોતાં, કિન્તુ ઔદારિકશરીરના અભાવમાં આહારક લબ્ધિ થઈ જ નથી શકતી તેથી આહારકશરીરવાળા જીવના ઔદારિશરીર નિયમે કરીને થાય જ છે.

किन्तु औदारिकशरीराभावे आहारकलब्धेरप्यसंभवात् आहारकशरीरिण औदारिकशरीरं नियमतो भवत्येवेति भावः, गौतमः पृच्छति–'जस्स णं भंते ! ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं जस्स तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?' हे भदन्त ! यस्य जीवस्यौदारिकशरीरं भवति तस्य किं तैजसशरीरमपि भवति ? एवं यस्य तैजसशरीरं भवति तस्य किम् औदारिकशरीरमपि भवति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जस्स ओरालियसरीरं तस्स तेयगसरीरं नियमा अत्थि जस्स पुण तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि, सिय णत्थि' यस्य जीवस्य औदारिकशरीरं तस्य तैजसशरीरं नियमात्–नियमतोऽस्ति तैजसशरीराभावे औदारिकशरीरासंभवात्, किन्तु यस्य पुनस्तैजसशरीरं भवति तस्यौदारिकशरीरं स्यात्–कदाचिदस्ति, स्यात्–कदाचिन्नास्ति तथा च देवनैरयिकाणां नास्ति, तिर्यग्मनुष्याणामस्तीति भावः 'एवं कम्मगसरीरं पि' एवम्–तैजसशरीरोक्तरीत्यैव कार्मणशरीरमपि औदारिकशरीरेण सह प्ररूपणीयम्, तैजसकार्मणशरीरयोः सहचारित्वात्, तथा च यस्यौदारिकशरीरं

शरीर नियम से होता ही है।

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! जिस जीव के औदारिकशरीर होता है, उसके तैजसशरीर होता है ? और जिसके तैजसशरीर होता है, उसके औदारिकशरीर होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जिस जीव के औदारिकशरीर होता है, उसके तैजसशरीर नियम से होता ही है किन्तु जिस के तैजसशरीर होता है, उसके औदारिकशरीर कदाचित् होता है, कदाचित् नहीं होता क्योंकि देवों और नारकों के तैजसशरीर पाया जाता है किन्तु औदारिकशरीर नहीं होता, मनुष्यों और तिर्यंचों के तैजसशरीर के होने पर औदारिकशरीर होता है।

तैजसशरीर के समान ही कार्मणशरीर की औदारिकशरीर के साथ प्ररूपणा करनी चाहिए क्योंकि तैजस और कार्मणशरीर दोनों सहचर हैं। इस प्रकार जिसके औदारिकशरीर है उसके कार्मणशरीर नियम से होता है क्योंकि

શ્રીગૌતમસ્વામી–હે ભગવન્ ! જે જીવને ઔદારિકશરીર હોય છે, તેને તૈજસશરીર હોય છે ? અને જેને તૈજસશરીર હોય છે, તેને ઔદારિકશરીર હોય છે ?

શ્રીભગવાન્–હે ગૌતમ ! જે જીવને ઔદારિકશરીર હોય છે, તેને તૈજસશરીર નિયમે કરીને હોય છે, કિન્તુ જેને તૈજસશરીર હોય છે, તેને ઔદારિકશરીર કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી હોતુ કેમ કે દેવો અને નારકોના તૈજસશરીર મળી આવે છે કિન્તુ ઔદારિકશરીર નથી હોતું. મનુષ્યો અને તિર્યંચોના તૈજસશરીર હોય તો પણ ઔદારિકશરીર હોય છે.

તૈજસશરીરની જેમ જ કાર્મણશરીરની પણ ઔદારિકશરીરની સાથે પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ, કેમ કે તૈજસ અને કાર્મણશરીર બન્ને સહચર છે. આ રીતે જેને ઔદારિકશરીર છે તેને કાર્મણશરીર નિયમે કરી હોય છે, કેમ કે કાર્મણશરીરના અભાવમાં ઔદારિક-

तस्य कार्मणशरीरं नियमतो भवत्येव, कार्मणशरीराभावे औदारिकशरीरासंभवात् किन्तु यस्य कार्मणशरीरं भवति तस्यौदारिकशरीरं स्यादस्ति स्यान्नास्ति, तिर्यग्मनुष्याणामस्ति देवनैरयिकाणां नास्तीति भावः, अथ वैक्रियशरीरस्याहारकशरीरादिभिः सह संयोगं प्ररूपयितुमाह– 'जस्स णं भंते ! वेउव्वियसरीरं तस्स आहारगसरीरं, जस्स आहारगसरीरं तस्स वेउव्वियसरीरं ?' हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य वैक्रियशरीरं भवति तस्य किम् आहारकशरीरमपि भवति ? तथा यस्याहारकशरीरं भगवता कथितं तस्य किं वैक्रियशरीरमपि कथितं भवति ? भगवानाह– 'गोयमा !' हे गौतम ! 'जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स आहारगसरीरं नत्थि, जस्स वि आहारगसरीरं तस्स वि वेउव्वियसरीरं नत्थि' यस्य जीवस्य वैक्रियशरीरं तस्याहारकशरीरं नास्ति, यस्यापि आहारकशरीरं भवति तस्यापि वैक्रियशरीर नास्ति–न भवत्येव, समकालं तयोरेकस्य जीवस्या संभवात्, 'तेया कम्माइं जहा ओरालिएण समं तहेव आहारगसरीरेण वि समं तेया कम्माइं

कार्मणशरीर के अभाव में औदारिकशरीर का होना असंभव है, किन्तु जिसके कार्मणशरीर होता है, उसके औदारिकशरीर होता भी है और नहीं भी होता –तिर्यचों और मनुष्यों के होता है, देव– नारकों के नहीं होता। अब वैक्रियशरीर के आहारक आदि शरीरों के साथ संयोग की प्ररूपणा की जाती है–

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! जिस जीव के वैक्रियशरीर होता है, उसके आहारकशरीर होता है ? और जिसके आहारकशरीर होता है उसके वैक्रिय शरीर होता है ?

भगवान्–हे गौतम ! जिसके वैक्रियशरीर होता है उसके आहारकशरीर नहीं होता और जिसके आहारकशरीर होता है, उसके वैक्रियशरीर नहीं होता यह दोनों शरीर एक साथ एक जीव के नहीं हो सकते।

तैजस और कार्मणशरीरों की औदारिकशरीर के साथ जैसे प्ररूपणा की

शरीरनुं होवुं असंभवित छे, पण जेने कार्मणशरीर होय छे, तेने औदारिकशरीर होय छे अने नथी पण होतुं–तिर्यचो अने मनुष्योने होय छे, देव–नारकोने नथी होतां

हवे वैक्रियशरीरनो आहारकशरीरोनी साथेना संयोगनी प्ररूपणा कराय छे–

श्रीगौतमस्वामी–हे भगवन् ! जे जीवने वैक्रियशरीर होय छे, तेने आहारकशरीर होय छे ? अने जेने आहारकशरीर होय छे तेने वैक्रियशरीर होय छे ?

श्रीभगवान्–हे गौतम ! जेने वैक्रियशरीर होय छे, तेने आहारकशरीर नथी होतुं अने जेने आहारकशरीर होय छे, तेने वैक्रियशरीर नथी होतुं, आ बन्ने शरीर एक साथे एक जीवना नथी होई शकता

तैजस अने कार्मणशरीरनी औदारिकशरीरनी साथे जेवी प्ररूपणा करी छे, एज प्रकारे वैक्रियशरीरनी साथे पण प्ररूपणा करवी जोईए. आहारकशरीरनी साथे पण तेमनी एज प्रकारे प्ररूपणा समजवी जोइए.

चारेयव्वाणि' तैजसकार्मणशरीरे यथा औदारिकेण समं प्ररूपिते तथैव वैक्रियेणापि समम् आहारकशरीरेणापि समं तैजसकार्मणे शरीरे प्ररूपणीये, गौतमः पृच्छति-'जस्स णं भंते ! तेयगसरीरं तस्स कम्मगसरीरं जस्स कम्मगसरीरं तस्स तेयगसरीरं ?' हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य तैजसशरीरं तस्य किं कार्मणशरीरमपि भवति ? एवं यस्य कार्मणशरीरं तस्य किं तैजसशरीरमपि भवति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जस्स तेयगसरीरं तस्स कम्मगसरीरं णियमा अत्थि, जस्स वि कम्मगसरीरं तस्स वि तेयगसरीरं णियमा अत्थि' यस्य तैजसशरीरं भवति तस्य कार्मणशरीरमपि नियमाद् अस्ति, यस्यापि कार्मणशरीरं भवति तस्यापि तैजसशरीरं नियमादस्ति, तैजसकार्मणशरीरयोः परस्परमविनाभावित्वात् ॥सू० १०॥

अल्पबहुत्वद्वारवक्तव्यता

मूलम्-एएसि णं भंते! ओरालिय वेउव्विय आहारगतेयगकम्मगसरीराणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्ठपएसट्टयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा आहारगसरीरा दव्वट्टयाए, वेउव्वियसरीरा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, ओरालियसरीरा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, तेयाकम्मगसरीरा दो वि तुल्ला दव्वट्टयाए अणंतगुणा, पएसट्टयाए सव्वत्थोवा आहारगसरीरा पएसट्टयाए, वेउव्वियसरीरा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, ओरालियसरीरा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, तेयगसरीरा पएसट्टयाए अणंतगुणा, कम्मगसरीरा पएसट्टयाए अणंतगुणा, दव्वट्ठपएसट्टयाए सव्वत्थोवा

है, उसी प्रकार वैक्रियशरीर के साथ भी प्ररूपणा करनी चाहिए। आहारकशरीर के साथ भी उनकी उसी प्रकार प्ररूपणा समझना चाहिए।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिस जीव के तैजसशरीर होता है उसके कार्मण शरीर भी होता है ? जिसके कार्मणशरीर होता है उसके तैजसशरीर भी होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जिसके तैजसशरीर होता है, उसके नियम से कार्मणशरीर होता है और जिसके कार्मणशरीर होता है, उसके नियम से तैजसशरीर होता है। ये दोनों शरीर परस्पर अविनाभावी हैं, सदैव साथ-साथ रहते हैं। सू० १०॥

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે જીવને તૈજસશરીર હોય તેને કાર્મણશરીર પણ હોય છે ? જેને કાર્મણશરીર હોય છે તેને તૈજસશરીર પણ હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેને તૈજસશરીર હોય છે, તેને નિયમે કરી કાર્મણશરીર હોય છે, અને જેને કાર્મણશરીર હોય છે તેને નિયમથી તૈજસશરીર હોય છે. આ બન્ને પરસ્પર અવિનાભાવી છે, હમેશા સાથે સાથે રહે છે. ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

आहारगसरीरा दव्वट्ठयाए, वेउव्वियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, ओरालियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, ओरालियसरीरेहिंतो दव्वट्ठयाएहिंतो आहारगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा, वेउव्वियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा ओरालियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा, तेयाकम्मा दो वि तुल्ला दव्वट्ठयाए अणंतगुणा, तेयगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा, एएसि णं भंते ! ओरालिय वेउव्विय आहारगतेयगकम्मगसरीराणं जहण्णियाए ओगाहणाए उक्कोसियाए ओगाहणाए जहण्णुक्कोसियाए ओगाहणाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा विसेसाहिया वेउव्वियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा, आहारगसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा, उक्कोसियाए ओगाहणाए सव्वत्थोवा आहारगसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा, ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा, वेउव्वियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा, तेयाकम्मगाणं दो वि तुल्ला उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा, जहण्णुक्कोसियाए ओगाहणाए सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा तेया कम्माणं दोण्ह वि तुल्ला जहण्णिया ओगाहणा विसेसाहिया, वेउव्वियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा, आहारगसरीरस्स जहण्णियाहिंतो ओगाहणाहिंतो तस्स चेव उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया, ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा, वेउव्वियसरीरस्स णं उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा, तेया कम्मगाणं दोण्ह वि तुल्ला, उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा ॥सू० ११॥

॥ पण्णवणाए भगवईए एगवीसइसमं पयं समत्तं ॥

छाया—एतेषां खलु भदन्त ! औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणशरीराणां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशे-

पाधिकानि वा ? गौतम ! सर्वस्तोकानि आहारकशरीराणि द्रव्यार्थतया, वैक्रियशरीराणि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि औदारिकशरीराणि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, तैजसकार्मणशरीराणि द्वयान्यपि तुल्यानि द्रव्यार्थतया अनन्तगुणानि, प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि आहारकशरीराणि प्रदेशार्थतया, वैक्रियशरीराणि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि औदारिकशरीराणि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, तैजसशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि, कार्मणशरीराणि प्रदे-

---

अल्पबहुत्वद्वार

शब्दार्थ-(एएसि णं भंते ! ओरालियवेउव्विय आहारग तेयगकम्मगसरीराणं) हे भगवन् ! इन औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस और कार्मणशरीरों में (दव्वट्ठयाए) द्रव्य की अपेक्षा से (पएसट्ठयाए) प्रदेशों की अपेक्षा से (दव्वट्ठपएसट्ठयाए) द्रव्य और प्रदेशों की अपेक्षा से (कयरे) कौन (कयरेहिंतो) किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा आहारगसरीरा दव्वट्ठयाए) हे गौतम ! सब से कम आहारकशरीर हैं द्रव्य की अपेक्षा से (वेउव्वियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) वैक्रियशरीर द्रव्य की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (ओरालियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) औदारिकशरीर द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यातगुणा हैं (तेयाकम्मगसरीरा दोवि तुल्ला) तैजस और कार्मणशरीर दोनों बराबर हैं (दव्वट्ठयाए अणंतगुणा) द्रव्य से अनन्तगुणा हैं।

(पएसट्ठयाए) प्रदेशों की अपेक्षा से (सव्वत्थोवा आहारगसरीरा पएसट्ठयाए) सब से कम आहारकशरीर हैं प्रदेशों की अपेक्षा से (वेउव्वियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) वैक्रियशरीर प्रदेशों की अपेक्षा से असंख्यातगुणा हैं (ओरालिय-

---

અલ્પબહુત્વ દ્વાર

શબ્દાર્થ-(एएसिणं भंते ! ओरालिय वेउव्विय आहारग तेयग कम्मगसरीराणं) હે ભગવન્ ! આ ઔદારિક વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણશરીરોમાં (दव्वट्ठयाए) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (पएसट्ठयाए) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (दव्वट्ठयपएसट्ठयाए) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (कयरे) કોણ (कयरेहिंतो) કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा आहारगसरीरा दव्वट्ठयाए) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછાં આહારકશરીર છે દ્રવ્યની અપેક્ષાથી (वेउव्वियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) વૈક્રિયશરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગુણા છે (ओरालियासरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) ઔદારિકશરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે (तेया कम्मगसरीरा दोवितुल्ला) તૈજસ અને કાર્મણ શરીર બન્ને બરાબર છે (दव्वट्ठयाए अणंतगुणा) દ્રવ્યથી અનન્તગણા છે.

(पएसट्ठयाए) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (सव्वत्थोवा आहारगसरीरा पएसट्ठयाए) બધાથી ઓછા આહારકશરીર છે પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (वेउव्वियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) વૈક્રિય

र्थतया अनन्तगुणानि, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोकानि आहारकशरीराणि द्रव्यार्थतया, वैक्रियशरीराणि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, औदारिकशरीराणि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, औदारिकशरीरेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्य आहारकशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि, वैक्रियशरीराणि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि, औदारिकशरीराणि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि तैजसकार्मणानि द्वयान्यपि तुल्यानि द्रव्यार्थतया अनन्तगुणानि, तैजसशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि, कार्मशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि, एतेषां खलु भदन्त !

सरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) औदारिकशरीर प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (तेयगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) तैजसशरीर प्रदेशों की अपेक्षा अनन्तगुणा हैं (कम्मगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) कार्मणशरीर प्रदेशों की अपेक्षा अनन्तगुणा हैं।

(दव्वट्ठयएसट्ठयाए) द्रव्य और प्रदेशों की अपेक्षा (सव्वत्थोवा आहारगसरीरा दव्वट्ठयाए) सबसे कम आहारकशरीर द्रव्य की अपेक्षा से हैं (वेउव्वियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) वैक्रियशरीर द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यातगुणा है (ओरालियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) औदारिकशरीर द्रव्य की अपेक्षा से असंख्यातगुणा ओरालियसरीरेहिंतो दव्वट्ठयाएहिंतो आहारगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) द्रव्य से औदारिकशरीर की अपेक्षा प्रदेश से आहारकशरीर अनन्तगुणा है (वेउव्वियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) वैक्रियशरीर प्रदेशों से असंख्यात गुणा है (ओरालियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) औदारिकशरीर प्रदेशों की अपेक्षा असंख्यातगुणा हैं (तेयाकम्मा दोवि तुल्ला) तैजस और कार्मण दोनों तुल्य हैं (दव्वट्ठयाए अणंतगुणा) द्रव्य से अनन्तगुणा हैं (तेय-

---

શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે (ओरालियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) ઔદારિકશરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે (तेयगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) તૈજસશરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અનન્તગણા છે (कम्मगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) કાર્મણશરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અનન્તગણા છે.

(दव्वट्ठपएसट्ठयाए) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (सव्वत्थोवा आहारगसरीरा दव्वट्ठयाए) બધાથી ઓછા આહારકશરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી (वेउव्विसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) વૈક્રિયશરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા છે. (ओरालियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा) ઔદારિકશરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગણા (ओरालियसरीरेहिंतो दव्वट्ठयाएहिंतो आहारगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) દ્રવ્યથી ઔદારિકશરીરની અપેક્ષાએ પ્રદેશથી આહારકશરીર અનન્તગણા છે (वेउव्विसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) વૈક્રિયશરીર પ્રદેશોથી અસંખ્યાતગણા છે (ओरालियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा) ઔદારિકશરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા (तेयाकम्मा दो वि तुल्ला) તૈજસ અને કાર્મણ બન્ને તુલ્ય છે (दव्यट्ठयाए अणंतगुणा)

औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणशरीराणां जघन्यिकायाम् अवगाहनायामुत्कृष्टायामवगाहनायां जघन्योत्कृष्टाया मवगाहनायां कतरा कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम ! सर्वस्तोका औदारिकशरीरस्य जघन्या अवगाहना, तैजसकार्मणानां द्वयोरपि तुल्या जघन्या अवगाहना विशेषाधिका, वैक्रियशरीरस्य जघन्या अवगाहना असंख्येयगुणा, आहारकशरीरस्य जघन्या अवगाहना असंख्येयगुणा, उत्कृष्टायामवगाहनायां सर्वस्तोका आहारकशरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना, औदारिकशरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना संख्येयगुणा, वैक्रिय-

---

गसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) तैजसशरीर प्रदेशों की अपेक्षा अनन्तगुणा (कम्मगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) कार्मणशरीर प्रदेशों से अनन्त गुणा।

(एतेसि णं भंते! ओरालियवेउव्वियआहारगतेयगकम्मगसरीराणं) हे भगवन्! इन औदारिक, वैक्रिय, आहारक तैजस और कार्मणशरीरों में (जहण्णियाए ओगाहणाए) जघन्य अवगाहना (उक्कोसियाए ओगाहणाए) उत्कृष्ट अवगाहना (जहण्णुक्कोसियाए ओगाहणाए) जघन्योत्कृष्ट अवगाहना से (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?) अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक है? (गोयमा ! सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा) हे गौतम ! सब से छोटी औदारिकशरीर की जघन्य अवगाहना है (तेयाकम्मगाणं दोण्ह वि तुल्ला) तैजस और कार्मण दोनों की तुल्य है (जहण्णिया ओगाहणा विसेसाहिया) जघन्य अवगाहना विशेषाधिक है (वेउव्वियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) वैक्रियशरीर की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणा है (आहारगसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) आहारकशरीर की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणा है (आहा-

---

દ્રવ્યથી અનન્તગણા છે (तेयगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) તૈજસશરીર પ્રદેશોથી અપેક્ષાએ અનન્તગણા છે (कम्मगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा) કાર્મણશરીર પ્રદેશોથી અનન્તગણા છે

(एएसि णं भंते ! ओरालियवेउव्वियआहारगतेयगकम्मगसरीराणं) હે ભગવન્ ! આ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણશરીરમા (जहण्णियाए ओगाहणाए) જઘન્ય અવગાહના (उक्कोसिया ओगहणाए) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી (जहण्णुक्कोसियाए ओगाहणाए) જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી (कयरे कयरे हिंतो) કોણ કોનાથી (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, યા વિશેષાધિક છે?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा) હે ગૌતમ ! બધાથી નાની ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના છે (तेया कम्मगाणं दोण्हवि तुल्ला) તૈજસ અને કાર્મણ બન્નેની સરખી છે (जहण्णिया ओगाहणा विसेसाहिया) જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક છે (वेउव्वियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે (आहारगसरीस्स जहण्णिया ओगाहणाए असंखेज्जगुणा) આહારક-

शरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना संख्येयगुणा, तैजसकार्मणयोर्द्वयोरपि तुल्या उत्कृष्टा अवगाहना असंख्येयगुणा, जघन्योत्कृष्टायामवगाहनायां सर्वस्तोका औदारिकशरीरस्य जघन्या अवगाहना, तैजसकार्मणयोर्द्वयोरपि तुल्या जघन्या अवगाहना विशेषाधिका, वैक्रियशरीरस्य जघन्या अवगाहना असंख्येयगुणा, आहारकशरीरस्य जघन्याभ्योऽवगाहनाभ्य स्तस्य चैव उत्कृष्टा अवगाहना विशेषाधिका, औदारिकशरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना संख्येयगुणा, वैक्रियशरीरस्य

रकशरीर की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है (उक्कोसियाए ओगाहणाए) उत्कृष्ट अवगाहना में (सव्वत्थोवा आहारगसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा) सब से कम आहारकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना है (ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा) औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना संख्यातगुणी है (वेउव्वियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा) वैक्रियशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना संख्यातगुणी है (तेयाकम्मगाणं दो वि तुल्ला उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) तैजस और कार्मण दोनों की तुल्य उत्कृष्ट अवगाहना असंख्यातगुणी है।

(जहण्णुक्कोसियाए ओगाहणाए) जघन्योत्कृष्ट अवगाहना में (सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा) सब से कम औदारिकशरीर की जघन्य अवगाहना है (तेयाकम्मगाणं दोण्ह वि तुल्ला जहण्णिया ओगाहणा विसेसाहिया) तैजस-कार्मण दोनों की बराबर जघन्य अवगाहना विशेषाधिक है। (वेउव्वियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) वैक्रियशरीर की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणा है (आहारगसरीरस्स जहण्णियाहिंतो ओगाहणाहिंतो तस्स चेव उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया) आहारकशरीर की जघन्य अवगाहना से उस की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक है (ओरालियसरीरस्स

શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે (उक्कोसियाए ओगाहणाए) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં (सव्वत्थोवा आहारगसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा) બધાથી ઓછી આહારકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે (ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा) ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી છે (वेउव्वियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा) વૈક્રિય-શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી છે तेया कम्मगाणं दोवि तुल्ला उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) તૈજસ અને કાર્મણ બન્નેની સરખી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે.

(जहण्णुक्कोसियाए ओगाहणाए) જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં (सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा) બધાથી ઓછી ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના છે (तेयाकम्माणं दोवि तुल्ला जहण्णिया ओगाहणा विसेसाहिया) તૈજસ-કાર્મણ બન્નેની બરાબર જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક છે (वेउव्विसरीरस्स जहण्णिया ओगाहना असंखेज्जगुणा) વૈક્રિય-શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી છે (आहारगसरीरस्स जहण्णियाहिंतो ओगाहणा

खलु उत्कृष्टा अवगाहना संख्येयगुणा, तैजसकार्मणयो द्वयोरपि तुल्या उत्कृष्टा अवगाहना असंख्येयगुणा। प्रज्ञापनायां भवगत्याम् एकविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ सू० ११ ॥

टीका—पूर्वम् औदारिकादिशरीराणां यथा योग्यं संयोगद्वारं प्ररूपितम्, सम्प्रति तेषामेव द्रव्यप्रदेशोभयार्थतयाऽल्पबहुत्वादिकं द्वारं प्ररूपयितुमाह—'एएसि णं भंते! ओरालियवेउव्वियआहारगतेयगकम्मगसरीराणं दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?' हे भदन्त! एतेषां खलु औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मतशरीराणां मध्ये द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि-कतरेभ्योऽल्पानि वा बहुकानि वा तुल्यानि वा विशेषाधिकानि वा भवन्ति? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'सव्वत्थोवा आहारगसरीरा दव्वट्ठयाए' सर्वस्तोकानि आहारक-

---

उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा) औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना संख्यातगुणी है (वेउव्वियसरीरस्स णं उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा) वैक्रिय शरीर की उत्कृष्ट अवगाहना संख्यातगुणी है (तेयाकम्मगाणं दोण्ह वि तुल्ला उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) तैजस और कार्मण दोनों की बराबर उत्कृष्ट अवगाहना असंख्यातगुणी है।

इक्कीसवां पद समाप्त

टीकार्थ—इससे पूर्व औदारिक आदि शरीरों का संयोगद्वार निरूपित किया गया है, अब द्रव्य, प्रदेश और उभय की अपेक्षा उन शरीरों के अल्पबहुत्व का प्रतिपादन किया जाता है,

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! इन औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस और

हिंतो तस्सचेव उक्कोसिया ओगाहणा विसेसाहिया) આહારકશરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી તેની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે (ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा) ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી છે (वेउव्वियसरीरस्स णं उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा) વૈક્રિયશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી છે (तेयाकम्मगाणं दोण्ह वि उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा) તૈજસ અને કાર્મણ બન્નેની સરખી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાતગુણી છે.

એકવીસમું પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ—આનાથી પહેલાં ઔદારિક આદિ શરીરોનું સંયોગદ્વાર નિરૂપિત કરાયું છે. હવે દ્રવ્ય પ્રદેશ અને ઉભયની અપેક્ષાએ તે શરીરોના અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરાય છે.—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! આ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ-શરીરમાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અને દ્રવ્ય પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કોણ કોના-થી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ! બધાથી ઓછા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી આહારકશરીર છે, કેમ

शरीराणि द्रव्यार्थतया शरीरमात्रद्रव्यसंख्यया भवन्ति, उत्कृष्टेनापि तेषां सहस्रपृथक्त्वस्यै-वोपलभ्यमानत्वात् तथाचोक्तम्-'उक्कोसेण उ जुगवं पुहुत्तमेत्तं सहस्साणं' उत्कृष्टेन तु युगपत् सहस्राणां पृथक्त्वमात्रम्' इति, तेभ्योऽपि 'वेउव्वियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' वैक्रि-यशरीराणि द्रव्यार्थतया शरीरमात्रद्रव्यसंख्यया असंख्येयगुणानि भवन्ति, सर्वेषां नैरयिकाणां सर्वेषाञ्च देवानां कतिपयपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यबादरवायुकायिकानां च वैक्रियशरीर-संभवात्, तेभ्योऽपि-'ओरालियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' औदारिकशरीराणि द्रव्या-र्थतया-शरीरमात्रद्रव्यसंख्यया असंख्येयगुणानि भवन्ति, पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिकायिक द्वित्रि चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्याणामौदारिकशरीरसद्भावात्, पृथिव्यप्तेजो-वायुवनस्पतिकायिकशरीराणाञ्च प्रत्येकमसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि-'तेया-कम्मगसरीरा दो वि तुल्ला दव्वट्ठयाए अणंतगुणा' तैजसकार्मणशरीराणि स्वस्थाने परस्पराविना-भावित्वात् द्वयान्यपि तुल्यानि द्रव्यार्थतया शरीरमात्रद्रव्यसंख्यया अनन्तगुणानि भवन्ति सूक्ष्म-

---

कर्मणशरीर में से द्रव्य की अपेक्षा से, प्रदेशों की अपेक्षा द्रव्य-प्रदेशों की अपेक्षा से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम द्रव्य की अपेक्षा से आहारक शरीर हैं, क्योंकि आहारकशरीर उत्कृष्ट, संख्यात हों तो भी सहस्रपृथक्त्व (दो हजार से नौ हजार तक) ही होते हैं। कहा भी है-एक साथ आहारकशरीरों की अपेक्षा वैक्रियशरीर द्रव्य से असंख्यात गुणा अधिक होते हैं, क्योंकि सभी नारकों के सभी देवों के, कतिपय पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के, मनुष्यों के और बादर वायुकायिकों के वैक्रियशरीर होता है। वैक्रियशरीर की अपेक्षा औदारिकशरीर द्रव्य की अपेक्षा-शरीरसंख्या की दृष्टि से असंख्यात गुणा होते हैं, क्योंकि औदारिक-शरीर पृथ्वीकायिकों, अप्कायिकों, तेजस्कायिकों, वायुकायिकों, वनस्पतिका-यिकों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यंचों और मनुष्यों के होता है और पृथ्वी-अप्-तेज, वायु तथा वनस्पतिकायिकों में से प्रत्येक असंख्यात लोकाकाश प्रमाण हैं। तैजस और कार्मणशरीर दोनों बराबर-बराबर होते हैं किन्तु औदारिक शरीरों की अपेक्षा अनन्त गुणा हैं, क्योंकि सूक्ष्म और बादर निगोद

કે આહારકશરીર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યક હોય તો પણુ સહસ્ર પૃથક્ત્વ(બે હજારથી નવહજાર સુધી)જ હોય છે.

કહ્યું પણ છે- એકીસાથે આહારકશરીર અધિકથી અધિક સહસ્ર પૃથક્ત્વ હોય છે, આહારકશરીરોની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીર દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે બધા નારકો, બધા દેવોના કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના, મનુષ્યો અને બાદર વાયુકાયિકોના વૈક્રિયશરીરની અપેક્ષાએ ઔદારિક શરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શરીર સંખ્યાની દૃષ્ટીથી સંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે ઔદારિકશરીર પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકા-યિકો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયો તિર્યંચો અને મનુષ્યોના હોય છે અને પૃથ્વીકાય-અપ્-તેજ-વાયુ તથા વનસ્પતિકાયિકોમાંથી પ્રત્યેક અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રમાણુ છે. તૈજસ અને કાર્મણુશરીર બન્ને બરાબર હોય છે પણુ ઔદારિકશરીરોની અપેક્ષાએ અનન્તગણા છે,

बादरनिगोदजीवानामनन्तानां प्रत्येकं तैजसकार्मणशरीरसद्भावात् 'पएसट्टयाए सव्वत्थोवा आहारगसरीरा पएसट्टयाए' प्रदेशार्थतया प्रदेशापेक्षया सर्वस्तोकानि आहारकशरीराणि प्रदेशार्थतया भवन्ति सहस्रपृथक्त्वमात्रशरीरप्रदेशानामल्पत्वात् तेभ्योऽपि–'वेउव्वियसरीरा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा' वैक्रियशरीराणि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, ननु वैक्रियशरीरयोग्यवर्गणाभ्य आहारकशरीरवर्गणायाः अनन्तगुणत्वात्कथं वैक्रियशरीराणाम् आहारकशरीरापेक्षया असंख्येयगुणत्वमिति चेदत्रोच्यते–स्तोकाभिरेव वर्गणाभिराहारकशरीरस्य निष्पद्यमानत्वेन हस्तमात्रत्वादतिप्रचुराभिर्वैक्रियशरीरवर्गणाभिर्वैक्रियस्य निष्पद्यमानत्वेन उत्कृष्टेन तस्य सातिरेकलक्षयोजनप्रमाणत्वात्, आहारकशरीराणि अतिस्तोकानि तेषां सहस्रपृथक्त्वप्रमाणत्वात्, वैक्रियशरीराणि तु असंख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्

के जीवों के जो कि अनन्तानन्त हैं, प्रत्येक के तैजस और कार्मणशरीर होते हैं।

प्रदेशों की अपेक्षा से विचार किया जाय तो प्रदेशों से आहारकशरीर सब से कम है, क्योंकि सहस्रपृथक् संख्या वाले आहारकशरीरों के प्रदेश अन्य सभी शरीरों के प्रदेशों की अपेक्षा कम ही होते हैं। आहारक की अपेक्षा वैक्रियशरीर प्रदेशों की दृष्टि से भी संख्यातगुणा होते हैं।

शंका–वैक्रिय वर्गणाओं की अपेक्षा आहारकवर्गणा परमाणुओं की अपेक्षा से अनन्तगुणी होती है, फिर आहारकशरीरों से वैक्रियशरीरों के प्रदेश असंख्यात गुणा कैसे कहे गए हैं?

समाधान–आहारकशरीर केवल एक हाथ का ही होता है, किन्तु वैक्रियशरीर बहुत वर्गणाओं से बनता है, क्योंकि वैक्रियशरीर उत्कृष्ट एकलाख योजन से भी अधिक प्रमाण का हो सकता है। इसके अतिरिक्त आहारकशरीर संख्या में भी कम सिर्फ सहस्रपृथक्त्व होते हैं, मगर वैक्रियशरीर असंख्यात श्रेणिगत आकाश प्रदेशों के बराबर होते हैं। इसका कारण आहारकशरीरों की

કેમ કે સૂક્ષ્મ અને બાદર નિગોદના જીવો કે જે અનન્તાનન્ત છે, પ્રત્યેકના તૈજસ અને કાર્મણશરીર હોય છે.

પ્રદેશોની અપેક્ષાએ વિચાર કરાય તો પ્રદેશોમાં આહારકશરીર બધાથી ઓછાં છે, કેમ કે સહસ્ર પૃથકત્વ સંખ્યાવાળા આહારકશરીરોના પ્રદેશ બીજા બધા શરીરોના પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ઓછાં જ હોય છે આહારકની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા હોય છે.

શંકા–વૈક્રિય વર્ગણાની અપેક્ષાએ આહારક વર્ગણા પરમાણુઓની અપેક્ષાથી અનન્તગણી હોય છે. પછી આહારકશરીરોથી વૈક્રિયશરીરોના પ્રદેશ અસંખ્યાતગણા કેવી રીતે કહેલા છે?

સમાધાન–આહારકશરીર થોડી વર્ગણાઓએ બને છે, કેમ કે આહારકશરીર કેવળ એક હાથનું જ હોય છે, પણ વૈક્રિયશરીર ઘણી વર્ગણાઓથી બને છે કેમ કે વૈક્રિયશરીર ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનથી પણ અધિક પ્રમાણનું હોઈ શકે છે. તદુપરાન્ત આહા-

अतिप्रभूतानि सन्ति तस्माद् आहारकशरीरेभ्यः प्रदेशार्थतया वैक्रियशरीराणि असंख्येयगुणानि भवन्ति, तदपेक्षया-'ओरालियसरीरा पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा' औदारिकशरीराणि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेषामसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणतयोपलभ्यमानत्वात् तत्प्रदेशानामतिप्रचुराणां सद्भावात् तेभ्योऽपि-'तेयगसरीरा पएसट्टयाए अणंतगुणा' तैजसशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि, द्रव्यार्थतयापि तेषामौदारिकशरीरेभ्योऽनन्तगुणत्वात् तेभ्योऽपि-'कम्मगसरीरा पएसट्टयाए अणंतगुणा' कार्मणशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि भवन्ति, कार्मणवर्गणानां तैजसवर्गणाभ्यः परमाण्वपेक्षयाऽनन्तगुणत्वात्, 'दव्वट्ठपएसट्टयाए सव्वत्थोवा आहारगसरीरा दव्वट्ठयाए' द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया- द्रव्यप्रदेशोभयार्थापेक्षायाम् सर्वस्तोकानि आहारकशरीराणि द्रव्यार्थतया भवन्ति, 'वेउव्वियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' वैक्रियशरीराणि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि-'ओरालियसरीरा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा' औदारिकशरीराणि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति

अपेक्षा वैक्रियशरीर प्रदेशों की दृष्टि से असंख्यातगुणा कहे गए हैं।

उनकी अपेक्षा औदारिकशरीर प्रदेशों की दृष्टि से असंख्यात गुणा होते हैं, क्योंकि वे असंख्यात लोकाकाशों के प्रदेशों के बराबर पाये जाते हैं इस कारण उनके प्रदेश अतिप्रचुर होते हैं। उनकी अपेक्षा तैजसशरीर प्रदेशों की की दृष्टि से अनन्तगुणा होते हैं, क्योंकि वे द्रव्य की दृष्टि से भी औदारिकशरीरों से अनन्तगुणा हैं। तैजसशरीरों की अपेक्षा कार्मणशरीर प्रदेशों की दृष्टि से अनन्तगुणा हैं, क्योंकि कार्मण वर्गणाएं तैजस वर्गणाओं की अपेक्षा परमाणुओं के लिहाज से अनन्तगुणित होती हैं।

द्रव्यार्थ-प्रदेशार्थ अर्थात् द्रव्य और प्रदेश उभय की अपेक्षा द्रव्य की दृष्टि से आहारकशरीर सब से कम हैं। वैक्रियशरीर द्रव्य की दृष्टि से असंख्यात

રકશરીર સંખ્યામાં પણ અલ્પ કેવળ સહસ્ર પૃથકત્વ હોય છે, પણ વૈક્રિયશરીર અસંખ્યાત શ્રેણિગત આકાશ પ્રદેશોના બરાબર હોય છે. એ કારણે આહારકશરીરોની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત ગણા કહેલ છે.

તેમની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે તેઓ અસંખ્યાત લોકાકાશોની બરાબર મળે છે. એ કારણે તેમના પ્રદેશ અતિપ્રચુર હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ તૈજસશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનન્તગણા વધારે હોય છે, કેમ કે તેઓ દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી પણ ઔદારિક શરીરોથી અનન્તગણા છે તૈજસશરીરોની અપેક્ષાએ કાર્મણશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અનન્તગણા છે, કેમ કે કાર્મણવર્ગણાઓ તૈજસ વર્ગણાઓની અપેક્ષાએ પરમાણુઓના લિહાજથી અનન્તગુણિત હોય છે.

દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થ અર્થાત્ દ્રવ્ય અને પ્રદેશ ઉભયની અપેક્ષાએ દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગુણિત છે. તેમની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીર દ્રવ્યતઃ અસંખ્યાતગુણિત છે કેમ કે

प्रागुक्तयुक्तेस्तुल्यत्वात् 'ओरालियसरीरेहिंतो दव्वट्ठयाएहिंतो आहारगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा' औदारिकशरीरेभ्यो द्रव्यार्थिकेभ्य आहारकशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि भवन्ति, औदारिकशरीराणि सर्वसंख्ययाऽपि असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्ति, आहारकशरीरयोग्यवर्गणायां तु एकैकस्यापि अभव्येभ्य परमाणूनामनन्तगुणत्वात्, तेभ्योऽपि 'वेउव्वियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' वैक्रियशरीराणि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि-'ओरालियसरीरा पएसट्ठयाए असंखेज्जगुणा' औदारिकशरीराणि प्रदेशार्थतया असंख्येयगुणानि भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, तेभ्योऽपि-'तेया कम्मा दो वि तुल्ला दव्वट्ठया अणंतगुणा' तैजसकार्मणानि द्रव्यर्थतया अनन्तगुणानि भवन्ति, अति प्रचुरानन्तसंख्यायुक्तत्वात् स्वस्थाने तु परस्परं द्वयान्यपि तुल्यानि परस्पराऽविनाभावितया एकेन विनाऽपरस्य स्थातु मशक्यत्वात् 'तेयगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा' तैजसशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, तदपेक्षया-'कम्मगसरीरा पएसट्ठयाए अणंतगुणा' कार्मणशरीराणि प्रदेशार्थतया अनन्तगुणानि भवन्ति, इत्येवं रीत्या पञ्चानामपि औदारि·

गुणित हैं। उनकी अपेक्षा औदारिकशरीर द्रव्यतः असंख्यातगुणित हैं, क्योंकि पूर्वोक्त युक्ति यहां भी समान हैं। द्रव्यतः औदारिकशरीरों की अपेक्षा प्रदेशतः आहारकशरीर अनन्तगुणित हैं। औदारिकशरीर सब मिल कर भी असंख्यात लोकाकाश प्रदेशों के बराबर हैं, जब कि आहारकशरीर के योग्य वर्गणा में से प्रत्येक में अभव्यों से अनन्तगुणा परमाणु होते हैं। उनकी अपेक्षा भी वैक्रियशरीर प्रदेशार्थतया असंख्यात गुणा होते हैं। उनकी अपेक्षा औदारिकशरीर प्रदेशों की दृष्टि से असंख्यातगुणा होते हैं। इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए। उनकी अपेक्षा तैजस और कार्मण द्रव्यतः अनन्तगुणित होते हैं, क्योंकि वे अत्यन्त प्रचुर अनन्त संख्या वाले हैं, मगर तैजस और कार्मण शरीर परस्पर में तुल्य संख्या वाले हैं, क्योंकि दोनों परस्पर अविनाभावी हैं, एक के अभाव में दूसरा नहीं रहता तैजसशरीर प्रदेशतः अनन्तगुणित होते

યુક્તિ અહીં પણ સમાન જ છે. દ્રવ્યતઃ ઔદારિકશરીરોની અપેક્ષાએ પ્રદેશતઃ આહારકશરીર અનન્તગુણિત છે. ઔદારિકશરીર બધાં મળીને પણ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે, જ્યારે આહારકશરીરનો યોગ્ય વર્ગણામાંથી પ્રત્યેકમાં અભવ્યોથી અનન્તગણા પરમાણુ હોય છે, તેમની અપેક્ષાએ પણ વૈક્રિયશરીર પ્રદેશાર્થતગયા અસંખ્યાતગણા હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ ઔદારિશરીર પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અસંખ્યાતગુણા હોય છે. આ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઇએ, તેમની અપેક્ષાએ તૈજસ અને કાર્મણ દ્રવ્યતઃ અનન્તગુણિત હોય છે, કેમ કે તેઓ અત્યન્તપ્રચુર અનન્ત સંખ્યાવાળા છે. પણ તૈજસ અને કાર્મણશરીર પરસ્પરમાં તુલ્યસંખ્યાવાળાં છે, કેમ કે બન્ને પરસ્પર અવિનાભાવી છે, એકના અભાવમાં બીજું નથી રહેતું તૈજસશરીર પ્રદેશતઃ અનન્તગુણિત હોય છે. આ વિષયમાં

कादिशरीराणां द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया तदुभयार्थतया चाल्पबहुत्वं प्ररूपितम्, सम्प्रति जघन्यो-त्कृष्टोभयावगाहनाविषयकमल्पबहुत्वं प्ररूपयितुमाह-'एएसि णं भंते ! ओरालियवेउव्विय-आहारगतेयगकम्मगसरीराणं जहण्णियाए ओगाहणाए उक्कोसियाए ओगाहणाए जहण्णुक्को-सियाए ओगाहणाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुका वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु औदारिकवैक्रियआहारकतैजसकार्मणशरीराणां जघन्यया अवगाहन या, उत्कृष्टया अवगाहनया, जघन्योत्कृष्टया अवगाहनया कतरा अवगाहना कतराभ्योऽव-गाहनाभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा' सर्वस्तोका औदारिकशरी-रस्य जघन्या अवगाहना भवन्ति, तस्य अङ्गुलासंख्येयभागमात्रप्रमाणत्वात् 'तेयाकम्म-गाणं दोण्ह वि तुल्ला जहण्णिया ओगाहणा विसेसाहिया' तैजसकार्मणयोर्द्वयोरपि परस्परं तुल्या जघन्या अवगाहना भवति, किन्तु-औदारिक जघन्याऽवगाहनातो विशेषाधिका भवति,

---

इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए। इस की अपेक्षा कार्मणशरीर प्रदेशतः अनन्तगुणित है।

इस प्रकार पांचों शरीरों का द्रव्य से प्रदेशों तथा द्रव्य-प्रदेशों से अल्प बहुत्व का प्ररूपण किया गया है। अब जघन्य, उत्कृष्ट और जघन्योत्कृष्ट अवगाहना संबंधी अल्प बहुत्व प्रतिपादित किया जाता है-

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! इन औदारिक, वैक्रियक, आहारक तैजस और कार्मण शरीरों में से जघन्य अवगाहना, उत्कृष्ट अवगाहना और जघन्योत्कृष्ट अवगाहना की दृष्टि से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम औदारिकशरीर की जघन्य अवगाहना है, क्योंकि वह अंगुल के असंख्यातवें भाग बराबर की होती है। तैजस और कार्म-णशरीरों की अवगाहना परस्पर में तुल्य है मगर औदारिकशरीर की जघन्य अव-

---

યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઇએ. તેની અપેક્ષાએ કાર્મણશરીર પ્રદેશતઃ અનન્તગુણિત છે.

આ પ્રકારે પાંચે શરીરોના દ્રવ્યથી પ્રદેશોથી, તથા દ્રવ્ય પ્રદેશોથી અલ્પ બહુત્વનું પ્રરૂપણ કરાયું. હવે જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહના સંબંધી અલ્પબહુત્વ પ્રતિપાદન કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! આ ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક તૈજસ અને કાર્મણ-શરીરોમાંથી જઘન્ય અવગાહના, ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અને જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનાની દૃષ્ટિથી કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રીભગવાન્-ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના છે, કેમ કે તે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે. તૈજસશરીર અને કાર્મણશરીરોની અવગાહના પરસ્પરમાં તુલ્ય છે; પણ ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી વિશેષાધિક છે. મારણા

मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहतस्य पूर्वशरीराद् बहिर्निर्गततैजसशरीरस्यायामबाहल्य विष्कम्भैरवगाहनायाः प्ररूपणे कर्तव्ये यस्मिन प्रदेशे ये उत्पत्स्यन्ते सोऽपि प्रदेशः औदारिकशरीरावगाहना प्रमितोऽङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणो व्याप्तो भवति, अपान्तरालमतिस्तोकञ्च व्याप्तम् भवति इत्येवं रीत्या औदारिकजघन्यावगाहनातो विशेषाधिका भवति ततोऽपि 'वेउव्वियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' वैक्रियशरीरस्य जघन्या अवगाहना असंख्येयगुणा भवन्ति, अंगुलासंख्येयभागस्य असंख्येयभेदभिन्नत्वात् ततोऽपि—'आहारगसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' आहारकशरीरस्य जघन्या अवगाहना असंख्येयगुणा भवति, तस्या देशोन हस्तप्रमाणत्वात् 'उक्कोसियाए ओगाहणाए सव्वत्थोवा आहारगसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा' उत्कृष्टया अवगाहनया—उत्कृष्टावगाहना प्ररूपणे सर्वस्तोकाहारकशरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना भवति, तस्या हस्तमात्रप्रमाणत्वात, ततोऽपि—'ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा' औदारिकशरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना

गाहना से विशेषाधिक है। मारणान्तिक समुद्घात से समवहत, जिसका तैजस शरीर पूर्वशरीर से बाहर निकल गया है, उसके आयाम, बाहल्य और विष्कंभ से अवगाहना की प्ररूपणा करने पर जिस प्रदेश में वे उत्पन्न होंगे, वह प्रदेश औदारिकशरीर की अवगाहना से प्रमित अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण व्यप्त होता है और अत्यन्त थोडा बीच का प्रदेश भी व्याप्त होता है। इस प्रकार औदारिक शरीर की जघन्य अवगाहना से विशेषाधिक अवगाहना कही गई है

उसकी अपेक्षा वैक्रियशरीर की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणा होती है, क्योंकि अंगुल के असंख्यातवें भाग के असंख्यान भेद होते हैं। वैक्रियशरीर की जघन्य अवगाहना की अपेक्षा आहारकशरीर की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणित होती है, क्योंकि वह कुछ कम एक हाथ की होती है।

उत्कृष्ट अवगाहना में सब से कम आहारकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना होती है क्योंकि वह एक हाथ की ही होती है। उसकी अपेक्षा औदारिकशरीर

न्तिक समुद्घातथी समवहत, જેનું તૈજસશરીર પૂર્વશરીરથી બહાર નિકળી ગયું છે, તેનો આયામ, બાહલ્ય અને વિષ્કંભથી અવગાહનની પ્રરૂપણા કરતાં જે પ્રદેશમાં તેઓ ઉત્પન્ન થશે, તે પ્રદેશ ઔદારિકશરીરની અવગાહનાથી પ્રમિત અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવ્યાપ્ત થાય છે અને અત્યન્ત થોડો વચલો પ્રદેશ પણ વ્યાપ્ત બને છે. એ પ્રકારે ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી વિશેષાધિક અવગાહના કહેલી છે. તેની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી હોય છે, કેમ કે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગના અસંખ્યાત ભેદ છે. વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાએ આહારકશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી હોય છે, કેમ કે, તે કાંઈક ઓછા એક હાથની હોય છે.

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં બધાથી ઓછા આહારકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હોય છે,

संख्येयगुणा भवति तस्याः सातिरेकयोजनसहस्रप्रमाणत्वात्, ततोऽपि-'वेउव्वियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा' वैक्रियशरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना संख्येयगुणा भवति, तस्याः सातिरेकलक्षयोजन प्रमाणत्वात्, 'तेयाकम्मगाणं दो वि तुल्ला उक्कोसिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' तैजसकार्मणयोरुत्कृष्टावगाहना परस्परं द्वयोरपि तुल्या किन्तु-वैक्रियशरीरोत्कृष्टावगाहनातोऽसंख्येयगुणा भवति, तस्याश्चतुर्दश रज्जूस्वरूपत्वात्, 'जहण्णुक्कोसियाए ओगाहणाए सव्वत्थोवा ओरालियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा' जघन्योत्कृष्टया अवगाहनया सर्वस्तोका औदारिकशरीरस्य जघन्या अवगाहना भवति 'तेयाकम्माणं दोण्ह वि तुल्ला जहण्णिया ओगाहणा विसेसाहिया' तैजसकार्मणयोर्द्वयोरपि स्वस्थाने तुल्या अवगाहना भवति औदारिकशरीरापेक्षया तु जघन्या अवगाहना विशेषाधिका भवति ततोऽपि-'वेउव्वियसरीरस्स जहण्णिया ओगाहणा असंखेज्जगुणा' वैक्रियशरीरस्य जघन्या अवगाहना असंख्येयगुणा भवति, 'आहारगसरीरस्स जहण्णियाहिंतो ओगाहणाहिंतो तस्सचेव उक्कोसिया

की उत्कृष्ट अवगाहना संख्यातगुणी है, क्योंकि वह कुछ अधिक १००० एक हजार योजन की होती है। औदारिकशरीर की अवगाहना की अपेक्षा वैक्रियशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना संख्यातगुणी होती है, क्योंकि उसका प्रमाण किंचित् अधिक एक लाख योजन का है। तैजस और कार्मणशरीर की अवगाहना परस्पर में तुल्य है किन्तु वैक्रियशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना से असंख्यातगुणी है, क्योंकि उसका प्रमाण चौदहराजू का है।

जघन्योत्कृष्ट अवगाहना का विचार किया जाय तो सब से कम औदारिक शरीर की जघन्य अवगाहना होती है। तैजस और कार्मणशरीर की जघन्य अवगाहना आपस में बराबर है, परन्तु औदारिक शरीर की जघन्य अवगाहना की अपेक्षा विशेषाधिक है। तैजस और कार्मण शरीर की जघन्य अवगाहना से वैक्रियशरीर की जघन्य अवगाहना असंख्यातगुणी है आहारकशरीर की जघन्य

કેમ કે તે એક હાથની જ હોય છે તેની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી છે, કેમ કે તે કાંઇક અધિક એક હજાર યોજનની હોય છે. ઔદારિકશરીરની અવગાહનાની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણી હોય છે. કેમ કે તેનું પ્રમાણ કાંઇક અધિક એક એક લાખ યોજનનું છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરની અવગાહના પરસ્પરમાં તુલ્ય છે પણ વૈક્રિયશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી અસંખ્યાતગુણી છે, કેમ કે તેનું પ્રમાણ ચૌદ રાજૂનું છે.

જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનાનો વિચાર કરાયતો બધાથી ઓછી ઔદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના હોય છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરની જઘન્ય અવગાહના અંદરોઅંદર સરખી છે, પરન્તુ ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી વૈક્રિયશરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગણી

ओगाहणा विसेसाहिया' आहारकशरीरस्य जघन्याभ्योऽवगाहनाभ्य स्तस्यैव चाहारकशरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना विशेषाधिका भवति, देशेनसमधिकत्वात् ततोऽपि-'ओरालियसरीरस्स उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा' औदारिकशरीरस्य उत्कृष्टा अवगाहना संख्येयगुणा भवति, तदपेक्षया-'वेउव्वियसरीरस्स णं उक्कोसिया ओगाहणा संखेज्जगुणा' वैक्रियशरीरस्य खलु उत्कृष्टा अवगाहना संख्येयगुणा भवति 'तेयाकम्मगाणं दोण्ह वि तुल्ला उक्कोसिया ओगाहणा असंखिज्जगुणा' तैजसकार्मणयोर्द्वयोरपि तुल्या अवगाहना स्वस्थाने भवति, वैक्रिय शरीरापेक्षया तु तयोरुत्कृष्टा अवगाहना असंख्येयगुणा भवति, प्रागुक्तयुक्तेरुपपादितत्वात् ॥सू० ११॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-राजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदविभूपित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिन्याख्यायां व्याख्यायां मेकविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥२१॥

अवगाहना की अपेक्षा उसी की अर्थात् आहारकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना विशेषाधिक है। उसकी अपेक्षा औदारिकशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना संख्यात गुणी अधिक है। उसकी अपेक्षा वैक्रियशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना संख्यात गुणा अधिक है। तैजस और कार्मणशरीर की उत्कृष्ट अवगाहना आपसमें तुल्य है किन्तु वैक्रियशरीर की अपेक्षा असंख्यातगुणी होती है। युक्ति पहले कही जाचुकी है।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित प्रज्ञापनासूत्र के प्रमेयबोधिनीव्याख्या में इक्कीसवां पद समाप्त ।२१॥

છે. આહારકશરીરની જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાએ તેની અર્થાત્ આહારકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે. તેની અપેક્ષાએ ઔદારિકશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી અધિક છે. તેની અપેક્ષાએ વૈક્રિયશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગણી અધિક છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આપસમાં તુલ્ય છે કિન્તુ વૈક્રિયશરીરની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણી હોય છે. યુક્તિ તો પહેલાં કહેવાઇ ગએલી છે.

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વિરચિત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યામાં એકવીસમુ પદ સમાપ્ત ॥૨૧॥